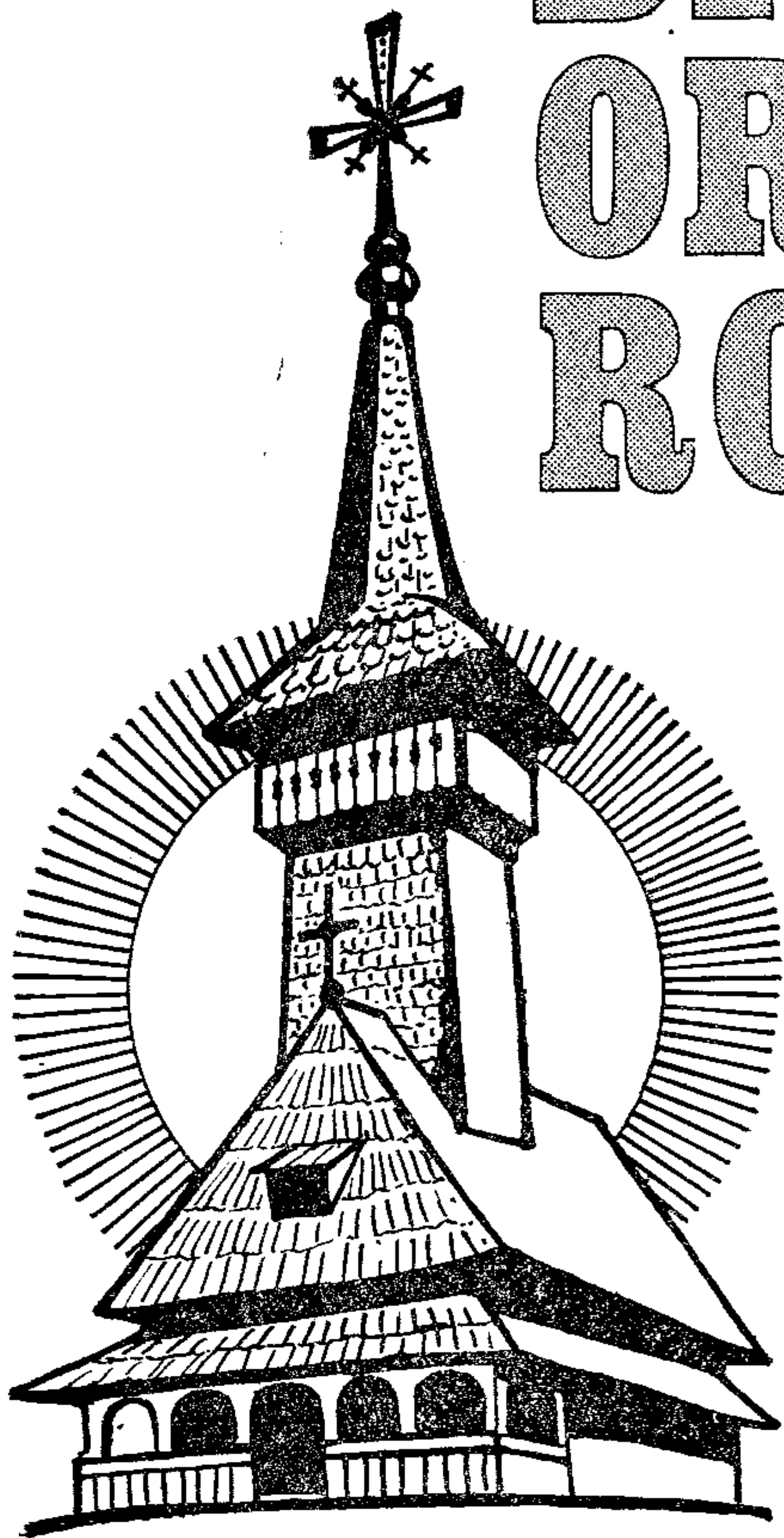

Preot prof. Dr. MIRCEA PĂCURARIU

ISTORIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

vol. 3

TIPĂRITĂ CU BINECUVINTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE
I U S T I N
PATRIARHUL
BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
BUCUREȘTI — 1981

Copertă și supracopertă :
DUMITRU ȘMALENIC

**PERIOADA
A PATRA**

(1821 — 1918)

ALLOIERS

ARTAI A

(1911-1912)

I

MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI

Perioada 1821—1918, de la revoluția lui Tudor Vladimirescu și înlăturarea regimului fanariot pînă la realizarea statului național unitar, reprezintă — pe plan politic, social, economic și cultural — epoca renașterii politice românești, a luptei pentru restaurarea independenței de stat și pentru realizarea statului național unitar.

Pe plan bisericesc, în Țara Românească și Moldova perioada respectivă reprezintă epoca renașterii vieții noastre bisericești, caracterizată prin înlăturarea elementului străin din viața Bisericii românești, înflorirea literaturii teologice moderne, dezvoltarea învățămîntului teologic de toate gradele, unificarea organizării bisericești din vechea Românie și înlăturarea marilor reforme bisericești de după 1859, recunoașterea autocefaliei Bisericii noastre.

În Transilvania, în această perioadă s-a restabilit ierarhia ortodoxă națională (1811), iar după 1848, cînd a ajuns în fruntea Bisericii de aici Andrei Șaguna, a avut loc reorganizarea bisericească, inclusiv restaurarea vechii Mitropolii a Transilvaniei.

În Moldova, perioada respectivă începe cu cîțiva ani înainte de 1821, odată cu alegerea ca mitropolit a lui Veniamin Costachi, pînă atunci episcop de Roman (15 martie 1803).

Viața mitropolitului Veniamin. Noul mitropolit se trăgea prin tatăl său — Grigorie Costachi zis Negel — dintr-o familie de boieri moldoveni, un strămoș al său fiind vornicul Boldur, unul din sfetnicii lui Ștefan cel Mare. Alți strămoși ai săi din partea tatălui — de asemenea au fost sfetnici domnești, eroi în luptele duse de domnii Moldovei împotriva cotorpitorilor sau ctitori de lăcașuri sfinte (pe la 1622 un Gavriil Costachi a ctitorit mînăstirea Bursuci). Prin mama sa, Maria, născută Cantacuzino sau simplu Canta, se trăgea din vechea familie a Cantacu-

zineștilor, care de asemenea a dat oameni cu rosturi de seamă în viața politică și culturală a Țării Românești și a Moldovei. Viitorul mitropolit al Moldovei s-a născut la 20 decembrie 1768 în satul Roșiești, din ținutul Fălciului, ca al treilea din cei cinci copii ai părinților săi Grigorie și Maria. A fost botezat în ziua de Anul nou 1769, când se prăznuiește Sfântul Vasile, arhiepiscopul Cezareii Capadociei, al cărui nume l-a și primit. Ceilalți frați ai săi erau: Matei, ajuns mare postelnic, Constantin, călugărit sub numele de Chesarie, fost dichiu la Episcopia Romanului, care a murit înecat, Elena, călugărită sub numele de Ecaterina, iar după primirea schimei mari Elisabeta, fostă stareță la mînăstirea Socola, apoi, timp de 30 de ani (1804—1834), stareță la Agapia și vornicul Șerban, care, deși era cel mai mic, a ajuns mai tîrziu unul din sfătuitoarii mitropolitului.

Nașterea lui Vasile Costachi a avut loc în vremuri de restriște, pricinuite de războiul ruso-turc dintre anii 1768—74. După obiceiul timpului, copilul Vasile a început învățătura cu un dascăl grec în casa părintească la Iași, unde se stabilise familia sa, apoi a fost dat la școala grecească de la mînăstirea Trei Ierarhi. Nefiind mulțumit cu învățătura de aici, a părăsit școala, poate cu gîndul de a se retrage la mînăstirea Neamț, atras desigur de faima starețului Paisie. Văzînd dragostea sa pentru viața călugărească, Grigorie Costachi și-a dus fiul la Huși, dîndu-l în grija episcopului Iacob Stamati, care l-a tuns în monahism, sub numele de Veniamin, după al celui mai mic dintre fiii patriarhului Iacob. Călugăria sa a avut loc în anul 1783 (după unii 1784), cînd abia împlinise 15 ani. După trei ani, Iacob Stamati — ajuns al doilea părinte pentru monahul Veniamin, după moartea tatălui său —, l-a hirotonit ierodiacon. În 1788, mitropolitul Leon Gheucă l-a chemat în slujba Mitropoliei din Iași, fiind hirotonit ieromonah și rînduit ca mare eclesiarh al catedralei. Se pare că tot atunci a fost hirotesit arhimandrit de către mitropolitul Leon. În martie 1789 a fost numit egumen la mînăstirea Sfîntul Spiridon din Iași, deținînd această slujbă timp de trei ani.

La 26 iunie 1792 a fost ales episcop al Hușilor, fiind pe atunci în vîrstă de abia 23 de ani și jumătate, în locul lui Iacob Stamati, trecut în scaunul mitropolitan. Hirotonia sa întru arhiereu s-a săvîrșit în ziua următoare, în biserica Sfîntul Spiridon din Iași. Instalat la Huși, a căutat să meargă întru totul pe urmele înaintașului său, contribuind la buna chivernisire a treburilor Episcopiei (înzestrarea catedralei și reședinței, primirea unor danii etc.). A fost delegat de mitropolitul Iacob să cerceteze mînăstirile Neamț și Secu în mai multe rînduri. A fost încredințat să slujească la înmormîntarea starețului Paisie († 15 noiembrie 1794), dar a ajuns la Neamț cu întîrziere, starețul fiind îngropat cu o zi

înainte. A petrecut aici aproape o lună, participînd la alegerea urmaşului lui Paisie, ieroschimonahul Sofronie, pe care l-a instalat ca stareţ al mînăstirilor Neamţ-Secu.

Realizările sale la Episcopia Huşilor, învăţătura, blîndeţea, evlavia şi dragostea sa faţă de păstoriţi au dus la alegerea lui Veniamin în scaunul vlădicesc de la Roman, la 1 iunie 1796, după moartea episcopului Antonie.

Cu experienţa dobîndită la Huşi, noul episcop putea trece la Roman la realizări şi mai însemnate. Întrucît Episcopia era plină de datorii, s-a ocupat în chip deosebit de administrarea bunurilor ei, precum şi de sporirea veniturilor eparhiale.

La 18 martie 1803 a fost ales în scaunul vacant de mitropolit al Moldovei şi Sucevei. Deşi abia trecuse de 34 de ani, avea o experienţă destul de bogată, după o slujire arhierescă de 11 ani în scaunele de la Huşi şi Roman.

Ca mitropolit, a păstorit aproape 40 de ani, cu două întreruperi, prima între anii 1808—1812, iar a doua între 1821—1823. Izbucnind războiul ruso-turc din anii 1806—12, ţările române au fost ocupate de ruşi, iar mitropolitul Veniamin a devenit locţiitor de domn (caimacam), sub supravegherea unui general rus, care avea înalta conducere peste amîndouă ţările române. Dar la scurt timp, a ajuns la neînţelegeri cu noua stăpînire, retrăgîndu-se la mînăstirea Neamţ. Din pricina intrigilor urzite împotriva lui, mitropolitul şi-a înaintat demisia (poretisis) din scaun la 20 februarie 1808 (după unii cercetători, s-ar fi retras la Neamţ, chiar înainte de a înainta poretisisul, din 1807, sau chiar din 1806, conducînd de acolo treburile Mitropoliei).

În timpul şederii sale la Neamţ, proin-mitropolitul Veniamin a înfiinţat acolo o tipografie, aducînd în acest scop cîţiva meşteri de la tipografia mitropolitană din Iaşi. Cu ajutorul unor călugări-cărturari din mînăstire, a început la Neamţ o perioadă de rodnică activitate culturală, concretizată într-o mulţime de traduceri şi tipăriri.

În timpul retragerii sale din scaun, autorităţile ruseşti care au ocupat Moldova şi Ţara Românească (1808—12), au aşezat ca «exarh» al Bisericii româneşti din ambele Principate pe mitropolitul *Gavriil Bănulescu-Bodoni* (22 mai 1808). Acesta s-a instalat la Iaşi şi a condus efectiv Mitropolia Moldovei timp de patru ani. Abia după încheierea păcii între ruşi şi turci, prin tratatul de la Bucureşti din 16 mai 1812, exarhul Gavriil s-a retras cu oştile ruseşti. Noul domn al Moldovei *Scarlat Callimachi*, împreună cu divanul ţării, l-au rechemat pe mitropolitul Veniamin în scaun, la 6 octombrie 1812.

A doua retragere din scaun a mitropolitului Veniamin a avut loc în anii 1821—23, cu prilejul Eteriei. După ce ultimul domn fanariot, Mihai Șuțu, fugise în Rusia cu cea mai mare parte din boieri, mitropolitul a ajuns pentru a doua oară în fruntea căimăcămiei (29 martie—mai 1821), urmînd să conducă și treburile politice ale țării. Izbucnind Eteria pe teritoriul țărilor române, acestea cunosc una din paginile cele mai zbuciumate ale istoriei lor. Eteriștii ucideau pe turcii aflați în țară, iar armatele turcești, din răzbunare, ucideau și jefuiau poporul, aprindeau sate, tîrguri, biserici și mînăstiri. Poporul îngrozit pornea în pribegie. Mitropolitul Veniamin, rămas singur în fața primejdiilor, făcea tot ce se putea pentru apărarea poporului. Cînd pîrjolul turcesc s-a apropiat de Iași, mitropolitul Veniamin a trebuit să se retragă în satul Colincăuți, în stînga Prutului. Probabil retragerea lui a avut loc prin septembrie 1821, căci el însuși spune că pribegia lui a durat 16 luni. De acolo a condus mișcarea românească din Moldova, purtînd corespondență secretă cu patrioții. A rămas acolo mai bine de un an, timp în care și-a găsit alinare suferințelor sufletești, traducînd cartea teologului grec Evghenie *Vulgaris Funia întreită*, «pre săraca limbă romano-dachi-cească sau moldovenească... în zilele năcazurilor și ale răsipirii neamului moldo-vlahicesc». În continuare, a mai petrecut scurt timp la Suceava, apoi în satul Bosanci-Suceava, unde a lucrat la traducerea *Istoriei Noului Testament*. S-a reîntors în țară abia la sfîrșitul lunii ianuarie sau la începutul lui februarie 1823, reocupîndu-și scaunul mitropolitan, sub primul domn pămîntean Ion (Ioniță) Sandu Sturza (1822—1828).

În timpul refugiului său, caimacamul Ștefan Vogoridi a numit, la 1 octombrie 1821, pe episcopul Meletie Brandaburul de la Huși, ca «vechil», adică locțiitor la Mitropolia Moldovei. Reșezat în scaunul mitropolitan, Veniamin Costachi a păstorit încă două decenii, pînă la 18 ianuarie 1842, cînd a prezentat domnitorului Mihail Sturza un nou paretisis.

Putem distinge mai multe aspecte din bogata activitate a lui Veniamin Costachi, desfășurată ca întîistătător al Bisericii din Moldova timp de aproape patru decenii.

Ctitor și îndrumător al școlilor naționale. Mitropolitul Veniamin a înțeles să dea instituțiilor de cultură din Moldova o direcție națională și să-și închine acestora toată priceperea și puterea sa de muncă. Abia la două luni după urcarea sa în scaunul mitropolitan, a izbutit să obțină de la domnitorul Alexandru Moruzi (1802—1806) mai multe hrisoave privitoare la organizarea școlilor din Moldova. De pildă, prin hrisovul

din 24 mai 1803 a obținut mai multe lucruri : a) înființarea unei școli românești pe lângă cea grecească de la mînăstirea Mavromolu din Galați ; b) înființarea de școli elinești și românești la Focșani și Bîrlad ; c) sporirea bugetului pentru susținerea școlilor cu o sumă vărsată din vistieria țării (1800 lei), pe lângă cele adunate din contribuția clerului ; d) organizarea mai temeinică a procesului de învățămînt, precum și sporirea numărului de elevi săraci (de la 20—25 la 40) la Academia grecească din Iași. S-a instituit tot atunci o «epitropie a învățăturilor publice», al cărei președinte era mitropolitul.

După aceste prime măsuri, care consolidau școlile românești din Moldova, mitropolitul Veniamin a făcut un pas mai departe, în vederea înființării de școli mai înalte în limba română și a scoaterii acestora de sub influența dascălilor greci. În acest scop, mitropolitul și marii boieri au prezentat domnitorului Alexandru Moruzi o «anafora» (raport) prin care cereau înființarea unui seminar pentru pregătirea viitorilor preoți. Pe baza acesteia, la 26 iulie 1803, domnul a dat un hrisov, prin care rînduia mutarea călugărițelor de la mînăstirea Socola de lângă Iași la Agapia, iar a călugărilor de acolo la alte mînăstiri. La 1 septembrie 1803, domnul a dat un nou hrisov, prin care hotăra ca «la mînăstirea Socola, ce este aici aproape de Eși, să se așeze o școală cu dascăli moldovenesți, cari să fie pentru învățătura feciorilor de preoți și diaconi, care, la vremea lor, numai dintr-aceia să se hirotonească preoți și toate veniturile acestei mînăstiri să fie pentru plata dascălilor și a altor trebuincioase a școalei».

Pentru maicile mutate la Agapia — unde era stareță sora mitropolitului — se înființa acum o școală de «carte grecească și elenească» cu «un dascăl bătrîn, procopsit la învățatură», pînă cînd se va pregăti o călugăriță, care să le învețe pe celelalte. În afară de aceasta, călugărițele de la Agapia și Văratec — care alcătuiau acum un singur sobor — urmau să se ocupe cu lucrul de mînă și «alte iscusite lucruri care aceste sînt pentru cinstea și folosul lor și pentru podoaba patriei». Hrisovul mai prevedea ca «fiicele de boieri, de mazili, de negustori și de toată starea» să poată merge la aceste mînăstiri «pentru învățătura cărții sau lucrului mîinilor». Așadar, prin strădaniile mitropolitului Veniamin au luat acum ființă trei școli : *seminarul de la Socola, școala elinească-grecească pentru maici și școala românească de fete*, amîndouă la Agapia. Este vrednic de subliniat faptul că acum apare pentru prima oară într-un hrisov domnesc preocuparea pentru învățătura fetelor.

Mitropolitul Veniamin s-a interesat îndeaproape de bunul mers al seminarului său în tot cursul arhipăstoriei sale. De pildă, la stăruința

sa, același domn a acordat seminarului o subvenție anuală de 2500 de lei din vistieria țării, în vederea înzestrării sale cu cele trebuitoare. O grijă deosebită a arătat pentru recrutarea profesorilor necesari și pentru lărgirea planului de învățămînt.

După înființarea Academiei Mihăilene de la Iași (1834—35), Seminarul era considerat ca un fel de facultate, în cadrul Academiei, fiind condus de un rector. Primii săi rectori au fost: juristul bănățean Damaschin Bojîncă, bucovineanul Vladimir Suhopan, apoi moldoveanul Filaret Scriban, amîndoi arhimandriți, mai tîrziu arhieriei titulari. În felul acesta, Seminarul de la Socola a devenit una din cele mai însemnate instituții de cultură din Moldova, ale cărei lumini se vor răsfrînge și asupra altor școli ale timpului, căci majoritatea dascălilor de la școlile înființate sub mitropolitul Veniamin erau absolvenți ai seminarului. Ca o recunoaștere a serviciilor aduse țării de seminar și de ctitorul său, printr-un hrisov al domnitorului Mihail Sturza (1834—1849) din anul 1840 se hotăra ca el să poarte numele de «Seminaria Veniamina».

În octombrie 1805, mitropolitul Veniamin a înființat o *școală de cîntări bisericești* la Iași, aducînd la conducerea ei pe «chir Petru protopsaltul bisericii cei mari» a Patriarhiei din Constantinopol (numit și Petru Lampadarie), la care s-au adăugat apoi alți renumiți dascăli de psaltichie. El era însărcinat să învețe cîntările bisericești atît pe psalții de la catedrala mitropolitană din Iași și de la alte biserici din oraș, cît și pe «vreo cîțiva copii începători». Tot mitropolitul Veniamin a oferit banii necesari pentru deschiderea unei *școli particulare de cîntăreți bisericești* pe lîngă biserica Sfîntul Ioan cel Nou din Suceava (vechea Mitropolie) — aflată pe atunci sub stăpînirea austriacă — al cărei patron era (1828). Școala a dăinuit mai bine de 15 ani.

Un gînd scump inimii lui Veniamin Costachi era și acela de a schimba cu totul organizarea celorlalte școli din Moldova, în majoritatea lor aflate în mîna dascălilor greci, fără să mai vorbim de familiile boierești, în care educația copiilor era încredințată unor dascăli greci, francezi sau de alt neam. Cu alte cuvinte, urmărea românizarea întregului învățămînt din Moldova. În acest scop, s-a îngrijit de pregătirea unor tineri români pentru cariera de profesori, trimițîndu-i la studii peste hotare. Primii tineri trimiși la studii, pe cheltuiala sa, au fost frații Gheorghe și Clemens-Daniil, fiii protopopului Lazăr (în călugărie Leon) Asachi. Gheorghe Asachi a studiat matematicile și pictura la Viena (1805—1808), apoi arheologia, pictura și sculptura, precum și pe clasicii romani și italieni la Roma (1808—1812). Întors în țară cu o pre-

gătire științifică temeinică și cunoscând mai multe limbi străine, a fost însărcinat de mitropolitul Veniamin — în calitatea sa de prim episcop al școlilor din Moldova — să predea un curs teoretic și practic de inginerie în limba română la Academia domnească din Iași, între anii 1814—1818. Prin acest curs, s-au pus bazele învățămîntului politehnic la noi. Examenele finale, ținute în iunie 1818, au dovedit profesorilor greci, precum și boierilor moldoveni retrograzi, că se pot preda științe exacte și în limba română, nu numai în grecește, cum susțineau aceștia. Gh. Asachi a fost apoi cel mai prețios colaborator al mitropolitului în opera sa de organizare a învățămîntului românesc.

După înlăturarea regimului fanariot și numirea primului domn pămîntean Ion Sandu Sturza, s-au deschis noi perspective pentru propășirea culturii și a învățămîntului de toate gradele în limba română. Astfel, în toamna anului 1824, mitropolitul Veniamin a deschis la mînăstirea Trei Ierarhi din Iași o școală «începătoare» (elementară) în limba română, folosind ca învățător un absolvent al Seminarului de la Socola. În 1826 școala a dobîndit un profesor calificat, în persoana lui Gheorghe Săulescu, absolvent al Academiei din Iași, bursier al mitropolitului în insula Hios și la Cernăuți.

În 1827 mitropolitul Veniamin, împreună cu Gheorghe Asachi, au început demersurile pe lîngă domn în vederea organizării unui învățămînt de toate gradele, cerînd domnului un buget corespunzător, noi edificii școlare și dascăli pricepuți, propuneri care au fost acceptate.

La 1 ianuarie 1828, au prezentat domnului un plan de organizare a învățămîntului național din Moldova, cu următoarele două tipuri de școli (pe lîngă cea elementară): 1) o școală «normală», cu doi «ani de studii» și 2) un gimnaziu, cu patru ani de studii, în care se predau: latina, religia, logica, retorica, istoria, geografia, matematica, științele naturale, economia etc.

Prin aceeași «anafora», propuneau să se dea întîietate limbii române și abia mai tîrziu să se învețe alte limbi străine. Propuneau de asemenea înființarea unei «biblioteci naționale» și înzestrarea școlii cu «instrumenturi și adunarea uneltelor pentru sporul învățăturilor». Domnul a aprobat propunerile, iar cursurile ambelor școli s-au deschis în primele luni ale anului 1828. Aceasta este cunoscută și sub numele de «școala vasiliană» sau «gimnazia vasiliană», după numele lui Vasile Lupu, primul organizator al unei școli la Trei Ierarhi, în 1639. Profesorii au fost obligați, prin contractul de angajare, să alcătuiască și «cărțile scolastice» pentru cursurile lor. Trebuie subliniat și faptul că mitropolitul Veniamin asista în fiecare an la examenele de la gimnaziu împărțind

premierii elevilor merituoși. Între 1828—1831 la școala elementară erau 411 elevi, la cea normală 166, iar la gimnaziu 103. La acestea, se adăugau și cursurile extraordinare de drept, limbi străine și muzică. S-a înființat în același timp și un internat pentru copiii săraci. Tot prin strădaniile mitropolitului și ale lui Gh. Asachi, Epitropia școlilor a putut să intre în stăpânirea a trei moșii și a altor bunuri, care pînă atunci erau stăpânite de călugării greci de la mînăstirea Sf. Trei Ierarhi.

Activitatea mitropolitului Veniamin în problemele școlare a devenit și mai intensă după punerea în aplicare a Regulamentului organic (1 ian. 1832). La 1 februarie 1832 s-a ținut, la «gimnazia vasiliană», un curs pedagogic special pentru pregătirea viitorilor profesori. Iar în toamna anului 1832, s-au deschis șase școli «ținutale», la Roman, Huși, Botoșani, Bîrlad, Galați și Focșani. În anii următori, mitropolitul Veniamin, în strînsă colaborare cu Gh. Asachi, au luat măsuri pentru înființarea de noi școli «ținutale», la Bacău (1839), Piatra, Vaslui, Tecuci (1841), Tg. Frumos (1842) ș.a.

În toamna anului 1843, mitropolitul Veniamin și Gh. Asachi au izbutit să înființeze la Iași *prima școală publică pentru «fetele orășenilor»*, cu 70 de eleve. Cursurile se țineau într-o clădire pusă la dispoziție de mitropolit în curtea mînăstirii Barboi.

În același timp, mitropolitul Veniamin cu ceilalți epitropi ai școlilor și cu referendarul Gh. Asachi au luat măsuri în vederea deschiderii unei Academii. În lipsă de profesori, mitropolitul a primit propunerea lui Asachi de a se trimite cîțiva tineri la studii, timp de patru ani, și anume șase la Viena și unul în Franța, spre a se pregăti în diferite specialități. Cursurile *Academiei* (numită «*Mihăileană*», după numele domnitorului Mihail Sturza) s-au deschis la Iași în noiembrie 1834, dar inaugurarea oficială s-a făcut abia în 16 iunie 1835. Cuprindea o facultate filozofică (2 ani), o facultate juridică (3 ani), apoi «cursuri extraordinare» de inginerie, agronomie, arte frumoase și filologie. Cursurile superioare ale Seminarului de la Socola (4 ani) erau considerate drept a treia facultate în cadrul Academiei. Ca profesori au fost numiți — pe parcurs — cîțiva tineri entuziaști, absolvenți ai școlilor de la Trei Ierarhi sau bursieri ai mitropolitului peste hotarele țării, precum și cîțiva transilvăneni și bănățeni: Eftimie Murgu, Gh. Săulescu, Vasile Fabian-Bob, Damaschin Bojîncă, Petru Cîmpeanu, Teodor Stamati, Anton Velini, Ion Ionescu de la Brad, Teodor Codrescu și alții. Erau folosiți apoi și cîțiva profesori străini mai ales pentru limbi. Academia a fost înzestrată apoi cu bibliotecă, laboratoare de fizică și de chimie, instrumente de inginerie, muzeu de științe naturale etc. Prin osteneala profesorilor

Academiei, avînd îndrumarea permanentă a celor doi mari ctitori ai învățămîntului românesc din Moldova, Academia Mihăileană și-a ridicat necontenit nivelul, trezind încrederea tuturor într-un învățămînt românesc superior și trăgînd brazde adînci în ogorul culturii naționale. În 1860 din ea s-a dezvoltat Universitatea din Iași, existentă și azi. În același timp, mitropolitul și Gheorghe Asachi s-au opus încercărilor venite din partea marii boierimi de a înlocui româna, ca limbă de predare, cu franceza.

Pentru continua pregătire a cadrelor didactice, s-a urmat mereu trimiterea de tineri la studii peste hotare: Academia de la Sfîntul Sava din București (înainte de 1834), München, Paris, Kiev și în alte părți. În același timp, s-a încurajat tipărirea de manuale școlare în limba română.

Problema înființării de noi școli l-a preocupat pe mitropolitul Veniamin și pe colaboratorul său apropiat și în anii următori. De pildă, în 1841, au izbutit să deschidă la Iași *prima școală «de arte și meșteșuguri»* din Moldova, avînd șase ateliere, la care au fost încadrați specialiști aduși din Moravia și Transilvania, în care s-au pregătit primii tehnicieni români.

La îndemnul mitropolitului și al lui Gh. Asachi, unii boieri și unele mînăstiri (ca Doljești, Vorona) au înființat școli sătetești pe moșiile lor, numind ca dascăli absolvenți ai gimnaziului și Academiei din Iași sau ai Seminarului de la Socola. Prin diferite pastorale, prin unele prefețe la tipărițile sale (cum este prefața la *Istoria Vechiului Testament* din 1824), dar și prin viu grai, mitropolitul Veniamin a îndemnat mereu pe păstoriții lui să-și dea copiii la învățătură, arătînd foloasele acesteia în viața omului. Amintim și faptul că la 27 decembrie 1816, cu binecuvîntarea și în prezența sa, a avut loc prima reprezentație teatrală cultă, la Iași. Și-a avut de asemenea partea sa de încurajare și ocrotire cu prilejul apariției primei gazete românești din Moldova, *Albina românească* a lui Gheorghe Asachi (1829—1858).

Din toate acestea se desprinde că mitropolitul Veniamin Costachi — în calitatea sa de prim episcop și conducător al învățămîntului public din Moldova — călăuzit de o dragoste adîncă față de păstoriții săi și de un înalt patriotism, a adus o contribuție activă la organizarea școlilor și la renașterea culturii naționale în Moldova. Opera de pionierat a mitropolitului Veniamin și a marelui cărturar Gheorghe Asachi a însemnat începutul unei noi epoci în istoria culturii românești.

Activitatea culturală-tipografică. Mitropolitul Veniamin, numit «luminătorul Moldovei», a simțit mai mult ca oricine lipsa cărților nu numai pentru școlile pe care le-a înființat, ci pentru întreaga suflare ro-

mânească. Pentru a înlătura această lipsă, el a refăcut vechea tipografie a Mitropoliei și a înființat una nouă la mînăstirea Neamț, în 1807. În aceste două tipografii au apărut zeci de lucrări, fie tîlmăcite de el, fie ale altora, tipărite sub îndrumarea sau cheltuiala sa.

În ce privește literatura teologică, mitropolitul Veniamin a acordat o atenție deosebită traducerilor din Sfinții Părinți și din scriitorii postpatristici. Astfel, prin osteneala sa au fost traduse și au văzut lumina tiparului: *Tîlcuirea celor șapte Taine* (Iași, 1807), cu prefața mitropolitului, tradusă după Gavriil, arhiepiscopul Filadelfiei din Monemvasia; *Chiriacodromionul la Apostolii duminecilor de preste an* (Neamț, 1810—1811), traducere după Nichifor Theotochi; *Adoleshia Filotheos adecă Îndeletnicire iubitoare de Dumnezeu* de Evghenie Vulgaris (5 volume, Iași, 1815—1819), *Istoria Scripturii Vechiului Testament* (Iași, 1824), *Istoria Scripturii ceii nouă* (2 vol. Iași, 1824), *Funie sau frînghie întreită* (Iași, 1831), *Iubitorul de înțelepciune* (Iași, 1831), *Drept slăvitoare învățătură* a mitropolitului Platon al Moscovei (Iași, 1839, traducere după versiunea greacă a lui D. Corai), *Istoria bisericească a arhiepiscopului Meletie al Atenei* (5 vol., Iași, 1841—1843 după ediția lui Gh. Vendote, Viena, 1783), *Piatra scandelei sau lămuriri despre începuturile și pricinile adevărate ale schismei și neînțelegerii îmbelor Biserici de Răsărit și Apus* (Iași, 1844), *Pidalionul* (Neamț, 1844), o colecție de «canoane ale dumnezeștilor Apostoli, ale sfintelor sinoade icumenice și localnice și ale osebiților Părinți și dascăli ai Ortodoxiei», tradusă după ediția de la Lipsca din 1800 (a lui Nicodim Aghioritul și Agapie), revizuită de Neofit Scriban și tipărită cu cheltuiala starețului Neonil de la Neamț; *Îndeletnicire despre buna murire* a lui Evghenie Vulgaris (Iași, 1845), tradusă în timpul retragerii la Slatina.

Dintre numeroasele traduceri rămase de la el în manuscris, cîteva au văzut lumina tiparului după moartea sa: *Tîlcuirea Psaltirii* de Eutimie Zigabenu (2 vol. Iași, 1850—1862), *Istoria bisericească* a lui Teodoret al Cirului, București, 1894, *Cele 14 trimiteri ale Sf. Apostol Pavel* de Teofilact al Ohridei (3 vol. București, 1904—1906).

În manuscris, au rămas de la el mai multe traduceri din Sfinții Părinți: *Omiliile Sf. Ioan Gură de Aur la Faptele Apostolilor și la Epistolele Sf. Apostol Pavel* (7 vol.), traducere începută la mînăstirea Neamț, în timpul primei sale retrageri din scaun, și terminată la Iași, abia în 1819. În ultimii ani ai vieții sale (1844—1845), petrecuți în retragere la mînăstirea Slatina, a tradus în românește opera completă a Fericitului Teodoret al Cirului, în trei volume rămase în manuscris (comentarii la

cărțile Sfintei Scripturi, felurite lucrări dogmatice și istoria bisericească, ultima fiind tipărită în 1894 la București) și altele care s-au pierdut.

Alte peste o sută de cărți s-au tipărit «cu binecuvîntarea», cu «porunca», «cu îndemnul» sau «cu toată cheltuiala» mitropolitului Veniamin. Între traduceri din literatura patristică trebuie pomenite cele făcute din grecește de cei doi monahi cărturari de la Neamț, Gherontie și Grigorie (ultimul a ajuns mai târziu mitropolitul Ungrovlahiei): *Întrebări și răspunsuri oarecare bogoslovești ale Sf. Atanasie cel Mare* (Iași, 1803), *Descoperirea cu amănuntul a pravoslavniciei credințe a Sf. Ioan Damaschinul* (Iași, 1806), *Chegragarion al dumnezeescului și fericitului Augustin episcopul Iponiei* (Neamț, 1814), *Scara prea cuviosului părintelui nostru Ioan, egumenul sfintei mănăstiri a Sinaiului* (Neamț, 1814), cu prefața mitropolitului (nu se arată traducătorul, dar în orice caz mitropolitul a revăzut traducerea). O altă însemnată operă patristică *Cuvintele și învățăturile prea cuviosului părintelui nostru Efrem Sirul* a fost tradusă de schimonahul Isaac, revăzută de un ieromonah Iosif și tipărită la Neamț (3 vol. 1818, 1819, 1823). *Cuvintele și învățăturile Sf. Isaac Sirul* au fost traduse prima oară de un ieromonah Macarie, la îndemnul starețului Paisie. Traducerea sa a fost revizuită — la îndemnul mitropolitului Veniamin — de schimonahul Isaac și de ieromonahul Iosif (Neamț, 1819).

Din literatura teologică greacă postpatristică și modernă de asemenea au fost traduse câteva lucrări: *Tîlcuirea la cele patru Evanghelii* de Teofilact al Ohridei (Iași, 1805), *Arătare sau adunare pre scurt a dumnezeștilor dogme ale credinței* a lui Atanasie de la Paros (cuprinde și lucrări de Atanasie cel Mare și arhiepiscopul Teofan Procopovici al Novgorodului—Neamț, 1816), *Tîlcuirea antifoanelor la cele opt glasuri* a lui Nichifor Callist Xantopol (Neamț, 1817), *Didahiile lui Ilie Miniat la duminicile postului mare și la sărbătorile împărătești* (Iași, 1837), *Chiriadromionul la Evangheliile duminicale* a lui Nichifor Theotochi (2 vol. Iași, 1840—1841) și altele.

Cîteva lucrări teologice au fost traduse din limbile rusă și slavă. Astfel, ierodiaconul Ștefan din mînăstirea Neamț a tradus *Apoloogia Sfîntului Dimitrie al Rostovului* (Iași, 1803), precum și *Viețile sfinților* în 12 volume, după același (Neamț, 1807—1815), ieromonahul Chiriad din mînăstirea Neamț—Secu a tradus lucrările intitulate *Oglinda omului dinlăuntru* (Neamț, 1833) și *Praștia* arhimandritului Ioanichie Galeatovschi, tipărită împreună cu lucrarea Sfîntului Dimitrie al Rostovului, *Despre «eresurile lipovenesti»* (Neamț, 1837). În 1838 a retipărit la Iași lucrarea pastorală-omiletică intitulată *Datoriile preoților de popor*,

scrisă de doi ierarhi ruși. Se adaugă la acestea numeroase catehisme sau lucrări teologice mai mărunte, prelucrate din grecește și rusește, o ediție a *Noului Testament* la Neamț, în 1818 și altele.

Dintre cărțile laice tipărite «cu binecuvântarea» sau «cu cheltuiala» mitropolitului Veniamin putem aminti : *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir (Neamț, 1825), *Manualul de patriotism* al lui Iancu Nicola (Iași, 1829), *Hronograful Sfântului Dimitrie al Rostovului* (Neamț, 1837) și altele.

În cursul păstoririi mitropolitului Veniamin s-au tipărit la Iași și Neamț aproape toate cărțile de cult ortodoxe (peste 70 de volume). Între acestea, trebuie să ne rețină atenția : *Tipiconul Sfântului Sava*, tradus de mitropolit și tipărit pentru prima oară în românește (Iași, 1816), *Liturghierul* de la Iași, în două ediții (1818 și 1834), «îndreptate» de mitropolit, ambele cu lungi și valoroase prefețe, de care ne vom ocupa mai jos, *Evangelhia* (Neamț, 1821), una din cele mai frumoase tipăriri, cele *12 Mineie* (Neamț, 1830—1832), primele în Moldova etc.

Rezultă că mitropolitul Veniamin Costachi s-a impus în viața culturală a Moldovei din prima jumătate a secolului trecut și prin mulțimea cărților traduse și tipărite de el sau traduse și alcătuite de alții și tipărite cu binecuvântarea, cu îndrumarea și cu cheltuiala sa, de cuprins foarte variat. Și, în sfârșit, trebuie să subliniem și faptul că majoritatea cărților tipărite de Veniamin Costachi au fost împărțite «în dar», venind și prin aceasta în sprijinul păstoriților săi.

În încheierea acestor considerații asupra cărților tipărite de mitropolitul Veniamin, trebuie să ne rețină atenția cele peste 20 de valoroase și instructive prefețe la aceste tipăriri, unele avînd — prin conținutul lor — aspectul unor adevărate scrisori pastorale către credincioșii săi.

În prefața la *Istoria Scripturii Vechiului Testament* (Iași, 1824) înfățișa pe larg importanța învățăturii și a cărților, dînd îndrumări părinților să-și dea copiii la școală, încît ea este o adevărată prelegere pedagogică. Tot aici făcea și un scurt istoric al evenimentelor din 1821—1822, amintind și de petrecerea sa la Colincăuți.

Prefețe deosebit de interesante întîlnim la cele două ediții ale *Liturghierelor* din 1818 și 1834. Din amîndouă se desprind părerile sale asupra limbii literare române. În același timp, din ele se vede și contribuția sa la împămîntenirea unor termeni liturgici în limba noastră. De pildă, în prefața *Liturghierului* din 1818 arăta că a schimbat unii termeni slavoni cu alții de origine latină : molitvă cu rugăciune, vohod cu intrare, dveră cu ușă, cădire cu tămîiere, sf. agneț cu sf. pîine, teplată cu căldură, po-

crovăţ cu acoperămînt şi altele. Mult mai cuprinzătoare este prefaţa Liturghierului din 1834, în care arăta alte schimbări făcute de el: blagoslovenie cu binecuvîntare, tresfstoie-trisfinţită cîntare, pravoslavnic-dreptslăvitoriu, blagocestiv-binecinstitoriu, oglaşenie-chemat, predsfeş-telnă-înainte sfinţită, pogrebanie-înmormîntare, îngropăciune şi petrecanie, dveră-uşă, prestol-sfîntă masă, cădelniţă-tămîitoare, cădeşte-tămîiază, zvezdă-stea, poias-brîu sau cingătoriu, rucaviţe-mînecare, polo-noşniţă-miezonoptică rugăciune, utrenie-rugăciunea mîneării, vecernie-rugăciunea serii, jertfă-arsură sau tămîiere, norod-popor şi altele.

Propunea de asemenea înlocuirea cuvintelor: slavoslovie cu doxologie, pravoslavnic cu ortodox, pricistanii cu evharistie, taine cu misterii (!), sobor cu sinod, molitvelnic cu evhologhiu, priceasnă cu chinonic, vohod cu ieşire, văzduh cu aer, vozglas cu ecfonimă.

Arată apoi că unele cuvinte le-a lăsat în forma lor originală, grecească, neputîndu-le traduce în româneşte (polieleu, litie, panihidă, liturghie, proscomidie, antifoane, potir, catapeteasmă, icoană, tetrapod, analoghiu, Evanghelie, felon, epitrahil, stihar şi altele).

Observăm deci că majoritatea termenilor liturgici propuşi de mitropolitul Veniamin s-au impus şi sînt folosiţi pînă azi. Folosind limba vorbită de popor, precum şi limba documentelor şi a textelor vechi, mitropolitul Veniamin, din poziţia sa de slujitor al Bisericii, a adus o contribuţie însemnată în acţiunea de cultivare şi de unificare a limbii româneşti. Deci, scrierile sale au îndeplinit un rol dublu: au îndrumat viaţa religioasă a credincioşilor şi au ajutat la cultivarea, unificarea şi fixarea limbii literare române. Trebuie remarcat şi faptul că mitropolitul Veniamin n-a ajuns la exagerările şcolii latiniste ardelenene sau ale lui Ion Heliade Rădulescu, care preconizau soluţii puriste, cu eliminarea cuvintelor străine de firea limbii române.

Activitatea socială-pastorală. Frumoasa operă de luminare a poporului săvîrşită de mitropolitul Veniamin era însoţită şi de o credinţă puternică în Dumnezeu şi de o nemărginită dragoste faţă de oameni.

Încă din tinereţea sa, ca egumen la Sf. Spiridon, a venit în sprijinul celor bolnavi, căci mînăstirea avea şi un spital. Am arătat mai sus că în timp ce păstorea la Roman, a venit în ajutorul egumenului Vartolomeu Putneanul cu 80 de pungi de bani pentru spitalul şi farmacia de pe lîngă mînăstirea Precista Mare din Roman. Iar în timp ce păstorea la Iaşi, — cum aflăm dintr-o condică de cheltuieli a Mitropoliei —, erau plătiţi diferiţi medici din oraş pentru îngrijirea unor oameni săraci.

Întreaga sa avere, atît cea moştenită de la părinţi, cît şi cea cîştigată de pe urma ostanelilor sale arhieresti, a dat-o spitalului Sf. Spiridon

și celor lipsiți. Mila sa față de cei în necazuri și suferințe a ajuns proverbială. Se spune că de multe ori, împărțindu-și toți banii, dădea săracilor chiar și din hainele sale ori ceasul.

O atenție deosebită a arătat și față de preoții din Moldova, pe care i-a păstorit ca episcop și apoi ca mitropolit. În aceste înalte slujiri, a trimis preoților săi câteva pastorale, prin care le dădea felurite îndrumări cu privire la purtarea lor și la raporturile cu credincioșii. Încă din anul 1803 a cerut Divanului domnesc să ia măsuri pentru îmbunătățirea stării materiale a clerului său. Solicitudinea sa față de preoțime reiese mai cu seamă din grija permanentă pe care a purtat-o Seminarului de la Socola, în care erau pregătiți viitorii preoți ai Moldovei.

Aceeași grijă părintească a purtat-o mănăstirilor țării, îndeosebi celor neînchinat. De o deosebită atenție s-au învrednicit mănăstirile Neamț și Slatina, în care s-a stabilit, după cele două retrageri din scaunul mitropolitan, și Agapia, unde era stareță sora sa. În câteva rînduri a adresat pastorale și instrucțiuni mănăstirilor și schiturilor moldovene, în scopul unei mai bune organizări și a întăririi disciplinei monahale (de pildă: «Cîteva rînduieli pentru viața monahală», în 20 de puncte, în 1813, o pastorală în 1838 ș.a.). Prin cea din urmă, rînduia ca pe viitor să nu mai fie primiți în monahism decît credincioși de cel puțin 25 de ani și cu un stagiu de 10 ani de ascultare în mînăstire.

Mitropolitul Veniamin a fost preocupat în permanență și de viața religios-morală a credincioșilor moldoveni. Conștient de răspunderea sa ca ierarh, a ținut cu tărie la respectarea dreptei credințe și a tuturor rînduielilor bisericești. Astfel, a dat preoților îndrumări prețioase pentru administrarea corectă a tainei Sf. Botez, în sensul de a nu se mai săvîrși prin turnare, ci prin trei afundări.

O atenție deosebită a arătat familiei, acordînd cu multă greutate dispense pentru gradele de rudenie și divorțuri, ori a caterisit pe preoții care au cununat pe cei înrudiți de sînge, voind prin acestea să servească drept pildă altora, ca să nu slăbească viața de familie prin divorțuri și concubinaje.

Mitropolitul Veniamin s-a dovedit și un dîrz apărător al Ortodoxiei moldovenești, ridicîndu-se împotriva înființării unei episcopii catolice la Iași, cunoscînd scopurile prozelitiste și politice care se urmăreau prin aceasta.

Ctitor de lăcașuri sfinte. Pentru credincioșii săi din Iași, dar și pentru fala Mitropoliei, a pus temelie actualei catedrale mitropolitane, cu hramul Întîmpinarea Domnului și Sf. Mucenic Gheorghe. Încă din 8 au-

gust 1826, domnitorul Ioniță Sandu Sturza a adresat un apel clerului și credincioșilor moldoveni, pentru organizarea unei colecte, în vederea zidirii unei noi catedrale, înscriindu-se el însuși cu o însemnată sumă de bani. La 2 martie 1833, a adresat și mitropolitul un apel către întreaga obște moldovenească, cerînd obolul pentru începerea lucrărilor. El însuși s-a înscris cu 1000 de lei lunar «cît mă va ține Dumnezeu în viață sau pînă la gătirea acestui dumnezeiesc lăcaș de închinare». Apelul lor a găsit ecou mai ales la mînaștirile și schiturile neînchinat (numai Slatina a contribuit cu aproape jumătate de milion de lei). Lucrările de construcție au început în primăvara anului 1833, pe locul bisericii Stretenia, ctitoria doamnei Anastasia, soția lui Gheorghe Duca, de la sfîrșitul secolului XVII, acum demolată. Un arhitect austriac, Iohann Freiwald, a întocmit planurile și a condus lucrările de construcție, urmat apoi de colonelul Singurov (tradiția afirmă că primele planuri le-ar fi întocmit Gh. Asachi, dar nu le cunoaștem). Lucrările s-au întrerupt în 1842, pe de o parte, datorită retragerii mitropolitului din scaun, pe de alta, datorită fisurilor care au apărut în ziduri după construirea bolților. Lucrările au fost reluate abia peste vreo patru decenii, în timpul arhipăstoririi mitropolitului Iosif Naniescu, între anii 1880—1887, după planurile arhitectului Alexandru Orăscu, fiind pictată de Gheorghe Tatarescu. Sfințirea s-a făcut la 23 aprilie 1887.

În jurul reședinței mitropolitane a ridicat numeroase clădiri anexe pentru gospodărie și a făcut reparații la vechea catedrală mitropolitană.

În timpul primei retrageri din scaun, fiind la mînaștirea Neamț, a ctitorit acolo paraclisul cu hramul Adormirea Maicii Domnului, chilii, bibliotecă și pivnițe. Apoi, a ajutat efectiv la refacerea mînaștirii Agapia, distrusă de turci în cursul evenimentelor din anul 1821 (biserica Sf. Voievozi și Agapia veche). Tot la Agapia a ctitorit un paraclis cu hramul Nașterea Maicii Domnului (construit în timp ce era retras la Slatina și sfințit după moartea sa). Aceleiași mînaștiri i-a făcut mai multe danii în cărți și obiecte de cult. La mînaștirea Slatina, unde a trăit în ultimii ani ai vieții, a ridicat cîteva chilii și unele construcții gospodărești și a făcut mai multe danii de cărți, veșminte și obiecte de cult. Alte danii a făcut mînaștirii Sf. Ioan din Suceava, aflată pe atunci între granițele imperiului habsburgic și mînaștirii Cocoș din Dobrogea. Multe alte biserici și mînaștiri din Moldova l-au trecut în rîndul ctitorilor. Diferite ajutoare a acordat Patriarhiei ecumenice, unor biserici de limbă greacă sau chiar unor călugări și credincioși greci.

Patriot luminat. Mitropolitul Veniamin a avut și un însemnat rol politic, fiind locțiitor de domn (caimacam) în 1807 și 1821. Ca președinte de drept al Divanului țării apoi al Adunării obștești (instituită prin Regulamentul organic) și-a spus cuvântul în cele mai însemnate probleme ale țării. A avut, de pildă, o contribuție însemnată la alcătuirea Regulamentului organic al Moldovei, introducând unele articole care favorizau dezvoltarea învățămîntului românesc. Prin pastorale, prin prefețele cărților sale, prin cuvîntări, a mîngîiat întotdeauna poporul în cursul războaielor și nenorocirilor care s-au abătut asupra sa, îndemnîndu-i pe toți să fie uniți pentru binele și fericirea patriei. De pildă, într-o cuvîntare ținută în fața boierilor din divan, spunea: «nu este cu adevărat lucru mai fericit în lume și mai folositoriu și vieții aceștia și cei viitoare de cît unirea și dragostea între frați... și frați sînt și cei de o credință și de o patrie, nu numai cei din părinți și aceștia o maică avînd pre patrie... Să lăsăm dar, iubiților, toată vrajba și prigonirea în zilele acestea crisime (de criză), cînd este nevoie a fi uniți și a socoti pentru binele de obște a patriei noastre...». De altfel, dacă privim asupra strădaniilor sale, desfășurate timp de peste 60 de ani, ne dăm seama că toate acestea au fost puse în slujba Bisericii și a țării.

Școlile înființate de el, mulțimea tipăriturilor sale în românește nu erau decît o expresie a patriotismului său luminat și a dragostei sale adînci față de patria și de poporul său. Dascălii pe care i-a adus din Transilvania (unii chiar greco-catolici) au contribuit la întărirea conștiinței de unitate națională și a originii noastre latine, la dezvoltarea sentimentelor patriotice ale moldovenilor. El însuși mărturisește că scopul întregii sale activități a fost «ca românii să aibă în cer un Dumnezeu și pe pămînt o patrie».

Sfîrșitul mitropolitului Veniamin. După o activitate de aproape șase decenii în slujba Bisericii și a țării, mitropolitul Veniamin s-a văzut nevoit să se retragă din scaun. Și-a înaintat actul de demisie (paretisis) domnitorului Mihail Sturza la 18 ianuarie 1842. Deși nu se arătau motivele care l-au determinat să plece, ele trebuie căutate în neînțelegerile avute cu domnitorul, mai ales pentru proiectele sale de legi privitoare la organizarea averilor Mitropoliei, episcopiilor și mînăstirilor neînchinat, spre a le subordona statului (legea s-a și votat a doua zi după plecarea mitropolitului din Iași).

S-a retras la mînăstirea Slatina unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții, continuîndu-și truda de o viață întreagă : traducerea de cărți în limba română. Simțindu-și sfîrșitul aproape, obosit de povara anilor închinați binelui obștesc și îndeletnicirilor cărturărești, la 8 ianuarie 1844, proin-mitropolitul Veniamin și-a scris cunoscutul său testament, un adevărat model al genului, străbătut de cea mai adîncă smerenie și dragoste creș-tinească. În prima parte a testamentului făcea o scurtă privire asupra vieții și activității sale, iar în partea a doua testa puținele bunuri pe care le mai avea. Astfel, Mitropoliei îi lăsa «toate odoarăle, argintăriile și lucrurile cîte din vreme în vreme le-am făcut eu, spre înfrumuseța-rea, podoaba și înzestrarea bisericii catedrale», precum și veșmintele sale arhieresti, mînăstirii Slatina îi lăsa odoarele pe care le-a făcut după retragerea din scaun, mînăstirii Agapia o mie de galbeni împărătești, spre a se face un paraclis întru pomenirea sa și a surorii sale. Pentru întreținerea ierodiaconului Veniamin Cananău la studii teologice la Atena lăsa engolpionul de aur dăruit de țarul Nicolae al Rusiei. Din banii rămași după ce-și va termina studiile, cerea să se înființeze un fond, din care să fie premiate anual cele mai bune lucrări de istorie națională.

Și-a dat obștescul sfîrșit la 18 decembrie 1846, în vîrstă de 78 de ani, fiind îngropat lîngă biserica mînăstirii Slatina. La 30 decembrie 1886, rămășițele sale pămîntești au fost așezate în catedrala mitropolitană din Iași, ctitoria sa, terminată atunci prin ostenele vrednicului său urmaș, mitropolitul Iosif Naniescu.

Concluzii. *Privind la viața și la strădaniile mitropolitului Veniamin Costachi, ne dăm seama cît de îndreptățite sînt cuvintele scrise de el în testamentul său : «tot ce mi-au stat prin putință am făcut și cu statul și cu fapta, ca să sporesc și sufletește și materialicește înflorirea sfintei Biserici și a Patriei».*

În adevăr, prin strădaniile sale neconținute puse în slujba semenilor săi, prin curăția și sfințenia vieții sale, prin dragostea sa nemărginită față de patria sa și de poporul pe care l-a păstorit, mitropolitul Veniamin s-a înscris ca o personalitate proeminentă în viața poporului nostru și a Bisericii sale.

Pentru toate acestea, a fost unanim apreciat de contemporani, iar amintirea sa a rămas mereu vie în conștiința urmașilor. De pildă, bursierul său la Kiev, viitorul arhieru Filaret Scriban, scria : «Moldova a avut în cele politice un domn mare pe Ștefan Vodă, iar în cele

bisericești, un mitropolit mare, pe Veniamin Costachi». Iar marele nostru istoric Nicolae Iorga scria : «Un om mai sfânt și mai bun decât dînsul n-a mai ținut în mîini cîrja de episcop român».

Vrednic urmaș al lui Varlaam și Dosoftei, putînd sta alături de marele mitropolit Andrei Șaguna al Ardealului, avînd amîndoi numeroase trăsături comune, mitropolitul Veniamin Costachi este icoana adevăratului păstor de suflete și cîrmuitor bisericesc.

BIBLIOGRAFIE

Despre viața și activitatea lui Veniamin Costachi s-au scris pînă acum foarte multe lucrări. Cele publicate pînă în 1946 au fost consemnate de TEODOR N. MANOLACHE, *Bibliografia mitropolitului Veniamin Costachi*, în B.O.R., an. LXIV, nr. 10—12, 1946, p. 545—600 (și extras : 64 p.). Menționăm cîteva din acestea, precum și cele apărute după 1946.

I z v o a r e. CONSTANTIN ERBICEANU, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, XCVIII + 548 + LVI p.

Lucrări : ANDREI VIZANTI, *Veniamin Costachi mitropolit al Moldovei și Sucevei : Epoca, viața și operele sale*, Iași, 1881, 164 p. ; N. IORGA, *Viața și faptele mitropolitului Moldovei Veniamin Costachi*, București, 1904, 78 p. (ed. II, 1915) ; C. BOBULESCU, *Din viața mitropolitului Veniamin Costachi. Neamul, copilăria, tinerețea și episcopatul*, Chișinău, 1933, 160 p. (extras din *Revista Societății istorico-archeologice bisericești*, an. XXIII, 1933) ; TIT SIMEDREA, *Paretisisul de la 1808 al mitropolitului Veniamin Costachi*, în BOR, an. LIII, nr. 7—8, 1935, p. 321—326 ; C. BOBULESCU, *Noi contribuții la biografia mitropolitului Veniamin Costachi*, în BOR, an. LVII, nr. 7—8, 1939, p. 397—414 (și extras) ; VASILE VASILACHE, *Mitropolitul Veniamin Costachi*, M-rea Neamț, 1941, 327 p. ; ILIE GHEORGHITĂ, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, M-rea Neamț, 1946, 272 p. ; G. T. KIRILEANU, G. UNGUREANU și CONSTANTIN TURCU, *Contribuții documentare cu privire la mitropolitul Veniamin Costachi*, Iași, 1946, 38 p. (extras din *Mitropolia Moldovei*, an. XXII, nr. 10—12, 1946) ; ALEXANDRU I. CIUREA, *La o sută de ani de la moartea lui Veniamin Costachi*, în «Candela», an. LVII, 1946, p. 434—452 (și extras : Iași, 1947, 21 p.) ; Număr festiv BOR, an. LXIV, nr. 10—12, 1946, p. 481—600 (cu studii semnate de patriarhul Nicodim, I. D. Ștefănescu, N. Iorga, Vasile Vasilache, Mihail Bulacu, Constantin Turcu, Gheorghe I. Moiescu, T. G. Bulat, Th. Fecioru și Teodor N. Manolache ; în nr. 1—3, 1947 un studiu de Iorgu D. Ivan). Dintre acestea, interesează îndeosebi : VASILE VASILACHE, *Mitropolitul Veniamin Costachi* (p. 492—509) ; MIHAI BULACU, *Marele catehet și întemeietor al școlii românești Veniamin Costachi* (p. 510—519) ; CONSTANTIN TURCU, *Pomenirea unui mare ierarh*, p. 520—526) ; Număr festiv *Mitropolia Moldovei*, an. XXII, nr. 10—12, 1946 ; Număr festiv MMS, an. XLIII, nr. 1—2, 1967, p. 7—174, cu următoarele studii : IRINEU CRĂCIUNAȘ, *Mitropolitul Veniamin Costachi teolog ortodox* (p. 7—17) ; GH. VLAD, *Veniamin Costachi episcop la Huși și Roman* (p. 18—23) ; ILIE GHEORGHITĂ, *Gramata de hirotonie a episcopului de Huși Veniamin Costachi, dată de mitropolitul Iacob Stamatii în ziua de 27 iunie 1792* (p. 24—31) ; N. C. ENESCU, *Veniamin Costachi ctitor și îndrumător al școlilor naționale din Moldova* (p. 32—48) ; NESTOR VORNICESCU, *Literatura patristică și preocupările mitropolitului Veniamin Costachi* (p. 49—60) ;

MIRCEA SFICHI, *Patriotismul mitropolitului Veniamin Costachi* (p. 61—70); EPIFANIE NOROCEL, *Mitropolitul Veniamin Costachi și tipografia din Iași* (p. 71—79); IOAN IVAN, *Mitropolitul Veniamin Costachi la mînăstirea Neamț* (p. 80—89); EUSTOCHIA CIUCANU, *Mitropolitul Veniamin Costachi și mînăstirea Agapia* (p. 90—97); I. ZUGRAV, *Legăturile mitropolitului Veniamin Costachi cu mînăstirea Sf Ioan cel Nou din Suceava* (p. 105—113); MITROFAN BĂLTUȚĂ, *Pastorale date de mitropolitul Veniamin Costachi în legătură cu viața monahală* (p. 114—122); I. SERAFINCEANU, *Rînduiala Cuviosului Veniamin într-un manuscris închinat mitropolitului Veniamin Costachi* (p. 123—133); V. CARMAZIN-CACOVSCHI, *Catedrala mitropolitană din Iași, ctitoria mitropolitului Veniamin Costachi* (p. 134—142); IONELA MANOLESCU, *Portretele mitropolitului Veniamin Costachi* (p. 143—154); PARTENIE APETREI, *Mitropolitul Veniamin Costachi și muzica bisericească* (p. 154—157); CONST. A. STOIDE, *Doi ani de activitate medicală la Mitropolia Moldovei, sub cîrmuirea lui Veniamin* (p. 158—164); SCARLAT PORCESCU, *Limba română literară în opera mitropolitului Veniamin Costachi* (p. 165—174).

D. CIUREA, *Veniamin Costachi și Mihail Sturza*, în *MMS*, an. XXXIV, nr. 3—4, 1958, p. 241—243; MIHAI MĂNUCĂ, *Mitropolitul Veniamin Costachi*, în *BOR*, an. LXXXVI, nr. 1—2, 1968, p. 165—181; NICOLAE V. DURĂ, *Preocupările canonice ale mitropolitului Veniamin Costachi în pastorele și corespondența sa*, în *MMS*, an. XLVII, nr. 7—8, 1971, p. 471—493; ILIE GHEORGHITĂ, *Grija deosebită a mitropolitului Veniamin Costachi pentru ridicarea nivelului cultural al clerului. Considerații în jurul unei scrisori inedite*, în *MMS*, an. XLVII, nr. 9—12, 1971, p. 645—659; NICOLAE V. DURĂ, *Preocupările canonice ale mitropolitului Veniamin Costachi*, în *MMS*, an. XLVIII, nr. 1—2, 1972, p. 49—66; N. ISAR, *Trăsături iluministe în gîndirea și activitatea lui Veniamin Costachi*, în «*Revista de Filozofie*», an. XV, nr. 4, 1968, p. 445—452.

II

URMAȘII MITROPOLITULUI VENIAMIN COSTACHI. EPISCOPIILE ROMANULUI ȘI HUȘILOR ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Înainte de-a înfățișa faptele mai de seamă petrecute după retragerea din scaun a mitropolitului Veniamin, trebuie să stăruim asupra unor noi legiuiri puse în aplicare — în amîndouă Principatele — încă din timpul arhipăstoririi sale — și care au avut urmări însemnate asupra dezvoltării întregii vieți bisericești de la noi. Este vorba de *Regulamentele organice*, care cuprindeau și numeroase prevederi în legătură cu Biserica, precum și alte cîteva legi, votate pînă în preajma unirii Principatelor române.

Prin tratatul de pace ruso-turc de la Adrianopol, din 2/14 septembrie 1829, la cererea rușilor, s-a prevăzut, între altele, obligația pentru Turcia de a recunoaște și confirma două Regulamente administrative pentru Țara Românească și Moldova, care urmau să se alcătuiască de îndată. Principatele române au rămas — din 1828 pînă în aprilie 1834— sub ocupație militară rusă. La 7/19 noiembrie 1829, generalul Pavel Dimitrievici Kiseleff, comandantul trupelor rusești din Principate în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829, a fost numit președinte plenipotențiar al Divanurilor Țării Românești și Moldovei (înlocuind pe contele Pahlen, numit în 1828), funcție pe care a deținut-o pînă la retragerea trupelor rusești. În timpul lui, s-au lucrat cele două *Regulamente organice*, al Țării Românești și al Moldovei (corect ar trebui spus Regulamentul, deoarece erau foarte asemănătoare, aproape identice). De fapt, era prima constituție românească scrisă, care a pus început organizării moderne a statului nostru. Alcătuirea Regulamentelor a fost încredințată la două comisii, cîte una de fiecare Principat — formată din patru membri și un secretar, lucrînd sub președinția consulului general rus Matei Minciaki. Încheierea lucrărilor de elaborare a avut loc la 30

martie 1830, fiind aplicat în Țara Românească de la 1/13 iulie 1831, iar în Moldova de la 1/13 ianuarie 1832.

Potrivit Regulamentelor organice, organizarea de stat se baza pe principiul separării puterilor. Puterea executivă aparținea domnului, ales pe viață, dintre marii boieri, de Adunarea obștească extraordinară. În executarea atribuțiilor sale, era ajutat de Sfatul administrativ extraordinar, format din șase miniștri. Puterea legislativă aparținea unei Adunări obștești, un fel de Parlament, cu 42 de deputați în Țara Românească și 35 în Moldova, fiecare avînd pe mitropolit ca președinte. Regulamentul avea o serie de prevederi privind modernizarea finanțelor, administrației, justiției, învățămîntului, organizarea economică, se puneau bazele unei armate naționale. Prin Regulamentele organice, exploatarea țărănimii lua însă forme noi, prin întărirea regimului clăcii, introducîndu-se un număr foarte ridicat de zile de lucru.

Regulamentele organice au avut un rol însemnat în pregătirea Unirii Principatelor, prin organizarea aproape identică pe care o dădeau celor două țări. Într-un articol se și arăta că «Începutul, religia, obiceiurile și cea de un fel limbă a sălășluitoarelor într-aceste două Prințipaturi precum și cele deopotrivă trebuințe sînt îndeestule elementuri de o mai aproape a lor unire, care pînă acum s-au fost poprit și s-au zăbovit numai după împrejurări întîmplătoare și cele urmate după dînsele» (art. 371 Reg. Țării Rom. și art. 425 Reg. Moldovei, aproape identice).

Cum era și firesc, Regulamentele organice cuprindeau și felurite dispoziții privitoare la Biserică, în special în capitolul VIII din Regulamentul Țării Românești și capitolul IX cu anexa A din cap. III, din Regulamentul Moldovei. Acestea se referă la instituirea, judecarea, pregătirea clerului, starea sa materială, starea sa politică-socială. Regulamentul Țării Românești prevedea înființarea «Marei Logofeții a credinței» (un fel de Minister al Cultelor), condusă de «logofătul credinței», care era «epitropul general al domnului în toate pricinile bisericesti». În Moldova această nouă instituție se numea «Vornicia averilor bisericesti», condusă de «vornicul bisericesc» sau «al averilor bisericesti».

În ce privește instituirea clerului, Regulamentele prevedeau ca mitropoliții și episcopii să fie aleși numai dintre clerici pămînteni, cunoscuți pentru credința, învățătura și vrednicia lor. Se consfințea deci vechea practică — respectată cu multă sfințenie în Moldova — ca ierarhii țării să fie de neam român.

Alegerea ierarhilor o făcea Adunarea obștească a țării, la care se adăugau și boierii de rangul întîi care nu erau membri ai acesteia. Domnul întărea alegerea, după care, cel ales era înscăunat, urmînd să

conducă după canoane, pravile și obiceiurile țării. Mitropolitul se alegea dintre episcopii în funcțiune și avea să primească întărirea canonică a Patriarhiei din Constantinopol, potrivit obiceiului, dar aceasta era o simplă formalitate. Mitropoliții și episcopii făceau parte din Adunarea obștească a țării (inclusiv din Adunarea obștească extraordinară care alegea pe domn), președinția acestora fiind încredințată mitropolitului, iar în caz de lipsă, episcopului mai mare în rang. Ierarhii își puteau pierde scaunele pentru abateri duhovnicești și politice, urmînd să fie judecați de 12 ierarhi eparhioți sau titulari, fie din Principate, fie din alte părți, dacă nu erau de-ajuns la noi. În administrarea eparhiei, chiriarii erau ajutați de protopopi, aleși dintre cei mai destoinici preoți de mir, care aveau atribuții destul de numeroase : să inspecteze bisericile și să se îngrijească de bunăstarea lor, să supravegheze purtarea morală a preoților și a credincioșilor și să judece anumite pricini, în primă instanță.

În ce privește clerul parohial, Regulamentele prevedeau ca hirotoniile de preoți și diaconi să se facă numai cu aprobarea scrisă a domnitorului, pe baza raportului (anaforalei) logofătului bisericesc, numai dintre absolvenții de seminarii. Regulamentul Țării Românești prevedea ca și egumenii să fie întăriți de domn, tot pe baza raportului logofătului bisericesc. Înființarea de noi mînăstiri se făcea tot cu încuviințarea domnului.

Abaterile duhovnicești și bisericești ale clerului erau judecate de așa-numita «dicasterie» sau «consistorie duhovnicească» de pe lîngă fiecare eparhie, precum și de protopopi, iar cele civile de către judecătoriile laice. Preoții puteau face parte din «judecătoriile» de împăciuire care urmau să se organizeze în fiecare sat, pentru ca să judece, în fiecare duminică, «jăluirile de prea puțin preț», căutînd să împace pe împricinați. Se observă deci o restrîngere a atribuțiilor clerului în materie de judecată și, în același timp, se legiferează practica participării mirenilor la judecarea clerului.

O atribuție deosebită încredințată clerului era ținerea actelor de stare civilă, introduse acum pentru prima dată la noi, care a rămas în seama sa pînă la Legea comunală din 1864.

În vederea unei pregătiri corespunzătoare a viitorilor slujitori ai Bisericii, Regulamentele organice prevedeau înființarea de seminarii teologice, în Muntenia pe lîngă fiecare eparhie, iar în Moldova menținerea și organizarea celui existent la Socola. Conducerea seminariilor era lăsată în bună parte în seama mitropoliților sau episcopilor eparhioți, dar întreținerea lor materială era trecută în seama statului (eparhiile

erau impuse însă la anumite contribuții). Pentru treburile economico-financiare ale Seminarului de la Socola se prevedea instituirea unei epitropii. Statul avea și dreptul de control asupra învățământului, prin logofătul bisericesc, care se îngrijea — împreună cu chiriarhul locului — să se aplice întocmai regulamentul seminariilor, care urma să se alcătuiască.

În ce privește situația materială a clerului, Regulamentul organic al Țării Românești prevedea ca preoții și diaconii să fie scutiți de orice dări și de clacă. Regulamentul Moldovei însă fixa o dajdie a tagmei bisericești către stat în sumă de 20 lei pe an pentru preoți, 14 lei pentru diaconi și 8 lei pentru dascăli, plătibili în două rate. Preoții puteau să primească și pe viitor ofrandele credincioșilor pentru slujbele săvârșite, precizînd că un regulament special va fixa taxele pentru acestea. Se prevedea, de asemenea, ca proprietarii de moșii să dea preoților, diaconilor și dascălilor o anumită întindere de pământ pentru arătură și pășune, loc de casă și grădină. Fiecărei biserici din Țara Românească i se lăsa un țircovnic scutit de bir. În Moldova se prevedea un ajutor de la biserică preoteselor văduve timp de un an și scutirea de bir și boieresc pe viață. Cu toate acestea, starea materială a preoțimii a rămas foarte grea, încît în a doua jumătate a secolului trecut a fost nevoie de noi legiuiri.

În privința administrării averilor bisericești, Regulamentele organice aduceau de asemenea schimbări, menite să înlăture abuzurile din trecut. Toate averile nemișcătoare ale eparhiilor și mînăstirilor urmau să fie arendate pe trei ani, prin licitație, înaintea Adunării obștești. În Țara Românească se prevedea ca mînăstirile să verse o pătrime din venitul lor anual în vistieria statului, iar în Moldova 12.500 de galbeni pe an. Sub felurite pretexte, acești bani nu s-au plătit. Se institua și o comisie formată din patru membri aleși de adunare, din patru fețe bisericești, desemnate de mitropolit și de logofătul credinței (în cazul mînăstirilor închinete, se adăuga un delegat al Locurilor Sfinte respective: Muntele Athos, Muntele Sinai, Rumelia și Ierusalim), care, sub președinția mitropolitului, aveau îndatorirea să administreze bunurile eparhiilor și ale mînăstirilor. Membrii comisiei semnau contractele de arendare, de care am pomenit mai sus, le supuneau aprobării domnești, hotărau partea de contribuție a eparhiilor și a mînăstirilor către stat, în folosul școlilor, seminariilor și așezămintelor de binefacere. S-a hotărît tot acum ca pe viitor să nu se mai facă împrumuturi pe seama eparhiilor și a mînăstirilor, fără știrea domnului și a Adunării obștești. Datoriile mînăstirilor urmau să fie achitate în decurs de zece ani. Mînăstirea

Sfântul Spiridon din Iași trebuia să întrețină spitalul din incinta ei, iar mînăstirea Neamț un spital în Tg. Neamț, pentru 30 de bolnavi, cu doctori și cu toate cele necesare. Mînăstirile închinete și-au menținut însă și în viitor situația lor privilegiată.

Observăm, deci, că Regulamentele organice au prevăzut măsuri noi, menite să pună ordine și stabilitate în neorînduiele și abuzurile introduse în viața Bisericii din cele două țări în epoca fanariotă. Se observă apoi — sub influența legiuirilor bisericești introduse în Rusia de Petru cel Mare — o restrîngere a rolului ierarhilor în viața politică, dar și un mai mare amestec al statului în treburile bisericești.

Mitropolia Moldovei după retragerea lui Veniamin Costachi. Încă în timpul păstoririi lui Veniamin, domnitorul Mihail Sturza (1834—1849) încercase să treacă administrația tuturor averilor bisericești sub controlul unei autorități laice centrale, adevăratul scop urmărit fiind acela de-a ajunge sub controlul său personal. N-a izbutit însă să-și atingă țelul în timpul păstoririi lui Veniamin, ci numai după retragerea sa din scaun.

De aceea, a ținut vacant scaunul mitropolitan mai bine de doi ani, însărcinînd cu girarea treburilor eparhiei pe arhiereul titular *Filaret Beldiman Apamias*. Acesta era frate cu Alexandru, autorul poemului *Jalnica tragedie*, fost mult timp egumen al mînăstirii Cîmpulung din Țara Românească, apoi la Slatina, ctitor al bisericilor din Cornești și Miros-lava, jud. Iași († 1844). În acest răstimp, s-a pus mereu problema readucerii mitropolitului Veniamin în scaun, idee susținută și de guvernul țarist.

Alegerea noului mitropolit s-a făcut abia la 2 februarie 1844, fiind ales episcopul Romanului *Meletie Lefter* «Brandaburul». Acesta era originar din Suceava, a fost călugărit de mitropolitul Iacob Stamati, care l-a hirotonit arhidiacon pe seama catedralei din Iași. În 1803, în vîrstă de abia 26 de ani, a fost ales episcop de Huși, de unde a fost trecut la Roman, în 1826.

Chiar în cadrul sesiunii Adunării obștești care l-a ales pe Meletie în scaunul mitropolitan, s-a hotărît ca averile Mitropoliei și ale episcopilor să fie trecute în administrarea «Vorniciei sau Departamentul averilor bisericești», înființat acum (devenit mai tîrziu Ministerul Cultelor). Veniturile erau strînse la Iași, într-o «Casă centrală», fiind hărăzite pentru întreținerea mitropolitului și a celor doi episcopi, pentru zidiri și renovări de biserici, pentru seminarul de la Socola, pentru opere de binefacere.

«Vornicul averilor bisericești» (ministrul Cultelor de mai târziu) era îndatorat să lucreze cu chiriarhii pentru ducerea la îndeplinire a acestor hotărâri. Tot atunci s-a hotărât ca egumenii să fie numiți pe viață, cu aprobarea domnului, ca în fiecare ținut să fie câte doi protopopi (cu un salariu anual de 2000 de lei). La hirotonie urmau să fie primiți numai absolvenți de seminar.

În timpul celor patru ani de păstorie ai lui Meletie, s-au petrecut mai mult fapte cu aspect negativ. De pildă, a hirotonit foarte mulți tineri fără pregătire școlară, iar în reședințele de județe a înființat 12 «școli catehetice ținutale», conduse de câte un profesor sau catehet — absolvent de seminar — cu un program de studii foarte redus. Cursurile seminarului de la Socola au fost reduse de la 8 ani la 4 ani de studii. Toate acestea au dus la o creștere inutilă a numărului candidaților la preoție, dar și la scăderea pregătirii și a prestigiului lor.

În cursul revoluției din 1848, mitropolitul Meletie a avut însă o atitudine demnă, fiind alături de ceilalți patrioți care au semnat cunoscutul memoriu adresat lui Mihail Sturza, prin care erau înfierate abuzurile, corupția și neorânduielele de tot felul din administrația țării.

Mitropolitul Meletie a murit la 20 iunie 1848, în timpul mării epidemii de holeră care a bîntuit Iașul în acel an. Mihail Sturza a dispus să fie înmormîntat fără funeraliile cuvenite întîistătorului Bisericii moldovene. Scaunul mitropolitan a rămas din nou vacant aproape trei ani. Mihail Sturza a numit succesiv, ca locțiitori, pe arhierii titulari: *Meletie Stavropoleos Burdujanul* (hirotonit necanonic în 1821 pentru Episcopia Hușilor) și pe *Mardarie Apamias* (ultimul între 16 august 1849 și 10 februarie 1851). În cursul locotenenței lui Mardarie, s-a întocmit o catagrafie (statistică) a tuturor preoților, a bisericilor și a credincioșilor din Moldova. S-au făcut, de asemenea, reparații la catedrala mitropolitană, la reședință și la clădirile anexe.

Mitropolitul Sofronie Miclescu. La 10 februarie 1851 s-a făcut alegerea de mitropolit, fiind ales *Sofronie Miclescu*, episcopul Hușilor. Lui Mardarie i s-a încredințat egumenia mînăstirii Coșula, pe care a cîrmuit-o pînă la moarte († 7 decembrie 1854).

Sofronie făcea parte dintr-o veche familie boierească, fiind călugărit la Secu, trecut apoi la Neamț, ca ieromonah. Din iunie 1826 pînă la alegerea ca mitropolit, a păstorit la Huși. Chiar în primul an de păstorie, la 7 iulie 1851, s-a decretat «Legiuirea pentru organizarea învățăturilor bisericești în Moldova», potrivit căreia se organizau trei tipuri de școli teologice: școli bisericești ținutale, cu doi ani de curs (erau mai

degrabă școli elementare), «secția primă» a seminarului pentru «clirosul mai de jos», cu patru ani de studii, la Iași (Socola), Roman și Huși și «secția a doua», pentru «clirosul mai înalt», tot cu patru ani de studii, numai la Socola. Seminariile inferioare s-au înființat în 1852 la Huși și abia în 1858 la Roman.

Prin tratatul de pace de la Paris din 30 martie 1856, Rusia a fost obligată să retrocedeze Moldovei județele Bolgrad, Cahul și Ismail, situate dincolo de Prut. Instaurându-se aici o administrație românească, s-a organizat și un «consistoriu bisericesc», dependent de Mitropolia Moldovei, pus sub conducerea arhiereului Filaret Scriban Stavropoleos. Pentru aceste ținuturi s-a înființat o Episcopie, a Dunării de Jos, în 1864.

Deși la Huși Sofronie s-a dovedit un ierarh destoinic și luminat, ca mitropolit n-a corespuns întru totul așteptărilor. Astfel, a continuat să hirotonească diaconi, preoți și chiar arhierei titulari fără studii, lucru pentru care a avut dese neînțelegeri cu guvernul, care cerea respectarea prevederilor Regulamentului organic și ale hotărîrilor ulterioare (Legiuirea pentru organizarea învățăturilor bisericești din 1851). Pe harnicul și însuflețitul arhimandrit Dionisie Romano l-a împiedicat să înființeze noi școli teologice la Neamț, lucrînd pentru înlăturarea lui din egumenia mînăstirii. În schimb, Sofronie a sprijinit cu tărie unirea Principatelor și toate faptele mai de seamă legate de acest mare act din viața poporului nostru. A păstorit pînă în noiembrie 1860, cînd a fost înlăturat din scaun.

Episcopiile sufragane în primele șase decenii ale sec. al XIX-lea.

Episcopia Romanului. După ridicarea lui Veniamin Costachi în scaunul mitropolitan, în locul său, la Roman, a fost ales episcopul de Huși *Gherasim Clipa-Barbovschi*. Am arătat și în altă parte, că după unele cercetări, se trăgea din familia Barbovschi, din care a făcut parte și mitropolitul Teodosie (1605—1608). Tatăl său era preot în Vicovul de Sus, lîngă Rădăuți. S-a călugărit de tînăr la Putna, apoi a trecut în Moldova liberă. A fost un timp «dichiu» la Slatina, apoi a ajuns în slujba Episcopiei de Roman. Remarcat de Leon Gheucă, a fost trimis de acesta la studii în Germania, împreună cu nepotul său Alexandru Gheucă, fiind supravegheați de cărturarul sîrb Dositei Obradovici. Gherasim a avut un frate mai mic, pe Sofronie, pe care l-a trimis la studii în Constantinopol. Acesta a învățat mai multe limbi străine și a devenit un reputat predicator, în cadrul Patriarhiei ecumenice, apoi la catedrala mitropolitană din Iași († 1850).

În 1796, Gherasim i-a urmat lui Veniamin Costachi în scaunul episcopal de la Huși, iar în 1803 în cel de la Roman. Dintre faptele mai de seamă petrecute în cursul păstoririi sale menționăm zugrăvirea tîmplei din catedrala episcopală, de către pictorul Eustatie Altini (1805), precum și refacerea unui clopot de la Ștefan cel Mare.

În 1812 ținutul Vaslui a fost luat de la Roman și trecut la Episcopia Hușilor, care a rămas foarte mică, în urma ocupării teritoriilor de dincolo de Prut de către Rusia țaristă.

În timpul Eteriei, în 1821—1822, Gherasim s-a retras în Bucovina, încredințînd conducerea treburilor eparhiei unui ieromonah cu numele *Meletie*. Cînd au intrat turcii în Moldova, Gherasim a fost înlăturat din scaun, iar *Meletie* trimis la Tîrnovo, unde a fost hirotonit episcop de către trei arhierii greci (12 octombrie 1821). Păstoria lui necanonică a fost de scurtă durată, căci pe la jumătatea anului 1822, odată cu inaugurarea domniilor pămîntene, s-a reîntors și Gherasim la scaunul său, păstorind pînă la moarte (15 martie 1826).

Lui *Meletie* i s-a încredințat apoi egumenia mînăstirii Burdujeni, de lîngă Suceava, și titlul de arhieriu titular al scaunului de Stavropoleos. În 1848—1849, a fost, pentru cîteva luni, locțiitor de mitropolit. A murit în 1850, la Burdujeni. Prin testament a lăsat cîteva mii de galbeni spitalului din Tătărăși-Iași.

În mai 1826, a fost trecut în scaunul de la Roman episcopul *Meletie Lefter* de la Huși, căruia i s-a impus să plătească multele datorii care apăsau asupra Episcopiei încă de la Iacob Grecul, de la Veniamin Costachi și Gherasim Clipa. *Meletie* a izbutit să le plătească, a făcut mai multe îmbunătățiri la Episcopie și a înzestrat-o cu felurite odoare.

La 2 februarie 1844 a fost ridicat în scaunul mitropolitan, în împrejurările arătate. În aceeași zi a fost ales noul episcop de Roman, egumenul *Veniamin Roset* de la Doljești. Acesta făcea parte dintr-o familie boierească, a fost arhidiacon și apoi arhimandrit sub mitropolitul Veniamin Costachi. Ca egumen la Doljești, a înființat, din banii săi, o școală pentru copiii țăranilor din sat. Ca episcop de Roman, a rămas în amintirea păstoriților săi prin două acte cu profund caracter umanitar. Astfel a pus capăt unor vechi neînțelegeri dintre Episcopie și locuitorii din Roman, cedîndu-le vatra orașului și un teritoriu din jur care erau în stăpînirea Episcopiei. În 1845, cînd orașul Roman a fost nimicit de un incendiu, episcopul Veniamin a venit în ajutorul locuitorilor, oferind o însemnată sumă de bani și făcînd un apel la toți cei înstăriți din țară. În 1846 s-au deschis — la Roman și în alte orașe din eparhie (Bacău, Bîrlad, Tecuci, Focșani și Galați) — așa-numitele «școli catehetice» pen-

tru pregătirea elevilor care voiau să intre în seminar, dar și a preoților care urmau să fie hirotoniți pentru parohii din mediul rural.

În timpul mișcării revoluționare din 1848, Veniamin Roset s-a dovedit un bun patriot. Pentru că semnase și el memoriul care înfieră abuzurile domnitorului Mihail Sturza, a fost surghiunit la mînăstirea Soveja, iar în locul său a fost rînduit ca locțiitor arhiereul *Chesarie Răsmeriță Sinadon*. Sturza urmărea să obțină caterisirea lui, dar în iunie 1849, și-a pierdut scaunul domnesc. Desigur, în astfel de împrejurări, Veniamin și-a reocupat scaunul vlădicesc, iar Chesarie a trebuit să părăsească Romanul.

După moartea lui Veniamin (1851) a început o perioadă nouă, foarte agitată, în istoria eparhiei Romanului. Vornicia averilor bisericesti a luat denumirea de Departamentul bisericesc și apoi de Ministerul Cultelor. Ministerul, desigur în înțelegere cu domnul Grigorie Alexandru Ghica (1849—1856), a prelungit ani de-a rîndul vacanța scaunului episcopal, numind numai «locotenenți» de episcopi, recrutați dintre arhierii titulari. Astfel, la Roman a fost numit, ca «locotent de episcop», arhiereul *Iustin Crivăț de Edesa* (Edesis). În 1848 participase la mișcarea revoluționară, fiind nevoit să se refugieze la Cernăuți. Sub el, ținuturile Tutova și Covurlui au fost trecute la eparhia Hușilor (23 februarie 1852). În același an, din dispoziția ministrului cultelor Grigorie Cuza, s-a dărîmat reședința episcopală, sub pretextul ridicării unei noi clădiri, pentru viitorul episcop. Din nefericire, nu s-a ridicat o nouă clădire decît peste cîteva decenii. Arhiereul Iustin a murit în 1856 la mînăstirea Neamț.

În locul său a fost numit un nou «locotent», arhiereul *Nectarie Hermeziu Sotiriupoleos*, originar dintr-o familie boierească din Iași, călugărit la Neamț, fost egumen al mînăstirii Lipova. Fiind un bun gospodar, a zidit o veșmîntărie lîngă altarul catedralei episcopale din Roman și a înzestrat Episcopia cu felurite odoare. În 1858, Ministerul Cultelor a înființat un seminar cu patru clase în Roman. Episcopul Nectarie și marele logofăt Alecu Balș au fost singurii deputați din Divanul Ad-hoc al Moldovei în 1857 care au votat împotriva unirii Principatelor. A murit în toamna anului 1864 la mînăstirea Neamț.

Episcopia Hușilor. După alegerea lui Gherasim Clipa în scaunul vlădicesc de la Roman, în locul său a fost ales *Meletie Lefter* (27 martie 1803). Ca episcop, a făcut felurite renovări la catedrală, care era avariată de un cutremur și a primit numeroase danii de moșii pe seama Episcopiei, precum și danii din partea domnilor țării. Pentru că, în

urma păcii de la București din 16 mai 1812, Rusia țaristă a ocupat teritoriile din stînga Prutului, eparhia Hușilor a rămas numai cu ținutul Fălciu. Din această pricină, ținutul Vaslui a fost luat de la eparhia Romanului și alipit la Huși. În 1821—1822, a condus treburile Mitropoliei, ca «vechil» în locul lui Veniamin Costachi. La 26 mai 1826, a fost ales episcop de Roman, în locul lui Gherasim Clipa, care trecuse la cele veșnice.

În aceeași zi a fost ales un nou episcop de Huși, ieromonahul *Sofronie Miclescu* de la mînăstirea Neamț (hirotonit la 3 iunie). În lunga sa păstorie la Huși s-au făcut mai multe îmbunătățiri la Episcopie: zid împrejmuitor, chilii noi pentru preoții slujitori, o nouă catapeteasmă etc. Din dispoziția lui, s-a întocmit un nou pomelnic al Episcopiei. În 1846 s-a înființat și la Huși o școală catehetică ținutală, pentru a face față nevoilor tot mai mari de preoți cu oarecare învățatură. Îndrumat îndeaproape de mitropolitul Veniamin Costachi — căruia îi cerea adesea lămuriri asupra unor probleme mai complicate — Sofronie a rămas în istoria eparhiei Hușilor ca un păstor vrednic și evlavios, fapte care au dus la alegerea sa în scaunul mitropolitan, la 10 februarie 1851.

În cadrul aceleiași adunări electorale, s-a desemnat și succesorul său la Huși, în persoana tînărului arhimandrit *Meletie Istrate*, egumenul mînăstirii Slatina (hirotonit la 12 februarie, instalat la 31 martie). Acesta își avea metania la Doljești, fusese arhidiacon al mitropolitului Veniamin, pe care l-a și însoțit la Slatina în 1842, încredințîndu-i-se egumenia mînăstirii. Contemporanii îl prezintă ca pe un ierarh cu trăsături morale asemănătoare cu ale marelui său dascăl. Ca episcop, a propus ca ținuturile Tutova și Covurlui care aparțineau Romanului să fie alipite la eparhia Hușilor, care avea numai ținuturile Fălciu și Vaslui (deci acum aveau fiecare cîte patru). Adunarea obștească a aprobat propunerea la 23 februarie 1852 (menționăm că Mitropolia avea ținuturile Iași, Neamț, Suceava, Dorohoi și Botoșani). Tot în 1852 s-au deschis cursurile Seminarului din Huși, la început în casele Episcopiei, apoi într-o casă cumpărată în acest scop. A înființat de asemenea o școală de muzică bisericească.

Din scrisul contemporanului său Melchisedec Ștefănescu, aflăm că în frămîntările din anii 1856—1857, episcopul Meletie a fost atras în partida antiunionistă de către fratele său Nicolae Istrate, fapt care l-a îndepărtat de clerul și credincioșii săi. Această atitudine greșită față de dreptele năzuințe ale poporului i-a adus o adîncă supărare, care i-a grăbit sfîrșitul, murind la 31 iulie 1857, în vîrstă de abia 40 de ani. A fost îngropat în biserica Episcopiei.

După moartea sa, au început să fie numiți și la Huși «locotenenți» de episcopi: *Ghenadie Șendrea Tripoleos* (august 1857—8 noiembrie 1858, † ianuarie 1861), *Calinic Miclescu Hariupoleos* (noiembrie 1858—ianuarie 1861), *Melchisedec Ștefănescu* (întîi ca arhimandrit, din 15 ianuarie 1861, apoi ca arhiereu titular *Tripoleos*, pînă la 17 noiembrie 1864) și *Dionisie Romano Traianopoleos* (17 nov. 1864—10 mai 1865).

Concluzii. *Dn cele expuse, reiese că după retragerea mitropolitului Veniamin din scaun, au survenit o seamă de schimbări în viața bisericească a Moldovei, determinate de înseși schimbările profunde din viața țării. Trebuie reținut, în primul rînd, amestecul neconținut al statului în treburile Bisericii, care într-un fel era justificat, datorită numeroaselor abuzuri și corupției moștenite din epoca fanariotă. După retragerea mitropolitului Veniamin, au început lungi sedisvacanțe la toate cele trei eparhii, cîrmuite în mod provizoriu de așa-numiții «locotenenți» (de mitropolit sau de episcop), schimbați după interese momentane, în timpul cărora amestecul statului în Biserică a devenit și mai accentuat. O schimbare a lucrurilor în bine, dorită de masele mari ale clerului și credincioșilor, nu s-a putut realiza.*

BIBLIOGRAFIE

Izvoare. *Regulamentele organice ale Valahiei și Moldovei*, vol. I, *Textele puse în aplicare la 1 iulie 1831 în Valahia și 1 ianuarie 1832 în Moldova...*, București, 1944; *Manualul administrativ al Principatului Moldovei, cuprinzătoriu legilor și dispozițiilor introduse în țară de la anul 1832 pînă la 1855*, 2 vol., Iași, 1855—1856; MANOLACHE DRĂGHICI, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani pînă în zilele noastre*, Iași, 1857.

Lucrări generale. SEVER BUZAN, *Regulamentele organice și însemnătatea lor pentru dezvoltarea organizației Bisericii Ortodoxe Române*, în ST, an. VIII, nr. 5—6, 1956, p. 363—375; TRAIAN D. VALDMAN, *Chestiuni privitoare la organizarea și lucrarea Bisericii în legiurile Moldovei din prima jumătate a veacului al XIX-lea*, în MMS, an. XLVII, nr. 3—4, 1971, p. 182—191; CONSTANTIN MOSOR, *Biserica Moldovei în timpul domniei lui Mihail Sturza (1834—1849)*, în BOR, an. LXXXIX, nr. 5—6, 1971, p. 593—605; MIRCEA NIȘCOVEANU, *Biserica Ortodoxă din Moldova și Patriarhia ecumenică în prima jumătate a veacului al XIX-lea*, în MMS, an. LII, nr. 9—12, 1976, p. 662—676.

Mitropolia Moldovei. CONSTANTIN ERBICEANU, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, XCVII + 548 + LVI; SIMEON RELI, *Bucovineni celebri în ierarhia Moldovei (1777—1850)*, în «Candela», an. XL, nr. 10—12, 1929, p. 407—431 (și extras; se ocupă cu Gherasim Clipa și Meletie Lefter); MIHAI MĂNUCĂ, *Arhiereul Mardarie Apamias, locotenent de mitropolit al Moldovei*, în MMS, an. XXIXV, nr. 9—12, 1959, p. 636—648.

Episcopia Romanului. MELCHISEDEC (ȘTEFĂNESCU), *Cronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, partea a doua, București, 1875, VI + 239 p.; ALEXANDRU CRISTEA, *Viața și activitatea episcopilor Eparhiei Romanului din secolul al XIX-lea*, București, 1901; CONSTANTIN BOBULESCU, *Neamul Holbăneștilor cu al episcopului Gherasim Clipa Barbovschi (1796—1803—1826) și arhimandritul Sofronie Barbovschi predicatorul († 1850)*, în «Revista Societății istorico-arheologice-bisericești», vol. XIX, 1929, p. 1—44 (și extras); Vezi și studiul lui S. Reli citat mai sus.

Episcopia Hușilor. MELCHISEDEC (ȘTEFĂNESCU), *Cronica Hușilor și a Episcopiei*, București, 1869, IX + 463 + 175 p. + 37 p.

III

MITROPOLITUL GRIGORIE DASCĂLUL

În 1821, mitropolitul Dionisie Lupu al Ungrovlahiei, împreună cu episcopii Gherasim Rătescu al Buzăului și Ilarion Gheorghiadis al Argeșului s-au refugiat la Brașov, din pricina evenimentelor din țară. Tulburările pricinuite de mișcarea politico-socială a lui Tudor Vladimirescu și de Eteria grecească s-au potolit abia în 1822, când Înalta Poartă a numit pe primul domn pămîntean după domniile fanariote, în persoana banului Grigorie Ghica. Între primele măsuri luate de noul domn a fost și aceea a rechemării în țară a ierarhilor și boierilor refugiați în Transilvania. O parte din ei s-au întors, dar mitropolitul Dionisie a refuzat invocînd felurite pretexte. Deși nu le destăinuia, se știe totuși că erau mai ales motive de ordin politic, nefiind bine văzut nici de turci, întrucît participase la Eterie, nici de ruși, întrucît își luase anumite obligații față de ei la instalarea ca mitropolit și pe care nu le-a îndeplinit, și nici chiar de domnitor, pe care refuzase să-l despartă de soție pe cînd era mare ban. Deci erau o serie de motive care-l făceau să rămînă în Brașov și să refuze să-și reocupe scaunul mitropolitan, spre a se bucura de viața nouă care începea acum în Țara Românească.

Întrucît boierii țării au cerut domnitorului un mitropolit, prezentînd și o anafora în acest sens, Grigorie Ghica a convocat divanul domnesc în vederea alegerii unui nou titular al scaunului mitropolitan al Ungrovlahiei. Divanul domnesc, format din 25 de membri, s-a întrunit la 4 ianuarie 1823 și a propus domnitorului trei candidați: pe arhimandritul Grigorie de la Episcopia Argeșului, fost eclesiarh la mînăstirea Antim sub episcopul Iosif, pe ieromonahul Teoclit și pe ierodiaconul Grigorie, amîndoi din mînăstirea Căldărușani. Dintre acești trei, domnul s-a oprit asupra ierodiaconului Grigorie, care i-a fost recomandat călduros de către marele patriot Ioan Cămpineanu, ajuns mai tîrziu ministru, sub

domnitorul Barbu Știrbei (1849—1856). Din anumite izvoare contemporane, aflăm că fiind chemat de Vodă la Curte ar fi făcut drumul de la Căldărușani la București pe jos. Trebuie reținut apoi faptul că ridicarea unui simplu ierodiacon la cea mai înaltă treaptă ierarhică a țării era o abatere de la vechile rînduieli, potrivit cărora în scaunul mitropolitan erau promovați episcopii de Rîmnic sau de Buzău. Dar vremurile noi care se întrezăreau impuneau ca în scaunul Ungrovlahiei să fie așezat un ierarh de neam român, cu aleasă viață duhovnicească și cu adîncă învățatură teologică.

Convingîndu-se de vrednicia celui propus de divan, în ziua de 8 ianuarie 1823 domnitorul a întărit «anaforaua» divanului, în 9 ianuarie noul ales a fost hirotonit ieromonah și hirotesit arhimandrit, iar în ziua următoare, deci la 10 ianuarie, a fost hirotonit întru arhieru în catedrala mitropolitană din București. Investitura și înscăunarea i s-a făcut la 11 ianuarie 1823, cu ceremonialul îndătinat. În felul acesta, în cîteva zile smeritul ierodiacon Grigorie de la Căldărușani a ajuns întîistătător al Bisericii din Țara Românească, fiind cunoscut în istoria Bisericii noastre sub numele de Grigorie IV Dascălul.

Viața și activitatea ierodiaconului Grigorie. Înainte de-a înfățișa realizările sale ca mitropolit, se cade să cunoaștem cîteva date din viața noului vlădică, pînă în ianuarie 1823. Era originar din București, născut în 1765, primind din botez numele de Gheorghe. Tradiția afirmă că numele său de familie ar fi fost Miculescu. A urmat cursurile vestitei școli de la Sfîntul Sava, care durau pe atunci 12 ani. Aici a învățat temeinic limbile latină și greacă (cu renumitul dascăl Lambru Fotiadis), iar dintre celelalte studii, mai ales cele teologice. În jurul anului 1790, a părăsit școala, împreună cu doi colegi Gherontie și Dorotei — trimiși la studii de starețul Paisie —, îndreptîndu-se spre mînăstirea Neamț. Acolo, tînărul Gheorghe a fost tuns în monahism de însuși Paisie, schimbîndu-i-se numele în Grigorie, potrivit pravilei călugărești, și în curînd a fost hirotonit ierodiacon.

Tînărul ierodiacon Grigorie, împreună cu prietenul său Gherontie, au început acum să tîlmăcească felurite cărți de învățatură din limba greacă în limba română. Un timp au lucrat la Neamț, apoi la București. În 1799 au izbutit să scoată în tiparnița Mitropoliei din București prima lor lucrare comună, intitulată *Carte folositoare de suflet*, tradusă și tipărită din porunca mitropolitului Dositei «spre folosul cel de obște». Este prima tîlmăcire românească a acestei cărți, fiind retipărită apoi în anul

1800 (în 1819 s-a tipărit o altă ediție, la Iași). Lucrarea era un fel de îndreptar pentru taina sfintei mărturisiri.

În 1801 au tipărit a doua tălmăcire comună : *Chiriacodromionul la Evanghelii*, scris de învățatul arhiepiscop de neam grec Nichifor Theotochi al Astrahanului († 1800). Era tradusă și tipărită din porunca și cu cheltuiala mitropolitului Dositei Filitti, care semna a doua prefață. Acest Chiriacodromion la Evanghelii s-a retipărit în mai multe rînduri (la Buzău în 1839, la Iași în 1840—1841, la București în 1857 și în alte părți).

Paralel cu osteneala traducerilor, ierodiaconul Grigorie a fost însărcinat de mitropolitul Dositei să poarte grijă și de biblioteca Mitropoliei din București.

În 1802 Gherontie și Grigorie erau din nou în mînăstirea Neamț. În anul următor, scaunul mitropolitan de la Iași a fost ocupat de Veniamin Costachi, care cunoștea pe cei doi călugări de mai mult timp. La îndemnul său, au început să tălmăcească alte lucrări, care au ieșit apoi de sub teascurile tipografiei mitropolitane din Iași. În această perioadă au tipărit : *Întrebări și răspunsuri oarecare bogoslovești ale Sfîntului Atanasie* (1803), lucrare folosită ca manual de dogmatică în Seminarul de la Socola ; *Tîlcuire la cele patru Evanghelii a lui Theofilact, arhiepiscopul Bulgariei, cu însemnări oarecare de la Evthimie Zigabinos adăugită* (1805) ; *Descoperire cu amănuntul a pravoslavnicei credințe a Sf. Ioan Damaschinul* (1806), un tratat de teologie dogmatică, însă nesistemizat. *Octoihul* tipărit la Buda în 1811, cu grija și cheltuiala episcopului Iosif al Argeșului, era tot o traducere a celor doi monahi nemțeni.

Războiul ruso-turc din anii 1808—1812 a întrerupt activitatea celor doi monahi cărturari, iar mitropolitul Veniamin a fost nevoit să-și părăsească scaunul și să se retragă la mînăstirea Neamț, unde a înființat o nouă tipografie. Și-a reocupat scaunul mitropolitan după încheierea păcii de la București din 1812. În toamna aceluiași an Gherontie și Grigorie, împreună cu duhovnicul Calinic din mînăstirea Secu, au pornit într-o călătorie spre Sfîntul Munte Athos, să se închine în mînăstirile de acolo și să cunoască pe unii călugări cu viață îmbunătățită. La reîntoarcere, au fost jefuiți și chinuiți de tîlhari în apropierea orașului Filipopolis (azi Plovdiv, în Bulgaria), fapt care a pricinuit moartea lui Gherontie.

Rămas singur, ierodiaconul Grigorie și-a continuat ostenelele cărturărești, traducînd și tipărind alte cărți. Acum a tipărit la Neamț — în tipografia înființată de mitropolitul Veniamin — trei din traducerile ră-

mase de la Gherontie : *Chegragarion* de Fericitul Augustin (1814) — cu diferite cugetări și cuvântări «pentru privirea lui Hristos» sau «zdrobirea inimii» (Grigorie adaugă o tălmăcire proprie și anume o prescurtare a *Psaltirii*, făcută de Fer. Augustin pentru mama sa, Monica); *Apologia Sf. Dimitrie al Rostovului* (1816, retipărită la București în 1819), care era un «cuvânt sau răspuns împotriva socotelii celor fără de Dumnezeu, doveditoriu cum că Domnul nostru Iisus Hristos iaste Dumnezeu adevărat»; *Tîlcuire pre scurt ...la antifoanele celor 8 glasuri* de Calist Xantopol (1817) — teolog din secolul XIII — la care Grigorie a adăugat trei lucrări mai mărunte, traduse numai de el, privitoare la purcederea Sfîntului Duh. Toate aveau prefețe semnate de Grigorie, în care arată că tălmăcirile aparțin lui Gherontie (s-ar putea ca din prea multa sa smerenie să fi atribuit traducerea numai prietenului său, trecut cu puțin înainte la cele veșnice).

Tot la mînăstirea Neamț, ierodiaconul Grigorie a tipărit în 1816 o traducere proprie și anume lucrarea teologului grec Atanasie de la Paros *Ἐπιτομή τῶν θείων δογμάτων*, *adecă arătare sau adunare pre scurt a dumnezeieștilor dogme ale credinții*. Traducerea a fost făcută la îndemnul episcopului Iosif al Argeșului, care semna și prefața. Lucrarea are trei părți : «Teologia», în care se trata despre existența și însușirile lui Dumnezeu, Sf. Treime și ereziile împotriva ei ; «Zidirea», în care se trata despre lumea văzută și despre om, lumea nevăzută, îngerii cu ierarhia lor și despre demoni ; «Iconomia», care se ocupa cu taina întrupării și cu Sf. Taine. Cartea cuprindea și alte cîteva traduceri mai mărunte, îndeosebi privitoare la deosebirile dintre ortodocși și catolici.

La rugămintea călugărilor nemțeni, ierodiaconul Grigorie a alcătuit și tipărit *Viața cuviosului părintelui nostru starețului Paisie* (19 pagini, intercalate în lucrarea *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare*, Neamț, 1817).

După acestea, Grigorie a părăsit pentru totdeauna mînăstirea Neamț, așezîndu-se — poate prin grija episcopului Iosif al Argeșului — la mînăstirea Antim din București. De aici s-a retras la mînăstirea Căldărușani, trăind în rugăciune și viață curată și tălmăcind în românește felurite cărți folositoare de suflet. La îndemnul episcopului Iosif al Argeșului a tradus și tipărit la București lucrările : *Cuvinte șase pentru preoție ale Sf. Ioan Gură de Aur și ale altor trei sfinți părinți trei canonicști epistoliei împotriva simoniei* (1820), cu prefața mitropolitului Dionisie Lupu, *Cuvînt pentru preoție a Sf. Grigorie de Nazianz* (1821).

În liniștea mînăstirii Căldărușani și în mijlocul trudei cărturărești l-a surprins alegerea de mitropolit al Ungrovlahiei, în ianuarie 1823, în împrejurările relatate mai sus.

Activitatea lui Grigorie Dascălul ca mitropolit. Deși o viață întreagă s-a îndeletnicit numai cu tîlcuirea cărților și cu respectarea pravilei călugărești, în duhul tradiției paisiene, mitropolitul Grigorie s-a dovedit a fi un ierarh destoinic întru purtarea cîrjei vlădicești, înfăptuind o seamă de lucruri vrednice de pomenire. Cum era și firesc, în primii ani de arhipăstorire, mitropolitul Grigorie a continuat cu aceeași rîvnă și activitatea de traducător. Rînd pe rînd au apărut în tipografia Mitropoliei din București lucrările: *Dovedire împotriva eresului armenilor* (1824), o traducere după mai mulți autori asupra învățaturii Bisericii armene, *Două cuvinte ale Sf. Casian Rîmleanul* (1825), *Cuvinte... ale Sf. Vasile cel Mare și Grigorie Cuvîntătorul de Dumnezeu* (1826), *Cuvinte... ale Sf. Ioan Gură de Aur* (1827), *Cuvînt al Sf. Ioan Gură de Aur la Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul* (1827), *Cuvinte zece pentru dumnezeiasca pronie ale lui Teodoret al Cirului* (1828) și *Patericul* (1828). În 1827 a tipărit o *Învățătură pre scurt pentru nunți*, cu explicarea gradelor de rudenie, foarte necesară preoților. În 1828, cu ajutorul mitropolitului Grigorie, Petru Sapunov a tipărit la București prima traducere a *Tetraevanghelului* în limba bulgară.

Cînd a ajuns Grigorie în scaun, a găsit o situație foarte grea. Țara era istovită și secătuită atît de războiul ruso-turc și de ocupația țaristă din 1808—1812 cît și de mișcările revoluționare din 1821 (Eteria și revoluția lui Tudor Vladimirescu). Scaunele vlădicești sufragane erau vacante, datoriile Mitropoliei — lăsate de ultimii vlădici — erau mari, abuzurile administrației bisericești se făceau simțite peste tot, numărul preoților hirotoniți necanonic de vlădici greci de peste Dunăre crescuse, dările la care erau obligați preoții se înmulțiseră peste măsură, majoritatea mînăstirilor țării erau în mîna călugărilor greci și în ele intraseră felurite deprinderi rele. Chiar și în timpul păstoririi mitropolitului Grigorie, a izbucnit un nou război între ruși și turci (1828—1829), cu urmări nefavorabile pentru Țara Românească și pentru mitropolit însuși. Iată deci, atîtea împrejurări neprielnice, cărora mitropolitul Grigorie Dascălul a trebuit să le facă față.

Una din primele sale griji arhipăstorești a fost aceea de a completa scaunele vacante ale celor trei eparhii sufragane cu vlădici de neam român: Grigorie Rîmniceanu la Argeș (februarie 1823), Neofit la Rîmnic (aprilie 1824) și Chesarie la Buzău (aprilie 1825). Cu acești episcopi (la care se adaugă Ilarion la Argeș, ales pentru a doua oară în 1828),

Grigorie Dascălul a îndrumat viața bisericească din Țara Românească pe adevăratele ei făgașuri, pînă la moartea sa. Adeseori convoca pe episcopii sufragani în București, pentru a adopta anumite măsuri de interes general bisericesc sau de stat, ori le trimitea felurite îndrumări cu privire la activitatea lor pastorală-bisericească.

Pentru că mulți preoți erau hirotoniți peste Dunăre (Vidin, Vrața și în alte părți), mitropolitul Grigorie a adresat o scrisoare patriarhului din Constantinopol, în aprilie 1824, cerîndu-i să oprească acele hirotonii necanonice. Patriarhul Antim, împreună cu cei zece membri ai sinodului său, i-au pus de îndată în vedere mitropolitului din Vidin să înceteze hirotoniile de preoți pentru Țara Românească. În anul următor, a intervenit la domnul țării, cerîndu-i și acestuia să oprească abuzul cu hirotoniile la Vidin, iar preoții hirotoniți acolo să fie puși la bir. El însuși slujea adeseori și făcea hirotonii «fără nici un ban» (într-un an a făcut 72 de hirotonii).

A purtat o grijă deosebită preoților și familiilor lor. Astfel, a desființat obiceiul de a da preoților Sfîntul Mir pe bani. A intervenit la autoritatea de stat ca preotesele și diaconesele văduve, precum și «copiii sărmani de preoți» să fie scutiți de bir. Milosteniile pe care le acorda văduvelor, orfanilor și săracilor erau cunoscute tuturor. Pentru că protopopii făceau numeroase abuzuri cu prilejul strîngerii dărilor, mitropolitul l-a informat pe domn, cerînd să se pună rînduială, stabilind taxele pe care urmau să le încaseze protopopii la sfințirile de biserică, la judecățile făcute înaintea lor, la cercetarea bisericilor, precum și în legătură cu așa-numita dare a «bastonului», pe care o dădea protopopului fiecare preot și diacon. Se înțelege că toate acestea erau mult reduse față de trecut. În același timp, mitropolitul a desființat anumite dări: darea pentru adevărîța de hirotonire și de duhovnicie, aceasta fiind «un obicei vătămător de suflet și neprimut Bisericeii», precum și «darea cîrjei», pe care o plătea fiecare preot și diacon din Țara Românească la înscăunarea unui nou mitropolit, ea fiind venitul său personal.

În calitate sa de prim efor al școlilor din Țara Românească, mitropolitul Grigorie a acordat și acestora o atenție deosebită. Cunoaștem o scrisoare a sa către episcopul Chesarie al Buzăului, prin care cerea să înființeze două școli românești, la Buzău și la Focșani, precum și o școală în județul Săcuienilor (la Bucov sau la Urlați), urmînd ca dascălii lor să fie plătiți de Episcopie. S-a interesat îndeaproape de școala de la Sfîntul Sava din București, mai ales de pregătirea și recrutarea cadrelor didactice (în 1824 l-a trimis pe Petrache Poenaru la studii în Apus). Tot el a stăruit ca fiecare eparhie să-și înființeze cîte un seminar teologic,

cu cheltuiala ei (legea pentru înființarea de seminarii cu cîte patru clase a fost votată de Obșteasca Adunare a țării la 2 noiembrie 1834 și promulgată în mai 1835). Seminariile eparhiale s-au deschis însă numai după moartea mitropolitului, în 1836 (București, Buzău și Argeș) și 1837 (Rîmnic).

O problemă grea căreia a trebuit să-i facă față mitropolitul Grigorie a fost aceea a datoriilor Mitropoliei, lăsate de înaintașii săi în scaun, Dositei Filitti, Nectarie Moraitul și Dionisie Lupu, care se ridicau la sute de mii de lei. În tot cursul păstoririi sale, Mitropolia a plătit mereu din aceste datorii, lichidîndu-le cu multă greutate.

Trebuie amintit și faptul că deși erau împovărate cu datorii, Mitropolia și mînaștirile neînchinat și chiar cele închinat au venit și în sprijinul țării, ajutînd-o la acoperirea propriilor ei datorii, cu peste un milion de taleri. Printr-o mai bună chivernisire a proprietăților Mitropoliei, ca și prin înlăturarea anumitor cheltuieli, mitropolitul a izbutit să-i sporească veniturile și să facă față atît datoriilor cît și cheltuielilor curente.

Mitropolitul Grigorie a căutat să pună rînduială și în viața mînaștirilor închinat la Locurile Sfinte din Răsărit, care ajunseseră în paragină, fiind pline de datorii. Starea lor tristă ne este înfățișată într-o plîngere adresată Înaltei Porți la 6 noiembrie 1825, de ierarhii țării, de egumenii unor mînaștiri neînchinat și de peste 90 de boieri, în care arătau că țara «a pătimit răutăți de la neamul grecilor din ceasul ce s-au încuibat în pămîntul nostru, au cunoscut și prăpădenia ce au făcut mînaștirilor țării călugării greci, care prin viclenile lor mijloace și fățarnicile lingușiri au fost intrat nu numai pe la toate mînaștirile țării, adecă și la ale țării și la cele alăturate la cele de jos (= Locurile Sfinte, *n.n.*), ci și la scaunele arhieresti ale mitropoliei și la ale episcopiiilor, prin groaznice dări de bani la domnii greci și la miniștrii lor, pînă cînd în cea după urmă le-au adus în desăvîrșită prăpădenie și înrobire de datorii...».

Starea grea în care ajunseseră mînaștirile țării în epoca fanariotă a determinat pe mitropolitul Grigorie și pe boierii, din divan ca, la 9 martie 1823, să prezinte domnitorului o «anafora», prin care propuneau să se numească egumeni de neam român și să se întocmească inventare cu averile mînaștirilor, propuneri pe care domnul le-a și aprobat. În aprilie 1823, într-o atmosferă de mare însuflețire, au fost așezați egumeni români în locul grecilor. Cu acest prilej, învățatul protosinghel Naum Rîmniceanul, numit egumen la mînaștirea Sfinții Apostoli, a ținut o cuvîntare ocazională, în fața domnului, a ierarhilor și a boierilor din

divan. În anii următori, s-a oprit în parte trimiterea de bani la Locurile Sfinte, pînă ce se vor plăti datoriile mînaștirilor respective, apoi s-a înființat o «casă a mînaștirilor», — cu trei membri — care să stabilească bugetul fiecărei mînaștiri și sumele care să se trimită mînaștirilor de la Locurile Sfinte. Fără îndoială că dacă s-ar fi putut înfăptui aceste gînduri bune ale mitropolitului și ale boierilor din divanul țării, starea mînaștirilor din Țara Românească ar fi fost cu totul alta în viitor. Dar îndată după ce s-au luat aceste măsuri, călugării greci au început o luptă aprigă pentru redobîndirea privilegiilor pierdute. Convenția ruso-turcă de la Akkerman din 1826, ca și războiul ruso-turc din 1828—29 (cu ocuparea țărilor române de trupele țariste la sfîrșitul lunii aprilie 1829), au dus la repunerea călugărilor greci în drepturile pe care le avuseseră pînă în 1823. Încă în iulie 1827, Poarta a dat un firman prin care se încredința din nou călugărilor greci administrația mînaștirilor închinete. Desigur, această dispoziție a produs o adîncă tulburare în viața bisericească a țării, fiindcă se vedeau năruite toate strădaniile depuse în ultimii ani pentru redresarea mînaștirilor distruse de greci, fiind acum din nou în primejdie de a fi jefuite de ei.

După ce domnul și Adunarea Obștească au luat cunoștință de cuprinsul firmanului din iulie 1827, la îndemnul mitropolitului, s-a întocmit o anafora către domn, prin care se arătau toate drepturile țării asupra mînaștirilor închinete, cerînd ca «egumenii greci ce se vor orîndui acum să fie îndatorați a le ocîrmui în tocmai după glăsuirea testamenturilor ctitoricești». Cerea, de asemenea, ca «să nu lipsească de asupra egumenilor privegherea Sf. Mitropolii, a Logofeției și a neamurilor ctitoricești».

Protestele lor au rămas fără rezultat, iar mînaștirile închinete au ajuns din nou sub ocîrmuirea egumenilor greci, care au fost înlăturați abia peste vreo patru decenii, prin actul secularizării averilor mînaștiresți, săvîrșit sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza.

Exilul mitropolitului. Arătăm mai sus că în aprilie 1828 a izbucnit un nou război ruso-turc, încheiat prin pacea de la Adrianopol din 2/14 septembrie 1829. Din aprilie-mai 1828 pînă în aprilie 1834, cele două Principate au stat sub ocupație rusească. În locul domnilor celor două țări, care s-au retras (mitropolitul Grigorie a fost pentru cîteva zile și locțiitor de domn sau caimacam), s-a instituit o administrație militară rusă, în frunte cu contele Feodor Pahlen, numit președinte al Adunărilor (divanurilor) celor două țări. În noiembrie 1829 funcția de președinte al divanurilor a fost încredințată generalului Pavel Dimitrievici

Kiseleff comandantul trupelor rusești din Principate în timpul războiului, pe care a deținut-o pînă în aprilie 1834.

Prin tratatul de la Adrianopol, s-au înapoiat Țării Românești cele trei raiale : Brăila, Turnu și Giurgiu. Odată cu stăpînirea politică, s-a întins aici și jurisdicția bisericească, desființîndu-se Mitropolia Proilaviei (Brăila). Teritoriile aparținătoare de raiaua Brăila au fost alipite la eparhia Buzăului, iar cele ale fostelor raiale Turnu și Giurgiu la Mitropolie.

În curînd, mitropolitul Grigorie a ajuns în conflict cu noua stăpînire rusească, din pricina măsurilor luate în problema mînăstirilor închinete în primii ani de arhipăstorire, dar mai ales pentru faptul că nu a acceptat instituirea de noi dări, angarale și podvezi asupra preoților și a poporului și la reșezarea așa-numitei dări a «cîrjei» (cîte doi galbeni de preot), care să fie trimisă nepoatei boierului Barbu Văcărescu, căsătorită cu generalul rus Bagration, pentru acoperirea multelor datorii ce le făcuse în Petersburg, unde ducea o viață ușoară.

În fața acestor cereri, mitropolitul a stat «ca un zid nemișcat», socotind că este «un lucru cu totul diavolesc», să strîngă bani de la preoți «pentru cheltuiala acelei muieri», după cum se exprima el însuși într-o scrisoare. Din aceste pricini la 24 ianuarie 1829, contele Pahlen anunța pe mitropolit că din dispoziția țarului Rusiei era înlăturat din scaun și trimis în surghiun la Chișinău, urmînd ca treburile Mitropoliei să fie conduse de episcopul Neofit al Rîmnicului.

Mitropolitul și-a primit soarta cu resemnare, așa cum se cuvine unui adevărat arhiereu, socotind «fără nici o mustrare de știință pentru depărtare, că nu iaste din voia mea, ci din pricina celor ce au voit să neguțitorească Biserica lui Hristos», cum scria el mai tîrziu. A plecat din București — cu cîțiva însoțitori — la 10 februarie, ajungînd la Chișinău abia la 29 martie 1829 (au stat mai multe zile în carantină la Leova). A rămas acolo aproximativ doi ani și zece luni. În tot acest timp, a purtat o bogată corespondență cu episcopul Neofit al Rîmnicului, devenit locțiitor de mitropolit, dîndu-i felurite îndrumări privitoare la afacerile Mitropoliei sau cerîndu-i cărți — fie din cele traduse de el fie din altele — pentru credincioșii de acolo. În același timp, a continuat să traducă noi cărți în românește.

După încheierea păcii de la Adrianopol între ruși și turci (2/14 septembrie 1829), mitropolitul, dar și divanul țării, au cerut întoarcerea sa în țară, dar fără rezultat. Eliberarea sa din surghiun i-a venit abia în decembrie 1831, părăsind Chișinăul la 12 ianuarie 1832. Ajuns la Buzău în februarie 1832, a trebuit să rămînă aici mai bine de un an. Dintr-o

scrisoare a generalului Kiseleff se pot reține aceste cuvinte care arată rostul reținerii mitropolitului la Buzău: «Cum însă prezența la București a unui om al cărui caracter și exilul ce l-a suportat ar fi putut — mai cu seamă într-un moment în care Adunarea generală ordinară era în plină activitate — să servească de pretext răuvoitorilor să se grupeze în jurul lui și să-l arate ca o victimă a patriotismului său, mitropolitul a fost rugat să se oprească vremelnice la Buzău...». I s-a cerut acum și demisia din scaun, dar mitropolitul a răspuns: «Dumnezeu mi-a dat suflet și eparhie și când îmi va ieși sufletul, atunci voi lăsa eparhia...».

La Buzău, mitropolitul n-a irosit timpul, ci a înființat o tipografie, în care s-au imprimat câteva din traduceri făcute în timpul exilului de la Chișinău: *Ale lui Iosif monahul Vrienie cuvinte doaozeci și doao pentru purcederea prea sfântului Duh* (1832), *A lui Fotie patriarhul Constantinopolii epistolie de obște cătră scaunele arhieraticești ale Răsăritului și doao cuvinte doveditoare pentru purcederea prea sfântului Duh ale Sfântului Grigorie Palama, arhiepiscopul Tesalonicului* (1832), *Cartea ce să numește Împărțirea de grâu a Sf. Ioan Gură de Aur* (1833), care cuprinde 57 cuvântări și *Carte ce să numește Puțul Sf. Ioan Gură de Aur* (1833, ce cuprinde 48 de cuvântări). Toate aceste cărți, deși s-au tipărit cu mari cheltuieli, au fost împărțite «în dar» preoților și credincioșilor.

La 13 aprilie 1833, mitropolitul a părăsit Buzăul, îndreptându-se spre mănăstirea Căldărușani, lăsând sub tipar ultimele două lucrări amintite mai sus. Aci i s-a trimis un exemplar din Regulamentul organic votat de Adunarea obștească extraordinară în 1831, pentru a-și face observațiile sale. Mitropolitul a aprobat textul, făcând scurte observații asupra unor chestiuni privitoare la viața bisericească, admise apoi și de generalul Kiseleff. Probabil răspunsul favorabil al mitropolitului a dus la rechemarea sa în scaun, la 22 august 1833, după o ședere de patru luni la Căldărușani. Exilul său durase patru ani, șase luni și 11 zile.

Reașezat în scaunul mitropolitan, deși era bătrîn și bolnav, a început din nou să îndrume buna desfășurare a vieții bisericești. Astfel, a instituit o comisie «de fețe bisericești și de boieri», cu care a întocmit două proiecte, unul pentru organizarea mănăstirilor neînchinăte, prin care se prevedea ca acestea «să se aducă în bună stare», iar prisosul veniturilor lor să se verse «în casa de rezervă», iar al doilea, «pentru seminaruri, protopopi și preoți», prevedea înființarea a patru seminarii eparhiale, cu cheltuiala eparhiilor respective, fixa numărul protopopilor la 40 pentru întreg Principatul și un preot în fiecare sat sau cătun, iar dacă numărul caselor trecea de 50, doi preoți, urmînd să fie scutiți de clacă și de dijmă.

În primăvara anului 1834, s-au început lucrările de refacere a catedralei mitropolitane din București, dar au fost isprăvite abia în 1839.

Cu puțin timp înainte de moarte, a pus sub tipar — la Căldărușani — *Viețile sfinților*, în 12 volume, după prima ediție de la Neamț (1807—1815). După cum aflăm din prefața primului volum, pe septembrie, semnată de ieromonahul Macarie Psaltul, însărcinat cu corecturile și tipărirea, mitropolitul Grigorie n-a văzut ieșind de sub tipar decît volumele pe septembrie și octombrie, trecînd la cele veșnice, în timp ce se tipărea volumul pe noiembrie.

Bătrîn — în vîrstă de 69 de ani — și obosit de truda cărturărească de o viață întreagă, dar și de necazurile exilului, mitropolitul Grigorie a închis ochii pentru totdeauna în ziua de 22 iunie 1834. Rămășițele sale pămîntești — așezate în scaun — au fost depuse într-un mormînt boltit, lîngă catedrala mitropolitană din București. La înmormîntare a vorbit episcopul Ilarion al Argeșului. După șapte ani, oasele i-au fost duse la mînăstirea Căldărușani, unde se găsesc și azi, în pridvorul bisericii mari.

Concluzii. *Privind asupra vieții și activității mitropolitului Grigorie Dascălul, constatăm că el a adus o contribuție importantă la traducerea operelor Sfinților Părinți în românește, ca și contemporanul său, mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei. A purtat o grijă deosebită preoțimii, scutind-o sau reducîndu-i din dările impuse de înaintașii săi în scaun și ferind-o de multele abuzuri ale protopopilor. A căutat să pună rînduială în viața mînăstirilor închinete, în fruntea cărora a așezat egumeni de neam român, înlăturînd astfel numeroasele abuzuri ale călugărilor greci. Pentru lupta neobosită dusă pentru Biserica și pentru poporul pe care-l păstorea, pentru caracterul său dîrz, pentru conștiința sa cu adevărat preoțească, mitropolitul Grigorie a suferit un exil nedrept de patru ani și jumătate — așa cum suferise de altfel și Veniamin Costachi, în împrejurări asemănătoare —, atunci cînd țările noastre au fost ocupate de trupele țariste. Prin colaborarea lui Grigorie Dascălul cu Veniamin Costachi și cu călugării de la Neamț, s-au întărit și mai mult legăturile dintre munteni și moldoveni, contribuind și ei la pregătirea marelui act al unirii din 1859. Prin toate acestea, mitropolitul Grigorie rămîne una din figurile cele mai reprezentative ale ierarhiei bisericesti din Țara Românească în tot trecutul acesteia. El își merită pe deplin numele de «Dascălul» pe care i l-au dat contemporanii și urmașii săi.*

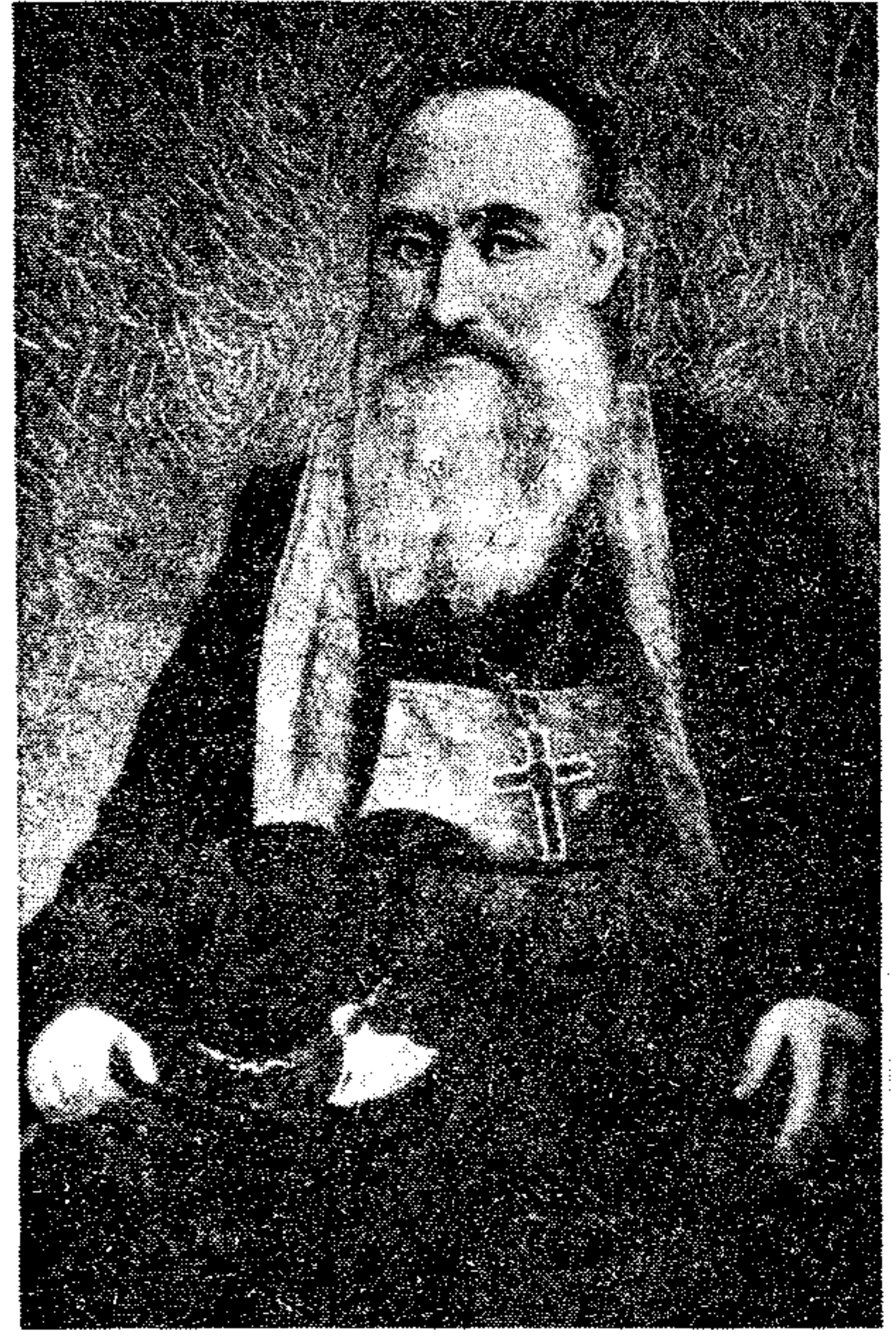
BIBLIOGRAFIE

Izvoare. ION BIANU și DAN SIMONESCU, *Bibliografia românească veche*, tomul III, fasc. III—VIII, București, 1936, p. 193, 780 și tom. IV. *Adăogiri și îndreptări*, București, 1944, XII + 375 p.; ILIE CORFUS, *Însemnările Androneștilor*, București, 1947, 145 p.

Lucrări. CONSTANTIN C. TOMESCU, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei*, Chișinău, 1927, IV + 307 p. + 1 pl.; NICULAE M. POPESCU, *Viața și faptele părintelui Grigorie Dascălul mitropolitul Țării Românești*, în BOR, an. LII, nr. 5—6, 1934, p. 289—305 (și extras, Buc. 1934, 16 p.); ed. II. Buc., 1942, 330); CONSTANTIN C. TOMESCU, *Puține cuvinte despre strădania cărturărească a mitropolitului Grigorie Dascălul al Ungrovlahiei*, în BOR, an. LII, nr. 5—6, 1934, p. 326—340; GEORGE I. NEGULESCU, *Condica hirotoniilor de la 1823—1834*, în BOR, an. LII, nr. 5—6, 1934, p. 341—419 (și în extras); D. BALAUR, *Cîteva știri despre tipografia de la Căldărușani din vremea mitropolitului Grigorie Dascălul*, în BOR, an. LII, nr. 5—6, 1934, p. 420—421; GHEORGHE I. MOISESCU, *Mînăstirile închinete din Țara Românească în vremea păstoriei mitropolitului Grigorie Dascălul*, în BOR, an. LII, nr. 5—6, 1934, p. 422—456 (și extras); ION IONAȘCU, *Știri noi despre mitropolitul Grigorie Dascălul*, în BOR, an. LVI, nr. 1—4, 1938, p. 18—29 (și extras); ION IONAȘCU, *Mitropolitul Grigorie IV și întrebuițarea unor venituri în vremea păstoriei lui (1823—1834)*, în rev. «Raze de lumină», București, an. X, în 1938, p. 270—301 (și extras); T. G. BULAT, *Mînăstirile pămînte din Țara Românească în epoca Regulamentului organic*, în BOR, an. XCIII, nr. 9—10, 1975, p. 1165—1176.

Mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei (1803–1808 și 1812–1842), pictură în ulei.

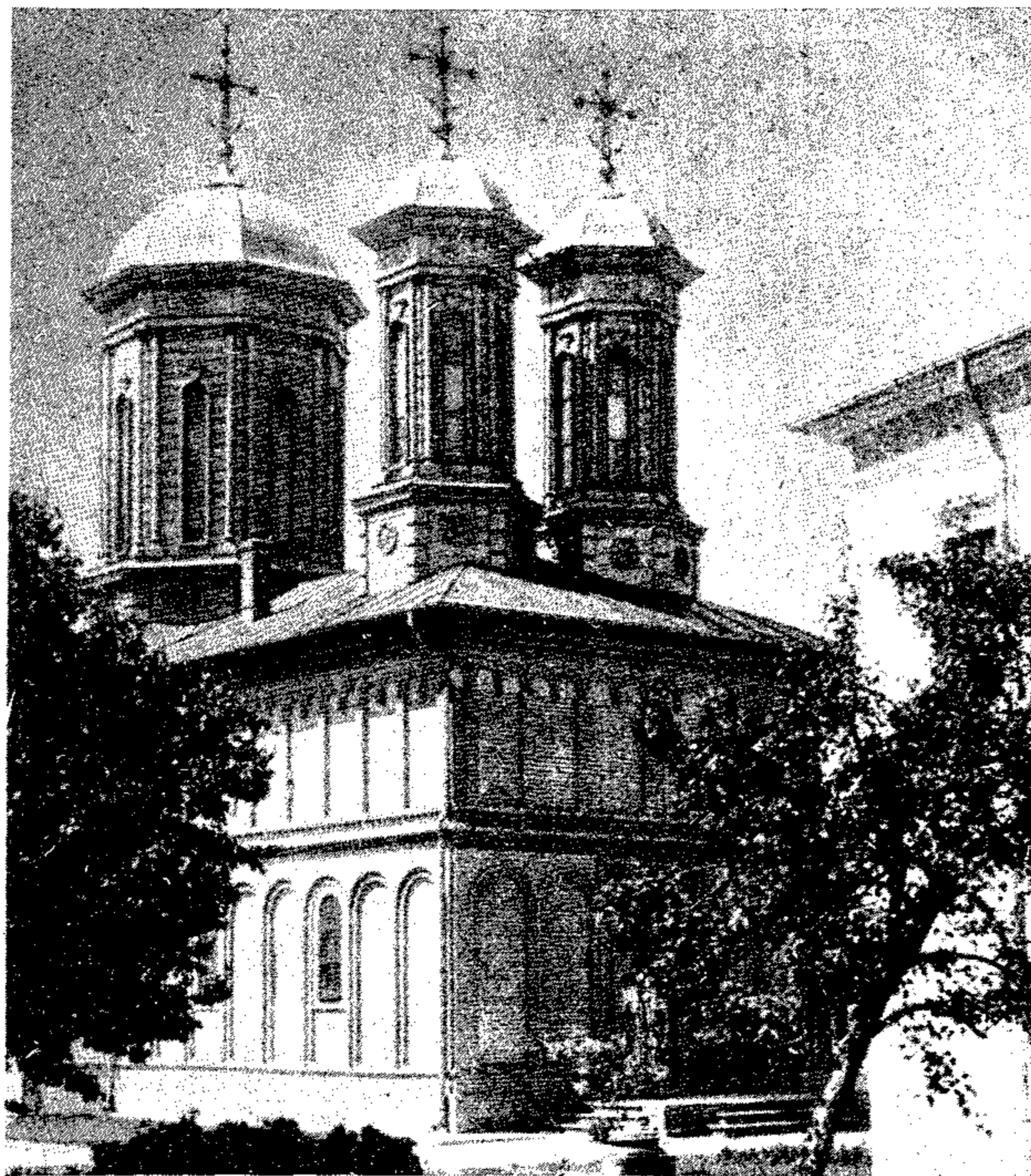
Episcopul Vasile Moga al Transilvaniei (1811–1845), tablou în ulei în reședința mitropolitană din Sibiu.

Mănăstirea Neamț. Intrarea în incintă (partea inferioară de la Alexandru cel Bun) și aghiazmatarul (1836).

Catedrala mitropolitană din București, cu paraclisul și reședința, după o stampă din secolul trecut.

Catedrala episcopală din Buzău, rezidită de Matei Basarab în secolul XVII, în plan triconc, turlă pe naos și două turlă pe pronaos. Refăcută în 1745, apoi în 1832–1834, de episcopul Chesarie și în 1938–1942.

Mitropolitul Grigorie Dascălul al Țării Românești (1823–1834), înmormântat șezând în scaun și îmbrăcat în veșmintele arhieresti, gravură.

Mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei (1850–1875), tablou în ulei de E. Tattarescu (neterminat).

Episcopul Ilarion al Argeșului (1820–1821 și 1828–1845), tablou în ulei la mînăstirea Argeș.

Mitropolitul Sofronie Miclescu al Moldovei (1851–1860), tablou în ulei de Nicolae Grigorescu, în Muzeul mănăstirii Agapia.

Episcopul Gherasim Clipa al Romanului (1803–1826), gravură.

Episcopul Veniamin Roset al Romanului (1844–1851), gravură.

IV

MITROPOLIA UNGROVLAHIEI ȘI EPISCOPIILE SUFRAGANE DUPĂ MOARTEA LUI GRIGORIE DASCĂLUL

După moartea mitropolitului Grigorie, întâmplată la 22 iunie 1834, scaunul Mitropoliei Ungrovlahiei a rămas vacant timp de șase ani. Treburile Mitropoliei au fost conduse acum de o așa numită «ocîrmuire», formată din cei trei episcopi de atunci: *Neofit* al Rîmnicului, *Chesarie* al Buzăului și *Ilarion* al Argeșului. Această «ocîrmuire», pe lângă lucrările obișnuite de administrație, a pus în aplicare și prevederile *Regulamentului organic* întocmit cu cîțiva ani în urmă.

Alegerea unui nou mitropolit s-a făcut abia la 29 iunie 1840. «Adunarea obștească extraordinară» a țării a ales pe episcopul *Neofit* al Rîmnicului (49 de voturi din 76), fiind întărit în aceeași zi de domnitorul Alexandru Ghica (1834—1842).

Neofit s-a născut în București, în 1787, tatăl său fiind de neam grec, dar născut la noi (un frate al mitropolitului era paharnicul Alexandru Geanoglu-Lesviodox, autorul cunoscutei *Istории bisericești pe scurt*, tipărită în 1845). Probabil a învățat la București — la Sfîntul Sava —, căci pe lângă limba greacă, cunoștea și franceza. Călugărit înainte de 1818, în 1824 a fost ridicat la treapta de arhimandrit, iar la 18 aprilie același an a fost ales episcop al Rîmnicului. Din ianuarie 1829 pînă în august 1833, deci în timpul surghiunului mitropolitului Grigorie, a condus și treburile Mitropoliei, în calitate de locțiitor, sfătuindu-se prin scrisori cu mitropolitul la orice faptă mai de seamă. În perioada 1834—1840, cînd a condus treburile Mitropoliei împreună cu ceilalți doi episcopi, s-au deschis cursurile Seminarului din București (2 februarie 1836), primul profesor fiind ardeleanul Nicolae Bălășescu (mai tîrziu monahul Nifon), iar în 1839 s-au terminat lucrările de refacere a catedralei mitropolitane.

Sub el s-au aplicat cele mai multe dintre prevederile Regulamentului Organic privitoare la Biserică și cler. Astfel, în privința administrării averilor bisericești, în 1840 Sfatul Administrativ a prezentat lui Alexandru Ghica un proiect pentru arendarea moșiilor Mitropoliei pe trei ani, începînd din 1842. Proiectul a fost admis de Adunarea obștească și pus în aplicare. Venitul urma să se împartă în șapte părți, din care patru să rămîna pentru întreținerea mitropolitului, a casei sale, a unui vicar, a unei dicasterii, adică a unei instanțe de judecată pentru clerici, și a cancelariei mitropolitane (conducerea acestora era încredințată vicarului). Din celelalte trei părți de venituri, una avea să fie folosită pentru întreținerea seminarului mitropolitan, pus sub supravegherea mitropolitului, care «va îngriji cu deadinsul să aducă dascăli cu științe bune și cu purtare moralicească». A doua parte urma să fie folosită pentru întreținerea metoacelor Mitropoliei, iar din a treia, 100.000 urmau să fie folosiți în opere de binefacere, iar restul trecuți în casa de rezervă.

La 8 martie 1847, Adunarea obștească a votat o nouă lege, prin care s-au adus unele schimbări celei din 1840, cu drept de control și mai mare al statului asupra averilor bisericești. S-a rînduit ca arendarea moșiilor să se facă la licitație pe cinci ani, iar veniturile tuturor eparhiilor să se verse într-o «casă obștească». Dintr-un total de două milioane, o parte se da chiriarhilor pentru nevoile lor personale și pentru casa lor (200.000 mitropolitului și cîte 100.000 episcopilor), 550.000 pentru întreținerea bisericilor, 140.000 pentru plata preoților de la Mitropolie și Episcopii, 300.000 pentru seminarii, 300.000 pentru reparații și construcții, 210.000 fond de rezervă. Nici un prisos din venituri nu mai putea fi cheltuit fără aprobarea domnului. Se încerca deci să se pună rînduială și în sectorul financiar, care, pînă la Regulamentul Organic, era la discreția chiriarhilor.

Domnitorul Gheorghe Bibescu (1842—1848) a încercat să soluționeze și problema mînăstirilor închinete. Astfel, se acorda un termen de nouă ani pentru reparația acestora, cu îndatorirea pentru Sfintele Locuri de a vărsa anual cîte 20.000 de galbeni caselor de binefacere, urmînd să fie trimiși 250.000 lei anual pentru școlile și așezămintele grecești din Constantinopol. Patriarhul ecumenic a fost de acord numai în parte cu hotărîrile luate, contestînd Bisericii românești orice drept de amestec în problemele materiale ale mînăstirilor sau în cele spirituale ale călugărilor greci veniți la noi. Între timp, Gheorghe Bibescu a desființat Epitropia Sfîntului Mormînt (23 ianuarie 1845), instituită încă din timpul lui Kiseleff, care își asumase drepturi de cîrmuire asupra mînăstirilor închi-

nate. În 1845, mitropolitul Neofit și logofătul bisericesc arătau domnului că, potrivit vechiului obicei, egumenii mănăstirilor închinatăe erau numiți de cîrmuire la recomandarea Sfințelor Locuri de care atîrnau acestea și că veniturile lor trebuiau să slujească, în primul rînd, la îndeplinirea nevoilor lăcașurilor sfinte din țară. Ei arătau că aceste obiceiuri nu se mai păstrau, «iar sudorile atîtor mii de familii românești, ce locuiesc pe acele moșii, se varsă în zadar ca să slujească numai la interesele și la desfătările unor particulari». Cu toate aceste încercări lăudabile de soluționare a problemei mănăstirilor închinatăe, pînă la urmă nu s-a făcut nimic, căci ele aveau un sprijin puternic în afara țării, anume Rusia țaristă.

În ce privește activitatea culturală a mitropolitului Neofit, trebuie să ne reținem în primul rînd grija sa pentru formarea clerului. Datorită faptului că cele patru seminarii înființate în Țara Românească nu aveau cadrele didactice necesare, mitropolitul Neofit s-a străduit să înlăture acest neajuns, trimițînd cîțiva tineri la studii peste hotare. Astfel, în 1843 au fost trimiși patru bursieri în Pesta, pentru a învăța limba latină. În 1844—1845 au fost trimiși alți cinci tineri la Atena, unde au urmat cursurile seminarului numit «Rizarion» (înființat din dania unui G. Rizaris), deschis chiar în toamna aceluiași an. Trei dintre ei au făcut apoi, tot acolo, studii superioare de filozofie și teologie (un al patrulea student aparținea Episcopiei Buzăului). În toamna anului 1845, au fost trimiși șapte fii de preoți să învețe la seminarul teologic rusesc din Chișinău, de unde, peste doi ani, trei dintre ei au plecat la seminarul din Moscova, iar ceilalți patru la cel din Petersburg. După terminarea studiilor seminareale, unul din ei s-a înscris la Academia duhovnicească din Kiev, patru la cea din Petersburg, iar doi s-au întors în țară. Cei mai mulți din acești bursieri au devenit profesori la seminariile teologice din Țara Românească.

Am arătat în altă parte, că mitropolitul Grigorie Dascălul înființase o nouă tipografie la Căldărușani, la reîntoarcerea sa din exil, pusă sub conducerea ieromonahului Macarie, dascălul de cîntări. S-au tipărit aici două cărți: *Viețile sfinților*, în 12 vol. (1834—1836), după ediția de la Neamț din 1807—1815 și *Oglinda omului celui dinlăuntru* (1835). La București s-au tipărit unele cărți de învățătură, neînsemnate de altfel și s-au retipărit unele cărți de slujbă. Deci activitatea tipografică a fost destul de redusă.

În ce privește activitatea politică a mitropolitului Neofit, trebuie să spunem de la bun început că a fost echivocă. De pildă, a purtat o lungă corespondență cu guvernul Rusiei, în care nu se sfia să critice actele

de guvernământ ale lui Alexandru Ghica și ale miniștrilor săi, fapt pentru care a și fost muștrat de acest domn.

În timpul revoluției din 1848, mitropolitul Neofit a avut aceeași atitudine. Astfel, la 15 iunie a depus jurământul pe nouă Constituție, iar în ziua următoare a acceptat să intre ca președinte în noul guvern provizoriu. Spre sfârșitul lunii, când se zvonea că se apropie trupe străine pentru înăbușirea revoluției, guvernul provizoriu a fugit la Tîrgoviște. Mitropolitul Neofit, însă, a rămas în capitală, vestind poporului că au fugit «rebeliștii», că a numit o «locotenență domnească» și că a eliberat pe coloneii reacționari Ion Odobescu și Ion Solomon. În ziua următoare însă, populația Capitalei s-a ridicat din nou și a alungat «locotenența», fapt pentru care mitropolitul a fost nevoit să retracteze cele petrecute în ajun și să jure din nou pe Constituție. Desigur, această atitudine îndoielnică a mitropolitului a dus la scăderea prestigiului său în fața clerului și a credincioșilor. Se mai adaugă la aceasta și nemulțumirea «amploniaților» Mitropoliei și ai seminarului împotriva sa din pricină că nu li se achitaseră lefurile în 1848.

Într-o astfel de stare sufletească, mitropolitul Neofit a cerut patriarhului ecumenic să-i primească demisia din scaun, mergînd el însuși la Constantinopol în acest scop. Pentru că patriarhul întîrzia să-i dea răspunsul, și-a prezentat demisia noului domn Barbu Știrbei (1849—1856), la 27 iulie 1849. Acesta i-a primit-o, iar la 15 august 1849 era anunțată oficial tuturor fețelor bisericești din eparhie, cu porunca de a nu mai fi pomenit la slujbe. La scurt timp — 13/14 ianuarie 1850 — a murit, la locuința sa de la biserica Icoana din București, fiind îngropat la Mitropolie.

Mitropolitul Nifon. În locul său, Barbu Știrbei a orînduit ca «locuitor al scaunului mitropolitan din București» pe arhiereul *Nifon Sevastias* (11 august 1849), care, pînă atunci a condus eparhia Rîmnicului, în calitate de «ocîrmuitor provizoriu». La 14 septembrie 1850, Obșteasca Adunare a țării a ales noi titulari la toate cele patru scaune vacante, iar în ziua de 15 s-a făcut alegerea de mitropolit și rînduirea celorlalți trei aleși pe eparhii. Mitropolit a fost ales Nifon, fiind înscăunat la 8 octombrie același an. Nifon (în mirenie Nicolae) se trăgea din familia negustorului macedoromân Rusailă din București. Născut în 1789, s-a călugărit de tînră la Cernica, a îndeplinit mai multe însărcinări bisericești: diacon și preot la Mitropolie, econom la Episcopia Rîmnicului (1827), egumen la Cozia (1839), vicar al Mitropoliei (1841), arhiereu titular Sevastias (1843), «ocîrmuitor provizoriu» al Episcopiei Rîmnicului în

ianuarie 1848, «locțiitor al scaunului mitropolitan» la 11 august 1849 și, în cele din urmă, mitropolit.

Între primele realizări ale lui Nifon în noua slujire de întîistătător al Bisericii din Țara Românească, se pot aminti: redeschiderea seminariilor în 1851, care din 1848 erau închise, și înființarea unei tipografii bisericești (1852).

A refăcut cu cheltuiala sa câteva sfinte lăcașuri de închinare: mînăstirea Zamfira, schitul Cetățuia din Rîmnicul Vîlcea, a ajutat biserica Oțetari din București (biserica parohiei în care se născuse) și a ridicat din temelie biserica din Letca Nouă (jud. Vlașca, azi Ilfov).

Episcopia Rîmnicului. După primirea paretisisului lui Galaction, la 18 aprilie 1824, a fost ales ca episcop arhimandritul *Neofit*, hirotonit peste două zile de mitropolitul Grigorie și alți trei arhierei. Între anii 1829—1833 a cîrmuit Mitropolia, în calitate de «locțiitor», în timp ce mitropolitul Grigorie Dascălul era în surghiun. Între 1834—1840 a condus-o din nou, împreună cu episcopii Chesarie de la Buzău și Ilarion de la Argeș. Se înțelege că în astfel de împrejurări, fiind ocupat mai mult cu cîrmuirea Mitropoliei, păstoria sa la Rîmnic nu s-a remarcat prin fapte de seamă. A izbutit doar să plătească o parte din datoriile lăsate de înaintașii săi. Tipografia Episcopiei și-a încetat activitatea în 1825. La 8 noiembrie 1837, s-au deschis cursurile Seminarului din Rîmnic, avînd ca prim director pe protopopul brașovean Radu Tempea VI. După alegerea sa ca mitropolit (29 iunie 1840), și-a păstrat și conducerea Episcopiei Rîmnicului. Abia în ianuarie 1848 a fost trimis aici arhiereul *Nifon Sevastias*, pentru «îngrijirea de interesele sfintei Episcopii Rîmnic, în a ei văduvie de episcop». Peste un an (11 august 1849), acesta a fost numit «locțiitor al scaunului mitropolitan» cîrmuind, în continuare, și Eparhia Rîmnicului, pînă la 15 septembrie 1850 cînd a fost ales un nou titular, în persoana arhimandritului *Calinic*, starețul mînăstirii Cernica.

Episcopia Buzăului. După retragerea din scaun, a lui Gherasim Rătescu, la 5 aprilie 1825 s-a făcut alegerea unui nou episcop, în persoana lui *Chesarie*, iconomul Mitropoliei. Acesta, prin activitatea pe care a desfășurat-o la Buzău mai bine de două decenii, este socotit ca unul dintre cei mai mari vlădici din trecutul Bisericii noastre. Era de loc din București, născut în 1784, ca fiu al lui Efrem cavaful (cizmar, negustor de încălțăminte ieftină), căsătorit cu Dragna, româncă din București. Au avut trei fii: Constantin, viitorul episcop, Gherasim, ajuns arhimandrit la Buzău și Ana, călugărită spre bătrînețe la Rătești (descendenții ei tră-

iesc pînă azi). La vîrsta de 13 ani, fiul lor mai mare, Constantin, a fost încredințat de părinți episcopului Iosif al Argeșului, care, văzîndu-l înzestrat cu alese însușiri intelectuale și morale, l-a dat la școala grecească de la Domnița Bălașa, condusă de renumitul dascăl Lambru Fotiadis. După terminarea studiilor, desigur tot la îndemnul lui Iosif, a fost tuns în monahism, dîndu-i numele de Chesarie, în amintirea fostului său sprijinitor, marele episcop al Rîmnicului. A ajuns apoi arhidiaconul episcopului Iosif. După moartea acestuia (27 octombrie 1820), a ajuns iconom al mînăstirii Antim, metocul Episcopiei de Argeș. Fiind remarcat de mitropolitul Grigorie Dascălușul, a fost trecut iconom la Mitropolie în 1823, iar în 1825 a fost ales episcop de Buzău. Cu prilejul înscăunării sale, a rostit o impresionantă cuvîntare, în care da glas simțămintelor sale patriotice, arătînd românilor binefacerile unirii: «unirea popoarelor și iubirea de patrie — spunea el — au întemeiat stîlpi neclățiți, iar blestemata neunire au lăsat numai mormînturi!». În aceeași cuvîntare spunea că «nu este un lucru mai dulce decît patria». Da glas totodată și nemulțumirii sale împotriva fanarioților, prin rugăciunea adresată lui Dumnezeu de a deștepta pe români, «din beția duhului grecesc... spre a învăța din ceea ce au pătimit».

Așa cum am spus și cu alt prilej, episcopul Chesarie a condus alături de ceilalți doi episcopi ai țării și treburile Mitropoliei, între anii 1834—1840. Un fapt de seamă petrecut sub el a fost alipirea teritoriilor aparținătoare fostei Mitropolii a Proilaviei la Episcopia Buzăului, în anul 1828.

Se pot urmări mai multe aspecte din activitatea sa de episcop. În primul rînd trebuie remarcată intensă sa activitate cultural-tipografică. Din paginile precedente, am constatat că activitatea tipografică încetase la Buzău încă din anul 1768. Ea a fost reluată abia în anul 1832 datorită mitropolitului Grigorie Dascălușul, care la reîntoarcerea din exilul de la Chișinău, a fost silit să rămîna mai bine de un an la Buzău (februarie 1832—13 aprilie 1833). Avînd gata de tipar mai multe traduceri făcute în timpul exilului, s-a hotărît să le tipărească la Buzău.

În acest scop, la 9 mai 1832 a cerut episcopului Neofit, locțiitorul de mitropolit, să-i trimită un teasc, literă măruntă și hîrtie «ca să fac oarecare cercare în cîtă vreme mă voi afla aicea». În aceeași scrisoare îi spunea că «se făgăduiește și fratele episcopul de Buzău să mă ajute la cheltuială». În tipografia «provizorie», care lucra cu teascul și litera Mitropoliei, Grigorie Dascălușul a izbutit să tipărească patru cărți.

Pentru ca să poată înzestra bisericile și preoții eparhiei cu cărțile de slujbă și de învățătură trebuitoare, episcopul Chesarie a cumpărat

o nouă tipografie (două «teascuri regulate» și litere) de la Buda, instalând-o la Buzău. Conducerea ei a fost încredințată lui Vasile Manole Buga, fostul «epistat» (conducător tehnic) al tipografiei privilegiate de la Cișmeaua Mavrogheni (cumpărată în 1831 de I. H. Rădulescu de la primii proprietari : Constantin Caracaș, Răducan Clinceanu și Dumitriche Topliceanu).

Din 1834 și pînă la moartea lui Chesarie, în 1846, s-au tipărit aproape 60 de cărți. Cele mai multe erau editate de Episcopie, cu cheltuiala lui Chesarie, iar o parte cu cheltuiala altor persoane, fețe bisericești sau mireni. După conținutul lor, se pot împărți în mai multe grupe : cărți liturgice, cărți de învățătură pentru preoți, manuale școlare, cărți laice, cuvîntări și periodice.

Dintre cărțile de slujbă pomenim : *Sfînta Evanghelie* (1834 și 1837), *Psaltirea* (1835, 1837, 1841), *Molitvelnicul bogat* (1835), *Sfintele și dumnezeieștile Liturghii* (1835 și 1840), *Prohodul Domnului* (1836), *Apostolul* (1836), *Ceaslovul mare* (1837), *Acatistierul* (1837), *Panihida* (1839), *Octoihul și Catavasierul* (1839), *Slujba sfințirii bisericii* (1839), *Sfînta Evanghelie din ziua de Paști* (1840, în opt limbi), *Aghiasmatarul mic* (1845) și altele.

Dintre cărțile de învățătură amintim : *Cazaniile la Duminicile de peste an, la praznicele împărătești și la sfinții mari* (1834, avînd la bază textul Cazaniei lui Varlaam), *Chiriacodromionul la Evanghelii al lui Nichifor Theotochi* (1839), *Sfătuire... către cel ce se pocăiește* (1834), *Învățătură către preoți și diaconi, adică sfătuire cum trebuie să se poarte în slujba Sfintei Liturghii* (1835, traducere din sîrbește, tipărită întîi la Viena, apoi la Sibiu), *Sfînta Scriptură pe scurt, cuprinsă într-o sută și patru istorii, culese din Biblie și Evanghelie și urmată de un mare catehism pentru seminare*, traduse din grecește de arhimandritul Eufrosin Poteca (1836), *Carte foarte folositoare de suflet* (1838, după traducerea lui Gherontie și Grigorie Dascălul), *Cinci cuvinte ale Sfîntului Grigorie de Nisa* (1838, tradusă de protos. Rafail), *Meditații religioase*, traduse de prof. Gavriil Munteanu de la seminarul din Buzău (2 vol., 1839—1840), *Tălmăciri la cei o sută cincizeci psalmi de Teodoret al Cirului* (1840), *Învățătură pe scurt pentru nunți* (1845, după ediția lui Grigorie Dascălul din 1827) etc. S-au tipărit de asemenea cîteva cărți de literatură profană și chiar de știință (*Apele metalice ale Rumâniei Mari* de dr. Ștefan Episcopescu, 1837, *Teatron Politicon*, trad. din grecește de Grigorie Pleșoianu în 3 vol., 1839) și manuale didactice (*Abecedar românesc* în 1834 și 1839, *Abecedar religios*, în 1835 și 1837, *Biblioteca tine-*

rilor începători, în două părți, citirea și aritmetica, 1837—1838, toate de Dionisie Romano etc.).

În sfârșit, trebuie amintit și faptul că sub episcopul Chesarie — și desigur cu încurajarea sa — a apărut la Buzău prima foaie bisericească la noi. Este vorba de *Vestitorul bisericesc*, gazetă religioasă și morală, din care primul număr a apărut la 7 ianuarie 1839. Era redactată de ierodiaconul Dionisie Romano, «profesor național» în Buzău și Gavriil Munteanu, inspectorul seminarului de acolo. A apărut săptămînal în anii 1839—1840. În cele patru pagini ale foii se publicau articole cu conținut moralizator, cugetări religioase, cuvîntări ale lui Ilarion al Argeșului, ale arhimandritului Eufrosin Poteca și altele. Meritul ei este acela că stă la baza presei noastre bisericești.

O altă latură a activității culturale a episcopului Chesarie este grija sa pentru formarea clerului. Se pare că încă din timpul lui Costandie Filitti exista la Buzău o școală de grămătică, care a funcționat pînă prin anul 1847. Potrivit Regulamentului organic, s-a deschis un seminar teologic cu 4 ani de studii și la Buzău. Deschiderea festivă a avut loc la 15 august 1836. Episcopul Chesarie n-a fost de față la deschiderea seminarului, dar a trimis un delegat și anume pe învățatul arhimandrit Eufrosin Poteca, împreună cu o scrisoare către tinerii seminařiști, plină de îndrumări și sfaturi părintești. La scurt timp după inaugurarea seminarului, s-a ridicat un edificiu măreț pe seama sa, care este folosit pînă azi.

Episcopul Chesarie s-a îngrijit și de recrutarea unor cadre didactice corespunzătoare. Astfel, conducerea seminarului a fost încredințată profesorului Gavriil Munteanu, originar din Transilvania, care a stat în fruntea sa pînă în 1844, cînd a trecut la seminarul din București, apoi la cel din Rîmnic și la Brașov, unde a devenit primul director al gimnaziului românesc ortodox.

Tot episcopul Chesarie a înființat la Buzău și o școală de cîntăreți bisericești, care avea ca «dascăl de muzichie» pe renumitul cîntăreț Ghelasie Basarabeanu.

A înființat, de asemenea, o școală de zugrăvi-iconari, sub conducerea pitarului Nicolae Teodorescu, care învățase acest meșteșug la Căldărușani și la Iași. El însuși a zugrăvit aproape toate bisericile refăcute sub păstoria episcopului Chesarie. Printre ucenicii lui s-a numărat și nepotul său de soră, Gheorghe Tattarescu, pe care Chesarie l-a trimis pe cheltuiala sa în Italia, ca să învețe pictura, și care a devenit apoi unul din marii pictori români din secolul trecut și mulți alții.

Din îndemnul lui Chesarie a luat ființă la Buzău, în anul 1833, o modestă școală de sculptură, sub conducerea meșterului Dumitru. Ucenicii acestei școli au lucrat tîmpla bisericii episcopale și a bisericilor Sfîntul Dumitru din București, Vintilă Vodă, Cislău ș.a.

O activitate tot așa de rodnică a depus și pentru restaurarea sau ridicarea din temelie a unor lăcașuri de închinare — biserici, schituri și mînăstiri — în cuprinsul eparhiei Buzăului. În primul rînd, atenția lui s-a îndreptat asupra clădirilor de la reședința sa eparhială. În locul vechii case episcopale, dărăpănată și acoperită cu stuf, a ridicat case noi pentru episcop, cancelaria eparhială, chilii pentru angajații centrului eparhial, o casă pentru oaspeți. După înființarea seminarului, a ridicat o clădire nouă, încăpătoare, pe seama acestuia, folosită și azi. Între anii 1832—1834, a refăcut și zugrăvit catedrala episcopală, ctitorită de Matei Basarab, slăbită de cutremure și prădată de felurite oști străine. Tot atunci a ridicat un nou paraclis și a refăcut vechea clopotniță.

Între celelalte biserici și mînăstiri din eparhie, ridicate din temelie sau refăcute la îndemnul și cu cheltuiala sa, trebuie pomenite : biserica Sfinții Apostoli de la mînăstirea *Ciolanu*, ridicată din temelie și zugrăvită (1828), schitul *Cozieni*, refăcut (1834—1835), schitul *Cislău*, metocul Episcopiei, refăcut (1839), biserica mînăstirii *Suzana*, rezidită (1839—1840), schitul *Săseni*, refăcut după un cutremur (1841), schitul *Sfîntul Gheorghe* (Buzău), metocul Episcopiei, refăcut și zugrăvit (1844), biserica de lemn a schitului *Pîrscov*, refăcută (1844—1845), biserică nouă de zid la schitul *Rătești* (1844), biserică nouă și chilii la mînăstirea *Vintilă Vodă*, numită și *Menedic*, metocul Episcopiei (1844—1845), biserica schitului *Fundătura*, zugrăvită (1846), biserica din *Găvănești*, rezidită, terminată după moartea sa (1844—1847). Aproape toate au fost zugrăvite de Nicolae Teodorescu.

În afară de acestea, s-au mai refăcut, în cursul păstoriei sale, și alte biserici, schituri și mînăstiri din eparhie (biserica Sfinții Îngeri din Buzău, biserica Sfinții Arhangheli din Brăila, fosta catedrală a Mitropoliei Proilaviei, biserica Sfîntul Nicolae de la Ciolanu și altele). Mai trebuie amintit și faptul că episcopul Chesarie a plătit o mare parte din datoriile eparhiei Buzăului, din banii săi proprii, la scurt timp după înscăunare.

Episcopul Chesarie a trecut la cele veșnice la 30 noiembrie 1846, după o păstorire de 21 de ani, fiind în vîrstă de 62 de ani. A fost înmormîntat lîngă altarul catedralei refăcută de el.

Rezultă că episcopul Chesarie a fost un cărturar de seamă, un priceput gospodar și ctitor de lăcașuri sfinte. Numeroasele cărți tipărite, cu un cuprins atît de felurit, școlile înființate și patronate de el, încu-

rajarea artelor (muzică, pictură, sculptură), clădirile ridicate în incinta Episcopiei, bisericile, schiturile și mănăstirile refăcute la îndrumarea și în mare parte cu cheltuiala sa, sînt numai cîteva din marile realizări ale episcopului Chesarie. Pentru toate acestea, trebuie socotit printre marii ierarhi ai Bisericii noastre și fără exagerare cel mai vrednic episcop care a păstorit vreodată la Buzău.

Episcopul Filotei. După moartea sa, scaunul episcopal a rămas vacant patru ani. Conducerea Eparhiei a fost încredințată arhimandritului *Filotei*, iconomul Episcopiei, care apoi, la 14 septembrie 1850, a fost ales episcop eparhiot, fiind hirotonit la 27 octombrie și instalat la 5 noiembrie 1850.

Filotei (ca mirean Filip Pîrșoi) era originar din Transilvania, născut în 1805 în Cernatu-Săcele (jud. Brașov), într-o familie de țărani. De copil a trăit pe la mănăstirile Suzana și Cheia, a fost călugărit la Sinaia, apoi a călătorit pe la Neamț, la Vatoped în Sfîntul Munte, la mănăstirea Sfînta Ecaterina din București. De aici l-a luat episcopul Chesarie, care l-a făcut arhidiacon și apoi iconom al Episcopiei. Deși nu avea o pregătire școlară sistematică, s-a format ca autodidact, avînd o bogată bibliotecă, cu lucrări în diferite limbi, de conținut foarte variat. Iubitor de cultură, Filotei a sprijinit materialicește tipărirea de cărți chiar înainte de a ajunge episcop. Din 1852, a repus în lucrare tipografia eparhială de la Buzău, — care-și încetase activitatea pentru cîteva ani, după moartea lui Chesarie —, tipărind vreo 15 cărți de cult, cîteva manuale școlare și cărți de învățătură (*Catehismul*, 1853, *Cuvintele la Apostolii Duminicilor de peste tot anul*, 1856 etc.). Cea mai însemnată dintre tipăriturile sale este *Biblia de la Buzău*, în 5 vol., tipărită cu cheltuiala sa între anii 1854—1856. Noua ediție avea la bază textul Bibliei de la Blaj, din 1795, care i s-a părut «mai bine tălmăcită și mai luminată în înțeles». Oamenii de carte din jurul lui Filotei, care i-au stat în ajutor la tipărirea Bibliei, au îndepărtat o serie de pleonasmе ori au schimbat unele cuvinte și expresii («îndreptîndu-se și curățîndu-se de oarecare ziceri neobicinuite într-această țară», cum se spunea în foaia de titlu), ceea ce a făcut ca noua ediție să fie superioară celor dinainte în ce privește puritatea limbii.

Episcopul Filotei a fost și un cald sprijinitor al școlilor românești. În 1851 a hotărît să se deschidă școli pe lîngă fiecare biserică, urmînd ca preotul să fie și învățător. În acest scop, a adresat o pastorală («povățuiri») protopopilor și preoților din eparhie, îndemnîndu-i să arate credincioșilor rostul înființării școlilor. «Veniți — scria el — ca prin

mijlocul acesta să formăm oameni lucrători de fapte bune, plugari sîrguitori, meșteri trebuincioși omenirii, iconomi înțelepți, cetățeni credincioși, patrioți buni și supuși legilor cerești și pămîntești». Rezultatele strădaniilor sale s-au și văzut, căci în curînd în eparhia Buzăului funcționau numeroase școli satești cu cîteva mii de elevi.

Pentru că seminarul din Buzău a fost închis după revoluția din 1848, pînă în 1851, iar lipsa de preoți se resimțea peste tot, episcopul Filotei a deschis o «școală de candidați» la mînăstirea Berca, metocul Episcopiei, în 1849, fiind hirotoniți ca preoți «țîrcovnicii» care urmau aceste cursuri.

Episcopul Filotei a acordat ajutoare însemnate pentru refacerea unor lăcașuri de închinare din cuprinsul eparhiei: biserica din *Găvănești* — Buzău, care a rămas neterminată de la Chesarie, biserica *Sfîntul Dumitru din București*, metocul Episcopiei, mînăstirea *Ciolanu* (arsă în 1854). Biserica din *Maxenu* — Buzău a fost refăcută din temelie, cu cheltuiala sa, iar biserica de gard din *Scorțaru-Nou* — Brăila a fost înlocuită cu una de zid, ridicată tot din banii săi.

A purtat o grijă permanentă preoților din eparhia sa, dîndu-le o seamă de pastorale și dispoziții privitoare la activitatea lor pastorală-socială. A obligat pe preoți să prezinte cîte o predică pe trimestru la protopopiat. Seminariștii erau îndrumați să predice în toate duminicile și sărbătorile, precum și la înmormîntări, urmînd ca predicile să fie trimise la Episcopie. Vlădica Filotei a fost și un luptător dîrz pentru Unirea Principatelor.

Îmbolnăvindu-se, episcopul Filotei a fost dus la mînăstirea Ciolanu, în vara anului 1859, unde a și murit la 16 august 1860. Îngropat la Ciolanu, după șapte ani, osemintele i-au fost așezate lîngă catedrala episcopală din Buzău.

Așadar, episcopul Filotei a desfășurat o rodnică activitate bisericască și patriotică în decursul celor aproape 35 de ani cîți a lucrat la Buzău ca arhidiacon, econom, locțiitor de episcop și apoi episcop eparhiot. Sprijinitor al activității tipografice — care culminează cu Biblia din 1854—1856, — îndrumător al școlilor din eparhie, ctitor de lăcașuri sfinte, cîrmuitor plin de dragoste față de preoții și credincioșii eparhiei, patriot luminat, episcopul Filotei a înscris o frumoasă pagină în istoria Episcopiei Buzăului.

Episcopia Argeșului. După moartea primului episcop Iosif, membrii Divanului au ales, în scaunul vacant, la 1 noiembrie 1820, pe arhimandritul *Ilarion Gheorghiadis*, în ciuda opoziției pe care i-au făcut-o mitro-

politul Dionisie Lupu și ceilalți doi episcopi (Galaction de la Rîmnic și Gherasim Rătescu de la Buzău). Peste câteva zile, alegerea a fost întărită de domn, apoi de patriarhul ecumenic, iar la 20 ale aceleiași luni i s-a făcut alegerea canonică. Acest Ilarion se născuse în București, a învățat carte la școala de pe lângă biserica Domnița Bălașa la vestitul dascăl Lambru Fotiadis, apoi cu sprijinul mitropolitului Dositei Filitti, care l-a călugărit și hirotonit, a ajuns arhimandrit, stareț la mînăstirile Dealu (înlocuind pe Dionisie Lupu) și apoi la Sfîntul Ioan cel Mare din București. S-a impus mai ales prin preocupările sale cărturărești, mai mult laice decît bisericești, cunoscător al limbilor franceză, germană și greacă.

Ca episcop de Argeș a fost unul din sfetnicii lui Tudor Vladimirescu și se pare chiar secretarul său. Se crede că unele din proclamațiile sale ar fi fost întocmite de Ilarion. Dar în cursul lunii mai 1821, cînd s-a aflat de apropierea turcilor de București, Ilarion l-a părăsit pe Tudor, refugiindu-se la Brașov. Cu aceasta se încheie și prima sa păstorire efectivă la Argeș. Chemat în trei rînduri de primul domn pămîntean Grigorie Ghica să-și reia scaunul episcopal, Ilarion a refuzat să dea ascultare chemării domnești.

Din această pricină, mitropolitul Grigorie și boierii din divan au propus domnului să fie ales un nou titular al scaunului de la Argeș. Primind încredințarea domnească, divanul a ales ca episcop pe arhimandritul *Grigorie Rîmniceanu* (la 13 februarie 1823), un ales cărturar și călugăr cu viață îmbunătățită. Născut în părțile Vîlcii prin 1763, Grigorie apare de tînr ca ierodiacon la Episcopia din Rîmnic chiar în primul an de păstorire al lui Filaret, pe care-l socotește drept părintele său duhovnicesc. În acest centru de cărturărie teologică și de redeșteptare națională, alături de ceilalți «ucenici» ai episcopilor Chesarie și Filaret, tînrul călugăr deprinde la perfecție limba greacă, dar și meșteșugul caligrafiei.

A transcris acum o serie de manuscrise pentru starețul Rafail de la Hurezi, fostul diortositor al Mineielor, și pentru alți călugări iubitori ai slovei scrise. A ostenit, de asemenea, ca diortositor al unor cărți tipărite la Rîmnic sub Filaret (*Cazania* din 1781, *Catavasierul* din 1784, *Antologhionul* din 1786, toate cu prefețele sale și altele). De pildă, în prefața *Antologhionului* prezenta scurte date din viața și activitatea foștilor episcopi de Rîmnic.

În 1792, cînd Filaret a fost ales în scaunul mitropolitan, l-a luat pe Grigorie la București și l-a ridicat la vrednicia de arhimandrit. Sub păstoria lui Dositei Filitti, apare din nou ca diortositor al unor tipăriri,

între care *Pravoslavnică învățătură* din 1794 și *Triodul* din 1798, amîndouă cu prefețe semnate de el. Cea din urmă este considerată o adevărată «capodoperă literară», din care răzbate dragostea sa față de patrie, în care poporul român era înfățișat ca un popor blînd, ascultător, credincios și înțelept, dar nu cu o înțelepciune culeasă din cărți, ci din lucrurile firii și din scurgerea vremurilor. Mărturiile civilizației românești sînt mînăstirile sale. A tradus de asemenea unele cărți din limba greacă cum a fost *Cămara drepte credințe* a episcopului Teofil al Campaniei (tipărită la Veneția în 1780), rămasă în manuscris.

După această dată — decăzuse dealtfel și activitatea tipografiilor bisericești — Grigorie s-a ocupat de pregătirea candidaților la hirotonie, iar mai tîrziu a fost chemat ca «dascăl al cuvîntării lui Dumnezeu» la Școala națională de la Sfîntul Sava din București. A fost un timp și egumen al mînăstirii Vieroș de lîngă Pitești.

După alegerea sa ca episcop de Argeș, deși era înaintat în vîrstă, s-a străduit să îplinească multe din nevoile eparhiei, care timp de doi ani nu și-a avut păstorul în fruntea ei. În 1824 s-a întocmit o statistică («catagrafie») a eparhiei, care ne oferă date interesante asupra parohiilor, bisericilor și preoților din eparhie. Dar nici preocupările cărturărești n-au fost uitate, căci în anul 1826 a dat la tipar, în București, *Logica Sfîntului Ioan Damaschinul*. Prin traducerea acestei cărți, episcopul Grigorie a înlăturat părerea greșită a unora din contemporanii săi că în limba noastră nu se pot exprima noțiunile de filozofie, creînd el însuși un vocabular adecvat. Deci, meritul lui constă în faptul că a făcut prima încercare de «a muta filozofia și în limba românească», după cum s-a exprimat el însuși în prefață. Un alt merit al lui Grigorie Rîmniceanu este acela că, alături de episcopul Iosif, înaintașul său în scaun, a continuat tradițiile cărturărești de la Rîmnic (ajuns acum sub vlădici greci) făcînd, în același timp, legătura cu școala națională de la Sfîntul Sava a lui Gheorghe Lazăr, la care a ostenit el însuși ca profesor.

Vrednicul episcop cărturar a trecut la cele veșnice la 20 iulie 1828 la mînăstirea Antim din București.

Ilarion a doua oară. Acesta s-a întors în țară în 1827, așezîndu-se la București. La numai cîteva zile după moartea lui Grigorie, a adresat un memoriu lui Teodor Pahlen, conducătorul administrației militare ruse din Principate, cerînd să fie reșezat în scaun. Memoriul a fost înaintat divanului, spre a se pronunța asupra lui. Cu voia boierilor din divan, episcopul Ilarion a fost reșezat în scaun spre toamna anului 1828. În timpul noii păstoriri, care a durat pînă în 1845, episcopul Ilarion a stat

mai mult în București, treburile eparhiei fiind conduse de locțiitorul său, protosinghelul Vlasie, apoi de arhimandritul (mai târziu arhiereul) Samuil Tărtășescu. Cunoaștem de la Ilarion o cuprinzătoare circulară, în 37 «ponturi», trimisă protopopilor în 1836, prin care le da instrucțiuni amănunțite cu privire la starea bisericilor, la moralitatea clerului și a credincioșilor. Din cuprinsul ei se desprinde că episcopul Ilarion era un bun cunoscător al canoanelor și al organizării bisericești. Cu toate acestea, a neglijat problemele practice, de administrație bisericească și de chivernisire a bunurilor eparhiei.

Ne-au rămas de la el câteva cuvântări rostite în diferite ocazii: cu prilejul vizitei generalului Pavel Kiseleff la Argeș (1833), la înmormântarea mitropolitului Grigorie Dascălul, la deschiderea Seminarului din București, la resfințirea bisericii mitropolitane (1839), la resfințirea bisericii Domnița Bălașa din București (1843), la înscăunarea domnitorilor Alexandru Ghica (1834) și Gheorghe Bibescu (1842) și în alte ocazii. Era un cuvântător de talent, fapt pentru care era solicitat să vorbească în felurite împrejurări. Periodicele vremii îl numeau «predicatorul nostru». Păcat că nu s-au păstrat de la el decît 17 cuvântări. Din ele ne dăm seama că a adus o contribuție însemnată la dezvoltarea omileticii românești. Deși era om de mare cultură — lucru recunoscut de mulți dintre contemporanii săi — n-a tipărit nimic.

În 1836, s-au deschis cursurile Seminarului de la Argeș, ridicîndu-se tot pe atunci o clădire proprie pe seama sa.

Din 1834 pînă în 1840 a participat — alături de ceilalți doi episcopi — la conducerea treburilor Mitropoliei Ungrovlahiei.

Și-a dat obștescul sfîrșit la 8 ianuarie 1845 la mînăstirea Antim din București, unde a și fost înmormîntat. La înmormîntarea sa a cuvîntat arhimandritul Dionisie Romano, — viitor episcop de Buzău —, pe atunci profesor și inspector la Seminarul din București, ca unul ce a fost ajutat de Ilarion să-și desăvîrșească studiile.

După moartea episcopului Ilarion, la propunerea mitropolitului Neofit, domnitorul Gheorghe Bibescu a încredințat conducerea eparhiei Argeșului arhiereului titular *Samuil Tărtășescu-Sinadon*, în calitate de locțiitor de episcop.

Acest Samuil a fost călugărit, a învățat carte și a slujit mai bine de douăzeci de ani ca diacon la Episcopia din Buzău, apoi a fost ridicat la treapta de arhimandrit. Din 1829 era egumen la mînăstirea Vieroș (Argeș) — ctitoria boierilor Golești din secolul XVI — și la schitul Buliga, din marginea orașului Pitești, ridicat de un negustor cu acest nume în 1745. În această calitate, a refăcut din temelie și a zugrăvit mînăstirea

Vieroș, oferind în acest scop și «părinteasca sa moștenire» și a restaurat schitul Buliga, distrus tocmai atunci de un incendiu. La acest schit — unde locuia mai mult — a funcționat, sub îndrumarea lui și o școală pentru pregătirea candidaților la preoție. În 1837, a fost hirotonit arhieru titular, păstrându-și egumenia la Buliga și Vieroș, dar funcționând în continuare ca vicar al episcopului Ilarion. Devenind locțiitor de episcop în ianuarie 1845, a locuit și pe mai departe la schitul Buliga din Pitești, unde și-a organizat cancelaria eparhială. În această calitate, a purtat o deosebită grijă seminarului de la Argeș și a făcut o nouă catagrafie a eparhiei, în 1845. S-a îngrijit de lăcașurile de închinare ale eparhiei, între care se cade să amintim schitul Brătășești, refăcut cu cheltuiala sa. A fost alături de mișcarea revoluționară din 1848. Patrioții piteșteni au depus jurământul pe nouă constituție — când s-au sfințit și steagurile tricolore — la schitul Buliga, în prezența episcopului Samuil.

După o păstorire de mai bine de patru ani și jumătate, vrednicul locțiitor de episcop a trecut la cele veșnice la Pitești (30 septembrie 1849), de unde a fost dus și înmormântat la mînăstirea Vieroș, rectitorită de el.

La 3 ianuarie 1850, Mitropolia și Departamentul Logofeției Treburilor Bisericești au numit ca «ocîrmuitor vremelnice al Sfintei Episcopii» pe egumenul *Climent* de la schitul Găiseni — Dîmbovița, originar din Pantelimon—București, fost diacon de mir. La 14 septembrie 1850 a fost ales episcop eparhiot, fiind hirotonit la 29 octombrie, în biserica Mitropoliei din București. Ca episcop, pe lîngă obișnuita activitate gospodărească-administrativă, s-a remarcat și ca un sprijinitor activ al Unirii Principatelor. A păstorit pînă la moartea sa, întîmplată la 8 septembrie 1862.

C o n c l u z i i. *Viața bisericească în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea a cunoscut schimbări însemnate, pricinuite de înseși înnoirile care au avut loc în viața țării. Dintre ierarhii acestei perioade s-au remarcat vrednicii de pomenire episcopii Chesarie și Filotei de la Buzău, precum și Grigorie Rîmniceanul de la Argeș.*

B I B L I O G R A F I E

I z v o a r e. ALEXANDRU GEANOGLU LESVIODAX, *Istorie bisericească pe scurt*, București, 1845; ILIE CORFUS, *Însemnările Androneștilor*, București, 1947, 145 p.; ION RĂUȚESCU, *Felurite porunci din timpul păstoriei mitropolitului Neofit al II-lea al Ungrovlahiei*, în G.B., XXV, nr. 11—12, 1966, p. 1088—1094.

C a t a g r a f i i. I. IONAȘCU, *Catagrafia Eparhiei Argeș la 1824. Cu prefață, indice și o hartă*, București, 1942, XVI + 115 p.; I. IONESCU, *Catagrafia Episcopiei Rîmniceanului de la 1845*, în M.O., an. XVII, nr. 3—4, 1965, p. 286—302; nr. 5—6, p. 434—

457; nr. 7—8, p. 636—663, nr. 9—10, p. 815—842, nr. 11—12, p. 989—1001; I. IONESCU, *Catagrafia protopopiei Argeș la 1845*, în M.O., an. VIII, nr. 6—7, 1956, p. 416—423; MARIN M. BRANIȘTE și ILIE DIACONESCU, *Catagrafia preoților din județul Argeș la 1833*, în M.O., an. XIII, nr. 5—6, 1961, p. 395—420.

Mitropolia Ungrovlahiei. VICTOR PAPACOSTEA și MIHAIL REGLEANU, *Seminarul Central. 1836—1936. Documentele întemeierii*, București, 1938, VI + 418 + 14 p.; NICULAE ȘERBĂNESCU, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în B.O.R., an. LXXVII, nr. 7—10, 1959, p. 722—826; T. G. BULAT, *Tipografia Mitropoliei Bucureștilor între anii 1810—1864*, în B.O.R., an. XC, nr. 5—6, 1972, p. 583—590.

Episcopia Rîmniculu'i. (ATHANASIE MIRONESCU), *Istoricul Eparhiei Rîmnicului Noul Severin*, București, 1906, CXXXIV + 395 p.; NICULAE ȘERBĂNESCU, *Episcopii Rîmnicului*, în M.O., an. XVI, nr. 3—4, 1964, p. 171—212.

Episcopia Buzăului. I. IONAȘCU, *Material documentar privitor la istoria Seminarului din Buzău 1836—1936. Cu o introducere, note și 42 planșe*, București, 1937, XXII + 276 p.; DIMITRIE G. IONESCU, *Seminarul din Buzău*, în B.O.R., an. LV, nr. 3—4, 1937 p. 175—213; GABRIEL COCORA, *Tipografia și tipărițiile de la Episcopia Buzăului*, în B.O.R., an. LXXVIII, nr. 3—4, 1960, p. 286—331;

D. FURTUNĂ, *Chesarie episcopul Buzăului. Viața și meritele sale. Studiu istoric*, București, 1913, 57 p.; PAMFIL C. GEORGIAN, *Chesarie episcopul Buzăului, 1825—1846*, Buzău, 1946, 118 p.; GABRIEL COCORA, *Știri despre familia episcopului Chesarie al Buzăului*, în G.B., an. XX, nr. 11—12, 1961, p. 1056—1066.

GH. IONESCU, *Viața și activitatea lui Filotei episcopul Buzăului*, ed. II, București, 1941, 154 p.; GABRIEL COCORA, *O sută de ani de la tipărirea Bibliei de la Buzău*, în G.B., an. XIV, nr. 3—4, 1955, p. 211—216; GABRIEL COCORA, *O sută de ani de la moartea episcopului Filotei al Buzăului*, în G.B., an. XX, nr. 1—2, 1961, p. 136—156.

Episcopia Argeșului. NICULAE ȘERBĂNESCU, *Episcopii Argeșului*, în M. O., an. XVII, nr. 7—8, 1965, p. 602—630.

D. ALEXANDRU, *O luminoasă figură de monah cărturar: Grigorie Rîmniceanu*, în M. O., an. IX, nr. 9—10, 1957, p. 615—633.

V. GH. DURAC, *Ilarion episcop al Argeșului*, București, 1900, 37 p.; T. G. BULAT, *Episcopul Ilarion orator*, în B.O.R., an. XXXVI, (1912—1913), p. 831—835; GABRIEL COCORA, *Episcopul Ilarion al Argeșului*, în M.O., an. XIV, nr. 5—6, 1962, p. 302—333.

MARIN M. BRANIȘTE, *Samuil Tărtășescu — episcop locotenent de Argeș*, în M. O., an. XVI, nr. 11—12, 1964, p. 870—908 și an. XXI, nr. 3—4, 1969, p. 247—250.

V

BISERICA ORTODOXĂ DIN TRANSILVANIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX. EPISCOPUL VASILE MOGA

În cursul îndelungatei vacanțe a scaunului episcopal de la Sibiu, între anii 1796—1810, s-au înaintat Curții din Viena numeroase memorii pentru numirea unui nou episcop, fie de mitropolitul Ștefan Stratimirovici al Carlovițului, fie de reprezentanții clerului ortodox român, fie de unii clerici români și sârbi care solicitau propria lor numire.

Dar cele mai multe demersuri le-au făcut reprezentanții clerului român, deci consistoriul și protopopii. Astfel, după câteva săptămîni de la moartea lui Gherasim, la 25 mai 1796, vicarul și protopopii cereau Curții numirea unui episcop «de neamul și sîngele nostru român, patriot de țara noastră». În 1799 s-a înaintat o altă cerere, semnată de 16 protopopi, alta în 1801, cînd s-a cerut ca întregirea scaunului vacant să se facă prin alegere, nu prin numire, și numai dintre români. Așadar, clerul nu mai accepta vechiul sistem al numirii de către împărat, ci solicita revenirea la vechiul obicei, dinainte de 1701, al alegerii unui episcop român, pentru a relua firul ierarhiei naționale întreruptă prin dezbinarea săvîrșită cu un veac în urmă. Pe lîngă aceste memorii ale mitropolitului sîrb sau ale reprezentanților clerului român, mai mulți candidați la scaunul episcopal au înaintat memorii către autoritățile de stat prin care se recomandau pentru numirea în această demnitate.

Între solicitanți se numără vicarii Ioan Popovici și Nicolae Huțovici, arhimandritul bucovinean Isaia Baloșescu (viitor episcop la Cernăuți), protopopul Nicolae Panovici din Brașov, învățatul arhimandrit sîrb Pavel Chenghelaț și alții.

Curtea a respins pe rînd cererile lor, încît abia la 25 mai 1809 s-a admis alegerea unui episcop de neam român. Sinodul electoral, format din protopopii eparhiei, s-a întrunit la Turda, între 19 septembrie—1 octom-

brie 1810, propunînd împăratului trei candidați: protopopul și vicarul Nicolae Huțovici din Hunedoara, cu 46 de voturi, preotul ajutător (capelan) Vasile Moga din Sebeș, cu 36 de voturi și arhimandritul Nestor Ioanovici, român făgărășan, egumenul mînăstirii Bezdin, cu 16 voturi (pe lîngă aceștia a primit 5 voturi și protopopul Nicolae Panovici din Brașov). După alegere, au început noi intervenții la Curtea din Viena, fie ale candidaților, fie ale sprijinitorilor lor.

Guvernul transilvan raportează Curții rezultatul alegerii, recoman-dînd pentru întărire pe Vasile Moga. Împăratul își însușește propunerea numindu-l episcop la 21 decembrie 1810.

Noul episcop era originar dintr-o veche familie preoțească din Sebeș (jud. Alba), născut în 1774. A învățat carte la școala românească și la gimnaziul evanghelic luteran din Sebeș, apoi la liceul romano-catolic din Alba Iulia și la liceul catolic din Cluj, unde a făcut cinci clase (ultimele două clase erau cele de filozofie). În 1798, murind tatăl său, Ioan Moga, a fost hirotonit ca preot necăsătorit la Arad de către episcopul Pavel Avacumovici, slujind ca preot ajutor pe lîngă unchiul său, protopopul Avram, iar după moartea acestuia, pe lîngă fratele său, protopopul Zaharia. Propus și apoi numit episcop, a fost călugărit în mînăstirea Cruședol (18 aprilie 1811), apoi hirotonit întru arhieru de către mitropolitul Ștefan Stratimirovici, în ziua de Sfîntul Gheorghe 1811. Instalarea i s-a făcut la Cluj, la 29 iunie 1811, în prezența guvernatorului Gh. Banffy, a protopopilor și a unor preoți din eparhie. Cu acest prilej, a rostit două cuvîntări, una adresată clerului alta guvernatorului.

Deși prin decretul de numire i s-a fixat reședința la Cluj — unde era acum sediul guvernului —, la scurt timp după numire, a cerut îngăduința să-și fixeze reședința la Sibiu, cerere pe care Curtea i-a admis-o. Drept aceea, îndată după instalare s-a îndreptat spre Sibiu, unde, ca și înaintașii săi, s-a așezat într-o casă închiriată de la un sas. La 10 august 1811, anunța clerului numirea și instalarea sa ca episcop. În acest fel și-a început activitatea primul episcop ortodox român al Transilvaniei după 110 ani de la întreruperea șirului ierarhilor de neam român. El a păstorit 34 de ani, în condiții foarte vitrege, avînd de înfruntat felurite greutăți și piedici pe care i le puneau autoritățile de stat (Curtea din Viena și guvernul Transilvaniei), sașii sibieni și clerul unit.

Chiar prin decretul de numire, din 21 decembrie 1810, noului episcop i se impuneau anumite restricții umilitoare, în 19 puncte (deci era o amplificare a «patentei» din 1762, în 11 puncte, impusă lui Dionisie Novacovici). Între altele i se atrăgea atenția că numirea lui se datora

numai «grației» împăratului, fapt pentru care trebuia să se manifeste ca un supus credincios al său și să se conformeze tuturor legilor țării.

În fiecare lună era obligat să prezinte guvernului procesele verbale ale ședințelor consistoriului. Episcopul și clerul său nu aveau dreptul să se împotrivescă răspîndirii uniației sau să tolereze călugări din Țara Românească și Moldova în eparhia Transilvaniei. Clerul ortodox era considerat și pe viitor ca tolerat, neavînd dreptul să ceară îmbunătățirea stării sale materiale. Din «deosebita grație» a împăratului, preoții ortodocși erau scutiți numai de «darea capului». Ei nu aveau «porții canonice» (pămînt) ca preoții altor confesiuni, ci erau nevoiți să se mulțumească numai cu «venitele» stolare. Se preciza că în cazul trecerii unor ortodocși la uniație, porțiile canonice treceau în posesia Bisericii unite, dar în cazul revenirii tuturor uniților dintr-un sat la Ortodoxie, porția canonică rămînea preotului unit. Era deci limpede că «instrucția» imperială nu urmărea decît întărirea Bisericii unite, în detrimentul celei ortodoxe. În astfel de condiții, era firesc ca episcopul Vasile să nu poată desfășura o activitate prea rodnică, pe măsura așteptărilor păstoriților săi. Vom reține cîteva aspecte din activitatea desfășurată într-un răstimp îndelungat, de 34 de ani.

Realizări gospodărești. Arătam mai sus că la venirea în Sibiu, episcopul Vasile a fost nevoit să stea într-o casă cu chirie. Se vede că proprietarii sași îi făceau multe neajunsuri, căci într-o scrisoare către Petru Maior, din 1814, se plîngea că pînă atunci schimbase «trei sălașe». Abia în 1816 a obținut aprobarea Curții ca să-și cumpere o casă în Sibiu și care să-i servească drept reședință.

De îndată a inițiat o colectă între preoții și credincioșii eparhiei, care mergea însă destul de greu. În 1819, a cumpărat o casă cu 34.000 de florini, de la guvernatorul Gh. Banffy, pe strada principală din Sibiu. Datorită piedicilor pe care i le puneau primăria orașului la încheierea contractului, a fost nevoie de intervenția directă a Curții din Viena, încît problema casei a fost soluționată definitiv abia în 1821, cînd episcopul și-a mutat aici reședința, consistoriul și seminarul. În același an a zidit o nouă aripă, pentru locuințele profesorilor de la seminar. Banii rămași din colectă a fost obligat să-i verse în casieria centrală a guvernului. Încercările de a cumpăra o nouă casă, în care să instaleze numai consistoriul, au rămas fără rezultat.

Activitatea culturală. Am arătat în altă parte că în 1786 Dimitrie Eustatievici, directorul școlilor ortodoxe românești din Transilvania, a deschis la Sibiu un curs de pregătire a viitorilor învățători ai acestor

școli, în cadrul căruia pregătea și pe unii candidați la preoție. Cursul a fost continuat de urmașul său la direcția școlilor, protopopul brașovean Radu Tempea V, iar în primul deceniu al secolului al XIX-lea, de dascălul făgărășan Simion Jinariu. Dar în 1806, consistoriul din Sibiu, la recomandarea vicarului Nicolae Huțovici, a trimis la studii de teologie la Universitatea din Viena pe tânărul Gheorghe Lazăr din Avrig (1779—1823), care se obligase ca după terminarea studiilor să pregătească pe viitorii preoți ortodocși. Reîntors de la studii, noul director al școlilor ortodoxe, preotul Gheorghe Haines din Brașov, a încredințat lui Lazăr pregătirea candidaților de preoți, pe care o făcuse pînă atunci Simion Jinariu. Lazăr și-a început activitatea la 15 martie 1811, continuînd pînă în vara aceluiași an. În acest timp, Vasile Moga era la Carloviț, în vederea călugărării și apoi a hirotonirii.

Dar după stabilirea lui la Sibiu, Lazăr a plecat la Brașov, pentru a-și căuta o ocupație mai bine retribuită. Moga a fost nevoit să solicite ajutorul guvernului pentru readucerea lui Lazăr la postul său din Sibiu. S-a reîntors abia în toamna anului 1812, activînd, în continuare, la acel curs de preoție încă trei ani. Ca profesor, a predat «bogosloviilor» săi Dogmatica, Morala, Cîntările bisericești și Tipicul. Cursurile durau șase luni, uneori numai trei luni. În acest răstimp au existat permanente neînțelegeri între episcopul Vasile și profesorul Gheorghe Lazăr. Către sfîrșitul anului 1815, Lazăr a părăsit Sibiul, îndreptîndu-se spre Brașov, iar în anul următor a trecut în Țara Românească, unde a săvîrșit cunoscuta operă de redeșteptare națională.

Episcopul Vasile a adus încă din 1814 ca al doilea profesor la școala de «bogoslovie», pe nepotul său Moise Fulea, care a fost numit, tot atunci, director al «școalelor naționale neunite» în locul lui Gh. Haines, care murise. După plecarea lui Lazăr, locul său a fost ocupat de un alt nepot al episcopului, Ioan Moga, numit «Teologul», amîndoi cu studii de teologie la Viena. Ei au fost singurii profesori ai cursului teologic de șase luni din Sibiu pînă în 1848. Paralel cu acest curs teologic, Moise Fulea ținea și un curs de șase săptămîni (de la Duminica Tomii la Duminica Rusaliilor), pentru pregătirea viitorilor învățători. Cursul a durat pînă prin 1830. Seminarul a primit o livadă, de 50 de ha, ca danie din partea preotului Dimitrie Martinovici din Feldioara (jud. Turda).

Episcopul Vasile a trimis cîțiva tineri la studii teologice la Universitatea din Viena. Între aceștia se număra și Ioan Popasu, mai tîrziu episcop al Caransebeșului, preotul cărturar Sava Popovici Barcianu din Rășinari, cîțiva asesori consistoriali și protopopi.

A arătat multă grijă și față de școlile populare (elementare) românești. Se cunosc peste 40 de circulare ale episcopului privitoare la școli. Prin ele rînduia să se deschidă școală în fiecare sat, cantorul să învețe pe copii, primind pentru aceasta plată în natură și scutire de «porție și cătănie». În repetate rînduri, a cerut preoților să sprijine înființarea școlilor, să le inspecteze, să predea copiilor cunoștințele religioase. Iată, de pildă, cîteva fragmente din circularele sale privitoare la școli: «preoții care nu fac învățătură tinerimii sau nu cercetează școala, se vor canoni. Acum din nou se poruncește ca pentru folosul cel de obște al neamului nostru celui de tot împilat pentru neînvățătură, să purtați strașnic grijă, ca și frățiile voastre cît și dascălii, să vă duceți întru săvîrșire lucrurile ce se ating de școală și creșterea tinerimii...». «Preoții să stea într-ajutor la ridicarea școalelor cu pilda, cu dojana și cu sfaturile. Almintrelea, ca netrebnici se vor lipsi de preoție, precum au fost lipsiți preoții de la Bucium Cîmpeni și Arieșul Mic, pentru împiedicarea școalelor...». «Părinții care nu-și vor da copiii la școală adică la învățătură în sat, unde se ține școală prin dascăl sau cantor, să se pedepsească» ș.a.

Deși modeste, cu învățători cu puțină pregătire, școlile ortodoxe au început să prezinte o primejdie pentru stat, datorită caracterului lor prea românesc. Așa se explică faptul că în 1838, guvernul a luat episcopului Vasile dreptul de «superinspecție» asupra acestor școli, acordîndu-l episcopului romano-catolic maghiar din Alba Iulia. Odată cu aceasta a încetat și directoratul lui Moise Fulea.

Cu binecuvîntarea episcopului Vasile Moga au apărut și cîteva cărți de slujbă și de învățătură în tipografiile lui Ioan Barth și George Klosius din Sibiu. Consemnăm dintre acestea: *Cărticica năravurilor bune*, tradusă de Moise Fulea (1819), *Învățătura theologhicească despre năravurile și datoriile oamenilor creștini* (1820), prelucrată probabil de Ioan Moga — după unii chiar de episcop, ceea ce este puțin probabil — după un manual latinesc sau nemțesc, *Bucoavna* (mai multe ediții), iar dintre cărțile de cult: *Psaltirea* (mai multe ediții), *Liturghierul* (1814 și alte ediții), *Ceaslovul* (1816 și alte ediții), *Acatistul* (1819), *Penticostarul* (1841), *Evanghelia* (ediția a II-a 1844), *Octoihul mic* ș.a.

Prin mai multe pastorale, a îndemnat preoții să-și procure felurite cărți: *Predicile* lui Petru Maior, *Anticele romanilor* de Damaschin Bojîncă, precum și *Foaia Duminecii*, *Gazeta Transilvaniei*, periodice care au apărut la Brașov. În 1817, cînd Teodor Racoce din Lvov voia să scoată acolo o foaie românească, Moga a cerut îngăduința guvernatorului să o răspîndească și în Transilvania dar nu i s-a permis, «din con-

siderațiuni politice», căci preoții români, fiind «mai puțin învățați», ar putea interpreta și răspîndi «în mod sinistru» cele citite.

Activitatea pastorală-socială. În ciuda condițiilor grele în care și-a desfășurat activitatea, îngrădit de cele 19 condiții umilitoare, episcopul Vasile a lucrat pentru îmbunătățirea vieții religios-morale a păstoriților săi, precum și pentru îndrumarea preoțimii sale spre adevăratele ei rosturi în mijlocul credincioșilor. Mărturie sînt zecile de pastorale trimise acestora, pline de îndrumări și sfaturi sănătoase, legate mai ales de nevoile practice ale vieții bisericești. Ele pot fi grupate în mai multe categorii :

a) O serie de pastorale urmăreau *întărirea vieții morale a credincioșilor*. Astfel, episcopul cerea preoților să îndrume poporul să cerceteze biserica în duminici și sărbători, să se ferească de hoții, de înjurături și de alte fapte nevrednice de numele de creștin. Pentru îndrumarea tineretului, cerea preoților lui «să dojenească norodul ca să-și crească copiii în năravuri bune», să sfătuiască pe tineri și fete să nu cerceteze clăcile și șezătorile unde pot învăța lucruri rele, să nu se facă jocuri în timpul slujbelor. Pentru întărirea vieții de familie, cerea preoților să stăruie pentru înlăturarea concubinajului și altor fapte imorale. De asemenea le-a poruncit, în mai multe rînduri, să nu mai cunune tineri sub 20 de ani și fete sub 15 ani, să nu cunune pe cei despărțiți fără sentință de divorț; iar pe cei aflați în grade de rudenie fără dispensă arhierescă. Toți cei ce pășeau la taina cununiei erau îndatorați să cunoască rugăciunile.

b) În alte pastorale, dădea preoților felurite dispoziții privitoare la *săvîrșirea slujbelor*, care, în fond, urmăreau tot moralizarea credincioșilor. Astfel, interzicea căderea la citirea Apostolului, ori împărțirea anaforei la citirea Cazaniei, ca poporul să poată fi cu luare-aminte la cele ce se citesc, cerea ca Evanghelia să fie citită în mijlocul bisericii ca să audă și femeile, iar după terminarea Liturghiei, preotul să citească în mijlocul bisericii Tatăl nostru, Crezul și Cele 10 porunci (rostirea rugăciunii Tatăl nostru, după Liturghie, se mai obișnuiește și azi în multe biserici din Transilvania). Interzicea să se mai facă mese și pomeni în fața bisericii sau să se ducă mîncare și băutură în biserică. Cerea preoților să nu facă slujbe de blestem și de afurisanie, să nu umble cu crucea decît la Bobotează, să nu dea credincioșilor drept canon oprirea de la cercetarea bisericii. Cu privire la bisericile noi, dispunea ca ele să nu mai fie ridicate pe dealuri, ci în mijlocul satului, iar zidul despărțitor dintre naos și pronaos, existent în multe biserici, să fie înlăturat, pentru ca să poată asculta slujba și femeile.

c) O altă serie de pastorale urmăreau *înlăturarea superstițiilor*, mai ales a celor legate de cultul morților. Astfel, episcopul Vasile oprea ducerea morților descoperiți pînă la mormînt sau dezgroparea morților. Porunca preoților să înlătore credința poporului în strigoi, sfătuia să nu se mai țină sărbătorile băbești și altele.

d) Unele pastorale aveau un vădit *character social*, cu îndemnuri stăruitoare la ajutorarea aproapelui. De pildă, în timpul unor epidemii, în special a holerei, episcopul sfătuia pe preoți să cumpere medicamente din banii bisericii și să le împartă celor în suferință «în ceasurile cele dintîi ale boalei, că întîrziind nu mai folosesc nimic». Sfătuia pe părinți să-și dea copiii la vaccinat împotriva vărsatului. În timp de secetă, îndruma pe preoți să facă rugăciuni pentru ploaie. Printr-o altă pastorală, sfătuia pe tineri «să nu se slujească, scoțîndu-și dinții și tăindu-și degetele», spre a nu fi luați în armată. A sfătuit, de asemenea, să se introducă în biserici cutii pentru danii pe seama invalizilor, orfanilor și văduvelor.

e) Alte pastorale priveau *administrația și bunurile bisericesti*. Astfel, a introdus și a tipărit «protocoale» (registre) pentru botezați, cununăți, morți etc. A rînduit ca fiecare parohie să aibă un «curator (epitrop), care să poarte «sămădașul» (socotelile) bisericii și care să umble «cu discul» în biserică. Preoții erau îndrumați să pună bazele unor fonduri la bisericile lor, iar din venitul bisericii să se cumpere pămînt pe seama preotului, a cîntărețului și a crîsnicului. La rîndul lor, protopopii erau îndrumați să cerceteze parohiile, veniturile și cheltuielile bisericilor și să înainteze rapoarte anuale la Episcopie.

f) În sfîrșit, ultima categorie de pastorale se ocupa de *școli*, așa cum am arătat mai sus. Dar episcopul Vasile Moga nu s-a mulțumit numai cu aceste pastorale trimise de la reședința sa, ci el însuși a cercetat sute de parohii și a sfințit zeci de biserici.

Notăm aici și grija episcopului față de preoțimea sa. În repetate rînduri, a stăruit la guvern și la Curtea din Viena, cerînd «scutînțe pe seama preoților ortodocși», dar fără rezultat. În mai multe circulare, a cerut ca parohiile să fixeze în scris «venitele» stolare ale preotului lor, pentru ca să nu ajungă la neînțelegeri, iar acolo unde se poate, să se dea preoților pămînt și casă parohială.

Se pare că episcopul Vasile era foarte aspru cu preoții care se făceau vinovați de anumite abateri. Unii erau pedepsiți chiar cu cîte 30—40 de zile «ariște» la Episcopie. Chiar și pe fratele său, protopopul Zaharia Moga din Sebeș, l-a suspendat pentru că a săvîrșit o cununie fără forme legale.

În tot cursul păstoririi episcopului Vasile Moga, s-au făcut multe încercări din partea Bisericii unite de a trage pe unii credincioși ortodocși la uniație. Acțiunea a fost purtată mai ales în Munții Apuseni de protopopul Alexandru Sterca Șuluțiu din Bistra (viitorul mitropolit al Blajului, sprijinit de episcopul Ioan Bob. Datorită vigilenței episcopului Vasile și a protopopului său Iosif Ighian din Baia de Arieș, strădaniile acestuia au înregistrat doar puține succese.

Activitatea național-politică. Încă din primii ani de păstorie, Vasile Moga a încercat să obțină din partea Curții din Viena anumite drepturi pe seama națiunii române și a clerului ortodox. Astfel, în 1812 a călătorit la Viena, stăruind pentru îmbunătățirea situației clerului ortodox și pentru fixarea definitivă a reședinței sale la Sibiu.

Începînd cu anul 1816, a trimis mai multe petiții la Curte, prin care cerea acordarea de porții canonice preoților ortodocși, scutirea de dijme și de contribuții publice, acordarea de ajutoare din casele alodiale, domaniale și ale confraternităților (și-a angajat chiar un «agent» la Viena, care-i furniza informații și-i strîngea material pentru memoriile sale). Dar aceste memorii au avut numai rezultate parțiale, majoritatea cererilor episcopului fiind respinse, sub diferite forme. După 1830 s-au ivit împrejurări favorabile pentru reluarea luptei de emancipare a românilor transilvăneni, căci acum a devenit tot mai accentuat conflictul dintre nobilimea opoziționistă în majoritate protestantă și guvern. În aceste condiții, ambele tabere încercau să atragă pe români de partea lor, pentru a-i folosi ca mijloc de presiune împotriva opoziției. Într-o scrisoare din 24 noiembrie 1833, Vasile Moga propunea colegului său Ioan Lemeni de la Blaj să înainteze împreună un memoriu Dietei transilvane. Memoriul a fost întocmit și înaintat Curții din Viena (nu dietei, cum propunea Moga), la 17 aprilie 1834, probabil prin intermediul agentului lui Moga la Viena.

În memoriul lor, cei doi episcopi români arătau că situația poporului român, care era cel mai vechi și mai numeros în Transilvania și purta toate sarcinile războiului și ale păcii, nu s-a schimbat cu nimic după Supplexul din 1791. Drept aceea, ei reînnoiau cererile națiunii lor, sintetizate în recunoașterea egalității în drepturi cu celelalte națiuni ale țării, prin ridicarea la rangul de a patra națiune în Transilvania, invocînd felurite argumente de ordin juridic și istoric.

După cum era și de prevăzut, acțiunea celor doi episcopi s-a terminat cu un eșec, datorită eforturilor celor privilegiați de a împiedica pătrunderea unui nou element în viața constituțională a țării,

După revenirea la viața constituțională prin convocarea Dietei de la Sibiu în 1837, care nu mai fusese convocată de 23 de ani, episcopul Vasile Moga pornește din nou la acțiune. La 26 februarie 1837, el adresa o circulară protopopilor, cerându-le să-i prezinte plîngerile lor, îndeosebi cele cu privire la deposedările de porții canonice, arestările abuzive și luarea dascălilor la armată. Circulara recomanda ca protopopii să se sfătuiască și cu «subordinații preoți», deci se urmărea angajarea întregii preoțimi ortodoxe în această acțiune. Memoriul a fost înaintat de Moga la 18 iulie 1837. Ca și în 1834, episcopul sibian a profitat de disensiunile dintre catolici și protestanți ca și dintre sași și celelalte două națiuni privilegiate, care se manifestau în Dieta Transilvaniei convocată atunci. În memoriul episcopului apar puncte care se referă exclusiv la situația de pe «pămîntul crăiesc», altele privesc revendicări pentru românii din întreaga Transilvanie. De pildă, pentru românii de pe «pămîntul crăiesc» se cerea accesul la funcții publice și la învățarea meșteșugurilor în mod egal cu sașii și încetarea obligației de a ține sărbătorile luterane. Preoții români să fie scutiți de zeciuială «dacă nu peste tot, cel puțin în pămîntul crăiesc», să se acorde ajutoare materiale pentru clerul ortodox și altele. Din memoriul său, rezultă limpede starea tristă în care se găseau pe atunci preoții ortodocși, care erau arestați pe bază de simplă bănuială, tratați de autorități fără nici un respect, obligați să dea zeciuială din produsele lor, pe care trebuia chiar să le transporte în gospodăria pastorilor luterani, lipsiți de mijloace de existență ș.a.

Și în acest memoriu erau invocate ca argumente numărul mare al românilor, purtarea sarcinilor păcii și ale războiului într-o măsură mai mare decît celelalte națiuni, contribuția pe care o aduc la înflorirea agriculturii, a creșterii vitelor și a mineritului în principat. Aducea de asemenea și argumente istorice, invocînd documente și privilegii din care rezulta că preoții români au beneficiat cu secole în urmă de anumite drepturi. Soarta memoriului din 1837 a fost asemănătoare cu a celui anterior.

Episcopul Vasile și-a reînnoit cererile la 6 ianuarie și la 6 aprilie 1842, în fața Dietei întrunite din nou la Cluj. De data aceasta, el se plîngea mai mult de abuzurile împotriva preoților ortodocși. Luate în dezbatere, deputații catolici încearcă să respingă cît mai multe puncte din memoriul episcopului ortodox, iar deputații sași negau existența unor

abuzuri împotriva ortodocșilor pe «pământ crăiesc». Cu toate acestea, Dieta a admis ca pe viitor la săvârșirea căsătoriilor mixte să participe preoți români de ambele confesiuni, să fie suprimat acel examen de 6 săptămâni pe care erau obligați să-l facă cei ce voiau să revină de la uniți la ortodocși (împotriva acestor hotărâri a protestat însă singurul membru român al Dietei : episcopul unit Ioan Lemeni).

În toamna anului 1842, profitînd de contradicțiile tot mai acute din rîndul privilegiaților, cei doi episcopi au făcut un nou memoriu comun, îndreptat numai împotriva stărilor de pe «pământul crăiesc». Memoriul aducea o seamă de dovezi istorice în sprijinul revendicărilor românești. Se arăta, între altele, că românii locuiau aici înainte de venirea sașilor, că nici o lege nu i-a lipsit de drepturi, că întotdeauna au constituit majoritatea populației și că ei dau cel mai însemnat număr de ostași pentru apărarea țării. Cu toate acestea, ei sînt excluși de la cetățenie și din toate organele reprezentative (dietă, Universitatea săsească, dregătoriile orășenești și satești), nu sînt admiși la meșteșuguri și în bresle. În ce privește preoții sași, aceștia beneficiază de sesii parohiale întinse și chiar de dijme din partea credincioșilor români, au biserici mari, înconjurate de ziduri, case parohiale bogate, pe cînd preoții români slujesc în biserici mici, așezate la marginea satelor și orașelor și locuiesc în case parohiale acoperite cu paie.

Date fiind acestea, cei doi episcopi cer pentru români reprezentarea proporțională cu numărul lor în dregătorii, dreptul de a fi primiți la meșteșuguri și în bresle, de a beneficia de pășunea comună și de păduri, iar noii căsătoriți să primească pământ ca și tinerii sași, să se desființeze iobăgia, acolo unde există. Pentru preoții români pretindeau să se acorde sesii parohiale ca și ale pastorilor luterani, iar credincioșii să le plătească lor dijme și nu pastorilor luterani.

Memoriul a produs indignarea sașilor, care au ținut adunări de protest în toate scaunele lor, iar deputații sași din dietă n-au vrut să recunoască dreptul episcopilor de a vorbi în numele românilor de pe pământul crăiesc, pretextînd că nu au primit nici o împuternicire din partea lor în acest sens. Un învățat sas, Carol Schuller, a tipărit la Sibiu, în 1844, un lung răspuns cu peste 150 de pagini (tradus și tipărit și în limba maghiară de profesorul Fr. Hann), în care combătea toate tezele episcopilor, mai ales continuitatea românilor pe acest pământ. Memoriul episcopilor n-a mai ajuns să fie discutat în dietă. În 1847, Ioan Lemeni a întrebat

de soarta lui, dar a fost acuzat de deputatul Fr. Hann de tendințe «comuniste».

Deși n-au avut nici un rezultat practic, memoriile din 1834, 1837 și 1842 au pus într-o lumină nouă activitatea celor doi episcopi români, așezînd pe primul plan interesele naționale-politice ale păstoriților lor, în locul neînțelegerilor confesionale, atît de păgubitoare din punct de vedere bisericesc și național. Ele reluau lupta lui Inochentie Micu din prima jumătate a secolului XVIII-lea și Supplexul din 1791—92.

Notăm, în încheiere, că episcopul Vasile Moga s-a ridicat și în apărarea drepturilor românilor din orașul său natal, Sebeș. Hotărîndu-se ridicarea unei noi biserici, în 1817, episcopul a îndrumat pe fratele său Zaharia, care era preot și protopop acolo, să ceară un ajutor din «casă alodială» (casieria orașului), întrucît majoritatea contribuabililor erau români. În acest scop, a făcut el însuși cereri către guvern și chiar către împărat, care au rămas fără rezultat. În cele din urmă, în 1840, episcopul a acționat în judecată primăria orașului Sebeș. Procesul s-a desfășurat la «tabla regească» din Tîrgu Mureș, episcopul cheltuind sume însemnate de bani. Dar el a murit în cursul procesului, care a fost continuat de nepotul său, profesorul Ioan Moga, dar acesta, bătrîn și bolnav, s-a pensionat, fără să se mai intereseze de soarta procesului.

Episcopul Vasile a murit la 17 octombrie 1845, fiind îngropat lîngă «biserica din groapă» din Sibiu.

Concluzii. *Primul episcop ortodox român din Transilvania a păstorit în condiții deosebit de grele, îngrădit de cele 19 restricții, avînd de purtat lupte cu numeroși adversari : guvernul și dieta Transilvaniei, Curtea din Viena, sașii din Sibiu și de pe întregul «pămînt crăiesc», ba chiar și cu unii din proprii săi frați români, care făceau parte din Biserica unită.*

În ciuda atîtor condiții vitrege, ca unul care a trăit în mijlocul poporului, ca preot în Sebeș, episcopul Vasile a fost mereu prezent în viața bisericească, politică și culturală a păstoriților săi, pe care a știut să-i îndrume, să-i mîngîie și să-i mustre ca un adevărat părinte. Pe lîngă acestea, el a avut curajul să continue lupta lui Inochentie Micu și a autorilor Supplexului, pretinzînd drepturi pe seama națiunii și a Bisericii sale. Deși personalitatea sa a fost umbrită de marele său urmaș Andrei Șaguna, totuși activitatea lui Vasile Moga înscrie o pagină luminoasă în istoria Bisericii noastre.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare. STERIE STINGHE, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei*, vol. III (1812—1845), Brașov, 1903, XXVI + 360 p.

Lucrări. IOAN LUPAȘ, *Doisprezece pețitori ai Episcopiei transilvane vacante de la 1796—1810*, Brașov, 1916, 45 p. (și în vol. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, București, 1928, p. 407—430); IOAN LUPAȘ, *Acte privitoare la alegerea și instalarea episcopului ardelean Vasile Moga (1810—1811)*, în B.O.R., an XXXV, 1911—1912, p. 781—790; an. XXXVII, 1913—14, p. 593—597 și 789—794; IOAN LUPAȘ, *Episcopul Vasile Moga și profesorul Gheorghe Lazăr. Cu mai multe documente inedite*, în *An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist., s. II*, XXXVII, p. 867—924, București, 1915 (și în vol. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, III, Sibiu, 1941, p. 101—128); IOAN MATEI, *Cultura episcopului Vasile Moga. Contribuțiuni noi*, în B.O.R., an. XLI, nr. 12, 1923, p. 922—926; IOAN LUPAȘ, *Un necrolog al episcopului Vasile Moga*, în A.I.I.N., V, 1928—1930, p. 491—496; IOAN LUPAȘ, *Cîteva informațiuni privitoare la Vasile Moga și Gheorghe Lazăr ca studenți în Cluj*, în A.I.I.N., II, 1923, p. 377—381; SEBASTIAN STANCA, *Propaganda uniației în Munții Apuseni*, în R.T., an. XXVII, nr. 6, 1937, p. 213—218, nr. 7—8, p. 269—272; an. XXVIII, nr. 7—8, 1938, p. 336—340; an. XXIX, nr. 10—11, 1939, p. 412—422; SEBASTIAN STANCA, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga 1774—1845*, Cluj, 1939, 127 p.; LADISLAU GYÉMANT, *Acțiuni petiționare ale românilor din Transilvania în perioada 1834—1838*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Historia*, fasciculus 2, 1971, p. 31—52; PARTENIE POP, *Episcopul Vasile Moga colaborator al oamenilor de cultură bănățeni*, în M.B., an. XXIII, nr. 1—3, 1973, p. 116—122.

VI

EPISCOPIILE DIN ARAD ȘI BANAT ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

În secolul al XVIII-lea, românii din părțile Aradului ajunseseră — cum s-a arătat — sub oblăduirea duhovnicească a unor episcopi de neam sîrb, care au mutat scaunul vlădicesc din Ineu la Arad, sub jurisdicția noii Mitropolii ortodoxe sîrbești din Carloviț. În tot cursul secolului al XVIII-lea episcopii de la Arad au fost de un real ajutor pentru credincioșii de neam român, căutînd să-i cuprindă și pe aceștia în așa numitele «privilegii ilirice», acordate de împăratul Leopold I la 21 august 1690, sîrbilor emigranți în Ungaria, în frunte cu patriarhul Arsenie III Cernoievici. Este adevărat că mulți emigranți erau de neam român, «vlahi» din Serbia sau macedoromâni (numiți «greci»). La adăpostul acestor privilegii ilirice, care asigurau emigranților o largă autonomie națională-bisericească, vlădicii sîrbi de la Arad, cu sprijinul permanent al mitropoliților de Carloviț, au izbutit să împiedice orice încercare de pătrundere a uniației în părțile Aradului, precum și în Bihor, care a ajuns, în cele din urmă, tot sub oblăduirea lor. Deși scaunul vlădicesc de la Arad era ocupat numai de ierarhi de neam sîrb, marea majoritate a păstoritorilor erau români. Un calendar din 1829 arată că în eparhia Aradului trăiau atunci 292.897 români și 11.621 sîrbi. La acest fapt, se adaugă alte numeroase neajunsuri. Astfel, în slujbele de vicari sau de protopopi erau promovați mai mult sîrbi. Mînăstirile românești (Hodoș-Bodrog, Bezdin, ca să nu mai vorbim de cele din Banat) au ajuns în stăpînirea sîrbilor, conduse de egumeni sîrbi. Candidaților la preoție de neam român li se cereau sume mari de bani pentru hirotonie, fiind obligați să facă servicii înjositoare la curtea episcopescă, preoților li se sîrbizau numele (prin adăugarea unui «ovici», mai ales la fiii de preoți, care deveneau Popovici), unii tineri români erau crescuți în școli sîrbești, apoi,

trăind între sârbi, se înstrăinau de neam. Au fost chiar episcopi considerați «sârbi», la Vîrșeț și Timișoara, care erau, însă, de origine română : Gheorghe Popovici, Iosif Putnic, Maxim Manuilovici, mai târziu Procopie Ivașcovici de la Arad și Sibiu, ajuns patriarh de Carloviț. În catedrala din Arad (zidită de credincioși români, înainte de 1706) dar și în unele parohii mixte — adică locuite de români și sârbi — dacă era numit un preot sârb, s-a început să se slujească în slavonește. Posturile de protopopi sau parohiile mai bune se vindeau. La toate acestea, se adăugau și nemulțumirile clerului și ale credincioșilor români împotriva ultimului episcop sârb, Pavel Avacumovici, dar mai ales împotriva vicarului său, românul sîrbizat Moise Manuilovici, arhimandrit din mănăstirea Bodrog, un om corupt și arghirofil.

Lupta pentru episcop român la Arad. Datorită acestor abuzuri ale ierarhiei sârbești, a pornit lupta românilor din Arad, Crișana și Banat, pentru românizarea scaunelor eparhiale, mai ales a celui de la Arad, luptă purtată cu multă dîrzenie, mai bine de două decenii și încununată cu izbînda românilor.

Primele încercări de emancipare de sub ierarhia sârbească în Biserică și școală le-au făcut românii din Banat. În anul 1807, mai mulți fruntași ai românilor bănățeni, cereau împăratului în numele «a toată nația românească din Banatul timișan», ca să fie numit un român în postul vacant de director al «școlilor naționale» din Banat.

De aici înainte, stăruințele bănățenilor pentru promovarea culturii românești au continuat. În anul 1812, împăratul Francisc I (1792—1830) a admis să se deschidă un institut pedagogic (preparandie) la Arad, cu limba de predare română, pentru pregătirea viitorilor învățători ai școlilor confesionale românești din Arad, Crișana și Banat. Primii profesori ai acestei școli : Constantin Diaconovici Loga (1812—1830), Dimitrie Țichindeal (1812—1815), Dr. Iosif Iorgovici (1812—1820) și Ioan Mihuț (1812—1816) se găseau în fruntea luptei pentru episcop de neam român la Arad. Ei au aflat un sprijin și în episcopul unit de la Oradea, Samuil Vulcan. Acesta a întocmit un proiect de memoriu către împărat, revăzut apoi de intelectualii români ortodocși din Arad, în frunte cu Dimitrie Țichindeal. Așa a luat naștere petiția intitulată *Supplex Libellus Valachorum dioecesis Aradiensis Francisco I-mo collato mense Iulii 1814*. După ce arătau starea de plîns a Bisericii și a culturii românești sub sârbi, se cerea ca după moartea lui Avacumovici să fie numit un episcop «de neam român, cu sîngele și cu inima românească», dintre trei candidați propuși împăratului de «clerul și poporul neunit», așa cum se procedase și în cazul episcopului de la Sibiu. Același lucru îl pretindeau

și pentru eparhiile Timișoarei și Vîrșețului, dovedind că în toate trei populația românească depășea cu mult pe cea sîrbească.

În urma acestei petiții, împăratul a cerut informații de la organele de stat în subordine, dispunînd să i se facă propuneri de candidați români pentru scaunul episcopal de la Arad. Între alții, s-a cerut și părerea episcopului Vasile Moga de la Sibiu, care recomanda pe fostul vicar Nicolae Huțovici, protopop în Hunedoara, pe Gheorghe Lazăr, atunci profesor la seminarul din Sibiu, pe Moise Fulea, directorul școlilor românești din Transilvania și pe Ioan Moga, urmașul lui Lazăr la catedră, pe atunci încă student în teologie la Viena. Ulterior, a propus alți trei candidați, pe protopopii Radu Tempea V din Brașov, Anghel Faurovici din Mohu (jud. Sibiu) și Ignatie Carabeț din Turda.

Mitropolitul Ștefan Stratimirovici al Carlovițului, după cum era de așteptat, a aflat de cuprinsul petiției românești, lucrînd pentru înlăturarea lui Dimitrie Țichindeal de la catedră, care a și fost nevoit să se retragă la parohia sa din Becicherecul Mic.

Murind între timp episcopul Pavel Avacumovici (13 august 1815), lupta clerului și a credincioșilor români pentru alegerea unui episcop din neamul lor devenea tot mai stăruitoare.

Tot pe atunci s-a ridicat din mijlocul cărturarilor români din părțile Aradului un luptător neînfricat al luptei pentru românizarea scaunului episcopal de la Arad. Era tînărul cărturar *Moise Nicoară* (1784—1861), originar din Jula (Gyula, azi în R. P. Ungară), om cu aleasă pregătire filozofică și juridică, dobîndită la Oradea, Arad, Pojon (Bratislava) și Viena, cunoscător al mai multor limbi, fost pentru scurt timp profesor în București. Îndată după înmormîntarea lui Avacumovici, preoții români s-au sfătuit în casa vicecomitelui din Arad, Ioan Covaci, hotărînd să trimită la Viena o delegație de trei preoți și trei mireni, care să ceară împăratului numirea unui episcop de neam român la Arad, înaintînd și o petiție în acest sens (cu data de 17 august 1815). Fiind ales în delegație și Moise Nicoară, a pornit de îndată prin eparhie să strîngă toate împuternicirile preoților, nobililor și poporului din diferite comune. În cele din urmă au plecat numai trei delegați, dar au ajuns la Viena doar doi: Moise Nicoară și preotul Ioan Popovici — Serban din Zarand. Între timp, trimisese memorii la Viena și episcopul Samuil Vulcan (care ajutase și pe cei doi delegați cu 2.000 florini, bani de drum), recomandînd împăratului mai mulți români vrednici să ocupe scaunul episcopal de la Arad. În primul rînd, recomanda, în cuvinte elogioase, pe Nicoară însuși, deși era mirean, apoi pe egumenul român

Nestor Ioanovici, pe protopopul Ștefan Atanasievici din Lugoj, arhimandritul bucovinean Isaia Baloșescu, protopopul brașovean Radu Tempea V și alții.

Ajunși la Viena, cei doi delegați au înaintat — la 27 noiembrie 1815 — un nou memoriu, la care au alăturat și pe cele din 14 iulie 1814 și 17 august 1815. Noul memoriu înfățișa — în patru puncte — nemulțumirile românilor față de ierarhii sârbi de la Arad, răspunzând la toate obiecțiunile sârbilor și stăruind pentru numirea unui episcop român. Preotul Ioan Popovici Șerban s-a reîntors acasă (în timp ce era la Viena, arhimandritul Antonie Brancovici, noul administrator episcopesc, îl oprise de la orice slujbă și de la veniturile parohiale). Moise Nicoară a rămas singur în Viena, fără mijloace de întreținere, fiind nevoit să ceară ajutoare de acasă sau să facă împrumuturi.

În cele din urmă, împăratul a hotărât ca scaunul episcopal vacant să fie completat prin alegere, făcută însă de sinodul ierarhilor sârbi. Deși împăratul poruncise să fie propuși numai candidați români, la 11 iunie 1816, când s-a făcut alegerea, mitropolitul a știut să înlătore ca nevrednici pe toți candidații români (Moise Nicoară și directorul școlilor Ioan Mihuț — motivând că sînt laici —, protopopii Ștefan Atanasievici din Lugoj și Ioan Tomici din Caransebeș, arhimandriții Isaia Baloșescu de la Dragomirna și Nestor Ioanovici de la Beșenovo), fiind ales arhimandritul sârb *Sinesie Radivoievici*, egumenul mînăstirii Mesici. Mitropolitul Ștefan Stratimirovici a propus însă împăratului mutarea episcopului Iosif Putnic de la Pacraț la Arad (motivîndu-se că era român după mamă) și numirea lui Radivoievici în locul său, la Pacraț.

La 17 iulie 1816, Moise Nicoară a înaintat împăratului un lung memoriu-protest, în care înfățișa, în 57 de puncte, toate abuzurile ierarhiei sârbe față de români, cerînd instituirea unei comisii pentru cercetarea lor. Zugrăvirea stărilor deplorabile existente în eparhia Aradului — și în vicariatul de la Oradea — a determinat pe împărat să dea ascultare cererii lui Nicoară, poruncind să se facă o anchetă, al cărei rezultat să-i fie comunicat în trei luni.

În septembrie, Nicoară se întorcea acasă, pentru ca să pregătească satele în vederea anchetei amintite, cercetînd din nou zeci de sate, în lunile octombrie-noiembrie 1816. Comisia și-a început lucrările în noiembrie 1816, dar lucra cu multă încetineală, fapt care l-a determinat pe Nicoară să ia din nou drumul Vienei, în ianuarie 1817. A obținut o audiență la împărat, căruia i-a prezentat un nou memoriu, în 17 puncte, în care propunea un plan de lucru precis pentru comisia de anchetă. Rezultatul a fost negativ. Dar o altă problemă pe care trebuia să

o rezolvă era aceea a datoriilor făcute cu drumurile sale la Viena și în eparhie, care se ridicau la zeci de mii de florini. A așteptat la Viena aproape doi ani, ca împăratul să-i rezolve această dureroasă problemă, pînă în aprilie 1818, cînd înfrînt, umilit și bolnav, a fost silit să se reîntoarcă acasă. Dar în acest timp, mitropolitul Ștefan Stratimirovici a izbutit să-și aranjeze lucrurile la Arad, după cum a voit. A numit ca administrator al eparhiei — îndată după moartea lui Avacumovici — pe arhimandritul Antonie Brancovici, apoi pe Procopie Bolici, iar, în august 1818, a obținut de la împărat numirea lui *Iosif Putnic* ca administrator al eparhiei (locțiitor), slujbă pe care a deținut-o pînă în 1829 (în 1828 Putnic a fost mutat ca episcop la Timișoara, continuînd să conducă și Aradul).

Îndată după numirea lui Putnic, Moise Nicoară a înaintat un protest contelui Paul Almasy, prefectul județului Arad și, în același timp, președintele comisiei de anchetă. Dar în urma acestuia, organele administrației de stat au început să ia măsuri energice pentru a împiedica orice acțiune a lui Nicoară. La aceste măsuri se adaugă și campania de compromitere și denigrare a sa dusă de ierarhia sîrbă, îndeosebi de noul administrator. Acesta a și silit pe protopopii din eparhie și din vicariatul Oradiei (cu cîteva excepții), să semneze o petiție către împărat (9 ianuarie 1819), prin care contestau lui Moise Nicoară orice calitate de reprezentant al lor, cerînd pe Iosif Putnic ca episcop sau ca administrator. Nicoară a aflat de trădarea alor săi abia în vara aceluiași an. Rămas singur (Țichindeal murise în 1818), părăsit de foștii săi sprijinitori, la 17 august 1819 Nicoară înainta un nou protest împăratului, în care îi imputa în termeni categorici: «lucrarea sa cea tirană și nedreaptă cea fără de lege», cerîndu-i îngăduința «să poată ieși deapururea din împărăția sa». În urma unui incident petrecut în Arad, a fost întemnițat la Arad și Bichiș și declarat nebun. Abia după acestea, s-au trezit românii arădeni la realitate. La 12 februarie 1820, o parte a preoșimii cerea împăratului înlocuirea lui Putnic cu episcopul Transilvaniei Vasile Moga. Eliberat din închisoare abia după doi ani, în toamna anului 1821, Moise Nicoară a avut totuși satisfacția — și cu el toți preoșii și credincioșii arădeni — că s-au încheiat tot atunci lucrările comisiei de anchetă care lucra de cinci ani. Comisia a dezvăluit o serie de abuzuri, dar nu s-a făcut nimic pentru înlăturarea lor. A doua bucurie a venit în toamna anului 1822, cînd s-au deschis la Arad cursurile unei școli teologice cu doi ani de studii, iar din 1824 cu trei ani (școala pedagogică funcționa din 1812).

Dar în mai 1824, Nicoară a fost închis pentru a doua oară, din ordinul lui Putnic. De data aceasta, bătrînul său tată Petru și preotul Teodor Șerban din Șiclău au plecat la Viena, să ceară împăratului eliberarea sa, care i s-a și acordat în noiembrie același an. A urmat un nou drum la Viena, pentru obținerea autorizației de a părăsi împărăția habsburgică, apoi, într-o adunare a fruntașilor români (15 august 1825), a predat toate actele oficiale, împreună cu o specificare a datoriilor. În septembrie 1825, a părăsit pentru totdeauna locurile natale, stabilindu-se la București, unde a trăit pînă la moarte.

Moise Nicoară întruchipează pe adevăratul luptător pentru drepturile naționale-bisericești ale românilor din Arad, Bihor și Banat. Deși neînțeleș și neajutat de mulți dintr-ai săi, el totuși a militat cu stăruință pentru drepturile Bisericii ortodoxe românești din aceste părți, încît poate fi pus alături de marii luptători transilvăneni pentru Ortodoxie din secolul al XVIII-lea.

Episcopul Nestor Ioanovici. Lupta purtată de Moise Nicoară timp de un deceniu și-a văzut încununarea abia în anul 1829, cînd, în împrejurări rămase necunoscute, sinodul episcopesc de la Carloviț a ales ca episcop al Aradului pe românul *Nestor Ioanovici*.

Noul ales, născut prin 1767, numit din botez Nicolae, era originar din Făgăraș, dar, rămînînd de mic orfan de tată, a fost crescut de mama sa în Brașov. În tinerețe s-a ocupat cu negustoria, iar studiile le-a început la o vîrstă mai înaintată, la gimnaziul evanghelic-luteran din Pojon (azi Bratislava), apoi la seminarul teologic din Carloviț, unde s-a bucurat de sprijinul mitropolitului Ștefan Stratimirovici. În curînd s-a călugărit, fără să știm în ce mînăstire, sub numele de Nestor.

Îndată după moartea episcopului Gherasim Adamovici de la Sibiu, privirile unor preoți și credincioși din Transilvania s-au îndreptat și spre tînărul monah Nestor. Făgărășenii îl cereau episcop încă din 1797, iar peste cinci ani preotul brașovean Gheorghe Haines îl recomanda mitropolitului Ștefan Stratimirovici. În sinodul electoral al protopopilor ardeleni întrunit la Turda, la 19 septembrie/1 octombrie 1810, a obținut numai 16 voturi (față de 46 primite de N. Huțovici și 36 de Vasile Moga). A fost numit însă Vasile Moga.

La alegerile de episcop la Arad din 11 iunie 1816, același mitropolit sîrb care-l recomandase în 1810 ca episcop pentru Sibiu, îl prezenta acum sinodului episcopesc electoral ca un «călugăr bun și pașnic», dar fără aptitudinile necesare unui cîrmuitor bisericesc. Astfel, Nestor Ioanovici, dorit de clerul și credincioșii români din eparhia Aradului, a

rămas și pe mai departe între sîrbi, ca egumen la mînăstirile Beșenovo în Sirmiu, iar din 1824 la Bezdin, în apropierea Aradului. Nu cunoaștem alte amănunte din viața sa pînă la alegerea în scaunul episcopesc. Presupunem că acest act s-a petrecut către sfîrșitul anului 1828, căci a fost hirotonit la 27 ianuarie 1829 la Carloviț. Îndată după aceasta, și-a început activitatea la Arad, deși instalarea oficială i s-a făcut numai la 22 octombrie 1829.

Păstoria episcopului Nestor a durat abia un an și cîteva zile. În acest timp scurt, s-a ocupat de obișnuitele probleme administrative ale eparhiei, dar și de soarta preoților săi. Așa de pildă, a cerut conducerii județului Arad ca preoții ortodocși să fie tratați omenește, fără bătăi, judecată și închisoare. A intervenit de asemenea pentru preoții din 9 sate care erau nedreptățiți, în felurite forme, de marii proprietari de pămînt locali. A luat măsuri energice pentru disciplinarea clerului.

Vlădica Nestor a murit la 9/21 februarie 1830, în vîrstă de 63 de ani, fiind îngropat în vechea catedrală episcopală din Arad (în 1861 osemintele sale au fost mutate la mînăstirea Sfîntul Simion Stîlpcul din Arad—Gai). Prin urmare, însemnătatea lui Nestor Ioanovici nu stă în fapte mari, realizate în decursul unei păstoriri îndelungate, ci în aceea că a fost primul ierarh român la Arad, după ce mai bine de un secol această eparhie cu credincioși români a fost păstorită de ierarhi străini.

După moartea lui, a urmat o nouă vacanță a scaunului episcopal, pînă în anul 1835. În acest timp, eparhia a fost cîrmuită de doi episcopi «administratori»: *Iosif Putnic* al Timișoarei († 1830) și *Maxim Manuilovici* al Vîrșetului (din 1833 al Timișoarei), fostul președinte al Consistoriului ortodox român din Oradea-Velența (sub numele de Mihai). În lipsa lui, conducerea consistoriului din Arad o avea fratele său, arhimandritul Moise Manuilovici de la Hodoș-Bodrog.

Este sigur că scaunul episcopal a fost lăsat vacant atîția ani în mod intenționat, pentru ca să se poată desfășura în voie acțiunea prozelitistă uniată, dusă de episcopul Samuil Vulcan de la Oradea. Această acțiune s-a desfășurat mai ales în cursul anului 1834, cînd episcopul Samuil a cercetat numeroase sate, căutînd să dezbine poporul, cu ajutorul organelor administrative maghiare din județ, — îndeosebi notari — și al marilor proprietari de pămînt, tot maghiari. Prin promisiuni, falsuri în acte, amenințări, bătăi, închisoare, băutură și alte mijloace necinstite, au fost trecute la uniație — total sau parțial — 19 sate (tot sub Vulcan au fost trecute la unire 15 sate din Bihor și 9 sate din Banat). În toate acestea, bisericile, școlile confesionale și sesiile parohiale au fost date preoților și credincioșilor uniți. Episcopului admini-

strator Maxim Manuilovici i s-au făcut felurite neajunsuri, fiind împiedicat să cerceteze satele amenințate de uniație.

Episcopul Gherasim Raț. — Primejdia uniată l-a determinat pe mitropolitul Ștefan Stratimirovici să ceară insistent completarea scaunului vacant. Notăm că în tot cursul sedisvacanței, s-au făcut multe propuneri, fie din partea mitropolitului, fie a organelor administrației locale, fiecare raport prezentând în culorile cele mai negre pe candidații nedoriți. Pînă la urmă mitropolitul s-a oprit asupra protosinghelului *Gherasim Raț*, recomandîndu-l în termeni elogioși împăratului, care l-a și numit la 3 februarie 1835. Hirotonit la Carloviț, la 25 martie 1835, a preluat conducerea eparhiei în aprilie același an.

Noul episcop Gherasim Raț, numit din botez Gavriil, era originar din Roit—Bihor (n. 1793), studiase la Oradea și Timișoara și teologia la Viena. A fost preot de mir, protopop în Peșteș—Bihor și profesor la nou înființatul Institut teologic din Arad (1822). Rămas văduv, s-a călugărit în mînăstirea Racovaț, sub numele de Gherasim.

Una din problemele cele mai însemnate căreia a trebuit să-i facă față a fost stăvilirea acțiunii prozelitiste uniate, desfășurată de episcopul Vulcan și organele administrative ale județului. Îndată după numire, majoritatea satelor atrase la uniație cu un an în urmă au înaintat memorii către episcop sau direct către împărat, prin care solicitau revenirea la Biserica strămoșească. În urma acestor memorii, la care se adăugau cele înaintate de episcopul Gherasim și de mitropolitul Ștefan Stratimirovici († 1836) și urmașul său Ștefan Stancovici (1837—1841), Curtea din Viena a dispus să se facă o anchetă asupra tulburărilor religioase din județ. Comisia a lucrat începînd din anul 1838, constatînd toate abuzurile săvîrșite cu «trecerea» credincioșilor din cele 19 sate la uniație. Cu toate acestea, celor mai mulți credincioși nu li s-a admis reîntoarcerea la vechea credință, iar alții au fost chiar închiși.

În tot cursul păstoririi sale, episcopul Gherasim s-a străduit să ridice starea morală a clerului și a credincioșilor săi. Pentru felurite abateri ale preoțimii, aplica pedepse din cele mai drastice: transferare, canonisire la mînăstirea Hodoș-Bodrog etc. Dar, în același timp, apăra preoțimea de orice atacuri i-ar fi venit din partea altora.

A fost mult preocupat și de starea Institutului teologic și a școlii pedagogice (preparandia) din Arad numind dascăli noi, bine pregătiți, care au contribuit la ridicarea prestigiului acestora. Între ei se numărau profesorii de teologie Ghenadie Popescu și Patrichie Popescu, numiți de Gherasim împotriva voinței ierarhiei sîrbești. Pînă la urmă, s-au găsit mijloace pentru îndepărtarea lor din Arad.

În consistoriul său eparhial de asemenea a izbutit să-și aducă oameni de nădejde, mai mult români. În catedrala Sfântul Ioan Botezătorul din Arad a înlăturat pentru totdeauna folosirea limbii slavone, înlocuind-o cu cea română, vorbită și înțeleasă de marea majoritate a credincioșilor săi (pentru sârbi a rămas în Arad biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel).

În timpul revoluției din 1848/49, episcopul Gherasim a avut mult de suferit, fiindu-i distruse — între altele — reședința și catedrala episcopală. În martie 1849, un «sinod» (adunare) de protopopi și preoți din eparhie, format mai ales din adepți ai revoluției lui Kossuth, întrunit la Chișineu-Criș, a constituit un consistoriu, condus de vicarul Ioan Chirilescu (Chirilovici) din Talpoș, care conducea toate afacerile eparhiei, activitatea episcopului limitându-se numai la slujbe și hirotonii. De fapt, el s-a și retras apoi în satul Cuvin, la fiul său Terentie, care peste câțiva ani a ajuns protopop al Ineului, unde a făcut numeroase hirotonii de preoți și diaconi, pe baza recomandărilor aceluși Consistoriu.

După înfrângerea revoluției maghiare, episcopul Gherasim a lucrat în colaborare cu episcopul Andrei Șaguna de la Sibiu — viitorul mitropolit al Ardealului — pentru emanciparea bisericească a românilor din Crișana și Banat de sub ierarhia sârbească și pentru reînființarea vechii Mitropolii Ortodoxe românești din Ardeal. În înțelegerea cu Andrei Șaguna, a trimis o delegație la Viena, formată din avocații Vincențiu Babeș, Grigorie Popovici și Teodor Șerbu, care au înaintat un memoriu, în care solicitau despărțirea ierarhică a Bisericii Ortodoxe românești de cea sârbă și convocarea unui sinod general român. La 23 iulie/4 august 1850, episcopul Gherasim — în ciuda multelor piedici puse de Ioan Atzél, comisarul guvernial al județului — a izbutit să deschidă la Arad lucrările unui sinod eparhial, la care au participat 17 clerici și 9 mireni (Șaguna convocase un sinod de clerici și mireni la Sibiu, în martie același an). Sinodul a sintetizat doleanțele clerului și credincioșilor din eparhia Aradului în 14 puncte, episcopul urmînd să le prezinte sinodului episcopilor supuși Patriarhiei de Carloviț, precum și împăratul Francisc Iosif I (1848—1916). Între altele se cerea: neatîrnarea Bisericii Ortodoxe românești și garantarea ei prin lege, reînființarea Mitropoliei ortodoxe românești, îmbunătățirea stării materiale a clerului, deschiderea de școli de toate gradele pentru români și oferirea de burse de stat tinerilor români meritoși, refacerea biseri-

cilor, mai ales a celor distruse în revoluție, și a reședinței ș.a. Lupta începută de episcopul Gherasim, în colaborare cu colegul său mai tânăr de la Sibiu, Andrei Șaguna (pe care, prin 1839, intenționa să-l numească președinte al Consistoriului din Oradea), n-a putut fi dusă la bun sfârșit din pricina morții sale premature, la numai câteva săptămâni după sinodul amintit (15 august 1850).

După el, eparhia a fost «administrată» de învățatul arhimandrit *Patrichie Popescu* (1850—1853), fost profesor la Institutul teologic din Arad, secretar și asesor al Consistorului din Carloviț, profesor de teologie tot acolo și arhimandrit al mănăstirii Hopovo, iar în 1848—1849 administrator al eparhiei Vîrșeț-Caransebeș. Dar patriarhul Iosif Raia-cici l-a împiedicat să ajungă episcop, în noiembrie 1852 fiind ales în această demnitate românul *Procopie Ivașcovici*, care, în 1873 a ajuns mitropolit la Sibiu, iar în 1874 patriarh de Carloviț. Episcopul Andrei Șaguna a continuat acum singur strădaniile pentru despărțirea ierarhică de sîrbi și reînființarea vechii Mitropolii a Ardealului, luptă încununată de izbîndă abia în 1864. De-acum, episcopia Aradului a ieșit de sub ascultarea Patriarhiei de Carloviț, devenind sufragana Mitropoliei Ardealului.

Episcopiile Timișoarei și Vîrșețului. Ca și în cazul eparhiei Aradului, credincioșii ortodocși români din Banat au ajuns, sub oblăduirea vlădicilor sîrbi din Timișoara și Vîrșeț, în împrejurări pe care le-am arătat în alt loc.

Ca și la Arad, în amîndouă eparhiile bănățene, românii depășeau cu mult, sub raport numeric, pe sîrbi. În 1829 erau arătați în eparhia Timișoarei 254.532 români și 170.432 sîrbi, la Vîrșeț 220.297 români și 28.959 sîrbi, iar la Arad abia 11.621 sîrbi.

La începutul secolului al XIX-lea, în scaunul de la Timișoara păstora episcopul *Ștefan Avacumovici* (1801—1822), fratele lui Pavel de la Arad. A urmat o lungă sedisvacanță, de aproape șase ani, după care au fost numiți episcopii *Iosif Putnic* (1828—1830), al cărui nume l-am mai întîlnit, apoi *Ștefan Stancovici* al Budei (1831—1833) — ca administrator (mai tîrziu episcop de Bacica și mitropolit de Carloviț), *Maxim Manuilovici* (1833—1838), fost la Vîrșeț și totodată administrator la Arad, care era român de neam sau macedoromân, *Pantelimon Jivcovici* (1839—1848 și 1849—1851) și *Samuil Mașirevici* (1852—1864), viitor patriarh de Carloviț.

În fruntea eparhiei Vîrșeșului au stat episcopii : *Petru Ioanovici Vidac* (1806—1818), — apoi a fost numit ca administrator arhimandritul *Sinesie Radivoievici* de la mînăstirea Mesici (1818—1829) —, macedoromânul *Maxim Manuilovici* (1829—1833), fostul președinte al Consistoriului din Oradea — care a reintrodus limba română în catedrala din Vîrșeș, alături de cea slavonă —, *Iosif Raiacici* (1834—1842), apoi mitropolit de Carloviț, iar din 1848 patriarh, *Ștefan Popovici*, care se trăgea dintr-o familie românească din Ciacova (1843—1848), înlăturat în timpul revoluției († 1849), arhimandritul *Samuil Mașirevici* de la Bezdin ca administrator (1849—1852), ales apoi la Timișoara, și *Emilian Chenghelaș* (1852—1885), sub care s-a înființat Episcopia românească a Caransebeșului, în 1865.

Dintre faptele mai de seamă petrecute sub acești vlădici, amintim deschiderea unui curs teologic la Vîrșeș, în 1806, care a funcționat sporadic pînă în 1818. În 1822 s-au deschis cursurile seminarului de la Vîrșeș, cu o secție sîrbească și una românească. La cea din urmă au funcționat, între alții, arhimandritul Andrei Șaguna, mitropolitul de mai tîrziu, preoții Ignatie Vuia (1835—1847), Nicolae Tincu-Velia (1843—1860), cunoscut cărturar și alții. Această secție s-a mutat la Caransebeș, în 1865. Tot în 1822 s-au deschis cursurile unui seminar la Timișoara, cu limba de predare sîrbă. Încercările prozelitiste uniaste n-au înregistrat succese.

Încă din primul deceniu al secolului al XIX-lea, datorită aceluiași abuzuri ale ierarhiei sîrbești, pe care le-am semnalat mai sus, s-au pornit și în Banat mișcări pentru înlăturarea acestei ierarhii și pentru alegerea unor episcopi români. Am mai arătat că în 1807, reprezentanții preoțimii bănățene, între care și preotul cărturar Dimitrie Țichindeal din Becicherecul Mic, au înaintat un memoriu, prin care solicitau numirea unui român în postul de director al școlilor naționale din Banat. Între argumentele invocate de ei era și acesta : «Noi românii sîntem strămoșii ostașilor lui Traian — cei mai vechi locuitori ai acestei țări ; și am apărut-o pe ea și legea noastră creștinească neînterupt, de atunci și pînă astăzi».

Cu toate acestea, în 1807 postul de director a fost încredințat unui fost lacheu episcopesc, Grigorie Obradovici, om incult, brutal (punea să fie bătuti învățătorii în fața poporului). În 1811 se înființează un nou directorat la Caransebeș, la conducerea căruia a fost așezat profesorul Ioan Mihuș de la școala pedagogică din Arad.

La 29 septembrie 1822 protopopul Vasile Georgievici al Timișoarei a înaintat un lung memoriu care sintetiza principalele revendicări ale românilor bănățeni: înlăturarea ierarhiei sârbe de la conducerea Bisericii românești, dreptul pentru români de a ocupa orice funcție în administrația bisericească și în școlile ortodoxe, îmbunătățirea stării materiale a clerului. Memoriul era temeinic documentat, cu numeroase date statistice.

În anul 1823 s-au înaintat mai multe plângeri de către clerul și poporul ortodox din Banat împotriva abuzurilor ierarhiei sârbești, stăruind îndeosebi pentru numirea de profesori români la noua școală teologică din Timișoara și numirea unui episcop român în scaunul vacant din acel oraș. La scurt timp după întocmirea petiției românești, mitropolitul Ștefan Stratimirovici a pus pe arhimandritul Augustin Petrovici de la Bezdin să strângă iscălituri de la peste 300 de preoți români, care declarau că nu-și însușesc cele din prima petiție, neștiind ce au semnat.

Într-o petiție întocmită la Ciacova, la 20 septembrie 1831, sub îndrumarea protopopului Dimitrie Petrovici-Stoichescu, sufletul mișcărilor românești din Banat, fruntașii românilor bănățeni recomandau împăratului pe profesorul Ioan Moga de la Sibiu, pentru a fi numit episcop la Arad sau la Timișoara. În același timp cereau înființarea unei Mitropolii pe seama românilor ortodocși, care să cuprindă eparhiile Arad, Timișoara și Vîrșeț și dacă e posibil și cele din Transilvania (Sibiu) și Bucovina (Cernăuți). Datorită zvonurilor care circulau pe atunci că sîrbii ar intenționa mutarea școlii pedagogice de la Arad la Carloviț, petiționarii cereau menținerea ei la Arad, pentru a-i păstra caracterul românesc.

La 4/16 septembrie 1835, românii ortodocși din județul Caraș solicitau intervenția episcopului lor Maxim Manuilovici de-a obține drepturi politice-cetățenești, referindu-se la legea din 1790/91, prin care Biserica Ortodoxă din Ungaria și părțile ei anexe era recunoscută, iar credincioșilor ei li se acordau toate drepturile politice (Biserica din Transilvania și Banat nu se încadra în această lege).

La 20 septembrie 1838, 35 de români bănățeni din eparhia Timișoarei — preoți și mireni — înaintau o nouă petiție mitropolitului de Carloviț, Ștefan Stancovici, prin care cereau ca la noua școală teologică proiectată să se înființeze la Timișoara, să fie numiți și profesori români. În aceeași petiție rugau pe mitropolit să intervină la locurile

competente, ca pe temeiul legii 27 din 1790/91, să se acorde drepturi politice și bisericești tuturor cetățenilor din regatul ungar, fără deosebire de naționalitate și limbă, deci și celor din Banat.

Tot de pe atunci — anul nu se poate preciza — datează un nou memoriu al clerului și credincioșilor bănățeni adresat împăratului. Memoriul înfățișa tristele realități din Banat, aflat sub cîrmuire bisericească sîrbă. În continuare erau expuse doleanțele românilor bănățeni : episcopi români pentru eparhiile cu majoritate românească (Timișoara și Vîrșeț), acordarea a trei mînăstiri românilor (Hodoș-Bodrog în eparhia Aradului, Sfîntul Gheorghe într-a Timișoarei și Mesici într-a Vîrșețului), egalitate numerică cu sîrbii în organele reprezentative bisericești, deschiderea de școli românești, inclusiv a unui seminar, numirea de protopopi, preoți și învățători români în comunele în care majoritatea populației o constituiau românii, îmbunătățirea stării materiale a clerului ș.a.

Notăm că tot pe atunci, doi fruntași ai clerului român, protopopii Dimitrie Petrovici-Stoichescu al Ciacovei și Ștefan Atanasievici al Lugojului, alcătuiau un proiect privitor la reglementarea stării materiale a clerului.

Alte încercări pentru românizarea scaunelor vlădicești din Banat s-au făcut în cursul revoluției din 1848/49. Adunarea românilor bănățeni din 4/16 mai 1848, de la Lugoj, a cerut deplina autonomie a Bisericii românești, prin separarea ei de cea sîrbă, precum și înființarea unei Mitropolii la Timișoara. A doua adunare, ținută tot la Lugoj, la 15/27 iunie, a hotărît, între altele, înlăturarea ierarhiei sîrbe din Banat, românizarea numelor preoților, înlocuirea alfabetului cirilic, înlăturarea cărților sîrbești din biserică și a limbii slave în slujbe. Declarînd vacante cele două scaune vlădicești din Banat, au fost aleși doi vicari români : protopopul Dimitrie Petrovici-Stoichescu — pe atunci în Lugoj, ca vicar mitropolitan la Timișoara (în locul episcopului Pantelimon Jivcovici, alungat) și protopopul Ignatie Vuia, ca vicar episcopesc la Caransebeș. Mai tîrziu, a fost numit ca administrator al eparhiei de Vîrșeț-Caransebeș arhimandritul bănățean Patrachie Popescu (oct. 1848), care a locuit pînă în februarie 1849 la Caransebeș, apoi la Vîrșeț, de unde a fost silit să fugă în aprilie același an. După înăbușirea revoluției de Habsburgi, ierarhia sîrbă a fost restabilită. Ignatie Vuia a fost silit să se refugieze, împreună cu Kossuth și cu generalul Bem († 1852 în Negotin), iar D. Petrovici-Stoichescu a fost condamnat la 12 ani temniță grea, din

care trei i-a făcut la Kufstein, apoi a fost eliberat. Peste 70 de preoți români din Banat au fost aruncați în închisori, din dispoziția episcopului Pantelimon Jivcovici al Timișoarei, reșezat în scaun în 1849 (trei preoți au fost caterisiți în mod public de episcop, în piața Timișoarei).

Dar lupta preoților și credincioșilor bănățeni pentru românizarea scaunelor vlădicești n-a încetat nici după revoluție. Prin memoriile din 20 iulie și 24 octombrie 1849, s-a cerut numirea arhimandritului Patrachie Popescu ca episcop al Vîrșețului motivîndu-se că din 300 de parohii ale eparhiei numai în 30 erau credincioși de neam sîrb, precum și dreptul de-a se organiza o Biserică autonomă românească, în frunte cu un mitropolit la Timișoara.

De acum înainte, lupta românilor din Ardeal și Banat pentru despărțirea ierarhică de sîrbi și reînființarea vechii Mitropolii a Ardealului a fost continuată de episcopul — mai tîrziu mitropolitul — Andrei Șaguna de la Sibiu. Ea s-a încheiat abia în 1864/65, cînd s-a reînființat vechea Episcopie românească a Caransebeșului, care împreună cu Episcopia Aradului, au devenit sufragane ale Mitropoliei Ardealului cu sediul la Sibiu. Noua Episcopie a Caransebeșului era formată din parohiile românești din protopopiatele Caransebeș, Mehadia, Lugoj, Făget, Văradia, Jebel, Vîrșeț, Palanca, Panciova și Ciacova. Parohiile românești din protopopiatele Hisiaș, Lipova, Timișoara, Cenad, Chichinda și Becicherec treceau la Eparhia Aradului. Eparhiile Vîrșețului și Timișoarei urmau să-și întindă oblăduirea duhovnicească numai asupra credincioșilor sîrbi din acele protopopiate.

Cu aceasta s-a încheiat lupta clerului și credincioșilor români din Arad și Banat pentru ieșirea de sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe sîrbe și constituirea unei ierarhii naționale.

Concluzii. *Lupta clerului și a credincioșilor arădeni pentru înlăturarea ierarhiei sîrbești a fost încununată de izbîndă abia în 1829, prin alegerea și înscăunarea primului episcop român de la Arad, Nestor Ioanovici. În cursul acestor frămîntări se desprinde figura luminoasă de luptător pentru Ortodoxie și neam a cărturarului Moise Nicoară. Lupta lor a fost desăvîrșită de episcopul Gherasim Raț, care, în cursul celor 15 ani de păstorire, a izbutit să reorganizeze și să româneze eparhia pe care a păstorit-o. În schimb, lupta bănățenilor pentru o ierarhie bisericească națională s-a realizat ceva mai tîrziu.*

BIBLIOGRAFIE

Lupta pentru episcop român la Arad. D. IOANOVICI, *Cîteva momente din lupta pentru episcop românesc la Arad*, în R. T., an. X, nr. 9—12, 1916, p. 166—191 și nr. 13—20, 1916, p. 239—275; ȘTEFAN POP, *Frămîntări românești în jurul scaunului episcopesc ortodox de la Arad*, Arad, 1929, VI + 96 p.; ȘTEFAN LUPȘA, *Două acte despre intervenția episcopului Vasile Moga pentru românizarea Episcopiei de Arad*, în R. T., an. XIX, nr. 11, 1929, p. 326—328; CORNELIA C. BODEA, *Moise Nicoară (1784—1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana*, Partea I, Arad, 450 p.; GHEORGHE CIUHANDU, *Un nobil român: Moise Nicoară (1784—1861)*, în vol. *Omagiu lui Ioan Lupăș* București, 1943, p. 152—162;

GHEORGHE CIUHANDU, *Doi Ioanovici pe tronul episcopesc ortodox de la Arad. Ca introducere la viața lui Nestor Ioanovici (1767—1830), episcopul Aradului*, Arad, 1929, 38 p.; GHEORGHE CIUHANDU, *Din viața lui Nestor Ioanovici episcopul Aradului. Schiță*, Arad, 1929, 57 p. + 3 pl.; AUREL A. MUREȘIANU, *Episcopul Nestor Ioanovici (1767—1830). Cu două scrisori inedite*, în rev. *Țara Bîrsei*, Brașov, an. I, nr. 1, 1929, p. 24—31.

GHEORGHE CIUHANDU, *Doi Ioanovici pe tronul episcopesc ortodox de la Arad. ales din istoria românilor crișeni (1830—40)*, Arad, 1935, XXX + 702 p.; GHEORGHE LIȚIU, *Românii arădeni în frămîntările anilor 1849—1850*, Arad, 1947, 65 p.

GHEORGHE LIȚIU, *Oameni de seamă din trecutul Bisericii bănățene: arhimandritul Patrachie Popescu (1809—1862)*, în M. B., an. VIII, nr. 7—9, 1958, p. 354—364.

Banatul. NICOLAE TINCU VELIA, *Istorieoară bisericească politico-națională a românilor peste tot...*, Sibiu, 1865, XXIX + 326 p.; GEORGE POPOVICIU, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, XV + 424 p.; GHEORGHE COTOȘMAN, *Din trecutul Banatului. Studiu introductiv de istorie național-bisericească*, Timișoara, 1934, 132 p.; ȘTEFAN LUPȘA, *Contribuțiuni la istoria bisericească a românilor bănățeni în secolul XIX*, în B.O.R., an. LVI, nr. 11—12, 1938, p. 786—809 și an. LVII, nr. 1—2, 1939, p. 43—54; NICOLAE CORNEAN, *Monografia Eparhiei Caransebeșului*, Caransebeș, 1940, VIII + 664 p.; SLOBODAN COSTICI, *Sîrbii în Banatul românesc. Privire istorică, demografică, economică*, Timișoara, 1940, 150 p. (în limba sîrbă; trad. rom. parțială de preot Radenco Stoicovici, în manuscris); N. BOCȘAN, L. GYEMÁNT, *Aspecte ale luptei culturale și politice a românilor bănățeni în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Banatica*, II, Reșița, 1973, p. 345—362; I. D. SUCIU și RADU CONSTANTINESCU, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, 2 vol., Timișoara, 1980, 1148 p. + 72 ilustrate.

VII

MITROPOLITUL ANDREI ȘAGUNA

Episcopul Vasile Moga, cu toate strădaniile și bunele sale intenții, n-a izbutit să schimbe situația umilitoare a Bisericii ortodoxe românești din Transilvania. A fost nevoie de ierarhul providențial care a fost Andrei Șaguna, trimis de Dumnezeu în fruntea clerului și a credincioșilor români ortodocși în vremuri de grea cumpănă, ca să ridice Biserica sa la o strălucire necunoscută pînă atunci.

Viața lui Andrei Șaguna pînă la venirea în Transilvania. S-a născut la Mișcolț, în preajma Crăciunului anului 1808 (20 decembrie), în familia negustorului de origine macedoromână Naum Șaguna și a soției sale Anastasia, născută Muciu (casa în care s-a născut există și azi, în str. Szekeny nr. 7). În acest oraș din nord-estul Ungariei, trăiau numeroși macedoromâni, veniți aici încă de pe la începutul secolului al XVII-lea. Copilul Anastasiu a fost botezat în noua biserică a comunității ortodoxe «române-grecești» din Mișcolț, ridicată cu câțiva ani mai înainte (1806), prin jertfele materiale ale enoriașilor, între care, la loc de frunte, se aflau și amîndoi bunicii viitorului mitropolit. Încă de mic a avut de înfruntat intenția tatălui său, care, ajungînd la sărăcie, voia să-și crească copiii în credința catolică, întrucît i se făgăduise, în schimb, ajutor material din partea arhiepiscopului Ștefan Fischer din Egger (Agria). Dar prin stăruințele și rugăciunile vrednicei sale mame, la împlinirea vârstei de 18 ani, tînărul Anastasiu a declarat că vrea să rămînă în credința strămoșilor săi, așa cum făcuseră și fratele său Evreta și sora Ecaterina.

A fost elev eminent la școala «greco-valahă» și la gimnaziul din Mișcolț, apoi la gimnaziul superior al călugărilor piariști din Pesta. Între 1826—1829 a făcut studii de filozofie și drept la Universitatea din

Pesta. În acel oraș, s-a bucurat de sprijinul material al unchiului mamei sale Atanasie Grabovschi, un negustor macedoromân, în casa căruia și-a aflat adăpost împreună cu mama, fratele și sora sa (tatăl murise în 1822). Casa acestuia era locul de întâlnire al fruntașilor români — mai ales oameni de carte — care au trăit în Pesta : S. Micu și P. Maior, apoi Ion Corneli, Ioan Teodorovici, Alexandru Teodori, care au lucrat la marile *Lexicon* de la Buda (1825), Ștefan Neagoe, editorul unor calendare românești, Zaharia Carcalechi ș.a. Astfel, viitorul mitropolit s-a format într-un mediu cu alese preocupări de limbă, cultură și istorie românească.

La vârsta de 21 de ani, și-a îndreptat pașii spre Vîrșeț, ca să facă studii de teologie ortodoxă. Acolo păstorea pe atunci episcopul român Maxim Manuilovici (1829—1834), fost președinte al Consistoriului ortodox român din Oradea, care a arătat tânărului student o deosebită afecțiune. Datorită însușirilor sale alese, îndată după terminarea studiilor, a ajuns profesor la seminar și secretar al Consistoriului de la Carloviț, unde păstorea mitropolitul Ștefan Stratimirovici (1790—1837). La 1 noiembrie 1833, deci pe când era în vîrstă de abia 25 de ani, a fost tuns în monahism, sub numele de Andrei și în curînd hirotonit ieromonah. Apreciat de ceilalți mitropoliți ai Carlovițului, Ștefan Stancovici (1837—1842) și Iosif Raiacici (1842—1861), tânărul ieromonah a fost hirotesit protosinghel (1838) și apoi arhimandrit (1842). În 1842, era profesor la secția română a seminarului din Vîrșeț și asesor al Consistoriului de acolo. În același an, era egumen la mînăstirea Hopovo, iar în 1845 la mînăstirea Covil, amîndouă sîrbești. Cu toate că a trăit atîția ani între sîrbi, nu și-a uitat sentimentele românești, lucrînd pentru poporul său. De pildă, acum a prelucrat *Gramatica valachică* după *Gramatica daco-romană* a lui Ioan Alexi, rămasă în manuscris. Tot acum, evlavioasa sa mamă a trecut la cele veșnice (17 ianuarie 1836), în vîrstă de numai 51 de ani, mulțumită că strădaniile sale de a-și crește copiii în credința ortodoxă au dat roade bogate, mai ales că fiul ei cel mai mic își închinase întreaga viață slujirii lui Hristos. A fost îngropată într-un cimitir din Pesta, de către cunoscutul preot-scriitor Ioan Teodorovici.

Vicar și apoi episcop la Sibiu. Anul 1846 a însemnat o piatră de hotar în viața tânărului arhimandrit Andrei, căci de atunci și-a început activitatea în mijlocul românilor transilvăneni. Murind episcopul Vasile Moga de la Sibiu în 1845, Șaguna a fost numit vicar general al eparhiei văduvite, la 15/27 iunie 1846. În răstimp de un an și jumătate cît a cîrmuit eparhia ca vicar, s-a străduit să pună oarecare rînduială în viața

bisericească. De pildă, a ridicat cursurile seminarului de la 6 luni la un an de studii și a trimis felurite dispoziții protopopilor și preoților, îndrumându-i să ducă o viață vrednică de situația lor de păstori de suflete.

În urma demersurilor vicarului Șaguna, Curtea din Viena a admis să se facă alegerea unui nou episcop, potrivit vechiului obicei, de către protopopii eparhiei. Și astfel la 2 decembrie 1847, sinodul electoral, întrunit la Turda, a ales (cu 27 de voturi) și pe vicarul Șaguna, între cei trei candidați, dintre care Curtea din Viena urma să întărească pe unul ca episcop (ceilalți erau profesorii de teologie și protopopii Ioan Moga, care a obținut 33 de voturi și Moise Fulea, cu 31 de voturi, amândoi nepoți ai fostului episcop Vasile). Curtea din Viena a recunoscut ca episcop pe Andrei Șaguna (24 ian./5 febr. 1848), căruia nu i s-au mai impus cele 19 condiții umilitoare, așa cum se întâmplase în 1810 la recunoașterea lui Vasile Moga ca episcop. A fost hirotonit în catedrala din Carloviț de către mitropolitul Iosif Raiacici, asistat de doi sufragani ai săi, în ziua de 18/30 aprilie 1848 (Duminica Tomii). La 29 aprilie/11 mai a sosit la Sibiu, fiind întâmpinat nu numai de clerul și credincioșii săi, ci și de unii români greco-catolici și chiar de unii din tinerii revoluționari moldoveni aflați în Transilvania. În cuvântarea pe care i-a ținut-o atunci Simion Bărnuțiu, i-a cerut să ia asupra-i «conducerea națiunii». De atunci, timp de 25 de ani, noul ierarh a fost mereu prezent în toate acțiunile culturale, sociale, naționale și bisericesti ale românilor transilvăneni.

Activitatea organizatorică-bisericească. Cea dintâi problemă care trebuia să fie realizată era aceea a organizării bisericesti. El intenționa să înceapă această lucrare chiar în 1848. Izbucnind revoluția, a fost împiedicat pentru un timp. Dar îndată după aceasta, în anii 1849—1851, a publicat trei broșuri, prin care căuta să convingă cercurile conducătoare de existența Mitropoliei ortodoxe din Transilvania pînă la 1701 și de nevoia reînființării ei: *Promemorie despre dreptul istoric al autonomiei bisericesti-naționale a românilor de religia răsăriteană* (15 p., 1849), *Adaus la «Promemoria despre dreptul istoric al autonomiei bisericesti-naționale...»* (23 p., 1850), *Memorial, prin care se lămurește cererea românilor de religiunea răsăriteană în Austria pentru restaurarea Mitropoliei lor din punct de vedere al sfintelor canoane* (23 p., 1851).

La 12 martie 1850, a deschis la Sibiu lucrările primului sinod al eparhiei sale, la care au luat parte 24 de preoți și 20 de mireni, între care și Avram Iancu. Sinodul a adresat un memoriu Curții din Viena, prin care cerea restaurarea vechii Mitropolii a Transilvaniei, desființată

în 1701, precum și convocarea unui sinod (sobor), format din preoți și mireni, care să se ocupe de organizarea ei. În anii următori, Șaguna a adresat alte numeroase memorii Curții din Viena și mitropolitului sârb Iosif Raiacici, prin care cerea desfacerea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania de sub jurisdicția Mitropoliei sârbești din Carloviț (sub care ajunsese din 1786) și reînființarea Mitropoliei proprii pentru românii ortodocși. S-a lovit însă de rezistența tuturor: a Curții din Viena (îndeosebi a ministrului cultelor Leo Thun), a Bisericii sârbești, în frunte cu mitropolitul (din 1848 patriarhul) Iosif Raiacici și chiar a Bisericii românești unite din Transilvania. Șaguna nu era însă omul care să descurajeze. Și-a reluat strădaniile pentru realizarea acestui ideal după 1859, anul prăbușirii «regimului absolutist» de stat, căruia i-a luat locul un așa-zis «regim liberal». Împreună cu doi reprezentanți ai românilor din Banat și Bucovina a început— în senatul imperial din Viena, — o nouă și energică acțiune pentru restaurarea Mitropoliei, adresînd, în același timp, un nou memoriu împăratului. După atîția ani de luptă, abia la 27 septembrie 1860, Curtea din Viena a dat un răspuns la nenumăratele sale intervenții în problema Mitropoliei.

În 24—26 octombrie 1860, a convocat un al doilea Sinod al eparhiei sale la Sibiu, care a întocmit noi memorii, cu exprimarea aceluiași doleanțe ale credincioșilor ortodocși transilvăneni. Pentru că Șaguna intenționa să creeze o singură Mitropolie pentru toți românii ortodocși din imperiul austriac, sinodul a adresat o scrisoare și episcopului Eugenie Hacman al Bucovinei, cerînd să-și dea adeziunea la planul lui Șaguna. S-a izbit însă de împotrivirea lui Hacman, care urmărea să ajungă el însuși mitropolit (ceea ce s-a și întîmplat în 1873), deși marea majoritate a clerului și credincioșilor bucovineni sprijineau planul lui Andrei Șaguna.

Între 22—28 martie 1864, s-a ținut un nou sinod la Sibiu, care a luat în dezbatere un proiect de regulament de organizare al eparhiei, în 174 de paragrafe, întocmit de Șaguna.

În sfîrșit, Sinodul episcopilor sârbi și Congresul național bisericesc-sârb, întrunite la Carloviț în toamna anului 1864, sub conducerea noului patriarh Samuil Mașirevici, și-a dat asentimentul la despărțirea ierarhică a Bisericii românești de cea sârbească. Iar la 12/24 decembrie 1864, printr-un autograf imperial, se încuviința reînființarea vechii Mitropolii Ortodoxe Române a Transilvaniei și numirea lui Andrei Șaguna ca arhiepiscop și mitropolit. Noua Mitropolie avea ca eparhii sufragane Aradul și Caransebeșul, ultima luînd ființă abia acum, în fruntea ei fiind ales vrednicul protopop brașovean Ioan Popasu.

Pentru ca să se asigure existența și autonomia Bisericii sale și în cadrul statului dualist austro-ungar, creat în 1867, mitropolitul Andrei a lucrat pentru recunoașterea noii Mitropolii printr-un articol special de lege, hotărît în Dieta constituțională a Ungariei și în Casa Magnaților, ceea ce a și izbutit, în 1868.

După realizarea acestui nobil ideal al vieții sale, era necesară întocmirea unui regulament, a unei legi, după care să se conducă Biserica autocefală ortodoxă română a Transilvaniei. De aceea, mitropolitul Andrei a convocat la Sibiu un Congres național-bisericesc al românilor ortodocși din întreaga Mitropolie, cu câte 10 preoți și 20 de mireni de fiecare eparhie, deci cu 90 de deputați. Lucrările Congresului au durat 22 de zile, de la 16/28 septembrie pînă la 7/19 octombrie 1868, ținîndu-se 12 ședințe în care s-au dezbătut cele mai de seamă probleme ale organizării noii Mitropolii. O comisie a Congresului — formată din 27 de membrii (3 clerici și 6 mireni de fiecare eparhie) — a studiat un proiect prezentat de Șaguna, care, cu ușoare modificări, a fost primit de Congres sub denumirea de *Statutul organic al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania* (sanționat de autoritatea de stat la 28 mai 1869). Ideile de bază ale Statutului organic erau autonomia și sinodalitatea. Prin autonomia față de stat, Biserica era apărată împotriva oricărui amestec sau aserviri din partea împăratului, a guvernului sau a altor cîrmuitori politici. Prin sinodalitate, sau colaborarea între clerici (1/3) și mireni (2/3) la conducerea treburilor bisericești, Biserica era apărată împotriva oricărui absolutism ierarhic. Elementul laic putea să participe la conducerea Bisericii în toate cele trei unități ale administrației bisericești: parohie, protopopiat și eparhie, în probleme bisericești, culturale (școlare) și economice, care, potrivit canoanelor, cădeau și în competența lui. Treburile fiecărei parohii erau conduse de sinodul parohial (adunarea parohială de azi), formată din toți membrii majori ai parohiei, care — între altele — avea misiunea să aleagă comitetul parohial, pe preoții parohiei și pe învățătorii școlilor confesionale. Epitropia parohială administra averea bisericii și a școlii «poporale» confesionale.

Mai multe parohii formau un protopopiat, în fruntea căruia se afla un protopop, ajutat de sinodul protopopesc și comitetul acestui sinod, amîndouă formate din 1/3 preoți și 2/3 mireni (8 sau 12 preoți și 16 sau 24 mireni în sinod, 2 sau 4 preoți sau 48 mireni în comitete, în funcție de numărul credincioșilor).

Afacerile eparhiei (sau diecezei) erau conduse de episcop, iar la Sibiu de arhiepiscop și de sinodul eparhial (adunarea eparhială de azi),

format din 20 de clerici și 40 de mireni, convocat o dată pe an, la Duminica Tomii. Organul permanent de conducere era Consistoriul eparhial (Consiliul eparhial de azi) cu trei secțiuni: bisericească, școlară și epitropească (economică).

Conducerea treburilor întregii Mitropolii era încredințată Congresului național bisericesc, format din 90 de membri, câte 10 clerici și 20 de mireni pe fiecare eparhie, convocat o dată la 3 ani. Alegerea episcopilor sufragani se făcea de sinoadele eparhiale respective, iar alegerea mitropolitului de către Congresul național-bisericesc extraordinar, format, în acest caz, din 120 de deputați: 60 din arhiepiscopie și câte 30 din cele două eparhii sufragane, în aceeași proporție de clerici și mireni.

Problemele dogmatice erau rezolvate de sinodul episcopesc, format din toți vlădicii ortodocși români din Transilvania.

Din această lege, care a stat apoi la baza noului statut al întregii Biserici Ortodoxe Române din 1925 și chiar la baza celui actual, se desprinde limpede spiritul de organizator bisericesc și social-politic al lui Andrei Șaguna. El a făcut din Biserică nu numai un lăcaș de închinare, ci și de apărare națională (împotriva încercărilor de maghiarizare), adunînd în jurul ei pe toți credincioșii și dîndu-i rolul de conducătoare a poporului. Iar preoții și învățătorii școlilor confesionale, aleși din popor, au devenit și mai strîns legați sufletește de el. Astfel, prin Statutul organic, Șaguna a dat Bisericii românești din Transilvania o organizare superioară, democratică, necunoscută în alte Biserici Ortodoxe surori și care o identifica întru totul cu năzuințele păstoriților ei, făcînd-o cu adevărat Biserică a poporului. Pentru toate acestea, Andrei Șaguna trebuie socotit drept cel mai mare legiuitor și organizator bisericesc în Biserica Ortodoxă Română și poate chiar în întreaga Ortodoxie.

Activitatea culturală. Mitropolitul Andrei Șaguna a dus o muncă neobosită și pentru ridicarea poporului român prin cultură, mai ales prin școlile elementare confesionale (poporale), care erau sub conducerea nemijlocită a Bisericii, învățătorii lor fiind absolvenți ai institutului pedagogic din Sibiu, condus de Biserică. La venirea sa în Transilvania, lipseau dascăli bine pregătiți, manuale școlare, edificii școlare, la care se adăuga și lipsa de interes din partea poporului. Șaguna a izbutit să înlăture toate aceste neajunsuri.

Încă în primul sinod eparhial din 1850, s-a hotărît ca preoții parohi să funcționeze ca directori școlari, protopopii ca inspectori școlari, episcopul fiind «inspectorul suprem» al școlilor populare din întreaga epar-

hie (din 1838 ele erau sub controlul episcopului catolic maghiar din Alba Iulia). Aceste prevederi s-au fixat mai târziu și în Statutul organic.

În 1852, Șaguna obliga fiecare parohie să-și ridice un edificiu școlar. Ca manuale școlare puteau fi folosite numai cele apărute în tipografia eparhială din Sibiu. Mitropolitul Andrei a găsit răgazul cuvenit să scrie și câteva studii pedagogice, în care se ocupa de unele principii de didactică generală, precum și de câteva «instrucțiuni» în care expunea datoriile inspectorilor și directorilor școlari: *Instrucțiune pentru învățători despre didactica generală și specială la predarea cu școlarii a singuraticelor studii* (1862), *Normativul conferințelor învățătoarești* (1863), *Instrucțiune pentru directorii școalelor populare și pentru directorii și inspectorii școalelor capitale, precum și pentru inspectorii districtuali de școală* (1865), *Instrucțiune pentru învățătorii din școalele normale și capitale de religie ortodoxă* (1865), *Drepturile și datorințele civile pentru învățăceii școalelor populare confesionale* (1870) ș.a. Tot la inițiativa lui s-au convocat conferințe învățătoarești în vacanțele de vară (începînd din 1863), în diferite părți ale Arhiepiscopiei, în care se dezbăteau felurite probleme de interes didactic.

O atenție deosebită a acordat manualelor didactice pentru școlile populare. Se cunosc peste 25 de manuale, scrise la îndemnul lui Șaguna de câțiva distinși preoți din preajma sa. De pildă, preotul Sava Popovici-Barcianu din Rășinari a scris un *Abecedar românesc, Istoria biblică, Gramatica română, Gramatica germană, Abecedar nemțesc, Gramatica limbii române, în limba germană, Ghiduri de conversație* și un *Dicționar român-german și german-român* etc. Profesorul Zaharia Boiu a scris un *Abecedar, Carte de citire, Elemente de geografie, Elemente de istoria naturii și fizică, Elemente de istorie*, iar profesorul Ioan Popescu a scris *Aritmetica și Cărți de citire*, precum și cunoscutul *Compendiu de pedagogie* (1868). Se mai adaugă la acestea și câteva manuale școlare lucrate de Visarion Roman (*Aritmetica și Geografia Austriei*), Nicolae Mihălțan (*Gramatica română*), Dr. Pavel Vasici (*Cunoștințe practice despre cultivarea grădinii școlare*), precum și unele *Bucoavne* și *Catehisme*, tipărite după ediții mai vechi. La îndemnul lui Șaguna, a apărut primul *manual de stenografie* în limba română, lucrat de Dimitrie Răcuciu. Aproape toate aceste manuale școlare au apărut în mai multe ediții (de pildă *Abecedarul* lui Z. Boiu a ajuns la 14 ediții).

În ce privește numărul școlilor confesionale sub Șaguna, e de ajuns să menționăm că la sfîrșitul arhipăstoririi sale erau în eparhie aproape 800 de școli populare, dintre care mai mult de jumătate au fost înființate sub el, deci aproape fiecare parohie își avea școala sa. În felul acesta,

școlile populare românești au fost un factor puternic de conservare a limbii împotriva oricăror încercări de înstrăinare.

Dar atenția marelui arhiereu s-a îndreptat și spre alte tipuri de școli. De pildă, în 1870 rînduia ca în fiecare parohie să se țină cursuri serale pentru toți neștiutorii de carte. La aceste cursuri, care se țineau vara în duminici și sărbători, iar iarna zilnic, se preda scrisul, cititul și aritmetica. Pe lângă învățătorii confesionali, au fost chemați lacum și preoții la opera de luminare a poporului.

Și-a îndreptat în aceeași măsură atenția și spre școlile medii. El proiectase încă din 1850 înființarea a 6 gimnazii superioare (licee), la Sibiu, Deva, Cluj, Chioar, Cohalm și Brașov, înființarea a 6 gimnazii inferioare (cu 4 clase), la Făgăraș, Alba Iulia, Sighișoara, Brad, Brețcu și Abrud, înființarea a 6 școli reale (tehnice — comerciale), la Tg. Mu-reș, Hălmagiu, Hațeg, Baia de Arieș, Mijlocenii Bîrgăului și Șimleu, toate cu limba de predare română. Din nenorocire, Șaguna a trebuit să se mulțumească numai cu înființarea gimnaziului din Brașov în 1850, a gimnaziului inferior din Brad, în 1868, devenind mai târziu gimnaziu cu 8 clase și a școlii reale-comerciale din Brașov, în 1869. Liceului din Brașov, care i-a purtat apoi numele, i-a arătat o grijă permanentă, asistînd an de an la examene, ajutînd profesorii, cumpărînd din banii săi o casă pentru director etc. În scurt timp, sub conducerea unor directori și profesori destoinici, cum au fost Gavriil Munteanu, membru al Academiei Române, fost profesor și director al Seminariilor din Buzău și Rîmnic, Ioan Meșotă, Ioan Lapedatu ș.a., gimnaziul brașovean a ajuns să fie «o coroană a întregii trebi școlare din Ardeal», după cum s-a exprimat însuși întemeietorul său.

S-a îngrijit apoi de soarta elevilor lipsiți de mijloace, dîndu-le posibilitatea să-și continue studiile, prin acordarea de ajutoare bănești, fie din veniturile sale proprii, fie din fundațiile anume întemeiate în acest scop. Numeroase școli au primit ajutoare bănești substanțiale din partea sa (Săliște, Făgăraș ș.a.).

Astfel, prin rîvna sa neobosită pentru organizarea și ctitorirea de școli, numele său va fi legat de-a pururi de organizarea învățămîntului românesc din Transilvania. Restauratorul Bisericii poate fi considerat, în același timp, unul din ctitorii învățămîntului românesc de toate gradele.

Aceeași grijă statornică a arătat și cursurilor de teologie și pedagogie de la Sibiu, în vederea ridicării nivelului cultural al preoților și învățătorilor ortodocși. Chiar în anul numirii sale ca vicar, a ridicat cursurile de teologie de la 6 luni, cum erau sub înaintașul său Vasile

Moga, la un an, hotărînd să nu mai fie primiți decît absolvenți de gimnaziu și introducînd materii noi de studiu. În sinodul din 1850, s-a hotărît crearea unui institut teologic-pedagogic, urmînd ca absolvenții de teologie să funcționeze și ca învățători înainte de hirotonie, lucru ce s-a respectat aproape în toată Biserica ortodoxă din Transilvania pînă în 1918. În 1853, a înființat o secție separată de pedagogie, în care se primeau absolvenți ai gimnaziului inferior (cu 4 clase) și care a ajuns, cu timpul, pînă la 4 ani de studii. În 1852 cursurile de teologie s-au ridicat la doi ani de studii, iar în 1861 la trei ani, cum au rămas pînă în 1921. Principiile după care urma să se conducă institutul le-a expus în așa-numita *Instrucțiune pentru directorul și profesorii și duhovnicul Institutului arhidiecezan pedagogic-teologic* din 1865. Astfel, vechea școală de «bogoslovie» de la Sibiu, înființată în 1811 (deși cursuri sporadice se țineau încă din 1786), a devenit o instituție cu caracter superior, universitar, în care se primeau numai absolvenți de 8 clase de gimnaziu cu examen de bacalaureat. Spre deosebire de seminariile teologice din România (iar mai tîrziu și de Facultățile de teologie din București și Cernăuți), care erau în grija statului, în eparhiile ortodoxe românești din Transilvania (Sibiu, Arad și Caransebeș), formarea preoților și a învățătorilor confesionali a rămas în permanență în grija Bisericii. S-a îngrijit de găsirea unei clădiri corespunzătoare pentru Institut. În 1852, a organizat o colectă în eparhie, pentru a strînge banii necesari în vederea cumpărării unei clădiri. Din cei 26.062 florini colectați, s-a cumpărat actuala reședință mitropolitană, folosită ca internat pînă în 1858. Din banii săi, a cumpărat apoi o altă casă, pe locul actualei clădiri a Institutului teologic universitar, unde s-a mutat Institutul teologic-pedagogic, la începutul anului școlar 1864—1865. Cu timpul, a cumpărat alte patru case în apropiere, care au servit ca internat.

În același timp, mitropolitul Andrei s-a îngrijit și de formarea unor cadre didactice corespunzătoare pentru școala teologică-pedagogică din Sibiu. Aproape an de an trimitea pe cel mai bun absolvent de teologie la una din universitățile apusene, ca să-l pregătească pentru munca didactică de la Institut. Dintre ei amintim pe profesorul *Grigorie Pantazi* (1849—1854), cel mai apropiat ucenic al lui Șaguna, mort de tînr, *Nicolae Popea* (1856—1870), mai tîrziu vicar al lui Șaguna, episcop al Caransebeșului și membru al Academiei Române, *Ioan Popescu* (1861—1892), personalitate marcantă în pedagogia românească, *Zaharia Boiu* (1861—1870), cunoscutul predicator, amîndoi membri corespondenți ai Academiei Române, *Nicolae Cristea* (1863—1865 și 1870—1873), fost mult timp redactor al *Telegrafului Român*, condamnat în 1894 în procesul Memo-

randului, *Ilarion Pușcariu* (1870—1878), mai târziu vicar al Arhiepiscopiei și membru de onoare al Academiei Române, *Daniil Popovici Barcianu* (1876—1901), memorandistul de mai târziu, profesorul de Cîntări bisericești *Dimitrie Cunțan* (1864—1910) ș.a.

Astfel, din școala teologică-pedagogică de la Sibiu au ieșit primele serii de preoți și învățători cu pregătire corespunzătoare. Ei au avut apoi un rol hotărîtor în opera de răspîndire a culturii în lumea satelor transilvănene în urmă cu o sută de ani. Risipiți pe întreg cuprinsul Transilvaniei, acești modești preoți și învățători au fost adevărații pionieri ai învățămîntului românesc. Ei au apropiat pe țărani de școală, de carte și de ziar, familiarizîndu-i cu gustul pentru citit, cu adunările populare ale Astrei, cu băncile populare, cu serbările și reprezentanțiile de teatru sătesc, aranjate de ei cu concursul tinerilor din sat. Munca lor de fiecare zi a contribuit la conservarea limbii și a poporului român în Transilvania.

Pentru studenții secțiunii teologice, dar și pentru preoți, Șaguna a scris cîteva manuale didactice, dintre care menționăm : *Elementele dreptului canonic* (Sibiu, 1854), urmat de broșura : *Cunoștințe folositoare despre treburile căsătoriilor*, *Compendiu de Drept canonic* (1868, tradus și tipărit și în nemțește, apoi în rusește și tipărit la Petersburg în 1872), *Enhiridion sau cartea manuală de canoane...*, cu comentarii (1871, tradusă parțial în nemțește). Aceste lucrări de drept bisericesc îl așază pe Andrei Șaguna între marii canoniști români. Tot el a scris *Istoria Bisericii Ortodoxe răsăritene universale de la întemeierea ei pînă în zilele noastre* (2 vol. 1860 ; partea privitoare la Istoria Bisericii Ortodoxe din Austria a fost tradusă și în nemțește și tipărită la Sibiu în 1862) și un *Manual de studiu pastoral* (1872, ed. II, 1878). A retipărit apoi cîteva manuale didactice, revăzute de el însuși, cum a fost *Teologia Dogmatică*, prelucrată după manuscrisul arhimandritului Ioan Raici (1854), *Manual de Teologie Morală* (1855), *Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movilă* (1855), *Teologia Pastorală* (1857, care era o reeditare a lucrării pastorale intitulată *Datorințele prezbiterilor parohialnici*, scrisă de doi ierarhi ruși, tipărită în românește în mai multe rînduri), *Tîlcuiala Evangheliilor în duminicile Învierii și ale sărbătorilor* (1857, ed. II, 1860). Neizbutind să publice o colecție de predici lucrate de preoții săi, așa cum intenționase, a retipărit în 1855 cunoscuta carte a lui Nichifor Theotochi, *Chiriadromionul*, la care a adăugat cîteva cuvîntări la praznicile împărătești, scrise de el însuși.

După moartea sa, au fost publicate : *Memorialul* (1889), *Memoriile sale* (1923), o parte din *Scrisorile pastorale și circularele școlare* (1938)

și o parte din *Predici* (1945). Bogata sa corespondență — purtată cu fruntașii românilor de pretutindeni — a fost publicată parțial. Printr-o pastorală din 1859, îndemna pe protopopi, preoți și învățători să culeagă poezii, colinde, cîntece și povestiri populare, pe care voia să le publice într-un volum, gînd pe care nu l-a văzut îndeplinit.

O realizare deosebită a lui Andrei Șaguna a fost și tipărirea *Bibliei* cu ilustrații, în 1856—1858, prima de acest gen la noi. În 1867 a fost tipărit numai *Noul Testament*. După cum mărturisea el însuși, noua ediție avea la bază vechile traduceri românești ale Sfintei Scripturi (Noul Testament din 1648 și edițiile integrale ale Bibliei: București 1688, Blaj 1795, Petersburg 1819 și Buzău 1854—1856), confruntate cu textul grecesc al Septuagintei (ediția de la Atena din 1843) și cu o traducere în limba slavă. De o reală valoare teologică și literară este și introducerea Bibliei. Între altele, Șaguna arată aici rolul îndeplinit de vechile traduceri ale Sfintei Scripturi în cultura noastră și în formarea unei limbi românești unitare. «Deșteptarea poporului românesc din barbaria veacurilor — scria el —, împrietenirea lui mai îndeaproape cu legea lui Dumnezeu, pășirea lui către lumina cea blîndă a civilizației și culturii, înfrățirea neamului nostru românesc, pe care mîna Proniei l-au semănat prin atîtea țări deosebite și printre atîtea neamuri streine, rămînerea în viață a limbii sale naționale; toate aceste binecuvîntări neasemănate avem a le mulțami acestor ediții vechi ale Sf. Scripturi, acestor monumente nepieritoare ale limbii, moralității și peste tot ale vieții noastre naționale și bisericești... Pentru aceasta au și îmbrăcat traducerea lor în vestmîntul limbii aceleia care să fie *înțeleasă de toți românii de pretutindenea*... Limba acestei cărți nu e făcută, ci luată chiar din gura poporului și așa traducătorul nu e decît un răsunset, nu numai al limbii, ci al simțirii și preste tot al chipului cugetării poporului. Cu tot dreptul dară, se pot numi aceste (prime *n.n.*), ediții, nu numai ale românilor din Ardeal ori din Țara Românească ori de aiurea, ci cea *dintîi Biblie a poporului românesc întreg*».

Se cade să amintim aici că în 1858, Ion Heliade Rădulescu a început să publice la Paris o nouă traducere a Bibliei, cu comentarii, fără binecuvîntarea Bisericii (a tipărit numai *Facerea și Ieșirea*), în care căuta să înlocuiască cuvintele de origine greacă și slavă prin cuvinte și expresii noi, luate din limba latină și, la nevoie, chiar din italiană. Șaguna s-a ridicat cu înverșunare împotriva noii traduceri, făcute de un mirean, cît și împotriva exagerărilor sale lingvistice.

O faptă de mare însemnătate a lui Andrei Șaguna, pe plan cultural a fost înființarea ziarului *Telegraful Român*, la Sibiu, care de la 3 ianuarie 1853 apare fără întrerupere pînă azi. Prin întemeierea *Telegrafului Român* — «gazetă politică, industrială, comercială și literară», — a înțeles să pună la dispoziția Bisericii Ortodoxe și a poporului nu numai un nou factor de culturalizare, ci în primul rînd un organ de luptă pentru apărarea intereselor poporului român și ale Bisericii. În paginile *Telegrafului Român* au apărut multe articole de cuprins bisericesc, școlar și politic, scrise de însuși întemeietorul său. Tot aici au apărut mai întîi pastoralele și circularele sale, discursurile pe care le rostea în Parlamentul din Viena, apoi în cel din Pesta, cuvîntările rostite la diferite ocazii. Ziarul a fost redactat de Aron Florian (numai primele 8 numere, în 1853), apoi de Dr. Pavel Vasici, cunoscutul naturalist (1853—1856), Ioan Bădilă, un timp profesor la Institut (1856—1857), Visarion Roman, fost învățător în Rășinari, profesor la Institut, iar către sfîrșitul vieții director al Băncii Albina (1857—1858), Ioan Rațiu (1858—1862), Zaharia Boiu (1862—1865) și Nicolae Cristea (1865—1883), toți trei în acel timp, profesori la Institutul teologic-pedagogic. Pînă în 1863 a apărut de două ori pe stăpămîină, iar de atunci pînă după 1918 de trei ori. Din 1859 unele materiale erau tipărite cu caractere latine, iar de la 1 ianuarie 1863 a apărut în întregime numai cu aceste caractere. De notat și faptul că redactorii s-au pronunțat și au adoptat de la început ortografia fonetică, ferindu-se de exagerările etimologice frecvente pe atunci.

Tot Andrei Șaguna a inițiat apariția altor publicații periodice la Sibiu, dintre care unele apar pînă azi. De pildă : *Calendarul Arhiepiscopiei Sibiului*, care apare fără întrerupere din anul 1852 (azi sub numele de *Indrumătorul bisericesc*), *Actele Sinodului Arhidiecezei greco-răsăritene din Ardeal* (intitulat mai tîrziu *Procesele verbale ale Adunării eparhiale*) și *Protocolul Congresului Național Bisericesc*, amîndouă începînd din anul 1870.

Pentru nevoile preoților, respectiv ale bisericilor parohiale, a reeditat aproape toate cărțile de cult, între care pot fi menționate cele 12 *Mineie* (1853—1856, după ediția de la Buda din 1804—1805, care, la rîndul ei, reproducea pe cea de la Rîmnic, din 1776—1780, inclusiv prefețele episcopilor Chesarie și Filaret), *Molitvelnicul bogat* (1853), *Octoihul mare* (1855 și 1860), *Liturghierul* (1856), *Evangheliarul* (1859), *Penticostarul* (1859), *Triodul* (1860) etc. A tradus el însuși, din slava veche, *Hirotesierul* și *Hirotonierul* (1861), *Rînduiala sfințirii bisericilor prin arhiereu* (1862) și *Rînduiala sfințirii de episcop* (1865).

Este vrednic de reținut faptul că toate lucrările sale, precum și Telegraful Român, au văzut lumina în tipografia fondată de el din banii săi — la Sibiu (27 august 1850), cunoscută sub numele de «tipografia diecezană» (mai târziu arhidiecezană), care de atunci funcționează, fără întrerupere, pînă azi. Primul ei conducător a fost românul Dimitrie Lazarevici, adus de Șaguna de la «tipografia regească» din Buda.

Nu putem trece cu vederea contribuția mitropolitului Andrei Șaguna la înființarea *Asociației transilvane pentru cultura și literatura română* («Astra»). La 10 mai 1860, el înainta guvernatorului Transilvaniei un memoriu semnat de 171 de fruntași ai românilor, cerînd aprobarea pentru convocarea unei adunări consultative. Cerîndu-i-se un proiect de statute, le-a și întocmit, pe baza altor trei, lucrate de George Barițiu, Timotei Cipariu și Ioan Pușcariu. Adunarea consultativă s-a ținut în clădirea Institutului teologic-pedagogic din Sibiu, la 9/21 martie 1861, sub conducerea lui Șaguna, discutînd și aprobînd statutele. În cuvîntarea de deschidere, el făcea și această mărturisire: «din parte-mi mă oblig, că voi sprijini scopul Asociațiunii noastre, încît va sta în puterile mele, căci aici voi fi norocos a auzi sunetele cele dulci ale limbii mele materne, care la streini nu s-a învrednicit de atențiune, însă acelea cu atît mai scumpe sînt inimii mele». După aprobarea statutelor, Șaguna a convocat la Sibiu, pentru ziua de 23 octombrie/4 noiembrie 1861, pe toți intelectualii români care voiau să facă parte din Asociațiune. Cu ocazia acestei prime adunări, Andrei Șaguna a fost ales președinte, Timotei Cipariu vicepreședinte și George Barițiu secretar, pentru o perioadă de trei ani.

În calitatea sa de președinte al Astrei, a participat la ședințele comitetului și a condus trei adunări generale la Sibiu (1861), Brașov (1862) și Alba Iulia (1866). Alte trei adunări au fost conduse de Timotei Cipariu, în numele său. Cea mai însemnată dintre adunările conduse de Șaguna a fost cea de la Brașov, din 1862, cînd s-a deschis și o expoziție cu produse ale «industriei casnice» românești. S-au purtat atunci discuții interesante în chestiunea ortografiei, s-au citit disertații de George Barițiu, Gavriil Munteanu, Timotei Cipariu și Ioan Pușcariu, s-au premiat poeziile lui Andrei Mureșanu. Din fondurile Asociațiunii s-au împărțit numeroase ajutoare studenților, elevilor și meseriașilor săraci. Asociațiunea și-a continuat cu rodnicie activitatea și după ce conducerea ei a trecut în alte mîini.

Activitatea gospodărească-economică. Arhipăstoria lui Andrei Șaguna a cunoscut realizări remarcabile și pe tărîm economic. Deși epar-

hia pe care o conducea era săracă, iar la venirea sa în Sibiu n-a găsit aproape nimic (iar puținul care era, a fost distrus în timpul revoluției din 1848—1849), Șaguna a izbutit să creeze eparhiei o stare materială corespunzătoare. Astfel, în 1857, a pus bazele unui fond pentru zidirea unei catedrale în Sibiu, dînd el însuși două mii de florini. Aceasta a fost ridicată numai sub mitropolitul Ioan Mețianu, în 1902—1906. Am arătat mai sus că a cumpărat o clădire, care servește pînă azi drept reședință mitropolitană, precum și alte cîteva clădiri, în apropiere, pentru Institutul teologic-pedagogic și pentru internatul acestuia. Pentru ajutorarea studenților, elevilor și meseriașilor săraci, a pus bazele mai multor fonduri și fundațiuni. În tot cuprinsul eparhiei, s-au ridicat numeroase biserici parohiale (unele cu ajutorul său, cum a fost cea din Gușterița de lîngă Sibiu), precum și clădiri noi pentru școlile «poporale» confesionale sau pentru gimnaziile din Brașov și Brad. Toate acestea s-au făcut mai mult din banii strînși în parohiile eparhiei, în cadrul mai multor colecte, rînduite de Șaguna. Prin diferite pastorale, îndemna pe protopopi, preoți și credincioși să-și dea ofranda pentru realizarea țelurilor sale, îndemnuri care au găsit întotdeauna înțelegerea cuvenită în sufletele acestora.

Activitatea socială-patriotică. Îndată după sosirea de la hirotonia întru arhiereu, a condus împreună cu episcopul unit Ioan Lemeni, Marea Adunare Națională de pe Cîmpia Libertății de la Blaj din 3/15 mai 1848. În cuvîntarea ținută cu acest prilej, declara în fața zecilor de mii de români aflați acolo : «Da, sîntem frați, nu din fățarie, ci frați în Hristos, *frați români*, care cheamă pe tot românul să uite neplăcerile trecutului și să se considere toți românii de frați, așa cum frați sînt și episcopii lor». Adunarea, după ce a formulat un frumos program național — în 16 puncte — care accentua libertatea și independența poporului român, precum și desființarea iobăgiei, crearea unei singure Mitropolii pentru toți credincioșii români, a ales pe Șaguna în fruntea unei delegații de 30 de membri care să prezinte Curții din Viena hotărîrile și doleanțele națiunii române. La 25 iunie 1848, el declara solemn în fața împăratului Ferdinand V (1830—1848) la Innsbruck, că «tezaurul cel mai scump al românilor este legea și limba sa», protestînd împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria. De aici, împreună cu Timotei Cipariu și cu protopopul Iosif Ighian din Zlatna, a plecat la Pesta, stăruind pe lîngă diferiți miniștri maghiari în favoarea românilor. În ianuarie 1849 a plecat din nou, din Sibiu, prin Țara Românească, Bucovina și Galiția, la Olmütz în Moravia, unde a fost primit în audiență de tînărul împărat Francisc Iosif

(1848—1916), înfățișându-i doleanțele națiunii române. La 25 februarie 1849, a prezentat împăratului la Viena, împreună cu deputații români din Transilvania, Banat și Bucovina, un memoriu, prin care cereau unirea tuturor românilor din statele austriece într-o singură națiune, independentă, cu administrație națională și autonomă, cu un șef politic și unul bisericesc, cu un senat românesc și cu folosirea limbii naționale în toate afacerile privitoare la români. Propunerile lor, însă, nu s-au realizat. Abia după potolirea revoluției din Transilvania, s-a putut întoarce acasă, unde a găsit totul distrus și risipit.

În perioada «decadei absolutiste» (1849—1859), activitatea politică a lui Andrei Șaguna a fost restrânsă la slabe acțiuni. A reluat-o abia după 1860, an în care a fost ales și membru al Senatului imperial din Viena, demnitate pe care a deținut-o mai mulți ani. În această calitate, a rostit mai multe discursuri, cerînd drepturi pe seama românilor transilvăneni și a Bisericii lor. Tot în 1860, Șaguna, împreună cu cîțiva fruntași ai românilor sibieni, a înaintat împăratului un memoriu, cerînd numirea unui român în funcția de cancelar al Transilvaniei și recunoașterea limbii române ca a treia limbă oficială aici, pe lîngă germană și maghiară, doleanțe care au rămas fără urmări. În ianuarie 1861, a condus — împreună cu mitropolitul unit Alexandru Sterca Șuluțiu de la Blaj — lucrările unei conferințe naționale-politice a românilor, la Sibiu, apoi a luat parte la o conferință mixtă de la Alba Iulia, în februarie 1861, unde s-au întrunit români, maghiari și sași spre a se sfătui asupra problemelor politice ale Transilvaniei. Aici a arătat că dorința cea mai fierbinte a românilor este să ajungă «la acea stare de libertate și luminare, la care celelalte națiuni au fost ajuns mai dinainte», să li se asigure egala îndreptățire cu privire la naționalitate și religie, precum și folosirea limbii române. În aprilie 1863 a prezidat, tot împreună cu Șuluțiu, lucrările Congresului național al românilor, întrunit la Sibiu. Congresul a ales o delegație de 10 persoane, în frunte cu Șaguna, care să prezinte împăratului doleanțele națiunii române. Delegația a fost primită de împărat la 4 mai, primind promisiuni, care nu s-au realizat. În Dieta Transilvaniei, întrunită la Sibiu între anii 1863—1865, formată din reprezentanți ai românilor, maghiarilor și sașilor, Șaguna a intrat ca deputat al cercului Săliște. Aici a izbutit să fie admisă prin lege egala îndreptățire a națiunii române cu celelalte națiuni din Transilvania. Evenimentele care au urmat au împiedicat însă punerea în practică a acestei hotărîri. Peste tot, a apărat cu dîrzenie și demnitate drepturile naționale și politice ale românilor.

În 1867 s-a creat «statul dualist» austro-ungar. Prin dualism, Ungaria devenea, de fapt, independentă, existînd două state, Austria și Ungaria, împăratul Austriei fiind și rege al Ungariei. În urma acestui fapt, majoritatea fruntașilor vieții românești (George Barițiu, Ioan Rațiu, Visarion Roman, Ilie Măcelariu ș.a.) au adoptat așa numitul «pasivism», refuzînd să mai ia parte la viața politică a noului stat. În schimb, mitropolitul Șaguna s-a pus în fruntea curentului opus, al «activismului», militînd pentru continuarea luptei românilor în vederea obținerii de drepturi, chiar și în noile condiții create după 1867. Viitorul a confirmat punctul de vedere al lui Șaguna, căci în 1905 însuși Partidul Național Român din Transilvania a proclamat politica activistă.

Dacă Șaguna s-a înșelat în nădejtile sale că va fi ajutat de Curtea din Viena, în schimb, a găsit un sprijin statornic din partea celor de un neam și de o limbă cu el din Țara Românească și Moldova. Astfel, a purtat corespondență cu mitropoliții Nifon al Ungrovlahiei și Sofronie Miclescu al Moldovei, cu episcopii Calinic cel Sfînt de la Rîmnic, Filotei și Dionisie Romano de la Buzău, cu arhieriei Neofit și Filaret Scriban. În cursul revoluției din anii 1848—1849, numeroși preoți români au fost uciși, 40 de biserici au fost arse și peste 300 jefuite. În fața acestor nenorociri, Șaguna a făcut apel la frații de dincolo de Carpați. Între cei care au răspuns cu mai multă căldură la apelurile sale, s-a numărat vrednicul stareț Neonil de la Neamț, care i-a trimis, în mai multe rînduri, sute de cărți de slujbă ieșite de sub teascurile tipografiei nemțene. Alte ajutoare — în bani, cărți și veșminte — a primit din partea unor credincioși și chiar a domnitorului Grigorie Al. Ghica al Moldovei.

Șaguna a fost apreciat și de fruntașii vieții culturale de peste Carpați, care l-au proclamat membru de onoare al Academiei Române, în 1871, președinte de onoare al Societății «Transilvania» din București și membru de onoare al Societății pentru literatura și cultura română din Bucovina.

Andrei Șaguna păstor de suflete. În sfîrșit, se cade să amintim și calda iubire pe care mitropolitul Andrei a arătat-o în toate împrejurările față de poporul său. Fără îndoială că numai iubirea de neam l-a făcut să renunțe la toate situațiile pe care le-ar fi putut cîștiga cu ușurință în Biserica sîrbească și să vină în fruntea unei Biserici oprimate și sărace unde-l aștepta o muncă și o luptă uriașă. Numai din iubire de neam și de Biserica sa, a refuzat demnitatea de patriarh sîrb și de mitropolit unit ce i le ofereau unii. Cîteva spicuiți din pastoralele sale ne vor arăta pe deplin marea dragoste pe care Șaguna o nutrea față de

fiii săi sufletești. Chiar prin pastorală din 12 februarie 1848, prin care-și anunța numirea ca episcop, făgăduia «să fiu tatăl clerului și al poporului nostru, tată zic să fiu, tată și încă o dată zic : tată să fiu în înțelesul cel mai adevărat». Oricât ar fi fost de departe de reședința sa, el informa mereu pe păstoriții săi de toate demersurile pe care le făcea în interesul românilor transilvăneni. La 18 iulie 1848, trimitea credincioșilor săi o pastorală din Pesta, prin care-i îndruma să trăiască «în dragoste frățescă, atît între noi cît și către celelalte nații cu noi locuitoare, ...ca să ne putem bucura de bine, să fim frați unul cu altul». În august 1848, scria credincioșilor săi din Pesta : «vă încredințez, iubiților, că, deși împrejurările mă silesc a fi departe de voi, inima mea și sufletul meu necurmat cu voi și la voi este. Și nu am cruțat și nu cruț, iubiților mei, nici osteneală, nici cheltuială, întru binele și folosul vostru cel sufletesc și trupesc. Nici un minut, nici un prilej nu-l las fără a fi întrebuințat spre ajutorința voastră». În noiembrie 1848, trimitea poporului o circulară, cu îndemnul de a ajuta pe românii ale căror case și bunuri au fost prădate în cursul revoluției și erau amenințați să piară de foame. Pentru întărirea vieții religios-morale a păstoriților săi, a rînduit încă din 1850, ca preoții parohi să facă ore speciale de catehizație, în fiecare duminică după amiază, iar la Liturghie, în loc de priceasnă, cîntărețul să citească celor prezenți principalele rugăciuni și învățături ale Bisericii.

Desăvîrșita identificare a marelui arhiereu cu poporul său rezultă și din numeroasele îndrumări date credincioșilor de a îmbrățișa meșteșugurile. De pildă, după ce s-au redus privilegiile breslelor, în 1851, acordîndu-se prioritate principiului liberei concurențe, Șaguna dădea, printr-o pastorală, aceste îndrumări : «La meșteșuguri, turmă iubită ! La meșteșuguri ! Pentru că tu fiind turmă numeroasă, poți forma din fiii tăi oameni învățați, cari să-ți înmulțească și susțină economia națională...». Alte numeroase pastorale trimitea preoților și credincioșilor în fiecare an, cu prilejul marilor praznice ale Nașterii și Învierii Domnului, prin care le împărtășea felurite îndemnuri, dar mai ales vești despre toate acțiunile sale în folosul Bisericii și al poporului. Adeseori făcea el însuși vizite canonice în parohii, predicînd credincioșilor.

În repetate rînduri, a ridicat problema îmbunătățirii stării materiale a preoțimii sale. Încă din 1849 a cerut Ministerului cultelor din Viena o subvenție anuală de două sute de mii de florini pe 10 ani, din care să creeze un fond, din ale cărui venituri să se dea ajutoare preoților. În 1850 la rugămintea sa, guvernatorul Transilvaniei a scutit pe preoți, pe învățătorii confesionali și cîntăreții bisericești, «de greutățile publice și comunale». În 1857, a cerut, împreună cu mitropolitul

unit de la Blaj, ca preoții români, ortodocși și uniți, să fie scutiți de impozite către stat, așa cum erau preoții celorlalte culte, dar memoriul a rămas fără răspuns. Abia în 1861 a primit un ajutor anual de 24.000 florini, din care să se împartă preoților ajutoare de 50—100 florini pe an, precum și o mie florini pe seama Institutului teologic-pedagogic. Printr-o circulară, din 2 septembrie 1861, înștiința pe preoții săi că de ajutorul respectiv se vor bucura numai aceia, «care sînt mădulari vrednici ai clerului nostru cu cuvîntul și cu fapte bune și cari, potrivit circularelor mele, sînt treji cărturari și cucernici și pragul casei lor nu-l trec fără să fie îmbrăcați în reverendă, nu umblă la tîrguri și orașe în pustiu și nu se amestecă în tot felul de oameni».

În ce privește disciplina clerului, Șaguna era foarte exigent, mergînd pînă la caterisirea celor nevrednici de chemarea preoțească, spre a servi drept pildă celorlalți, dar și pentru a nu se compromite clerul român în fața celorlalte neamuri și confesiuni din Transilvania.

Dragostea adîncă a marelui arhiepiscop față de păstoriții săi rezultă și din faptul că toată agoniseala vieții sale, de aproape șase sute de mii de coroane, a lăsat-o prin testament Arhiepiscopiei Sibiului, «spre scopuri bisericesti, școlare și filantropice».

Pentru toate aceste fapte, mitropolitul Andrei Șaguna s-a bucurat de aprecieri — aproape unanime — din partea contemporanilor și a celor care i-au cercetat viața și neobositele strădanii. De pildă profesorul sas Alois Sentz din Sibiu, care i-a tradus Compendiul de drept în nemțește, îl asemăna, cu Goethe, căci «lozinca amîndurora a fost : mai multă lumină ! (mehr Licht !)». Episcopul evanghelic-luteran G. D. Teutsch, în necrologul publicat într-o revistă germană din Sibiu, scria : «Aproape o generație întreagă, Șaguna a fost conducătorul intelectual, — singurul recunoscut — al poporului său și a putut să obțină, în această calitate, astfel de rezultate cum rar se întîmplă vreunui muritor a se învrednici de ele... Prietenii și dușmanii marelui bărbat, a cărui statură înaltă, impunătoare, cu privirea ageră și cu barba ondulată nu o vor uita cîrînd cei ce au văzut-o vreodată, vor fi toți de aceeași părere, că numele lui Șaguna înseamnă o nouă epocă în viața poporului român și a Bisericii Ortodoxe». Nicolae Iorga scria, în 1904 : «Puține nume sînt așa de populare în Ardealul românesc ca al lui Șaguna. Chipul lui, cu ochii străbătători și larga barbă răsfirată, e în mintea tuturor și-n conștiința generală a intrat faptul definitiv, că acest maiestuos bătrîn a fost, de pe scaunul său de arhiepiscop, un cîrmuitor de oameni și un îndreptător al vremurilor, cărora nu li s-a supus, ca exemplarele obișnuite ale omenirii, ci le-a întors de pe povîrnișul lor spre culmea lui». În 1923, în cuvîn-

tarea rostită cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea sa, Octavian Goga spunea că: «figura lui s-a introdus definitiv în conștiința populară din toate cătunele Ardealului, întinzându-și rețeaua strălucitoare asupra întregului pământ românesc». Dintre istoricii de azi, reținem aprecierile acad. Ștefan Pascu: «Prin calitățile sale intelectuale și prin cele diplomatice, Andrei Șaguna s-a impus ca una dintre personalitățile marcante ale vieții publice românești din Transilvania într-o perioadă lungă de timp. Mai ales în perioada 1848—1868, Șaguna a fost deosebit de activ atât pe tărîm politic, cât și cultural... Trebuie să recunoaștem că activitatea lui Șaguna a avut rezultate pozitive, atât pe tărîm național, cât și școlar și bisericesc». Elogii asemănătoare i-a adus și profesorul american Keith Hitchins, care a scris mai multe studii despre el în limbile română și engleză.

Concluzii. Din această scurtă expunere asupra activității marelui mitropolit Andrei Șaguna, se poate desprinde limpede constatarea că el a fost una dintre cele mai proeminente personalități din trecutul Bisericii noastre. Realizările sale epocale, legate mai ales de emanciparea politică și bisericească a națiunii române, de restaurarea Mitropoliei și organizarea pe care a dat-o Bisericii Ortodoxe din Transilvania, de progresul învățămîntului românesc de toate gradele — dar mai ales poporal —, de înființarea «Astrei» și a primei tipografii românești în Sibiu, de editarea ziarului «Telegraful Român», de tipărirea altor cărți și de toate celelalte, pot să definească epoca lui Șaguna drept «epoca de aur» a Bisericii Ortodoxe din Transilvania. Din 1846 și pînă la 16/28 iunie 1873, cînd o boală necruțătoare l-a coborît în cripta de la Rășinari, marele arhieru a fost mereu în vîltoarea vieții naționale a românilor transilvăneni, cu mîna pe cîrmă. Sortit să activeze într-un climat politic cu desăvîrșire ostil, el a izbutit să înfrîngă toate uneltirile, să zdrobească toate acțiunile adversarilor și să ridice Biserica sa din situația în care se găsea, la o strălucire pe care nu o cunoscuse pînă atunci.

Om de cultură superioară, iluminist de mare prestigiu, îndrumător priceput al învățămîntului românesc și al instituțiilor culturale ale românilor transilvăneni, diplomat iscusit, organizator neîntrecut al Bisericii sale, păstor cu dragoste adîncă față de fiii săi sufletești, mitropolitul Andrei Șaguna, prin marile sale realizări, poate fi considerat unul dintre cei mai străluciți ierarhi pe care l-a avut Biserica Ortodoxă Română în tot trecutul ei.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare: ANDREI ȘAGUNA, *Scrieri apologetice, va să zică de apărare*, Sibiu, 1867, 72 p.; NICOLAE POPEA, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna*, tom. I, Sibiu, 1889, 108 p.; *Memoriile arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna din anii 1846—1871*, Sibiu, 1923, 112 p.; *Testamentul marelui mitropolit Andrei Șaguna*, Sibiu, 1925, 14 p. (și alte ediții); GH. TULBURE, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*, Sibiu, 1938, X + 460 p.; ANDREI ȘAGUNA, *Predici*, Cu un studiu introductiv de pr. Florea Mureșan, Cluj, 1945, CX + 219 p.

Telegraful român, Gazeta politică, industrială, comercială și literară; Anii I—XXI, Sibiu, 1853—1873; *Actele soboarelor Bisericii greco-răsăritene din Ardeal din anii 1850 și 1860*, Sibiu, 1860; *Actele Sinodului Arhidiecezei greco-răsăritene din Ardeal*, pe anii 1870, 1871, 1872, 1873; *Protocolul Congresului Național bisericesc român de religie greco-răsăriteană*, Sibiu, 1870; *Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1869, 36 p. (ediția a II-a, 1881, ed. a III-a, 1900 ș.a.); *Acte privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii Transilvane*, Sibiu, 1862; *Acte oficiale privitoare la înființarea Mitropoliei greco-răsăritene a românilor din Transilvania, Ungaria și Banat*, Sibiu, 1867, 128 p.; NICOLAE POPEA, *Vechea Mitropolie Ortodoxă Română a Transilvaniei. Suprimarea și restaurarea ei*, Sibiu, 1870, XIV, 352 p.; ILARION PUȘCARIU, *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, 178 + 434 p.; TEODOR V. PĂCĂȚIAN, *Cartea de Aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, 8 vol., Sibiu, 1904—15 (vol. I—V cuprind material de la Șaguna).

Monografii. NICOLAE POPEA, *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu, 1879, 387 p.; NICOLAE POPEA, *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Discurs de recepție*, Acad. Rom. tom. XXI, București, 1900, 42 p.; IOAN LUPAȘ, *Mitropolitul Andrei Șaguna, Monografie istorică*, ed. II, Sibiu, 1911, 338 p. (ed. I a apărut în vol. *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, p. 1—400); IOAN LUPAȘ, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu, 1921, 174 p. (Biblioteca populară a Asociațiunii, nr. 101—102); IOAN LUPAȘ, *Viața și faptele lui Andrei Șaguna Mitropolitul Ardealului*, București, 1926, 105 p.; KEITH HITCHINS, *Orthodoxy and nationality: Andreiu Șaguna and the Rumanians of Transylvania 1846—1873*, Cambridge — London, 1977, X + 334 p.

Lucrări speciale. Restaurarea Mitropoliei. Studiile lui N. POPEA și IL. PUȘCARIU citate mai sus; I. MATEI, *Șaguna și restaurarea Mitropoliei Transilvaniei*, Sibiu, 1943, 34 p. (extras din *Telegraful Român* pe 1943 și vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș*, București, 1943, p. 532—549); MIRCEA PĂCURARIU, *100 de ani de la reînființarea Mitropoliei Ardealului în M.A. an. IX, nr. 11—12, 1964, p. 814—840*; KEITH HITCHINS, *Andreiu Șaguna and the Restoration of the Rumanian Orthodox Metropolis in Transylvania 1846—1868*, offprint *Balkan Studies*, Tessaloniki, 6, 1965, 20 p.; KEITH HITCHINS, *Andreiu Șaguna and Joseph Rajačić: The Romanian and Serbian Churches in the decade of absolutism*, în RESEE, an. X, nr. 3, 1972, p. 567—579.

Activitatea culturală. GHEORGHE TULBURE, *Activitatea literară a mitropolitului Andrei Șaguna*, Sibiu, 1909, VI + 136 p.; GHEORGHE TULBURE, *Mitropolitul Șaguna, Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*, Sibiu, 1938, X + 460 p.; ANDREI ȘAGUNA, *Predici*, Cu un studiu introductiv de pr. Florea Mureșan, Cluj, 1945, CX + 219 p.; GRIGORE MARCU, *Sfânta Scriptură «în pom românesc» (100 de ani de la apariția Bibliei lui Șaguna)*, în M.A. an. III, nr. 11—12, 1958, p. 782—812; VENIAMIN MICLE, *Preocupările omiletice ale mitropolitului Andrei Șaguna*, în MO, an. XXV, nr. 11—12, 1973, p. 926—942.

Astra. IOAN LUPAȘ, *Andreiu Șaguna și «Asociațiunea transilvană» în rev. Transilvania*, an. LIV, nr. 6—7, 1923, p. 254—270; I. LUPAȘ, *Andreiu Șaguna și conducătorii «Asociațiunii transilvane» (1861—1922)*, București, 1923, 63 p.

Tipografia. IOAN BEJU, *Activitatea tipografiei arhidiecezene*, în *Telegraful Român*, nr. 29—31, 32—33 din 1950, nr. 1—2, 3—4, 11—12 din 1951 și nr. 24—26 și 39—40 din 1952.

Institutul teologic pedagogic. MIRCEA PĂCURARIU, *150 de ani de la înființarea primei școli teologice-ortodoxe din Ardeal*, în *B.O.R.*, an. LXXIX, nr. 3—4, 1961, p. 339—375; SOFRON VLAD, *Istoria Institutului Teologic Universitar din Sibiu*, în *M.A.*, an. VI, nr. 11—12, 1961, p. 676—744.

Legături cu românii de peste Carpați. N. BĂNESCU, *Un capitol din istoria mînăstirii Neamțului. Starețul Neonil. Corespondența sa cu C. Hurmuzachi și Andrei Șaguna*, Vălenii de Munte, 1910, 99 p.; ȘTEFAN METEȘ, *Relațiile mitropolitului Andrei Șaguna cu românii din Principatele Române*, Arad, 1925, 62 p.

Activitatea socială patriotică. KEITH HITCHINS, *The Rumanians of Transylvania and the Constitutional Experiment, in the Habsburg monarchy 1860—1865*, în *Balkan Studies*, Tessaioniki, 5, 1964, p. 89—108; KEITH HITCHINS, *Andrei Șaguna și românii din Transilvania în timpul decadelor absolutiste, 1849—1859*, în vol. *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, 1970, p. 13—58; KEITH HITCHINS, *Laic și ecleziastic în mișcarea națională românească din Transilvania (1830—1869)*, în vol. *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Cluj, 1972, p. 30—72.

Alte studii și articole despre Andrei Șaguna în *Telegraful Român* din 1909 și 1923, *Revista Teologică*, Sibiu, an. III, nr. 9—10, 1909 și an. XIII, nr. 6—7, 1923, precum și în alte periodice din 1909 și 1923.

VIII

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI ALEXANDRU IOAN CUZA. REFORMELE SALE BISERICEȘTI

Realizarea marelui act al unirii Principatelor, prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn în Moldova (5/17 ianuarie 1859) și în Țara Românească (24 ianuarie/5 februarie 1859), a deschis calea unor prefaceri profunde în viața politică, socială, economică și culturală a statului național român modern. Cum era și firesc, au avut loc o seamă de reforme și în Biserică — absolut necesare în acele vremuri — care au dus la schimbări, uneori chiar la tulburări, în mersul vieții bisericesti din noul stat.

Primele schimbări în viața bisericească. Așa cum pînă la unire cele două principate formau două țări separate, tot așa și Biserica era alcătuită din două unități canonice de sine stătătoare, cu organizația și ierarhia lor aparte.

În fruntea Mitropoliei Ungrovlahiei se afla mitropolitul Nifon (1850—1875), iar eparhiile sufragane erau cîrmuite de episcopii : Calinic la Rîmnic (1850—1868), Filotei la Buzău (1850—1859) și Climent la Argeș (1850—1862). În fruntea Mitropoliei Moldovei se afla mitropolitul Sofronie Miclescu (1851—1860), iar eparhiile sufragane erau cîrmuite de locțiitori : Nectarie Hermeziu Sotiriupoleos la Roman (1856—1864) și Calinic Miclescu Hariupoleos (1858—1861), urmat de Melchisedec Ștefănescu (1861—1864) la Huși. În tot cursul domniei lui Alexandru Ioan Cuza nu s-au făcut alegeri de mitropoliți sau episcopi ci, în cazul vacantării unor scaune, ele erau ocupate de locțiitori, iar din 1865 de ierarhi numiți prin decret domnesc.

O primă măsură luată de guvernul lui Alexandru Ioan Cuza, a fost numirea arhimandritului Dionisie Romano ca locțiitor de episcop la Buzău, în locul lui Filotei († 19 iulie 1860). Mitropolitul i-a refuzat însă

hirotonirea întru arhiereu, acest act săvârșindu-se abia către sfârșitul anului 1862 la Iași.

Măsuri și mai energice — și de interes general bisericesc — s-au luat însă în Moldova. Astfel, în vara anului 1859, averile mânăstirilor chinoviale: Neamț, Secu, Agapia, Văratec, Adam și Vorona au fost trecute în administrarea Ministerului Cultelor. Totodată, s-au desființat atelierile mânăstirești, s-au luat tipografiile de la Neamț și de la Mitropolie, s-au instituit comitete administrative pe lângă egumeni, întocmindu-se bugete pentru fiecare mânăstire.

La 16 august 1860, printr-o ordonanță domnească, s-au desființat mânăstirile Doljești și Zagavia precum și 31 de schituri din Moldova. Viețuitorii lor au fost așezați la alte mânăstiri, bisericile au fost prefăcute în biserici de mir, iar în clădirile din jur s-au înființat școli sătești, iar în două, așezăminte de asistență socială. La 19 octombrie 1860, s-a promulgat o lege, tot în Moldova, prin care se instituia un impozit de 10% asupra venitului net al «proprietăților nemișcătoare... ale mitropoliilor, episcopiiilor, mânăstirilor închinată și neînchinată cu metoacele lor, ale chinoviilor mânăstirilor și bisericilor de sub diferite tutele, ... al seminariilor precum și al oricărui alt așezământ de binefacere» (din 31 martie 1862 legea s-a extins și în Țara Românească). În aceeași zi Consiliul de miniștri a hotărât ca veniturile mânăstirilor să nu mai intre în așa numita «Casă Centrală», ci drept în vistieria țării, adică la Ministerul de Finanțe.

Măsuri asemănătoare s-au luat și în Țara Românească, unde, mai multe mânăstiri și schituri au devenit biserici de mir, iar în clădirile lor s-au așezat școli și așezăminte de asistență socială.

În fața acestor schimbări, mitropolitul Sofronie și-a ridicat glasul în mai multe rânduri. Urmarea acestor proteste a fost înlăturarea sa din scaunul mitropolitan. Încă în ziua de 23 octombrie 1860, cu prilejul recepției care a avut loc după întoarcerea lui Alexandru Ioan Cuza de la Constantinopol, domnitorul a adresat mitropolitului, în public, o aspră muștrare, învinuindu-l de nesupunerea clerului înalt față de măsurile luate de guvern «în această epocă de tranziție», de împotrivirea sa la pedepsirea unor călugări nevrednici de chemarea lor, de refuzul său de a participa la serbarea zilei onomastice a domnului, de abuzul despărțirilor făcute de Dicasteria Mitropoliei.

În urma acestor grave învinuiri, la 7 noiembrie 1860, mitropolitul Sofronie a fost suspendat din funcțiile sale și trimis în surghiun la mânăstirea Slatina. Se instituia totodată un complet de judecată, alcătuit din 12 arhierei din ambele Principate, pentru judecarea acestor «ilega-

lități». Ca locțiitor de mitropolit a fost numit arhiereul *Meletie Racoviță Sardeon*, înlocuit la scurt timp cu *Chesarie Răsmeriță Sinadon*, care a cîrmuit Mitropolia pînă la 7 mai 1863. Suspendarea mitropolitului Sofronie a dus la căderea guvernului Kogălniceanu (17 ianuarie 1861). În ziua următoare mitropolitul Sofronie a făcut paretisis din scaunul ce-l ocupase. Noul guvern, condus de Anastasie Panu, a propus să se primească demisia mitropolitului și să înceteze «orice proces sau urmărire din partea guvernului», ceea ce domnul a acceptat. După încheierea conflictului, bătrînul mitropolit a mai trăit abia cîteva luni, pînă la 18 mai 1861. A fost îngropat la mînăstirea Neamț, în pridvorul bisericii mari.

O altă problemă care a stat în atenția guvernului lui Cuza a fost aceea a școlilor teologice. Astfel, la 15 decembrie 1859, școlile catehetice din Moldova au fost prefăcute în școli primare. Prin această măsură, s-au oprit hirotonirile de preoți nepregătiți, iar seminariile au rămas singurele școli de pregătire a preoților. În 1860, — pe cînd era ministru al Cultelor M. Kogălniceanu — s-a făcut o reformă a seminariilor teologice din Moldova. Cel de la Iași (Socola), avea și un curs superior (în total 8 clase) în care se predau, pe lîngă disciplinele teologice, și limbile clasice, științele reale (matematica, fizica, chimia) și practice (agronomia și medicina populară). Cele de la Roman și Huși aveau numai un curs inferior (4 clase). Se pare că în 1859, la Seminarul de la Socola s-au pus bazele unei Facultăți de teologie, care, în 1860, cînd s-a înființat Universitatea din Iași, a fost trecută în cadrul acesteia. Facultatea a funcționat pînă în 1864, avînd ca profesori pe arhierii Filaret Scriban și Vladimir Suhopan.

În Țara Românească s-au luat, de asemenea, unele măsuri cu privire la cele patru seminarii, din București, Rîmnic, Buzău și Argeș, toate avînd cursul inferior. În august 1860, Adunarea legislativă a hotărît ca seminariile să treacă sub «administrațiunea și privegherea» Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. S-a instituit tot atunci o comisie — din delegați ai Ministerului și ai Mitropoliei — care a făcut propuneri de reorganizare radicală a învățămîntului teologic din Țara Românească. *Legea asupra instrucțiunii*, decretată la 25 noiembrie și promulgată la 5 decembrie 1864, cuprindea și dispoziții privitoare la învățămîntul teologic, organizat unitar în cuprinsul ambelor Mitropolii. Erau două categorii de seminarii: «de gradul întîi», cu patru clase, pe lîngă fiecare eparhie și «de gradul doi», cu șapte clase la București și la Iași (Socola). Toate seminariile urmau să fie «fundate și întreținute cu cheltuiala statului», fiind puse sub «inspecțiunea superioară» a Ministerului Cultelor. Chiriarii locului aveau dreptul să facă «inspecțiuni speciale, sub au-

toritatea ministerului» și îndatorirea «de a priveghea starea generală și progresul seminarului din eparhie». Prin Legea instrucțiunii din 1864, s-a prevăzut ca absolvenții ambelor cicluri ale seminarului să poată fi încadrați și ca învățători la școlile sătești, fără nici un examen.

O altă măsură pozitivă a domnitorului Alexandru Cuza și a guvernului său a fost hotărîrea luată în cursul lunii martie 1863, potrivit căreia slujbele din bisericile ortodoxe din România urmau să se facă numai în limba română, întrucît, pînă atunci în foarte multe biserici (mai ales în mînăstirile închinete Locurilor Sfinte), slujbele se făceau în grecește. Au fost exceptate de la această lege bisericile Sfîntul Ioan cel Mare din București (pe locul palatului C.E.C., demolată în 1893), Sfinții Arhangheli din Brăila și Dancu din Iași, în care domnitorul a îngăduit să se slujească în grecește, pentru credincioșii de neam grec din acele orașe.

Secularizarea averilor mînăstirești. O realizare de mare însemnătate a domniei lui Alexandru Ioan Cuza, cu urmări binefăcătoare pentru țară, a fost secularizarea averilor mînăstirești, adică trecerea în proprietatea statului. Așezămintele bisericesti de la Locurile Sfinte, cărora le erau închinete anumite mînăstiri românești, aveau îndatorirea să vegheze asupra existenței și buneii lor chivernisiri, îndeplinind toate obligațiile prevăzute de ctitori: întreținerea de spitale sau azile, de școli, acordarea de milostenii etc. Pentru ducerea la îndeplinire a acestor îndatoriri, ele aveau să primească o parte din veniturile mînăstirilor respective, asigurîndu-se mai întîi întreținerea lor și a viețuitorilor.

Cu timpul, aceste rînduieli au început să fie nesocotite: mînăstirile închinete erau lăsate în ruină, numărul viețuitorilor scădea, dispozițiile testamentare ale ctitorilor nu se îndeplineau. În schimb, toate veniturile lor erau trimise la Locurile Sfinte amintite, fiind totodată și un mijloc de îmbogățire a egumenilor greci ajunși în fruntea lor.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea s-au făcut felurite propuneri și s-au luat chiar măsuri pentru îndreptarea acestei stări de lucruri, dar fără rezultat, deoarece călugării greci se bucurau de sprijinul permanent al Rusiei, care în politica ei în Balcani avea nevoie de simpatia și sprijinul lor. În 1823, în timpul arhipăstoririi lui Grigorie Dascălul și a domniei lui Grigorie IV Ghica, s-a hotărît ca egumenii greci să fie înlăturați din fruntea mînăstirilor, dar peste patru ani a trebuit să se revină asupra acestei hotărîri.

Prin Regulamentul organic se prevăzuse ca mînăstirile închinete din Țara Românească să verse anual a patra parte din veniturile lor în

vistieria statului, iar cele din Moldova suma de 12.500 galbeni. Cu toate acestea, s-a prevăzut scutirea lor pe timp de 10 ani, sub pretextul refacerii bisericilor și a clădirilor anexe. La expirarea termenului, în anul 1843, Rusia a obținut pentru greci (prin așa numitul «memorandum de la Buyukdere» între Rusia și Turcia), o nouă prelungire pe 10 ani (până în 1852), urmînd ca mînăstirile închinete să dea țărilor noastre o subvenție de două milioane lei românești pentru așezămintele de binefacere de la noi. Întrucît Rusia nu a stăruit pentru aplicarea acestui memorandum, domnitorul Mihail Sturza al Moldovei (1834—1849) a putut să ia anumite măsuri în vederea îngrădirii abuzurilor călugărilor greci (dezrobirea țiganilor din mînăstiri, interzicerea tăierii abuzive a pădurilor, încasarea unor subvenții de la mînăstiri pe seama statului ș.a.). În 1850, domnii ambelor țări, Barbu Știrbei al Țării Românești (1849—1856) și Grigorie Alexandru Ghica al Moldovei (1849—1856), au obținut aprobarea Turciei și Rusiei ca de-acum înainte arendarea moșiilor mînăstirilor închinete să se facă prin licitație publică, așa cum se făcea și pentru mînăstirile neînchinete, sperînd ca în felul acesta să sporească veniturile lor, ca implicit să crească și cotele care urmau să fie oferite statului (arendășii erau de regulă din pătura mijlocie, cam jumătate din ei fiind greci). Dar această măsură a fost numai în folosul mînăstirilor, căci veniturile lor aproape s-au dublat, iar călugării greci, prin banii oferii la Constantinopol înalților demnitari turci, ca și prin sprijinul pe care-l aveau din partea Rusiei, au reușit să se sustragă de la plata obligațiilor către stat.

Într-un raport întocmit în 1858 de reprezentanții celor șapte mari puteri europene trimiși în Principate, se arăta că în mînăstirile închinete aproape nici nu mai exista viață monahală și că toate veniturile lor enorme erau întrebuințate de egumenii greci aflați în fruntea lor sau erau trimise la așezămintele sfinte din Răsărit. Raportul sublinia și faptul că mînăstirile respective se sustrăgeau sistematic de la obligația de a se reface bisericile și de a întreține școli sau spitale. Raportul respectiv a fost luat în discuția reprezentanților celor șapte puteri, iar prin «protocolul XIII» al Convenției de la Paris din 1/13 aprilie 1858, s-a propus să se ajungă la o înțelegere între cele două părți, iar în caz negativ, să se recurgă la un arbitraj.

La începutul domniei lui Alexandru Cuza, mînăstirile închinete din Moldova datorau statului 1.466.520 piaștri, iar cele din Țara Românească 19.490.124 piaștri, datorie provenită din a patra parte din veniturile lor pe ultimii ani, pe care trebuia să-i verse în visteria țării. În

august 1863, datoria se urcase la 28.889.020 piaștri. Mai amintim aici că după o statistică din anul 1856, în Țara Românească erau 69 de mânăstiri, din care 35 închinete, iar în Moldova 122, din care 29 erau închinete.

În fața acestor stări triste de lucruri, încă din primul an de domnie, guvernul lui Cuza a început să ia felurite măsuri împotriva abuzurilor călugărilor greci, accentuate mai ales în anul 1863. Astfel, numeroși egumeni au fost îndepărtați din posturile lor pentru nesupunere la dispozițiile guvernului, s-a interzis avocaților mânăstirilor grecești să mai pledeze înaintea tribunalelor românești decât însoțiți de avocați români, s-a interzis intrarea sau plecarea din țară a călugărilor străini, fără știrea Ministerului Cultelor (pentru a se împiedica scoaterea din țară a obiectelor de preț și a documentelor), s-a hotărât din nou caarendarea și rearendarea moșiilor mânăstirești să se facă numai la Ministerul Cultelor, în prezența unui reprezentant al Consiliului de Miniștri. Printr-un ordin domnesc, la 31 mai 1863, s-a desființat Epitropia Sfântului Mormânt, care fusese reînființată înainte de alegerea lui Cuza. La 18 iunie 1863, pe baza unui raport al lui Alexandru Obodescu, pe atunci ministru ad-interim al Cultelor și Instrucțiunii Publice, s-a dat un nou ordin domnesc, prin care se dispunea inventarierea obiectelor de preț și a documentelor din mânăstirile închinete, urmând ca obiectele necesare la săvârșirea slujbelor să fie puse sub supravegherea protopopilor sau a organelor locale de stat, iar cele care nu erau folosite la slujbe, precum și documentele, să fie depuse la mânăstirile Văcărești (București) și Golia (Iași), sub pază militară. Această lucrare urma să fie făcută de către reprezentanții Ministerului și Mitropoliei, iar în județe de protopopi și delegații prefecturilor (în București Ministerul a delegat pe scriitorii George Sion, Nicolae Filimon și Cezar Bolliac). Comisiile instituite în acest scop au inventariat bunurile respective într-un timp destul de scurt, împiedicând astfel, în bună măsură, înstrăinarea lor. Cu acest prilej, au avut loc alte destituirii de egumeni, învinuiți de înstrăinare de documente și de «nesupunere la ordinele guvernului».

Paralel cu aceste măsuri luate în țară, se desfășura și o vie activitate diplomatică în problema secularizării. În august 1863, Costache Negri, reprezentantul țării noastre la Constantinopol, a înaintat Porții o notă din partea guvernului român, prin care propunea rezolvarea problemei, oferind Locurilor Sfinte o despăgubire de 80.000.000 piaștri turcești, din care urmau să se scadă 28.889.020 piaștri, care reprezentau datoriile acestor Locuri către Statul Român. În afară de această sumă, guvernul român mai oferea 10.000.000 de piaștri pentru înființarea unei școli laice și a unui spital în Constantinopol, în care să fie primit oricine,

indiferent de confesiune. Reprezentanții Locurilor Sfinte au refuzat însă oferta guvernului român, iar Poarta, care le era favorabilă, a hotărât convocarea unei Conferințe a celor șapte puteri europene pentru rezolvarea problemei. La 12/24 decembrie 1863, Mihail Kogălniceanu, în calitate de președinte al Consiliului de Miniștri, a prezentat un raport, cerând aprobarea ca să prezinte Adunării deputaților proiectul de lege pentru secularizarea averilor mănăstirești, (ministru al Cultelor și Instrucțiunii era acum scriitorul Dimitrie Bolintineanu).

În ziua următoare, 13/25 decembrie 1863, guvernul a prezentat Camerei deputaților acest proiect, care, cu mici modificări de redactare, a fost admis într-o atmosferă de mare însuflețire, cu 93 de voturi, numai 3 fiind contra. În primul articol al legii se preciza că «toate averile mănăstirești din România sînt și rămîn averi ale Statului». Observăm că la început se vorbise numai de bunurile mănăstirilor închinete, dar acum legea se extindea și asupra bunurilor mănăstirilor neînchinete și a centrelor eparhiale. Această generalizare era impusă de considerentul că o secularizare numai a bunurilor mănăstirilor închinete, ar fi fost prezentată de călugării greci în fața forurilor internaționale ca o măsură discriminatorie, xenofobă, lovind în mănăstirile închinete, cîrmuite de greci și favorizînd pe cele neînchinete, cîrmuite de egumeni de neam român. Prin articolul 3 se prevedea că statul va oferi Locurilor Sfinte suma de 82.000.000 lei din care se scădeau 31.000.000 milioane reprezentînd datoriile lor către statul român, la care se mai adăugau 10.000.000 pentru înființarea unei școli laice și a unui spital în Constantinopol. În sfîrșit, prin art. 6, egumenii greci erau obligați să predea guvernului român toate obiectele de preț, cărțile și documentele mănăstirilor pe care le cîrmuiseră (textul legii a fost publicat la 17/29 decembrie 1863).

Împotriva secularizării au luat însă atitudine mai multe Puteri europene. Marele vizir Fuad Pașa a trimis lui Cuza o scrisoare prin care declara votul Camerei drept nul și neavenit, iar consulii generali ai Rusiei, Austriei, Angliei și Prusiei s-au prezentat într-o audiență colectivă la Cuza, citindu-i o adresă cu un conținut identic. Italia a avut o atitudine rezervată, iar Franța a fost singura țară care ne-a sprijinit pe cale diplomatică în această problemă.

Neputînd împiedica secularizarea, reprezentanții Puterilor ostile, în primul rînd Rusia, Turcia și Anglia, au determinat întrunirea unei conferințe a ambasadurilor celor șapte Puteri garante, la Constantinopol, pentru a stabili despăgubirile ce urmau să se acorde călugărilor greci (ambasadorul Franței la Poartă a fost împotriva). Comisia s-a întrunit în aprilie-mai 1864, instituind o casă specială, prin intermediul căreia

guvernul român să plătească despăgubirile către Locurile Sfinte, precum și o comisie care să stabilească lista proprietăților mănăstirești cu toate veniturile și datoriile pe care le aveau. Spre surprinderea tuturor, călugării greci au încercat să zădărnicească lucrările conferinței, refuzând să prezinte actele de proprietate. Între timp, guvernul român a ridicat suma oferită Locurilor Sfinte la 102.000.000 piaștri (lei) apoi la 150.000.000, contractând chiar un împrumut la o bancă din Constantinopol. Dar călugării greci, sprijiniți de reprezentanții Angliei și Rusiei la Poartă, n-au consimțit nici acum, cerînd o despăgubire de 200.000.000 piaștri. Pînă la urmă, reprezentanții Puterilor străine n-au mai intervenit în favoarea grecilor, iar guvernul român n-a mai plătit nimic, considerînd chestiunea închisă.

În felul acesta, a intrat în patrimoniul statului un sfert din teritoriul țării (25,26% sau 27,69% în Țara Românească și 22,31% în Moldova). Spre a ne da seama de imensele bunuri ale acestor mănăstiri, amintim că, după o statistică din 1855, mănăstirile din Moldova aveau 215 proprietăți, dintre care 101 aparțineau Sfîntului Mormînt, 87 Muntelui Athos, 12 Muntelui Sinai, 5 Constantinopolului, 3 Alexandriei, 2 Antiohiei și 5 unor mănăstiri din Grecia. După o statistică din anul 1848, tot din Moldova, Locurile Sfinte aveau 146 moșii, 62 de mori, 22 de iazuri și bălți cu pește și 166 de cîrciumi și hanuri, pe lîngă numeroase dughene.

Legea secularizării a produs o mulțumire generală în întreaga țară, căci s-au înlăturat stăpînirea și abuzurile unor străini, iar în anul următor s-a putut face împrumietărirea țăranilor clăcași. Amintim aici și faptul că prin *Legea rurală* (reforma agrară) din 14/26 august 1864, prin care s-a făcut împrumietărirea țăranilor clăcași, s-a prevăzut să se dea și bisericilor un lot de pămînt cultivabil (17 pogoane în Țara Românească sau 8 fălci și jumătate în Moldova). Lotul respectiv nu era însă suficient, căci la multe biserici slujeau doi sau chiar mai mulți preoți și apoi, din același lot trebuia să se asigure o parte cîntărețului și paraclisierului. Prin *Legea comunală*, din 31 martie 1864, se preciza că «fiecare comună e datoare a îngriji de cultul, de biserică sau bisericile la care aparține. Ea este datoare a plăti pe preoții bisericilor sale». Desigur salarizarea preoților parohi de către primării, acolo unde bisericile nu aveau venituri îndestulătoare, era o măsură bună și absolut trebuitoare. Din nefericire comunele n-au făcut nimic ca să îmbunătățească starea materială a preoților și a bisericilor parohiale, care au rămas la starea dinainte, întreținîndu-se numai din ofrandele credincioșilor. O situație

mai bună aveau doar bisericile care au aparținut de mănăstirile ale căror averi au fost secularizate. După ce averile acestora au intrat în patrimoniul statului, s-au prevăzut anumite sume în bugetul său pentru salarizarea preoților și întreținerea bisericilor respective. Acestea erau cunoscute sub numele de «biserici de stat» (în 1867 erau 185 de asemenea biserici, cu 238 de preoți). Cu toate că nu s-au înregistrat rezultate mulțumitoare, rezultă că a existat totuși o preocupare pentru îmbunătățirea stării materiale a clerului de mir.

Alte schimbări în viața bisericească. După secularizare — și mai ales după lovitura de stat din 2/14 mai 1864 — s-au întocmit noi legiuiri, în vederea unei cât mai bune organizări a țării. Între acestea, au fost câteva care priveau și Biserica. Astfel, la începutul anului 1864, guvernul voia să introducă în țară *calendarul gregorian*. În acest scop, s-a convocat la București un așa numit «Consiliu bisericesc» format din mai mulți arhierei și egumeni, care să se pronunțe asupra acestei probleme. Răspunsul negativ al Consiliului, ca și opinia publică din țară, care vedea în schimbarea calendarului un prim pas spre primirea catolicismului, au determinat guvernul să renunțe la ideea introducerii calendarului gregorian.

Prin *Legea pentru înmormântări*, decretată la 18 martie 1864, toate cultele au fost obligate să-și facă cimitire la cel puțin 200 de metri de marginea fiecărui oraș sau sat, interzicându-se totodată înmormântările în lăcașurile de cult.

Prin art. 92 din *Legea comunală*, din 31 martie 1864, actele de stare civilă (naștere, căsătorie, deces), care pînă atunci erau în sarcina slujitorilor Bisericii, au fost trecute în seama primarilor comunali.

Prin introducerea *Codului civil* la 4 decembrie 1864, «despărțirile căsnicești» (divorțurile) au fost luate din competența tribunalelor bisericești (dicasterii) și date tribunalelor civile. Prin același Cod, rămînea obligatorie numai căsătoria civilă, iar gradele de rudenie de la gradul patru în sus nu mai constituiau impedimente la căsătorie.

Spre sfîrșitul anului 1864, s-au dat trei legi care priveau direct Biserica Ortodoxă Română. Prima din ele era *Legea călugăriei* sau *Decretul organic pentru reglementarea schimei monahicești*, din 30 noiembrie 1864. Potrivit aceste legi, pe viitor puteau îmbrățișa schima monahală numai cei care au absolvit «învățăturile monahale superioare» și au vocație, urmînd ca dintre ei să se recruteze viitorii ierarhi. Din restul credincioșilor, puteau fi călugăriți, bărbații la cel puțin 60 de ani, iar femeile la cel puțin 50 de ani (excepție făceau invalizii și cei ce sufe-

reau de boli incurabile). Tunderea în monahism se făcea pe baza aprobării speciale a Sinodului general și a Ministerului Cultelor și numai în mînăstirile și schiturile care urmau să fie stabilite printr-un «regulament special».

Ministerul Cultelor își asuma și sarcina întreținerii călugărilor, prevăzînd în buget anumite sume anuale. Legea a avut urmări defavorabile pentru Biserică, pentru că mînăstirile au rămas aproape pustii, pierzîndu-și rostul pe care l-au avut altădată în istoria Bisericii și a culturii românești.

A doua lege era *Decretul organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale*, din 3 decembrie 1864. Prin această lege se urmărea înfăptuirea unificării bisericești din România. Pînă atunci, cele două Biserici — din Țara Românească și din Moldova — erau lipsite de o autoritate sinodală. Pentru înlăturarea oricărei dependențe de o autoritate bisericească străină, primul articol din lege prevedea că «Biserica Ortodoxă Română este și rămîne *independentă* de orice autoritate bisericească străină, întru tot ce privește organizarea și disciplina». Aceasta era prima legiferare oficială a străvechii «neatîrnări» sau autocefalii a Bisericii Ortodoxe Române. Existînd deci o Biserică independentă sau autocefală, în mod firesc, ea avea nevoie și de un sinod. Ca atare, articolul 2 prevedea formarea unui sinod general al Bisericii române, precum și a «unor sinoade eparhiale», pentru fiecare eparhie. Sinodul general era format din mitropoliții și episcopii eparhioți, din arhieriei titulari români, din decanii Facultăților de teologie din București și Iași (inexistente însă) și din cîte trei deputați din fiecare eparhie, pentru trei sesiuni, aleși de clerul de mir, dintre preoții de mir și laicii cu studii teologice. Era prezidat de mitropolitul Ungrovlahiei, care, pe baza unei ordonanțe domnești, cu data de 11 iunie 1865, a primit titlul de «primat al României».

În atribuțiile sinodului general intrau chestiuni legislative, administrative și judecătorești. Cele legislative erau: disciplina clerului de mir și monahal, ritualul bisericesc, probleme legate de hirotonii, disciplina și materiile de studiu în școlile teologice. Cele administrative priveau hirotonia ierarhilor, situația parohiilor și a preoților parohi, educația clerului, tipărirea cărților de cult, autorizațiile de călugăriri, supravegherea administrării bisericești a eparhiilor de către chiriarhii lor. Atribuțiile judecătorești priveau judecarea neînțelegerilor dintre ierarhi, precum și judecarea, în ultimă instanță, a proceselor disciplinare ale fețelor bisericești. Sinoadele eparhiale erau formate din chiriarhul locului, din cei trei membri aleși pentru sinodul general și din rectorul

seminarului eparhial respectiv (iar la București și Iași din decanii Facultăților de teologie). Acestea aveau în atribuțiile lor executarea legilor votate de sinodul general și sancționate de domn și judecarea în materie de disciplină bisericească.

Decretul organic a fost completat cu două noi regulamente: *Regulamentul pentru alegerea membrilor Sinodului general al Bisericii Române și Regulamentul interior al Sinodului general*. Toate trei purtau și denumirea comună de «*Legea sinodală*».

S-a afirmat mereu că această lege a fost întocmită de marele cărturar August Treboniu Laurian, fiind influențată de legislația bisericească introdusă în Biserica Ortodoxă din Transilvania de către mitropolitul Andrei Șaguna. Adevărul este că Șaguna a întocmit și introdus Statutul organic abia în 1868, deci cu trei ani în urma Decretului organic, iar sinoadele sale din anii 1850, 1860 și 1864 erau constituite pe alte principii. În plus, Ministerul ceruse în prealabil părerea episcopului titular Dionisie Romano și a tuturor centrelor eparhiale în vederea unei organizări a Bisericii Ortodoxe din România. Problema a fost dezbătută aproape la fiecare eparhie de către așa numitele «consilii clericale», care au făcut propuneri foarte interesante, toate preconizând în unanimitate, pe plan intern, unificarea organizației noastre bisericești, iar pe plan extern, autocefalia Bisericii. De asemenea, s-a propus în unanimitate o conducere sinodală, adică un sinod general sau central, cu caracter mixt, format din ierarhi, preoți și mireni (propunerile se deosebeau doar în privința componenței sinodului). Tot în mod unanim se preconiza ca ierarhii să fie aleși de reprezentanții clerului și ai credincioșilor. Aceste lucrări dovedesc că sinodul general mixt convocat de guvernul lui Cuza n-a fost un împrumut din organizarea bisericească șaguniană, ci era o expresie a propunerilor clerului din Țara Românească și Moldova, nemulțumit de abuzurile și absolutismul unor ierarhi.

Sinodul general s-a întrunit numai în trei sesiuni, toate la București. Prima s-a ținut între 1 decembrie 1865 și 5 ianuarie 1866, sub președinția mitropolitului Nifon. Lucrările nu s-au putut desfășura în bune condițiuni, deoarece în ședința a treia, din 7 decembrie, arhiereul Neofit Scriban a depus un protest, prin care contesta sinodului însuși dreptul de a fi înțeles legal, socotindu-l «adunare necanonică». Membrii săi au hotărât excluderea lui Neofit Scriban din sânul său. Înainte de încheierea lucrărilor, au înaintat un protest comun împotriva sinodului, încă doi arhierei, Filaret Scriban și Iosif Bobulescu, care, de asemenea au fost excluși. În cele 15 ședințe ale sale, sinodul a discutat și aprobat o serie

de proiecte de legi, privind arondarea eparhiilor, ceremonialul învestirii și înscăunării ierarhilor, costumul preoțesc, sinoadele eparhiale și altele.

A doua sesiune a sinodului s-a întrunit la 1 iulie 1867, continuându-și lucrările pînă la 10 august, sub președinția episcopului Atanasie al Romanului. Și în cadrul acestei sesiuni s-au ivit noi neînțelegeri și proteste. Cei doi mitropoliți, ca și unii membri, n-au participat la ședințe, sub diferite pretexte, iar arhiereul Ioanichie Evantias a declarat că nu mai participă la lucrări, deoarece socotește sinodul ca anticanonic și antiortodox, fiind urmat de preotul Ioan Păunescu (cu primul s-a întrerupt comuniunea, iar al doilea a fost depus din treaptă). Sinodul a luat totuși în discuție unele proiecte de legi, neclarificate din prima sesiune sau unele noi, cum a fost cel pentru înființarea unei facultăți de teologie sau pentru construirea de biserici noi.

A treia sesiune a fost fixată pentru 1 iulie 1869, dar la aceasta s-au prezentat numai patru membri, ceilalți eschivîndu-se sub felurite pretexte. În asemenea condiții, desigur nu s-a putut lucra nimic. O nouă încercare de convocare a sinodului făcută în 1871, s-a lovit de opoziția celor doi mitropoliți. Cu toate că n-a fost susținut de către aceia care aveau datoria să o facă, adică de cei doi mitropoliți și de ceilalți ierarhi, fiind criticat și dezaprobat chiar de unii dintre membrii săi (în ziare ca «Preotul», «Eclesia», «Reforma»). Sinodul general din 1865 reprezintă o pagină însemnată în istoria Bisericii noastre, mai ales dacă ne gîndim la faptul că majoritatea legiurilor adoptate de Sfîntul Sinod în 1872/73 nu sînt altceva decît cele votate de sinoadele din 1865—67, iar multe din principiile de organizare a vieții bisericești discutate în aceste două sesiuni sinodale (concentrate în diferitele proiecte de legi și regulamente) au rămas valabile pentru dezvoltarea ulterioară a Bisericii noastre.

Lupta pentru canonicitate. Ultima legiuire bisericească a lui Alexandru Ioan Cuza, care a pricinuit multe discuții și frămîntări, a fost *Legea pentru numirea de mitropoliți și episcopi eparhioți în România*, votată la 20 ianuarie (de Adunarea deputaților) și la 5 februarie 1865 (de Senat), decretată de domn la 11 mai 1865. Noua lege avea doar trei articole, cu următorul cuprins: 1. «Mitropoliții și episcopii eparhioți ai României se numesc de domn, după o prezentare a Ministrului de Culte, în urma deliberațiunii Consiliului de Miniștri. 2. Mitropoliții și episcopii se numesc din clerul monahal român, mitropoliții avînd vîrsta cel puțin de 40 de ani, iar episcopii 35 de ani, cunoscuți prin pietate, învățătură și capacitate. 3. Mitropoliții și episcopii sînt justițiabili pen-

tru delictе spirituale înaintea Sinodului țării, iar pentru orice alte delictе înaintea Curții de Casație». Deci legea aducea două lucruri noi : numirea ierarhilor și judecarea lor de către un tribunal civil. Trebuie precizat, de asemenea, că în primul proiect al legii respective se vorbea de «alegerea» mitropoliților și episcopilor eparhioți, dar suferind mai multe modificări, s-a ajuns în cele din urmă la «numire».

La data decretării legii, existau numai doi ierarhi aleși potrivit vechilor rînduieii : mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei și episcopul Calinic al Rîmnicului (ambii aleși în 1850). Restul scaunelor vlădicești erau ocupate de locuitori (locotenenți), numiți de guvern dintre arhieriei titulari români hirotoniți pe numele unor vechi scaune episcopale dispărute.

Trebuie amintit aici și faptul că, printr-un decret domnesc cu data de 17 noiembrie 1864, s-a înființat noua eparhie a Dunării de Jos, — sufragana a Mitropoliei Moldovei —, care cuprindea patru județe : Ismail, Bolgrad, Covurlui, ultimul luat de la eparhia Hușilor și Brăila, luat de la eparhia Buzăului. Ca «locotent de episcop» a fost numit, pe aceeași dată, arhierul Melchisedec Ștefănescu Tripoleos, care, pînă atunci, deținuse aceeași calitate la Huși.

Pe temeiul noii legi, în ziua de 10 mai 1865 — deci înainte de decretarea ei — ministrul Cultelor a propus Consiliului de miniștri, întrunit în aceeași zi, sub președinția domnitorului, pe noii chiriarhi ai celor șase scaune vlădicești vacante. Consiliul de miniștri, fiind de acord cu numirile făcute, s-a obținut în aceeași zi și întărirea domnească. Întrucît arhierul Neofit Scriban a demisionat de la Episcopia Argeșului unde a fost numit (o conducea ca locotent din 1862), guvernul a făcut cîteva schimbări între noii numiți, astfel că numirile definitive se înfățișau în felul următor : Calinic Miclescu mitropolit al Moldovei și Sucevei («ca locotent» al acestui scaun funcționa din 1863), Atanasie Stoenescu episcop al Romanului, Dionisie Romano la Buzău, Ghenadie Țeposu la Argeș și Melchisedec Ștefănescu la Ismail (Dunărea de Jos). Investirea noilor numiți s-a făcut la 27 mai, apoi au fost instalați în orașele de reședință ale eparhiilor lor. Scaunul episcopal de la Huși a fost completat abia la 19 iunie 1865, cu arhimandritul Iosif Gheorghian, întărit de domn la 23 iunie și instalat la 17 iulie același an.

Îndată după aceasta s-a început o puternică acțiune împotriva legilor bisericesti ale lui Cuza, mai ales față de cea din urmă. Ea este cunoscută sub numele de «lupta pentru canonicitate». În fruntea ei se găseau frații arhieriei Neofit și Filaret Scriban, nepotul lor arhierul Iosif Bobulescu, arhierul Ioanichie Evantias. Dintre mireni a luat atitu-

dine împotriva legilor lui Cuza «comitele» Scarlat Rosetti, prin ziarul său «Eclesia».

Ca și în cazul Legii sinodale, «canonicii» susțineau că prin numirea episcopilor cu decret, au fost nesocotite canoanele și vechile rînduiri ale Bisericii noastre. În realitate, numirea chiriarhilor prin decret nu era ceva nou sau neobișnuit, căci și în trecut au fost cazuri cînd domnii noștri numeau pe scaunele vlădicești pe cine voiau. De altfel, în toate Bisericile Ortodoxe, conducătorii statului, socotiți protectori ai Bisericii, aveau dreptul să-și spună cuvîntul la alegerea și numirea episcopilor, drept recunoscut și de Biserică. Formal, i se poate imputa Legii de care ne ocupăm doar faptul că nu se prevedea și recunoașterea de către Biserică a celor numiți de către domn (deși în cazul ierarhilor numiți, majoritatea erau hirotoniți mai de mult, avînd recunoașterea Patriarhiei de Constantinopol).

Patriarhul ecumenic Sofronie III (1863—1866) nemulțumit de Legea secularizării, a socotit că acum a sosit momentul să se amestece în treburile interne ale Bisericii noastre. Ca atare, a convocat Sinodul patriarhal la 15 aprilie 1865. Sinodul a condamnat «cele trei proiecte de legi dacice, despre sinod, monahi și mînăstiri și despre alegerea și judecata arhierilor», pe care la considera necanonice și în contradicție cu vechea tradiție bisericească. A fost trimis tot atunci în țară arhimandritul Eustatie Cleobul, cu trei scrisori (toate cu data de 17 aprilie) către domn, către mitropolitul primat cu sufraganii săi și către mitropolitul Moldovei cu sufraganii săi, prin care se arăta dezaprobarea Patriarhiei față de înnoirile introduse în Biserica românească. Misiunea acestuia a eșuat, iar patriarhul a primit răspunsurile cuvenite atît din partea mitropoliților, cît și din partea domnitorului (10 iulie 1865), prin care se apărau respectivele legi bisericești. Cuza declara, între altele, că este hotărît să respingă «amestecul anticanonic al oricărui Sfînt Sinod străin, al oricărei Biserici străine sau al oricărui șef bisericesc străin în ceea ce privește administrația și succesiunea Bisericii române autocefale».

În toamna aceluiași an, patriarhul Sofronie III a convocat din nou Sinodul patriarhal, condamnînd și de data aceasta cele trei legiuiri ale lui Cuza și trimițînd o nouă scrisoare la București. La scurt timp, Patriarhia ecumenică a comunicat hotărîrea ei celorlalte Patriarhii apostolice, Bisericilor Ortodoxe autocăfale, cerîndu-le părerea. Majoritatea acestora au sfătuit pe patriarh să adopte o poziție moderată. Înlăturarea lui Alexandru Ioan Cuza din scaunul domnesc (11/23 februarie 1866) a atenuat întru cîtva raporturile dintre Patriarhia de Constantinopol și Biserica noastră. La acestea au contribuit și două scrisori ale mitropoli-

ților Nifon și Calinic către patriarh. Totuși, Patriarhia refuza să reia legăturile cu «episcopii necanonici». Mai târziu, în 1867, s-a alcătuit un proiect de Lege organică pentru Biserica Ortodoxă Română, cercetat în țară și înaintat pentru observații și patriarhului ecumenic Grigorie VI (1867—1871). În decembrie 1872, acest proiect a devenit «*Legea organică a Bisericii Ortodoxe Române*», prin care se legifera alegerea mitropoliților și a episcopilor eparhioți și constituirea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Art. 28 al legii prevedea că mitropoliții și episcopii aflați atunci în funcție se mențineau în scaunele lor, cu toate drepturile care se stabileau pentru ierarhii care urmau să fie aleși în viitor. Cu aceasta, s-a încheiat o pagină zbuciumată din istoria Bisericii românești, revenindu-se la vechea practică a alegerii ierarhilor.

Concluzii. *Legiurile bisericești ale lui Alexandru Ioan Cuza erau foarte progresiste pentru acel timp, fiind cerute de înseși schimbările petrecute în viața țării. Era firesc ca legiurile sale — foarte numeroase și săvârșite într-un răstimp atât de scurt — să aibă și unele greșeli de formă, dar acestea nu erau făcute cu rele intenții, ci din pricina necunoașterii temeinice a canoanelor și a rînduielilor bisericești. Legea pentru obligativitatea limbii române în toate bisericile țării, grija pentru seminarii și pentru starea materială a clerului de mir, înființarea noii Episcopii a Dunării de Jos, înființarea unei autorități sinodale centrale și «independența» Bisericii noastre față de Patriarhia ecumenică, completarea scaunelor vlădicești vacante, dovedesc că Alexandru Ioan Cuza avea cele mai bune sentimente față de Biserică și că dorea sincer propășirea ei. Unele din măsurile sale au ajuns să fie puse în practică — sub o altă formă — mai târziu, fiind în uz pînă astăzi (de pildă, participarea laicilor și a preoților de mir în organele deliberative ale Bisericii). Prin atitudinea sa fermă în neînțelegerea cu Patriarhia de Constantinopol, Cuza Vodă a făcut un prim pas spre recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. Iar secularizarea averilor mînăstirești se înscrie printre marile sale înfăptuiri, fiind un act de deosebită însemnătate națională și socială, cu urmări binefăcătoare și pentru Biserică, dar mai ales pentru țară și cetățenii ei.*

BIBLIOGRAFIE

Izvoare. Secularizarea. G. BENGESCU, *Mémorandum sur les Eglises des monastères, les biens conventuels et spécialement sur les monastères dédiés de la Principauté de Valachie*, București, 1858, 87 p.; A. I. COMĂNESCU, *Chestia mănăstirilor închinată pe la Sfintele Locuri din Principatele Unite, Moldova și România*, București, 1859, V + 56 p.; N. ISTRATE, *Chestia mănăstirilor închinată din Moldova*,

Iași, 1860, 28 p.; I. BREZOLIANU, *Mănăstirile zise închinat și călugării străini*, București, 1861, 167 p.; CEZAR BOLLIAC, *Mănăstirile din România (Mănăstirile închinat)*, București, 1862, VIII + 660 p.; *Memoriu asupra mănăstirilor românești puse sub invocarea Locurilor Sfinte din Orient*, București, 1863, 142 p. (și în limba franceză); *La vérité sur la question des convents dédiés en Moldo-Valachie*, par un Moldave, Paris, 1863, 52 p.; *Etat général des possessions des Saints-Lieux d'Orient dans les Principautés Unies*, Bucarest, 1863, 49 p.; *Archives diplomatiques. II. Première partie, Documents sur la question des monastères grecs dans les Principautés Unies*, 1864, 338 p.; *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie*, par un député roumain, Paris, 1864, 47 p.; *Collection des documents diplomatiques et des pièces officielles concernant la question des monastères dédiés en Roumanie* (vol. I, 1858—1864, vol. II, 1864—1878), Constantinopole, 1880, 238 p. (I) + 153 + XLIX p. (II).

Legile bisericesti ale lui Cuza. IOAN M. BUJOREANU, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi*, 4 vol., București, 1873; CHIRU C. COSTESCU, *Colecțiune de legi, regulamente, acte, deciziuni, circulări, instrucțiuni, formulare și programe privitoare la Biserică, culte, cler, învățământ religios, bunuri bisericesti etc.* I, București, 1916; FOTIE BALAMACI, *Documente. Corespondența între Patriarhia din Constantinopol și mitropolitul Ungrovlahiei D. D. Nifon, între domnitorul Alexandru Ioan Cuza și toate Bisericile Ortodoxe cu privire la legile aprobate de către guvernul român pentru sinodul din anul 1864, traduse din grecește de...*, București, 1913, 124 p.

Lucrări. ST. BERECHET, *Dovezi noi asupra secularizării averilor mănăstirești în B.O.R.*, an. XLI, nr. 14 (512), 1923, p. 1041—1053; COMAN VASILESCU, *Istoricul mănăstirilor închinat și secularizarea averilor lor*, București, 1932; MARIN POPESCU-SPINENI, *Procesul mănăstirilor închinat. Contribuții la istoria socială românească*, București, 1936, 160 p.; C. C. GIURESCU, *Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate la 1863*, în *Studii*, revistă de istorie, an. XII, nr. 2, 1959, p. 149—157; GABRIEL COCORĂ, *Cum a fost privită de preoțime secularizarea averilor mănăstirești închinat*, în *G.B.*, an. XXII, nr. 11—12, 1963, p. 1050—1053; CONSTANTIN C. GIURESCU, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ed. II, București, 1970, p. 199—224; ECATERINA NEGRUȚI-MUNTEANU, *Moșiile mănăstirilor din Moldova închinat Locurilor Sfinte, după o statistică alcătuită la 1848*, în *M.M.S.*, an. XLIII, nr. 7—8, 1967, p. 497—504.

NICOLAE DOBRESCU, *Studii de istoria Bisericii române contemporane. I. Istoria Bisericii din România (1850—1895)*, București, 1905, p. 206 (îndeosebi p. 97—163); I. C. APOSTOL, *Cuza Vodă și reforma sa în Biserică română*, Iași, 1912; ȘTEFAN BERECHET, *Reformele bisericesti sub Cuza Vodă după presa streină*, în *B.O.R.*, an. XLIII, nr. 8, 1925, p. 475—479; CONSTANTIN DRĂGUȘIN, *Legile bisericesti ale lui Cuza Vodă și lupta pentru canonicitate*, în *S.T.*, an. IX, nr. 1—2, 1957, p. 86—103; STELIAN IZVORANU, *Sinoadele de sub regimul legilor lui Cuza*, în *B.O.R.*, an. LXXVIII, nr. 7—8, 1960, p. 658—682; GABRIEL COCORĂ, *Legea sinodală din 1864, sinteză a concepției clerului contemporan*, în *B.O.R.*, an. LXXXVII, nr. 3—4, 1969, p. 399—403; NICOLAE ȘERBĂNESCU, *150 de ani de la nașterea domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, în *B.O.R.*, an. LXXXVIII, nr. 3—4, 1970, p. 351—407 (prezintă pe larg toată viața bisericască în timpul domniei lui Cuza). Se poate consulta și V. PALADE, *Probleme de organizare și administrație bisericască în opera lui Mihail Kogălniceanu*, în *M.M.S.*, an. L, nr. 1—2, 1974, p. 39—63.

IX

BISERICA ORTODOXĂ DIN ROMÂNIA ÎNTRE ANII 1865—1918. RECUNOAȘTEREA AUTOCEFALIEI. MITROPOLIȚII PRIMAȚI

Legea organică din 1872. Cerîndu-se revenirea la canoane și la vechile rînduieli bisericești, în anul 1867 s-a alcătuit un proiect de Lege organică pentru Biserica Ortodoxă Română, care, în 1869, a fost trimis spre avizare și Patriarhiei ecumenice. Patriarhul Grigorie VI (1867—1871) a răspuns la începutul anului 1870, stăruind ca în noua lege să se prevadă ca după alegerea mitropolitului Ungrovlahiei, să se ceară din partea Patriarhiei ecumenice tomosul de recunoaștere, ca mitropoliții țării să-l pomenească la slujbe, iar Sfîntul Mir să fie cerut numai de la Constantinopol.

Acest proiect a fost apoi votat de Camera deputaților (4 decembrie 1872) și de Senat (11 decembrie 1872) și sancționat la 14/26 decembrie 1872, sub numele de *Legea organică pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți, cum și a constituirii Sfîntului Sinod al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române*.

Capitolul I al acestei legi prevedea ca alegerea ierarhilor să se facă de un colegiu electoral compus din cei doi mitropoliți, din episcopii eparhioți, din arhieriei titulari români și din toți deputații și senatorii ortodocși în funcție. Președinția acestui colegiu o avea mitropolitul primat, iar în lipsa lui, mitropolitul Moldovei sau cel mai vechi episcop în hirotonie. Mitropoliții se alegeau dintre episcopii eparhioți, iar aceștia dintre cei opt arhieriei titulari. Ei trebuiau să fie de neam român, în vîrstă de cel puțin 40 de ani, iar în ce privește studiile, se prevedea că numai după 20 de ani de la promulgarea legii se va cere titlul de licențiat sau de doctor în teologie. Alegerea se făcea cu majoritatea voturilor și era întărită de domn. Prin art. 28 al Legii era recunoscută existența legală a ierarhilor decretați în 1865. În felul acesta, s-a terminat «lupta pentru canonicitate», cu frămîntările ei.

Dar Legea avea o mare scădere, care a dăinuit în Biserica Ortodoxă din România pînă după 1918 și anume că alegerea mitropoliților și a episcopilor era încredințată unui colegiu, în componența căruia intrau, — pe lîngă membrii Sfîntului Sinod — toți deputații și senatorii ortodocși în funcție. Cu alte cuvinte, numărul laicilor, adesea necunoscători ai problemelor bisericești, era cu mult mai mare decît al membrilor Sfîntului Sinod. Clerul de mir și cu atît mai puțin clerul monahal nu aveau nici un reprezentant în acest colegiu. Se înțelege că în astfel de condiții, alegerea ierarhilor stătea sub influența intereselor politice ale timpului. Pe lîngă aceasta, cum am arătat, mitropoliții se alegeau dintre cei șase episcopi eparhioți, iar episcopii dintre cei opt arhieriei titulari, deci, era vorba de un cerc restrîns de eligibili. Această măsură era împotriva tradiției din Biserica noastră, căci de multe ori au fost ridicați în scaunele mitropolitane simpli arhimandriți sau egumeni (de pildă, Teoctist I și Varlaam, în Moldova, Teodosie și Grigorie IV Dascălul, în Țara Românească). Era însă și împotriva intereselor Bisericii, fiindcă între cei care aveau dreptul de-a fi aleși nu se aflau întotdeauna oamenii cei mai capabili.

Prin Legea organică din 1872, s-au pus și bazele Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe din România, menit «să păstreze unitatea dogmatică și canonică cu Biserica ecumenică, precum și unitatea administrativă și disciplinară a Bisericii naționale». El era format din cei doi mitropoliți, din cei șase episcopi (de Rîmnic, Buzău și Argeș, ca sufragani ai Mitropoliei Ungrovlahiei; de Roman, Huși și Galați, ca sufragani ai Mitropoliei Moldovei) și din opt arhieriei titulari, cîte unul de fiecare eparhie, pe numele unui oraș din cuprinsul eparhiei respective. Acești arhieriei erau numiți de guvern — și întăriți de șeful statului — dintre trei candidați propuși de Sfîntul Sinod. Se înțelege că erau numiți, de regulă, aceia care împărtășeau vederile politice ale partidului aflat la putere.

Instituția arhierieiilor titulari (fără scaun) — care nu sînt episcopi ajutători sau horepiscopi — era însă anticanonică (can. 6 al Sin. IV ec. admite hirotonia numai pe seama unei eparhii). Era însă și împotriva uzului din Biserica noastră, ea nefiind cunoscută în timpurile mai vechi. Apoi, spre deosebire de arhierieiii titulari de pînă în 1872, care erau hirotoniți pe seama unor foste eparhii ortodoxe din Răsărit, cei de acum erau hirotoniți pe seama unor orașe din țară, în care n-a existat nici odată vreun scaun episcopal («Ploieșteanul» la Mitropolia Ungrovlahiei, «Craioveanul» la Rîmnic, «Rîmniceanul» (Rm. Sărat) la Buzău, «Piteșteanul» la Argeș, «Botoșăneanul» la Iași, «Băcăuanul» la Roman «Bîrlă-

deanul» la Huși și «Gălățeanul» — mai târziu «Constănțeanul» — la Galați). Foarte puțini dintre acești arhierei titulari îndeplineau atribuții de vicari, așa cum îndeplinesc episcopii și arhierei vicari de azi. Ei locuiau de regulă la București sau la Iași, îndeplinind felurite slujbe: profesori la Facultatea de teologie și chiar la seminariile teologice, superiori ai unor mănăstiri etc. Instituția arhiereilor titulari a fost necesară atunci pentru a avea un număr de cel puțin 12 membri ai noului Sinod.

Președinția Sinodului o avea mitropolitul primat, iar în lipsa lui mitropolitul Moldovei sau cel mai vechi episcop în hirotonie. Ministrul Cultelor, care trebuia să fie ortodox, participa la ședințe cu vot consultativ. Sinodul se întrunea la București, în două sesiuni, primăvara și toamna, și se ocupa cu probleme spirituale, disciplinare și judecătorești.

Mitropolitul Nifon a înștiințat pe patriarhul ecumenic Antim VI (1871—1873) de această lege, alăturându-i un exemplar al ei, dar n-a primit nici un răspuns.

Pe baza acestei legi, în anii următori s-au întocmit numeroase regulamente, care urmăreau să pună rânduială în diferite sectoare din viața noastră bisericească. Aceste noi regulamente se ocupau cu atribuțiile de precădere ale mitropolitului primat, alegerea arhiereilor titulari, disciplina bisericească, disciplina monahală, întreținerea clerului, administrarea bunurilor bisericești, revizuirea și tipărirea cărților de cult, revista *Biserica Ortodoxă Română* și altele.

În legătură cu mitropolitul Nifon amintim faptul că în toamna anului 1872, a pus bazele unui seminar teologic în București, întreținut din banii săi, recunoscut și de stat. Prin testament, mitropolitul a rînduit ca seminarul întemeiat de el să-i poarte numele. I-a lăsat casele sale din București (str. 11 Iunie nr. 2), iar pentru întreținere un fond de aproape un milion de lei, depuși la o bancă în străinătate, un han în Calea Mogoșoaiei (Victoriei), precum și moșia Letca Nouă (azi jud. Ilfov). Avera seminarului urma să fie administrată de o epitropie, formată din trei membri, sub conducerea mitropolitului primat. Seminarul Nifon a funcționat pînă în anul 1948, dînd Bisericii numeroși slujitori ai altarelor. Mitropolitul Nifon a înființat și un fond special, din venitul unor moșii, urmînd ca jumătate din el să fie împărțit ca burse studenților de la facultățile laice, iar altă jumătate ca ajutoare pentru săraci, preotese văduve, elevi harnici, biserici sărace etc.

Mitropolitul Nifon, sub care s-au petrecut atîtea schimbări în viața Bisericii noastre, s-a stins din viață în vîrstă de 86 de ani, la 5 mai 1875, fiind înmormîntat la Cernica, mănăstirea sa de metanie.

Mitropolitul Calinic Miclescu. În locul său, Colegiul electoral — format din membrii Sfântului Sinod și din deputații și senatorii ortodocși — a ales în scaunul de primat al Bisericii Ortodoxe Române pe mitropolitul Moldovei Calinic Miclescu (1822—1886). Alegerea a avut loc la 31 mai, iar înscăunarea la 15 iunie 1875. Noul mitropolit primat era nepot al fostului mitropolit Sofronie al Moldovei, care l-a călugărit, apoi l-a hirotonit ierodiacon și ieromonah. Ca egumen la Slatina (din 1851), a înființat o școală în satul Mălini, pentru copiii țăranilor de acolo. Ca arhieru titular cu numele de Hariupoleos (1855), a fost deputat în Divanul ad-hoc al Moldovei, apoi locțiitor de episcop la Huși (1858—1861) și mai târziu locțiitor de mitropolit al Moldovei (1863—1865). La 10 mai 1865, a fost numit mitropolit al Moldovei.

În timpul păstoririi sale ca mitropolit primat, au avut loc fapte de mare însemnătate în viața Bisericii noastre.

Recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. La 9 mai 1877, s-a proclamat independența de stat a României, act consfințit apoi prin jertfele de sânge ale ostașilor noștri în războiul din 1877—1878 împotriva imperiului otoman. Se înțelege că după cucerirea independenței de stat a României, a crescut și prestigiul țării noastre în afara granițelor ei. A crescut însă și autoritatea Bisericii noastre, încît era necesară acum și dobîndirea formală a independenței sau autocefaliei sale. Am arătat în alt loc încercările făcute sub Alexandru Cuza pentru ca autocefalia Bisericii Ortodoxe Române să devină fapt împlinit.

După înlăturarea lui Cuza din scaunul domnesc (11 februarie 1866), problema «autocefaliei» a stagnat pentru cîțiva ani. Era limpede însă pentru oricine că se făcuse un însemnat pas înainte și că nu se putea renunța la luptă pînă la recunoașterea acestei autocefalii de către Patriarhia ecumenică. În însăși *Constituția* promulgată la 30 iunie 1866 se preciza că «Biserica Ortodoxă Română este și rămîne neatîrnată de orice chiriarchie străină, păstrîndu-și însă unitatea cu Biserica ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor».

În Legea organică din 1872, de care ne-am ocupat mai sus, ca și în regulamentele care au urmat, Biserica noastră era numită din nou «autocefală», deși această calitate nu-i fusese încă recunoscută de drept. După Războiul de independență, patriarhul Ioachim III (1878—1884) a crezut că poate ajunge la unele tratative cu guvernul român. De pildă, în 1879, cînd i s-a cerut binecuvîntarea pentru hirotonia a trei noi arhierei titulari aleși de Sfîntul Sinod, a făcut anumite obiecții cu privire la Legea organică și mai ales cu privire la «autocefalia» Bisericii

noastre, declarînd că nu o recunoaște. La pretenția patriarhului că mitropolia Ungrovlahiei s-ar afla «sub suprema suzeranitate spirituală» a scaunului ecumenic, mitropolitul primat Calinic Miclescu a apărat cu demnitate autocefalia Bisericii noastre, dovedind cu temeiuri canonice și istorice că patriarhul nu are nici un drept de amestec în treburile ei.

Raporturile Bisericii și ale statului nostru cu Patriarhia nu s-au îmbunătățit, ci dimpotrivă s-au înăsprît la începutul anului 1882, prin două fapte. Astfel, la 9 martie 1882, luîndu-se în discuție în Camera deputaților modificarea Legii organice din 1872, s-a exprimat dorința ca primatul Bisericii Ortodoxe Române să fie ridicat la treapta de patriarh, iar în Oltenia să se creeze o mitropolie, cu reședința la Craiova. Peste cîteva zile, la 25 martie 1882, s-a sfințit pentru prima dată la noi Sfîntul Mir, în catedrala mitropolitană din București, firește, fără consimțămîntul Patriarhiei ecumenice.

Aflînd despre aceste lucruri, patriarhul ecumenic Ioachim III a trimis «mitropolitului Ungrovlahiei și tuturor celorlalți ierarhi din România», o scrisoare plină de mustrări și învinuiri, invocînd din nou drepturile sale asupra Bisericii Ortodoxe Române.

Scrisoarea patriarhală — cu data de 10 iulie 1882 — a fost pusă în discuția Sfîntului Sinod, în ședința sa din 23 octombrie 1882. Membrii înaltului for au încredințat pe învățatul episcop Melchisedec al Romanului să întocmească un raport temeinic, prin care să spulbere toate învinuirile aduse de patriarh. Raportul a fost aprobat și semnat de membrii Sfîntului Sinod în ședința din 23 noiembrie 1882, și apoi înaintat Patriarhiei.

Lucrurile au rămas în vechea stare pînă după retragerea din scaun a patriarhului Ioachim III și alegerea urmașului său, Ioachim IV (1884—1886), animat de sentimente mai bune față de Biserica noastră. Sub el a început o nouă corespondență în vederea recunoașterii necondiționate a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. În februarie 1885, s-a ținut o adunare secretă la Mitropolia din București, la care au luat parte toți mitropoliții și episcopii țării, în prezența ministrului Cultelor de atunci, D. A. Sturdza, formulîndu-se o nouă scrisoare către Patriarhie, întocmită de episcopii Melchisedec al Romanului și Iosif Gheorghian al Dunării de Jos, în vederea recunoașterii autocefaliei. Au urmat alte tratative între București și Scaunul ecumenic, pînă ce s-a ajuns la un acord în această problemă.

Numai după aceea a urmat corespondența — de ordin formal — necesară într-o asemenea situație. Astfel, la 20 aprilie 1885 a fost trimisă la Constantinopol scrisoarea mitropolitului primat Calinic Miclescu —

însoțită de o adresă a lui D. A. Sturdza, ministrul Cultelor și Instrucțiunii — prin care cerea recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, potrivit rînduielilor canonice ale Bisericii Răsăritului.

Patriarhul ecumenic a convocat de îndată Sinodul patriarhal încuviințînd cele cerute de mitropolitul primat al României. La 25 aprilie 1885, patriarhul a răspuns atît mitropolitului primat, cît și ministrului Cultelor, arătînd că a luat în considerare, împreună cu membrii Sinodului său, cererea Bisericii Ortodoxe Române, pe care o recunoștea ca autocefală. Tot atunci s-a trimis și tomosul de autocefalie, semnat de patriarhul Ioachim IV și de zece mitropoliți, membrii ai Sinodului patriarhal, datat : aprilie 1885 (fără zi).

Cu aceeași dată, patriarhul ecumenic a trimis cîte o enciclică celorlalte Patriarhii și Biserici Ortodoxe autocefale, vestindu-le că a recunoscut autocefalia Bisericii noastre.

În ședința Sfîntului Sinod din 1 mai 1885, mitropolitul primat Calinic Miclescu și-a exprimat bucuria pentru recunoașterea autocefaliei, iar la 6 mai au fost citite, în traducere românească, tomosul sinodal și corespondența purtată cu acest prilej. La propunerea făcută de episcopul Melchisedec al Romanului în Sinod, mitropolitul primat a trimis patriarhului ecumenic, la 30 mai 1885, o scrisoare prin care-i adresa mulțumiri pentru atitudinea înțelegătoare pe care a avut-o în problema autocefaliei. Tot atunci, mitropolitul primat a înștiințat și celelalte 11 Biserici Ortodoxe autocefale — existente pe atunci — despre recunoașterea autocefaliei Bisericii noastre de către Patriarhia ecumenică. S-au primit de îndată scrisori de răspuns și felicitări.

Sub arhipăstoria mitropolitului primat Calinic, s-au petrecut și alte fapte de seamă în viața Bisericii noastre. Astfel, în 1881 s-a înființat Facultatea de teologie din București (în 1883—1884 n-a funcționat, din lipsă de fonduri), la 17 ianuarie 1882 s-a inaugurat Tipografia Cărților Bisericești, din București, care își continuă activitatea pînă azi. Trebuie să spunem că multe din faptele relatate mai sus s-au realizat fără contribuția directă a mitropolitului Calinic, care nu era un om de acțiuni îndrăznețe, cum au fost cele amintite mai sus. A murit la 14 august 1886, fiind înmormîntat în pridvorul bisericii mari de la Neamț, alături de Sofronie Miclescu.

Mitropolitul Iosif Gheorghian. Partidul liberal, aflat atunci la cîrma țării, a izbutit să aducă în fruntea Bisericii noastre pe episcopul Dunării de Jos *Iosif Gheorghian* (1829—1909), deși cel mai indicat pentru această înaltă slujire era episcopul Melchisedec al Romanului. Noul

ales era fiu de preot din Botoșani, studiase la Academia Mihăileană din Iași, a fost călugărit la Mogoșeni, slujind ca diacon al lui Sofronie Miclescu. Trimis ca diacon la capela română din Paris, a urmat felurite cursuri la Sorbona. Întors în țară, a fost egumen la Todireni (Suceava), Popăuți (Botoșani), apoi episcop de Huși (1865—1879) și Dunărea de Jos (1879—1886). Ca mitropolit primat n-a corespuns așteptărilor, neavînd curajul să se împotrivescă amestecului tot mai fățiș al statului din acea vreme în treburile Bisericii.

Legea clerului mirean și a seminariilor. În cursul păstoririi sale, tînărul ministru conservator Take Ionescu (1858—1922) a prezentat corpurilor legiuitoare, guvernului și Sinodului proiectul unei legi noi privitoare la Biserică și cler, intitulată *Legea clerului mirean și a seminariilor*. Mitropolitul Iosif a refuzat să o treacă prin Sinod, socotind-o anticanonică. Se pare că acesta a fost și motivul pentru care s-a retras din scaun la 29 martie 1893, așezîndu-se la mînăstirea Căldărușani.

Cum s-a ajuns la această Lege? Se știe că din timpuri îndepărtate, preoții noștri trăiau numai din munca lor pe ogoare, alături de credincioși, precum și din ofrandele acestora. În unele sate, întreținerea clerului și a bisericilor era în grija proprietarilor de pămînt. Prin art. 11 din Legea comunală a lui Alexandru Cuza din 1864, comunele — urbane sau rurale — au fost îndatorate să salarizeze pe preoții parohi și să întrețină bisericile din comunele respective. Prin Legea rurală se prevăzuse să se dea și bisericilor parohiale — dacă era cu putință — o anumită suprafață de teren arabil: 17 pogoane în Muntenia sau 8 fălci și jumătate în Moldova. Dar în satele de moșneni (răzeși), bisericile n-au putut fi împroprietărite, iar acolo unde preoții urmau să fie plătiți de primării, acestea ori nu plăteau nimic ori plăteau sume derizorii, încît slujitorii altarelor erau nevoiți să trăiască tot din venitul epitrahilului.

Din pricina acestor neajunsuri, s-au făcut dese intervenții pentru îmbunătățirea stării materiale a clerului de mir. Problema s-a discutat și în Sfîntul Sinod, dar și în Senatul țării, fiind ridicată de unii ierarhi, căci mitropoliții și episcopii eparhioți erau membri de drept ai Senatului. De pildă, în 1882, mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei a prezentat Senatului un proiect de lege pentru îmbunătățirea stării materiale și culturale a clerului. Un alt raport pe această temă a prezentat și episcopul Silvestru Bălănescu al Hușilor, în sesiunea Senatului din primăvara anului 1890, dar nu s-a făcut nimic pînă în 1893, cînd ministrul Take Ionescu a prezentat proiectul amintit mai sus. Împotriva noii Legi s-au ridicat însă politicienii liberali, fiind de altfel cunoscută politica lor

anticlericală. Pe de altă parte, unele acțiuni îndreptate împotriva Legii clerului mirean din 1893 erau pornite și din cercuri romano-catolice, căci un cler fără pregătire teologică, aflat în sărăcie, nu putea ține piept propagandei catolice, care era sprijinită de însuși capul statului, regele catolic Carol I, dar și de guvernele liberale. De pildă, în 1879 papa a ridicat vicariatul apostolic din București la rangul de Episcopie, devenită în 1887 Arhiepiscopie, ambele acte fiind săvârșite sub guvernul liberal condus de Ion C. Brătianu (ridicarea la rangul de Arhiepiscopie s-a făcut de papa Leon XIII, fără să ceară aprobarea Guvernului român).

Legea clerului mirean și a seminariilor a fost sancționată la 20 mai 1893, când scaunul de mitropolit primat era vacant. Ea se ocupa cu următoarele probleme: salarizarea clerului, întreținerea bisericilor, fixarea parohiilor, numirea și pregătirea clerului de mir, controlul administrativ și disciplinar în Biserică.

Prin această Lege se prevedea salarizarea preoților din bugetul Statului sau al comunelor, ei fiind împărțiți în mai multe categorii, după pregătirea lor și după locul în care activau, adică la orașe sau la sate. Astfel, *preoții urbani* licențiați sau doctori în teologie primeau un salariu lunar de 200 de lei, cei cu seminarul superior (8 ani) 100 de lei, iar cei cu seminarul inferior 60 de lei. Tot așa erau salarizați și diaconii din parohiile urbane. Așa-numiții preoți urbani supranumerari (deci, cei peste numărul stabilit de lege) dacă erau licențiați primeau 150 de lei lunar, cei cu seminarul superior 80 de lei, iar cei cu pregătire mai puțină 40 de lei. *Preoții rurali* cu seminarul superior aveau un salariu lunar de 80 de lei, iar cei cu seminarul inferior 50 de lei. Preoții rurali supranumerari primeau numai 25 de lei lunar.

Protopopii — care erau numiți de chiriarhul locului în acord cu Ministerul Cultelor — primeau un salariu lunar de 300 de lei. Salariile preoților rurali erau plătite de Ministerul Cultelor. În parohiile urbane, salarizarea era trecută în sarcina comunelor, dar, pentru a se asigura plata regulată, s-a prevăzut înscrierea din oficiu, în bugetele comunelor, a sumelor necesare în acest scop. În plus, statul venea în ajutorul comunelor urbane cu o subvenție de 500.000 de lei, tot pentru salarizarea clerului și întreținerea bisericilor.

La parohiile rurale, se lăsau în folosința bisericii și terenurile agricole pe care le aveau, urmînd ca trei sferturi să fie folosite de preoți, iar un sfert, de cîntăreți. Pentru parohiile rurale fără pămînt se prevedea un spor de salariu de 25% față de cel stabilit.

Prin aceeași Lege se fixau și «taxele» de epitrahil. În felul acesta, preotul a devenit un simplu funcționar al Bisericii, sau, mai corect spus, al credincioșilor săi.

În ce privește numirea preoților, se prevedea ca pe viitor la parohiile de oraș să fie numiți numai licențiați în teologie, iar la cele rurale numai absolvenți ai seminarului cu 8 clase.

Legea fixa și numărul parohiilor, luând anumite măsuri de îngrădire, necesare pe atunci, datorită numărului prea mare de preoți și diaconi, peste nevoile reale ale Bisericii. Astfel, s-a fixat un număr de 386 parohii urbane și de 3.326 parohii rurale, urmînd ca numărul lor să crească cu cel mult 20 pe an. S-a căutat, pe cît a fost posibil, ca într-o comună să nu fie decît o singură parohie, iar cătunele și satele aparținătoare de comuna (parohia) respectivă au fost declarate filiale. Micșorîndu-se numărul parohiilor, mulți preoți au continuat să funcționeze ca «supranumerari» cu un salariu de abia 25 de lei pe lună. Urmările acestor măsuri de îngrădire s-au resimțit abia peste vreo două decenii. De pildă, în 1914 existau în România de atunci 6.768 biserici — în afară de mînăstiri și schituri — cu abia 3.800 de preoți. Înseamnă că sporul anual de 20 parohii noi, n-a putut umple toate golurile și aproape 3.000 de biserici nu aveau preoți, slujbele săvîrșindu-se în ele foarte rar sau chiar niciodată.

Administrarea bunurilor bisericesti era încredințată unei epitropii, din care făceau parte preotul paroh și doi enoriași. Ei aveau îndatorirea de a întocmi bugete anuale cu veniturile și cheltuielile parohiei lor.

Aceeași Lege prevedea și înființarea de Consistorii eparhiale pe lîngă fiecare eparhie, pentru judecarea abaterilor clerului. Erau formate din cîte trei membri, numiți de chiriarh, în înțelegere cu Ministerul Cultelor, pe o perioadă de trei ani. Dreptul de a trimite un preot în judecată îl avea atît chiriarhul locului, cît și ministrul Cultelor, iar pentru bisericile cu fonduri proprii, acest drept îl aveau și epitropii sau eforii lor.

Legea clerului mirean a reorganizat și învățămîntul teologic, dîndu-i-se o întocmire mai temeinică, dar fără să-l treacă sub îndrumarea Bisericii. Astfel, au rămas în ființă cele două seminarii zise superioare, cu 8 ani de studii: Seminarul central din București și Seminarul Veniamin din Iași (adus aici de la Socola, în 1885). Pe lîngă acestea, la București mai funcționa și Seminarul Nifon, tot cu 8 clase. Erau prevăzute noi materii de studii, încît în cele trei seminarii superioare se predau nu numai teologie, ci și limbi clasice și moderne, discipline umaniste și reale, ca și în liceele teoretice cu 8 clase. Au fost lăsate să funcționeze și trei seminarii «inferioare», cu trei clase, la Roman, Rîmnic și Curtea de Argeș, ai căror absolvenți continuau studiile la celelalte trei seminarii.

În 1902 seminariile inferioare s-au desființat, iar la cele superioare s-au redus anii de studii la 7, dându-se însă o mai mare extensiune materiilor religioase. În 1908 s-au înființat încă două seminarii cu 8 clase, la mănăstirea Bistrița din Oltenia și la Galați.

Așadar, Legea clerului mirean a adus o seamă de schimbări în viața Bisericii noastre, fiind absolut trebuitoare atunci, în vederea ridicării preoților de mir din starea în care se găseau. E adevărat însă că statul avea acum dreptul de a-și spune cuvântul aproape în toate problemele bisericești, fapt care a avut urmări negative pentru viața Bisericii noastre. Pe de altă parte, Legea însăși nu a contribuit la o deplină îmbunătățire a stării materiale a tuturor slujitorilor sfintelor altare. De pildă, așa-numiții preoți «supranumerari» nu puteau trăi din salariul pe care-l oferea noua Lege. Iar credincioșii, obișnuiți pînă atunci să-și întrețină preoții, au încetat de-acum înainte să-i ajute, știind că au salariu de la stat. Privită din aceste unghiuri de vedere, Legea nu și-a atins scopul propus. Așa se face că în anii care au urmat, clerul însuși a venit cu unele măsuri și propuneri pentru îmbunătățirea stării sale materiale. De pildă, s-au constituit diferite asociații preoțești, în scopul ajutorării preoților și a familiilor lor (ex. Societățile «Clerul român» din București, «Frăția» în Eparhia Argeșului, «Ajutorul» în Ploiești, «Binefacerea» în Iași, «Solidaritatea» în eparhia Dunării de Jos etc.), s-au ținut congrese ale preoțimii (la Focșani și București), s-au înaintat memorii forurilor bisericești și de stat.

În urma acestor acțiuni, s-au luat noi măsuri pentru satisfacerea nevoilor preoțimii. Astfel, în ianuarie 1902, a apărut *Legea pentru înființarea Casei Bisericii*, propusă de ministrul Cultelor de atunci, Spiru Haret (1851—1912). Acest nou așezămînt (care funcționa pe lîngă Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, ca și «Casa Școalelor») avea următoarele atribuții: să controleze administrarea averilor bisericilor, mînăstirilor și așezămintelor bisericești; să administreze toate fondurile destinate prin legi sau puse la dispoziție din bugetul statului pentru întreținerea cultelor; să asigure păstrarea bisericilor și mînăstirilor, precum și a averilor bisericești; să se îngrijească de toate problemele bisericești și religioase privitoare la numirea personalului și la înființarea de biserici aparținînd oricărui cult (erau exceptate cîteva așezăminte bisericești, care se conduceau singure: Eforia Spitalelor Civile, Epitropia Sfîntul Spiridon din Iași, Așezămintele Brîncovenesti din București și Epitropia bisericii Madona Dudu din Craiova). Prin art. 8 din această lege se prevedea că «fondurile care vor rămîne la libera dispoziție a Casei Bisericii se vor întrebuința (...) și pentru ajutorarea

preoților atinși de infirmități incurabile, a preoteselor văduve și a orfanilor preoților lipsiți de orice alt mijloc de trai». Casa Bisericii a dăinuit pînă în 1921, fără să fi fost de vreun folos real Bisericii și Statului.

În anul 1904, deci la zece ani de la aplicarea Legii clerului mirean și a seminariilor, s-a prevăzut în bugetul țării prima majorare a salariilor cu 20 % pentru preoții care îndepliniseră zece ani de slujbă, potrivit prevederilor acelei Legi. În 1906, Spiru Haret a prezentat în Parlament un proiect pentru modificarea Legii din 1893, prin care se prevedeau o serie de măsuri pozitive: înființarea de noi parohii, înființarea de posturi de preoți ajutori, introducerea de «conferințe pastorale» anuale, majorarea salariilor preoților, cîntăreșilor și paracliserilor etc.

Cu toate măsurile luate în 1893, apoi în primii ani ai secolului nostru, preoțimea a continuat totuși să ducă o viață grea, ca și credincioșii. De aceea, nu e de mirare că în anul 1907, cînd a izbucnit cunoscuta răscoală țărănească, numeroși preoți au fost alături de păstorii lor, unii jertfindu-și chiar viața în timpul represiunilor regimului burghezo-moșieresc.

Mitropolitul Ghenadie Petrescu. În urma demisiei lui Iosif Gheorghian, partidul conservator, aflat la putere, a putut obține alegerea episcopului de Argeș Ghenadie Petrescu (1836—1918) la 18 mai 1893. Era originar din București, unde a și învățat carte la școala de la Domnița Bălașa. A intrat de tînar în mînăstirea Căldărușani, dar a fost călugărit la Cernica. Mitropolitul Nifon l-a luat în slujba Mitropoliei ca diacon, iar mai tîrziu ca preot eclesiarh. În 1875 a fost hirotonit arhieru, cu titlul de «Piteșteanul», ajungînd în același an locțiitor de episcop la Argeș, iar în 1876 episcop eparhiot. În această calitate, a lucrat mult pentru refacerea unor biserici vechi din eparhie sau ridicarea altora, a ajutat multe societăți filantropice și culturale (a oferit și Facultății de teologie suma de 30.000 de lei), a întreținut studenți la învățătură, a ajutat tipărirea colecției de *Documente privitoare la istoria modernă a României*. Fiind ales în scaunul de mitropolit primat cu ajutorul conservatorilor (sprijinind și Legea clerului mirean, întocmită de ei), mitropolitul Ghenadie a avut mult de suferit după ce a venit la conducerea țării un guvern liberal, mai ales că nu era agreat nici de rege.

În primăvara anului 1896, mai mulți membri ai Sinodului — instigați de politicienii vremii și de Partenie Clinceni, episcopul Dunării de Jos — i-au înscenat un proces, aducîndu-i felurite învinuiri (introducerea de inovații în slujbă, primirea unor preoți fără carte canonică în epar-

hia sa, cercetarea unor eparhii sufragane fără știrea chiriarhului locului etc.). Chemat în judecata Sfântului Sinod la 20 mai 1896, a fost depus din treaptă. Ridicat din reședința mitropolitană, a fost dus la mînăstirea Căldărușani. În locul său a fost instituită o locotenență alcătuită din mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei și episcopii Gherasim Timuș al Argeșului și Partenie Clinceni al Dunării de Jos. Peste cîteva luni însă, liberalii au căzut, urmînd un guvern conservator. O primă grijă a lor a fost aceea de-a repara nedreptatea făcută mitropolitului Ghenadie. La propunerea ministrului Cultelor George Mîrzescu, făcută la 4 decembrie 1896, Sfîntul Sinod s-a văzut nevoit să anuleze sentința dată împotriva mitropolitului. În aceeași zi însă, mitropolitul Ghenadie a demisionat din scaunul pe care-l deținuse. Rămas la Căldărușani, a trăit acolo — ca stareț pe viață — pînă la 31 august 1918, cînd moartea l-a surprins în București, la azilul de femei bătrîne, înființat de el. A fost dus și îngropat la mînăstirea Căldărușani.

Mitropolitul Iosif Gheorghian a doua oară. În ziua de 5 decembrie 1896, Colegiul electoral a ales pe Iosif Gheorghian ca episcop de Roman(!), iar în 6 decembrie a fost reales mitropolit primat, fiind investit și înscăunat în ziua de 8 a aceleiași luni. Nici a doua păstorire a sa nu a înregistrat realizări de seamă. A îmbogățit doar literatura teologică cu multe traduceri din limba franceză: *Cuvîntările* lui Inochentie Borisov al Harcovului, traduse în franțuzește de Alexandru Sturza (1897), *Expunerea doctrinei Bisericii creștine ortodoxe* (ed. III, 1901) și *Papalitatea schismatică* (ed. II, 1906) ale teologului francez Vladimir Guettée, iar din literatura patristică a tradus *Istoria bisericească și Viața lui Constantin* a lui Eusebiu de Cezareea (1896), *Istoria bisericească* a lui Sozomen (1897), *Istoria bisericească* a lui Socrate (1899) etc. Pentru activitatea sa cărturărească a fost ales membru de onoare al Academiei Române. A murit la 24 ianuarie 1909, fiind îngropat în biserica Sfîntul Gheorghe de la Cernica, ctitoria Sfîntului Ierarh Calinic.

Mitropolitul Athanasie Mironescu. La 5 februarie 1909, Colegiul Electoral Bisericesc a ales în scaunul mitropolitan vacant pe episcopul Rîmnicului Athanasie Mironescu (1856—1931). Noul întîistătător al Bisericii Ortodoxe din România era fiu de preot din Trohan—Vaslui, a făcut seminarul la Socola, apoi Facultatea de teologie din Cernăuți, care i-a conferit doctoratul. A funcționat un timp ca profesor de Morală la Facultatea de teologie din București (1887), apoi a fost ales arhieru, cu titlul de «Craioveanul» (1895), păstrîndu-și în continuare și catedra. Din 1898 pînă în 1909 a fost episcop al Rîmnicului-Noul Severin.

Mitropolitul Athanasie era cel mai cult ierarh din vremea sa, întocmind numeroase lucrări de teologie morală și de istorie bisericească. Între ele se remarcă o lucrare masivă despre *Sf. Atanasie cel Mare al Alexandriei* (1900). Împreună cu Gherasim Timuș, episcopul Argeșului, au tradus în românește *Istoria bisericească universală* a lui Eusebiu Popovici, în 2 vol. (București, 1900—1901). Mai târziu, a tradus-o din nou, singur, în 4 vol. (București, 1925—1928). Ca episcop de Râmnic a tipărit *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noului Severin* (București, 1906), iar către sfârșitul vieții *Istoria mănăstirii Cernica* (1930). Pentru activitatea sa cărturărească, Academia Română l-a ales membru de onoare, în 1909.

Păstoria lui n-a fost însă liniștită, din pricină că tocmai atunci s-a votat *Legea Consistoriului Superior Bisericesc*. Arătăm mai sus câteva din neajunsurile Legii sinodale din 1872 și anume cercul restrîns al celor eligibili la demnitățile de episcopi și mitropoliți, existența — nejustificată — a arhierilor titulari, precum și excluderea clerului de mir și monahal de la alegerea ierarhilor. Așa cum era conceput prin *Legea din 1872*, Sfîntul Sinod rămînea, într-un fel, izolat de restul clerului, neavînd o legătură mai vie, mai lucrătoare cu preoțimea, în folosul Bisericii. De aceea, s-au ridicat în repetate rînduri glasuri, care cereau o organizare bisericească pe temelii mai democratice, care să angajeze într-o acțiune comună toate elementele componente ale Bisericii: ierarhi, preoți și credincioși.

Unii cereau o modificare radicală a Legii sinodale din 1872, introducîndu-se în Sfîntul Sinod preoți de mir, cărora să li se acorde aceleași drepturi ca și ierarhilor la dezbaterile tuturor problemelor bisericești, urmînd să fie desființați arhierii titulari. Alții, mai moderați, cereau menținerea organizării de atunci a Bisericii, dar cu lărgirea cercului celor ce puteau fi aleși în treapta de episcop și mitropolit, prin desființarea arhierilor titulari, socotiți anticanonici.

Aceste motive l-au determinat pe Spiru Haret, în calitatea sa de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, să întocmească un proiect de lege privitor la modificarea Legii sinodale din 1872. Proiectul său a fost votat de Parlament și apoi sancționat — la 20 martie 1909 — sub numele de *Legea pentru modificarea Legii sinodale din 1872 și pentru înființarea Consistoriului Superior Bisericesc*. Prin noua Lege s-a creat, deci, o instituție separată de Sfîntul Sinod, cu rol consultativ. În componența Consistoriului Superior Bisericesc, intrau toți membrii Sfîntului Sinod, un preot-profesor ales de colegii lui de la Facultatea de teologie din București, un preot-profesor de la unul din seminariile teologice, ales de către profesorii tuturor seminariilor, doi stareți de mănăstiri sau schi-

turi și 17 preoți (sau diaconi), câte trei de la București, Iași și Râmnic, câte doi de la Roman, Huși și Dunărea de Jos și câte unul de la Buzău și Argeș. Consistoriul Superior Bisericesc avea rostul «de a înfrăți clerul superior cu cel inferior și a-l aduna laolaltă, spre a conglăsuși împreună promovarea intereselor Bisericii» și a fi «un adevărat parlament preoțesc, unit cu Sfântul Sinod, unde preoții să-și poată aduce și manifesta și discuta cu aleșii lor, toate dorințele legitime și canonice». În afară de acestea, în competența Consistoriului Superior Bisericesc au intrat și o parte din atribuțiile administrative și judecătorești care mai înainte erau rezolvate numai de Sfântul Sinod, dar nu erau «esențiale dregătoriei episcopale», precum și dreptul de a se pronunța în diferite chestiuni de administrație eparhială.

La 18 decembrie 1911, Legea a suferit unele modificări, precizându-se atribuțiile Consistoriului Superior Bisericesc. El își păstra îndoitul rost : de a stabili o legătură între toți membrii Bisericii și mai ales între membrii Sfântului Sinod și clerul de mir și monahal, precum și acela de-a fi «ecoul tuturor cerințelor sufletești» ale preoțimii. Din organ de administrație și de judecată, cum era conceput în 1909, el a rămas acum numai un corp consultativ și o tribună a preoțimii, în care să-și poată da părerea asupra tuturor problemelor privitoare la starea sa materială, culturală și morală, precum și a mînăstirilor.

În ciuda intențiilor bune care au dus la înființarea lui, Consistoriul Superior Bisericesc n-a izbutit să dobîndească autoritatea pe care trebuia s-o aibă, iar conducerea treburilor bisericești a rămas tot în seama Sfântului Sinod și supusă intereselor politice ale vremii. Pe lîngă aceasta, Legea Consistoriului Bisericesc a avut și anumite urmări negative asupra vieții Bisericii Ortodoxe Române din vremea aceea. Ea a dat naștere la așa numita «criză bisericească din Biserica noastră, al cărei exponent a fost episcopul Romanului Gherasim Saffirin. Acesta a mers atît de departe, încît în ședința sinodală din 12 octombrie 1909, a aruncat anatema asupra membrilor Sfântului Sinod precum și asupra tuturor celor care — direct sau indirect — au contribuit la alcătuirea Legii respective, pe care el o socotea anticanonică. Au urmat lupte aprige și frămîntări nu numai în sînul clerului, ci și în viața politică și laică a țării, cu atacuri vehemente în presă, cu întrebuintarea celor mai josnice mijloace pentru compromiterea Bisericii Ortodoxe și a ierarhilor ei. De toate acestea nu era străină nici propaganda catolică din țara noastră, în frunte cu avocatul bucureștean Mariu Teodorian-Carada, trecut la catolicism, nepotul de frate al bancherului și moșierului craiovean Eugeniu Carada, întemeietorul Băncii Naționale a României, ajutat de

cîțiva preoți caterisiți, cu ajutorul cărora a scos mai multe ziare-pamflete de propagandă. S-a mers atît de departe, încît într-un ziar de atunci s-a susținut că «rezolvarea crizei (bisericești *n.n.*) stă numai în unirea cu Biserica Romei». Iar un alt agent al propagandei catolice la noi, italianul Iosif Frollo, i-a propus mitropolitului primat Athanasie Mironescu (1909—1911) să îmbrățișeze unirea cu Roma, cu întreaga Biserică Ortodoxă Română, primind, în schimb, din partea papei, titlul de patriarh unit. Canonul Iosif Baud, vicarul Arhiepiscopiei catolice din București, a publicat tot atunci știrea mincinoasă că mitropolitul Calinic Miclescu ar fi îmbrățișat pe patul de moarte credința catolică. Insinuarea sa a dus la nenumărate proteste din partea preoților și credincioșilor, încît Baud a fost nevoit să părăsească țara. Pînă la urmă, susținut de cîțiva preoți caterisiți și cîțiva laici, sfătuiți se pare și de unii agenți ai catolicismului, Gherasim Saffirin și-a îndreptat atacurile împotriva mitropolitului primat, ajungîndu-se la un proces sinodal, care a produs multă tulburare în Biserică (așa numita «criză bisericească» din anii 1909—1911). Sfîntul Sinod a cercetat acuzațiile aduse mitropolitului primat, în lunile mai și iunie 1911, găsindu-l nevinovat. Drept aceea, în ședința din 24 iunie 1911 a fost achitat, iar episcopul Gherasim depus din scaun. Cu toate acestea, la 28 iunie 1911, Athanasie și-a înaintat demisia din scaunul de mitropolit primat, retrăgîndu-se la mînăstirea Cernica, unde și-a consacrat tot timpul traducerii sau întocmirii unor lucrări de istorie. Și-a dat obștescul sfîrșit abia la 9 octombrie 1931, fiind îngropat în cimitirul mînăstirii Cernica.

Mitropolitul Conon Arămescu-Donici. Alegerea unui nou mitropolit primat s-a făcut abia la 14 februarie 1912, în persoana episcopului Conon Arămescu-Donici de la Huși, investit și înscăunat la 19 ale aceleiași luni. Conon era tot moldovean, născut dintr-o familie de preot din satul Urzici-Arămești, lîngă Roman. A făcut studii la seminarul de la Socola, la Facultatea de «Științe și Litere» din Iași, apoi la Facultatea de teologie din Cernăuți, unde a obținut doctoratul. A fost mult timp profesor la Liceul Național, la Școala normală și la Seminarul Veniamin din Iași. În 1897 a fost hirotonit arhieru, cu titlul «Băcăuanul», iar din 1902 pînă în 1912 a păstorit la Huși, ca episcop eparhiot.

Din timpul păstoririi sale ca mitropolit primat, trebuie să pomenim tipărirea ediției sinodale a *Bibliei*, în anul 1914. În timpul primului război mondial, după ce o parte din România a ajuns sub ocupație străină, mitropolitul Conon a rămas în București, alături de păstoriții săi. Constrîns de autoritățile germane de ocupație, a trebuit să semneze o pro-

clamație către ostașii români și către populația din Moldova, cu îndemnuri de a nu mai ridica armele împotriva trupelor de ocupație, ceea ce i-a pricinuit multă amărăciune și învinuiri nemeritate.

După încheierea primului război mondial și formarea statului național unitar la 1 Decembrie 1918, mitropolitul Conon a mai păstorit puțin timp, căci la 1 ianuarie 1919 s-a retras din scaun, viețuind în metocul mănăstirii Cernica din București. A trecut la cele veșnice la 7 august 1922, fiind îngropat la Cernica. După o sedisvacanță de un an, când treburile Mitropoliei au fost conduse de arhiereul *Platon Ciosu Ploieșteanul* (1867—1934) la 18/31 decembrie 1919 s-a făcut alegerea noului mitropolit primat *Miron Cristea*, pînă atunci episcop la Caransebeș, care în 1925 avea să devină primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Concluzii. *Privind asupra dezvoltării vieții bisericești după anul 1865 și pînă la sfîrșitul primului război mondial, putem spune că a fost o epocă de mari frămîntări și neajunsuri pentru Biserică. La această situație s-a ajuns datorită amestecului neconținut al partidelor politice (conservator și mai ales liberal) și al regelui catolic în treburile Bisericii noastre, cultivînd o atmosferă de intrigi, calomnii și neînțelegeri. În astfel de condiții, nici membrii Sfîntului Sinod — în frunte cu mitropoliții primați — aleși cu concursul partidelor politice de la putere, nu mai reprezentau autoritatea morală a vlădicilor de altă dată și nici nu s-au ridicat la înălțimea înaintașilor lor. Dimpotrivă, trei dintre ei au fost nevoiți să-și părăsească scaunul, spre paguba vieții bisericești și spre adîncă durere a păstoriților lor, care așteptau mereu schimbarea lucrurilor în bine.*

BIBLIOGRAFIE

Izvoare. *Autocefalia*. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, *Acte privitoare la autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1885 (publicate și în B.O.R., an. IX, 1885, nr. 5, p. 336—354, nr. 8, p. 533—557; nr. 12, p. 921—933 și în rev. *Ortodoxul*, București, an. VI, 1855, nr. 23, p. 177—182; nr. 30, p. 233—235; nr. 49, p. 385—395).

Legile bisericești. IOAN M. BUJOREANU, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi*, 4 vol. București, 1873—1885; *Legea Organică și regulamentele Sf. Sinod al Sf. Biserici autocefale române...*, ed. IV, București, 1892, 161 p.; *Legea clerului mirean și a seminariilor, regulamentele acestei legi și cu tabloul parohiilor urbane și rurale din țară*, București, 1894, 412 p.; CHIRU C. COSTESCU, *Colecțiune de legi, regulamente, acte, deciziuni, circulări, instrucțiuni, formulare și programe privitoare la Biserică, culte, cler, învățămînt religios, bunuri bisericești etc.*, vol. I, București, 1916. Vezi și Colecția revistei *Biserica Ortodoxă Română* pe anii 1874—1916 și *Procesele verbale ale ședințelor Sf. Sinod* (sumarele ședințelor Sf. Sinod), (anexă la revista *Biserica Ortodoxă Română*, 1874—1916).

Lucrări. Autocefalia. NICOLAE DOBRESCU, *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane. I. Istoria Bisericii din România (1850—1895)*, București, 1905, 206 p.; CONSTANTIN PÎRVU, *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*, în *Studii Teologice*, an. VI, nr. 9—10, 1954, p. 511—530; NICULAE I. ȘERBĂNESCU, *Optzeci de ani de la dobândirea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, în *B.O.R.*, an. LXXXIII, nr. 3—4, 1965, p. 247—273; IOAN RĂMUREANU, *La a 90-a aniversare a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, în *B.O.R.*, an. XCIII, nr. 11—12, 1975, p. 1366—1383; MIHAI CONSTANDACHE, *Măsuri noi de organizare în Biserica Ortodoxă Română la începutul veacului al XX-lea*, în *B.O.R.*, an. LXXXIII, nr. 7—8, 1965, p. 752—770.

Legile bisericesti și starea preoțimii. MELCHISEDEC (ȘTEFĂNESCU), *Studiu despre ierarhia și instituțiunea sinodală în Biserica Ortodoxă a Răsăritului în genere și despre ierarhia și instituțiunea sinodală în Biserica Ortodoxă Română*, București, 1883; MELCHISEDEC (ȘTEFĂNESCU), *Memoriu despre starea preoților din România și despre pozițiunea lor morală și materială*, în *B.O.R.*, an. XII, 1888, p. 18—40 (și extras); TAKE IONESCU, *Legea clerului*, București, 1893; TH. VĂCĂRESCU, *Legea clerului în Senat*, București, 1893; IOSIF NANIESCU, *Discurs pronunțat în ședința Senatului... în chestiunea îmbunătățirii soartei clerului mirean*, București, 1894, 30 p.

Consistoriul Superior Bisericesc. I. MIHĂLCESCU, *Pentru modificarea Legii sinodale*, București, 1909; N. DOBRESCU, *Defectuoșitatea alegerii episcopilor și mitropoliților la noi*, București, 1909; NICOLAE DOBRESCU, *În chestia modificării Legii Sinodului. Lămuriri canonice-istorice asupra sinodului și asupra organizațiunii bisericesti din Biserica Ortodoxă*, București, 1909; GR. PIȘCULESCU, *Apoloogia unei legi și mai presus de ea a unui principiu*, București, 1909; GHERASIM SAFIRIN, *Cuvântări rostite cu privire la proiectul de lege pentru modificarea Legii sinodale din 1872 și pentru înființarea Consistoriului Superior Bisericesc*, București, 1909; CONSTANTIN C. DICULESCU, *Tulburările bisericesti și propaganda catolică. Memoriu înaintat Sf. Sinod la 25 mai 1911*, București, 1911; N. IORGA, *Tulburările bisericesti și politicianismul*, Vălenii de Munte, 1911; SPIRU C. HARET, *Criza bisericască*, București, 1912.

Mitropoliții primați. NICULAE ȘERBĂNESCU, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în *B.O.R.*, an. LXXVII, nr. 7—10, 1959, p. 722—826 (îndeosebi p. 813—824); VENIAMIN POCITAN, *Arhieriei vicari în Biserica Ortodoxă românească. Vicarii Arhiepiscopiei Bucureștilor, Mitropoliei Ungrovlahiei și Patriarhiei Române*, București, 1937, 52 p.; MIRCEA PĂCURARIU, *Cancelaria Mitropoliei Ungrovlahiei și slujitorii ei, din 1831 pînă azi*, în *G.B.* an. XVIII, nr. 5—6, 1959, 350—364 (se ocupă și cu arhieriei vicari);

C. I. IALOMIȚEANU, *Nifon, mitropolitul Ungrovlahiei. Viața și activitatea sa*, București, 1896, 82 p.; GRIGORIE N. POPESCU, *Din trecutul Seminarului Nifon mitropolitul din București*, București, 1943, 240 p.; NICULAE ȘERBĂNESCU, *O pomenire și o aniversare: mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei (1850—1875), primul «primat» al Bisericii Ortodoxe Române*, în *G.B.*, an. XXXI, nr. 5—6, 1974, p. 649—656.

Despre mitropolitul Calinic Miclescu, date biografice publicate de GHENADIE ENĂCEANU, în *B.O.R.*, an. X, nr. 8, 1886, p. 581—618.

Despre mitropolitul Iosif Gheorghian, date biografice în *B.O.R.*, an. XXXII, 1908—1909, p. 1201—1225; NICULAE M. POPESCU, *Corespondența lui Iosif Gheorghian cu Vladimir Guettée*, în *B.O.R.*, an. LXII, nr. 7—12, 1944, p. 263—313 (și extras).

GEORGE I. GIBESCU, *Un mare ierarh din trecutul apropiat al Bisericii noastre Mitropolitul Ghenadie Petrescu, 1893—1896*. București, 1940, 81 p.

VASILE ROMANESCU, *Mitropolitul Athanasie Mironescu*, București, 1942.

IULIU SCRIBAN, *Cronica vieții bisericesti din România în timpul războiului*, în *B.O.R.*, an. XL, nr. 5, 1922, p. 378—382 și nr. 6, p. 461—464.

X

EPISCOPIILE SUFRAGANE MITROPOLIEI UNGROVLAHIEI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Episcopia Rîmnicului-Noul Severin. *Sfîntul Ierarh Calinic de la Cernica.* La 15 septembrie 1850, în scaunul de episcop al Rîmnicului-Noul Severin a fost ales arhimandritul Calinic, starețul mînăstirii Cernica (1787—1868). Noul ales se trăgea dintr-o familie de buni creștini din București, a învățat carte românească și grecească la una din școlile existente în acel timp, poate la Colțea sau la Sfîntul Gheorghe.

Atmosfera de viață duhovnicească din mînăstirea Cernica, îndrumată la sfîrșitul secolului XVIII și începutul celui următor de starețul Gheorghe, au avut o mare influență asupra sufletului său, încît în anul 1807 a intrat în această mînăstire. În anul următor, a depus voturile monahale, primind numele de Calinic, în locul celui de Constantin. A fost hirotonit diacon de către mitropolitul bulgar Sofronie de Vrața, refugiat pe atunci în Țara Românească, iar în 1813 a fost hirotonit preot (ieromonah) de arhiereul Dionisie Lupu Sevastias, viitorul mitropolit.

Îndrumat de duhovnicul său Pimen, a început o viață de grele nevoițe călugărești, cu post, rugăciune, muncă, citiri din Sfînta Scriptură și din alte cărți. Prin 1812, a fost trimis împreună cu părintele său duhovnicesc la mînăstirea Neamț, să strîngă ajutoare pentru refacerea bisericii Sf. Nicolae, distrusă de un cutremur. Cu acest prilej, a putut cunoaște străvechea ctitorie mușatină, cu aleasa ei viață duhovnicească, precum și alte mînăstiri moldovene. În 1816 a plecat la Athos, unde a stat aproape un an, izbutind să cunoască îndeaproape viața monahală de acolo. La 14 decembrie 1818, soborul mînăstirii Cernica a ales ca stareț pe ieromonahul Calinic, pe atunci în vîrstă de abia 31 de ani. Doi ani mai tîrziu, a fost hirotesit arhimandrit.

Cei 32 de ani de conducere a mînăstirii Cernica au fost ani de neîntrerupte strădanii pentru ridicarea vieții călugărești de acolo, pentru buna călăuzire a viețuitorilor, pentru înfrumusețarea sfintei mînăstiri cu noi lăcașuri de închinare sau chilii, pentru luminarea poporului prin școală. Vom urmări doar cîteva aspecte din multipla sa activitate.

Aproape toate ostenele starețului Calinic au fost închinare ridicării vieții duhovnicești din mînăstirea pe care o cîrmuia. Viețuitorii ei se ocupau cu rugăciunea, dar și cu lucrul mîinilor. Pentru a le oferi o activitate practică și folositoare, a întemeiat în mînăstire felurite ateliere, în care călugării își pregăteau singuri cele necesare pentru îmbrăcăminte (rase, potcapuri etc.). Monahii știutori de carte se ocupau cu copierea de lucrări, deși tiparul înlocuise în foarte mare măsură această veche îndeletnicire călugărească. Obștea monahală creștea mereu. În 1824 erau 130 de părinți, în 1838 numărul lor s-a ridicat la 300, ca în 1850 să fie de peste 350. Între ei s-au remarcat numeroase personalități bisericești, ca arhiereul Ioanichie Stratonichias, originar din Transilvania, așezat către sfîrșitul vieții la Cernica († 1839), protosinghelul Naum Rîmniceanu, cunoscut cronicar († 1839), Pimen, fostul egumen de la Tismana, Veniamin Catulescu, unul din ucenicii lui Calinic, mai tîrziu profesor de religie la «Sfîntul Sava» în București, Anastasie Baldovin, un alt ucenic și biograful său, Nicandru, urmașul său în stăreție și alții.

În același timp, starețul Calinic a fost și un bun îndrumător al numeroșilor credincioși care cercetau mînăstirea. El era cunoscut atît prin rugăciunile sale tămăduitoare, cît și prin faptele sale de milostenie. De pildă, în 1821 a hrănit în mînăstire — timp de cîteva luni — un mare număr de locuitori din București și din împrejurimi, refugiați la Cernica de frica otomanilor. Numeroase milostenii a făcut în diferite părți ale țării și chiar peste hotarele ei. Pentru copiii din satul Cernica a înființat o școală, cu dascăl plătit de mînăstire.

În ce privește ridicarea de lăcașuri sfinte, cum era și firesc, atenția starețului Calinic s-a îndreptat, în primul rînd, spre mînăstirea pe care o cîrmuia. Astfel, încă din primii ani de stăreție, s-a ocupat de zugrăvirea bisericii mînăstirii, cu hramul Sfîntul Nicolae, lucrare făcută de cunoscuții zugravi Fotache și Nicolae Polcovnicul.

Între anii 1832—1836, a zidit din temelie biserica cu hramul Sf. Gheorghe, din ostrovul mînăstirii, cu bani primiți din partea arhiereului titular Ioanichie Stratonichias. Fiind distrusă la scurt timp de un cutremur, starețul Calinic a început rezidirea ei, isprăvind-o în 1842. Biograficul său, Anastasie Baldovin, spune că planul bisericii a fost făcut de starețul însuși. Tot atunci s-a zidit o nouă stăreție în ostrovul Sfîntul

Gheorghe, în care se afla și un paraclis închinat Sfântului Apostol Ioan. Pentru îngrijirea părinților bolnavi, a ridicat bolnița în același ostrov. Așadar, prin strădaniile sale s-a ridicat în ostrovul Sfântul Gheorghe o așezare nouă, o adevărată mînăstire. Tot atunci s-a ridicat și clopotnița care străjuiește și azi întreaga mînăstire.

În anul 1846, a început zidirea bisericii cu hramul Sfînta Treime de la *Pasărea*, mînăstire aflată, încă de la întemeiere, sub oblăduirea directă a Cernicăi. Biserica s-a ridicat din banii starețului Calinic și din daniile unor credincioși (cu cîtiva ani în urmă ridicase la *Pasărea* biserica cimitirului).

Prin 1827, mînăstirea Cernica primise o moștenire însemnată din partea Marioarei Bujoreanu, soția căminarului Grigorie Bujoreanu. Starețul Calinic, devenind epitrop al întregii moșteniri, a zidit din banii rămași *biserica Adormirea din Cîmpina* și s-a îngrijit de școala de acolo, întemeiată de căminăreasă, înființînd și a doua școală. De asemenea, din banii mînăstirii, dar și din propriile sale agoniseli, s-au ridicat unele biserici parohiale în diferite sate: *Buești-Ialomîța*, unde Cernica avea o moșie, *Sohatu-Ilfov*, *Ghergani-Dîmbovița* sau a ajutat alte lăcașuri de închinare: mînăstirile *Ghighiu* și *Poiana Mărului*, schitul *Icoana*, bisericile din satele *Cernica*, *Rătești*, *Ghenoaia* și altele.

Sub aspect gospodăresc, a sporit mult averea mînăstirii, prin cumpărarea unor moșii și a unor prăvălii în București, prin ridicarea unor mori pe Dîmbovița. În 1838, a obținut un hrisov — din partea domnitorului Alexandru Ghica (1834—1842) —, prin care mînăstirea era scoasă de sub închinarea către Mitropolie.

În 1850, după 43 de ani de ședere în mînăstire și după 32 de ani de cîrmuire a obștei monahale, starețul Calinic a fost chemat la înalta slujire de arhiereu. Încă după moartea mitropolitului Grigorie Dascălul, domnitorul Alexandru Ghica a stăruit să primească cinstea de mitropolit, dar a refuzat, socotindu-se nevrednic de o asemenea înaltă cinstire. În anul 1850, însă, cînd erau vacante toate cele patru scaune vlădicești din Țara Românească, domnitorul Barbu Știrbei (1849—1856), care avea o mare admirație pentru starețul mînăstirii ctitorite de strămoșul său, vornicul Cernica Știrbei, a izbutit să-l convingă să accepte cîrmuirea unei eparhii. Alegerea noilor ierarhi a avut loc la 14 septembrie 1850, iar în ziua următoare s-a făcut rînduirea lor pe eparhii, Calinic fiind ales episcop la Rîmnic. A fost investit la 17 septembrie și hirotonit în catedrala mitropolitană din București la 26 octombrie 1850. Instalarea în scaunul vlădicesc i s-a făcut la Craiova, la 26 noiembrie, întrucît

reședința episcopală din Rîmnic era distrusă, în urma unui incendiu din anul 1847.

De acum înainte a început o nouă etapă în viața lui Calinic Cernicanul. Eparhia Rîmnicului se afla într-o situație jalnică. De 10 ani nu avea un titular, reședința și catedrala episcopală erau distruse, preoții erau insuficienți, slab pregătiți, cu o stare materială precară, seminarul era închis, lăcașurile de închinare erau neîntreținute, altele în paragină sau închise. Noul episcop moștenise deci o situație foarte grea și care trebuia îndreptată. Îndată după înscăunare a făcut o vizită în eparhie, cercetînd mai multe parohii și mînăstiri, spre a cunoaște situația la fața locului. Apoi a numit noi protopopi și a hirotonit mai mulți preoți. În anul 1851, a izbutit să redeschidă cursurile seminarului, întâi în mînăstirea Bucovăț (două luni), apoi la Craiova, unde a rămas pînă în 1854. În 1853, a organizat anumite «școli protopopești» pentru pregătirea cîntăreților și a paracliserilor. Tot în anul 1853, cu ajutorul domnitorului Barbu Știrbei, a refăcut din ruine biserica schitului *Popînzălești* (Romanați), metocul Episcopiei, prima sa ctitorie în Oltenia.

În sfîrșit, în iulie 1854, a mutat Episcopia la Rîmnic, iar în 1855 a adus aici și seminarul. Cu un ajutor primit din partea lui Barbu Știrbei (din «Fondul de rezervă al mînăstirilor»), episcopul Calinic a început ridicarea unei noi catedrale episcopale, isprăvită în 1856. Planul bisericii a fost conceput de episcop, iar pictura a fost încredințată lui Gh. Tattarescu. Odată cu biserica au fost ridicate și casele în care era adăpostit seminarul, s-au refăcut reședința și bolnița.

Între anii 1859—1864, a ridicat din banii săi schitul Frăsinei (j. Vîlcea), rînduind reguli aspre de viațuire, așa cum văzuse la Athos și pe care le practicase el însuși de cînd intrase în mînăstire. Planul bisericii a fost conceput de el, iar zugrăvirea a fost încredințată pictorului brașovean Mișu Popp. Pentru că în timpul ridicării schitului se votase Legea secularizării, episcopul Calinic a rugat pe Alexandru Cuza să-l excepteze de la acea Lege, rugăminte pe care domnul i-a și îndeplinit-o.

Iubitor de carte și de cultură, episcopul Calinic simțea nevoia unei tipografii proprii. Ca stareț la Cernica și apoi ca episcop, a tipărit cîteva cărți la București: *Rînduiala tunderii chipului monahicesc* (1842), *Carte foarte folositoare de suflet* (1852), *Pravoslavnică Mărturisire* (1859) ș.a. A venit și în sprijinul mitropolitului Nifon, suportînd cheltuielile de tipărire a unor cărți. Prin 1860, «cu bani împrumutați», după cum spune el însuși, a pus bazele unei tipografii, proprietatea sa, «Tipografia Calinic Rîmnic». De sub teascurile acesteia au ieșit mai multe cărți, fie de slujbă, fie cu alt conținut: *Aghiazmatarul* (1861), *Slujba Sf. Învieri*

(1861), cele 12 *Mineie* (1862) — după ediția de la Buda, revăzută de Iosif al Argeșului, cu reproducerea prefețelor lui Chesarie și Filaret —, *Evangelhia* (1865), *Octoihul* (1865), apoi un *Manual de pravilă bisericească* (1861, după ed. din 1854 a mitropolitului Nifon), *Tipicul bisericesc* (1861, tot după ed. din 1851 a lui Nifon), *Carte foarte folositoare de suflet* (1862, după ed. din 1852), *Învățătura către preoți și diaconi* (1865) ș.a. Din această simplă înșirare de titluri, se vede că episcopul Calinic a vrut să reînvie la Râmnic vremurile de înflorire culturală de sub marii săi înaintași din secolul al XVIII-lea.

Simțindu-și sfârșitul aproape, la 26 ianuarie 1867, a donat această tipografie orașului Râmnic, cu tot inventarul ei și cu toate cărțile aflate în depozit. El a pus însă condiția ca tipografia să poarte și pe viitor numele său și ca jumătate din veniturile ei «să se întrebuințeze în susținerea școalelor orașului și a tinerilor studenți în lipsă de mijloace pecuniare pentru învățătură, care s-ar găsi atât la acele școale cât și la seminarul eparhial», iar altă jumătate, pentru întreținerea schitului Frăsinei, din munții Vîlcii, ctitoria sa.

Episcopul Calinic s-a dovedit însă și un bun patriot. În calitate de episcop, a luat parte la lucrările Divanului obștesc, iar în 1857 a fost deputat în Divanul Ad-hoc al Țării Românești. A luat cuvîntul în mai multe ședințe, în diferite probleme. În primăvara aceluiași an, a trimis o circulară către protopopi și egumeni, prin care le poruncea să se înalțe rugăciuni în toate bisericile «pentru unirea românilor într-o singură voință și cuget, ca să ceară pe calea legiuită viața patriei lor». A făcut apoi parte din Adunarea electivă a țării, care a ales domn pe Alexandru Ioan Cuza. Atașamentul său față de domnul Unirii reiese și din pastorală adresată protopopilor și preoților din eparhie, la 28 ianuarie 1863, prin care-i îndemna să cinstească patria și pe cîrmuitorii ei și să nu cruțe nici o jertfă pentru binele obștesc, pentru că «cine este bun creștin este și bun patriot».

Un ultim aspect din viața lui Calinic pe care vrem să-l punem în lumină este acela al sfințeniei vieții sale. Toți contemporanii lui au rămas impresionați de multele sale milostenii, de simplitatea sa în îmbrăcăminte, de bunătatea și de blîndețea sa, de rugăciunile sale tămăduitoare de boli trupești, de posturile și privegherile sale. Biograful său Anastasie Baldovin scria că avea liste de persoane cărora le împărțea permanent ajutoare și că atunci cînd hirotonea preoți le dăruia cărți folositoare de suflet și chiar bani de drum. «Era atât de milostiv — scria Baldovin — încît dacă nu avea ce să dea de milostenie, își da hainele de pe Prea Sfinția Sa și plîngînd se ruga de mine nevrednicul ca să caut

bani pe unde voi ști, ca să aibă să dea la frații lui în Hristos, pentru că așa numea prea fericitul pe săraci și neputincioși». Martori contemporani relatează mai multe cazuri de vindecări de boli, în urma rugăciunilor episcopului Calinic.

Viața plină de înfrînări pe care o ducea (nu consuma carne, se odihnea numai pe un scaun de lemn), bătrînețea care se simțea tot mai apăsătoare, l-au îndemnat pe episcopul Calinic să-și scrie diata (ultima redactare în 1866). Între altele, scria că după moarte nu lasă nici bani de îngropare și de pomenire, deoarece tot ce-a avut a împărțit celor săraci și pentru refacerea Episcopiei. În felul acesta, a înțeles să pună în practică votul călugăresc al sărăciei de bună voie. Bătrîn și bolnav, s-a retras la mănăstirea Cernica, încredințând conducerea vremelnică a eparhiei arhimandritului Grigorie. Întrucât guvernul i-a refuzat paretisisul, a rămas în vrednicia de episcop pînă la sfîrșitul vieții, dînd îndrumări arhimandritului Grigorie pentru bunul mers al treburilor Episcopiei. Și-a petrecut ultimul an de viață (din mai 1867) la Cernica, trăind ca un simplu monah, în chilia lui de lîngă paraclisul Sfîntul Ioan. Aici l-a prins sfîrșitul în ziua de 11 aprilie 1868, fiind îngropat în tinda bisericii Sfîntul Gheorghe, ctitoria sa. După cuvîntul lui Nicolae Iorga, cu Sfîntul Calinic se încheia cu vrednicie «șirul curaților călugări fără arginți, al ctitorilor de cărți și clădiri de închinare, al sufletelor de arhieriei care o clipă nu și-au închipuit că fapta ori gîndul lor scapă de sub ochiul privighetor al lui Dumnezeu».

Călugăr smerit la Cernica, apoi cîrmuitor al obștii monahale de acolo timp de 32 de ani, episcop de Rîmnic timp de peste 18 ani, marele ierarh Calinic a devenit unul din cei mai desăvîrși reprezentanți ai spiritualității ortodoxe românești. Acestea au fost motivele pentru care Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința sa din 28 februarie 1950, a hotărît ca episcopul Calinic al Rîmnicului să fie trecut în rîndul sfinților, urmînd ca prăznuirea lui să se facă în ziua mutării sale către Domnul, adică la 11 aprilie. În felul acesta, smeritul ierarh Calinic a devenit unul dintre cei mai de seamă sfinți ai calendarului ortodox român, pildă grăitoare pentru orice preot și credincios de trăire autentică a învățăturilor evanghelice.

Episcopul Atanasie Stoenescu. După moartea episcopului Calinic, administrarea eparhiei Rîmnicului Noul Severin, a fost încredințată arhimandritului *Inochentie Chițulescu* (19 iulie 1868), hirotonit arhieru abia în 1872. Totuși, la 18 ianuarie 1873 a fost ales ca episcop eparhiot *Atanasie Stoenescu* (1815—1880), fost episcop de Roman. Acesta era originar din

București, învățase la Seminarul din Rîmnic, apoi trimis la Pesta, ca să învețe limba latină. Reîntors în țară, a îndeplinit slujba de egumen al mai multor mînăstiri din Muntenia (schitul Flămînda, Sadova, Zlătari, Căldărușani). În 1857 a fost ales deputat în Divanul Ad-hoc al Țării Românești, din partea egumenilor. În septembrie 1864, a fost numit locțiitor de episcop la Roman, iar în mai 1865 episcop eparhiot, păstorind pînă la 6 noiembrie 1868, cînd s-a retras. Ca episcop de Rîmnic, a binecuvîntat oștile românești în 1877, cînd au trecut Dunărea pe la Corabia, în Războiul pentru independență. A murit la 9 februarie 1880, fiind îngropat la mînăstirea Cernica.

Episcopul Iosif Bobulescu. După o «locotenență» de cîteva luni a arhiereului *Teodorit Craioveanul* (fost Sinadon), Colegiul electoral a ales ca episcop de Rîmnic pe arhiereul *Iosif Bobulescu Botoșăneanul* (1818—1890). Era originar din părțile Sucevei, din familie preoțească, absolvent al Seminarului de la Socola, preot de mir în Botoșani și apoi profesor la Seminarul la care învățase și el. Fiind hirotonit în 1862 ca arhiereu cu titlul «Sevastias», a slujit mult timp ca superior al unor biserici din Iași și ca vicar al Mitropoliei. A fost unul din susținătorii «canonicității», împotriva legiurilor din timpul lui Alexandru Cuza, alături de frații Scriban cu care era înrudit (a și tipărit cîteva din lucrările lui Filaret). La Rîmnic a păstorit puțin timp, pînă în noiembrie 1886, cînd s-a retras din scaun. S-a stabilit în Botoșani, unde a și murit în 1890.

Episcopul Ghenadie Enăceanu (1835—1898) era tot moldovean, fiul unui diacon din Iași. A urmat Seminarul de la Socolă, apoi a studiat la școala teologică din insula Halchi a Patriarhiei Ecumenice și la Academia duhovnicească de la Kiev. A fost mult timp profesor la Seminarul Central din București (din 1867) și întîiul director al Seminarului Nifon. Din 1874 a fost membru în comitetul de redacție al revistei «Biserica Ortodoxă Română», în paginile căreia a publicat numeroase studii și articole, iar din 1882 director al Tipografiei Cărților Bisericești. Din 1881, a fost și profesor la noua Facultate de teologie din București.

În 1885 a fost hirotonit arhiereu, cu titlul de «Craioveanul», iar la 10 noiembrie 1886 a fost ales episcop al Rîmnicului-Noul Severin. Pe lîngă unele lucrări gospodărești la Episcopie (refacerea reședinței, construirea cancelariilor, plantarea unei grădini cu pomi fructiferi etc.), episcopul Ghenadie a rămas ca om de cultură teologică-istorică. Astfel, ca profesor de seminar, a întocmit mai multe manuale didactice: *Principii de Filosofie, Istoria Filosofiei, Stilistica sau curs de literatură în proză, Patristica* (1879, tradusă după Filaret al Cernigovului) ș.a. Dar

cele mai multe lucrări ale lui Ghenadie Enăceanu se ocupă cu probleme de istoria Bisericii Române. Între ele se impune lucrarea *Creștinismul în Dacia și creștinarea românilor* (1878), care — după lucrarea lui Petru Maior — este prima cercetare completă și temeinică a începuturilor creștinismului în Dacia și a vieții creștine la români pînă la întemeierea Principatelor. Combate pe larg și teza lui Evghenie Golubinski, potrivit căreia noi am fi fost creștinați de bulgari. A publicat apoi o *Istorie a mînăstirii Sinaia* (1881), un studiu despre *Petru Movilă* (1882), prima monografie asupra lui. De asemenea, a editat un *Album cu semnăturile în facsimile ale mitropoliților Ungrovlahiei* (1880), și *Condica sfîntă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, un izvor deosebit de prețios pentru cercetarea trecutului Mitropoliei și a episcopiiilor ei sufragane (1886).

Mai tîrziu, a editat alte cîteva vechi manuscrise : *Iconografia sau arta de a zugrăvi bisericile și icoanele bisericesti* (1891), *Două manuscrise românești din secolul XVII* (1892). *Evangheliile. Studii istorice-literare* (1895), operă temeinică în care cercetează vechile Evangheliile românești tipărite.

Ca episcop al Rîmnicului, a făcut numeroase vizite canonice în eparhie, strîngînd o serie de impresii, date istorice și inscripții despre mînăstirile și bisericile cercetate, strînse în două volume : *O vizită canonică în anul 1889* și *Vizite canonice însoțite de note istorice arheologice în anii 1890—1891*. Numeroase lucrări istorice au rămas de la el în manuscris, — cu o parte din cărțile, manuscrisele și documentele sale — la Academia Română. O altă parte a bibliotecii sale a rămas Internatului Facultății de teologie.

Munca intensă a episcopului Ghenadie i-a grăbit sfîrșitul. În decembrie 1897 a plecat în Italia, pentru îngrijirea sănătății. A murit la Neapole, la 14 ianuarie 1898, fiind adus în țară și îngropat lîngă bolnița Episcopiei din Rîmnic, Ghenadie Enăceanu rămîne în istoria Bisericii noastre ca unul din ierarhi cărturari.

Alți episcopi de Rîmnic. Urmașul său a fost *Athanasie Mironescu* viitorul mitropolit primat. Și-a început activitatea la Rîmnic încă din decembrie 1897, cînd a fost numit locțiitor a lui Ghenadie, iar la 12 martie 1898, a fost ales episcop eparhiot, păstorind pînă la 5 februarie 1909.

După el, a urmat episcopul *Ghenadie Georgescu* (1855—1912), ales la 22 martie 1909, licențiat al Facultății de teologie din București, fost profesor de religie la diferite școli din București, superior al capelei române din Paris și arhiereu titular cu numele «Băcăuanul» (din 1902). A păstorit pînă la moartea sa (23 noiembrie 1912).

În locul său a fost numit, ca locțiitor, arhiereul *Sofronie Vulpescu Craioveanul* (1856—1923), ales episcop eparhiot la 5 mai 1913, fost preot de mir, slujitor la catedrala mitropolitană din București, apoi arhiereu titular (din 1900). La Râmnic a păstorit pînă la 19 mai 1917, cînd autoritățile germane de ocupație i-au stabilit domiciliu forțat la mînăstirea Cheia, apoi la schitul Peștera Ialomicioara și în urmă la Căldărușani. Pus în libertate după pacea de la București (7 mai 1918), a plecat la Iași, unde și-a prezentat demisia, la 8 iunie 1918. A trăit în București pînă la sfîrșitul vieții († 6 septembrie 1923). Bogata sa bibliotecă a rămas Seminarului Nifon, în care învățase.

În locul episcopului Sofronie, autoritățile germane și-au dat consimțămîntul pentru aducerea arhiereului *Meletie Dobrescu Gălățeanu* (1863—1923) în fruntea eparhiei Râmnicului.

La 3 iulie 1918, s-a făcut alegerea de episcop, la Iași, unde se aflau autoritățile românești. A fost ales arhiereul *Antim Petrescu Botoșăneanul* (1875—1919), fost preot de mir în Craiova, traducătorul unor lucrări religioase pentru credincioși. A fost înscăunat în septembrie, dar la 6 noiembrie 1918 conducerea de stat a anulat toate lucrările efectuate de Parlament la Iași, deci și alegerea sa de episcop. În astfel de împrejurări, și-a prezentat demisia, dar i s-a încredințat și pe mai departe conducerea eparhiei. Și-a sfîrșit însă viața la 6 septembrie 1919, în vîrstă de abia 44 de ani.

După el, au fost numiți ca locțiitori arhieriei *Alexie Șerban Craioveanul* (septembrie 1919—1 aprilie 1920), apoi *Vartolomeu Stănescu Băcăuanul* (1 aprilie 1920—17 martie 1921).

Concluzia care se desprinde din cele expuse este limpede. Viața bisericească din eparhia Râmnicului în perioada 1850—1868 a fost dominată de personalitatea puternică a episcopului Calinic de la Cernica, rămas în amintirea credincioșilor ca ierarh cu viață aleasă, făcător de minuni, fapte pentru care a și fost trecut în ceata sfinților. Dintre urmașii săi s-au remarcat doar ierarhii cărturari Ghenadie Enăceanu și Athanasie Mironescu.

Episcopia Buzăului. La 19 iunie 1859, guvernul lui Al. I. Cuza a numit ca locțiitor de episcop la Buzău pe arhimandritul *Dionisie Romano*, în locul lui Filotei, care nu mai putea să mai conducă eparhia, fiind bolnav. Născut în Săliștea Sibiului (1806), Dumitru Roman a fost călugărit de tînăr, la mînăstirea Neamț, sub numele *Dionisie*, fiind hirotonit apoi ierodiacon. Dornic de învățătură, tînărul ierodiacon a plecat la București, unde a fost nevoit să lucreze în tipo-

grafia «privilegeată» de la Cișmeaua Mavrogheni a lui Clinceanu și Topliceanu, iar în timpul liber audia cursurile de la «Sfântul Sava», precum și cursurile pentru pregătirea primilor învățători români, tot acolo.

În martie 1832, a fost numit «profesor național» la Buzău, unde a lucrat timp de 11 ani. Cu ajutorul luminatului episcop Chesarie, a izbutit să ridice aici două clădiri pentru școală, iar pentru învățătorii din satele județului, care veneau în timpul verii la Buzău, în vederea perfecționării lor profesionale, a construit un cămin, primul de acest gen în Țara Românească. S-a dovedit un pedagog cu vederi largi, folosind metode de educație și instrucție înaintate (a înființat o bibliotecă școlară, a introdus carnetul de corespondență cu părinții, a înlăturat bătaia, etc.). A tipărit și câteva manuale didactice: *Abecedar românesc spre întrebuințarea tinerilor începători*, *Abecedar religios*, *Biblioteca tinerilor începători* (partea întâi era un manual de citire cu noțiuni sumare de religie și geografie, iar partea a doua aritmetica etc.), aproape toate ajunse la mai multe ediții. Între anii 1838—1843, a condus și școlile sătești din județul Buzău, în calitate de «revizor școlar». Paralel cu slujba de învățător, ierodiaconul Dionisie a fost un timp director al tipografiei eparhiale și profesor la școala de grămătică de pe lângă Episcopie. Împreună cu Gavriil Munteanu, un alt transilvănean, profesor la Seminarul din Buzău, au scos prima foaie bisericească la noi, cu titlul *Vestitorul bisericesc, gazetă religioasă și morală* (1839—1840).

Între anii 1843—1848 a funcționat ca profesor și director al Seminarului din București. În 1848, arhimandritul Dionisie a luat parte cu toată convingerea la mișcarea revoluționară din Țara Românească. A tradus și tipărit *Cuvintele unui credincios* de F. R. Lamennais (1782—1854), a participat activ la mișcările de stradă din București. După înăbușirea revoluției, a fost închis la Văcărești, apoi a fost exilat în Transilvania. În 1851 a fost numit egumen la mănăstirea Sadova, ctitoria lui Matei Basarab, căreia i-a făcut reparații, deschizând acolo și o școală pentru călugări și copiii din împrejurimi. Între anii 1850—1853, a tipărit la București o nouă foaie bisericească, *Eho eclesiastic*, dar nefiind sprijinit de autoritatea bisericească și cu atât mai puțin de restul clerului, foaia și-a încetat apariția. Încercările sale de a edita primele foi bisericești la noi îl îndreptățesc — cu toate înfrîngerile suferite — să fie socotit «părintele ziaristiceii noastre bisericești».

Foaia «Eho eclesiastic» avea și un supliment, așa numita «Bibliotecă religios-morală». În această «Bibliotecă» au apărut mai multe broșuri, prelucrate sau traduse de el: *Geniul creștinismului* de Chateaubriand, *Meditațiile și Confesiunile* Fericitului Augustin, cărți de rugăciune, cărți

cu un conținut moralizator. Pentru trebuințele elevilor seminariști a prelucrat mai multe manuale didactice : *Prescurtare de ermeneutică sacră* (1851), *Prescurtare de geografie sfântă și veche* (1851), *Principii de retorică și elocvența amvonului*, 2 vol. (Iași, 1859), *Adunare de cuvinte sărbătorești, funebre și la alte ocazii, pentru seminariști* (Iași, 1859, cuvântări rostite de el sau de alții) etc.

În timpul ocupației rusești (1853—1854), a trebuit să plece la mînăstirea Neamț. Apreciat de domnitorul Grigorie Alexandru Ghica (1849—53 și 1854—1856), a fost numit locțiitor de stareț al acestei mînăstiri, în mai 1855, apoi stareț pe viață, împotriva voinței mitropolitului Sofronie. Aici și-a făcut un plan îndrăzneț de înființare a mai multor școli (școală primară, gimnaziu, seminar, facultate de teologie), toate cu cîte 4 ani de studii, deci un ciclu școlar de 16 ani. A și izbutit să înființeze o școală primară cu internat pentru 50 de copii, întreținută de mînăstire și un gimnaziu în Tg. Neamț, iar în incinta mînăstirii a înființat un seminar, cu trei profesori. Pe lîngă acestea, s-a îngrijit de refacerea tipografiei mînăstirii, aducînd mașini și litere de la Praga, a organizat biblioteca, amenajînd și o sală de lectură, a adus un profesor de agronomie, care să îndrume pe călugări în lucrarea pămîntului, voind să pună bazele unei ferme model. N-au fost neglijate nici problemele gospodărești propriuzise : a reorganizat spitalul mînăstirii, a început construirea unei fabrici de postav, a construit noi chilii și un arhondaric, a plătit datoriile enorme ale mînăstirii.

Această prodigioasă activitate, desfășurată în mai puțin de doi ani și pentru care a primit mulțumiri în public din partea domnitorului, n-a putut dura mult timp. Îndată ce Grigorie Alexandru Ghica a pierdut scaunul domnesc, mitropolitul Sofronie a convocat un sobor de judecată, care, sub presiunea sa, a înlăturat pe arhimandritul Dionisie din stăreția mînăstirii Neamț. Curînd după aceasta, caimacamul Teodor Balș, la rugămintea noului stareț Gherasim, a dispus să se desființeze internatul și gimnaziul din Tg. Neamț, lăsînd numai școala primară. În mînăstire urma să rămîna un seminar cu 8 clase, dar pînă la urmă călugării au izbutit să-l reducă la 4 clase, pus sub controlul starețului. Nu peste mult timp și-a încetat existența.

Descurajat de insuccesul strădaniilor sale, arhimandritul Dionisie și-a aflat adăpost la Iași, unde l-au găsit frămîntările legate de Unirea Principatelor, fiind un adept convins al ei.

În iunie 1859, a fost numit locțiitor de episcop la Buzău, hirotonit abia la 3 februarie 1862 la Iași, de locțiitorul de mitropolit Cheșarîe

Răsmeriță Sinadon. A cîrmuit eparhia pînă în 1864, cînd a trecut pentru cîteva luni la Huși, tot ca locțiitor, iar la 26 mai 1865 a fost numit episcop eparhiot la Buzău. Realizările sale de la Buzău sînt tot așa de însemnate ca și ale marelui său înaintaș Chesarie.

Ca om de școală, Dionisie Romano nu mai putea admite existența școlii de grămățici de la Episcopia Buzăului. De aceea, o primă măsură luată după numirea sa ca locțiitor de episcop a fost desființarea acestei școli. În tot cursul păstoririi sale, s-a interesat în chip special de bunul mers al seminarului. Astfel, a cerut să nu mai fie primiți elevi căsătoriți, a introdus studiul facultativ al limbii franceze și studiul obligatoriu al muzicii vocale.

În anul 1860 a reorganizat și a repus în funcție tipografia eparhială. De sub teascurile ei au ieșit apoi mai multe cărți de slujbă — sau de învățatură (*Prohodul, Panihida, Acatistierul, Psaltirea, Evanghelia, Apostolul* ș.a.). De notat că *Evanghelia* și *Apostolul* (1869) au fost tipărite pentru prima dată «cu litere strămoșești», adică latine, dovedindu-se și aici ca om cu vederi progresiste. Aceste două tipăriri urmau să fie trimise și la românii din Macedonia. Tipografia din Buzău — învechită și greu de întreținut — și-a încetat definitiv activitatea în 1873.

Episcopul Dionisie și-a îndreptat atenția și spre alte laturi ale activității bisericești. Astfel, încă din 1859, a înființat școli monahale, la schitul Nifon, pentru călugări și la schiturile Cotești și Rătești, pentru călugărițe, îndemnînd pe călugări să se ocupe și cu învățătura. Convins că monahismul poate fi folositor societății, episcopul Dionisie a înființat prin mînăstiri felurite ateliere. A îndrumat, de asemenea, clerul de mir la o viață aleasă, vrednică de un slujitor al altarului.

Ca episcop, s-a impus printr-o serie de realizări gospodărești. Astfel, a restaurat paraclisul Episcopiei, din banii săi. A ridicat o clopotniță la mînăstirea Rătești, o școală la schitul Nifon. La inițiativa și cu sprijinul lui, au fost captate izvoarele de apă minerală de la schitul Nifon, amenajînd băi sulfuroase, care erau folosite gratuit. Pentru înfrumusețarea Buzăului, a amenajat — din banii săi — primul parc public al orașului. De asemenea, a făcut o frumoasă alee între oraș și Episcopie.

A oferit ajutoare în bani multor mînăstiri și așezăminte de cultură (biserica Cetățuia, mînăstirile Ciolanu, Găvanu, Poiana Mărului, schitul românesc Sfîntul Ioan Botezătorul din Muntele Athos, fondul pentru ridicarea unei catedrale ortodoxe în Sibiu, școala românească din Făgăraș, școlile românești din Macedonia). A ajutat, de asemenea, mulți tineri la învățatură și a dăruit numeroase cărți mai multor școli, pentru a fi împărțite ca premii elevilor merituoși.

Episcopul Dionisie și-a arătat calitățile de bun patriot nu numai prin ridicarea poporului prin școală, prin sprijinirea Unirii și a reformelor lui Alexandru Cuza (inclusiv secularizarea), ci și printr-o însemnată donație a sa în cărți, noii Biblioteci a Academiei Române. Încă în prima ședință de lucru a Societății Academice Române din 18 august 1867, a luat cuvântul și episcopul Dionisie. După ce a făcut un entuziast elogiu limbii românești, a adus la cunoștința membrilor Societății că donează toate cărțile vechi românești din biblioteca marelui bibliofil Constantin Cornescu Olteniceanu, cumpărată de el, cu bani împrumutați de la episcopul Filotei. În total erau 80 de titluri de cărți, din secolele XVI—XVIII, care au reprezentat *primul fond al Bibliotecii Academiei* și începutul acțiunii de strângere și conservare a vechilor tipărituri românești. În urma acestui generos act de dănie, Societatea Academică Română a ales pe episcopul Dionisie ca întâiul ei membru onorar, în 1868.

După moartea episcopului Dionisie, întreaga sa bibliotecă a intrat în patrimoniul Academiei Române : peste 150 de manuscrise (românești, grecești, slave, turcești, arabe), unele de o deosebită importanță pentru studiul istoriei naționale (de pildă manuscrisul *Didahiilor* lui Antim Ivireanul) și aproximativ 7000 de cărți, tipărite în diferite limbi și epoci. Între acestea se găseau numeroase cărți rare, de mare valoare documentară și bibliografică : ediții din clasici, din scriitori moderni, (de pildă, Voltaire în 100 de volume), dicționare, cărți în numeroase limbi (orientale, clasice și noi), cărți de istorie, filologie, teologie, știință etc. Cărțile și manuscrisele sale servesc pînă azi ca material documentar în diverse domenii de cercetare : istorie, filologie, folclor, literatură română veche. Unele manuscrise au servit la editarea de texte din operele scriitorilor noștri vechi.

Așadar, prin toate acțiunile sale de ridicare a poporului prin școală, prin cele aproape 50 de lucrări tipărite și primele foi bisericești la noi, prin acțiunile de reorganizare a monahismului, prin sprijinirea revoluției din 1848, a Unirii Principatelor și a marilor reforme ale lui Cuza, episcopul Dionisie Romano ne apare ca un om cu idei înaintate, progresiste, care-l așează printre marii vlădici ai Bisericii noastre. Născut în Săliștea Sibiului, călugărit la Neamț, învățător la Buzău, apoi profesor la București, egumen la Sadova și apoi la Neamț, locțiitor de episcop la Huși, apoi episcop eparhiot la Buzău, Dionisie Romano a slujit Biserica din toată România de azi, fiind astfel unul din pionierii unității naționale și bisericești a românilor.

Urmașii episcopului Dionisie. După moartea sa (18 ianuarie 1873), Colegiul electoral bisericesc a ales în scaunul vacant pe arhiereul *Inochentie Chițulescu Sotiriupoleos* (1819—1893), care pînă atunci cîrmuise eparhia Rîmnicului, în calitate de locțiitor. Noul episcop era fiu de preot din București, urmase cursurile Seminarului din București, apoi ale Colegiului Sfîntul Sava. Mitropolitul Neofit I-a trimis la Pesta, împreună cu ierodiaconul Atanasie Stoenescu, viitorul episcop de Rîmnic și alți doi tineri monahi, unde a făcut — timp de 5 ani — studii de filozofie, literatură și drept, însușindu-și limbile latină și germană. Reîntors în țară, a fost numit profesor la școala candidaților de preoți din mînăstirea Glavacioc, apoi la Seminarul din București (1851—1864), fiind un timp și director. Din 1861 pînă în 1868, a îndeplinit și slujba de egumen al mînăstirii Dealu. În iulie 1868, arhimandritul Inochentie a fost încredințat cu conducerea provizorie a Episcopiei Rîmnicului, sarcină pe care a îndeplinit-o pînă în ianuarie 1873. În 1872 a fost hirotonit arhiereu, cu titlul «Sotiriupoleos», iar la 24 ianuarie 1873 ales episcop la Buzău. Deși a păstorit 20 de ani, nu avem de înregistrat fapte de seamă, decît obișnuitele probleme administrative-gospodărești. Prin testament a rînduit ca banii lăsați în numerar — cît și cei obținuți din vînzarea casei sale din București — să fie folosiți în scopuri filantropice : pentru cumpărarea de cărți copiilor săraci din București și Buzău, pentru înzestrarea fetelor orfane de la Azilul Elena Doamna din București, pentru acordarea de burse studenților teologi, pentru Societatea clerului «Ajutorul» din București. După ce s-a plătit o parte însemnată din banii săi spitalului Gîrlași din Buzău, s-a constituit «Fondul episcopal Inochentie Chițulescu», iar dispozițiile sale testamentare s-au îndeplinit cu exactitate de către Casa Școalelor (de pildă, pentru studenții Facultății de teologie din București, s-au distribuit burse pînă în 1940).

După moartea episcopului Inochentie Chițulescu, conducerea treburilor eparhiei vacante a fost încredințată arhiereului-locotenent *Valerian Ștefănescu Rîmniceanul* (1828—1928), fratele învățatului episcop Melchisedec al Romanului. Alegerea noului episcop *Dionisie Climescu*, fost preot de mir și învățător, s-a făcut la 14 martie 1894. A avut o păstorire lungă, pînă la moarte († 5 aprilie 1921). Nu s-a remarcat însă prin fapte de seamă.

Episcopia Argeșului. După moartea lui Climent (8 sept. 1862), conducerea eparhiei a fost încredințată arhiereului *Neofit Scriban de Edesa* (1862—1865). Era originar din Burdujeni-Suceava, a făcut studii la Școala Vasiliană și la Academia Mihăileană din Iași, apoi la Colegiul

de la Sfântul Sava din București. A îndeplinit mai multe însărcinări în cadrul Mitropoliei din Iași: predicator la catedrala mitropolitană, profesor la școlile «naționale» din Fălticeni și mănăstirea Neamț, profesor (1848—1862) și rector (1860—1862) la Seminarul de la Socola, arhieru cu titlul de Edesa (1862). A fost unul din fruntașii mișcării pentru Unire din Moldova și membru în Divanul Ad-hoc, ca reprezentant al clerului din Iași. A tipărit atunci mai multe broșuri prin care cerea unirea celor două țări (*Unirea și neunirea Principatelor, Foloasele Unirii Principatelor, Scurtă istorisire și hronologie despre Mitropolia Moldovei*). A dat la lumină mai multe manuale didactice, lucrări istorice și teologice, predici, cuvântări etc., fiind unul dintre cei mai culți ierarhi ai vremii sale.

A păstorit ca locțiitor de episcop la Argeș pînă la 10 mai 1865, cînd a fost numit episcop eparhiot, prin decret domnesc. Această numire l-a nemulțumit, fapt pentru care, după 10 zile, și-a prezentat demisia, punîndu-se în fruntea «luptei pentru canonicitate». A tipărit atunci mai multe lucrări și articole în ziarele vremii, combătînd legile lui Cuza și pe ierarhii numiți prin decret.

În locul său, guvernul a numit ca episcop pe arhimandritul *Ghenadie Teposu* (1813—1877). Noul episcop era originar din părțile Buzăului, călugărit de tînăr la schitul Nifon, preot la capela română din Lipsca. Acolo a putut să-și completeze cunoștințele teologice, literare și filozofice, învățînd și cîteva limbi străine. Reîntors în țară, a fost numit egumen la Sfântul Gheorghe Nou din București, iar în 1864 a fost numit locțiitor de episcop la Buzău, fiind decretat apoi episcop la 10 mai 1865. Peste cîteva zile a fost însă numit la Argeș. A păstorit aici pînă în 1868, cînd, în urma multor plîngeri și demersuri ale credincioșilor împotriva lui — care-l cereau pe Neofit Scriban —, a fost suspendat (19 iulie 1868). Peste patru luni și-a prezentat el însuși demisia. Și-a petrecut ultimii ani ai vieții la București, ca arhieru-locotenent al eparhiei Buzăului cu titlul de «Rîmniceanul» (din 1873), ca președinte al comitetului de redacție al revistei «Biserica Ortodoxă Română» — unde a publicat mai multe studii și predici — și apoi ca vicar al Mitropoliei (1877). În 1875 a reprezentat Biserica noastră — împreună cu episcopul Melchisedec — la Congresul «vechilor catolici», ținut la Bonn. A fost unul din cei mai buni predicatori ai vremii.

În locul său a fost readus *Neofit Scriban*, ca locțiitor de episcop. A păstorit pînă la 8 ianuarie 1873, cînd a fost ales un nou episcop. Neofit s-a retras în tîrgușorul său natal, la Burdujeni-Suceava, unde a și murit (9 octombrie 1884), fiind îngropat în biserica pe care o ctitorise împreună cu fratele său Filaret.

Episcopul Calinic cel Sfânt al Râmnicului (1850—1868), tablou în ulei de Oreste Cantini.

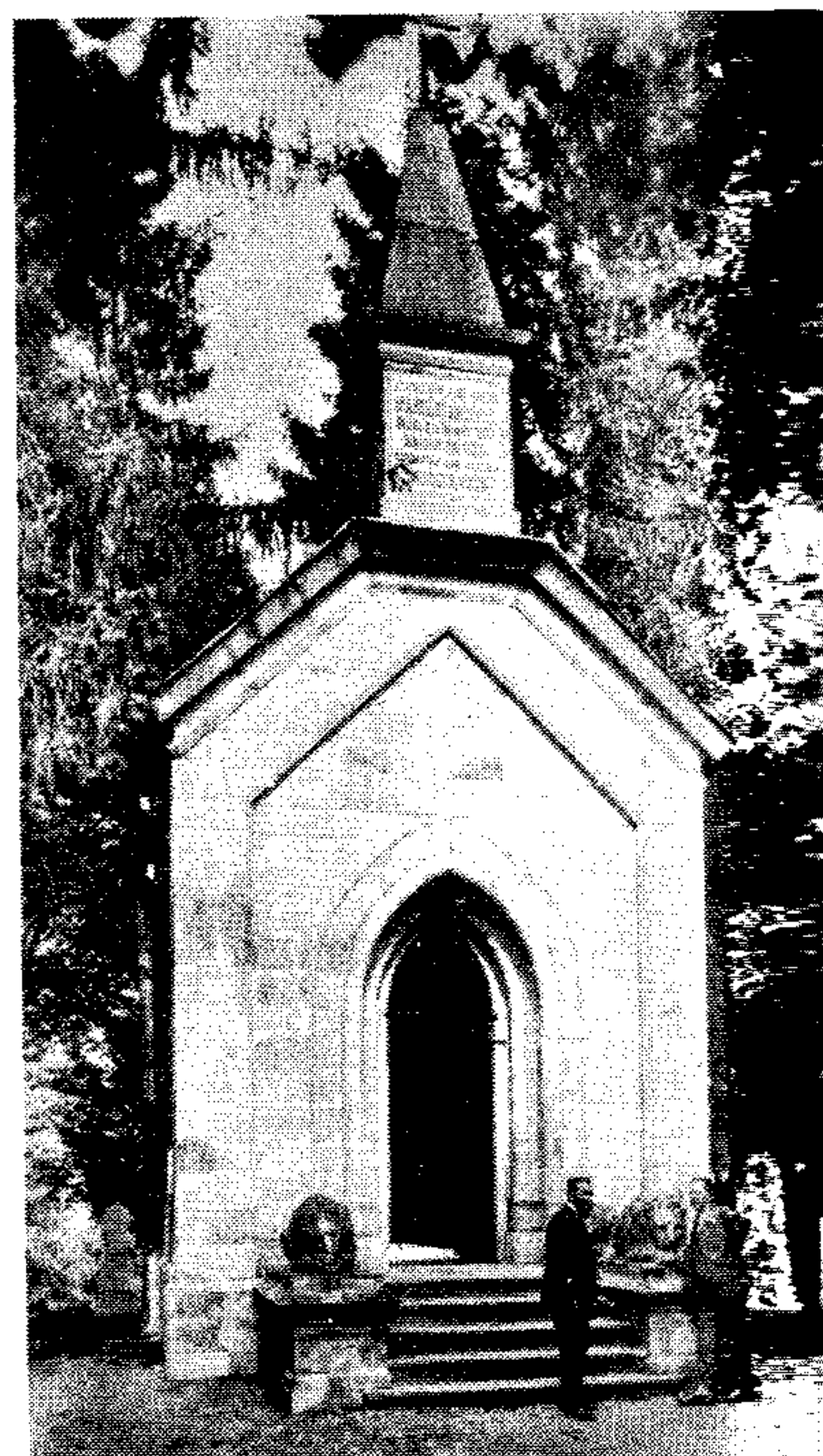
Catedrala episcopală din Râmnicu Vâlcea, ridicată, în forma actuală, de episcopul Calinic cel Sfânt (1852—1856), pictată de Gheorghe Tattarescu. În stînga, reședința episcopală și paraclisul Sf. Grigorie Teologul, ctitorit de episcopul Grigorie Socoteanu (1750—1751).

Mitropolitul Andrei Șaguna al Transilvaniei (1848—1873).

Vechea clădire a Institutului teologic-pedagogic din Sibiu (fotografie din 1913).

Mausoleul mitropolitului Andrei Șaguna (†1873) la Rășinari—jud. Sibiu.

Mitropolitul Miron Romanul al
Transilvaniei (1874–1898).

Mitropolitul Ioan Meșianu al
Transilvaniei (1898–1916).

Episcopul Nicolae Popea al
Caransebeșului (1889–1908).

Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului (1879–1892), tablou în ulei la Episcopia Romanului.

Mitropolitul Silvestru Morariu Andrievicei al Bucovinei (1880–1895).

Mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei (1875–1902), pictură de Octav Băncilă.

La 18 ianuarie 1873, a fost ales ca episcop eparhiot arhiereul *Iosif Naniescu Mireon*, care, după doi ani, a fost ales în scaunul mitropolitan de la Iași (10 iunie 1875).

După el, conducerea provizorie a eparhiei a fost încredințată arhiereului locotenent *Ghenadie Petrescu Piteșteanul*, ales episcop eparhiot la 14 februarie 1876. A avut o păstorire lungă, în cursul căreia s-a ocupat mai mult cu refacerea sau ridicarea de biserici în cuprinsul eparhiei. A făcut numeroase vizite în eparhie și a trimis clerului și credincioșilor mai multe cărți pastorale. A ajutat felurite societăți filantropice și a întreținut tineri la învățătură. În 1893 a fost ales mitropolit primat, în împrejurările pe care le-am arătat în altă parte.

Episcopul Gherasim Timuș. Îndată după ridicarea episcopului Ghenadie Petrescu în scaunul mitropolitan, conducerea provizorie a eparhiei Argeșului a fost încredințată arhiereului *Gherasim Timuș Piteșteanul* (1 iunie 1893), care la 14 martie 1894 a fost ales episcop eparhiot. Gherasim era moldovean, urmase cursurile Seminarului de la Socola, ale Facultății de litere din Iași și București, apoi ale Facultății de teologie din Cernăuți, unde a obținut și doctoratul. A fost profesor de Vechiul Testament și Limba ebraică, precum și decan la Facultatea de teologie din București (1884—1893). Din 1886 era arhiereu-locotenent cu titlul de «Piteșteanul». Fiind unul din ierarhii învățați ai vremii, a scris mai multe lucrări teologice de valoare: *Note și meditațiuni asupra Psalmilor* (3 vol., București, 1896), *Dicționar aghiografic, cuprinzând pe scurt Viețile Sfinților* (București, 1898), precum și numeroase studii în revista *Biserica Ortodoxă Română*. A tradus (din limba franceză) lucrările marelui teolog rus, mitropolitul Macarie Bulgacov al Moscovei: *Introducere în Teologia Ortodoxă* (București, 1885) și *Teologia Dogmatică Ortodoxă* (2 vol., București, 1886—1887). Împreună cu Athanasie Mironescu a tradus, din limba germană, *Istoria bisericească universală a lui Eusebiu Popovici* (2 vol., București, 1900—1901). E editat *Tetraevangheliarul diaconului Coresi din 1560—1561* (București, 1889).

Ca episcop de Argeș, s-a îngrijit de restaurarea mănăstirilor Turnu și Stânișoara, de pe valea Oltului.

După retragerea din scaun a mitropolitului Athanasie Mironescu, episcopul Gherasim era designat să-i ia locul. N-a apucat să fie ales, căci și-a dat obștescul sfârșit, la 22 decembrie 1911, fiind înmormântat la mănăstirea Turnu. Legat sufletește de Facultatea de teologie din București, al cărei profesor a fost, i-a lăsat 10.000 de lei, pentru a fi ajutați tineri licențiați în teologie, în vederea specializării.

Urmaşul lui Gherasim în scaunul vlădicesc de la Argeş a fost *Calist Ialomiteanul* (1912—1917), fost mult timp preot la biserica Delea Nouă, căreia i-a făcut însemnate reparații, și profesor de religie la unele licee din București (a tipărit mai multe manuale de religie). Mult timp a fost președintele Societății clerului român «Ajutorul». A tipărit și câteva lucrări mărunte de istorie. Din 1899 era hirotonit arhiereu-locotenent cu titlul de «Botoșăneanul», locuind însă tot în București.

După el, eparhia a fost cîrmuită — ca locțiitor — de arhiereul *Evghenie Humulescu Piteșteanul* (1917—1918), originar din Humulești—Neamț, talentat predicator și bun cunoscător al muzicii psaltice.

La 3 iulie 1918 a fost ales ca episcop, la Iași, arhiereul *Teofil Mihăilescu Ploieșteanul* (1863—1926), înscăunat la Argeş la 4 septembrie 1918. Ca și în cazul lui Antim Petrescu de la Rîmnic, alegerea lui a fost anulată de autoritatea de stat la 6 noiembrie 1918. După 1918 a mai condus eparhiile Buzăului și Hușilor, tot în calitate de locotenent. După el, eparhia Argeşului a fost condusă timp de mai mulți ani tot de locțiitori.

Concluzii. *În ciuda condițiilor grele în care și-au desfășurat activitatea, au fost câțiva episcopi care s-au impus, fie prin viața lor aleasă, fie prin realizările gospodărești, fie prin activitatea culturală. Între ei se remarcă ierarhii cărturari: Calinic de la Cernica și Ghennadie Enăceanu la Rîmnic, Dionisie Romano de la Buzău, Neofit Scriban și Gherasim Timuș de la Argeş.*

BIBLIOGRAFIE

Izvoare. Colecția revistei *Biserica Ortodoxă Română* pe anii 1874—1916 (biografii de ierarhi, date despre alegerea și înscăunarea lor, necrologuri, știri din viața bisericească etc.); CONSTANTIN BILCIURESCU, *Almanahul Cultelor*, București, 1893, 1894 etc.

Lucrări generale. NICOLAE DOBRESCU, *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane. I. Istoria Bisericii din România (1850—1895)*, București, 1905, 206 p.

Episcopia Rîmnicului. ATHANASIE MIRONESCU; *Istoricul Eparhiei Rîmnicului Noul Severin*, București, 1906, CXXXIV + 695 p.; NICULAE ȘERBĂNESCU, *Episcopii Rîmnicului*, în M.O., an. XVI, nr. 3—4, 1964, p. 171—212.

Episcopul Calinic de la Cernica. Izvoare. CASIAN CERNICANUL, *Istoria sfintelor mănăstiri Cernica și Căldărușani*, adunate și tipărite de... București, 1870, VIII + 192 p.; ANASTASIE BALDOVIN, *Viața și nevoințele monahale ale Prea Cuviosului Episcop al Rîmnicului Noul Severin Calinic*, în B.O.R., an. XXII, nr. 10, 1898—1899, p. 1016—1046; T. G. BULAT, *Din corespondența episcopului Calinic al Rîmnicului*, Rm. Vâlcea, 1927, 56 p.; *Viața și faptele Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica, episcopul Rîmnicului*, ed. II, București, 1955, 35 p.; NICULAE ȘERBĂNESCU, *Canonizarea Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, în B.O.R., an. LXXII, nr. 11—12, p. 1137—1172; GABRIEL COCORA, *Documente pentru viața Sfântului Calinic, episcopul Rîmnicului*, în M.O., an. XI, nr. 9—12, 1959, p. 658—667; LIVIU STAN, *Pravila Sf. Calinic. Un veac de la apariția ei*, în M.O., an. XIV, nr. 3—4, 1962, p. 209—223.

Lucrări. D. LUNGULESCU, *Viața și minunile episcopului Calinic cel Sfânt al Rîmnicului*, Craiova, 1930; AL. I. CIUREA, *Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, episcop al Rîmnicului-Noului Severin*, în M.O., an. XV, nr. 9—10, 1963, p. 667—685; EUGEN MARINA, *Contribuții la cunoașterea operei canonice a Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, în B.O.R., an. LXXXIII, nr. 5—6, 1965, p. 533—558; NICULAE ȘERBĂNESCU, *Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, episcopul Rîmnicului*, în B.O.R., an. LXXXVI, nr. 3—5, 1968, p. 353—395; T. G. BULAT, *Tipografia și tipărițiile Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, în B.O.R., an. LXXXVI, nr. 3—5, 1968, p. 398—409; NATALIA DINU, *Viața și activitatea Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, în G.B., an. XXVII, nr. 3—4, 1968, p. 297—336; T. G. BULAT, *Sfântul Ierarh «Kallinik», stareț al mînăstirii Cernica*, în G.B., an. XXVII, nr. 3—4, 1968, p. 337—353; T. G. BULAT, *Un secol de la moartea Sfântului Ierarh Calinic, episcop de Rîmnic-Noul Severin*, în M.O., an. XX, nr. 3—4, 1968, p. 230—240; T. G. BULAT, *Mărturii documentare cu privire la episcopatul Sfântului Calinic al Rîmnicului Noul Severin*, în M.O., an. XX, nr. 3—4, 1968, p. 258—280; ENE BRANIȘTE, *Aspecte și momente din activitatea Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, în G.B., an. XXVIII, nr. 1—2, 1969, p. 61—73; CONSTANTIN CRISTESCU, *O biserică ctitorie a Sfântului Calinic de la Cernica*, în G. B. an. XXIX, nr. 9—10, 1970, p. 965—970.

Alți episcopi de Rîmnic. C. ERBICEANU, *Viața și activitatea Prea Sfințitului Iosif Bobulescu, fost episcop al Rîmnicului Noul Severin*, în B.O.R., an. XIX, nr. 6, 1885—1886, p. 319—332; T. G. BULAT, *Un episcop al Rîmnicului Noul Severin mare cărturar: Ghenadie Enăceanu*, în M.O., an. XVI, nr. 5—6, 1964, p. 373—386; FLORIN MARINESCU, *Dragostea de carte a episcopului Ghenadie Enăceanu*, în M.O., an. XXVII, nr. 3—4, 1975, p. 275—279.

Episcopia Buzăului. Dionisie Romano. MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU, *Biografia Prea Sfințitului Dionisie Romano, episcopul de Buzău*, București, 1882, 59 p. (An. Acad. Rom., s. II, t. V, memorii și notițe); GABRIEL COCORA, *Episcopul Dionisie Romano. La 150 de ani de la nașterea sa*, în B.O.R., an. LXXV, nr. 3—4, 1957, p. 327—350; GABRIEL COCORA, *Ierodiaconul Dionisie Romano «profesor național» la Buzău*, în G. B., an. XVI, nr. 4—5, 1957, p. 256—265; GABRIEL COCORA, *Aspecte din trecutul învățămîntului public la Buzău*, în vol. *Studii și articole de istorie*, București, II, 1957, p. 404—425; GABRIEL COCORA, *Arhimandritul Dionisie Romano stareț la mînăstirea Sadova*, în M.O., an. X, nr. 5—6, 1958, p. 383—388; IOAN LUPU, *Episcopul Dionisie Romano, primul donator al Bibliotecii Academiei Române*, în B.O.R., an. LXXXII, nr. 11—12, 1964, p. 1121—1152; GABRIEL COCORA, *Contribuția episcopului Dionisie Romano la dezvoltarea Omileticeii românești*, în M.O., an. XXI, nr. 3—4, 1969, p. 207—243; ION ST. MOLDOVEANU, *Școala națională din Buzău și primul ei învățător Dionisie Romano*, în M.A., an. XX, nr. 3—5, 1975, p. 327—347; GABRIEL COCORA, *Un harnic «trezitor de cultură» din secolul al XIX-lea uitat*, în vol. *Tipar și cărturari*, București, 1977, p. 192—203.

Alți episcopi și arhierei locotenenți. GABRIEL COCORA, *Episcopul Inochentie al Buzăului (1873—1893)*, în G.B., an. XXI, nr. 7—8, 1962, p. 701—723; MIRCEA PĂCURARIU, *Arhiereul Valerian Ștefănescu*, în M.M.S., an. XXXV, nr. 7—8, 1959, p. 487—490.

Episcopia Argeșului. NICULAE ȘERBĂNESCU, *Episcopii Argeșului*, în M.O., an. XVII, nr. 7—8, 1965, p. 602—630; MIRCEA PĂCURARIU, *Arhiereii Neofit și Filaret Scriban*, în M.M.S., an. XXXV, nr. 1—2, 1959, p. 87—116.

ȘTEFAN CĂLINESCU, *Date biografice despre Ghenadie Țeposu*, în B.O.R., an. IV (1877—1878), nr. 4, p. 233—247; *Date biografice despre Gherasim Timuș*, în B.O.R., an. XXXV, nr. 10, 1912, p. 1084—1097.

XI

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI EPISCOPIILE SUFRAGANE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE AL XX-LEA

După ce guvernul lui Alexandru Ioan Cuza a suspendat pe mitropolitul Sofronie Miclescu al Moldovei (7 noiembrie 1860), scaunul vacant a fost ocupat succesiv de trei arhierei titulari, ca locțiitori: *Meletie Racoviță Sardeon* (1860), *Chesarie Răsmeriță Sinadon* (1860—1863) și *Calinic Miclescu Hariupoleos* (1863—1865). Calinic a fost numit apoi mitropolit prin cunoscutul decret al lui Alexandru Ioan Cuza, din 10 mai 1865.

Ca mitropolit al Moldovei, Calinic Miclescu a fost preocupat de întărirea disciplinei în rîndurile clerului de mir și monahal. În 1866, fiind amestecat — se pare fără voia sa — într-o mișcare antiunionistă la Iași, în timpul Locotenenței domnești de atunci, a fost suspendat pentru două luni din scaun. După o păstorire de 12 ani (din care 2 ca locțiitor), Calinic Miclescu a fost ales mitropolit primat al României (31 mai 1875).

La 10 iunie 1875, în scaunul vacant a fost ales episcopul de Argeș *Iosif Naniescu* (1818—1902). Noul ales era fiu de preot, din Răzălăi-Soroca. Rămas orfan de mic, a fost îngrijit de un unchi al său, ieromonahul Teofilact. În 1835 a fost călugărit și hirotonit ierodiacon de Chesarie al Buzăului, care i-a dat numele dascălului său, primul episcop de la Argeș. A urmat, în prima serie, cursurile Seminarului din Buzău, deschis în 1836, apoi timp de șapte ani, cursurile Colegiului Sfântul Sava din București.

A fost timp de mai mulți ani egumen la mînăstirile Șerbănești-Morunglav (jud. Vâlcea) și Găiseni (jud. Dîmbovița), amîndouă dependente de mînăstirea și spitalul Sfântul Pantelimon și administrate de Eforia Spitalelor Civile din București. După 1863, anul secularizării, i s-a în-

credințat conducerea mînăstirii Sărindar din București. A funcționat apoi ca profesor de religie la mai multe școli secundare din București și — un timp — ca director al Seminarului de aici. În 1872 a fost hirotonit arhieru titular pentru scaunul din Mira Lichiei, în 1873 a fost ales episcop la Argeș, iar peste doi ani mitropolit al Moldovei.

De numele lui ca întîistătător al Bisericii moldovene se leagă înălțarea actualei catedrale mitropolitane din Iași, începută sub Veniamin Costachi (1833—1839). La 15 aprilie 1881, s-a pus cea de-a doua piatră fundamentală, lucrările de construcție continuînd pînă în 1887. Sfințirea s-a făcut, în cadrul unor mari festivități, la 23 aprilie 1887.

Tot în cursul păstoririi sale, s-a început restaurarea bisericilor Sfinții Trei Ierarhi și Sfîntul Nicolae Domnesc din Iași, de către arhitectul francez André Lecomte du Nouy. În ultimii ani de păstorie s-au ridicat clădiri noi în incinta Mitropoliei, pentru cancelaria și personalul slujitor de la Catedrală, care au dăinuit pînă în zilele noastre.

O altă faptă de seamă a mitropolitului Iosif a fost aducerea Seminarului Veniamin de la mînăstirea Socola în Iași. În acest scop, a cumpărat palatul fostului domn Mihail Sturza, pe care l-a transformat în local de școală, adăugînd și cîteva clădiri noi.

Pe tărîm cultural, trebuie amintit faptul că sub îndrumarea și cheltuiala sa a apărut la Iași «Revista Teologică», între 25 martie 1883 și 18 ianuarie 1887. A fost redactată de doi profesori ai Seminarului Veniamin, Constantin Erbiceanu și Dragomir Demetrescu, mai tîrziu profesori la Facultatea de teologie din București. «Revista Teologică» era o «replică» la adresa ziarului pamflet *Deșteptarea*, scos la Iași de un grup de preoți certați cu disciplina bisericească, sub îndrumarea lui George Mîrzescu, profesor la Facultatea de drept a Universității din Iași, în care se publicau numeroase atacuri împotriva membrilor Sfîntului Sinod și mai ales împotriva mitropolitului Iosif. În cei patru ani de apariție, în paginile «Revistei Teologice» au fost publicate numeroase lucrări teologice și mai ales istorice, semnate de cei doi redactori, precum și de alți profesori ai Seminarului Veniamin.

Mai amintim și faptul că mitropolitul însuși a scris cîteva lucrări mărunte și a contribuit la editarea unor lucrări mai vechi (de ex. *Viața Sfîntului Nifon*, a lui Gavriil Protul).

Mitropolitul Iosif a fost și un mare păstor de suflete. Pentru îmbunătățirea stării materiale a preoțimii de mir, și-a ridicat glasul în ședința Senatului țării. Pentru apărarea credinței ortodoxe, s-au pus bazele unei *Asociațiuni Ortodoxe Române*, la Iași, în 1885, sub președinția de onoare a mitropolitului.

Un alt fapt care trebuie menționat este și acela că mitropolitul Iosif a fost primul ierarh din Biserica noastră care a îngăduit femeilor să cînte în cor, la rugămintea cunoscutului compozitor și dirijor al corului catedralei mitropolitane din Iași, Gavriil Musicescu (1847—1903). Mitropolitul însuși era un cîntăreț și liturghisitor de frunte, fapt pentru care slujitorii și predicatorii catedralei mitropolitane din Iași erau selecționați cu deosebită grijă (arhidiaconul V. Marțian, protopsaltul Dimitrie Suceveanu și alții).

În sfîrșit, mila sa față de cei săraci ne aduce aminte de marele său înaintaș Veniamin Costachi și de episcopul Calinic de la Cernica. Zilnic primeau ajutoare oameni săraci, femei văduve, copii orfani de toate neamurile.

De asemenea se cade să amintim numeroșii studenți — în țară și peste hotare — sau elevi de liceu, seminar și la alte școli, întreținuți de mitropolitul Iosif. În tot cursul anului școlar, le dădea masa la Mitropolie, le plătea taxele și le da bani de cheltuială. Dintre acești bursieri ai mitropolitului Iosif, s-au ridicat apoi oameni de seamă, arhieriei, profesori, magistrați, comercianți. Între ei se număra și elevul, apoi studentul de la Kiev, Nicolae Munteanu, viitorul patriarh Nicodim, cel mai apropiat ucenic al mitropolitului Iosif.

Încheiem aceste sumare considerații asupra vieții și strădaniilor mitropolitului Iosif înfățișînd și cîteva aspecte ale patriotismului său luminat. Încă în timpul domniei lui Cuza, pe cînd era numai arhimandrit, a sprijinit reformele acestuia. O atitudine plină de demnitate și dragoste de neam a avut în timpul Războiului de independență din anii 1877—1878. Astfel, a adresat un apel călduros stareților și starețelor tuturor mînaștirilor din eparhia sa, cu îndemnul de a trimite călugări și călugărițe în serviciul sanitar al armatei române. De asemenea, a trimis circulare protopopilor și egumenilor cu îndrumarea de-a organiza colecte în parohii și mînaștiri pentru armată. Amîndouă apelurile sale au avut rezultatul dorit. Din aceeași dragoste față de poporul său, și-a dăruit bogata sa bibliotecă Academiei Române.

Iată, dar, că mitropolitul Iosif Naniescu și-a înscris numele, prin atîtea fapte de seamă, în ceata vlădicilor cu viață îmbunătățită din trecutul Bisericii noastre strămoșești, rămînînd în amintirea credincioșilor ca «Iosif cel sfînt». A trecut la cele veșnice la 26 ianuarie 1902, în vîrstă de 84 de ani, fiind îngropat în incinta Mitropoliei din Iași, lîngă catedrala Sfîntul Gheorghe.

Urmașul său *Partenie Clinceni* (1847—1918) n-a fost la înălțimea înaintașilor săi. Obținuse licența la Facultatea de teologie din Atena, iar

mai târziu a fost numit superior la capela română din Lipsca, apoi la cea din Paris, avînd astfel posibilitatea să-și completeze studiile în aceste două vechi centre universitare. Cu ajutorul liberalilor aflați la putere, în 1886 a fost ales arhiereu titular cu titlul de «Băcăuanul» și, în același an, episcop al Dunării de Jos, iar în 1902 a fost trecut la Iași. Ca mitropolit la Iași, a refăcut reședința mitropolitană — ridicată sub Iacob Stamati — în forma ei de azi. Din cauza multelor nemulțumiri create în eparhie, la începutul anului 1909 a fost silit să se retragă de la cîrma Mitropoliei.

La 5 februarie 1909, în scaunul vacant a fost ales episcopul Dunării de Jos, *Pimen Georgescu* (1853—1934), originar din Provița de Sus, jud. Prahova, doctor în teologie de la Cernăuți. A fost predicator la Mitropolie, profesor de Apologetică și Dogmatică la Facultatea de teologie din București și director al Internatului teologic. În 1895 a fost hirotonit arhiereu-locotenent cu titlul de «Piteșteanul», iar în 1902 a fost ales episcop al Dunării de Jos, ca în 1909 să fie ales în scaunul mitropolitan de la Iași. A avut o păstorire îndelungată, pînă la moarte († 11 noiembrie 1934), dar fără fapte de seamă. Este de notat doar activitatea desfășurată în cursul primului război mondial, cînd a trimis numeroase pastorale ostașilor de pe front, a organizat spitale pentru răniți în mînaștirile moldovene și colecte pentru sprijinirea războiului.

Episcopia Romanului. În septembrie 1864 a fost numit ca locțiitor arhiereul *Atanasie Stoenescu Troadas*, decretat episcop eparhiot la 26 mai 1865. După o păstorire de aproape patru ani, și-a înaintat demisia, la 6 noiembrie 1868. Mai târziu, a fost ales episcop la Rîmnic.

În locul său a fost numit ca «locotenent» arhiereul *Isaia Vicol Dioclias* (1821—1878). Era originar dintr-o familie preoțească din Sărata-Pîngărați (jud. Neamț), învățase la Seminarul de la Socola, unde a deținut apoi mai multe însărcinări, iar în 1862 a fost hirotonit arhiereu titular. După o locotenență de aproape cinci ani, a fost ales episcop (18 ian. 1873). S-a dovedit un bun gospodar, căci sub el s-a ridicat actuala reședință, isprăvită numai după moartea sa.

După el, scaunul vacant a fost condus de arhiereul *Calist Băcăuanul*, fost *Stratonichias* (1805—1885), unul din ucenicii mitropolitului Nifon, fost egumen la Cozia, Cotmeana, Snagov, arhiereu titular din 1852, în trei rînduri vicar al Mitropoliei Ungrovlahiei, restauratorul bisericii Delea Nouă-Calist din București și întemeietorul unei școli primare și al unui azil pe lîngă această biserică.

La 22 februarie 1879 în scaunul vacant a fost ales episcopul Dunării de Jos *Melchisedec Ștefănescu*, cel mai de seamă ierarh care a păstorit în străvechiul scaun al Romanului. Acesta era originar dintr-o veche familie preoțească din satul Gîrcina (jud. Neamț, n. 15 febr. 1823), avînd multe rude intrate în monahism : amîndoi bunicii, foști preoți de mir, doi frați : arhimandritul Ieronim și arhiereul Valerian, două surori : Evghenia, stareță la Văratec și Suzana, stareță la Războieni. A făcut studii la Seminarul de la Socola, absolvind în 1843, cînd a fost călugărit tot acolo și numit profesor. Peste cîțiva ani, a fost trimis la Academia duhovnicească din Kiev, unde a obținut titlul de «magistru în teologie și litere» (1851). A funcționat alți cinci ani ca profesor la Socola, apoi ca profesor și rector al Seminarului din Huși.

În cei aproape 15 ani de activitate didactică, Melchisedec și-a dat seama de marea lipsă a manualelor pentru seminariile teologice. Drept aceea, a alcătuit numeroase manuale didactice, majoritatea prelucrate după cele rusești : *Manual de Liturgică* (Iași, 1853, ed. II, 1862), *Manual de tipic* (1854), *Teologia dogmatică* (1855), *Scurtă introducere în cursul științelor teologice* (1856), *Catehismul ortodox* (1858), *Introducere în sfințitele cărți ale Vechiului și Noului Testament* (2 vol., 1860), *Teologia pastorală* (1862), iar în manuscris au rămas : *Introducerea specială în cărțile Noului Așezămînt*, *Arheologia biblică*, *Patrologia*, *Dreptul canonic* ș.a.

În ianuarie 1861, a început o nouă etapă în viața sa, căci în urma retragerii lui Calinic Miculescu Hariupoleos din postul de locțiitor de episcop la Huși, guvernul a însărcinat pe arhimandritul Melchisedec cu cîrmuirea provizorie a eparhiei. A fost hirotonit întru arhiereu la Iași, cu titlul de Tripoleos, abia la 30 decembrie 1862, cîrmuind eparhia Hușilor aproape patru ani. La 17 noiembrie 1864, prin însuși decretul de înființare a Episcopiei Dunării de Jos, a fost numit «locotenent de episcop», iar la 10 mai 1865 episcop eparhiot. După o păstorire de 14 ani, a fost ales — la 22 februarie 1879 — episcop de Roman, unde a păstorit pînă la moarte (16 mai 1892).

În calitate de cîrmuitor al celor trei eparhii, cum era și firesc, preocupările lui Melchisedec s-au îndreptat în primul rînd spre problemele gospodărești și pastorale. Astfel, la Huși s-a îngrijit de refacerea catedralei, a reședinței și a clădirilor din jur. La Ismail a făcut totul, de la început. Din banii săi, a cumpărat o casă modestă, apoi o nouă casă din banii Episcopiei, din care a izbutit să amenajeze o reședință corespunzătoare, plantînd în jurul ei o grădină imensă cu pomi fructiferi. A ridicat Seminarul eparhial la nivelul celorlalte seminarii din țară. La Roman s-a

terminat casa episcopală, începută încă de antecesorul său, Isaia Vicol, s-a restaurat catedrala, s-au zidit din temelie alte case, care serveau ca birouri ale administrației eparhiale și ca locuințe pentru personal și s-a isprăvit turnul-clopotniță de la intrarea în incinta Episcopiei, început cu un veac în urmă, sub episcopul Leon Gheucă. Grădina Episcopiei a fost transformată într-un adevărat parc, cu flori și pomi fructiferi, cu fântâni și chioșcuri. Cele mai multe din îmbunătățirile de la Episcopia din Roman s-au făcut din banii lui Melchisedec. Prin stăruințele sale, statul a ridicat un local nou, spațios, pentru Seminarul din Roman, așezat chiar lângă Episcopie.

În relațiile sale cu clerul și credincioșii, Melchisedec a fost chipul adevăratului păstor de suflete. A izbutit să impună disciplina în rîndul clerului, în toate cele trei eparhii pe care le-a cîrmuit. Posturile de conducere — la Episcopie și protoiereii — le-a încredințat numai unor oameni capabili.

Prin legăturile pe care le avea, a determinat pe unii oameni cu stare să ridice biserici în diferite sate sau să ajute Biserica în alte forme. Deși ocupat cu cercetările sale istorice-literare, Melchisedec a găsit timp și pentru a face vizite pastorale în eparhie, dînd prețioase îndrumări preoților și credincioșilor săi.

A încurajat pe mulți tineri dornici de învățătură. Elevilor de seminar le dăruia cărți și bani, iar pe cei mai buni i-a trimis la studii, fie la Cernăuți, fie la Kiev, stăruind în Sfîntul Sinod să li se dea burse și ajutoare (Silvestru Bălănescu, Constantin Nazarie, Nicolae Filip ș.a.). Marele compozitor și dirijor Gavriil Musicescu a fost încurajat și trimis la studii la Petersburg tot de Melchisedec, pe cînd era episcop la Ismail. După relatările unor contemporani, Melchisedec a fost acela care l-a sfătuit pe mitropolitul Nifon să înființeze Seminarul ce avea să-i poarte numele și tot el i-a întocmit testamentul.

Pe lângă activitatea desfășurată ca profesor și ca episcop, putem distinge alte aspecte ale activității desfășurate de Melchisedec în cei aproape 50 de ani de strădanie în slujba Bisericii și a țării.

În primul rînd trebuie subliniată activitatea sa socială-patriotică, desfășurată în anii Unirii (1856—1859), deci pe cînd era rector al Seminarului din Huși. Arhimandritul Melchisedec s-a arătat de la început ca un susținător convins al Unirii Principatelor. Se cunoaște o predică pe care a rostit-o în catedrala episcopală din Huși — la hramul acesteia, 29 iunie 1856, — publicată în broșură, cu titlul *Jertfă pentru Unirea Principatelor*, cu îndemnuri stăruitoare la unire adresate tuturor claselor sociale ale timpului. La 29 august 1857, a fost ales deputat în Diva-

nul Ad-hoc, din partea preoțimii din orașul Huși. În această calitate, a luat cuvîntul în mai multe rînduri, sprijinind Unirea și împrăștierea țăranilor clăcași. A propus de asemenea ca Biserica Ortodoxă Română să nu mai atîrne de nici o chiriarchie străină, deci să se proclame autocefalia ei și să se înființeze o autoritate sinodală centrală, în care să fie reprezentată și preoțimea de mir. Se cunosc alte două cuvîntări ale arhimandritului Melchisedec ținute în catedrala din Huși, cu prilejul alegerilor de deputați pentru Adunarea electivă a Moldovei, care urma să aleagă pe noul domn.

După realizarea marelui deziderat național, Unirea Principatelor, Melchisedec a sprijinit cu căldură toate reformele democratice ale lui Alexandru Ioan Cuza și ale guvernului său. Apreciat în chip deosebit de domn și de sfetnicul său apropiat Mihail Kogălniceanu, arhimandritul Melchisedec a fost numit ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, la 30 aprilie 1860. Dar prezența lui în guvernul prezidat de M. Kogălniceanu a dus la numeroase atacuri împotriva sa, venite din partea reprezentanților marii boierimi care nu puteau concepe ca un simplu arhimandrit să fie ridicat la o asemenea demnitate. Din acest motiv, la 6 mai 1860 Melchisedec și-a prezentat demisia, primită de Cuza «cu părere de rău», după cum a scris el însuși pe cererea de demisie.

Deși retras din guvern, Melchisedec a sprijinit cu multă însuflețire toate reformele domnitorului Unirii, înțelegînd că ele sînt o necesitate istorică. De pildă, încă din 1859 a lucrat în comisia de inventariere a averilor mînăstirești, dînd un ajutor efectiv la înfăptuirea marelui act de dreptate națională și socială al secularizării.

Tot în timpul lui Cuza a activat ca membru în Consiliul superior de instrucție din iunie 1860, lucrînd la întocmirea unei noi programe a Seminariilor și a programei Facultății de teologie din Iași. În 1864, a lucrat la întocmirea proiectului Legii instrucției.

În 1865, a înțeles imperativele vremii care cereau ca episcopii să nu mai fie aleși, ci numiți dintre oamenii de încredere ai guvernului, și a refuzat îndemnurile fostului său profesor și protector Filaret Scriban de a se alătura aceluia care luptau «pentru canonicitate» în Biserică. În 1868, episcopul Melchisedec, împreună cu fostul ministru Ioan Cantacuzino, a îndeplinit și o însemnată misiune politică, la Petersburg, în vederea încheierii de relații de bună vecinătate și de prietenie între România și Rusia. Din raportul întocmit de episcopul Melchisedec după încheierea misiunii, reiese că au fost primiți în audiență de țarul Alexandru II (de două ori), de cancelarul Gorceacov, de mitropolitul Petersburgului și de ambasadorul Prusiei acreditat în Rusia. În cursul

misiunii, Melchisedec a dat dovadă de un înalt patriotism, slujind conștiincios interesele țării sale, contribuind la apropierea noastră de țara vecină.

În timpul Războiului de independență, a poruncit ca preoții să strângă ofrande pentru ostașii români, fie pe listele Crucii Roșii, fie pe ale comitetelor formate în acest scop, iar în cazul când nu existau asemenea liste, să le întocmească protopopii. El însuși a făcut câteva daruri însemnate în bani. Ca membru în Senatul țării, episcopul Melchisedec a luat cuvîntul în mai multe rînduri, sprijinind năzuințele Bisericii și ale poporului român. În felul acesta, a dovedit cu fapta că «Biserica nu se poate izola de țară; interesele țării nu pot să fie străine Bisericii» (declarație făcută la Petersburg).

Un alt aspect din activitatea lui Melchisedec care trebuie relevat este cel legat de calitatea de membru al Sfîntului Sinod al Bisericii noastre. Cu aleasa sa pregătire cărturărească și cu bogata sa experiență, Melchisedec a fost sufletul discuțiilor și autorul celor mai multe regulamente și hotărîri adoptate de Sfîntul Sinod în primele două decenii de existență. A prezentat, de asemenea, numeroase memorii, cu propuneri pentru întărirea vieții bisericești, pentru ridicarea nivelului moral, cultural și material al preoțimii, pentru îmbunătățirea procesului de învățămînt în seminarii și pentru înființarea unei Facultăți de teologie, pentru editarea cărților bisericești, pentru cîntările bisericești și mai ales în legătură cu dobîndirea autocefaliei Bisericii noastre. Episcopul Melchisedec a fost autorul răspunsului dat de Sinodul nostru la scrisoarea patriarhului ecumenic din 1882, prin care se plîngea de sfințirea Marelui Mir la București, fără știrea sa.

În 1875, Sfîntul Sinod l-a delegat — împreună cu episcopul Ghena-die Țeposu — la conferința vechilor catolici, care a avut loc la Bonn (12—16 august 1875), prezentînd apoi un raport detaliat asupra misiunii sale.

Dar numele lui Melchisedec a rămas înscris nu numai în istoria Bisericii noastre, ci și în istoria culturii românești, căci prin cercetările sale a adus contribuții prețioase la îmbogățirea patrimoniului nostru cultural și la dezvoltarea istoriografiei românești. Activitatea sa culturală a dus la alegerea sa ca membru titular al Societății Academice Române (din 1879 Academia Română), încă de la 10 septembrie 1870. A luat parte aproape la toate sesiunile acestui înalt for cultural, prezentînd felurite comunicări științifice, biografii, referate pentru premiera unor cărți, traducînd hrisoave etc.

Încă de cînd era profesor, a început o muncă migăloasă de cercetare a izvoarelor istorice, pe baza cărora a întocmit numeroase lucrări, care — cu unele interpretări greșite și răspunsuri nesatisfăcătoare, explicabile însă pentru epoca respectivă —, mai pot fi folosite și azi de cercetători. A făcut, de asemenea, numeroase călătorii de studii în țară și peste hotare, publicînd apoi rezultatele cercetărilor sale. Cele mai valoroase dintre aceste lucrări sînt, fără îndoială, *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire* (București, 1869, avînd și un «apendice», cu opt lucrări independente una de alta) și *Cronica Romanului și a Episcopiei* (2 vol. București, 1874—1875), primele — și pînă în prezent singurele — monografii ale acestor vechi eparhii moldovene. La acestea se adaugă *Lipovenismul, adică schismaticii sau rascolnicii și ereticii rușești, după autori ruși și izvoare naționale române* (1871), *Papismul și starea actuală a Bisericii Ortodoxe din România* (1883), *O vizită la cîteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina* (1883), *Inscripțiunile bisericilor antice armenești din România* (1883), *Catalogul manuscriselor slavone ce se află în mănăstirea Neamțului* (1883), *Notițe istorice și arheologice adunate de la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova* (1885), *Viața și minunile cuvioasei Maicii noastre Parascheva cea nouă și istoricul sfintelor ei moaște* (1889), *Tratat despre cinstirea și închinarea icoanelor în Biserica Ortodoxă și despre icoanele făcătoare de minuni din România* (1890) etc. A cercetat, de asemenea, viața și strădaniile unor vlădici de seamă din trecut: *Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac* (1884), *Biografia episcopului Dionisie Romano* (1884), *Schițe biografice din viața mitropolitului Filaret II al Ungrovlahiei* (1886), *Notițe biografice despre mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul* (1886 și 1887, ca introducere la primele două ediții ale *Didahiilor*). La acestea se adaugă unele studii mai mărunte, precum și cele rămase în manuscris (de pildă, *Cronica Mitropoliei Moldovei*, neterminată, *Material inedit pentru Istoria Bisericii Române* ș.a.). Unele au fost tipărite mai tîrziu. Deși preocupările lui Melchisedec s-au îndreptat mai mult asupra problemelor de istorie, n-a nesocotit nici alte ramuri ale teologiei. De pildă, a tradus din limba germană (după K. J. Hefele) *64 de cuvinte sau predici ale Sf. Ioan Hrisostom orînduite după sărbători și dumineci* (1883), iar din slavonește și grecește a tradus cîteva cărți de slujbă: *Evhologhii* (1873), *Carte de Tedeumuri* (1879), *Acatistul Acoperămîntului Preasfintei Născătoare de Dumnezeu* (1886), iar cîteva au rămas în manuscris: *Psaltirea*, *Liturghierul*, *Arhieraticonul* ș.a. Mai adăugăm la acestea numeroase predici, cuvîntări funebre, discursuri, dizertații, memorii etc.

Numai din această simplă înșirare de titluri ne putem da seama de mulțimea și varietatea problemelor abordate și de contribuția însemnată pe care a adus-o Melchisedec la dezvoltarea istoriografiei și a teologiei românești.

De la Melchisedec a rămas și o bogată corespondență, publicată abia în anii din urmă. Scrisorile sale, adresate unor oameni politici, unor colegi ai săi din Sfântul Sinod și de la Academie, unor cărturari, unor preoți și călugări, colaboratorilor săi de la Ismail și Roman, membrilor familiei, pun în lumină pregătirea sa aleasă, spiritul său practic gospodăresc, dragostea sa de patrie și de Biserică, caracterul său integru. Ele constituie o sursă prețioasă de informații pentru istoria noastră bisericească. Tot atât de importante sînt și scrisorile primite de el de la marii cărturari ai vremii: I. Heliade Rădulescu, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Ion Ionescu de la Brad, Ion Bianu, V. A. Urechia, Iosif Vulcan, Gavriil Musicescu, Epaminonda Bucevschi, A. D. Xenopol, Dionisie Romano, Silvestru Bălănescu, Eusebiu Popovici, Constantin Erbiceanu și alții.

Melchisedec a dovedit că este un om superior nu numai în viață, ci și după moarte, prin testamentul său. Averea sa consta dintr-un capital de 150 000 lei noi (la care s-au adăugat 10 000 din partea fratelui său, arhiereul Valerian), o prisacă cu 100 de stupi, două rînduri de case într-o grădină situată în fața Episcopiei. Prin testament, a rînduit ca această avere să fie administrată de o epitropie, în frunte cu episcopul de Roman, iar din veniturile ei să se dea anual 1000 de lei unui tînar care să studieze în Academia teologică din Kiev. Dintre tinerii care au beneficiat de burse oferite de Fundația Melchisedec pot fi amintiți preoții Ludovic Cosma, Victor Gervescu, Ioan Țincoca, profesorii Vespasian Erbiceanu, Ștefan Berechet, viitorul patriarh Nicodim Munteanu și alții. Tot prin testament a rînduit ca în casele sale din fața Episcopiei să se înființeze o grădiniță pentru copiii din Roman, precum și o școală de cîntăreți, în care să fie primiți numai copii orfani, avînd întreținerea gratuită. Bogata sa bibliotecă (82 manuscrise și 2511 cărți), precum și colecția numismatică, formată din 114 monede, le-a lăsat Academiei Române. Era una din cele mai bogate biblioteci de la sfîrșitul secolului trecut, cu lucrări de cuprins foarte variat: istorie, literatură, teologie, probleme politice-sociale, pedagogie, economie, agricultură, științe, medicină, artă, publicații periodice etc. Astfel și-a înscris numele, alături de al episcopului Dionisie de la Buzău și al mitropolitului Iosif Naniescu, printre citorii Bibliotecii Academiei Române.

Episcopul Melchisedec ne apare, deci, ca un ierarh cu o cultură multilaterală, cu o viață sufletească aleasă, cu vederi largi și înaintate, ca un gospodar priceput și harnic. Pentru toate acestea a fost apreciat în chip deosebit de contemporanii săi, cum au fost domnitorul Alexandru Ioan Cuza și prietenii săi, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri și alții. Dar tocmai activitatea sa prodigioasă și superioritatea spiritului său i-au adus și multe adversități. Ani în șir a fost atacat în presă, fiind învinuit că a sprijinit reformele lui Cuza, că are legături cu Rusia și cu Biserica Ortodoxă Rusă. Se pare că aceste intrigi erau dirijate de anumite cercuri romano-catolice din patria noastră, nemulțumite de faptul că episcopul Melchisedec a sesizat primejdia acțiunii prozelitiste catolice în țara noastră (prin memoriul său *Papismul și starea actuală a Bisericii Ortodoxe din România*). La acestea se adăugau răutatea și invidia unor colegi ai săi din sinod (între care Partenie Clinceni și Ghenadie Petrescu) de care se distanța prin cultură și activitate, adversitatea oamenilor politici (îndeosebi a lui D. A. Sturdza), pe care nu voia să-i sprijine, precum și ostilitatea regelui, căruia îi era prezentat ca rusofil. Toate acestea au împiedicat alegerea sa ca mitropolit primat atât în 1875, dar mai ales în 1886, după moartea lui Calinic, când Biserica noastră trecea prin momente de grea cumpănă și când se simțea mai mult ca oricând nevoia unui om superior cum a fost el.

Munca sa încordată de o viață întreagă, precum și suferințele morale îndurate din partea oamenilor mărunți pe care i-am pomenit, i-au grăbit sfârșitul. S-a stins din viață la 16 mai 1892, în vîrstă de 69 de ani, fiind îngropat la Roman, în grădina fundației sale. Mai târziu, s-a ridicat deasupra mormîntului — unde se află și fratele său Valerian — o frumoasă capelă, în stilul artei vechi românești.

Considerăm potrivit să încheiem această expunere asupra lui Melchisedec cu două aprecieri ale unor iluștri reprezentanți ai culturii românești. Prima este a lui Bogdan P. Hașdeu, care, deși nu era în relații strînse cu el, a scris la moartea sa aceste cuvinte : «Episcopul Melchisedec — fără îndoială — a fost bărbatul cel mai cu știință dintre prelații noștri contemporani și locul său în Academia Română i se cuvenea lui în toată puterea cuvîntului. În episcopul Melchisedec strălucea munca literară. Ca academician, el va rămîne cu tot dreptul în panteonul nostru național». A doua apreciere, făcută mai târziu, aparține lui Nicolae Iorga : «Melchisedec, clericul de o largă cultură, cu o chemare științifică netăgăduită ; om cinstit, modest și binefăcător... o adevărată podoabă a Bisericii». Așa îl socotim și noi : cea mai aleasă «podoabă» a eparhiei Ro-

manului și o «podoabă» a întregii noastre Biserici, alături de Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanul, Veniamin Costachi și Andrei Șaguna.

Urmașii lui Melchisedec. După moartea sa, eparhia a fost condusă de arhiereul locotenent *Ioanichie Flor Băcăuanul* (1835—1899), originar din Trifești — Roman, absolvent al Seminarului de la Socola, apoi, peste trei decenii profesor și director la Seminarul din Roman, iar din 1887 arhiereu cu titlul «Băcăuanul».

La 2 noiembrie 1892 a fost ales ca episcop de Roman arhiereul *Inochentie Moisiu Ploieșteanul* (1832—1894), pînă atunci vicarul Mitropoliei Ungrovlahiei. Noul episcop era originar din județul Botoșani, a urmat seminarul de la Socola, unde a ajuns profesor, apoi director al Seminarului din Huși și mai tîrziu arhiereu locotenent cu titlul «Ploieșteanul». La Roman a păstorit numai doi ani, căci a trecut la cele veșnice la 5 aprilie 1894, fiind îngropat la Cernica. S-a remarcat prin bunătatea și milostenia sa, precum și ca un bun cîntăreț și liturghisitor.

După o nouă «locotenență» a lui Ioanichie Flor, a fost ales episcop *Ieronim Ionescu Ploieșteanul* (1834—1896), pînă atunci vicar al Mitropoliei Ungrovlahiei, fost mult timp învățător și preot la Domnița Bălașa din București. A păstorit abia un an, căci a murit la 7 noiembrie 1895 (îngropat la Belu). Ca episcop, a înființat în Roman o școală de cîntăreți bisericești.

Conducerea eparhiei a fost încredințată din nou arhiereului locotenent *Ioanichie Flor*, ales la 22 iunie 1897 episcop eparhiot. N-a avut parte de o păstorire îndelungată, căci a murit la 28 iunie 1899.

A urmat o nouă sedisvacanță, conducerea provizorie a eparhiei fiind încredințată arhiereului *Conon Arămescu Băcăuanul*, viitorul episcop de Huși și apoi mitropolit primat.

Alegerea noului titular al Eparhiei Romanului a avut loc la 17 februarie 1900, în persoana arhiereului *Gherasim Saffirin Craioveanul* (1849—1922), originar din județul Mehedinți, cu studii la Craiova, apoi la Facultatea de teologie din Atena. A fost profesor și director al Seminarului din Rîmnic, apoi arhiereu cu titlul «Craioveanul» (1899). A făcut mai multe traduceri, fie din limba franceză, fie din limba greacă. La Roman nu s-a remarcat prin fapte deosebite. În anul 1909, s-a ridicat cu vehemență împotriva Legii Consistoriului superior bisericesc și mai ales împotriva mitropolitului primat Athanasie Mironescu, fapt pentru care Sfîntul Sinod l-a înlăturat din scaun, la 28 iunie 1911. S-a așezat la mînăstirea Frăsinei, unde a și murit în 1922.

Pentru scurt timp, scaunul vacant a fost cîrmuit de arhiereul *Calist Ialomiteanu Botoșăneanul*, care, la 4 februarie 1912, a fost ales episcop al Argeșului.

La 4 februarie 1912 a fost ales ca episcop arhiereul *Teodosie Atanasiu Ploieșteanul* (1851—1927). Noul episcop era moldovean, din Sascut, învățase la Socola, apoi la Facultatea de teologie din Atena, fusese preot în Roman, protopop la Bacău, arhimandrit de scaun la Roman, egumen la Sfîntul Spiridon din Iași și Precista Mare din Roman, arhiereu locotenent și vicar al Mitropoliei din București sub Athanasie Mironescu, apoi a cîrmuit provizoriu treburile Mitropoliei, de la retragerea acestuia pînă la alegerea lui Conon Arămescu. Este cunoscut în literatura noastră teologică prin traducerea din grecește a *Comentariilor Sfîntului Ioan Gură de Aur la epistolele pauline* (9 vol., București 1901—1923). La Roman a păstorit pînă la 1 februarie 1923, cînd s-a retras din scaun, așezîndu-se la mînăstirea Neamț. Acolo și-a dat obștescul sfîrșit la 7 februarie 1927.

Episcopia Hușilor. Am arătat în alt loc că după moartea lui *Meletie Istrate* (31 iulie 1857), scaunul episcopal de la Huși a fost cîrmuit numai de locțiitori, pînă în 1865. Ultimul a fost *Dionisie Romano Traianopoleos*, care, la 10 mai 1865 a fost decretat episcop eparhiot. Peste cîteva zile însă, făcîndu-se anumite schimbări între noii episcopi numiți prin decret, Dionisie a fost trecut la Buzău. Scaunul de la Huși a rămas vacant pînă la 19 iunie, cînd a fost numit arhimandritul *Iosif Gheorghian*, înscăunat la 17 iulie 1865. A păstorit aici pînă la 27 februarie 1879, cînd a fost trecut în fruntea eparhiei Dunării de Jos, ca în 1886 să devină mitropolit primat.

Urmașul său a fost *Calinic Dima* (ales la 22 martie 1879), pînă atunci arhiereu locotenent cu titlul «Ploieșteanul», fost vicar al Mitropoliei din Iași. După o păstorire de abia șapte ani, a fost nevoit să se retragă din scaun (27 noiembrie 1886).

O păstorire mai îndelungată și mai rodnică a avut episcopul *Silvestru Bălănescu* (1838—1900), ales la 10 noiembrie 1886. Se trăgea dintr-o familie de țărani din Pîngărăcior-Neamț, a fost călugărit de tînar la Bisericiani, apoi a urmat cursurile Seminarului de la Socola. În 1868 a plecat la Kiev, unde a urmat cursurile Academiei teologice de acolo. Reîntors în țară în 1873, a fost numit profesor, iar peste trei ani director al Seminarului central din București, unde a ostenit pînă la alegerea sa ca episcop eparhiot. Paralel cu acestea, a mai îndeplinit și alte misiuni: președinte al Comitetului de redacție al revistei *Biserica Ortodoxă Ro-*

mână, profesor suplinitor și apoi decan al Facultății de teologie (1881), arhiereu locotenent cu titlul de «Piteșteanul» (din 1879).

În cei 14 ani de păstorire la Huși s-a ocupat de o seamă de probleme gospodărești, pastorale și culturale. De pildă, de refacerea reședinței episcopale și a clădirilor din jur, de refacerea și pictarea catedralei episcopale, încredințând această lucrare lui Gheorghe Tattarescu.

A înființat două școli de cîntăreți, la Huși și la Bîrlad. S-a remarcat și prin activitatea sa pastorală-socială. A pus bazele unor conferințe pastorale ale preoților, dîndu-le felurite îndrumări pentru activitatea lor. A luat cuvîntul și în Senat, cerînd îmbunătățirea situației clerului de mir. Ca și mulți dintre contemporanii săi s-a remarcat prin fapte de milostenie.

Episcopul Silvestru a fost unul dintre marii ierarhi cărturari din secolul trecut. Bogatele sale cunoștințe dobîndite la Academia duhovnicească din Kiev le-a valorificat prin traducerea lucrărilor unor mari teologi ruși în românește. De pildă, a tradus *Dreptul bisericesc* al lui I. S. Berdnicov, profesor la Universitatea din Cazan (București, 1892) și primele trei volume din *Dogmatica* episcopului Silvestru Malevanschi de Canev (București, 1896—1899). La traducerea Dogmaticii a fost ajutat de preoții Constantin Nazarie și Nicolae Filip, iar ultimele două volume au fost traduse de aceștia și de arhimandritul Gherasim Miron.

Cîteva traduceri din rusește făcute de alți teologi care au studiat la Kiev au fost tipărite cu cheltuiala episcopului Silvestru (ex. *Apologetica* lui N. P. Rojdestvenschi, tradusă de Const. Nazarie sau lucrarea lui Vladimir Guettée, *Ernest Renan în fața tribunalului științei*, tradusă de Gherasim Miron). Episcopul Silvestru a publicat apoi numeroase studii și articole în revista «Biserica Ortodoxă Română». A murit la 25 noiembrie 1900. Casele sale din București (str. Plantelor) le-a lăsat Facultății de teologie.

În numai 14 ani de păstorire, episcopul Silvestru Bălănescu prin adîncă sa pregătire teologică, prin bunătatea sa, prin lucrarea pastorală desfășurată în eparhie, prin lucrările gospodărești, a izbutit să ridice prestigiul străvechiului scaun episcopal de la Huși.

După el, scaunul episcopal a rămas vacant mai bine de un an, fiind condus de arhiereul locotenent al eparhiei *Calistrat Orleanu Bîrlădeanul*.

Alegerea noului episcop *Conon Arămescu Donici*, pînă atunci arhiereu locotenent cu titlul de «Băcăuanul», a avut loc abia la 8 februarie 1902, iar înscăunarea la 3 martie 1902. Așa cum am arătat și în altă parte, Conon Arămescu a păstorit la Huși 10 ani, fiind ales apoi mitropolit primat, la 14 februarie 1912.

În locul său la Huși a fost ales, la 18 februarie 1912, tînărul arhiereu *Nicodim Munteanu Băcăuanul*, vicarul Arhiepiscopiei Iașilor, care mai tîrziu avea să devină mitropolit al Moldovei și Sucevei (1935) și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1939). La Huși a păstorit pînă la 31 decembrie 1923, cînd s-a retras la mînăstirea Neamț.

Episcopia Dunării de Jos. Prin tratatul de pace semnat la Paris, la 18/30 martie 1856 — în urma războiului Crimeii — s-a hotărît ca Rusia să retrocedeze Moldovei trei județe de dincolo de Prut: Cahul, Ismail și Bolgrad. După această hotărîre, pe lîngă măsurile organizatorice-administrative pe linie de stat, s-au luat măsuri și pentru organizarea vieții bisericești. Astfel, la 10 februarie 1857, mitropolitul Sofronie Miclescu a încredințat pe arhiereul *Filaret Scriban Stavropoleos* (1811—1873), rectorul Seminarului de la Socola, și pe protosinghelul *Teoctist Scriban* (mai tîrziu arhimandrit) să preia cele 94 de biserici ortodoxe de peste Prut și să conducă provizoriu treburile bisericești din acele regiuni. Filaret s-a reîntors însă nu peste mult la seminarul pe care-l conducea, după ce a organizat la Ismail un «consistoriu duhovnicesc» și o «școală duhovnicească», lăsîndu-le sub conducerea protosinghelului Teoctist (clerul și credincioșii de aici l-au cerut pe Filaret în mai multe rînduri ca episcop).

Teoctist Scriban a fost urmat la conducerea «consistoriei» și a școlii de către arhimandritul *Veniamin Arhipescu* (1863). Amîndoi au lucrat pentru organizarea parohiilor din cele trei județe. În fiecare județ era cîte un protopopiat, condus de un protopop, împărțit în două sau trei circumscripții numite blogocinii, în frunte cu un blagocin. O comună forma o parohie, condusă de un preot paroh, ajutat în problemele financiare-gospodărești de un staroste (epitrop).

La 17 noiembrie 1864, printr-un decret semnat de Alexandru Ioan Cuza, s-a înființat Episcopia Dunării de Jos, cu reședința la Ismail. Jurisdicția noii Episcopii se întindea peste județele Ismail, Bolgrad, Covur-lui (luat de la eparhia Hușilor) și Brăila (luat de la eparhia Buzăului). Județul Cahul era trecut la eparhia Hușilor. Prin organizarea acestei noi eparhii, cu cele două județe de dincolo de Prut și cele din Moldova și Muntenia, s-a urmărit întărirea unității noastre bisericești. Noua eparhie era sufragana Mitropoliei Moldovei. Ca «locotenent de episcop» a fost numit arhiereul *Melchisedec Ștefănescu Tripoleos*, care pînă atunci îndeplinise aceeași misiune la Huși. Prin decretul lui Cuza din 10 mai 1865, Melchisedec a fost numit episcop eparhiot al Dunării de Jos. În cursul celor 14 ani de cîrmuire la Ismail, Melchisedec a izbutit să orga-

nizeze eparhia, să ridice nivelul cultural și moral al preoțimii de aici, să înzestreze eparhia cu cele necesare și mai ales să ridice seminarul la un nivel corespunzător.

Dar prin tratatul de pace semnat la Berlin, la 1/13 iulie 1878, în urma războiului ruso-turc din 1877—1878, cele trei județe din sudul Basarabiei au fost realipite la Rusia, reintrînd sub jurisdicția duhovnicească a Arhiepiscopiei ortodoxe a Chișinăului. În astfel de împrejurări, scaunul episcopal și seminarul s-au mutat de la Ismail la Galați. Nu peste mult timp, la 22 februarie 1879, Melchisedec a fost ales episcop al Romanului, iar în locul său la Galați, a fost ales *Iosif Gheorghian* (24 martie 1879) care, pînă atunci păstorise la Huși.

Prin același tratat de pace de la Berlin, au fost atribuite României județele Tulcea și Constanța, aflate pînă atunci sub stăpînire otomană. Instalarea administrației românești în acest străvechi teritoriu românesc s-a făcut în cursul lunii noiembrie 1878. Din punct de vedere bisericesc cele două județe au fost alipite la Eparhia Dunării de Jos (16 martie 1879).

Episcopul Iosif Gheorghian a avut multe greutăți în cele două județe. Cele mai urgente măsuri care se impuneau erau acestea : înlăturarea numeroaselor abuzuri din timpul cîrmuirilor bisericești străine, ale arhiepiscopilor greci sau bulgari de la Tulcea și Silistra, ridicarea nivelului cultural-moral al preoțimii, grija pentru credincioșii ortodocși de alte neamuri. La 8 iunie 1879, episcopul Iosif a încredințat pe arhimandritul său de scaun (vicar) Ieronim Ștefănescu (fratele lui Melchisedec), cu organizarea vieții bisericești în Dobrogea, în calitate de revizor eparhial. Cercetînd Dobrogea în vara aceluiași an, arhimandritul Ieronim a prezentat episcopului un raport în care înfățișa starea tristă a vieții bisericești din Dobrogea. Existau 117 biserici, toate în stare rea, multe din nuiele și vălătuci, fără veșminte și cărți, deservite de 152 de preoți și diaconi, absolut toți fără pregătire teologică, necunoscători ai rînduielilor bisericești, unii neștiind nici să citească bine. Erau trei mînăstiri : una cu călugări români, Cocoș, mai bine situată, și două cu călugări ruși, ambele cu numele Celic, una de călugări, alta de călugărițe (mai era și una lipovenească, numită Slava, în care-și avea reședința arhiepiscopul lor Irinarh Slavschi). În același raport, arhimandritul Ieronim făcea mai multe propuneri pentru îndreptarea lucrurilor : să se pună bazele unor epitropii parohiale, să se acorde ajutoare de la stat bisericilor, salarii de la comune preoților, să se aducă pe rînd preoții la protopopiat, pentru ca să învețe rînduielile bisericești, să se numească doi proistoși care să ajute pe protopopii din Constanța și Tulcea, să se închidă cîrciumile în

zilele de duminici și sărbători etc. Un alt raport (din 1 ianuarie 1880), al noului revizor, arhimandritul Chiriac Nicolau, înfățișa aceeași stare tristă a vieții bisericești din județele de peste Dunăre.

În anii care au urmat, situația s-a îmbunătățit, prin ridicarea unor noi lăcașuri de închinare, prin înzestrarea celor existente cu obiecte de cult și cărți, prin hirotonia de preoți cu pregătire seminarială. Mînăstirile Celic și Dere au fost contopite, într-una singură, pentru călugărițe, Celic-Dere. Pentru călugări s-a înființat, în anul 1881, un schit la Saon în apropiere de Isaccea. Viața bisericească ortodoxă s-a întărit mai ales după anul 1886, cînd guvernul a hotărît să se dea pămînt în Dobrogea tuturor românilor care ar dori să se așeze în aceste locuri. S-au așezat aici o mulțime de români din diferite părți ale țării și mai ales din Transilvania, cei din urmă punînd bazele unor așezări noi. O problemă grea a fost însă lipsa preoților.

După alegerea lui Iosif Gheorghian în scaunul de mitropolit primat (22 noiembrie 1886), în locul său, ca episcop al Dunării de Jos, a fost ales arhiereul *Partenie Clinceni-Băcăuanul*, la 10 decembrie 1886. A păstorit pînă la 8 februarie 1902, cînd i-a urmat lui Iosif Naniescu, în scaunul de mitropolit al Moldovei. La Galați a fost ales, la 14 februarie 1902, arhiereul *Pimen Georgescu Piteșteanul*, care, la 5 februarie 1909, i-a urmat lui Partenie în scaunul mitropolitan de la Iași. Sub Partenie Clinceni, s-a ridicat un măreț palat episcopal, cu cancelarii pentru administrația eparhială și un paraclis (între anii 1897—1900), iar sub Pimen Georgescu, actuala catedrală episcopală (lucrările fiind conduse de arhitectul Petre Antonescu). În 1893, prin Legea clerului mirean, seminarul din Galați s-a desființat. A fost reînființat apoi în 1908, sub numele de Seminarul «Sfîntul Andrei». În 1903 a luat ființă în Galați și o școală de cîntăreți. Sub episcopul Pimen s-au pus bazele Societății clerului din eparhie, numită «Solidaritatea», care a ridicat apoi și un azil în Galați pentru văduve și orfani, mai ales pentru cei din familii preoțești.

Ultimul întîistătător al Episcopiei Dunării de Jos, în perioada de care ne ocupăm, a fost *Nifon Niculescu* (1860—†1923). Acesta era licențiat al Facultății de teologie din București, fost revizor al Mitropoliei Ungrovlahiei, director al cancelariei Sfîntului Sinod, fost preot la biserica Albă din București și apoi mult timp arhiereu locotenent și vicar al Mitropoliei Ungrovlahiei, cu titlul de «Ploieșteanul» (1895—1909), unul din cei mai de seamă cunoscători ai muzicii psaltice la noi. Ca episcop al Dunării de Jos a păstorit pînă la sfîrșitul anului 1921, cînd s-a retras din scaun († 27 februarie 1923).

Concluzii. Ca și în cazul Mitropoliei Ungrovlahiei și a episcopiiilor ei sufragane, alegerea ierarhilor moldoveni în perioada de care ne ocupăm a fost mult influențată de partidele politice de atunci. Între ei au strălucit mitropolitul Iosif Naniescu, episcopii Silvestru Bălănescu de la Huși și mai ales Melchisedec Ștefănescu de la Roman.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare. Colecția revistei *Biserica Ortodoxă Română* (1874—1916), necrologuri, informații etc. și sumarele ședințelor Sfântului Sinod din această perioadă; CONSTANTIN ST. BILCIURESCU, *Almanahul cultelor*, București, 1893, 1894 etc.

Lucrări speciale. Mitropolia Moldovei. CONSTANTIN ERBICEANU, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, XCVII + 548 + LVI p.

Mitropolitul Iosif Naniescu. VASILE VASILACHE, *Iosif Naniescu strălucit mitropolit al Moldovei*, Neamț, 1940, XVI + 240 p.; V. DUDU, *Mitropolitul Moldovei Iosif al II-lea Naniescu și Academia Română*, Iași, 1941; GABRIEL COCORĂ, *Documente pentru biografia mitropolitului Iosif Naniescu*, în M.M.S., an. XXXVI, nr. 1—2, 1960, p. 92—99; GABRIEL COCORĂ, *Mitropolitul Iosif Naniescu și Buzăul*, în G.B. an. XXVII, nr. 7—8, 1968, p. 806—812; AL. BARDIERU, *Precizări privind biografia mitropolitului Iosif Naniescu*, în MMS, an. XLVIII, nr. 3—4, 1972, p. 231—235; ION VÎRTOSU, *Mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu, un compozitor necunoscut al secolului al XIX-lea în Almanahul parohiei ortodoxe române din Vienna pe anul 1973*, p. 95—103; PETRE COSTINESCU și FLORIN MARINESCU, *Cartea românească veche din biblioteca mitropolitului Iosif Naniescu*, în MMS, an. L, nr. 1—2, 1974, p. 63—81.

Episcopia Romanului. ALEXANDRU CRISTEA, *Viața și activitatea episcopilor Eparhiei Romanului din secolul al XIX-lea*, București, 1901.

Episcopul Melchisedec. IOAN KALINDERU, *Episcopul Melchisedec. Discurs de recepțiune*, București, 1894, 87 p.; CONSTANTIN C. DICULESCU, *Episcopul Melchisedec. Studiu asupra vieții și activității lui*, București, 1908, 188 p.; CONSTANTIN C. DICULESCU, *Din corespondențele episcopului Melchisedec...*, București, 1909, 103 p.; VENIAMIN POCITAN, *Momente din viața și activitatea lui Melchisedec între anii 1856—1861*, București, 1936, 96 p.; VENIAMIN POCITAN, *Melchisedec ca membru al Sfântului Sinod (1861—1892)*, București, 1939, 98 p.; GHERONTIE NICOLAU, *Melchisedec zugrăvit de câțiva dintre ucenicii săi. Articole adunate și tipărite de...*, București, 1939, 192 p.; SIMEON RELI, *Un mare educator social: episcopul Melchisedec al Romanului*, în *Candela*, an. LIII—LIV, 1942—1943, p. 7—26; GHEORGHE VLAD, *Episcopul Melchisedec*, în MMS, an. XXXIV, nr. 1—2, 1958, p. 76—85; PAUL MIHAIL, *Din corespondența episcopului Melchisedec*, în BOR, an. LXXVII, nr. 5—6, 1959, p. 493—612; PAUL MIHAIL, *Legăturile culturale ale episcopului Melchisedec cu Rusia. Corespondența din anii 1849—1892*, în MMS, an. XXXVII, nr. 3—4, 1961, p. 261—296; N. GEORGESCU-TISTU, *Preocupările de carte ale episcopului Melchisedec și biblioteca sa*, în BOR, an. LXXXI, nr. 11—12, 1963, p. 1146—1203; NICOLAE CIACHIR, *Cu privire la misiunea diplomatică a episcopului Melchisedec în Rusia în anul 1868*, în BOR, an. LXXXIII, nr. 11—12, 1965, p. 1079—1082; CONSTANTIN MOSOR, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu*, în BOR, an. XC, nr. 3—4, 1972, p. 335—348; SCARLAT PORCESCU, *Episcopul Melchisedec. 80 de ani de la moartea sa*, în MMS, an. XLVIII, nr. 5—6, 1972, p. 380—402; IOAN IVAN, *Legăturile episcopului Melchisedec cu mănăstirea Neamț*, în MMS, an. XLVIII, nr. 5—6, 1972, p. 403—415; VALENTIN BRĂTAN, *Preocupări de Drept bisericesc ale episcopului Melchisedec*, în ST, an. XXIV, nr. 9—10, 1972, p. 732—757.

Episcopia Hușilor. ȘTEFAN DINULESCU, *Viața și activitatea episcopului Hușilor Silvestru Bălănescu*, în «Candela», an. XVI, 1897, p. 318—331; COMAN VASILESCU, *Silvestru Bălănescu, episcop al eparhiei Hușilor*, București, f.a.

Episcopia Dunării de Jos. ANGHEL CONSTANTINESCU, *Monografia sfintei eparhii a Dunării de Jos alcătuită la împlinirea a 40 de ani...*, București, 1906, 443 p.

XII

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN BUCOVINA SUB AUSTRIECI (1775—1918)

În 1775, în urma unei convenții ruso-turce, partea de nord a Moldovei, cunoscută de-acum înainte sub numele de Bucovina, a fost ocupată de austrieci. După o ocupație militară de 12 ani, Bucovina a fost unită, din punct de vedere administrativ, cu Galiția. În 1849, datorită luptei românilor, Bucovina este scoasă din această dependență administrativă și devine «ducat», subordonat direct guvernului din Viena. A rămas în această situație pînă în 1918, la destrămarea imperiului habsburgic.

Trecerea Bucovinei în stăpînirea Habsburgilor a avut urmări și asupra vieții bisericești. Pe baza hotărîrii imperiale din 12 decembrie 1781, reședința episcopală a fost mutată de la Rădăuți la Cernăuți, unde generalul comandant al Bucovinei Enzemberg l-a instalat pe bătrînul episcop Dosoftei Herescu, la 30 ianuarie 1782. S-a început tot atunci zidirea unei reședințe în Cernăuți, în care episcopul s-a putut muta în iulie 1783. În acest an, pe baza unui decret al împăratului Iosif II (1780—1790), Episcopia Bucovinei a fost subordonată Mitropoliei Ortodoxe sîrbești din Carloviț în problemele spirituale dogmatice, iar în 1786 această subordonare s-a extins și la problemele administrative, episcopul Bucovinei devenind membru al Sinodului sîrbesc din Carloviț.

Tot în 1786 s-a pus în aplicare noul regulament de organizare a Bisericii ortodoxe din Bucovina. Eparhia a fost împărțită în șase protopopiate și două vicariate protopopești, iar numărul parohiilor s-a redus la 186 (de la 239).

În fruntea eparhiei era episcopul, numit direct de împărat, ajutat în exercitarea atribuțiilor sale de un vicar și un consistoriu format din patru «asesori», doi preoți și doi mireni. Preoții parohi și protopopii erau numiți de guvernatorul Bucovinei, la propunerea episcopului. Fiecare

parohie avea o sesie parohială de 44 jugăre, pentru folosința preotului, care primea de la credincioși două zile de clacă pe an și un bir sau o dare în bani (numită «mariaș», după chipul Maicii Domnului de pe aversul monetelor de 20 cruceri, cu care se plătea, de obicei, această dare). Preoții erau îndatorați să poarte și registrele de stare civilă (nașteri, căsătorii, decese).

Prin același regulament era redus și numărul mănăstirilor. Din cele peste 20 de mănăstiri și schituri ale eparhiei, au rămas în ființă numai trei mănăstiri de călugări : Putna, Sucevița și Dragomirna. Cea din urmă avea ca metoc în Suceava, mănăstirea Sfântul Ioan, în care au fost așezate și moaștele Sfântului Ioan cel Nou, aduse încă din 1783 de la Zolkiew din Polonia. Restul mănăstirilor și schiturilor au fost desființate, iar bisericile lor au devenit biserici de mir. Pentru mănăstirile rămase, s-a fixat un număr de cel mult 25 de viețuitori. Din pricina reducerii excesive a numărului mănăstirilor, mulți egumeni și călugări au trecut în Moldova. Așa a fost cazul starețului Paisie, care a părăsit Dragomirna și s-a așezat la Secu, împreună cu 350 de călugări, încă din 1775. I-au urmat alții, mai ales după 1786. Cei rămași în Bucovina au adresat felurite memorii și proteste autorităților habsburgice, dar fără nici un rezultat.

În fosta mănăstire Sfântul Ilie de lângă Suceava, ctitoria lui Ștefan cel Mare, s-a înființat o școală teologică, pusă sub conducerea arhimandritului sîrb Daniil Vlahovici (după nume pare să fie de origine românească), numit peste voia episcopului Dosoftei. În fiecare parohie se prevedea înființarea unei școli primare (rurală sau trivială), sub îndrumarea preotului paroh, iar la sediile protopopiatelor câte o școală urbană. Protopopii aveau dreptul de control asupra școlilor din protopopiatul respectiv, iar episcopul și consistoriul său aveau conducerea tuturor școlilor din eparhie. Averile Episcopiei (moșiile de la Rădăuți și Coțmani), precum și ale mănăstirilor — toate cuprinzînd mai mult de jumătate din teritoriul Bucovinei — s-au constituit în așa numitul «Fond religios», administrat de stat, care trebuia să servească la întreținerea bisericilor, a școlilor parohiale (rurale și urbane) precum și la salarizarea clerului de mir și monahal.

Deși la prima vedere măsurile preconizate în noul regulament erau bune, totuși înglobarea Bucovinei în imperiul habsburgic a avut urmări nefavorabile asupra vieții bisericești. Astfel, la începutul anului 1783, mitropolitul sîrb Moise Putnic de la Carloviț i-a trimis ca vicar lui Dosoftei Herescu pe arhimandritul Ghedeon Nichitici, care în toamna aceluiași an a fost numit episcop la Sibiu. În locul său, a fost trimis ca

vicar un alt arhimandrit, Ioan Földvary, care, ducînd o viață imorală, a dispărut într-o noapte. A fost un fericit prilej pentru episcopul Dosoftei de a protesta împotriva numirii unor vicari de neam sîrb. Împăratul Iosif II a fost nevoit să anuleze numirea ca vicar a lui Gherasim Adamovici, pe care o făcuse la stăruința mitropolitului din Carloviț.

Ocuparea Bucovinei de imperiul habsburgic a favorizat pătrunderea multor credincioși ruteni uniți în aceste părți.

Bătrînul episcop Dosoftei s-a dovedit un vrednic apărător al intereselor românești în teritoriile de sub ocupație austriacă. Pe lîngă protestele sale împotriva trimiterii de vicari sîrbi și a conducătorului școlii teologice de la biserica Sfîntul Ilie, el a amenințat guvernul cu răzvrătirea poporului dacă vor mai fi încurajați rutenii așezați în eparhia sa. S-a opus la secularizarea moșiilor Episcopiei și s-a străduit ca veniturile noului Fond religios să fie întrebuințate numai pentru nevoile Bisericii ortodoxe române din Bucovina. A izbutit să fie aduse la Suceava moaștele Sfîntului Ioan cel Nou în 1783. Atitudinea sa demnă, românească, n-a avut însă întotdeauna rezultatele așteptate. Totuși, el rămîne unul din marii ierarhi români din aceste locuri. De aceea, moartea lui, survenită la 22 ianuarie (2 februarie st. n.) 1789, a fost privită de autorități ca o ușurare, căci dispărea un reprezentant de nădejde al vieții românești în acele părți.

La propunerea mitropolitului sîrb de la Carloviț, împăratul a numit ca episcop, la 23 aprilie 1789, pe arhimandritul sîrb *Daniil Vlahovici*, stabilit de cîțiva ani în Bucovina ca director al școlii clericale de la biserica Sfîntul Ilie. Hirotonia lui s-a săvîrșit la Carloviț. Acest ierarh, străin de neamul și de sufletul enoriașilor români, necunoscător al vechilor tradiții moldovenești, n-a fost decît un slujitor — sau mai degrabă funcționar — al împăratului care-l ridicase la înalta treaptă de episcop și-l cinstise cu rangul de baron. Înstrăinat de poporul român, a favorizat, în schimb, elementul rutean, iar limba slavonă și-a făcut tot mai mult loc în bisericile românești. După spusele lui Ioan Budai Deleanu, membrii consistoriului, în frunte cu episcopul (despre care se spunea că era tot atît de nepregătit ca și un preot de la țară), făceau o adevărată negustorie cu parohiile și demnitățile bisericesti. O măsură foarte umilitoare pentru Biserica românească din Bucovina a fost aceea din 1815, prin care școlile primare românești erau declarate școli catolice și puse sub conducerea și controlul episcopului și consistoriului romano-catolic din Lemberg (Lvov). Cu cîțiva ani mai înainte, în 1793, se suprimase obligativitatea învățămîntului primar. Urmarea a fost că numeroase școli s-au desființat și în cele rămase au fost numiți învățători catolici, iar

limba română a fost înlocuită treptat cu germana și polona. Toate acestea au îndepărtat tot mai mult pe copiii români de școală. Sub oblăduirea Episcopiei ortodoxe a rămas o singură școală, la Cernăuți, numită și școala națională (un timp a funcționat ca școală româno-germană).

Școala clericală, mutată de Daniil la Cernăuți, era de asemenea într-o stare de decădere. Cursurile durau trei ani, cu câte zece bursieri în fiecare clasă. Directorul și cei doi profesori erau nepregătiți, limitându-se la predarea catehismului. În 1817, școala s-a închis. Dintre absolvenții școlii nu s-a remarcat decât un modest învățător sătesc, Vasile Țintilă din Tereblecea, care a tipărit primele calendare românești din Bucovina, între 1811—1820.

Dintre faptele pozitive ar fi de notat că în 1791 s-a recunoscut episcopului dreptul de a controla administrarea fondului bisericesc, iar în 1820 s-a interzis folosirea veniturilor sale în scopuri nebisericești. Amintim și faptul că între 1788—1791, episcopii din Cernăuți au cîrmuit și parohiile din raiaua Hotinului, ocupată atunci de trupele austriece.

După o păstorire de peste trei decenii, Daniil a murit la 20 august 1822, în Vatra Dornei, fiind îngropat la Dragomirna. Putem spune că sub el vechea eparhie românească a Rădăuților s-a transformat într-o eparhie româno-ruteano-sîrbă.

După o sedisvacanță de aproape un an, împăratul Francisc I (1792—1830) a numit ca episcop pe arhimandritul *Isaia Baloșescu* (17 iulie 1823), hirotonit și el la Carloviț. Era fiu de preot din satul Putna (născut c. 1766), absolvent al școlii teologice de la mînăstirea Putna, un timp egumen al mînăstirii, apoi vicar general al Episcopiei. Îndată după numire, a început demersurile pentru reînființarea școlii clericale, ceea ce a și izbutit. La 4 octombrie 1827 s-au deschis la Cernăuți cursurile unui Institut teologic (limbile de predare fiind germana, elina și latina), iar câteva luni mai târziu un «seminar clerical» (internat pentru 50 de bursieri), amîndouă susținute din veniturile Fondului religionar. În institut se primeau numai absolvenți de liceu. Profesorii se recrutau dintre preoții care-și desăvîrșeau studiile în institutele catolice din Viena și Lemberg. Tot la stăruințele lui, s-a aprobat ca preoțimea din Bucovina — care începea să aibă acum o pregătire superioară — să primească un salariu anual (congrua) din Fondul religionar. Pe lîngă aceste două mari fapte ale episcopului Isaia, el a cerut în repetate rînduri autorităților să se reînființeze școlile primare românești pentru păstoriții săi, dar cererile lui au rămas fără rezultat.

Episcopul Isaia a trecut la cele veșnice la 14 septembrie 1834, fiind îngropat în paraclisul ctitorit de el în mînăstirea sa de metanie, la Putna.

Toate strădaniile sale arhieresti de 12 ani, între care se impun înființarea institutului și internatului, precum și salarizarea clerului, n-au putut salva Episcopia din starea în care a ajuns sub înaintașul său și nici să continue vechile tradiții moldovenești.

În locul său, împăratul Ferdinand V (1830—1848) a numit ca episcop, la 8 mai 1835, pe *Eugenie (Evghenie) Hacman*, originar din Văslăuți, după unii istorici rutean, după alții român. A studiat la liceul și școala clericală din Cernăuți, apoi și-a desăvârșit studiile la Facultatea de teologie romano-catolică din Viena. Acolo, a devenit profesor de limba română al arhiducelui Ferdinand, care, ajuns împărat, l-a numit episcop, deși erau alți teologi mai pregătiți și cu mai multă experiență decât el. A fost hirotonit la Carloviț, ca și înaintașii săi. Păstorirea lui n-a fost altceva decât o revenire la stările triste din timpul lui Daniil Vlahovici. Să relevăm întâi câteva aspecte pozitive. În 1843, Curtea imperială a aprobat un nou Statut de organizare a Bisericii ortodoxe române din Bucovina, pe temeiul căreia eparhia s-a împărțit în 12 decanate (protopopiate), iar numărul parohiilor s-a ridicat la 241. Întrucât numărul absolvenților Institutului teologic din Cernăuți sporea mereu, nefiind parohii suficiente, noul Statut a prevăzut instituirea așa-numiților «cooperatori», adică preoți tineri numiți ca ajutători ai parohilor bătrâni, mai ales în parohiile greu de păstorit. Deși într-un fel măsura era bună, în sensul că tinerii preoți făceau pastorație pe lângă oamenii mai vîrstnici și mai experimentați, totuși s-au iscat adeseori neînțelegeri între parohi și cooperatori, păgubitoare vieții bisericești. În 1838, s-a înființat o școală de cântăreți bisericești.

Eugenie a cerut de asemenea reînființarea școlilor românești din eparhie, cu învățători ortodocși care să cunoască limba română, iar conducerea lor să fie încredințată episcopului și consistoriului său, așa cum era în timpul lui Dosoftei Herescu. Împăratul a aprobat numai în parte memoriul lui Eugenie, hotărînd să se înființeze școli românești numai în satele unde nu existau școli catolice. S-a prevăzut ca limba de predare să fie cea română și în foarte puține limba ruteană. Episcopul și consistoriul său au primit dreptul de conducere și control asupra acestor școli (1849). Aceste măsuri au dus la sporirea numărului școlilor românești.

Dar în 1869, învățămîntul primar din Bucovina a fost trecut în seama statului. În 1848 se înființase o școală normală (pedagogică) românească ortodoxă la Cernăuți, etatizată și aceasta în 1869 și transformată în școală germană. În 1860, s-a înființat un liceu «ortodox» în Suceava, dar cu limba de predare germană. Etatizarea lui din 1869 desigur a avut

urmări negative asupra întregului învățământ românesc, desființându-se, treptat, ultimele școli românești.

Din 1841 s-a început publicarea de calendare românești, editate pînă în 1848 de preotul Porfirie Dimitrovici, apoi de preotul Samuil Morariu Andrievici, viitorul mitropolit Silvestru.

Sub episcopul Eugenie s-a ridicat și o nouă catedrală episcopală în Cernăuți. Alegerea locului catedralei începuse din 1792 și după mai bine de o jumătate de veac de discuții și căutări, s-a pus piatra fundamentală (1844). Dar abia după 20 de ani a putut fi sfințită (5 iulie 1864). A doua zi după sfințirea catedralei, s-a pus temelia unui palat mitropolitan, terminat însă abia în 1882. Amîndouă s-au ridicat pe cheltuiala Fondului bisericesc.

Pe lîngă aceste aspecte pozitive, păstoria lui Eugenie Hacman a avut și numeroase umbre. În primul rînd, trebuie amintit faptul că a introdus o cîrmuire despotică, asemănătoare sistemului absolutist practicat pe linie de stat de puternicul cancelar austriac Metternich. Apoi, nu se făcea nimic în eparhie fără știrea autorităților austriece. Și, în sfîrșit, rutenii cîștigau tot mai mult teren în Biserica românească, amenințată să-și piardă caracterul ei național. Totodată, limba germană cîștiga teren în administrația bisericească și în școli. De pildă, din 1869 discuțiile în consistor precum și corespondența între consistor, protopopiate și parohii se făceau în limba germană. În catedrala din Cernăuți se sluzea și se predica atît în limba română, cît și în cea slavă. Eugenie însuși se împotriva oricăror mișcări cu caracter românesc. De pildă, a luptat cu înverșunare împotriva alfabetului latin, socotindu-l «papistaș» și «pierzător de suflete», a oprit pe preoți să meargă la teatrul românesc etc. În schimb, sprijinea foarte mult pe credincioșii ruteni.

Împotriva acestor stări de lucruri, s-a format o puternică mișcare românească, ale cărei țeluri erau păstrarea autonomiei Bisericii și a caracterului ei românesc. În 1848, s-a ținut chiar o adunare națională, în care s-a cerut ca episcopul să fie ales de reprezentanții clerului și ai credincioșilor și nu numit de împărat. S-a cerut de asemenea înființarea unei Mitropolii pentru toți românii ortodocși din imperiul habsburgic. Întrucît atunci se prăbușise și regimul absolutist de stat al lui Metternich, episcopul Eugenie s-a văzut nevoit să accepte revendicările clerului său. În consecință, a înlăturat pe secretarul eparhial, un laic străin și pe unii asesori, a dispus ca pe viitor materiile de studiu la Institut să se predea în limba română. De asemenea, s-a înființat o școală normală românească. În același an, episcopul Eugenie a plecat la Viena, în fruntea unei delegații românești, care a prezentat împăratului un me-

moriu cu doleanțele românilor (între altele se cerea ca episcopul să fie ales de un congres). În 1849 a condus o nouă delegație, care să expună dorințele românilor noului împărat Francisc Iosif I (1848—1916). Aceste aspecte pozitive s-au sfârșit însă prea repede.

În 1848—1849, s-a pus și problema reorganizării eparhiilor ortodoxe din imperiul austriac. Episcopul Eugenie a prezentat Curții un memoriu în care preconiza înființarea unei Mitropolii ortodoxe autonome, pentru toți românii din imperiu, așa cum aveau și sîrbii, urmînd ca toți ierarhii ortodocși din imperiu și reprezentanții mirenilor, indiferent de neam, să formeze un «sinod bisericesc». Pe de altă parte, reprezentanții clerului și ai credincioșilor din Bucovina erau de părere să se pună bazele unui congres provincial al Bisericii ortodoxe române din Bucovina, format din clerici și mireni, cu dreptul de a alege pe episcopi și de a controla administrația Fondului bisericesc. Cereau, de asemenea, ca Episcopia Bucovinei să se despartă de Mitropolia sîrbă din Carloviț, pentru a fi pusă sub jurisdicția Mitropoliei ortodoxe române care urma să se înființeze la Sibiu. Aceleași doleanțe au fost exprimate și în cadrul unei mari adunări bisericești întrunită la Cernăuți, la 26 aprilie 1850. Desigur, aceste lucruri nu erau pe placul ambițiosului episcop Eugenie, care nu voia autonomia Bisericii din Bucovina și nici păstrarea caracterului ei românesc. I-au venit în ajutor și împrejurările politice, după inaugurarea sistemului absolutist de guvernare din anii 1851—1860, încît nu s-a mai întreprins nici o măsură de reorganizare bisericească.

Discuțiile au fost reluate după 1860, cînd s-a trecut la o guvernare liberală. Dar și acum, încercările lui Andrei Șaguna și ale frunțașilor clerului și credincioșilor bucovineni de a se crea o singură Mitropolie, autonomă, pentru toți românii din Austria, cu sediul la Sibiu, s-au lovit de împotrivirea episcopului Eugenie. În sinodul episcopilor ortodocși din Austria, întrunit la Carloviț, Eugenie și-a susținut cu tărie punctul de vedere, în sensul de a se înființa două Mitropolii românești, una la Sibiu, alta la Cernăuți, iar pentru cea din urmă să se creeze una sau două episcopii sufragane, urmînd ca toți ierarhii ortodocși din Austria să constituie un sinod, sub președinția mitropolitului sîrb, ca primat. Pe lîngă fiecare eparhie, propunea să se înființeze cîte un sinod provincial, format numai din clerici, deci cu excluderea totală a mirenilor de la conducerea Bisericii. Propunerile episcopului au stîrnit un val de proteste din partea preoților și credincioșilor săi, în presa vremii și în felurite adunări. Cu ajutorul guvernului, Hacman a zădărnicit planul lui Șaguna de a încorpora și Episcopia Bucovinei la Mitropolia ortodoxă a Transilvaniei, cu sediul la Sibiu, reînființată în 1864. A iz-

butit de asemenea să împiedice întrunirea unui congres bisericesc, cu toate că statutul pentru convocarea și constituirea lui fuseseră sancționate de împărat. În cele din urmă, Eugenie a izbutit să ridice propria sa eparhie la rangul de mitropolie, pe baza unui decret imperial din 23 ianuarie 1873. Împrejurările politice îi erau favorabile căci după crearea statului dualist austro-ungar, în 1867, Serbia și Transilvania — respectiv Mitropoliile de la Carloviț și Sibiu — au rămas în cadrul statului maghiar cu capitala la Budapesta, iar Bucovina a rămas și mai departe sub conducerea directă a guvernului din Viena.

Creîndu-se două Mitropolii ortodoxe românești în același stat austriac, se urmărea și dezbinarea românilor, dar și a sîrbilor, din moment ce două episcopii sîrbești (una din Dalmația și Istria, cu reședința la Zara și alta din Cattaro și Raguză) erau scoase de sub jurisdicția Mitropoliei de Carloviț și subordonate Mitropoliei românești din Cernăuți. În felul acesta, s-a creat o Mitropolie bucovino-dalmatină, cu credincioși de neam român, rutean și sîrb, din două țări, cu totul deosebite una de alta, așezate la două margini ale imperiului. Crearea noii Mitropolii — mai mult pentru satisfacerea ambițiilor lui Eugenie — a fost combătută cu înverșunare de reprezentanții românilor bucovineni, dar fără rezultat. Eugenie n-a putut să se bucure de succesul său, căci a murit la Viena chiar în ajunul plecării sale la Cernăuți pentru a fi înscăunat ca «arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei și Dalmației» (31 martie/12 aprilie 1873). Este semnificativ faptul că la înmormântarea sa — în catedrala din Cernăuți — profesorii de teologie și asesorii consistoriali au refuzat să țină cuvîntări funebre. Moartea lui a fost socotită de toți ca o salvare a Bisericii ortodoxe românești din Bucovina.

După o scurtă sedisvacanță, împăratul a numit ca mitropolit pe arhimandritul *Teofil Bendela*, vicarul general al eparhiei (12 noiembrie 1873). Era un om cu pregătire (absolvent al Institutului din Cernăuți, alte studii la Viena), fost rector al internatului teologic, egumen, asesor și apoi vicar general, autorul unor lucrări în românește. A fost hirotonit arhieru în catedrala mitropolitană din Sibiu, la 21 aprilie 1874, de către mitropolitul Procopie Ivașcovici și episcopul Miron Romanul de la Arad. După instalare, a plecat la Viena, unde a convocat pe sufraganii săi din Zara și Cattaro într-un «sinod mitropolitan», întocmindu-se Regulamentul Sinodului (aprobat de împărat abia în 1884). De notat că discuțiile au avut loc în limba germană, așa cum se va întîmpla și în viitor.

În cursul păstoririi sale de abia un an, mitropolitul Teofil a izbutit să obțină sporirea salariului preoțimii de mir (congrua) și al clerului monahal. A dispus apoi să se introducă în eparhie scrierea cu litere

latine, în locul celor cirilice, menținute cu îndârjire de Hacman. A încercat să convoace și Congresul bisericesc, dar a fost amânat mereu de guvernatorul Bucovinei. A murit pe neașteptate, în Boemia, la 21 iulie 1875, fiind îngropat în cimitirul din Horecea-Cernăuți, alături de Dosoftei Herescu.

Scaunul mitropolitan a rămas vacant aproape doi ani de zile, eparhia fiind cîrmuită de vicarul general, arhimandritul *Teoctist Blajevici*. În acest timp s-a înființat Universitatea germană din Cernăuți (29 august 1875). Vechiul Institut teologic a fost desființat, iar în locul său s-a creat o Facultate de teologie, în cadrul Universității, cu două limbi de predare, germana și româna.

Abia la 22 martie 1877, împăratul a numit pe Teoctist Blajevici ca arhiepiscop și mitropolit. A fost hirotonit în biserica grecească din Viena, așa cum vor fi și urmașii săi. Teoctist (din botez Teodor) era fiu de preot din Tișăuți-Suceava (n. 1807), fost preot paroh, duhovnic la Institutul teologic, profesor de religie, asesor consistorial (consilier), egumen la Dragomirna, iar din 1874 vicar general al eparhiei. A publicat mai multe lucrări în românește pentru îndrumarea vieții religioase a credincioșilor (*Istoria vieții lui Iisus*, *Istoria biblică* etc.), precum și o *Gramatică a limbii române*, în mai multe ediții, în nemțește.

Ca mitropolit, a purtat lungi tratative cu autoritățile de stat pentru convocarea Congresului bisericesc, dar fără rezultat. A murit după o păstorire de abia doi ani (27 iunie 1879), fără să-și vadă îndeplinită această dorință.

Peste câteva luni, a fost ridicat în scaunul mitropolitan arhimandritul *Silvestru Morariu Andrievici* (1818—1895). Acesta era originar din satul Mitocul Dragomirnei, urmase liceul și Institutul teologic la Cernăuți, apoi a fost preot de mir în Ceahor (1843—1862), asesor consistorial, iar din 1877 vicar general al Mitropoliei. Preotul Samuil Morariu se remarcă prin atitudinea sa demnă împotriva abuzurilor lui Eugenie Hacman, militînd pentru autonomia Bisericii bucovinene și pentru păstrarea caracterului ei românesc. Ca deputat în parlamentul din Viena — reprezentînd Fondul religionar — a apărat cu mult curaj interesele Bisericii și ale poporului său. Pentru atitudinea sa românească, episcopul Eugenie l-a oprit de la săvîrșirea celor sfinte. A publicat numeroase lucrări în românește, mai ales manuale școlare pentru învățămîntul elementar (cărți de citire — numite «legendarii», de aritmetică și mai ales de religie). Acestea au fost primele manuale școlare din Bucovina. Nevoia lor era mult simțită după 1849, cînd școlile primare românești au fost puse din nou sub cîrmuirea episcopului și a consistoriului din Cernăuți.

La acestea se adaugă și câteva lucrări teologice : *Cuvîntări bisericești la toate duminicile și sărbătorile de peste an* (1860) — prima carte de predici în Bucovina — *Liturgica* (1860), *Învățătura ortodoxă din religiunea creștinească*, în trei părți : Dogmatica generală, Dogmatica specială și Morala (1862—1864), apoi *Psaltichia bisericească* (1879) și *Tipiconul* (1883) etc. Între 1848—1865 a redactat *Calendarul* (Almanahul) românesc din Bucovina, în care a publicat felurite articole. S-a spus, și pe drept cuvînt, că Samuil (Silvestru) a fost cel mai harnic mînuitor al condeiului în acele vremuri în Bucovina. Prin scrisul său, a contribuit la întărirea școlilor românești și la trezirea sentimentelor naționale ale românilor de aici.

Ca mitropolit, a luptat pentru păstrarea drepturilor românești în Biserica din Bucovina. A reluat încercările pentru convocarea Congresului bisericesc, care s-a și deschis la 14 iulie 1882, cînd s-a votat Statutul congresului. Împăratul l-a sancționat însă cu mare greutate, după aproape 10 ani de discuții (1891). La 18 septembrie 1891, s-a convocat un nou congres bisericesc, dar lucrările lui au fost întrerupte din pricina amestecului brutal al guvernatorului Pace în discuții. De atunci, nu s-a mai îngăduit convocarea altor congrese bisericești.

Sub mitropolitul Silvestru, credincioșii ruteni, încurajați de autoritățile de stat, au cerut noi drepturi în Biserica românească din Bucovina (introducerea limbii rutene în administrația bisericească, preoți ruteni la conducerea eparhiei ș.a.). Mitropolitul Silvestru s-a împotrivit cu mult curaj acestor pretenții, care ar fi dus la pierderea caracterului românesc al Mitropoliei. S-a împotrivit de asemenea, la încercările guvernului de-a cumpăra domeniile bisericești de la Rădăuți. A stăruit pentru creșterea salariilor clerului. La îndemnul mitropolitului Silvestru, s-a înființat în 1881 o societate muzicală, «Armonia», iar în 1884 o societate literară a studenților teologi, sub numele de «Academia ortodoxă», care a luat asupra sa editarea Calendarului bucovinean. «Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina» a fost și ea sprijinită de mitropolit. În 1883 a pus bazele «Tipografiei arhiepiscopale» (egumenii de la Putna și Dragomirna încercaseră să deschidă tipografia în mînăstirile lor cu trei decenii în urmă, dar guvernul le-a respins cererile).

Este vrednic de menționat și faptul că sub el a apărut, în 1882, revista «Candela», care urmărea «sporirea, lățirea și fructificarea științei teologice». În cei peste 50 de ani de apariție, în paginile acestei reviste au apărut îndeosebi studii de teologie scrise de profesorii Facultății din Cernăuți. În sfîrșit, trebuie amintit și faptul că în timpul arhipăstoririi lui Silvestru Morariu, a crescut și prestigiul Facultății de teologie, prin

iluștrii ei profesori: Vasile Mitrofanovici (1831—1888), Isidor Onciul (1834—1897), Alexie Comoroșan (1842—1881), frații Eusebiu Popovici (1838—1922) și Constantin Clement Popovici (1846—1938), Teodor Tarnavschi (1859—1914), Emilian Voiutschi (1850—1920) ș.a.

Prin lupta sa de o viață întreagă pentru binele Bisericii și al poporului român, Silvestru Morariu poate fi considerat cel mai de seamă ierarh din Biserica românească din Bucovina.

După moartea sa (3 aprilie 1895), scaunul mitropolitan a fost încredințat bătrînului arhimandrit și vicar general *Arcadie Ciupercovici* (1823—1902), numit abia la 16 februarie 1896. Era originar dintr-o familie preoțească din Cîmpulung (numită Ciupercă). A studiat la Cernăuți, ajungînd apoi preot paroh, egumen la Putna (tocmai în timpul serbărilor din 1871, cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la sfințire), asesor consistorial și vicar al Mitropoliei. Păstorirea lui ca mitropolit n-a fost altceva decît o reînviere a stărilor de lucruri din timpul lui Eugenie Hacman. Conducerea eparhiei o avea de fapt guvernatorul Bucovinei, mitropolitul fiind o unealtă oarbă în mîinile acestuia. Sub el, clerul rutean a obținut și mai mari drepturi în Biserica românească, prin numirea a doi asesori consistoriali și a doi profesori ruteni la Facultatea de teologie. Pe lîngă aceasta, credincioșii ruteni, sprijiniți de guvernator, au formulat noi pretenții, cerînd drepturi egale cu românii (catedre rutene la Facultate, slujbă la catedrală în limba ruteană, egumeni ruteni la mînăstirile ctitorite de domnii români ș.a.). Împotriva acestor pretenții și a amestecului guvernatorului în treburile noastre bisericești, s-a ținut o mare adunare de protest a preoților români, în 1899. Numai moartea mitropolitului Arcadie (5 martie 1902) a scăpat Biserica românească din asemenea situații. În chip ostentativ, credincioșii români n-au luat parte la înmormîntarea lui.

Ultimul mitropolit al Bucovinei sub stăpînirea austriacă a fost *Vladimir Repta* (1842—1926). Originar dintr-o familie de răzeși din Banila, tînărul Vasile Repta a făcut liceul și teologia la Cernăuți, urmînd apoi studii de specializare la Viena, Bonn, München și Zürich. A fost profesor de Noul Testament la Facultatea de teologie, în mai multe rînduri decan al ei și rector al Universității din Cernăuți. În 1896 a fost numit vicar general al Mitropoliei, fiind hirotonit la 17 ianuarie 1899 ca episcop titular de Rădăuți. La 17 octombrie 1902, a fost numit arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei și Dalmației. Noul mitropolit a purtat o deosebită grijă pentru întărirea vieții bisericești din cuprinsul Arhiepiscopiei (vizite canonice, cărți pastorale, catehizare etc.), s-a îngrijit să creeze clerului o stare materială corespunzătoare (salarii, case parohiale etc.).

Au fost restaurate biserica Mirăuți din Suceava și mănăstirea Putna, de către arhitectul Karl Romstorfer (sub Silvestru, acesta restaurase și mănăstirea Sfântul Ioan din Suceava).

Facultatea de teologie și-a continuat misiunea, pregătind pentru preoție nu numai tineri din Bucovina, ci și din alte Biserici ortodoxe (Transilvania, Serbia, România etc.). Au fost numiți noi profesori, dintre care amintim pe Ștefan Saghin (1859—1920), Vasile Găina (1868—1907), Vasile Tarnavschi (1859—1945), Vasile Gheorghiu (1872—1959), Silvestru Octavian Isopescu (1878—1922), Valerian Șesan (1878—1940) și alți.

Sub el, a continuat lupta dintre credincioșii ruteni și români, s-a cerut înființarea unei episcopii pentru ruteni, care să fie întreținută de Fondul bisericesc român, ca în cele din urmă să pretindă ca însuși scaunul mitropolitan din Cernăuți să fie ocupat de un rutean, iar pentru români să se creeze o episcopie sufragană, la Rădăuți sau la Suceava. Prin presă și prin adunări, credincioșii români s-au ridicat împotriva acestor pretenții, apărând caracterul românesc al eparhei și cerând înființarea unei episcopii rutene la Coțmani. În 1913, guvernul a numit ca vicar general, peste voia mitropolitului, un arhimandrit rutean, ceea ce a dus la noi proteste din partea preoților români.

În astfel de împrejurări și agitații bisericești, a izbucnit primul război mondial, care a dus la destrămarea imperiului habsburgic. Mitropolitul Vladimir a mai păstorit pînă în 1924, cînd s-a retras din scaun, iar peste doi ani a murit (24 aprilie 1926).

Concluzii. *Din această expunere rezultă că în timpul stăpînirii habsburgice Biserica ortodoxă românească din Bucovina, în ciuda faptului că avea o stare materială excepțională, a trecut prin mari suferințe. Datorită unor ierarhi străini de interesele credincioșilor, ca Daniil Vlahovici, Eugenie Hacman și Arcadie Ciupercovici, a fost mereu amenințată cu deznaționalizarea. Aceiași ierarhi s-au făcut vinovați de pierderea autonomiei bisericești, întrucît au îngăduit și chiar au facilitat amestecul neconținut al împăratului, al guvernului din Viena și al guvernatorului din Cernăuți în afacerile interne ale Bisericii. Crearea Mitropoliei bucovino-dalmatine — opera lui Eugenie Hacman — a avut urmări și mai grave, căci pe de o parte, s-a întărit elementul slav în Biserica din Bucovina, iar pe de altă parte, au slăbit și mai mult legăturile românilor bucovineni cu cei din Transilvania. În același timp, legăturile bisericești și de altă natură ale Bucovinei cu Moldova, de la care a fost răpită în 1775, erau împiedicate pe orice căi de regimul habsburgic. Salarizarea clerului din Fondul religionar,*

ca și bogatele sesii parohiale de 44 jugăre, casele parohiale, zilele de clacă făcute preoților, au dus la înstrăinarea acestora de credincioșii lor, ei devenind simpli funcționari ai statului și nicidecum părinți sufletești ai credincioșilor.

Dintre aspectele pozitive ale acestei epoci de mari frământări trebuie subliniată grija ierarhilor Isaia Baloșescu, Silvestru Morariu-Andrievici și Vladimir Repta pentru preoții lor, îndeosebi pentru ridicarea nivelului lor cultural. Institutul (1827) și apoi Facultatea de teologie (1875) au îndeplinit un rol însemnat nu numai în viața bisericească de aici, ci în viața întregii Ortodoxii.

BIBLIOGRAFIE

Lucrări generale. DIMITRIE DAN, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912, VIII + 264 p. + 21 fig.; ION NISTOR, *Istoria Bisericii din Bucovina*, București, 1916, XX + 295 p.; SIMEON RELI, *Din suferințele Bisericii noastre ortodoxe sub stăpânirea austriacă*, în *Candela*, an. XXXVI, nr. 3—7, 1925, p. 212—236; SIMEON RELI, *Politica religioasă a Habsburgilor față de Biserica Ortodoxă Română în secolul al XIX-lea, în lumina unor acte și documente inedite din arhiva Curții imperiale din Viena*, Cernăuți, 1925, 118 p. (extras din rev. *Codrul Cosminului*, an. IV—V, 1927—1928, partea I, Cernăuți, 1929, p. 445—562).

ISIDOR ONCIUL, *Dezvoltarea culturii teologice și clericale în Bucovina*, în *Candela*, an. II, 1883, p. 2—11, 51—62, 103—117, 175—185, 225—239, 285—302 și 343—360.

Lucrări speciale. *Din actele și documentele privitoare la istoria Bisericii Bucovinei*, în rev. *Candela*, an. XVI, 1897, p. 139—146 și 193—196; NICOLAE IORGA, *Cîteva acte privitoare la Biserica Bucovinei*, în B.O.R., an. LII, nr. 11—12, 1934, p. 726—737.

TEODOR BĂLAN, *Conflictul episcopului Eugen Hacman cu preoții din Bucovina în anul 1848*, în *Revista Arhivelor*, an. IV, nr. 2, 1941, p. 314—334.

IOAN ZUGRAV, *Un ierarh cărturar: Teoctist Blajevici*, în M.M.S., an. XLVI, nr. 3—6, 1970, p. 273—277.

VASILE GĂINA, *Arhiepiscopul și mitropolitul Dr. Silvestru Morariu-Andrievici*, în *Candela*, an. XXVI, 1907, p. 389—421; SIMEON RELI, *Mitropolitul Silvestru Morariu ca pedagog social-religios al Bucovinei*, Cernăuți, 1935; IOSIF ANTOHI, *Silvestru Morariu-Andrievici*, în vol. *Din istoria pedagogiei românești*, III, București, 1967, p. 204—232.

VASILE GĂINA, *Arhiepiscopul și mitropolitul Dr. Vladimir de Repta*, în *Candela*, an. XXVI, 1907, p. 423—437; ROMULUS CÂNDEA, *Mitropolitul Vladimir Repta*, în *Candela*, an. XXXV, 1924, p. 437—460 (și extras, 24 p.).

XIII

MITROPOLIA ORTODOXĂ A TRANSILVANIEI DUPĂ MOARTEA LUI ANDREI ȘAGUNA. EPISCOPIILE ARADULUI ȘI CARANSEBEȘULUI

Dintre urmașii marelui mitropolit Andrei Șaguna, nici unul nu s-a putut ridica la înălțimea vredniciilor și realizărilor sale. Pe cât le-au îngăduit puterile, și mai ales împrejurările, s-au străduit fiecare să păstreze — măcar în parte — bogata moștenire lăsată de Șaguna. Alegerea mitropolitului se făcea la Sibiu, de către Congresul național-bisericesc, convocat în ședință extraordinară, cu participarea a 60 de deputați din Arhiepiscopia Sibiului și câte 30 din eparhiile sufragane, a Aradului și Caransebeșului, în proporția cunoscută de 1/3 clerici și 2/3 mireni. Alegerea episcopilor o făcea «sinodul» eparhial al eparhiei vacante, format din 60 de deputați (20 preoți și 40 mireni), sub conducerea unui delegat (comisar) al mitropolitului. Urma întărirea alegerii de către împărat, apoi examinarea canonică a candidatului de către sinodul episcopesc al «Mitropoliei», format în acest caz numai din doi ierarhi, apoi instalarea. S-a întâmplat, în câteva rînduri, ca unele alegeri să nu fie întărite de împărat, altele să fie influențate de cercurile guvernamentale din Budapesta.

Mitropolitul Procopie Ivașcovici. După moartea lui Șaguna, deși cei mai indicați pentru ocuparea scaunului vacant erau colaboratorii săi Ioan Popasu, episcopul Caransebeșului și Nicolae Popea, vicarul Arhiepiscopiei, totuși partida adversă, condusă de cunoscutul om politic Vincențiu Babeș și de protopopul Ioan Mețianu din Zărnești, a aranjat în așa fel lucrurile încît a fost ales bătrînul episcop de la Arad Procopie Ivașcovici (1809—1881). Acesta era fiu de preot din Deliblata (jud. Timiș) cu studii în diferite școli maghiare și sîrbești (teologia la Vîrșeț, dreptul la Sárospatak), călugărit într-o mînăstire sîrbească din Ghergheteg, fost profesor de teologie la Vîrșeț și stareț al mînăstirii Crușe-

dol. De aci a fost ales episcop al Aradului (1852), păstorind pînă la alegerea sa ca mitropolit. A fost instalat în această nouă demnitate exact la trei luni după moartea lui Șaguna (16/28 septembrie 1873).

Procopie Ivașcovici n-a stat mult timp în fruntea Bisericii Ortodoxe românești din Transilvania, căci la 31 iulie 1874, Congresul național-bisericesc sîrb de la Carloviț l-a ales patriarh al Bisericii Ortodoxe sîrbești (după moartea lui Samuil Mașirevici, sub care s-a făcut separarea Bisericii Ortodoxe românești din Transilvania și Ungaria de cea sîrbească).

Prin alegerea lui, sîrbii au izbutit să împiedice realizarea planurilor guvernului maghiar, care voia să impună ca patriarh pe episcopul Anghelici, după ce primul ales, episcopul Arsenie Stoicovici, n-a fost întărit. Dar alegerea lui Procopie ca patriarh a produs adînci nemulțumiri, frămîntări și îngrijorări în Transilvania. Mulți se temeau că urmărește repunerea Bisericii românești din Transilvania sub jurisdicția Patriarhiei de Carloviț. Dar la 1/13 august 1874, Procopie a înștiințat Consistoriul mitropolitan din Sibiu că renunță la scaunul de arhiepiscop și mitropolit al Ardealului. Consistoriul mitropolitan și Sinodul arhiepiscopesc și-au exprimat în scris nemulțumirea și dezaprobarea față de Procopie, care, deși era român, a preferat să se pună în slujba Bisericii sîrbe, părăsind Biserica ortodoxă ardeleană. Dar la Carloviț, n-a avut o păstorire liniștită, fiind persecutat în tot felul de ministrul Cultelor și Instrucțiunii din Budapesta, Aug. Trefort, pînă în 1880, cînd l-a silit să-și dea demisia. S-a retras în localitatea Biserica Albă, unde a și murit (18 mai st. n. 1881).

Congresul național bisericesc electoral, convocat pentru alegerea unui nou mitropolit al Ardealului, a ales pe episcopul *Ioan Popasu* de la Caransebeș (cu 64 de voturi, față de 40 date vicarului Popea). Dar împăratul Francisc Iosif (1848—1916) — la propunerea guvernului maghiar — n-a recunoscut pe noul ales. Drept aceea, la 21 noiembrie/3 decembrie 1874, s-a făcut a doua alegere, cînd, prin felurite aranjamente de culise, a fost ales episcopul *Miron Romanul* de la Arad (care la prima alegere dobîndise numai un vot).

Mitropolitul Miron Romanul. Noul mitropolit, din botez Moise, era fiu de țăran din Mezieș-Bihor (n. 1828), făcuse studiile secundare la Beiuș și Oradea, iar teologia la Arad. A fost secretar al Episcopiei din Arad, apoi profesor la Institutul teologic de acolo, fiind călugărit la mînăstirea Hodoș-Bodrog. Deși într-o vreme a fost președintele Partidului Național Român din Arad, mai tîrziu a fost ales deputat în Parla-

mentul din Budapesta cu program guvernamental (1869). În 1870 a fost ales vicar al Consistoriului din Oradea, iar în 1873 episcop la Arad (instalat în februarie 1874), pentru ca după câteva luni să fie ridicat în scaunul lui Șaguna.

Păstoria lui Miron Romanul la Sibiu s-a desfășurat în împrejurări grele, căci întregul Consistoriu (consiliu arhiepiscopesc) era format din ucenici ai lui Șaguna — și în același timp — devotați vicarului Nicolae Popea. Abia către sfârșitul păstoririi sale, mai ales după 1889 când Popea a fost ales episcop la Caransebeș, mitropolitul Miron a izbutit să-și aducă în jurul său câțiva oameni de încredere.

Nemulțumirea preoților și a credincioșilor față de mitropolitul Miron se datora mai cu seamă atitudinii sale politice oportuniste. În 1881, a redactat programul «partidei constituționale române», care a servit ca îndreptar «Partidului Moderat Român», care a luat ființă în 1884, sub conducerea sa, în urma presiunilor exercitate de cercurile guvernamentale din Budapesta. Noul partid avea un număr redus de membri, recrutați mai ales dintre românii intrați în aparatul administrativ al statului austro-ungar.

Cu toate acestea, mitropolitul Miron a luptat pentru apărarea autonomiei Bisericii și a școlilor confesionale românești din Transilvania. De pildă, în 1879, a condus la Viena o delegație de ierarhi și membri ai Congresului Național Bisericesc, prezentând împăratului un protest împotriva proiectului de lege al ministrului Trefort, care preconiza introducerea studiului limbii maghiare în școlile confesionale românești. În 1882 a luat cuvântul de câteva ori în Parlamentul din Budapesta, protestând împotriva unui proiect de lege asupra școlilor secundare, care preconiza ca în viitor să nu mai funcționeze decât licee cu limba de predare maghiară, iar liceelor noastre confesionale li se interzicea primirea de subvenții din România.

În octombrie 1883, cu ocazia unei vizite la Seghedin, împăratul Francisc Iosif — fiind întâmpinat și de cei doi mitropoliți români, Miron Romanul și Ioan Vancea —, le-a făcut aspre muștrări pentru faptul că păstoriții lor nu se arătau cetățeni loiali ai statului maghiar, cerându-le să lucreze pentru remedierea acestei stări.

A rămas memorabilă pastorală mitropolitului Miron din 10/22 aprilie 1896, dată cu ocazia serbărilor «mileniului», adică la o mie de ani de la așezarea ungarilor în Cîmpia Panonică, în care arăta că românii transilvăneni nu pot participa la această sărbătorire, dată fiind situația nedreaptă în care erau ținuți. În octombrie 1897, a combătut în Parlament legea de maghiarizare a numelor de localități.

Sub raport cultural, cursurile secțiunii pedagogice a Institutului teologic-pedagogic de la Sibiu au fost ridicate la trei ani de studii. S-au recrutat de asemenea noi profesori pentru Institut: Daniil Popovici-Barcianu, Ioan Crișan, Petru Șpan, Vasile Saftu, Ioan Stroia, Remus (Eusebiu) Roșca, profesorul de muzică George Dima ș.a. O seamă de tineri absolvenți ai secțiunii teologice au fost trimiși la studii în diferite centre universitare din Austro-Ungaria și Germania, devenind apoi profesori la Institut, la liceul din Brașov, ori au intrat în administrația bisericească. Mii de burse s-au acordat tinerilor români ortodocși (elevi sau studenți) din «fundația» lăsată de marele mecenat român Emanuil Gojdu (1802—1870) din Budapesta, administrată de un comitet («reprezentanță») format din mitropolitul Ardealului ca președinte, episcopii săi sufragani și din 6 mireni. Din această fundație s-au împărțit burse pînă în 1918.

În timpul păstoririi mitropolitului Miron, s-a ridicat o nouă clădire pentru internatul Institutului (1896) și o altă clădire pentru tipografia și birourile Consiliului arhiepiscopesc (1897), folosite pînă azi. Numărul școlilor primare confesionale a crescut, în ciuda condițiilor vitrege în care-și desfășurau activitatea. În 1899 existau în Arhiepiscopia Sibiului 934 parohii cu 288 filii, din care 774 parohii și 10 filii întrețineau școli primare, avînd un număr de 880 de învățători, plătiți de credincioși, 677 clădiri școlare proprii și 107 închiriate.

În ultimul an al păstoririi mitropolitului Miron (1898), s-a introdus salarizarea preoțimii românești de stat, prin așa numita «congruă» (întregire potrivită). Proiectul de lege privitor la congruă a fost combătut în Parlament (Casa magnaților) de episcopii Ioan Mețianu de la Arad și Nicolae Popea de la Caransebeș, pentru că se prevedea numai salarizarea celor care nu aveau sentimente ostile față de statul maghiar, deci legea avea și un substrat politic, voind să facă din preoți instrumente docile în mîna statului. Cu toate acestea, legea a intrat atunci în vigoare (se prevedea un salariu de 1800 coroane pe an preoților cu 8 clase de liceu și Institutul teologic și 800 de coroane pe an celor cu pregătire mai puțină). Întregirea de salariu de la stat a fost acceptată apoi de urmașul său Ioan Mețianu. Tot atunci au fost luate actele de stare civilă de la preoții tuturor confesiunilor și trecute în seama primăriilor.

Păstorind în împrejurări deosebit de grele, mitropolitul Miron și-a sfîrșit viața la 4/16 octombrie 1898, fiind îngropat lîngă biserica numită «din groapă» din Sibiu.

Mitropolitul Ioan Mețianu. Deși acum împrejurările erau favorabile pentru alegerea lui Nicolae Popea, care era cel mai indicat de altfel, totuși oamenii cu influență din Congresul național-bisericesc au condus în așa fel lucrurile, încât a fost ales episcopul *Ioan Mețianu* de la Arad (1828—1916). Noul mitropolit era fiu de învățător din Zărnești-Brașov, studiase la Brașov și Cluj, iar teologia la Sibiu. A fost preot în Rîșnov, apoi preot și protopop în Zărnești (1858). În 1874 a fost ales vicar al Consistoriului din Oradea, iar în 1875 episcop la Arad, unde a păstorit pînă la alegerea sa ca mitropolit (ales la 18/31 decembrie 1898, înscăunat la 28 februarie/12 martie 1899).

Noul mitropolit a căutat să îplinească măcar unele din marile probleme care n-au fost rezolvate de înaintașul său. Astfel, chiar în primul sinod al Arhiepiscopiei ținut sub președinția sa, a pus în discuție problema ridicării unei catedrale mitropolitane în Sibiu. În sinoadele din anii următori, s-au purtat lungi discuții asupra locului de zidire și asupra planului viitoareii catedrale. La insistențele sale, s-au respins trei propuneri pentru ridicarea ei în locuri mai potrivite, hotărîndu-se ca ea să fie zidită în fața reședinței, pe locul bisericii zise «grecești» cu hramul Schimbarea la Față (refăcută ultima dată în 1799), care slujise pînă atunci drept catedrală episcopală și apoi mitropolitană. Aceasta a fost demolată, împreună cu șase clădiri în jur, pentru a se crea spațiul corespunzător. Tot la insistențele mitropolitului, Sinodul a acceptat modificarea planului catedralei — întocmit de un arhitect din Budapesta — luat după «Sfînta Sofia» din Constantinopol, prin adăugarea a două turnuri masive în față, încît, în această formă, biserica este o îmbinare interesantă a stilului bizantin cu cel gotic. Piatra fundamentală a fost pusă la 5 august 1902. Cheltuielile au fost suportate dintr-un fond inițiat încă de Șaguna în anul 1857, dar mai ales din daniile tuturor preoților și învățătorilor confesionali din Arhiepiscopie, precum și ale multor parohii și credincioși (familia Mocioni din Banat, care a donat 60.000 coroane ș.a.).

Pictura iconostasului și a cupolei a făcut-o Octavian Smighelschi, iar restul s-a făcut abia peste o jumătate de veac. Lucrările de construcție au durat patru ani. A fost sfințită cu mare solemnitate de către mitropolitul Ioan Mețianu și episcopul Ioan Papp de la Arad, la 30 aprilie/13 mai 1906.

Tot sub raport gospodăresc trebuie să amintim ridicarea actualei clădiri a Institutului teologic universitar din Sibiu (1913—1914), prin adaptarea casei cumpărate de Șaguna pentru seminar și a unor clădiri din jur (în fața catedralei și alături de reședință). De asemenea, datorită

harnicului său consilier economic Nicolae Ivan, mai târziu episcop la Cluj, Arhiepiscopia a achiziționat o seamă de imobile în Sibiu, pe care le deține pînă azi. Au crescut de asemenea fondurile și fundațiile Arhiepiscopiei, din care erau ajutați preoți, preotese văduve, parohii sărace, studenți, elevi etc.

Sub mitropolitul Ioan a sporit mult prestigiul Institutului teologic-pedagogic sibian prin profesorii nou numiți: Vasile Stan, Aurel Crăciunescu, Nicolae Bălan, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Pavel Roșca, Romulus Cîndea, Timotei Popovici ș.a. (mulți din ei trimiși la studii cu cheltuiala Arhiepiscopiei). În 1907, profesorul Nicolae Bălan — viitorul mitropolit — a pus bazele «*Revistei Teologice*», care a apărut pînă în 1947, în paginile căreia au apărut multe studii de teologie și istorie bisericească, predici etc., semnate de profesorii amintiți mai sus, precum și de unii protopopi și preoți parohi. Cursurile secțiunii pedagogice a Institutului au fost ridicate la 4 ani de studii. În timpul său, școlile primare confesionale au primit grele lovituri din partea guvernului din Budapesta, care urmărea cu orice preț desființarea lor. De pildă, în 1907, a intrat în vigoare o lege, întocmită de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Albert Apponyi, prin care parohiile erau obligate să plătească învățătorilor confesionali același salariu pe care îl aveau și învățătorii de stat, lucru nespus de greu pentru parohiile mici din Ardeal. În 1908 s-a creat un «fond cultural» pentru sprijinirea școlilor primare confesionale din contribuția preoților și credincioșilor. În mai multe rînduri, aceste școli au fost ajutate de marele mecenat moldovean Vasile Stroescu. Cu toate acestea, în decurs de cîțiva ani s-au desființat cîteva sute de școli românești în toată Transilvania și în Banat (în 1912, Arhiepiscopia mai avea 670 de școli).

Mitropolitul Ioan Mețianu a murit la 21 ianuarie/3 februarie 1916, în vîrstă de 88 de ani, fiind înmormîntat, alături de înaintașul său, în curtea bisericii «din groapă» din Sibiu.

Mitropolitul Vasile Mangra. Alegerea noului mitropolit s-a făcut în plin război mondial, cu puține zile înainte de intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei. În aceste împrejurări excepționale, guvernul din Budapesta avea nevoie de un om de încredere în fruntea Bisericii din Transilvania. Drept aceea, organele administrației de stat au intervenit fățiș și brutal în alegerea de deputați — preoți și mai ales mireni — pentru Congresul național bisericesc electoral. Cu astfel de oameni, primul ministru Ștefan Tisza a putut să impună alegerea arhimandritului *Vasile Mangra*, președintele Consistoriului din Oradea (24 iulie/6 august

1916). La scurt timp după alegere, trupele românești au trecut Carpații în Transilvania, astfel că o seamă de instituții s-au refugiat în interiorul fostei monarhii austro-ungare. Consiliul arhiepiscopal din Sibiu și Institutul teologic s-au refugiat la Oradea, din septembrie 1916 până în iunie 1917 (acolo s-a refugiat și capitlul mitropolitan din Blaj). Hirotonia și înscăunarea noului arhiepiscop și mitropolit s-a făcut în Oradea la 16/29 octombrie 1916.

Original dintr-o familie preoțească din Săldăbagiu-Bihor, Vichentie Mangra (n. 1850) făcuse liceul din Beiuș, apoi teologia la Arad. În timp ce era student teolog, a redactat foaia «Speranța» scoasă de Societatea de lectură a teologilor din Arad (1869), iar peste câțiva ani a redactat foaia «Lumina» (1874—1875). Din 1877 a redactat — pentru perioade destul de scurte — «Biserica și Școala», organul oficial al Episcopiei Aradului. A fost mulți ani profesor la Institutul teologic din Arad (1875—1893), apoi a fost ales vicar și președinte al Consistoriului din Oradea (1900—1916). În această calitate, a fost un hotărât sprijinitor al școlilor confesionale românești din Bihor.

Vasile Mangra a scris mai multe lucrări de istorie bisericească, pe baza cărora a fost ales membru activ al Academiei Române: *Cercetări literare istorice* (București, 1896), *Mitropolitul Sava Brancovici* (Arad, 1906), *Ierarhia și Mitropolia Bisericii române din Transilvania și Ungaria* (1908) etc. A fost primul care a atras atenția asupra manuscriselor și cărților bisericești din Bihor.

Atitudinea politică a lui Vasile Mangra este un caz cu totul aparte. În tinerețe, a fost unul din militanții de seamă pentru drepturile poporului român din Transilvania. În 1892, a făcut parte din delegația română care a prezentat Memorandul la Viena. În anii următori, a organizat felurite manifestații cu caracter național-românesc fie în Transilvania, fie în vechea Românie, unde avea multe legături cu fruntașii politici (de ex.: marea adunare populară de la Sibiu din 1894, care a protestat împotriva hotărîrii guvernului maghiar de a desființa Partidul Național Român). A fost unul din organizatorii Congresului naționalităților de la Budapesta (români, sârbi și slovaci) din 10 august 1895. Din pricina numeroaselor sale acțiuni cu caracter național românesc, guvernul din Budapesta a dispus îndepărtarea lui de la catedră în 1893, iar în 1902 a refuzat să recunoască alegerea sa ca episcop la Arad.

Dar în ultima parte a vieții sale a alunecat pe o poziție diametral opusă, devenind unul din sprijinitorii și oamenii de încredere ai guvernului maghiar, îndeosebi al primului ministru Ștefan Tisza (în 1910 a

fost ales deputat, cu program guvernamental, în Ceica-Bihor). Cu sprijinul guvernului, a fost ales apoi și mitropolit, în 1916.

A păstorit abia doi ani, în împrejurări deosebit de grele, privit cu neîncredere de colaboratorii săi de la Centrul arhiepiscopal, de profesorii Institutului teologic-pedagogic și de credincioși. Peste trei sute din preoții săi (chiar și câțiva studenți teologi) erau în închisori, deportați în pusta Ungariei (jud. Șopron) sau refugiați în vechea Românie. Zeci de școli confesionale românești din județele situate în arcul carpatic (deci aproape de granița cu România) au fost etatizate (este așa numita «zonă culturală»). Numeroși învățători sau elevi din clasele superioare ale secțiunii pedagogice erau trimiși pe front, să lupte pentru o cauză străină intereselor lor și ale poporului român.

Mitropolitul Vasile și-a sfârșit zilele într-un hotel din Budapesta, la 1/14 octombrie 1918 (a fost și îngropat tot acolo), deci cu puține zile înainte de împlinirea visului de veacuri al românilor transilvăneni: unirea cu România.

Pînă în 1920, a funcționat ca «locțiitor de mitropolit» episcopul *Ioan Papp* de la Arad. Conducerea efectivă a Arhiepiscopiei o avea însă vicarul ei, arhimandritul *Ilarion Pușcariu* (1842—1922), ajutat de Consiliul arhiepiscopal (Consistoriu).

Eparhiile sufragane. Odată cu reînființarea Mitropoliei Ardealului (12/24 decembrie 1864), s-a acceptat ca ea să cuprindă două eparhii sufragane: a Aradului, care exista de peste un veac și jumătate, sub jurisdicția Mitropoliei de Carloviț și a Caransebeșului, care lua ființă acum. Printr-o diplomă imperială, cu data de 8 iulie 1865, se fixa teritoriul Episcopiei Aradului, care, pe lângă protopopiatele sale din județul Arad, primea și parohiile românești din protopopiatele Hisiaș, Lipova, Timișoara, Cenad, Chichinda și Becicherec (județele Timiș și Torontal), aparținătoare pînă atunci de Episcopia ortodoxă sîrbă din Timișoara. În schimb, parohiile sîrbești din dreapta Mureșului treceau la această Episcopie sîrbă.

Oficial, noua Episcopie a Caransebeșului a fost înființată prin diploma imperială din 6 iulie 1865. Era formată din parohiile românești din protopopiatele: Caransebeș, Mehadia, Lugoj, Făget, Vărădia, Jebel, Vîrșeț, Palanca, Panciova și Ciacova, aparținătoare pînă atunci de Episcopiiile ortodoxe sîrbe din Timișoara și Vîrșeț. Despărțirea credincioșilor din parohiile mixte a durat mai mult timp, fiind împiedicată de reprezentanții Bisericii sîrbe, care voiau să păstreze cît mai multe parohii. După lungi discuții cu patriarhul Samuil Mașirevici și cu reprezentanții

Bisericii sârbe, Mitropolia Ortodoxă a Ardealului a primit, din fondurile Bisericii sârbe, suma de 230.000 fl. (Șaguna ceruse inițial 875.000, apoi 400.000 fl.). Dintre mânăstiri, a primit numai Hodoș-Bodrogul, deși Șaguna a cerut patru (Hodoș-Bodrog, Bezdin, Sîngeorge și Mesici), întrucît erau ctitorite de credincioși români înainte de întinderea jurisdicției Bisericii sârbești în aceste locuri. S-a purtat un lung proces pentru aceste mânăstiri pînă în 1916, ajungînd pînă la «Tabla regească» din Budapesta, instanța supremă de judecată în Ungaria de atunci. Notăm că după moartea lui Șaguna, în Congreșele naționale-bisericești ale Mitropoliei s-au făcut în repetate rînduri propuneri de înființare a unor noi episcopii, la Timișoara, Oradea și Cluj. Mitropoliții Miron Romanul și Ioan Meșianu n-au dat însă sprijinul trebuitor pentru traducerea în faptă a acestor propuneri, așa că ele s-au putut realiza numai după 1918. Și-a continuat existența doar Consistoriul sau vicariatul ortodox român de la Oradea (înființat în 1792), în frunte cu un vicar, sub ascultarea Episcopiei Aradului.

Episcopia Aradului. Din 1852 scaunul vlădicesc de la Arad era cîrmuit de episcopul *Procopie Ivașcovici*, care în 1865 a devenit sufraganeal mitropolitului Andrei. În timpul lui s-a zidit la Arad actuala catedrală episcopală, sfințită în 1864. În 1873 i-a urmat lui Șaguna în scaunul mitropolitan, iar în 1874 a fost ales patriarh la Carloviț.

După păstoria de abia cîteva luni a lui *Miron Romanul* (februarie-decembrie 1874), ales mitropolit în locul lui Procopie, scaunul de la Arad a fost ocupat de *Ioan Meșianu*, pînă atunci protopop la Zărnești, iar în 1874 vicar la Oradea. Ca episcop de Arad, s-a dovedit un priceput gospodar. Prin grija lui s-a refăcut vechea clădire a Institutului teologic-pedagogic (1875—1877), iar cîteva ani mai tîrziu a cumpărat un teren întins pe care a ridicat — cu bani colectați în întreaga eparhie — o nouă clădire pe seama Institutului teologic (1886). S-a îngrijit, de asemenea, de recrutarea unor cadre didactice corespunzătoare pentru Institut, de trimiterea de tineri teologi la studii de specializare. A fost preocupat și de soarta școlilor primare confesionale ale eparhiei (s-au înființat, sub el, peste o sută), de zidirea de noi biserici, școli și case parohiale. A pus bazele unui «fond preoțesc» (un fel de «casă de ajutor reciproc»), din care se acordau împrumuturi preoților și învățătorilor confesionali, precum și pensii văduvelor de preoți. A cumpărat din banii săi o tipografie, pe care a dăruit-o Episcopiei (1879). Tot sub el a apărut foaia oficială a eparhiei «Biserica și Școala» (1877—1948).

Urmaşul său la Arad a fost *Iosif Goldiş* (1836—1902), originar din părțile Aradului, care studiasse Teologia la Arad, Dreptul la Debrețin și Litererele la Budapesta. A funcționat ca profesor la Institutul teologic și apoi la Liceul de Stat din Arad, iar în 1892 a fost ales vicar și președinte al Consistoriului din Oradea. A publicat câteva lucrări, între care și cea intitulată *Latinitatea limbii române*, în care combătea pe röslerianul Rety. Ca episcop a păstorit doar trei ani († 23 martie 1902).

Sinodul electoral, convocat pentru luna mai 1902, a ales ca episcop pe *Vasile Mangra*, dar împăratul — la propunerea guvernului din Budapesta — a refuzat recunoașterea. În ianuarie 1903, a fost ales protosinghelul *Ioan Papp* (1848—1925), deși mitropolitul Mețianu îl voia pe arhimandritul Augustin Hamsea, starețul mînăstirii Hodoș-Bodrog. Ioan Papp — din botez Ignatie — originar dintr-o familie de țărani din Pocioveliște-Bihor, cu studii de teologie la Arad, a fost întreaga sa viață în slujba Episcopiei Aradului, ca funcționar și apoi ca asesor (consilier) la secția bisericească. În calitate de episcop, avînd o fire blîndă și împăciuitoare, neamestecîndu-se în politica militantă, a izbutit să realizeze câteva lucruri vrednice de pomenire. De pildă, sub el s-a refăcut și pictat catedrala episcopală din Arad, contribuind el însuși cu însemnate sume de bani (lucrările au durat mai mulți ani, din pricina războiului), a ctitorit o biserică în satul său natal, în care a fost apoi înmormîntat. A arătat o grijă statornică școlilor confesionale din eparhia sa, mai ales că acum a intrat în vigoare cunoscuta lege a lui Apponyi, din 1907, școlii civile de fete din Arad (aflată sub îndrumarea Episcopiei) pe seama căreia a ridicat o măreață clădire, în anul 1913 (cu ajutoare din partea lui Vasile Stroescu și a unor așezăminte românești), precum și Institutului teologic-pedagogic din Arad. S-a îngrijit, de asemenea, de cumpărarea unor intravilane și clădiri pe seama Episcopiei, de «fondul preoțesc» și de alte fundații de la centrul eparhial, din care s-au acordat felurite ajutoare și burse.

La 1 decembrie 1918, Ioan Papp, în calitate de locțiitor de mitropolit, a fost ales copreședinte al Marii Adunări Naționale românești de la Alba Iulia, rostind și o cuvîntare în fața zecilor de mii de români adunați acolo. A păstorit pînă la 21 ianuarie 1925, cînd a trecut la cele veșnice, după o muncă statornică de mai bine de jumătate de veac, închinată clerului și credincioșilor din eparhia pe care a păstorit-o. A lăsat, prin testament, un milion de lei, din care să ia ființă o fundație pentru ajutorarea studenților teologi.

Episcopia Caransebeşului. Primul cîrmuitor al reînfiinţatei eparhii a Caransebeşului a fost *Ioan Popasu* (1808—1889). S-a născut în Braşov, dintr-o familie venită din Vălenii de Munte (după unii de origine aromână), a studiat la Braşov, Sibiu şi Cluj, apoi teologia la Viena. După terminarea studiilor, a funcţionat un an ca secretar al episcopului Vasile Moga, apoi a fost ales preot şi protopop în Braşov (1837). În 1848, a participat activ la lucrările marii adunări naţionale româneşti de pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj, fiind unul din cei zece secretari. A făcut parte din delegaţia, condusă de Şaguna, care a prezentat împăratului doleanţele naţiunii române. A lucrat mult pentru înfiinţarea liceului românesc din Braşov (1850), fiind unul dintre cei mai devotaţi colaboratori ai mitropolitului Andrei Şaguna. În 1865 Şaguna l-a propus împăratului pentru a fi numit episcop la Caransebeş. A fost hirotonit în biserica mare din Răşinari, la 15 august 1865, iar peste câteva zile şi-a început activitatea la Caransebeş.

În noua sa slujire, s-a remarcat, înainte de toate, ca bun organizator şi gospodar. Îndată după instalare s-a îngrijit de mutarea secţiei româneşti a Institutului teologic din Vîrşeţ la Caransebeş (noiembrie 1865), avînd pentru început doar doi profesori: preoţii George Peştean şi Mihail Velceanu. Cursurile durau trei ani. În 1874, a luat fiinţă o secţie de pedagogie, cu doi ani de studii, deci s-a creat un Institut teologic-pedagogic, după modelul celor din Sibiu şi Arad, sub aceeaşi conducere. Pentru formarea de profesori, a trimis cîtiva tineri la studii în diferite centre universitare din Germania şi Austro-Ungaria: Iuliu (Iosif) Olariu, Gheorghe Popovici (mai tîrziu protopop în Lugoj), autor de lucrări istorice şi alţii). Sub el s-au înfiinţat în eparhie numeroase şcoli populare (elementare) confesionale. Sub raport gospodăresc, notăm cumpărarea unei case care a servit ca reşedinţă, a înfiinţat o tipografie, cu librărie (1885). La 5/17 ianuarie 1886, a apărut primul număr din *Foaia Diecezană*, organ bisericesc şcolar, economic şi literar al eparhiei Caransebeşului, care a apărut fără întrerupere pînă în 1948. Episcopul Ioan a murit în 1889, fiind îngropat în biserica Sf. Ioan Botezătorul din Caransebeş.

Urmaşul său, *Nicolae Popea* (1826—1908), un alt ucenic devotat al mitropolitului Andrei Şaguna, a fost ales episcop în acelaşi an. Născut în Satulung lîngă Braşov, dintr-o familie preoţească, a făcut liceul la Braşov şi Blaj, dreptul la Cluj, unde a fost coleg cu Avram Iancu, Alexandru Papiu-Ilarian, Axente Sever şi alţi tineri români care au avut apoi rosturi de seamă în viaţa politică şi culturală a românilor transilvăneni. A făcut apoi studii de teologie la Viena. Remarcat de Andrei Şaguna, a fost chemat la Sibiu, încredinţîndu-i o catedră la Institutul

teologic, la care a activat pînă în 1870, precum și postul de secretar eparhial (1854), apoi a ajuns asesor (consilier). Tot la îndemnul lui Șaguna s-a călugărit (1856) luîndu-și numele de Nicolae, în locul celui de Neagoe, avut din botez. În 1870, Șaguna l-a numit vicar arhiepiscopesc, iar în anul următor l-a hirotosit arhimandrit.

După moartea lui Șaguna și după renunțarea lui Procopie Ivașcovici, mulți îl socoteau pe Popea cel mai vrednic să fie ridicat în scaunul mitropolitan. Împotriva lui au lucrat însă cei din partida adversă (Vincențiu Babeș, Ioan Meșianu ș.a.), încît a rămas în postul său de vicar arhiepiscopesc și sub mitropoliții Procopie Ivașcovici și Miron Romanul. Pentru a împiedica pe viitor orice neînțelegeri la Centrul arhiepiscopesc, mitropolitul Miron a stăruit pentru alegerea sa ca episcop la Caransebeș în 1889.

În această nouă slujire, Nicolae Popea a continuat munca înaintașului său, îngrijindu-se de Institutul teologic-pedagogic, de trimiterea unor tineri la studii de specializare în teologie, pe care i-a numit apoi profesori, de școlile confesionale și de starea materială a eparhiei. În 1891 s-a ridicat o clădire pentru Institutul teologic-pedagogic. Prin testament lăsa întreaga agoniseală a vieții (300.000 coroane) Episcopiei Caransebeșului, pentru ajutorarea tinerilor dornici de învățătură.

Episcopul Nicolae Popea a scris cîteva lucrări de istorie, apreciate la timpul său: *Vechea Mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei* (Sibiu, 1870), *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei Șaguna* (Sibiu, 1879), *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna sau luptele naționale-politice ale românilor, 1846—1873* (Sibiu, 1889), studii și articole în *Telegraful Român* și în alte periodice. Pe baza acestor lucrări, Academia Română l-a ales membru activ al ei, în 1899, fiind al doilea episcop — după Melchisedec de la Roman — care s-a învrednicit de această înaltă cinstire. În discursul de recepție rostit în fața acestui înalt for cultural (1900), a înfățișat viața și activitatea marelui său învățător Andrei Șaguna.

Nicolae Popea a fost unul dintre cei mai de seamă militanți pentru drepturile poporului român din Transilvania. În 1848 era căpitan în garda românească din Brașov. Mai tîrziu, a participat, alături de Șaguna, la adunările naționale-politice ale românilor la Sibiu și Alba Iulia, a fost deputat în Dieta Transilvaniei de la Sibiu (1863—1865) și membru al senatului imperial din Viena (în două rînduri). Credincios liniei inaugurate de Șaguna, Popea a rămas un adept al «activismului» și după crearea statului dualist austro-ungar. A fost chiar președinte al Comitetului național-român (1878—1881), dar a renunțat la acest post de onoare, cînd

a observat că majoritatea militanților politici români au adoptat tactica «pasivismului».

După moartea episcopului Nicolae Popea (26 iulie/8 august 1908), eparhia Caransebeșului a trecut prin mari frământări, căci împăratul — la propunerea guvernului maghiar — a refuzat să recunoască două alegeri: a protosinghelului Filaret Musta (1839—1931, asesor, mai târziu vicarul Episcopiei și care în 1889 și-a retras candidatura, la dorința mitropolitului Miron Romanul) și a protosinghelului Iosif Traian Bădescu, asesor consistorial, care va ajunge episcop în 1920. Abia cea de a treia alegere, în persoana protosinghelului *Miron Cristea* (1868—1939), asesor (consilier) arhiepiscopesc la Sibiu, a obținut confirmarea.

Miron Cristea a păstorit la Caransebeș în împrejurările grele ale primului război mondial, avînd de înfruntat — ca și ceilalți ierarhi români — furia oarbă a guvernului de a desființa școlile confesionale românești. La 1 decembrie 1918 a fost prezent la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, rostind o pătrunzătoare cuvîntare, în care amintea toate suferințele de veacuri ale românilor transilvăneni. A făcut parte din delegația care a prezentat actul unirii la București. La 18/31 decembrie 1919 a fost ales mitropolit primat al Bisericii Ortodoxe din România întregită, ca simbol al unității poporului român de pretutindeni, iar în 1925 a devenit primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Concluziile care se desprind din această expunere sînt evidente. Urmașii mitropolitului *Andrei Șaguna* nu au izbutit să ducă mai departe opera sa măreață. Este de remarcat strădania lor de a menține școlile primare confesionale — și prin ele limba românească — împotriva încercărilor de maghiarizare ale regimului de stat.

Dintre cîrmuitoarii celor două scaune sufragane, se remarcă cei doi vrednici ucenici ai mitropolitului *Andrei*, episcopii *Ioan Popasu* și *Nicolae Popea* de la Caransebeș, unul prin activitatea de organizator și bun chivernisitor al eparhiei, celălalt prin opera sa de istoric și militant pentru drepturile națiunii române.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare. *Protocoalele Congresului Național Bisericesc ale Mitropoliei Ardealului pe anii 1870—1918*; *Protocoalele Sinoadelor Arhiepiscopiei Sibiului și Episcopiiilor Aradului și Caransebeșului pe anii 1870—1918*; *Telegraful Român*, Sibiu, 1853—1918; *Broșurile: Cele două Congrese naționale-bisericești electorale din 1873 și 1874*, Sibiu, 1875, 107 p. și *Momente memorabile la alegerea de mitropolit din 19 decembrie 1898*, Sibiu, 1899, 40 p.; *TEODOR V. PĂCĂȚIAN*, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor*, 8 vol., Sibiu, 1904—1915; *GHEORGHE COTOȘMAN*, *Contribuții la istoria vieții românești din Transilvania la finea veacului al XIX-lea. Insemnări inedite ale Prea Fericitului Patriarh Miron*, Caransebeș, 1940, 88 p.

Lucrări generale. ONISIFOR GHIBU, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915, 206 p.; EUSEBIU R. ROȘCA, *Monografia Mitropoliei ortodoxe române a Ardealului începînd de la repausarea mitropolitului Andrei baron de Șaguna pînă astăzi. Contribuții istorice*, Sibiu, 1937, 310 p.; SOFRON VLAD, *Din viața Mitropoliei ardelene în cei 100 de ani de existență*, în M.A., an. IX, nr. 11—12, 1964, p. 841—863.

Lucrări speciale. ILIE DINURSENI, (Ilie Miron Cristea), *Arhiepiscopul și mitropolitul Miron Romanul*, Sibiu, 1898, 66 p.; T. V. PĂCĂȚIAN, *Două alegeri de mitropolit în Sibiu*, în rev. *Transilvania*, an. LX, nr. 7—8, 1929, p. 518—527; IOAN LUPAȘ, *Din corespondența mitropolitului Miron Roman*, în vol. *Omagiu I. P. S. Sale Dr. Nicolae Bălan la douăzeci de ani de arhipăstorire*, Sibiu, 1940, p. 500—523.

TEODOR SCOROBETȚ, *Mitropolitul Ioan Meșianu (1828—1916). Sensul vieții lui și șapte scrisori de la Șaguna*, în R.T., an. XXXI, nr. 3—4, 1941, p. 176—189; VASILE COMAN, *Mitropolitul Ioan Meșianu. La 50 de ani de la moarte*, în M.A., an. XI, nr. 1—3, 1966, p. 23—37;

Biserica ardeleană între anii 1916—1918. ROMAN CIOROGARIU, *Zile trăite*, Oradea, 1926, 519 p.; R. CÂNDEA, *Biserica ardeleană în anii 1916—1918*, în *Candela*, an. XXXVII, nr. 10—11, 1926, p. 232—275 (și extras: Cernăuți, 1926, 47 p.); R. CÂNDEA, *L'assaut des Hongrois contre l'Eglise roumaine, 1916—1918*, en *Revue de Transylvanie*, VII—IX, 1941—1943, p. 210—250; VASILE NEGURĂ, *Apponyi și Biserica românească*, în R.T., an. XX, nr. 9—10, 1930, p. 353—361 și nr. 11—12, p. 417—422.

Episcopia Aradului. GHEORGHE LIȚIU, *Episcopia Aradului. Schiță istorică*, Arad, 1950, 56 p.; GHEORGHE LIȚIU, *Episcopul Ioan Ignatie Papp*, în M.B., an. XIX, nr. 1—3, 1969, p. 85—100; Date biografice interesante despre Miron Romanul, Ioan Papp și Vasile Mangra se găsesc la TEODOR NEȘ, *Oameni din Bihor*, Oradea, 1937, p. 318—329; 454—469 și 469—493.

Episcopia Caransebeșului. NICOLAE CORNEAN, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940, 664 p.; TR. BĂDESCU, *Biografia primului episcop al reînființatei diecese gr. or. române a Caransebeșului Ioan Popasu*, Caransebeș, 1899, 74 p.; ANDREI BÎRSEANU, *Episcopul Ioan Popasu*, în *Convorbiri Literare*, an. XLIII, nr. 3, 1909, p. 237—255; NICOLAE CORNEAN, *Ioan Popasu episcopul Caransebeșului*, Caransebeș, 1935, 28 p.; CORNEL CORNEANU, *Episcopul Ioan Popasu*, în rev. *Altarul Banatului*, Caransebeș, an. I, nr. 11—12, 1944, p. 428—437; an. II, nr. 1, 1945, p. 12—13; nr. 3—4, 1945, p. 104—114; nr. 5—7, 1945, p. 223—231; an. III, nr. 7—8, 1946, p. 165—175; NICOLAE CORNEAN, *Pagini de neuitat din istoria Bisericii bănățene*, în M.B., an. XV, nr. 4—6, 1965, p. 391—402; TOMA G. BULAT, *Un secol de la reînființarea Episcopiei din Caransebeș*, în M.B., an. XV, nr. 7—9, 1965, p. 557—566;

IOAN LUPAȘ, *Nicolae Popea și Ioan Micu Moldoveanu. Discurs de recepție*, București, 1920, 53 p. (și în vol. *Studii istorice V*, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 429—486); IOAN LUPAȘ, *Episcopul Nicolae Popea membru al Academiei Române*, Cluj, 1933, 15 p.

XIV

BISERICA UNITĂ DIN TRANSILVANIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Biserica unită din Transilvania a trecut în această perioadă prin mari frământări, pricinuite, în primul rând, de încercările ierarhilor ei de a «catoliciza» această Biserică, adică de a introduce diferite schimbări în doctrina, cultul și organizarea ei. Se adăugau apoi încercările guvernului din Budapesta (după dualismul austro-ungar din 1867) de-a înstrăina clerul și credincioșii acestei Biserici, prin încorporarea lor într-o singură Biserică «autonomă», catolică și maghiară în același timp. Lupta clerului și a credincioșilor uniți împotriva acestor încercări, prin care se urmăreau schimbarea credinței strămoșești și pierderea independenței Bisericii unite, a fost deosebit de dîrză. Între alte fapte, consemnăm lupta Bisericii pentru menținerea și prosperarea școlilor ei confessionale, ca și lupta multor ierarhi, preoți și credincioși — de cele mai multe ori alături de ortodocși — pentru obținerea de drepturi pe seama românilor transilvăneni.

Înființarea Mitropoliei române unite. Între hotărârile Adunării naționale românești de la Blaj din 3/15 mai 1848, se preconiza o singură Biserică românească și reactivarea vechii Mitropolii ortodoxe a Transilvaniei. Ideea refacerii unității de credință a poporului român a speriat pe cei doi episcopi uniți de atunci, Ioan Lemeni de la Blaj și Vasile Erdelyi de la Oradea. Lemeni s-a grăbit să condamne, prin circulare către cler și credincioși, hotărârile istorice ale adunării de pe Cîmpia Libertății, iar Erdelyi nici nu ținuse seamă de această adunare și militase pentru colaborarea cu revoluționarii maghiari. În fața primejdiei de refacere a Ortodoxiei, capitlul blăjan (în lipsa lui Lemeni, care era atunci suspendat) și Vasile Erdelyi au cerut ajutor arhiepiscopului de Esztergom, care era și primatul Ungariei. Într-o conferință a tuturor episcopilor romano și

greco-catolici din Ungaria ținută la Esztergom, în august 1850, Erdelyi s-a plîns celor prezenți că mai multe parohii din Transilvania «au părăsit unirea», fiindcă adunarea de la Blaj, îndrumată de Șaguna, ar fi decretat reîntoarcerea uniților la Biserica Ortodoxă, sub ascultarea unui singur mitropolit. Pentru apărarea unirii, el propunea să se înființeze încă două episcopii unite în Transilvania, iar scaunul din Blaj să fie ridicat la rangul de mitropolie. Conferința și-a însușit propunerile episcopului orădean, iar Curtea din Viena, interesată în menținerea dezbinării românilor transilvăneni, și-a dat, de asemenea, asentimentul la hotărârile conferinței din Esztergom.

La 30 septembrie 1850 s-a întrunit sinodul electoral al diecezei Blajului, care a făcut trei propuneri pentru scaunul vacant de episcop, potrivit prevederilor din diploma a doua leopoldină. Împăratul a numit pe primul propus, *Alexandru Sterca Șuluțiu* vicar în Șimleul Silvaniei (18 noiembrie 1850, iar scaunul l-a ocupat în septembrie 1851). Tot atunci, sinodul a înaintat un memoriu Curții din Viena, cerînd ridicarea scaunului din Blaj la rangul de mitropolie.

Pentru rezolvarea acestei cereri, împăratul a convocat o conferință la Viena, pentru 18 noiembrie 1850, la care au participat Ioan Scitovski, arhiepiscop de Esztergom și primat al Ungariei, Vasile Erdelyi de la Oradea și cîțiva membri ai guvernului. Conferința a hotărît să se înființeze două noi dieceze unite, iar Episcopia Blajului să devină mitropolie. Împăratul Francisc Iosif (1848—1916) a aprobat propunerea la 12 decembrie 1850. Bula papală s-a dat mai tîrziu, abia la 26 noiembrie 1853, sub titlul «*Ecclesiam Christi*». Potrivit acesteia, dieceza Blajului era ridicată la rangul de arhiepiscopie și mitropolie, cu titlul de Alba Iulia și Făgăraș, avînd trei dieceze sufragane: cea de la Oradea (înființată la 1777, fostă sub jurisdicția Esztergomului) și cele de la Gherla și Lugoj, care au luat ființă acum. Noua «provincie mitropolitană» era scoasă de sub jurisdicția Arhiepiscopiei romano-catolice maghiare și pusă sub ascultarea directă a papei, fapt care a dus la pierderea totală a independenței sale. Istoricii și teologii uniți au socotit noua mitropolie drept urmașa celei de la Alba-Iulia, desființată în 1701. Am arătat în altă parte că atunci s-a creat o eparhie nouă, complet diferită ca organizare canonică, jurisdicție etc. de fosta mitropolie, încît cea de la 1853 nu poate fi considerată urmașa celei desființate în 1701.

Episcopul Alexandru Sterca Șuluțiu a fost ridicat la demnitatea de arhiepiscop și mitropolit, fiind înscăunat în acest post de pronunțitul apostolic din Viena, cardinalul Viale-Prela, în 1855. Am arătat și în alt loc că Șuluțiu a conlucrat cu Andrei Șaguna pentru dobîndirea de drep-

turi pe seama românilor transilvăneni (au prezidat împreună conferințele naționale ale românilor de la Sibiu din 1861 și ale Congresului național din 1863, tot la Sibiu).

După moartea sa (1867), sinodul electoral a propus trei candidați, între care și învățatul Timotei Cipariu, vicarul Arhidiecezei, dintre care împăratul a numit pe *Ioan Vancea*, episcopul Gherlei (1868). După moartea acestuia (31 iulie 1892), sinodul electoral, întrunit la 16 aprilie 1893, a propus, pe locul întâi, pe episcopul *Victor Mihali* de la Lugoj. Dar acesta nu era agreat de Curtea din Viena și mai ales de guvernul din Budapesta, care doreau numirea episcopului Ioan Szabó de la Gherla. Fiind chemat la Budapesta în problema alegerii noului mitropolit, vicarul Ioan Micu Moldovan a declarat categoric că dacă nu va fi numit alesul clerului și al credincioșilor, el cu canonicii săi se vor așeza în fața catedralei din Blaj, încît un mitropolit numit de guvern nu va putea trece decît peste cadavrele lor. În fața acestei atitudini pline de demnitate, împăratul s-a văzut nevoit să-l numească pe Mihali, dar abia la 9 noiembrie 1894, cerîndu-i-se să semneze o declarație că se va abține de la orice activitate politică. Mihali a păstorit pînă la moartea sa, în ianuarie 1918.

Atît Vancea, cît și Mihali s-au interesat de soarta școlilor românești din Arhiepiscopia Blajului (seminarul teologic, liceul și școala pedagogică din Blaj, școlile elementare greco-catolice). Mitropolitul Vancea, de pildă, a ridicat o clădire pentru școala normală, apoi două internate, unul de băieți și unul de fete, amîndouă pe cheltuiala sa. Tot el a pus bazele unei fundații (numită «vanceană») pe seama elevilor din Blaj, din care au fost ajutați numeroși tineri români uniți. Împreună cu Victor Mihali, pe atunci la Lugoj, s-a prezentat în audiență la împăratul Francisc Iosif I, protestînd împotriva proiectului de lege al ministrului Cultelor și Instrucțiunii, Trefort, din 1879, care prevedea introducerea obligatorie a limbii maghiare în școlile confesionale românești. Ulterior au luat amîndoi cuvîntul în Parlamentul din Budapesta (alături de ierarhii ortodocși: Miron Romanul de la Sibiu și Ioan Meșianu de la Arad), dar protestele lor au rămas fără rezultat. Sub vicariatul lui Ioan Micu Moldovan (1894), s-a ridicat o nouă clădire pentru liceul din Blaj, iar în 1898, deci în timpul păstoriei lui Victor Mihali, s-a înființat la Blaj o «școală de meserii și negustorie», întreținută de Mitropolie.

Sub acești doi mitropoliți, consemnăm o întărire a legăturilor cu colegii lor ortodocși de la Sibiu, în felurite probleme de interes național-cultural românesc. Astfel, preoții ortodocși și uniți și-au dat mîna în cele

mai însemnate momente din viața poporului român din Transilvania : în procesul Memorandului (1894), în cursul primului război mondial, la marea adunare de la 1 decembrie 1918, la adunările Astrei (de pildă, în 1911, s-a sărbătorit la Blaj, semicentenarul Astrei, sub patronajul mitropoliților Ioan Meșianu și Victor Mihali).

În această perioadă, dar mai ales sub mitropolitul Ioan Vancea, crescut în școlile catolice din Oradea și Viena (unde și-a luat și doctoratul), s-au introdus o seamă de schimbări în doctrina, organizarea și cultul Bisericii românești unite din Transilvania, care au pricinuit adânci nemulțumiri în rîndul clerului și credincioșilor pe care-i păstorea.

Lupta pentru sinodalitate. Problema reîntoarcerii la «sinodalitate și a păstrării independenței Bisericii unite din Transilvania, precum și a caracterului ei românesc, s-a pus în toate sinoadele care au avut sarcina de a alege pe noii titulari ai scaunului vlădicesc de la Blaj (1850, 1868, 1893, 1918). Astfel, sinodul convocat în 1850 pentru a propune trei candidați de episcop declara că «nu se poate constitui decît după pravila și datina cea veche a Bisericii răsăritene» și după hotărîrea mării adunări naționale românești de la Blaj (3/15 mai 1848), care prevedea «să se aleagă episcopii românești în sinod, prin deputați bisericești și mirenești». Drept aceea, sinodul, format numai din clerici, a cerut să fie invitați și «inteligenții (intelectualii *n. n.*) mireni uniți care se află aici în Blaj, spre a votiza în numele poporului». Cererea lor n-a fost admisă de «comisarii împărătești». Sinodul a înaintat un memoriu către împărat, în care se preciza că unirea nu constă decît în recunoașterea celor patru puncte, cerînd ca pe viitor Biserica unită «să aibă putere legiuită și nerestrînsă a-și ține sinod după vechea sa datină în tot anul», format din preoți și mireni. Totodată s-au impus noului episcop două condiții : «Să păzească și să apere Biserica noastră în vechea ei libertate» și să stăruie la forurile competente ca «vechiul drept al Bisericii noastre de a se aduna în tot anul din cler și popor, adică din întreaga Biserică, să se restatornicească». Cei mai hotărîți apărători ai sinodalității au fost vicarul Simion Crainic, urmat de Timotei Cipariu și alți canonici și preoți.

Noul episcop (apoi mitropolit) Alexandru Sterca Șuluțiu n-a respectat dorințele sinodului din 1850. De aceea, sinodul convocat după moartea lui pentru alegerea de mitropolit (11 august 1868) le-a reluat cu și mai multă vigoare. Vicarul Făgărașului, Ioan Antonelli, a prezentat un «Proiect relativ la restabilirea autonomiei și constituției sinodale a Bisericii greco-catolice», discutat și definitivat de 215 membri ai

soborului. Între altele, se constata că «tendențele absolutistice neconținut s-au încordat de-a ne altera disciplina și în faptă ne-au alterat-o, introducând instituțiuni cu totul străine prin bărbații crescuți în institute iezuistice». Drept aceea, noului mitropolit i s-au impus mai multe condiții pe care să le respecte în cursul activității sale: unirea cu Roma să se limiteze la cele patru puncte cunoscute; să se respecte autonomia constituțională și sinodală a Bisericii unite; să nu se mai facă recursuri «la arhieriei și consistoriile romano-catolice»; sinoadele de alegere a vlădicilor să fie formate din clerici și mireni ș.a.

La rîndul lor, membrii sinodului făgăduiau să lucreze și ei pentru respectarea vechilor drepturi ale Bisericii lor și să sprijine pe viitorul mitropolit. De notat că la baza celor stabilite în sinod stăteau hotărârile luate tot atunci de sinoadele (adunările) protopopești, ceea ce arată că ele exprimau voința întregii preoțimi. Pe baza acestor hotărâri, în anul 1896 s-a convocat un sinod al arhidiecezei Blajului, numai cu reprezentanți ai clerului. Între altele, s-a discutat și o lege provizorie pregătită de T. Cipariu, I. Antonelli, Gr. Silași, I. M. Moldovan ș.a., pentru constituirea unui Congres al provinciei mitropolitane unite din Ardeal, format din 1/3 clerici și 2/3 mireni, așa cum prevedea și Statutul organic al lui Șaguna. Ioan Vancea n-a convocat Congresul niciodată, încît dorințele clerului român unit nu s-au putut realiza. Pentru apărarea acestor drepturi ale Bisericii unite s-a ridicat vrednicul vicar de la Blaj Ioan Micu Moldovan (1838—1915) — mai târziu președinte al Astrei și membru al Academiei Române — mai ales prin cele două volume de *Acte sinodale ale Bisericii unite* (Blaj, 1869—1872), publicate tocmai cu scopul de-a informa opinia publică unită de linia tradiționalistă românească pe care s-a mers pînă atunci și de primejdia care amenința Biserica unită prin schimbările făcute sub influența catolicismului. El apare astfel ca unul din marii continuatori ai lui Petru Maior și Simion Bărnuțiu pentru apărarea drepturilor și tradițiilor istorice ale Bisericii unite împotriva oricăror încercări de catolicizare.

Sfidînd dorințele legitime ale clerului și credincioșilor săi, mitropolitul Ioan Vancea și sufraganii săi au luat parte, în 1869—1870, la cunoscutul Conciliu de la Vatican, care a proclamat dogma infailibilității papei. Vancea a luat chiar cuvîntul, susținînd infailibilitatea, fapt pentru care a fost felicitat de episcopii romano-catolici maghiari. În anii următori, mitropolitul Vancea a făcut două îndrăznețe încercări pentru deplina catolicizare a Bisericii unite din Transilvania și pentru totala ei supunere papei și Congregației de propaganda fide. Astfel, în mai 1872, a convocat la Blaj un sinod mitropolitan, numit de el

«conciliul provincial», cu participarea sufraganelor săi, însoțiți de câte 3—4 teologi din diecezele respective. Mitropolitul le-a înfățișat o mărturisire de credință catolică, pe care cei prezenți au semnat-o, obligându-se, sub prestare de jurământ, să nu divulge nimic din ceea ce se discută în sinod pînă se vor aproba hotărîrile sale de către Scaunul roman. Contrar vechilor obiceiuri ale Bisericii românești, actele sinodului au fost trimise spre revizuire și aprobare Congregației de propaganda fide. Aprobarea s-a dat abia peste 9 ani, la 8 martie 1881, de către papa Leon XIII (1878—1903).

În anul următor 1882, mitropolitul Vancea a convocat la Blaj al doilea «conciliu provincial», ale cărui lucrări s-au ținut între 30 mai și 6 iunie 1882. Era format tot din episcopii săi sufragani însoțiți de câțiva canonici sau protopopi, obligați de asemenea să depună jurământ că nu vor divulga cele ce se vor discuta. Din nou, mitropolitul a înfățișat celor prezenți o mărturisire de credință catolică. Înaintate Congregației de propaganda fide, hotărîrile celui de-al doilea conciliu provincial au fost aprobate de papa Leon XIII la 30 septembrie 1884. Abia peste doi ani, în 1886, s-au tipărit la Blaj actele celor două concilii, într-un număr destul de mic de exemplare, încît clerul și marea masă a credincioșilor nici n-au luat cunoștință de ele.

Între 4 și 13 septembrie 1900, mitropolitul Victor Mihali a convocat, tot la Blaj, «al treilea conciliu provincial al Provinciei bisericești greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș», pentru aniversarea a 200 de ani de la unire (socotind că s-ar fi făcut în pretinsul sinod din septembrie 1700) și pentru reînnoirea mărturisirii de credință catolică de la conciliile anterioare. Au participat episcopii sufragani, însoțiți de 25 de canonici, profesori de teologie și protopopi, în prezența episcopului romano-catolic de Alba Iulia, contele Carol Gustav Majláth. Cei prezenți au depus și acum jurământ că vor păstra secretul celor discutate, pînă la aprobarea lor la Roma. Actele sinodului s-au publicat abia în 1906.

Din mărturisirile de credință ale acestor trei concilii constatăm că ele primeau întreaga învățătură a Bisericii catolice. De pildă: sinodul opt și celelalte sinoade pe care ortodocșii le numesc generale, iar catolicii ecumenice, hotărîrile conciliului de la Trident (1543—1563), ale conciliului Vatican (1869—1870), inclusiv infailibilitatea papei etc. Mărturisirea conciliului din 1900 se încheia prin cuvintele: «Mai încolo, primesc și mărturisesc toate celelalte cîte le primește și le mărturisește Sfînta Biserică a Romei... peste acestea, promit și jur ascultare ade-

vărată pontificelui roman, următorului fericitului Petru, principelui apostolilor și vicarul lui Iisus Hristos».

Deci, cele trei concilii provinciale au introdus dogme noi, catolice, în Biserica românească din Transilvania. Supunînd-o cu totul Scaunului papal, ea și-a pierdut și puțina independență care i-a mai rămas, grăbind procesul de încorporare a ei în Biserica romano-catolică.

Intelectualii uniți au luat o atitudine energică împotriva hotărîrilor adoptate de aceste «concilii», fără știrea clerului și a credincioșilor uniți. De pildă, profesorul Nicolae Densușianu, cel care a descoperit «manifestul de unire» din 1698, într-o broșură tipărită la Brașov califica sinoadele lui Vancea (că și al lui Mihali, de altfel), ca «adevărate adunări secrete pentru schimbarea religiunii strămoșești a poporului român din Mitropolia Alba Iuliei». El constata că sub Atanasie Anghel nu s-a primit nici o dogmă catolică, pe cînd acum «se primiră toate dogmele catolice, toată credința catolică, declară pe papa de suprem cap ierarhic cu puteri absolute și infailibil în Mitropolia de Alba Iulia. Episcopul Atanasie fusese silit de grelele împrejurări de atunci și el făcuse o unire cu Roma în sens național. Mitropolitul Vancea însă, fără să fie constrîns de evenimente politice ori de altă natură, făcu o unire exclusiv în sens catolic și în contra voinței poporului român». În acest fel, conchidea Densușianu, «unirea cea adevărată, catolică, cu Biserica Romei nu o făcu episcopul Atanasie, ci mitropolitul Vancea».

Dar această catolicizare forțată și-a însușit-o numai o parte a clerului, îndeosebi teologii cu studii în instituțiile de învățămînt catolic (Budapesta, Viena, Roma), precum și unii intelectuali înstrăinați de neamul și credința strămoșească. Poporul român unit și-a păstrat însă vechea sa credință ortodoxă, fără să știe nimic de hotărîrile secrete ale vlădicilor și ale celorlalți teologi.

«Autonomia» Bisericii catolice din Ungaria. Tendințele de încorporare a Bisericii unite din Transilvania în cea catolică au urmat și alte căi. După înfăptuirea monarhiei dualiste austro-ungare (1867), cercurile politice catolice maghiare s-au gîndit la organizarea unei autonomii a Bisericii catolice din Ungaria, în care să fie cuprinsă și Biserica românească unită din Transilvania. În 1869, arhiepiscopul de Esztergom și primatul Ungariei Ioan Simor a convocat un congres catolic care să pregătească un regulament de alegere a deputaților unui alt congres, care să se ocupe de organizarea acestei autonomii. Primatul a invitat și pe mitropolitul Vancea și pe ceilalți trei arhieri români uniți să-și aleagă deputați pentru primul congres. Mitropolitul Vancea a cerut

clerului să se pronunțe dacă e bine să-și trimită deputați la acel congres. În Arhidieceza Blajului s-au făcut alegeri numai în cinci protopopiate, celelalte au protestat împotriva participării Bisericii unite la un congres al catolicilor. George Barițiu, fiind ales deputat pentru acel congres, a comunicat lui Vancea că nu poate participa la un congres de alt rit și de altă naționalitate. Așa se face că la 20 iunie 1869 s-au prezentat la Congresul de la Budapesta numai episcopii Iosif Papp Szilagyi de la Oradea și Alexandru Dobra de la Lugoj, cunoscuți pentru sentimentele lor procatolice, însoțiți de doi deputați preoți (între care și viitorul episcop de Gherla Ioan Szabó) și un mirean (nepotul lui Szilagyi). Congresul a pregătit regulamentul de alegere a deputaților clerici și mireni pentru viitorul congres, care urma să se ocupe de autonomia Bisericii catolice din Ungaria.

Arhidieceza Blajului, precum și diecezele Gherlei și Lugojului n-au făcut alegeri pentru acest congres propriu-zis. Singură dieceza Oradiei, la stăruințele lui Iosif Papp Szilagyi, a ales trei deputați, unul din cler și doi mireni și anume: preotul Iustin Popfiu (1841—1882) scriitor și poet, Iosif Vulcan (1841—1907), fondatorul revistei *Familia* de la Oradea, mai târziu membru al Academiei Române și Iosif Roman (1829—1908), avocat din Oradea. Lucrările Congresului s-au deschis la 26 octombrie 1870 la Budapesta. În urma înțelegerii celor trei deputați, la 3 noiembrie 1870, Iustin Popfiu a prezentat un «memorandum», prin care declara că românii uniți din Transilvania nu pot participa la un congres care nesocotește drepturile Bisericii românești unite, cerînd aprobarea ca această Biserică să-și țină un congres aparte, pentru organizarea propriei autonomii. Totodată contestau episcopului lor, Szilagyi, dreptul de a reprezenta la acel congres Biserica unită. După citirea declarației, cei trei deputați au părăsit în mod ostentativ ședința. A rămas la lucrări numai episcopul Iosif Papp Szilagyi, care nu împărtășea punctul de vedere românesc. Peste cîteva zile, cei trei delegați au înmînat protestul lor și ministrului Cultelor Iosif Eötvös. Congresul a luat în dezbatere declarația lor abia la 30 martie 1871, luînd o hotărîre confuză, din care rezulta că romano-catolicii nu voiau să recunoască autonomia Bisericii unite. Această hotărîre a produs multă frămîntare în sufletele credincioșilor români. La cîteva zile, Vasile Ladislau Pop (1819—1875), cunoscutul militant pentru drepturile românilor transilvăneni, pe atunci președinte al Astrei, a convocat o conferință la Alba Iulia, la care au participat vreo 50 de preoți și 85 de mireni, înaintînd un memoriu către împărat, prin care cereau să nu aprobe «statutul autonom» votat de Congresul din Budapesta și să admită convocarea unui Congres pentru

organizarea propriei autonomii a Bisericii unite din Transilvania. Au înaintat un memoriu și către mitropolitul Vancea, în care aminteau de toate suferințele îndurate din partea Bisericii romano-catolice (mai ales sub teologul iezuit), declarând că nu vor recunoaște nici o hotărîre a Congresului catolicilor privitoare la Biserica românească unită.

Este adevărat că problema autonomiei catolice a Ungariei a rămas pentru un timp nesoluționată. O conferință a fruntașilor catolici, ținută din inițiativa ministrului Cultelor la 11 decembrie 1890 și alta, la 18 februarie 1891, cu participarea a 100 de fruntași catolici, ambele la Budapesta, au ridicat din nou problema autonomiei catolice. În fața primejdiei care se punea pentru Biserica românească unită, membrii sinodului electoral, întruniți la 16 aprilie 1893 pentru alegerea urmașului lui Ioan Vancea, și-au însușit un «manifest», îndreptat împotriva oricăror încercări de subjugare a Bisericii unite. Noului mitropolit i se cerea să împiedice cu orice preț contopirea Bisericii unite «în organismul autonom al Bisericii latine din Ungaria», să ceară de la forurile în drept ca pe viitor scaunele episcopale vacante să fie completate prin alegere și nu prin numire de către împărat, ca pînă atunci, să lucreze pentru păstrarea caracterului românesc al școlilor Bisericii unite.

Problema autonomiei catolice a fost reluată în 1897. Pe baza aprobării împăratului, primatul catolic al Ungariei a invitat pe toți episcopii catolici și greco-catolici din Ungaria și Transilvania să facă înscrierea tuturor credincioșilor lor cu drept de vot, în vederea alegerii deputaților la congresul care urma să se întrunească la Budapesta pentru organizarea autonomiei catolice. Ierarhii români uniți, întruniți în conferință la Blaj la 23 iunie 1897, sub președinția lui Victor Mihali, au hotărît să refuze categoric înscrierea credincioșilor pentru alegeri și nici ei înșiși să nu participe la congres. Mitropolitul Victor a înaintat două memorii împăratului și primatului catolic al Ungariei, protestînd împotriva oricăror încercări de contopire a Bisericii române unite în autonomia catolică maghiară.

Cîteva zile mai tîrziu, la 29 iunie 1897, a avut loc la Cluj o adunare a reprezentanților clerului și credincioșilor uniți (57 preoți și 131 intelectuali), apoi una la Lugoj, ambele adunări luînd hotărîri asemănătoare. Mitropolitul Victor a protestat și cu prilejul conferinței anuale a episcopatului catolic de ambele rituri din Ungaria, ținută la Budapesta în toamna anului 1897 (însăși participarea ierarhilor români uniți la aceste conferințe anuale contribuia la grăbirea procesului de încorporare în autonomia catolică maghiară).

Cu toate acestea, Congresul catolic, întrunit în vara anului 1898 la Budapesta, fără participarea reprezentanților Bisericii române unite, a hotărât ca ea să fie cuprinsă în autonomia Bisericii romano-catolice din Ungaria și Transilvania. S-au înaintat noi memorii — de către mitropolitul Victor și din partea episcopatului român unit — împăratului, Nunțiatului din Viena și primatului Ungariei. Memoriile au rămas fără rezultat, încît și la 26 aprilie/9 mai 1918, manifestul sinodului chemat să aleagă un nou mitropolit, după moartea lui Victor Mihali, cerea ca viitorul mitropolit să lucreze pentru păstrarea autonomiei și pentru un Congres separat al Bisericii unite românești. La scurt timp însă, actul de la 1 decembrie 1918 a pus capăt oricăror încercări de înstrăinare a Bisericii românești.

Episcopiile sufragane. Episcopia Oradei. Ca și în perioada precedentă, episcopii uniți de la Oradea, crescuți în școli catolice maghiare sau la Viena și Roma, au ajutat acțiunea de «catolicizare» a Bisericii unite. Remarcăm însă sprijinul statornic pe care l-au dat școlilor elementare confesionale unite, liceului din Beiuș și internatului din Oradea. Titularii scaunului episcopal de la Oradea erau numiți direct de împărat, desigur dintre cei agreeți de guvernul din Budapesta.

Primul episcop din această perioadă a fost *Iosif Papp Szilagyi* (1862—1873), fost canonic în Oradea și inspector al școlilor unite din eparhie. Sub raport politic, s-a arătat cu sentimente filomaghiare, îndemnîndu-și credincioșii să-și dea votul, în alegerile parlamentare, candidaților guvernamentali. În 1868 a dat o circulară prin care reprobă participarea unor preoți orădeni la așa numitul «Pronunciament» de la Blaj, prin care fruntașii politici ai românilor protestau împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria (dualismul din 1867). În 1870, a fost singurul român care a participat la Congresul de la Budapesta pentru definitivarea autonomiei catolice în Ungaria.

A urmat o scurtă păstorire a episcopului *Ioan Olteanu* (1873—1877), fost la Lugoj (pe scaunul căruia a ajuns foarte tînăr, la 31 de ani, cu sprijinul guvernului din Budapesta, întrucît sprijinise în alegeri un deputat maghiar, împotriva românului ortodox Alexandru Mocioni).

După moartea lui a fost numit *Mihail Pavel* (1879—1902), fost la Gherla. Din îndelungata activitate a episcopului Pavel la Oradea, trebuie să reținem mai ales grija sa față de școlile românești. Astfel, sub el s-a refăcut clădirea liceului unit din Beiuș și s-a zidit un internat. În 1896, a deschis la Beiuș o școală civilă (medie) de fete, cu internat, în

care învățau eleve unite și ortodoxe (o parte din ele erau întreținute pe cheltuiala sa).

Ultimul episcop de Oradea în perioada de care ne ocupăm a fost *Dimitrie Radu* (1903—1920), venit de la Episcopia Lugojului. S-a ocupat de școlile și internatele eparhiei, a refăcut în întregime palatul episcopal, a ctitorit o biserică în satul său natal Rădești (jud. Alba), pictată de Octavian Smighelschi.

În anul 1912, s-a petrecut la Oradea un fapt deosebit de dureros, care pune în lumină adevăratele sentimente ale cîrmuitorilor Bisericii romano-catolice față de Biserica românească unită. Este vorba de eliminarea celor 15 tineri români care învățau în Seminarul teologic romano-catolic din Oradea (întrucît Episcopia unită nu avea seminar), pentru că îndrăzniseră să vorbească românește între ei!

La 1 decembrie 1918 Dimitrie Radu a fost unul din președinții marii adunări naționale de la Alba Iulia, împreună cu George Pop de Băsești și episcopul ortodox Ioan Papp de la Arad. A fost omorît de o bombă aruncată de un anarhist în Senatul României, la 8 decembrie 1920.

Episcopia Gherlei. Prin bula papală «Ad Apostolicam Sedem» din 26 noiembrie 1853, s-a înființat noua dieceză a Gherlei, cu 773 parohii și filiale și cu 358.350 de credincioși (din care: 629 parohii și filii cu 261.229 suflete de la dieceza Blajului și 144 parohii și filiale cu 97.121 suflete de la cea ruteană a Muncaciului). Ca și la Oradea și Lugoj, titularii scaunului de Gherla erau numiți direct de împărat, la propunerea guvernului din Budapesta.

Primul episcop a fost *Ioan Alexi* (numit în 1854, instalat abia în toamna anului 1856), fost canonic la Oradea. În tinerețe (1826) a publicat la Viena o *Gramatică a limbii române*, în latinește (*Grammatica daco-romana sive valachica*), adoptînd sistemul ortografic al lui Petru Maior. Sub Alexi s-a organizat noua eparhie și s-a deschis un seminar teologic în Gherla (1859), numit «Liceu teologic regesc episcopesc», cu limba de predare latină.

I-au urmat în scaun *Ioan Vancea* (1865—1868), care a fost ales apoi mitropolit, *Mihail Pavel* (1872—1879), fost vicar în Maramureș, numit în 1879 episcop de Oradea, *Ioan Szabó* (1879—1911), fost canonic la Oradea, *Vasile Hossu* (1911—1916), fost episcop de Lugoj și *Iuliu Hossu* (1917—1948).

În timpul lui Ioan Szabó a avut loc procesul Memorandului (1894), la care au fost osîndiți și preoții săi Vasile Lucaciu din Sișești și Gherasim Domide din Rodna. Episcopul a avut o atitudine condamnabilă, ne-

românească, suspendînd din serviciu pe Vasile Lucaciu. Acte inedite, păstrate în Arhiva Institutului teologic din Sibiu, dovedesc că Szabó era omul de încredere al guvernului din Budapesta pe care-l informa asupra mișcărilor naționale românești din Transilvania. Am arătat mai sus că în 1893 Guvernul intenționa să-l numească mitropolit la Blaj, chiar peste voia reprezentanților clerului unit. O atitudine asemănătoare a avut și urmașul său Vasile Hossu.

Episcopia Lugojului. Am arătat și în altă parte încercările făcute de Curtea din Viena, cu ajutorul Episcopiei romano-catolice de la Timișoara, mutată aici de la Cenad, în 1724, și cu ajutorul misionarilor iezuiți, de a răspîndi uniația și în Banat. La propunerea episcopului latin din Timișoara, Falkenstein, s-a hotărît (1738) înființarea unei episcopii române unite în Banat, cu sediul în comuna Moldova sau în Palanca Nouă, cu jurisdicție în Banat, Arad, Serbia și Oltenia. Războiul rusoturc din 1736—1739, încheiat cu pacea de la Belgrad, a zădărnicit punerea în practică a acestei hotărîri.

În 1741, episcopul latin de Cenad — Timișoara, Nicolae Stanislavici, a reluat propunerea pentru înființarea unei episcopii românești unite, dar cu sediul la Lugoj. Se pare că planul a fost zădărnicit de marile frămîntări religioase din anul 1744, pricinuite de venirea ieromonahului Visarion în Banat și Transilvania. În orice caz, unirea făcea slabe progrese în Banat. În 1766, existau numai două parohii unite, la Timișoara și Zăbrani, care, în anul următor, au fost puse sub ascultarea noii Episcopii unite de la Oradea. O acțiune susținută pentru atragerea credincioșilor bănățeni la uniație s-a început abia după 1832, patronată de episcopul Samuil Vulcan de la Oradea, ajutat de protopopul Avram Dobra. Numărul parohiilor a crescut de la 2 la 22.

Prin bula papală «Ad apostolicum ministerium» din 26 noiembrie 1853, s-a înființat o Episcopie unită în Banat, cu reședința la Lugoj. Jurisdicția noii Episcopii se întindea peste județele Caraș-Severin, Timiș, Torontal, Hunedoara și o parte din Arad și Alba. I s-au atribuit cele 22 de parohii din Banat (luate de la Oradea) și 91 luate de la Arhiepiscopia Blajului, majoritatea în Hunedoara. Numărul total al credincioșilor se ridica la abia 38.982.

Titularii acestei Episcopii erau numiți — ca și la Oradea și Gherla — de împărat, dintre oamenii de încredere ai guvernului din Budapesta: *Alexandru Dobra* (1854—1870), *Ioan Olteanu* (1870—1873), numit apoi la Oradea, *Victor Mihali* (1874—1895), ales mitropolit, *Dimitrie Radu* (1896—1903), numit apoi la Oradea, *Vasile Hossu* (1903—1911), numit

apoi la Gherla și *Valeriu Traian Frențiu* (1912—1922), mai târziu numit la Oradea. S-a remarcat între ei *Dimitrie Radu*, care s-a interesat mai îndeaproape de școlile confesionale românești unite, a întemeiat un internat pentru tinerii uniți care învățau în Lugoj, a pus bazele unui muzeu istoric-arheologic la reședința sa.

Episcopia greco-catolică maghiară din Hajdudorogh. În anul 1912, s-a făcut o încercare pentru înstrăinarea — măcar parțială — a Bisericii românești, prin înființarea așa-numitei Episcopii greco-catolice maghiare de Hajdudorogh. Încă din secolul al XVIII-lea, încercările de maghiarizare a diferitelor naționalități din Ungaria, cu sprijinul Bisericii romano-catolice, s-au îndreptat și asupra elementului românesc din județele Hajdu și Szabolcs (azi în Ungaria) și din regiunile de șes (înspre Tisa) ale județelor Bihor și Satu Mare. Despărțiți de frații lor din Transilvania sub raport politic și bisericesc, ei au ajuns sub ascultarea episcopilor ruteni de Muncaci, care le trimiteau preoți ruteni maghiarizați, crescuți în seminariile din Ungvár și Muncaci. De altfel, se pare că maghiarizarea rutenilor uniți a luat proporții mai îngrijorătoare decât la români, căci încă din secolul al XVIII-lea s-a început traducerea unor cărți liturgice slave în ungurește (episcopul *Andrei Bacinski* al Muncaciului, protopopul *Gy. Szábo*, preotul *Ignățiu Roskovics* ș.a.). În ciuda dispozițiilor papei *Pius IX* (1846—1878) de a nu se mai folosi și limba maghiară în bisericile greco-catolice, aceasta s-a folosit și pe mai departe. Mai mult chiar, prin acești preoți ruteni greco-catolici s-a început folosirea limbii maghiare în cult sau în predică și în bisericile românești din județele Hajdu și Szabolcs.

Aceeași soartă au avut-o și românii din *Secuime*, care au început să fie deznaționalizați prin Biserică într-un ritm mult mai accelerat, tot de prin secolul al XVIII-lea.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, dar mai ales la începutul secolului nostru, guvernul și presa maghiară au început lupta pentru crearea unei episcopii pe seama credincioșilor greco-catolici români și ruteni — prezentați de oficialitatea de stat drept maghiari — din regiunile respective. În 1883, împăratul *Francisc Iosif I* a aprobat înființarea unui vicariat greco-catolic la Hajdudorogh (localitate în nord-estul Ungariei, ai cărei locuitori, în secolul al XVIII-lea, erau, în majoritate, români și ruteni; în 1816 mai erau 2014 români). La începutul secolului nostru, guvernul maghiar a cerut Vaticanului să înființeze pentru credincioșii pretinși maghiari din județele amintite și din alte regiuni o episcopie. A stăruit pentru aceasta mai ales reprezentantul Austro-

Ungariei la Vatican, (un conte ungar), care a tratat problema cu cardinalul secretar de stat Mery del Val. De altfel, guvernul maghiar amenințase Vaticanul cu denunțarea Concordatului, dacă nu i se va satisface dorința. La cererea Vaticanului, Conferința episcopilor catolici de ambele rituri (latin și grec) din Ungaria, din 9 ianuarie 1911, și-a dat avizul pentru înființarea ei. La acea conferință au fost prezenți și vlădicii români uniți din Transilvania, dar acestora nu li s-a spus nimic de hotărîrea respectivă, fiind luată numai de episcopii romano-catolici. În ianuarie 1912, guvernul maghiar a convocat o Conferință la Budapesta (cu reprezentanții nunțiatului din Viena și ai guvernului, cu arhiepiscopul de Esztergom, episcopii de Muncaci, Oradea, Gherla ș.a.), care a discutat problema înființării Episcopiei de Hajdudorogh. Protestele celor doi episcopi români, care erau de față și care aflau abia acum de intenția guvernului, au rămas fără rezultat. Dimpotrivă, mitropolitul de la Blaj și sufraganii săi erau obligați să se pronunțe asupra înființării Episcopiei în decurs de 8 zile. Deși episcopatul greco-catolic român era pus în fața unui adevărat dictat, totuși mitropolitul Victor a convocat o conferință la Blaj, la 17 februarie 1912, la care au participat sufraganii săi de la Oradea și Gherla (scaunul de Lugoj era vacant), un număr însemnat de canonici, protopopi și mireni. S-a redactat un memoriu, înaintat guvernului și nunțiatului din Viena, în care se arăta «marea nedreptate ce se face Bisericii greco-catolice române, prin faptul că i se răpesc atîția credincioși», dar și primejdia de a se adăuga Episcopiei de Hajdudorogh și alte parohii, cum precizase și guvernul, ceea ce însemna că «cu timpul toți românii greco-catolici vor fi încorporați diecezei maghiare».

Îndată după aceasta s-au prezentat în audiență la papa Pius X episcopii Dimitrie Radu de la Oradea, Vasile Hossu de la Gherla, canonicul Vasile Suciu (care va urma lui Victor Mihali în scaunul mitropolitan), dar totul a fost în zadar. La 16/29 mai 1912 s-a ținut o mare adunare de protest la Alba Iulia, la care au participat peste 20.000 de credincioși uniți. Au luat cuvîntul mai mulți intelectuali români greco-catolici (George Pop de Băsești ș.a.). La cuvintele unuia dintre ei că în cazul înființării acelei Episcopii vor «rupe pecețile» actului din 1698, s-au produs — după relatarea unui ziar contemporan — «viforoase aprobări» și strigăte de «rupem pecețile».

Dar cu toate memoriile și protestele clerului și credincioșilor, la care se adăugau protestele presei românești, papa a aprobat înființarea Episcopiei de Hajdudorogh prin bula «Christi fideles Graeci», publi-

cată la 8 iunie 1912. Noua Episcopie urma să fie subvenționată de statul austro-ungar. Era pusă sub jurisdicția Arhiepiscopiei romano-catolice de Esztergom, deși ar fi fost firesc să fie pusă sub ascultarea Mitropoliei unite. Titularii ei urmau să fie numiți de împărat și confirmați de papa.

În ce privește limba liturgică, se preciza că ea va fi greaca veche. Întrucât această limbă nu era cunoscută de preoți, urma să fie introdusă numai după trei ani, iar pînă atunci să se folosească limbile liturgice cunoscute credincioșilor, adică slavona și româna, precizîndu-se în mod expres, că era «cu totul oprită limba maghiară». În predică, pastorație și administrație se puteau folosi limbile maghiară, ruteană și română. În ciuda acestor prevederi (care desigur au nemulțumit guvernul maghiar), în multe parohii liturghia și celelalte slujbe se făceau în ungurește (în 1913 s-a tipărit chiar un Îndreptar liturgic, în ungurește).

Episcopia de Hajdudorogh era formată din 162 de parohii, cu sute de filii, luate de la diecezele Eperies, Muncaci, Oradea, Gherla, Blaj și Esztergom (numai parohia din Budapesta). Dintre acestea, 83 de parohii, 382 de filii și 172 cătune erau luate de la diecezele românești de Oradea (44 parohii, 111 filii, 169 cătune), Gherla (4 parohii și 5 filii) și Blaj (35 de parohii cu 266 filii și trei cătune) cu un total de 73.225 de credincioși, dintre care 35.417 vorbeau numai ungurește. Notăm că toate parohiile luate de la Arhidieceza Blajului se găseau în protopopiatele Tg. Mureș, Gurghiu, Odorhei și Trei Scaune. Ele au fost constituite într-un vicariat «al Secuimii», cu sediul la Tg. Mureș.

Pînă la numirea titularului acestei noi eparhii, a fost rînduit ca «administrator apostolic» episcopul Antonie Papp din Ungvár. Acesta a numit ca vicar pe Mihail Jaczkovics care și-a stabilit reședința în Debrecin. Abia la 5 octombrie 1913, a fost instalat la Hajdudorogh, episcopul Ștefan Miklosy. Publicarea bulei papale de înființare a episcopiei, dar mai ales punerea ei în aplicare de către Nunțiatura din Viena, la 17 noiembrie 1912, a produs noi nemulțumiri și tulburări între credincioșii români.

În august 1912, s-au ținut adunări de protest în ținuturile sătmărene, cu participarea unor membri marcanți din conducerea Partidului Național Român (Teodor Mihali, St. Cicio Pop, Ioan Ciordaș, Aurel Vlad ș.a.). Au urmat noi adunări de protest, articole în presa vremii și memorii de protest, prin care se cerea revizuirea hotărîrii papale. Mai mulți intelectuali uniți preconizau revenirea la Biserica Ortodoxă, astfel ca nici un român să nu ajungă sub jurisdicția Hajdudoroghului. Cu toate acestea, la 6 mai 1913, Parlamentul din Budapesta a aprobat înființarea Episcopiei, iar în iunie a fost aprobată și de Casa magnaților.

Cuvîntul episcopului Vasile Hossu de la Gherla, prin care apăra drepturile românești, a răsunit în zadar.

Tot atît de dîrză a fost și lupta preoților și credincioșilor din parohiile românești înglobate în noua eparhie. Ei refuzau să primească pe trimișii Hajdudoroghului și să mai ia parte la slujbele săvîrșite în limbă străină.

Vizitațiile canonice în parohiile românești ale vicarului Jaczkovics, însoțit de organele administrative și de jandarmi, au avut ca urmare arestarea și întemnițarea cîtorva sute de credincioși români și a mai multor preoți, care au refuzat să-l primească. A avut un larg răsunset procesul cîtorva credincioși din Moftinul Mic, în frunte cu preotul lor George Mureșan, judecat la Satu Mare în 1913.

În același timp, în Maramureșul învecinat se pornise o acțiune de revenire la Ortodoxie a credincioșilor ruteni, îndrumați de Alexandru Cabaliuc din Frasin, un credincios călugărit la Athos, hirotonit preot ortodox și așezat paroh în Lucska de către protopopul de Mișcolț. În urma acestei acțiuni, s-a înscenat un proces «de trădare a patriei». Procesul s-a desfășurat la Sighet (25 sept. 1913 — 7 martie 1914), terminîndu-se cu condamnarea la închisoare a 32 de credincioși, sentință care a provocat indignare nu numai între ruteni, ci în toate țările Europei.

În cursul acestor frămîntări, la 23 februarie 1914 s-a aruncat o bombă în reședința vicarului din Debrețin, care a ucis pe vicarul Jaczkovics și pe doi funcționari, iar alte șapte persoane au fost grav rănite. Era o nouă dovadă a nemulțumirii generale împotriva înființării Episcopiei de Hajdudorogh.

În urma multelor stăruințe și proteste ale clerului și credincioșilor români, Vaticanul a cerut nunțiului său din Viena să facă revizuirea Bulei din 1912. Dar guvernul maghiar, și mai ales primul ministru Ștefan Tisza, au făcut felurite alte propuneri sau au creat dificultăți în calea revizuirii, încît nu s-a făcut nimic, mai ales că tocmai pe atunci a izbucnit primul război mondial.

După unirea Transilvaniei cu România, unele din parohiile Episcopiei de Hajdudorogh au rămas pe teritoriul statului român. Chiar în preajma acestui important act din istoria poporului român, la 18 noiembrie 1918, s-a ținut o mare adunare populară la Carei, în cadrul căreia s-a înființat «un vicariat național român», pentru cele 46 de parohii românești din partea de nord a Transilvaniei, înglobate, cu 6 ani în urmă, în Episcopia de Hajdudorogh (în fruntea lui a fost ales vicarul Romul Marchiș). La 10 mai 1919 Nunțiatura din Viena a dat un

decret (confirmat de papa la 9 iunie), prin care 42 dintre aceste parohii erau puse sub administrația episcopului unit D. Radu din Oradea, dar numai ca «delegat apostolic», iar alte patru, puse sub conducerea lui Iuliu Hossu de la Gherla. La 13 martie 1919 s-a ținut la Tîrgu Mureș o adunare la care au participat reprezentanți ai clerului și credincioșilor din «Vicariatul greco-catolic al Secuimii», prin care cereau revenirea la Arhiepiscopia Blajului. La 29 iulie 1919, parohiile din acest Vicariat au fost trecute în administrația Ordinariatului Arhiepiscopiei din Blaj (scaunul mitropolitan fiind vacant), dar tot ca «delegat al Sfîntului Scaun Apostolic». Așa s-a încheiat acest capitol dureros din istoria Bisericii românești unite.

Mai amintim aici că pentru înstrăinarea credincioșilor români din Banat și Bihor, anumite parohii unite erau «patronate», adică subvenționate de felurite instituții politice sau bisericești maghiare. De pildă, la începutul secolului nostru, în Arhiepiscopia Blajului erau patronate 2,8% din parohii, în Eparhia Gherlei 2,7%, în a Lugojului 42,9%, iar într-a Oradiei 62,5%. Patronii acestor parohii erau: Fondul Religionar Catolic, Ministerul Agriculturii, Ministerul Finanțelor, Căile ferate ale statului, comunele pe teritoriul cărora se aflau parohiile respective ș.a.

Din cercetarea acestor date statistice, ne putem convinge că prin patronarea parohiilor tocmai în regiunile cu puțini credincioși uniți (Banat și Bihor), se urmărea întărirea uniației în aceste părți. Deci și «patronatul» era un mijloc de dezbinare a românilor transilvăneni, de înstrăinare a lor de credința ortodoxă și de poporul din care făceau parte.

Concluzii. *Din cele expuse, se desprinde constatarea că reprezentanții clerului și credincioșilor uniți din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au dus o acțiune de limitare a «unirii» cu Roma la cele patru puncte — deci pentru păstrarea credinței, organizării și cultului ortodox, — pentru înlăturarea absolutismului ierarhic și refacerea sinodalității în Biserică, cu participarea preoților și mirenilor la conducerea eparhiilor, pentru păstrarea autonomiei sau independenței Bisericii unite, împotriva oricăror încercări de incorporare a ei în Biserica romano-catolică din Ungaria.*

Deși lupta preoților și intelectualilor uniți, în frunte cu Ioan Micu Moldovan, Nicolae Densușianu ș.a. n-a înregistrat totdeauna succesele dorite, totuși ea reprezintă un moment de seamă în istoria acestei Biserici. Trebuie să subliniem apoi grijă Bisericii unite și a multora din conducătorii ei pentru prosperarea școlilor românești.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare. IOAN MICU MOLDOVAN, *Acte sinodale ale Bisericii române de Alba Iulia și Făgăraș*, 2 vol., Blaj, 1869—1872, VI + 196 + 124 p.; *Conciliul provincial prim al provinciei bisericesti gr.-cat. de Alba Iulia și Făgăraș, ținut la anul 1872*, Blaj, 1886; *Conciliul provincial al doilea... ținut în anul 1882*, Blaj, 1886; *Conciliul provincial al treilea... ținut la anul 1900*, Blaj, 1906, 144 p.; NICOLAE DENSUȘIANU, *Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba Iulia*, Brașov, 1893, 44 p.; AL. GRAMA, *Cestiuni din dreptul și istoria Bisericii românești unite*, 2 vol., Blaj, 1893; AUGUSTIN BUNEA, *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse*, Blaj, 1903, XII + 522 p.

Lucrări generale. ALEXANDRU GRAMA, *Istoria Bisericii românești unite cu Roma*, Blaj, 1884, VIII + 223 p.; *Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș*, Blaj, 1900, 804 p.; IOAN PUȘCARIU, *Propaganda uniației*, în R.T., an. VII, nr. 9—10, 1913, p. 300—310; nr. 12—13, p. 344—356; nr. 14—16, p. 398—412 și nr. 17—19, p. 461—470; GHEORGHE CIUHANDU, *Patronatul eclesiastic ungar în raport cu drepturile statului român*, Arad, 1928, VIII + 211 p.; SPIRIDON CÂNDEA, *Limba veche liturgică și inovațiile introduse în ea de fosta Biserică unită*, Sibiu, 1954, 48 p.; NICOLAE MLADIN și colab., *Cînd frații sînt împreună*, Sibiu, 1956, XVI + 315 p.; NICOLAE (MLADIN), *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968, 309 p.; MIRCEA PĂCURARIU, *Încercări și reveniri de preoți și parohii unite în sinul Bisericii strămoșești pînă în anul 1948*, în B.O.R., an. LXXXVI, nr. 9—10, 1968, p. 1095—1112; VISARION AȘTILEANU, *Aspecte ale unificării spirituale a românilor din Transilvania (unitatea de limbă în secolul XIX)*, în M.A., an. XVI, nr. 11—12, 1971, p. 832—851;

AUGUSTIN BUNEA, *Mitropolitul Ioan Vancea...*, Blaj, 1890; IOAN GEORGESCU, *Mitropolitul Ioan Vancea. La 50 de ani de la moartea lui*, Oradea, 1942, 86 p.

Episcopia Oradiei. IOAN ARDELEANU, *Istoria diecezei române greco-catolice a Oradiei Mari*, 2 vol., Gherla-Blaj, 1883—1888, 175 + 137 p.; IACOB RADU, *Istoria diecezei române unite a Orăzii Mari...*, Oradea, 1930, 244 p.; IOAN GEORGESCU, *Episcopul Mihail Pavel. Viața și faptele lui (1827—1902)*, Oradea, 1927, 83 p.; CONSTANTIN PAVEL, *Episcopul Dimitrie Radu (1861—1920)*, Beiuș, 1932, 40 p.

Episcopia Gherlei. VICTOR BOJOR, *Episcopii diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856—1939)*, Tg. Mureș, 1939, VI + 596 p.

Episcopia Lugojului. *Șematismul istoric al diecezei Lugojului*, Lugoj, 1913, 686 p.

Episcopia de Hajdudorogh. *Rev. Cultura creștină*, an. II, nr. 13, 1912, p. 385—415 (alte articole în aceeași revistă, în anii 1912—1919); N. IORGA, *L'evêché de Hajdudorog et les droits de l'Eglise roumaine unie de Hongrie*, Bucarest, 1913, 26 p.; GIOVANNI GEORGESCO, *Il vescovado magiare di Hajdu-Dorogh...*, Blaj, 1940, 63 p.; ȘTEFAN MANCIULEA, *Episcopia gr.-cat. maghiară de Hajdudorog și românii*, în *Cultura creștină*, an. XXII, nr. 7—9, 1942, p. 385—409 (și extras: Blaj, 1942, 27 p.); MIRCEA PĂCURARIU, *O încercare de deznaționalizare a românilor: Episcopia greco-catolică maghiară de Hajdudorogh*, în M.A., an. XXIII, nr. 7—9, 1978, p. 482—486; ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Un episod important din lupta pentru limba română. Încercări de deznaționalizare prin Biserică a românilor din Transilvania de nord, 1940—1944*, București, 1978, 50 p. (extras din *Ortodoxia*, an. XXX, nr. 3, 1978).

XV

ÎNVĂȚĂMÎNTUL TEOLOGIC ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE AL XX-LEA

Primele încercări pentru înființarea unor cursuri speciale de pregătire a viitorilor preoți ortodocși români s-au făcut abia în secolul al XVIII-lea. Sînt cunoscute, în acest sens, măsurile domnitorului Constantin Mavrocordat, care a organizat acele cursuri de 40 de zile la «vlădicie», adică la reședințele eparhiale, în 1741, iar cîțiva ani mai tîrziu prin convocarea preoților și diaconilor din Iași în biserica curții domnești, unde primeau felurite îndrumări din partea unui preot cu mai multă învățătură. Măsuri asemănătoare a luat și în Țara Românească.

În 1764 domnitorul Ștefan Racoviță (1764—1765) a rînduit să se înființeze o școală românească pe lîngă biserica Sf. Dumitru din Craiova, «pentru învățătura celor străini și a copiilor săraci cari rămân fără de părinți și n-are cine le purta grija pentru învățătura cărții», precum și «pentru învățătura orînduieiilor preoțești a celor ce s-ar alege vrednici de hirotonisit». Cîțiva ani mai tîrziu, prin cunoscutul hrisov pentru reorganizarea școlilor din Țara Românească al lui Alexandru Ipsilanti (1774—1782), din 10 ianuarie 1776, s-a rînduit să funcționeze și un dascăl la Mitropolie, care să predea învățăturile trebuitoare celor ce voiau să intre în cinul preoțesc. Nu știm cum au funcționat aceste «cursuri» pentru pregătirea candidaților de preoți și ce rezultate au dat.

După 1774 a funcționat «școala duhovnicească» de la Putna, a lui Vartolomeu Măzăreanu, iar în 1775 s-a înființat o școală de preoție pe lîngă mînăstirea Obedeanu din Craiova.

În martie 1797 a luat ființă — la mînăstirea Antim din București — metocul Episcopiei Argeșului — o școală de pregătire a preoților din cuprinsul Mitropoliei Ungrovlahiei, numită «de grămățici», «de țîrcovnici» sau «de candidați». Din certificatele eliberate absolvenților ei, reiese că se predau cunoștințe cu totul elementare de citire, aritmetică istorie sfîntă și catehism. Nu cunoaștem numele primilor dascăli ai școlii din lipsa documentelor. Cel dintîi dascăl atestat documentar a fost călugărul transilvănean Ierotei, numit prin 1820.

Înființarea seminariilor din Moldova. Prima școală teologică ortodoxă românească organizată în chip temeinic a fost Seminarul de la Socola, de lîngă Iași, care a luat ființă în anul 1803, prin strădaniile mitropolitului Veniamin Costachi și cu sprijinul binevoitor al domnitorului Alexandru Moruzi (1802—1806). La rugămîntea mitropolitului și a marilor boieri, domnul a admis mutarea călugăriștelor de la Socola la Agapia (26 iulie 1803), apoi, printr-un hrisov, cu data de 1 septembrie 1803, a hotărît ca la mînăstirea Socola «să se așeze o școală cu dascăli moldovenești, cari să fie pentru învățătura feciorilor de preoți și diaconi, care, la vremea lor, numai dintr-aceia să se hirotonească preoți și toate veniturile acestei mănăstiri să fie pentru plata dascălilor și a altor trebuincioase a școalei». În anul următor, tot la stăruințele mitropolitului, același domn a acordat seminarului o subvenție anuală de 2500 de lei din vistieria țării. Din actele vremii, rezultă că la început se primeau în seminar numai fii de preoți și diaconi, fapt pentru care se și numea «școala de catihisie» sau «școala pentru învățătura feciorilor de preoți». În 1840, domnitorul Mihail Sturza — ca o recunoaștere a meritelor marelui ei ctitor, — a hotărît ca școala să poarte numele de «Seminaria Veniamina».

În primii ani de existență, au funcționat numai trei profesori: Enache Alboteanu, la limba română, călugărul Ioil, la disciplinele religioase și dascălul Constantin, la cîntările bisericești. Cu timpul, s-au adăugat și alte materii. Preocupat de ridicarea continuă a nivelului de pregătire a elevilor seminariști, mitropolitul Veniamin a trimis în Transilvania, în 1820, pe marele cărturar Gheorghe Asachi, să caute dascăli pricepuți pentru școala sa. Asachi a adus patru profesori: pe Ioan Costea (pentru retorică și poetică), Ioan Manfi (latină), Vasile Fabian-Bob (teologie) și Vasile Pop, director și profesor de filozofie și filologie, toți greco-catolici, cu studii superioare. Păcat că după un an de activitate, au fost nevoiți să se reîntoarcă în Transilvania, din pricina evenimentelor din anul 1821 (a rămas la Iași numai Vasile Fabian-Bob).

Mitropolitul Veniamin a fost preocupat în permanență de recrutarea unor noi cadre didactice cu pregătire superioară. Astfel, între anii 1834—1839 și 1840—1841, a încredințat conducerea școlii bănățeanului *Damaschin Bojîncă* (1802—1869), pe atunci jurisconsultul Moldovei, iar mai târziu profesor la Academia Mihăileană din Iași, urmat de bucovineanul *Vladimir Suhopan*, pe atunci arhimandrit, iar mai târziu arhiereu cu titlul Irinopoleos.

Între 1842 și 1860 Seminarul a fost condus de arhimandritul (apoi arhiereul) *Filaret Scriban* (1811—1873), fost bursier al mitropolitului Veniamin la Academia duhovnicească din Kiev, unde i s-a conferit titlul de magistru în teologie. Noul rector a izbutit să organizeze seminarul în două cicluri, fiecare cu patru clase, să introducă noi materii de studii și să recruteze noi cadre didactice, fie dintre absolvenții mai buni ai seminarului trimiși la studii peste hotare, fie dintre cărturarii transilvăneni trecuți în Moldova. Iată câțiva profesori din această vreme: arhimandritul Ghermano Vida, originar din Maramureș, pentru limbile greacă și latină, arhimandritul Neofit Scriban, pentru istorie, filozofie, greacă și retorică, ieromonahul Melchisedec Ștefănescu, magistru în teologie și litere de la Academia duhovnicească din Kiev, pentru disciplinele teologice, Hristofor (Teoctist) Scriban, «candidat» în teologie la aceeași Academie, pentru istorie și geografie, Dr. Anton Velini, pentru istorie și filozofie, ieromonahul Ieronim Buțureanu, ieromonahul Isaia Teodorescu («popa Duhu» al lui Creangă), ieromonahul Isaia Vicol și alții. Numeroși absolvenți au fost trimiși — cu ajutorul lui Filaret Scriban — să adîncească studiile teologice, fie în Rusia, fie în Grecia (Melchisedec Ștefănescu și Teoctist Scriban la Kiev, Ioan Mandinescu și Augustin Scriban la Petersburg, Climent Nicolau și Gheorghe Erbiceanu la Atena, Ghenadie Enăceanu la Halchi, Vasile Agapie la Paris).

În anul 1846, s-au organizat așa-numitele «școli catehetice ținutale», cu un program de studii foarte redus, urmînd ca dintre absolvenții lor să se recruteze candidați pentru seminar, iar la nevoie să fie și hirotoniți. Conducătorii acestor școli ținutale se numeau «cateheți» și erau recrutați dintre absolvenții seminarului. Ele funcționau în următoarele orașe: Iași, Piatra Neamț, Fălticeni (cunoscută din «Amintirile» lui Ion Creangă), Botoșani, Roman, Bacău, Focșani, Huși, Bîrlad, Vaslui, Tecuci, Galați. Școlile catehetice au funcționat pînă în 15 decembrie 1859, cînd au fost desființate.

Seminarul a primit o grea lovitură din partea mitropolitului Meletie Lefter, care a redus cursurile seminarului de la 8 clase la 4, cu ma-

terii de studiu elementare, măsură aprobată și de Mihail Sturza, la 23 ianuarie 1848. Mulți profesori au rămas fără catedre. Norocul a fost că mitropolitul a murit în același an de holeră, iar în anul următor Sturza a fost înlăturat din scaunul domnesc. Schimbarea lucrurilor în bine s-a făcut abia începând cu anul 1851, când în scaunul mitropolitan a fost ales Sofronie Miclescu. În același an, Adunarea obștească a țării a votat «Legiuirea pentru organizarea învățăturilor bisericesti în Moldova» întărită de domnitorul Grigorie Alexandru Ghica (1849—1856) la 7 iulie 1851. Prin această lege, se prevedeau trei tipuri de școli teologice: școlile bisericesti ținutale (catehetice) cu doi ani de învățatură, ele fiind mai mult școli elementare, pregătitoare pentru seminar, secția primă a seminarului, pentru «clirosul de mai jos», cu patru ani de studii și secția a doua a seminarului, pentru «clirosul mai înalt», tot cu patru ani de studii. Prin aceeași legiuire s-a hotărât înființarea a două noi seminarii cu patru clase (secția primă): la Roman și la Huși. Conducerea generală a seminariilor era încredințată unei episcopii formată din mitropolit, cei doi episcopi sufragani și din ministrul «averilor bisericesti» (culte). Seminarul de la Socola era condus de un comitet duhovnicesc format din rectorul, inspectorul (spiritualul), catehetul, iconomul și secretarul seminarului respectiv.

Ca să ne dăm seama de nivelul de pregătire al candidaților la preoție de atunci vom prezenta programa analitică a celor trei tipuri de școli teologice. La școlile ținutale se preda: Scrisul, Cititul, Aritmetica, Istoria sfântă, Catehismul, Tîlcuirea rînduielilor bisericesti și Muzica: la seminarul inferior: Gramatica, Aritmetica, Geografia, Istoria, Greaca, Rusa (facultativ), Istoria bisericească, Retorica, Dogmatica, Pastorală, Muzica și Tipicul, iar în seminarul superior: Istoria bisericească, Retorica, Istoria universală, Latina, Franceza, Logica, Psihologia, Istoria filozofiei, Arheologia biblică, Ermineutica, Scripturistica, Ecclesiastica, Teologia fundamentală, Teologia morală, Teologia polemică și Dreptul canonic. În anii următori s-au introdus și cursuri de Fizică, Agronomie și Medicină. Cursurile Seminarului Veniamin s-au ridicat treptat la 8 ani de studii. În anul 1852, s-au deschis și cursurile Seminarului din Huși, condus din 1853 de transilvăneanul Nifon Bălășescu, iar din 1856 de arhimandritul Melchisedec Ștefănescu. Seminarul din Roman a luat ființă abia în anul 1858, fiind condus — pînă în 1882 — de preotul Dimitrie Matcaș (1820—1893), unul din preoții de elită ai vremii sale.

În anul 1855 domnitorul Grigorie Ghica al Moldovei a numit stareț la Neamț pe arhimandritul Dionisie Romano. Printre realizările din scurta sa stăreție menționăm înființarea unei școli primare și a unui

gimnaziu în Tg. Neamț. În incinta mînăstirii a înființat un seminar («seminaria sfintelor mănăstiri Neamțu și Secu»), în 1856, urmînd să ia ființă și o facultate de teologie, formînd, în felul acesta, patru cicluri școlare, fiecare cu patru ani (școală primară, gimnaziu, seminar și facultate). În fruntea seminarului a fost așezat ieromonahul Ghenadie Popescu (1808—1876), originar din Banat, cu studii teologice la Arad și juridice la Pesta. După înlăturarea arhimandritului Dionisie de la cîrma mînăstirii, nici seminarul n-a mai funcționat mult timp, iar Ghenadie a trecut profesor la seminarul din Roman și apoi la cel din București.

Înființarea seminariilor din Țara Românească. Arătăm mai sus că prima școală de pregătire a clerului în Țara Românească a fost cea de grămătică sau de țîrcovnici de la mînăstirea Antim, desigur cu un nivel foarte scăzut. Abia prin «Legiuirea pentru seminaruri, protopopi și preoți», din 11 aprilie 1834, se prevedea înființarea de seminarii teologice pe lîngă Mitropolie și cele trei eparhii sufragane. După aproape doi ani de discuții și propuneri în Adunarea obștească a țării, la 2 februarie 1836 s-au deschis cursurile Seminarului din București, cunoscut sub numele de «Seminarul Central». Seminarul a fost pus sub conducerea ieromonahului *Ierotei*, de care am pomenit mai sus, care îndruma și școala de țîrcovnici. La scurt timp, a fost înlăturat de la conducerea seminarului. Primul profesor a fost *Nicolae Bălășescu*, călugărit mai tîrziu sub numele de Nifon (c. 1806—† 1880), originar din Hașag—Sibiu, cu pregătire juridică și filozofică dobîndită la Cluj și Oradea, absolvent al Institutului teologic din Arad. Trecut în Țara Românească, a fost un an dascăl la școala de țîrcovnici, iar în 1836 profesor la Seminarul din București. În această calitate, a depus multă stăruință pentru bunul mers al școlii, lucru ce rezultă din cuvîntările rostite de el la diferite festivități, din regulamentele alcătuite de el (cuprînd unele puncte ce mai pot fi valabile și azi), din programele analitice, care arată temele pe care le trata la cursuri, din manualele didactice pe care le-a tipărit. Din 1853 a fost rector al seminarului din Huși, apoi profesor de religie la unele licee din București, iar către sfîrșitul vieții, îndrumător al școlilor din Dobrogea. Între 1837—1843 a funcționat la Seminarul din București un al doilea profesor, *Zaharia Boerescu* (1809—1884), cu studii de teologie la Vîrșeț. În sfîrșit, în 1843, a fost chemat ca profesor și inspector (director) *Dionisie Romano*, pînă atunci «profesor național» în Buzău. Cîțiva ani mai tîrziu au fost numiți *Ioan Ghermănescu*, fost bursier al mitropolitului Nifon în Rusia, care a funcționat peste 30 de ani, *Ilie Benescu*, fost bursier la Atena și alții.

La 15 august 1836 s-au deschis cursurile seminarului din Buzău. Episcopul Chesarie n-a putut lua parte la festivitatea deschiderii cursurilor, ci a trimis o scrisoare plină de povăţuiri tinerilor seminarişti, citită de arhimandritul Eufrosin Poteca. La scurt timp, prin strădaniile episcopului Chesarie, s-a ridicat o clădire nouă pentru seminar, terminată în 1838, folosită pînă azi cu adaptările şi renovările necesare. Primul director şi profesor a fost transilvăneanul *Gavriil Munteanu* (1812—1869), căruia i se datorează întreaga organizare a şcolii. În timp ce era profesor aici, a editat — împreună cu ierodiaconul *Dionisie Romano* — ziarul *Vestitorul bisericesc* (1839—1840). În 1845 a ajuns director şi profesor la Seminarul din Rîmnic, iar în 1850 episcopul *Andrei Şaguna* de la Sibiu l-a numit profesor — apoi director — la noul Gimnaziu ortodox român din Braşov. Locul său la Buzău a fost ocupat tot de un ardelean, *Petru Suci*, mai tîrziu profesor la Facultatea de drept şi rector al Universităţii din Iaşi. În anii următori au mai fost angajaţi ca profesori *Dimitrie Racoviţă*, cu studii la Atena, şi *Dumitru Pîrîianu*, cu studii la Kiev şi Moscova.

Seminarul de la Argeş s-a deschis tot în 1836. Aici a funcţionat ca profesor şi inspector, din 1843, pentru aproape două decenii, *Zaharia Boerescu*, pe care l-am amintit mai sus.

În sfîrşit, la 8 noiembrie 1837, s-au deschis şi cursurile seminarului din Rîmnicul Vîlcea. Primul «inspector» şi profesor a fost protopopul braşovean *Radu Tempea* (c. 1796—1850), al şaselea slujitor al Bisericii din tată în fiu, cu acest nume. A activat la seminarul din Rîmnic pînă în 1845, cînd s-a retras la schitul Flămînda—Argeş. A tipărit unele lucrări mărunte şi a întocmit cîteva manuale didactice, rămase în manuscris. Paralel cu el a funcţionat ca profesor preotul *Vasile Teodorovici* sau *Teodorescu* († 1842), tot un transilvănean. În 1845 postul lui Tempea a fost ocupat, pentru trei ani, de *Gavriil Munteanu*, venit de la Buzău.

De notat că toate seminariile aveau patru ani de studii. Se primeau absolvenţi ai şcolii primare, ai şcolii de grămătică şi chiar candidaţi cu pregătire mai puţină, dar care cunoşteau scrisul, cititul şi rînduielile bisericeşti. Întreţinerea lor o făceau eparhiile respective.

Din lipsă de preoţi, în Ţara Românească au funcţionat — paralel cu seminariile — şi cursuri de grămătică, cu o durată de cîteva luni. Nevoia lor s-a simţit mai ales după 1848, cînd cursurile seminariilor s-au întrerupt pentru trei ani, în urma intrării oştilor străine în ţară, cît şi datorită faptului că aproape toţi profesorii lor participaseră la revoluţie. De pildă, ieromonahul *Ierotei*, după ce a fost înlăturat de

la conducerea seminarului, s-a ocupat, în continuare, numai de gră-mătici. În 1843 a fost numit egumen la mînăstirea Glavacioc, unde, se pare că în același an, sau la începutul celui următor, a deschis din nou școala de grămătici. La 10 februarie 1849 însuși mitropolitul Neofit — cu aprobarea conducerii de stat —, îl însărcina pe Ierotei — acum protosinghel — cu conducerea școlii. Avem știri despre existența ei pînă către anul 1852. Dascălul Ierotei a rămas apoi în slujba Episcopiei de Argeș, ajungînd, către sfîrșitul vieții, arhimandrit de scaun (vicar). Paralel cu aceasta, avem știri despre o școală de grămătici la Mitropolie (prin 1848), sub conducerea lui *Inochentie Chițulescu*, viitorul episcop de Buzău, de una la Episcopia Rîmnicului, unde a funcționat ca profesor, după 1848, ierodiaconul *Atanasie Stoenescu*, și de alta la Episcopia Buzăului, la care a funcționat un timp ierodiaconul *Dionisie Romano*, amîndoi ajunși mai tîrziu episcopi chiar la acele eparhii.

Desigur aceste «școli» dădeau absolvenți slab pregătiți, «fără altă știință decît aceea a rînduielilor bisericii», după cum recunoștea însuși mitropolitul Nifon. Ele erau o îmbinare de școală elementară și profesională. Cursurile nu aveau o durată fixă, ci variau între cinci luni și doi ani. Din unele «atestare» eliberate absolvenților școlii de grămătici din Buzău, rezultă că la aceasta nivelul de predare era mai ridicat față de al școlii lui Ierotei (avea în programă și geografia, sintaxa, pastorală, Chiriadromionul, istoria bisericească ș.a.). Școlile de grămătici, tolerate pe lîngă seminarii, și-au dus existența pînă către anul 1863 (deși Ministerul Cultelor le suprimase din buget încă din 1861).

Mai amintim că Dionisie Romano, în calitate de episcop al Buzăului, a înființat o școală pentru pregătirea tinerilor monahi la mînăstirea Dălhăuți, în 1859, mutată apoi la schitul Nifon, precum și două școli pentru pregătirea călugărițelor la schiturile Rătești și Cotești, la care învățau și fete din satele învecinate.

Seminariile din România după anul 1860. Stările critice prin care treceau toate seminariile teologice (schimbări dese de profesori, incorectitudini în administrație etc.) au determinat guvernul lui Cuza (din Țara Românească) să le pună sub supravegherea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, în anul 1860.

De acum înainte, chiriarii aveau dreptul — după cum se arăta într-o adresă a Ministerului către Mitropolie — «de a priveghea asupra conduitei și moralității elevilor și a celor însărcinați cu creșterea și educațiunea lor, precum și acela de a observa dacă învățăturile teologice se predau în bună orînduială...», Mitropolia și episcopiile fiind «puncte

intermediare între Minister și seminare». S-a instituit tot atunci o comisie, formată din profesori de seminar, care a făcut propuneri de reorganizare a seminariilor. Între altele, se propunea ca toate seminariile să aibă șase ani de studii, urmînd ca la București să ia ființă și un «seminar superior sau central», care «va servi de academie ecleziastică sau facultate teologică pentru toate eparhiile din țară». Se cerea de asemenea să nu mai fie primiți în seminar tineri care nu au absolvit patru clase elementare, iar la hirotonie să nu mai fie admiși decît absolvenți ai seminarului de 6 ani. Pînă la urmă s-a înființat numai clasa V la Seminarul Central, iar celelalte au rămas tot cu 4 clase. În 1860, s-au luat măsuri de reorganizare și pentru seminariile din Moldova, Cursul inferior al seminariilor (Socola, Roman și Huși) avea un program identic cu al gimnaziului, la care se adăugau disciplinele teologice. La Socola funcționa cursul superior tot cu 4 clase. E de notat și faptul că programa seminariilor din Moldova era superioară celor din Muntenia.

În 1862 s-au făcut mai multe propuneri pentru reorganizarea și unificarea seminariilor din Principatele Unite. Acest lucru s-a realizat numai prin *Legea instrucțiunii publice* din 25 noiembrie 1864, care cuprindea dispoziții detaliate și cu privire la organizarea seminariilor teologice. Legea prevedea două tipuri de seminarii: de gradul I, cu patru clase, pe lîngă fiecare eparhie și de gradul II, cu șapte clase, la București și Iași. Toate seminariile erau întreținute de stat, iar Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor avea «inspecțiunea superioară a seminariilor», pe cînd chiriarhii aveau «dreptul de a priveghea starea generală și progresul seminarului din eparhia lor și de a comunica Ministerului despre orice neregularitate, lipsă sau îmbunătățire» (prin aceeași Lege se înființa un seminar catolic la Iași).

Așadar, funcționau seminarii de gradul II la București și Iași (Socola), iar de gradul I la Rîmnic, Buzău, Argeș, Roman, și Huși, la care s-a adăugat și noul seminar de pe lîngă Episcopia Dunării de Jos, la Ismail, mutat în 1878 la Galați. Legea din 1864 — completată cu unele dispoziții ale Consiliului general al Instrucțiunii în 1866 — prevedea ca în cele două cicluri ale seminarului să se predea disciplinele teologice, plus unele discipline laice (Limbile română, greacă, latină, franceză, Istorie, Geografie, Filozofie, Matematică, Fizică, Chimie, Științe naturale, Desen, Caligrafie, Agronomie, Igienă). Legea admitea, pe lîngă elevi interni, întreținuți de stat, și elevi externi. Absolvenții primelor 4 clase de seminar puteau fi hirotoniți preoți sau numiți învățători să-

tești, iar cei cu 7 clase ca preoți de orașe, protopopi, membri în consistorii etc.

Legea a fost bine venită, căci a pus rînduială în învățămîntul nostru teologic și a oprit hirotoniile celor fără pregătire (se cereau pentru hirotonie cel puțin 4 clase de seminar). Seminariile au progresat mereu pînă în anul 1873, cînd au fost suprimate o serie de catedre. O măsură bună s-a luat în 1885—86, cînd s-a interzis frecventarea cursurilor de către elevi externi. Aproape toate seminariile și-au ridicat edificiile școlare noi. De pildă, Seminarul de la Socola a fost mutat în Iași în 1885—86, la început în case cu chirie, iar în 1893 în fostul palat al lui Mihail Sturza, acum restaurat. O clădire modernă s-a ridicat și pentru Seminarul Central din București, apoi pentru Seminariile din Roman (la stăruințele episcopului Melchisedec), Rîmnic etc.

La 19 noiembrie 1872 s-au deschis cursurile Seminarului «Nifon Mitropolitul» din București, întemeiat de bătrînul mitropolit al Ungrovlahiei. În timpul vieții mitropolitului-ctitor, Seminarul a fost întreținut de el însuși, iar după moartea sa († 5 mai 1875), din veniturile proprietăților sale (un imobil în Calea Rahovei, unde a și fost instalat, 948.000 lei depuși la Banca imperială din Odesa cu o dobîndă de 8%, moșia Letca Nouă (jud. Ilfov), de 4.980 pogoane, hanul Dedu în Calea Mogoșoaiei (azi Calea Victoriei). După trecerea sa din viață, Seminarul a rămas în grija mitropolitului Ungrovlahiei și a unei episcopii, formată din trei mireni, recrutați de obicei din familia ctitorului. Cursurile s-au ridicat pînă la 7 clase, iar din 1893 la 8 clase. Recrutîndu-și un corp profesoral ales, Seminarul Nifon a ajuns una din cele mai bune școli teologice din țară.

În anul 1893, au survenit noi schimbări în viața seminariilor teologice, aduse de *Legea clerului mirean și a seminariilor*. Această Lege a reorganizat radical învățămîntul seminarial, ridicînd cursurile la 8 ani de studii. Se prevedeau două tipuri de seminarii: inferioare, cu 3 clase, la Roman, Curtea de Argeș și Rîmnic și superioare, cu 5 ani (în total 8 clase): Central la București și «Veniamin» la Iași. Absolvenții seminarului inferior erau primiți în clasa a IV-a a seminariilor superioare pe baza unui examen de admitere sau se puteau înscrie la alte școli secundare. Seminarul Nifon era asimilat seminariilor cu 8 clase. Legea îngăduia numai hirotonia absolvenților de seminar cu 8 clase, iar absolvenții de 4 clase, nehirotoniți la data apariției Legii, puteau cere parohii în Dobrogea sau posturi de cîntăreți.

În 1901, seminariile inferioare au fost desființate, elevii de la Rîmnic și Argeș fiind trecuți la Seminarul Central, iar cei de la Roman la

Seminarul «Veniamin». Cursurile celor două seminarii rămase (plus Nifon) s-au redus iar la 7 clase. Peste câțiva ani, lucrurile s-au schimbat în bine, căci s-au redeschis vechile seminarii, avînd cursul complet de 7 clase: Seminarul «Sf. Andrei» la Galați și Seminarul din Rîmnic (întîi la mînăstirea Bistrița) în 1908, Seminarul din Buzău în 1914, iar după război cele din Roman, Huși și Argeș.

În această perioadă, catedrele seminariilor au fost ocupate de numeroși profesori de seamă. De pildă, Seminarul Veniamin a fost condus, după arhiereul *Filaret Scriban* (1842—1860), de fratele său *Neofit* (1860—1862), mai tîrziu de arhimandritul *Ieronim Buțureanu*, ajuns apoi director și vicar al Mitropoliei din București, arhimandritul *Filotei Romanescu* (1877—1884), arhimandritul *Varlaam Răileanu* (1885—1899), preotul *Pavel Savin* și alții. Dintre profesori amintim pe *Constantin Erbiceanu*, *Dragomir Demetrescu*, *Constantin Chiricescu*, *Dimitrie Boroianu*, mai tîrziu profesori la Facultatea de teologie din București, *George Aramă*, *Ioan Gotcu*, *Vasile Oiaga* ș.a. Dintre profesorii de la disciplinele laice amintim pe *Petru Rășcanu*, mai tîrziu profesor la Facultatea de Litere din Iași și *George Murnu*, cunoscutul elenist.

Dintre profesorii Seminarului Central amintim pe arhimandriții *Ghenadie Popescu* și *Teoctist Scriban*, care au deținut un timp și funcția de director, dr. *Nicolae Nitzulescu*, dr. *Barbu Constantinescu*, dr. *Gheorghe Zottu*, arhimandriții și apoi arhiereii *Ghenadie Enăceanu*, profesor din 1867 și *Silvestru Bălănescu*, profesor din 1873, iar peste trei ani director, slujbe pe care le-au îndeplinit amîndoi pînă în 1886, cînd au fost aleși episcopi de Rîmnic și respectiv de Huși, preotul *Ștefan Călinescu*, autorul multor manuale didactice, preotul *Constantin Nazarie*, profesor și director, mai tîrziu profesor la Facultatea de teologie, iar la începutul secolului nostru a funcționat mai mulți ani, ca profesor și director, arhimandritul *Iuliu Scriban* (1878—1949), autorul multor lucrări teologice, preotul *Constantin Popescu* (1862—1926), doctor în teologie, autorul unor lucrări teologice, a unei Gramatici a limbii ebraice și a unei Gramatici arabe (rămasă în manuscris). Dintre profesorii de muzică trebuie să-i amintim pe *Ștefan (Ștefanache) Popescu* (1864—1890) și *Ion Popescu Pasărea* (1899—1936). La disciplinele profane de asemenea au funcționat profesori de valoare, cei mai mulți cu titluri superioare dobîndite în străinătate, autori de lucrări științifice sau manuale didactice: dr. *Constantin Georgian*, primul orientalist român modern, dr. *Petre Gîrboviceanu*, dr. *George Coman* și dr. *Gheorghe Pop*, amîndoi originari din părțile Sibiului, dr. *Virgil C. Arion*, dr. *Iuliu Valaori*, dr. *George Moian*, dr. *Ion Dianu* și alții.

Seminarul Nifon a avut un corp profesoral tot așa de select : *Ghenadie Enăceanu*, primul director (1872—1877), preotul Dr. *Constantin Popescu*, profesor și director, preotul *Ștefan Călinescu*, apoi *Nicolae Nitulescu*, *Constantin Chiricescu* și *Ioan Cornoiu*, profesori la Facultatea de teologie, toți pentru disciplinele teologice, *Ion Popescu-Pasărea*, la Muzica bisericească (1893—1936) și alții. La aceștia se adaugă o seamă de profesori la disciplinele profane : *Constantin Georgian*, la limba latină, *Constantin Banu*, la limba română și Istorie, profesorii universitari *Iuliu Valaori*, *Cezar Papacostea* și *George Murnu*, toți la Limba greacă, *C. Dumitrescu-Iași* și *G. G. Antonescu* la Filozofie, *Gh. Țițeica* la Matematici și alții.

La Seminarul din Buzău trebuie amintit bănățeanul *Luca Pavel Călăceanu* (c. 1810—1870), un profesor și director destoinic (1860—1869), cu studii teologice la *Vîrșeț* și filozofice-juridice la *Seghedin* și *Egger*. Ca profesor de desen și caligrafie a funcționat un timp și pictorul *Ion Andreescu*.

La Argeș amintim pe preotul *Gheorghe Drăgănescu*, cel care a scris și istoricul Seminarului.

La Seminarul din Roman s-a remarcat preotul *Dimitrie Matcaș*, de care am mai pomenit, unul din luptătorii pentru unirea Principatelor, la *Huși* *Policarp Popescu* (arhieru cu titlul de *Bîrlădeanu*), mort de tânăr, *Inochentie Moisiu*, viitorul episcop și arhieru *Narcis Crețulescu Botoșăneanul*, care au fost și directori, iar la *Galați* *Moise Pacu*, autorul unor manuale didactice.

Învățămîntul teologic superior. Facultatea de teologie din Iași. «Așezămîntul pentru reorganizarea învățăturilor publice din Principatul Moldovei», din 1850, prevedea înființarea unei Academii la Iași cu patru facultăți, între care și una de teologie. În 1855, entuziastul și harnicul arhimandrit *Dionisie Romano*, încurajat de domnitorul *Grigorie Ghica*, intenționa să înființeze o facultate de teologie, cu 4 ani de studii, la mînăstirea *Neamț*. Gîndurile sale au prins viață cîțiva ani mai tîrziu.

Arătăm că în timp ce Seminarul de la *Socola* era sub conducerea lui *Filaret Scriban*, s-au organizat două cicluri, fiecare cu patru clase. Ciclul al doilea era organizat, după cum spunea însuși *Filaret Scriban*, «în sistem de facultate teologică» cu materii care, în mod obișnuit, sînt predate într-o facultate. În orice caz, în anul școlar 1859/60 la *Socola* s-au predat și «învățături facultative de gradul al treilea» (deci pe lîngă primele două cicluri de 8 ani).

La 26 octombrie 1860, s-a inaugurat în prezența domnitorului Alexandru Ioan Cuza noua Universitate din Iași, cu patru Facultăți : drept, filozofie (litere), științe și teologie. Sfințirea apei a fost făcută de arhiepiscopul Filaret Scriban, care a citit apoi o rugăciune alcătuită de el, în vederea acestui însemnat act cultural.

La noua Facultate de teologie au funcționat doi profesori : arhiepiscopul *Filaret Scriban Stavropoleos* — în același timp prorector al Universității ieșene și decan al Facultății de teologie — care predă *Introducerea în Vechiul Testament, Arheologia biblică și creștină* și *Vladimir Irinopoleos Suhopan*, profesor de *Istorie bisericească și Teologie dogmatică*. Se pare că din lipsă de alți profesori, ei au suplinit și celelalte catedre. De pildă un act din 1864, al lui V. Suhopan, arăta că a predat și *Dreptul canonic, Morala și Pastorală*. În 1863 Filaret Scriban și-a cerut pensionarea, astfel că Suhopan a predat și materiile sale, îndeplinind și slujba de decan. Odată cu aceștia a fost numit ca profesor — pentru *Exegeza Vechiului Testament și Ebraică* — arhimandritul Melchisedec Ștefănescu, dar n-a funcționat. Se pare că el a fost suplinit de ieromonahul *Ieronim Buțureanu*. Cererile repetate ale Consiliului școlar, adresate Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, de-a numi noi profesori (erau recomandați Ieronim Buțureanu și Ghenadie Popescu) au rămas fără rezultat.

Numărul studenților era foarte redus. În toamna anului 1860 s-au înscris abia 14, iar în anii următori au fost și mai puțini. Slaba frecvență se datora condițiilor grele de întreținere, lipsei de profesori etc. Mulți dintre ei erau preoți sau călugări în Iași. Printre studenții facultății s-au numărat viitorii profesori de seminarii : Isaia Teodorescu (popa Duhu), Constantin Erbiceanu, Conon Arămescu-Donici, Filotei Romanescu, Gh. Drăgănescu, iar în primul an a fost înscris și Ion Creangă, pe atunci diacon la biserica Golia.

Facultatea de teologie nu și-a mai deschis cursurile din toamna anului 1864, din lipsă de profesori și de studenți. Încercările mitropolitului Calinic Miclescu de-a o reînființa — ajutat de câțiva monahi cu pregătire superioară — au rămas fără rezultat. Deși a funcționat numai patru ani, în condiții vitrege, Facultatea de teologie din Iași reprezintă o etapă însemnată în evoluția învățămîntului teologic în Biserica noastră.

Facultatea de teologie din București. După 1864 s-au făcut mai multe încercări pentru înființarea unei noi Facultăți de teologie, la București. Cel care a depus mai multe strădanii în acest sens a fost mitropolitul primat Calinic Miclescu. În sesiunea Sfântului Sinod din

toamna anului 1880, s-a luat din nou în discuție această problemă, întocmindu-se chiar un «Proiect de lege pentru înființarea unei Facultăți de Teologie», care urma să fie supus spre aprobare Corpurilor legiuitoare. La stăruințele mitropolitului Calinic, nu s-a mai așteptat recunoașterea legală, ci s-a făcut deschiderea solemnă a cursurilor, în ziua de 12 noiembrie 1881.

Prelegerile au început la 16 noiembrie 1881, fiind predate în mod gratuit de următorii șapte profesori: dr. *Barbu Constantinescu* (1837—1891), cu studii de teologie și filozofie la Leipzig (Istoria bisericească), dr. *Nicolae Nitzulescu* (1837—1904), de asemenea cu studii de teologie și filozofie la Leipzig și studii juridice la București (Limba ebraică și Exegeza Vechiului Testament), dr. *George Zottu* (1842—1885), un grec cu studii superioare de teologie și filozofie în Grecia, Germania și Franța, profesor la «Sfântul Sava» și la Seminarul Central, director al Mitropoliei (Introducerea și Exegeza Noului Testament), arhiepiscopul *Silvestru Bălănescu Piteșteanul* (Istoria dogmelor), arhiepiscopul *Calistrat Orleanu Bîrlădeanul* (Patrologia), arhiepiscopul *Inochentie Moisiu Ploieșteanul* (Introducerea în Vechiul Testament) și arhimandritul *Ghenadie Enăceanu* (Enciclopedia teologică). Ca decan a fost numit Barbu Constantinescu, iar în anul următor a fost ales de consiliu arhiepiscopul Silvestru.

Cursurile se țineau în clădirea Universității. Numărul studenților se ridica la aproximativ 50, mulți din ei fiind preoți sau diaconi în București.

Facultatea și-a continuat existența — avînd de luptat cu mari greutăți de ordin financiar — pînă în ianuarie 1883, cînd cursurile s-au închis. Era a doua încercare de a pune bazele unei facultăți de teologie ortodoxă.

Abia în anul 1884 s-au reluat discuțiile în Sfîntul Sinod și în Camera deputaților asupra întemeierii legale a Facultății de teologie. La 27 octombrie 1884, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a numit primii trei profesori. Deschiderea solemnă a avut loc la 4 noiembrie 1884. Erau înscriși 35 de studenți, dintre care 20 erau bursieri de stat, pe seama cărora s-au pus bazele unui internat teologic, la început în case închiriate.

Profesorii care au funcționat din 1884 pînă în 1918 au fost: *Ghenadie Enăceanu* (1884—1886, la Istoria bisericească), dr. *Nicolae Nitzulescu* (1884—1904, la Istoria dogmelor și Patrologie, iar din 1894 la Introducerea și Exegeza Vechiului Testament), arhim. dr. *Gherasim Timuș* (1884—1894, la Introducerea și Exegeza Vechiului Testament, Limba ebraică și Arheologia biblică), dr. *Ioan Cornoiu* (1885—1913, la

Introducerea și Exegeza Noului Testament și Ermineutica), *Constantin Erbiceanu*, venit de la Seminarul Veniamin (1886—1903, la Dreptul bisericesc), arhimandritul, apoi arhiereul *dr. Pimen Georgescu*, viitor episcop și mitropolit (1886—1902, Dogmatica și Apologetica), preotul, apoi arhiereul *dr. Alexandru (Athanasie) Mironescu*, viitorul episcop și mitropolit primat (1886—1898, la Teologia morală), *dr. Barbu Constantinescu* (1888—1891, la Istoria bisericească), ardeleanul preot *dr. Simion Popescu* (1888—1890, la Teologia practică), *Badea Cireșeanu*, cu doctoratul la Cernăuți (1891—1919, la Liturgică, Pastorală, Omiletică și Catehetică), *dr. Dragomir Demetrescu*, fost profesor la Seminarul Veniamin, cu studii de teologie la Atena și de filozofie în Germania (1891—1926, la Istoria bisericească), *dr. Constantin Chiricescu* (1894—1929, la Istoria dogmelor și Patrologie), preotul *Constantin Nazarie* (1901—1926, la Teologia morală), *dr. Dumitru Boroianu* (1902—1936, pentru scurt timp la Dogmatică, apoi la Dreptul bisericesc), *dr. Ioan Mihălcescu* — viitorul mitropolit Irineu — (1904—1939, la Teologia fundamentală și Dogmatică), *dr. Nicolae Dobrescu* (1906—1914, primul titular al catedrei de Istoria Bisericii Române, unul din marii noștri istorici bisericești), preotul *dr. Ioan Popescu-Mălăești* (1907—1939, la Introducerea și Exegeza Vechiului Testament, Arheologia biblică și Limba ebraică) și arhim. *Vartolomeu Stănescu*, viitorul episcop de Râmnic (1914—1921, la Studiile biblice ale Noului Testament). Toți aceștia au desfășurat o frumoasă activitate didactică și publicistică.

Dintre faptele mai de seamă petrecute în viața Facultății de teologie din București menționăm promulgarea Legii pentru recunoașterea ei legală — în cadrul Universității din București — la 3/15 iulie 1890. Profesorii au început să primească salarii din bugetul Statului de la 1 aprilie 1890, căci pînă atunci primeau numai diurne.

Tînăra Facultate a primit și cîteva donații însemnate. Astfel, o credincioasă din București, Maria Schiopescu (originară din părțile Mehedinților) a făcut o danie de 85.000 lei, în vederea construirii unui internat teologic. În mai 1896 a început zidirea unei clădiri monumentale lîngă biserica Radu Vodă, în care a fost mutat internatul, în toamna anului 1898. Aceeași credincioasă a dăruit Facultății o casă, în strada Soarelui. Episcopul Inochentie Chițulescu al Buzăului, prin testamentul său din 12 mai 1893, a instituit un fond, urmînd ca 2/3 din veniturile sale să fie distribuite ca burse studenților de la Facultatea de teologie. La fel, episcopul Silvestru Bălănescu al Hușilor, prin testamentul său din 28 mai 1899, a dăruit Facultății de teologie două case, situate în Bucu-

rești, în strada Plantelor nr. 10 și 12. Din veniturile acestor case, prevedea să se acorde burse studenților teologi din București, iar după ce se va înființa o Facultate la Iași, veniturile se vor împărți în două.

În 1900, a făcut o danie de 10.000 lei episcopul Gherasim Timuș, urmînd ca din dobînze să se acorde burse unor licențiați în teologie, care ar dori să facă studii de specializare peste hotare (din donația sa au fost ajutați Ioan Mihălcescu și Gala Galaction).

În 1906, fostul mitropolit primat Ghenadie Petrescu a oferit Facultății 50.000 lei, urmînd ca din dobînze să se acorde burse studenților teologi săraci și sîrguincioși. Mai mulți ierarhi au făcut danii însemnate în cărți pentru biblioteca Facultății (Ghenadie Enăceanu, Silvestru Bălănescu, Gherasim Timuș ș.a.).

În ce privește studenții, numărul lor a fost în continuă creștere (de pildă, în 1916/17, erau înscriși 306). Se înscriu — mai ales în primii ani ai secolului nostru — și tineri români ardeleni, macedoromâni, apoi bulgari, greci și de alte neamuri. Facultatea a echivalat numeroase diplome obținute la Atena, Kiev și Cernăuți. O lipsă a Facultății a fost aceea că nu s-a ocupat de problema decernării titlului de doctor în teologie și de recrutarea de asistenți, care apoi să ia locul profesorilor vîrstnici.

Învățămîntul teologic în Bucovina. După ocuparea părții de nord a Moldovei (Bucovina) de către Habsburgi, școala teologică de la Putna, întemeiată de mitropolitul Iacob Putneanul și arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu, și-a continuat activitatea aproape un deceniu. În anul 1786 s-a înființat o «școală cliricească» la mînăstirea Sf. Ilie de lîngă Suceava, condusă de arhimandritul Daniil Vlahovici. După ce acesta a ajuns episcop (1789—1822), școala a fost mutată la Cernăuți, unde s-a stabilit și sediul Episcopiei încă din 1781. Cursurile durau trei ani, cu cîte 10 bursieri în fiecare clasă, dar n-au dat rezultatele așteptate, din pricina lipsei de pregătire a celor doi profesori. Școala a fost închisă în 1817.

Abia la 4 octombrie 1827 vrednicul episcop Isaia Baloșescu (1823—1834) a izbutit să deschidă la Cernăuți cursurile unui institut teologic, în care se primeau numai absolvenți de liceu. Cursurile se predau în limbile germană, greacă și latină. Peste cîteva luni s-a deschis un internat (numit «seminar clerical») pentru 50 de bursieri, ambele fiind întreținute din Fondul religionar. Profesorii erau recrutați dintre teologii care studiaseră la institutele romano-catolice din Viena și Lvov (Lem-

berg). Institutul fondat de episcopul Isaia a funcționat pînă în 1875, pregătind numeroși preoți pentru parohiile din Bucovina.

În acel an s-a inaugurat noua Universitate din Cernăuți, care avea și o Facultate de teologie. Cursurile noii Facultăți se făceau în limbile germană și română. Ca profesori au funcționat o seamă de teologi de mare prestigiu, cu studii de specializare la Facultățile de teologie romano-catolice sau protestante din Viena, Bonn, München sau ortodoxe din Grecia și Rusia. Între ei consemnăm pe *Isidor Onciul* la Vechiul Testament, istoricul *Eusebiu Popovici* și fratele său canonistul *Constantin Clement Popovici*, liturgiștii *Vasile Mitrofanovici* și *Teodor Tarnavschi*, dogmatistul *Alexie Comoroșan*, *Emilian Voiutschi* la Morală, *Vasile Găina* la Apologetică, *Ioan Juvenal Ștefanelli* la Omiletică și Catehetică, *Vladimir Repta*, viitorul mitropolit, la Noul Testament ș.a. La începutul secolului nostru, amintim pe profesorii *Vasile Tarnavschi* la Vechiul Testament, *Vasile Gheorghiu* la Noul Testament, *Valerian Șesan* la Dreptul bisericesc și alții. Toți au fost teologi de valoare, care au lăsat numeroase lucrări scrise, în special prelegerile lor universitare. Unii au fost rectori ai Universității din Cernăuți. Prin acești profesori, Facultatea din Cernăuți a devenit una din cele mai bune facultăți de teologie ortodoxă din lume. Aici au studiat și numeroși tineri din vechea Românie, Transilvania și Banat, precum și mulți sîrbi, bulgari, ucrainieni și de alte naționalități.

Concluzii. *Privind asupra dezvoltării învățămîntului teologic în Biserica Ortodoxă Română în secolul trecut și în primele decenii ale secolului nostru, constatăm că el a trecut prin multe schimbări, impuse de însăși dezvoltarea generală a învățămîntului și a culturii românești. Scoaterea Seminariilor și apoi a Facultății de teologie din București, de sub oblăduirea Bisericii și trecerea lor în grija Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, a avut urmări negative, căci Biserica nu mai putea să se îngrijească direct de pregătirea teologică și mai ales duhovnicească a viitorilor ei slujitori. Între profesorii seminariilor erau prea puțini preoți, cei mai mulți fiind laici, cu sau fără pregătire teologică. Profesorii Facultății de teologie din București erau în cea mai mare parte nehirotoniți. Cei mai mulți profesori, fie de la seminarii, fie de la Facultate — dețineau și alte însărcinări, fapt care, de asemenea, avea urmări negative asupra procesului de învățămînt. Profesorii care studiaseră în Germania rămăseseră și cu*

unele idei protestante. Cu toate acestea, s-au remarcat unii profesori, precum și unii absolvenți care au deținut apoi rosturi de seamă în viața Bisericii și a țării.

BIBLIOGRAFIE

ILIE GH. DIACONESCU, Școala candidaților de preoție din mănăstirea Glavacioc, în G.B., an. XIX, nr. 7—8, 1960, p. 661—667; GRIGORIE URÎȚESCU, Ierotei Dascălul, în G.B., an. XXIX, nr. 1—2, 1970, p. 58—71; GABRIEL COCORA, Din trecutul pregătirii clerului în cuprinsul Eparhiei Buzăului (1725—1873), în G.B., an. XXIX, nr. 3—4, 1970, p. 329—362.

PETRU REZUȘ, Din istoria învățămîntului teologic în Moldova de nord. Școala duhovnicească de la Putna, în M.M.S., an. XXXVII, nr. 1—2, 1961, p. 18—22.

VENIAMIN (POCITAN) BÎRLĂDEANU, Școlile catihetice din Eparhia Hușilor, în B.O.R., an. XLIII, nr. 10, 1930, p. 945—950, nr. 11, p. 1019—1029 și nr. 12, p. 1117—1129; N. DRAGOMIR și SILVIU N. DRAGOMIR, Pregătirea preoților în Eparhia Romanului, în M.M.S., an. LI, nr. 9—12, 1975, p. 746—758 și an. LIV, nr. 1—2, 1978, p. 109—125 (partea a II-a se ocupă cu seminarul din Roman).

CONSTANTIN ERBICEANU, Istoricul Seminarului Veniamin din mănăstirea Socola, Iași, 1885, 136 p.; GHEORGHE ADAMESCU, Istoria Seminarului «Veniamin», din Iași (1803—1903), București, 1904, 180 + 180 p.

ȘT. CĂLINESCU și D. BOROIANU, Istoria Seminarului Central din București, Iași, 1904, 279 p.; VICTOR PAPACOSTEA și MIHAIL REGLEANU, Seminarul Central 1836—1936. Documentele întemeierii, București, 1938, VI + 418 + XIV p.

C. N. MATEESCU, Scurt istoric al Seminarului, în Anuarul Seminarului «Sf. Nicolae», din Rm. Vlcea pe anul școlar 1924—1925.

DIMITRIE G. IONESCU, Seminarul din Buzău, în B.O.R., an. LV, nr. 3—4, 1937, p. 175—213; I. IONAȘCU, Material documentar privitor la istoria Seminarului din Buzău (1836—1936), București, 1937, XXII + 276 p.

G. DRĂGĂNESCU, Istoricul Seminarului din Curtea de Argeș, Pitești, 1900; GH. C. MARINESCU, Seminarul din Curtea de Argeș, 1836—1936, București, 1937.

AL. T. DUMITRESCU și GH. M. IONESCU, Istoria seminariilor preoțești din Buzău, Curtea de Argeș, Huși, Ismail, continuat la Galați, Rîmnicul Vlcei și Roman, București, 1906.

GRIGORIE N. POPESCU, Din trecutul Seminarului «Nifon mitropolitul» din București, București, 1943, 239 p.

A se vedea și: TOMA G. BULAT, Profesori bănățeni în serviciul școlilor clericale din Principatele Române în secolul XIX, în M.B., an. XVI, nr. 10—12, 1966, p. 632—642; MIRCEA PĂCURARIU, Profesori transilvăneni la școlile teologice din Țara Românească și Moldova, în secolul al XIX-lea, în M.M.S., an. XLIV, nr. 1—2, 1968, p. 29—49.

T. G. BULAT, Acte privitoare la Facultatea de Teologie din Iași 1860—1864, în rev. Viitorul, an. XIII, 1911, nr. 1—18, 19—22 și an. XIV, 1912, nr. 1—12; MIHAI MĂNUCĂ, Facultatea de Teologie din Iași 1860—1864, în B.O.R., an. LXXVIII, nr. 9—10, 1960, p. 872—904.

TOMA G. BULAT și AL. I. CIUREA, 75 de ani de la întemeierea Facultății de Teologie și Institutului Teologic Universitar din București, în B.O.R., an. LXXV, nr. 11—12, 1957, p. 1070—1251.

XVI

ÎNVĂȚĂMÎNTUL TEOLOGIC ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT ÎN SECOLUL AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE AL XX-LEA. ȘCOLILE BISERICII

Ca și în Țara Românească și Moldova, candidații la preoție din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș primeau sumare cunoștințe de carte și de slujbă bisericească, fie în mânăstiri, fie la centrele vlădicești, de la câte un călugăr sau preot cu mai multă învățătură. De obicei, ei se pregăteau în familie, căci preoția se «moștenește» din tată în fiu.

Școala teologică de la Sibiu. Abia către sfârșitul secolului al XVIII-lea, episcopul Ghedeon Nichitici de la Sibiu a încercat să înființeze un seminar pentru pregătirea preoților ortodocși. Deși Curtea din Viena încuviințase, în principiu, deschiderea unui «seminar central» ortodox la Timișoara, pînă la urmă nu s-a realizat nimic. Cu toate acestea, cîțiva cărturari ortodocși, cu dragoste față de Biserică și de popor, au deschis primele cursuri — e adevărat, sporadice — pentru pregătirea dascălilor de la școlile elementare românești ortodoxe și a slujitorilor altarelor. De pildă, în 1786, cărturarul brașovean *Dimitrie Eustatievici*, «directorul școlilor naționale neunite» de atunci, a deschis la Sibiu un curs pentru pregătirea viitorilor învățători. Paralel cu acest curs «pedagogic», el pregătea și pe viitorii preoți. Același lucru îl făcea, prin 1804, — tot la Sibiu — protopopul brașovean *Radu Tempea V*, urmașul lui Eustatievici la conducerea școlilor ortodoxe. La scurt timp, cunoscutul negustor sibian Hagi Constantin Pop deschidea o «școală de normă» pe lîngă biserica «din groapă» din Sibiu ctitoria sa, pentru pregătirea viitorilor învățători, pusă sub conducerea dascălului făgărășan *Simion Jinariu*. Acesta a fost încredințat, prin 1810, de către protopopul Gheorghe Haines din Brașov — urmașul lui Tempea la «direcția» școlilor — să pregătească și pe viitorii preoți.

Primele cursuri sistematice de pregătire a clerului ortodox român s-au deschis la 15 martie 1811 într-o modestă casă dintr-un cartier marginal al Sibiului; au fost puse sub conducerea marelui cărturar *Gheorghe Lazăr* (1779—1823). Acesta studiasse teologia la Viena, cu o bursă oferită de Consistoriul din Sibiu, la recomandarea vicarului Episcopiei, protopopul *Nicolae Huțovici* din Hunedoara. Vreo trei ani, *Gheorghe Lazăr* a fost nevoit să predea singur Dogmatica, Morala, Cîntările bisericești și Tipicul. În 1814, episcopul *Vasile Moga* (1811—1845) a chemat de la studii din Viena pe nepotul său *Moise Fulea* pe care l-a însărcinat să predea Cîntările bisericești, Tipicul, Scrierea, Citirea, Aritmetica și «Manuarea protocoalelor matriculare» (noțiuni de administrație bisericească). Neînțelegerile avute cu episcopul *Vasile Moga* l-au făcut pe *Gheorghe Lazăr* să părăsească Sibiul, către sfîrșitul anului 1815, așezîndu-se pentru un timp la Brașov, ca apoi să se îndrepte spre București unde a pus bazele învățămîntului superior modern în limba română, prin cursurile sale de la Academia de la «Sf. Sava». În locul său a fost numit profesor *Ioan Moga*, supranumit Teologul (1794—1859), nepot al episcopului, care de asemenea făcuse studii de teologie la Viena. Timp de peste trei decenii *Moise Fulea* și *Ioan Moga* au fost singurii profesori ai școlii de «bogoslavie» de la Sibiu (1814—1849 și, respectiv, 1816—1848).

Cursurile erau de șase luni — deci se țineau uneori și cîte două cicluri pe an. Se predau tinerilor teologi Dogmatica, Morala, Cîntările bisericești și Tipicul, noțiuni de Administrație bisericească. Între manualele didactice folosite amintim: *Datorințele presviterilor parohialnici* (Buda, 1817) tradusă din rusește, *Învățătura teologhicească despre năravurile și datoriile oamenilor creștini* (Sibiu, 1820), la care probabil se adăuga lucrarea mai veche a lui *Dimitrie Eustatievici Dezvoltatele și tâlcuitele Evanghelii a duminicilor, a sărbătorilor și a oareșcăroro zile, spre trebuința cateheților și a dascălilor neuniți* (Sibiu, 1790), și poate chiar *Istoria bisericească* a lui *Petru Maior* (Buda, 1813).

Paralel cu acest curs teologic, se ținea și un curs pentru pregătirea învățătorilor, pus sub conducerea lui *Moise Fulea*, care îndeplinea totodată și funcția de director al școlilor confesionale ortodoxe din Transilvania. Cursul dura șase săptămîni, de la Duminica Tomii pînă la Duminica Rusaliilor. Se învățau aici: Scrierea, Aritmetica, Catehismul, Cîntările bisericești și Tipicul. Pînă prin 1830 avem știri sigure despre existența acestor cursuri. Sporadic vor fi funcționat și după această dată.

De o mai bună pregătire cărturărească s-au bucurat doar preoții care au avut norocul să învețe și să activeze sub îndrumarea celui mai

strălucit ierarh care a păstorit pînă acum în scaunul vlădicesc de la Sibiu, a lui Andrei Șaguna. Venit în Transilvania în 1846, ca «vicar general» al Episcopiei, Andrei Șaguna — ca fost profesor de teologie și om de cultură superioară — a pornit de îndată la înnoiri în viața «școlii clericale» sibiene. Chiar în anul 1846, a hotărît ridicarea cursurilor de la șase luni la un an, urmînd ca pe lîngă Dogmatică, Morală, Cîntări și Tipic, să se studieze și Exegeza, Pastorală, Metodica și Limba română. În primul sinod al eparhiei, convocat la 12 martie 1850, s-a hotărît ca «școala clericală a diecezei acesteia să se prefacă într-un *institut teologic-pedagogic*, să se înzestreze întocmai după cum sînt întocmite alte seminarii și tot clerul să fie dator înainte de ce s-ar preoți a fi învățător, după stările împrejur». Pe baza acestei hotărîri, în 1852 cursurile de teologie au fost ridicate la doi ani de studii, în care se predau toate disciplinele teologice, dar și unele pedagogice, ca absolvenții să poată funcționa și ca învățători, înainte de hirotonie. În 1861, cursurile au fost ridicate la trei ani, situație în care au rămas timp de 60 de ani, adică pînă în 1921.

În «secțiunea teologică» se primeau absolvenți de liceu cu examen de maturitate. Au fost desigur și excepții de la această regulă, provocată în primul rînd de faptul că eparhia Sibiului avea un număr ridicat de parohii, majoritatea cu puțini credincioși și cu slabe posibilități materiale, încît au fost primiți și absolvenți de șase clase de liceu. Potrivit aceleiași hotărîri a sinodului din 1850, în anul 1853 s-au pus bazele unei «secțiuni pedagogice», pentru pregătirea învățătorilor de la școlile confessionale ortodoxe: se primeau absolvenți de patru clase de gimnaziu, durata cursurilor fiind de un an. În 1862 cursurile au fost ridicate la doi ani, în 1879 la trei, iar în 1907 la patru, cum au rămas pînă în 1919, cînd — separîndu-se de secțiunea teologică — cea pedagogică a devenit «Școala normală confesională Andrei Șaguna». Tot Șaguna a cumpărat cîteva clădiri — pe locul actualului Institut teologic — care au servit ca local de școală și ca internat.

Mitropolitul Andrei a purtat o grijă deosebită și pentru recrutarea cadrelor didactice în ambele secțiuni ale Institutului și pentru tipărirea manualelor didactice necesare. An de an, cel mai bun absolvent de teologie era trimis, cu bursă dată de Arhiepiscopia Sibiului, să facă studii de specializare la una din Universitățile din Austro-Ungaria sau Germania. Reîntors, era folosit în diferite posturi de răspundere: consilier arhiepiscopesc, profesor la Institutul teologic sau la liceele confessionale din Brașov și Brad, protopop. Așa se face că Institutul teologic-pedagogic din Sibiu a avut în tot timpul profesori de mare valoare, care au

îndeplinit un rol însemnat nu numai în viața noastră bisericească, ci și în viața politică și culturală a Transilvaniei de atunci. Între profesorii numiți în timpul arhipăstoririi lui Șaguna pot fi amintiți: *Ioan Hania* (1848—1895), care a slujit Institutul aproape o jumătate de veac, ca profesor și director, *Nicolae Popea* (1856—1870), mai târziu vicar al Arhiepiscopiei și episcop al Caransebeșului, pedagogul *Ioan Popescu* (1857—1859 și 1861—1892), autorul a numeroase manuale didactice și lucrări de pedagogie, prin care a făcut cunoscute principiile herbart-zilleriene la noi, cunoscutul predicator *Zaharia Boiu* (1857—1859 și 1861—1870), *Nicolae Cristea* (1859—1860, 1863—1865 și 1870—1873), redactor la «Telegraful Român» timp de 18 ani, luptător pentru drepturile românilor transilvăneni, memorandist, *Dr. Ilarion Pușcariu* (1870—1878), către sfârșitul vieții arhieru-vicar al Arhiepiscopiei, autorul a numeroase lucrări istorice, profesorul de cântări bisericești *Dimitrie Cunțan* (1864—1910) și alții.

Dintre profesorii care au activat după moartea lui Andrei Șaguna, în timpul păstoririi lui Miron Romanul (1875—1898), pot fi amintiți: *Dimitrie Comșa* (1874—1909), care preda Agronomia, astfel ca viitorii preoți și învățători să fie buni îndrumători ai țărănimii, autorul unor lucrări de specialitate și al unor albume de artă populară, luptător pentru drepturile poporului român din Transilvania, memorandist, *Dr. Daniil Popovici-Barcianu* (1876—1901), cunoscut naturalist, autor de manuale didactice, memorandist, *Dr. Simion Popescu* (1878—1883), autor de lucrări teologice și manuale didactice, un timp profesor la Facultatea de teologie din București, apoi profesor de religie la diferite licee de acolo, *Dr. Ioan Crișan* (1882—1893), istoric bisericesc, autor de manuale didactice, *Dr. Petru Șpan* (1892—1911), cunoscut pedagog, autor de lucrări pedagogice și manuale școlare, întemeietorul revistei «Vatra Școlară», *Dr. Eusebiu Remus Roșca* (1894—1928), mult timp director al Institutului, *Dr. Ioan Stroia* (1894—1901), autor de lucrări teologice și pedagogice, mai târziu episcop, *George Dima* (1853—1899) și *Timotei Popovici* (1899—1919), cunoscuți compozitori și dirijori, amândoi profesori de muzică vocală și instrumentală și alții.

La începutul secolului nostru, sub păstoria mitropolitului Ioan Mețianu (1899—1916), Institutul teologic-pedagogic a avut un corp profesoral și mai select. Acum au fost numiți o seamă de tineri — majoritatea cu studii făcute la Facultatea de teologie din Cernăuți — care au avut rosturi de seamă în viața noastră bisericească, politică și culturală. Între aceștia se numără: *Dr. Vasile Stan* (1902—1919), ajuns apoi vicar arhiepiscopesc și episcop al Maramureșului, *Dr. Aurel Cră-*

ciunescu (1903—1928), către sfârșitul vieții consilier patriarhal, *Dr. Nicolae Bălan* (1905—1920), fondatorul «Revistei Teologice» de la Sibiu (1907), viitorul mitropolit al Ardealului, *Dr. Ioan Lupaș* (1905—1909), *Dr. Silviu Dragomir* (1911—1919), viitori profesori la Universitatea din Cluj, *Dr. Pavel Roșca* (1911—1919), mai târziu profesor la Academia Comercială din Cluj, *Dr. Romulus Cândea* (1915—1919), ajuns profesor la Universitățile din Cernăuți și Cluj. Nu putem trece cu vederea nici pe profesorii care au activat mai mult în cadrul secțiunii pedagogice a Institutului: *Victor Păcală*, *Eugen Todoran*, *Ascaniu Crișan* etc., care, după 1919, au avut rosturi însemnate în organizarea învățămîntului mediu românesc din Transilvania. Este vrednic de subliniat și faptul că mulți dintre acești profesori au fost aleși — fie pe cînd activau la Institut, fie mai târziu — membri ai Academiei Române: Ioan Popescu, Zaharia Boiu (corespondenți), Ilarion Pușcariu, Dimitrie Comșa, Nicolae Bălan (onorari), Nicolae Popea, Ioan Lupaș și Silviu Dragomir (titulari). Sub mitropolitul Ioan Mețianu s-a ridicat actuala clădire a Institutului teologic (1913—1914).

Studentii Institutului teologic au ținut trează conștiința națională, mai ales prin activitatea pe care o desfășurau în cadrul societății lor de lectură, înființată în anul 1868, care, din 1871 pînă în 1909, a scos și o revistă în manuscris, intitulată *Musa*, în paginile căreia se publicau cele mai bune lucrări citite în ședințele literare.

Dintre cei aproximativ 2400 de absolvenți din perioada 1848—1918, s-au recrutat o seamă de vlădici, în frunte cu patriarhul Miron Cristea, profesori de teologie, consilieri, prbtopopi, profesori la liceele confesionale ale Bisericii și, mai ales, preoți parohi.

Institutul teologic-pedagogic din Arad. În părțile Aradului și Timișoarei putem să vorbim de cursuri sporadice de teologie tot pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Astfel, în 1779 întîlnim la Timișoara un curs de teologie și de «preparandie» de 6 luni la care a ostenit dascălul *Mihail Martinovici Roșu*. Existența mai îndelungată a acestui curs o atestă două certificate școlare eliberate pe la începutul secolului al XIX-lea.

La 3/15 noiembrie 1812 s-au deschis cursurile unei «preparandii» (școli pedagogice) la Arad pentru pregătirea învățătorilor ortodocși români din Banat, părțile Aradului și Bihor. Deși această școală a stat sub conducerea și controlul organelor de stat (primul inspector a fost consilierul Ștefan Uroș Nestorovici), ea a avut de la început un caracter românesc, toate studiile fiind predate în limba română. Primii ei profesori au fost: *Dimitrie Țichindeal*, preot în Becicherecul Mic (1812—

1815), *Constantin Diaconovici-Loga* (1812—1830), *Dr. Iosif Iorgovici* (1812—1820) și *Ioan Mihuț* (1812—1816).

În anii următori, în locul profesorilor decedați, înlăturați de ierarhii sârbi sau promovați în alte slujbe, au fost numiți: *Dimitrie Constantini* (1817—1845), *Alexandru Gavra*, care a slujit școala peste o jumătate de veac ca profesor și director, *Dr. Atanasie Șandor* (1843—1879), preotul *Ioan Rusu* (1850—1882) și alții. Prin munca acestor profesori Aradul a devenit centrul culturii naționale românești din Banat, părțile Aradului și Bihor. Tot ei s-au situat în fruntea luptei pentru episcop de neam român la Arad.

În primii trei ani de existență, cursurile erau de 15 luni (au ieșit deci patru serii). În 1814 au fost ridicate la doi ani de studii, cum au rămas pînă în 1876, cînd s-au ridicat la trei ani. În urma aprobării Statutului organic, în 1869, «preparandia» sau institutul pedagogic din Arad a trecut de sub controlul guvernului «sub jurisdicțiunea și suprema direcțiune a consistoriului eparhial arădean». Această schimbare a avut urmări binefăcătoare în viața institutului, căci s-a pus capăt multor abuzuri ale organelor de stat, mai ales ale «inspectorilor» și directorilor săi, care nu erau recrutați dintre profesori, de multe ori fiind chiar străini de neam.

În ce privește cursurile de teologie, acestea au luat ființă mai greu, abia în 1822. După lungi discuții între mitropolitul sîrb Ștefan Stratimirovici din Carloviț (1790—1837) și Curtea din Viena, în anul 1822 s-a admis propunerea acestuia de-a se înființa școli clericale pentru fiecare eparhie. Și astfel, printr-o rezoluție imperială, s-a hotărît ca la 1 noiembrie 1822 să se deschidă școli clericale în eparhiile Arad, Timișoara și Vîrșeț, după modelul celor de la Carloviț și Pacraț. La Arad s-au înscris zeci de tineri din părțile de vest ale țării (Banat, Arad, Bihor).

Cursurile erau organizate pe doi ani, iar în 1824 s-au ridicat la trei ani de studii, cum au rămas pînă după 1918. În 1828 s-a interzis, printr-un ordin imperial, hirotonia celor fără studii, dispoziție care nu s-a prea respectat. Remarcăm, deci, că la Arad cursurile de teologie erau mai bine organizate decît la Sibiu, avînd chiar din primul an de funcționare doi ani de studii.

Primii profesori au fost *Gavriil Raț* (1822—1835), care a ajuns apoi episcop al Aradului (1835—1850) și *Gavriil Giuliani* (1822—1835). Dintre profesorii numiți după ei, merită să ne rețină atenția ierodiaconul *Patrichie Popescu* (1839—1844), mai tîrziu arhimandrit și administrator al Episcopiei Aradului și ierodiaconul *Ghenadie Popescu* (1839—1848),

mai târziu profesor la Seminariile teologice de la Neamț, Roman și București. Izbucnind revoluția din 1848, Institutul teologic și-a întrerupt activitatea pînă în anul 1852. La redeschiderea lui, s-a hotărît să nu mai fie primiți în institut decît absolvenți a 8 clase de liceu. Excepții s-au făcut și pe viitor. Dintre profesorii numiți în această perioadă trebuie să ne reținem atenția *Miron Romanul* (1857—1869), viitorul episcop al Aradului și apoi mitropolit al Ardealului, *Andrei Papp* (1861—1875), mai târziu președinte al Consistoriului din Oradea, *Ioan (Iosif) Goldiș* (1869—1874), viitorul episcop al Aradului, membru corespondent al Academiei Române, *Aron (Augustin) Hamsea* (1875—1881 și 1887—1901, în a doua perioadă funcționînd și ca director), fost redactor al foii «Biserica și Școala» mai bine de două decenii, *Vichentie (Vasile) Mangra* (1875—1893), pe atunci unul din luptătorii pentru drepturile națiunii române, fapt pentru care a și fost înlăturat de la catedră, istoric de seamă, membru al Academiei Române, mai târziu mitropolit al Ardealului și alții.

În toamna anului 1876, «preparandia» și teologia din Arad s-au contopit într-un «Institut pedagogic-teologic diecezan», sub o singură conducere și în aceeași clădire, primul director fiind preotul *Ioan Rusu*. De acum înainte, avînd un corp didactic comun — așa cum era la Sibiu — Institutul pedagogic-teologic din Arad și-a putut îndeplini cu și mai multă însuflețire menirea, pregătind noi generații de preoți și învățători confesionali. Pentru pregătirea viitorilor profesori ai Institutului, episcopul *Ioan Mețianu*, urmînd pilda mitropolitului *Andrei Șaguna*, a început să trimită tineri la studii la Universitățile din Germania, dar mai ales la Facultatea de teologie din Cernăuți. Dintre profesorii noi pomenim pe *Romul (Roman) Ciorogariu* (1881—1917), cu studii la Leipzig și Bonn, viitorul episcop al Oradiei, căruia i s-a încredințat din 1901 și conducerea Institutului, *Dr. Iustin Suciu*, *Dr. Teodor Botiș* (1900—1938), *Dr. Lazăr Iacob* (1908—1922), mai târziu profesor la Facultatea de teologie din București, toți cu studii de teologie la Cernăuți, și alții. Dintre profesorii secțiunii pedagogice sînt de amintit *Dr. Petru Pipoș* (1881—1913), un apreciat pedagog, autorul unor lucrări de specialitate, cunoscutul compozitor și dirijor *Ioan Vidu* (1884—1888), profesorul de cîntări bisericești *Trifon Lugojan* (1897—1934), *Dr. Avram Sădean* (1908—1914), căzut pe cîmpul de luptă în primul război mondial și alții. Prin strădaniile episcopului *Ioan Mețianu*, s-a cumpărat un intravilan, pe care s-a ridicat o nouă clădire pentru Institut (1884—1885).

Ca și la Sibiu, studenții aveau o Societate de lectură (înființată în 1867), — care a tipărit un timp foaia «Speranța» (1869—1872) — prin care au cultivat dragostea de neam și de limba românească.

Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș. Arătam mai sus că din 1779 funcționa la Timișoara un curs teologic-pedagogic, condus de Mihail Martinovici-Roșu, care a dăinuit pînă la începutul secolului al XIX-lea.

Unii tineri români din părțile Banatului vor fi învățat la Seminarul teologic sîrbesc din Carloviț, înființat în anul 1794 de marele mitropolit Ștefan Stratimirovici. Alții își dobîndeau pregătirea în cadrul cursurilor teologice de la Vîrșeț, deschise sub episcopul Petru Ioanovici Vidac și care au funcționat sporadic pînă prin 1818. Între profesorii de aici se numărau și *Sofronie Ivașcovici*, teolog de seamă, bun predicator, fratele viitorului mitropolit al Ardealului Procopie, precum și *Ioan Tomici*, mai tîrziu protopop la Caransebeș. În 1822, s-au deschis cursurile seminarului teologic propriu-zis de la Vîrșeț, care avea și o secție românească, întrucît majoritatea credincioșilor din eparhia Vîrșețului erau români. Cursurile durau, la început, doi ani, ridicate din 1830 la trei. La secția românească a seminarului din Vîrșeț, au funcționat, între alții, arhimandritul *Andrei Șaguna* (c. 1842—1844), apoi preoții *Ignatie Vuia* (1835—1847), care în 1848 a fost ales vicar episcopesc la Caransebeș, *Nicolae Tincu-Velia* (1843—1860), autorul lucrării *Istorieară bisericească politico-națională a românilor peste tot* (Sibiu, 1865), cu informații prețioase privitoare la românii bănățeni, *George Peștean* (1850—1865), *Dumitru Teodori-Roșu* (1860—1865) și alții.

Secția românească a seminarului din Vîrșeț a dăinuit pînă în anul 1865, cînd s-a înființat Episcopia ortodoxă română a Caransebeșului. Primul ei cîrmuitor, vlădica Ioan Popasu (1865—1889), îndată după sosirea la Caransebeș a izbutit să mute secția românească de la Vîrșeț în orașul său de reședință. Cursurile s-au deschis la 1/13 noiembrie 1865 în vechea clădire a Episcopiei din Caransebeș, cu *George Peștean* venit de la Vîrșeț și preotul *Mihail Velceanu* (1865—1870), numit acum.

Cu toate că episcopul Ioan Popasu a avut mult de luptat cu greutatea începutului, totuși școala teologică din Caransebeș s-a ridicat mereu în timpul păstoririi sale. Cursurile durau trei ani, ca și la Vîrșeț. Se primeau absolvenți de liceu cu bacalaureat și numai în cazuri excepționale cu pregătire mai puțină, fiind obligați să-și continue studiile liceale ca elevi particulari.

În toamna anului 1874 s-a înființat și o secție pedagogică, pentru pregătirea învățătorilor confesionali. Așadar, acum a luat ființă un Institut pedagogic-teologic, sub o singură conducere, după modelul celor de la Sibiu și Arad. Pînă în 1896 cursurile durau doi ani, iar de atunci s-au ridicat la patru.

Atenția episcopului Popasu s-a îndreptat și spre formarea de cadre didactice corespunzătoare, trimițînd numeroși tineri la studii în diferite centre universitare: Cernăuți, Viena, Leipzig etc. Același lucru l-au făcut și urmașii săi Nicolae Popea (1889—1908) și Miron Cristea (1910—1919). Sub Popea s-a ridicat și o clădire pentru Institut (1891), care s-a folosit pînă în 1948.

Dintre profesorii numiți sub primii trei episcopi ai Caransebeșului, putem pomeni pe *Filaret Musta* (1870—1888), care a deținut un timp și însărcinarea de director, mai tîrziu consilier și vicar al Episcopiei, Dr. *Iuliu Iosif Olariu* (1885—1920), cu studii la Cernăuți, Leipzig și Erlangen, autorul a numeroase lucrări teologice (din 1888 a fost și director), cunoscutul pedagog *Ștefan Velovan* (1877—1893), pedagogul și istoricul *Patriciu Dragalina* (1878—1917), Dr. *Petru Barbu* (1892—1908 și 1919—1937), cu studii la Cernăuți și la diferite universități germane, autorul unor lucrări catehetice și manuale școlare, mult timp redactor la «Foaia Diecezană» din Caransebeș (1892—1908), profesorul de cîntări bisericești *George Petrescu* (1875—1923), profesorul de muzică vocală și instrumentală *Antoniu Sequens* (1888—1928), un ceh stabilit la noi, *Vasile Goldiș* (1886—1889), luptătorul politic de mai tîrziu, profesorul de română *Enea Hodoș* (1889—1908), autorul unor lucrări de specialitate, Dr. *George Dragomir* (1900—1908), Dr. *Dimitrie Cioloca* (1908—1938), Dr. *Vasile Loichița* (1907—1924), mai tîrziu profesor la Facultatea de teologie din Cernăuți și alții.

Unii dintre ei se numărau printre luptătorii pentru drepturi politice pe seama poporului român din Transilvania, fapt pentru care au avut de suferit din partea autorităților habsburgice. De pildă, în 1908 cîțiva profesori au fost înlăturați de la catedrele lor (Enea Hodoș, Petru Barbu, George Dragomir). Aceeași atitudine patriotică au dovedit și în cursul primului război mondial.

Ca și la Institutele din Sibiu și Arad, teologii din Caransebeș au înființat o societate de lectură, încă din 1868 (numită mai tîrziu «Ioan Popasu»), care avea și o foaie în manuscris, «Progresul». Numărul absolvenților era mult mai redus, în comparație cu Institutele din Sibiu și Arad.

Toți absolvenții celor trei Institute teologice ortodoxe din Transilvania și Banat erau oameni cu pregătire superioară dobândită nu numai în aceste Institute, ci și în liceele pe care le absolviseră. Toți cunoșteau cel puțin două limbi străine (germana, maghiara, iar în părțile Banatului și sârba), încât sub raportul pregătirii, erau mult superiori față de preoții din vechea Românie, care, în cele mai fericite cazuri, erau absolvenți ai seminariilor superioare de la București și Iași. După 1918 mulți din ei au devenit profesori ai primelor licee românești de stat din Transilvania. O lucrare culturală-națională asemănătoare au desfășurat și învățătorii confesionali, absolvenți ai școlilor pedagogice de la Sibiu, Arad și Caransebeș.

Învățămîntul teologic greco-catolic. În fosta Biserică unită din Transilvania se poate vorbi de un învățămînt teologic organizat încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Problema înființării unui seminar la Blaj s-a pus încă în sinodul eparhiei, convocat de episcopul Inochentie Micu în anul 1738. Dar abia în 1754, episcopul Petru Pavel Aron a izbutit să înființeze trei școli în mînăstirea Sf. Treime din Blaj: prima era școala «obștească», (elementară), condusă de dascălul Constantin Dimitrievici, a doua era «a limbilor și științelor» sau «latinească», din care s-a dezvoltat liceul, iar a treia era cea «de preoție», adică seminarul. În 1760, același episcop a înființat un nou seminar, în mînăstirea Bunavestire de la reședința sa, în care erau primiți 12 tineri (apoi 24), care urmau să se călugărească. Samuil Micu — elev la seminarul pentru călugări — ne informează că episcopul Aron întreținea pe cei 300 de elevi ai școlilor blăjene «cu pîine și la praznice și cu fiertură, și pre unii și cu haine și cu cărți». De la el s-a păstrat obiceiul, pînă aproape de zilele noastre, ca să se dea elevilor blăjeni pîinea necesară pentru întreținere (așa-numiții «țipăi»). Episcopul a purtat o grijă deosebită și seminarului din mînăstirea Bunavestire, pe seama căruia a cumpărat moșia Cut, i-a hărăzit veniturile tipografiei eparhiale și altele. Numărul redus al elevilor-călugări (din cauza postului prea aspru), a dus la contopirea lui cu seminarul Sf. Treime, în 1781.

Profesorii erau, în genere, pregătiți în școlile teologice catolice din Roma, Viena, Budapesta ș.a. Mulți din ei au funcționat și la liceul din Blaj. Între ei s-au remarcat *Timotei Cipariu*, profesor de Studii biblice, *Gavriil Pop*, autorul unor lucrări de teologie și istorie, *Dr. Alexandru Grama* la Drept bisericesc și Istorie bisericească, *Dr. Augustin Bunea*, *Dr. Victor Smighelschi* la Studiile biblice, *Dr. Isidor Marcu* la Morală

și Pastorală, toți în secolul trecut, apoi viitorii mitropoliți de Blaj, *Dr. Vasile Suci* la Dogmatică și *Dr. Alexandru Nicolescu* la Morală, în primele decenii ale secolului nostru.

În anul 1859 s-a deschis o școală teologică la Gherla (sub numele de «liceu teologic regesc-episcopesc»), în care învățau mai ales tineri din părțile de nord ale Transilvaniei. Cursurile se făceau în limba latină, mai târziu în limba română. Primul director a fost vicarul Episcopiei, *Macedon Pop*.

Ar fi fost de așteptat ca Episcopia unită de la Oradea să-și deschidă un seminar teologic îndată după înființarea ei (1777), mai ales că ea avea largi posibilități materiale, iar primul episcop, *Moise Dragoș*, a fost chiar încredințat de papa să facă acest lucru. Cu toate acestea, seminarul de la Oradea n-a putut lua ființă din pricina opoziției pe care o făcea episcopul romano-catolic maghiar de acolo. Până atunci, potrivit unei dispoziții a împăratului Iosif II din 1781, candidații la preoție din eparhia unită a Oradei se pregăteau în seminarul teologic romano-catolic din Oradea. Această dispoziție a fost respectată până în anul 1912, când consiliul profesoral a eliminat pe cei 15 teologi români pentru că vorbiseră românește. (!). Mulți tineri români uniți din toate cele patru eparhii — mai ales aceia care se pregăteau să ocupe funcții în ierarhie, în administrație sau în învățămînt — erau trimiși la Facultățile de teologie romano-catolice din Budapesta și Viena (cei de la Viena aveau și un internat, numit «seminarul» Sf. Barbara).

În anul 1913 s-a deschis un seminar pentru Episcopia Lugojului, care a funcționat doar câțiva ani.

De notat, că toate Institutele teologice-pedagogice românești aveau numeroase fonduri și fundații pentru ajutorarea studenților și elevilor săraci, sau pentru trimiterea lor la studii superioare.

Gimnaziile «confesionale» românești din Transilvania. Bisericile românești din Transilvania — ortodoxă și unită — s-au îngrijit nu numai de pregătirea viitorilor preoți, prin înființarea seminariilor teologice de care am vorbit, ci și de pregătirea intelectualilor mireni de neam român. În acest scop, Biserica a înființat mai multe licee confesionale românești, fie ortodoxe, fie unite, cu limba de predare română. Prima școală românească de tip mediu (numită «școala latinească») a luat ființă la Blaj în anul 1754, prin strădaniile episcopului *Petru Pavel Aron*. La început avea două clase, apoi trei, iar mai târziu — probabil sub influența rînduielilor școlare date de împărăteasa *Maria Tereza*, sub denumirea de «Ratio educationis» (1777) — a devenit un gimnaziu com-

plet cu cinci clase (principia, grammatica, sintaxis, retorica și poesis). În 1831, s-au mai adăugat două clase, una numită de filozofie, alta de fizică. După 1850, numărul claselor s-a ridicat la 8, cu două cicluri (gimnaziul inferior și superior, fiecare cu 4 clase).

La acest gimnaziu au funcționat o seamă de dascăli distinși, ca Grigorie Maior viitorul episcop, Samuil Micu, Petru Maior, Ion Budai Deleanu, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Simion Bărnuțiu, Aron Pumnul, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, urmați de Gavriil Pop, Timotei Cipariu, Ioan Micu Moldovan, Ioan Fekete-Negruțiu, latinistul Alexe Viciu, profesorul de muzică Iacob Mureșianu, profesorii de științe naturale Alexandru Uilăcan și Ambrosie Chețan, în a doua jumătate a secolului XIX, Ioan Rațiu, autorul multor biografii, asupra cărturarilor blăjeni, scriitorul Alexandru Ciura, naturalistul Alexandru Borza (după 1919, profesor la Universitatea din Cluj), toți în primele decenii ale secolului nostru.

De notat că majoritatea acestora erau preoți. Aproape toți au scris manuale didactice în specialitatea lor. Elevii se bucurau de ajutoare din partea Episcopiei (Mitropoliei), iar sub episcopul Grigorie Maior s-a introdus obiceiul de-a li se oferi pîine gratuită (așa-numiții «țipăi»).

În toamna anului 1828, episcopul Samuil Vulcan de la Oradea a deschis la Beiuș, pe cheltuiala sa, un «Pedagogicum seu Gymnasium minus» cu patru clase, care i-a purtat mai tîrziu numele. Printre primii profesori se numără și Ioan Trifu sau Maiorescu (tatăl lui Titu), trecut mai tîrziu în Țara Românească și Moldova, Teodor Aron, autorul unor lucrări istorice, Alexandru Roman, mai tîrziu profesor de limba română la Universitatea din Budapesta și membru al Academiei Române ș.a. Gimnaziul era adăpostit într-o clădire ridicată anume în acest scop tot de episcopul Samuil. Unii elevi erau întreținuți gratuit. Peste cîțiva ani s-au mai adăugat două clase, de retorică și poetică, astfel că în 1838 Beiușul avea un gimnaziu românesc complet. În 1851, s-a reorganizat, ca și gimnaziul din Blaj, ridicîndu-și cursurile la 8 clase. Pînă în 1849 cursurile erau predate în limba latină, iar de atunci în românește. Alături de Institutul teologic-pedagogic din Arad, gimnaziul din Beiuș a fost unul din izvoarele de lumină și cultură românească în părțile de vest ale țării noastre.

Din 1889, guvernul a izbutit să impună limba maghiară ca limbă de predare în clasele superioare (cu excepția religiei), cum a rămas pînă în 1918. Dintre profesorii mai de seamă pot fi amintiți: Vasile Ștefănică, activ vreo 40 de ani, Dr. Constantin Pavel, autorul multor lucrări istorice-literare, preotul ortodox Moise Popovici, compozitorul Francisc

Hubic și alții. Au fost cazuri când unii profesori au fost înlăturați de la catedră pentru sentimentele lor românești.

De notat că la acest liceu (ca și la Blaj, de altfel) au învățat numeroși tineri ortodocși, pe seama cărora Consistoriul ortodox din Oradea și Episcopia Aradului au înființat un internat în anul 1899.

Nu putem trece cu vederea nici pe episcopul Ignatie Darabant, care, în anul 1792, a deschis la Oradea un internat, în care erau adăpostiți toți tinerii români care învățau în acest oraș, indiferent de confesiune (cei uniți erau întreținuți, de regulă, gratuit). În acest internat, numit «seminar», au fost adăpostiți, pînă în 1918, aproximativ 12.000 de elevi români, cărora li se făcea și o aleasă educație românească.

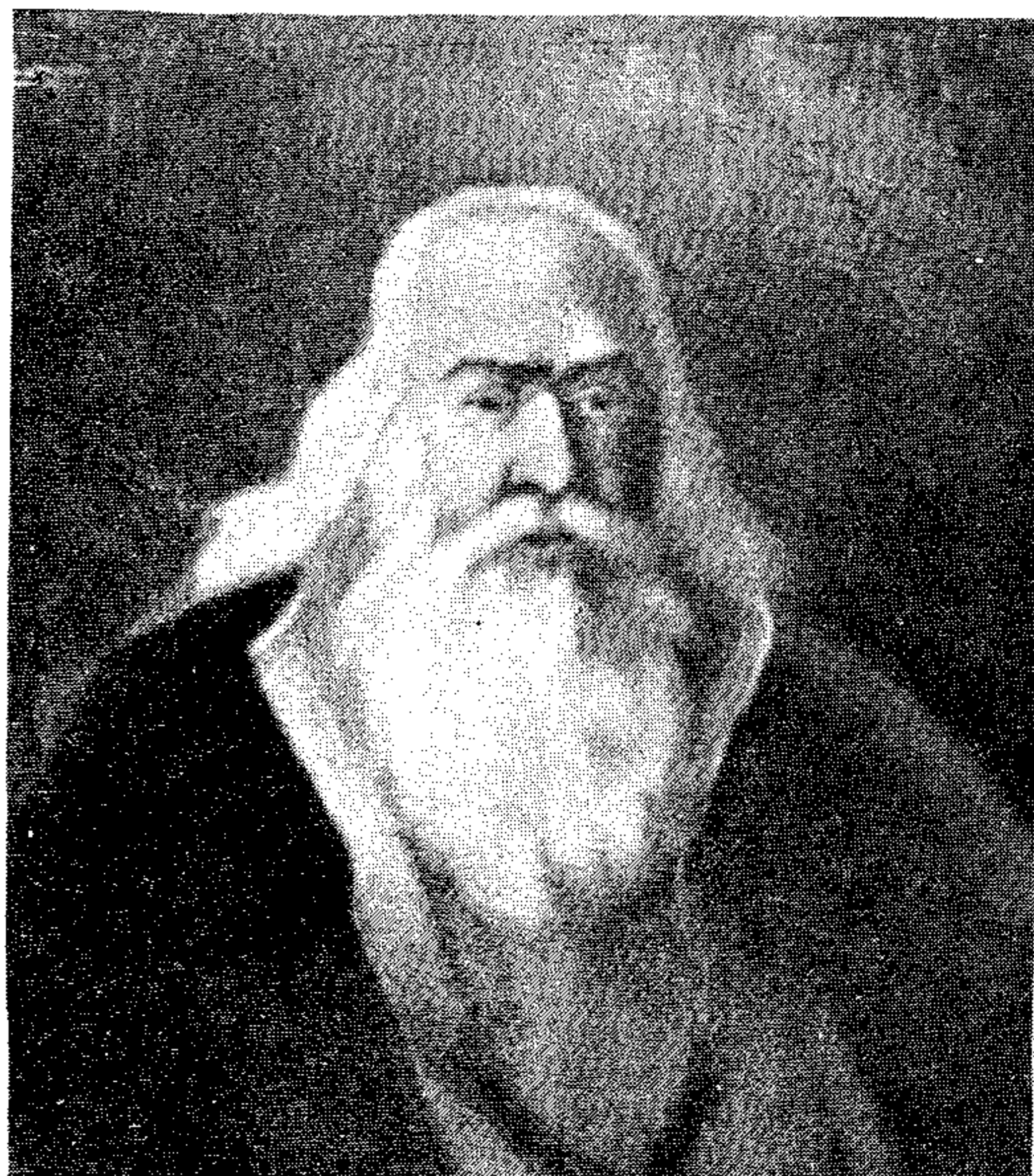
În anul 1851, desființându-se regimentele de graniță din Transilvania, reprezentanții grănicerilor, întruniți la Năsăud, au hotărît ca fondurile pe care le aveau să fie folosite, în continuare, pentru susținerea de școli românești, ortodoxe și unite. Comitetul fondurilor grănicerești a obținut de la autoritățile de stat aprobarea pentru deschiderea unui gimnaziu la Năsăud, în 1863. Noul liceu, cu 8 clase, era pus sub ocrotirea Episcopiei unite din Gherla. Și-a păstrat caracterul confesional pînă în anul 1886.

Andrei Șaguna a înfățișat Curții din Viena, încă din 1850, dorința românilor ortodocși de a avea gimnazii superioare (licee) la Sibiu, Deva, Cluj, Chioar, Coahalm și Brașov, gimnazii inferioare (cu 4 clase) la Făgăraș, Alba Iulia, Sighișoara, Brad, Brețcu și Abrud și școli reale la Hălmagiu, Tg. Mureș, Hațeg, Baia de Criș, Mijlocenii Bîrgăului și Șimleu. N-a izbutit să vadă înființate decît două gimnazii, la Brașov și la Brad.

Primul gimnaziu confesional ortodox s-a deschis la Brașov la 1 noiembrie 1850, prin strădaniile vrednicului protopop Ioan Popasu, viitorul episcop de Caransebeș, ajutat și de episcopul Andrei Șaguna. Ridicarea unei clădiri școlare, în 1851, ca și întreținerea gimnaziului, s-a făcut din fondurile puse la dispoziție de epitropiile bisericilor Sf. Nicolae (Șchei) și Sf. Adormire din Brașov, la care se adăugau daniile unor credincioși și chiar subvențiile anuale ale guvernului României. Numeroși credincioși își testau averea pentru întreținerea gimnaziului brașovean, cum a fost căpitanul George Cristureanu și alții. Însuși Șaguna a cumpărat din banii săi o casă pentru director. Conducerea școlii era încredințată unei «eforii», în frunte cu protopopul Brașovului. În 1860 cursurile gimnaziului au fost ridicate la 8 clase.

Preotul cărturar Dimitrie Țichindeal, fost profesor de teologie la Arad (1775–1818).

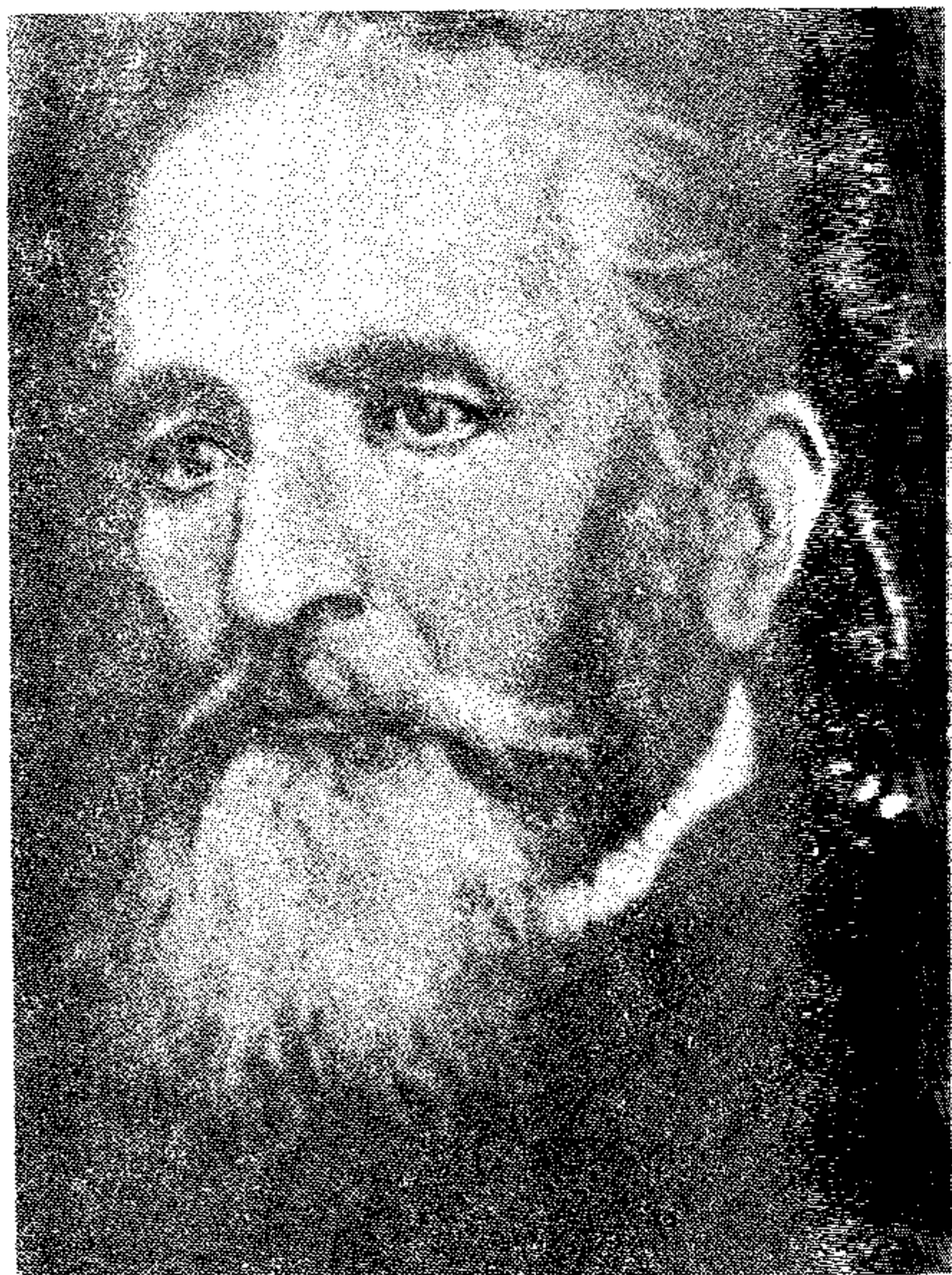
Arhimandritul Eufrosin Poteca (1786–1858), profesor la Colegiul național Sf. Sava din București. Tablou în muzeul mănăstirii Sinaia.

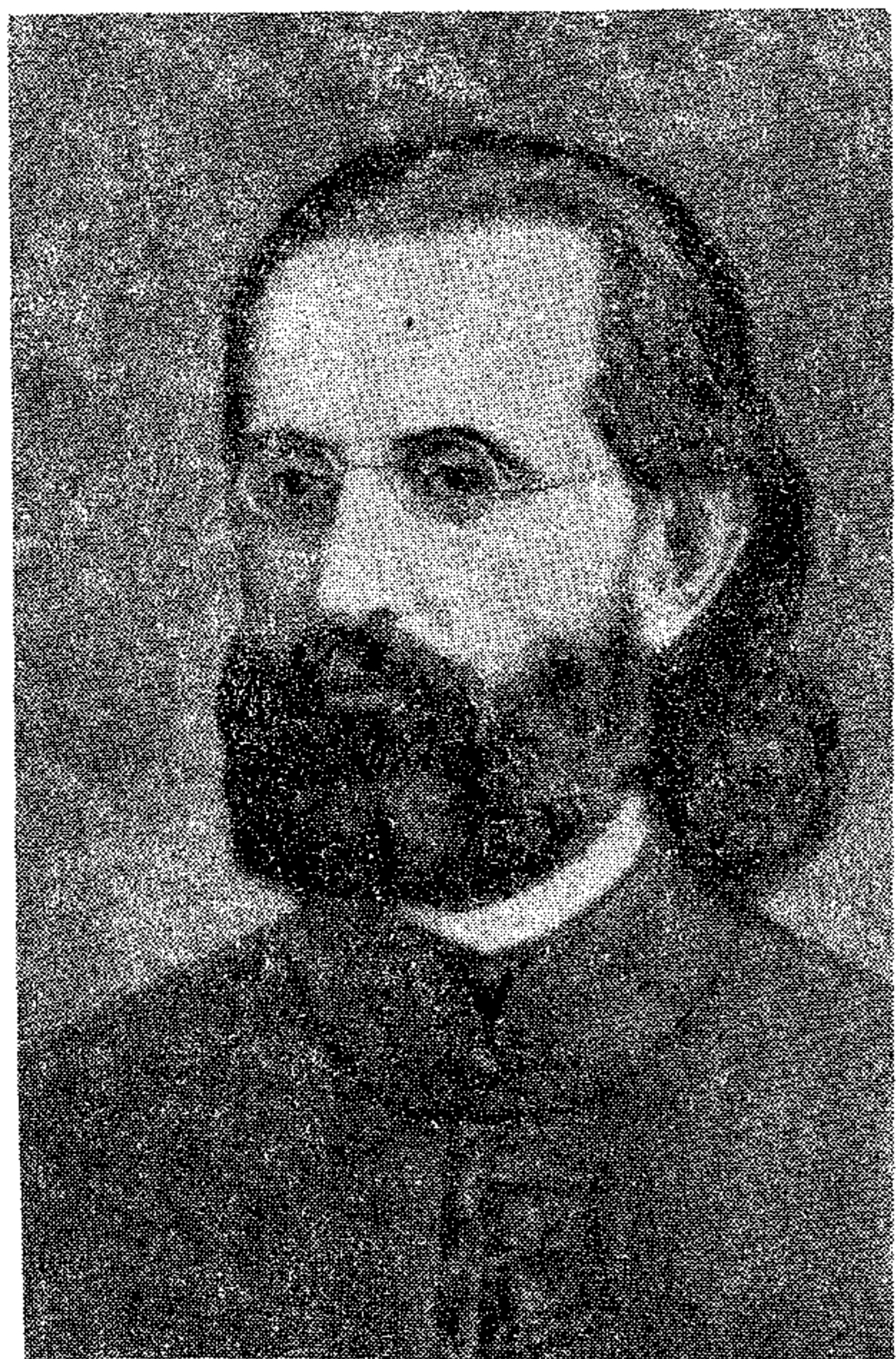
Clădirea Seminarului teologic din Buzău, ridicată în 1838, în timpul păstoririi episcopului Chesarie, cu refaceri ulterioare.

Preotul Zaharia Boiu (1834—1903), profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu, membru corespondent al Academiei Române.

Preotul Sava Popovici Barcianu din Rășinari (1814—1879), autor de manuale didactice pentru învățământul elementar românesc, membru de onoare al Academiei Române.

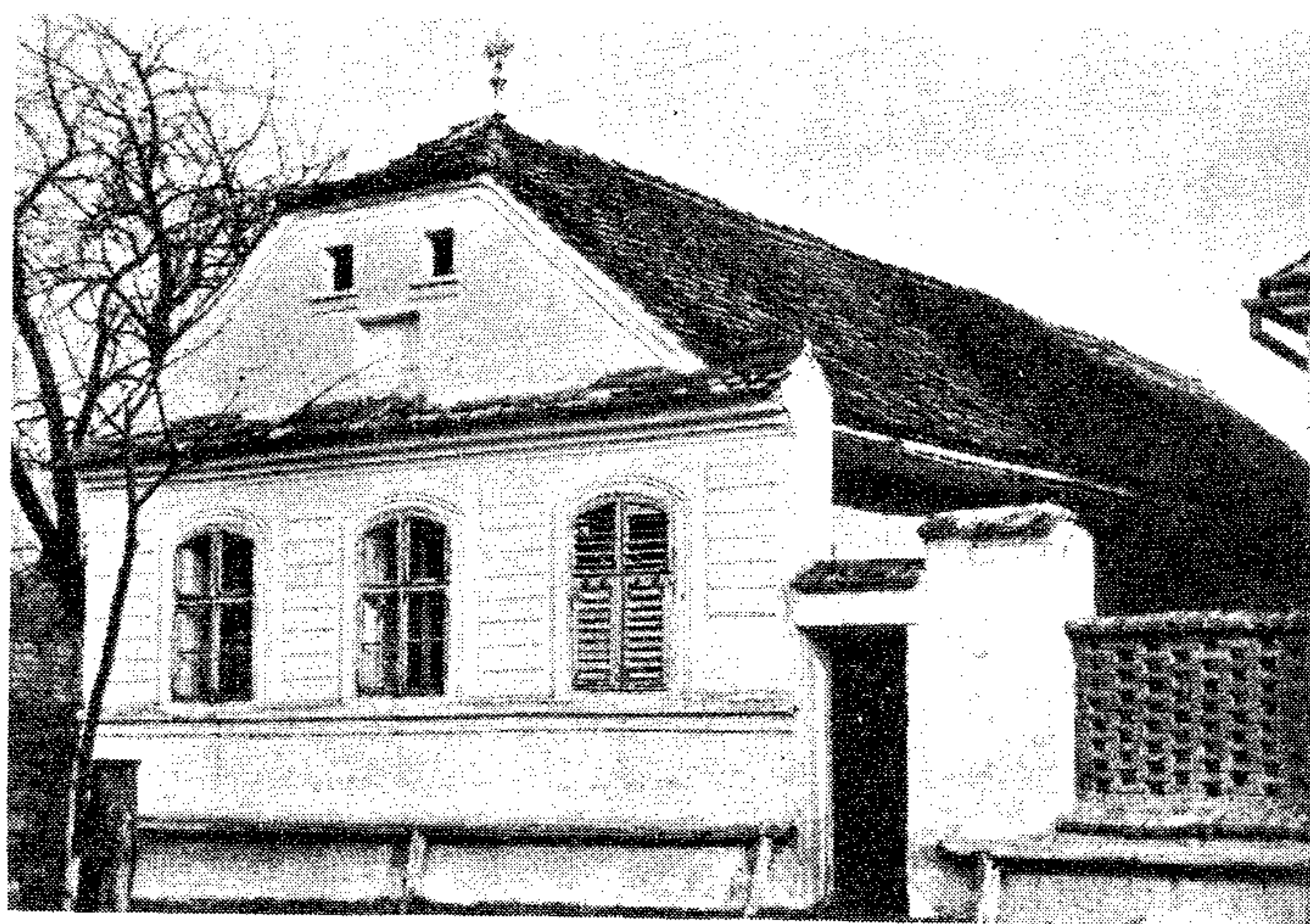
Preotul Simion Popescu (1848—1919), profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu, apoi la Facultatea de teologie din București și la diferite școli din București.

Profesorul Daniil Popovici-Barbănușu (1847—1903), profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu, membru de onoare al Academiei Române.

Clădirea în care a funcționat Tipografia Cărților Bisericești, din București, înființată în 1882.

Clădirea unei școli confesionale românești în Transilvania, la sfârșitul secolului trecut (Rîușor-Făgăraș).

ВЕСТИТОРУЛ БИСЕРИЧЕСК

ГАЗЕТА РЕЛИГИОЗЪ ШЕ МОРАЛЕ

ОЖИВЛЕНЕ

№ 1.

7 январа 1839

А часта фолс ампривне кь оживленте колале ан октаво се одате не скотелне оживленте. Приеманција се фаче ан Бекерит ла Д: Септарела канцларит се: Митрополит. Ла Д: Инститора Семинарелит; шил ла Д: Јосиф Романос. Јар ан Жедце ла Ч: Олександрит; шил ла Д: Д: Професорит пекелит. Прецпа приеманцији нентре амжиде фолс бетел гакем андретне не ан.

Д Р И Г О В Т А АМБРЕ МЕА ЕРИИ.

Че не потривне при марна привидо ан оскитче амприврари! де о ном приси ла чии когацї, ате времеа марї кьвїици шї а кьвїри; опри-вїм ла сьрате, есте времеа неволаор шї а тїк-лошиї. Де опарте пьтерпа омьавї стрелвчїше кь тьри шї амжидише натьра; де лага ма-тьра дефаче ан слокодинїе тоатв аспрїма еї шї амплвазе пре ом. Јчї шїна есте че маї фрїмолае времеа амьавї, дїнколо есте че маї кьмпалїа. А часта ан тоцї аниї ампарте пре оамениї андох чїте, дїн каре њна есте пайнї де вїсїаїе шї лага сьфери антїкваловїї.

Мецшївїа кь каре омьа а шївїт се скїме натьра шї скїрїфакк марна, есте њна авьрї че поате аї прїчинї мїндрїе, анфїцїоньавї прїн тьрївїрїае чеае маї нїї мьрїрїа шї пьтерк нїамьавї оменїск. Интрїна антїо еотате авькїицїе, не афатм ка антївї рїаїв пекжї-тїск. Чеа маї дьваче азр стьнїкїицїе ан а-чїте авькїавьрї, шї авь ськїмїе нїчї одатїе

нефїнд сьнїе вкїтїавї шї негьрїаор; фрїгьа дїмїнцїї шї арїшїа мїзїї зїае скїт некьног-кьте а коло; шї ан тоатв прїмї стьнїкїицїе о вїчїкїе прїмїкьарї, почїе зїае кь шї моавїе есте некьноскїтк; сав дака аї есте ертат се до мїкїеке авьпра чавьрїаор де одїхїе, а-чїста се њрїмакьтв кїна вїра омьа, кьмьа-тїадо шї авьнїї дьнїе вое прїн авьмїнїе мьнї-шївїтїе; анке де авьте орї скїмїеке дїн-дїеала фрїїї моавїа офаче зї. . . . Амї-на ламплор шї а фькїїаор че авьмїнакьтв мь-рїцїаї сїаї де авьнїае ала чеаор марї, фрїнд маї пьцїн пьтїрїнїкьтвора де кьт а анфакк-рїавьавї сорае, дав авьмїнїк дьваче шї пекжї-тїе прїчинїїнд оводоакк маї фрїавїтїе шї авь-аїтоаре њнїе се њнїеке тоатв колорьїае, фрї-ла, шї формїаке фрїавїї де фрїорї шї оскїт че мьцшївїа поате се мькочїаке. Дїа-кьа вїрїцїї амьодосїте де фрїорї че прїмїкь-ра фаче авьрїнї прїн аївацїае поавїтїе: Јчї се авьд колорьїае чеае скїмїеке каре нї се вїрїкьтїе сьнїт вїчїаеке че мїкалїе. Вочїе чїнїае авь-ла мьнїцїї аньорївацїї де колачїї, пекїае че сї

În toamna anului 1869 s-au deschis — pe lângă gimnaziu — și cursurile unei școli reale cu patru clase, și ale unei școli comerciale cu trei clase, care au funcționat pînă după 1918.

Ca și în cazul celorlalte școli românești, guvernul din Budapesta a încercat, în repetate rînduri, să se amestece în treburile școlii, pretextînd mai ales ajutorul anual primit din partea guvernului României. Toate încercările au fost zadarnice, datorită tenacității cîrmuitorilor bisericești, ale Eforiei și ale corpului profesoral.

Gimnaziul din Brașov, care a purtat apoi numele lui Andrei Șaguna, a avut în tot timpul un corp didactic bine pregătit, cu studii făcute în anumite centre universitare din Apus, datorită cărora a ajuns la o mare înflorire. Astfel directorii săi au fost: Gavriil Munteanu (1850—1869), fostul director și profesor al seminariilor din Buzău și Rîmnic, Dr. Ioan Meșotă, Ștefan Iosif (tatăl poetului), Dr. Virgil Onițiu, membru corespondent al Academiei Române, Dr. Iosif Blaga. Dintre profesori trebuie să ne reținem atenția Dr. Ioan Lapedatu, Dr. Sterie Stinghe, Nicolae Sulică, autori de lucrări istorice-literare, Andrei Bîrseanu, membru al Academiei Române, luptătorii naționaliști Valeriu Branîște și Vasile Goldiș, compozitorii Ciprian Porumbescu și George Dima, profesorii de științe exacte Aurel Ciortea și Liviu Blaga și numeroși alții. Toți aceștia — și alții încă — au publicat numeroase lucrări, precum și unele manuale didactice, în specialitatea lor. Cu astfel de profesori — care ar fi putut onora și catedre universitare — gimnaziul din Brașov a dat Transilvaniei pe cei mai de seamă intelectuali dinainte de 1918. De notat că în acest gimnaziu au învățat și numeroși elevi uniți și chiar elevi din vechea Românie, contribuind astfel la întărirea conștiinței de unitate națională.

Al doilea gimnaziu ortodox a fost cel din Brad (jud. Hunedoara). Ideea înființării a pornit de la preoții ortodocși din Zarand încă din 1860, cînd, adunați în «sinod protopopesc», sub conducerea protopopului Iosif Bașa (între ei erau și Simion Groza din Rovina și Ioan Laslău din Peștera, luptători din armata lui Iancu), au hotărît să cumpere — din daniile lor — o clădire pentru un gimnaziu. Cu ajutorul prefectului român al fostului județ Zarand, protopopul Bașa și doi subprefecți au cutreierat toate satele județului, pentru a strînge banii necesari în vederea constituirii unui «fond gimnazial român ortodox». Gimnaziul s-a înființat abia în anul 1869, primul director fiind protopopul Moise Lazăr. Fondurile erau administrate de «sinodul» și comitetul protopopesc al Zarandului. Datorită lui Andrei Șaguna, gimnaziul s-a bucurat de o largă

autonomie și de o libertate deplină în folosirea limbii române, ca și cei din Brașov, ocrotite de Statutul organic din 1868, amîndouă funcționînd ca școli confesionale române ortodoxe. Ca și gimnaziul din Brașov, s-a bucurat de numeroase danii din partea oamenilor de bine din părțile Zarandului și cele învecinate ale Abrudului-Cîmpenilor. Unii au lăsat gimnaziului, prin testament, întreaga lor avere. Dintre profesori s-au remarcat preotul dr. Pavel Oprișa, dr. Ioan Radu, dr. Traian Suciu ș.a. Astfel, gimnaziul din Brad — care a purtat numele lui Avram Iancu — a devenit un însemnat centru de răspîndire a culturii românești în Țara Zarandului.

Cele două Biserici românești din Transilvania întrețineau și cîteva școli pedagogice, pentru pregătirea învățătorilor confesionali. Am arătat mai sus că primele cursuri pentru pregătirea viitorilor învățători s-au deschis la Timișoara, în 1779, conduse de Mihail Martinovici Roșu, la Sibiu, prin 1786, conduse de Dimitrie Eustatievici și la Blaj, prin 1784, conduse de Gheorghe Șincai. În prima jumătate a secolului al XIX-lea funcționa la Sibiu un curs de «dăscălie» de șase săptămîni, condus de profesorul și protopopul Moise Fulea. În 1837 vicarul unit Ioan Mariaș a deschis un curs pedagogic de șase luni la Năsăud, care a funcționat aproape două decenii. Prin stăruințele vicarului Ștefan Moldovan, s-a înființat o «preparandie» la Hațeg, în 1854, cu o existență de abia trei ani, care a pregătit vreo 80 de învățători români.

Cea dintîi școală pedagogică (normală) propriu-zisă a fost însă cea din Arad, deschisă la 3 noiembrie 1812, urmată de cea din Sibiu, în 1853, la Caransebeș, în 1876, toate împreunate cu Institutele teologice respective și puse sub egida Bisericii, așa cum am arătat mai sus. Toate aveau și școli de aplicație.

În anul 1865 s-a înființat o «preparandie» la Blaj, la început cu două clase, apoi cu trei (din 1880) și cu patru (din 1906). Ulterior s-au mai înființat școli pedagogice confesionale la Gherla (1869), la început cu două clase, ridicate apoi la patru, la care se adaugă școlile pedagogice de fete de la Gherla și Lugoj, la începutul secolului nostru, îndrumate de Episcopiile de acolo.

Școala pedagogică de la Oradea avea un caracter diferit de cele amintite pînă aci, în sensul că guvernul maghiar a izbutit de la început (1847) să impună limba maghiară ca limbă de predare. Numeroasele proteste ale corpului profesoral au dus la introducerea limbii române (paralel cu cea maghiară), dar școala a fost declarată Institut regesc pierzîndu-și astfel caracterul confesional.

Biserica românească din Transilvania a organizat și îndrumat și alte tipuri de școli. Încă de la începutul secolului al XIX-lea funcționa la Blaj o școală elementară de fete, care, către sfârșitul secolului, a devenit o «școală poporală superioară de fete». În 1902 s-a transformat în școală medie, cu 4 clase, iar în 1919 în liceu cu 8 clase.

În anul 1896, episcopul Mihail Pavel de la Oradea a deschis la Beiuș o școală medie de fete, cu 4 clase și un internat, în care să învețe eleve românce de ambele confesiuni. Jumătate din eleve — mai ales fiice orfane de preoți și învățători — erau întreținute pe cheltuiala episcopului.

O școală asemănătoare a deschis Reuniunea femeilor române din Arad, în 1890, punînd-o sub ocrotirea Episcopiei de acolo. A funcționat pînă după primul război mondial ca școală medie («civilă») confesională de fete.

La lista acestor școli mai adăugăm «școala de meserii și negustorie» din Blaj, înființată în 1898 și susținută de Mitropolia Blajului. Încercările guvernului de-a o desființa sau de a introduce limba maghiară ca limbă de predare n-au avut nici un rezultat. Pînă în 1918 absolviseră școala aproape 500 de ucenici (cojocari, croitori, pantofari, tîmplari etc.), nu numai români, ci și maghiari sau de alte neamuri.

Pe la sfârșitul secolului trecut soția preotului Ioan Dobreanu din Corbu (jud. Harghita) a deschis cursuri de țesut pentru femeile și fetele din satele din jur.

Toate aceste școli medii confesionale românești și-au întemeiat peste o sută de fonduri și fundații, din care se acordau burse și ajutoare elevilor săraci. Multe din ele erau lăsate de oameni cu stare, în vederea ajutorării școlilor românești și a elevilor lor. Cea mai însemnată fundație cu acest caracter a fost aceea a marelui mecenat Emanuil Gojdu (1802—1870) — cîteva rînduri de case și acțiuni în Budapesta — din care s-au împărțit burse la peste 5500 de elevi și studenți români ortodocși, între anii 1871—1918. Administrarea fondurilor se făcea de către o «reprezentanță», în frunte cu mitropolitul din Sibiu, alături de episcopii săi sufragani și cîteva membri mireni. La Oradea, un alt mecenat, Nicolae Jiga, și-a lăsat averea pentru înființarea unui internat pe seama elevilor ortodocși din acel oraș. La Blaj cea mai însemnată fundație era cea lăsată de mitropolitul Ioan Vancea (numită «vanceană»).

În Timișoara, protopopul Meletie Dreghici a stăruit pentru înființarea unui «alumneu» (1866), adică a unui fond din care se plătea masa și casa a 10—12 tineri elevi și ucenici români din Timișoara (pus mai tîrziu sub conducerea Episcopiei din Arad).

Școlile populare (primare) confesionale. Într-un alt capitol am înfățișat starea școlilor românești la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cât și stăruințele directorilor acestora, Dimitrie Eustatievici (ortodox) și Gheorghe Șincai (unit) pentru propășirea învățămîntului românesc. La începutul secolului al XIX-lea, direcția școlilor românești ortodoxe a fost încredințată protopopilor Radu Tempea V și Gheorghe Hainesamîndoi din Brașov, apoi lui Moise Fulea, care era și profesor la școala clericală și la școala de «normă» din Sibiu. Constatînd că școlile primare ortodoxe tind spre un caracter prea românesc, Curtea din Viena a luat episcopului Vasile Moga dreptul de inspecție asupra lor, punîndu-le sub controlul și îndrumarea episcopului romano-catolic maghiar din Alba Iulia. Cu toate acestea, episcopul Vasile Moga a purtat o grijă deosebită școlilor românești în tot cursul păstoririi sale, lucru ce rezultă mai ales din circularele sale, pe care le-am analizat în alt loc. În orice caz, cercetătorii au stabilit că sub directoratul lui Gheorghe Șincai, numărul școlilor unite s-a ridicat la vreo 300. Bazați pe cele scrise de Petru Maior în *Istoria sa bisericească*: «iară cu școalele cele de prin sate pînă acum întrec neuniții pe cei uniți din Ardeal», putem trage concluzia că numărul școlilor primare ortodoxe sub Vasile Moga trecea de 300. În afară de acestea, alte vreo 300 de școli ortodoxe românești funcționau în episcopiile Timișoarei, Aradului și în vicariatul Oradiei, după cum ne informează un «Șematism» (anuar cu date statistice) al Mitropoliei sîrbe de Carloviț, sub jurisdicția căreia se aflau acestea.

Școlile confesionale ortodoxe au cunoscut o stare de mare înflorire mai ales sub arhipăstoria lui Andrei Șaguna. Încă în sinodul eparhiei sale din anul 1850, s-a hotărît scoaterea școlilor românești de sub controlul episcopului catolic maghiar din Alba Iulia (situație în care se aflau din 1838), și punerea lor sub «suprema inspecțiune» a episcopului ortodox de la Sibiu, protopopii fiind numiți «inspectori» ai școlilor din protopopiatul lor. Tot atunci s-a hotărît ca școala clericală de la Sibiu să se transforme într-un institut teologic-pedagogic, urmînd ca absolvenții de teologie să funcționeze și ca învățători înainte de hirotonie, dacă necesitățile o cer. Prin zeci de circulare, a dat felurite îndrumări clerului și credincioșilor cu privire la școlile confesionale, mai ales în legătură cu ridicarea de edificii școlare. De pildă, într-o circulară din 1852, cerea ca fiecare parohie să-și ridice o clădire pentru școală, dascălii să fie de credință ortodoxă, să se folosească numai manualele apărute în tipografia eparhială din Sibiu. Cu toate că învățămîntul avea

caracter confesional și fiecare parohie ortodoxă trebuia să facă eforturi ca să-și aibă propria sa școală, în comunele mixte și sărace Șaguna a admis ca ortodocșii să se asocieze cu credincioșii uniți, ca prin eforturi comune să-și zidească școală și să întrețină pe învățător, care urma să fie de confesiunea celor care alcătuiau majoritatea. În același timp, Șaguna s-a interesat de pregătirea viitorilor învățători în secția pedagogică a Institutului din Sibiu, de perfecționarea pregătirii lor profesionale în conferințe învățătoresți, de îmbunătățirea retribuției lor bănești, de tipărirea manualelor didactice etc.

Șaguna a avut un colaborator devotat în persoana bănățeanului Pavel Vasici (1806—1881), unul din primii doctori în medicină români, membru activ al Academiei Române. El a fost mulți ani «consilier cesaro-regesc pentru instrucția publică în școlile greco-răsăritene din Transilvania», făcând în această calitate numeroase inspecții și înaintînd lui Șaguna rapoarte despre cele constatate, cu propuneri de îndreptare a stărilor existente.

Statutul organic aducea noi precizări cu privire la școlile confesionale. Astfel, preoții parohi erau directori ai școlii din parohia lor, protopopii inspectori peste toate școlile din protopopiat, iar mitropolitul (sau episcopii de Arad și Caransebeș) erau «inspectori supremi» ai școlilor din eparhia lor. Fiecare «consistor» (consiliu eparhial) avea o «secție școlară», condusă de un «asesor școlar», care se ocupa de problemele școlare ale întregii eparhii, făcea inspecții etc. Învățătorii confesionali se pregăteau în cele trei Institute (secții) pedagogice: de la Sibiu, Arad (trecut în 1869 în grija Bisericii) și Caransebeș (înființat în 1876). Ei erau aleși de adunarea parohială a fiecărei parohii (ca și preoții), deținînd de regulă și slujba de cîntăreț (cantor) în parohia respectivă. Averele școlii erau administrate de epitropia parohială. În anul 1858 existau în Arhiepiscopia Sibiului 691 de școli confesionale ortodoxe. Pînă la sfîrșitul arhipăstoririi lui Șaguna numărul lor a crescut la aproape 800. S-au ridicat peste 300 clădiri școlare noi.

În 1882 în întreaga Mitropolie ortodoxă a Transilvaniei (Arhiepiscopia Sibiului, episcopii Aradului și Caransebeșului și Consistoriul din Oradea) existau 1578 de școli populare, cu 1722 de învățători. În 1889—1890 existau în Mitropolie 1458 de clădiri școlare proprii și 177 închiriate, cu 1755 învățători, cu 145.847 elevi și alți 56.700 în școala de repetiție. Mai amintim că din 1876, Consistoriul din Sibiu a stăruit mereu pentru crearea de «grădini școlare», pe lîngă fiecare școală, în vederea instruirii practice a elevilor (pomicultură, legumicultură, etc.). De pildă, în anul școlar 1889/90 existau în întreaga Mitropolie ortodoxă a Ardea-

lului 943 «grădini școlare». Tot cam pe atunci, în 1880, existau 540 de școli populare unite, în Arhiepiscopia Blajului, la care se mai adaugă cele din eparhiile Oradiei, Gherlei și Lugojului. În 1915 Biserica ortodoxă avea 1536 de școli, iar cea unită 1146. Numai din aceste date statistice, ne putem da seama de marea operă școlară săvârșită sub egida Bisericilor românești din Transilvania.

În ultimele patru decenii de stăpânire străină, școlile confesionale românești de ambele rituri au fost puse adeseori în situația de a fi desființate sau înstrăinate de către guvernul din Budapesta. Astfel, în 1879 ministrul Cultelor și Instrucțiunii Aug. Trefort a elaborat un proiect de lege pentru introducerea obligatorie a limbii maghiare în școlile primare românești, dar și cu obligația ca toți învățătorii acestora să învețe limba respectivă. În fața acestei situații, mitropolitul Miron Romanul, în fruntea unei delegații formată din sufraganii săi, vicarul Nicolae Popea și doi mireni, s-a prezentat la împăratul Francisc Iosif I, prezentându-i un memoriu-protest în acest sens (semnat de cei trei vlădici și nouă reprezentanți ai Congresului național bisericesc), prin care cereau înlăturarea proiectului menționat. S-au prezentat apoi în altă audiență mitropolitul Ioan Vancea de la Blaj și episcopul Victor Mihali de la Lugoj.

Împotriva proiectului au luat atitudine hotărâtă principalele ziare românești, între care și «Telegraful Român». Au luat cuvântul împotriva proiectului de lege numeroși deputați români, slovaci, sași, din parlamentul din Budapesta (discuțiile au durat 7 zile). În cadrul discuțiilor, s-a constatat că existau 2773 de școli românești (!). În ciuda protestelor deputaților nemaghiari din Parlament, proiectul de lege a fost votat. De aci a fost trimis în Casa magnaților, unde, în numele poporului român, au protestat mitropoliții Ioan Vancea de la Blaj, Miron Romanul de la Sibiu și episcopii Ioan Mețianu de la Arad și Victor Mihali de la Lugoj. Glasurile vlădicilor români au răsunat însă în pustiu, căci legea a fost votată și de Casa magnaților.

Cu toate acestea, studiul limbii maghiare n-a înregistrat succese prea mari în școlile românești, în primul rând fiindcă modeștii lor slujitori : învățătorii confesionali și preoții parohi (care erau directorii lor), au știut să stea de veghe în ceasurile de grea cumpănă prin care au trecut școlile noastre.

Greutățile cu care a avut să lupte Biserica pentru susținerea școlilor confesionale au crescut pe măsură ce devenea mai pronunțată și politica de maghiarizare. O grea lovitură au primit în anul 1907. Și pînă la această dată confesiunile erau obligate prin lege să asigure învățătorilor lor aceeași salarizare ca în învățămîntul de stat (la care se adăugau cheltuielile

lile în legătură cu ridicarea și repararea clădirilor școlare, luminatul, încălzitul, materialul didactic etc.). În 1907 ministrul Cultelor și Instrucțiunii, Albert Apponyi, a adus o nouă lege, potrivit căreia salariul minim al unui învățător era de 1000 de coroane pe an, la care se adăuga un spor, din 5 în 5 ani de activitate (gradații). Se înțelege că parohiile făceau față cu greu acestor sarcini. Legea venea cu precizarea că dacă statul contribuie la întregirea salariului unui învățător confesional, el nu mai putea fi numit decât cu aprobarea Ministerului, care, își rezerva dreptul de a lua măsuri împotriva învățătorilor care nu obțineau rezultate satisfăcătoare în predarea limbii maghiare. Era limpede pentru oricine că prin această lege se urmărea închiderea școlilor românești în parohiile mai sărace sau înstrăinarea lor.

În astfel de împrejurări, «darea culturală» a urcat mereu în toate parohiile. Legea 38 din 1868 prevedea ca darea culturală să reprezinte maximum 5% din impozitele directe către stat. La începutul secolului XX, în 21 de comune din Hălmăgiu — deci unde era sărăcia mai mare — darea culturală a atins 185% ! Ca să ne dăm seama de multele sacrificii făcute de Biserică pentru întreținerea școlilor, este de ajuns să amintim că în bugetele eparhiilor cheltuielile pentru problemele școlare erau câteodată mai mari decât cele pentru problemele bisericesti. De pildă, în bugetul Arhiepiscopiei Sibiului pe 1910 se prevedeau 296 100 coroane cheltuieli bisericesti și 269.070 cheltuieli școlare, iar bugetul eparhiei Aradului pe 1913 prevedea 64.560 coroane în scopuri bisericesti și 91.933 coroane în scopuri școlare. În ciuda acestor eforturi, cu adevărat eroice, de a salva școlile românești, multe din ele au fost nevoite să ceară întregirea salariului de la stat, altele, în parohii mai sărace, mai ales în jud. Hunedoara, s-au închis. De pildă în 1907 Arhiepiscopia Sibiului avea 861 de școli, iar în 1912 numărul lor scăzuse la 670. Dintr-o statistică oficială a statului, se poate constata că între anii 1908—1910 s-au închis, în toată Transilvania, 420 de școli românești. Întrucât multe erau închise sub pretextul invocat de autorități că n-au clădiri corespunzătoare, credincioșii au căutat să înlăture acest neajuns, astfel că numai în Arhiepiscopia Sibiului, între anii 1907—1912, s-au ridicat 177 clădiri noi și s-au refăcut alte 117.

Ultima lovitură s-a dat școlilor confesionale românești în anul 1917, când același ministru Apponyi a hotărât să creeze așa-numita «zonă culturală», adică să treacă în seama statului școlile confesionale românești din județele situate în arcul carpatic, la granița cu vechea Românie (Bistrița-Năsăud, Trei Scaune, Brașov, Făgăraș, Tîrnava Mare, Sibiu, părțile de sud din Hunedoara și Caraș-Severin). Prin aceasta se urmărea,

după cum arăta însuși ordinul ministrului către mitropolitul din Sibiu: «ca țara (Ungaria *n.n.*) să fie pe deplin asigurată în contra strecurării oricărui spirit de atragere către statul vecin (România *n.n.*), mai ales în județele mărginașe...». În această zonă urmau să se înființeze 1600 de școli primare de stat și 800 de grădinițe. În iulie 1918, s-a dat o decizie pentru exproprierea imobilelor școlare din zona respectivă.

În anul școlar 1917—1918 ministrul Cultelor și Instrucțiunii, contele Albert Apponyi, a numit câte un «comisar ministerial» pentru secțiunea pedagogică a Institutelor teologice-pedagogice din Sibiu și Caransebeș, care să supravegheze zi de zi activitatea desfășurată de profesorii și elevii acestor școli.

Tot atunci, Apponyi a numit un «comisar special» care să se ocupe de etatizarea tuturor școlilor confesionale românești, în persoana baronului Emil Horváth Petrichevich, un armean maghiarizat, avocat în Dej. Din dispoziția acestuia, în numeroase parohii, pretorii sau notarii comunali au convocat comitetele parohiale (deși acest drept îl avea, după Statutul organic, numai preotul paroh), forțând pe membrii lor să accepte cedarea școlilor confesionale statului, desigur în scopul maghiarizării lor. În ciuda presiunilor exercitate, 80% dintre școlile amenințate cu trecerea la stat au fost salvate, credincioșii obligându-se să le susțină și pe mai departe! Neizbutind astfel, Petrichevich a încercat să rezolve această spinoasă problemă în Sinodul Arhiepiscopiei, convocat la Sibiu, pentru Duminica Tomii din anul 1918, singurul care era în drept să ia o hotărâre definitivă cu privire la școlile confesionale. În ședința Sinodului din 2/14 mai 1918, comisarul a adus un pluton de soldați, unul de jandarmi și 12 agenți secreți, voind să forțeze pe membrii lui să accepte planul guvernului. Dar dintre cei 48 de deputați prezenți, 36 au votat un protest împotriva încălcării autonomiei noastre bisericești, apoi au părăsit în chip ostentativ sala de ședințe. Între ei se numărau profesorii Institutului teologic-pedagogic (N. Bălan, P. Roșca, R. Căndea, V. Păcală), asesorul N. Ivan, mai mulți protopopi, iar dintre mireni avocatul Petru Groza și alții. Era ultimul răspuns dat regimului habsburgic, care mai avea de trăit doar câteva luni.

Notăm că aceeași problemă urma să fie discutată și în Sinoadele eparhiale de la Arad și Caransebeș. Dar la Arad, după cuvîntarea de deschidere al episcopului Ioan Papp și răspunsul lui Vasile Goldiș, episcopul a declarat ședința închisă, iar la Caransebeș majoritatea deputaților au refuzat să se prezinte la ședință, știind ce problemă urma să se discute. La 9 noiembrie 1918, Consiliul Arhiepiscopesc din Sibiu era înștiințat

telegrafic că măsurile luate cu privire la crearea «zonei culturale» s-au anulat. Peste câteva zile însă, la 1 decembrie 1918, reprezentanții poporului român adunați la Alba Iulia proclamau unirea pe veci a Transilvaniei cu patria mamă.

Se cade să amintim că în împrejurările vitrege prin care au trecut, multe din bisericile și școlile confesionale românești au primit ajutoare materiale substanțiale din partea marelui mecenat moldovean Vasile Stroescu († 7 aprilie 1926).

Concluzii. Din cele expuse aci foarte succint, se desprinde rolul important pe care l-a îndeplinit Biserica românească de ambele rituri nu numai în promovarea învățămîntului teologic superior, ci mai ales în promovarea învățămîntului mediu și elementar (poporal) din Transilvania, Banat, părțile Crișanei și Maramureș.

Prin aceasta Biserica a contribuit din plin la conservarea limbii și a conștiinței noastre naționale. Dintre absolvenții liceelor confesionale românești, s-au recrutat intelectualii de altă dată ai Transilvaniei, care au avut rosturi însemnate și în viața culturală a României de după 1918.

BIBLIOGRAFIE

Institutul teologic-pedagogic din Sibiu. IOAN HANIA, *Seminarul teologic și pedagogic «Andreian» al Arhidiecezei ortodoxe române din Transilvania, în I Programă a Institutului pedagogic-teologic al Arhidiecezei... pentru anul școlastic 1884/85*, Sibiu, 1885, p. 3—39; EUSEBIU R. ROȘCA, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic «Andreian»*, Sibiu 1911, 6+332 p.; MIRCEA PĂCURARIU, *150 de ani de la înființarea primei școli teologice ortodoxe române din Ardeal*, în B.O.R., an. LXXIX, nr. 3—4, 1961, p. 339—375; SOFRON VLAD și MIRCEA PĂCURARIU, *Istoria Institutului teologic universitar din Sibiu (1811—1961)*, în M.A., an. VI, nr. 11—12, 1961, p. 677—767; MIRCEA PĂCURARIU, *Cîteva aspecte din strădaniile studenților teologi de la Sibiu pentru promovarea limbii române*, în M.A., an. VII, nr. 9—12, 1962, p. 642—665.

Institutul teologic-pedagogic din Arad. TEODOR BOTIȘ și AVRAM SĂDEAN, *Institutul pedagogic gr. ort. român din Arad*, Arad, 1912, 192 p.; TEODOR BOTIȘ *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922, 743 p.; VASILE POPEANGĂ, ED. GĂVĂNESCU și V. ȚIRCOVICU, *Preparandia din Arad*, București, 1965, 288 p.; GHEORGHE LIȚIU, *Cultura clerului român din Banat și Crișana în veacul al XIX-lea*, în M.B., an. XXIV, nr. 1—3, 1974, p. 100—109; VASILE POPEANGĂ, *Preparandiile românești din Transilvania*, în *Ziridava*, Arad, an. XII, 1980, p. 529—588.

Institutul teologic din Vîrșeț. RADU FLORA, *Relațiile sirbo-române. Noi contribuții*, Panciova, 1968, 409 p. (îndeosebi p. 107—134).

Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș. ANDREI GHIDIU și IOSIF BĂLAN, *Monografia orașului Caransebeș...*, Caransebeș, 1909, IV+368 p.; NICOLAE CORNEAN, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Caransebeș 1940, VI+664 p.; VALERIU CĂPRARIU, *Monografia Institutului Teologic din Caransebeș (1865—1924)*, Sibiu 1969, III+114 p. (manuscris în biblioteca Inst. Teol. Sibiu).

Școlile din Blaj. IOAN RAȚIU, *Dascălii noștri*, Blaj 1908, 108 p.; IOAN GEORGESCU, *Școlile din Blaj*, în rev. *Boabe de grâu*, București an. IV, nr. 6, 1933, p. 334—360; ȘTEFAN MANCIULEA, *Ctitorii școalelor din Blaj*, Blaj, 1938, p.; NICOLAE COMȘA, *Dascălii Blajului. Seria lor cronologică cu date bio-bibliografice*, Blaj, 1940, 151 p.; ȘTEFAN MANCIULEA, «Țipăii» Blajului, în *Cultura Creștină*, Blaj, an. XXII nr. 1—3, 1942, p. 53—66 și nr. 4—6, p. 195—216.

Alte școli medii unite. CONSTANTIN PAVEL, *Școalele din Beiuș*, 1928, 343 p.; IOAN GEORGESCU, *Istoria seminarului român unit din Oradea Mare*, București 1923, 93 p.; IOAN GEORGESCU, *Școala normală română unită din Oradea. La un veac și jumătate de la întemeierea ei*, în rev. *Boabe de grâu*, București, an. V, nr. 8, 1934, p. 449—472; VIRGIL ȘOTROPA și NICOLAE DRĂGANU, *Istoria școalelor născăudene*, Născăud, 1913.

Școlile medii ortodoxe. ANDREI BÎRSEANU, *Istoria școalelor centrale române gr. or. in Brașov*, Brașov, 1902; AUREL A. MUREȘIANU, *Școalele naționale centrale și Liceul Andrei Șaguna din Brașov*, în rev. *Boabe de grâu*, București, an. IV, nr. 4, 1933, p. 193—224; IOAN RADU, *Monografia gimnaziului român ortodox din Brad*, Orăștie, 1920, 160 p.; NESTOR LUPEI și ROMULUS NEAGU, *Monografia Liceului «Avram Iancu» din Brad, 1869—1969*, Brad, 1969, 222 p.

Școlile confesionale elementare. NICOLAE FIRU, *Date și documente cu privire la istoricul școalelor române din Bihor*, Arad, 1910, 148 p.; ONISIFOR GHIBU, *Școala românească din Transilvania și Ungaria. Dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*, București, 1915, 103 p.; ONISIFOR GHIBU, *Viața și organizația bisericăască și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915, 206 p.; LAZĂR TRITEANU, *Școala noastră 1850—1916*, Zona Culturală, Sibiu, 1919, 167 p.; R. CÂNDEA, *Biserica ardeleană în anii 1916—1918*, în *Candela*, an. XXXVII, nr. 10—11, 1926, p. 232—275 (și extras Cernăuți, 1926, 47 p.); R. CÂNDEA, *L'assaut des Hongrois contre l'Eglise roumaine, 1916—1918*, în *Revue de Transylvanie*, VII—IX, 1941—1943, p. 210—250; VASILE NEGURĂ, *Apponyi și Biserica românească*, în R.T., an. XX, nr. 9—10, 1930, p. 353—361 și nr. 11—12, p. 417—422; ENEA HODOȘ, *Cercetări cu privire la trecutul școlilor confesionale ortodoxe române din Ardeal*, Sibiu, 1944, 212 p.; SEPTIMIA GHERMAN, *Școala șaguniană școală a poporului*, în R.T., an. XXXVI, nr. 3—4, 1946, p. 210—228; NICOLAE ALBU, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, 1971, 236 p.; V. ȚIRCOVICU, *Contribuții la istoria învățămîntului românesc din Banat (1780—1918)*, București, 1970; V. POPEANGĂ, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867—1918 și lupta sa pentru unire*, București, 1974, 221 p.; V. POPEANGĂ, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867—1918*, Arad, 256 p.; PETRU RADU și DIMITRIE ONCIULESCU, *Contribuții la istoria învățămîntului din Banat*, ed. II, București, 1977, 336 p.; VICTOR ȚIRCOVICU, *Istoria învățămîntului din Banat pînă la anul 1800*, București, 1978, 247 p.

XVII

LITERATURA TEOLOGICĂ ȘI PRESA BISERICESCĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE AL XX-LEA

Odată cu întemeierea seminariilor teologice, s-a simțit nevoia întocmirii unor manuale didactice corespunzătoare. Așa se face că încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea au apărut câteva manuale pentru elevii seminariști, majoritatea prelucrate după cele grecești, rusești și chiar apusene. Ele au avut rostul de a pregăti calea pentru întocmirea unor lucrări de teologie originale, către sfârșitul aceluiași secol și începutul celui de-al XX-lea.

Vom prezenta, în cele ce urmează, câteva știri despre primele manuale didactice și — acolo unde e cazul — și unele date despre autorii lor. Cum era și firesc, nevoia de manuale s-a simțit mai întâi în Moldova, îndată după înființarea Seminarului de la Socola (1803). Primul care și-a pus această problemă a fost însuși întemeietorul școlii, marele mitropolit Veniamin Costachi. Desigur o parte din traduceri sale au putut fi folosite și ca manuale didactice. Ne gândim la *Tîlcuirea celor șapte Taine* (Iași 1807), *Istoria Vechiului și a Noului Testament* (3 vol., 1824), *Dreptslăvitoarea învățătură* a lui Platon al Moscovei, tradusă după versiunea greacă a lui D. Corai (1839), *Istoria bisericească* a lui Meletie al Atenei (5 vol., 1841—1843). De asemenea au putut fi întrebuințate ca manuale și unele traduceri din literatura patristică sau post-patristică și modernă făcute de alții, la îndemnul mitropolitului. De pildă: *Tîlcuirea cu amăruntul a pravoslavniciei credințe* a lui Ioan Damaschinul (1806), *Tîlcuirea la cele patru Evanghelii* a lui Teofilact al Ohridei (1805), *Arătare sau adunare pre scurt a dumnezeștilor dogme ale credinței* (cu lucrări ale Sf. Atanasie cel Mare, Atanasie de la Paros, Teofan Procopovici, Neamț, 1816) ș.a.

Primele manuale pentru seminariile teologice. Primii profesori ai Seminarului de la Socola și-au întocmit anumite cursuri care circulau în manuscris. De pildă, într-un catalog al bibliotecii lui Melchisedec Ștefănescu, fost elev la Socola, sînt menționate cîteva manuale prelucrate de iconomul *Constantin*, unul din primii profesori (*Istoria sfîntă*, *Istoria bisericească*, după Meletie, *Teologia dogmatică*, după un exemplar de la Blaj, *Tipicul*, apoi *Arheologia biblică*, tradusă din nemțește de Vladimir Suhopan, *Teologia morală*, tradusă tot din nemțește de V. Suhopan și Damaschin Bojîncă).

Primele manuale propriu-zise care au văzut lumina tiparului sînt ale distinsului rector al Seminarului *Filaret Scriban* și ale foștilor săi elevi *Melchisedec Ștefănescu* și *Teoctist Scriban*. Manualele lor sînt, în mare parte, traduceri sau prelucrări ale celor rusești, dat fiind faptul că toți trei și-au făcut studiile la Academia duhovnicească din Kiev. Astfel, arhimandritul, apoi arhiereul, *Filaret Scriban* a publicat la început cîteva traduceri după cei doi mari teologi de neam român care au activat în Rusia : Alexandru Scarlat Sturza, cunoscutul diplomat și apologet al Ortodoxiei, și mitropolitul Petru Movilă. Din primul a tradus lucrarea pastorală intitulată *Epistolii sau scrisori despre datorii sfîntei dregătorii preoțești* (sub formă de scrisori, 2 vol., Iași, 1843), iar după Petru Movilă a tradus *Mărturisirea ortodoxă* (din rusește, Iași 1844, prima ediție în Moldova, apoi în 1864 la Neamț și în 1874 la Iași). Amîndouă au putut fi folosite ca manuale de Pastorală și, respectiv, de Catehism (pentru clasele inferioare ale seminarului). În anii următori, a publicat mai multe manuale didactice propriu-zise, prelucrate sau traduse din rusește : *Catehisis în scurt* (1846, ed. II, 1856, probabil pentru școlile catehetice), *Istoria sfîntă pe scurt sau Istoria Bisericii Vechiului Așezămînt* (1847, apoi 1855 și 1872), *Morala creștinească sau teologia morală pe scurt* (1855), *Sfințita Ermineutică sau știința de a înțelege și a explica Sfînta Scriptură* (1858), *Istoria bisericească pe scurt* (1858, apoi 1869 și 1874) și *Istoria bisericească a românilor pe scurt* (1871). În manuscris au rămas de la el manuale de Teologie fundamentală, Dogmatică, Omiletică, Arheologie creștină și altele.

O activitate tot așa de rodnică pe tărîmul literaturii didactice a depus și *Melchisedec Ștefănescu*, în timp ce era profesor la Seminarul teologic de la Socola, apoi rector al celui din Huși. El a prelucrat sau a tradus manuale pentru aproape toate disciplinele teologice, fiind superioare celor lucrate de *Filaret Scriban*: *Manual de Liturgică*, după Ioan Scvorțev (1853, ed. II 1862), *Manual de tipic* (1854), *Teologia dogmatică*, după Antonie al Kievului (1855), *Scurtă introducere în cursul*

științelor teologice (1856), *Catehismul ortodox*, după Filaret al Moscovei (1858), *Introducerea în sfințitele cărți ale Vechiului și Noului Testament*, prelucrare — în spirit ortodox — din limba franceză (2 vol. 1860), *Teologia pastorală*, prelucrată după teologi ruși și germani (1862). În manuscris au rămas de la el manuale de *Introducere specială în cărțile Noului Așezământ*, *Arheologia biblică*, *Patrologia*, *Dreptul canonic* ș.a.

În aceeași perioadă, *Teoctist Scriban* (1825—1890), văr cu Neofit și Filaret, a publicat *Sfințita istorie a Noului Testament* (1854), prelucrată probabil tot după manuale rusești și *Omiletica sau știința despre literatura bisericească* (2 vol., Iași 1856—1858), tradusă după cartea fostului său profesor Iacob Amfiteatrov, considerat «părintele Omileticii rusești».

De la arhimandritul — apoi episcopul de Edesa — *Neofit Scriban* au rămas două manuale scrise nu numai pentru seminarii, ci și pentru celelalte școli medii din Moldova: *Urziri istorice sau curs metodic de istorie* — prelucrare din limba franceză — (1851) și *Metoda pentru studiul limbii elenice*, prelucrare după J. L. Burnouff (2 vol. 1861—1862).

Trecînd la seminariile din Țara Românească, observăm că și profesorii lor manifestau același interes pentru buna pregătire a viitorilor preoți din cuprinsul Mitropoliei Ungrovlahiei. În primul rînd trebuie să ne rețină atenția învățatul arhimandrit *Eufrosin Poteca* (1786—10 dec. 1858), reprezentant de frunte al iluminismului românesc, deși n-a fost profesor de seminar. După studii strălucite la Academia grecească din București, a ajuns tot acolo profesor de teologie, apoi a trecut ca profesor de geografie și religie la școala românească deschisă de Gheorghe Lazăr la București, în 1818. În 1820, Eforia școlilor din Muntenia a trimis pe tînărul ieromonah Eufrosin (călugărit la Neamț), la studii în Italia, la Pisa, împreună cu alți trei tineri. A studiat acolo mai bine de trei ani, apoi a plecat la Paris, pentru alți doi ani, ocupîndu-se mai mult cu filozofia. Reîntors în țară, a fost numit profesor de filozofie la școala superioară de la «Sf. Sava» din București (1825—1828 și 1831—1832). Pensionat de la catedră înainte de vreme, în 1832, deoarece era un militant pentru dreptate socială, lui Eufrosin Poteca i s-a încredințat egumenia mînăstirii Gura Motrului, în părțile Mehedinților, unde a rămas pînă la moarte.

De la Eufrosin au rămas cîteva lucrări filozofice, între care *Cuvînt la deschiderea cursului de filozofie* rostit la 1 octombrie 1825 (tipărit în volumul *Cuvinte paneghirice și moralnice*, București 1826), *Filozofia cuvîntului și a năravurilor*, tradusă după germanul Johann Gottlieb

Heineccius (tipărită la Buda în 1829). A tradus și prelucrat apoi câteva lucrări teologice. De pildă, în 1818 a tipărit, la Buda, traducerea lucrării macedoromânului Dimitrie Darvaris, *Mai înainte gătire spre cunoștința de Dumnezeu prin primirea celor ce sînt*, iar în 1832 a tipărit, la București, lucrarea lui Alexandru Scarlat Sturza, *Enhirid adecă mînelnic al pravoslavnicului creștin*, tradusă din grecește. În 1836 a tipărit la Buzău, pentru trebuințele seminariilor teologice, *Sfînta Scriptură pe scurt cuprinsă într-o sută și patru istorii* (tradusă din grecește, după teologul german Johann Hübner), urmată de un *Mare Catehism pentru seminare*, tradus după prelucrarea grecească a Catehismului mitropolitului Platon al Moscovei, făcută de Dimitrie Darvaris. Întreaga lucrare a fost retipărită în 1847, iar Catehismul singur în 1856. În 1845 Dionisie Romano a tipărit o prescurtare a acestui catehism. Însuși Eufrosin a făcut un rezumat al Catehismului (sub numele de *Catehismul mititel*), publicat abia în 1940. Cîteva ani mai tîrziu a tipărit *Obiceiurile izraelitenilor și ale creștinilor, scriere «culeasă din Sf. Scriptură și istoria bisericească a abatelui Fleury»*, tălmăcită din grecește (București, 1845), *Cuvintele lui Massillon sau Petit Carême* (Buc. 1846) și *Vorbire asupra istoriei universale*, tălmăcită din franțuzește după Bossuet. Se mai adaugă la acestea cuvîntările sale, din care a publicat o parte sub titlul *Cuvinte paneghice și moralnice* (Buc. 1826), lucrarea *Istoria monastirilor Valahiei* (rămasă în manuscris și publicată mai tîrziu) și o bogată corespondență.

Din cele relatate, se poate constata că Eufrosin Poteca a fost un filozof și pedagog de seamă, care a adus o contribuție reală la formarea filozofiei românești moderne. A făcut tot ce i-a stat în putință pentru răspîndirea învățaturii în mijlocul poporului său și a militat permanent «să se înfăptuiască dreptatea pentru toți fiii acestei țări», biciuind cu îndrăzneală moravurile politice și nedreptățile sociale din timpul său. În același timp, Eufrosin Poteca a fost și un mare teolog, de la care au rămas lucrări remarcabile, fie traduceri, fie originale, contribuind la promovarea tinerei teologii românești.

Un loc de seamă în istoria literaturii didactice ocupă *Nicolae (Nifon) Bălășescu* (1806—1880), primul profesor al Seminarului din București — apoi la Huși — care a îndeplinit în Țara Românească același rol pe care l-au avut Filaret Scriban și Melchisedec Ștefănescu în Moldova. Iată principalele sale manuale pentru învățămîntul teologic: *Gramatica română pentru seminarii și clase mai înalte* (Sibiu, 1848, ed. II, București, 1850), *Isagogica sau introducerea în cărțile Sfintei Scripturi a Vechiului și Noului Testament* (Iași, 1854 și București 1858), *Epistolele și Evangheliile Duminicilor și ale sărbătorilor de peste tot anul pentru semi-*

narii... (București, 1858, 1861, 1864), *Istoria biblică a Testamentului Vechi sau Sfânta Scriptură prescurtată* (Iași, 1860) ș.a. În afară de acestea, câteva manuale au rămas în manuscris: *Moralul christianesc*, *Istoria bisericească pe scurt*, *Retorica bisericească*, *Psihologia*, *Arheologia*, *Geografia biblică și bisericească*, *Teologia pastorală*, *Istoria Noului Testament* ș.a. A publicat și câteva manuale pentru școlile elementare și gimnazii, un *Dicționar latin-român*, un *Dicționar român-francez și francez-român*. Avea de gând să alcătuiască și o «Enciclopedie bisericească sau dicționar-manual biblic, bisericesc-istoric, arheologic și teologic», în 10 fascicule. A început o nouă traducere a Bibliei în limba română, cu litere latine (a tradus Facerea, Ieșirea și Psaltirea). Rezultă dar, că Nifon Bălășescu a fost unul din reprezentanții de frunte ai teologiei românești în perioada ei de formare.

Arhimandritul *Dionisie Romano*, fost un timp profesor și inspector la Seminarul din București (1843—1848), a alcătuit și câteva manuale pentru seminarii: *Prescurtare de Ermineutică sacră* (București, 1851), *Prescurtare de geografie sfântă și veche* (București 1851), *Catihis, tipărit pentru trebuința seminariei din Sfânta mănăstire Neamțul* (Neamț, 1856), *Principii de retorică și elocvența amvonului* (2 vol., Iași, 1859), la care se adaugă manualele pentru învățămîntul elementar, pe care le-am amintit în altă parte.

De la protopopul *Radu Tempea VI*, primul director al Seminarului din Rîmnic, au rămas câteva manuale în manuscris (*Teologia Morală*, *Geografia*, *Istoria bisericească*).

La acestea, se adaugă manualele lucrate de preotul Ioan, devenit arhimandritul *Iosafat Snagoveanu*: *Istoria Vechiului Testament și Istoria Noului Testament* (București, 1839—1840).

În 1845, paharnicul *Alexandru Geanoglu-Lesviodax* a tradus din grecește *Istoria bisericească pe scurt*, a lui Ștefan Comita, care, la rîndul ei, era un rezumat al cunoscutei *Istoriei bisericești* a mitropolitului Meletie al Atenei, completată cu unele informații privitoare la viața bisericească a românilor din Muntenia și Moldova. Cîțiva ani mai tîrziu, *Ilie Benescu*, profesor la Seminarul din București, fost bursier la Atena, a tipărit *Principii de Morală creștină*, prelucrare din limba greacă (1855) și apoi *Istoria Bisericii creștine de la Hristos pînă în prezent*, tradusă după un manual apusean (1858).

După anul 1860, dar mai ales după 1864, cînd seminariile teologice au trecut sub egida Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, numărul manualelor didactice a fost în scădere. Lucrul este explicabil, căci mulți

din profesorii din generația veche au fost promovați în ierarhia superioară, iar locul lor a fost ocupat în multe cazuri de profesori laici, fără pregătire teologică (sau teologi nehirotoniți), profesorii preoți rămânând numai la disciplinele teologice. Cîțiva dintre autorii de manuale școlare din această perioadă sînt foști elevi ai lui Filaret Scriban și Melchisedec, de la Socola. De pildă, *Inochentie Moisiu (Morală creștină sau Teologia practică, Iași 1869, prelucrat după manualul lui F. Scriban și Compendiu de Teologie pastorală, Huși 1878, prelucrat după al lui Melchisedec), Policarp Popescu, viitor arhiepiscop (Istoria sacră a Vechiului și Noului Așezămînt, Roman, 1871), Ieronim Buțureanu (Manual de Arheologie biblică, Iași, 1878), August Scriban (Teologia morală ortodoxă, Iași, 1885), Moise Pacu (Manual de explicarea învățăturilor moral-evangelice, mai multe ediții la Ismail și Galați) ș.a.*

Dintre profesorii Seminarului din București amintim pe : *Ioan Ghermanescu*, fost bursier la Academia duhovnicească din Petersburg, cu un *Manual de istorie bisericească* (2 vol., București 1863—1874 — cuprinde Istoria Vechiului Testament, a Noului Testament și Istoria bisericească propriu-zisă, pînă în secolul al XVIII-lea). Este o traducere din limba rusă, probabil după Filaret Gumilevschi, arhiepiscopul Cernigovului. Tot pe-atunci preotul *Ioan Constantinescu* a publicat un *Manual de istoria sfîntă a Vechiului și a Noului Testament* (2 vol., București, 1873—1874), fostul episcop de Argeș *Ghenadie Țeposu* și ieromonahul *Gabriel Rășcanu*, profesor la Seminarul Central, au publicat cîte un manual de *Liturgică*, iar arhimandritul *Ghenadie Enăceanu* a tradus *Patristica* lui Filaret al Cernigovului (București, 1878). Profesorul *Nicolae Nitzulescu* publicase un *Compendiu de istoria Bisericii* (1873), tradus și prelucrat după teologul protestant Johann H. Kurtz.

Abia în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, pot fi menționate alte cîteva manuale didactice pentru seminarii, unele lucrate chiar de profesorii noii Facultăți de Teologie din București. Spre deosebire de cele menționate pînă acum, în ele se observă mai multă originalitate. Iată cîteva autori cu titlul manualelor întocmite : preotul *Ștefan Călinescu* (*Lecțiuni de teologie dogmatică*, 1896, *Liturgica*, 1903 ș.a.), diaconul *George Gibescu* (*Manual de teologie pastorală*, 1894.și alte ediții), *Dimitrie Boroianu* (*Istoria Bisericii creștine*, 1893), *Constantin Chiricescu* (*Ermineutica biblică, Arheologia biblică și Introducerea în Vechiul Testament*), *Ioan Cornoiu* (*Introducerea în Noul Testament*), *Vasile Oiaga* (*Manual de istorie bisericească*, 1903), *G. Aramă* (*Curs de omiletică*, 1911), arhim. *Iuliu Scriban* (*Ermineutica biblică*, 1911, *Curs de*

Teologie morală, 1915) ș.a. La acestea se adaugă și manualele de religie pentru școlile secundare lucrate de diferiți preoți care funcționau ca profesori de religie (Ștefan Călinescu, Constantin Popescu, Simion Popescu, arhiereul Calist Ialomiteanu și alții).

Primele cursuri universitare. După întemeierea Facultății de Teologie din București, profesorii ei au avut de întâmpinat lipsa de cursuri universitare. Pentru început, această lipsă a fost remediată, ca și în cazul învățământului seminarial, prin traducerea unor manuale folosite în Academiile teologice din Rusia sau la Facultatea de Teologie din Cernăuți. De pildă, arhimandritul *Gherasim Timuș*, pe când era profesor la Facultatea de teologie, a tradus — după o ediție franceză — lucrările mitropolitului Macarie Bulgacov al Moscovei: *Introducerea în teologia ortodoxă* (1885) și *Teologia dogmatică ortodoxă* (2 vol., 1886—1887), *Silvestru Bălănescu* al Hușilor a tradus *Dreptul bisericesc* al profesorului I. S. Berdnicov de la Universitatea din Cazan (1892) și *Teologia dogmatică ortodoxă* a episcopului Silvestru de Canev (5 vol., 1896—1906, la ultima ajutat de C. Nazarie, N. Filip, Gherasim Miron, Teodor Ghiga, foști studenți la Kiev). La îndemnul și cu cheltuiala lui Silvestru, preotul Constantin Nazarie a tradus *Apologetica* lui Nicolae Rojdestvenschi, fost profesor la Academia duhovnicească din Petersburg (2 vol., 1897).

În același timp, au fost traduse în românește, din limba germană, câteva cursuri universitare folosite la Facultatea de teologie din Cernăuți. De pildă, preotul *Vasile Pocitan* (mai târziu arhiereul Veniamin) a prelucrat, după marele canonist Constantin (mai târziu Clement) Popovici, un *Compendiu de drept bisericesc al Bisericii Ortodoxe...* (București, 1898; tot V. Pocitan a litografiat cursurile profesorului C. Popovici), iar episcopii Athanasie Mironescu și Gherasim Timuș au tradus — din limba germană — cursul de *Istorie bisericească universală* al profesorului Eusebiu Popovici (2 vol., 1900—1901; mai târziu Athanasie Mironescu a făcut singur o nouă traducere, în 4 vol., 1925—1928).

Odată cu creșterea numărului profesorilor de la Facultatea de teologie din București, cei mai mulți cu studii la Cernăuți sau în Germania, au început să apară și cursuri universitare originale. Între acestea se numără *Catehetica* lui Simion Popescu (ed. II, 1892), *Morala* lui Athanasie Mironescu (1895), *Istoria dogmelor Bisericii creștine ortodoxe* (1893) și *Dreptul bisericesc* (2 vol., 1899) ale lui Dimitrie Boroianu, iar mai târziu *Tezaurul liturgic* (3 vol., 1910—1912) al lui Badea Cireșeanu, o lucrare masivă cu caracter liturgic, cu incursiuni și în alte discipline teologice.

Lucrări teologice originale. Pe lângă aceste manuale de seminar și cursuri universitare, în secolul al XIX-lea au apărut și lucrări teologice propriu-zise, fie traduceri, fie originale. În primul rând trebuie să ne oprim asupra marelui apologet al Ortodoxiei, românul *Alexandru Scarlat Sturza* (1791—1854), deși n-a trăit în țara sa natală. Născut la Iași, în familia marelui vornic Scarlat și a soției sale Sultana, fiica domnitorului Constantin Moruzi, Alexandru Sturza a emigrat cu întreaga sa familie în Rusia, în urma păcii de la Iași în 1792. Primind o educație aleasă în familie, a intrat în diplomația rusă, fiind trimis în mai multe misiuni în felurite țări din Europa. Pe lângă activitatea diplomatică, a desfășurat o largă acțiune filantropică și culturală. A păstrat legături și cu Moldova, fiind o vreme președintele Epitropiei Seminarului Veniamin de la Socola. Se păstrează numeroase scrisori ale sale adresate lui Filaret Scriban, pe când era rector al acestui seminar.

De la Alexandru Sturza au rămas numeroase lucrări sociologice, istorice, lingvistice, estetice, precum și o serie de lucrări teologice, care-l așează printre marii apologeți ai Ortodoxiei. Dintre lucrările teologice menționăm *Manualul pravoslavnicului creștin* pe care l-a tradus și în greaca populară, fiind tipărit la Atena. După ediția greacă a fost tradus și tipărit în românește de Eufrosin Poteca, sub titlul *Enhirid adecă mânelnic al pravoslavnicului creștin* (București, 1832). Alte lucrări i-au fost traduse de Filaret Scriban : *Epistolii sau scrisori despre datoriile sfințitei dregătorii preoțești...*, o lucrare de pastorală, în forma unor scrisori adresate de un preot mai vîrstnic unui preot tînăr (2 vol., Iași, 1843, tradusă din rusește) și *Învățăături religioase, morale și istorice* (Iași, 1844, trad. din franțuzește), o lucrare cu caracter dogmatic-apologetic. O altă lucrare i-a fost tradusă — din franțuzește — de Neofit Scriban : *Duplul paralel sau Biserica în fața papității și a reformei veacului XVI*, Iași, 1851. Este o lucrare formată din două capitole mari sau «paralele», primul înfățișînd deosebiriile dogmatice dintre Biserica ortodoxă și cea catolică, iar al doilea deosebiriile dintre Biserica ortodoxă și cea protestantă.

Pe lângă aceste lucrări cunoscute și în tîlmăcire românească, de la Alexandru Sturza au mai rămas și alte opere teologice redactate în limbile rusă, greacă și franceză. Dintre acestea amintim : *Considerații asupra doctrinei și spiritului Bisericii Ortodoxe* (tradusă în românește, numai în 1931), *Cîteva cuvinte despre filozofia creștină*, *Schițe despre viața și moartea creștină*, *Convorbiri despre Sfînta Împărtășanie*, *Instrucțiuni pentru preoții ce slujesc pe lângă spitale și închisori*, *Predici*

la marile praznice ale Bisericii Ortodoxe etc. Pentru a face cunoscute în Apus învățătura și viața Bisericii Ortodoxe, a tradus mai multe lucrări teologice rusești în limba franceză: *Cuvîntări funebre, omilii și discursuri* ale mitropolitului Filaret Drozdov al Moscovei, *Culegere de omilii din prima săptămîna a marelui post* a lui Inochentie Borisov al Moscovei, *Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur* și o *Carte de rugăciuni*, iar în greaca populară a tradus *Catehismul* aceluiasi mitropolit Filaret.

Numai din această simplă înșirare de titluri, ne putem convinge că Alexandru Sturza a fost un gînditor și teolog de seamă și o personalitate morală remarcabilă în întreaga Ortodoxie. Numele său se înscrie cu cinste alături de al celorlalți mari cărturari de neam român care au activat o parte a vieții în Rusia: Petru Movilă, Nicolae Milescu Spătarul și Dimitrie Cantemir, care, prin scrisul lor, au adus o contribuție prețioasă la întărirea Ortodoxiei și la creșterea prestigiului țării lor de origine.

După Veniamin Costachi, Grigorie Dascălul și Alexandru Sturza, preocupările cărturărești ale slujitorilor Bisericii sînt destul de reduse, limitîndu-se mai mult la manualele didactice de care ne-am ocupat mai sus. Se observă, în schimb, un interes crescînd pentru cercetarea trecutului Bisericii românești. Astfel, după lucrările istorice ale lui Alexandru Geanoglu-Lesviodax (*Istoria bisericească pe scurt*, 1845) și Filaret Scriban (*Istoria bisericească a românilor pe scurt*, Iași 1871) — care aveau mai mult caracter de manuale școlare — se face trecerea la lucrări speciale, la monografii istorice, multe din ele bazate pe un prețios material arhivistic inedit și care — cu unele rezerve — mai pot să fie folosite și azi. Între reprezentanții noii direcții a cercetărilor istorice putem să-i pomenim pe episcopii Melchisedec Ștefănescu și Ghenadie Enăceanu, pe profesorul Constantin Erbiceanu (1838—1913), membru activ al Academiei Române, pe arhiereul Narcis Crețulescu (1835—1913) și pe fostul mitropolit primat Athanasie Mironescu, ale căror lucrări le-am amintit în capitolele privitoare la literatura Istoriei Bisericii Ortodoxe Române, sau la activitatea lor ca ierarhi, unde a fost cazul.

În ce privește Omiletica, a fost reprezentată prin cîteva volume de predici fie originale, fie traduse. Un predicator de seamă, din secolul trecut, a fost arhimandritul Veniamin Catulescu, profesor de religie în București. Cîteva cărți de predici au apărut și în secolul trecut, dar mai ales la începutul secolului nostru. Între acestea, pot fi amintite: *101 cuvîntări bisericești pentru duminici, sărbători și alte ocaziuni* (1903) și *Semințe pentru ogorul lui Hristos* (1915) de Ilie (Ilarie) Teodorescu, Pă-

șune duhovnicească de Evghenie Humulescu Piteșteanul (1912), *Predici* (2 vol.) de pr. Ioan Mălăescu din Tg. Jiu și alții. Tot în scopuri omiletice, Constantin Chiricescu și Constantin Nazarie au tradus și prelucrat *Că-lăuza predicatorului* (1902, un fel de concordanță biblică).

Lucrări teologice originale au apărut mai ales către sfârșitul secolului al XIX-lea, după înființarea Facultății de teologie. Profesorii acestora, fie cei din 1881, fie cei din 1884 — cu studii în țară și peste hotare — și-au publicat roadele ostanelilor cărturărești fie în paginile revistei «Biserica Ortodoxă Română», fie în lucrări aparte, cum au fost manualele universitare pomenite mai sus sau alte lucrări. De pildă, preotul *Simion Popescu*, un transilvănean stabilit în București, ca profesor de religie, a publicat mai multe lucrări teologice, care au provocat, în vremea aceea, oarecari discuții: *Geneza Evangheliilor* (Sibiu, 1880), *Pnevma în Nicaeno-Constantinopolitanum. Studiu exegetico-dogmatic* (Sibiu, 1881), *Dezvoltarea primatului papal și influența lui asupra creștinătății* (Sibiu, 1882), *Septuaginta și textul evreesc al Testamentului Vechi în Biserica Ortodoxă. Studiu biblic* (București, 1908) ș.a. De la *Gherasim Timuș* ne-a rămas un interesant *Dicționar aghiografic* (1896), *Note și meditațiuni asupra Psalmilor* (3 vol. 1896), iar de la *Athanasie Mironescu* lucrarea *Etica evoluționistă și etica creștină* (1893).

Un aport deosebit la afirmarea teologiei românești a adus profesorul *Ioan Mihălcescu* (1874—1948) — care a activat între anii 1904—1939, pe care o vom prezenta în alt loc.

Profesorul *Nicolae Dobrescu* (1875—1914) de la Facultatea de teologie a dat o nouă orientare studiilor de istorie a Bisericii Române, formând un șir de ucenici care i-au continuat strădaniile pînă în zilele noastre. Lucrările sale — legate mai ales de începuturile Mitropoliilor din Țara Românească și Moldova — le-am amintit într-un capitol introductiv.

Pe lîngă aceste lucrări originale, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea s-a reluat vechea tradiție a Ortodoxiei românești de a tălmăci în românește scrierile Sfinților Părinți și scriitori bisericești. Între cei care au reluat firul, întrerupt o vreme, s-a numărat și mitropolitul primat *Iosif Gheorghian* cu traducerea *Istoriilor bisericești* ale lui Eusebiu de Cezareea, Socrate și Sozomen. Cîțiva ani mai tîrziu, arhimandritul *Teodosie Atanasiu*, viitorul episcop al Romanului, a tradus *Comentariile Sfîntului Ioan Gură de Aur la epistolele Sf. Apostol Pavel* (9 vol., Buc. 1901—1923). Tot acum s-au tipărit *Comentariile* lui *Teofilact al Ohridei* la cele 14 epistole pauline, în traducerea mitropolitului *Veniamin Costachi* (3 vol. 1904—1906).

Din literatura teologică modernă a făcut traduceri același Iosif Gheorghian (*Expunerea doctrinei Bisericii creștine ortodoxe și Papalitatea schismatică* a lui Vladimir Guettée). La începutul secolului nostru, arhimandritul, apoi arhiereul Nicodim Munteanu, viitorul patriarh, a tradus mai multe scrieri — îndeosebi predici — din rusește.

Iată dar, că teologia românească din secolul al XIX-lea a fost în plin avânt, pregătind drumul marilor teologi ortodocși români din secolul nostru.

Nu mai este cazul să ne ocupăm și de numeroasele cărți de slujbă tipărite în această perioadă la București, Râmnic, Buzău, Iași și Neamț, iar din 1882 numai în Tipografia Cărților Bisericești din București și nici de numeroasele lucrări de popularizare a învățaturii creștine, în special catehisme, traduse, prelucrate sau originale.

Vom reține și câteva ediții integrale ale *Bibliei*: la *Petersburg*, în 1819 (a apărut sub îngrijirea Societății Biblice rusești cu colaborarea mitropolitului Gavriil Bănulescu Bodoni, arhiereului Varlaam Cuza și altora), la *Buzău* (în 1854—1856) ambele după ediția de la Blaj din 1795 și *Biblia Sf. Sinod* din 1914, sub mitropolitul primat Conon Arămescu-Donici, pe baza traducerilor mai vechi care au la bază Septuaginta. În 1913 a apărut *Mica Biblie*, cu părți alese din Sfânta Scriptură, sub îngrijirea episcopului Nicodim Munteanu, arhim. Iuliu Scriban și preotului Pavel Savin. Din *Noul Testament* au apărut mai multe ediții.

O atenție deosebită trebuie să acordăm profesorilor de la Facultatea de teologie din Cernăuți, înființată în 1875, care au tipărit lucrări teologice de mare valoare, unele traduse și în limbile altor Biserici Ortodoxe. Toți profesorii erau oameni cu aleasă pregătire cărturărească dobândită la Facultatea din Cernăuți, desăvârșită apoi la Facultățile de teologie — catolice și protestante — din Apus, îndeosebi la Viena. Amintim între profesorii ei pe frații *Eusebiu* (1838—1922) și *Constantin Clement Popovici* (1846—1938). Primul a funcționat la catedra de Istorie bisericească aproape o jumătate de veac, fiind ales membru de onoare al Academiei Române. A lăsat cunoscutul curs de *Istorie bisericească universală* rostit în nemțește, tradus în românește de Gherasim Timuș și Athanasie Mironescu (2 vol.), apoi numai de cel din urmă (4 vol., 1925—1928). Fratele său a fost profesor de Drept bisericesc o perioadă tot așa de îndelungată. A tipărit *Fîntînile (izvoarele) și codicii Dreptului bisericesc ortodox* (1886), *Canoanele apostolice* (1896), iar cursul său de Drept bisericesc a rămas numai litografiat. Profesorul de Vechiul Testament *Isidor Onciul* (1834—1897) a publicat un *Manual de Arheolo-*

gie biblică (1884), *Manual de introducere în cărțile Testamentului Vechi* (1889), *Cartea psalmilor, traducere și comentar* (1898), iar o *Gramatică ebraică* a rămas în manuscris.

De la profesorul *Alexie Comoroșan* (1842—1881) au rămas două volume de *Prelegeri academice din Dogmatica Ortodoxă* (Cernăuți, 1887—1889), iar de la urmașul său la catedră, *Ștefan Saghin* (1859—1921) lucrările: *Logos la Sfântul Evanghelist Ioan* (1896), *Dogma întrupării după doctrina Bisericii Ortodoxe* (1901), *Dogma soteriologică după doctrina Bisericii Ortodoxe* (1903) ș.a.

Vasile Găina (1868—1907), teolog de mare valoare cu studii la Viena, Berlin, Bonn și Atena, a publicat multe lucrări de Teologie fundamentală: *Universalitatea, ființa și originea religiunii* (1898), *Teoria revelației* (1899), *Argumentul cosmologic și fizico-teologic sau teleologic pentru existența lui Dumnezeu* (1901), *Budism și creștinism* (1906) și un *Curs de Teologie Fundamentală*, în manuscris. O activitate tot așa de rodnică a desfășurat profesorul de Morală *Emilian Voiutschi* (1850—1920), cu ale sale *Prelegeri academice din Teologia Morală ortodoxă* (3 vol., 1906—1908) și câteva lucrări din domeniul Vechiului Testament: *Profetul Ioil, traducere și comentar* (1882), *Proverbele lui Solomon, traducere și comentar* (1901), apoi trei volume de *Predici pentru toate duminicile anului bisericesc* (1896—1900, în colaborare). Câteva lucrări valoroase de Vechiul Testament a publicat și profesorul agregat *Silvestru Octavian Isopescu* (1878—1922): *Profetul Obadia* (1901), *Cartea Iov* (1904), *Profetul Maleachi* (1908), *Plîngerile lui Ieremia* (1909), *Legile agrare la evrei* (1911), la care se adaugă prima traducere românească a *Coranului* (1912).

La catedra de Omiletică și Catehetică a activat profesorul *Ioan Juvenal Ștefanelli*, care a tipărit *Catehetica Bisericii dreptcredincioase răsăritene* (1879—1904), *Cateheze* (3 vol., 1879—1881), *Liturgica* (1886), un manual de religie (*Învățătură creștinească*) etc. Tot la Teologia practică a activat *Vasile Mitrofanovici* (1831—1888), care a tipărit *Omiletica Bisericii răsăritene* (1885), iar *Pastorală* și *Liturgica* i-au rămas în manuscris. Urmașul său la catedră, *Teodor Tarnavschi* (1859—1914), i-a prelucrat și tipărit cursul de Liturgică, sub titlul *Prelegeri academice despre Liturgica Bisericii Ortodoxe dreptcredincioase răsăritene* (1909).

Observăm că aproape toți profesorii Facultății de teologie din Cernăuți și-au publicat prelegerile lor universitare. Toate sînt lucrări de mare valoare științifică și care au fost de un real folos și elevilor lor deveniți profesori la Facultățile de teologie din București, Belgrad și Sofia sau la Institutele teologice din Sibiu, Arad și Caransebeș. Majoritatea cursurilor universitare erau tipărite spre sfîrșitul vieții autorilor,

încît ele reprezintă munca lor de o viață întreagă, fiind în permanență îmbunătățite. Din această pricină, cursurile profesorilor de la Facultatea de teologie din Cernăuți mai pot fi folosite (cu oarecari rezerve) pînă astăzi.

Pe lîngă acești profesori, trebuie să pomenim și pe alți slujitori ai Bisericii din Bucovina de la care au rămas unele lucrări teologice, istorice sau de alt gen. Între ei pot fi amintiți mitropoliții *Teoctist Blajevici* (1877—1879), autor de manuale școlare de limbă română și religie și urmașul său *Silvestru Morariu-Andrievici* (1880—1895), autor de manuale didactice de Aritmetică, Citire, Catehisme, Istorii biblice, cărți de muzică etc. Între preoții de mir s-au remarcat *Simion Florea Marian* (1847—1907), membru activ al Academiei Române, și *Dimitrie Dan* (1856—1927), membru corespondent al aceleiași Academii, preotul *Iraclie Porumbescu* (1823—1896), tatăl marelui compozitor Ciprian, preotul *Constantin Morariu* din Pătrăuți—Suceava ș.a. Simion Florea Marian a publicat mai multe lucrări asupra folclorului românesc, neîntrecute pînă azi (*Poezii populare române*, 2 vol., *Tradițiuni populare române*, *Datine populare române*, *Cromatică poporului român*, *Ornitologia poporului român*, *Descîntece populare române*, *Nașterea la români*, *Nunta la români*, *Înmormîntarea la români*, *Sărbătorile la români* etc.). Dimitrie Dan a scris cîteva lucrări istorice (*Mănăstirea și comuna Putna*, 1905, *Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu*, 1911, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, 1912 ș.a.). De la ceilalți doi au rămas felurite lucrări literar-istorice.

Presa bisericească. Putem afirma că începuturile presei bisericești la noi sînt tot o rodire a învățămîntului teologic, căci abia după formarea unor oameni pregătiți s-au putut pune bazele unor periodice bisericești. Încă de la 18 decembrie 1838, tinerii dascăli de origine transilvăneană, ierodiaconul Dionisie Romano, profesor la «școala națională» și Gavriil Munteanu, profesor la seminarul din Buzău, au publicat o «înștiințare» prin care își anunțau intenția de a scoate un ziar bisericesc, cu scopul «de a hrăni duhul religios și moral ce a caracterizat totdeauna nația românească».

Foaia a apărut la 7 ianuarie 1839, sub titlul *Vestitorul bisericesc, gazetă religioasă și morală*. A apărut săptămînal, în patru pagini, în tipografia Episcopiei pînă în decembrie 1840. Avea și un supliment de *Meditații religioase*, traduse din nemțește de Gavriil Munteanu, strînse apoi în două volume (Buzău, 1839—1840). Cele mai multe articole — de regulă traduceri — aparțineau celor doi redactori, la care se adăugau cîteva cuvîntări ale arhimandritului Eufrosin Poteca și chiar traduceri făcute

de elevii de la seminar. Aproape toate erau însă rupte de realitățile bisericești, fapt pentru care foaia n-a avut nici un ecou în rîndul preoțimii, fiind nevoită să-și înceteze apariția, după numai doi ani de viață. O bună parte din articolele publicate de Dionisie Romano în paginile «Vestitorului» au fost strînse mai târziu într-un volum, cu titlul *Principii generale de înțelepciune și datoriile tinerilor* (Buzău, 1871). Cu toate că *Vestitorul bisericesc* n-a fost de un real folos Bisericii și preoțimii, totuși însemnătatea sa constă în faptul că a fost primul ziar în Biserica noastră, pregătind drumul publicațiilor periodice bisericești de mai târziu.

Din septembrie 1850 pînă în august 1852, Dionisie Romano, acum arhimandrit, a scos la București o nouă foaie bisericească, mult mai interesantă, intitulată *Eho eclesiastic, gazetă religioasă-morală*. Foaia apărea o dată pe lună, avînd și un supliment «Biblioteca religios-morală», în care erau publicate felurite broșuri cu caracter religios-moralizator sau fragmente din cărțile Sf. Scripturi. Nici această foaie n-a avut o soartă mai bună, căci nefiind sprijinită de preoțime și nici chiar de oficialitățile bisericești, a trebuit să-și înceteze apariția.

În ciuda faptului că primele foi bisericești de la noi nu și-au putut atinge scopul urmărit, fiind primite cu indiferență de preoțime, totuși, considerăm că lui Dionisie Romano i se cuvine, pe bună dreptate, atributul de «părinte al ziaristicii noastre bisericești».

A treia foaie bisericească tipărită în Țara Românească a fost *Predicatorul*. A apărut săptămînal la București, între 1 ianuarie — 25 decembrie 1857 și 1 martie 1858 — 19 februarie 1859. Redactorii «Predicatorului» au fost protosinghelul Dionisie Măldărescu, iconomul Mitropoliei, și Ilie Benescu, profesor la seminarul din București, amîndoi foști bursieri ai mitropolitului Neofit la Atena (în 1858 locul lui I. Benescu a fost luat de duhovnicul Ioil). Au apărut articole de istorie bisericească și de morală, precum și cîte o predică în fiecare număr, deci avea un cuprins mai variat și mai legat de nevoile imediate ale preoțimii.

Între 28 ianuarie 1862 și 19 iulie 1864, a apărut, tot la București, *Biserica*, redactată de preotul Grigorie Musceleanu. În paginile foii, au apărut mai multe articole cu caracter istoric, legate mai ales de trecutul mînăstirilor, chiar cu reproducerea unor documente inedite, fiind tocmai în preajma secularizării. În 1871—1872, foaia a reapărut, sub titlul *Biserica română*. În cursul discuțiilor pricinuite de ultimele legiuiri bisericești ale lui Alexandru Ioan Cuza, a apărut la București, în 1866—1867, *Ecclesia*. Era redactată de Scarlat Rosetti și de arhimandritul moldovean Climent Nicolau, un om pregătit, fost profesor la Socola. Sînt interesante

cîteva documente privitoare la începuturile Mitropoliei Ungrovlahiei, traduse după colecția lui Miklosich—Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*. În 1870—1872, arhimandritul Teoctist Scriban a editat, în București, *Vocea Bisericii*, «ziar literar și științific religios». A publicat mai ales cuvîntări, multe traduse de el însuși din Sf. Grigorie Teologul, precum și articole de cuprins felurit.

În Moldova, cea mai veche foaie bisericească a fost *Preotul*. A apărut săptămînal — însă cu întreruperi — de la 15 aprilie 1861, pînă la 9 aprilie 1866, fiind redactată de Climent Nicolau, pe care l-am amintit mai sus, ajutat — pentru scurt timp — de ierodiaconul Inochentie Moisiu, viitorul episcop de Roman. Noua gazetă s-a ridicat cu mult curaj împotriva relelor existente atunci în Biserica noastră. S-au publicat și articole de interes bisericesc, destul de izbutite pentru acel timp.

La 3 octombrie 1864, a apărut tot la Iași o nouă foaie bisericească, *Predicatorul moralului evanghelic și al umanității*, sub conducerea arhimandritului Isaia Teodorescu (popa Duhu al lui Ioan Creangă), pe atunci rector al Seminarului de la Socola, ajutat la început de preotul Constantin Știubei, apoi de pr. Constantin Buțureanu. În paginile sale au apărut felurite predici și cronici bisericești. Și-a încetat apariția în iulie 1865.

Între 1 octombrie 1868 și 1 ianuarie 1872 a apărut, la Iași, *Foaia oficială bisericească a Sfintei Mitropolii a Moldovei*, cu binecuvîntarea mitropolitului Calinic Miclescu. Publica mai mult acte oficiale ale Mitropoliei, circulare, concursuri etc. În paginile ei s-a publicat, pentru prima oară în românește, *Expunerea doctrinei Bisericii Ortodoxe* a teologului francez trecut la Ortodoxie, Vladimir Guettée.

Prima revistă bisericească de înaltă ținută teologică a fost *Biserica Ortodoxă Română*, organul oficial al Sf. Sinod (azi Buletinul oficial al Patriarhiei Române). A apărut — lunar — de la 1 octombrie 1874 pînă azi, cu scurte întreruperi în 1878—1880 și în 1916—1921. Era sub conducerea unui comitet de redacție, format din cîteva membri ai Sf. Sinod și profesori de la Seminarul Central și Facultatea de teologie sau alți teologi. Primii președinți ai comitetului de redacție au fost arhieriei titulari: Ghenadie Țeposu, fostul episcop de Argeș (1874—1877), urmat de Silvestru Bălănescu, Ghenadie Enăceanu (1877—1878), Gherasim Timuș, Calistrat Orleanu ș.a. În paginile revistei s-au publicat felurite studii de teologie, de unii membri ai Sf. Sinod, de profesorii de la Facultatea de teologie și chiar de unii preoți din București (Ghenadie Țeposu, Silvestru Bălănescu, Gherasim Timuș, Calistrat Orleanu, Gheorghe Zottu, Athanasie Mironescu, Dragomir Demetrescu, Ștefan Călinescu și mai tîrziu Ioan

Mihălcescu ș.a.). S-au publicat și numeroase studii de istoria Bisericii Române (de episcopii Melchisedec Ștefănescu și Ghenadie Enăceanu, profesorul Constantin Erbiceanu, Nicolae Dobrescu ș.a.), traduceri din Sf. Părinți, predici, cronici ale unor evenimente bisericesti interne și externe. Ca material suplimentar, se publicau și dezbaterile Sf. Sinod. Întrucât la începuturile ei revista publica numai studii de teologie înaltă, greu de înțeles de preoții noștri de acum un veac, în cea mai mare parte absolvenți a patru clase de seminar, s-au ridicat adeseori critici și obiecțiuni împotriva ei. Abia către sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale celui de-al XX-lea, au început să se publice studii și articole legate de viața preoțimii. De remarcat că printre colaboratori s-au numărat și câțiva ardeleni, e adevărat, foarte puțini. În orice caz, *Biserica Ortodoxă Română*, cu toate că n-a fost apreciată așa cum se cuvenea de către preoțime, a fost cea mai bună revistă de specialitate în acel timp, împlinind un rol însemnat în promovarea teologiei românești.

O altă revistă de înalt nivel teologic a fost *Ortodoxul*, care a apărut la București — de două ori pe lună — de la 1 ianuarie 1880. Era redactată de cunoscutul teolog de neam grec Dr. Gheorghe Zottu (1842—1885), profesor la cele două seminarii și apoi la Facultatea de teologie din București. După moartea lui, a fost redactată de către un comitet. Și-a încetat apariția la 24 august 1886, deci îndată după moartea mitropolitului primat Calinic Miclescu, care o patronase. Revista «Ortodoxul» se remarcă prin varietatea materialelor publicate (studii de teologie, de istorie a Bisericii românești, traduceri din Sf. Părinți, predici, știri din viața Bisericilor Ortodoxe surori — îndeosebi a celei din Transilvania — și din viața Bisericii Ortodoxe Române.

Pentru a contracara lucrarea negativă a ziarului *Deșteptarea*, scoasă de un grup de preoți din Iași, certați cu disciplina bisericească, sub îndrumarea lui George Mîrzescu, avocat și profesor la Facultatea de drept a Universității ieșene, mitropolitul Iosif Naniescu a încredințat profesorilor Constantin Erbiceanu și Dragomir Demetrescu, pe atunci la Seminarul «Veniamin», sarcina de a redacta o nouă publicație periodică bisericească, intitulată *Revista Teologică*. A apărut la Iași, între 25 martie 1883 și 18 ianuarie 1887. În cei 4 ani de apariție, în paginile revistei au apărut o serie de lucrări teologice, semnate de cei doi redactori și de alți profesori ai Seminarului Veniamin, precum și numeroase lucrări de istorie bisericească, datorate lui Constantin Erbiceanu.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în primele decenii ale celui de-al XX-lea, au apărut și alte reviste și ziare bisericesti, redactate

de diferiți teologi sau de unele asociații preoțești. De pildă, la București a apărut *Amvonul* (1891—1893), organ al Societății «Amvonul român», continuat de *Amvonul și Școala* (1893—1894), *Voința Bisericii Române* (1891—1894), redactată de unii profesori de teologie cu studii în Apus, *Vocea Bisericii*, primul «ziar eclesiastic ilustrat» (1894—1896), redactat de profesorul Badea Cireșeanu, *Teologul* (1897—1898), redactat de un comitet de studenți teologi (între care și Ioan Mihălcescu), *Apostolul* (1900—1901) ș.a.

O existență mai îndelungată a avut *Consolatorul*, organul Societății clerului român «Ajutorul» (1879—1880, apoi 1898—1904), care din 1904 a apărut sub titlul *Amvonul* (1904—1916). Revista era redactată de un comitet, din care făceau parte cei mai distinși preoți bucureșteni din acel timp. Altă revistă era *Școala și Biserica* (1898—1914), condusă de profesorul D. Stănescu, autorul unor lucrări de istorie bisericească.

Una din cele mai apreciate reviste bisericești de la începutul secolului nostru a fost *Viitorul, revistă bisericească și didactică* (1 septembrie 1898—1916), sub conducerea profesorului Dimitrie Boroianu (pînă în 1904 a apărut la Iași sub conducerea lui D. Boroianu și a profesorului V. Oiaga, de la Seminarul Veniamin). S-a bucurat de colaborarea celor mai distinși teologi ai vremii (profesori de la Facultatea de teologie, arhimandritul Iuliu Scriban ș.a.).

Tot așa de bună era și *Revista Ortodoxă* (1912—1916), redactată de un comitet, în care intrau cei mai distinși teologi ai vremii: arhimandritul Iuliu Scriban, I. Popescu-Mălăești, I. Mihălcescu, N. Dobrescu, C. Nazarie și episcopul Nicodim al Hușilor.

Dintre foile bisericești care au apărut în provincie, merită să ne rețină atenția *Biserica și Școala* la Galați (1889—1897, cu mai multe întreruperi), *Menirea Preotului* la Rîmnicul Vîlcea (1890—1898, cu întreruperi), *Cuvîntul Adevărului*, tot la Rîmnic (1902—1909), unul din cele mai bune periodice bisericești. La Pitești a apărut *Revista Societății clerului argeșan «Frăția»* (1900), care în 1904 și-a schimbat titlul în *Păstorul Ortodox* (a apărut pînă în 1912) — redactată de Platon Ciosu. La Curtea de Argeș a apărut *Calea Vieții*, revistă bisericească populară a Societății clerului «Apostolul» din jud. Olt (1904—1912), redactată de preotul V. Predeanu. Din iulie 1912 pînă în iunie 1916, în locul acestor două reviste a apărut la Pitești *Adevărul bisericesc*, ca organ al Societății «Frăția» a clerului din eparhia Argeșului, sub îndrumarea unui comitet de preoți din eparhie.

Societatea «Ocrotirea» a clerului din Mitropolia Moldovei publica la Iași revista *Ortodoxul*, redactată de preotul Teodor Ghiga (1910—1913). Între 1911—1915 a apărut, la București, *Cultura*, revista cîntăreților bisericești din România, sub conducerea unui comitet, în frunte cu Ion Popescu-Pasărea.

La Cernăuți, profesorii Facultății de teologie — cu ajutorul mitropolitului Silvestru Morariu-Andrievici, publicau, din 1882, revista *Candela*, cu studii în limbile română și ruteană. În paginile acesteia au apărut studii de mare valoare teologică. Revista a apărut — cu o întrerupere în timpul primului război mondial — pînă în 1946.

Așadar, din mulțimea ziarelor și revistelor bisericești din a doua jumătate a secolului trecut și primele decenii ale secolului nostru, s-au impus doar *Biserica Ortodoxă Română*, *Ortodoxul*, *Revista Teologică*, *Viitorul* și *Candela*, redactate de arhieriei sau profesori de teologie, deci oameni cu pregătire superioară, care au izbutit să imprime o notă nouă presei noastre bisericești.

Concluzii. Din toată expunerea noastră, rezultă că literatura și presa bisericească din secolul trecut au fost în strînsă legătură cu înființarea școlilor noastre teologice și că au cunoscut o dezvoltare continuă, astfel că la începutul secolului XX, unele lucrări teologice românești au ajuns să fie cunoscute și peste hotare. Oricît de modeste au fost, le revine meritul de a fi pregătit drumul valoroaselor publicații bisericești de după 1918 și mai ales a celor din zilele noastre.

BIBLIOGRAFIE

Literatura teologică în secolul al XIX-lea. ILIE GEORGESCU, *Manuale didactice teologice în veacul XIX*, în S.T., an. IX, nr. 9—10, 1957, p. 710—725; MIRCEA PĂCURARIU, *Traduceri românești din literatura teologică rusă pînă la sfîrșitul secolului XIX*, în S.T., an. XI, nr. 3—4, 1959, p. 182—212; NICOLAE NICOLAESCU, *Studiile biblice în Biserica Ortodoxă Română*, în S.T., an. XXIII, nr. 1—2, 1971, p. 14—30; MIRCEA PĂCURARIU și ALEXANDRU CIUREA, *Istoriografia Bisericii Române și problemele ei actuale*, în B.O.R., an. LXXXIX, nr. 3—4, 1971, p. 355—381; MILAN ȘESAN, *Probleme de istorie bisericească în expunerea cercetătorilor ortodocși români*, în B.O.R., an. LXXXIX, nr. 3—4, 1971, p. 382—394; IOAN COMAN, *Preocupări patristice în literatura teologică românească*, în S.T., an. XXIII, nr. 5—6, 1971, p. 309—339; D. STĂNILOAE, N. CHIȚESCU, I. TODORAN, I. ICĂ și I. BRIA, *Teologia Dogmatică în Biserica Ortodoxă Română în trecut și azi*, în *Ortodoxia*, an. XXIII, nr. 3, 1971, p. 309—365; LIVIU STAN, *Contribuții și poziții ale teologilor români în probleme de Drept bisericesc*, în S.T., an. XXIII, nr. 3—4, 1971, p. 149—173; GABRIEL POPESCU, *Predică și predicator în Biserica Ortodoxă Română*, în B.O.R., an. LXXXIX, nr. 1—2, 1971, p. 96—120; ENE BRANIȘTE, *Literatura liturgică în teologia românească*, în B.O.R., an. LXXXIX, nr. 1—2, 1971, p. 121—134, (să se vadă și vol. *De la théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours*, Bucarest, 1974, 528 p.).

Teologi din secolul XIX. G. DEM TEODORESCU, *Viața și operele lui Eufrosin Poteca*, București, 1883, 50 p. (extras din *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, an. I, vol. II, 1883); ION VÎRTOSU, *Pagini din autobiografia lui Eufrosin Poteca*, B.O.R., an. LV, nr. 7—10, 1937, p. 498—514; C. RĂDULESCU-MOTRU, *Catehismul mititel al lui Eufrosin Poteca*, București, 1940, 23 p. (extras din *Revista de Pedagogie*, an. X, 1940); ION VÎRTOSU, *Eufrosin Poteca egumen la mănăstirea Motru*, Craiova, 1943, 29 p. (extras din *Revista de istorie bisericească*, an. I, nr. 2, 1943, p. 65—91); GHEORGHE I. MOISESCU, *O sută de ani de la moartea arhimandritului Eufrosin Poteca, egumenul mănăstirii Gura Motrului*, în M.O., an. X, nr. 11—12, 1958, p. 767—779; GHEORGHE I. MOISESCU, *Din corespondența arhimandritului Eufrosin Poteca*, în M.O., an. X, nr. 11—12, 1958, p. 807—834; ILIE POPESCU TEIUȘAN, *Eufrosin Poteca (1786—1858)*, în vol. *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, III, București, 1967, p. 66—83; CONSTANTIN MOSOR, *Arhimandritul Eufrosin Poteca (1786—1858)*, în B.O.R., an. LXXIX, nr. 9—10, 1971, p. 1037—1050; VENIAMIN MICLE, *Arhimandritul Eufrosin Poteca predicator*, în M.O., an. XXVIII, nr. 9—10, 1976, p. 718—734; GHEORGHE NEAGOE, *Eufrosin Poteca teolog și slujitor bisericesc*, în MO, an. XXVIII, nr. 11—12, 1976, p. 1012—1018.

T. G. BULAT, *Nicolae Bălășescu, primul director al Seminarului Central din București*, în S.T., an. XV, nr. 7—8, 1963, p. 391—414; T. G. BULAT, *Nicolae alias Nifon Bălășescu, profesor de teologie și călugăr «chirovag»*, în G.B., an. XXIII, nr. 5—6, 1964, p. 501—508.

MIRCEA PĂCURARIU, *Arhieriei Neofit și Filaret Scriban*, în M.M.S., an. XXXV, nr. 1—2, 1959, p. 87—116; MIRCEA PĂCURARIU, *Arhimandritul Teoctist Scriban*, în M.M.S., an. XXXVI, nr. 3—4, 1961, p. 236—240.

VENIAMIN POCITAN, *Arhimandritul Veniamin Catulescu*, în B.O.R., an. XLVIII, nr. 4, 1930, p. 301—311; GABRIEL COCORA, *Arhimandritul Veniamin Catulescu orator*, în G.B., an. XXV, nr. 5—6, 1966, p. 423—441.

VENIAMIN POCITAN, *Protopresbiterul Simeon Popescu (1848—1919)*, în B.O.R., an. LX, nr. 7—8, 1942, p. 265—282 (și extras).

MANUEL MENICOVICI, *Un apărător al Ortodoxiei la curtea țarului Alexandru I (Alexandru Sturza)*, în *Viața Românească*, Iași, an. XVI, nr. 9, 1924, p. 318—335; G. BEZVICONI, *Din vremea lui Alexandru Sturza*, în rev. *Din trecutul nostru*, IV, 1936, p. 1—81; IOAN IRIMIA, *Viața și opera religioasă a lui Alexandru Scarlat Sturza*, în B.O.R., an. LXIII, nr. 11—12, 1945, p. 657—667 și an. LXIV, nr. 4—6, 1946, p. 258—273; COSTACHE BUZDUGAN, *Alexandru Scarlat Sturza (1791—1854) și rolul său în Biserica Ortodoxă*, în S.T., an. XXIV, nr. 3—4, 1972, p. 255—265.

Teologi bucovineni. VALERIAN ȘESAN, *Clementie Constantin Popovici*, în *Candela*, an. XLIX, 1938, p. 62—73; IOAN ZUGRAV, *Profesorul Eusebiu Popovici*, în M.M.S., an. XXXV, nr. 7—8, 1959, p. 480—486; PETRU PROCOPOVICI, *Vasile Mitrofanovici*, în M.A., an. II, nr. 1—2, 1957, p. 130—133; NICOLAE NEAGA, *Isidor Onciul*, în M.A., an. II, nr. 3—4, 1957, p. 289—290; NICOLAE NEAGA, *Un orientalist român: Silvestru Octavian Isopescu*, în M.M.S., an. XXXIII, nr. 5—7, 1957, p. 468—472; ATANASIE NEGOIȚĂ, *50 de ani de la moartea lui Silvestru Oct. Isopescu, primul orientalist român traducător din siriacă*, în G.B., an. XXXI, nr. 9—10, 1972, p. 1036—1041; PETRU REZUȘ, *Profesorul Vasile Găină. Omul și opera*, în M.M.S., an. XXXIII, nr. 1—2, 1957, p. 127—134; PETRU REZUȘ, *Preotul profesor Alexiu Comoroșan*, în M.M.S., an. XXXVIII, nr. 1—2, 1962, p. 53—56; PETRU REZUȘ, *Dogmatistul ortodox Ștefan Saghin*, în M.M.S., an. XXXVII, nr. 5—6, 1961, p. 452—454; IRINEU CRĂCIUNAȘ, *Preotul profesor Emilian Voiutschi*, în M.M.S., an. XLII, nr. 9—12, 1966, p. 674—688; V. UNGUREANU, *Preotul profesor Teodor Tarnavschi*, în M.M.S., an. LV, nr. 3—6, 1979, p. 385—389; R. CÂNDEA, *Un creștin și un român: preotul C. Morariu*, Cernăuți, 1928, 14 p.; MIHAI BOCA, *Preotul folclorist Simion Florea Marian*, în M.M.S., an. XXXIII, nr. 3—4, 1957, p. 317—322; GABRIEL ȘTREMPEL, *Simion Florea Marian și vechea slovă românească*, în «*Studii și Cercetări de Bibliologie*», seria nouă, XIII, București, 1974, p. 113—130; TRAIAN FILIP, *Marian sau spațiul liric bucovinean în port național*, în vol. *Omagiu lui Iosif Constantin*

Drăgan, I, Roma, 1977, p. 261—304; MIHAI BOCA, *Preotul Dimitrie Dan*, în M.M.S., an. XXXIX, nr. 9—10, 1963, p. 610—613; ORESTE GHERASIM, *Preotul Dimitrie Dan istoric și folclorist*, în M.M.S., an. XLIII, nr. 11—12, 1967, p. 699—701; IOSIF ANTOHL, *Silvestru Morariu-Andrievici*, în vol. *Din istoria pedagogiei românești*, III. Culegere de studii, București, 1967, p. 204—232.

Presă bisericească. NERVA HODOȘ și AL. SADI IONESCU, *Publicațiile periodice românești (ziare, gazete, reviste). Descrierea bibliografică. Catalog alfabetic*, tom. I, 1820—1906, București—Leipzig—Viena, 1913, XXIII+812 p.; și tom. II 1907—1918, București, 1969, XXIII+869 p. (tom. II, redactat de George Baiculescu, Georgeta Răduică și Neonila Onofrei); ONISIFOR GHIBU, *Ziaristica bisericească la români. Studiu istoric*, Sibiu, 1910, 148 p.; N. IORGA, *Istoria presei românești de la primele începuturi până la 1916*, București, 1922, 168 p.; GABRIEL COCORA, *Arhimandritul Dionisie Romano n-a fost redactor la Predicatorul*, în M.O., an. XI, nr. 3—4, 1959, p. 204—206; GABRIEL COCORA, *Cîteva precizări și adăugiri cu privire la începuturile periodicelor românești*, în G.B., an. XIX, nr. 3—4, 1960, p. 215—228; GABRIEL COCORA, *Prima editură religioasă din țara noastră*, în M.O., an. XV, nr. 7—8, 1963, p. 604—612; GH. BURCĂ, *Publicații periodice religioase din secolul al XIX-lea, în Moldova*, în M.M.S., an. LII, nr. 1—2, 1976, p. 55—76; nr. 7—8, 1976, p. 507—518; nr. 9—12, 1976, p. 691—710.

XVIII

LITERATURA TEOLOGICĂ ȘI PRESA BISERICESCA ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT ÎN SECOLUL AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE AL XX-LEA

Spre deosebire de literatura teologică din Țara Românească și Moldova, cea din Transilvania s-a dezvoltat în împrejurări cu totul diferite. Câtă vreme în Bisericiile din țările românești extracarpătice exista o preocupare permanentă pentru probleme teologice (traduceri din Sf. Părinți și lucrări originale), Bisericii românești din Transilvania i se puneau, în primul rând, probleme de ordin național și social. Biserica, fiind aici singura conducătoare a poporului român aflat sub stăpânire străină, era firesc ca toate strădaniile ierarhilor și preoților cu mai multă învățătură să se îndrepte întâi spre aceste probleme și apoi spre cele teologice. Așa se explică faptul că ierarhul cu aleasă pregătire cărturărească Inochentie Micu, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, nu s-a preocupat de probleme teologice, ci de probleme naționale și sociale, cerînd drepturi pe seama națiunii sale. Iar învățații teologi blăjeni din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii ale celui următor, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, au fost preocupați mai mult de lucrări istorice și filologice, prin care căutau să dovedească originea romană a poporului și a limbii noastre, precum și continuitatea lui neîntreruptă pe aceste meleaguri, încît lucrările lor de teologie au trecut aproape neobservate de mulți cercetători. Același fenomen îl întîlnim și în secolul al XIX-lea. Teologii români — fie ortodocși, fie uniți — s-au ocupat de probleme de istorie, de lingvistică, de pedagogie, de economie și, într-o măsură mai redusă, de probleme teologice.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, consemnăm lucrările istorice, lingvistice și teologice ale corifeilor Școlii ardelenice, pe care le-am menționat în alt loc, precum și ale altor cărturari afiliați lor.

Multe din lucrările celor din urmă au rămas în manuscris. De pildă de la preotul braşovean *Nicolae Grid* († 1815) au rămas câteva «însemnări» privitoare la trecutul românilor din Şchei în perioada 1383—1815 (alte «însemnări» au scris preoţii *Voina Pitiş*, *Voina Pitiş II* şi *Dimitrie Orghidan*). Preotul unit *Ioan Monorai* (1756—1836) din Mănărade a scris o *Scurtă cunoştinţă a lucrurilor Dachiei şi mai ales ale Ardealului...*, precum şi o versiune latinească a ei, într-o redactare mai îngrijită (*Brevis notitia rerum dacicarum...*).

În Banat, protopopul Mehadiei, *Nicolae Stoica de Haţeg* (1751—1832) a lăsat mai multe lucrări literare şi istorice în manuscris, între care se remarcă o *Cronică a Banatului*, între anii 1683—1827, în care notează felurite evenimente istorice şi întâmplări trăite de el sau povestite din bătrâni. Tot pe atunci, preotul *Petru Teodorovici* din Timişoara făcea prima traducere în româneşte (din sârbeşte) a romanului «Robinson Crusoe».

În «Crăiasca Tipografie a Universităţii din Buda» anumiţi preoţi cărturari au publicat felurite lucrări istorice, lingvistice, teologice şi cu alt conţinut. Între ei se numără şi *Petru Maior*, ale cărui lucrări teologice şi istorice le-am înfăţişat într-un alt capitol. În timp ce Maior era «crăiesc revizor» (cenzor) şi corector al cărţilor româneşti care se tipăreau la Buda, a izbutit să dea la lumină mai multe lucrări istorice: *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, cu cele două anexe: *Dizertaţie pentru începutul limbii româneşti* şi *Dizertaţie pentru literatura ce veche a românilor* (1812), apoi *Istoria Bisericii românilor* (1813), câteva lucrări pentru luminarea ţărănimii: *Învăţătură pentru prăsierea pomilor*, (1812), *Dizertaţie... pentru zahăr* (1813), *Învăţătură pentru agonisirea viţei de vie şi despre măiestria de a face vin* (1813), *Învăţătură pentru ferirea şi doftoria boalelor* (1816) şi lucrarea lui Fenelon, *Întâmplările lui Telemach* (1816), tradusă din italieneşte.

Cunoscutul *Dicţionar de la Buda* din 1825 — intitulat «Lexicon românesc-latinesc-unguresc-nemţesc», — cu aproape 10.000 de cuvinte, era rezultatul muncii celor mai de seamă preoţi cărturari ai vremii, uniţi şi ortodocşi. A fost început de *Samuil Micu* şi continuat de preotul unit *Vasile Coloşi* din Săcărîmb (jud. Hunedoara), de canonicul *Ioan Corneli* din Oradea, iar în 1820 i s-a încredinţat revizuirea întregii lucrări lui *Petru Maior*. După moartea acestuia (1821), munca a fost continuată de *Ioan Teodorovici*, parohul bisericii ortodoxe române din Pesta şi de doctorul *Alexandru Teodori*. Un alt preot unit, *Teodor Aron*, a tipărit mai târziu, cartea *Anotări din istoria eclesiastică despre urzirea şi lăţirea credinţei creştine între români* (Pesta, 1850).

În aceeași perioadă, au tipărit unele lucrări la Buda și câțiva preoți bănățeni. De pildă, cunoscutul fabulist *Dimitrie Țichindeal* (1775—1818), preot în Becicherecul Mic, lângă Timișoara, unul din primii profesori ai Preparandiei din Arad, a tipărit, în 1802, *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*, lucrare cu caracter moralizator, în 1808 o *Adunare de lucruri moralicești de folos și spre veselie*, iar în 1814 o culegere de fabule, *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături*, toate trei traduse — în parte prelucrate — după cărturarul sîrb Dositei Obradovici. Pe lângă acestea, D. Țichindeal a tipărit și o lucrare de teologie: *Epitomul sau scurte arătări pentru sfînta biserică, pentru veșmintele ei și pentru dumnezeiasca Liturghie..., așijderea pentru preotul și slujitoriul lui Dumnezeu, prin scurte întrebări și răspunsuri...* (1808), traducere după lucrarea episcopului Dionisie Novacovici, apărută în trei ediții. O *Istorie bisericească, o Dogmatică, o Pastorală*, o lucrare *Despre sărbători ș.a.* au rămas în manuscris. Preotul *Nicolae Horga Popovici* din Seleuș—Arad a tipărit, tot atunci, lucrarea moralizatoare *Oglindă arătată omului înțelept* (Buda, 1807).

Ioan Teodorovici, despre care a fost vorba mai sus, originar din Lugoj, preot «la biserica greco-românească din Pesta» și cenzor al cărților care apăreau în «tipografia crăiască», a dat la lumină mai multe cărți cu caracter bisericesc și literar sau calendare românești. Între ele se numără: *Moralnice sentenții sau folositoare pilde* (traduse, 1813), *Istoria universală sau a toată lumea*, tradusă după învățatul sîrb Pavel Kenghe-laț (1824), *Pruncii cei părăsiți*, «istorie franțozască, adevărată și morală» după Leopold Schiemann (1830) și *Adelaida sau păstorița alpicească*, «istorie morală», după francezul Marmontel (1836).

La Buda s-au tipărit și alte lucrări teologice. În afară de *Predicile lui Petru Maior*, pe care le-am amintit în alt capitol, menționăm și cartea intitulată *Datorințele presviterilor parohialnici* (1817), cunoscuta lucrare pastorală — tipărită în mai multe rînduri în românește — scrisă de doi ierarhi ruși (Gheorghe Coninschi și Partenie Sopcovschi). S-au tipărit, de asemenea, numeroase cărți de cult pentru trebuințele bisericilor ortodoxe din Transilvania și Banat, între care se impun cele 12 *Mineie*, tipărite prin strădaniile episcopului Iosif al Argeșului (1804—1805) și ale medicului oculist Ioan Piuariu-Molnar, după ediția de Rîmnic din 1776—1780.

La Sibiu, activitatea tipografiei, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a fost mai slabă. Printre cărturarii români care și-au tipărit unele lucrări în tipografia familiei Barth se numără preotul brașovean

Radu Tempea V (*Gramatică românească*, în 1797), avocatul Vasile Aroș, medicul oculist Ioan Piuariu-Molnar, protopopul Moise Fulea, care a tipărit o *Bucoavnă de normă*, în mai multe ediții, și *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime* (1819).

Dintre lucrările teologice, putem menționa doar o *Învățătură teologică despre năravurile și datoriile oamenilor creștini, pentru trebuința candidaților de preoție neuniți*, în 1820, lucrată probabil de preotul profesor Ioan Moga, zis Teologul. După cum se arată chiar în foaia de titlu, era întrebuințată ca manual în «școala de bogoslovi» de la Sibiu. Probabil aici mai erau folosite *Predicile și Istoria bisericească* ale lui Petru Maior, *Retorica* lui Ioan Piuariu-Molnar, poate *Catehismul* lui Platon Levșin al Moscovei, tradus din nemțește de Gheorghe Lazăr și rămas în manuscris. Au apărut apoi numeroase cărți de slujbă, cele mai multe cu binecuvântarea episcopului Vasile Moga.

Cîteva cărți de cult s-au tipărit și la Brașov, după 1805. Se remarcă *Psaltirea în versuri* a lui Ion Prale (Brașov, 1827).

Protopopul de Caransebeș *Ioan Tomici* (1772—1839), fost un timp profesor la seminarul din Vîrșeț, a tipărit la Buda mai multe cărți de popularizare a cunoștințelor practice: *Cultura albinelor* (1823), *Cultura viermilor de mătase* (1823), apoi *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimii române* (1820). Tot la Buda a tipărit cîteva lucrări teologice *Constantin Diaconovici-Loga: Viața Domnului nostru Iisus Hristos* (1831), *Tîlcuirea Evangheliilor în duminicile Învierii și ale sărbătorilor* (1835), deși el nu avea pregătire teologică specială. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a tipărit cîteva cărți preotul *Mihail Velceanu* (1815—1882), între care: *Marcu Aureliu* (1854), *Numa Pompiliu* (1872), *Regule ortografice pentru scrierea cu litere latine* (1867), *Meditații religioase* ș.a. Tot între preoții bănățeni trebuie să-i pomenim pe *Nicolae Tincu-Velia* (1816—1867), protopop și profesor la seminarul din Vîrșeț, care a tipărit o *Istorie bisericească politico-națională a românilor preste tot, mai ales a celor ortodocși orientali din Austria...* (Sibiu, 1865), protopopul *Meletie Dreghici* din Timișoara (1814—1891), cu felurite lucruri literare sau de alt gen.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Sibiuul devine cel mai însemnat centru teologic ortodox. La aceasta a contribuit marele mitropolit *Andrei Șaguna*, prin operele sale istorice-canonice, dar și prin cele scrise de alții, la îndemnul său. Între lucrările scrise de el amintim: *Elementele Dreptului canonic* (1854), *Compendiu de Drept canonic* (1868), *Enchiridion sau carte manuală de canoane... cu comentarii* (1871), *Istorie*

Bisericii Ortodoxe răsăritene (2 vol., 1860), *Manual de studiu pastoral* (1872), felurite manuale pentru Institutul teologic prelucrate de el însuși : *Dogmatica, Morala, Mărturisirea lui Petru Movilă, Tîlcuirea Evangheliilor* (1857 și 1860), apoi *Biblia* din 1856—1858, aproape toate cărțile de cult ș.a.

Dintre colaboratorii săi îl amintim, în primul rînd, pe preotul rășinărean *Sava Popovici Barcianu* (1814—1879), membru corespondent al Academiei Române, de la care au rămas numeroase manuale didactice pentru învățămîntul elementar și mediu românesc : *Abecedare, Aritmetici, Gramatici ale limbii române, Gramatici ale limbii germane, manuale de limba germană, un masiv Dicționar româno-german și german-român* etc.

Nicolae Popea (1826—1908) — profesor, apoi consilier și vicar arhiepiscopesc, iar din 1889 episcop al Caransebeșului, — a scris cîteva lucrări istorice : *Vechea Mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei* (1870), *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei Șaguna* (1879), *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna* (1889) ș.a., pe baza căroră a fost ales membru activ al Academiei Române.

De la profesorul *Ioan Popescu* (1832—1892), membru corespondent al Academiei Române, au rămas, de asemenea, cîteva manuale pentru școlile elementare (*Cărți de citire, Aritmetică* etc.), precum și manuale de specialitate : *Pedagogia* (1868, ed. II 1873), *Psihologia empirică* (1881, ed. II 1887). Iar colegul său *Zaharia Boiu* (1834—1903), tot membru corespondent al Academiei, a scris alte manuale pentru școlile elementare (*Abecedar* — primul cu litere latine în Transilvania, ajuns la 14 ediții — *Citire, Geografie, Istorie, Istoria naturii, Fizica* etc.), precum și trei volume de predici : *Semințe în ogorul lui Hristos* (1898—1899). Profesorul *Dr. Ilarion Pușcariu* (1842—1922), spre sfîrșitul vieții vicar al Arhiepiscopiei, a scris cîteva manuale de teologie : *Isagogia adică introducerea în cunoștința cărților Sfintei Scripturi* (1878), *Principii de pedagogie generală* (1880), *Manual de istorie bisericească* (ed. I 1893, ed. IV 1919), la care se adaugă lucrările de istorie : *Documente pentru limbă și istorie* (2 vol. 1889—1897), *Mitropolia românilor ortodocși din Transilvania* (1900) ș.a. A fost vicepreședinte al Astrei și membru de onoare al Academiei Române.

Către sfîrșitul secolului XIX au mai activat profesorii *dr. Ioan Crișan* (1853—1893), *dr. Daniil Popovici Barcianu* (1847—1903), care au alcătuit mai multe manuale didactice, *dr. Simion Popescu* (1847—1920), de a cărui activitate ne-am ocupat în alt loc, *dr. Ioan Stroia* (1865—1937), cu unele lucrări de teologie, *dr. Petru Șpan* (1860—1911), autorul mai multor

lucrări de pedagogie : *Treptele formale ale învățămîntului* (1898), *Idei pregătitoare în pedagogie* (1902), *Lecții de didactică* (1906), *Lecții de psihologie* (1907), *Lecții de pedagogie* (1908), la care se adaugă unele manuale pentru învățămîntul elementar etc.

La începutul secolului nostru, la Institutul teologic-pedagogic sibian și-au desfășurat activitatea : dr. Nicolae Bălan, dr. Ioan Lupaș, dr. Silviu Dragomir, dr. Pavel Roșca, dr. Romulus Căndea, de la care au rămas mai multe lucrări teologice, istorice și pedagogice, publicate fie în paginile *Revistei Teologice*, fie aparte.

La Institutul teologic-pedagogic din Arad, merită să ne rețină atenția profesorii *Iosif Goldiș* (1836—1903), cu lucrări istorice-filozofice, în care combătea teoria roesleriană, fapt pentru care a fost ales membru corespondent al Academiei Române și *Vasile Mangra* (1850—1918), viitorul mitropolit al Ardealului, membru activ al Academiei Române, cu lucrările istorice : *Cercetări literare-istorice* (1896), *Mitropolitul Sava Brancovici* (1906), *Ierarhia și Mitropolia Bisericii române din Transilvania și Ungaria* (1908), *Contribuții la istoria Bisericii române* (1917) ș.a.

La Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș s-a remarcat profesorul *Iuliu Iosif Olariu* (1859—1920), primul bănățean care a obținut doctoratul la Facultatea de teologie din Cernăuți. În cursul îndelungatei sale activități didactice de 35 de ani (1885—1920), a tipărit manuale pentru aproape toate disciplinele teologice : *Introducerea în sfintele cărți ale Vechiului și Noului Testament* (1891, ed. III 1913), *Scrierile Părinților Apostolici* (1892), *Manual exegetic la Sfînta Scriptură a Noului Testament* (comentarii la cele patru Evanghelii și Epistole pauline, 1894—1913), *Explicarea psalmilor* (1901), *Manual de teologie dogmatică ortodoxă* (1907, ed. II, 1916), *Manual de tipic* (1897) și altele. Iuliu Iosif Olariu rămîne astfel unul din marii teologi români ortodocși. Profesorul Gheorghe Dragomir a tipărit un *Manual de teologie morală* (1909).

Tot în Banat trebuie să-l pomenim pe protopopul de Lugoj dr. *Gheorghe Popovici* (1862—1927), cu două volume de *Cuvîntări bisericesti* (1898—1904), *Unirea românilor din Transilvania cu Biserica catolică sub împăratul Leopold* (1901) și *Istoria românilor bănățeni* (1904). Contemporanul său, preotul dr. *Ioan Sîrbu* din Rudăria — jud. Caraș-Severin (1865—1922), a scris o *Istorie a lui Mihai Viteazul* (1904) și una a domniei lui Matei Basarab. Preotul *Emilian Micu* a fost unul din cei mai mari colecționari de cărți, oferind Bibliotecii Academiei unele exemplare rare din vechile tipărituri românești. A tipărit și cîteva studii în periodicele vremii asupra literaturii noastre vechi. Un preot bănățean care

a întocmit câteva lucrări de teologie a fost *David Voniga*: *Etica creștinească* (1905), *Omiletica sau studiul oratoriei bisericesti* (1906) ș.a.

Așadar, Biserica Ortodoxă din Transilvania a dat mai puțini teologi decât Biserica din vechea Românie, datorită faptului că atenția teologilor de aici trebuia să se îndrepte mai ales spre probleme istorice și filologice, spre a da răspunsurile cuvenite celor care contestau drepturile și continuitatea poporului român pe aceste meleaguri. Ei au căutat să slujească nu numai Biserica lor, ci în primul rând poporul din care făceau parte.

În Biserica unită, lucrările de teologie se datorau mai ales profesorilor de la seminarul din Blaj. Astfel, *Timotei Cipariu* (1805—1887) a scris un manual de isagogie intitulat *Știința Sfintei Scripturi* (Blaj, 1854), la care se adaugă cunoscutele sale lucrări istorice și lingvistice: *Elemente de limbă română după dialecte și monumente vechi* (1854), *Acte și fragmente latine și românești pentru istoria Bisericii române* (1855), *Crestomație sau analecte literare* (1858), *Principii de limbă și scriptură* (1866), *Gramatica limbii române* (2 vol. 1869—1879), *Arhivul pentru filologie și istorie* (1867—1870) ș.a. Activitatea sa remarcabilă de teolog, istoric, filolog, pedagog și orientalist l-a impus în fața contemporanilor, încât a fost ales printre primii membri ai Societății Academice Române, vicepreședinte și apoi președinte al Astrei.

O activitate prodigioasă a desfășurat și *Ioan Micu Moldovan* numit și *Moldovănuț* (1833—1915), profesor la seminar și la gimnaziu, vicar al Mitropoliei unite, membru al Academiei Române și președinte al Astrei, de la care au rămas câteva lucrări istorice, filologice și manuale didactice: *Acte sinodale ale Bisericii unite* (2 vol. 1869—1872), *Spicuire în istoria bisericască a românilor* (1873), etc. Tot el a trimis Bibliotecii Academiei Române un număr însemnat de tipărituri vechi românești.

De la profesorul de seminar *Gavriil Pop* au rămas o *Istorie a revelațiunii divine* (2 vol. 1869), *Predici populare* (4 vol. 1886—1890), precum și numeroase catehisme, istorii biblice și alte lucrări pentru credincioși. Profesorul *Alexandru Grama* a scris o *Introducere în cărțile Sf. Scripturi* (1878), o *Istorie a Bisericii universale* (1879), *Principiile morale și etice ale religiunii creștine* (1879), precum și lucrările sale tendențioase: *Istoria Bisericii românești unite cu Roma* (1884) și *Instituțiile calvinești în Biserica românească din Ardeal* (1895). Dr. *Victor Smighelschi*, profesor de studiile biblice, a publicat o *Introducere în Sf. Scriptură* (1896), *Istoria Legii noi* (1899) și *Ermineutica biblică* (1900).

La începutul secolului nostru, trebuie să-l pomenim pe istoricul dr. *Augustin Bunea* (1857—1909), membru al Academiei Române. Deși era

bine informat, lucrările lui sînt totuși tendențioase : *Episcopul Inocențiu Clain* (1901), *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici* (1902), *Vechile episcopii românești ale Vadului, Geoagiului, Silvașului și Băi-gradului* (1902), *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria* (1906), *Mitropolitul Sava Brancovici* (1906) etc. În aceeași perioadă a lucrat profesorul dr. *Isidor Marcu* (1858—1925), de la care a rămas o *Teologie pastorală* (2 vol., 1902—1906, vol. II e însă o Liturgică), profesorul dr. *Vasile Suci*, mai târziu mitropolit al Blajului, cu *Teologia dogmatică fundamentală și specială* (în 4 vol.), dr. *Alexandru Nicolescu*, urmașul său în scaunul mitropolitan de la Blaj, cu o *Teologie morală*, în două volume.

Din celelalte centre bisericesti unite putem aminti o serie de preoți și profesori de teologie, care s-au preocupat mai mult de probleme de istorie bisericească. Așa au fost : *Grigorie Silași*, primul profesor de limba română la Universitatea din Cluj, membru onorar al Academiei Române, autorul mai multor lucrări filologice, *Iosif Papp Szilagy*, episcop de Oradea, cu un manual de *Drept bisericesc răsăritean* (1862, în limba latină), *Ioan Ardeleanu* (*Istoria diecezei române greco-catolice a Oradiei*, 1883—1889), protopopul *Nicolae Togan* din Sibiu (a publicat *Conscripția episcopului Inochentie Micu*), protopopul *Elie Dăianu* din Cluj, care a tradus *Supplexul* din 1791 în românește (1901), a reeditat *Predicile* lui Petru Maior (3 vol. 1906), a scris biografiile unor oameni de seamă din Biserica greco-catolică ș.a., canonicul dr. *Ioan Bălan* (un studiu istoric-liturgic despre *Limba cărților bisericesti*, 1914), preotul maramureșan *Ion Bîrlea* (*Inscripții din bisericile Maramureșului*, București, 1909), preotul dr. *Alexandru Cziple* (*Documente privitoare la Episcopia din Maramureș*, București, 1916) și alții.

Presa bisericească. Spre deosebire de periodicele bisericesti din Țara Românească și Moldova — care aveau un pronunțat caracter bisericesc-teologic — cele din Transilvania aveau și un caracter politic, literar, pedagogic și chiar economic. Explicația trebuie să o căutăm — cum am spus — în rolul multiplu pe care l-a îndeplinit Biserica românească din Transilvania pînă în 1918.

După *Gazeta Transilvaniei* (1838—1944), cu suplimentul ei *Foaie pentru minte, inimă și literatură* (1836—1865), editate la Brașov de marele cărturar George Barițiu, a urmat o nouă tribună de luptă pentru dobîndirea de drepturi și libertăți democratice pentru români, *Organul luminării*, «gazetă bisericească, politică și literară» tipărită la Blaj, în 1848, de Timotei Cipariu, ajutat de Aron Pumnul și Iosif Mani (în a doua jumătate a anului, a apărut sub numele de *Organul național*).

Marele mitropolit Andrei Șaguna a pus bazele *Telegrafului Român*, «gazetă politică, industrială, comercială și literară», care, de la 3 ianuarie 1853, apare neîntrerupt pînă azi. Pînă în 1863 apărea de două ori pe săptămîină, iar de atunci pînă în 1918, de trei ori. Redactorii ei au fost oameni de seamă, cu rosturi însemnate în viața națională și culturală a românilor transilvăneni: Aron Florian (primele 8 numere), dr. Pavel Vasici (1853—1856), Visarion Roman, Zaharia Boiu, pentru perioade mai scurte, Nicolae Cristea (1865—1883), înlăturat de la redacție pentru un articol scris împotriva primului ministru Coloman Tisza, Matei Voileanu, Remus (Eusebiu) Roșca, Nicolae Ivan, viitorul episcop, Silvestru Moldovan, Ilie (Miron) Cristea, viitorul patriarh, Teodor Păcățian (1901—1917) ș.a. De notat că de la 1 ianuarie 1863, «Telegraful» a apărut cu litere latine (unele materiale apăreau cu aceste litere încă din 1859), folosind ortografia fonetică, fapt pentru care a fost apreciat de mulți cîrturari români, între care și Mihail Eminescu.

La Arad, a apărut, în anii 1869 și 1871—1872, *Speranța*, foaie literară-bisericească, organul Societății de lectură a teologilor români din Arad, cu concursul unor profesori și cu ajutorul material al unor oameni de bine de acolo. Teologii din Sibiu scoteau foaia *Musa*, între 1871—1909, iar cei de la Caransebeș, foaia *Progresul*, ambele în manuscris.

A doua foaie oficială ortodoxă — după «Telegraful Român» — a fost *Lumina*, «foaie bisericească, școlară, literară și economică, organ oficial al eparhiei ortodoxe arădene». Apariția ei a fost hotărîtă în «sinodul» eparhiei Aradului din anul 1872. A apărut de la 1 august 1872, sub redacția asesorului (consilierului) referent școlar George Popa, urmat de profesorul Iosif Goldiș, viitorul episcop de Arad, apoi de Vincențiu (Vasile) Mangra. La 29 iunie 1875, «din motive grave materiale», «Lumina» și-a sistat apariția.

Peste un an și jumătate, la 30 ianuarie 1877, a apărut noul organ oficial al eparhiei Aradului, *Biserica și Școala* «foaie bisericească, școlară, literară și economică», tot sub redacția lui Vincențiu (Vasile) Mangra (săptămînal). De la 1 ianuarie 1879, foaia a apărut în noua «tipografie diecezană», înființată de episcopul Ioan Mețianu, sub conducerea unui nou redactor, Aron (Augustin) Hamsea, pînă în 1899 (cu excepția anilor 1882—1883, cînd a condus-o din nou Mangra). Din 1901 pînă în 1917, a fost condusă neîntrerupt de Roman Ciorogariu, profesor și director al Institutului teologic-pedagogic, viitorul episcop de Oradea, un încercat condeier la ziarul *Tribuna* de la Arad.

Eparhia Caransebeşului şi-a avut propriul său organ de publicitate, *Foaia Diecezană* (săptămînal), din 5 ianuarie 1886. Primul redactor a fost secretarul eparhial Ioan Bartolomeu (1886—1889), urmat, între alţii, de dr. Petru Barbu (1892—1908) şi dr. Iosif Olariu (1908—1917), profesori la Institutul teologic-pedagogic.

Toate aceste foi oficiale («Telegraful Român», «Biserica şi Şcoala» şi «Foaia Diecezană») erau, în primul rînd, organe cu profund caracter naţional şi cultural-şcolar, pe cînd problemelor teologice li se rezerva un spaţiu mult mai restrîns. Din această pricină, în ianuarie 1907, profesorul Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Ardealului, a scos la Sibiu *Revista Teologică*, «organ pentru ştiinţa şi viaţa bisericească». Şi-a încetat apariţia în 1916, apoi a reapărut din 1921. Printre colaboratorii cei mai de seamă ai «Revistei Teologice» se numărau profesorii Institutului teologic-pedagogic, precum şi preoţii de elită ai Ardealului de atunci (S. Dragomir, I. Lupaş, A. Crăciunescu, Gr. Pletosu, V. Gan, Gh. Ciuhandu şi chiar unii teologi de peste munţi : I. Scriban, I. Mihălcescu ş.a.). A fost una dintre cele mai bune reviste de specialitate din Biserica noastră. Se publicau : studii de teologie, de istorie bisericească, probleme de pastorală, liturgică, predici, ştiri din viaţa bisericească de pretutindeni, recenzii etc.

Din ianuarie 1910 pînă în decembrie 1918 a apărut, la Timişoara, *Revista preoţilor*, redactată de preotul David Voniga.

Biserica greco-catolică a avut mai multe periodice bisericeşti pînă în 1918, dar cu o existenţă mai scurtă decît a celor ortodoxe. De remarcat că acestea puneau pe primul plan problemele bisericeşti. Explicaţia trebuie s-o căutăm în faptul că «Gazeta Transilvaniei» a fost redactată de cărturari greco-catolici, deci ea exprima şi punctul de vedere al acelei Biserici în probleme naţionale-culturale. Astfel, între anii 1865—1867 şi 1871—1872 preotul dr. Grigorie Silaşi, vicerectorul Seminarului Sf. Barbara din Viena, mai tîrziu profesor de limba română la Universitatea din Cluj, a scos la Viena *Sionul românesc*, «foaie bisericească, literară şi şcolară». În paginile acestui ziar a apărut lucrarea canonică-istorică a lui Petru Maior *Protopapadichia*, azi pierdută. Se remarcă faptul că deşi redactorul foi era greco-catolic, în paginile ei nu s-au dus polemici confessionale, ci dimpotrivă, colaborau şi preoţi ortodocşi.

Cîţiva ani mai tîrziu, preotul Iustin Popfiu a editat la Pesta, apoi la Oradea, *Amvonul*, «foaie bisericească pentru elaborate din sfera elocinţei sacre». A apărut sporadic, în 1868, 1871 şi 1881, publicînd mai ales predici.

Între 1883—1887, a apărut la Blaj *Foaia bisericească*, «organ pentru cultura religioasă a clerului și a poporului», redactată de dr. Alexandru Grama, căreia i-a luat locul *Foaia bisericească și școlară*, «organ al provinciei mitropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș», cu două apariții pe lună, sub redacția profesorilor Ioan Rațiu și Alexandru Uilăcan. De la 3 ianuarie 1891, locul acesteia l-a luat *Unirea, foaie bisericească-politică* (săptămînală), care a apărut pînă în 1948. În paginile ziarului au apărut articole cu caracter politic, bisericesc, cultural, economic etc., ca și în «Telegraful Român». Din 1911, a apărut la Blaj — sub conducerea unui comitet — revista *Cultura Creștină*, în care erau publicate felurite studii teologice.

Cîteva periodice bisericești au apărut și în eparhia greco-catolică a Gherlei, mai mult pentru predici: *Predicatorul săteanului român sau curs complet de predici...* (Gherla, 1875—1890), redactată de Nicolae Fekete-Negruțiu, *Preotul român*, «jurnal bisericesc, școlar și literar» (Gherla, 1880—1890), *Revista catolică* (Baia-Mare și Șișești, 1885—1891), redactată de Vasile Lucaciu, *Păstorul sufletesc* (Șimleu și Cehul Silvaniei, 1906—1914).

Am arătat în altă parte rolul îndeplinit de Biserica din Transilvania în organizarea și susținerea școlilor românești de toate gradele. Era firesc atunci ca slujitorii Bisericii să inițieze și apariția unor reviste pedagogice. De pildă, profesorul Ioan Popescu de la Sibiu a editat, în anii 1862—1863, *Organul pedagogic*, în care a publicat o serie de studii din specialitatea sa. Către sfîrșitul secolului, a apărut tot la Sibiu *Foaia Pedagogică* (1897—1900), redactată de profesorul dr. Daniil Popovici-Barcianu, ajutat de colegii săi Dimitrie Comșa, dr. Petru Șpan și dr. Ioan Stroia.

În ianuarie 1907, cînd profesorul Nicolae Bălan a pus bazele *Revisitei Teologice*, colegul său mai vîrstnic dr. Petru Șpan a scos o revistă lunară de pedagogie, intitulată *Vatra Școlară*. A văzut lumina tiparului pînă în mai 1914, fiind redactată, după moartea lui Șpan (1911), de profesorul dr. Vasile Stan, viitorul episcop al Maramureșului. Revista s-a bucurat de colaborarea profesorilor de la Institutul teologic-pedagogic și a multor preoți și învățători confesionali.

Învățătorii confesionali din eparhia Aradului aveau ca organ de publicitate *Reuniunea învățătorilor români* (1904—1914), iar cei din eparhia Caransebeșului *Educatorul* (1909—1914).

La Blaj a apărut, între anii 1873—1880, foaia *Economul* (bilunară), redactată de profesorul Ștefan Pop (ulterior a funcționat la Seminarul Central din București). Aceasta avea ca adaos *Foaia școlară*, «organ pe-

dagogic-didactic pentru școalele române», sub redacția lui Ioan Micu Moldovan. Cîțiva ani mai tîrziu a apărut *Foaia școlară (scolastică)*, «organ pedagogic, literar și științific» (1883—1886), redactată de Ioan Gherman, apoi *Foaia școlară (scolastică)*, «organ al Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Arhidieceza Blajului», redactată de profesorul Ioan Fekete-Negruțiu (1899—1914). Tot la Blaj, profesorul și compozitorul Iacob Mureșianu a scos *Muza română*, «foaie muzicală și literară» (1888 și 1894—1895). Toate aceste reviste pedagogice au contribuit la răspîndirea unor idei pedagogice noi, și au pus în discuție probleme care frămîntau pe învățătorii confesionali.

În afară de acestea, unii slujitori ai Bisericii au editat felurite reviste cu caracter istoric-literar. De pildă, Timotei Cipariu a tipărit la Blaj, între 1867—1870 și în 1872, *Arhivul pentru filologie și istorie*, în care s-au publicat diferite studii, documente, texte vechi și alte izvoare privind istoria și limba românească. Între 1907—1910 a apărut la Cluj *Răvașul, revistă culturală-ilustrată*, săptămînală, înființată de preotul dr. Elie Dăianu. Profesorul Daniil Popovici-Barcianu a scos la Sibiu, săptămînal, *Foaia ilustrată*, «pentru petrecere și popularizarea cunoștințelor literare și științifice», cu o existență foarte scurtă (1891). Preotul brașovean Bartolomeu Baiulescu a redactat — între anii 1886—1889 — *Meseriașul român*, «foaie pentru învățătură și petrecere alcătuită pentru meseriași și toți iubitorii de meserii», prima de acest gen în Transilvania. Profesorul de agronomie Dimitrie Comșa de la Institutul teologic-pedagogic sibian și preotul I. Costin au redactat, între anii 1892—1896, *Economul*, ca adaos la *Foaia poporului* de la Sibiu, cu îndrumări date țăranilor români, în vederea ridicării agriculturii și a celorlalte ramuri ale ei.

Cîțiva preoți transilvăneni au redactat și unele foi politice românești sau au lucrat în redacția unora din ele. Astfel, protopopul Meletie Dreghici din Timișoara, împreună cu ginerele său, avocatul Pavel Rotariu, au pus bazele primului ziar politic românesc din Banat, *Luminătorul*, care a apărut din martie 1880 pînă în ianuarie 1894. În 1880—1881 preotul Iosif Tempea din Lugoj a editat, în acel oraș, ziarul *Deșteptarea*. În jurul cotidianului *Tribuna* de la Sibiu (1884—1903), redactată de Ioan Slavici, s-au grupat și cîțiva membri ai clerului român: ortodoxul Nicolae Popea, uniții Vasile Lucaciu, Augustin Bunea ș.a. Mai tîrziu, unul din stîlpii ziarelor *Tribuna Poporului* (1897), devenită *Tribuna* (1903) de la Arad, a fost protosinghelul Roman Ciorogariu, pe atunci rectorul Institutului teologic-pedagogic de acolo.

Foaia *Libertatea* de la Orăștie (1902—1933) a fost întemeiată și condusă de preotul de acolo. În 1915—1916 a apărut la București, iar în 1917 la Cleveland, în Statele Unite, unde redactorul era trimis într-o misiune de guvernul român. Din 1905, «Libertatea» era însoțită de *Foaia interesantă*, cu bucăți literare pentru popor, redactată de același preot, foaie care a apărut apoi și la București și Cleveland. Din 1906, pe lângă aceste două foi, a inițiat și una economică, *Tovărășia*, redactată de Vasile Osvadă, cu îndrumări pentru țărani, iar din 1909 una umoristică, *Bobîrnaci*, redactată de Ermil Borcea. La aceste patru foi au colaborat și unii din marii noștri scriitori din vechea Românie.

În 1918 profesorii Nicolae Bălan, Silviu Dragomir și Ioan Broșu, toți teologi, au scos *Gazeta Poporului*, în care militau pentru unirea Transilvaniei cu Patria mamă.

Toate aceste foi literare, economice și politice — redactate de slujitori ai Bisericii — au îndeplinit un însemnat rol în procesul de culturalizare a maselor și în întărirea conștiinței lor românești, pregătind calea spre marele act de la 1 decembrie 1918.

BIBLIOGRAFIE

A se vedea partea întâia din bibliografia privitoare la Literatura teologică din Țara Românească și Moldova în aceeași perioadă.

Cărturarii din prima jumătate a secolului XIX. ANDREI VERESS, *Tipografia românească din Buda*, în rev. *Boabe de grâu*, București, an. III, nr. 12, 1932, p. 593—612; Vezi și ION BIANU, NERVA HODOȘ și DAN SIMONESCU, *Bibliografia românească veche*, vol. III, București, 1912—1936, VIII + 780 p. și tom. IV. *Adăogiri și îndreptări*, București, 1944, XII + 375 p.

IOSIF VULCAN, *Dimitrie Țichindeal. Date noi despre viața și activitatea lui. Discurs de recepțiune*, București, 1893, 123 p.; TRAIAN TOPLICEANU, *Dimitrie Țichindeal*, Timișoara, 1932, 35 p.; VIRGIL VINTILESCU, *Dimitrie Țichindeal*, Timișoara, 1965, 124 p.; ION B. MUREȘIANU, *Dimitrie Țichindeal (1775—1818)*, în M.B., an. XXV, nr. 10—12, 1975, p. 623—654.

AUREL BUGARIU, *Cronica Banatului de Nicolae Stoica de Hașeg din 1683—1827*, Timișoara, 1947, 47 p.; DAMASCHIN MIOC, *Nicolae Stoica. Cronica Banatului*, Studiu și ediție de..., București, 1969, 365 p.; DIMITRIE ONCIULESCU, *Protopopul Nicolae Stoica (1751—1832)*, în M.B., an. XXII, nr. 10—12, 1972, p. 626—630.

ION MUȘLEA, «Însemnările» popii Nicolae Grid despre Șcheii de altădată și biserica lor, în rev. *Țara Bîrsei*, an. III, nr. 4, 1931, p. 341—352; ION MUȘLEA, «Însemnările» preoților de la biserica «de pe Tocile» (1815—1861), în *Țara Bîrsei*, an. V, nr. 4, 1933, p. 311—324.

EDUARD I. GĂVĂNESCU, *Ioan Monorai, un istoric ardelean necunoscut*, Arad, 1938, 96 p.; EDUARD I. GĂVĂNESCU, *Ioan Monorai: Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei...*, fragmente și un studiu introductiv, în *An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist.*, s. III, t. XXI, București, 1939; IOSIF E. NAGHIU, *Un preot filolog: Vasile Coloși*, în rev. *Hrisovul*, an. V, 1945, p. 161—163; OCTAVIAN LUPAȘ, *Preotul Nicolae Horga Popovici, cărturar ardelean de acum un veac și jumătate*, în M.B., an. XIII, nr. 5—8, 1963, p. 262—272; MIRCEA AVRAM, *Primul traducător al lui «Robinson Crusoe» în limba română: preotul bănățean Petru Teodoroviți*, în M.B., an. XVII, nr. 7—9, 1967,

p. 555—557; NICOLAE CORNEAN, *Protopopul Ioan Tomici*, în M.B., an. XIX, nr. 7—9, 1969, p. 506—512; ION B. MUREȘIANU, *Aspecte din trecutul Bisericii bănățene*, în M.B., an. XIX, nr. 7—9, 1969, p. 396—428; EUGEN ARĂDEANUL, *Informații noi cu privire la viața și activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, în M.B., an. XX, nr. 4—6, 1970, p. 377—381; EUGEN GLÜCK, *Contribuții cu privire la viața și activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, în *Ziridava*, Arad, vol. 5, 1975, p. 155—168.

Teologi transilvăneni din a doua jumătate a secolului XIX. ALEXANDRU I. CIUREA, *Clerici și personalități ale Bisericii Române din Transilvania și Banat, membrii ai Academiei Române, înainte de 1 decembrie 1918*, în M.O., an. XXI, nr. 1—2, 1969, p. 13—35.

NICOLAE ALBU, *Sava Popovici Barcianu, un distins cărturar al timpului său*, în M.A., an. VIII, nr. 4—6, 1963, p. 327—350; MIRCEA PĂCURARIU, *Doi cărturari rășinăreni la studii în Viena*, în *Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena pe anul 1970* (S. Popovici-Barcianu și D. Popovici-Barcianu); MIRCEA PĂCURARIU, *Un vrednic slujitor al Bisericii și al școlii românești*, în M.A., an. XXIV, nr. 4—6, 1979, p. 505—511; NICOLAE TERCHILĂ, *Profesorul Ioan Popescu. O sută de ani de la nașterea sa*, Sibiu, 1932, 50 p. (extras din *Anuarul VIII al Academiei teologice «Andreiane»*, 1931—1932, p. 5—50); DUMITRU BELU, *Zaharia Boiu*, în M.A., an. III, nr. 7—8, 1958, p. 580—582; VENIAMIN MICLE, *Zaharia Boiu (1834—1903)*, în M.A., an. XX, nr. 6—8, 1975, p. 489—496; LUCIAN BOLOGA, *Pedagogul Dr. Petru Șpan*, Cluj, 1938; TEODOR GAL, *Petru Șpan. Activitatea și gândirea sa pedagogică*, București, 1979, 171 p.

Teologi din Banat. I. D. SUCIU, *Nicolae Tincu Velia (1816—1867), Viața și opera lui*, București, 1945, 358 p.; VASILE GHEORGHIU, *Marele teolog Dr. Iosif Iuliu Olariu*, Cernăuți, 1943, 27 p. (extras din *Candela*, an. LIII—LIV, 1942—1943, p. 27—51); GRIGORIE MARCU, *Iuliu Iosif Olariu. O jumătate de veac de la moarte*, în M.B., an. XX, nr. 10—12, 1970, p. 720—726; FLORIAN MOLDOVAN, *Activitatea de bibliofil și publicist a preotului Emilian Micu în slujba idealurilor naționale românești*, în M.B., an. XX, nr. 1—3, 1970, p. 130—137.

Teologi uniți. NICOLAE COMȘA, *Dascălii Blajului. Seria lor cronologică, cu date bio-bibliografice*, Blaj, 1940, 151 p.; NICOLAE MLADIN, *Profesorul și canonicul Ioan Micu Moldovan*, în S.T., an. VII, nr. 9—10, 1955, p. 600—611.

Presă bisericească. NERVA HODOȘ și AL. SADI IONESCU, *Publicațiile periodice românești (ziare, gazete, reviste). Descriere bibliografică. Catalog alfabetic*. Tom. 1820—1906, București—Leipzig—Viena, 1913, XXIII + 812 p. și tom. II 1907—1918, București, 1969, XXIII + 869 p. (tom. II redactat de George Baiculescu, Georgeta Răduică și Neonila Onofrei); ONISIFOR GHIBU, *Ziaristica bisericească la români. Studiu istoric*, Sibiu, 1910, 148 p.; IOAN LUPAȘ, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardelenne*, Sibiu, 1926, 120 p.; AUREL COSMA, *Istoria presei române din Banat*, Timișoara, 1932, 159 p.; ROMAN CIOROGARIU, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi; Speranța (1869), Lumina (1872), Biserica și Școala (1877), Tribuna (1884—1912)*, Cluj, 1934, 71 p.; I. LUPAȘ, *Începuturile și epocile istorice ale ziaristicii românești transilvane*, în «*Studii istorice*», vol. V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 301—331; VASILE POPEANGĂ, *Presă pedagogică din Transilvania 1860—1918*, București, 1966; MIRCEA PĂCURARIU, *O foaie românească tipărită la Viena acum o sută de ani*, în *Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena pe anul 1967*, p. 99—104 (Sionul românesc); MIRCEA PĂCURARIU, «*Telegraful Român*» la 125 de ani de la apariție, în B.O.R., an. XCVI, nr. 3—4, 1978, p. 252—266; VASILE NETEA, *125 de ani de existență a unei publicații românești din Transilvania (T.R.)*, în *Revista de Istorie*, an. 31, nr. 4, 1978, p. 673—677.

XIX

ARTA BISERICESCĂ ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE AL XX-LEA

Perioada de declin a artei românești, începută încă din secolul al XVIII-lea, a continuat și în prima parte a perioadei de care ne ocupăm. S-au construit prea puține biserici monumentale, majoritatea fiind de proporții reduse, ridicate din jertfele bănești ale preoțimii de mir, ale negustorilor și meseriașilor din mediul orășenesc și ale credincioșilor țărani. Meșterii constructori — adeseori străini așezați la noi — în prima jumătate a secolului, ca și pictorii de biserici — mai ales cei cu studii peste hotare, — în a doua jumătate a secolului, introduc un nou stil în arhitectura și pictura noastră bisericească, cel neoclasic. Abia către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, s-a cerut tot mai stăruitor reîntoarcerea la arta românească tradițională și restaurarea vechilor ctitorii domnești de altădată.

În schimb, în toate ținuturile românești s-a dezvoltat o artă bisericească de factură populară, cu meșteri constructori și zugravi ieșiți din popor, preoți, călugări, dar mai ales țărani.

Arhitectura. Către sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui de al XIX-lea, apare și se dezvoltă neoclasicismul, stil care a marcat, aproape în toate țările Europei, perioada de trecere de la feudalism la capitalism. În Țara Românească și Moldova, neoclasicismul a fost preluat mai întâi ca stil în construcția de biserici și locuințe, de către elementele înaintate ale boierimii și de o parte din înaltul cler. Cu toate că în arhitectura românească este un fenomen specific secolului al XIX-lea, totuși întâlnim și în secolele anterioare anumite orientări clasicizante (de pildă, în arhitectura Goliei din sec. XVII). Printre primele exemple ale arhitecturii neoclasice la noi se situează biserica din Lețcani, de lângă Iași, ctitoria lui Constantin Balș (1795). Are o formă

complet circulară (unica în țară în acest gen), cu intrarea pe la vest, străjuită de patru coloane cu capiteluri ionice, iar deasupra acestei intrări se ridică o mică clopotniță. Spre răsărit, altarul apare ca un semicerc, alipit de cercul cel mare al bisericii, dar mai jos. Astfel de biserici se construiau în acel timp în Rusia de arhitecți italieni (sub numele de clasicul Ecaterina II și Alexandru I).

Biserica Sf. Haralambie din Iași (1797—1804) a fost influențată, ca plan, de cea din Lețcani. Cercul naosului e puțin deformat, intrarea și altarul ceva mai prelungite, cu trei turlle pe intrare, naos și altar, astfel că în exterior biserica pierde din aparența circulară.

Aceleiași direcții clasice moderne îi aparțin bisericile Sf. Spiridon și Banu din Iași, precum și biserica Sf. Gheorghe din mănăstirea Neamț din 1826 (reclădită în 1960—1961, în rîndul chiliilor din latura de est a incintei). Cea din urmă avea — la intrare și părțile laterale — frontoane cu câte patru coloane și capiteluri. Noul stil clasic a fost continuat de biserica Frumoasa din Iași, refăcută în forma de azi în anii 1836—1839. Fațadele sînt clasice, cu frontoane și patru coloane la intrare, cu panouri cu pilaștri și arcaturi decorative în părțile laterale. Cele patru cupole — în rînd — au forme rusești-ucrainiene (fațade clasicizante au și bisericile din Trifești—Roman și Roset din Botoșani). Un stil aparte prezintă biserica Bărboi din Iași, refăcută din temelie, în 1841—1844, după planurile arhitectului grec Andrei Karidis (interiorul cu trei nave, la intrare un pridvor deschis cu cinci arcade, sprijinite pe patru coloane cu capiteluri dorice, o turlă centrală și patru mai mici, toate poligonale).

Potrivit tradiției, planul pentru zidirea actualei catedrale mitropolitane din Iași a fost întocmit de Gheorghe Asachi, deși în acte apare și arhitectul străin Gustav Freiwald. Piatra fundamentală a fost pusă în 1833 de mitropolitul Veniamin Costachi, cel care a inițiat și primele colecte pentru zidirea ei. Lucrările de construcție au fost conduse pînă în 1838 de Freiwald, iar de atunci de colonelul și arhitectul rus Nicolae Singurov. Deși lucrările erau aproape terminate, în 1841 au fost întrerupte, pe de o parte datorită retragerii mitropolitului Veniamin din scaun, pe de alta, pentru că apăruseră crăpături în ziduri. Au fost re-luate abia în 1880, sub conducerea arhitectului Alexandru Orăscu (1817—1894), ultimul reprezentant al clasicismului în țara noastră. Catedrala are forma unei mari bazilici, cu patru turlle, înconjurată la bazele lor de coloane înalte și elemente antice. Fațada dinspre apus are câte două ansambluri de coloane înalte cu capiteluri, susținînd frontoane, în stilul construcțiilor Empire rusec. Pe latura de răsărit sînt șase coloane cu capiteluri, susținînd un fronton.

În Țara Românească, aparține stilului neoclasic biserica «Tei» (sau Ghica-Tei din București), zidită în 1833 de Grigorie IV Ghica (la început era pe locul unei bisericuțe mai vechi, a lui Barbu Văcărescu, capelă a reședinței domnești). Planul este în formă ușor eliptică, încadrat simetric de patru nișe semicirculare, dintre care, cele dinspre răsărit sînt folosite ca proscomidier și diaconicon, iar în cele de apus sînt construite scările care duc la cafas. Are o singură cupolă, pe care se înalță turla. La intrare, se găsește un fronton triunghiular, susținut de două perechi de coloane în stil doric.

În forme clasice a fost refăcută și biserica Sf. Dumitru din București — metocul Episcopiei din Buzău — în 1819, la dorința episcopului Costandie Filitti (după planurile arhitectului Iosif Weltz). Tot așa a fost refăcută și biserica Sf. Gheorghe Nou, în urma incendiului din 1847, care a mistuit o mare parte din București.

În a doua jumătate a secolului s-au ridicat ori s-au refăcut alte biserici în același stil neoclasic, fie în București, fie în alte localități din țară. În 1867, egumenul Ermoghen Buhuș a ridicat biserica mînăstirii Horaița, de mari proporții, în plan dreptunghiular, cu 8 turla, unele de lemn, altele de zid.

Către sfîrșitul secolului, se observă o revenire la stilul românesc tradițional. Așa au fost bisericile Sf. Apostoli Petru și Pavel din Constanța (1883—1886, arhitect I. Mincu), Domnița Bălașa din București (1881—1885, arhitect Al. Orăscu), Sf. Voievozi din București, catedrala episcopală din Galați (1906—1917, arhitect Petre Antonescu), bisericile din Hîrșova (1908), Turnu Măgurele, Bușteni și altele.

La multe biserici moldovene se observă o influență a arhitecturii rusești, mai ales turla în formă de bulb de ceapă. Între anii 1884—1892, colonelul Gheorghe Rožnovanu, care studiasse în Rusia, a ridicat în Roznov (jud. Neamț) o biserică în stil specific rusesc, după planurile arhitectului Nicolae V. Sultanov din Moscova. Influențe ale stilului rusesc se observă și la unele biserici de țară din Moldova.

Cele mai multe biserici din mediul rural erau construite în stilul tradițional românesc, cu reminiscențe ale stilului lui Ștefan cel Mare în Moldova (turla, contraforți) sau ale stilului brîncovenesc în Țara Românească (pridvorul deschis la intrare).

Restaurarea monumentelor istorice. În această perioadă s-au făcut și cîteva restaurări de monumente istorice. Din nefericire, lucrările au fost încredințate unor arhitecți străini, necunoscători ai vechii arte românești, care au denaturat — total sau parțial — aspectul inițial al cti-

toriilor voievodale de odinioară. De pildă, în Țara Românească, în timpul domnitorilor Gh. Bibescu (1842—1848) și Barbu Știrbei (1849—1856), s-a schimbat cu desăvârșire vechiul caracter al unor mănăstiri atît în ce privește monumentul însuși, cît și în ce privește fresca, înlocuită cu tot felul de zugrăveli apusene. Așa s-a întîmplat cu mănăstirile Tismana, Dealu și Bistrița din Oltenia, refăcute pe la mijlocul secolului trecut după planurile arhitectului Ioan Schlatter. Dar și pînă atunci, monumentele noastre istorice și-au pierdut treptat înfățișarea inițială, căci s-au adăugat clădiri noi ori s-au zidit altele deasupra lor, s-au înlocuit portale, pridvoare, cupole, s-au zugrăvit ori s-au înlocuit pereții, acoperindu-se minunatele fresce de altădată. În mănăstirile închinete, din nepăsarea călugărilor greci, s-au dărîmat ori chiar s-au nimicit biserici întregi și clădirile înconjurătoare — fără să mai vorbim de numeroasele odoare de preț, care au fost duse peste hotarele țării. Acest proces a continuat și după secularizare, cînd numeroase mănăstiri și schituri au fost prefăcute în biserici de mir.

Cîrmuitorii de atunci ai țării, preocupați numai de interesele lor proprii, au nesocotit cu totul vechile așezăminte bisericesti, iar cînd și-au adus aminte de ele, — către sfîrșitul secolului al XIX-lea, — le-au restaurat după modă apuseană, prin oameni nepregătiți pentru aceasta. Astfel, în ultimul sfert al secolului al XIX-lea și în primul deceniu al celui de al XX-lea s-au restaurat mănăstirea Argeș, bisericile Sf. Trei Ierarhi și Sf. Nicolae Domnesc din Iași, Sf. Dumitru din Craiova și «Mitropolia» din Tîrgoviște. Restaurarea acestora a fost încredințată arhitectului francez André Lecomte du Nöuy (1844—†1914, îngropat la Curtea de Argeș).

Metoda sa de restaurare consta în dărîmarea monumentului — totală sau parțială — și construirea unuia nou, după planurile sale, păstrînd însă fundațiile și zidurile principale și inspirîndu-se din formele vechi arhitectonice și din motivele decorative. În felul acesta, se întîmpla ca noul monument să semene prea puțin cu cel vechi. Este semnificativ, în acest sens, cazul Mitropoliei din Tîrgoviște, refăcută de Neagoe Basarab, biserică monumentală, cu opt turlă, care a fost dărîmată, iar pe locul ei s-a zidit o biserică nouă, cu o singură turlă (1890—1933). Mănăstirea lui Neagoe de la Argeș, distrusă de un incendiu în 1867, a fost restaurată între anii 1875—1876. Conducătorul lucrărilor de restaurare a fost arhitectul Nicolae Gabrielescu. Cu acest prilej, s-a refăcut, în parte, sistemul de boltire, s-a modificat acoperișul, s-au adăugat elemente noi în decorația exterioară. Pictura a fost făcută de fratele lui Lecomte du Nöuy. Biserica Sf. Dumitru din Craiova, ruinată, a fost dărîmată și reconstruită între

anii 1889—1933 (pictată de francezii Menpiot și Boriès). În același sistem a fost refăcută biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași, dărîmată și refăcută între anii 1888—1904. La biserica Sf. Trei Ierarhi din Iași, restaurată în 1882—1904, s-a păstrat caracterul inițial în măsură apreciabilă, nefiind dărîmată. Peste tot, au fost înlăturate zidurile înconjurătoare, precum și clopotnițele, acolo unde au existat (de pildă, clopotnița de la Sf. Trei Ierarhi).

În schimb, trebuie să recunoaștem că în forma în care s-au restaurat bisericile respective, ele vor mai rezista cîteva secole. În același mod s-a făcut și restaurarea unor monumente bisericesti din Bucovina, de către arhitectul vienez Karl Romstorfer (Putna, Mirăuți, Sf. Ioan din Suceava ș.a.), modificînd mult forma lor inițială.

În a doua jumătate a secolului trecut, marile valori artistice create de înaintașii noștri au început să preocupe tot mai mult pe cărturarii de atunci (pr. Grigorie Musceleanu din București, episcopul Melchisedec, Al. Odobescu, B. P. Hașdeu, Gr. Tocilescu, Al. Xenopol, V. A. Urechia, mai tîrziu Nicolae Iorga). Astfel, în 1880 a luat ființă *Comisia arheologică*, sub conducerea lui Alexandru Odobescu. În 1892, s-a votat Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice, căreia i-a urmat, tot atunci, un Regulament pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice. Legea prevedea și instituirea unei «Comisiuni a monumentelor publice». Dar în condițiile de atunci, nici Legea, nici Comisiunea n-au putut lucra prea mult pentru păstrarea și refacerea vechilor noastre monumente istorice. Atunci s-au refăcut biserica Ștavropoleos din București, în bune condițiuni, în forma în care o avem și azi, de către arhitectul Ion Mincu, biserica mînăstirii Sinaia (1897—1903), sub conducerea arhitectului George Mandrea, mai tîrziu bisericile Sf. Nicolae-Popăuți, Sf. Gheorghe sau domnească din Botoșani, mînăstirea Cetățuia și altele, cu oarecari abateri de la planurile inițiale.

În anul 1908, a început să apară *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, în paginile căruia s-au publicat, aproape patru decenii, felurite studii de specialitate, rapoarte asupra unor săpături arheologice, asupra unor restaurări de monumente istorice etc. În 1913, s-a abrogat Legea din 1892 și s-a promulgat alta, prin care se instituia *Comisiunea Monumentelor Istorice*. Aceasta avea menirea «să îngrijească de conservarea și restaurarea lor, să supravegheze toate descoperirile de monumente vechi, să inventarieze odoarele vechi de la mînăstirile și bisericile din țară, să culeagă material pentru un Corpus inscriptionum slavo-romanicarum și, în sfîrșit, să deștepte și să răspîndească în public

simțul și priceperea pentru valoarea istorică și artistică a vechilor noastre monumente». Dar în 1919, a intrat în vigoare o nouă *Lege*, prin care se hotăra ca «pînă la publicarea inventarului monumentelor, toate bisericile și mînăstirile zidite înainte de anul 1834, se clasează provizoriu monumente istorice, împreună cu toate odoarele lor».

În *Transilvania*, bisericile ridicate în această perioadă, din jertfa clerului și a credincioșilor — fie în mediul urban, fie în cel rural — erau, de regulă, influențate de stilul lăcașurilor de cult catolice și protestante. Planul era în formă de biserică-sală, cu latura de est semicirculară, iar deasupra pridvorului de la intrare se ridica întotdeauna un turn-clopotniță.

Natural, în parohiile sătești mai sărace, îndeosebi în Hunedoara, Bihor, Maramureș, au continuat să se construiască tot biserici din lemn sau din zid, ridicate de meșteri locali, în forma tradițională de biserică-sală, cu un turn-clopotniță pe fațada de apus.

Stilul bizantin — necunoscut în *Transilvania* pînă în pragul secolului nostru — se face cunoscut prin catedrala mitropolitană din Sibiu, ridicată între anii 1902—1906, din ofrandele clerului și ale credincioșilor ortodocși din Arhiepiscopie și din alte părți. Planul a fost conceput de doi arhitecți străini, fiind luat — la scară mai redusă — după al bisericii Sf. Sofia din Constantinopol. Dar, la dorința mitropolitului Ioan Meșianu, s-au adăugat două turnuri mari la intrare, încît s-a făcut o îmbinare — nu prea fericită — a stilului bizantin cu cel gotic.

Cîteva biserici din *Transilvania* și Banat au fost construite în stil baroc: catedralele episcopale din Oradea (unită) și Arad, biserica Pogorîrea Duhului Sfînt din Lugoj (1845—1854), biserica din Oravița (1871) ș.a.

Pictura bisericească. Ca și în arhitectură, datorită contactului cu Apusul, pictura noastră a cunoscut transformări esențiale. Au existat, paralel, două curente: cel bizantino-român, tradițional, în frescă, cultivat în toată perioada de care ne ocupăm de zugravii și iconarii de la sate — preoți, călugări și credincioși țărani — și cel apusean, bazat pe arta Renașterii italiene (stil neorenascentist), îmbrățișat de pictorii cu «studii academice» făcute în Apusul Europei (Viena, München, Roma, Paris etc.).

Cel de al doilea stil s-a impus în a doua jumătate a secolului, deși sporadic apăruse încă de la sfîrșitul secolului XVIII (cazul lui Grigorie Frujinescu în Țara Românească). Peste tot, este înlocuit «tipicul» bizantin, inclusiv procedeul tradițional de zugrăvire în frescă, adoptîndu-se pictura în ulei și ceară. Este adevărat că avem prea puține opere de va-

loare în acest nou gen de pictură, datorită, pe de o parte, numărului redus de «pictori academici» — care s-au ocupat mai mult cu lucrări de șevalet, iar unii nici n-au pictat biserici, iar pe de altă parte, din pricina lipsurilor materiale ale bisericilor românești de pretutindeni, care cu greu puteau angaja astfel de pictori.

Pe la începutul secolului, funcționau câteva școli de zugravi bisericești. De pildă, școala lui Mincu zugravul, originar din Gârdești-Vâlcea, deschisă probabil pe lângă Mitropolie, de vreme ce în 1800 Dositei Filitti intervenea pentru scutirea lui de dări. Alta era școala de la Căldărușani, deschisă de zugravul Ivan Rusul încă din 1778, mort în 1802, în timpul unui cutremur, pe când lucra la biserica din Unguriu-Măgura jud. Buzău. Școala lui a fost redeschisă în anul următor de către polcovnicul Matei, între elevii căruia s-au numărat Nicolae Teodorescu din Focșani, Ilie din Ploiești (călugărit sub numele Eliseu, de la care au rămas numeroase icoane la Căldărușani) și alții.

În 1822, preotul Gheorghe Badea a deschis o școală de zugravi la Cîmpulung, în incinta bisericii Sf. Marina, oraș cu vechi tradiții artistice, unde se formase și Pîrvu Mutu. La școala preotului Badea a dobândit primele cunoștințe de artă pictorul Ioan Negulici. Alți zugravi — preoți sau țărani — aveau ucenici în jurul lor, pe care-i inițiau — timp de mai mulți ani — în tainele acestui meșteșug.

Din numărul mare al zugravilor din acest secol, vom pomeni doar câteva nume, din cei cu lucrări mai reprezentative. Deschidem șirul acestora cu *Nicolae Polcovnicul* (1788—1842), zugrav de biserici și de icoane, cu o bogată activitate în București și împrejurimi. Între altele, a zugrăvit bisericile din Pantelimon (1824), Leordeni-Ilfov, Mihăilești-Ilfov (împreună cu zugravul David), biserica Mitropoliei din București (1833—1835, în colaborare cu zugravul Matei Cătulescu), biserica mănăstirii Brîncoveni (cu același Matei), Domnița Bălașa din București. A pictat, de asemenea, icoanele împărătești din bisericile Sf. Nicolae (probabil și tablourile votive) și Sf. Gheorghe de la Cernica. Icoane lucrate de el se mai păstrează în bisericile Sf. Nicolae Șelari și Sf. Gheorghe Nou din București. Activitatea sa de zugrav reprezintă un pas însemnat în direcția afirmării unui stil românesc în pictura bisericească. În același timp, el este un precursor al picturii laice, mai ales prin portretele de ctitori pe care le-a zugrăvit în tindele bisericilor.

Pitarul *Nicolae Teodorescu* (1797—1880), originar din Focșani, a învățat meșteșugul zugrăviei la Căldărușani. S-a perfecționat apoi la Iași, probabil pe lângă renumitul pictor de atunci Eustatie Altini. Remarcat

de episcopul Chesarie al Buzăului, i s-a încredințat zugrăvirea bisericii mari de la Ciolanu. În 1829, la inițiativa și cu sprijinul material al lui Chesarie, a deschis în incinta Episcopiei o «școală de zugravi de subțire». El împărtășea elevilor cunoștințe de desen, de anatomie, de preparare a culorilor în tehnica tradițională și îi iniția în arta portretului, față de care a manifestat o preocupare permanentă. Cursurile durau de obicei opt ani (în 1837 a mutat școala în casa sa proprie).

În decursul îndelungatei sale activități de peste 50 de ani, a zugrăvit numeroase biserici, icoane, epitafe, portrete și tablouri cu subiecte religioase, a lucrat portrete și lucrări de șevalet. Datorită restaurărilor survenite în cei peste 150 de ani trecuți de la realizarea lor, multe din zugrăvelile sale bisericesti au dispărut. Totuși, se cunosc azi peste 15 biserici împodobite de el : biserica Cocioc din mănăstirea Căldărușani (1825), biserica Sf. Apostoli Petru și Pavel de la Ciolanu (1828—1829, repictată tot de el, după un incendiu, în 1862), biserica mănăstirii Berca (1831—1832), catedrala episcopală din Buzău (1833—1834) — în care se mai vede și azi pictura sa — biserica schitului Brazi din Panciu, paraclisul Episcopiei Buzăului, biserica Sf. Treime din mănăstirea Rătești (1843—1844), biserica din Jugureanu (1850—1853) — unde se păstrează pictura inițială — biserica Sf. Gheorghe de la Ciolanu și altele. A pictat sau a refăcut icoane pentru bisericile Curtea Veche și Lucaci din București ș.a. Desigur, numărul bisericilor și al icoanelor zugrăvite de el este mult mai mare, dar sînt greu de identificat, din pricină că nu obișnuia să-și semneze operele. Tot pitarul Nicolae Teodorescu a lucrat cîteva portrete ale episcopului Chesarie al Buzăului (se cunosc 7) și ale urmașului său Filotei (se cunosc două), precum și cîteva tablouri cu subiecte bisericesti (la mănăstirea Rătești, Roata lumii — o alegorie din iconografia bizantină referitoare la viața omului ș.a.).

Picturile sale bisericesti au o notă realistă, fiind o îmbinare a stilului rusesc al lui Ivan Rusul cu cel apusean al lui Eustatie Altini. Ele se remarcă prin armonia culorilor, expresivitatea figurilor, mișcare, naturalețe și eleganță în redarea personajelor și prin arta portretelor, lucrate cu un talent deosebit.

Dintre elevii formați de el în școala de la Buzău amintim pe *Dimitrie Teodorescu* (pe numele adevărat Teodoru), care a lucrat mai tîrziu pe lîngă Gheorghe Tattarescu. A zugrăvit în ulei aproximativ 40 de biserici, în județele din partea de răsărit a Munteniei, între care : Sf. Îngeri din Buzău, Sf. Ilie din Brăila, Sf. Ioan din Ploiești, Sf. Voievozi (Kîță) din Rîmnicul Sărat, Sf. Nicolae din Buzău, Sf. Arhangheli din Brăila, Sf. Apostoli din Focșani, o biserică la mănăstirea Prodromul din Muntele Athos

etc., la care se adaugă o mulțime de icoane. Tradițiile școlii de zugrăvi a lui Nicolae Teodorescu au fost continuate de *D. Gh. Nicoleanu* (1853—1940), elevul lui Dimitrie Teodorescu. Se cunosc peste 40 de biserici zugrăvite de el în eparhia Buzăului (Plopeasa, mănăstirea Barbu, Vintilă Vodă, Rătești sat etc.).

Ceilalți elevi ai pitarului au fost *Costache Dumitrescu*, cumnatul său, care a zugrăvit în ulei vreo opt biserici din cuprinsul eparhiei Buzăului (schitul Cetățuia de lângă Ciolanu, catapeteasma bisericii Sf. Ingeri din Buzău etc. precum și diferite icoane), *Belizarie Paraschivescu* (1847—1901), tatăl pictorului D. Belizarie (biserica din Domnești-Argeș etc.), *Ghiță Vasilescu* și alții. Dar cel mai însemnat pictor format în școala pitarului Nicolae Teodorescu a fost nepotul său de soră *Gheorghe Tattarescu* pe atunci iscălea Iordache), de care ne vom ocupa mai jos.

Dintre ceilalți zugrăvi care au lucrat în Muntenia în prima jumătate a secolului, amintim pe meșterul *Fotache* (biserica Sf. Nicolae de la Cernica ș.a.), monahul *Partenie* și *Ioan Constantin* (mănăstirea Bistrița), *Costache Eladie* (icoane în biserică din Călinești-Prahova, zugrăveala bisericilor din Coslegi—Prahova, schitul Crasna—Prahova etc.), *Ștefan* (biserica veche din Domnești—Argeș).

Dintre zugravii olteni din prima jumătate a secolului XIX, pomenim pe un *Petru*, care a împodobit bisericile din Viașu—Mehedinți, Călugăra, Piscul și Pleșoi în Dolj, biserică Obedeanu din Craiova ș.a. Numele zugravului *Barbu Postelnicul* din Craiova este întâlnit în bisericile Sf. Apostoli din Băilești (1844) și Sf. Gheorghe Nou din Craiova (probabil el este zugravul Barbu care a lucrat la mănăstirea Strehăia în 1826, la Păușești-Măglași—Vâlcea în 1829). Ieromonahul *Ghermano* din Cîmpulung, format în școala de zugrăvi de acolo, a împodobit biserică Negru Vodă din acel oraș, icoane pentru bisericile din oraș.

Tot în Oltenia au lucrat zugravii *Milcu* și *Preda* (biserica din Urșani-Vâlcea), *Manole* și *Dinu* (bisericile din Copăceni, Cociobi—Slătioara, Vioarești, Horezu, toate în Vâlcea; Dinu a zugrăvit singur exteriorul bisericii din Urșani, iar Manole — cu alții — a lucrat la biserică Sf. Gheorghe din Căzănești—Rîureni), *diaconul Mihai* (biserica din Ciocadia—Gorj, *diaconul Radu* din Tg. Jiu (bis. din Cartiu—Gorj, unde și-a făcut autopotretul), *Ilie Teiușanu* (schitul Jghiabul, bisericile din Cremenari, Coasta—Păușești, Dozești—Vâlcea, Sf. Nicolae—Olănești), preotul *Lupu Stolojan* (bisericile de lemn din Cîmpofeni și Stolojani, jud. Gorj ș.a.), preotul *Mihai* din Tg. Jiu a creat o adevărată școală de zugrăvi, căci el a zu-

grăvit bisericile Sf. Nicolae din Tg. Jiu, Călugăreasca, Viezuri, Purceleni, Turcenii de Jos, toate în jud. Gorj, Broșteni—Mehedinți ș.a. Cel mai de seamă meșter din partea locului a fost însă *Matei zugravul* (bisericile din Giurcu—Gorj, Vijoști—Vâlcea, Cojani-Cărbunești—jud. Gorj, Budești—Vâlcea, Pițicu—Gorj, Tg. Cărbunești, Brădiceni—Gorj, Zăvideni—Vâlcea, Crainici—Mehedinți, Pietroasa—Vâlcea, ș.a., la zugrăvirea unora fiind ajutat de alți meșteri sau ucenici (de pildă fratele său, Raicu, fiul Nae etc.). Ca o trăsătură specifică acestei epoci și regiuni semnalăm reprezentarea ctitorilor țărani în costumele lor pitorești (Urșani, Viorești, Cartiu ș.a.). Apar și unele scene laice, cum este friza «poterașilor» pe cai roibi, negri sau suri, orînduiți pe lângă vătafii de plai să vegheze la paza plaiului respectiv, la Viorești.

Dintre zugravii de icoane și biserici de la mijlocul secolului mai putem aminti pe *Pârvu* din Tîrgoviște (icoane în bisericile din Adîncă—Dîmbovița, zugrăveala bisericilor din Gura Vulcanei—Dîmbovița, Trestioara—Prahova, Coada Izvorului—Prahova ș.a.), *Tănase Anghel* din Ploiești, care a lucrat mai mult icoane în ulei, în stil apusean, mai ales în Ploiești și la alte biserici de pe Valea Prahovei.

În Oltenia pomenim pe egumenul zugrav *Ambrozie*, care a înfrumusețat biserica schitului Butoiu, preotul *Rafail*, care a zugrăvit biserica schitului Strîmba—Gorj (1858) ș.a. O mențiune deosebită merită zugravul *Gheorghe*, originar din Bogdăneștii Vîlcii (1807—1863), mult timp cîntăreț la mînăstirea Hurezi, călugărit la mînăstirea Bucovăț (1851), sub numele de Gherontie. De la el au rămas unele însemnări cu caracter autobiografic, precum și o erminie pentru îndrumarea celor care doreau să se inițieze și apoi să practice meșteșugul zugrăviei (acest «caiet de zugravi» a fost editat de episcopul Ghenadie Enăceanu al Rîmnicului, sub titlul *Iconografia sau arta de a zugrăvi bisericile și icoanele bisericesti*, București 1891, ed. II, 1903). Zugravul și cîntărețul Gheorghe-Gherontie — împreună cu zugravii piteșteni Voicu și Petru — au împodobit cu fresce biserica mînăstirii Vieroș de lângă Pitești, biserica din Buda lângă Rîmnic, biserica mînăstirii Dintr-un lemn, unele lucrări la mînăstirea Bucovăț. Singur a lucrat apoi tîmpla bisericii mînăstirii Dintr-un lemn, biserica din satul Troian lângă Rîmnic, unele lucrări la biserica mare a mînăstirii Hurezi, precum și numeroase icoane, descoperite în mai multe biserici și mînăstiri din județele Vâlcea și Gorj.

În Moldova, la începutul secolului al XIX-lea, trebuie evidențiată activitatea lui *Eustatie Altini* (c. 1772—1815), se pare un macedoromân, originar din Zagora Tesaliei, dar stabilit de tînăr și apoi căsătorit în

Moldova. A făcut studii de pictură la Viena, cu cheltuiala statului, devenind un pictor de mare talent, care a imprimat operei sale un stil remarcabil de orientare apuseană. Se pare că el a introdus pictura în ulei în Moldova. Sprijinit de mitropoliții Iacob Stamati și Veniamin Costachi, a pictat mai multe biserici (Banu din Iași, tîmplele bisericilor Sf. Gheorghe — Mitropolia Veche, a celei din Bălți, a catedralei episcopale din Roman, a bisericii Sf. Spiridon din Iași, icoane pentru biserica Patruzeci de Sfinți—Iași). Se păstrează de la el portrete ale mitropoliților Iacob Stamati, Veniamin Costachi, precum și cunoscutul tablou al primirii acestuia în monahism.

Din 1812 a condus o «școală de arte frumoase», în cadrul Academiei domnești din Iași. A avut mai mulți ucenici, prin care a creat o adevărată școală, care s-a afirmat în tot cursul secolului al XIX-lea. S-a remarcat îndeosebi ca portretist, deschizînd drumul marilor portretiști de mai târziu : Aman, Grigorescu ș.a.

Dintre zugravii moldoveni din prima jumătate a secolului al XIX-lea, mai amintim pe sucevenii *Vasilache Chițăscul* și *Vasile Eliman*, care au repictat biserica mare a mînăstirii Neamț, *Toader Fălcoi* (biserica Sf. Arhangheli din Galați, numită și mînăstirea Cișmanul), ierodiaconul *Claudie* de la Neamț și diaconul *Manolache* din Drăgănești (paraclisele de la Neamț și Rîșca, diferite lucrări în biserica mare de la Neamț), zugravul *Constantin* (felurite lucrări la Văratec), zugravul *Matei* (biserica din Țigănești—Tecuci, ctitoria poetului Costache Conachi), zugravul *Vasile Mihai* (mai multe biserici din județul Dorohoi, precum și bisericile armenesti Sf. Maria — tîmpla — și Sf. Treime din Botoșani).

Pe la mijlocul secolului menționăm pe *Gavril Mavrodin* din Iași (paraclisul de la Dobrovăț, paraclisul zidit de Pulcheria Ghica în Hîrlău), *Dumitru Mavrodin* (tîmpla de la Bistrița), *Ion Varlaam* (tîmplele de la schitul Grăjdeni—Vaslui, Golia și Bărboi din Iași, icoane etc.), *Gheorghe Ulinescu*, *Iordache Nicolau*, *Vasile Carîtașu* și alții.

Așa cum spuneam la început, în a doua jumătate a secolului, în locul vechilor zugrăveli în frescă, s-a introdus o pictură nouă, inspirată de Renașterea italiană, reprezentată la noi prin Gheorghe Tattarescu, Nicolae Grigorescu și alții. Numărul zugravilor proveniți din rîndul clerului și al credincioșilor începe să scadă, pe de o parte, datorită concurenței «pictorilor academici» și «gustului nou», apusean, care-și face tot mai mult loc în rîndurile burgheziei românești, iar pe de altă parte, datorită scăderii numărului de călugări (după legile lui Cuza), din rîndul cărora s-au recrutat, altădată, atîția zugravi de biserici.

Brașoveanul *Constantin Lecca* (1807—1887), cu studii în Germania și la Roma, a zugrăvit bisericile Sf. Ilie (1840—1841) și Madona Dudu din Craiova (1842—1843). Împreună cu *Mișu Popp* și cu *Barbu Stănescu*, a zugrăvit bisericile Curtea Veche, Sf. Gheorghe Nou, Sf. Ecaterina, Răzvan Vodă și capela cimitirului Șerban Vodă—Belu (azi demolată), toate în București, iar împreună cu *Mișu Popp* biserica Radu Vodă din București. Deși Lecca a păstrat fresca bizantină, totuși, în multe cazuri tratarea este influențată de arta Renașterii italiene. Deci era o îmbinare a artei autohtone a înaintașilor, cu cea apuseană în care se formase.

Mișu Popp (1827—1892), tot un brașovean, cu studii la Viena, pe lângă bisericile menționate mai sus, a zugrăvit împreună cu *Barbu Stănescu* biserica din Gîrbovu—Gorj, iar altele singur: biserica Sf. Voievozi sau domnească din Tg. Jiu, biserica schitului Frăsinei și biserica Sf. Nicolae din Cîmpulung.

Nicolae Grigorescu (1838—1907), a deprins de mic meșteșugul zugrăvirii de icoane de la *Anton Chladek*, un ceh cu studii de pictură în Apus, stabilit în București, începînd să lucreze el însuși iconițe, pe la 10—12 ani. Între 1854—1855, a lucrat un număr de icoane pentru mînăstirea Căldărușani, din care s-au păstrat prea puține, apoi pentru biserica din Băicoi (împărătești și prăznicare). În 1856 — ajutat de fratele său *Gheorghe* — a zugrăvit în frescă biserica nouă a mînăstirii Zamfira (restaurată în 1951 de *Gh. Vîntătoru*; tîmpla a lucrat-o în ulei), iar prin 1860—1861, biserica din Puchenii Mari—Prahova, în ulei, superioară celei de la Zamfira. I se atribuie și pictarea bisericii din Mărginenii de Jos—Prahova.

Între 1858—1861 a realizat pictura bisericii mari (Sfinții Voievozi) de la Agapia, în stil neoclasic. Prin execuția tehnică, realizarea cromatică, armonizarea nuanțelor, expresivitatea personajelor, *Grigorescu* a lăsat la Agapia cea mai izbutită lucrare picturală în stil neoclasic din toată arta noastră bisericească. Unele scene și personaje i-au fost inspirate de diferite opere ale Renașterii italiene, dar pentru cele mai multe s-a folosit de modele vii (călugări, călugărițe, țărance, copii), pe care le-a redat în mărime naturală și deosebită expresivitate. Registrele inferioare cuprind personaje izolate, iar registrele superioare, arcurile, bolțile și pandantivii cuprind compoziții mari, cu personaje numeroase, avînd atitudini și gesturi diferite. Tablourile de pe pereții verticali au fost încadrate în rame poleite, potrivit gustului vremii, despărțite între ele prin suprafețe vopsite în cenușiu.

În muzeul mînăstirii se păstrează și alte icoane și tablouri cu subiecte biblice lucrate de Grigorescu, precum și tabloul mitropolitului Sofronie Miclescu. Remarcat de Mihail Kogălniceanu, pe cînd executa pictura de la Agapia, a fost trimis la studii de pictură la Paris. După reîntoarcerea în țară, n-a mai pictat nici o biserică.

Gheorghe Tattarescu (1820—1894) este elevul lui Nicolae Teodorescu, unchiul său dinspre mamă. A lucrat, sub îndrumarea acestuia, la biserica episcopală din Buzău, la biserica mînăstirii Rătești, iconostasul bisericii din Onești—Bacău ș.a. A făcut apoi studii de pictură la Roma, timp de șase ani (1845—1851), cu o bursă oferită de episcopul Chesarie al Buzăului. După reîntoarcerea în țară, a pictat aproximativ 60 de biserici, între care : Măgurele, lîngă București, Cetățuia din Rîmnic, catedrala episcopală din Rîmnic, biserica mînăstirii Bistrița—Vîlcea, bisericile Zlătari, Sf. Spiridon, Crețulescu, Olteni, Oțetari, Șelari, paraclisul vechi de la Antim, Enei, Colțea, Albă, Sf. Ilie—Rahova, Negustori, Sapienției, capela azilului Elena Doamna, toate în București, Brînceni—Teleorman Băleni-Români—Dîmbovița, Tîrgșor—Prahova, paraclisul mînăstirii din Cîmpulung, biserica nouă a mînăstirii Ghighiu de lîngă Ploiești, Letca Nouă—Ilfov, Clejani—Ilfov, biserica mînăstirii Samurcășești (Ciorogîrla), Sf. Vineri din Ploiești, Banu din Buzău, catedrala episcopală din Huși, cîteva capele de cimitir în București etc. În 1884, prietenul său din tinerețe, mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei, i-a încredințat pictarea catedralei mitropolitane din Iași, pe care a isprăvit-o în 1886. Este o realizare excepțională, în stilul Renașterii italiene (pentru documentare, făcuse și două călătorii în Rusia). Se găsesc aici peste 250 de scene și icoane, în afară de numeroase motive ornamentale și figuri de îngeri.

Pictura lui — în speță cea din Iași — se caracterizează prin aceea că a înlăturat aproape cu totul scenele din Vechiul Testament, făcînd loc celor legate de viața și activitatea Mîntuitorului (Nașterea, Răstignirea, Rugăciunea din grădina Ghetsimani, Înălțarea etc.). A suprimat mulțimea scenelor narrative care împodobeau pînă atunci pereții bisericilor, suprapuse în mai multe rînduri, înlocuindu-le cu cel mult două sau trei rînduri, adevărate tablouri murale, separate între ele de spații largi. În sfîrșit, — ca și unii din contemporanii săi — a înlocuit stilul picturii bizantine cu un stil realist neoclasic, redînd chipul fizic al omului în adevărata sa frumusețe. Prin mulțimea bisericilor pictate de el, ca și prin valoarea lor artistică, Tattarescu poate fi socotit cel mai de seamă pictor bisericesc neoclasic din țara noastră.

Transilvăneanul *Carol Popp de Szatmary* (1812—1888) a pictat biserica Sf. Dumitru din București, metocul Episcopiei Buzăului, pe la mijlo-

cul sec XIX. Profesorul *Petru Alexandrescu* (1828—1899), cu studii la Viena și Roma, a pictat bisericile Antim din București (ajutat de Henric Trenk) și Sf. Nicolae din Brăila, capela Azilului Elena Doamna, lăsînd o operă picturală de valoare excepțională, inspirată de arta Renașterii. *Ioachim Pompilian*, cu studii în Italia, a pictat bisericile Sf. Gheorghe (1875—1880), Sf. Spiridon Nou și paraclisul numit «Pompilian» din București, cu influențe puternice ale picturii apusene, multe scene fiind redate după marii maeștrii ai picturii universale. În același stil a pictat *G. Stoenescu* (biserica domnească sau Sf. Gheorghe din Pitești, biserică Sf. Pantelimon sau Foișorul de Foc din București ș.a.). *George Demetrescu-Mirea* (1852—1934), elevul lui Tattarescu, a pictat biserică Sf. Apostoli Petru și Pavel din Constanța între 1883—1885, *Gheorghe Ioanid* (1839—1921), elev al lui Tattarescu, a pictat biserică din Căciulați—Ilfov, domnească din Vaslui și din alte părți. *Anton Serafim* și fiul său *Petru* au pictat biserică mică a mînăstirii Țigănești (1880) și biserică Sf. Nicolae Tabacu din București (1890).

În ultimii ani ai secolului XIX, *Ștefan Luchian* (1868—1916), împreună cu *Constantin Artachino* (1871—1954) au pictat bisericile Brezoianu din București (acum demolată), Sf. Alexandru din Alexandria și Sf. Nicolae din Tulcea (parțial, azi nu se mai păstrează). *Sava Hențiu* (1848—1904) a pictat altarul și tîmpla bisericii de la mînăstirea Brebu—Prahova.

În Moldova amintim pe *Constantin Stahie*, iar în Bucovina pe *Epaminonda Bucevschi* (1843—1891) cu studii teologice la Cernăuți și de artă la Viena, care a pictat mai multe biserici bucovinene, alături de vienezul C. Arend. Singur a pictat iconostase și icoane în peste 15 biserici de aici, precum și catedrala episcopală din Zagreb. Vienezul *Karl Yobst* a restaurat pictura de la biserică Mirăuți—Suceava și a împodobit catedrala din Cernăuți.

În afară de acești pictori români, către sfîrșitul secolului XIX și începutul celui de al XX-lea, au fost aduși în țară cîțiva pictori străini care au împodobit unele din bisericile monumente istorice restaurate atunci. De pildă, *André Lecomte du Nouy*, el însuși cunoscător al picturii bizantine, a încredințat executarea picturilor bisericilor restaurate de el, fratelui său *Jean Jules Antoine Lecomte du Nouy* (1842—1928) ajutat de francezii *Émile Menpiot*, stabilit apoi în România († 1945), *F. Nicolle*, *Gh. Paul Renouard*, *Bernard Boriès*, danezii *Aage Exner*, *Paul Munkedal*, *Larsen*, polonezul *Emilian Kasperski* și alții. *Aage Exner* a mai pictat în stil neobizantin biserică mînăstirii Sinaia și biserică din Bușteni.

Biserica Amza din București, rezidită între 1898—1901, a fost pictată de italianul Umberto Marchetti, iar biserica Domnița Bălașa, rezidită între anii 1881—1885, a fost pictată de vienezii Kott și Rihovski, în stil neorenascentist.

Ei au introdus multe elemente străine în pictura noastră bisericească, în decorația iconostasului și a mobilierului, așa cum s-a făcut și în arhitectura bisericilor respective.

În curentul general clasicist care predomina atunci în arta românească, preotul *Vasile Damian* (1857—1915), cu studii de pictură la Iași, se reîntoarce la pictura bizantină-tradițională, nefiind însă înțeles de mulți oameni cu rosturi în viața Bisericii și a statului de atunci. La începutul activității, a pictat în ulei bisericile din Fîrțănești—Galați și Dochia—Neamț, apoi a zugrăvit în frescă bisericile bucureștene Vergu, Sf. Voievozi, Sf. Ștefan — (Cuibul cu barză), biserica mînăstirii Stînișoara—Argeș, bisericile din Cernădia—Gorj, Tansa—Vaslui, trapeza mînăstirii Sinaia etc.

În Transilvania, trebuie să ne rețină atenția zugravii din familia *Greco* din Săsăuș—Sibiu : Alexandru, Ioan, Nicolae, Nicolae, Gheorghe și Vasile, care, timp de aproximativ șapte decenii, au împodobit numeroase biserici din zona Sibiu—Făgăraș. Așa au fost bisericile din Mohu, Viștea de Jos (frații Alexandru și Ioan), Arpașul de Sus (Nicolae), Arpașul de Jos (Nicolae și fiul său, tot Nicolae), Voivodenii Mici (Nicolae și Gheorghe), Arpașul de Jos (unită), Scorei, Cîrța (Vasile), Fofeldea, Săsăuș, Ținchindeal (Vasile), Sărata, Colun ș.a.

Aceștia și-au format un stil propriu, din îmbinarea celui bizantin cu elemente decorative ardelenesti. Figurile sînt redată în linii simple, dar foarte ingenios executate. Predomină culoarea roșie, cărămizie, completată armonios cu alte nuanțe. Se remarcă apoi o adaptare a scenelor biblice la specificul ardelenesc (ostașii din ciclul Patimilor redați în uniforme de soldați unguri sau germani etc.).

Alți zugravi au fost *Sava* din Făgăraș (bisericile din Calbor și Sîmbăta de Jos) preotul *Ion Bica* și fiul său *Man* (bis. din Voivodenii Mari—Făgăraș), preotul *Ioan din Săliște* (biserica din Săliște—Grui), *Nicolae Munteanu* (bisericile din Ludoș, Gusu, Apoldul de Jos, Topîrcea, Tilișca ș.a. în jurul Sibiului), preotul *Nicolae* cu zugravii *Ion și Vasile* (biserica din Tg. Mureș), *Dumitru Ispas*, cu mai mulți ucenici (biserici din județul Cluj : Agîrbiciu, Dîngăul Mic, Muntele Rece, Straja, Finișel, Păniceni, Tăuți, Someșul Rece ș.a.), un *Vasile din Săliște* (mai multe icoane în bise-

ricile din jur), *preotul Iosif din Petroșani* (mai multe icoane pentru bisericile din valea Jiului, după 1850) etc.

În a doua jumătate a secolului, *Constantin Georgescu* din Poiana Sibiului (1843—1886), elevul lui Tattaescu, a zugrăvit bisericile din Poiana Sibiului, Rod (jud. Sibiu), Abrud ș.a.

Dintre pictorii «academici» din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, amintim pe *Constantin Lecca* (icoane pentru tîmpla bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului și alte icoane tot acolo) și pe *Mișu Popp*. Cel din urmă a pictat bisericile Sf. Treime «de pe Tocile» din Brașov și Satulung, tîmplele bisericilor din Cernat, Rîșnov, Țințari, Arpătac (Araci), toate în jurul Brașovului, precum și patru icoane pe tîmpla bisericii din Toderița, în părțile Făgărașului. Cel mai vast complex de picturi se păstrează în biserica Adormirea Maicii Domnului din Satulung: 67 de scene, executate în tempera, multe prelucrate sau copiate după diferite izvoare apusene (xilografuri, desene de Gustav Doré, picturi de Rubens etc.). Se observă și aici influența pe care a exercitat-o asupra sa școala clasicistă.

Octavian Smighelschi (1866—1912), născut în Ludoș — Sibiu, cu studii de pictură la Budapesta și cu specializare în pictura bizantină la Roma, a pictat cupola (Pantocratorul), pandantivii (cei patru evangheliști) și iconostasul catedralei mitropolitane din Sibiu (1905), biserica din Ciacova — Timiș (1907), biserica din Rădești — Alba (1909), iconostasul bisericii unite din Petroșani, la care se adaugă cîteva tablouri religioase păstrate la Sibiu și Budapesta. Spre deosebire de marii săi contemporani, Smighelschi s-a întors la tradiția bizantină în pictura bisericească, dar nu la o imitare sau copiere a ei, ci la «o regenerare a artei bisericești», după cuvîntul său. La fondul bizantin tradițional, el a îmbinat în chip armonios elemente ale Renașterii și ale idealismului german. La această sinteză a spiritului apusean cu cel răsăritean, a adăugat apoi felurite motive ale artei populare românești. În acest fel, a dat naștere unui stil personal, numit de specialiști «neobizantin». De pildă, minunatele fresce din catedrala mitropolitană din Sibiu reprezintă o sinteză strălucită, cu elemente din arta bizantină, a Renașterii și din cea românească (ornamente în decorul pereților, motive naționale în broderia veșmintelor îngerești etc.). Mai mulți pictori s-au inspirat din opera sa (V. Simonescu, Flaviu Domșa și alții).

În Banat, pictura bizantină a ajuns la declin, luîndu-i locul o pictură mediocră, inspirată de multe ori după modele apusene. Cei mai mulți zugravi provin din popor și învață meșteșugul făcînd ucenicie pe lîngă

alții mai vîrstnici, fie români, fie sîrbi. Din a doua jumătate a secolului, au început să picteze biserici și cîțiva «pictori academici», cu studii în marile centre din Apus (Viena, München ș.a.).

Astfel, de la un *Mihai Popovici* — în primele trei decenii ale secolului XIX — avem mai multe icoane în bisericile din Bozovici, Borlovenii Vechi, Patăș, Mehadia, în jud. Caraș-Severin (se pare că un alt Mihai Popovici a zugrăvit biserica din Petrilova, în 1779). Desigur un descendent din aceeași familie, *Dimitrie Popovici* din Oravița Montană, a zugrăvit bisericile din Domașnea, Iablanița, Cănicea, iar altele împreună cu *Dumitru Turcu* sau cu *Ștefan Popovici*.

Tot în prima jumătate a secolului XIX au lucrat *Teodor Gherdanovici* din Lugoj la bisericile din Ezeriș și Margina (mai cunoaștem un *Petru* și un *Lazăr Gherdanovici*, probabil aparținători aceleiași familii), *Sava Teodorovici* din Oravița (bisericile din Domașnea, Ruieni) și alții. *Dumitru Turcu* din Oravița (1810—1883) a zugrăvit aproximativ 20 de biserici, unele cu *Dimitrie Popovici* și cu *George Popovici*, între anii 1829—1880 (Mehadia, Sasca Montană, Nicolinț, Ciclova Montană, Bocșa Montană, Șopotul Nou, Bozovici, Gîrliște, catedrala din Caransebeș etc., la care se adaugă numeroase icoane). A format numeroși ucenici (*Dimitrie Popovici*, *Nicolae Hașca*, ginerele său, care a pictat apoi vreo 10 biserici ș.a.). *Gheorghe Putnic* din Biserica Albă (1841—1905), a zugrăvit bisericile din Vucova, Broșteni, Iertof, Vrăniuț, Cusici, icoane în Biserica Albă ș.a., iar *Nicolae Alexici* (1811—1873) a zugrăvit biserici românești (Arad, Fibiș, Cuvin etc.) și sîrbești.

Mihail Velceleanu, originar din Ramna, primul pictor «academic» din Banat cu studii la München, a împodobit vreo zece biserici din jud. Caraș-Severin (Cuptoare-Secul, Ohaba-Bistra, Cornea, Fizeș, Delinești, Cîlnic etc.), formînd și el numeroși ucenici.

Pictura bănățeană cunoaște o adevărată renaștere prin *Constantin Daniel* din Lugoj (1798—1873) și *Nicolae Popescu* din Zorlențul Mare (1835—1877), cei mai de seamă mînuitori ai penelului în secolul trecut în Banat. Primul a lăsat lucrări remarcabile influențate de Renașterea italiană (biserica sîrbească din Panciova, cea românească din Uzdin, tîmpla catedralei sîrbești din Timișoara, cu 52 de piese, de o deosebită valoare artistică, bisericile sîrbești din Dobrița și Iarcovăț, icoane ș.a.). *Nicolae Popescu*, cu studii la Viena și Roma, a pictat tîmpla bisericii din Seleuș, bisericile din Pesac și Sf. Împărați din Tg. Jiu, diferite icoane, portrete de ierarhi.

Filip Matei din Bocșa (1853—1940) a împodobit cu picturi vreo 50 de biserici în Banat (Banloc, Ramna, Ciclova Montană, Iam, Vărădia,

Voiteg, Gătaia, Comloșul Mare) și a îndrumat numeroși ucenici. *Ion Zaicu* (1868—1914), cu studii la Viena, a pictat bisericile din Nădlac, Sf. Ilie din Timișoara-Fabric, Șiclău-jud. Arad, Pocioveliște—Bihor, Sînnicolaul Mare-jud. Timiș, Doclin, Ilidia și Borlova — jud. Caraș-Severin și altele. *Gheorghe Baba* (1868—1953) a pictat numeroase biserici în Banat, Oltenia și părțile Hațegului (Sf. Voievozi și Sf. Apostoli din Poiana Mare — Mehedinți, Cornu — Dolj, Moreni — Dolj, Negoii — Dolj, Buna-vestire din Caracal, Sf. Nicolae din Filiași, mînăstirea Țînțăreni etc.). *Bartolomeu Delliomini* (1864—1930) a pictat aproximativ 30 de biserici în jurul Caransebeșului.

Virgil Simonescu (1881—1941), cu studii la München, a împodobit aproape 30 de biserici din Banat: Boldur, Greoni, Mehadia, fosta catedrală unită din Lugoj, Orșova, Făget, Buziaș, Voivodinț, Reșița, Bocșa Română, Coșteiul Mare, Coșteiul Mic, Tinca (Bihor), biserica unită din Tg. Mureș și altele. Ca și Smighelschi în Transilvania, Simonescu a pus bazele unei arte bisericesti monumentale cu caracter românesc în Banat.

În părțile Aradului, amintim pe preotul *Gheorghe Bila* din Pecica (mai multe biserici în jur), iar *Ioan Demetrovici* din Timișoara a împodobit cu zugrăveli cîteva biserici din jurul Hălmagiului. În Bihor, în prima jumătate a secolului XIX, pomenim pe meșterul popular *Ioan Lăpoșan*, care a zugrăvit bisericile din Borșa, Homorog, Păușa, probabil și în alte sate.

Multe din bisericile de lemn din Maramureș au fost împodobite cu zugrăveli de factură populară. Se cunosc cîteva zugravi ridicați din rîndul țăranilor și preoților de aici, ca *Ion Opriș*, care a lucrat în biserica din Budești-Josani, *Toader Hodor*, care a zugrăvit bisericile din Cornești, Văleni și Nănești. Zugravii celor mai multe biserici au rămas însă anonimi.

Întîlnim însă — mai cu seamă în a doua jumătate a secolului XIX — biserici și icoane zugrăvite de meșteri străini (ruteni, cehi, maghiari), urmare a înstrăinării credincioșilor de aici de vechea lor credință ortodoxă, prin impunerea uniației.

Artele decorative în Țara Românească și Moldova, au fost în vădit declin. În ce privește *sculptura*, se înregistrează puține lucrări de valoare. De regulă, în a doua jumătate a secolului, în marile biserici — îndeosebi cele restaurate de Lecomte du Nouy — mobilierul (străni, scaune arhieresti, candelabre) era comandat la firme de peste hotare, executat în stil romanic, gotic, al renașterii sau baroc. Se introduc vitraliile, necunoscute pînă atunci în arta românească (la catedrala mitropolitană din Iași).

S-au executat și iconostase, străni, scaune în stil tradițional românesc, către sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor, la Școala de arte și meserii din București și la firma *Constantin Babic* din București (bisericele Antim, Amza, Domnița Bălașa din București, biserica mînăstirii Sinaia, catedrala din Sibiu etc.). În multe părți ale țării, s-au ridicat sculptori din rîndul credincioșilor țărani, ca *Nistor Busuioc* și fiii săi Iulian și Iosif din Banat (tîmplele bisericilor din Nădlac, Sînnicolaul Mare, Biserica Albă ș.a.), *V. Manoliu* din Grumăzești — Neamț (sat în care există și azi numeroși sculptori-țărani), care a lucrat vreo 80 de tîmple (între care și la biserica Sf. Nicolae din Galați), *Ion Pîslea*, un bănățean cu studii de sculptură la Viena, profesor la școala industrială din Cîmpulung Moldovenesc, care a lucrat iconostase pentru mai multe biserici din Bucovina, pentru biserica din Prundul Bîrgăului etc.

În ce privește *broderia*, de asemenea se constată un regres vizibil față de secolele anterioare. În marile mînăstiri moldovene, îndeosebi Agapia, Văratec, se păstrează unele broderii lucrate de călugărițele de acolo, dar fără să le putem pune alături de cele din trecut. În Transilvania, Banat, Bihor și Maramureș, sînt de menționat cusăturile cu motive naționale (ștergare), care împodobesc pînă azi multe din bisericile rurale de aici.

O stare de relativă înflorire a cunoscut *gravura în lemn (xilografia)* în Moldova, la mînăstirea Neamț, unde se înființase o tipografie în anul 1807. Aici au lucrat gravorii: preotul Simeon, monahul Ghervasie, monahul Teodosie și alții (de multe ori lucrau și pentru alte tipografii). În Moldova de nord se cunoaște numele gravorului Veniamin Jacotă, călugăr de la Sucevița, care a lucrat în deceniul al șaselea al secolului XIX.

Nu mai putem vorbi în acest secol de arta miniaturii, atît de înfloritoare altădată. De regulă, manuscrisele copiate la Neamț, Cernica și Căldărușani erau fără miniaturi.

Vechiul meșteșug al zugrăvirii de *icoane pe sticlă*, apărut în Transilvania încă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, s-a răspîndit acum și mai mult. De cele mai multe ori meșteșugul se moștenește din tată în fiu, încît se cunosc mai multe generații de iconari din aceeași familie. Numeroase icoane executate în acest secol se păstrează azi în diferite biserici, muzee și colecții particulare. Cel mai însemnat centru a rămas și acum satul Nicula, de lîngă Gherla, unde se cunosc și numele unor meșteri din a doua jumătate a secolului XIX și de la începutul celui următor: Teodor Tocariu, Dionisie Iuga, Ștefan Mircea, Ștefan Belin-

dean și Maria Chifor. Alte centre erau în sudul Transilvaniei : în Șcheii Brașovului, în Arpașul de Sus lângă Făgăraș, unde s-a remarcat meșterul Savu Moga, originar din Nicula, stabilit în acest sat din 1843 († 1899), Făgăraș (Ioan Pop, Petru Tămaș, Ana Dej), Cîrțișoara-Făgăraș, unde a lucrat talentatul zugrav Matei Țîmforea (1836—1906), Boița, Miercurea Poiana Sibiului, Săliște, Vale, Laz (zugravi din familia Poienaru), Lăcrăm (zugravi din familia Costea), Răhău, Alba-Iulia-Maieri (familia Prodan, originară din Nicula). Se pare că au existat unele centre de pictură pe sticlă și în Maramureș, în Munții Apuseni și în alte părți.

Temele icoanelor pe sticlă sînt diferite : scene din Vechiul Testament (facerea lumii, raiul, potopul, proorocul Ilie), din Noul Testament (Iisus Hristos, Nașterea, Botezul, Intrarea în Ierusalim, Cina cea de Taină, Răstignirea, Învierea, Sf. Treime), personaje din Biblie și sfinți (Sf. Fecioară, Sf. Ioan Botezătorul, Sf. Gheorghe, Sf. Împărați, Sf. Arhangheli, Sf. Nicolae, Sf. Haralambie, Cuvioasa Paraschiva etc.).

Icoanele erau vîndute, de cele mai multe ori, chiar de autorii lor sau de membrii familiilor, la tîrguri, la hramurile bisericilor etc. De multe ori treceau cu ele în Țara Românească și Moldova.

Se cunosc apoi numeroase *xilogravuri*, lucrate în comuna Hășdate (jud. Cluj) tot de meșteri populari. Erau înfățișate persoane și scene biblice (Sf. Treime, Răstignirea, Învierea, diferiți sfinți), dar și alte scene de regulă păsări.

Consemnăm și pe țăranul *Picu Pătruț* din Săliște (1818—1872), călugărit la Cheia — Vîlcea sub numele de Procopie, care a lucrat aproximativ 2000 de miniaturi în acuarele, cu scene și portrete biblice ș.a., împodobind cele 30 volume de poezii și de proză care ne-au rămas de la el (originale sau copiate din alte cărți). Prin originalitatea lor, imaginație, tehnică de execuție și armonie de culori, sînt cu mult superioare celorlalte produse ale artei populare transilvănene.

Muzica bisericească. În anul 1814 trei cunoscuți psalți greci, Hrisant mitropolitul Brusei, Grigorie Lampadarie și Hurmuz Hartofilox, au făcut o «reformă» a muzicii psaltice, prin înlăturarea tuturor elementelor străine adăugate în cursul veacurilor și prin simplificarea notației. În 1816 a venit la București renumitul psalt Petru Efesiul, care a deschis aici o școală de muzică, după «noua sistemă», iar în 1820 a tipărit primele două cărți de muzică psaltică, în grecește. La școala lui au învățat doi mari psalți români, Macarie ieromonahul, Anton Pann și alții. Macarie (1770—1836), «dascălul școalei de musichie», considerat inițiatorul reformei la noi, a tipărit la Viena, în 1823, primele cărți de muzică biseri-

Catedrala mitropolitană din Iași, începută de Veniamin Costachi (1833–1841) și terminată în timpul lui Iosif Naniescu (1880–1887), sub conducerea arhitectului Aléxandru Orăscu. Este o construcție monumentală, cu un plan inspirat de formele târzii ale Renașterii italiene, cu patru turlă, înconjurată la bazele lor de coloane înalte și elemente antice. La primul nivel se observă șase coloane cu capiteluri, care susțin un fronton. Pictura — în stilul Renașterii italiene — a fost executată de Gheorghe Tattarescu (1884–1886). În catedrală se găsesc moaștele Cuvioasei Paraschiva.

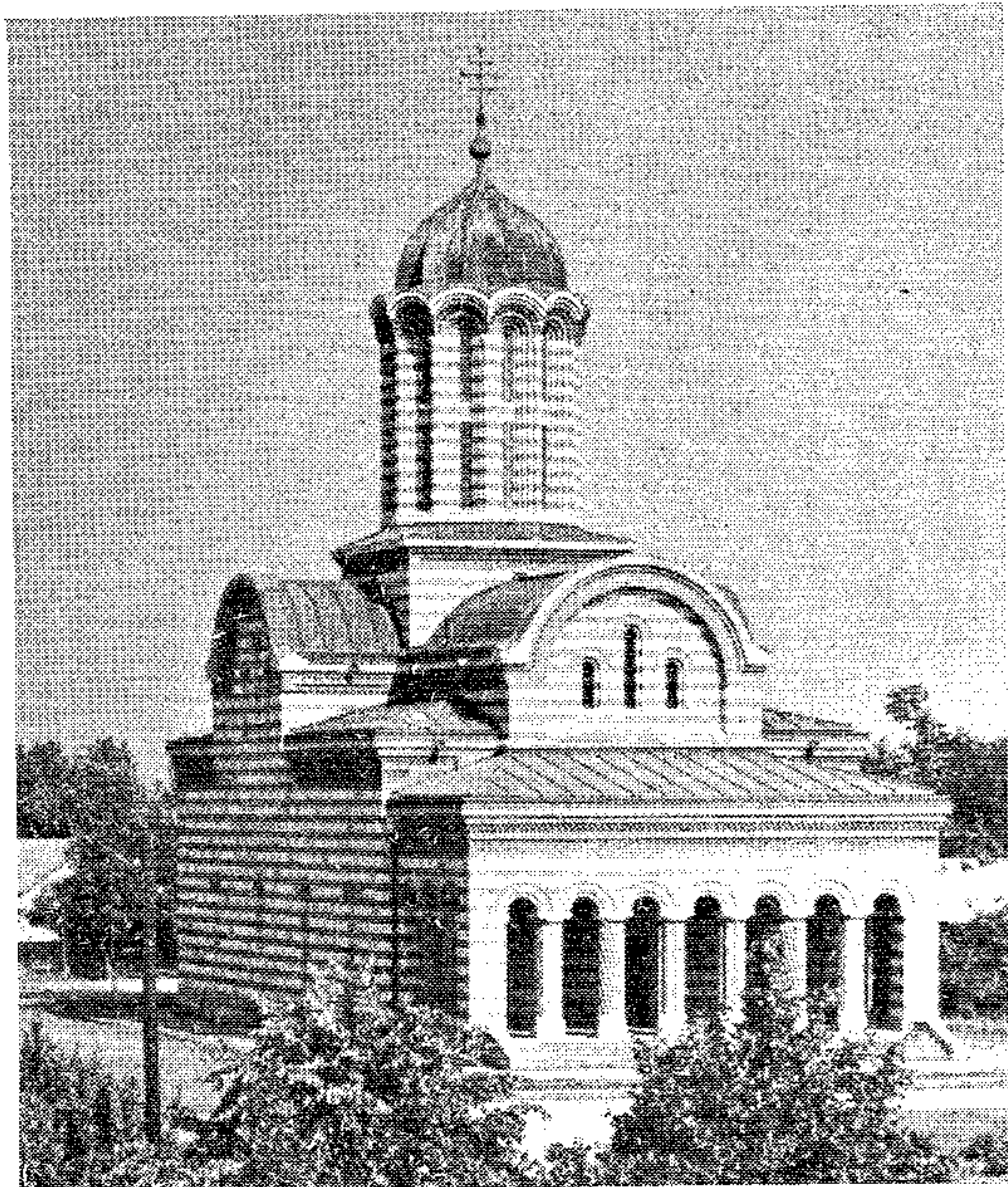
Catedrala metropolitană din Sibiu, construită între anii 1902–1906, în timpul păstoririi mitropolitului Ioan Mețianu. Planul ei a fost luat — la scară redusă — după al bisericii Sf. Sofia din Constantinopol, cu excepția celor două turnuri de la intrare.

Biserica Sf. Dumitru din Craiova, azi catedrală mitropolitană, ridicată între anii 1889–1933 (inițial sub conducerea arhitectului André Lecomte du Nouy), pe locul vechii biserici rezidită de Matei Basarab în 1651.

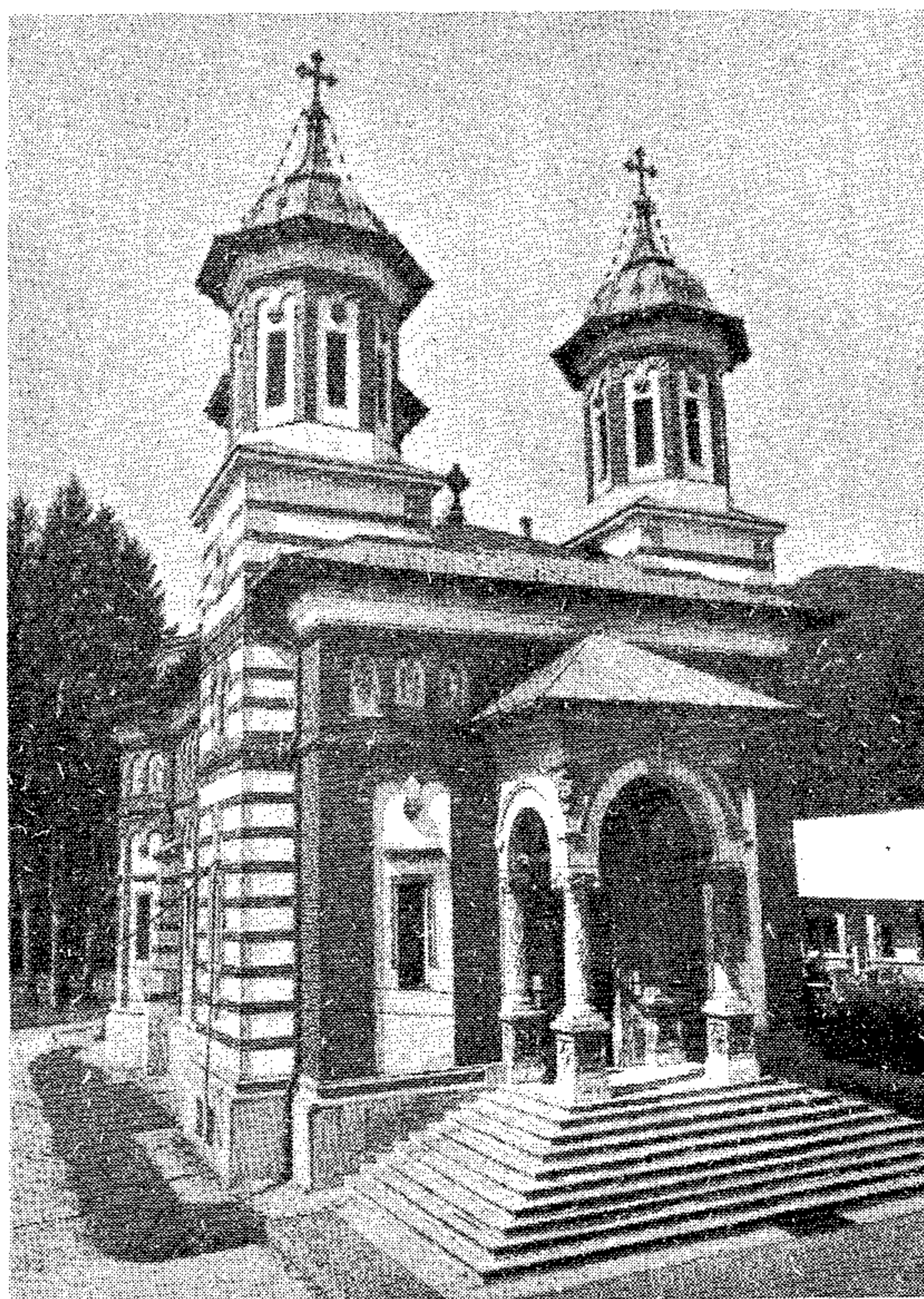
Catedrala episcopală din Galați, construită între anii 1906–1917 și pictată de Costin Petrescu; refăcută în 1950–1957, când a fost pictată de Gheorghe Stoica.

Biserica „Mitropoliei“ din Tîrgoviște, ridicată pe locul vechii ctitorii a lui Neagoe Basarab, după planurile arhitectului André Lecomte du Nouy (1890–1933).

Biserica din Turnu Măgurele – Centru (1901–1905), cu un plan asemănător cu al bisericii lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș.

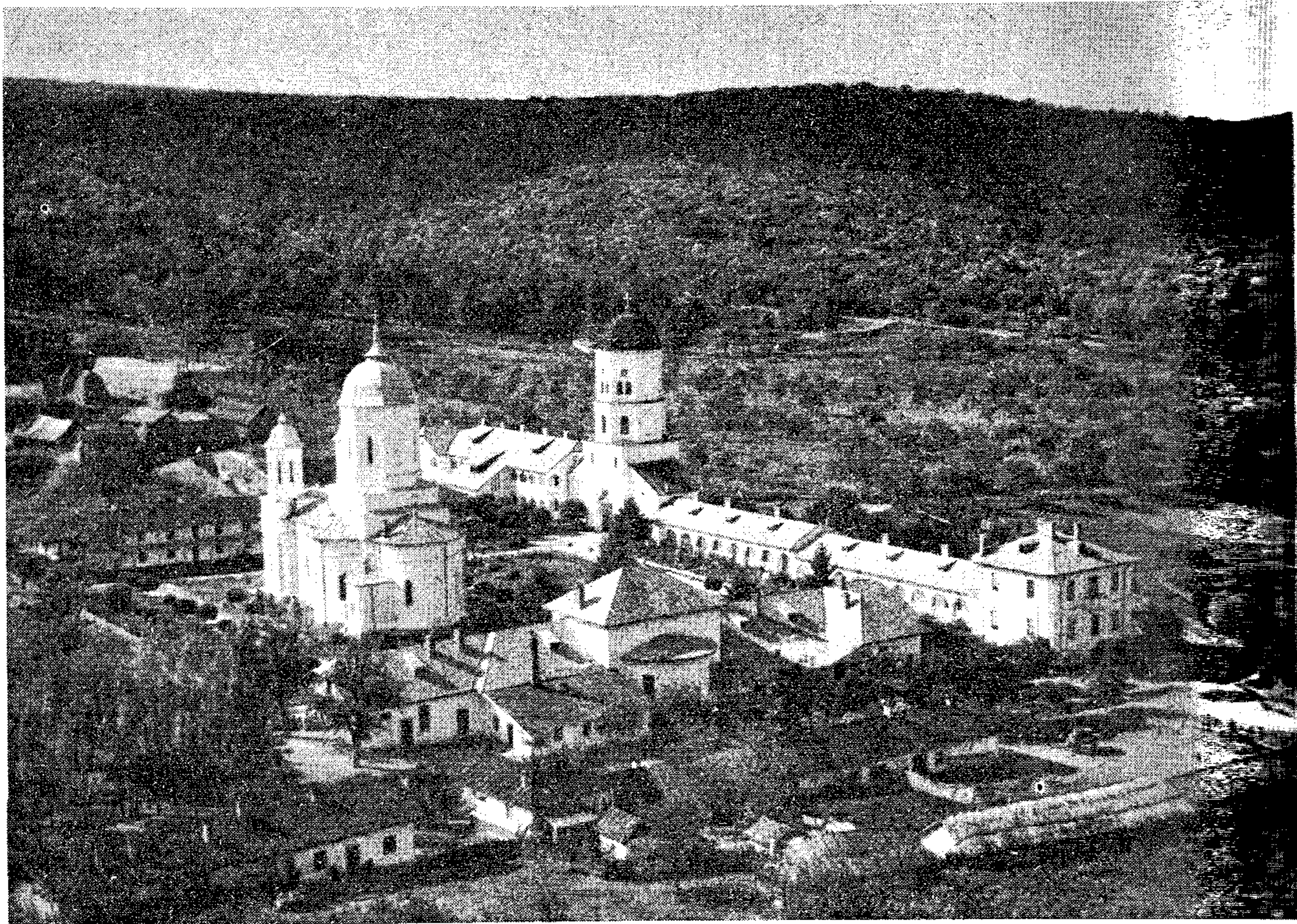
Biserica nouă a mînăstirii Sinaia, ridicată între anii 1897–1903, după planurile arhitectului George Mandrea, în stilul muntean tradițional.

Mănăstirea Suzana — jud. Prahova, vedere generală. Biserica mare a fost construită în forma actuală între anii 1839—1840.

Mănăstirea Cheia — jud. Prahova, vedere generală. Biserica a fost ridicată între anii 1835—1839.

Mânăstirea Cocoș — jud. Tulcea, vedere generală. Incinta actuală a fost ridicată între anii 1905—1910, iar biserica mare în 1911—1913.

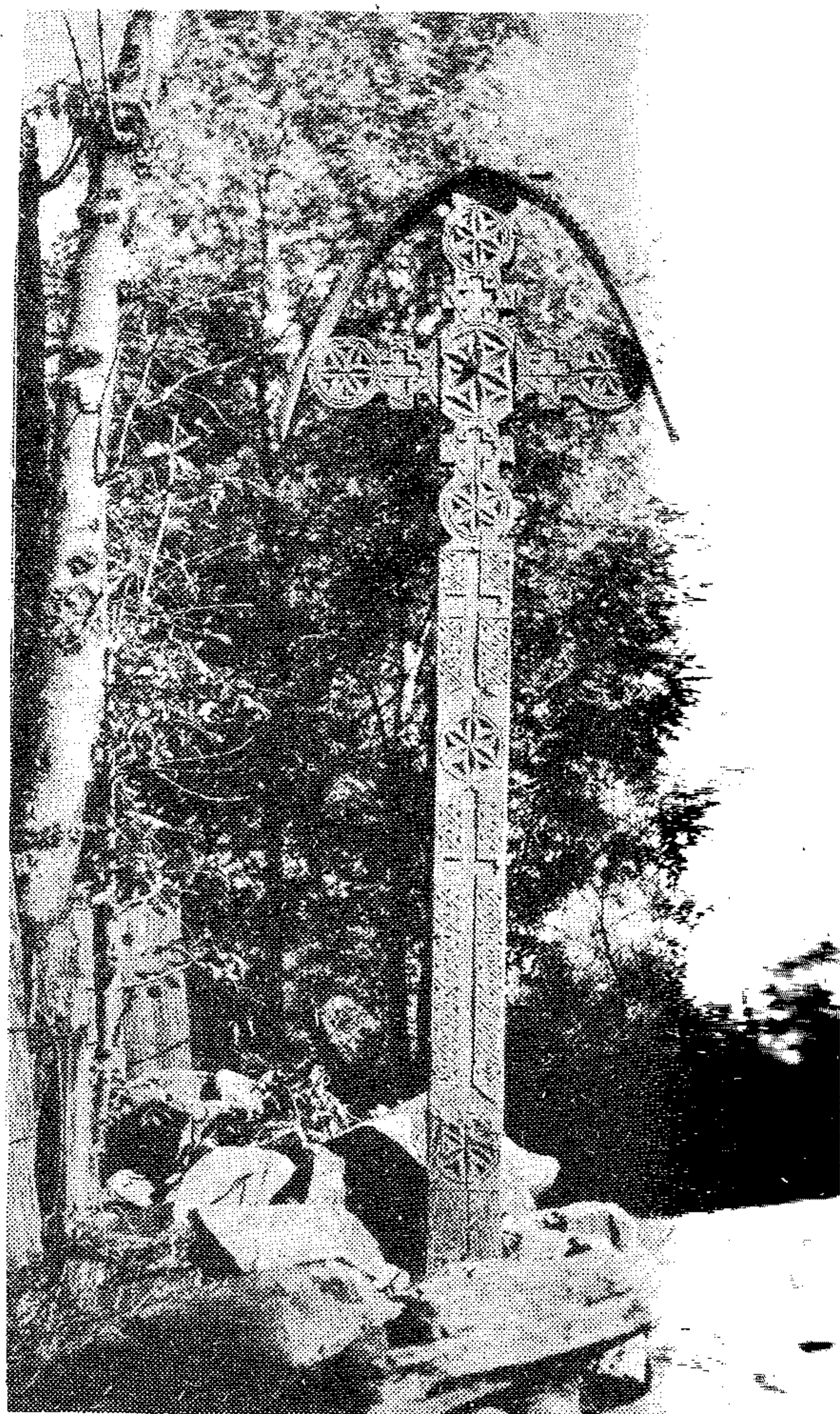
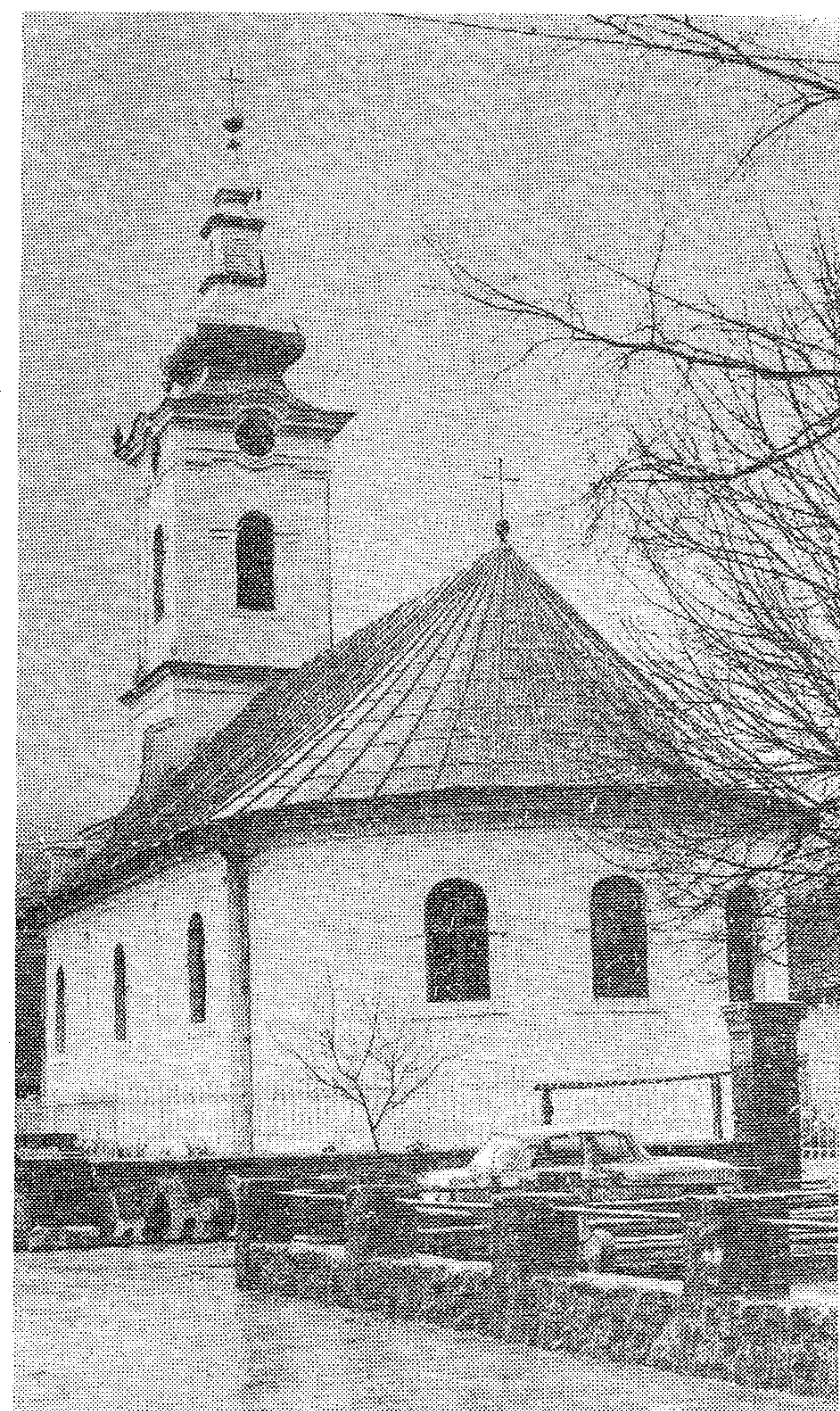
Mânăstirea Stănișoara, lângă Călimănești, vedere generală (sec. XIX—XX).

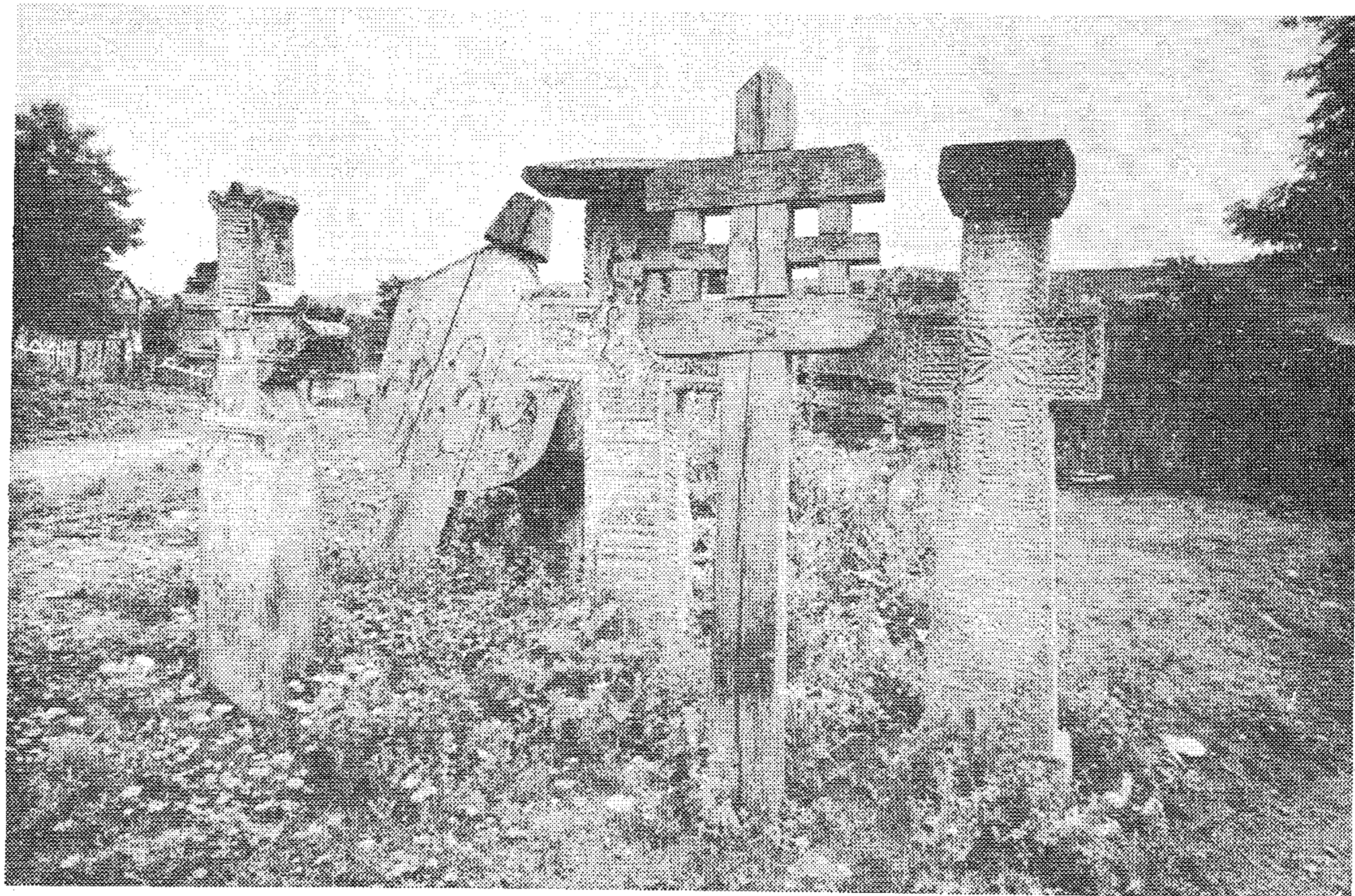
Preotul paroh (dreapta) și ctitorii bisericii (stînga) din Homorog — jud. Bihor, zugrăviți de Ion Lăpoșan (începutul secolului XIX).

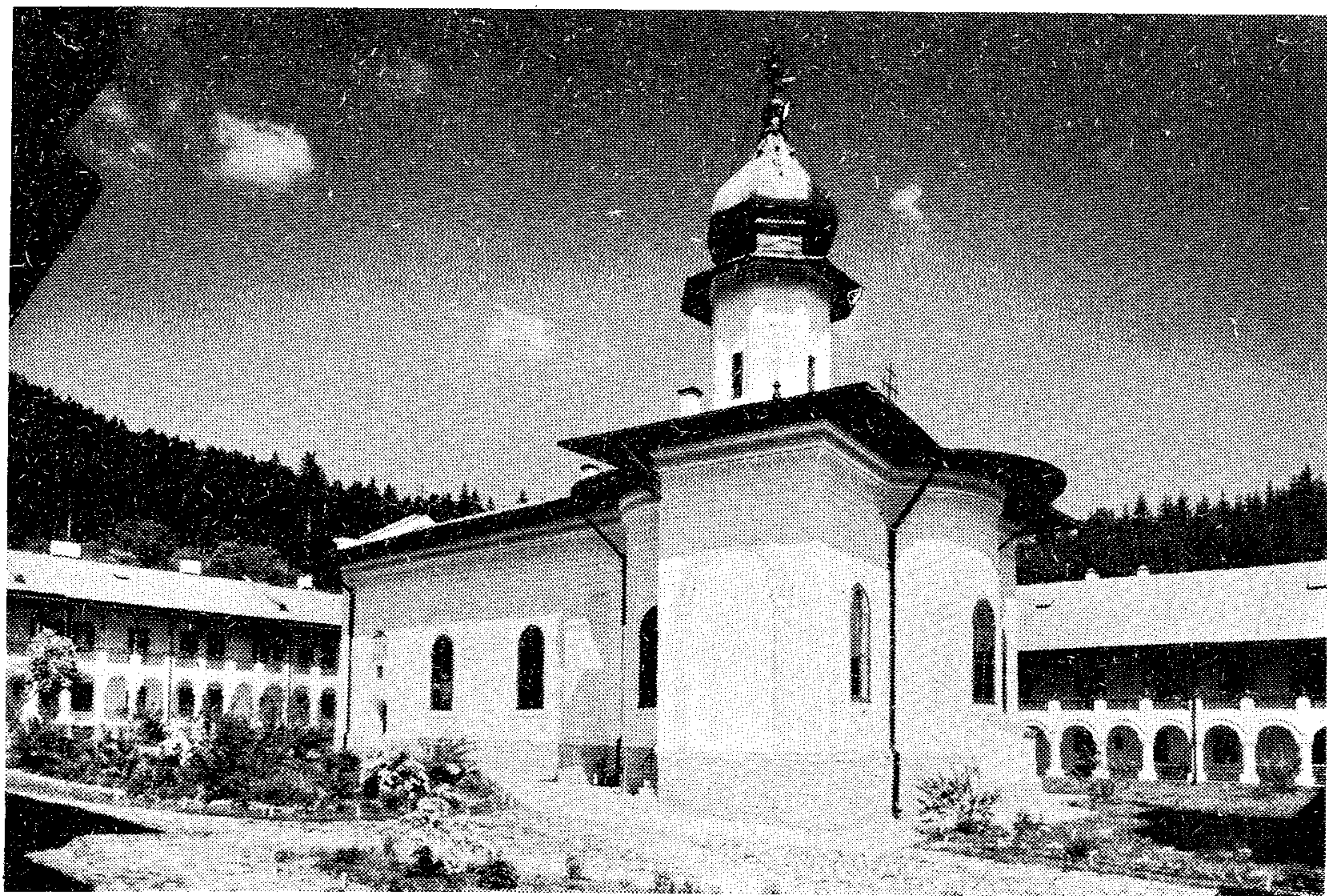
Biserica din Mehadia — jud. Caras-Severin (sec. XVIII—XIX), în plan dreptunghiular, cu elemente de stil baroc la turnul-clopotniță.

Cruce sculptată în lemn (Alun — jud. Hunedoara).

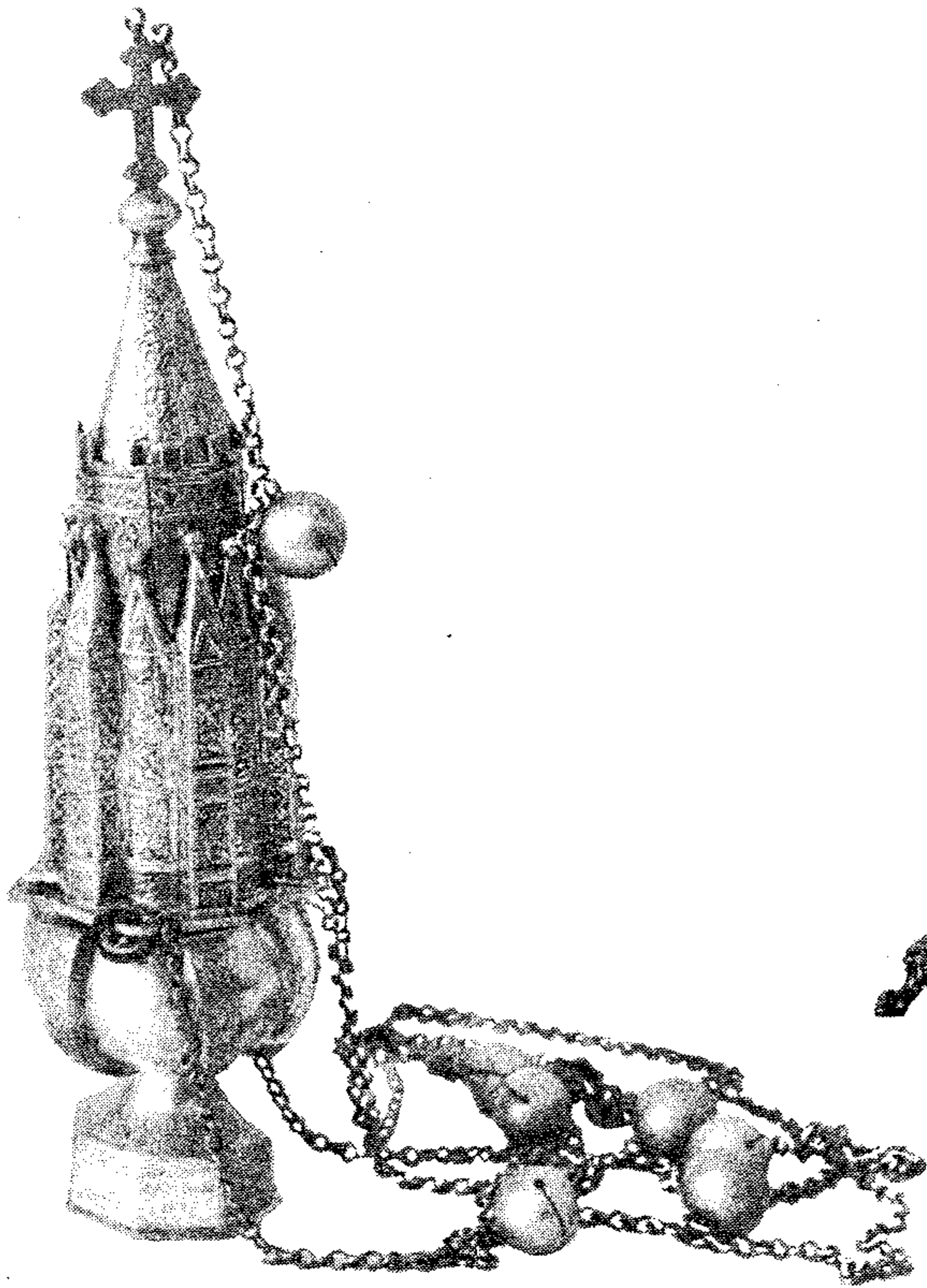
Cruci de morminte din lemn și piatră sculptate (Bălcești — jud. Vâlcea).

Biserica mînăstirii Agapia, cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil, ctitoria hatmanului Gavriil și a soției sale Liliana (1642—1644), refăcută prin strădaniile stareței Tavita Ursache între anii 1858—1862, cînd a fost pictată de Nicolae Grigorescu.

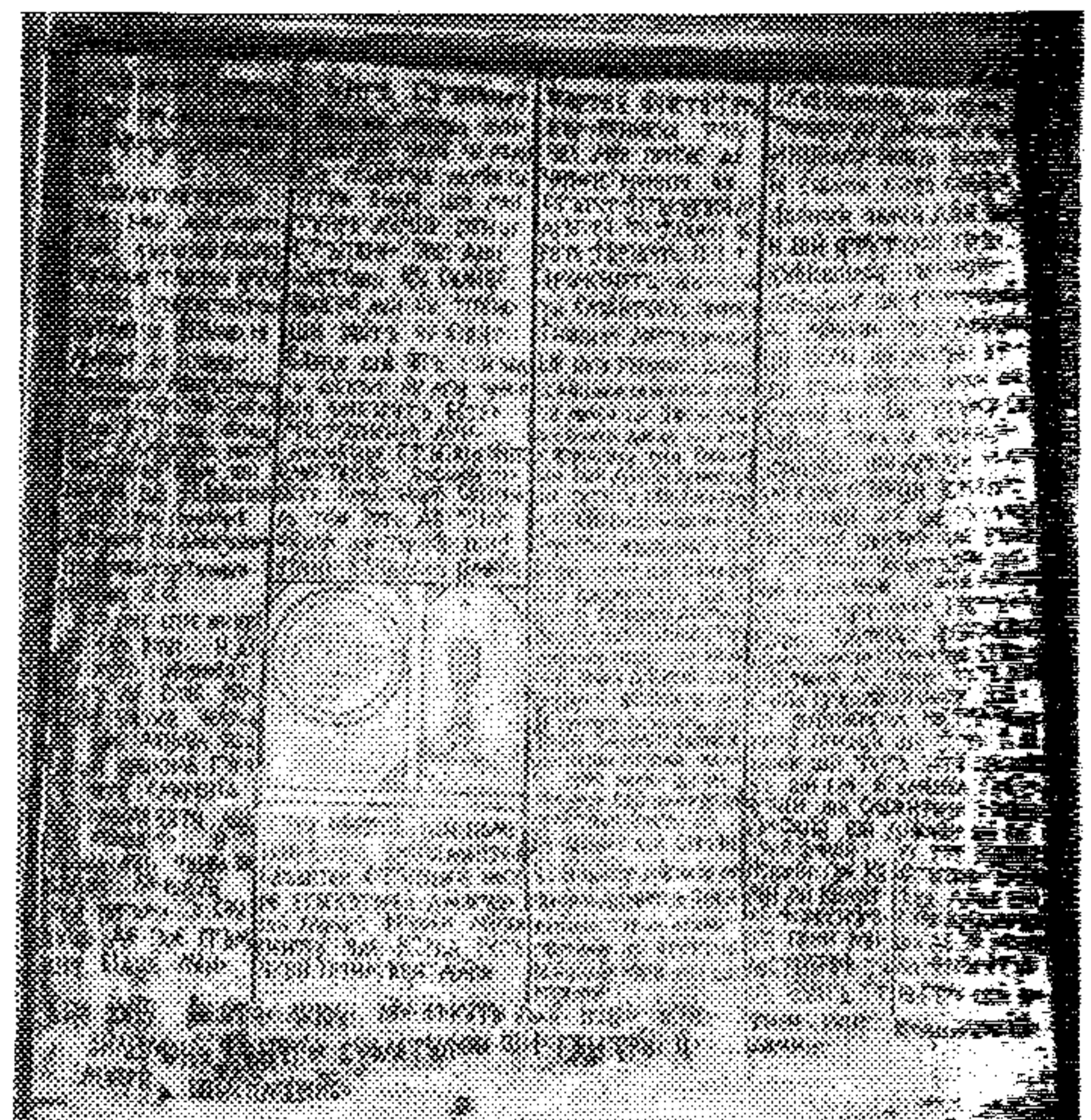
Icoană pe sticlă din Transilvania (sec. XIX). Azi în Muzeul eparhial din Arad-Gai.

Cădelniță din secolul XIX, provenită de la mănăstirea Adam-Tutova. Azi la mănăstirea Celic-Dere — jud. Tulcea.

Chivot din secolul XIX, provenit de la mănăstirea Adam-Tutova. Azi la mănăstirea Celic-Dere — jud. Tulcea.

Rînduiala proscomidiei (dreapta) și un triptic pictat (stînga), toate în lemn, aflate în Țara Hațegului. Azi în Muzeul eparhial din Arad — Gai.

Biserica mînăstirii Celic-Dere — jud. Tulcea (prima jum. a secolului XIX).

Biserica schitului Frăsinei — jud. Vâlcea, ctitoria episcopului Calinic cel Sfînt (1859—1864), pictată de Mișu Popp din Brașov.

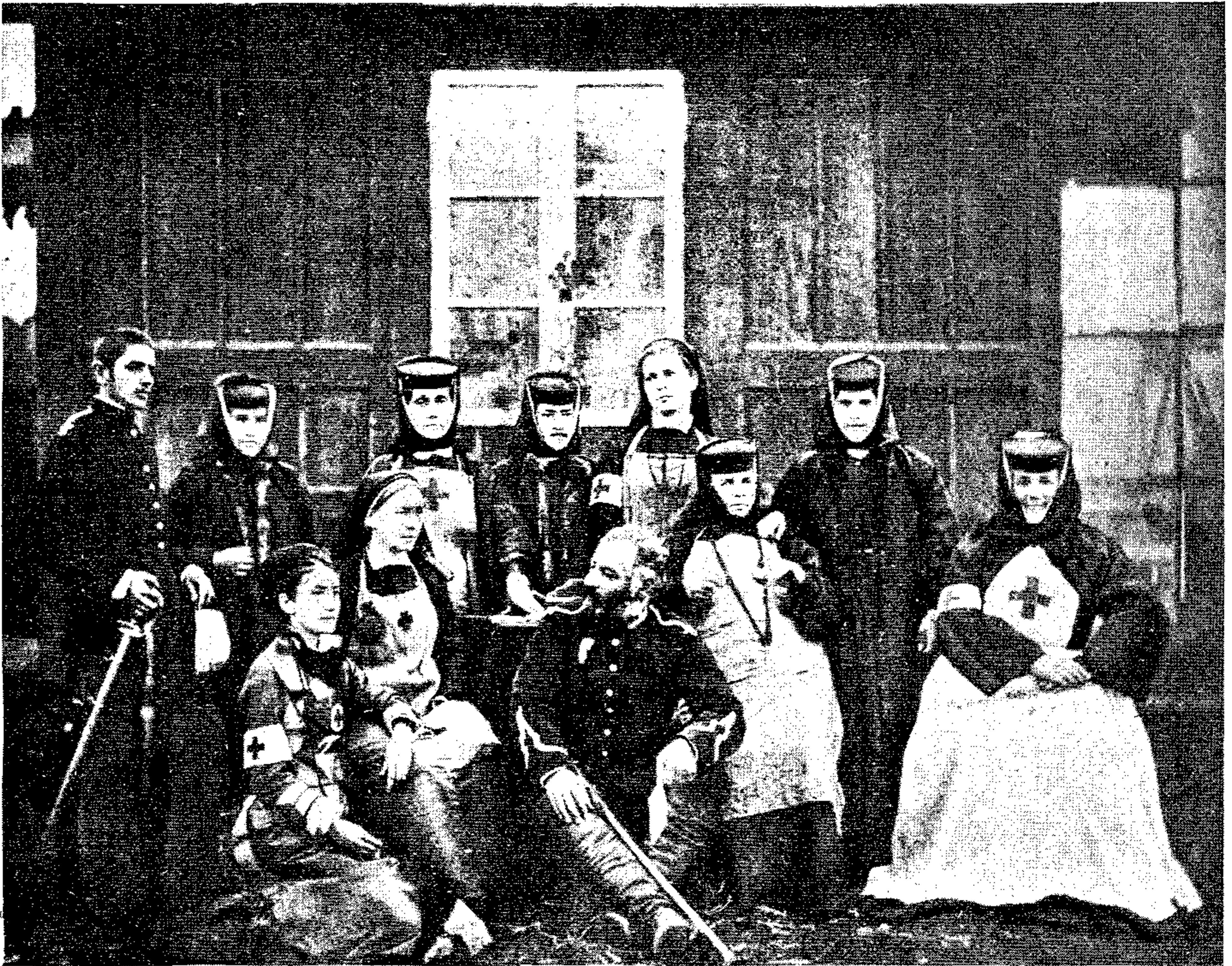
Biserica din Tebea — jud. Hunedoara (secolul XIX), în stilul specific bisericilor transilvănene, cu influențe ale celui baroc. În fața ei se află mormintele lui Avram Iancu († 1872), al preotului Simion Groza și ale altor participanți la revoluția din 1848.

Preotul Radu Șapcă (1795—1876) din Celei (azi în orașul Corabia), participant la revoluția din 1848.

Preotul Neagu Benescu din Domnița — R. Sărat, participant la revoluția din 1848. Desen de Nicolae Grigorescu.

Călugărițe din serviciile sanitare ale armatei române în Războiul de independență din 1877–1878.

Sfințirea unor drapele ale armatei române în 1877. În prim plan Mihail Kogălniceanu, pe atunci ministru de externe și alți demnitari de stat. Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe.

Cei 15 memorandiști condamnați în mai 1894. Între ei sînt trei preoți și doi profesori de teologie.

Casa preotului Alexandru Popescu din Corcova—jud. Mehedinți, ucis în cursul răscoalei din 1907.

cească în românește : *Theoreticonul sau privire cuprinzătoare a meșteșugului muzichiei bisericești*, care era și prima carte de teorie a muzicii bisericești, *Anastasimatarul* și *Irmologhionul*. El nu numai că a tradus mai bine melodiile, datorită ușurinței pe care o oferea noua «sistemă» psaltică, dar le-a și prelucrat, adaptînd cît mai mult melodia la textul românesc. Datorită lui, muzica psaltică începe să se dezvolte într-un vădit spirit național. Notăm că toate cele trei cărți ale lui Macarie s-au tipărit în tiraje aparte, pentru Țara Românească, Moldova și Transilvania (difuzate la Sibiu de protopopul Moise Fulea, iar la Caransebeș de protopopul Ioan Tomici). Macarie a avut un colaborator prețios în persoana călugărului *Nil Nicolae Poponea*, originar din părțile Sibiului, «dascăl de sistema cea nouă a psaltichiei grecești și românești», la școala de cîntări înființată din mitropolitul Dionisie Lupu la București.

Anton Pann (c. 1797—1854), cunoscut mai ales prin scrierile și culegerile sale populare a fost și un neobosit promotor al muzicii bisericești, cîntăreț de strană la mai multe biserici din București și la biserica Sf. Nicolae din Brașov, dascăl la «școala de muzichie» din Rîmnicu Vîlcea și la Seminarul din București. A tipărit toate cărțile de cîntări bisericești necesare stranei : *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau gramatica melodică* (1845), *Heruvico-chinonicar* (2 vol.), *Prescurtare din Bazul teoretic al muzicii bisericești și din Anastasimatar*, *Rînduiala Sf. Liturghii*, *Paresimier* (toate în 1847), *Privigherul* (1848), *Tipicul bisericesc* (1851), *Noul Anastasimatar* (1854) ș.a. Multe din aceste lucrări sînt compuse de el, altele publicate sau rediate după diferiți psalți cu renume. Anton Pann rămîne astfel un deschizător de drumuri în ogorul muzicii bisericești tradiționale, pe care a știut s-o îmbine cu cîntecul nostru popular, un cîntăreț neîntrecut, ale cărui compoziții sînt folosite și azi în bisericile noastre.

Tot în secolul al XIX-lea au activat alți psalți de seamă, ca *Ghelasie Basarabeanu*, *Nectarie Frimu* (a tipărit o *Antologie de cîntări bisericești* în 3 vol., Neamț și Iași, 1840—1846), *Dimitrie Suceveanu* (1816—1898), fost protopsalt la catedrala mitropolitană din Iași, cu lucrările : *Anastasimatar*, *Irmologhion* (ambele la Iași, 1848), *Idiomelar* (3 vol. Neamț, 1856—1857), cea din urmă de o valoare indiscutabilă, *Ștefan (Ștefanache) Popescu* (1824—1911), fost profesor la Seminariile Central și Nifon din București, care a început opera de simplificare și de revizuire a cîntărilor tradiționale ale lui Macarie și Anton Pann și a făcut primele încercări de transcriere a melodiilor psaltice pe notație liniară. Între reprezentanții «școlii psaltice» de la Buzău amintim pe *arhiman-*

dritul Serafim, protosinghelul Varlaam Barancescu (1808—1894), *Neagu Ionescu* (1837—1917), profesor la Seminar, *Nicolae Severeanu* (1864—1942), iar în alte centre eparhiale pe *Ioan Zmeu, Nicolae Barcan, Nicolae Brătescu*, autori de compoziții și prelucrări. Psalți renumiți și compozitori au fost și mitropolitul *Iosif Naniescu* al Moldovei, episcopul *Nifon Niculescu* al Dunării de Jos, arhiereul *Evghenie Humulescu Piteșteanul* ș.a. Cel mai de seamă elev al lui Ștefanache Popescu a fost *Ion Popescu-Pasărea* (1871—1943), de care ne vom ocupa mai pe larg în alt capitol.

În Transilvania, muzica psaltică a fost cultivată mai ales la biserica Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului, unde a activat, între alții, *George Ucenescu* (1830—1889), elevul lui Anton Pann, cel mai mare psalt bisericesc din Transilvania, apreciat profesor și compozitor.

În Bucovina, mitropolitul *Silvestru Morariu Andrievici* a tipărit o *Psaltichie bisericească așezată în note muzicale* (Viena, 1879), iar arhidiaconul catedralei mitropolitane *Mihai Ursuleac* (1865—1928) a fost profesor de muzică psaltică, autor al unei *Psaltichii* și a numeroase compoziții.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, alături de cântarea monodică de strană, a început să pătrundă în bisericile românești și cântarea corală armonică. Dar introducerea acestei noi forme de cântare în Biserica noastră s-a făcut destul de greu, întâmpinând chiar și opoziția unor reprezentanți ai Bisericii. În orice caz, cultivarea cântării bisericești corale a dus la crearea unui stil autohton, propriu Bisericii noastre, bazat însă pe muzica psaltică, prelucrată și armonizată.

Primul cor bisericesc despre care avem știri în secolul al XIX-lea a fost cel înființat de arhimandritul rus *Visarion* pe lângă biserica de la Curtea veche din București, folosind un repertoriu alcătuit din lucrările unor compozitori ruși, traduse în românește și adaptate. Alt cor era instruit de Anton Pann la biserica Crețulescu din București. În Moldova s-a înființat un cor la Seminarul de la Socola, apoi la catedrala mitropolitană din Iași, ambele de *G. T. Burada*. În Banat, primul cor bisericesc a luat ființă la Lugoj, în 1840—1841.

După unirea Principatelor, s-a introdus în mod oficial cântarea corală în cultul divin, printr-un decret semnat de Alexandru I. Cuza, la 18 ianuarie 1865 (ca o reacție împotriva muzicii psaltice «grecești»). De acum înainte, încep să se organizeze numeroase alte coruri în toată țara. Din păcate, în perioada de început, noua cântare corală n-a fost prelucrată și armonizată în spirit național, ci a suferit influențele curentului germano-italian și rusesc. Astfel de influențe se resimt în prelucrările

lui *Alexandru Flechtenmacher*, *Eduard Wachmann*, *Ioan Cart*, ale bucovinenilor *Carol Miculi*, *Isidor Vorobchievici*, *Eusebiu Mandicevschi*, *Ciprian Porumbescu*.

Între cei dintâi care au prelucrat cântările bisericești în spirit național, bazate pe cântarea tradițională, se numără *Alexandru Podoleanu* (n. 1846). Multe din melodiile sale au devenit tradiționale și oficiale în Biserica Ortodoxă Română. Cei care au început o acțiune sistematică de transcriere, prelucrare și armonizare a cântărilor psaltice de strană în Biserica noastră au fost *Teodor Georgescu* (1824—1880), *George Ionescu* (1842—1922) și mai ales *Gavriil Musicescu* (1847—1903). Cu aprobarea specială a Sf. Sinod, G. Musicescu — ajutat de profesorii de muzică Gr. Gheorghiu și Gh. I. Dima din Iași — a început transcrierea pe note liniare a cântărilor psaltice bisericești, pe care le-a tipărit, în mai multe broșuri, între 1884—1898 — majoritatea cu sprijinul episcopului Melchisedec al Romanului (cuprind cântările Învierii de sîmbăta seara și duminica dimineața, pe cele 8 glasuri, stihirile Evangheliilor și doxologiile pe toate glasurile, cele trei Liturghii etc.). Musicescu a compus și un număr apreciabil de piese corale bisericești — tipărite în mai multe broșuri — influențate însă de cele rusești. Multe din compozițiile sale au rămas pînă azi în repertoriul corurilor noastre bisericești; unele erau folosite și de corurile bisericești din Rusia. Notăm și faptul că G. Musicescu a dirijat peste un sfert de veac corul catedralei mitropolitane din Iași, considerat pe atunci cel mai bun cor din țară. El a introdus pentru prima dată la noi vocile feminine într-un cor bisericesc. Prin toate acestea, G. Musicescu rămîne în istoria muzicii noastre bisericești ca un creator, artist, interpret și dirijor neîntrecut, cu o operă muzicală impresionantă.

În Transilvania, amintim pe preotul *Dimitrie Cunțan* (1837—1910), profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu, care a notat pentru prima oară, în sistem liniar, cântările practice în Transilvania (în broșura *Cîntările bisericești după melodiile celor opt glasuri*, Sibiu, 1890, și alte ediții). Are apoi o serie de compoziții (*Liturghia pe două voci*, *Cîntările funebre* ș.a.), toate bazate pe vechi melodii bisericești locale. *George Dima* (1847—1925), profesor la Sibiu și Brașov, apoi director al Conservatorului din Cluj, cel mai de seamă dirijor și compozitor român în perioada de afirmare a muzicii corale, a lăsat și o bogată creație corală bisericească (*Cîntările Sf. Liturghii*, *Prohodul*, irmoase etc., bazate pe melodii tradiționale transilvane). La Blaj a activat *Iacob*

Mureșianu (1857—1917), cu Liturghii pentru cor mixt și bisericesc și multe alte piese bisericești.

În Banat, menționăm pe Ion Vidu (1863—1931), profesor și conducătorul Reuniunii de muzică și cântări din Lugoj, cunoscut prin prelucrările și armonizările cântecelor populare din Banat, care a lăsat și o frumoasă creație bisericească, dar cu un stil neunitar.

Concluzii. *Arta românească din secolul al XIX-lea a cunoscut profunde transformări, determinate, în primul rând, de înseși schimbările care au survenit în viața politică, economică și socială a României. S-au ridicat și s-au pictat câteva biserici monumentale, în stilul neoclasic, care a început să se impună în arhitectura și pictura bisericească, mai cu seamă în a doua jumătate a secolului. Abia către sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor, începe revenirea la arta bizantină românească. Restaurările monumentelor istorice nu s-au făcut întotdeauna în condiții corespunzătoare, încât am pierdut multe din valorile artistice create de înaintașii noștri. În mediul rural, s-a dezvoltat arta tradițională românească, cu biserici de mir de lemn sau din cărămidă și piatră, zugrăvite de meșteri populari, icoane pe lemn sau pe sticlă, mărturie a însușirilor artistice ale constructorilor și a zugravilor anonimi ieșiți din rîndul poporului.*

BIBLIOGRAFIE

Arhitectura. Vezi lucrările de sinteză indicate la capitolul privind Arta în secolele XIV—XV.

Izvoare și lucrări speciale. MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE, *Restaurarea monumentelor istorice 1865—1890. Acte și rapoarte oficiale*, București, 1890, 298 p.; N. GABRIELESCU, *Memoriu pentru luminarea publicului în afacerea restaurărilor de monumente istorice*, Iași, 1890; N. GABRIELESCU, *Restaurarea monumentelor istorice*, Iași, 1891, 60 p.

ILARION PUȘCARIU, MIRON CRISTEA și MATEI VOILEANU, *Biserica catedrală de la Mitropolia ortodoxă română în Sibiu. Istoricul zidirii 1857—1906*, Sibiu, 1908. IV + 195 p.

Vezi și TOMA G. BULAT, *La 50 de ani de la moartea arhitectului André Lecomte du Nöuy (1914—1964), restauratorul mănăstirii Curtea de Argeș*, în G.B., an. XXIII, nr. 11—12, 1964, p. 1128—1158; NICULAE ȘERBĂNESCU, *Noi contribuții la istoria Mitropoliei din Tîrgoviște*, în B.O.R., an. LXXXVIII, nr. 5—6, 1970, p. 513—552.

Pictura. **Lucrări generale.** MIRON CRISTEA, *Iconografia și întocmirile din interiorul Bisericii răsăritene*, Sibiu, 1905, XVIII + 300 p.; ȘTEFAN METEȘ, *Din istoria artei religioase române. Zugravii bisericilor românești*, Cluj, 1929, VIII + 168 p. + 48 pl. (extras din ACMIT, I, 1926—1928, Cluj, 1929); *Scurtă istorie a artelor plastice în R.S.R.*, vol. II, București, 1958, 249 p.; ROMAN (STANCIU) IALOMIȚEANUL și I. L. GEORGESCU, *Zugravi care au pregătit apariția picturii laice și maștri ai picturii laice zugravi de biserici*, în BOR. an. XCVII, nr. 9—12, 1979, p. 1141—1166.

Lucrări speciale. OLIVER VELESCU, *Nicolae Polcovnicu Zugravul. Pe marginea unor documente inedite*, în SCIA, an. XV, nr. 1, 1968, p. 89—96; GEORGE P. NEDELCU, *Date noi despre Nicolae Polcovnicul Zugravul*, în SCIA, an. XV, nr. 2, 1968, p. 221—231; I. L. GEORGESCU și ROMAN STANCIU, *Zugravul Nicolae Polcovnicu la mânăstirile Cernica și Pasărea*, în B.O.R., an. XCI, nr. 11—12, 1973, p. 1290—1294.

REMUS NICULESCU, *Eustatie Altini*, în SCIA, an. XII, nr. 1, 1965, p. 3—64; PAUL MIHAIL, *O pictură murală inedită a lui Eustatie Altini*, în MMS, an. XLIV, nr. 11—12, 1968, p. 709—711.

C. SÂNDULESCU-VERNA, *Zugravii de la Buzău. Contribuții la istoria picturii bisericesti*, Buzău, 1937, 24 p.; GABRIEL COCORA, *Școala de zugravi de la Buzău*, în B.O.R., an. LXXXII, nr. 3—4, 1964, p. 336—371.

Alți zugravi. I. POPESCU-CILIENI, *Vechi zugravi craioveni*, în MO, an. VIII, nr. 4—5, 1956, p. 256—259; VICTOR BRĂTULESCU, *Zugravi de biserici din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea*, în GB, an. XVIII, nr. 3—4, 1959, p. 269—281; VICTOR BRĂTULESCU, *Documente, inscripții cu caracter istoric și zugravi țărani*, în GB, an. XIX, nr. 3—4, 1960, p. 256—296; VICTOR BRĂTULESCU, *Zugravul cîntăreț Gheorghe-Gherontie*, în MO, an. XIV, nr. 1—2, 1962, p. 23—39; NICOLAE PENTELESCU, *Zugravii suceveni Vasile Chițăscul și Vasile Eliman*, în MMS, an. XLII, nr. 3—4, 1967, p. 310—313; N. STOICESCU, *Cum se zugrăveau bisericile în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în MO, an. XIX, nr. 5—6, 1967, p. 408—429; ANDREI PĂNOIU, *Matei Zugravul — un premergător al picturii moderne românești*, în *Revista Muzeelor*, 1, 1967, p. 70—74; ANDREI PĂNOIU, *Pictura votivă din nordul Olteniei (secolul XIX)*, București, 1968, 40 p. + 59 pl.; EMIL DIACONESCU, *Zugravi de biserici necunoscuți*, în MMS, an. XLVI, nr. 9—10, 1970, p. 531—549; I. D. ȘTEFĂNESCU, *Școala de pictură din mânăstirile Cernica și Căldărușani — ucenicia lui N. Grigorescu*, în GB, an. XXVIII, nr. 3—4, 1969, p. 364—392; TEODORA VOINESCU, *Contribuții la o istorie a artei păturilor mijlocii: ctitorii de vătafi de plai în Țara Românească*, în SCIA, Seria artă plastică, nr. 2, 1973, p. 297—320; VASILE CĂRĂBIȘ, *Pictorii zugravi din județul Gorj în sec. XVII—XIX*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, 2, 1975, p. 76—78.

Nicolae Grigorescu. MIHAIL POPESCU, *Contractul pictorului Grigorescu cu mânăstirea Agapia*, în *Convorbiri literare*, an. LXVII, 1934, p. 274—277; GH. I. MOISESCU, *Contractul lui N. Grigorescu pentru zugrăvirea bisericii de la Zamfira*, în rev. *Raze de lumină*, an. VIII, nr. 3—4, 1936, p. 178—182; LELIA RUDAȘCĂ, *Contribuții la cercetarea perioadei de formație a lui Nicolae Grigorescu*, în SCIA, I, nr. 3—4, 1954, p. 97—104; G. OPRESCU și R. NICULESCU, *N. Grigorescu. Anii de ucenicie*, București, 1956, 133 p.; BARBU BREZIANU, *Cea din urmă biserică pictată de Grigorescu*, în SCIA, IV, nr. 1—2, 1957, p. 255—276; BARBU BREZIANU, *Nicolae Grigorescu*, București, 1959, 224 p. + 49 pl.; DUMITRU GEORGESCU, *Încă o biserică pictată de N. Grigorescu: biserica din Puchenii Mari*, în BOR, an. LXXVI, nr. 1—2, 1958, p. 140—150; I. D. ȘTEFĂNESCU, *La 50 de ani de la moartea lui N. Grigorescu. Realizări în pictura sa religioasă*, în BOR, an. LXXV, nr. 8—9, 1957, p. 875—888; I. D. ȘTEFĂNESCU, *Opera lui Grigorescu din mânăstirea Agapia*, în MMS, an. XXXVII, nr. 7—8, 1961, p. 538—559; I. L. GEORGESCU și ROMAN STANCIU, *G. Tattarescu și N. Grigorescu în arta bisericască românească*, în BOR, an. XCIII, nr. 5—6, 1975, p. 712—728.

TEODORA VOINESCU, *Gheorghe Tattarescu 1818—1894*, București, 1940; GEORGETA WERTHEIMER, *Pictorul Tattarescu, elev al pitarului Nicolae Teodorescu și prima sa lucrare proprie: tîmpla bisericii din Onești*, în SCIA, an. IV, nr. 1—2, 1957, p. 349—351; JACQUES WERTHEIMER GHICA, *Gheorghe Tattarescu, un pictor român și vedecul său*, București, ESPLA, 1958, 291 p.; JACQUES WERTHEIMER GHICA, *Gheorghe Tattarescu și revoluția de la 1848*, București, Ed. Meridiane, 1971, 52 p. + 40 reproduceri; EUGEN MUNTEANU, *Pictura din catedrala Mitropoliei ieșene*, în MMS, an. XXXIV, nr. 11—12, 1958, p. 933—940; GABRIEL COCORA, *Date noi despre anii de formație ai pictorului Gheorghe Tattarescu*, în BOR, an. LXXXIII, nr. 5—6, 1965, p. 593—599; SCARLAT PORCESCU, *Catedrala mitropolitană din Iași*, Iași, 1977, 156 p.

CORNELIU GHEORGHIAN, *Bucovina în pictură*, în rev. *Boabe de grâu*, an. V, nr. 9, 1935, p. 513—551 (= E. Bucevschi); LECA MORARIU, *Epaminonda Bucevschi*, în *Convorbiri Literare*, LXXIV, 1941, p. 416—424; LECA MORARIU, *Epaminonda Bucevschi gloria*

picturii arborescense..., Cernăuți, 1943, 26 p.; LECA MORARIU și alții, *Epaminonda Bucevschi la o sută de ani de la naștere. Pagini comemorative*, Cernăuți, 1943, 45 p. + 3 pl.

RODICA CIOCAN IVĂNESCU, *Pictorul Emile Menpiot (1858—1945). Frestele de la Curtea de Argeș, Trei Ierarhi și Sf. Nicolae Domnesc-Iași și Sf. Dumitru-Craiova*, în MO, an. XXIV, nr. 3—4, 1972, p. 284—287; GEORGE P. NEDELCU, *În legătură cu repictarea bisericii episcopale din Curtea de Argeș*, în SCIA, Seria artă plastică, nr. 1, 1973, p. 57—73.

Pictura bisericească în Transilvania. Lucrarea citată a lui ȘT. METEȘ, *Zugravii VALER LITERAT, Biserici din Țara Oltului și «de pe Ardeal» zugrăvite de o familie de pictori*, în ACMIT, IV, 1932—1938, Cluj, 1938, p. 1—54 (și extras).

CORNELIU COMARNESCU, *Pictorul Mișu Popp* în rev. Țara Birsei, Brașov, an. IV nr. 2, 1932, p. 99—131; VIRGIL VĂTĂȘIANU, *Opera pictorului Mișu Popp*, în Țara Birsei an. IV, 1932, p. 291—313 + XXXI p.; ION FRUNZETTI, *Mișu Popp*, București, 1955.

BARBU THEODORESCU, *Constantin Lecca*, București, 1938, 61 p. + XVIII pl.; BARBU THEODORESCU, *Constantin Lecca*, București, 1969, 32 p. + 46 repr.; MIHAIL MANOLACHE, *Noi date privind activitatea artistică a pictorului Constantin Lecca în biserica voievodală Sf. Nicolae din Scheii Brașovului*, în MA, an. XX, nr. 1—2, 1975, p. 54—65.

VIRGIL VĂTĂȘIANU, *Octavian Smighelschi*, Sibiu, 1936, 91 p.; CORIOLAN PETRANU, *Octavian Smighelschi, 30 de ani de la moartea pictorului*, în Luceafărul an. III, 1943, p. 15—19; DANIEL POPESCU, *Octavian Smighelschi și pictura noastră religioasă*, în aceeași revistă, p. 31—33.

Pictura bisericească în Banat. Lucrarea citată a lui ȘT. METEȘ, *Zugravii bisericilor românești...*; IOACHIM MILOIA, *Date și documente noi referitoare la pictorul Nicolae Popescu*, în Analele Banatului, Timișoara, an. II, nr. 1, 1922, p. 7—40 (și extras, 44 p);

AUREL COSMA, *Pictura românească în Banat de la origini pînă azi*, Timișoara, 1940, 76 p.; ION B. MUREȘIANU, *Colecția de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului*, Timișoara, 1973, 95 p.;

VIRGIL BIROU, *Pictorul Nicolae Popescu*, în rev. Scrisul Bănățean, an. VI, nr. 4, 1955, p. 104—110; ION FRUNZETTI, *Pictorul bănățean Nicolae Popescu (1835—1877)*, în SCIA, I, nr. 3—4, 1954, p. 129—145; ION FRUNZETTI, *Pictori bănățeni din secolul al XIX-lea*, București, 1957, 157 p.; NICHIFOR SOMEȘAN și GAVRIL BLAGA, *Virgil Simonsecu*, Timișoara, 1971, 81 p. (cu reproducerea); ROMULUS NOVACOVICI, *Pictorul bănățean Gheorghe Putnic*, în MB, an. XXII, nr. 4—6, 1972, p. 257—260; AUREL COSMA, *Pictorul academic Ioan Zaicu*, în MB, an. XXIV, nr. 10—12, 1974, p. 672—674; OLIVER VELESCU, *Activitatea pictorului bănățean Gheorghe Baba în Oltenia*, în Banatica, 3, Reșița, 1975, p. 327—331; AUREL COSMA, *Pictorul de biserici Filip Matei (1853—1940)*, în MB, an. XXVIII, nr. 4—5, 1978, p. 254—260.

Pictura în Bihor. ECATERINA SASU, *Ioan Lăpoșan, zugravul bisericilor din Păușa, Borșa și Homorog*, în vol. Biharea, Oradea, 1973, p. 93—137.

Xilografura. GHEORGHE RACOVEANU, *Gravura în lemn la Mănăstirea Neamțului*, București, 1940, 45 p. + 60 pl.; NESTOR VORNICESCU, *Xilografuri — clișee executate de ieromonahul Veniamin Jacotă la mănăstirea Sucevița, între anii 1855—1859*, în MMS, an. XLI, nr. 3—4, 1965, p. 181—189.

Pentru Icoanele pe sticlă să se vadă bibliografia de la cap. Arta în secolul XVIII precum și ONISIFOR GHIBU, *Un reprezentant rustic al spiritualității românești de la mijlocul sec. al XIX-lea: Picu Pătruț din Săliște*, București, 1940, 24 p.; OCTAVIAN O. GHIBU, *Bibliografia operei lui Picu Pătruț din Săliștea Sibiului*, în BOR, an. XCVI, nr. 3—4, 1976, p. 414—428.

Muzica bisericească. NICU MOLDOVEANU, *Cîntarea corală în Biserica Ortodoxă Română de la pătrunderea ei în cultul divin pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în ST, an. XIX, nr. 7—8, 1967, p. 504—520; NICULAE M. POPESCU, *Viețile*

și activitatea dascălului de cântări Macarie ieromonahul, București, 1908, 92 p.; NICULAIE M. POPESCU, *Macarie Psaltul. La o sută de ani de la moartea lui (1836—1936)*, în B.O.R., an. LIV, nr. 9—10, 1936, p. 545—572 (și extras); TRAIAN VALDMAN, *Cărțile de cântări bisericesti ale lui Macarie ieromonahul*, în GB, an. XXXII, nr. 7—8, 1973, p. 725—732; TITUS MOISESCU, *Teoreticianul lui Macarie, 1823*, ediție îngrijită, cu un studiu introductiv și transliterare de..., București, 1976, 128 p. + 6 pl.

GHEORGHE I. MOISESCU, *O sută de ani de la moartea lui Anton Pann*, în B.O.R., an. LXXIII, nr. 1—2, 1955, p. 162—191; IOAN POPESCU, *Anton Pann clasic al psaltichiei românești*, în B.O.R., an. XCIII, nr. 3—4, 1975, p. 456—466.

MIHAI MANOLACHE, *Contribuția lui Nicolae Brătescu, psaltul Mtiropoliei din București, la românizarea cântărilor bisericesti*, în B.O.R., an. XC, nr. 5—6, 1972, p. 591—595.

GABRIEL COCORA, *Protosinghelul Varlaam. Contribuții la istoria muzicii bisericesti*, în GB, an. XVIII, nr. 5, 1958, p. 457—473; GABRIEL COCORA, *Școala de psaltichie de la Buzău*, în B.O.R., an. LXXVIII, nr. 9—10, 1960, p. 844—871.

GH. ALEXE, *Un prețios manuscris psaltic: «Tratatu teoreticu-practicu de musica eclesiastica gr. orientală» de George Ucenescu*, în MO. an. VIII, nr. 10—12, 1956, p. 688—695; IULIU IȘA, *Gheorghe Ucenescu, un vrednic cântăreț bisericesc*, în MA, an. IX, nr. 9—10, 1964, p. 675—679.

DIONISIE MARIN, *Paharnicul Dimitrie Suceveanu*, în MMS, an. XXXII, nr. 11—12, 1956, p. 747—754; ADRIAN (HRIȚCU) BOTOȘĂNEANUL, *Paharnicul Dimitrie Suceveanu, ctitor principal de cântare psaltică românească*, în MMS, an. LVI, nr. 6—8, 1980, p. 598—604.

GHEORGHE I. MOISESCU, *O jumătate de veac de la moartea lui Gavriil Musicescu*, în BOR, an. LXXII, nr. 1, 1954, p. 45—58; FERNANDA FONI, *Rolul lui Gavriil Musicescu în dezvoltarea artei corale românești*, în SCIA, VII, nr. 1, 1960, p. 217—232; ȘTEFAN VERDEȘ, *Gavriil Musicescu. 125 de ani de la nașterea marelui muzician*, în MMS, an. XLVIII, nr. 3—4, 1972, p. 217—230.

CONSTANTIN MORARIU, *Ciprian Porumbescu*, Cernăuți, 1926, 16 p.; MIHAIL GR. POSLUȘNICU, *Ciprian Porumbescu. Viața și opera sa muzicală*, București, 1926, 95 p.; VALERIAN BRÎNZEI, *Centenarul nașterii lui Ciprian Porumbescu*, în MMS, an. XXX, nr. 1—2, 1954, p. 24—35.

IOAN F. STÂNCULESCU, *Eusebiu Mandicevschi*, în GB, an. XXII, nr. 7—8, 1965, p. 715—728.

IOAN POPESCU, *Compozitorul George Dima*, în BOR, an. XCIII, nr. 9—10, 1975, p. 1177—1187.

XX

PREOȚIMEA DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE AL XX-LEA

În tot trecutul Bisericii strămoșești, preoții au fost alături de păstorii lor, împărtășind împreună cu ei bucuriile, dar mai ales necazurile. Ei au fost prezenți și în luptele duse de poporul nostru pentru independență națională, împotriva diferiților cotropitori. Am arătat, în altă parte, rolul pe care l-a îndeplinit preoțimea românească din Transilvania în răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan, din 1784. Clerul ortodox român a fost apoi prezent și în marile evenimente ale anilor 1821, 1848, 1859, 1877, 1907 și 1916—1918.

Preoțimea și revoluția din 1821. Conducătorul revoluției de la 1821, Tudor Vladimirescu, avea strânse legături cu Biserica, fiind și ctitor de lăcașuri sfinte. De pildă, prin 1806—8, «biv vel sluger Theodor, comandir» a ctitorit, împreună cu țăranul Gheorghe Duncea, biserica de lemn din satul Prejna (jud. Mehedinți), căreia i-a făcut apoi danii — unde i s-a zugrăvit și chipul; schitului Cioclovina (jud. Gorj) i-a făcut o danie de 100 de taleri, iar bisericii din Cloșani (jud. Gorj), i-a dăruit un Pentico-star. Aici, la Cloșani, ca și la Costești (Mehedinți), voia să ridice câte o biserică. În «pontul» al șaselea din «Cererile norodului românesc», întocmite de el în primele zile ale revoluției, cerea ca «toate dările preoțești să se scază, rămânând după cuviință. Și preoții cu dare de bani să nu se mai facă, ci numai care va fi destoinic și unde face trebuință». Prin testament, a rînduit să se dea ajutoare la Muntele Athos și la Sfântul Mormînt, precum și unor fete sărace sau altor persoane. Înseamnă că Tudor Vladimirescu «a izbutit să se încadreze într-o bună tradiție românească de ctitor și ajutător al Bisericii», cum remarca prof. Alexandru Elian.

O tradiție — consemnată de un istoric al revoluției — arăta că la intrarea lui Tudor în București, în fruntea pandurilor săi, avea în dreapta

sa un preot cu crucea în mînă. Iar un profesor francez stabilit în București scria — într-o carte tipărită în anul următor la Paris — că la intrarea în București, «ofițerii lui Tudor, urmați de preoți, au străbătut întreg orașul. Se opreau la fiecare răspîntie, și după ce dădeau citire unei proclamații a căpeteniei lor, care urmărea să liniștească spiritele, preoții rosteau rugăciuni, pe care le sfîrșeau descărcînd pistoale și chemînd poporul la libertate, cu strigăte puternice».

Cei patru ierarhi ai Țării Românești de atunci au avut atitudini diferite față de Tudor. Episcopul grec Galaction de la Rîmnic și-a părăsit scaunul curînd după începerea mișcării, refugiindu-se la Sibiu. Mitropolitul Dionisie Lupu și episcopul Gherasim Rătescu de la Buzău inițial s-au opus mișcării. După ce Tudor și pandurii săi s-au așezat la Cotroceni, mitropolitul l-a cercetat, îndemnîndu-l să se împace cu boierii. Mai tîrziu, mitropolitul cu sufraganii săi și cu unii boieri au semnat un jurămînt de credință, prin care declarau că «pornirea dumnealui slujerul Tudor Vladimirescu nu este rea și vătămătoare, nici în parte fiecăruia, nici patriei, ci folositoare și izbăvitoare și norodului spre ușurință...». Voind să fugă din București, mitropolitul și episcopul de Buzău au fost închiși în casele lui Dinicu Golescu și siliți să-și dea consimțămîntul la unele acte ale lui Tudor. Eliberați la apropierea turcilor de București, s-au refugiat la Brașov.

În schimb, Tudor era în strînse raporturi de prietenie cu episcopul Ilarion al Argeșului, pe care-l cunoștea încă din timpul războiului ruso-turc din 1806—1812 și la care găzduia cînd venea în București (fiind egumen la mînăstirea Sf. Ioan cel Mare). Documentele vremii ni-l înfățișează ca un sfătuitor sau ca un «ministru» al lui Tudor, după intrarea sa în București. După unele relatări contemporane, Ilarion l-ar fi sfătuit să se apropie de turci, spre a feri țara de jaf. Se pare că ezitățile sale l-au determinat pe Ilarion să-l părăsească tocmai în clipele cele mai grele și să se refugieze la Brașov, unde se aflau și mitropolitul cu episcopul de Buzău.

Desigur, dacă Tudor Vladimirescu n-ar fi avut sfîrșitul grabnic pe care i l-a pregătit Alexandru Ipsilanti, conducătorul eteriștilor, clerul și-ar fi dat seama de idealurile superioare de care era însuflețit și l-ar fi urmat într-o măsură mai mare în acțiunea sa de înfăptuire a dreptății sociale și a eliberării naționale.

Mișcarea lui Tudor a avut ecou și la românii din Transilvania, cîțiva preoți fiind învinuiți că ar fi răspîndit zvonuri despre ea în rîndurile credincioșilor.

Faptele lui Tudor Vladimirescu și ale pandurilor săi au fost consemnate, între alții, de preotul Ilie din satul Butoiu (jud. Dâmbovița) prin 1836. El relatează sfârșitul său în aceste cuvinte emoționante: «Și cu durere de inimă am auzit și am plîns cînd l-au vîndut pe Tudor de căpitani ai săi, de l-au tăiat noaptea. Și am mers cu părintele Ilarion (episcopul *n.n.*) la mănăstire, de am făcut slujbă pentru odihna sufletului. Și plîngea lumea și părintele Ilarion se bătea cu pumnii în piept și da crucea la norod de să-nchina. Și multă jale era pe noi toți».

La cîțiva ani după înăbușirea mișcării, ierodiaconul (mai tîrziu arhimandritul) Ghenadie Pîrvulescu de la mînăstirea Sinaia (originar însă din părțile Brașovului) își exprima — în versuri destul de naive — admirația și compasiunea față de marele revoluționar oltean.

Deși a realizat prea puțin din cele ce și-a propus, mișcarea lui Tudor Vladimirescu a dus la restabilirea domniilor pămîntene din Țara Românească și Moldova, pregătind drumul pentru cuceririle revoluționare de mai tîrziu și pentru făurirea României moderne. Pe plan bisericesc, revoluția lui Tudor Vladimirescu a contribuit la românizarea scaunelor vlădicești din Muntenia și la începerea acțiunii — de lungă durată — de înlăturare a influenței grecești în viața noastră bisericească. De pildă, în «ponturile» prezentate de boierii munteni la Poartă în mai 1823 se cerea, între altele, ca: «toți călugării, vlădicii, arhimandriții, igumenii greci, să fie izgoniți din țară și să meargă pe la eparhiile lor».

Preoțimea și revoluția din 1848. Cea mai largă participare a clerului ortodox român la mișcările cu caracter social și național ale poporului nostru a avut loc în cursul anului 1848. Mișcarea revoluționară a început în Moldova, cu o adunare ținută la Iași, în ziua de 27 martie 1848, în care s-a redactat un memoriu, în 35 de puncte, către domnitorul Mihail Sturza (1834—1849), prin care se cereau diferite reforme constituționale și administrative, în organizarea justiției, armatei, finanțelor, a învățămîntului și a Bisericii, suprimarea cenzurii, dizolvarea obșteștii Adunări, care era aleasă ilegal, trecerea averilor mînăstirești în seama statului și mai ales «grabnica îmbunătățire a stării locuitorilor săteni». Memoriul era semnat și de mitropolitul Meletie. Pentru moment, Mihail Sturza s-a prefăcut a primi cele mai multe dintre doleanțe, dar, în cele din urmă, a ordonat arestarea fruntașilor mișcării și trimiterea lor în surghiun, peste Dunăre. Aceștia au izbutit însă să se refugieze în Bucovina, la Cernăuți.

Documentele vremii atestă prezența la Cernăuți a tinerilor revoluționari Iancu și Vasile Alecsandri, Alexandru Cuza, Costache Negri

cu două surori ale sale, călugărițe, Anastasie Panu, Alecu Russo etc. Între ei întâlnim și pe arhiereul Iustin Crivăț Edesis, viitorul locțiitor de episcop la Roman, care s-a refugiat aici pentru că refuzase să predea statului scrisorile mitropolitului Meletie († 20 iunie 1848). În această perioadă a refugiului în Bucovina, Mihail Kogălniceanu a redactat «Dorințele partidei naționale din Moldova», noul program al tineretului revoluționar.

Din pricină că mișcarea revoluționară a fost înăbușită în aceeași zi, nici preoțimea n-a putut să-și spună cuvântul în problemele care interesau viitorul țării și al Bisericii. Cunoaștem însă o predică a preotului Gheorghe Bodescu din Bîrlad, rostită în ziua Rusaliilor (30 mai 1848) în biserica domnească din oraș. El protesta împotriva abuzurilor lui Mihail Sturza, calificînd domnia lui drept tiranică și cerînd unirea tuturor pentru înlăturarea lui de pe tron. Predica reflecta limpede iubirea de neam a preotului Bodescu, precum și ideile sale progresiste de egalitate, libertate și bunăstare pentru toți. În aceeași zi, a fost arestat de ispravnicul ținutului.

Pentru opoziția împotriva regimului lui Mihail Sturza a avut de suferit și episcopul Veniamin Roset de la Roman (1844—1851), care a fost surghiunit la mînăstirea Soveja, în a doua jumătate a anului 1848. Un arhimandrit cu numele Paisie, din Tg. Ocna, îndemna pe țărani alături de alți patrioți, — să se ridice împotriva stăpînirii, fapt pentru care i s-a stabilit domiciliu forțat, sub supravegherea ispravnicului ținutului.

Revoluția din Țara Românească s-a bucurat de la început de mai mult succes decît cea din Moldova. De altfel, ea fusese pregătită temeinic, cu mult înainte, prin societatea secretă «Dreptate-Frăție», înființată în 1843, care își propusese un mare program de reforme sociale, cîștigînd foarte mulți aderenți.

Revoluția a izbucnit la 9 iunie 1848 în satul Islaz, pe Dunăre (în fostul județ Romanați), unde autoritățile militare și civile erau de partea revoluționarilor. Preotul Radu Șapcă din Celei, împreună cu preoții Oprea și Gheorghe, au săvîrșit o slujbă și au sfințit steagurile revoluționarilor. Apoi, preotul Radu a citit capitolul 37 din cartea prorocului Iezechiil, în care se vorbește despre înviere și a rostit o impresionantă rugăciune, întocmită anume pentru această solemnitate. «Ridică și însuflețește pe acest popor — se spunea în rugăciune — scapă-l de abuzurile care se fac cu așezămintele și chiar cu virtuțile sale; izbăvește-l de abuzul clăcii, de ticăloasa iobăgie, pe care n-au

cunoscut-o părinții noștri, de podvada drumurilor și a șoselelor, de aceste munci ale faraonilor, de orice prigonire, de orice silnicie și de toată nedreptatea. Redă-i timpul și locul cu care Tu ai înzestrat pe om: fă-l să se bucure de roadele muncii sale.

Mîngîie, Doamne, pe acest popor zdrobit de suferință, scoală-te și fă știut lumii că ești Dumnezeuul celor harnici și al oricărui om ce se apropie de Tine prin muncă, singura rugăciune pe care Tu o binecuvintezi și o ascuți».

Marele patriot și om de carte Ion Heliade Rădulescu a citit apoi cunoscuta Proclamație de la Islaz, în 22 de puncte, care prevedea, între altele, independența administrativă și legislativă a țării, fără nici un amestec al vreunei puteri din afară, egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, adunare obștească formată din reprezentanții tuturor păturilor sociale, desființarea titlurilor boierești, dezrobirea țăganilor, instrucție egală pentru toți cetățenii țării, împrăștierea țăranilor-clăcași, «emanciparea mănăstirilor închinată» ș.a. S-a constituit apoi un guvern provizoriu, de cinci membri, între care și preotul Radu Șapcă.

La 11 iunie, a izbucnit revoluția și în București. Populația s-a îndreptat spre palat, silind pe domnitorul Gheorghe Bibescu (1842—1848) să semneze noua «constituție», cum i se spunea programului revoluționar aprobat de popor la Islaz. Tot atunci s-a format un nou guvern. Peste două zile, Gheorghe Bibescu a abdicat și s-a refugiat în Transilvania. La 14 iunie s-a format un nou «guvern vremelnicesc», în frunte cu mitropolitul Neofit, prin contopirea celor două guverne anterioare, din care preotul Radu Șapcă n-a mai făcut parte. Noul guvern a început să dea decrete chiar din ziua constituirii sale, prin care se puneau în aplicare unele din prevederile proclamației de la Islaz (înființarea steagului național — albastru, galben, roșu — desființarea rangurilor civile, desființarea cenzurii, înființarea «gwardiei naționale», eliberarea arestaților politici, iar peste câteva zile, desființarea robiei (pentru țăgani).

Dar cercurile conservatoare și reacționare au început să se opună acestor măsuri, de teamă să nu-și piardă vechile privilegii. În ziua de 19 iunie, coloneii I. Odobescu și I. Solomon au arestat trei membri ai guvernului, fapt care a ridicat populația Capitalei. Au avut loc incidente sîngeroase între armată și populație, care a izbutit să elibereze pe cei trei miniștri arestați. În cursul acestora, un ieromonah cu numele Ambrozie, slujitor la metocul Episcopiei Buzăului din București, s-a aruncat asupra tunurilor îndreptate spre mulțime, spre a înlătura vărsarea de sînge. Populația l-a urmat, iar unii dintre soldați, uimiți de curajul lui,

s-au retras ori au trecut de partea mulțimii. Pentru această faptă, el a rămas în amintirea urmașilor sub numele de «popa Tun».

La 24 iunie 1848, la propunerea lui Nicolae Bălcescu, s-au trimis prin toate județele câte unul sau doi «comisari», care să explice poporului principiile noii constituții. Între acești comisari, propovăduitori ai principiilor dreptății, egalității și libertății, se numărau mai mulți preoți și călugări. Amintim între ei pe arhimandritul Ghenadie Pîrvulescu starețul mînăstirii Poiana (originar din Săcelele Brașovului) și monahul Varlaam de la mînăstirea Sinaia, în județul Prahova, ieromonahul Chesarie starețul mînăstirii Măxineni, în județul Rîmnicul Sărat, ierodiaconul Nichifor și monahul Evghenie zugravul în Buzău, ieromonahul Partenie de la Văcărești în județele Ilfov și Argeș, ierodiaconul Veniamin în Vlașca, monahul Teofilact de la Sadova în Dolj, ieromonahul Athanasie și monahul Teodorit Zăgănescu de la Bistrița în Vîlcea și alții.

În afară de aceștia, actele vremii pomenesc și numele unor preoți, care făceau propagandă în parohiile lor, lămurind pe credincioși asupra principiilor revoluției.

Din numeroase sate și orașe se îndreptau spre capitală sau spre reședințele de județe, diferite delegații, în frunte cu preoții lor, spre a-și exprima adeziunea la programul guvernului. De pildă, protopopul Zamfir din Călărași a mers cu preoții săi la prefectura județului Ialomița, unde «a cinstit prin cuvîntări guvernul și noua orînduire». În multe sate și orașe, preoții săvîrșeau slujbe pentru izbînda revoluției, vorbeau poporului, sfințeau steagurile tricolore și primeau jurămîntul pe noua constituție. Așa au făcut, de pildă, arhiereul Samuil Tărtășescu, locțiitor de episcop al Argeșului, la Pitești, protopopul Nicolae Ghermănescu și arhimandritul Ioanichie (viitor arhiereu titular) la Cîmpulung, preotul Ioan Slătineanu din Slatina, preoții Radu și Vlad din Ulmeni—Pămînteni (județul Ilfov), protopopul Cristea din Alexandria ș.a. Mai mulți slujitori ai altarelor prezidau sau participau la ședințele clubului revoluționarilor, cum erau: protopopul Dincă din Craiova, ierodiaconul Atanasie Stoenescu (viitor episcop de Roman și Rîmnic) la Craiova, eclesiarhul Lavrentie, tot acolo, și alții.

Trebuie consemnat și faptul că guvernul provizoriu rînduise o așa-numită «comisie a proprietății», formată din reprezentanți ai boierilor și clăcașilor, câte unul din cele 17 județe ale țării, care să întocmească un proiect de lege pentru împrumutarea țăranilor. Din partea județului Rîmnicul Sărat făcea parte și preotul clăcaș Neagu Benescu din satul Domnița, care și-a ridicat glasul cu hotărîre împotriva boierilor

asupritori. Comisia proprietății a fost dizolvată după 10 zile de discuții fără să se ajungă la vreun rezultat.

Un alt slujitor al Bisericii, arhimandritul Iosafat Snagoveanul, unul din fruntașii revoluției, a lucrat în comisia pentru dezrobirea țiganilor alături de Ion Heliade Rădulescu și Cezar Bolliac. Pentru sprijinirea ideologică a revoluției, arhimandritul Dionisie Romano a tradus și tipărit, tot acum, «Cuvintele unui credincios» de F. R. Lamennais, reprezentant al «socialismului creștin».

Dar la 13 septembrie 1848, trupele otomane, comandate de Fuad-Efendi, intrau în București. Peste două zile, au trecut Milcovul în Țara Românească și trupele țariste, comandate de generalul Lüders. În felul acesta, au fost înăbușite ideile de libertate și egalitate care-și făcuseră drum larg în rîndurile întregului popor.

Înfrîngerea revoluției a adus o seamă de prigoane împotriva conducătorilor și partizanilor ei, unii fiind expulzați peste graniță, alții urmăriți și arestați. Zeci, poate chiar sute de preoți au fost ținuți în arest la Mitropolie, la Episcopii, la isprăvnicii sau la închisoarea de la Văcărești ori în alte mînăstiri. Mulți profesori de la seminariile teologice, participanți la revoluție, au fost înlăturați din învățămînt și siliți să se refugieze în Transilvania (Nicolae Bălășescu, Dionisie Romano, Gavriil Munteanu). Cursurile seminariilor au fost întrerupte pentru trei ani. Preoții Oprea și Gheorghe, care slujiseră la Islaz, alături de Radu Șapcă, au fost duși la mînăstirea Gura Motrului, iar de acolo la închisoarea de la Văcărești. Au fost de asemenea arestați preoții trimiși în calitate de comisari prin județe precum și cei care au făcut parte din cluburile revoluționare.

Între cei care au fost nevoiți să se expatrieze, îl amintim pe arhimandritul Iosafat Snagoveanul, care a trăit restul vieții la Paris, unde a înființat o capelă pentru românii de acolo (1853). Preotul Radu Șapcă din Celei, numit de guvernul provizoriu «năstavnîc» la mînăstirea Sadova, a fost închis în «arestul» Mitropoliei din București și apoi la mînăstirea Văcărești, unde era un regim foarte aspru. În iulie 1849, a fost trimis în surghiun la Muntele Athos, de unde, după mai multe intervenții la Poartă, a fost exilat la Brusa, în Turcia (1852), unde se aflau și alți revoluționari. Neavînd o pensie, cum aveau ceilalți frați ai săi de suferință, preotul Radu a trebuit să trăiască din mila acestora, lucru destul de dureros și neplăcut pentru el. În timpul războiului Crimeii, i s-a îngăduit — ca și altor exilați — să se așeze la Șumla, în Bulgaria. De-abia în iunie 1855, i s-a permis să se reîntoarcă în țară și să se așeze în satul său. În noiembrie 1863, deci în timpul domniei lui Cuza, prin mijlocirea

lui D. Bolintineanu pe atunci ministru al Cultelor, preotul Radu Șapcă a fost numit «curator» la mînăstirea Hotărani (lîngă Caracal), iar la 4 mai 1864 «curator civil» la mînăstirea Cozia. În această ultimă calitate, avea un salariu lunar de 1000 de lei, dar preotul Radu s-a mulțumit numai cu 500 lei, iar ceilalți i-a oferit «iubitei mele patrii române», dorind ca ea să ajungă «în rîndul celorlalte nații puternice». Mai tîrziu a ajuns egumen la mînăstirea Brîncoveni, unde a și murit, la 3 iulie 1876, fiind îngropat tot acolo.

Iată dar că preoțimea din Moldova și Țara Românească a sprijinit cu căldură programul revoluționarilor din 1848, unii avînd o atitudine de simpatie, alții contribuind la reușita ei prin propovăduirea noilor principii de dreptate, egalitate și libertate.

Preoțimea și unirea Principatelor. Acest act de mare însemnătate din istoria poporului român apare ca un rezultat firesc al dezvoltării treptate a conștiinței unității de origine, de limbă și de credință a românilor de pretutindeni, ca o încununare a strădaniilor de veacuri ale poporului român pentru realizarea unității sale statale. După războiul Crimeii (1853—1856), s-au creat condiții favorabile pentru unirea Țării Românești și a Moldovei într-un singur stat. Tratatul de pace încheiat la Paris, la 18/30 martie 1856, între cele șapte Puteri europene de atunci, se ocupa și de Principatele Române. Între altele, s-a prevăzut înființarea unei Comisii europene la București, formată din reprezentanți ai celor șapte Puteri, care să cerceteze situația Principatelor și să facă propuneri în vederea reorganizării lor, precum și convocarea unor Divanuri ad-hoc în amîndouă Principatele, care să stabilească viitoarea lor organizare politico-socială. În fața acestor prevederi ale tratatului, problema unirii celor două Principate s-a pus cu tot mai multă însuflețire. Pretutindeni au luat ființă comitete unioniste, care urmăreau să asigure victoria unioniștilor în alegerile pentru Divanurile ad-hoc. Lupta cea mai stăruitoare a dus-o partidul unionist din Moldova, care a trebuit să lupte cu împotrivirea și uneltirile caimacamilor Teodor Balș (1856—1857) și Nicolae Vogoride (1857—1858), sprijiniți de reprezentanții partidului separatist și îndeosebi de cele trei Puteri potrivnice Unirii (Austria, Anglia și Turcia), care, din interese economice și politice, doreau menținerea stărilor de lucruri existente. Atenția lor s-a îndreptat mai mult asupra Moldovei, căci era de-ajuns refuzul unei țări, pentru a cădea plănuita combinație a Unirii.

În vremea acestor frămîntări și lupte pentru Unire, clerul ortodox român s-a alăturat partidului unionist, sprijinindu-i cu căldură toate ac-

țiunile. Printre cei mai de seamă susținători ai Unirii se număra însuși întîistătătorul Bisericii moldovene, mitropolitul Sofronie Miclescu. La cererea sa, arhimandritul Neofit Scriban, pe atunci profesor la Seminarul de la Socola, a scris lucrarea *Unirea și neunirea Principatelor*, în care arăta foloasele bisericești, politice, administrative și economice pe care le-ar aduce unirea.

Fiind combătută de separatiști, Neofit Scriban a scris o a doua lucrare, intitulată *Foloasele Unirii Principatelor Române*. Un alt distins membru al clerului, arhimandritul Melchisedec Ștefănescu, pe atunci rector al Seminarului din Huși, a rostit, în catedrala episcopală din Huși, o înflăcărată predică în sprijinul unirii, tipărită apoi sub titlul *Jertfă pentru Unirea Principatelor*.

Înființîndu-se un Comitet al Unirii la Iași, format din fruntașii progresiști ai timpului, s-au primit numeroase acte de adeziune la programul său din diferite regiuni ale țării. Între semnatarii acestora apar și numele multor fețe bisericești : ierarhi, egumeni, profesori de seminar, protopopi, preoți de mir și călugări.

În anul 1857, ajungînd la conducerea provizorie a țării caimacamul Nicolae Vogoride, s-a început o aprigă prigoană împotriva unioniștilor. S-a propus chiar înlăturarea mitropolitului Sofronie din scaun. Alți clerici au și fost înlăturați din posturile de conducere pe care le aveau : arhiereul Filaret Scriban, rectorul seminarului de la Socola, reintegrat însă la scurt timp, preotul Gheorghe Dimitriu, protopopul ținutului Tecuci ș.a.

În vara anului 1857, au avut loc alegerile pentru Divanul ad-hoc. Datorită abuzurilor și falsurilor săvîrșite de caimacamul Nicolae Vogoride și de oamenii săi, mitropolitul Sofronie și numeroși egumeni și preoți care aveau drept de vot au refuzat să ia parte la alegeri. De pildă, din 138 de preoți din Iași, 120 s-au abținut de la vot, iar la Roman din 25 de preoți, s-au prezentat numai doi. Alegerile reprezentanților clerului din Iași, Roman și Huși, precum și ai egumenilor mînăstirilor neînchinăte s-au făcut cu amenințări, cu falsuri, cu înlăturarea unor preoți din listele de alegători. În același chip au avut loc și alegerile proprietarilor — mari mici și mijlocii — și ale țăranilor clăcași, încît au ieșit biruitori separatiștii.

În urma acestor alegeri, s-au ridicat numeroase proteste (între alții a protestat energic și mitropolitul Sofronie), atît în așă, cît și din partea Puterilor străine favorabile Unirii. În fața acestora, Turcia a fost nevoită să anuleze alegerile ilegale și să se efectueze altele.

La noile alegeri, săvârșite în cea mai deplină legalitate, clerul și-a ales pe cei mai vrednici reprezentanți în Divanul ad-hoc. Din partea ierarhiei erau membri de drept: mitropolitul Sofronie Miclescu, căruia îi era încredințată conducerea lucrărilor Divanului, arhiereul Nectarie Hermeziu Sotiriopoleos, locțiitor de episcop la Roman și arhiereul Ghenadie Șendrea Tripoleos, locțiitor de episcop la Huși. Pe lângă acești trei membri de drept, au fost aleși alți doi deputați din partea egumenilor mânăstirilor neînchinatate (arhieriei Filaret Scriban de la Socola și Calinic Miclescu de la Slatina) și trei deputați din partea clerului de mir din orașele-reședințe de eparhii (arhimandritul Neofit Scriban la Iași, arhimandritul Melchisedec Ștefănescu la Huși și preotul Dimitrie Matcaș la Roman). Restul clerului de mir și monahal n-au avut dreptul să participe la alegeri.

Lucrările Divanului s-au deschis la 22 septembrie 1857, fiind precedate de un Te-Deum la biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Iași, săvârșit de mitropolitul Sofronie, la care arhim. Neofit Scriban a rostit o impresionantă predică. În celelalte biserici din Moldova, s-au săvârșit Te-Deumuri, cu rostirea unei rugăciuni, întocmită la Mitropolie, pentru acest prilej. Ședințele Divanului au fost deschise printr-o cuvîntare a mitropolitului Sofronie, în care vorbea, între altele, și de Unirea celor două țări. «Moldo-românii de astăzi sînt toți tot una, — spunea el — ei au o origine, un sînge, o patrie, o istorie, o credință, un Dumnezeu. Să ne silim dară să fim așa, ca să fim vii și ca să învieze întru noi iubita noastră Patrie».

Deputații clerului au avut un rol deosebit în lucrările Divanului, votînd reformele și îmbunătățirile propuse și luînd cuvîntul pentru sprijinirea acestora. În memorabila ședință din 7/19 octombrie 1857, Mihail Kogălniceanu a prezentat un proiect de rezoluție care cuprindea «dorințele fundamentale» ale românilor moldoveni: autonomia și neutralitatea celor două Principate, unirea lor într-un singur stat sub numele de România, prinț străin, guvern reprezentativ și constituțional. Proiectul a fost adoptat cu mare însuflețire, cu 81 voturi. Au fost împotriva numai logofătul Alecu Balș, «proprietar a 80.000 fălcii de pămînt» și locțiitorul de episcop de la Roman Nectarie Hermeziu. În ședințele din 20—21 decembrie s-a adoptat un program în 14 puncte, privitor la viitoarea organizare bisericească, între care, la loc de frunte, figura și autocefalia Bisericii moldovene.

În adunarea electivă, care a ales pe Alexandru Ioan Cuza ca domn, clerul a fost reprezentat numai prin mitropolitul Sofronie, care era pre-

sedintele ei. Întrucît în şedinţa din 5/17 ianuarie 1859, urma să se aleagă noul domnitor, s-a săvîrşit un Te-Deum la biserica Sf. Nicolae Domnesc. la care a rostit o predică tot arhimandritul Neofit Scriban. Mitropolitul Sofronie, care a prezidat şedinţa, a avut bucuria de a proclama domn pe colonelul Alexandru Ioan Cuza.

Clerul din Ţara Românească a avut aceeaşi atitudine patriotică între anii 1856—1859. Episcopii Calinic al Rîmnicului şi Filotei al Buzăului au adresat cîte o circulară protopopilor, îndemnîndu-i să ceară preoţimii să înalţe rugăciuni pentru unirea românilor. Arhimandritul Iosafat Snagoveanul, care participase şi la revoluţia din 1848, deşi se afla acum la Paris, ca slujitor al capelei române de acolo, a adresat un cald îndemn preoţilor din ţară, pentru unire.

Alegerile de deputaţi în Divanul ad-hoc s-au desfăşurat fără incidente. Pe lîngă cei patru membri de drept, adică mitropolitul Nifon şi episcopii Calinic al Rîmnicului, Filotei al Buzăului şi Climent al Argeşului, au mai fost aleşi : arhimandriţii Atanasie Stoenescu de la Sadova şi Ieronim de la Bistriţa, din partea egumenilor mînăstirilor neînchinat şi protopopii Iancu Sachelarie din Bucureşti, Constantin «protonotariul Episcopiei de la Rîmnic, Vasile Serea «catihetul» de la Buzău şi Constantin iconomul de la Argeş, din partea preoţilor din oraşele-reşedinţe de eparhii. Ca şi la Iaşi, la 30 septembrie 1857, ziua deschiderii Divanului, s-a săvîrşit un Te-Deum la Mitropolie, cu citirea unei rugăciuni anume întocmită în vederea acestui însemnat eveniment (tipărită şi împărţită şi la celelalte biserici). Deschizînd lucrările Divanului, mitropolitul Nifon a rostit o cuvîntare ocazională, în care spunea, între altele : «Toţi sîntem români. Aceleaşi simţăminte ne leagă, acelaşi sînge ne uneşte. Toţi avem o patrie înainte. Să avem şi un cuget şi un scop, să ne însufleţim de aceeaşi dragoste şi de aceeaşi sfîntă credinţă, ca cerul să binecuvinteze ostenele noastre». În Divanul ad-hoc al Ţării Româneşti n-au fost discuţii atît de rodnice ca în Divanul Moldovei. De fapt, nici n-a luat în dezbateri reformele interne, ci s-a mărginit la formularea punctelor fundamentale în privinţa viitoarei organizări a ţării, între care şi Unirea Principatelor. Un rol mai activ a avut episcopul Filotei, care a lucrat în diferite comisii. Ceilalţi au votat cu însufleţire toate măsurile propuse.

Mitropolitul Nifon şi cei trei sufragani ai săi au făcut parte şi din Adunarea electivă a Ţării Româneşti. Şedinţa din 24 ianuarie 1859 a fost prezidată de mitropolitul Nifon, care a proclamat ca domn pe Alexandru Ioan Cuza. O delegaţie a Adunării, în frunte cu episcopul

Climent, s-a dus la Iași, prezentînd lui Alexandru Ioan Cuza actul de alegere ca domn al Țării Românești. La venirea lui Cuza în Țara Românească, la începutul lui februarie 1859, a fost întîmpinat cu deosebită bucurie de populație, în frunte cu slujitorii altarelor.

Deci ierarhii și clerul din Țara Românească și Moldova au adus o contribuție de seamă la realizarea Unirii celor două țări românești, ca deputați în Divanurile ad-hoc și în Adunările electivă, prin trimiterea de pastorale, prin articole și apeluri în presa vremii, prin întocmirea și săvîrșirea de rugăciuni speciale, prin îndrumarea credincioșilor.

Preoțimea și Războiul de independență. La 9 mai 1877 a avut loc un alt eveniment de seamă în istoria poporului nostru și anume proclamarea independenței de stat a României. Acest act a fost urmat de războiul dus de țara noastră, alături de Rusia, împotriva Turciei, în a doua jumătate a anului 1877 și prima lună a celui următor. Biserica Ortodoxă Română, prin slujitorii ei, și-a adus sprijinul și la realizarea acestui însemnat act din viața României moderne. Astfel, trupele române au fost însoțite pe cîmpurile de luptă, în Bulgaria, de peste 10 preoți militari, care au ridicat moralul ostașilor și i-au întărit sufletește în clipe de suferință sau în fața morții (de notat că întîlnim confesori militari încă din timpul domniei lui Al. Cuza). Între ei s-a remarcat preotul Gavrilă Ursu, confesorul Regimentului IV Artilerie, decorat cu Virtutea Militară.

Armata română a fost ajutată însă și de numeroși călugări și călugărițe, care s-au angajat, voluntar, în serviciul ei, în calitate de infirmieri sau brancardieri. Astfel, la apelul mitropolitului primat Calinic Miclescu, au răspuns aproximativ 100 de călugări și călugărițe de la mînaștirile Căldărușani, Cernica, Țigănești și Pasărea. Din eparhia Rîmnicului s-au oferit, voluntar, aproximativ 50 de călugărițe și peste 10 călugări. De la mînaștirile Agapia, Văratec și Agafton, funcționau ca infirmiere, în diferite spitale din Moldova, vreo 40 de maici (alte cîteva erau de la mînaștirea Adam, din eparhia Hușilor).

Ierarhii Bisericii noastre au oferit sume însemnate de bani Crucii Roșii sau pentru cumpărarea de arme. În toate eparhiile s-au format comitete de preoți care se ocupau cu strîngerea de ajutoare (bani, îmbrăcăminte, alimente), pe seama armatei române, a văduvelor și orfanilor de război. Mulți profesori de seminar și preoți-învățători au oferit o parte din salariul lor în același scop. Un distins membru al clerului, Ștefan Călinescu, adresa tot atunci o caldă chemare «Către preoții săteni», cerîndu-le să îndrume pe enoriașii lor să ajute familiile celor

plecați pe front, la muncile agricole. După încheierea războiului, s-au făcut în toate bisericile țării slujbe de pomenire a celor căzuți pe câmpurile de luptă.

Așadar, Biserica Ortodoxă Română și-a făcut pe deplin datoria față de patrie și de fiii ei care și-au vărsat sîngele pentru libertate și independență în războiul din 1877. Actul independenței de stat a favorizat și recunoașterea autocefaliei Bisericii noastre, în anul 1885.

Preoțimea și mișcările țărănești. Cu toate că poporul român înregistrase aceste mari biruințe de care am vorbit mai sus, precum și unele progrese economice, marea majoritate a locuitorilor, țăranii, trăiau în neagră mizerie. Din această pricină s-au produs numeroase răscoale țărănești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1862 și 1888), pentru ca ele să răbufnească cu o furie necunoscută pînă atunci, în primăvara anului 1907. În aceste frământări întîlnim și numele unor preoți, alături de păstoriții lor, care cereau o viață omenească. Astfel, în mișcarea țărănească din ianuarie 1862, condusă de Mircea Mălăieru, apare și preotul Constantin din parohia Sălciile—Prahova, în fruntea unui grup de țărani și preotul Grigorie Musceleanu din București, un om învățat pe vremea aceea, care-l găzduise pe Mălăieru. Amîndoi au fost închiși la Văcărești. După răscoală, un preot Nicolae, de la biserica Sf. Ioan din București, strîngea ajutoare pentru familiile celor închiși.

În anul 1888, mai mulți preoți îndemnau pe țărani să se ridice împotriva marilor proprietari (Anghel Măgureanu din Roșu—Ilfov, Alexandru Popescu din Cernica—Ilfov, Victor Mănciulescu din Corbeanca—Ilfov, închis la Văcărești și alții).

În cursul răscoalei țărănești din anul 1907, care a cuprins aproape întreaga țară, întîlnim un număr mult mai mare de preoți alături de credincioșii răsculați. Unii dintre ei au oprit, în multe cazuri, jafurile și vărsările de sînge. Alții dimpotrivă, au instigat pe țărani la răscoală, fie în predici, fie în convorbirile cu ei, le-au luat apărarea în fața autorităților ori au luptat alături de ei, fapt pentru care aproape o sută de preoți au avut de suferit represiunile regimului burghezo-moșieresc de atunci. Unii au fost arestați și întemnițați luni de zile, fiind bătuți și maltratați în închisori, alții au fost anchetați, suspendați, puși sub supraveghere. De pildă, în fruntea țăranilor răsculați de la Flămînze—Botoșani se afla și preotul Toma Săvescu. Preotul Ion Popescu din Popînzălești—Romania, care îndemnase pe țărani la acțiuni energice împotriva arendașului local, «a fost bătut pînă la sînge și batjocorit înaintea primăriei», apoi întemnițat la Caracal. Preotul Ioan Dumitrescu din Adunați—Dolj a fost arestat

și trimis în lanțuri la Craiova, pentru că avusese consfătuiri cu țărani la cercul cultural. Procesul său a durat pînă prin 1908, cînd se judeca la Înalta Curte de Casație. Preotul Dumitru Ionescu din Cîmpeni—Romanați a fost arestat, pentru că citea țăranilor știri din ziare în legătură cu răscoalele țărănești și pentru că ceruse arendașului condiții omenești de viață pentru țărani. Preotul Marin Ionescu din Drăghiceni-Romanati a fost arestat împreună cu vreo 60 de credincioși, «adus legat la Caracal și bătut cu sabia de însuși comandantul regimentului». Asupra preotului Nicolae Bordescu din cătunul Valea Ursului—Mehedinți, s-au tras focuri de armă, fiind rănit, arestat și înaintat justiției. În Șerboieni—Argeș au fost arestați peste 40 de țărani în frunte cu preotul Ioan Șerboianu și fiul său Constantin, student la Facultatea de teologie din București, învinuiți că au instigat pe țărani la răscoală.

Alături de cei aproximativ 10.000 de țărani care au căzut răpuși de gloanțele armatei în 1907, s-au aflat și trei slujitori ai altarului. Unul din ei a fost preotul *Nicolae Crăineanu* din Gvardenița—Mehedinți, tată a 8 copii, împușcat din ordinul unui maior, pe cînd ieșise înaintea armatei, pentru a lua apărarea țăranilor. Preotul *Alexandru Popescu* din parohia Corcova—Mehedinți, de aproximativ 40 de ani, tată a 12 copii, a fost ucis mișelește de un sublocotenent pe drumul către Strehaia. În sfîrșit, preotul învățător *Ioan Podeanu* din Podul Grosului—Mehedinți, în vîrstă de 37 de ani, care instigase pe țărani la răscoală, a fost împușcat în gara Tîmna, împreună cu notarul din sat, pe baza unui simplu denunț al primarului. În aceleași zile a fost împușcat și bătrînul cîntăreț bisericesc *Stoian Popescu* din Salcia—Mehedinți.

În favoarea țăranilor răsculați s-au pronunțat și elevii seminariilor Nifon din București și Veniamin din Iași, în cadrul a două anchete printre ei, făcute de profesorii Constantin Banu și respectiv Constantin V. Praja.

Așadar, slujitorii altarelor au fost alături de popor în momentele de zbucium și durere ale anului 1907, sprijinindu-i aspirațiile spre o viață omenească.

Preoțimea și războiul din 1916—1918. La 4/17 august 1916, s-a semnat la București Tratatul de alianță între România, de o parte, și Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia, pe de altă parte. România se angaja să intre în război alături de puterile Antantei. La 14/27 august, țara noastră declara război Austro-Ungariei. În cei doi ani de război, preoțimea ortodoxă română din vechea Românie a fost alături de popor, în toate suferințele și durerile lui. O parte a clerului a însoțit trupele pe cîmpurile de luptă, unii pierind în lupte, iar cei care au rămas alături de păstoriți în terito-

riile ocupate vremelnic de trupele germane (Oltenia și Muntenia) sau bulgare (Dobrogea și vestul Munteniei), au suferit bătăi, schingiuri, deportări în Germania și Bulgaria și chiar moartea. Călugării și călugărițele și-au făcut datoria — ca și în Războiul de independență — angajându-se voluntar, în serviciile sanitare ale armatei.

Încă înainte de intrarea României în război, Sf. Sinod a numit pe preotul *Constantin Nazarie*, profesor la Facultatea de teologie din București, ca protopop al preoților militari și mobilizați. În vara anului 1916, el a ținut mai multe conferințe cu preoții parohi, dându-le îndrumările necesare asupra rolului pe care-l vor avea în cazul unui război. La 15 august 1916, profesorul *Constantin Nazarie* a fost numit șef al Serviciului religios de pe lângă Marele Cartier General al Armatei Române. Pe aceeași dată a fost numit, ca ajutor al său, preotul *Vasile Pocitan*, profesor de religie în București, mai târziu arhieru vicar, sub numele de *Veniamin*. Amândoi au deținut aceste posturi pînă la încheierea războiului.

Au slujit ca preoți (confesori) militari aproximativ 250 de preoți din toate părțile țării (chiar și cîțiva transilvăneni refugiați în vechea Românie). Dintre preoții militari care și-au jertfit viața pentru apărarea patriei, la loc de cinste trebuie pomenit bătrînul preot *Ștefan Ionescu-Cazacu* din Poiana—Olt, la Regimentul 3 Olt. A murit în urma rănilor primite în luptele de la Mărășești. Osemintele sale odihnesc în mausoleul de la Mărășești. Cu prilejul așezării lor acolo, s-a aflat că dreapta părintelui Ștefan nu era putrezită. Preotul *Nicolae Armășescu* din Tomșani—Vâlcea din Regimentul 2 Vînători, a fost rănit mortal pe cîmpul de luptă chiar la începutul campaniei. A murit la spitalul Colțea din București și a fost îngropat cu onoruri militare în cimitirul Ghencea (la 8 noiembrie 1916). Preotul *Nicolae Furnică* din Urziceni—Ialomița, de la Regimentul 75 Infanterie, a luptat vitejește la Turtucaia, fiind apoi străpuns de baionete. Preotul *Constantin Buzescu* din Vitănești—Olt (Regimentul 4 Argeș) a lăsat și un «jurnal de front», cu descrierea luptelor de la Mărăști—Mărășești. A murit în primăvara anului 1919, din cauza «vărsatului negru» contractat pe front. Alți preoți militari au fost luați prizonieri, deportați în Germania și în Bulgaria: *Ioan Florescu-Dîmbovița*, de la biserica Stejarul—București, profesor de religie și duhovnic la internatul Facultății de teologie, *Vasile Ionescu* din Groșerea—Gorj, *Gheorghe Jugureanu* din Mizil, *Emanuil Mărculescu* din Corabia și alții.

Toți preoții militari și-au făcut din plin datoria pe cîmpurile de luptă, fiind unanim apreciați de comandanții armatei noastre. Iată de

pildă ce scria Monitorul Oficial (nr. 96/1918) despre protosinghelul *Iustin Șerbănescu* de la Cernica: «A luat parte la toate luptele, mergînd cu sfînta cruce în mîină în fruntea luptătorilor regimentului. În ziua de 2 octombrie 1916, văzînd că regimentul Feldioara a pierdut în lupte aproape toți ofițerii și comandantul căzuse rănit pe muntele Clăbucetul Taurului, a luat comanda acestui corp și luptînd ca un erou o zi și o noapte, a respins pe inamic pînă la muntele Susai, oprindu-l de a ocupa Azuga. În luptele de pe muntele Dihamului, a condus un batalion de soldați, iar la 17 noiembrie 1916, fiind pentru a doua oară rănit pe muntele Sorica, în timpul unui atac al Azugei, a refuzat evacuarea, pentru a nu se despărți de vitejii regimentului». Peste o săptămîină a căzut prizonier în mijlocul trupei care nu se mai putea apăra. În vara anului 1917 a evadat, rătăcind prin munți timp de 8 luni, pînă ce a izbutit să treacă în liniile românești. Unul din generalii români scria despre preotul *Ioan Gheorghiu* din Sulina (Reg. 73 Infanterie) că «se ducea la datorie sub ploaia de gloanțe... În luptele de la Clește, Clăbucet, Dihamul și Periș, a fost un adevărat apostol». În timpul luptelor din sectorul Mărășești—Răzoare, a urmat trupa în tranșee, rămînînd mereu alături de soldați, iar în perioada de refacere a armatei, în Moldova, a ajutat la îngrijirea bolnavilor și a răniților.

Despre preotul *Cicerone Iordăchescu* din Iași, mai tîrziu profesor la Facultatea de teologie, un ofițer superior scria că «a luat parte la toate luptele, fiind întotdeauna în prima linie, îngrijind răniții și îmbărbătînd oamenii prin exemplul său». Mai tîrziu a scris însemnări interesante despre eroismul ostașilor români în anii 1916—1917. Exemplele s-ar putea înmulți. O activitate tot atît de rodnică au desfășurat și preoții din spitale (mobile, de evacuare, de contagioși) și din trenurile sanitare.

Pe lîngă acești preoți care au lucrat în mijlocul ostașilor, pe cîmpurile de luptă, nu trebuie trecuți cu vederea călugării și călugărițele, mai ales din mînăstirile moldovene, care au lucrat cu multă abnegație la îngrijirea bolnavilor și a răniților. Un merit deosebit în angajarea acestora a revenit mitropolitului Pimen Georgescu al Moldovei, care a stăruit pentru pregătirea sanitară a peste 200 de călugări și călugărițe din eparhia sa, care au servit apoi în diferite spitale. Tot el a pus la dispoziția armatei mai multe mînăstiri pentru îngrijirea răniților. Șeful misiunii călugărilor infirmieri era arhimandritul *Teoctist Stupcanu*. Aceia care erau hirotoniți funcționau și în calitate de confesori ai spitalelor respective. Mai mulți călugări și călugărițe s-au îmbolnăvit (mai ales de tifos exantematic) și au murit la datorie. Menționăm și faptul că preotul

Grigorie Popescu-Breasta din Craiova a dus, în 1917, la Kerson, în Rusia capul domnitorului Mihai Viteazul aflat la Dealu, pentru a-l salva de profanarea trupelor de ocupație, de unde a fost readus în 1918.

În afară de acești preoți de mir și călugări aflați în serviciul activ al armatei române, cei din teritoriile ocupate vremelnice au avut de îndurat aceleași suferințe. Aproximativ 20 de preoți și-au pierdut viața, fie împușcați de ostași din armata germană, fie că au murit în urma bătăilor și schingiuirilor îndurate, fie în lagăre. Între ei îl pomenim cu cinste pe tânărul preot *Constantin Păunescu* din Radomirești-Olt, împușcat fără nici o vină, la Drăgășani, în prezența soției, a copiilor și a tatălui (21 februarie 1917, după ce i se săpase groapa în prezența sa. În închisoare și-a scris un impresionant testament, în care-și exprima ultimele dorințe către soție. Aceasta a făcut 6 luni închisoare, iar doi dintre cei trei copii au pierit de mici. Au mai fost uciși preoții : *Vasile Iliescu-Buzăianu* din Homești—Râmnicu-Sărat, *Ghiță Giurgescu* din Bălănești—Buzău găsit străpuns de baionete în casa sa, *Iosif Popescu* din Gleboieni—Dâmbovița, de 36 de ani, omorât pe câmp, în apropierea satului, *Gheorghe Chiciora* din Spulber—Vrancea care a murit în ziua de Crăciun 1917, în urma bătăilor îndurate, iar peste o lună i-a murit și preoteasa, rămânând în urma lor 11 copii. Alți numeroși preoți au murit în urma bătăilor și a schingiuirilor îndurate. Între preoții deportați în Germania, și-au pierdut viața acolo *Alexandru Georgescu* din Dăneasa—Olt, condamnat la 10 ani, mort într-o închisoare din Berlin și *Iordache Pătrășcoiu* din Arsurile—Gorj, mort în lagărul din Lamsdorf, *Constantin Gogiulescu* din Otești—Olt ș.a.

Sute de preoți au fost bătuți, anchetați, jefuiți, alungați din parohii. Însuși episcopul Sofronie Vulpescu de la Râmnic a fost arestat la București mai bine de o lună, apoi a fost surghiunit la Peștera Ialomicioarei, de unde i s-a îngăduit să se așeze la Căldărușani.

Aceleași suferințe au îndurat și preoții din județele Constanța, Tulcea, Ialomița și Brăila din partea trupelor de ocupație de acolo. Vreo 20 au murit, fie împușcați, fie în urma suferințelor îndurate. Dintre cei uciși amintim pe preoții *Gheorghe Balaban* și soția sa Florica din Viziru—Brăila, *Vasile Aftenie* din Valea Nucarilor—Tulcea, *Constantin Niculescu* din Pribegi (azi Stejaru) —Ialomița, în vîrstă de 98 de ani, *Anghel Bălteanu* din Stelnica—Ialomița ș.a. Cîțiva preoți din județul Tulcea și cîțiva călugări de la mînăstirea Cocoș au fost deportați în părțile de sud ale Bulgariei. Alți numeroși preoți au fost bătuți, jefuiți sau alungați din parohiile lor.

Iată dar că preoții noștri, prin activitatea patriotică pe care au desfășurat-o în anii 1916—1918, și-au adus o contribuție prețioasă la făurirea statului național român unitar. Cei mai mulți dintre ei au suferit pînă la jertfa vieții, alături de ostași și de păstoriți, în momentele cele mai grele ale războiului.

Concluzia care se desprinde din aceste pagini este limpede: preoțimea a fost alături de popor și în această perioadă, ca de altfel în toate momentele de răscruce ale istoriei sale, sprijinindu-i aspirațiile spre o viață mai bună, mai omenească. Faptele înaintașilor noștri pot constitui o frumoasă pildă pentru preoții de azi, întru slujirea intereselor superioare ale poporului și ale patriei.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare. N. IORGA, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, XVI+423 p.; *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I—IV. *Documente interne*, vol. V. *Izvoare narative* (sub redacția Acad. Andrei Oțetea ș.a.), București, 1959—1962; *Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, Serie nouă*, vol. III, *Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu*. (Documente culese și publicate de Acad. A. Oțetea), București, 1967, 686 p.

Lucrări generale. A. OȚETEA, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești*, București, 1945, 411 p.; EMIL VÎRTOSU, *Despre Tudor Vladimirescu și revoluția de la 1821*, București, 1947, 125 p.; DAN BERINDEI, *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains*, Bucarest, 1973, 246 p.; MIRCEA T. RADU, *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Craiova, 1978, 593 p.

Lucrări speciale. EMIL VÎRTOSU, *Un călugăr admirator al lui Tudor Vladimirescu: arhimandritul Ghenadie Pîrvulescu*, în *Revista Arhivelor*, VI, 2, 1944—1945, p. 240—255; ALEXANDRU ELIAN, *Clerul ortodox român și răscoala lui Tudor Vladimirescu*, în *G.B.*, an. XXIX, nr. 7—8, 1970, p. 734—748; ALEXANDRU CIUREA, *Tudor Vladimirescu ctitor și ajutor de lăcașuri străbune*, sub tipar în *M.O.* an. XXXIII, nr. 4—6, 1981.

Revoluția din 1848. Izvoare. E. HURMUZAKI, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. IV, supl. 1 (1802—1849) și vol. VI, supl. 1 (1827—1849), București, 1891—1895; *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom. I—VI, București, 1902—1910; *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1950, 468 p.; *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, 520 p.; MIHAIL REGLEANU, *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, 742 p.; ILEANA PETRESCU, *Documente privind revoluția din 1848 din Oltenia*, Craiova, 1969, 314 p.

Lucrări generale. CONSTANTIN BOBULESCU, *Fete bisericești în războaie, răzvrătiri și revoluții*, Chișinău, 1930, VI+118 p.; EMILIAN VASILESCU, *O latură necercetată a revoluției române din 1848*, Sibiu, 1948, 30 p. (extras din *Anuarul XXIV (VI) al Academiei Teologice «Andreiane»* (1947—1948, p. 5—30); P. CONSTANTINESCU-IAȘI, *Intelectualii și revoluția de la 1848 în Principatele Române*, București, 1948, 61 p.; TEODOR N. MANOLACHE, *Centenarul revoluției de la 1848*, în *B.O.R.*, an. LXVI, nr. 5—8, 1948, p. 363—378; NICULAE ȘERBĂNESCU, *Atitudinea preoțimii ortodoxe față de dreptele năzuințe ale poporului*, în *B.O.R.*, an. LXXV, nr. 3—4,

1957, p. 220—242; N. CORIVAN, *Clerici ortodocși din Moldova și Muntenia care au luat parte la revoluția din 1848*, în M.M.S., an XXXIV, nr. 7—8, 1958, p. 624—647; D. BĂLAȘA, *La 120 de ani de la revoluția din 1848. Caracterul religios al proclamației de la Izlaz*, în M.O., an XX, nr. 5—6, 1968, p. 369—376; V. TAMAȘ, *Participarea clerului la revoluția din 1848 în județul Argeș*, în M.O., an. XX, nr. 5—6, 1968, p. 376—382; OCTAVIAN MĂRCULESCU, *Participarea unor clerici ai mănăstirilor Negru Vodă din Cîmpulung-Muscel la revoluția din 1848*, în B.O.R., an. LXXXVIII, nr. 1—2, 1970, p. 216—224; OCTAVIAN MĂRCULESCU, *Alți clerici musceleni participanți la revoluția din Țara Românească din 1848*, în B.O.R., an. XCII, nr. 5—6, 1974, p. 772—775; D. BĂLAȘA, *Clerici ostenitori pentru independența națională înainte de anul 1877*, în M.O., an. XXIX, nr. 4—6, 1977, p. 311—341 (alte articole în M.O., an. XXX, nr. 4—6, 1978, p. 356—393).

Lucrări speciale. Preotul Radu Șapcă. A. M. PĂRVULESCU, *Contribuțiuni la revoluția de la 1848 în Oltenia. Rolul preotului Radu Șapcă și a altor fețe bisericești în această mișcare*, în *Arhivele Olteniei*, Craiova, an. XII, 1933, p. 180—194; CONSTANTIN I. GHEORGHE, *Popa Șapcă*, Pitești, 1941; P. CONSTANTINESCU-IAȘI, *Popa Radu Șapcă, un conducător de frunte al revoluției din 1848*, București, 1945, 40 p.; GHEORGHE I. MOISESCU, *Popa Șapcă egumen la mănăstirea Sadova*, în M.O., an. VI, nr. 1—3, 1954, p. 39—43; GABRIEL COCORA, *Popa Șapcă curator al mănăstirii Cozici*, în M.O., an. IX, nr. 11—12, 1957, p. 758—765; EM. PĂSCULESCU-ORLEA, *Popa Șapcă la mănăstirea Hotărani (Romanăți)*, în M.O., an. XIII, nr. 10—12, 1961, p. 760—783; EM. PĂSCULESCU-ORLEA, *Cîteva date lămuritoare cu privire la Popa Șapcă*, în M.O., an. XV, nr. 11—12, 1963, p. 908—922; EM. PĂSCULESCU-ORLEA, *Expulzarea lui Popa Șapcă și anii exilului său: 1849—1856*, în G.B., an. XXIV, nr. 3—4, 1965, p. 357—365; EUSTAȚIU CUMPĂNAȘU, *Noi contribuții cu privire la preotul revoluționar Radu Șapcă*, în G.B., an. XXVII, nr. 7—8, 1968, p. 813—820; GEORGE POTRA, *Popa Radu Șapcă din Celei (1795—1876)*, în M.O., an. XXII, nr. 7—8, 1970, p. 895—920; GHERASIM CRISTEA — PITEȘTEANUL, *Preotul Radu Șapcă, omul și epoca sa*, Rîmnicul Vîlcii, 1978, 125 p.

Alți preoți revoluționari. TEOFIL IONESCU, *Arhimandritul Iosafat Snagoveanul*, în *Vestitorul*, Paris, an. III, nr. 1—2, 1942, p. 4—17; GABRIEL COCORA, *Cîteva știri din viața lui Popa Tun*, în M.O., an. XI, nr. 1—2, 1959, p. 100—104; GABRIEL COCORA, *Preotul Neagu Benescu*, în G.B., an. XXVII, nr. 7—8, 1968, p. 821—829.

Unirea Principatelor. Izvoare. *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, 11 vol., publicate de Dimitrie A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, Ghenadie Petrescu și J. J. Skupiewski, București, 1889—1909; *Documente privind Unirea Principatelor* (sub redacția Acad. Andrei Oșetea), vol. I—III, București 1959—1963.

Lucrări generale. SCARLAT PORCESCU, *Clerici ortodocși din Moldova luptători pentru unirea țărilor române*, în M.M.S., an. XXXV, nr. 1—2, 1959, p. 37—49; GH. I. MOISESCU, *Un veac de la unirea țărilor române*, în M.O., an. XI, nr. 1—2, 1959, p. 3—23; ANTON POPESCU, *Cîteva aspecte ale luptei pentru unirea țărilor române* (referitor la Episcopia de Huși), în M.M.S., an. XLI, nr. 3—4, 1965, p. 231—235; MARIN M. BRANIȘTE, *107 ani de la unirea Principatelor Române*, în M.O., an. XVIII, nr. 1—2, 1966, p. 107—127; MIRCEA PĂCURARIU, *Atitudinea slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române față de actul unirii Principatelor*, în B.O.R., an. LXXXV, nr. 1—2, 1967, p. 73—79; ALEXANDRU I. CIUREA, *Acțiuni ale clericilor ortodocși români din Moldova și Muntenia în favoarea unirii Principatelor de la 1859*, în *Candela*, Stockholm, nr. 1, 2, 3/1974 și nr. 2, 3/1975, 35 p.

GABRIEL COCORA, *Episcopul Filotei al Buzăului, luptător pentru unirea țărilor române*, în B.O.R., an. LXXVII, nr. 1, 1959, p. 44—52; NICOLAE DRAGOMIR, *Un preot din Roman luptător pentru unirea țărilor române* (Dimitrie Matcaș), în B.O.R., an. LXXVII, nr. 1, 1959, p. 53—58; VELICU DUDU, *Pentru consolidarea unirii Principatelor Române. Pastorală mitropolitului Nifon al Ungrovlahiei*, în M.O., an. XVIII, nr. 1—2, 1966, p. 136—138; ENE BRANIȘTE, *Din activitatea Sfântului Calinic Cernitanul în perioada Unirii Principatelor*, în G.B., an. XXVII, nr. 11—12, 1968, p. 1158—1164;

DAN EMILIAN NICOLAU, *Un slujitor al altarului care a activat pentru unire : preotul Dimitrie Matcaș*, în M.M.S., an. LIV, nr. 1—2, 1978, p. 11—20.

Războiul de independență.

Izvoare. Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență, 10 vol., București, 1952—1955.

Lucrări. MIRCEA PĂCURARIU, *90 de ani de la proclamarea Independenței de Stat a României*, în B.O.R., an. LXXXV, nr. 5—6, 1967, p. 602—617; VASILE CĂRĂBIȘ, *Contribuții bisericești din județul Gorj la războiul Independenței naționale de la 1877—1878*, în M.O., an. XXIII, nr. 9—10, 1971, p. 740—747.

NESTOR VORNICESCU SEVERINEANUL, *O cronică a Războiului pentru independență*, București, 1976, 50 p. + ilustr. (extras din B.O.R., an. XCIV, nr. 5—6, 1976); NESTOR VORNICESCU, *Contribuții aduse de slujitorii bisericești pentru independența de Stat a României în anii 1877—1878*, Craiova, 1978, 196 p.; GHERASIM CRISTEA PITEȘTEANUL, *Războiul de Independență în documentele Episcopiei Râmnicului și Argeșului*, Rm. Vilcii, 1977, 105 p. + ilustr.; B.O.R., an. XCV, nr. 5—6, 1977, p. 361—530 și 535—550; S.T., an. XXIX, nr. 5—8, 1977, p. 387—414; M.M.S., an. LIII, nr. 5—6, 1977, p. 289—449; M.A., an. XXII, nr. 4—6, 1977, p. 237—390; M.O., an. XXIX, nr. 4—6, 1977, p. 254—421; M.B., an. XXVII, nr. 4—6, 1977, p. 258—307 și 381—402 (și extras, 77 p.); G.B., an. XXXVI, nr. 5, 1977, p. 308—384.

Răscoala din 1907. Izvoare. MIHAIL ROLLER, *Răscoala țăranilor din 1907. Documente*, vol. I—III, București, 1948—1949; MIHAIL ROLLER, *Răscoala țăranilor din 1888*, București, 1950, 562 p.; *Documente privind problema țărănească din Oltenia în primele două decenii ale veacului al XX-lea*, vol. I (1900—1910), Craiova, 1967, 475 p.

Lucrări. AL. I. CIUREA, *Preoți români în revoluțiile țărănimii, cu specială privire asupra răscoalei din 1907*, în S.T., an. V, nr. 9—10, 1953, p. 677—706; GRIGORE N. POPESCU, AL. A. BOTEZ și AL. C. RĂDULESCU, *Preoțimea ortodoxă și răscoala din 1907*, în B.O.R., an. LXXV, nr. 3—4, 1957, p. 243—275; AL. I. CIUREA, *Atitudinea elevilor seminariști față de răscoala din 1907*, în B.O.R., an. LXXV, nr. 3—4, 1957, p. 275—296; SCARLAT PORCESCU, *Răscoale țărănești de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului nostru (slujitori ai altarelor alături de țărani)*, în M.M.S., an. XLVI, nr. 3—6, 1970, p. 302—321; ION ILINCIOIU, *Contribuția slujitorilor Bisericii la lupta țărănimii din primăvara anului 1907*, în M.O., an. XXIV, nr. 3—4, 1972, p. 194—202; C. TAMAȘ, *Răscoala din 1907 și intelectualitatea din Vâlcea*, în M.O., an. XXIV, nr. 3—4, 1972, p. 203—207; TITU GEORGESCU și ION ILINCIOIU, *1907. Intelectuali și răscoala*, Craiova, 1974; B.O.R., an. XCV, nr. 1—3, 1977, p. 27—97; M.M.S., an. LIII, nr. 1—3, 1977, p. 14—124; M.O., an. XXIX, nr. 1—3, 1977, p. 3—109; M.B., an. XXVII, nr. 1—3, 1977, p. 3—47; M.A., an. XXII, nr. 1—3, 1977, p. 3—36.

Războiul din 1917—1918. Izvoare. Monitorul oficial din anii 1916—1918, presa timpului, memoriile comandanților de oști și ale unor combatanți. De pildă: CICERONE IORDĂCHESCU, *Însemnări din anii 1916—1919. Din primul an al războiului de reîntregire 1916—1917*, Iași, 1937; NICOLAE C. BUZESCU, *Spicviri din «jurnalul de front» al preotului căpitan Constantin P. Buzescu din Corbu-Olt*, în M.O., XXX, nr. 10—12, 1978, p. 801—822.

Lucrări. CONSTANTIN NAZARIE, *Activitatea preoților de armată în campania din 1916—1918*, București, 1921, 108 p.; GRIGORE N. POPESCU, *Preoțimea română și întregirea neamului* (vol. I. Chipuri, fapte, suferințe și pilde pentru viitor; vol. II. Temnițe și lagăre), București, 1940, 143 + 381 p.; MIRCEA PĂCURARIU, *Contribuția Bisericii la realizarea unirii de la 1 decembrie 1918*, în B.O.R., an. XCVI, nr. 11—12, 1978, p. 1250—1263 (ale studii la p. 1264—1313). A se vedea și M.M.S., an. LIV, nr. 9—12, 1978, p. 655—725 (îndeosebi p. 691—721); M.O., an. XXX, nr. 10—12, 1978, p. 748—822.

XXI

PREOȚIMEA ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT ÎN SECOLUL AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE AL XX-LEA

Slujitorii Bisericii românești din Transilvania, fie ortodocși, fie uniți, au avut — așa cum s-a arătat — o contribuție însemnată la marea răscoală țărănească din 1784, de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan, precum și la redactarea cunoscutului memoriu *Supplex Libellus Valachorum*, din 1791.

De-acum înainte, slujitorii celor două Biserici vor lucra în înțelegere, ori de câte ori era vorba de interesele superioare ale poporului. Națiunea apare acum pe primul plan, iar confesiunea trece pe al doilea. Națiunea română cere acum drepturi pentru toți fiii ei, pe temeiul originii romane, a vechimii și a continuității sale și în virtutea noilor principii de libertate, egalitate și frățietate. Este vrednic de amintit memoriul înaintat împăratului în 1834, de episcopii Vasile Moga de la Sibiu și Ioan Lemeni de la Blaj, repetînd, în mare, revendicările Supplexului din 1791. Peste opt ani, în 1842, cînd Dieta de la Cluj a hotărît ca limba maghiară să devină limbă de stat, cei doi episcopi și consistoriile lor au protestat împreună împotriva acestei încercări vădite de desnaționalizare. În același an, amîndoi episcopii au înaintat Dietei Transilvaniei un memoriu, prin care cereau drepturi pentru românii de pe «pămîntul crăiesc». Înfrățirea românilor de ambele confesiuni — cu ierarhii și preoții lor — s-a manifestat în toate momentele de răscruce din viața românilor transilvăneni în secolul al XIX-lea și în primele decenii al celui de al XX-lea, adică în 1848—1849, 1892—1894 și 1916—1918.

Preoțimea și revoluția din 1848. Spre deosebire de revoluțiile din 1848 din Țara Românească și Moldova, cea din Transilvania a durat mai mult, avînd, pe lîngă caracterul social și unul pronunțat național. În cadrul mișcărilor revoluționare care au izbucnit în numeroase țări ale

Europei în primăvara anului 1848, s-a ridicat și tineretul maghiar, sub conducerea lui Kossuth Lajos, iar Ungaria s-a proclamat independentă de Austria. Dar în același timp, s-a hotărât anexarea Transilvaniei la noul stat maghiar. Desigur, românii nu puteau accepta acest lucru, de aceea fruntașii lor au hotărât să meargă pe o cale revoluționară proprie.

În seara zilei de 24 martie 1848, Simion Bărnuțiu, fost profesor de filozofie la Blaj, acum student la Academia de drept din Sibiu, dicta colegului său Ioan Pușcariu (mai târziu, unul din colaboratorii apropiați ai lui Șaguna) o «proclamație către români», destinată tinerilor intelectuali din Sibiu, Blaj, Cluj, Tg. Mureș și Brașov, urmînd ca ea să fie copiată de elevii din seminariile teologice, licee și gimnazii și să o răspîndească în toate satele, cu ajutorul preoților și învățătorilor confesionali. Proclamația pretindea, înainte de toate, repunerea națiunii române în drepturile sale, înlăturarea iobăgiei, congres național românesc, recunoașterea limbii române ca limbă oficială. Intelectualii români — mai ales tineretul — se agitau și în alte orașe ale Transilvaniei, formulînd programe și revendicări. De pildă, la Blaj s-a ținut o consfătuire în casa canonicului Timotei Cipariu, cu participarea unor preoți, profesori și studenți, la Cluj, în casa preotului unit din Mănăstur, la Tg. Mureș în casa cancelistului Avram Iancu, la Cîmpeni convocată de preotul Simion Balint din Roșia Montană. Rezultatul acestor întruniri a fost convocarea unei adunări politice a românilor transilvăneni la Blaj, pe Cîmpia Libertății, pentru ziua de 18/30 aprilie 1848 (Adunarea din Duminica Tomii). O chemare — redactată de Aron Pumnul, difuzată de elevi și studenți teologi, invita la adunare pe toți protopopii ortodocși și uniți, cîte doi preoți din fiecare protopopiat și cîte doi țărani din fiecare sat. Această primă adunare a hotărât acum convocarea unei mari adunări populare, pentru 3/15 mai 1848, tot la Blaj, în care să se proclame drepturile poporului român din Transilvania. Tinerii intelectuali români — între care și elevi de la seminariile teologice din Sibiu și Blaj — s-au răspîndit prin sate, orașe și țîrguri, pentru a înștiința și îndemna poporul să fie prezent în număr cît mai mare la noua adunare de la Blaj.

În ajunul ei, deci la 2/14 mai 1848, fruntașii românilor cu cei doi episcopi, după ce au participat la Sf. Liturghie, au ținut o adunare în catedrala din Blaj, cînd Simion Bărnuțiu și-a citit magistrala sa cuvîntare, în care înfățișa principalele momente din istoria românilor transilvăneni, susținînd ideea că libertatea unui popor este, în primul rînd, națională.

Adunarea propriu-zisă a națiunii s-a ținut în ziua de 3/15 mai, pe Cîmpia Libertății, sub conducerea episcopilor Andrei Șaguna de la Sibiu, abia reîntors de la hirotonia întru arhiereu, săvârșită la Carloviț și Ioan Lemeni de la Blaj. Au participat peste 40.000 de români din toate colțurile Transilvaniei, veniți în frunte cu preoții lor. S-au rostit mai multe cuvîntări, fie de la tribunele oficiale, fie de la cele improvizate, între vorbitori numărîndu-se și episcopul Andrei Șaguna, precum și alți slujitori ai Bisericii. În cadrul adunării, Bărnuțiu a prezentat un program prin care se proclama — între altele — independența națiunii române și desființarea iobăgiei («națiunea română s-a declarat și s-a proclamat națiune de sine stătătoare și parte întregitoare a Transilvaniei, pe temeiul libertății egale»).

A doua zi, la 4/16 mai, programul a fost concretizat, sub forma unei petiții naționale, în 16 puncte, care prevedeau, între altele : independența națiunii române și reprezentarea ei în dietă, justiție, administrație și armată, înființarea gărzii naționale românești, desființarea iobăgiei și a dijmelor, fără despăgubire, libertatea comercială și industrială, libertatea cuvîntului, a scrisului și a tiparului, înființarea de școli românești de toate gradele, în sate și orașe, precum și a unei universități românești, adunare constituantă care să întocmească o nouă constituție, bazată pe principiile de dreptate, libertate, egalitatea și frățietate, respingerea unirii Transilvaniei cu Ungaria, hotărîtă fără consultarea națiunii române.

Două puncte ale programului se ocupau și de Biserica românească din Transilvania și de slujitorii ei. Astfel, punctul al doilea avea următoarea formulare : «Națiunea română pretinde ca Biserica română, fără distincțiune de confesiune, să fie și să rămînă liberă, independentă de la oricare altă Biserică, egală în drepturi și foloase cu celelalte Biserici ale Transilvaniei. Ea cere restabilirea Mitropoliei române și a sinodului general anual după vechiul drept, în care sinod să fie deputați bisericesti și mirenești. În același sinod să se aleagă și episcopii românești liber, prin majoritatea voturilor, fără candidațiune». Iar prin punctul 12 se cerea «dotarea clerului român întreg din casa statului, întocmai ca clerurile celorlalte națiuni». În procesul verbal al Adunării, se arăta că «la aducerea aminte despre vechiul drept al românilor de-a avea Mitropolie și sinod general anual, s-a proclamat de popor Mitropolia română transilvană cu aplaus unanim. Dacă episcopii celorlalte națiuni și confesiuni vor avea pe viitor scaun în dietă ca reprezentanți ai Bisericilor

lor, dacă capitlulele lor vor fi reprezentate, națiunea română cere aceleași drepturi pentru episcopii și capitlulele lor».

Cu toate că problema unității și a «independenței» Bisericii românești din Transilvania a fost trecută și în memoriile adresate atunci împăratului, ea n-a fost rezolvată, întrucît dezbinarea bisericească a românilor era în folosul politicii perfide a Habsburgilor.

Adunarea de la Blaj a ales un Comitet permanent al românilor, cu sediul la Sibiu, condus de Șaguna, din care făceau parte 25 de membri, între care și protopopii Moise Fulea, Ioan Moga, profesori la Seminarul din Sibiu, Ioan Panovici din Sibiu, Ștefan Moldovan din Mediaș, Nicolae Maniu, preotul Sava Popovici din Rășinari, învățatul profesor de la Seminarul Central din București Nicolae Bălășescu (mai târziu Nifon), originar din Hașag-Sibiu. Tot acum s-au ales două delegații de români care să prezinte hotărârile Adunării de la Blaj împăratului și dietei de la Cluj. Prima «deputăție» avea în frunte pe episcopul Andrei Șaguna și din ea mai făceau parte alți 9 membri ai clerului (vicarul Alexandru Sterca Șuluțiu, canonicii Timotei Cipariu, Vasile Rațiu, protopopii Moise Fulea, Iosif Ighian, Ioan Popasu, preotul Sava Popovici Barcianu ș.a.), iar a doua delegație era formată din peste 100 de persoane, în frunte cu episcopul Ioan Lemeni, alături de protopopii Partenie Trombițaș, Constantin Duma, Petru Gherman, Nicolae Crainic, Ștefan Moldovan și alții.

Adunarea de la Blaj s-a închis în ziua de 5/17 mai 1848, cînd s-au rostit din nou cuvîntări de către cei doi episcopi, protopopul Ioan Popasu din Brașov, iar protopopul Moise Fulea din Sibiu a rostit o rugăciune de mulțumire.

Episcopul Andrei Șaguna s-a prezentat în fruntea delegației sale la împăratul Ferdinand V, la Innsbruck, înfățișîndu-i doleanțele românilor transilvăneni. De aici, împreună cu Timotei Cipariu și cu protopopul Iosif Ighian din Zlatna, a plecat la Pesta, unde a discutat cu diferiți miniștri maghiari în favoarea românilor. În ianuarie 1849, Șaguna a plecat din nou din Sibiu — prin Țara Românească, Bucovina și Galiția — la Olmütz, în Moravia, unde a fost primit în audiență de noul împărat Francisc Iosif I, prezentîndu-i și acestuia revendicările națiunii române. De aici a plecat la Viena, unde, la 25 februarie 1849, a fost primit într-o nouă audiență de împărat împreună cu deputații români din Transilvania, Banat și Bucovina. În memoriul înaintat atunci, se cerea constituirea românilor din imperiul habsburgic într-o singură națiune, independentă, cu administrație națională și autonomă.

În acest timp, în Transilvania lucrurile se precipitau. Comitetul permanent din Sibiu a fost dizolvat, iar la 29 mai 1848, dieta reacționară de la Cluj, formată în special din reprezentanții aristocrației maghiare, a hotărât anexarea Transilvaniei la Ungaria, nesocotind astfel hotărârile reprezentanților națiunii române, luate pe Cîmpia Libertății de la Blaj. Cîteva zile mai tîrziu «uniunea» a fost sancționată și de împărat. O adunare de 250 de preoți și alți intelectuali români ținută la Sibiu, în 28 decembrie 1848, protesta din nou împotriva anexării silnice a Transilvaniei la Ungaria, fără consimțămîntul românilor. Menținerea vechilor stări de lucruri, a privilegiilor aristocrației, a nemulțumit adînc masele populare românești. Nobilimea din Transilvania începe să folosească tot mai mult gărzile naționale maghiare împotriva țăranilor și a conducătorilor revoluției române. Numeroasele execuții, arestările, închisorile și chiar ciocnirile sîngeroase, care au avut loc, au dus la convocarea celei de a treia adunări de la Blaj, pe Cîmpia Libertății, în septembrie 1848, la care au participat ca la 60.000 de oameni, înarmați și organizați militarmente. Adunarea a cerut încetarea persecuțiilor și abuzurilor, desființarea robotelor, anularea anexării Transilvaniei la Ungaria, înființarea gărzilor naționale române. A început de-acum formarea unei oști populare române, sub conducerea lui Avram Iancu, Axente Sever, Constantin Romanul Vivu, Vasile Moldovan, Simion Balint ș.a. În ciuda eforturilor unor conducători ai românilor — în frunte cu N. Bălcescu, — de-a se realiza o apropiere româno-maghiară împotriva Habsburgilor, nu s-a ajuns la nici un rezultat, căci conducătorii revoluției maghiare, în frunte cu Kossuth, refuzau să acorde drepturi naționale românilor, continuînd să apere interesele nobilimii. Românii, conduși de Avram Iancu, au organizat apărarea Munților Apuseni, în primăvara anului 1849, împotriva oștilor conduse de generalul Iosif Bem. În lupte grele, moșii au izbutit să înfrîngă oastea nobilimii maghiare la Mărișel, Abrud, Fîntînele și în alte părți ale Munților Apuseni, în prima jumătate a anului 1849.

Din oastea revoluționară a lui Avram Iancu au făcut parte și numeroși slujitori ai Bisericii, fie ortodocși, fie uniți, unii deținînd chiar posturi de conducere : prefecți, viceprefecți, tribuni, vicetribuni, centurioni, decurioni. La loc de frunte se situează preotul *Simion Balint* (1810—1880) din Roșia Montană, unul din prefecții legiunilor române. Balint a reputat mai multe biruințe împotriva oștilor maghiare la Iara, apoi la Abrud. În 1850 a însoțit pe Iancu la Viena, iar în iulie 1852 a primit pe împăratul Francisc Iosif în Munții Apuseni, căci Iancu refuzase să facă acest lucru.

La 13 septembrie 1872, împreună cu protopopul ortodox Mihălțan din Brad, în fruntea unui mare sobor de preoți, au slujit prohodul pentru «craiful munților», mort cu trei zile înainte. Un alt preot care s-a remarcat, mai ales în luptele de la Abrud, a fost *Simion Groza* din Rovina Bradului, viceprefectul lui Ion Buteanu, înmormântat la Țebea, alături de Avram Iancu și Buteanu. Tot în luptele de la Abrud a avut un rol însemnat și fostul prefect *Nicolae Vlăduțiu*, preot în Bogata de Mureș, despre care însuși Iancu spunea: «gloria zilei îi revine mai cu seamă prefectului Vlăduțiu, care a hotărât izbînda». Sînt cunoscuți, de asemenea, prefectul *Vasile Moldovan*, absolvent de teologie de la Blaj, de la care au rămas și interesante memorii asupra evenimentelor din 1848—1849, preoții tribuni *Simion Prodan* din Măgina, *Bucur* din Galda, învingător în luptele de la Cricău, *Ioan Fodoreanu*, *Vasile Fodor*, *Ioan Gomboș*, *Nicolae Repede* din Geoagiu ș.a. Preotul *Dumitru Necșa* din Valea Verde — foarte priceput în construirea de tunuri —, a condus pe români în mai multe lupte victorioase. Preotul *Ioachim Băcilă* se ocupa cu aprovizionarea cu alimente și furaje.

Mai sînt amintiți apoi ca participanți la lupte preoții *Ioan Oncu* din Tomești, *Ioan Faur* din Juncul de Sus (azi Dumbrava de Sus), *Marian David* din Juncul de Jos (azi Dumbrava de Jos), *Iov Lupu* din Vaca (azi Crișan), *Lazăr Comșa* din Ribița, *Avram Ciocan* din Blăjeni-Plai, *Atanasie Popovici* din Ribicioara, *Gheorghe Roman* din Grohot, sate din județul Hunedoara, *Ion Nicola* din Albac-Arad, *Petre Nicola* și *Gheorghe Nicola* tot din jurul Albacului, *Dumitru Miclăuș* și *Ioan Iosof* din Tilișca-Sibiu și mulți alții.

Luptele din Munții Apuseni s-au terminat pe la mijlocul anului 1849, odată cu înfrîngerea revoluției maghiare de către trupele habsburgice și cele țariste (iulie-august 1849). Asupra Ungariei și Transilvaniei — readuse sub stăpînire habsburgică — s-a abătut un val de represiuni, în cursul cărora și-au pierdut viața cei mai buni fii ai poporului maghiar. Kossuth însuși avea să regrete că n-a căutat înfrățirea dintre români și maghiari în lupta împotriva asupritorilor comuni. Se încheia astfel un capitol eroic și glorios din lupta poporului român pentru o viață națională și pentru dreptate socială. Dar bilanțul luptelor și frămîntărilor din anii 1848—1849 era deosebit de dureros, căci căzuseră jertfă vreo 4 prefecti și 10 tribuni, vreo sută de centurioni, peste 100 de preoți și protopopi, împușcați sau spînzurați, vreo 300 de sate fuseseră arse și vreo 40.000 de țărani căzuți în lupte, împușcați sau spînzurați. Între slu-

jitorii altarelor care și-au jertfit viața pentru libertate și viață națională, pomenim pe preotul Vasile Moraru din Bicălatu, căzut în lupta de la Hășdate, un preot ucis de un căpitan maghiar pe Valea Someșului, preotul din Iosaș, spînzurat din ordinul comandantului maghiar Kemeny, preotul Vasile Turcu din Cătina, spînzurat la Cluj, preotul Ioan Papiu (tatăl marelui cărturar Alexandru Papiu Ilarian), spînzurat la Turda, preotul Alpini împușcat la Mănărade, preotul Gregorian, împușcat la Sibiu, împreună cu fiul său, fost tribun în oastea lui Iancu, preotul Țârlea, împușcat în prezența celor șapte fii ai săi, preotul Toader Lupu din Hodac, schingiuit și apoi omorît, împreună cu unii dintre credincioșii săi, preotul Isac Oprea din Crăciunelul de Sus, scos de la biserică la Înviere și ucis de «solgăbirăul» Martonfy și 20 de jandarmi, în pădurea Jidveiului. Au căzut jertfă, tot atunci, numeroși preoți din părțile Bradului și Hălmagiului, mai ales în timpul ciocnirilor armate. Amintim pe preotul Iosif Cazan din Mesteacăn (nepotul preotului Ioan Cazan, ucis în 1784, în cursul răscoalei lui Horea), care a fost chinuit în mod barbar (i-au smuls unghiile, i-au scos dinții și ars barba și apoi l-au ucis). Preoții Eftimie Popovici și Ioan Popovici din Hălmăgel, Simion Grozav din Gurahonț, Sinesie Grozav din Aciuța, Nicolae Fărcas din Pleșcuța, Adam Suba din Strîmba (azi Livada), Petru Incău din Brotna au fost spînzurați, iar preoții Iosipaș din Vața de Sus, Mihai Oprea din Tebea, Pantea din Țărățel, împușcați etc. Peste 40 de biserici românești au fost arse, peste 300 jefuite, încît episcopul Andrei Șaguna a fost silit să ceară ajutoare materiale din Țara Românească și din Moldova pentru refacerea lor.

Nu putem trece cu vederea pe pastorul sas *Stephan Ludwig Roth* (1796—1849), care militase în permanență pentru prietenia dintre sași și români și îmbrățișase cu căldură toate revendicările sociale și naționale ale românilor. De pildă, a participat la marea adunare de la Blaj din 3/15 mai 1848, protestînd împotriva anexării Transilvaniei la Ungaria, iar din noiembrie 1848 a fost numit comisar imperial de pacificare în Cetatea de Baltă, împreună cu protopopul unit Ștefan Moldovan din Mediaș. Pentru atitudinea sa filoromânească, unul din așa-numitele «tribunale de sînge» l-a condamnat la moarte la Cluj, la 11 mai 1849, fiind executat în aceeași zi.

Revoluția din 1848 în Banat. În jurul anului 1830 își desfășura activitatea la Lugoj o «societate secretă», cunoscută sub numele de «Constituția», cu membri recrutați din toate păturile sociale din Banat. Aceștia militau pentru două probleme mari: constituirea unei republici române.

pentru toți românii de pe ambele versante ale Carpaților și ridicarea maselor populare țărănești împotriva asupritorilor. În primele rînduri ale organizației se întîlnesc și cîțiva preoți ortodocși români din Lugoj : Dimitrie Stoichescu-Petrovici, care era un fel de președinte al societății, Ioan Lăpădat, Constantin Popovici, Ioan Teodor și Ștefan Bercian. Toți au fost închiși, judecați și condamnați. În urma recursurilor făcute, au fost achitați, cu excepția lui Ion Lăpădat. Mulți dintre membrii acestei societăți au continuat lupta, iar pe unii îi găsim între revoluționarii din anul 1848.

Revoluția românilor din Banat în 1848 a avut un alt caracter decît cea din Transilvania, căci conducătorii ei au militat pentru o apropiere româno-maghiară, spre a lupta împreună împotriva asupritorilor comuni. La adunarea de la Lugoj, ținută la 4—5/16—17 mai 1848, s-au cerut drepturi naționale și autonomia Bisericii Ortodoxe Române din Banat și Crișana, adică scoaterea ei de sub jurisdicția Mitropoliei sîrbe de Carloviț. La 15/27 iunie 1848 s-a ținut a doua adunare populară a românilor bănățeni la Lugoj — cu 10.000 de participanți — sub conducerea lui Eftimie Murgu, în care s-a hotărît înființarea unei armate populare românești, prin înarmarea imediată a poporului și numirea lui Murgu drept căpitan al acestei armate, înlăturarea ierarhiei sîrbe din Biserica ortodoxă română din Banat, înființarea unei Mitropolii la Timișoara, recunoașterea naționalității române, introducerea limbii române în administrație etc.

La adunare au participat zeci de protopopi și preoți români din Banat. Adunarea a ales pe protopopul Oraviței *Ignatie Vuia* (1809—1852) ca vicar episcopesc la Caransebeș, iar pe protopopul Lipovei *Dimitrie Stoichescu-Petrovici* (1794—1861) ca vicar mitropolitan la Timișoara. Activitatea lor ca vicari este puțin cunoscută. În orice caz, ei au fost recunoscuți oficial de către guvernul revoluționar maghiar abia în iulie 1849. Sfîrșitul revoluției maghiare, în vara anului 1849, l-a silit pe Ignatie Vuia să se refugieze în Turcia, împreună cu Kossuth și generalul Bem, conducătorii revoluției maghiare, sfîrșindu-și viața la 27 februarie 1852 în Negotinul Timocului. Protopopul Dimitrie Stoichescu-Petrovici a fost condamnat la 12 ani temniță grea, dintre care trei i-a ispășit la Kufstein, iar alți peste 70 de preoți români din Banat au fost aruncați în închisori, fiind acuzați de episcopul sîrb al Timișoarei, *Pantelimon Jivcovici*, de necredință față de Habsburgi. Preoții Ștefan Chirilescu din Murani, Ștefan Iliev-Bebanul din Timișoara, Fabric și George Petcu din Șag au fost caterisiți de însuși episcopul Jivcovici, în centrul Timișoarei, în fața unei numeroase asistențe cu rostirea întreitului «nevrednic este»,

cu raderea bărbii și cu dezbrăcarea de reverenți. Toți au fost condamnați apoi la închisoare, cu confiscarea averii.

Așadar, în cursul anilor 1848—1849 preoții români din Transilvania, ortodocși și uniți, trecând peste deosebirile confesionale, au luptat și au suferit împreună pentru interesele superioare ale păstoriților lor pentru înfăptuirea marilor principii de libertate, egalitate și frățietate.

După înăbușirea revoluției, înfrățirea românilor transilvăneni s-a concretizat mai ales în manifestările culturale. Astfel, în 1861, prin strădaniile lui Andrei Șaguna și ale altor cărturari români s-a înființat *Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra)*, în cadrul căreia au activat ierarhi și preoți (Andrei Șaguna, Timotei Cipariu, Ioan Micu Moldovan, ca președinți și mulți alții). Înființându-se la București Societatea Literară Română, în 1866, devenită Societatea Academică Română în 1867 și Academia Română în 1879, au fost aleși ca membri ai ei — activi, corespondenți sau onorari — o seamă de teologi ardeleni, aparținători ambelor confesiuni.

Preoțimea românească din Transilvania și Războiul de independență. Un nou prilej de manifestare a conștiinței de unitate națională românească s-a ivit în anul 1877. Proclamarea independenței de stat a României, în memorabila ședință a Adunării deputaților din 9 mai 1877, cât și jertfele de sînge ale ostașilor români, care au luptat alături de ruși împotriva otomanilor în a doua jumătate a anului 1877 și începutul lui 1878 au avut un puternic ecou și în rîndurile românilor transilvăneni, care vedeau astfel conturată posibilitatea unei viitoare desăvîrșiri a unității naționale. Mai mulți tineri ardeleni au trecut munții prin «vama cucului» și s-au înrolat ca voluntari în armata română, făcînd întreaga campanie în Bulgaria. Între aceștia se număra și *Vincentiu Grama* (1852—1920) absolvent al Institutului teologic din Sibiu, originar din Rîușor-Făgăraș care, pentru faptele sale de vitejie, a fost cinstit cu trei decorații. Reîntors acasă, a fost hirotonit preot pe seama satului său, unde a păstorițit cu vrednicie peste 40 de ani.

Ziarele transilvănene, între care la loc de frunte trebuie menționat «Telegraful Român» din Sibiu, redactat pe atunci de consilierul arhiepiscopesc Nicolae Cristea, își informau în permanență cititorii de evenimentele care se petreceau «în țară», despre eroicele lupte de la Grivita, Plevna, Rahova și Smîrdan, polemizînd cu presa oficială, care transmitea știri tendențioase.

În toată Transilvania s-au organizat comitete pentru strîngerea de ajutoare — în bani, alimente și medicamente — pentru răniții, orfanii

și văduvele de război. După ce autoritățile au dizolvat comitetele, această acțiune a fost continuată de intelectualii români de atunci: avocați, preoți, învățători, notari și mai ales de soțiile și fiicele lor, dar chiar și de către țărani și țărance. Din cercetarea celor aproximativ 300 de liste de subscripție, aproape 100 au fost organizate de preoți și protopopi, iar alte 20 de preotese. În listele de subscripție apar peste 350 de slujitori ai Bisericii: ierarhi, consilieri și canonici, profesori de teologie, preoți și peste 50 de preotese. Aceste cifre nu sînt însă complete, întrucît în multe liste nu era precizată ocupația donatorilor, deci între ei vor fi fost mulți preoți și membrii ai familiilor lor. Rezultatul acestor colecte a fost deosebit de grăitor. Românii ardeleni au oferit cîteva milioane de lei — în valuta de azi — cu convingerea profundă că sprijină o cauză dreaptă și că prin cucerirea independenței de stat a României, va fi cu putință — într-un viitor nu prea îndepărtat — și unirea Transilvaniei cu România.

Preoțimea și mișcarea memorandistă. Crearea statului dualist austro-ungar, în 1867, a avut urmări însemnate în viața politică, socială, economică și culturală a românilor transilvăneni. La 3/15 mai 1868, prin așa numitul «Pronunciament» de la Blaj, la redactarea căruia au contribuit și mulți preoți, mai ales din Blaj, se protesta împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria. La 7 februarie 1869, s-a ținut la Timișoara o conferință a fruntașilor politici ai românilor din Banat și Ungaria, cînd s-au pus bazele Partidului Național al românilor din aceste părți (în frunte cu Alexandru Mocioni), adoptînd ca tactică politică «activismul», adică participarea la viața politică a Ungariei. O lună mai tîrziu, au ținut o conferință asemănătoare fruntașii românilor transilvăneni, la Miercurea Sibiului, cînd s-a înființat Partidul Național Român din Transilvania, în frunte cu Ilie Măcelariu, proclamînd ca tactică politică «pasivismul», adică neparticiparea la viața politică a Ungariei, în semn de protest împotriva anexării Transilvaniei la Ungaria.

Numeroasele persecuții ale guvernelor maghiare împotriva mișcărilor românești au dus la unificarea celor două partide în anul 1881, sub numele de Partidul Național Român, cînd s-a hotărît alcătuirea unui memoriu către Curtea imperială din Viena, care să înfățișeze revendicările fundamentale ale românilor. Realizarea acestui proiect s-a amînat însă, mai bine de un deceniu. Abia în conferința extraordinară a Partidului Național Român din 20—21 ianuarie 1892 s-a hotărît alcătuirea unui «Memorandum» către împăratul Francisc Iosif I, cu principalele revendicări ale românilor transilvăneni. Alcătuirea sa a fost încredințată

unui comitet de 25 de membri — între care și câțiva preoți și profesori de teologie — fiind apoi definitivat în conferința Partidului din 25—26 martie 1892. Memorandul a fost tipărit apoi la Sibiu, în românește și în câteva limbi de circulație, spre a fi cunoscut în cercuri cât mai largi.

O impunătoare delegație de 300 de români (avocați, profesori, preoți și protopopi, țărani, meseriași etc.) s-a prezentat la Viena, la 28 mai 1892, spre a prezenta Memorandul împăratului. După cum se și prevedea, delegația n-a fost primită de împărat, iar plicul sigilat care cuprindea Memorandul a fost trimis — nedesfăcut — guvernului din Budapesta, iar de aici, la Turda, pe adresa președintelui de atunci al Partidului Național Român, Ioan Rațiu. Totodată, guvernul din Budapesta, fără să ia în seamă doleanțele expuse de reprezentanții românilor în Memorand., a ordonat să se intenteze un proces de agitație împotriva celor ce participaseră la redactarea și difuzarea lui. După cercetări care au durat aproape doi ani, a avut loc procesul memorandiștilor, la Cluj, între 7—25 mai 1894, într-o atmosferă de teroare și lipsă de obiectivitate din partea tribunalului. Dintre conducătorii mișcării memorandiste, 15 au fost condamnați la ani grei de închisoare la Seghedin și Vaț. Procesul a avut un larg răsunset aproape în toate țările Europei, dar mai ales în România, unde s-au ținut numeroase adunări de protest, s-au scris articole vehemente în presa vremii, s-au semnat telegrame și scrisori de solidaritate, s-au deschis liste de subscripții în sprijinul memorandiștilor. Cele mai multe acțiuni de acest gen au fost organizate de *Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor* (sau Liga culturală), înființată la București în 1891. În Transilvania, colectele pentru cei condamnați se făceau sub îngrijirea preoților și învățătorilor români și a soțiilor lor.

Trebuie subliniat că între cei condamnați în acel proces se numărau și câțiva slujitori ai Bisericii, care făceau parte din Comitetul central al Partidului, avînd un rol însemnat în redactarea Memorandului. Aceștia erau: preotul *Vasile Lucaciu* din Șișești-Satu Mare (condamnat la 5 ani), profesorii *Dimitrie Comșa* și *Daniil Popovici Barcianu* de la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu (3 ani și respectiv 2 ani și 6 luni), preotul *Nicolae Cristea*, consilier arhiepiscopesc la Sibiu (8 luni) și preotul *Gherasim Domide* din Rodna-Veche — Bistrița (2 ani și 6 luni). Ei și-au ispășit pedeapsa la Seghedin (Lucaciu) și Vaț, pînă la 15 septembrie 1895, cînd au fost grațiați de împărat. Pe lîngă aceștia, au mai fost anchetați și alți preoți, acuzați că au răspîndit Memorandul (*Ioan Duma* din Săcalul de Pădure — Reghin, *Romul Crainic* din Dobra — Hunedoara, *Ioan Todescu* din Bucium Cerb — Abrud, *Ioan Maior* din Roșia — Abrud.

Ioan Moldovan din Mediaș și alții). În felul acesta, slujitorii Bisericii au dovedit din nou că sînt alături de popor în lupta pentru dobîndirea drepturilor sale firești.

După procesul Memorandului au urmat alte încercări — administrative, judiciare și politice — de înăbușire a mișcărilor românești. De pildă, se preconiza modificarea legilor școlare, pentru a da posibilitatea Ministerului Instrucțiunii din Budapesta să-și spună cuvîntul la numirea cadrelor didactice de la școlile confesionale, aprobarea de către Minister a numirii profesorilor de teologie, măsuri represive energice împotriva preoților agitatori și altele. În ciuda acestor măsuri, mișcările românești au crescut mereu, stîrnind îngrijorarea cercurilor guvernamentale din Budapesta și a împăratului Francisc Iosif I.

După întemnițarea conducătorilor Partidului Național Român, treburile sale au fost conduse de un comitet provizoriu, în frunte cu ieromonahul *Vasile Mangra* de la Arad, pe atunci unul din fruntașii mișcării naționale românești. El a avut un rol însemnat în convocarea unei mari adunări naționale la Sibiu, la 28 noiembrie 1894, ca și în convocarea unui Congres al naționalităților oprimate din Austro-Ungaria (români, slovaci și sîrbi), la Budapesta, la 10 august 1895. Congresul — care a dovedit solidaritatea și unitatea acestor naționalități — a avut un puternic răsunset în opinia publică europeană.

La 23 ianuarie 1905 a avut loc o nouă conferință a Partidului Național Român la Sibiu, hotărîndu-se reluarea activismului politic. De acum înainte, mai mulți deputați români, între care și preotul *Dr. Vasile Lucaciu*, protopopul *Gheorghe Popovici* din Lugoj, au fost aleși în Parlamentul din Budapesta, reușind să înfrîngă în alegeri pe candidații guvernului. Alături de mitropoliții și episcopii români de ambele rituri, deputații români au participat la dezbaterile parlamentare cu toată îndrăzneala, izvorîta din justetea cauzei pe care o susțineau. Asesorul (consilierul) *Nicolae Ivan* de la Sibiu era vicepreședinte al Partidului Național Român (1906—1918).

Mulți preoți au fost aruncați în închisoare pentru sentimentele lor românești, manifestate prin viu grai sau în scris. De pildă, în 1907 profesorul *Ioan Lupaș* de la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu a fost condamnat la trei luni de închisoare la Seghedin pentru un articol scris în foaia «Țara noastră», în legătură cu răscoala țăranilor din România, în 1907. În aceeași închisoare zăcea și septuagenarul preot *Petru Laslău* din Vălișoara (jud. Hunedoara), învinuit că a sprijinit candidatura unui deputat român, în fruntea păstoriților săi.

Solidaritatea preoților români, ortodocși și uniți, s-a manifestat și în alte împrejurări, ca de pildă, în 1911, la serbările de la Blaj, prilejuite de semicentenarul Astrei.

Preoții și profesorii de teologie erau adeseori îndrumători ai poporului în felurite probleme economice-agricole. De pildă, profesorul Dimitrie Comșa de la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu a fost inițiatorul și apoi președintele Reuniunii române de agricultură din județul Sibiu. În această calitate, a cutreierat numeroase sate, rostind conferințe și făcând demonstrații practice în grădini și vii, a organizat expoziții agricole și etnografice, a pus bazele primelor însoțiri sătenești de credit, tovărășii și cooperative economice. Unii preoți au îndrumat și încurajat pe credincioși în pomicultură, izbutind să le creeze o stare materială satisfăcătoare (de pildă preotul Ioan Hanzu din Fântânele—Sibiu, un alt «popa Tandan»).

Alți numeroși preoți — ortodocși și uniți — au contribuit la înființarea băncilor românești din Transilvania, făcând parte din comitetele lor de conducere: «Albina» din Sibiu, «Economul» din Cluj, «Lumina» din Sibiu și «Patria» din Blaj, înființate de Mitropoliile de acolo, «Victoria» din Arad, «Timișana» din Timișoara, înființată prin stăruința proto-popului Meletie Dreghici, «Populară» din Caransebeș, înființată la stăruințele preotului profesor Dr. Dimitrie Cioloca, «Crișana» din Brad, înființată de preotul profesor Ioan Gherman, «Corvineana» din Hunedoara, «Maramureșana» din Sighet, fondată de preotul Simion Balea din Săpînța ș.a. Mulți preoți au contribuit la înființarea unor cooperative de credit (Rășinari, Săliște, Năsăud etc.).

Alți slujitori ai altarului au lucrat pentru promovarea meșteșugurilor între români și pentru organizarea meseriașilor români în asociații. De pildă, preotul brașovean Bartolomeu Baiulescu (1831—1909) a fost cel care a înființat «Asociația pentru sprijinirea învățăceilor și socalilor meseriași români», în Brașov (1869), fiind primul ei președinte. Asociația era ajutată de biserica Sfântul Nicolae din Șchei și de feluriți filantropi din Transilvania și vechea Românie. A stăruit neîncetat, prin grai și prin scris, ca țăranii români să-și dea copiii la meserii. Asociația a înființat o școală de meserii în Brașov, contribuind cu bani la întreținerea tinerilor ucenici. În 1877, preotul B. Baiulescu a întemeiat «Banca meseriașilor români», asociație de credit și depuneri, în Brașov, iar în 1886, a apărut, sub conducerea sa, *Meseriașul român*, «foaie pentru învățătură și petrecere alcătuită pentru meseriași și toți iubitorii de meserii» (pînă în 1889)

O misiune asemănătoare a îndeplinit la Sibiu consilierul arhiepiscopesc Nicolae Cristea, care a înființat și a fost mult timp președinte al asociației «Reuniunea sodalilor români» de aici (1867—1897). A fost urmat la conducerea Reuniunii de Victor Tordășianu (1897—1920), absolvent de teologie și revizor-contabil al Arhiepiscopiei. Preotul profesor Grigorie Silași a fost președintele Reuniunii sodalilor români din Cluj între anii 1874—1885. Se mai pot cita și alte asociații de meseriași sprijinite și îndrumate de preoți.

Preoțimea română din Transilvania în timpul războiului din 1916—1918. Intrarea României în război, la 14/27 august 1916, a determinat autoritățile austro-ungare să pornească o puternică acțiune de reprimare a oricăror manifestări cu caracter românesc în Transilvania. Atenția lor s-a îndreptat îndeosebi asupra intelectualilor români, între care se numărau și preoții și învățătorii școlilor confesionale. Peste 350 de preoți, fie ortodocși, fie greco-catolici, au fost aruncați în închisorile din Cluj, Alba Iulia, Tg. Mureș, Odorhei, Oradea, Timișoara, Caransebeș, Seghedin etc. sau deportați în regiunea cea mai îndepărtată a Ungariei de vest, în județul Șopron. Acolo au trăit în cea mai neagră mizerie — unii chiar cu familiile —, fixându-li-se domiciliu forțat fie în orașul Șopron, fie în satele de pustă ale aceluia județ. Preoții ortodocși din Bucovina erau internați mai ales în lagărul din Thalerhof, lângă Graz. Cîțiva preoți și-au pierdut viața în închisori sau în satele Șopronului. De pildă, protopopul fost profesor de teologie dr. Gheorghe Dragomir din Biserica Albă mort la Șopron, preotul Alexandru Atnagea din Vrani (Caraș-Severin), în vîrstă de numai 30 de ani, mort din cauza tifosului contractat în închisoarea din Deva, preoții Petru Langa din Șercaia-Făgăraș la Füleș-Șopron, Dumitru Deac din Calvasăr—Sibiu la Lakompak, Nicolae Munteanu din Lisa—Făgăraș în închisoarea din Cluj, Ioan Pop David din Scorei — Făgăraș în închisoarea din Seghedin etc. Studentul teolog Octavian Bîrsan a fost asasinat în comuna Corbi—Făgăraș. Alți vreo 20 de preoți au murit în urma suferințelor îndurate în timpul întemnițării sau deportării, cum au fost bătrînul preot Avram Stanca din Petroșani, mort în ajunul Crăciunului 1916, protopopul Ioan Bercan din Rupea, preoții Teofil Păcurariu din Nandru—Hunedoara, Ioan Coman din Sita Buzăului—Brașov etc. Cîțiva preoți au fost împușcați în 1918, în timpul descompunerii imperiului austro-ungar : Ioan Opriș din Oprișani—Turda, Atanasie Conceatu din Deta—Timiș, Cornel Leucuția și Cornel Popescu din Șimand—Arad, Mihai Dănilă din Dijir—Bihor, Iosif Silaghi din Bicău—Satu Mare etc.

Approape o sută de preoți — mai ales din județele Brașov, Făgăraș și Sibiu — au fost nevoiți să-și părăsească parohiile și să se retragă în vechea Românie, odată cu trupele române care intraseră în Transilvania în august 1916. Unii din ei au fost rînduiți ca preoți în diferite parohii din Moldova, alții au fost nevoiți să pribegească prin Ucraina, de unde s-au reîntors numai în 1918. Între cei trecuți atunci în România se număra și studentul în teologie Nicolae Colan, viitorul mitropolit al Ardealului, care a lucrat acolo în redacția ziarului *Ardealul*, devenit *România Nouă*.

Mai mulți preoți au slujit în calitate de confesori militari, aducînd cuvînt de mîngîiere și învățătură soldaților români din armata austro-ungară, care luptau pentru interesele unor străini asupritori. Unii din ei au avut apoi rosturi de seamă în organizarea corpurilor de voluntari români din Italia și Rusia. De pildă, preotul Gheorghe Opreanu, mai tîrziu protopop în Tîrnăveni, a fost, în 1918, secretarul general al «senatului central» al ofițerilor și soldaților români, cu sediul în Viena.

Doi fruntași ai clerului, trecuți în România, au primit însemnate însărcinări din partea guvernului român peste hotare. Unul a fost cunoscutul luptător pentru drepturile poporului român Vasile Lucăciu, care a trecut în țara mamă în 1914, împreună cu Octavian Goga, desfășurînd o largă acțiune pentru intrarea României în război, alături de Puterile Antantei. A fost ales tot atunci președinte al Ligii culturale. În 1917 a fost trimis în America (prin Siberia), împreună cu preotul ortodox din Orăștie și cu ziaristul Vasile Stoica, iar de acolo a plecat singur la Paris, pentru a face propagandă în favoarea revendicărilor românești.

Preoțimea din Transilvania și Unirea din 1918. După doi ani, lacrimile de suferință s-au prefăcut în lacrimi de bucurie, pricinuite de prăbușirea imperiului habsburgic și de unirea Transilvaniei cu Țara—mamă, în istorica adunare de la Alba-Iulia de la 1 decembrie 1918. La pregătirea imediată a acestui act epocal din istoria țării noastre, Biserica și-a avut partea ei de contribuție. La 30 octombrie 1918, s-a constituit Consiliul Național Român cu sediul la Arad (numit și Marele Sfat al Națiunii Române), format din cîte șase reprezentanți ai Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat, «ca unicul for care reprezenta voința poporului român». Sub conducerea acestuia, s-a intensificat activitatea revoluționară-democratică și lupta pentru unirea Transilvaniei cu România. Un rol de seamă în acest Consiliu a avut Vasile Goldiș, pe atunci secretarul Consistoriului Episcopiei din Arad. Peste cîteva zile tot la Arad s-a organizat Comandamentul gărzilor naționale românești.

Asemenea gărzi naționale s-au organizat apoi pretutindeni, în orașe și sate, în vederea asigurării ordinii publice și a apărării poporului împotriva acelor care ar fi încercat să-l împiedice în afirmarea voinței sale de libertate și unitate statală.

Îndată după aceasta, s-au ținut numeroase adunări populare, în orașele și satele românești din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, pentru organizarea consiliilor naționale județene și comunale, precum și a gărzilor naționale românești. În cadrul acestor adunări, s-au adoptat memorii și moțiuni cu mii de semnături, prin care se cerea unirea Transilvaniei cu România. Slujitorii Bisericii (episcopi, vicari, consilieri, profesori de teologie, protopopi și preoți-parohi) au fost în primele rânduri ale luptătorilor pentru unitate, ajutând la constituirea și funcționarea consiliilor și gărzilor naționale aproape în toate orașele și satele. De pildă, la Sibiu au activat profesorii de teologie Silviu Dragomir și Nicolae Bălan, la Caransebeș episcopul Miron Cristea, protopopul Andrei Ghidiu, profesorul de teologie Petru Barbu, secretarul eparhial Cornel Corneanu, la Oradea vicarul Roman Ciorogariu și secretarul eparhial Aurelian Magieru (viitorul episcop Andrei), la Lugoj protopopul Gheorghe Popovici, la Blaj vicarul Vasile Suciu cu profesorii Alexandru Borza și Al. Ciura etc. Propaganda națională era susținută și de periodicele vremii, între care și cele ale Bisericii: «Telegraful Român» (Sibiu), «Biserica și Școala» (Arad), «Foaia Diecezană», (Caransebeș), «Unirea» (Blaj), la care se adaugă și «Gazeta Poporului» de la Sibiu, redactată de profesorii de teologie Nicolae Bălan și Silviu Dragomir și catehetul Ioan Broșu. La 21 noiembrie 1918, cei cinci episcopi români — ortodocși și uniți — din Ardeal: Ioan I. Papp de la Arad, Miron Cristea de la Caransebeș, Dimitrie Radu de la Oradea, Iuliu Hossu de la Gherla și Valeriu Traian Frențiu de la Lugoj, au dat publicității o «declarație de adeziune» la Consiliul Național Român, pe care-l recunoșteau ca singurul conducător politic al națiunii române (scaunele mitropolitane de la Sibiu și Blaj erau vacante). Actul episcopilor români este semnificativ și a avut un larg ecou în rândurile clerului și credincioșilor.

Pe baza directivelor Consiliului Național Român, la 14 noiembrie 1918 a plecat la Iași o delegație formată din profesorul Dr. Nicolae Bălan de la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu (viitorul mitropolit al Ardealului) și căpitanul Victor Precup. Profesorul Bălan a informat pe cîrmuitorii de atunci ai României aflați la Iași (generalul Nic. Coandă, președintele Consiliului de Miniștri, generalul Prezan, șeful Marelui Stat Major, I.I.C. Brătianu, N. Iorga ș.a.) despre situația din Transilvania. A discutat de asemenea cu miniștrii Franței, Angliei și Statelor Unite pe

lîngă guvernul român. În scrisoarea trimisă atunci de N. Bălan lui V. Goldiș, recomanda să se întrerupă orice tratative cu guvernul maghiar și «în timpul cel mai scurt posibil, într-o adunare ce se va ține oriunde, dar mai bine la Alba-Iulia și la care să participe mulțime cît mai mare și reprezentanții consiliilor locale de pretutindeni, proclamați alipirea necondiționată la România», mai înainte de intrarea trupelor românești în Transilvania. Tot atunci, profesorul N. Bălan a rostit o cuvîntare la Teatrul Național din Iași, în care înfățișa dorința românilor transilvăneni de-a se uni cu România. Peste cîteva zile, la Giurgiu a avut o întrevvedere cu generalul Berthelot, comandantul armatei franceze de la Dunăre.

La 15 noiembrie 1918, Consiliul Național Român, analizînd situația creată în Transilvania, a socotit că imperativul momentului istoric era convocarea unei mari Adunări Naționale, care să exprime voința întregului popor român din Transilvania de-a se uni cu țara-mamă. S-a hotărît de asemenea ca la Adunarea Națională să participe atît deputați aleși, cît și deputați reprezentativi ai unor instituții și organizații.

La Marea Adunare Națională de la 1 decembrie 1918, Biserica românească — ortodoxă și unită — au fost reprezentate, în primul rînd prin delegații de drept: cei 5 episcopi în funcțiune, 4 vicari, 10 delegați ai consistoriilor ortodoxe și ai capitlurilor greco-catolice, 129 de proto-popi, cîte un reprezentant al institutelor teologice-pedagogice și cîte doi reprezentanți ai studenților de la fiecare Institut teologic. A fost reprezentată apoi și prin numeroși preoți și învățători ai școlilor confesionale, aleși ca delegați oficiali. În afară de aceștia, numeroși preoți au participat la adunare, în fruntea păstoriților lor, laolaltă cu cei 100.000 de români veniți să dea glas vrerii de veacuri a românilor transilvăneni de-a fi una cu frații lor de peste Carpați.

Duminică 1 decembrie 1918, de dimineața s-au săvîrșit Sf. Liturghie și Te-Deum-uri în cele două biserici românești din Alba Iulia (la cea ortodoxă a slujit episcopul Ioan Papp, iar răspunsurile au fost date de corul teologilor din Sibiu, condus de Timotei Popovici). La ora 10 s-a întrunit Adunarea Națională Constituantă, la care au participat cei 1225 de deputați și delegați oficiali, care s-au prezentat cu mandat electoral sau cu titlul lor de drept pentru a vota unirea. În biroul adunării, au fost aleși trei președinți (George Pop de la Băsești și episcopii Ioan Papp de la Arad și Dimitrie Radu de la Oradea), trei vicepreședinți și nouă secretari. Principalul raport a fost prezentat de Vasile Goldiș, care a citit apoi și proiectul de rezoluție pentru unirea Transilvaniei cu România. Adunarea a ovaționat prelung pentru unire, apoi a ales Marele Sfat Național

(un fel de parlament), format din 212 membri, menit să exercite atribuții administrative și legislative.

În afară de episcopi, în acest Sfat au fost aleși și numeroși profesori de teologie, protopopi și preoți. Ședința adunării constituante a luat sfârșit prin cuvîntarea rostită de episcopul Ioan Papp de la Arad, care a mulțumit tuturor pentru însuflețirea cu care au participat la dezbateri. La ora 14, toți delegații s-au dus pe cîmpul lui Horea, unde s-au ținut mai multe cuvîntări de pe tribunele ridicate în mijlocul celor peste 100.000 de români, care așteptau în cîntece naționale proclamarea unirii. Între alții, a rostit un memorabil discurs episcopul Caransebeșului Miron Cristea, apoi episcopul Iuliu Hossu de la Gherla și alții.

În aceeași zi, s-au săvîrșit slujbe solemne în toate orașele și satele Transilvaniei, în care slujitorii altarelor au tîlmăcit credincioșilor însemnătatea marelui act care se înfăptuia la Alba Iulia.

În dimineața zilei de 2 decembrie 1918, Marele Sfat Național a ales Consiliul Dirigent, ca guvern provizoriu al Transilvaniei, pînă la întrunirea Constituantei întregii României (din el făcea parte și Vasile Lucaciu). La 14 decembrie, o delegație a Marelui Sfat Național, alcătuită din Vasile Goldiș, Alexandru Vaida Voevod și episcopii Miron Cristea de la Caransebeș și Iuliu Hossu de la Gherla, au prezentat, la București, actul unirii Transilvaniei cu România.

În acest timp, în Banat situația era mai confuză, întrucît se afla sub ocupație militară. La începutul anului 1919 s-a constituit «Liga Bănățeană», sub președinția activă a dr. Avram Imbroane (care era hirononit diacon), între conducătorii ei numărîndu-se și cîțiva preoți. Liga avea rolul de a informa opinia publică mondială și conferința de pace de la Paris în problema Banatului și a drepturilor românești asupra acestui teritoriu. Sub îndrumarea Ligii, s-au ținut numeroase întruniri în diferite centre ale Banatului, în care s-au votat moțiuni în acest sens. O delegație, aleasă de Ligă, a plecat la București, apoi la Paris, ca să prezinte Conferinței de pace un memoriu asupra drepturilor poporului nostru asupra acestui teritoriu. Din delegație au făcut parte preotul dr. Ioan Sîrbu din Rudăria, cunoscut istoric, profesorul univ. dr. Iosif Popovici, diaconul dr. Avram Imbroane și profesorul Constantin Nedelcu. Cunoștințele de istorie ale preotului I. Sîrbu au fost folositoare și pentru informarea delegației României la Conferința de pace.

Unirea de la 1 decembrie 1918 a avut urmări binefăcătoare și pentru Biserica Ortodoxă Română. La 18/31 decembrie 1919 în scaunul vacant de mitropolit primat al României a fost ales episcopul dr. Miron Cristea

al Caransebeşului, care, în 1925, a devenit primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. S-a putut trece apoi la organizarea unitară a întregii Biserici Ortodoxe Române. Era de aşteptat ca, îndată după realizarea unităţii statale, să se refacă şi unitatea bisericească a românilor transilvăneni pentru care luptaseră şi se jertfiseră înaintaşii lor — preoţi şi mireni — mai bine de două veacuri. Dar acest lucru a fost cu putinţă abia peste trei decenii, în octombrie 1948.

Concluzii. Rezultă că slujitorii Bisericii româneşti din Transilvania, Banat, Bihor şi Maramureş şi-au făcut pe deplin datoria faţă de popor, sprijinindu-i toate aspiraţiile spre o viaţă naţională proprie, fiind alături de el în momentele grele din 1848—1849, 1892—1895, 1916—1918, dar şi în cele de înălţare sufletească de la 1 decembrie 1918.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare pentru întreaga perioadă. TEODOR V. PĂCĂŢIAN, *Cartea de aur sau luptele politice-naţionale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. I—VIII, Sibiu, 1902—1915.

Revoluţia din 1848. Izvoare. AL. PAPIU ILARIAN, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tom. I—II, Viena, 1852, schiţa tom. III publicată de Ştefan Pascu, Sibiu, 1943; NICOLAE POPEA, *Memorialul arhiepiscopului şi mitropolitului Andrei Şaguna*, tom. I, Sibiu, 1889; VASILE MOLDOVAN, *Memorii din 1848—1849*, Braşov, 1895; ALEXANDRU CEUŞIANU, *Cronica evenimentelor din anii 1848—1849*, scrisă de protopopul greco-ortodox Ştefan Branea din comuna Maierău, în rev. *Țara Bîrsei*, an. VI, 1934, p. 551—559 şi an. VII, 1935, p. 28—39; ERNEST ARMEANCA, *Însemnările unui tribun din 1848—1849*, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* VI, 1931—1935, Cluj, 1936, p. 514—520; (Beniamin Densuşianu) AL. FILIPAŞCU, *Descrierea întâmplărilor de la începutul revoluţiei din anul 1848 şi 1849 în protopresbiteratul Hălmagiului* în rev. *Transilvania*, an. LXXIV, nr. 1, 1943, p. 44—61; SILVIU DRAGOMIR, *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. I, II, III, V, Sibiu—Cluj, 1944—1946.

Lucrări generale. VICTOR CHERESTEŞIU, *Adunarea naţională de la Blaj*, Bucureşti, 1966, 671 p.; CORNELIA BODEA, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834—1849*, Bucureşti, 1967, 390 p.; SILVIU DRAGOMIR, *Avram Iancu*, ed. II, Bucureşti, 1968, 368 p.; ŞTEFAN PASCU, *Avram Iancu. Viaţa şi faptele unui erou şi martir*, Bucureşti, 1972, 256 p.

Lucrări speciale. I. MATEI, *Problema unităţii religioase în revoluţia din 1848*, în vol. *Fraţilor Alex. şi Ion I. Lapedatu, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Bucureşti, 1936, p. 469—490; EMILIAN VASILESCU, *O latură necercetată a revoluţiei române din 1848*, 30 p. (extras din *Anuarul XXIV (VI) al Academiei teologice «Andreiană»*, 1947—1948, p. 5—30); E. HODOŞ, *Simeon Balint. Din istoria vieţii sale. Fapte şi lupte din Munţii Apuseni ai Ardealului în 1848—1849*, Sibiu, f.a., 96 p.; A. LUPEANU-MELIN, *Autobiografia lui Simion Balint*, în rev. *Blajul*, I, 1934, p. 54—63; CORIOLAN SUCIU, *Un erou din 1848. Protopopul Ştefan Moldovan din Mediaş*, Blaj, 1933, 52 p.; IOAN OLTEANU, *Momente din activitatea prefectului Cîmpiei Nicolae Vlăduţiu (1818—1872)*, în *Apulum*, Alba Iulia, X, 1972, p. 397—406; EUGEN HULEA, *Simion Balint (1810—1880)*, în acelaşi număr, p. 421—432; PETRE BACIU, *Vasile Moldovan (1824—1895)*, în acelaşi număr, p. 433—442; PETRE BACIU, *Prefectul Cîmpiei ardelenilor Nicolae Vlăduţiu*, Bucureşti, 1977, 67 p. (Nicolae Vlăduţiu); PAUL ABRUDAN, *Prefectul paşoptist Vasile Moldovan (1824—1895)*, Bucureşti, 1979, 176 p.

CAROL GÖLLNER, *Stephan Ludwig Roth. Leben und Werk. Viața și opera. Ediție în două limbi*, București, 1966, 340 p.; MIRCEA PĂCURARIU, *175 de ani de la nașterea marelui gânditor și luptător progresist Stephan Ludwig Roth*, în M.A., an. XVI, nr. 11—12, 1971, p. 955—958; MICHAEL KRONER, *Stephan Ludwig Roth. Viața și opera*, Cluj, 1974, 327 p.

În Banat. I. D. SUCIU, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, 274 p.; CAIUS PASCU, *Ștefan Chirilescu, un preot bihorean în revoluția din anul 1848—1849 în Banat*, București, 1941, 13 p.; GHEORGHE CIUHANDU, *Șase documente și câteva cuvinte despre protopopul Dimitrie Stoichescu Petrovici*, în *Analele Banatului*, IV, 1931, p. 149—154; I. D. SUCIU, *Protopopul Dimitrie Stoichescu (1794—1861)*, în vol. *Prinos închinat I. P. S. Nicodim Patriarhul României*, București, 1946, p. 272—279; ALEXANDRU RUSU și CONSTANTIN RUDNEANU, *Contribuții bănățene la împlinirea aspirațiilor sociale și naționale ale poporului*, în M.B., an. XVIII, nr. 4—6, 1968, p. 260—268; ION B. MUREȘIANŪ, *Eftimie Mutgu și Biserica bănățeană*, în M.B., an. XX, nr. 4—6, 1970, p. 360—368; ION B. MUREȘIANU, *Protopopul Ignatie Vuia (1809—1852)*, în M.B., an. XXII, nr. 7—9, 1972, p. 470—474; TRAIAN MAGOȘ, *Participarea preoțimii din eparhia Aradului la revoluția de la 1848*, în M.B., an. XXIII, nr. 7—9, 1973, p. 478—489; MARIN MĂLINAȘ, *Biserica Ortodoxă Română din Bihor în timpul revoluției din 1848—1849*, în B.O.R., an. XCVII, nr. 1—2, 1979, p. 197—208.

Războiul de independență și românii transilvăneni. SEXTIL PUȘCARIU, *Răsunetul Războiului pentru independență în Ardeal*, București, 1927, 36 p.; MIRCEA PĂCURARIU, *Ecoul Războiului de independență*, în «*Telegraful Român*», din Sibiu, în M.A., an. XII, nr. 4—5, 1967, p. 315—344; MIRCEA PĂCURARIU, *Războiul de independență și românii transilvăneni*, în B.O.R., an. XCV, nr. 5—6, 1977, 471—490 (și extras); M.A., an. XXII, nr. 4—6, 1977, p. 239—390 (mai multe articole).

Mișcarea memorandistă. I. P. PAPP, *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date*, vol. I—II, Cluj, 1932—1933, 532+499 p.; VASILE NETEA, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, 482 p.; ȘERBAN POLVEREJAN și NICOLAE CORDOȘ, *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897)*, Cluj, 1973, 367 p. + ilustr.; C. MEZEA, *Dr. V. Lucaciu «leul de la Șișești», 1852—1922. Viața și faptele lui*, Satu Mare, 1936, 142 p.; I. LUPAȘ, *Un tribun du peuple roumain: le prêtre Vasile Lucaciu*, în *Revue de Transylvanie*, III, nr. 2, 1937, p. 167—179; A. IUGA, *Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*, Baia Mare, 1940, 407 p.; V. ACHÎM și A. SOCOLAN, *Vasile Lucaciu*, Baia Mare, 1968; GRIGORE PLOIEȘTEANU, *Aspecte din viața și activitatea lui Vasile Lucaciu*, în *Studii de istorie, filologie și istoria artei*, București, 1972, p. 93—133 (Centrul de Științe Sociale Tg. Mureș); EUGEN HULEA, *Vasile Lucaciu luptător pentru realizarea unității naționale (1914—1919)*, în *Apulum*, Alba Iulia, XII, 1974, p. 465—497; KEITH HITCHINS, *Nicolae Cristea și mișcarea națională românească din Transilvania*, în vol. *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, 1970, p. 117—166; KEITH HITCHINS, *Românii din Transilvania și Congresul naționalităților*, în vol. *Cultură în Transilvania*, Cluj, 1972, p. 73—94.

Războiul din 1916—1918. SEBASTIAN STANCA, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului*, Cluj, 1925, 180 p.; ROMAN CIOROGARIU, *Zile trăite*, Oradea, 1926, 519 p.; SEPTIMIU POPA, *Temnițele Clujului*, Cluj, 1937; GRIGORE N. POPESCU, *Preoțimea română și întregirea neamului*, vol. II. *Temnițe și lagăre*, București, 1940, 381 p.; TRAIAN CONSTANTIN, *Preotul Alexandru Atnagea. Un martir al cauzei românești*, în M.B., an. XVIII, nr. 4—6, 1968, p. 315—320.

Unirea din 1918. Izvoare. Periodicele vremii, între care *Telegraful Român*, an. LXVI, nr. 131, 132 și 134 din 1918.

Lucrări generale. Z. SANDU, *Măreața Adunare de la Alba Iulia...*, Săliște, 1919, 72 p.; ION CLOPOȚEL, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*,

Cluj, 1926, 175 p.; *Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918*, București, 1943; Vol. *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvanei cu vechea Românie* (sub redacția lui Miron Constantinescu și Ștefan Pascu), București, 1968, 520 p.; ȘTEFAN PASCU, *Marea adunare națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, 510 p.; VASILE NETEA, *O zi din istoria Transilvaniei, 1 Decembrie 1918*, București, 1970, 208 p.

Lucrări speciale. SEBASTIAN STANCA, *Carmen seculare. Preoțimea română din Ardeal în slujba idealului național*. Conferință, Cluj, 1927, 20 p.; I. MATEI, *Rolul Bisericii în pregătirea unirii naționale*, Brașov, 1944; AUREL COSMA, *Biserica română din Banat și unirea de la Alba Iulia*, în M.B., an. XVIII, nr. 10—12, 1968, p. 594—611; Art. *Din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională*, în *Revista Arhivelor*, an. XI, 2, 1968, p. 177—244; MIRCEA PĂCURARIU, *Contribuția Bisericii la realizarea unirii de la 1 decembrie 1918*, în B.O.R., an. XCVI, nr. 11—12, 1978, p. 1250—1263; B.O.R., an. CXVI, nr. 11—12, 1978, p. 1250—1316; M.A., an. XXIII, nr. 10—12, 1978, p. 700—797; M.B., an. XXVIII, nr. 10—12, 1978, p. 577—657.

Figuri de preoți progresiști. CANDID C. MUȘLEA, *Protopopul Bartolomeu Baiulescu*, Brașov, 1938, 59 p.; VASILE CĂRABIȘ, *Un preot progresist: Bartolomeu Baiulescu*, în M.A., an. XII, nr. 6—7, 1967, 533—540; AUREL COSMA, *Protopopul Meletie Dreghici (1814—1891)*, în M.B., an. XXII, nr. 4—6, 1972, p. 250—256.

XXII

LEGĂTURILE BISERICII ORTODOXE ROMÂNE CU CELELALTE BISERICI ORTODOXE ÎN TRE ANII 1821—1918

În perioada de care ne ocupăm, legăturile cu celelalte Biserici Ortodoxe surori au fost mai puțin însemnate decât în secolele precedente. Mai mult chiar, raporturile cu Bisericile de limbă greacă s-au înrăutățit, în urma secularizării averilor mănăstirești din 1863 și în urma încercărilor repetate ale Bisericii din noul stat România de a-și câștiga autocefalia. Același lucru se poate spune și în privința raporturilor Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Biserica sârbă, care s-au agravat în urma acțiunilor revendicative ale Bisericii românești de a ieși de sub jurisdicția celei sârbe. Se remarcă faptul că s-au adâncit — pe diferite căi — legăturile cu Biserica Ortodoxă Rusă.

Legăturile cu Bisericile de limbă greacă. Cele patru patriarhii «apostolice» — Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, — precum și așezămintele mănăstirești de la Athos, Meteore, Ianina, Sinai și din alte părți ale Greciei și Orientului Apropiat, au continuat să beneficieze de veniturile mănăstirilor care le erau închinat în Țara Românească și Moldova, pînă la secularizarea averilor acestora, în 1863. Mitropoliții români care au păstorit după 1821 au păstrat legăturile canonice obișnuite cu Patriarhia ecumenică. De pildă, Grigorie Dascălul a avut un schimb de scrisori cu patriarhul ecumenic Agatanghel (1828—1830), în perioada tipăririi *Tetraevanghelului* bulgar de la București.

Urmașul lui Grigorie Dascălul, Neofit, a trimis felurite ajutoare Patriarhiei pentru susținerea unor biserici și școli grecești (de pildă pentru biserica Sf. Treime din insula Halchi și seminarul de acolo).

În a doua jumătate a secolului, s-au împlinit cunoscutele reforme ale lui Alexandru Ioan Cuza — Legea pentru secularizarea averilor

mînăstirești (1863), Decretul organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale (1864) și Legea pentru numirea de mitropoliți și episcopi eparhioți (1865), — care au dus la agravarea raporturilor cu Patriarhia ecumenică. Tot din timpul lui Cuza s-au făcut primele încercări pentru dobîndirea autocefaliei. După îndelungate tratative, patriarhul ecumenic Ioachim IV (1884—1886) și sinodul său și-au dat consimțămîntul, prin cunoscutul *Tomos de autocefalie*, din 25 aprilie 1885. De acum înainte, s-au păstrat legăturile canonice cu Patriarhia ecumenică și cu celelalte Biserici Ortodoxe de limbă greacă prin schimburi de scrisori irenice între întîistătătorii acestora și mitropoliții români.

În tot cursul secolului al XIX-lea, întîlnim tineri români la studii teologice în Atena. În 1844, mitropolitul Neofit al Ungrovlahiei a trimis, cu cheltuiala Mitropoliei, patru tineri (ieromonahul Dositei, ierodiaconul Dionisie Măldărescu, Ioan Niculescu și Lazăr Drugeanu), ca să studieze în seminarul numit «Rizarion» din Atena, deschis în același an. Tot pe atunci studia în gimnaziul din Atena și tînărul Ilie Benescu. După terminarea seminarului, cei doi călugări s-au întors în țară, iar ceilalți trei au continuat studiile teologice și filozofice. Ei au avut un nou coleg român, pe Dumitru Racoviță. După reîntoarcerea în țară, unii dintre ei au ajuns profesori de seminar.

În 1856, arhiereul Filaret Scriban, rectorul Seminarului de la Socola, a trimis și cîțiva tineri moldoveni la Atena: ierodiaconul Climent Nicolau, monahul Filaret Dimitriu și Gheorghe Erbiceanu, iar alți doi au fost trimiși la Halchi: ierodiaconul Damaschin Matiescu și monahul Ghenadie Enăceanu.

După ei, au beneficiat de burse la Atena și alți tineri români, care au avut apoi rosturi însemnate în viața noastră bisericească: Constantin Erbiceanu și Dragomir Demetrescu, viitori profesori de teologie, Partenie Clinceni, Gherasim Saffirin, Teodosie Atanasiu, viitori ierarhi și alții. Un teolog grec, dr. Gheorghe Zottu (1842—1885), originar din Epir, cu studii în Grecia, Germania și Franța, a fost mult timp profesor la cele două Seminarii teologice din București, la Colegiul Sf. Sava și la Facultatea de teologie, director al cancelariei Mitropoliei Ungrovlahiei și redactor al revistei «Ortodoxul».

După Veniamin Costachi, care a făcut atîtea traduceri din operele patristice și postpatristice, abia la începutul secolului al XX-lea înregistrăm noi traduceri de valoare din grecește. Consemnăm îndeosebi cele 9 volume din *Omiliile Sf. Ioan Gură de Aur* (Buc. 1901—1923), în traducerea episcopului Teodosie Atanasiu al Romanului și *Comentariile lui*

Teofilact al Ohridei (3 vol. 1904—1906), rămase în manuscris de la mitropolitul Veniamin Costachi.

Legăturile cu Muntele Athos. S-au arătat și în alte capitole numeroase abuzuri de care s-au făcut vinovați egumenii greci ai mânăstirilor închinată și încercările îndreptățite ale domnitorilor și ierarhilor români de a scoate aceste mânăstiri de sub ascultarea Locurilor Sfinte. Cităm aici un singur caz, al egumenului grec Visarion de la Vizantea (1842—1852), închinată mânăstirii antonite Grigoriu, care lăsa la moarte suma enormă de 20 de milioane, pe care a împărțit-o la diferite așezăminte culturale-bisericești grecești. O mare avere a lăsat și mitropolitul Dositei Filitti († 1826), tot pentru ajutorarea unor așezăminte bisericesti ale grecilor și a unor tineri greci la studii. Nemulțumirile poporului român și ale Bisericii românești au luat sfârșit prin Legea pentru secularizarea averilor mânăstirești, din 13/26 decembrie 1863.

După secularizare, a sporit numărul așezămintelor românești de la Muntele Athos, căci acum călugării români nu mai erau primiți ca mai înainte în mânăstirile grecești. Între 1857—1863, doi călugări moldoveni, duhovnicul Nifon și ieromonahul Nectarie, cu metania la Horaița, au ridicat o biserică cu hramul Sf. Ioan Prodromul, pe teritoriul mânăstirii Lavra. Au primit de la domnitorul Moldovei Grigorie Alexandru Ghica (1849—1856), 3000 de galbeni și o subvenție anuală de 200 de galbeni din partea statului, de la mitropolitul Sofronie Miculescu 500 de galbeni, de la caimacamul Alexandru Ghica al Țării Românești (1856—1858) 15.000 de lei, precum și alte sume de la mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei și de la unii credincioși. Biserica schitului Prodromul a fost sfințită în anul 1863 de arhiereul Isaia Vicol, viitorul episcop de Roman.

La 19 iunie 1871, schitul a fost declarat drept comunitate românească, stare recunoscută și de patriarhul ecumenic Ioachim III, în 1876. Mai târziu și-a adăugat — pe lângă vechiul schit cu hramul Sfântul Ioan Prodromul — încă trei: Adormirea, Bunavestire și Sfinții Voievozi.

Notăm că viețuitorii români mai aveau un schit, cu numele Lacul, aflat pe moșia mânăstirii Sfântul Pavel. A fost refăcut în 1760, prin strădania starețului român Daniil. Prin 1843 viețuiau aici 32 de călugări români, veniți mai ales de la Cernica și Căldărușani, având cinci chilii cu paraclise și 16 case pustnicești.

În afară de aceste schituri, în cursul secolului al XIX-lea călugării români de la Athos au cumpărat peste 15 chilii, cu biserici și case de locuit și mai multe case pustnicești, folosite până azi tot de viețuitori români, pe moșiile celor 20 mânăstiri mari. O casă de locuit (chilie) și

o biserică mare, cu hramul Sfântul Ipatie, — pe moșia Vatopedului — au fost ridicate pe la 1850, de călugării Orest și Ipatie, veniți din mînăstirea Cheia de pe Valea Teleajenului. La începutul secolului nostru, erau ca la 70 de așezări românești. Au fost însă și numeroși călugări români care viețuiau în celelalte mînăstiri și schituri atonite, ale călugărilor de alte neamuri.

Legăturile cu Țara Sfântă. Locurile Sfinte au fost cercetate și în perioada aceasta de numeroși pelerini români, din toate cele trei țări românești. Mulți dintre ei au lăsat însemnări interesante asupra orașelor și așezămintelor bisericesti pe care le-au cercetat. Așa a fost, de pildă, ieromonahul Chiriac din mînăstirile Neamț—Secu, care între anii 1840—1841, a cercetat Athosul, apoi prin Constantinopol, Hios, Rodos, Cipru, Beirut, Sidon, a ajuns în Țara Sfântă, unde a vizitat Ierusalimul, Betleemul, Nazaretul, Tiberiada. După ce s-a reîntors, și-a scris amintirile, care au circulat în copii prin mînăstirile moldovene (publicate în 1936). Tot în prima jumătate a secolului XIX a făcut o lungă călătorie la Athos, Țara Sfântă, Sinai, Cairo, Cipru și Constantinopol un negustor craiovean, Hagi Marin Nicolau, scriind scurte note de drum. Ieromonahul Anania Melega a vizitat Constantinopolul, Țara Sfântă, Muntele Sinai, Raitul și Cairo, publicîndu-și apoi notele de drum în 1869, iar proto-singhelul Chelsie Dimitriu de la Slatina a făcut două pelerinaje, însoțit de cîteva maici, publicînd o cărticică în 1885. Dintre ierarhii care au vizitat Locurile Sfinte amintim pe Neofit Scriban (1875), și apoi Gherasim Timuș (1896). Profesorul Badea Cireșeanu de la Facultatea de teologie din București a plecat în Țara Sfântă în 1904, pentru cercetări liturgice.

Dintre scriitorii care au călătorit la Locurile Sfinte, pomenim pe Dimitrie Bolintineanu, Teodor Burada (1884) și I. Chiru Nanov (1914), iar dintre credincioșii țărani pe neobositul drumeț transilvănean Gheorghe Cîrțan în 1897. Un credincios țăran din Galeș—Sibiu a cercetat Locurile Sfinte în 1870, scriind însemnări de călătorie.

Numeroasele «proschinitare» (de la *proschinisis*—închinare) adică descrieri ale Locurilor Sfinte, tipărite la noi în acest secol, sînt o dovadă a interesului manifestat de credincioșii români față de așezămintele bisericesti de acolo (unul a editat și Anton Pann, în 1852).

Unii călugări români s-au stabilit pentru totdeauna în Țara Sfântă. Între ei, se numără *Irinarh Roset* (1771—1859), originar din familia boierilor Rosetești din Moldova. Călugărit de tînăr la Neamț, a lucrat un timp în tipografia mînăstirii, apoi în cea a Mitropoliei din București; a stat vreo doi ani la Athos, apoi s-a reîntors în Moldova, încredințîn-

du-i-se conducerea mînăstirii Horaița, unde a ridicat o nouă biserică. După 25 de ani, a plecat la Locurile Sfinte, împreună cu ucenicul său *Nectarie Banu*. Au stat vreo cinci ani în Nazaret, apoi s-au stabilit pe Muntele Tabor, unde au început ridicarea unei biserici, din daniile strînse de ei printre credincioșii de acolo. Irinarh a murit în 1859, în vîrstă de 88 ani, fiind îngropat în pronaosul bisericii începută de el. Biserica a fost terminată de Nectarie și sfințită la praznicul Schimbării la Față din 1861, de patriarhul Ciril al Ierusalimului, care l-a hirotosit atunci arhimandrit și i-a încredințat vrednicia de egumen. În anii următori, s-au construit chiliile din jur, trapeza și alte clădiri anexe. După o viețuire de 38 de ani pe Tabor, egumenul Nectarie s-a retras în mînăstirea Sf. Sava de lîngă Ierusalim, unde a trăit pînă la moarte. Așezămîntul românesc de pe Tabor a fost cercetat de numeroși pelerini veniți din țară. Mai amintim că un nartex de la mînăstirea Sf. Sava a fost zidit cu banii călugărului Anania Vlahul, în 1893.

Numeroși călugări români cercetează și acum mînăstirile Athosului. Dintre ierarhii care au vizitat Sfîntul Munte, amintim pe Atanasie Mironescu și Gherasim Timuș, însoțiți de profesorul Constantin Erbiceanu.

Legăturile cu Biserica Ortodoxă Rusă. În perioada de care ne ocupăm, legăturile bisericești româno-ruse s-au întărit prin bursierii români care au studiat în academiile și seminariile teologice rusești. Pentru a pregăti viitorii profesori ai celor patru seminarii teologice, mitropolitul Neofit al Ungrovlahiei a trimis la Seminarul teologic din Chișinău, în 1845, «șapte tineri feciori de preoți români»: Gheorghe Ionescu din Pittești, Nicolae Comănescu din Poenari—Ilfov, Radu Dimitrie din Călărași, Spiridon Bădescu din București, Ioan Ghermănescu din Cîmpulung, Petre Romanescu din Prigoria—Gorj și Dimitrie Pîrîianu din Pîrîieni — Vîlcea. După ce au studiat doi ani în Seminarul din Chișinău, însușindu-și limba rusă, în 1847 au plecat spre alte seminarii. La Moscova au rămas Radu Dimitrie, Spiridon Bădescu și Dimitrie Pîrîianu, iar ceilalți au plecat la Petersburg. În 1851, Sp. Bădescu și Radu Dimitrie s-au întors în țară, iar Dimitrie Pîrîianu a fost trecut la Academia duhovnicească din Kiev, unde a obținut titlul de candidat în teologie, fiind numit apoi profesor la Seminarul din Buzău. Cei din Petersburg au intrat în Academia de acolo, dar după doi ani, Gheorghe Ionescu și Nicolae Comănescu s-au întors în țară, fiind numiți profesori de seminar. În februarie 1856, după terminarea studiilor s-au întors și ceilalți doi bursieri de la Petersburg, Ioan Ghermănescu și Petre Romanescu. Ei au întîmpinat multe greutăți în țară: doi din ei au murit tineri, Spiridon Bădescu a ajuns preot în

București, Ioan Ghermănescu a funcționat la Seminarul din București, Gheorghe Ionescu — călugărit sub numele Ghelasie — la seminarul din Buzău și vicar eparhial tot acolo.

În privința tinerilor moldoveni care au plecat în Rusia, rezultatele au fost mult mai bune. De fapt, aici s-a procedat cu mai multă grijă recrutându-se bursieri numai dintre absolvenții buni ai Academiei Mihăilene din Iași sau ai Seminarului de la Socola. Încă din 1821, mitropolitul Veniamin Costachi întreținea la Academia duhovnicească din Kiev pe ierodiaconul Ierotei. În 1839, tot mitropolitul Veniamin a trimis la Kiev pe Vasile Popescu-Scriban, absolvent al Academiei Mihăilene, fost, pînă atunci, profesor la școala de la Trei Ierarhi. A studiat acolo cu cei mai de seamă teologi kieveni ai vremii, legînd prietenii cu mulți teologi (între alții, a fost coleg cu viitorul mitropolit Macarie Bulgacov al Moscovei). În timpul studiilor, a strîns mult material documentar și bibliografic din arhivele și bibliotecile rusești, pe baza căruia a întocmit mai tîrziu o Istorie a Bisericii românești. A fost tuns în monahism în Lavra Pecerska de însuși mitropolitul Kievului, Filaret Amfiteatrov, dîndu-i numele său. În 1842, a fost promovată «magistru în teologie și litere», fiind primul român care s-a învrednicit de acest titlu. Întors în țară, i s-a încredințat postul de rector al Seminarului de la Socola, pe care l-a deținut cu vrednicie aproape 20 de ani.

În această calitate, Filaret Scriban a recomandat alți tineri care și-au desăvîrșit studiile teologice în Rusia. Cel mai de seamă dintre ei a fost, fără îndoială, Melchisedec Ștefănescu, al doilea român care a obținut titlul de «magistru în teologie și litere» la Academia duhovnicească din Kiev, în 1851. Colegul său Hristofor Scriban — devenit mai tîrziu arhimandritul Teoctist — a obținut tot atunci titlul de «candidat în teologie» (a ajuns profesor și director la seminar). În 1852, a trimis la Petersburg pe Ioan Mandinescu și pe August Scriban, care au făcut acolo studii juridice, dobîndind titlul de «candidat în legi». Între 1861—1865 a studiat la Academia din Kiev Ghenadie Enăceanu, viitorul episcop de Rîmnic, iar între 1868—1873 Silvestru Bălănescu, viitorul episcop de Huși, amîndoi obținînd titlul de «candidat în teologie».

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și la începutul celui următor, au mai studiat la Kiev Constantin Nazarie, mai tîrziu profesor la Facultatea de teologie din București, Nicolae Filip, ulterior profesor și director la Seminarul din Rîmnic, amîndoi trimiși de episcopul Melchisedec, Gherasim Miron, trimis de Silvestru Bălănescu, mai tîrziu arhimandrit și vicar la Mitropolia Moldovei, Clement Bontea, protopop la

Focșani, Ioan Țincoca, preot în Iași, frații George și Vasile Samurianu (ultimul la Petersburg), Ștefan Berechet, viitor profesor universitar și alții. Cel mai de seamă teolog român care a studiat în Rusia la sfârșitul secolului trecut a fost Nicodim Munteanu, viitorul episcop, mitropolit și patriarh, trimis de mitropolitul Iosif Naniescu. După ce a obținut titlul de magistru în teologie la Academia duhovnicească din Kiev, timp de aproape o jumătate de veac a tradus în românește zeci de lucrări teologice rusești. Reamintim că episcopul Melchisedec prevăzuse în testamentul său să se dea o bursă anuală de câte 1000 de lei unuia din cei mai buni absolvenți de seminar care să studieze la Academia din Kiev. Din Fundația lui s-au împărțit apoi burse pînă în preajma primului război mondial.

Datorită acestor tineri care și-au făcut studiile teologice în Rusia, a crescut și numărul lucrărilor teologice rusești traduse în românește. Înainte de a le prezenta pe acestea, menționăm faptul că în 1817 Societatea biblică rusă (înființată în 1812 la Petersburg, din inițiativa ober-procurorului Sinodului rus A. N. Golițin) a tipărit în românește, la Petersburg, *Noul Testament*, iar în 1819 *Biblia* întreagă. S-a folosit Biblia de la Blaj, din 1795, cu îndreptările de limbă necesare. «Diorthositorul» textului a fost arhimandritul (mai târziu arhiereul) Varlaam Cuza, egumenul mînăstirii Dobrovăț, un bun cunoscător al limbii grecești. Biblia de la Petersburg s-a difuzat apoi în amîndouă Principatele, prin grija mitropoliților Veniamin Costachi și Dionisie Lupu. Între traduceriile din prima jumătate a secolului predomină lucrările moralizatoare și catehismele traduse de cîțiva călugări cunoscători ai limbii rusești. De pildă, ierodiaconul Ștefan de la Neamț a tradus *Viețile Sfinților* (12 vol. Neamț, 1807—1814), după Sfîntul Dimitrie al Rostovului. S-a tipărit, în mai multe rînduri, cartea pastorală-omiletică *Datoriile preoților*, a ierarhilor Gheorghe Koninschi și Partenie Sopcovschi (Buda 1817, Iași, 1838, București, 1852 ș.a.). Ieromonahul Chiriac de la mînăstirile Neamț—Secu a tradus *Oglinda omului din lăuntru* (Neamț, 1833), o carte intitulată *Praștia* a lui Ioanichie Galeatovschi și una despre lipoveni a Sfîntului Dimitrie al Rostovului (Neamț, 1837) ș.a. Ieromonahul Anania Melega a tradus o carte cu *Sfaturi sufletești* (București, 1852), un *Proschinitar al Muntelui Athos* (București, 1856), întocmit de un fost profesor al Academiei din Petersburg, călugărit la Athos, *Meditație asupra omului căzut* (București, 1863) și alte cîteva broșuri.

În a doua jumătate a secolului, foștii bursieri de la Academia teologică din Kiev încep să traducă manuale pentru seminariile noastre

teologice. Astfel, Filaret Scriban a prelucrat *Istoria sfântă* (Iași, 1847), *Morala* (1855), *Ermineutica* (1856), *Istoria bisericească* (1858). Melchisedec Ștefănescu, pe atunci profesor la Seminariile de la Socola și Huși, a tradus și prelucrat *Liturgica* lui Ioan Scvorțev (Iași, 1853), *Dogmatica* (1855) după Antonie al Kievului, *Introducerea în Teologie* (1856), *Pastorală* (București, 1862). Teoctist Scriban a tradus *Omiletica* lui Iacob Amfiteatrov (2 vol. Iași 1856—1858), Ioan Ghermănescu o *Istorie bisericească* (2 vol. București 1866—1874), Ghenadie Enăceanu *Patristica* lui Filaret al Cernigovului (București, 1878), iar Nicolae Filip *Liturgica* lui Petru Lebedev (București 1899).

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea s-au tradus din rusește câteva tratate ale marilor teologi ruși: *Introducerea în teologia ortodoxă* (București, 1885) și *Teologia dogmatică ortodoxă* a mitropolitului Macarie Bulgakov al Moscovei (2 vol. București 1886—1887), amândouă traduse de Gherasim Timuș (din limba franceză), *Dreptul bisericesc* al lui I. S. Berdnicov, tradus de Silvestru Bălănescu (București, 1892), *Dogmatica* lui Silvestru de Canev, tradusă tot de Silvestru Bălănescu, ajutat de alți foști bursieri în Rusia (5 vol., București 1896—1906) și *Apologetica* lui N. P. Rojdestvenschi, tradusă de Constantin Nazarie (2 vol. Botoșani—Fălticeni, 1897).

S-au tradus — din franțuzește — câteva din lucrările marelui gânditor Alexandru Sturza (1791—1854), care a trăit în Rusia: *Epistolii sau scrisori despre datoriile sfințitei dregătorii preoțești* (2 vol. Iași, 1843) și *Învățăături religioase, morale și istorice* (Iași, 1844), amândouă de Filaret Scriban, *Duplul paralel sau Biserica în fața papității și a reformei veacului XVI* (Iași, 1851), de Neofit Scriban. Filaret Scriban a mai tradus, după o versiune rusă, *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă (Neamț, 1844 și 1864; Iași, 1874), primele ediții în Moldova.

Mai mulți ierarhi români, îndeosebi foștii studenți ai Academiei din Kiev Filaret Scriban și Melchisedec Ștefănescu, au întreținut corespondență cu diferiți ierarhi și cărturari ruși, mai ales în probleme de istorie și teologie. Melchisedec a fost trimis într-o misiune diplomatică la Petersburg, în 1868, pentru a strânge legăturile de prietenie cu Rusia. În 1885, a făcut o nouă călătorie în Rusia, împreună cu fratele său arhiereul Valerian Rîmniceanul, fiind primiți peste tot cu onoruri deosebite. Filaret Scriban a purtat o bogată corespondență cu Alexandru Sturza, pe care l-a rugat să accepte să facă parte din Epitropia Seminarului de la Socola și din opera căruia a făcut traduceri în românește.

Mitropolitul Iosif Gheorghian purta corespondență cu fostul preot catolic francez Vladimir Guettée, trecut la Ortodoxie și aflat sub ascultarea canonică a Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse.

Ca și în secolul trecut, în prima jumătate a secolului de care ne ocupăm, la mănăstirile Neamț—Secu, dar și la altele, au viețuit numeroși călugări ruși și ucrainieni, mai ales ucenici ai starețului Paisie. Rînduiele starețului Paisie au pătruns în numeroase mănăstiri rusești în tot cursul veacului al XIX-lea. Unii călugări din mănăstirile noastre făceau călătorii la Kiev sau în alte centre bisericești din Rusia (într-o vreme se aducea în Moldova și Sfîntul Mir de la Kiev). Un călător neobosit a fost ieromonahul Chiriac de la Neamț—Secu, al cărui nume l-am mai întîlnit, care a lăsat interesante însemnări asupra călătoriei sale în Rusia, începute în 1849, unde a cercetat : Kievul, Voronejul, Tula, Moscova, Petersburgul.

La rîndul lor, pelerinii ruși în drum spre Muntele Athos și Țara Sfîntă se opreau și în țările noastre. De pildă, un ieromonah Partenie, care a trecut pe la noi prin anii 1837—1847, și-a publicat *Însemnările de călătorie din Rusia, Moldova, Turcia și Țara Sfîntă, în anul 1856*, la Moscova.

Au fost traduse și în rusește cîteva opere teologice românești : *Compendiul de drept canonic* al lui Andrei Șaguna, tradus din nemțește și tipărit la Petersburg în 1872, *Papismul și starea actuală a Bisericii Ortodoxe din România*, a lui Melchisedec, tradusă de protopopul Nicolae Lașcov (Lascu) și tipărită la Kiev în 1884 ș.a.

Numeroși învățați ruși încep să se intereseze de felurite probleme legate de istoria poporului și a Bisericii noastre. Amintim pe eruditul cărturar Porfirie Uspenski (1804—1885), care a scris — între altele — o voluminoasă operă în 10 volume, intitulată *Răsăritul creștin*, cea mai mare parte a ei privind istoria Muntelui Athos, profesorul Evghenie Golubinski de la Academia duhovnicească din Moscova, care a scris o *Istorie a Bisericilor Ortodoxe bulgară, sîrbă și română* (Moscova, 1879 ; partea privitoare la noi s-a tradus și tipărit la Iași, avînd însă multe date eronate), Arsenie Stadnițki (1862—1936), originar din Moldova de dincolo de Prut, profesor la Seminarul din Chișinău, mai tîrziu arhiepiscop al Novgorodului, care a publicat felurite studii privitoare la Istoria Bisericii românești, făcînd și o călătorie de studii în România, în 1890, profesorii V. Kolokolțev și F. Kurganov din Kazan, cu studii privitoare la istoria și organizarea Bisericii Ortodoxe Române în secolul XIX și alții. La aceștia se adaugă numeroși alți cărturari laici care au vizitat

România în interese științifice. Menționăm, de pildă, pe marele slavist I. A. Iațimirski, care a făcut studii asupra vechilor manuscrise din mănăstirile noastre.

Legăturile cu Biserica Ortodoxă Rusă s-au întărit și prin intermediul muzicii bisericești. În anul 1832, arhimandritul rus Visarion — numit și «popa Rusu» — a izbutit să înființeze la București «horul cântăreților ștabului oștirii», făcându-se prima încercare de a introduce muzica armonică în bisericile românești, în locul psaltichiei bizantine. Tot el a reorganizat acest cor în 1846 sub numele de «Așezămîntul corpului cântăreților bisericii domnești de la Curtea Veche»; Visarion a editat mai multe lucrări muzicale rusești, inclusiv pentru corurile bisericești. A adus un profesor de muzică rus în București, a trimis doi bursieri să învețe muzica în Rusia și a inițiat alți tineri în tainele muzicii corale ruse. Munca sa a fost continuată de compozitorul și profesorul Ioan Cart. Muzica corală rusă a pătruns în bisericile noastre și prin marele compozitor și dirijor Gavriil Musicescu (1847—1903), care a făcut studii muzicale la Petersburg, trimis de Melchisedec Ștefănescu, pe cînd era episcop la Ismail.

La sfîrșitul perioadei de care ne ocupăm, în toamna anului 1917, cînd s-a restabilit Patriarhia Ortodoxă Rusă și a fost ales patriarhul Tihon, în cadrul sinodului ținut la Moscova, Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată prin episcopul Nicodim Munteanu de la Huși și preotul Ioan Țincoca din Iași.

Legăturile cu Biserica Ortodoxă Bulgară. Secolul al XIX-lea reprezintă, pentru Bulgaria, epoca redeșteptării și a independenței ei după cinci secole de stăpînire otomană. În lupta pe care au purtat-o revoluționarii bulgari — preoți și mireni — pentru dezvoltarea culturală și emanciparea politică a Bulgariei, s-au bucurat de un sprijin frățesc și dezinteresat din partea românilor.

În mînăstirea Neamț, care a devenit un însemnat centru monahal interortodox, au viețuit numeroși călugări de neam bulgar. Între ei se număra și monahul Spiridon, primul scriitor al renașterii bulgare pe pămînt românesc, care a scris aici, în jurul anului 1790, o istorie slavo-bulgară, o lucrare deosebit de valoroasă.

Un rol însemnat în întărirea legăturilor dintre cele două Biserici a avut episcopul *Sofronie de Vrața*, considerat un «apostol» al redeșteptării politice și culturale a Bulgariei. Din pricina regimului de teroare a lui Pasvan-Oglu, pașa de Vidin, și-a părăsit eparhia, trecînd în Țara Românească. În anul 1803, a venit la București, unde a fost primit

«ca un frate», după însuși cuvîntul său, de mitropolitul Dositei Filitti. La rugămintea sa, domnitorul Constantin Ipsilanti (1802—1806), a cerut patriarhului ecumenic să-i accepte «paretisisul» din scaunul episcopal de la Vrața, nemaiputînd face față nevoilor materiale prin care trecea acea eparhie. A rămas mai mulți ani în București, săvîrșind felurite slujbe și peste 60 de hirotonii, a luat parte la alegerea unor episcopi la București.

În anul 1806 a apărut la Rîmnic prima carte în limba bulgară, *Nedelnicul sau Chiriacodromionul* episcopului Sofronie, carte de proporții, cu circa 530 pagini. A fost tipărită cu ajutorul mitropolitului Dositei Filitti, al episcopilor Costandie de la Buzău și Iosif de la Argeș, al arhimandritului Nicodim Greceanu și al altora. Cartea cuprindea cazanii la toate duminicile, praznicele împărătești și ale sfinților mari, fiind traduse din slavonește și grecește. Meșterii tipografi au fost Dimitrie Mihailo-Popovici și fiul său Gheorghe.

Tot în perioada șederii sale la București, episcopul Sofronie a scris și alte lucrări, rămase în manuscris (*Învățăături duminicale* și un *Catehism*, o *Carte despre cele trei religii: creștină, iudaică și mahomedană*, o *Autobiografie*). În timpul războiului ruso-turc din 1806—1812, episcopul Sofronie a desfășurat o rodnică activitate politică, în calitate de membru, apoi președinte al Comitetului bulgar din București, în vederea eliberării țării sale de sub turci. În 1810, a tipărit la București o *Proclamație către poporul bulgar*, în care cerea conașionalilor săi să ajute trupele rusești. Și-a sfîrșit zilele în țara noastră, în 1813, probabil la mînăstirea Mărcuța, lîngă București.

Mai tîrziu a trăit în Țara Românească arhimandritul bulgar Policarp, ca egumen la mînăstirile închinete Muntelui Sinai (Mărgineni, Sf. Ecaterina, Adormirea din Rîmnicu Sărat), apoi ca arhieru titular de Patara, la Galați și la Buzău († 1865, la Buzău). Viitorul mitropolit de Ohrida, apoi de Plovdiv, Natanail, originar din Macedonia, fost coleg la Academia din Kiev cu Melchisedec Ștefănescu, a fost mai mulți ani egumen la Dobrovăț.

Unul din tinerii bulgari care au studiat la București a fost călugărul *Neofit de la Rila*, care a deschis apoi prima școală elementară din Bulgaria, la Gabrovo, în 1835 și a condus primul liceu bulgăresc în același oraș. Primul abecedar bulgar (*Bukvar bîlgarski*), alcătuit de doctorul Petăr Beron, a fost editat la Brașov, în anul 1824, cu ajutorul negustorilor bulgari din acest oraș. În anul următor, Vasile Nenovici a tipărit o *Istorie biblică*, iar în 1826 o nouă ediție a *Bucvarului*, tot la Brașov.

În 1842, cunoscutul tipograf Zaharia Carcalechi din Buda a tipărit acolo un nou *Bucvar* în limba bulgară, ajuns, în 1850, la ediția a XV-a.

Paralel cu aceste manuale didactice, s-au tipărit câteva cărți de cult pentru bulgari la București. Astfel, în 1825 a apărut un *Ceaslov slav*, reeditat în 1828. Tot aici, în 1828, a văzut lumina tiparului *Tetraevanghelul* în limba bulgară. Traducerea a făcut-o — din grecește — preotul Serafim din Stara Zagora, răposat acum, și mai ales Petăr Sapunov din Treavna (Bulgaria), refugiați în Țara Românească, fiind revăzută apoi de preoții bulgari din Tîrnovo. Lucrarea s-a tradus și s-a tipărit cu îndemnul și cu ajutorul material al mitropolitului Grigorie Dascăluș. Mitropolitul Grigorie a avut chiar un schimb de scrisori cu patriarhul ecumenic Agatanghel (1826—1830), căruia îi ceruse binecuvîntarea de tipărire, fiind vorba de prima ediție a Noului Testament în limba bulgară. Deși patriarhul a fost inițial împotriva tipăririi, mitropolitul român a stăruit, trimițându-i o parte din traducere pentru cercetare, încît, pînă la urmă, patriarhul și-a dat consimțămîntul. În prefață, Petăr Sapunov amintea cu recunoștință de ajutorul material și moral al mitropolitului Grigorie.

În 1833, s-a tipărit ediția a doua, tot la Mitropolia din București. *Tetraevanghelul* bulgar de la București — tipărit cu ajutor românesc — a avut un rol însemnat în formarea limbii literare bulgare moderne și la trezirea conștiinței religioase și naționale bulgare.

În anii următori, s-au tipărit în țara noastră și alte cărți bulgare, mai ales cu caracter laic, — o serie de manuale școlare, precum și primele ziare și reviste, la București, Giurgiu, Ploiești și mai cu seamă la Brăila, de către cărturarii bulgari emigrați la noi. Astfel, în 1853, 1857 și 1859 s-au tipărit la București alte ediții ale *Noului Testament* în limba bulgară, în traducerea lui Neofit de Rila. S-au întemeiat școli bulgărești, comitete revoluționare și asociații culturale bulgare. La București, Brăila, Galați, Giurgiu și în alte orașe și-au desfășurat activitatea marii patrioți bulgari Gheorghe Kacovschi, Liuben Karavelov, Hristo Botev, ierodiaconul Vasile Levski și numeroși alții.

În schimb, numeroși meșteri zugravi și sculptori bulgari (din cunoscutele «școli» de la Treavna, Debăr, Samocov, Bansco) au lucrat în bisericile din Țara Românească și din Dobrogea.

În 1872, cînd s-a constituit un sinod al Bisericii bulgare, iar mitropolitul Antim a fost declarat exarh al ei, cu sediul în Constantinopol, patriarhul ecumenic Antim VI (a treia oară, 1871—1873) și sinodul său au declarat Biserica bulgară schismatică. În aceste împrejurări, Biserica

Ortodoxă Română, prin ierarhii, preoții și credincioșii ei, a întreținut și pe mai departe raporturi frățești cu Biserica bulgară și cu ierarhii ei, cerînd ridicarea schismei, ceea ce s-a întîmplat abia în 1945. În mai 1884, de pildă, episcopul Melchisedec al Romanului a făcut o călătorie de studii în Bulgaria, cercetînd mai multe centre bisericești (Rusciuk = Ruse, Tîrnovo, Gabrovo, Loveci, Plevna), fiind primit de ierarhii locului, unii din ei foști colegi de studii la Academia duhovnicească din Kiev.

Legăturile cu Biserica Ortodoxă Sîrbă. Pînă în 1864, Biserica Ortodoxă românească din Transilvania și Banat s-a aflat sub jurisdicția Mitropoliei (din 1848 Patriarhiei) Ortodoxe sîrbe de la Carloviț. În această perioadă, mai mulți români și-au desfășurat activitatea în Biserica sîrbă, la Carloviț, la Vîrșeț și la Timișoara. Între aceștia se număra Andrei Șaguna, profesor de teologie și secretar al Consistoriului din Carloviț, apoi consilier (asesor) și profesor la Vîrșeț, egumen la mînăstirile Hopovo și Covil. Maxim Manuilovici, român de neam, a cîrmuit eparhiile sîrbești de la Vîrșeț (1829—1833) și Timișoara (1833—1839). Tot între sîrbi și-au desfășurat activitatea arhimandritul Patrachie Popescu, administrator episcopesc la Arad (1850—1853), apoi egumen al mînăstirii Ghergheteg, Sofronie Ivașcovici, fratele lui Procopie, profesor de teologie, apreciat predicator și alții. Numeroși tineri români din Banat, Arad și Crișana au învățat în școlile teologice sîrbești din Carloviț și Vîrșeț.

În primii ani ai secolului al XIX-lea, a început lupta de emancipare bisericească de sub ierarhia sîrbă, în Banat și părțile Aradului. Ea a fost încununată de izbîndă prin numirea și înscăunarea primului episcop de neam român la Arad, Nestor Ioanovici, în 1829. În Transilvania, lupta pentru despărțirea ierarhică de Biserica sîrbă a fost purtată cu multă stăruință de Andrei Șaguna, încă de la începutul activității sale la Sibiu. Strădaniile sale s-au încheiat abia în 1864, cînd s-a aprobat reînființarea vechii Mitropolii Ortodoxe a Transilvaniei și numirea sa ca arhiepiscop și mitropolit.

În anul următor, s-a organizat și noua Episcopie a Caransebeșului, prin scoaterea parohiilor românești din Banat de sub jurisdicția episcopilor sîrbești de la Timișoara și Vîrșeț. Tot atunci a fost trecută sub jurisdicția Mitropoliei din Sibiu și Episcopia Aradului. Urmașul lui Șaguna în scaunul mitropolitan, Procopie Ivașcovici (1873—1874), a fost ales, în 1874, patriarh de Carloviț, unde a păstorit pînă în 1880, cînd a fost silit să se retragă. A fost îngropat în catedrala din Carloviț (1881).

Episcopia ortodoxă românească a Bucovinei a fost de asemenea sub jurisdicția Mitropoliei sârbe de Carloviț. În 1873, ea a fost ridicată la treapta de Mitropolie, cu două eparhii sufragane, de Zara și Cattaro. Episcopii sârbi de aici au păstrat legăturile canonice cu Mitropolia de Cernăuți pînă în 1918, la dezmembrarea fostului imperiu habsburgic (ședințele sinodului mitropolitan se țineau însă la Viena).

Legăturile sîrbilor cu Biserica din România veche au fost mai puțin însemnate. Principele sîrb Miloș Obrenovici, care a trăit o vreme în Țara Românească, a refăcut și zugrăvit biserica Sfînta Treime din Herăști (jud. Ilfov), ctitoria doamnei Elina a lui Matei Basarab (1833). Tot el a ridicat, în 1843, biserica din Vîlcele (jud. Covasna), după cum arată pisania. Fratele său, Efrem, a ctitorit o biserică în satul Manasia (în jud. Ilfov), între anii 1842—1852. Arhimandritul Spiridon de Sundecic, originar din Dalmația, a fost mult timp stareț al mînăstirii Hîrjauca, dincolo de Prut (1818—1846).

Legături cu alte Biserici creștine. În cursul perioadei de care ne ocupăm, s-au înjghebat legături și cu alte Biserici-creștine, neortodoxe. Mai mulți tineri ortodocși din vechea Romînie și-au desăvîrșit studiile teologice și filozofice la diferite facultăți de teologie mai ales protestante din Apusul Europei (Ghenadie Țeposu, Barbu Constantinescu, Nicolae Nitzulescu, Ioan Mihălcescu ș.a.). Același lucru l-au făcut numeroși tineri din Transilvania, Banat și Bucovina, viitori profesori la Institutele teologice din Sibiu, Arad și Caransebeș și la Facultatea din Cernăuți, care și-au continuat studiile la Facultățile de teologie din Viena, Leipzig, Bonn etc. Toți aceștia au făcut cunoscută peste hotare Biserica noastră și teologia ortodoxă românească, prin legăturile pe care le-au avut cu profesorii și studenții acelor facultăți, prin unele studii publicate în anumite periodice protestante (mai ales profesorii de la Cernăuți). Unele manuale protestante de teologie erau folosite — cu rezervele cuvenite — și de profesorii facultăților noastre de teologie sau ai institutelor teologice din Transilvania și Banat.

În sfîrșit, consemnăm faptul că episcopul Melchisedec Ștefănescu — pe atunci la Dunărea de Jos — și episcopul în retragere Ghenadie Țeposu au fost delegați de Sfîntul Sinod să reprezinte Biserica noastră la conferința vechilor catolici care a avut loc la Bonn, în 1875.

Bisericile românești din afara hotarelor țării. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au luat ființă mai multe biserici și capele românești în diferite orașe ale Europei.

Negustorii români din Lvov (pe atunci Lemberg) au înființat o capelă ortodoxă încă din anul 1787, mutată în diferite case particulare. În anul 1860, cu sprijinul Fondului religios din Bucovina, s-a ridicat o biserică românească. În 1901 a fost demolată și în locul ei s-a ridicat o biserică nouă, în stilul bisericii Domnița Bălașa din București, cu o casă parohială alături. Slujitorii ei erau trimiși de Episcopia (apoi Mitropolia) Bucovinei.

În 1858 s-a sfințit capela românească din Lipsca (Leipzig), pentru negustorii români stabiliți în acest oraș, primul slujitor fiind arhimandritul Ghenadie Țeposu, viitorul episcop, urmat de arhim. Valerian Zamfirescu-Paladi. Și-a încetat existența în 1881.

Pentru numeroșii români stabiliți în capitala Franței — studenți, emigranți politici etc. — în toamna anului 1853, s-a înființat o capelă ortodoxă românească, din inițiativa și stăruințele arhimandritului Iosafat Snăgoveanu, unul din participanții activi la revoluția din 1848, în Țara Românească. A fost pusă sub jurisdicția Mitropoliei Ungrovlahiei. A avut un rol însemnat în strângerea legăturilor dintre refugiații politici din Țara Românească și Moldova, stabiliți la Paris. După vreo 30 de ani, imobilul în care era amenajată capela a fost demolat. În astfel de împrejurări, în anul 1882 statul român a cumpărat o veche capelă a dominicanilor, care nu mai era folosită, întrucât în 1880 dominicanii au fost alungați din Paris. Capela, construită încă de la sfârșitul secolului XIV, este situată în Cartierul Latin, nu departe de Sorbona. Ea a fost adaptată ritului Bisericii Ortodoxe, cu cheltuiala Statului român. Dintre preoții — de regulă monahi — care i-au urmat lui Iosafat († 1872) trimiși din țară, mulți au ajuns arhierei sau episcopi eparhioți. Unii din ei au făcut și studii de specializare la Universitatea din Paris. Tot din țară au fost trimiși și diaconii, cântăreții și dirijorii corului, mulți tot cu rostul de a-și desăvârși studiile — teologice sau muzicale — în capitala Franței.

Fostul domn Mihail Sturza al Moldovei (1834—1849) a ridicat o biserică cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil în orașul Baden-Baden (azi în R. F. Germană), între anii 1864—1866. Aici au fost îngropați: domnitorul ctitor († 1884), soția sa Smaragda, născută Vogoridis, fiul lor Mihail († 1863) — în amintirea căruia s-a ridicat capela — și fiica Maria, căsătorită cu prințul rus Gorceacoff († 1905). Deși de mici dimensiuni, capela este totuși o realizare arhitectonică deosebită, în stil clasic, cu picturi executate de profesorul Müller din Düsseldorf. Slujba s-a făcut la început în grecește, dar în 1882 ctitorul a pus biserica sub juris-

dicția canonică a Mitropoliei Moldovei, care a trimis slujitori români (arhimandriții Nectarie Luscanu, Teofilact Dinu, Iuliu Scriban și alții).

Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, existau trei biserici ortodoxe în Viena : una sîrbă cu hramul Sf. Sava, una grecească, cu hramul Sf. Gheorghe, de care aparțineau credincioșii greci, macedoromâni și albanezi din țările supuse turcilor și alta cu hramul Sf. Treime (zidită în 1788), de care aparțineau credincioșii greci și români din țările care nu se găseau sub turci. Fiindcă numărul românilor era cu mult mai mare decît al grecilor, cea din urmă a fost susținută mai mult din daniile lor. Dar în 1901, grecii au înlăturat pe români din comunitatea grupată în jurul bisericii Sf. Treime. În astfel de împrejurări, în 1906 s-a amenajat o capelă ortodoxă românească, sfințită la 8 ianuarie 1907, pentru credincioșii români stabiliți în Viena : funcționari, negustori, liber profesioniști, studenți etc. Era sub ascultarea Mitropoliei Bucovinei. Primul preot a fost Dr. Virgil Ciobanu, originar din Transilvania, preot militar în Viena, care a avut un aport însemnat și la înființarea ei. Capela există pînă azi, sub jurisdicția canonică a Patriarhiei române.

Vechile comunități și biserici macedo-române (greco-valahe) din fostul imperiu habsburgic, întîlnite încă din secolul XVIII, și-au continuat existența și în perioada de care ne ocupăm. Existau biserici la Buda (la care a activat un timp preotul cărturar Ioan Teodorovici), ridicată de negustori greci și macedo-români, între 1788—1791, ajunsă în cele din urmă în stăpînirea grecilor, în timp ce românii au fost nevoiți să-și facă o capelă, la Mișcolț (unde a trăit familia lui Șaguna), iar în Transilvania la Oradea, Sibiu (biserica de pe locul actualei catedrale), Brașov (biserica zisă «grecească»), precum și în îndepărtatul Poznan (azi în Polonia), unde — spre sfârșitul secolului XVIII — a activat ca preot-protopop cărturarul Constantin Ucuta Moscopolitanul, autorul manualului *Noua pedagogie sau abecedar ușor spre a învăța pe copiii tineri cartea aromânească* (Viena, 1797).

Concluzii. În primele șase decenii ale secolului al XIX-lea, Principatele Române au continuat să sprijine Bisericile Ortodoxe grecești, prin veniturile pe care le aveau de la mînaștirile închinat la noi. După unirea Principatelor, mai precis după secularizarea din 1863, ajutoarele românești către «Locurile Sfinte» au încetat. Noul stat România trebuia consolidat din punct de vedere politic, economic-social și cultural, încît era nevoie ca toate resursele economice ale țării să fie puse la dispoziția cetățenilor ei și nu a unor străini, care au abuzat de atîtea ori de ospitalitatea și dărnicia românească. Bise-

rica Ortodoxă din vechea Românie a izbutit să dobândească recunoașterea formală a autocefaliei în 1885, iar Biserica românească din Transilvania a devenit autocefală, prin ieșirea de sub jurisdicția Bisericii sârbe și prin organizarea pe care i-a dat-o mitropolitul Andrei Șaguna prin Statutul Organic.

Trebuie subliniate și legăturile pe care le-am avut cu Biserica Ortodoxă Rusă, precum și contribuția românească la emanciparea bisericească și culturală a Bisericii Ortodoxe Bulgare.

BIBLIOGRAFIE

Pentru secularizarea și recunoașterea autocefaliei să se vadă bibliografia la capitolele respective.

Legături cu Bisericile de limbă greacă. IOAN RĂMUREANU, *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe de la 1800 pînă la recunoașterea autocefaliei Bisericii noastre*, în B.O.R., an. LXXVII, nr. 7—10, 1959, p. 935—960.

M. REGLEANU, *Les premiers boursiers roumaines à Athènes*, în *Balcania*, VI, 1943, p. 417—422.

C. GIUGLEA, *Călătoriile călugărului Chiriac de la mănăstirea Secu*, București, 1937, 178 p. (extras din B.O.R., an. LIV, nr. 3—4, 5—6, 7—8, 9—10 și 11—12 din 1936); MARIA VULCU, *Călători români la Muntele Athos în secolul al XIX-lea*, în *Balcania*, II—III, 1939—1940, p. 403—434; TEODOR BODOGAE, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940, LII + 354 p.; GHEORGHE I. MOISESCU, *Contribuția românească pentru susținerea Muntelui Athos în decursul veacurilor*, în *Ortodoxia*, an. V, nr. 2, 1953, p. 238—278.

(Nesemnăt), *Viața unui călugăr îmbunătățit român: Irinarh Roset*, în B.O.R., an. XXII, nr. 7, 1898—1899, p. 603—632 și nr. 8, 770—791; NICOLAE TIMUȘ, *Starețul român Irinarh al mănăstirii de pe Muntele Tabor (1766—1859)*, în rev. *Luminătorul*, LXX, 1937, p. 537—541; LUCIAN FLOREA, *Românii pe Muntele Taborului*, în *The Altar Almanach 1970*, editat de parohia ortodoxă română din Londra, p. 128—134; AL. A. BOTEZ, *Pelerini români ortodocși la Locurile Sfinte*, în M.M.S., an. XLVII, nr. 3—4, 1971, p. 277—281.

Legături cu Biserica Ortodoxă Rusă. PAUL MIHAILOVICI, *Legături culturale bisericesti dintre români și ruși în secolele XV—XX. Schiță istorică*, în RSIAB, t. XXII, 1932, p. 199—276 (și extras: Chișinău, 1932, 78 p.); VENIAMIN PO-CITAN, *Studenți teologi moldoveni la Academia spirituală din Kiev*, în B.O.R., an. LXIII, nr. 11—12, 1945, p. 560—570; GHEORGHE I. MOISESCU, *Bursieri români la școlile teologice din Rusia 1845—1856*, în B.O.R., an. LXIII, nr. 11—12, 1945, p. 722—756 și nr. 4—6, 1946, p. 247—257 (și extras: București, 1947, 100 p.); MIRCEA PĂCURARIU, *Traduceri românești din literatura teologică rusă pînă la sfîrșitul secolului XIX*, în S.T., an. XI, nr. 3—4, 1959, p. 182—212; G. BEZVICONI, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962, 347 p.

Legături cu Biserica Ortodoxă Bulgară. MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU, *O excursiune în Bulgaria*, București, 1885, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, an. III, vol. V, 1885; PARASCHIV ANGELESCU, *Noul Testament bulgar de la 1828. O carte apărută cu ajutorul mitropolitului Grigorie Dascălul*, în B.O.R., an. LII, nr. 5—6, 1934, p. 306—325; DAN SIMONESCU, *În legătură cu Noul Testament bulgar tipărit la București, 1828*, în «*Raze de Lumină*», București, an. VI, 1934, p. 353—355 și 459—460; D. BALAUR, *Noul Testament bulgar de la 1828*, în B.O.R., an. LIII, nr. 1—2, 1935, p. 51—58; VICTOR HIN BUNEA, *Sfântul Sofronie de la Vrața*, în M.A., an. XI, nr. 1—2, 1966, p. 56—67; EPIFANIE NOROCEL, *Relațiile bisericesti și culturale între Bisericile Ortodoxe Română și Bulgară în secolul al*

XIX-lea, în B.O.R., an. LXXXV, nr. 9—10, 1967, p. 1004—1016; ASSEN VASILEV, *Meșteri bulgari din epoca Renașterii: zugravi, sculptori în lemn, arhitecți*, Sofia, 1965, 750 p. (în l. bulgară; recenzie în B.O.R., an. LXXXVIII, nr. 5—6, 1970, p. 619—622).

Legături cu Biserica Ortodoxă Sîrbă. Vezi capitolele despre Biserica Transilvaniei pînă la 1864 și cele privitoare la Biserica din Banat, Arad și Bihor. În chip deosebit să se vadă SILVIU DRAGOMIR, *André Șaguna et Joseph Rajacici. Un chapitre de l'histoire des relations de l'Eglise roumaine avec l'Eglise serbe*, în *Balkanica*, VI, 1943, p. 242—282; RADU FLORA, *Relațiile sîrbo-române. Noi contribuții*, Panciova, 1968, 406 p.; TEODOR BODOGAE, *Un capitol din istoria relațiilor culturale sîrbo-române. Acte inedite din corespondența lui Șaguna*, în M.A., an. XV, nr. 7—8, 1970, p. 525—556; PAUL MIHAIL, *The Autobiography of the Serbian Messenger Spiridon of Lundecic (1779—1846)*, în RESEE, an. XIII, nr. 1, 1975, p. 125—130.

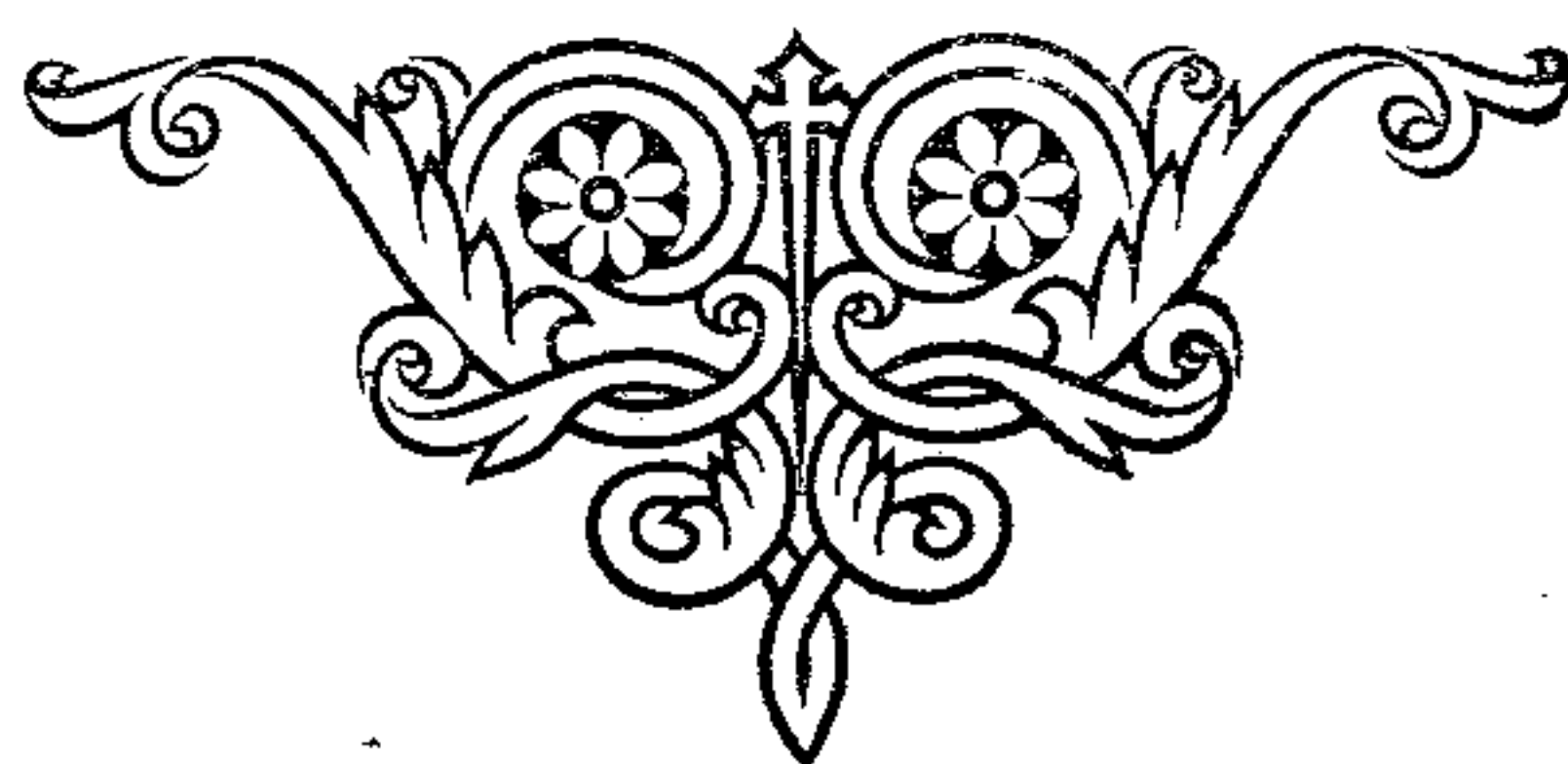
Alte legături. NICULAE M. POPESCU, *Corespondența lui Iosif Gheorghian cu Vladimir Guettee*, în B.O.R., an. LXII, nr. 7—12, 1944, p. 263—313 (și extras).

Biserici românești peste hotare. V. POCITAN, *Capela românească din Lipsca*, în B.O.R., an. XL, nr. 7, 1927, p. 414—419 și nr. 8, p. 458—467; V. POCITAN, *Capela românească din Baden-Baden*, în B.O.R., an. XL, nr. 11, 1927, p. 657—666 și nr. 12, p. 722—729; V. POCITAN, *Biserici românești în Lemberg (Lvov)*, în B.O.R., an. XLVI, nr. 6, 1928, p. 508—520; V. POCITAN, *Capela românească din Viena*, în B.O.R., an. XLVI, nr. 9, 1928, p. 781—792 și nr. 10, p. 878—886; ION I. NISTOR, *Bisericile și școala greco-română din Viena*, în *An. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. s. III*, t. XIII, nr. 3, București, 1932—33, 40 p. + 40 pl.; VENIAMIN POCITAN, *Biserica ortodoxă română din Paris*, București, 1940, 160 p.; SCARLAT PORCESCU, *Biserica ortodoxă română Mihail Sturdza de la Baden-Baden — R.F. Germană. 100 de ani de la întemeiere*, în M.M.S., an. XLII, nr. 5—6, 1966, p. 317—362; VASILE ȘTEFAN, *Capela ortodoxă română Mihail Sturdza de la Baden-Baden*, în *Almanahul Capelei ortodoxe române din Baden-Baden pe anul 1976*, p. 38—56; GHEORGHE VASILESCU, *Biserica românească din Baden-Baden — ctitorie a lui Mihail Vodă Sturdza*, în B.O.R., an. XCVI, nr. 9—10, 1978, p. 925—941.

VIRGIL MOLIN, *Din istoricul parohiei ortodoxe din Pesta (1788)*, în M.B., an. XVI, nr. 4—6, 1966, p. 256—261; TEODOR MISAROȘ, *Protosinghelul Ghenadie Gh. Bogoevici*, în M.B., an. XXVIII, nr. 1—3, 1978, p. 32—48.

PERIOADA A CINCEA

(din 1918 pînă azi)

I

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DUPĂ 1918. UNIFICAREA BISERICESCĂ. ÎNFIINȚAREA PATRIARHIEI. LEGEA ȘI STATUTUL DE ORGANIZARE DIN 1925. CONCORDATUL CU VATICANUL

Actul memorabil de la 1 decembrie 1918, care consfințea unirea Transilvaniei cu România, a adus schimbări un numai în viața statului român unitar, ci și în a Bisericii Ortodoxe Române. Prima îndatorire care revenea Bisericii în noua situație politică era aceea a organizării ei unitare, sub conducerea Sfântului Sinod din București. Unificarea bisericească era necesară și se impunea atât în interesul Bisericii cât și al statului, căci felul în care era condusă Biserica dintr-o provincie a țării sau alta era cu totul diferit. Astfel, în Biserica din România exista un adevărat absolutism ierarhic, precum și o dependență sau subordonare aproape totală față de stat. Neexistînd o precizare limpede a atribuțiilor și a poziției statului față de Biserică și invers, viața bisericească era într-o continuă frământare și instabilitate. În Biserica din Bucovina exista o mentalitate ultraierarhistă și tributară împăratului de la Viena și așa numitului «fond bisericesc» (fondul averilor Bisericii de aici, creat de Habsburgi), încît conducerea Bisericii era mai mult în mîna aparatului de stat austriac. Într-o altă parte a țării, Biserica trăia în forme tipic rusești, moștenire a absolutismului țarist.

Biserica Ortodoxă din Transilvania avea o organizare corespunzătoare, cuprinsă în Statutul organic al mitropolitului Andrei Șaguna. Principiile sale de bază erau *autonomia* față de stat, care o apăra de orice amestec sau aservire din partea conducerii lumești și *sinodalitatea*, colaborarea dintre clerici (1/3) și mireni (2/3) la conducerea treburilor bisericești, care o apăra de orice încercare de absolutism ierarhic. În felul acesta, Biserica era a tuturor și se conducea prin toți aceia care făceau parte din ea : ierarhie, cler și popor.

Acceptarea Statutului Organic ca bază pentru noua organizare bisericească era cerută de ierarhii și preoții din Transilvania : de episcopul Ioan Papp al Aradului — pe atunci locțiitor de mitropolit — într-un memoriu adresat Consiliului Dirigent (28 ian. 1919), de Congresul preoțimii ortodoxe din Transilvania, întrunit la Sibiu, în zilele de 6—8 martie 1919, de sinodul episcopesc al Mitropoliei Ardealului, întrunit la Sibiu, la 23 aprilie 1919, de Consistoriul mitropolitan din Sibiu, într-un memoriu către Consiliul Dirigent, de Congresul național bisericesc ardelean, întrunit în Sibiu în februarie 1920, de profesorul Nicolae Iorga (în cuvântarea ținută la Congresul preoțimii din România, ținut la București, la 17—19 septembrie 1919) etc.

Același lucru îl cereau — în presa vremii — numeroși preoți transilvăneni (prof. Ioan Lupaș, consilierul Gh. Ciuhandu de la Arad, pr. prof. Aurel Crăciunescu din Sibiu etc.). Pe lângă aceștia, mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului a cerut, în repetate rânduri (prin memorii, cuvântări etc.), adoptarea principiilor Statutului organic. Din păcate, Statutul șagunian a întâmpinat multă împotrivire din partea ierarhilor, a profesorilor de teologie și a preoților din România, care nu se puteau împăca cu ideea participării mirenilor la conducerea Bisericii. Prin muncă stăruitoare, cu răbdare, cu lămurirea factorilor de conducere în viața de stat și în cea bisericească, mitropolitul Nicolae a izbutit, totuși, să impună punctul de vedere ardelean. Vom urmări, pe scurt, principalele etape parcurse pînă la adoptarea Legii și a Statutului de organizare din 1925.

La 23 aprilie 1919, Sinodul episcopesc al Mitropoliei Ardealului (alcătuit pe atunci numai din episcopii Ioan Papp al Aradului — care era și locțiitor de mitropolit — și dr. Miron E. Cristea al Caransebeșului) a hotărît să intre în Sfîntul Sinod din București, iar Biserica Ortodoxă din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș «a forma parte integrantă a Bisericii mame din România întregită».

În mai 1919, Consistoriul superior bisericesc, format din membrii Sfîntului Sinod, din reprezentanții Facultăților de teologie (București și Cernăuți), ai seminariilor, mînaștirilor și preoțimii de mir, a început lucrările pregătitoare în vederea unificării bisericești. S-a instituit o comisie, cu delegați ai eparhiilor din toate provinciile care intraseră în componența noului stat unitar român, care a lucrat la Sinaia, în zilele de 12—15 iunie 1919, sub conducerea mitropolitului Moldovei Pimen Georgescu, pe atunci președinte al Sfîntului Sinod. S-a stabilit ca la baza viitoare organizări să stea Statutul șagunian.

La 17/30 decembrie 1919, toți mitropoliții și episcopii eparhioți, precum și arhieriei vicari din țară, s-au întrunit în ședință comună a Sfântului Sinod al Bisericii Autocefale Ortodoxe Române. Tot în sesiunea sinodală de atunci, s-a hotărât ca Statutul șagunian să stea la baza noii legi de organizare a Bisericii Ortodoxe Române.

La 18/31 decembrie 1919, episcopul Caransebeșului, dr. Miron Cristea a fost ales în scaunul de mitropolit primat, vacant încă de la 1 ianuarie 1919, prin demisia lui Conon Arămescu-Donici. A doua zi, 19 decembrie 1919 (sau 1 ianuarie 1920 st.n.), a fost investit și înscăunat în noua demnitate. Alegerea unui transilvănean în scaunul de mitropolit primat era un simbol al unității statale și bisericești, mai ales că Miron Cristea făcuse parte din delegația trimisă de românii transilvăneni la București, ca să prezinte actul unirii de la 1 decembrie 1918.

Sub el, au continuat lucrările pregătitoare pentru unificarea bisericească. Astfel, la 18 septembrie 1920, s-a întrunit la București așa-numita «Constituantă bisericească», formată din membrii Sfântului Sinod, foștii miniștri de culte, profesori de teologie și preoți de mir. Aceasta a ales din sînul ei o comisie de 15 membri (ierarhi, profesori de teologie și mirenii), în frunte cu mitropolitul primat Miron, care să întocmească un proiect de Statut de organizare și funcționare a Bisericii Ortodoxe Române. Ulterior, au mai fost cooptați încă doi ierarhi și trei preoți.

Comisia a redactat, între 24 septembrie și 2 noiembrie 1920, un «anteproiect de lege pentru organizarea Bisericii autocefale ortodoxe române», care era însă complet lipsit de unitate, dar totuși urma să fie discutat în Sfântul Sinod. Deși ministrul de atunci al Cultelor, Octavian Goga, voia să prezinte cât mai curînd acest anteproiect în Camera deputaților, mitropolitul Nicolae Bălan s-a opus și a cerut ca unificarea bisericească să se facă numai după elaborarea noii Constituții a României, în care să fie înscrise și principiile de organizare a Bisericii.

Prin aceasta, mitropolitul Nicolae Bălan a urmărit — și a izbutit — ca proiectul de unificare să fie supus spre ratificare Sfântului Sinod și nu parlamentului, pentru ca să fie evitat orice amestec al politicienilor vremii. Noua Constituție s-a votat de corpurile legiuitoare și s-a aprobat de șeful statului în martie 1923. La dezbaterile din Senat asupra Constituției, a luat cuvîntul și mitropolitul Nicolae Bălan, care, într-un memorabil discurs, a apărat autonomia Bisericii Ortodoxe Române, principiul fundamental al organizării noastre bisericești, potrivit căreia Biserica avea dreptul de a se organiza și conduce prin ea însăși.

În adevăr, în Constituția din 1923 (art. 22) erau înscrise și garantate atît caracterul de Biserică «dominantă» al Bisericii Ortodoxe cît și autonomia ei. S-a înscris apoi, spre respectare, și principiul participării mirenilor, alături de clerici la viața bisericească.

Comisia de 15 membri a lucrat în continuare, ținînd seama de principiile înscrise în noua Constituție (a doua «Constituantă» bisericească s-a întrunit între 16—24 dec. 1921). Noi proiecte de organizare au fost puse în dezbateră Consistoriului superior bisericesc din București, a Congreselor preoțimii din vechea Românie și din Ardeal, a Consistoriului mitropolitan și a Congresului Național Bisericesc al Mitropoliei Ardealului.

În martie 1925, ultimul proiect de lege, la care era alăturat și un proiect de Statut, au fost prezentate Corpurilor legiuitoare. La discuția lor în Senat, mitropolitul Nicolae Bălan a rostit un nou discurs, în care a expus și a apărat principiile organizării șaguniene, care, acum, așteptau să fie legiferate. Legea (în 46 art.) și Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române (cu 178 art.) au fost votate de Corpurile legiuitoare (la 24 martie în Senat și 3 aprilie în Cameră) și promulgate la 6 mai 1925.

Înainte de a expune principiile de bază ale noii Legi, vom aminti un alt fapt de mare însemnătate din viața Bisericii noastre, petrecut pînă la data promulgării Legii.

Înființarea Patriarhiei Ortodoxe Române. În vederea întăririi unificării noastre bisericești, dar și pentru creșterea prestigiului Bisericii Ortodoxe Române în toată lumea creștină, s-a pus și problema ridicării ei la demnitatea de patriarhie. Am putea spune că discuțiile purtate în vederea unificării bisericești mergeau paralel cu propunerile făcute pentru înființarea Patriarhiei. Acest lucru se impunea, înainte de toate, datorită faptului că în decursul veacurilor țările române și Biserica Ortodoxă Română au depus cele mai însemnate jertfe materiale pentru sprijinirea și chiar salvarea atîtor așezăminte bisericești ortodoxe din Balcani și Orientul Apropiat, căzute sub dominație otomană. Apoi, după 1918 a crescut și prestigiul țării, care, după atîtea jertfe de sînge în cursul primului război mondial, izbutise să-și realizeze integritatea statală. Biserica Ortodoxă Română număra acum peste 14 milioane de credincioși, cu 5 mitropolii și 18 eparhii. Două Biserici ortodoxe învecinate își restabiliseră Patriarhatul cu cîțiva ani înaintea noastră: cea rusă în 1917, cea sîrbă în 1920. Dar Patriarhia ortodoxă sîrbă avea aproximativ 7 milioane de credincioși, fără să mai vorbim de «Patriarhiile

apostolice» (Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim), care numărau abia câteva zeci de mii. Deci Biserica Ortodoxă Română nu putea rămîne în stare de inferioritate față de alte Biserici Ortodoxe. Se adăuga și faptul că Biserica romano-catolică avea o Arhiepiscopie la București, iar cea greco-catolică era constituită într-o «provincie mitropolitană». Se impunea, deci, ca Biserica Ortodoxă, socotită de Constituția din 1923 ca «dominantă» și ca Biserica «oficială» a statului de atunci, să fie ridicată la suprema treaptă ierarhică în Biserica Ortodoxă.

În afară de aceasta, Biserica Ortodoxă Română avea acum două Facultăți de teologie (în 1926 s-a creat a treia), cinci academii teologice, numeroase seminarii cu 8 clase, în care studiau nu numai tineri ortodocși români, ci și tineri de peste hotare. Teologii români deveneau tot mai cunoscuți în toată lumea creștină, atît prin lucrările lor teologice, cît și prin participarea lor la felurite întruniri interortodoxe și intercreștine. După 1918, Biserica românească a intrat în legătură cu o seamă de alte Biserici Ortodoxe surori, a fost vizitată de ierarhi și teologi de peste hotare, și-a trimis reprezentanți la felurite întruniri teologice în afara hotarelor, s-a străduit pentru aplanarea unor neînțelegeri survenite între unele Biserici Ortodoxe. În 1925, era proiectat un sinod panortodox la Ierusalim, în vederea aniversării a 1600 de ani de la primul sinod ecumenic. S-a cerut stăruitor în presa vremii ca Biserica Ortodoxă Română să ia parte la acel proiectat sinod ca Patriarhie. Deci, prestigiul crescînd al Bisericii Ortodoxe Române, ca și prestigiul țării întregite, cereau imperios ridicarea Bisericii noastre la treapta de Patriarhie autocefală.

Pentru prima dată a ridicat această problemă preotul dr. Gheorghe Ciuhandu (1875—1947), consilier eparhial la Arad, președintele Asociației Clerului «Andrei Șaguna» din Transilvania, autorul multor lucrări de istorie bisericească, mai tîrziu membru onorar al Academiei Române, în cuvîntarea pe care a rostit-o la Congresul preoțimii din Transilvania, întrunit la Sibiu la 6—8 martie 1919 (19—21 martie st.n.).

Ulterior, au făcut propuneri de înființare a Patriarhiei și alte personalități ale vieții noastre culturale și bisericești, cu ocazia altor congrese ale preoțimii din toate ținuturile României, comisia de 15 membri amintită mai sus etc.

Ținînd seama de numeroasele propuneri făcute, în primele luni ale anului 1925, s-au îndeplinit formele necesare pentru realizarea acestui act de importanță deosebită în viața Bisericii Ortodoxe Române. Sfîntul Sinod a luat în dezbateră această problemă în ședința sa din 4 februarie 1925. Cu acest prilej, mitropolitul Nectarie Cotlarciuc al Bucovinei a

citit propunerea de înființare a Patriarhiei, întocmită de mitropolitul Pimen Georgescu al Moldovei, absent de la ședință, semnată de șapte membri ai Sfântului Sinod. Se invocau, cum era și firesc, argumente de ordin istoric, mai ales sprijinul generos acordat de domnii români și de Biserica Ortodoxă Română așezămintelor bisericești din Răsăritul ortodox, precum și numărul mare de credincioși și de eparhii de la acea dată. Au luat cuvântul trei membri ai Sfântului Sinod și ministrul cultelor de atunci, istoricul Alexandru Lapedatu (1876—1954), care a expus punctul de vedere al guvernului, arătând că înființarea Patriarhiei trebuie privită de toți «ca o necesitate de ordin național».

Episcopul Vartolomeu Stănescu al Râmnicului — Noul Severin a citit apoi *Actul de înființare a Patriarhatului ortodox român*, în care se sublinia, între altele, că «poporul român își înființează de astăzi înainte, prin propria lui suveranitate politică și bisericească, Patriarhatul pentru Biserica Ortodoxă Română, recunoscându-i mitropolitului de București al țării, titlul de patriarh al României, în locul titlului de pînă aci de primat al României». Se indicau și motivele care îndreptățeau ridicarea în treaptă a Bisericii noastre. În unanimitate, Sfântul Sinod a adoptat apoi hotărîrea de înființare a Patriarhiei Ortodoxe Române și de ridicare a mitropolitului primat la rangul de patriarh.

Propunerea de înființare a Patriarhiei a fost pusă în discuția Senatului, la 12 februarie 1925 și a Camerei deputaților, la 17 februarie 1925. Proiectul a fost primit de Senat cu 89 de voturi (2 contra), iar în Cameră cu unanimitate de 156 de voturi. În Senat au luat cuvântul ministrul Al. Lapedatu, care a prezentat o expunere de motive la proiectul de lege respectiv și mai mulți senatori. Cîteva dintre ei au subliniat și necesitatea reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania (preotul unit Ilie Dăianu din Cluj, istoricul Gh. Ghibănescu din Iași, juristul Constantin Dissescu). În Camera deputaților au luat cuvântul, între alții, prof. Petre Gîrboviceanu, care a citit raportul la proiectul de lege, prof. Ioan Lupaș de la Cluj, care a făcut o lungă expunere istorică și alții.

Promulgarea legii (cu 5 articole) s-a făcut la 23 februarie, fiind publicată în Monitorul Oficial din 25 februarie 1925, sub titlul: «*Lege pentru ridicarea scaunului arhiepiscopal și mitropolitan al Ungrovlahiei, ca primat al României, la rangul de Scaun patriarhal*». Pe baza acestor hotărîri, mitropolitul primat Miron Cristea a devenit patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Potrivit vechiului obicei, patriarhul Miron a trimis o scrisoare tuturor Bisericilor surori vestindu-le înființarea noii Patriarhii. S-au primit

de îndată scrisori de răspuns, cu binecuvântări și urări frățești din partea tuturor acestor Biserici (inclusiv a episcopului vechi-catolic din Berna și arhiepiscopului anglican de Canterbury). Patriarhul ecumenic Vasile II a dat obișnuitul *Tomos* pentru recunoașterea Patriarhiei Ortodoxe Române, la 30 iulie 1925.

Ceremonia investiturii și înscăunării primului patriarh Miron Cristea a avut loc la București, în ziua de duminică 1 noiembrie 1925, în prezența membrilor Sfântului Sinod, a reprezentanților statului și a 21 de trimiși ai unor Biserici Ortodoxe surori, din care 9 ierarhi (Patriarhiile din Constantinopol, Ierusalim și Serbia, Bisericile Greciei, Bulgariei, Poloniei și rusă din emigrație), a șefilor celorlalte culte din România. În catedrala Patriarhiei au luat cuvântul mitropolitul Pimen Georgescu, conducătorii celor șapte delegații străine și patriarhul Miron.

În ziua de 3 noiembrie 1925 a avut loc o consfătuire la palatul patriarhal, la care au participat membrii Sfântului Sinod al Bisericii noastre, delegații celorlalte Biserici ortodoxe și profesorii Facultății de teologie din București, discutându-se felurite probleme de interes comun pentru întreaga Ortodoxie, între care și convocarea unui sinod panortodox.

Cu aceasta, s-au încheiat toate acțiunile legate de ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de Patriarhie. Ea a dobândit astfel o cinste deosebită și un mare prestigiu în rîndul celorlalte Biserici Ortodoxe surori.

Organizarea noii Patriarhii. Prin Legea și Statutul de organizare din 1925, se consfințea autocefalia Bisericii noastre, organizată ca Patriarhie. Sub raport canonic-administrativ, ea cuprindea: I. Mitropolia Ungrovlahiei, cu cinci eparhii sufragane: Arhiepiscopia Bucureștilor și Episcopiile Rîmnicului-Noul Severin, Buzăului, Argeșului și Tomisului (Constanța); II. Mitropolia Moldovei și Sucevei, cu patru eparhii sufragane: Arhiepiscopia Iașilor, Episcopiile Romanului, Hușilor și Dunării de Jos (Galați); III. Mitropolia Ardealului, cu cinci eparhii sufragane: Arhiepiscopia de Alba Iulia și Sibiu și Episcopiile Aradului, Caransebeșului, Oradiei și Clujului; IV. Mitropolia Bucovinei, cu două eparhii sufragane: Arhiepiscopia Cernăuților și Episcopia Hotinului (Bălți); V. Mitropolia Basarabiei (înființată în 1927), cu două eparhii sufragane: Arhiepiscopia Chișinăului și Episcopia Cetății Albe—Ismail. Exista apoi o Episcopie a Armatei (Inspectoratul clerului militar), cu reședința la Alba Iulia, înființată în 1921. Mai târziu, s-au înființat și alte eparhii.

În fruntea întregii Biserici Ortodoxe Române se afla Sfântul Sinod, «cea mai înaltă autoritate pentru chestiunile spirituale și canonice și

for suprem pentru chestiunile bisericesti de orice natură», format din patriarh ca președinte și din toți mitropoliții, episcopii și arhieriei vicari în funcție. Ca organ deliberativ, pentru întreaga Patriarhie, funcționa *Congresul Național Bisericesc*, format din câte 6 reprezentanți ai fiecărei eparhii (2 preoți și 4 mireni), aleși pe 6 ani, și care se întrunea o dată la 3 ani. În atribuțiile sale intrau probleme administrative, culturale și economice. Organul executiv al Sfântului Sinod și al Congresului Național Bisericesc era *Consiliul Central Bisericesc*, format din 15 membri, câte 3 de fiecare Mitropolie (1 cleric și 2 mireni), membrii clerici fiind salariați permanenți, iar ceilalți onorifici. Pentru administrarea fondului general bisericesc și a tuturor averilor comune Bisericii și a subvențiilor ce-i erau acordate de stat, se instituia o *Eforie a Bisericii*, formată din trei membri, un cleric și doi mireni.

Părțile constitutive ale Bisericii erau : parohia, protopopiatul, mănăstirea, episcopia (arhiepiscopia) și mitropolia. Parohia avea ca organ deliberativ adunarea parohială; ca organ executiv și administrativ, consiliul parohial, format din 10—30 membri, în funcție de numărul credincioșilor, iar administrarea averii era încredințată epitropiei parohiale, formată din 3—5 membri. Pe lângă consiliul parohial, mai putea fi ales și un comitet parohial, care se ocupa cu înzestrarea și înfrumusețarea bisericilor, formarea și susținerea de coruri, de asistență socială etc.

Un protopopiat era format din 20—50 de parohii, condus de un protopop, ales dintre licențiații în teologie sau absolvenții de Academii teologice (în Transilvania), cu o activitate de cel puțin 5 ani. El era ajutat, acolo «unde trebuințele vor cere și împrejurările vor îngădui», de adunarea protopopească (organ deliberativ, format din 15 sau 24 membri, 1/3 clerici, 2/3 mireni), consiliul protopopesc (organ executiv, format din 6 membri, 2 clerici și 4 mireni) și de 4 epitropi protopopești.

Episcopia (arhiepiscopia) era condusă de un episcop (arhiepiscop), care conducea afacerile eparhiei ajutat de adunarea eparhială, ca organ deliberativ, formată din 45 sau 60 de membri, în funcție de întinderea teritorială a eparhiei, 1/3 clerici și 2/3 mireni și de consiliul eparhial, ca organ executiv, format din câte 6 consilieri, din care cel mult 2 puteau fi salariați (referenți), pentru fiecare din cele trei secții ale Consiliului : administrativ-bisericească, culturală și economică.

Fiecare episcop avea un vicar (preot de mir sau călugăr), iar în caz de boală sau bătrânețe, Sfântul Sinod îi putea designa un vicar arhieru. Mitropoliții aveau dreptul la un vicar arhieru, iar patriarhul la doi arhieru.

Ca instanțe disciplinare se prevedeau : Judecătoria protopopească, Consistoriul spiritual eparhial (cu 3 preoți), ca prima instanță de judecată, Consistoriul spiritual mitropolitan, ca instanță de apel, la cele trei mitropolii zise «istorice» (București, Iași și Sibiu), fiecare eparhie avînd un delegat ales de adunarea eparhială, și Consistoriul spiritual central, ca instanță de recurs, cu cîte 5 membri ordinari și 5 supleanți, numiți de Sfîntul Sinod, cîte unul de fiecare Mitropolie.

Toți membrii corporațiilor bisericești amintite, precum și ai instanțelor de judecată erau aleși pe o perioadă de 6 ani. Alegerea episcopilor și arhiepiscopilor (care erau, în același timp, și mitropoliți) se făcea de către un Colegiu electoral, format din membrii Congresului Național Bisericesc și din membrii Adunării eparhiale a eparhiei vacante, la care se adăugau cîteva membri de drept, dacă erau ortodocși (președintele Consiliului de miniștri, ministrul Cultelor, președintele Senatului, președintele Adunării Deputaților, președintele Curții de Casație, președintele Academiei Române, rectorii Universităților și decanii Facultăților de teologie). Alegerea patriarhului se făcea de membrii Congresului Național Bisericesc, membrii Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Bucureștilor (întrucît patriarhul era și arhiepiscop al Bucureștilor și mitropolit al Ungrovlahiei) și membrii ortodocși ai Corpurilor legiuitoare (Camera deputaților și Senat). După alegere, urma examinarea canonică făcută de Sfîntul Sinod, apoi confirmarea și investirea din partea șefului statului și înscăunarea (instalarea) făcută de mitropolitul locului (în cazul episcopilor) sau de patriarh (a mitropoliților).

Observăm că prevederile Legii și Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române din 1925, cu participarea largă a mirenilor la viața bisericească, erau luate după Statutul organic al lui Andrei Șaguna. Din nefericire, în multe părți se manifesta o rezistență dîrză față de Legea de organizare, încît principiile ei s-au aplicat numai parțial, afirmîndu-se mai mult vechiul tradiționalism. În Adunările eparhiale, ca și în Congresul Național Bisericesc, se alegeau, de multe ori, feluriți politicieni ai vremii, care nu aveau nici o legătură cu Biserica, încît nu contribuiau cu nimic la propășirea ei.

În anii care au urmat, s-au făcut simțite mai multe scăderi și lipsuri ale Legii de care ne-am ocupat, constatîndu-se unele nepotriviri între litera Legii și realitățile vieții. Ierarhi, preoți și mireni cărturari au făcut felurite propuneri de îmbunătățire a legiurilor de unificare. De pildă, în 1935 Consiliul central bisericesc a întocmit un Proiect de modificare a Legii și a Statutului (dreptul Sfîntului Sinod de a dizolva corporațiile

superioare, cînd acestea se abat de la Lege, reducerea numărului membrilor Adunării Eparhiale și ai Congresului Național Bisericesc, reducerea instanțelor disciplinare la două ș.a.). Pe de altă parte, unii clerici din vechea Românie acuzau Legea de laicizare, de protestantism, cerînd reducerea sau înlăturarea elementului laic de la viața Bisericii. Lucrurile au rămas în vechea stare pînă după al doilea război mondial. În 1948 a apărut Legea pentru regimul general al cultelor, pe baza căreia s-a întocmit Statutul de organizare din anul 1949, în vigoare și azi. Experiența a dovedit valabilitatea și actualitatea principiilor șaguniene, încît și în Statutul actual s-a menținut reprezentarea clerului și a credincioșilor în corporațiile bisericești în aceeași proporție de 1/3 clerici și 2/3 mireni.

Concordatul cu Vaticanul. S-ar fi așteptat o înviorare a vieții bisericești, în urma ridicării Bisericii noastre la rangul de Patriarhie și a punerii în aplicare a Legii și Statutului de organizare din 1925. Lucrurile n-au mers însă prea ușor, atît din pricina neînțelegerii și a rezistenței față de principiile noii Legi, de care am vorbit mai sus, cît și din pricina loviturilor pe care le-a primit Biserica noastră din partea partidelor burghezo-moșierești aflate la cîrma țării (liberal și național-țărănesc). O primă lovitură a constituit-o *Concordatul* încheiat cu Vaticanul la 10 mai 1927 și votat de Parlament la 23 mai 1929.

Biserica romano-catolică din Transilvania constituia o problemă delicată, deoarece marea majoritate a credincioșilor ei erau de naționalitate maghiară, avînd un cîrmuitor spiritual suprem, papa, în afara hotarelor țării. În plus, numeroase parohii din diecezele romano-catolice maghiare din Satu Mare, Oradea și Timișoara au rămas în Ungaria. Pînă la o nouă arondare teritorială a lor, parohiile respective au continuat să stea sub jurisdicția foștilor episcopi, rămași în România, astfel că aceștia aveau cîrmuirea duhovnicească asupra unor credincioși aflați în două state : România și Ungaria. În același timp, romano-catolicii din Bucovina (polonezi, germani etc.) se aflau sub jurisdicția arhiepiscopului catolic din Lvov (pe atunci în Polonia), greco-catolicii din aceeași provincie erau sub jurisdicția arhiepiscopului greco-catolic din Lvov, greco-catolicii ucrainieni din județele Maramureș și Satu Mare stăteau sub jurisdicția episcopului greco-catolic din Uzhorod (Ujgorod, pe atunci în Cehoslovacia), iar arhiepiscopul romano-catolic din București Raymund Netzhammer (1905—1924) nu era cetățean român, manifestînd sentimente străine nouă, mai ales în timpul primului război mondial.

Guvernele României de după 1918 au intrat în tratative diplomatice cu Scaunul papal încă din 1920, iar în anul următor s-a înființat o Legație

română pe lângă Vatican și o Nunțiatură Apostolică la București. Două proiecte de Concordat — foarte favorabile Vaticanului — au fost prezentate de guvernul român prezidat de Al. Averescu, ministru al Cultelor fiind Octavian Goga, pe care Vaticanul nu le-a acceptat, după cum n-a acceptat nici guvernul nostru două proiecte ale acestuia.

Din 1922 pînă în 1926 a urmat un guvern liberal, sub care tratativele au fost întrerupte, timp în care Biserica romano-catolică și-a exercitat nestînjenită toate drepturile sale, pe care nu i le-ar fi acordat nici cel mai favorabil concordat. Conducătorii Bisericii romano-catolice luau chiar o atitudine șovină, vădit potrivnică interesele statului român. De pildă, nunțiul papal în România, Marmaggi, a început să se amestece în treburile interne ale statului român, fapt care a dus la rechemarea și înlocuirea lui. Episcopul romano-catolic din Timișoara, Glattfelder, a întrebuintat, într-o circulară, expresii jignitoare la adresa statului român și a reformei agrare din 1923, fapt pentru care guvernul l-a silit să părăsească țara. O delegație a «Reuniunii populare a romano-catolicilor ardeleni» a plecat la Roma, cerînd ca Vaticanul să ia apărarea romano-catolicilor din Transilvania, precum și ridicarea episcopului Carol Gustav Mailath din Alba Iulia la rangul de cardinal. Clerul romano-catolic din România înainta numeroase memorii și proteste la Vatican, plîngîndu-se de atitudinea statului român față de catolici.

În fața acestor stări de lucruri, guvernul liberal de atunci, din neapăsare și slăbiciune, n-a reacționat pe măsura așteptărilor. Dimpotrivă, necunoscînd problema cultelor din Transilvania — mai ales a celui catolic — în toate aspectele ei bisericesti și naționale — s-a văzut nevoit să reînceapă tratativele cu Vaticanul. În 1924, nunțiul papal din București, Dolci, a înaintat guvernului român un nou proiect de Concordat, total diferit de primele două și mult mai defavorabil statului român. Guvernul a însărcinat pe ministrul Cultelor C. Banu și pe directorul general din acel Minister, Zenovie Pîclișanu, greco-catolic, să plece la Roma pentru discutarea proiectului. Delegații români s-au convins ușor că Vaticanul nu mai avea nici un interes să încheie un Concordat, considerînd starea existentă destul de avantajoasă pentru catolici. De aceea, tratativele care s-au dus acum la Roma n-au fost altceva decît o serie de concesiuni pe seama Bisericii catolice. S-a ajuns la rezultate aproape definitive pe la începutul anului 1926, urmînd să se mai pună de acord doar mici detalii și apoi să fie semnat.

La 30 martie 1926 a căzut guvernul Ion I. C. Brătianu, urmînd din nou generalul Al. Averescu (pînă la 4 iunie 1927), Ministerul Cultelor

avînd ca titular pe Vasile Goldiș. Sub acest guvern, la stăruințele regelui catolic Ferdinand I, s-au reluat tratativele în vederea încheierii Concordatului. Discuțiile au început la 27 aprilie și s-au încheiat la 10 mai 1927, zi în care s-a și semnat Concordatul, de către ministrul Vasile Goldiș, din partea României și cardinalul Gasparri, din partea Vaticanului, respectiv a papei Pius XI. Peste cîteva zile (4 iunie), guvernul Al. Averescu a căzut, urmînd alte trei guverne liberale, cu o durată destul de scurtă.

În țară, nu s-a aflat de semnarea Concordatului decît foarte tîrziu. Abia la 8 februarie 1928, a apărut un articol în «Telegraful Român» din Sibiu, care dezvăluia opiniei publice semnarea Concordatului și conținutul lui, fapt care a dus la nenumărate proteste în toată țara. Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului a luat atitudine împotriva lui prin clasicul discurs pe care l-a rostit în Senat cu prilejul discuției generale asupra proiectului de Lege a Cultelor, la 27 martie 1928.

Cele trei guverne liberale din anii 1927—1928 n-au îndrăznit să aducă în Parlament legea pentru ratificarea Concordatului, ci s-au angajat într-o dublă acțiune. Pe de o parte, pe plan intern, căutau să netezească oarecum calea ratificării, prin întocmirea unei Legi a cultelor, în care să fie reglementate raporturile dintre stat și culte, precum și raporturile cultelor între ele, introducînd și unele dispoziții favorabile catolicismului, care erau prevăzute în Concordat (de pildă, art. 7 din Lege prevedea că raporturile Statului cu Biserica romano-catolică «vor fi reglementate» printr-un Concordat cu Vaticanul, lăsînd să se înțeleagă că acesta nici nu s-ar fi semnat). Pe de altă parte, pe plan extern, guvernul căuta să amîne ratificarea, printr-un schimb de scrisori cu Vaticanul, cerînd (prin ministrul de externe Nicolae Titulescu), unele «declarații interpretative», în legătură cu art. 9 din Concordat (cu privire la personalitatea juridică) și art. 20 (cu privire la învățămîntul religios). Deși Vaticanul și-a precizat punctul de vedere încă din 22 octombrie 1928, totuși ratificarea s-a amînat, întrucît la 10 noiembrie 1928, a căzut guvernul Vintilă I. C. Brătianu, urmîndu-i un guvern național-țărănist, prezidat de Iuliu Maniu (10 noiembrie 1928—10 oct. 1930), greco-catolic, fost, înainte de 1918, avocat al Mitropoliei unite din Blaj. Noul guvern a și adus în fața Corpurilor legiuitoare Legea pentru ratificarea Concordatului.

Între cei care au combătut cu mai multă vehemență Concordatul, se număra mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului. Astfel, în ședința Senatului din 23 mai 1929, a rostit o înflăcărată cuvîntare, în care arăta nedreptatea care se făcea Bisericii Ortodoxe, precum și scopurile pe care le urmărea Vaticanul la noi în țară prin încheierea Concordatului. În în-

cheierea cuvîntării sale, mitropolitul Nicolae prezenta Concordatul drept «anticonstituțional, excepțional de privilegiator exclusiv pentru cultul catolic și cu totul nedrept față de Biserica Ortodoxă, tulburător al păcii confesionale și antipatriotic». În ciuda protestelor energice ale ierarhilor ortodocși, legea pentru ratificare a fost votată atît de Senat, cît și de Camera Deputaților (mai 1929). A urmat apoi schimbul documentelor de ratificare, la Roma, la 7 iulie 1929, cînd Concordatul a și intrat în vigoare. La 30 mai 1932, s-a încheiat cu Vaticanul Acordul de la Roma (semnat de ministrul greco-catolic Valer Pop), privitor la art. 9 din Concordat, potrivit căruia se legifera existența așa-numitului «status romano-catolic ardelean» deținătorul unor averi imense.

Să vedem, acum, care erau principiile de bază ale Concordatului din 1927. În primul rînd, trebuie să reținem faptul că acel Concordat era anticonstituțional, căci art. 22 din Constituția din 1923 prevedea că «raporturile dintre diferitele culte și stat se vor stabili prin lege». În realitate, numai raporturile statului cu Biserica Ortodoxă și celelalte culte s-au stabilit printr-o lege, pe cînd raporturile cu Biserica romano-catolică (deci cu un cult, numit pe atunci «minoritar») s-au stabilit printr-o convenție, de la egal la egal.

Articolul 2 din Concordat prevedea constituirea ierarhiei catolice. Astfel, «ritul grec» avea Mitropolia de la Blaj cu patru eparhii sufragane: Oradea, Lugoj, Gherla (al cărei sediu urma să fie mutat în alt loc) și o nouă episcopie în nordul țării. În 1931, scaunul Episcopiei de Gherla s-a și mutat la Cluj, înființîndu-se apoi noua Episcopie greco-catolică de la Baia Mare, de care — potrivit Concordatului — aparțineau și greco-catolicii ruteni, avînd o administrație specială.

«Ritul latin» avea o Mitropolie la București, cu patru eparhii sufragane: Alba-Iulia, Timișoara, Satu Mare și Oradea (împreunate «aeque principaliter», adică sub conducerea unui episcop, putînd fi însă separate, ceea ce s-a și întîmplat, în 1941) și la Iași. Pentru ritul catolic armean se prevedea un «șef spiritual» la Gherla, deși, după unele statistici, nu existau nici 3000 de credincioși.

Acest articol ducea la o întărire considerabilă a Bisericii catolice, atît prin înființarea unei eparhii noi greco-catolice și instituirea șefului spiritual al catolicilor armeni, ci mai cu seamă prin constituirea catolicilor de orice rit într-o organizație unitară, lucru pe care Vaticanul n-a izbutit să-l facă nici în timpul Austro-Ungariei catolice. Biserica romano-catolică avea acum 5 eparhii (chiar șase, dacă avem în vedere situația eparhiei Satu Mare—Oradea), 5 eparhii greco-catolice române, la care

se adăuga șeful armenilor de la Gherla, pentru un număr de aproximativ 2 milioane și jumătate de credincioși (Biserica Ortodoxă, pe atunci cu peste 14 milioane de credincioși, avea numai 18 eparhii). Unele eparhii, de exemplu cele romano-catolice de la București și Iași sau cele unite de la Lugoj și Oradea nu aveau nici 50.000 de credincioși, câtă vreme în Biserica Ortodoxă existau protopopiate cu un număr mult mai mare de suflete. Numărul mare de eparhii făcea ca și numărul clericilor (consilieri), protopopilor și preoților catolici și greco-catolici să fie cu mult superior față de ortodocși.

Articolul 4 din Concordat garanta dreptul episcopilor, clerului și poporului (!) de a comunica direct cu Scaunul papal și invers, fără controlul statului român. Numirea episcopilor era rezervată Scaunului papal, care trebuia numai să notifice guvernului român persoana, pentru a se constata dacă nu sînt motive de ordin politic împotriva numirii (art. 5). Episcopii erau îndatorați să depună jurămînt de credință, dar nu către statul român, ci către rege. Nu se preciza în ce limbă trebuia depus jurămîntul și nu se amintea nimic de jurămîntul preoților (art. 6). Episcopii aveau deplină libertate să-și exercite toate drepturile și prerogativele oficiului lor pastoral, potrivit rînduielilor Bisericii catolice, să înființeze parohii, să numească preoți-parohi. Numirea preoților se făcea fără aprobarea guvernului, cu excepția preoților străini (art. 8 și 12).

De notat că în Austro-Ungaria catolică (deci și în Ardeal), numirea preoților o făcea statul, dar statul român a trecut acest drept exclusiv pe seama Bisericii catolice. S-a prevăzut, de asemenea, ca în mod excepțional să poată fi numiți ca episcopi, canonici, preoți-parohi și profesori de teologie chiar și cetățeni străini (art. 5, 11, 12, 16), ceea ce nu se întîlnea în alte Concordate postbelice.

Prin art. 9, Statul recunoștea Bisericii catolice personalitate juridică, Deci, parohiile, protopopiatele, capitlurile, episcopiile, mitropoliile și celelalte organizații, constituite legal și canonic, erau persoane juridice, iar proprietățile lor, de orice natură, erau garantate de stat. Se prevedea, de asemenea, ca episcopii români uniți și arhiepiscopul latin din București să fie senatori de drept.

În ce privește situația materială, Biserica romano-catolică a obținut prin Concordat averi imense, pe care nu le-a avut nici în Austro-Ungaria catolică. Articolul 13 prevedea constituirea unui «patrimoniu sacru» al cultului catolic, pentru întreținerea episcopiilor, a seminariilor și a altor instituții, precum și a personalului Bisericii catolice. Acest «patrimoniu» era constituit din titlurile de rentă română de stat, primite pentru expo-

prierea unor bunuri ale Bisericii romano-catolice. Dar statul austro-ungar îi dăruise acele bunuri doar ca uzufruct și nu ca drept de proprietate, încît, în 1918, dreptul de proprietate trebuia să revină Statului român. Din lipsa de pregătire juridică-istorică a conducătorilor politici români de după 1918, cînd s-a făcut reforma agrară, Statul român a considerat acele averi ca proprietăți ale Bisericii catolice și expropriindu-le, i-a plătit sute de milioane de lei (de pildă, Episcopia unită din Oradea avea 139.000 jugăre pămînt, episcopul catolic din Oradea avea 200.000, în afară de 70.000 ale canonicilor).

Astfel, statul român a acceptat ca din propria lui avere să ia ființă acel patrimoniu sacru, iar Biserica romano-catolică a ajuns, din uzufructuară, stăpîină deplină a unui fond puternic și a unor averi imense, administrate de Consiliul episcopilor, potrivit statutelor întocmite de el și aprobate de guvernul român și Scaunul papal. Din aceeași necunoaștere a realităților din Transilvania, Concordatul a lăsat în administrarea Consiliului episcopal Fondul religiosar (numit acum Fondul general romano-catolic) și Fondul de studii (numit acum Fondul general romano-catolic de instrucție), care, în Austro-Ungaria, erau socotite fonduri publice, administrate de stat.

Pîină în 1918, statul austro-ungar (prin împăratul-rege, unele ministere sau alte instituții) patrona anumite biserici parohiale, mai ales în scopul catolicizării și maghiarizării credincioșilor români (de pildă, erau patronate peste 200 de parohii unite). Prin Concordat, drepturile și îndatoririle de patronat se desființau, dar «clădirile sfinte, casele parohiale cu dependențele lor și celelalte bunuri afectate de patron bisericii» rămîneau fie în deplina proprietate a parohiei respective (dacă erau înscrise în cărțile funduare pe numele ei), fie «în posesia bisericii» pentru folosința parohiilor (dacă erau înscrise în cărțile funduare pe numele patronilor). Averile cîștigate prin desființarea patronatului constituiau o altă avere considerabilă, intrată în stăpînirea Bisericii catolice. În plus, Biserica romano-catolică a mai avut un cîștig și anume că a scăpat de drepturile de control pe care le aveau patronii față de ea. Așadar, prin constituirea patrimoniului sacru și prin desființarea drepturilor și datoriiilor de patronat, Biserica romano-catolică a ajuns să dețină averi uriașe, evaluate la zeci de miliarde, pe care nu le-a avut nici în «regatul apostolic» maghiar de pîină în 1918.

În ce privește regimul școlar, Bisericii catolice i s-au creat situații și mai privilegiate. Fiecare eparhie avea dreptul la un seminar pentru formarea clerului, sub îndrumarea directă a episcopului respectiv, fără

vreun drept de control din partea statului. Episcopul numea pe profesori (în cazuri excepționale, chiar și cetățeni străini) și fixa programa analitică. Studiul limbii române și al istoriei românilor era obligatoriu, dar numai în măsura în care «nu împiedica studiile teologice și în așa chip ca să fie compatibil cu caracterul religios al acestor institute» (art. 16). Aceasta însemna că istoria și limba română se predau după bunul plac al episcopilor și al conducerii seminariilor. Articolul de care ne-am ocupat pune din nou Biserica Ortodoxă într-o situație umilitoare, căci ea n-a avut — pînă în 1948 — dreptul de a-și organiza și îndruma propriile ei școli pentru pregătirea clerului.

Prin art. 19 se prevedea pentru Biserica romano-catolică «dreptul de a înființa și a întreține, pe propria ei cheltuială, școli primare, secundare și normale», puse sub dependența episcopului locului, dar sub supravegherea și controlul Ministerului Instrucțiunii Publice. Școlile ordinilor călugărești și ale congregațiilor religioase erau puse tot sub dependența episcopului locului, avînd și dreptul de a-și fixa limba de predare. Toate școlile aveau dreptul de publicitate. Acest articol era în vădită contradicție atît cu Legea cultelor din 1928, cît și cu Legea învățămîntului particular, care prevedeau aprobarea Ministerului pentru înființarea de școli particulare. Notăm că din 45 de școli călugărești de grad secundar (36 în Transilvania, 1 în Bucovina și 8 în vechea Românie), numai în una singură se preda în limba română, deși Legea învățămîntului particular preciza că în școlile acestor ordine limba de predare trebuia să fie româna. În toate aceste școli se făcea nu numai instrucție propriu-zisă și educația religioasă, ci se făcea și o educație șovină. Prin art. 20 se acorda Bisericii catolice dreptul de a face instrucție religioasă elevilor catolici de la toate școlile din țară, în limba lor maternă.

În încheierea acestor considerații, amintim și faptul că prin Concordat a fost nedreptățită chiar și Biserica românească greco-catolică (unită). Aceasta era considerată pînă atunci, chiar de Scaunul papal, ca o Biserică autonomă, cu caracter național românesc (recunoscută și de art. 22 din Constituție). Prin Concordat, ea devenea un simplu «rit» al Bisericii catolice, astfel că își pierde caracterul național și autonomia. Episcopii uniți erau numiți acum de Vatican, încălcîndu-se vechiul drept tradițional și canonic al Bisericii unite de a-și alege ierarhii. De aceea, pe bună dreptate a sesizat mitropolitul Nicolae Bălan că prin Concordat se ratifica dezbinarea sufletească din 1701. În plus, art. 3 din Concordat prevedea că nici o dieceză din România nu-și va putea întinde jurisdicția peste hotarele țării, ceea ce însemna că românii greco-catolici stabiliți în

America rămîneau într-o situație neclarificată, păgubitoare din punct de vedere național și bisericesc.

Din cercetarea sumară a principalelor prevederi ale Concordatului, se poate constata cu ușurință că prin el s-a creat Bisericii romano-catolice din România o situație de stat în stat, care știrbea suveranitatea statului român, iar Biserica Ortodoxă era pusă într-o vădită stare de inferioritate, în contrazicere flagrantă cu prevederile Constituției din 1923, care garantau libertatea și egalitatea cultelor. Peste tot, trebuie să remarcăm lipsa de cunoștințe istorice, canonice și bisericești, precum și slăbiciunea oamenilor politici ai vremii, dar și interesele politicienilor greco-catolici, care, din posturile de conducere pe care le dețineau (Iuliu Maniu, Valer Pop, Zenovie Pîclișanu etc.), au facilitat semnarea și ratificarea Concordatului. Propunerile de denunțare a Concordatului, făcute de reprezentanții Bisericii Ortodoxe, de câțiva deputați, de Consiliul legislativ, de inspectorii generali din Ministerul Cultelor, au rămas fără rezultat. El a fost abrogat abia la 17 iulie 1948.

Legea generală a Cultelor. Un nou prilej de nedreptățire a Bisericii Ortodoxe s-a ivit în martie 1928, când guvernul liberal al lui Vintilă Brătianu, prin ministrul Cultelor Alexandru Lapedatu, a prezentat Corpurilor legiuitoare Legea generală a Cultelor. Multe din prevederile Concordatului — deși nu era încă ratificat — erau introduse în această Lege, încît Bisericii Catolice i se crea din nou un regim de favoare, în dauna celorlalte culte, îndeosebi a celui ortodox. Ea a produs discuții aprinse, mai ales în Senat, unde au luat cuvîntul numeroși slujitori ai Bisericii Ortodoxe: episcopii Roman Ciorogariu de la Oradea, Grigorie Comșa de la Arad, consilierul eparhial Gheorghe Ciuhandu de la Arad ș.a. Cea mai profundă impresie a produs clasicul discurs al mitropolitului Nicolae Bălan, rostit la 27 martie, tipărit apoi în broșură, sub titlul *Biserica neamului și drepturile ei*, în care protesta împotriva noilor încercări de nedreptățire a Bisericii Ortodoxe. Deși teza ortodoxă a fost acceptată atît de guvern, cît și de majoritatea senatorilor, totuși, la votare, s-a acceptat punctul de vedere al cultelor minoritare. Acest fapt a produs indignarea episcopatului ortodox român, în numele căruia mitropolitul Nicolae Bălan, a citit o declarație de protest, părăsind apoi cu toții în mod ostentativ sala de ședințe a Senatului. Legea a fost aprobată apoi de Înalta Regență existentă pe atunci, rămînînd în vigoare pînă în 1948.

Astfel guvernele liberale aflate la cîrma țării au adus Biserica noastră într-o stare de inferioritate și de umilință față de cultul romano-catolic maghiar și de toate celelalte culte din România, care aveau

— raportat la numărul credincioșilor — un număr mult mai ridicat de episcopi (sau conducători spirituali), canonici, protopopi, preoți, cu salarii mult mai bune decât ale slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române, considerată — în Constituția din 1923 — drept «dominantă». La acestea se adaugă și faptul că celelalte culte — îndeosebi cel catolic — aveau averi imense, deci o puternică forță economică prin care se putea duce și o susținută acțiune prozelitistă și șovinistă.

Raporturile Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica greco-catolică română. Până în 1918 exista o frumoasă conlucrare între ierarhii, preoții și credincioșii celor două Biserici românești din Transilvania, întru slujirea intereselor superioare ale poporului. Ei au luptat împreună în momentele de răscruce din viața poporului român: revoluția lui Horea, Cloșca și Crișan, Supplex-ul, memoriile lui Vasile Moga și Ioan Lemeni, revoluția din 1848, «Astra», Memorandul, războiul din 1916—1918. Mulți doreau ca în 1918, odată cu unitatea statală, să se înfăptuiască și unitatea bisericească. După cazul Episcopiei de Hajdudorogh, acum era momentul cel mai prielnic pentru refacerea acestei unități. În 1919, câțiva frunțași ai românilor-ortodocși și uniți — i-au și propus lui Vasile Suci, ales mitropolit, dar încă neîntărit de papa, să primească să fie mitropolit ortodox al tuturor credincioșilor români din Transilvania.

Alte propuneri de reîntregire s-au făcut și din partea ortodocșilor și a uniților în periodicele bisericești ale vremii. Dar dacă ierarhii uniți n-au înțeles atunci chemarea vremii și dorința poporului, mișcarea de reîntoarcere la sânul Bisericii Ortodoxe a început de jos în sus, căci zeci de parohii, în frunte cu preoții lor, au revenit la Biserica strămoșească. Amintim parohiile: Ucea de Sus și Drăguș—Făgăraș, Cheile Cibului, Poiana, București și Curechiu, toate în jud. Hunedoara, Hamba—Sibiu, Șoimuș, Băgaciu, Lepindea, Orosia, Zaul de Cîmpie și Chețani, toate în jud. Mureș, Valea Lungă și Gîmbaș—Alba, Sic—Cluj, apoi Remeți, Sarasău, Valea Stejarului, Ferești, Rogna de Sus, Cornești, Valea Sătmarului, Borșa, toate în Maramureș, Ocoliș, Racșa, Tur, Seini, Ardușat, în Satu Mare, Nădaș—Arad, Ohaba Lungă și Ticvanul Mare în Banat etc. Pe lângă aceste reveniri în masă la credința ortodoxă strămoșească, s-au semnalat alte mii de treceri individuale (preoți, intelectuali sau credincioși țărani). Între preoți amintim numai pe preoții dr. Ioan Pașca, fost profesor la Academia teologică din Gherla, numit apoi la cea ortodoxă din Cluj și dr. Ștefan Pop din Izvin-Banat, fost consilier al Episcopiei unite din Lugoj, numit profesor la Academia teologică din Caransebeș.

Preoții uniți au continuat să slujească și acum cu cei ortodocși, trăind în cea mai perfectă armonie, lucru ce arată limpede dorința de apropiere și de colaborare.

Mitropolia Blajului, ca și episcopiile ei sufragane, precum și politicienii greco-catolici au încercat în felurite chipuri să împiedice mișcarea de revenire la Biserica străbună (de pildă, mai multe parohii care au revenit au fost date în judecată, procesele lor ajungând pînă la fosta Curte de Casație).

Raporturile dintre cele două Biserici românești s-au înăsprit mai ales după încheierea Concordatului și votarea Legii Cultelor. Se adăugau apoi nemulțumirile pricinuite de faptul că politicienii uniți (țărăniști) ajunși la cîrma țării au acordat subvenții mult mai însemnate Bisericii Unite decît celei Ortodoxe. Astfel, în loc să fie una în slujirea intereselor noului stat unitar, mulți dintre slujitorii celor două Biserici românești din Transilvania se pierdeau, acum, în polemici și discuții — mai ales în probleme de ordin material — în periodicele vremii, păgubitoare din punct de vedere bisericesc, dar și național.

Notăm că în această perioadă Biserica greco-catolică din Transilvania a avut ierarhi cu pregătire superioară, dobîndită la Roma sau în alte centre universitare (doctoratul în filozofie și în teologie), foști profesori de teologie la Academiiile teologice greco-catolice, autori de lucrări teologice sau istorice. Astfel, Mitropolia Blajului a fost cîrmuită de *Vasile Suciu* (1920—1935) și *Alexandru Nicolescu* (1935—1941) apoi — ca locțiitori de mitropoliți (administratori apostolici) — de *Valeriu Traian Frențiu* (1941—1946) și *Ioan Suciu* (1946—1948). La Oradea, după episcopul *Dimitrie Radu*, mort în atentatul de la Senat (1920), a urmat *Valeriu Traian Frențiu* (1922—1948), fost episcop de Lugoj (1913—1922). La Episcopia Gherlei, al cărei sediu s-a mutat în 1930 la Cluj, a păstorit *Iuliu Hossu* (1917—1948), unul din luptătorii pentru unirea din 1918. La Lugoj, după *Valeriu Traian Frențiu*, au urmat *Alexandru Nicolescu* (1922—1935), ales apoi mitropolit și *Ioan Bălan* (1936—1948), autorul unor lucrări istorice-teologice. La noua Episcopie de Baia Mare, creată prin Concordat, a fost numit *Alexandru Rusu* (1931—1948), fost mult timp redactor al revistei «Cultura creștină» de la Blaj. Păcat că acești ierarhi, mai ales cei care erau în viață în 1948, n-au înțeles dorința clerului și a credincioșilor lor de a se reface vechea noastră unitate bisericească, refuzînd să se pună în fruntea lor cu prilejul înfăptuirii marelui act al Reîntregirii din octombrie 1948.

Biserica din Transilvania în timpul ocupației horthyste. Prin odiosul Diktat de la Viena din 30 august 1940, partea de nord a Transilvaniei, cu 43.492 km² și 2.667.000 locuitori, marea majoritate români, a fost atribuită Ungariei horthyste. În timpul celor patru ani de ocupație, populația românească de aici a fost supusă unor persecuții neîntrerupte: peste 15.000 de români au fost uciși, maltratați sau schingiuiți, peste 280.000 au fost expulzați, alții internați în lagăre de concentrare sau trimiși la muncă forțată în Germania. La aceste crime se adaugă desființarea școlilor românești și a tipografiilor, precum și a altor așezăminte culturale românești, suprimarea ziarelor și a revistelor românești, interzicerea folosirii limbii române, obligativitatea maghiarizării numelor, deposedarea țăranilor români de pământ și a altor categorii de cetățeni de bunurile lor materiale, concedierea în masă a muncitorilor români din fabrici etc. Represiunile horthyștilor s-au îndreptat și împotriva Bisericii Ortodoxe Române — singura instituție românească rămasă în teritoriul vremelnice ocupat — și a slujitorilor ei. Episcopul Vasile Stan al Maramureșului a fost silit să părăsească Sighetul și să se stabilească la Sibiu, preoții săi închiși sau siliți să se refugieze, bisericile ortodoxe închise, iar bunurile Episcopiei confiscate, încât practic ea putea fi considerată desființată. Episcopul Nicolae Popoviciu de la Oradea a fost expulzat peste graniță într-un vagon de marfă, împreună cu câteva sute de alți intelectuali români din Oradea. Episcopul Nicolae și-a stabilit sediul eparhiei la Beiuș (cu parohiile rămase în România), iar Academia teologică din Oradea s-a mutat la Timișoara.

Singurul ierarh ortodox căruia i s-a îngăduit să rămână la postul său a fost episcopul Nicolae Colan al Clujului, care a luat sub ascultarea sa duhovnicească pe toți credincioșii ortodocși. În cei peste patru ani de ocupație a avut mult de suferit din partea autorităților horthyste, fiind adeseori anchetat, împiedicat să facă vizite canonice și multe altele. Cursurile Academiei teologice din Cluj au continuat cu un număr foarte redus de studenți și de profesori.

Pe lângă numeroșii preoți alungați din parohiile lor, câțiva din cei rămași au căzut jertfă furiei oarbe a horthyștilor, fiind uciși în chip barbar. Așa a fost protopopul *Aurel Munteanu* din Huedin, torturat și ucis la 10 septembrie 1940, preoții *Traian Costea* din Treznea — jud. Sălaj, împușcat în cap, străpuns cu baionetele și apoi ars în 9 septembrie 1940, *Andrei Bojor* din Secuime, *Grigorie Danci* din Lona—Cluj, ucis în toamna anului 1944, la retragerea trupelor horthyste, apoi *Andrei Jebeleanu* din Periam—Timiș, ucis de trupele hitleriste în retragere, ctitorul bisericii

și consilierul parohial *Ioan Popescu* din Mărtănuș — Covasna, ucis cu topoarele, în septembrie 1940.

Teroarea autorităților și a trupelor de ocupație horthyste s-a îndreptat îndeosebi asupra credincioșilor din partea de est a Arhiepiscopiei Sibiului. Au fost dărâmate pînă la temelie 17 biserici ortodoxe, din Biborțeni, Racoșul de Sus, Boroșneul Mare, Comolău, Căpeni, Vîrghiș (toate în jud. Covasna), Borsec, Ditrău, Ocland (jud. Harghita), Filea (jud. Mureș), Sălard (jud. Bihor), cea din Belini (jud. Covasna) lovită cu tunurile în septembrie 1944 etc. Cîteva biserici ortodoxe au fost transformate în magazii de cereale, altele devastate și profanate (Odorhei, Aita Seacă, Bodoc, Mărtănuș etc.).

În afară de acestea, Episcopia greco-catolică maghiară din Hajdudorogh și-a reluat acțiunea de înstrăinare a credincioșilor români din parohiile aparținătoare ei pînă în 1918.

Guvernul horthyst intenționa să înființeze o Mitropolie ortodoxă maghiară pentru credincioșii ortodocși români, sîrbi, cehi și slovaci din Ungaria, firește, cu limba maghiară în cult. A și fost numit un șef al Bisericii ortodoxe maghiare cu reședința în Munkacs, un oarecare Mihail Popoff, fost preot militar în armata rusă țaristă, sub ascultarea căruia au fost trecute și cîteva parohii românești din Ungaria trianonică, aparținătoare pînă atunci Episcopiei Aradului. Nici un ierarh ortodox n-a vrut să-l hirotonească, mai ales în urma intervențiilor și lămuririlor date de Patriarhia noastră. Ulterior s-au ivit alți candidați la ocuparea postului deținut de Popoff.

S-a înființat și o Facultate de teologie ortodoxă în Budapesta cu limba de predare maghiară, la care s-a înscris un singur român (care avea totul gratuit), tot în vederea maghiarizării celor de alt neam. Mulți dintre credincioșii români rămași în Ungaria trianonică au fost siliți să treacă la alte confesiuni, de regulă la cea catolică sau reformată.

Înfrîngerea Germaniei fasciste și a Ungariei horthyste au pus capăt încercărilor de înstrăinare a românilor, din partea de nord a Transilvaniei. Îndată după eliberarea ei, episcopii Nicolae Popoviciu și Vasile Stan s-au întors la păstoriții lor, ca și preoții refugiați.

Concluzii. *Din cercetarea vieții bisericești în perioada 1918—1948, se poate constata că Biserica Ortodoxă Română a trecut prin mari frămîntări, pricinuite, în primul rînd, de situația nedreaptă în care a fost așezată prin Concordat și Legea Cultelor și de amestecul partidelor politice de atunci în treburile ei interne.*

Remarcăm totuși, ca fapt pozitiv, că prin strădaniile mitropolitului Nicolae Bălan, principiile organizației șaguniene, cu participarea largă a clerului și a credincioșilor la viața Bisericii, au fost impuse în Legea și Statutul de organizare din anul 1925, deși au fost votate de forurile politice ale vremii și nu de Biserică, așa cum cerea autonomia ei, înscrisă chiar în Constituție.

BIBLIOGRAFIE

I z v o a r e. Periodicele timpului: *Biserica Ortodoxă Română*, București; *Telegraful Român*, Sibiu etc.; *Actele Congresului Național Bisericesc al Mitropoliei Ardealului*, Sibiu, 1920—1933; *Actele Congresului Național Bisericesc al Patriarhiei Române*, București, 1925—1938.

Iniințarea Patriarhiei Ortodoxe Române. ONISIFOR GHIBU, *Iniințarea Patriarhatului românesc*, Cluj, 1925, 18 p.; TIT SIMEDREA, *Patriarhia românească. Acte și documente*, București, 1926, 226 p.; G. SEREDA (GHEORGHE I. MOISESCU), *De la Biserica autocefală la Patriarhia română*, în *Ortodoxia*, an. II, nr. 2, 1950, p. 325—336; GHEORGHE I. MOISESCU, *Un pătrar de veac de la iniințarea Patriarhiei Române*, în *G.B.*, an. IX, nr. 3, 1950, p. 42—50; NESTOR VORNICESCU SEVERINEANUL, *Încercări, posibilități și propuneri în vederea iniințării Patriarhatului înainte de 1925*, în *B.O.R.*, an. XCIII, nr. 11—12, 1975, p. 1342—1365; NICULAE ȘERBĂNESCU, *Iniințarea Patriarhiei Române*, în același număr, p. 1384—1400 (alte studii, articole omagiale și cuvîntări în același număr, p. 1222—1472); MIRCEA PĂCURARIU, *Cîteva considerații cu privire la proclamarea autocefaliei și la iniințarea Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române*, în *M.B.*, an. XXV, nr. 10—12, p. 502—527; NESTOR VORNICESCU-SEVERINEANUL, *Propuneri simultane pentru iniințarea Patriarhatului la București și a unei Mitropolii la Craiova între 1882 și 1924*, în *M.O.*, an. XXVII, nr. 11—12, 1975, p. 821—851 (și extras).

Organizarea bisericească. *Legea și statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1925; MIRON CRISTEA, *Principiile fundamentale pentru organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române*, Buc., 1920, 44 p.; NICOLAE BĂLAN, *Evanghelia și democrația. Ortodoxia și neamul. Biserica și statul* (Discurs în senat), Sibiu, 1923, 45 p. (și în vol. *Biserica și viața*, Sibiu, 1947, p. 57—89); GRIGORE GH. COMȘA, *Unificarea organizației noastre bisericești*, Sibiu, 1919, 54 p.; VALER MOLDOVAN, *Biserica Ortodoxă Română și problema unificării. Studiu de drept bisericesc*, Cluj, 1921, 184 p.; VALERIAN ȘESAN, *Reflexiuni asupra unificării organizației Bisericii Ortodoxe în România întregită*, Cernăuți, 1923; GHEORGHE CIUHANDU, *Reorganizarea centrelor ierarhice și unificarea bisericească*, București, 1923, 70 p.; AL. LAPEDATU, *Două cuvîntări cu privire la noua lege pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1925, 40 p.; IOAN G. SAVIN, *Biserica română și noua ei organizare*, București, 1925, 104 p.; NICOLAE POPOVICI (Arad), *Opinii asupra proiectului de modificare a Legii și statutului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1936; VALERIAN ȘESAN, *Modificarea Legii și Statutului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, Cernăuți, 1936, 87 p.; LIVIU STAN, *Mitropolitul Nicolae, apărătorul și plinitorul tradiției șaguniene*, în vol. *Omagiu I.P.S. Sale dr. Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului*, Sibiu, 1940, p. 241—248; MILAN ȘESAN, *Unificarea bisericească din 1918 ca act de întărire a unității politice a statului român*, în *M.A.*, an. XIII, nr. 11—12, 1968, p. 830—843; AUREL GH. BUCĂLAE, *Probleme în legătură cu canonicitatea în perioada reorganizării Bisericii Ortodoxe Române, între anii 1918—1925*, în *B.O.R.*, an. LXXXVII, nr. 11—12, 1969, p. 1198—1211.

Concordatul. NICOLAE BĂLAN, *Biserica împotriva Concordatului*. (Discurs în Senat), Sibiu, 1929, 52 p. (și în vol. *Biserica și viața*, Sibiu, 1947, p. 199—220); TUDOR POPESCU, *Cea mai mare primejdie națională actuală. Concordatul cu Papa*, București,

1927, 84 p.; VALERIU POP, *Acordul de la Roma*, Cluj, 1934, 161 p.; IOAN MATEI, *Valoarea Concordului încheiat cu Vaticanul*, Sibiu, 1929, 105 p.; LAZĂR IACOB, *Cultul catolic în România. Concordatul cu Vaticanul*, Oradea, 1933, 51 p.; ONISIFOR GHIBU, *Nulitatea Concordatului dintre România și Sf. Scaun*, Cluj, 1935, LIV+88 p.

Legea Cultelor. *Biserica noastră și cultele minoritare. Marea discuție parlamentară în jurul Legii Cultelor*. Cu o prefață de N. Russu—Ardeleanu, București, 1928, 439 p.; NICOLAE BĂLAN, *Biserica neamului și drepturile ei* (Discurs în Senat), Sibiu, 1928, 162 p.; și în vol. *Biserica și viața*, Sibiu, 1947, p. 98—198; GHEORGHE CIUHANDU, *Suveranitatea și solidaritatea națională*, (Discurs în Senat), București, 1928, 52 p.; AL. LAPEDATU, *Noul regim al cultelor în România*, Cuvântări rostite în Senat și în Adunarea Deputaților, București, 1928, 93 p.; IOAN MATEI, *Politica bisericească a statului român*, Sibiu, 1931, 215 p.; PĂRINTELE NICHIFOR (V. NISTOR), *Confesionalism politic*, Sibiu, 1930, 109 p.; V. NISTOR, *Să se facă dreptate. Revendicările Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1934; V. NISTOR, *Les cultes minoritaires dans le nouveau budget de la Roumanie*, 1935; ONISIFOR GHIBU, *Catolicismul unghuresc în Transilvania și politica religioasă a statului român*, ed. II, Cluj, 1932, 304 p.; ONISIFOR GHIBU, *Acte și documente privitoare la statul romano-catolic ardelean*, Cluj, 1933, 878 p.; ONISIFOR GHIBU, *Acțiunea catolicismului și a Sfântului Scaun în România întregită. Cu CLXXVII+45 acte și documente*, Cluj, 1934, CV+983 p.; LAZĂR IACOB, *Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor*, Arad, 1936.

Biserica sub ocupația horthystă: ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Un episod important din lupta pentru limba română*, București, 1978, 50 p. (extras din *Orthodoxia*, an. XXX, nr. 3, 1978, p. 417—464).

Problema reîntregirii Bisericii Române. ONISIFOR GHIBU, *O imperioasă problemă națională: unitatea religioasă a românilor*, Beiuș, 1931, 64 p.; MIRCEA PĂCURARIU, *Încercări și reveniri de preoți și parohii unite în sânul Bisericii strămoșești pînă în anul 1948*, în B.O.R., an. LXXXVI, nr. 9—10, 1968, p. 1095—1112.

II

IERARHII BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎNTRE 1918—1948

Îndată după înfăptuirea unității statale din 1918, au urmat mai multe schimbări în alcătuirea eparhiilor, precum și în conducerea lor.

Numărul eparhiilor a crescut. Astfel, la cele patru eparhii ale Mitropoliei Ungrovlahiei (București, Râmnic, Buzău și Argeș) și cele patru ale Moldovei (Iași, Roman, Huși și Dunărea de Jos — Galați), s-au adăugat cele trei eparhii din Mitropolia Transilvaniei (Sibiu, Arad și Caransebeș), Mitropolia Bucovinei (care, se înțelege că a rămas fără fostele ei eparhii sufragane din Dalmația) și Arhiepiscopia Chișinăului (devenită apoi Mitropolie). În anii următori s-au înființat șase episcopii noi: a Oradiei (legea de înființare promulgată la 30 august 1920), a Vadului, Feleacului și Clujului (18 iulie 1921), amândouă în locul fostelor vicariate de acolo (cel din Cluj înființat de «Sinodul» sau Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei Sibiului, la 7/20 iulie 1919), a Armatei (Inspectoratul Clerului Militar), cu sediul în Alba-Iulia (1921), apoi a Constanței (Tomisului), Cetății Albe—Ismail și Hotinului — cu sediul în Bălți, toate trei la 10 martie 1923.

Astfel, Legea și Statutul de organizare din 1925 a aflat în ființă 5 Mitropolii, cu 18 eparhii, plus Episcopia Armatei. În 1934, s-a înființat o Episcopie misionară pentru credincioșii ortodocși români din America, cu sediul în Detroit, în 1937 o Episcopie a Maramureșului, cu sediul în Sighet (sufragană a Mitropoliei Bucovinei), iar în 1940 o Episcopie a Timișoarei, sufragană Mitropoliei Ardealului. Astfel, numărul total al eparhiilor s-a ridicat la 22.

Patriarhul Miron Cristea. În urma demisiei lui Conon Arămescu Donici, scaunul de mitropolit primat a rămas vacant timp de un an, treburile Mitropoliei conducându-le arhierul Platon Ciosu Ploieșteanul (președinte al Sf. Sinod fiind Pimen Georgescu al Moldovei). La 18/31

decembrie 1919 a fost ales, iar în ziua următoare investit și înscăunat, noul mitropolit primat *Miron Cristea*, pînă atunci episcop al Caransebeșului, care, în 1925, a devenit primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Miron Cristea — din botez Ilie — era fiu de țărani din Toplița (azi jud. Harghita), născut în 1868, învățase la liceul grăniceresc din Năsăud, apoi la Institutul teologic din Sibiu și la Universitatea din Budapesta, unde a obținut doctoratul în Litere, pe baza unei teze despre poezia lui M. Eminescu. Reîntors de la studii, a fost mai mulți ani secretar, apoi «asesor consistorial» (consilier) la Arhiepiscopia Sibiului. La Sibiu, a fost cîțiva ani redactor la «Telegraful Român» (1898—1900), a publicat o lucrare despre iconografia Bisericii ortodoxe, alta despre noua catedrală mitropolitană din Sibiu, ridicată între anii 1902—1906 etc. La 21 noiembrie 1909, a fost ales, iar la 25 aprilie 1910 a fost instalat ca episcop al Caransebeșului. În 1918, a fost unul din luptătorii pentru unitatea națională, făcînd apoi parte din delegația care a prezentat actul unirii la București.

Dintre realizările sale, ca întîistătător al Bisericii noastre, consemnăm: reapariția revistei «*Biserica Ortodoxă Română*» (1921), precum și editarea unui organ de publicitate al Arhiepiscopiei Bucureștilor, revista «*Apostolul*» (1924), tipărirea *Bibliei* sinodale din 1936, în traducerea mitropolitului Nicodim Munteanu al Moldovei și a preoților profesori Gala Galaction (Gr. Pișculescu) și Vasile Radu (în 1938 a apărut o nouă ediție în Editura Fundațiilor pentru Literatură și Artă, numai în traducerea profesorilor G. Galaction și V. Radu), precum și a unor ediții din *Noul Testament*, sprijinirea tipăririi de lucrări teologice, înființarea seminarului pentru orfanii de război de la Cîmpulung-Muscel (1922), căruia i s-a dat numele de «Seminarul Miron Patriarhul», sprijinirea unor tineri la studii teologice în țară și peste hotare, dintre care unii au deținut rosturi de seamă în viața noastră bisericească. Tot sub el s-a înființat *Asociația generală a clerului ortodox român* (1923), care a ținut apoi mai multe congrese în diferite orașe ale țării.

Pe plan gospodăresc, merită să fie amintit faptul că actualul palat patriarhal a fost ridicat prin ostenele lui Miron Cristea. În comuna sa de naștere, Toplița, a ridicat un schit din lemn, existent și azi — cu clădirile anexe necesare — avînd hramul Sfîntul Prooroc Ilie.

Patriarhul Miron își are meritele sale și în ce privește întărirea relațiilor Bisericii noastre cu alte Biserici creștine, prin vizitele pe care le-a făcut la Locurile Sfinte în mai 1927, în Anglia în 1936 și în Polonia

în mai 1938, la care se adaugă vizitele unor trimiși ai altor Biserici la noi în țară, precum și congresele sau conferințele interteologice care s-au ținut fie la noi, fie în alte părți, la care au participat și teologi români.

În martie 1939, a plecat la Cannes, în Franța, pentru căutarea sănătății. Acolo l-a surprins moartea, la 6 martie, fiind adus apoi în țară și îngropat în catedrala patriarhală din București.

Patriarhul Nicodim Munteanu. La 30 iunie 1939, marele Colegiu electoral bisericesc a ales în scaunul de arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Ungrovlahiei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române pe *Nicodim Munteanu*, pînă atunci mitropolit al Moldovei și Sucevei. Născut la 6 decembrie 1864, într-o familie de țărani din Pipirig-Neamț, numindu-se din botez Nicolae, a învățat carte la Seminarul «Veniamin» din Iași, apoi a fost trimis de mitropolitul Iosif Naniescu la Academia duhovnicească din Kiev, unde a studiat cinci ani. Intrat în monahism la mînăstirea Neamț încă din 1893, a fost, rînd pe rînd, preot la catedrala mitropolitană din Iași, director al seminarului «Sf. Andrei» și vicar al Episcopiei Dunării de Jos, iar în 1909 vicar al Mitropoliei Moldovei, fiind hirotonit arhieru, cu titlul de Băcăuanul. La 18 februarie 1912, a fost ales episcop la Huși.

În această calitate, a reprezentat Biserica noastră la marele sobor al Bisericii Ortodoxe rusești, de la Moscova, din toamna anului 1917, cînd s-a hotărît reînființarea Patriarhiei Ortodoxe Ruse. Din iunie 1918 pînă în decembrie 1919 a fost locțiitor de arhiepiscop la una din noile eparhii. În decembrie 1923, și-a înaintat demisia din scaunul de episcop al Hușilor, retrăgîndu-se la mînăstirea Neamț. Ca stareț la Neamț, s-a îngrijit de bunăstarea ei, dar, în același timp, a putut să se ocupe de traducerea Sfintei Scripturi, precum și a unor lucrări teologice sau de zidire sufletească din rusește.

În ianuarie 1935, a fost ales mitropolit al Moldovei și Sucevei, de unde, după moartea patriarhului Miron, a fost chemat la cîrma întregii Biserici Ortodoxe Române. Păstoria lui ca patriarh s-a desfășurat în vremurile de restriște ale celui de al doilea război mondial.

În ultimii ani de păstorie, s-au reluat legăturile cu Biserica Ortodoxă Rusă. Astfel, în februarie 1945, o delegație a Bisericii noastre, în frunte cu episcopul Iosif Gafton — pe atunci al Argeșului — a participat la alegerea și înscăunarea patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia. Între 23 octombrie și 5 noiembrie 1946, o delegație a Bisericii noastre, în frunte cu patriarhul Nicodim, au făcut o vizită în Uniunea

Sovietică. La rîndul său, patriarhul Alexei, în fruntea unei delegații de ierarhi și preoți ruși, a vizitat România (cîteva centre eparhiale și mînăstiri), între 29 mai și 11 iunie 1947.

Subliniem opera literară și de traducător a patriarhului Nicodim. Cunosînd limba rusă din perioada studiilor la Kiev, a tradus sau a prelucrat din rusește peste o sută de lucrări teologice, cărți de predici sau cărți de zidire sufletească pentru credincioși. Amintim numai cîteva din ele, cu indicarea anului de apariție al ultimei ediții : 75 de *predici catehetice pentru popor* (1932), după preotul Constantin Stratilatov, *Cuvîntări apologetice* după arhiepiscopul Sergiu de Vladimir (1932), 58 de *cuvîntări la Postul mare* (1932), *Predici la sărbătorile împărătești* (1933), *Cuvîntări la sărbătorile Maicii Domnului și Duminici* (1933), *Predici despre căderea lui Adam, păcat, moarte și înviere* (1939), toate după arhiepiscopul Inocențiu al Odesei, *Paisie starețul mînăstirii Neamțu*, tradusă după protoiereul Serghie Cetfericov (ed. III, 1943), apoi lucrările teologului A. P. Lopuhin : *Ortodoxia și creștinismul apusean* (ed. III, 1943, prelucrare) și *Istoria biblică* (4 volume, 1944—1947), lucrările preotului Grigorie Petrov : *Viața de seminar* (ed. II, 1943), *Un păstor model* (ed. III, 1939) și *Pe urmele lui Hristos* (ed. III, 1943). A tradus, tot din rusește, cîteva din operele teologului englez F.W. Farrar : *Primele zile ale creștinismului* (3 vol. 1938), *Viața lui Iisus Hristos* (2 vol. 1944—1945), *Viața și operele Sf. Apostol Pavel* (3 vol. 1941—1943), *Viața și operele Sfinților Părinți și Învățători ai Bisericii* (3 vol. 1932—1935). Zeci de alte broșuri cu conținut moralizator — unele în mai multe ediții — au fost prelucrate sau traduse după preotul Grigorie Petrov, după marele scriitor Lev Tolstoi și alții. Majoritatea lor au apărut în tipografia nou-înființată la mînăstirea Neamț, și anume în colecția «*Semințe evanghelice pentru ogorul Domnului*» (35 volume). În 1913, împreună cu arhimandritul Iuliu Scriban și preotul Pavel Savin, au întocmit *Mica Biblie*, tipărită apoi și în alte ediții.

În 1936 a tipărit la Neamț — împreună cu profesorul I. D. Ștefănescu — *Biblia ilustrată*, prima lucrare de acest gen la noi. În ediția *Sfintei Scripturi* din 1936, cîteva cărți au fost traduse de el (restul de Gala Galaction și Vasile Radu). Ca patriarh, a pus sub tipar o nouă ediție sinodală a *Bibliei*, în 1944, în care 51 de cărți erau traduse de el însuși, după Septuaginta și edițiile slave, iar restul de ceilalți doi ostentori amintiți. A tipărit apoi, în cîteva ediții, *Noul Testament* și *Psaltirea*, traduse de el.

Astfel, prin traducerea *Sfintei Scripturi*, prin traducerea și prelucrarea atîtor predici, lucrări de teologie și broșuri moralizatoare, ca și

prin pastoralele și cuvântările originale, patriarhul Nicodim își înscrie numele printre cei mai de seamă reprezentanți ai teologiei ortodoxe române. Și-a dat obștescul sfârșit la 27 februarie 1948, fiind îngropat în catedrala patriarhală din București, alături de înaintașul său în scaun.

Eparhiile sufragane Mitropoliei Ungrovlahiei. *Eparhia Râmnicului* a fost păstorită de episcopul *Vartolomeu Stănescu* (1875—1954), întâi ca locțiitor (din 1920), apoi ca episcop eparhiot (1921). Vlădica Vartolomeu studiasse la Facultatea de teologie din București, apoi la Sorbona (Drept și Sociologie). În 1921 a fost ales arhieru cu titlul de Băcăuanul, îndeplinind felurite însărcinări (administrator la Casa Bisericii, profesor de Noul Testament la Facultatea de teologie din București, apoi locțiitor de episcop la Argeș). Ca episcop de Râmnic, a desfășurat o frumoasă activitate misionară, culturală și filantropică. A îndrumat activitatea preoților grupați în Societatea «Renașterea» și a revistei cu același nume, a întocmit felurite referate în Sfântul Sinod (de pildă cel privitor la îndreptarea calendarului) și a fost delegat de Sfântul Sinod la câteva întruniri mondiale creștine (Conferința ecumenistă de la Stockholm din 1925 ș.a.). Fiind pensionat de boală în 1938, treburile eparhiei au fost conduse de arhierul *Irineu Mihălcescu* Tîrgovișteanul, ca locțiitor de episcop.

La 1 noiembrie 1939 Episcopia Râmnicului Noului Severin s-a desființat, iar în locul ei s-a înființat *Mitropolia Olteniei, Râmnicului și Severinului*, cu reședința în Craiova (avînd ca sufragana Episcopia Argeșului). Ca întîistătător al noii Mitropolii a fost ales *Nifon Criveanu* (1889—1970), fost preot de mir, profesor și director la Seminarul «Nifon» din București, apoi arhieru cu titlul de Craioveanul și episcop de Huși (1934—1939), autorul unor lucrări cu conținut moralizator, pentru masele largi de credincioși. Ca mitropolit s-a remarcat mai ales prin organizarea asistenței sociale.

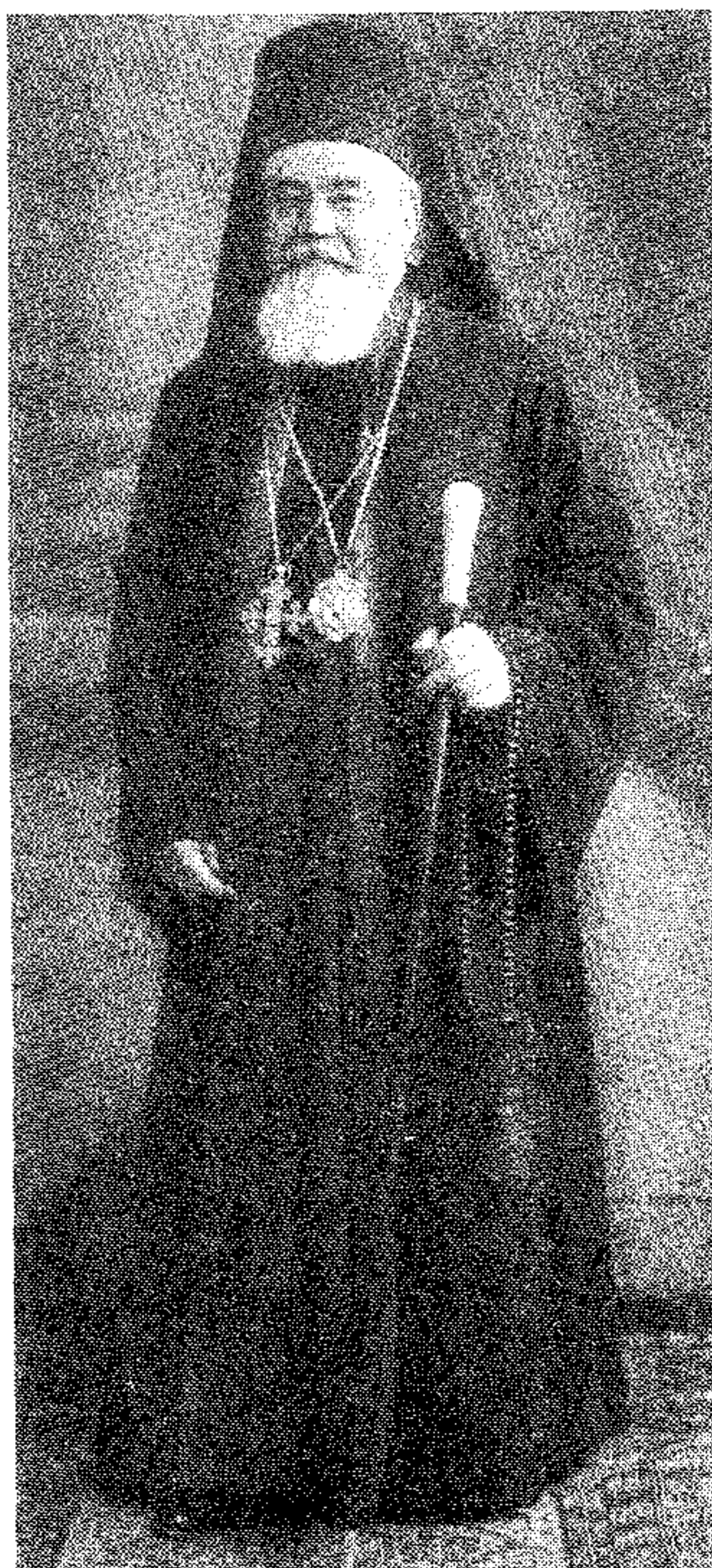
Desființarea Episcopiei Râmnicului a pricinuit multe nemulțumiri între preoții și credincioșii olteni, de aceea au cerut stăruitor reînființarea ei. Dorința li s-a împlinit la 20 aprilie 1945, cînd s-a desființat Mitropolia Olteniei. Mitropolitul Nifon a fost pensionat, reînființîndu-se, pe aceeași dată, Episcopia Râmnicului. A fost delegat la conducerea ei arhierul *Athanasie Dincă* Bîrlădeanul (1896—1973), vicarul Patriarhiei, care a rămas în fruntea ei pînă la 11 martie 1948, cînd i-a urmat *Iosif Gafton*.

Eparhia Buzăului a fost păstorită, în perioada de care ne ocupăm, de arhierul *Teofil Mihăilescu* Rîmniceanul (1921—1923), ca locțiitor, iar de la 29 martie 1923, pînă la moarte de episcopul *Ghenadie Niculescu* (1874—1942), fost protopop în Dobrogea, profesor și director al Semina-

Patriarhul Miron Cristea
(1868–1939, din 1920 mitropolit
primat, iar din 1925 patriarh).

Patriarhul Nicodim Munteanu
(1864–1948, din 1939 patriarh).

Mitropolitul Nicolae
Bălan al Ardealului (1882—
1955 , mitropolit din 1920).

Episcopul Roman Ciorogariu
al Oradiei (1852—1936, episcop din
1921).

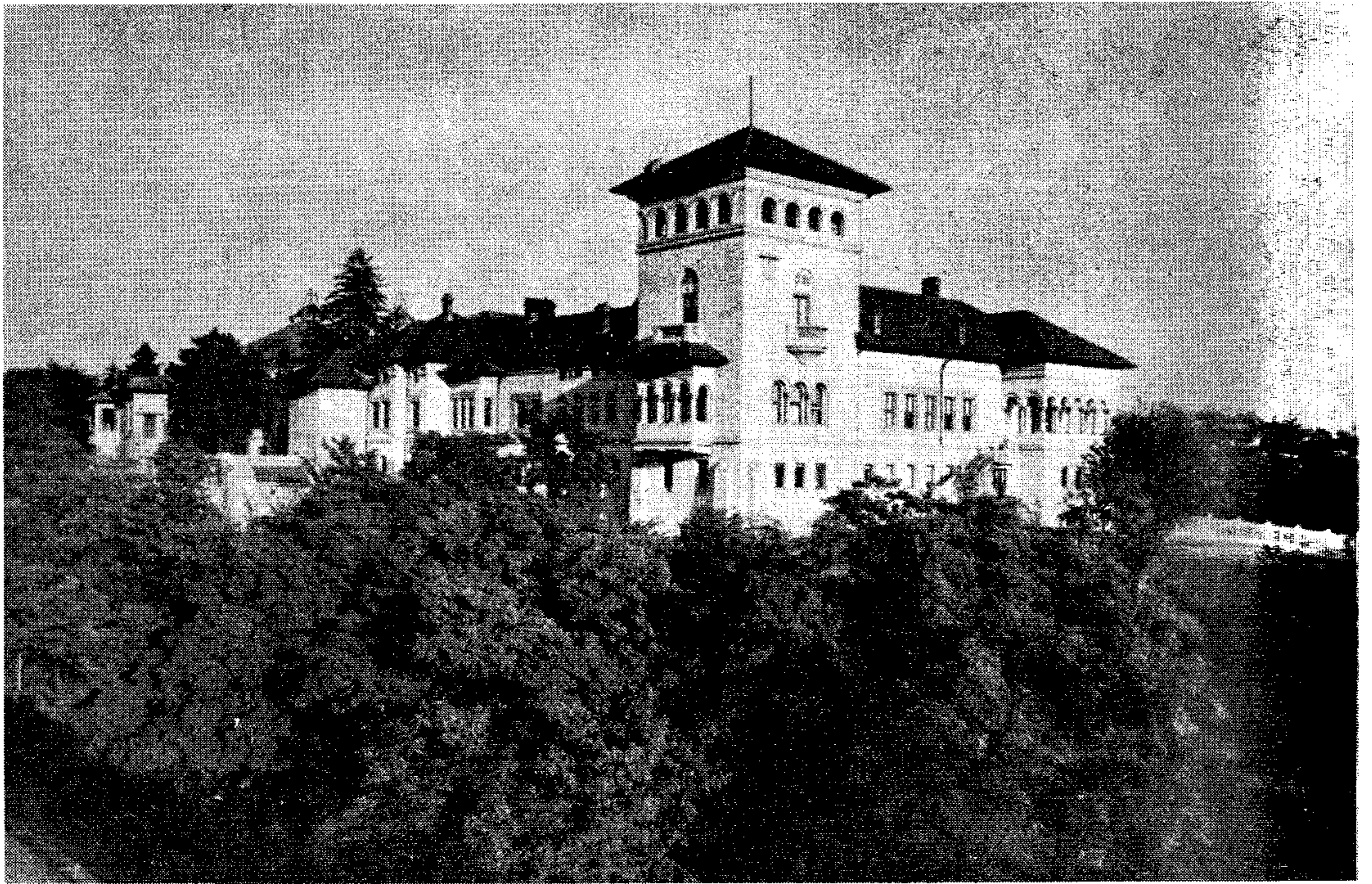
Episcopul Nicolae Ivan al
Clujului (1855—1936, episcop din
1921).

Delegați ortodocși la Congresul ecumenist de la Stockholm în 1925. În ultimul rînd mitropoliții Nicolae Bălan al Ardealului și Nectarie Cotlarciuc al Bucovinei.

Cîțiva ierarhi ortodocși la Sibiu în 1936. De la stînga la dreapta: episcopii Nicolae Colan al Clujului, Vasile Stan, vicar la Sibiu, Ghenadie Niculescu al Buzăului, mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, mitropolitul Nicodim Munteanu al Moldovei, episcopii Vartolomeu Stănescu al Rîmnicului, Andrei Magieru al Aradului, Ioan Stroia al Armatei și Nicolae Popovici al Oradiei.

Clădirea palatului patriarhal din București (1932–1935).

Reședința Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului (din 1934). În aceeași clădire se află și birourile Centrului eparhial și Seminarul teologic.

rului din Râmnicu-Vâlcea. La 11 ianuarie 1944 a fost ales în fruntea eparhiei episcopul *Antim Anghelescu*, care a păstorit pînă în 1979.

La Argeș, au păstorit cîțiva locțiitori : *Vartolomeu Stănescu Băcăuanul* (1919—1920), *Evghenie Humulescu Piteșteanul* (1920—1921), *Visarion Puiu* (episcop eparhiot, 1921—1923) și din nou *Evghenie Humulescu*, ca locțiitor (1923). La 5 iunie 1923 a fost ales ca episcop *Nichita Duma* (1864—1936), fost protopop în Reghin (j. Mureș) și senator, cu o activitate neînsemnată. I-a urmat *Grigorie Leu* (1881—1949), fost profesor și director de seminar, apoi arhieru vicar la Iași, care, în 1939 a trecut ca episcop la Huși. Au urmat doi locțiitori : *Dionisie Erhan* (1940—1941) și *Emilian Antal* Tîrgovișteanul (1941—1944), iar la 15 ianuarie 1944 a fost ales ca episcop arhieru *Iosif Gafton*, fost preot de mir, o vreme în București, consilier și vicar al Patriarhiei. A păstorit pînă în februarie 1949, la contopirea celor două Eparhii : a Râmnicului și Argeșului.

Primul episcop al noii *Eparhii a Tomisului sau Constanței* a fost *Ilarie Teodorescu* (1867—1925), fost profesor și director de seminar în București, autorul unor cărți de predici și studii omiletice. A păstorit numai doi ani (1923—1925). După moartea lui neașteptată, a urmat *Gherontie Nicolau* (1867—1949), fost preot de mir, profesor de cîntări bisericești, slujitor la catedrala mitropolitană din București. Sub acești doi vlădici s-a ridicat palatul episcopal din Constanța. S-a retras din scaun la 1 noiembrie 1942. La 10 ianuarie 1944 a fost ales ca episcop *Chesarie Păunescu*, fost mulți ani director al seminarului monahal din mînăstirea Cernica. A păstorit pînă în februarie 1949, cînd a fost trecut la Galați, în urma contopirii eparhiei Tomisului cu cea a Dunării de Jos.

Mitropolia Moldovei și Sucevei. Din anul 1909 pînă în 1934 a păstorit aci *Pimen Georgescu* (1853—1934), a cărui viață am prezentat-o în alt loc. În perioada de care ne ocupăm, reținem doar faptul că sub el s-a desfășurat la Iași serbarea comemorativă prilejuită de împlinirea a 1600 de ani de la Sinodul I ecumenic. În anii 1919 și 1927—1930 a fost președinte al Sfîntului Sinod, în timpul vacanței scaunului de mitropolit primat și a regenței lui *Miron Cristea* (1927—1930).

După moartea sa († 14 noiembrie 1934), în scaunul vacant a fost ales fostul episcop de Huși, acum stareț la Neamț, *Nicodim Munteanu* (23 ianuarie 1935). După o păstorire de numai 4 ani a fost ales patriarh.

La 29 noiembrie 1939, scaunul de mitropolit al Moldovei și Sucevei a fost ocupat de *Irineu Mihălcescu* (1874—1948). Fiu de preot din Pătîrlagele-Buzău, a făcut studii la Facultatea de teologie din București, apoi la Leipzig, unde a obținut doctoratul în Filozofie. Din 1904 pînă în 1939

a fost titularul catedrei de Teologie dogmatică și fundamentală la Facultatea de teologie din București. A tipărit zeci de lucrări de teologie, manuale didactice pentru învățământul teologic universitar, seminarial și liceal, traduceri din literatura patristică sau din cărțile sfinte ale altor religii, sute de articole în «Biserica Ortodoxă Română» sau în alte reviste. În calitate de profesor și decan al Facultății de teologie, a sprijinit numeroși tineri la studii, din care unii au fost promovați apoi în învățământul teologic universitar. A făcut parte din delegațiile Bisericii noastre la unele întruniri intercreștine.

Ca profesor, a fost și preot la biserica Amza din București, iar în 1936 a fost ridicat la treapta de arhieru-vicar patriarhal, cu titlul de Tîrgovișteanul. De la 1 noiembrie 1938, a fost locțiitor de episcop la Rîmnic, iar în noiembrie 1939 — pentru câteva săptămîni numai — locțiitor de arhiepiscop și mitropolit al Olteniei, cu titlul de Rîmniceanul.

Ca mitropolit al Moldovei și Sucevei, a păstorit în împrejurările grele ale celui de al doilea război mondial, teatrul operațiunilor de război ajungînd și pe teritoriul eparhiei sale. În timpul său, au avut loc serbările prilejuite de împlinirea a 300 de ani de la Sinodul de la Iași. Datorită îndrumărilor sale, s-a ridicat mult și nivelul revistei eparhiale *Mitropolia Moldovei*. Bătrîn și bolnav, mitropolitul Irineu s-a retras din scaun, în august 1947, urmîndu-i arhieruul său vicar, *Justinian Marina Vasluiianul*, ca locțiitor și apoi ca mitropolit (1947—1948). S-a retras la mînăstirea Agapia, unde a și murit, la 3 aprilie 1948. Vlădica Irineu rămîne în istoria Bisericii noastre ca unul din cei mai mari teologi ai ei.

Eparhia Romanului a fost cîrmuită, după paretisisul bătrînului vlădică *Teodosie Atanasiu* (1923), de episcopul *Lucian Triteanu* (1872—1953), fost consilier cultural la Arhiepiscopia Sibiului. În afară de multe lucrări gospodărești, păstoria lui n-a înregistrat fapte de seamă. S-a retras din scaun în august 1947, urmînd doi locțiitori: *Partenie Ciopron* (1947), și *Ilarion Mircea Băcăuanul* (1947—1949).

La *Huși*, după retragerea din scaun a episcopului *Nicodim Munteanu* (dec. 1923), a urmat *Iacob Antonovici* (1856—1931), din 1924 pînă la moarte († 13 dec. 1931). Vlădica Iacob a fost mulți ani preot de mir și profesor în Bîrlad, arhieru cu titlul de Bîrlădeanul în 1918, apoi vicar al Mitropoliei Moldovei (1921), episcop al Dunării de Jos (1923—1924). A publicat mai multe lucrări istorice, pe baza cărora a fost ales membru de onoare al Academiei Române, între care se impun cele 5 volume de *Documente bîrlădene*, premiate de Academie.

După el, treburile eparhiei au fost conduse — între 1932—1934 — de arhiereul *Veniamin Pocitan Bîrlădeanul* (1870—1955), fost preot de mir în București, doctor în teologie al Facultății din București, autor de lucrări istorice și de drept canonic. Din martie 1934 pînă la 30 noiembrie 1939 a păstorit la Huși episcopul *Nifon Criveanu*, viitorul mitropolit al Olteniei, iar din 1940 pînă la contopirea eparhiilor Romanului și Hușilor, în februarie 1949, episcopul *Grigorie Leu*, fost la Argeș.

Eparhia *Dunării de Jos*, cu sediul la Galați, a fost cîrmuită scurt timp de arhiereul *Platon Ciosu Ploieșteanul* (1922—1923), care a devenit apoi vicar patriarhal și de episcopul *Iacob Antonovici* (1923—1924), ales apoi la Huși, căruia i-a urmat episcopul *Cosma Petrovici* (1873—1948), fost preot și protopop în Botoșani, apoi arhiereu vicar la Iași, cu titlul de Botoșăneanul. A păstorit la Galați din iunie 1924 pînă în august 1947, cînd s-a retras din scaun, fără să se fi remarcat prin fapte deosebite. A urmat — ca locțiitor — episcopul *Antim Nica* (1947—1950).

Mitropolia Ardealului a fost cîrmuită, în perioada de care ne ocupăm, de mitropolitul *Nicolae Bălan* (1920—1955), figură reprezentativă a Ortodoxiei românești, care a dominat întreaga viață a Bisericii noastre în vremea sa. Născut într-o familie de preoți în părțile Bistriței (27 apr. 1882), a studiat la liceul grăniceresc din Năsăud, după aceea la Facultatea de teologie din Cernăuți, unde a obținut doctoratul, făcînd apoi studii de specializare la Breslau (azi Wrocław). Timp de 15 ani (1905—1920) a fost profesor de Dogmatică, Apologetică și Morală la Institutul teologic din Sibiu. În anul 1907, a pus bazele «*Revistei Teologice*» din Sibiu, prima publicație bisericească transilvăneană de înalt nivel teologic. După patru ani, i-a adăugat o colecție de lucrări, cu titlul «Biblioteca Bunului Păstor». A redactat revista pînă în 1916, cînd și-a sistat apariția din pricina războiului. În paginile ei a publicat sute de studii teologice și de îndrumare a preoțimii, cuvîntări, recenzii etc. (numărul total al scrierilor sale se ridică la peste o mie).

A fost unul din marii luptători pentru înfăptuirea unității noastre. Astfel, în 1918, a înființat, împreună cu dr. Silviu Dragomir și dr. Ioan Broșu, foaia săptămînală «*Gazeta Poporului*», pentru îndrumarea conștiințelor spre marele ideal al unității. În toamna anului 1918, Consiliul Național Român din Transilvania l-a trimis la Iași, ca să ia legătura cu cîrmuitorii politici ai României de atunci. De la Iași, a trimis o scrisoare lui Vasile Goldiș, cu îndemnul de a convoca o mare adunare națională a tuturor românilor, care să proclame unirea Transilvaniei cu România.

La 14/27 februarie 1920, a fost ales mitropolit al Ardealului. În Duminica Rusaliilor (17/30 mai 1920) a fost hirotonit arhiereu și înscăunat în catedrala mitropolitană din Sibiu. La scurt timp, a fost ales membru de onoare al Academiei Române. Mitropolitul Nicolae Bălan a deschis o epocă nouă în istoria Bisericii ardelenne, prin fapte și realizări care amintesc pe marele său înaintaș Andrei Șaguna. Activitatea lui poate fi urmărită sub mai multe aspecte.

Am arătat și în altă parte strădaniile sale neobosite — încununată cu izbândă — pentru acceptarea principiilor de organizare ale Statutului organic în Legea și Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române din 1925. De aceea, putem spune că așa cum la baza Statutului organic din 1868 a stat spiritul lui Andrei Șaguna, la temelia Legii și a Statutului de organizare din 1925 a stat spiritul mitropolitului Nicolae Bălan, care a izbutit să extindă organizarea șaguniană asupra întregii Biserici Ortodoxe din România. Prin clasicele sale discursuri rostite în Senatul țării: în 1923 la discutarea noii Constituții, în 1925, la discutarea Legii privitoare la unificarea bisericească, în 1928, la discutarea Legii Cultelor (publicat sub titlul *Biserica neamului și drepturile ei*), în 1929, cu prilejul ratificării Concordatului (apărut sub titlul *Biserica împotriva Concordatului*), mitropolitul Nicolae Bălan a apărat cu tărie autonomia Bisericii, ridicându-se împotriva partidelor politice ale vremii, care voiau să pună Biserica Ortodoxă Română într-o situație de inferioritate față de celelalte culte. O parte din discursurile parlamentare și din cuvântările mitropolitului Nicolae au fost publicate în volumele: *Mîntuiește, Doamne, poporul Tău* (1945) și *Biserica și viața* (1947).

A militat în toată viața pentru refacerea unității noastre bisericești fie în scris, fie prin cuvînt (de pildă, la Congresul preoțimii unite, ținut la Cluj în 1919, în discursurile amintite de la Senat, pe Cîmpia Libertății de la Blaj, în 1948, cu prilejul aniversării a 100 de ani de la revoluție). A primit cu multă căldură pe preoții și credincioșii uniți care au revenit la Biserica strămoșească pînă în 1948. Spre sfîrșitul vieții, i-a fost dat să se bucure de înfăptuirea marelui act al Reîntregirii bisericești din octombrie 1948.

Dar marea operă — am putea spune nemuritoare — a mitropolitului Nicolae — a fost cea culturală. Datorită strădaniilor sale neobosite, Sibiuul a devenit unul din cele mai însemnate centre tipografice-editoriale din toată Patriarhia Română. La vechile publicații periodice, *Telegraful Român* (din 1853) și *Revista Teologică* (a cărei apariție s-a reluat în 1921), supravegheate îndeaproape de mitropolitul Nicolae, s-au adăugat foaia

religioasă pentru popor *Lumina Satelor* (din 1922) precum și câteva colecții de lucrări teologice (*Seria Didactică* și *Seria Teologică*, ambele în 1933) sau cu caracter educativ și misionar (*Popasuri duhovnicești*, *Veniți la Hristos*) etc. În timpul păstoririi sale, s-au tipărit peste două sute de lucrări, din toate ramurile teologiei, fie de profesorii Academiei teologice «Andreiane» sau de la alte Academii, fie de unii preoți.

Vechiul Institut teologic din Sibiu a fost ridicat la rangul de Academie (1921), cu patru ani de studii, obținând, după lungi stăruințe din partea mitropolitului Nicolae, dreptul de a conferi licența în teologie (1943). Pentru pregătirea viitorilor ierarhi, profesori de teologie, consilieri etc., a trimis mulți tineri la studii teologice fie în țară, fie peste hotare (Atena, München, Berlin, Tübingen, Leipzig, Viena, Breslau, Strasbourg, Roma, Varșovia etc.). Din pleiada tinerilor formați sub îndrumarea sa, din care mulți sînt încă în viață, amintim pe mitropolitul Nicolae Colan, episcopul Nicolae Popoviciu, profesorii Nicolae Terchilă, Dumitru Stăniloae, Nicolae Neaga, Liviu Stan, Grigorie Marcu, Spiridon Căndea, Dumitru Călugăr, Nicolae Balca, Teodor Bodogae, mitropolitul Nicolae Mladin și numeroși alții. Prin aceștia, teologia românească a ajuns la un deosebit prestigiu în rîndul Bisericilor creștine.

Pentru trebuințele profesorilor și studenților Academiei, a ridicat o capelă și o clădire pentru bibliotecă, înzestrînd-o cu felurite cărți din țară și de peste hotare (colecția J. P. Migne, de pildă), încît azi este una din cele mai valoroase biblioteci de specialitate din țară.

A purtat o grijă statornică Școlii Normale «Andrei Șaguna» din Sibiu, pe seama căreia a ridicat o nouă clădire, Liceelor confesionale «Andrei Șaguna» din Brașov și «Avram Iancu» din Brad. A înființat în Sibiu o școală de cîntăreți bisericești (1927), un seminar teologic cu 4 clase, în care se primeau absolvenți de 4 clase secundare (desființat la scurt timp) și o Școală normală de fete, pusă sub conducerea Arhiepiscopiei.

Aceeași grijă a arătat preoțimii din Arhiepiscopie. Încă din 1919, a avut un cuvînt hotărîtor la înființarea Asociației «Andrei Șaguna» a clerului din Mitropolia Ardealului. An de an s-au întrunit Congrese ale Asociației în felurite orașe din cuprinsul Mitropoliei, dezbătînd cîte o problemă de importanță practică din toate ramurile teologiei. S-a îngrijit de salarizarea clerului, a cîntăreților bisericești, de încadrarea preoților în Casa de pensii a statului, luînd cuvîntul și în Senatul țării pentru sprijinirea acestor deziderate. A stăruit pentru înzestrarea tuturor centrelor eparhiale și a parohiilor cu pămînt arabil și pădure de la stat (și de la Reforma agrară), pentru asigurarea existenței materiale a clerului. S-au

înființat câteva protopopiate și zeci de parohii noi, iar preoțimea a fost îndrumată spre o activitate susținută, prin publicațiile teologice care apăreau la Sibiu, prin felurite cercuri pastorale, înființate în toate părțile eparhiei, prin cursuri pastorale la Sibiu etc. A făcut numeroase vizite pastorale, sfințind biserici, slujind și predicând credincioșilor.

La Sibiu, a înființat un internat arhidiecezan, în care erau crescuți gratuit sau cu o taxă redusă, sub directa îndrumare a Bisericii, fiii de preoți — mai ales orfani — elevi la diferite școli din Sibiu. Tot în Sibiu funcționa un orfelinat, sub conducerea Arhiepiscopiei.

Sub raportul ctitoriilor, trebuie să ne reținem atenția refacerea din temelie a mănăstirii brîncovenești de la Sîmbăta de Sus, din daniile clerului și credincioșilor din Arhiepiscopie, dar și din alte părți ale țării. În felul acesta, a reînviat monahismul ortodox transilvănean, căci, pînă atunci, Arhiepiscopia Sibiului nu avea nici o mănăstire.

A ridicat de asemenea un cămin preoțesc în stațiunea Bazna, un cămin și un schit în stațiunea Păltiniș, capela Academiei teologice Andreiane din Sibiu. În timpul arhipăstoririi sale, s-au ridicat peste 150 de biserici în toate orașele mari și în multe sate ale eparhiei (Sighișoara, Mediaș, Blaj, Hunedoara, Orăștie, Miercurea Ciuc, Gheorghieni etc.), la care se adaugă peste 150 de case parohiale.

Ca membru al Sfîntului Sinod, mitropolitul Nicolae Bălan a fost sufletul discuțiilor, autorul multor referate și propuneri, așa cum era odinioară episcopul Melchisedec al Romanului. A primit din partea Sfîntului Sinod însărcinarea să o reprezinte la mai multe întruniri și congrese intercreștine în afara hotarelor țării (Congresul ecumenist de la Stockholm în 1925, Conferința creștinismului practic de la Berna din 1926). În septembrie—octombrie 1925, a condus un pelerinaj la Locurile Sfinte, cu vizitarea patriarhiilor apostolice de Constantinopol, Ierusalim și Alexandria.

Mai amintim că în ședința Consiliului de coroană din 29—30 august 1940, în care s-a dezbătut situația politică gravă a României, mitropolitul Nicolae a fost printre cei 10 membri ai Consiliului care au votat împotriva Diktatului de la Viena, rostind o înflăcărată cuvîntare, în care apăra integritatea teritorială a României.

Astfel, prin bogata și multilaterală sa activitate, mitropolitul Nicolae Bălan a înscris una dintre cele mai luminoase pagini din istoria Bisericii românești. A murit la 6 august 1955, fiind îngropat în biserica mănăstirii Sîmbăta de sus, ctitoria sa.

Episcopia Aradului. La 21 ianuarie 1925, a murit bătrînul episcop *Ioan Papp* (1903—1925), un timp și locțiitor de mitropolit (1918—1920), care a avut un rol pozitiv în desfășurarea evenimentelor premergătoare unirii Transilvaniei cu România, fiind unul din cei trei președinți ai Adunării de la 1 decembrie 1918.

Locul său a fost ocupat de tînărul episcop *Grigorie Comșa* (1889—1936), fiu de învățător confesional din părțile Făgărașului, doctor în Drept și Teologie, fost un timp diacon al catedralei mitropolitane din Sibiu și subdirector în Ministerul Cultelor. Episcopul Grigorie a desfășurat, pînă în ceasul morții sale premature, o neobosită activitate pentru stăvilirea sectelor din eparhia sa și pentru îndrumarea morală a credincioșilor. În acest scop, a tipărit zeci de volume de predici și broșuri, în colecția numită *Biblioteca creștinului ortodox*. Pentru această intensă și variată activitate culturală, Academia Română l-a ales membru de onoare. Episcopul Grigorie, deși a trăit puțin, s-a arătat ca un mare ierarh cărturar.

Opera sa a fost continuată de episcopul Dr. *Andrei Magieru* (1891—1960), fiu de preot din părțile Hălmagiului, doctor în teologie de la Cernăuți și absolvent al Facultății de litere din Budapesta, fost profesor și rector al Academiei teologice din Oradea și arhieru-vicar al Episcopiei de acolo. În cei 24 de ani de arhipăstorire la Arad (1936—1960), s-a remarcat mai cu seamă prin viața sa aleasă, prin vizitele sale canonice, prin îndrumarea tipăriturilor bisericești. A făcut parte din cîteva delegații ale Bisericii noastre peste hotarele țării (în Anglia în 1936 ș.a.).

Episcopia Caransebeșului și-a dobîndit, în martie 1920, păstorul dorit, în persoana consilierului eparhial Dr. *Iosif Bădescu*, ales și în 1909, dar neîntărit de guvernul din Budapesta. A păstorit pînă la moartea sa, întîmplată la 11 iulie 1933.

În toamna aceluiași an a fost ales episcop arhimandritul Dr. *Vasile Lazarescu* (1894—1969), tot un bănățean, cu studii teologice la Cernăuți și de filozofie la Budapesta și Viena, fost profesor de Dogmatică și Apologetică la Academiiile teologice din Sibiu și Oradea. A publicat cîteva studii din domeniul Teologiei sistematice: *Cultul inimii lui Iisus la romano-catolici* (Sibiu, 1923), *Creștinismul și științele oculte* (1924), volumele de predici *Pîrga darului* (1936) și *Praznic luminat* (1940), lucrarea *În ce ne deosebim?* (de greco-catolici, Timișoara, 1958). Ca episcop la Caransebeș s-a ocupat de ridicarea nivelului Academiei teologice, prin aducerea unor profesori destoinici, și de reînființarea unor mînăstiri bănățene (Săraca, Partoș, Sfîntul Ilie, Cebza etc.). În iunie

1940 a fost ales în fruntea noii *Episcopii a Timișoarei*, fiind instalat numai la 25 martie 1941. În iunie 1947, Episcopia a fost ridicată la rangul de Arhiepiscopie, iar în septembrie același an la rangul de Mitropolie. Mitropolitul Vasile a păstorit pînă la 18 decembrie 1961, cînd a fost pensionat.

În scaunul rămas vacant de la Caransebeș a fost ales *Veniamin Nistor* (1886—1963), fost ani în șir consilier la Arhiepiscopia Sibiului. Ca episcop, a îndrumat cu grijă activitatea editorială și noua revistă teologică de la Caransebeș, «*Altarul Banatului*» (din 1944). În februarie 1949, eparhia Caransebeșului s-a contopit cu Arhiepiscopia Timișoarei, iar episcopul Veniamin s-a retras la catedrala Reîntregirii din Alba Iulia.

La 30 august 1920, s-a înființat *Episcopia Oradiei*, în locul vechiului vicariat (consistoriu) dependent de Episcopia Aradului, iar la 3/16 octombrie 1920 a fost ales primul episcop, vicarul *Roman Ciorogariu* (1852—1936). A fost înscăunat numai la 2 octombrie 1921, căci în decembrie 1920 a fost rănit într-un atentat în Senat. Originar din Pecica-Arad, a făcut studii la Institutul teologic din Arad, la Leipzig și Bonn, apoi a ajuns profesor (din 1881 și director din 1901) la Institutul teologic-pedagogic din Arad. A fost unul din marii luptători pentru drepturile poporului român din Transilvania, cu rosturi de seamă în conducerea Partidului Național Român, ziarist de mare talent, unul din fondatorii ziarelor «*Tribuna Poporului*» (1897), devenită «*Tribuna*» (în 1903), amîndouă la Arad. În 1917 a fost numit vicar al Consistoriului din Oradea, iar în anul următor, a fost ales președintele Consiliului Național Român din Oradea. Ca episcop, a cumpărat o reședință corespunzătoare, a pus bazele foii eparhiale «*Legea românească*» (1921) și a unei tipografii, a deschis cursurile unei Academii teologice (1923), cu un corp profesoral deosebit de select, din care s-au recrutat doi ierarhi și mai mulți profesori pentru învățămîntul teologic universitar, a deschis o școală de cîntăreți bisericești, a sprijinit cu burse pentru specializare cîțiva tineri din eparhia sa, a înființat o mînăstire la Izbuc. Astfel, deși era înaintat în vîrstă și suferind după atentatul din Senat, episcopul Roman a făcut din Oradea un însemnat centru cultural-teologic. A murit la 21 ianuarie 1936.

În locul său a fost ales profesorul de teologie de la Sibiu *Nicolae Popoviciu* (1903—1959). A fost unul din cei mai învățați ierarhi ai vremii, cu studii la Cernăuți și în diferite centre teologice de peste hotare (Atena, München ș.a.). De la el au rămas două lucruri teologice de mare valoare: *Începuturile nestorianismului* (1933) și *Epicleza euharistică* (1933), precum și alte studii, articole etc. Ca episcop de Oradea, s-a pre-

ocupat de activitatea Academiei teologice și de cea editorială. În 1940, la ocuparea Transilvaniei de nord de Ungaria horthystă a fost silit să se refugieze, cu consiliul său eparhial, la Beiuș. A păstorit pînă în 1950.

La 7/20 iulie 1919, Sinodul Arhiepiscopiei Sibiului a hotărît (deși n-avea calitatea), înființarea unui Consistoriu ortodox român la Cluj, încredințînd conducerea lui consilierului *Nicolae Ivan* de la Sibiu. La 18 iulie 1921 s-a înființat *Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului*, cu reședința în Cluj și cu jurisdicție peste teritoriile din dreapta Mureșului, care pînă atunci aparțineau Arhiepiscopiei Sibiului. La 15/28 septembrie 1921, Nicolae Ivan (1855—1936) a fost ales, apoi înscăunat episcop, păstorind pînă la moarte (3 februarie 1936). Era originar din părțile Sibiului, a fost un timp preot în Aiud, redactor la «*Telegraful Român*», protopop la Alba Iulia și Orăștie, apoi consilier economic (din 1897) al Arhiepiscopiei Sibiului. În această calitate, a îndrumat lucrările de construcție a catedralei mitropolitane de aici și a izbutit să cumpere mai multe imobile pe seama Arhiepiscopiei, care, în condițiile de atunci, erau singurele resurse materiale ale Bisericii. În momentul începerii activității sale la Cluj, noua eparhie nu avea decît unele fonduri puse la dispoziție de Arhiepiscopia Sibiului, fiind deci lipsită de o reședință eparhială (a stat un timp în casă închiriată), de catedrală și ori ce alte așezăminte bisericesti. Printr-o muncă stăruitoare, deși era înaintat în vîrstă, episcopul Nicolae Ivan a izbutit să creeze noii eparhii o situație mai bună decît unora din cele cu o existență de sute de ani. De pildă, a cumpărat impunătorul palat episcopal de azi, în care a așezat reședința, birourile Consiliului eparhial, Academia teologică. Între anii 1921—1933, a înălțat marea catedrală episcopală, o realizare arhitectonică deosebită (arhitectul G. Cristinel), o biserică în Cluj cu hramul Sfîntul Nicolae (1931—1932), a cumpărat zeci de imobile, care au întărit puterea economică a eparhiei. În celelalte orașe mari din eparhie, a sprijinit ridicarea de case parohiale și mai ales de biserici monumentale : Tg. Mureș, Aiud, Turda, Bistrița, Sovata, Borsec etc. A sprijinit înființarea primei mînăstiri din eparhie, Sfînta Ana din Rohia, lîngă Tg. Lăpuș, de către preotul-ctitor Nicolae Gherman.

Pe tărîm cultural, deși nu era un cărturar în sensul strict al cuvîntului, a înființat Academia teologică din Cluj, cu profesori bine pregătiți, toți cu doctoratul în teologie la Cernăuți, recrutați pe bază de concurs (1924). A pus bazele foii eparhiale «*Renășterea*» (1923) și a unei tipografii eparhiale, în care s-au tipărit zeci de lucrări teologice sau de zidire sufletească, fie de profesorii Academiei, fie de unii preoți. A

sprijinit activitatea multor asociații culturale din Transilvania («Astra», «Liga culturală»), a acordat numeroase ajutoare materiale — din banii săi — la diferite instituții culturale, parohii sărace, studenți, elevi și meseriași săraci etc. Pentru multilaterală și rodnică sa activitate, Academia Română l-a ales membru de onoare al ei.

Prin testament a rînduit ca din bunurile sale personale să se constituie o fundație pentru acordarea de burse studenților români dornici să-și completeze studiile în țară sau peste hotare. Întreaga agoniseală a vieții a lăsat-o Episcopiei. Foarte înaintat în vîrstă, vlădica Nicolae și-a dat obștescul sfîrșit la 3 februarie 1936, fiind îngropat în catedrala episcopală din Cluj (pentru meritele sale, guvernul de atunci a hotărît să i se facă funeralii naționale, cum i s-au făcut și lui Roman Ciorogariu). Spirit practic rar întîlnit, bun organizator și gospodar, de o tenacitate deosebită în rezolvarea scopurilor urmărite, episcopul Nicolae Ivan poate fi socotit drept ctitorul și organizatorul Episcopiei ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului.

Urmașul său a fost episcopul *Nicolae Colan* (1893—1967), unul din ucenicii mitropolitului Nicolae Bălan. Originar din Țara Bîrsei, a făcut studii la Liceul «Andrei Șaguna» din Brașov, la Institutul teologic din Sibiu, la Facultatea de litere din București, apoi studii de specializare în teologie la Berlin. A desfășurat o frumoasă activitate ca profesor (1922) și rector (1928) la Academia teologică «Andreiană» din Sibiu, publicînd felurite lucrări teologice : *Sf. Pavel către Filimon* (1925), *Cartea Sf. Apostol Pavel către Efeseni* (1929), *Biblia și intelectualii* (1929) ; a tradus lucrarea lui Fr. W. Foerster *Hristos și viața omenească* (2 vol., 1925—1926). Ani în șir a redactat «*Revista Teologică*» de la Sibiu (1924—1936), publicînd în paginile ei sute de articole, recenzii etc., iar în 1934 a întemeiat revista «*Viața Ilustrată*». A fost secretar general al Asociației clerului «Andrei Șaguna», președinte al «Reuniunii meseriașilor români din Sibiu», membru în conducerea altor așezăminte culturale și bisericești.

Ales episcop la Cluj (29 aprilie 1936), a continuat activitatea vrednicului său înaintaș, îndrumînd — cum era și firesc — mai ales activitatea culturală-editorială. De pildă, a condus, în continuare, revista «*Viața ilustrată*», a îndrumat foaia eparhială «*Renașterea*», a pus bazele a două colecții — «*Cărțile vieții*» (1937) și «*Veniți de luați lumină*» (1941) —, a îndrumat activitatea Academiei teologice, a deschis o școală de cîntăreți bisericești la Nușeni, un liceu mixt ortodox în Cluj și două internate, toate sub conducerea Episcopiei.

În anul 1940, în urma nedreptului Diktat de la Viena, a fost singurul ierarh ortodox care a rămas în teritoriul vremelnice ocupat, luînd asupra sa și cîrmuirea duhovnicească a credincioșilor din eparhiile Maramureșului (ocupată în întregime), a Oradiei și Sibiului (ocupate parțial). A cercetat acum sute de parohii românești aflate sub jurisdicția sa, de la Budapesta pînă la Vîlcele — Sfîntul Gheorghe. În ciuda condițiilor vitrege de lucru, totuși Academia teologică a continuat să funcționeze (însuși episcopul preda acum cursuri de Noul Testament), iar tipografia lucra în același ritm susținut. De pildă, acum s-a tipărit *Noul Testament*, în două ediții (1942 și 1945), avînd la bază textul Bibliei lui Șaguna, fiind răspîndit atît între credincioșii ortodocși cît și greco-catolici din Ardealul de nord. În anul 1938 Academia Română l-a ales membru de onoare al ei, iar în 1943 membru activ, în locul marelui om politic Nicolae Titulescu (discursul de recepție l-a rostit în 1945).

După o activitate de 21 de ani la Cluj, vlădica Nicolae a fost ales mitropolit al Ardealului (23 mai 1957), unde a păstorit pînă la moarte (15 aprilie 1967).

În 1937 s-a reînființat vechea Episcopie ortodoxă a *Maramureșului* cu reședința în Sighet, sufragană a Mitropoliei Bucovinei. Primul ei titular a fost episcopul *Vasile Stan* (1875—1945), ales în noiembrie 1938, fost profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu, apoi arhiereu vicar al Arhiepiscopiei Sibiului, cu titlul Rășinăreanul. A păstorit foarte puțin, căci în 1940, în urma Diktatului de la Viena, a trebuit să-și părăsească eparhia. Din 1945 a fost cîrmuită de episcopii locțiitori *Policarp Morușca*, apoi de *Evghenie Laiu*, iar către sfîrșitul anului 1947 a fost ales episcop protopopul *Sebastian Rusan* (1884—1956). Eparhia a fost desființată la 18 septembrie 1948.

În ce privește *Mitropolia Bucovinei*, ea a fost cîrmuită în această perioadă (1902—1924) de bătrînul mitropolit *Vladimir Repta* (1841—1926), fost profesor la Facultatea de teologie din Cernăuți, apoi de *Nectarie Cotlarciuc* (1875—1935), din 1924, fost profesor la aceeași Facultate, autorul unor lucrări teologice de valoare, în nemțește și românește (între care o nouă ediție, îmbunătățită, a manualului de *Liturgică* a lui V. Mitrofanovici—T. Tarnavschi). Ca mitropolit, a fost delegat de Sfîntul Sinod la mai multe congrese și întruniri bisericești de peste hotare (Congreșele ecumeniste de la Stockholm în 1925 și Lausanne în 1927, Congresul vechilor catolici de la Viena, 1931). Ultimul mitropolit al Bucovinei a fost *Tit Sîmedrea* (1886—1971), între anii 1941—1945, fost preot de mir, profesor la Academia de muzică bisericească

din București, arhiereu-vicar patriarhal cu titlul de Tîrgovișteanul, apoi episcop, autor de lucrări de istorie bisericească de o valoare deosebită (o nouă ediție din *Viața Sf. Nifon* a lui Gavriil Protul în 1937, mai multe studii asupra *Pripelelor lui Filotei monahul*, studii asupra vechilor noastre mînăstiri etc.). A urmat locotenența arhiereului *Emilian Antal* Tîrgovișteanul (1945—1948), după care, în 1948, Mitropolia a devenit Arhiepiscopie cu sediul în Suceava. În februarie 1950, parohiile ei au trecut la Arhiepiscopia Iașilor.

Ca *inspectori ai clerului militar* (episcopi ai Armatei) cu sediul în Alba Iulia, au funcționat: *Iustinian Teculescu* (1923—1924), fost proto-pop în Alba Iulia, *Ioan Stroia* (1925—1937), fost profesor la Institutul teologic-pedagogic și proto-pop în Sibiu și *Partenie Ciopron* (1937—1948).

Episcopia misionară ortodoxă română din America. Către sfîrșitul secolului al XIX-lea și mai ales la începutul secolului nostru, mulți români din Transilvania, Banat și Bucovina, deci din teritorii care făceau parte din imperiul habsburgic, siliți de nevoile de acasă, au emigrat în Statele Unite ale Americii și Canada, socotind că acolo vor găsi o viață mai bună. Înmulțindu-se numărul lor, și-au ridicat biserici și au înființat parohii. Prima parohie românească în Canada a fost cea din Regina Sask, condusă de arhimandritul Evghenie Ungureanu, trimis de Mitropolia Moldovei (1903), care a construit aici prima biserică românească din Canada și a înființat apoi alte 10 parohii. În Statele Unite prima parohie românească s-a înființat la Cleveland, la 25 august 1904.

În anul următor, Arhiepiscopia Sibiului a trimis în Statele Unite pe preotul Moise Balea, pentru a conduce parohia din Cleveland. Fiind o fire energică și întreprinzătoare, a izbutit să înființeze vreo 15 alte parohii ortodoxe românești în jurul Clevelandului. În 1906 a început construcția primei biserici românești în Statele Unite, la Indiana Harbor.

De la Sibiu au fost trimiși apoi alți preoți, între care Trandafir Scorobeț, Simion Mihălțan, care a păstorit 50 de ani în Indiana Harbor ș.a. Acești preoți misionari au construit biserici, au organizat parohii, au înființat felurite societăți culturale și bisericești, au editat ziare românești. Între parohiile românești create înainte de primul război mondial pomenim pe cele din Cleveland (astăzi East Chicago), Detroit—Michigan, Philadelphia—Pennsylvania, Canton—Ohio, Youngstown—Ohio, Akron—Ohio, Farrel—Ohio, Cincinatti—Ohio, Gary—Indiana, St. Paul—Minnesota ș.a.

În același timp, Mitropolia de la Blaj a trimis și câțiva preoți români greco-catolici, primul fiind Epaminonda, fiul lui Vasile Lucaciu.

Fiind însă prea puțini preoți și greu de îndrumat duhovnicește, românii americani au căzut pradă nenumăratelor secte religioase existente acolo. După primul război mondial, o bună parte din ei s-au reîntors în patrie (unii au adus și sămînța învățăturilor diferitelor secte, răspîndindu-le și la noi).

Din inițiativa preotului dr. Lazăr Gherman, fost profesor la Facultatea de teologie din Cernăuți, stabilit acolo ca preot, s-a propus înființarea unei episcopii ortodoxe române autonome în America, dar sub jurisdicția Arhiepiscopiei Bucureștilor. Prima hotărîre în acest sens s-a luat la 9—10 martie 1918, într-o mare adunare bisericească a românilor, ținută la Youngstown—Ohio, doleanță exprimată apoi și în anii următori.

În 1929, mitropolitul Nicolae Bălan a trimis în America pe consilierul Trandafir Scorobeț de la Sibiu, care păstorise acolo și înainte de primul război. El a întrunit pe reprezentanții preoților și credincioșilor din America într-un Congres la Detroit, care a hotărît din nou constituirea unei Episcopii misionare autonome sub jurisdicția Sfîntului Sinod din România (25—28 aprilie 1929). Un nou Congres, întrunit la Cleveland, în 1932, a votat «Statutul pentru organizarea Episcopiei românești din America», aprobat și de Sfîntul Sinod la 15 iunie 1933.

La 5 mai 1934 s-a promulgat «Legea pentru înființarea Episcopiei misionare pentru creștinii ortodocși români din țările neortodoxe apusene». La 26 ianuarie 1935, Sfîntul Sinod a ales ca episcop misionar pe arhimandritul *Policarp Morușca* (1883—1958), pe atunci starețul mînăstirii Hodoș—Bodrog din eparhia Aradului, fost preot de mir, redactor la «Revista Teologică» de la Sibiu, autorul unor cărți religioase pentru popor. A fost instalat în catedrala românească Sfîntul Gheorghe din Detroit, la 4 iulie 1935. În cei 4 ani de păstorire efectivă în America, a ridicat o reședință episcopală la Detroit, cu o fermă, cămin pentru bătrîni și un început de mînăstire, a pus bazele foi de zidire sufletească și a calendarului «*Solia*», a sfințit numeroase biserici și a cercetat aproape toate parohiile românești. La 5—7 septembrie 1936, s-a întrunit primul Congres al Episcopiei misionare (pînă atunci se mai ținuseră patru congrese bisericești), pornind la organizarea temeinică a eparhiei. În ajunul izbucnirii celui de al doilea război mondial, existau 4 protopopiate cu 33 parohii, 54 filiale, 26 biserici și 5 paraclise în Statele Unite, 2 protopopiate cu 11 parohii, 8 filiale și 17 biserici în Canada. Tot în cadrul Bisericii funcționau felurite școli parohiale, organizații de tineret, reuniuni de femei, coruri etc. Existau peste 30 de preoți la un număr de aproape 30.000 de credincioși.

În 1939, episcopul Policarp, venind în țară, nu s-a mai putut înapoia în America din pricina războiului. Eparhia a fost condusă de vicarul său pînă în 1950, cînd a primit un nou cîrmuitor în persoana episcopului *Andrei Moldovanu* (1950—1963), de mulți ani preot acolo.

Credincioșii ortodocși români din *Iugoslavia* au fost în atenția ierarhilor din Transilvania și Banat. Astfel, episcopul Iosif Bădescu al Caransebeșului a cercetat parohiile românești de acolo în 1928, iar mitropolitul Nicolae Bălan, episcopul Grigorie Comșa de la Arad și prof. Silviu Dragomir au fost la Belgrad și Carloviț, unde au încheiat o convenție bisericească cu Iugoslavia (1933).

Pentru credincioșii ortodocși români rămași pe teritoriul *Ungariei*, s-a constituit un vicariat cu sediul la Gyula, dependent de Episcopia Aradului (27 martie 1946).

Și-au continuat activitatea și bisericile (capelele) românești din Paris, Baden-Baden și Viena, prezentate într-un capitol anterior.

Concluzii. *Din cercetarea istoriei Bisericii Ortodoxe Române în perioada 1918—1948, rezultă că ea a avut o seamă de ierarhi vrednici, între care s-au remarcat: patriarhii Miron Cristea și Nicodim Munteanu, mitropoliții Nicolae Bălan al Ardealului și Irineu Mihălcescu al Moldovei, episcopii Nicolae Ivan de la Cluj, Roman Ciorogariu de la Oradea, Grigorie Comșa de la Arad.*

BIBLIOGRAFIE

Izvoarele sînt cele de la capitolul precedent, la care se adaugă felurite Anuare ale eparhiilor.

Lucrări speciale, Patriarhul Miron. ROMULUS CÂNDEA, *Patriarhul Miron Căndea*, Cernăuți, 1925, 23 p. (extras din *Candela*, an. XXXVI, 3—7, 1925, p. 73—95); ION RUSU ABRUDEANU, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea. Omul și faptele*, I, București, 1929, 480 p.; VASILE NETEA, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul Dr. Miron E. Cristea. La împlinirea vîrstei de 70 ani (1868—1938)*, Tg. Mureș, 1938, 36 p. + 1 tab. genealogic; *Inchinare Înalt Prea Sfințitului Patriarh Dr. Miron Cristea*, în B.O.R., an. LVI, nr. 11—12, 1938, p. 609—712 (și extras: București, 1938, VI+292 p.); vezi și B.O.R., an. LVI, nr. 3—4, 1939; IOACHIM CRĂCIUN, *Cel dintîi patriarh al României, Miron Cristea. Cuvîntare ținută la Institutul de Istorie Națională din Cluj...*, Cluj, 1939, 14 p.; GHEORGHE COTOȘMAN, *Contribuții la istoria vieții românești din Transilvania la finea veac. al XIX-lea. Însemnări inedite ale Prea Fericitului Patriarh Miron*, în *Anuarul Academiei Teologice din Caransebeș*, 1939—1940, p. 1—84 (și extras).

Patriarhul Nicodim, *Inchinare Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim al României*, în B.O.R., an. LXIII, nr. 11—12, 1945, p. 553—756; Vol. *Prinos închinat Înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României, cu prilejul împlinirii a 80 de ani de vîrstă, cincizeci ani de preoție și șapte ani de patriarhat*, București, 1946, XXX+312 p.; TEODOR N. MANOLACHE, *Bibliografia I.P.S. Nicodim patriarhul României*, (Neamț), 1947, 181 p.

Mitropolitul Nicolae Bălan. Vol. *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorie*, Sibiu, 1940, XVIII+804 p. (interesează p. I—XVIII + 1—280 și îndeosebi studiul lui GRIGORIE T. MARCU, *Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului Bio-bibliografie*, p. 65—128, precum și al lui ȘTEFAN METEȘ, *Viața Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania în cei din urmă douăzeci de ani (1919—1939)*, p. 543—566); aceleași studii publicate în R.T., an. XXX nr. 5—8, 1940, p. 121—464; Vol. *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului la cincizeci de ani de activitate bisericească, 1905—1955*, Sibiu, 1956, 459 p.; MIRCEA PĂCURARIU, *Din viața Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania în ultimii 50 de ani (1925—1975)*, în M.A., an. XX, nr. 11—12, 1975, p. 796—818 (cu date și despre alți ierarhi).

Mitropolitul Irineu Mihălcescu. *Rev. Studii Teologice*, an. VII, 1938—1939, (număr omagial; vezi îndeosebi studiul lui EMILIAN VASILESCU, *Bibliografia I.P.S. Irineu Mihălcescu*, p. 245—325); N. C. BUZESCU, *Profesorul de teologie și mitropolitul Ioan Irineu Mihălcescu*, în B.O.R., an. XCIII, nr. 1—2, 1975, p. 118—129; NICOLAE CHIȚESCU, *La 30 de ani de la trecerea la cele veșnice a profesorului de teologie și mitropolitului Ioan Irineu Mihălcescu*, în S.T., an. XXX, nr. 3—4, 1979, p. 333—343.

CONSTANTIN BELDIE, *Viața și scrierile episcopului Hușilor Iacov Antonovici*, Birlad, 1932, 58 p.

DUMITRU CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile P. S. Episcop Vartolomeu pînă la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Rm. Vâlcea, 1935.

SEBASTIAN STANCA, *Episcopia ortodoxă română a Vadului, Feleacului și Clujului 1919—1929*, Cluj, 1930, 165 p.; IOAN LUPAȘ, *Episcopul Nicolae Ivan, 1855—1936*, în vol. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, III, Sibiu, 1941, p. 274—279; IOAN ZĂGREAN, *Episcopul Nicolae Ivan (1855—1936) primul ierarh român al reînviatelor episcopii a Vadului, Feleacului și Clujului*, în M.A., an. XVI, nr. 5—6, 1971, p. 416—427; IOAN ZĂGREAN, *Episcopul Nicolae Ivan (1855—1936): 40 de ani de la moartea lui*, în M.A., an. XXI, nr. 1—2, 1976, p. 171—178.

VASILE (COMAN), *Episcopul Roman Ciorogariu luptător pentru libertatea și dreptatea poporului român în Transilvania*, în M.A., an. XXI, nr. 7—9, 1976, p. 628—636; VASILE POPEANGĂ, *Roman Ciorogariu, reprezentant al tribunismului arădean*, în *Ziridava*, Arad, nr. 10, 1979, p. 751—780.

IOSIF E. NAGHIU, *Bio-bibliografia P. S. Episcop Nicolae Colan, cu ocazia instalării în scaunul vlădicesc din Cluj*, Sibiu, 1936, 36 p.; GRIGORIE MARCU, *Palmas qui meruit ferat: I.P.S. Mitropolit Nicolae Colan, La 30 de ani de arhierie*, în M.A., an. XI, nr. 4—6, 1966, p. 211—225.

Date despre ceilalți vlădici se găsesc în rev. *Biserica Ortodoxă Română* și în buletinele oficiale ale eparhiilor pe care le-au păstorit, scrise cu prilejul alegerii și înscăunării sau cu prilejul morții lor.

Episcopia misionară din America. VENIAMIN POCITAN PLOIEȘTEANUL, *Biserica ortodoxă românească din America (The Roumanian Orthodox Church of America)*, București—Cernica, 1937, 112 p.; POLICARP MORUȘCA, *Episcopia misionară și românii din America*, în B.O.R., an. LVIII, nr. 7—8, 1940, p. 538—557; POLICARP MORUȘCA, *Românii din America*, în vol. *Omagiu I.P.S. Sale Dr. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorie*, Sibiu, 1940, p. 601—609; ION CASIAN, *Românii din America și viața lor religioasă*, în B.O.R., an. LXVIII, an. 11—12, 1950, p. 588—602; ȘTEFAN SLEVOACĂ, *Biserica Ortodoxă Română în America de Nord*, în B.O.R., an. XC, nr. 7—8, 1972, p. 856—861.

III

INVĂȚĂMÎNTUL TEOLOGIC, LITERATURA, PRESA ȘI ARTA BISERICEAȘCĂ INTRE ANII 1918—1948. LEGĂTURILE CU CELELALTE BISERICI CREȘTINE

După anul 1918, învățămîntul teologic din Biserica Ortodoxă Română a trecut prin situații destul de critice, provocate în primul rînd de lipsa unei organizări unitare, cît și de faptul că majoritatea școlilor teologice nu erau sub conducerea Bisericii. În adevăr, în vechea Românie existau, în 1918, o Facultate de teologie la București, în cadrul Universității, precum și seminarii teologice, cu opt clase, în diferite centre eparhiale. Cu timpul, s-au înființat noi seminarii teologice, încît s-a ajuns la un număr prea mare de absolvenți, peste nevoile reale ale Bisericii. În București existau vechile seminarii: Central și Nifon (întreținut, în continuare, din fondurile lăsate de întemeietorul său și conduse de o eforie); la Iași seminarul Veniamin, la care se adăugau seminariile vechi din Rîmnic, Buzău, Argeș, Roman, Huși și Galați, plus cele nou înființate la Craiova, Constanța, Cîmpulung (aici pentru orfanii de război), Dorohoi, Pomîrla (jud. Botoșani), un seminar monahal la Neamț, mutat apoi la Cernica etc., toate cu o existență efemeră.

În Bucovina exista vechea Facultate de teologie din Cernăuți, încadrată în Universitatea de acolo, cu un program diferit față de al Facultății din București. Cursurile se țineau acum în limba română (în locul celei germane). Pe lângă cele două Facultăți amintite, s-a înființat una încadrată în Universitatea din Iași (1926). Ea s-a contopit cu Facultatea din București în toamna anului 1941, iar cea din Cernăuți—Suceava s-a contopit cu cea din București la 1 aprilie 1948. Toate instituțiile de învățămînt teologic superior erau sub conducerea și îndrumarea Statului.

În Transilvania și Banat, vechile Institute teologice din Sibiu, Arad și Caransebeș au fost ridicate la rangul de Academii teologice, cu 4 ani

de studii, continuînd să funcționeze sub îndrumarea directă a Bisericii, prin chiriarhul locului. S-au înființat două noi Academii teologice, la Oradea (1923) și Cluj (1924), la stăruințele episcopilor Roman Ciorogariu și Nicolae Ivan (în urma Diktatului de la Viena din 1940, Academia teologică de la Oradea s-a refugiat la Timișoara, unde a funcționat între anii 1941—1948). Încercările făcute de ierarhii ardeleni de-a se recunoaște Academiiilor dreptul ca să elibereze și ele diplome de licență, au rămas fără rezultat. Numai Academiei teologice «Andreiane» din Sibiu i s-a recunoscut acest drept în 1943, în urma nenumăratelor demersuri ale mitropolitului Nicolae Bălan.

Data fiind marea diversitate a școlilor teologice de la noi, s-au făcut numeroase propuneri și încercări de reorganizare a învățămîntului nostru teologic, pe baze unitare. De pildă, în anul 1927, o comisie sinodală, în frunte cu mitropolitul Nicolae Bălan, a prezentat Sfîntului Sinod un proiect de lege — adoptat cu unanimitatea voturilor, — potrivit căruia toate instituțiile de învățămînt teologic erau puse sub conducerea Bisericii. Se preconizau trei tipuri de școli teologice: Facultăți de teologie, cu 4 ani, Academii teologice sau de vocație, tot cu 4 ani și seminarii de vocație cu 6 clase (acestea cu caracter tranzitoriu), în care se vor primi absolvenți de 4 clase secundare. Proiectul n-a devenit lege din pricina opoziției pe care i-au făcut-o unii interesați, mai ales profesorii Facultăților de teologie. Alte proiecte s-au redactat în anii următori, unele fiind aprobate de Sfîntul Sinod (de pildă la 5 iunie 1930, cînd s-au votat un proiect de lege și două regulamente, prezentate tot de mitropolitul Nicolae Bălan). Nici acestea n-au dus la nici un rezultat, căci profesorii Facultăților de teologie — și chiar Congresul Asociației generale a clerului, întrunit la București în octombrie 1930 — au cerut ca învățămîntul teologic să rămîină și pe viitor în seama statului. Pe de altă parte, chiriarhii și adunările eparhiale din Transilvania și congresele Asociației clerului «Andrei Șaguna» cereau trecerea întregului învățămînt teologic sub conducerea Bisericii și dreptul, pentru Academiiile teologice, de-a acorda diplome de licență. Problema organizării unitare a învățămîntului teologic s-a rezolvat abia în 1948, prin trecerea sa sub conducerea directă a Bisericii.

Trebuie să precizăm însă că în perioada de care ne ocupăm, la Facultățile de teologie de la noi au activat o seamă de profesori de valoare, aproape toți cu studii de specializare făcute în mari centre universitare din Apus, care au publicat numeroase lucrări în domeniul specialității lor.

Astfel, la Facultatea de teologie din București au activat : Ioan Popescu-Mălăești și apoi Grigorie Pișculescu sau Gala Galaction (Vechiul Testament), Haralambie Roventța (Noul Testament), Teodor M. Popescu (Istoria bisericească universală), Nicolae M. Popescu (Istoria Bisericii Române), Ioan Mihălcescu (devenit între timp Irineu, la Teologia fundamentală și Dogmatică), Șerban Ionescu (Morală), Petre Vintilescu (Liturgică), Grigorie Cristescu (Omiletică și Catehetică), Dimitrie Boroianu și Lazăr Iacob (Drept bisericesc), Vasile Ispir (Îndrumări misionare) etc.

La Facultatea de teologie din Cernăuți amintim pe Vasile Tarnavschi (Vechiul Testament), Vasile Gheorghiu (Noul Testament), Simeon Reli (Istoria Bisericii Române), Nicolae Cotos (Teologia fundamentală), Vasile Loichița (Dogmatică), Domițian Spânu (Morală), Valerian Șesan (Drept bisericesc), la care se adaugă cei care au activat și după 1948 la București și Sibiu : Orest Bucevschi, Vladimir Prelipceanu, Iustin Moiescu Petru Procopovici, Milan Șesan etc.

La Facultatea de teologie a Universității din Iași s-au remarcat profesorii : Vasile Radu (Vechiul Testament), Gala Galaction (Noul Testament), Toma G. Bulat (Istoria bisericească universală), Constantin Tomescu (Istoria Bisericii Române), Cicerone Iordăchescu (Patrologie), Valeriu Iordăchescu (Morală), Ioan Savin (Teologie fundamentală), arhimandritul Iuliu Scriban (Omiletică), Nicolae Popescu—Prahova (Drept bisericesc) și alții.

Dintre profesorii Academiiilor teologice din Transilvania și Banat unii s-au impus în teologia românească prin lucrările lor teologice de o incontestabilă valoare. Astfel, la Sibiu au activat profesorul Ilie Beleuță (Istoria bisericească), apoi bursierii mitropolitului Nicolae Bălan : Nicolae Colan și Grigorie Marcu (Noul Testament), Nicolae Neaga (Vechiul Testament), Nicolae Terchilă (Filozofie creștină și Pedagogie), Nicolae Popoviciu și Dumitru Stăniloae (Dogmatică), Liviu Stan (Drept bisericesc), Nicolae Mladin (Morală), Teodor Bodogae (Istoria bisericească universală), Corneliu Sîrbu (Îndrumări misionare) ș.a.

Prin lucrările publicate sub îndrumarea mitropolitului Nicolae, în colecțiile întemeiate de el (Seria teologică, Seria didactică, Biblioteca bunului păstor, Popasuri duhovnicești ș.a.), Sibiul a devenit unul din cele mai însemnate centre teologice din Biserica noastră.

La Arad au activat : Teodor Botiș (Istorie), Nicolae Popovici (Drept), Ilarion Felea (Dogmatică), iar la Caransebeș Petru Barbu (Omiletică și

Catehetică), Gheorghe Cotoșman (Istoria bisericească), Mircea Chialda (Vechiul Testament), Petru Rezuș (Teologie fundamentală și Dogmatică) și alții.

La Academia din Oradea au activat : arhiereul Andrei Magieru (Noul Testament), viitorul episcop al Aradului, arhimandritul Vasile Lazarescu (Teologie fundamentală și Dogmatică), Ștefan Lupșa (Istoria bisericească), Dumitru Belu (Morală), Sofron Vlad (Noul Testament) Ioan Petreuță (Dogmatică) etc. La Cluj amintim pe Liviu Munteanu (Studiile biblice), Orest Bucevschi (Dogmatică), Andrei Buzdug (Omiletică), Isidor Todoran (Dogmatică și Teologie fundamentală), Ioan Pașca, George G. Stănescu.

Profesorii Academiei teologice din Transilvania s-au întrunit într-un Congres la Sibiu, în 19—20 aprilie 1935, care s-a ocupat cu problema organizării unitare a Academiei, cu educația studenților în internate. În 1939 s-a luat inițiativa convocării unui nou congres, dar nu s-a mai putut întreprinde nimic din cauza împrejurărilor politice nefavorabile.

Datorită prestigiului crescând al Facultăților noastre de teologie, ele au fost frecventate și de numeroși studenți străini : sârbi, bulgari, sirieni etc., care au deținut apoi rosturi de seamă în viața Bisericii lor.

Pe lângă aceste așezăminte de învățămînt teologic, fiecare eparhie avea cîte o școală de cîntăreți bisericești. La București s-a înființat o Academie de muzică bisericească pe lângă Patriarhie.

Literatura teologică. Este foarte greu de consemnat aci toată osteneala cărturărească desfășurată de profesorii Facultăților, Academiei și Seminariilor teologice, precum și a altor preoți cu învățătură, în perioada 1918—1948. Ne vom mărgini la enumerarea unor lucrări mai reprezentative. La loc de cinste trebuie să consemnăm strădania unor ierarhi și profesori de a da noi tălmăciri ale *Sfintei Scripturi* în românește. Astfel, în 1936 a apărut o nouă ediție sinodală, prin osîrdia patriarhului Miron, traducerea fiind făcută după textele originale de preoții profesori Grigorie Pișculescu (Gala Galaction) (1879—1961) și Vasile Radu (1887—1940), iar unele de mitropolitul Moldovei de atunci Nicodim Munteanu. În 1938, profesorii amintiți au tipărit o nouă ediție cu traduceri lor, după textele originale (în Editura Fundației pentru Literatură și Artă). În 1944, Nicodim Munteanu, devenit patriarh (din 1939), a tipărit a treia ediție integrală a Bibliei, în care 51 de cărți erau traduse de el după Septuaginta și unele ediții slave, iar 28 de cărți erau traduse de Gala Galaction și Vasile Radu. La aceste traduceri integrale ale Bibliei, se adaugă mai multe ediții ale *Noului Testament*, între care

traducerile făcute de patriarhul Nicodim (Neamț, 1924, 1926, 1931, 1941 etc.), de Gala Galaction (1927, 1930, 1937) sau de Irineu Mihălcescu și Teodor M. Popescu (București, 1937 și 1942). Episcopul Nicolae Colan a tipărit două ediții ale *Noului Testament* la Cluj (1942 și 1945). *Psaltirea* a fost tipărită, de asemenea, în mai multe ediții (București, Neamț etc.).

În 1936 mitropolitul Nicodim și profesorul I. D. Ștefănescu au tipărit *Biblia ilustrată. Locuri alese însoțite de ilustrații de artă și lămuriri științifice* (Neamț, 1936), prima lucrare de acest gen la noi.

În ce privește studiile de Vechiul Testament, amintim contribuțiile substanțiale — nedepășite încă — ale profesorului *Vasile Tarnavschi* de la Cernăuți (1859—1945) : *Viața Patriarhilor* (1902), *Geneza, Exodul și Leviticul, traducere și comentariu* (1907, 1913, 1923), *Introducere în sfintele cărți ale Testamentului Vechi* (1928) și *Arheologia biblică* (1930). Osteelile sale au fost continuate de profesorul *Vladimir Prelipceanu*, cu lucrările : *Profetul Avacum, introducere și comentariu* (1934), *Importanța Vechiului Testament* (1938), *Vocațiunea la profeții Vechiului Testament* (1943) ș.a.

La București a scris câteva lucrări profesorul *Ioan Popescu-Mălăești* (1874—1955) ; *Profeția lui Ioil* (1910), *Gramatica limbii ebraice* (1921), *Scurtă introducere în Cărțile Vechiului Testament. Fasc. I—II* (1933—36), *Studii și comentarii* (1926—1933), *Cartea Iov, studiu introductiv* (1935), precum și asistentul său *Atanasie Negoită* : *Profetul Naum* (1932), *Sabatul Vechiului Testament* (1935), *Codul lui Hammurapi* (1935), *Psaltirea în cultul Bisericii Ortodoxe* (1940), *Gramatica limbii ebraice* (1946) ș.a., *Ion V. Georgescu*, cu *Demonologia Vechiului Testament, Actualitatea profețiilor* etc.

La catedra de Vechiul Testament de la Academia teologică din Sibiu a activat peste patru decenii profesorul *Nicolae Neaga*, de la care avem mai multe lucrări în specialitatea sa : *Profeții mesianice în Vechiul Testament* (1929), *Plîngerile lui Ieremia* (1930), *N-am venit să stric Legea* (1940), *Hristos în Vechiul Testament* (1944), *Cîntarea cîntărilor, Ecclesiastul, Facerea, Obadia, cu text și comentariu*, etc. La Caransebeș a tipărit câteva lucrări profesorul *Mircea Chialda* : *Ebed Iahve* (1940), *Sacrificiile Vechiului Testament* (1941), *Melchisedec* (1946) ș.a.

La Noul Testament, trebuie pomenit în primul rînd marele teolog *Vasile Gheorghiu* de la Cernăuți (1872—1959) cu lucrările : *Sf. Apostol Pavel, I*, (1909); *Sf. Evanghelie după Matei cu comentariu* (3 vol. 1927—1933), *Epistola către Romani cu introducere și comentariu* (2 vol. ed. II, 1938), *Anul și ziua morții Domnului nostru Iisus Hristos* (1925), *Introducere în*

Sfintele Cărți ale Testamentului Nou (1929) și alte numeroase studii. La București a lucrat profesorul *Haralambie Roventza* (1898—1946), care a publicat lucrările : Originea și valoarea istorică a Evangheliei după Ioan (1928), Interpretarea Scripturii după Origen (1929), Limba și stilul Sf. Apostol Pavel din epistola către Efeseni (1929), Epistolele către Efeseni, întâia către Tesaloniceni și Coloseni, cu introducere și comentariu (1929, 1938, 1946), Cine a scris Epistola către Evrei ? (1933), Rolul Bibliei în formarea limbii literare (1936) etc.

Studii valoroase au publicat și profesorii *Iustin Moiescu*, care a activat la Facultățile de teologie din Varșovia, Cernăuți-Suceava și București : Sf. Scriptură și interpretarea ei în opera Sf. Ioan Hrisostom (1942), Originalitatea parabolilor Mântuitorului (1945), Activitatea Sf. Apostol Pavel în Atena (1946) etc. ; *Nicolae Nicolaescu* (1910—1977) de la Facultatea de teologie din București : Cronologia paulină (1942), Introducere în Epistola către Filipeni (1942), Sensul vieții sociale după Noul Testament (1946) ș.a.

Dintre sibieni, amintim pe profesorii *Nicolae Colan* (1893—1967), cu lucrările : Sf. Pavel către Filimon (1925), Cartea Sf. Apostol Pavel către Efeseni (1929), Biblia și intelectualii (1929) și pe urmașul său la catedră *Grigorie Marcu*, cu o activitate de peste patru decenii, autorul lucrărilor : Saul din Tars (1939), Studii biblice (1940), Antropologia paulină (1941), Procesul Mântuitorului (1945), Epistola către Tit (1947) etc.

În alte centre eparhiale au lucrat : *Liviu G. Munteanu* la Cluj : Predica de pe munte (1932), Epistola către Galateni (1940), Pentateuhul în fața criticii moderne, Viețile apostolilor ș.a. ; *Sofron Vlad* la Oradea—Timișoara : Prologul Evangheliei a patra (1937), Mărturia Sf. Apostol Pavel despre viața și învățătura Mântuitorului (1941), Școala mitologică (1943) ș.a., iar la Arad *Iustin Suci* (Ermineutica biblică) și *Petru Deheleanu* (Manual de sectologie, 1948).

În afară de acești profesori de Noul Testament, au mai scris lucrări în această specialitate arhimandritul *Iuliu Scriban* (1878—1949), mai ales manuale pentru seminariile teologice (Ermineutica biblică, Curs de introducere în Noul Testament, trei ediții, Tîlcuirea Sfintelor Evanghelii ș.a.), preotul *Ioan Ghia* din Craiova (Împărăția lui Dumnezeu după Noul Testament, Epistola lui Iuda, introducere și comentariu etc.), preotul *Ioan Beldie* din Galați (Genealogia Mântuitorului, Sf. Apostol Andrei, Epistola către Galateni, cu comentariu, Epistola către Tit, cu introducere și comentariu etc.).

În ce privește studiile de Patrologie, acestea au luat de asemenea un avânt îmbucurător, prin profesorii *Cicerone Iordăchescu* de la Iași (Istoria vechii literaturi creștine, 3 vol. Iași, 1934—1940), *Ioan G. Coman* de la București cu lucrările : *Geniul Sfântului Grigorie de Nazianz* (1937), *Sf. Grigorie de Nazianz despre împăratul Iulian* (1938), *Teoria Logosului în apologiile Sfântului Iustin Martirul și Filozoful* (1942), *Probleme de filozofie și literatură patristică* (1944), *Rolul social al milei creștine la Părinții Capadocieni* (1945) ș.a., *Dumitru Fecioru* (Viața Sfântului Ioan Damaschin. 1935) ș.a., *Olimp Căciulă* (Anatematisme Sf. Ciril al Alexandriei), *Iustin Moisescu* (Evagrie din Pont, 1937, în grecește) ș.a. Răposatul patriarh *Nicodim* a prelucrat, după Farrar, *Viața și operele Sfinților Părinți și învățători ai Bisericii* (3 vol. Neamț, 1932—1935).

S-au făcut numeroase traduceri din Sfinții Părinți. Astfel, preotul *Dumitru Fecioru* (ajutat un timp și de pr. *Olimp Căciulă*) a pus bazele unei colecții patristice (1938) intitulată *Izvoarele Ortodoxiei*, în care au apărut : *Dogmatica Sf. Ioan Damaschinul*, *Comentariul la Psalmi al Sf. Vasile cel Mare*, *Pedagogul lui Clement Alexandrinul*, *Dialogul cu iudeul Trifon al Sf. Iustin Martirul și Filozoful*, *Cuvântările la praznicele împărătești ale Sf. Ioan Gură de Aur*, *Catehezele Sfântului Ciril al Ierusalimului*, *Omiliile și predicile lui Asterie al Amasiei* ș.a. O altă colecție de traduceri se intitula *Biblioteca Părinților Bisericești*, condusă de preotul *Matei Pîslaru*, la Rîmnicul Vâlcea, în 1935 (împreună cu preotul G. N. Nițu și prof. *Ioan Mihălcescu*, au pus bazele *Colecției Teologice* — în care au apărut două volume, cu traduceri din Părinții apostolici și canoanele apostolice). Prof. *Dumitru Stăniloae* a tipărit la Sibiu Filocalia, în 4 volume (1946—1948), cu traduceri din marii rîvnitori după desăvîrșire sau din marii părinți bisericești. Traduceri parțiale din literatura patristică au făcut preoții *Ioan Coman* (Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Grigorie Teologul), *Olimp Căciulă* (Sf. Ciril al Alexandriei, Fer. Teodoret al Cirului), *Nicolae Cotos* (Sf. Iustin Martirul), *Teodor Bodogae* (Grigorie de Nisa), *Aristide Geamănu*, *George Tilea*, *Nicolae Donos*, *Dumitru Cristescu*, *Nicolae Petrescu* și alții.

Titularii catedrelor de Istorie bisericească universală au contribuit în mod substanțial la lămurirea unor probleme interconfesionale în discuție, subliniind rolul Ortodoxiei în cadrul întregului creștinism. Astfel, profesorul *Teodor M. Popescu* de la București (1893—1973) s-a ocupat mai mult cu raporturile Bisericii Ortodoxe cu cea apuseană : *Cauzele persecuțiilor religioase din punct de vedere istoric și psihologic* (Atena, 1922, în grecește), *Divin și uman la vechii istorici bisericești*

(1924), Sentința de excomunicare de la 16 iulie 1054 (1935), De ce a atacat pe latini patriarhul Mihail Cerularie? (în grecește, 1931), Contribuțiuni la istoria încercărilor de unire a Bisericilor — Tratatativele de la 1337—1339 (1930), Enciclica patriarhilor ortodocși de la 1848 (1935), Sensul schismei și al unirii Bisericilor (1940), Confesionalism și obiectivitate în istoria bisericească (1943) ș.a.

Profesorul *Milan Šesan* s-a ocupat cu probleme felurite din Istoria Bisericii: Schismă între patriarhii Ignatie și Fotie? (1936), Cruciadele și Biserica Ortodoxă (1938), Împărțirea administrativă a imperiului bizantin în timpul Comnenilor și Angelilor (1942), Periodizarea în istoria bisericească universală (1939), Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sf. Scripturi (1939), Cinstirea sfintelor icoane (1943), ș.a.

Alte lucrări de istorie bisericească au publicat profesorii *Ilie Beleuță* de la Sibiu (multe prelucrate după teologul ortodox francez *Vladimir Guettée*), *Ioan Pașca* și *George G. Stănescu* de la Cluj (Epoca de aur a literaturii creștine armene, Eusebiu din Cezareea etc.), *Ioan Pulpea-Rămureanu* (Lupta împăratului Iulian împotriva creștinismului, 1940) și alții.

În ce privește studiile de Istoria Bisericii Române, acestea au cunoscut progrese și mai remarcabile. Principalele lucrări apărute în această perioadă le-am consemnat într-unul din capitolele introductive. Merită să ne rețină atenția urmașul la catedră al lui N. Dobrescu, preotul academician *Niculae Popescu* (1881—1963) și elevii săi *Gheorghe Moisescu* (1906—1974) și *Niculae Șerbănescu*, cu mai multe lucrări privind mai ales Biserica din Țara Românească și Moldova.

La Cernăuți—Suceava a activat profesorul *Simeon Reli*, cu studii privitoare mai ales la Biserica din Bucovina, iar la Iași profesorii *Toma Bulat* și *Constantin Tomescu* și asistentul lor *Alexandru Ciurea*. Ierarhi și preoți cu dragoste față de trecutul Bisericii lor din diferite părți ale țării, au făcut cercetări și au publicat felurite studii istorice: mitropolitul *Tit Simedrea* (1885—1971), episcopul *Iacob Antonovici* de la Huși (1856—1931), arhiereul *Veniamin Pocitan* (1870—1955), preoții *Constantin Bobulescu* (1882—1958) din Iași—București, *Dumitru Furtună* din Dorohoi (1890—1965), *Ioan Popescu-Cilienii* din Craiova (1906—1956), *Ioan Răușescu* din Dragoslavele (1892—1974), *Ilie Gheorghită*, *Paul Mihail* și arhim. *Vasile Vasilache* din Iași, *Erast Costea* din Bucovina, *Vasile Ursăcescu* din Huși ș.a.

În Transilvania, pe lângă vechii profesori ai Institutului teologic-pedagogic din Sibiu, *Ioan Lupaș* (1880—1976) și *Silviu Dragomir*

(1888—1962), acum profesori la Universitatea din Cluj, amintim pe Ștefan Meteș (1887—1977), directorul Arhivelor Statului din Cluj, pe preoții profesori Teodor Bodogae de la Sibiu, Ștefan Lupșa (1905—1964) de la Oradea și Gheorghe Cotoșman de la Caransebeș (1904—1977), apoi pe consilierii eparhiali Matei Voileanu de la Sibiu (1852—1933), Gheorghe Ciuhandu de la Arad (1875—1947) și Sebastian Stanca de la Cluj (1878—1947), pe preoții Florea Mureșan din Cluj, Candid Mușlea (1886—1965) din Brașov, Valer Literat din Făgăraș și alții. Toți au publicat mai ales lucrări privitoare la trecutul Bisericii Ortodoxe din Transilvania.

În ce privește studiile de Teologie sistematică, la loc de frunte trebuie să-l pomenim pe profesorul Ioan Irineu Mihălcescu (1874—1948), care a activat la Facultatea de teologie din București, timp de 35 de ani (1904—1939). Chiar și o consemnare a lucrărilor sale principale este greu de făcut. Amintim totuși: un Compendiu de teologie simbolică (1902), colecția simbolică intitulată *Thisavros tis orthodoxias* (Leipzig, 1904, cuprinzând mărturisirile de credință ortodoxe, în grecește), Curs de teologie fundamentală (2 vol. 1925—1926); Teologia dogmatică (10 fascicule, 1926—1928); *La Theologie symbolique au point de vue de l'Eglise Orthodoxe Orientale* (Paris 1932); *Istoria religiilor* (1947), manuale de Dogmatică și Istorie bisericească pentru seminarii, manuale de religie pentru învățământul mediu etc.

Alte lucrări de Teologie fundamentală au publicat profesorii Ioan G. Savin: Curs de apologetică. Chestiuni introductive (1935), Ființa și originea religiei (1937), Existența lui Dumnezeu (I. Proba ontologică, II, Argumentul cosmologic, 2 vol. 1940—1942) etc. și profesorul Nicolae Cotos (1883—1959), cu felurite studii publicate în revista «Candela».

Contribuții valoroase au adus și profesorii Vasile Loichița (1881—1960), prin studiile sale: Patriarhul Ciril Lucaris. Chestiunea pseudo-lucariană și urmările ei (1912), Chiliasmul sau Milenarismul (1926), Perihoreza în dogmatică (1939), Numirile biblice ale lui Dumnezeu și valoarea lor dogmatică (1927), Anglicanism și Ortodoxie (1930), Doctrina Sfântului Ioan Damaschin despre Maica Preacurată (1937, vol. II 1939), Mărturisirea lui Dositei al Ierusalimului (1943) etc. Nicolae Popoviciu (1903—1959) de la Sibiu a publicat lucrările: Începuturile nestorianismului (1933), Epicleza euharistică (1933), ultima fiind cea mai importantă lucrare ortodoxă cu privire la fundamentarea epiclezei euharistice, Ilarion Felea de la Arad (1903—1961) cu lucrările: Convertirea creștină (1935), Critica ereziei baptiste (1937), Pocăința (1939), Religia iubirii (1945), Sfintele Taine (1947) etc.

Dintre cei ce sînt încă în viață amintim pe *Dumitru Stăniloae*, pe atunci profesor la Academia teologică «Andreiană», cu lucrările : *Catolicismul de după război* (1939), *Viața și învățătura Sfîntului Grigorie Palama cu trei tratate traduse* (1938), *Ortodoxie și românism* (1939), *Iisus Hristos sau restaurarea omului* (1943), cea mai importantă lucrare hristologică ortodoxă contemporană și felurite alte studii în *Anuarele Academiei teologice «Andreiane»* al cărei rector a fost timp de mai mulți ani. A tradus din grecește *Dogmatica lui Hristu Andrutsoș* (1930) și *Filocalia* (vol. I—IV, 1946—1948). Prin studiile sale dogmatice, publicate în răstimp de 50 de ani, profesorul D. Stăniloae este cel mai de seamă dogmatist al Bisericii noastre și, în același timp, unul din cei mai apreciați gînditori creștini.

Între lucrările preotului profesor *Petru Rezuș*, pe atunci la Academia teologică din Caransebeș, se remarcă : *Dezvoltarea dogmatică* (1938), *Tradiția dogmatică ortodoxă* (1939), *Aghiologia ortodoxă* (1940), *Despre Duhul Sfînt — Sinteză pnevmatologică* (1941), *Curs de Teologie fundamentală* (1942).

O serie de lucrări de filozofie creștină și Teologie fundamentală au fost scrise de *Emilian Vasilescu*, asistent la Facultatea de teologie din București, apoi profesor la Academia teologică Andreiană, între care : *Probleme de psihologie religioasă și filozofie morală* (1933, ed. II 1941), *Educația morală prin lecturi* (2 vol. 1934—1936, în colaborare cu I. Mihălcescu), *Interpretarea sociologică a religiei și moralei* (1936), *Rîvna Casei Tale — Gînduri și îndemnuri spre folosul Bisericii* (1940), *Apologeți creștini* (1942), *Valoarea argumentelor raționale pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu* (1946) etc. Tot cu probleme apologetice s-a ocupat și profesorul *Isidor Todoran* de la Academia teologică din Cluj : *Problema cauzalității în argumentul cosmologic* (1935), *Bazele axiologice ale binelui* (1942), *Filozofia religioasă a lui Nicolae Berdiaef* (1943), *Tehnică și spirit* (1944) etc.

Alte contribuții la îmbogățirea teologiei sistematice românești au adus profesorii *Orest Bucevschi*, atunci la Cluj, *Ioan Petreuță* de la Oradea, *Nicolae Chițescu*, asistent, apoi profesor la Facultatea de teologie din București, *Serghie Bejan* (*Dogma Sfintei Treimi în concepția creștină*), episcopul *Grigorie Comșa* de la Arad (mai ales lucrări de apărare a Ortodoxiei împotriva prozelitismului sectelor), arhimandritul *Iuliu Scriban* și alții.

La Sibiu, amintim pe profesorul *Nicolae Terchilă*, cu lucrările de filozofie și pedagogie creștină : *Evangelhia în școală*, *Psihologia contem-*

porană și învățămîntul religios (1935), Idei de filozofie religioasă la Vladimir Solovieff (1936), Factorii învățămîntului religios (1937), Istoria filozofiei (trad. după Otto Siebert, 1943), Filozofia antică pedagog spre Hristos (1947).

Dintre titularii catedrelor de Teologie morală amintim pe *Domițian Spănu* (1892—1936), cu : Suferințele sociale și Hristos (1925), Sfaturile evanghelice în doctrina moralei catolice și ortodoxe (1928); *Șerban Ionescu* de la București († 1957), cu Mișcarea social-creștină (1929), Ideea de dreptate ca forță socială (1932—1933), Morala ortodoxă față de celelalte morale confesionale (1941), Probleme de Morală socială (1946), un manual de Morală pentru seminariile teologice etc.; *Constantin Pavel*, asistent la Facultatea de teologie din București : L'irreductibilité de la morale à la science de moeurs 1935, Problema răului la Fericitul Augustin, 1937; *Ion Lăncrăjan* (Probleme moral-religioase); profesorul *Dumitru Belu*, pe atunci la Oradea, cu lucrările : Maica Domnului în lumina imnelor liturgice (1941), În legătură cu valorile morale (1942), Despre iubire (1945); profesorul *Nicolae Mladin* de la Academia teologică Andreiană și alții.

Dintre disciplinele Teologiei practice, ne vom ocupa în primul rînd cu studiile de Drept bisericesc. Învățații profesori *Valerian Șesan*, *Nicolae Popovici*—Arad, *Lazăr Iacob*, *Nicolae Popescu*—Prahova, *Liviu Stan*, preotul *Constantin Dron* au adus, prin studiile lor, o contribuție însemnată la lămurirea unor probleme de Drept bisericesc a căror dezbateră era cerută de nevoile și interesele Bisericii Ortodoxe Române din prima jumătate a secolului nostru. Astfel, profesorul *Valerian Șesan* (1878—1940) a tratat felurite probleme de interes practic ale Ortodoxiei în general și al Bisericii Ortodoxe Române în special : Dreptul de devoluțiune al patriarhului și al mitropolitului (1937), Convocarea sinodului ecumenic (1937), Revizuirea canoanelor și a altor norme bisericești, precum și codificarea lor (1937), Autonomia și autocefalia în Ortodoxie, Căsătoria religioasă, Curs de Drept bisericesc (ed. IV, 1942), precum și diferite proiecte de legi și regulamente etc.

Profesorul *Nicolae Popovici* de la Academia teologică din Arad a tipărit un Manual de Drept Bisericesc ortodox (vol. I, 1926), a publicat unele scrieri despre codificarea canoanelor, despre organizația Bisericii Ortodoxe Române și nevoia îmbunătățirii legislației acesteia etc. Împreună cu preotul *Uroș Kovincici* a tradus textul canoanelor, cu comentariile întocmite de canonistul sîrb *Nicodim Milaș*, comentarii pe care le-a completat sau corectat (4 vol. 1930—1936). Profesorul *Lazăr*

Iacob (1884—1951) de la Facultatea de teologie din București s-a ocupat mai mult cu problema cultelor din România și a situației lor juridice, pledînd pentru libertatea și egalitatea lor sub acest raport: *Regimul cultelor din România* (1930), *Personalitatea juridică a Bisericii* (1940), *Împăratul Justinian ca legislator bisericesc* (1942) ș.a.

La catedra de Drept bisericesc a Facultății de teologie din Chișinău a funcționat profesorul *N. Popescu-Prahova* († 1945) de la care au rămas lucrările: *Le divorce dans l'Eglise Orthodoxe* (Paris, 1925), *Raporturile dintre stat și Biserică* (1936), *Canonizarea în Biserica Ortodoxă* (1942). Preotul *Constantin Dron* (1883—1972) a publicat o lucrare despre *Valoarea actuală a canoanelor* (1928) și a făcut o traducere a *Canoanelor* însoțită de comentarii proprii (2 vol. 1932—1935).

Tot la București trebuie să amintim pe *Iorgu Ivan*, pe atunci asistent la Facultatea de teologie (*Bunurile bisericești în primele șase secole*, *Vîrsta hirotoniei clericilor*, *Demisia din preoție*, *Recăsătorirea soților despărțiți*, toate în 1937, *Biserica și instituția căsătoriei*, 1940); preotul *Gheorghe Soare* (*Forma de conducere în Biserica creștină*, 1938, *Mitropolia în Dreptul canonic ortodox*, 1939, *Impedimentele la căsătorie și motivele de divorț*, 1943, *Natura juridică a consistoriilor bisericești* 1943, *Biserica și asistența socială*, 1948 etc.); *Gheorghe Cronț*, doctor în teologie de la Atena (†1976): *Bunurile bisericești în primele opt veacuri*, 1935, în grecește, *Alegerea ierarhilor în Biserica Ortodoxă*, 1937, *Iconomia în Dreptul bisericesc ortodox*, 1937. Contribuții prețioase au adus și profesorii *Ștefan Berechet* de la Iași (1885—1946) — mai ales privitoare la vechea legislație bisericească — și *Ioan Matei* de la Cluj (1884—1946), privitoare la problemele care interesau Biserica Ortodoxă Română în perioada interbelică. Amîndoi funcționau în învățămîntul laic, deși aveau pregătire teologică superioară.

Un mare canonist român a fost profesorul *Liviu Stan* (1910—1973) care, pînă în 1948, a activat la Academia teologică «Andreiană» din Sibiu. Din această perioadă datează lucrările sale: *Mirenii în Biserică* (1939), lucrare fundamentală, care a servit și altor canoniști și teologi din întreaga lume creștină, ca material de bază pentru o nouă definire a poziției și rolului laicilor în viața Bisericii, *Ontologia Juris* (1943), pînă azi singurul tratat de filozofie creștină a Dreptului în întreaga literatură teologică și juridică de specialitate, apoi primul studiu despre *Sfinții români* (1945) ș.a.

În ce privește literatura liturgică, vom consemna contribuțiile profesorului *Petre Vintilescu* de la Facultatea de teologie din București,

(1887—1974) care a ridicat teologia liturgică românească la un înalt nivel științific, prin lucrările sale : *Cultul și ereziile* (1926), *Liturghia creștină în primele trei veacuri* (1930), *Contribuții la revizuirea Liturghierului român* (1931), *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântarea bisericească* (1937), *Liturghiile bizantine privite istoric în structura și rânduiala lor* (1943), *Liturgica generală* (curs litografiat ș.a.) și lucrările pastorale : *Preotul în fața chemării sale de păstor al sufletelor* (1934), *Spovedania și duhovnicia* (1939) ș.a. Asistentul său *Ene Branște* a tipărit, de asemenea, câteva studii valoroase : *Explicarea Liturghiei după Nicolae Cabasila* (1943), *Tîlcuirea dumnezeieștii Liturghii a lui Nicolae Cabasila, trad. și studiu introductiv* (1946) ș.a.

Amintim și *Liturgica* lui V. Mitrofanovici—T. Tarnavschi reeditată de urmașul lor la catedră, mitropolitul *Nectarie Cotlarciuc* în 1929. Dintre lucrările profesorului *Ioan Zugrav*, titular al aceleiași catedre, reținem : *Sfînta cruce ca obiect liturgic* (1937), *Cultul morților-studiu liturgic și pastoral* (1937), *Cultul nostru văzut de cunoscători străini* (1939) etc.

Mai pot fi amintiți și câțiva preoți cu felurite cercetări liturgice : *Vasile Gregorian* (*Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*), *Nica Tuță* (*Antimisul*), *Paraschiv Angelescu*, *Constantin Popovici* (*Studii religios-morale și liturgice*) etc.

De la profesorul *Grigorie Cristescu* (1895—1961), fost la Sibiu, apoi la București, avem zeci de studii omiletice, pastorale, catehetice și morale-sociale : *Imperativul creștin* (1924), *Fapte și orientări creștine* (1924), *Propovăduiți Evanghelia* (1925), *Perspective sociale și culturale în lumina Evangheliei* (1925), *Sinteze etico-sociale* (1926), *Un capitol de pimenică ortodoxă* (1926), *Mie a vieții este Hristos. Scrisori pastorale* (1928), *Teologie și sacerdoțiu* (1928), *Fă lucrul Evanghelistului* (1929), *Predică și cateheză* (1929), *Activitatea omiletică, catehetică și practică a Fer. Augustin* (1931) etc.

Amintim aici și pe profesorul de Îndrumări misionare și Sectologie *Vasile Ispir* (1886—1974), care a adus contribuții de seamă în această nouă ramură a teologiei : *Introducere în studiul religiunii comparate* (1915), *Îndrumarea misionară a Bisericii ortodoxe* (1922), *Curs de îndrumări misionare* (1930), *Principiile educației creștine* (1946) etc.

Profesorul *Petru Procopovici*, fost la Oradea apoi la Cernăuți (1894—1958) a scris de asemenea câteva studii omiletice-catehetice : *Instrucția și educația religioasă* (1927), *Omilia și predica* (1938), *Elemente fundamentale de educație creștină* (1942), *Introducere în Omiletică* (1947).

O activitate deosebită a desfășurat și arhimandritul *Iuliu Scriban*, profesor de Omiletică și Catehetică. Dintre lucrările lui reținem doar câteva titluri: *Chemarea preotului* (1921), *Studiul pastorei în Biserica românească* (1924), *Priveliști din câmpul Omileticii* (1936), *Datoria preotului către limba bisericească* (1938) și multe altele.

Tot la Facultatea de teologie din București a activat un timp — la conferința de Omiletică și Catehetică — preotul *Mihai Bulacu*, venit de la Academia din Oradea (*Omilia exegetică biblică*, 1929, *Omilia despre predică a Sfântului Ioan Hrisostom*, 1946 ș.a.). Mai putem aminti pe *Gheorghe Comșa* — viitorul episcop Grigorie — (*Istoria predicii la români*, 1921), *Nicolae Cotlarciuc* — viitorul mitropolit Nectarie (*Treptele formale psihologice în predică*, 1924), *Ilie Teodorescu* — viitorul episcop Ilarie (*Îndrumări omiletice*, 1923), *N. Chiriac-Dimancea* (*Istoria elocinței creștine*, 1927), *Vasile Vasilache* (*Predică și predicator în evul mediu*) și alții.

La Sibiu a lucrat în domeniul Cateheticii profesorul *Dumitru Călugăr* (*Hristos în școală. Manualul catehetului ortodox*, 2 vol. 1937, *Preocupări catehetice*, 1944, *Educație și învățămînt*, 1946, manuale de religie etc.). La Caransebeș îl amintim pe profesorul *Petru Barbu* (1864—1941), cu un *Curs de catehetică sau Metodica religiunii* (ed. III, 1933) și alte lucrări catehetice și manuale pentru religie.

Se cade să menționăm și studiile lui *Constantin Provia* (1884—1922), numit profesor la Facultatea de teologie din București (dar fără să fi funcționat, din pricina decesului neașteptat): *Studii de Teologie practică* (1921), *Activitatea pastorală și omiletică a Sf. Ioan Hrisostom în Antiohia* (1919), *Sf. Apostol Pavel* (1921), *Curente culturale și sociale în lumina Evangheliei* (1921) etc.

Consemnăm apoi câteva volume de predici. Dintre ierarhi, amintim pe episcopul *Grigorie Comșa* de la Arad — ales membru onorar al Academiei Române — *Predici la sărbătorile bisericești*, *Veniți la Hristos*, *De la leagăn pînă la moarte*, *Spre zările veșniciei*, *Haina de nuntă*, *Flori din grădina sufletelor*, *Brazde în ogorul Ortodoxiei* etc. Tot episcopul Grigorie a tipărit o serie de lucrări și broșuri pentru îndrumarea duhovnicească a credincioșilor și pentru combaterea sectelor.

Cărți bune de predici a scris profesorul *Andrei Buzdug* de la Academia teologică din Cluj: *Merinde pentru sufletele credincioase*, *Doamne, mîntuiește-ne că pierim*, *Duh și viață*, *Predici la toate Duminicile*. Dintre protopopi și preoții de parohie amintim pe *Ștefan Cioroianu* din Comloș-Banat (*Un trup și un suflet*, *Nu plînge*), *Gh. Maior* din Sibiu (*Predici*, 2

vol. 1925), *Vasile Gan* din Cîmpeni (Ușile pocăinței, 1925 și Spre noul Ierusalim, 1927), *Nicolae Hodoroabă* din Iași (Din fața altarului, 1925), *Toma Chiricuță* din București (Chemări de sus, 1933, Predici, 1935 etc.), *Marin Ionescu* din București (Secerișul este mult, secerători puțini, 1927, Lumină lină, 1938), *Olavian Sorocean* din Bucovina (Predici... 1939), *Ilarion Felea* din Arad (Duhul adevărului, 1943), *arhim. Iuliu Scriban* (Predici pentru popor, ed. IV, 1944), *Ștefan Slevoacă* (Popasuri duhovnicești, 1945), *Demian Tudor* din Arad (Jertfa laudei, predici liturgice, 1945) etc. La Oradea a apărut și o colecție de predici «Biblioteca amvonului», sub îndrumarea episcopului Roman Ciorogariu. La Timișoara a apărut revista omiletică «Duh și adevăr» (din 1940).

Adăugăm la acestea și câteva lucrări de valoare traduse din alte limbi în românește. De pildă: Dogmatica lui Hristu Andrutsos, tradusă de Dumitru Stăniloae (Sibiu, 1930), Ortodoxia de Sergiu Bulgacov, tradusă de Nicolae Grosu (Sibiu, 1933), Învățătura creștină în expunere apologetică a lui Pavel Svetlov, tradusă de Serghie Bejan și Constantin Tomescu (2 vol. 1935—1936), Dogma euharistică de Sergiu Bulgacov, tradusă de pr. Paraschiv Angelescu (1936), Morala lui Hr. Andrutsos, tradusă de I. Lăncrănjan și E. Mudopoulos (Sibiu, 1947). Cel mai de seamă traducător din perioada de care ne ocupăm a fost însă răposatul patriarh Nicodim, cu zeci de traduceri și prelucrări din rusește, fie lucrări teologice propriu zise, fie cărți de popularizare a învățăturii creștine, din care am amintit o parte în alt capitol. Alte traduceri și prelucrări din rusește au făcut mitropolitul Gurie Grosu, preoții Ioan Țincoca din Iași, Vladimir Popovici, Alexandru Severin și alții.

În afară de acești teologi de prestigiu, ale căror lucrări erau apreciate în întreaga lume creștină, o seamă de preoți parohi au publicat felurite studii de teologie sau cărți și broșuri pentru luminarea și întărirea duhovnicească a credincioșilor. Amintim pe mitropolitul Nifon Criveanu, preoții: Victor N. Popescu, Toma Chiricuță, Teodor Fecioru, Constantin Moisiu, Duminică Ionescu, Ion Ionescu-Amza, Petre Partenie, fost director al Seminarului Central, toți din București, Petru Chirica și Ioan Țincoca la Iași, Dumitru Furtună la Dorohoi, Constantin Morariu din Pătrăuți-Suceava, Corneliu Grumăzescu, Petru Chiricuță și Anghel Constantinescu la Galați, Mihai Bejenariu și V. Ursăcescu la Huși, Vasile Gh. Sibiescu la Buzău, Gheorghe Butnariu la Roman, Grigorie Ceaușianu, Dimitrie Lungulescu, Anghel Pîrvănescu la Craiova, Toma Gherasimescu etc. Dintre preoții transilvăneni amintim pe Aurel Nanu, Gheorghe Secaș, Nicolae Vonica, Ioan Dăncilă la Sibiu, Vasile Coman la Bra-

șov, Ioan Goron și Teodor Ciuruș la Cluj, Caius Turicu, arhim. Policarp Morușca la Arad etc. dintre călugării cu preocupări cărturărești amintim pe ieromonahii Nicodim Ioniță, Nicodim Sachelarie, Zosima Tărîlă, Dionisie Udișteanu, frații Vasile și Haralambie Vasilache, Benedict Ghiuș și alții.

Amintim cîteva slujitori ai altarului care au avut și alte preocupări, în afară de cele teologice. De pildă, preoții folcloriști *Teodor Bălășel* din Rîmnicul Vîlcea și *Gh. Dumitrescu* din Bistrița-Mehedinți (acesta a editat «Isvorașul», revistă de muzică, artă națională și folclor), preotul *Constantin Mătasă* din Piatra Neamț (1878—1971), un cunoscut arheolog și istoric, autorul unor lucrări de specialitate, întemeietorul și directorul Muzeului arheologic de acolo, profesorul *Vasile Radu* (1887—1940), un reputat orientalist (a tradus și tipărit lucrarea diaconului arab Pavel de Alep, *Voyage du patriarche Macaire d'Antioche ,avec texte arabe et traduction française*, Paris, 1927, 1930, 1933 și 1949), preotul *I. D. Petrescu-Visarion*, un bun cunoscător al muzicii bizantine, autorul unor lucrări de specialitate, preoții scriitori *Ion Agîrbiceanu* și *Gala Galaction*, cu operele lor literare cunoscute, protopopul bănățean *Mihail Gașpar* din Bocșa (1881—1929), cu romane, nuvele, traduceri: *În vraja trecutului*, *Din vremuri de mărire*, *Fata vornicului Oană* etc., fondator și redactor al ziarului «Drum nou» din Bocșa și alții.

Presa bisericească. În încheierea acestui capitol, menționăm și cîteva din periodicele vremii, în care profesorii de teologie și preoții cu pregătire mai înaltă își publicau ostenele cărturărești. În 1914—1916, după izbucnirea primului război mondial, majoritatea revistelor și foilor bisericești și-au încetat apariția. Vechea revistă a Sfîntului Sinod, «Biserica Ortodoxă Română», și-a reluat apariția în anul 1921, sub conducerea unui comitet, secretari de redacție fiind arhimandritul Iuliu Scriban (1921—1933), urmat de diaconul Gheorghe I. Moiescu. A devenit una din revistele cele mai apreciate din întreaga Ortodoxie, prin bogatul material care se publica în paginile ei: studii, articole, recenzii, însemnări bibliografice, cronici interne și externe. Din 1929 profesorii Facultății de Teologie din București publicau revista «Studii Teologice», în care au apărut lucrări de înalt nivel teologic. Studenții aceleiași Facultăți aveau propria lor revistă, «Raze de lumină», redactată de un comitet.

Profesorii Facultății de Teologie din Cernăuți au reluat apariția vechii lor reviste «Candela» (1923—1946), în care publicau felurite studii de specialitate.

La Sibiu, prin strădania mitropolitului Nicolae Bălan, «Revista Teologică» și-a reluat apariția în 1921, sub conducerea preotului Pompei Morușca, — viitorul episcop Policarp — apoi a profesorilor Nicolae Colan (1923—1936) și Grigorie Marcu (1936—1947). La vechile foi oficiale ale eparhiilor ardelenene, «Telegraful Român» la Sibiu, «Biserica și școala» la Arad, «Foaia diecezană» la Caransebeș, care au apărut și în timpul războiului, au pornit la drum două foi ale noilor eparhii: «Legea românească» la Oradea (1921) și «Renașterea» la Cluj (1923), redactate de consilieri sau de profesori ai Academiei teologice de acolo.

Încetul cu încetul, au început să scoată buletine (reviste) oficiale și celelalte eparhii ale țării: «Apostolul», scoasă de Arhiepiscopia Bucureștilor (din 1924), «Mitropolia Moldovei» (Iași), din 1925, «Cronica Romanului», «Buletinul Eparhiei Hușilor» (devenit «Cronica Hușilor» în 1934), «Renașterea» din Eparhia Râmnicului, din 1922, «Buletinul Eparhiei Argeșului» (din 1926), «Buletinul Eparhiei Buzăului» (din 1926), «Tomis» (Constanța, din 1923), mai târziu «Biserica bănățeană» (Timișoara, din 1940). Alte centre eparhiale editau revistele: «Misionarul», «Luminătorul», «Însemnări creștine» etc. În toate acestea se publicau felurite studii, precum și cronici de interes local. În afară de acestea, unii profesori de teologie sau preoți-parohi au scos o seamă de reviste și foi bisericești proprii. Printre cele mai bune menționăm: «Duminica ortodoxă», redactată de preotul prof. Ioan Popescu-Mălăești, «Daruri», «Noua revistă bisericească», «Fântâna darurilor», «Slova ortodoxă», «Predania», toate la București, «Păstorul ortodox» la Pitești, «Păstorul Tutovei» la Bîrlad, «Îngerul», a preoților din Buzău (1925—1940), «Viața ilustrată», condusă de Nicolae Colan, la Sibiu și Cluj (1934—1940), «Duh și adevăr», revistă omiletică, la Timișoara (din 1940), «Altarul Banatului», la Caransebeș (1944—1947).

Asociația cîntăreților bisericești edita revista «Cultura». Clerul monahal avea o publicație periodică la Cetățuia lângă Iași, «Viața monahală» (din 1933), iar la București ieromonahul Dionisie Lungu scoatea, prin mijloace proprii, foaia «Glasul monahilor» (din 1924). Dintre foile pentru credincioșii de la țară, cea mai izbutită și cu tirajul maxim era «Lumina satelor», editată de Arhiepiscopia Sibiului (din 1922), apoi «Glasul Domnului» (din 1928) și «Calea mîntuirii» (din 1935) la Arad etc.

Menționăm că toată această intensă activitate editorială a fost posibilă și datorită noilor tipografii înființate în acest timp. Pe lângă cele vechi (a Institutului Biblic din București și cele eparhiale din Sibiu, Arad, Caransebeș ș.a.), s-au înființat tipografii noi la Râmnic, Cluj, mînăstirile Neamț și Cernica ș.a. Tipografia Institutului Biblic și de Misiune din

Catedrala mitropolitană din Timișoara (vedere laterală), operă monumentală (1939–1946) cu elemente din arta moldovenească, realizată după planurile arhitectului I. Traianescu. Pictată de Anastasie Demian. Aici se păstrează moaștele Sf. Iosif cel Nou de la Partoș, mitropolitul Banatului.

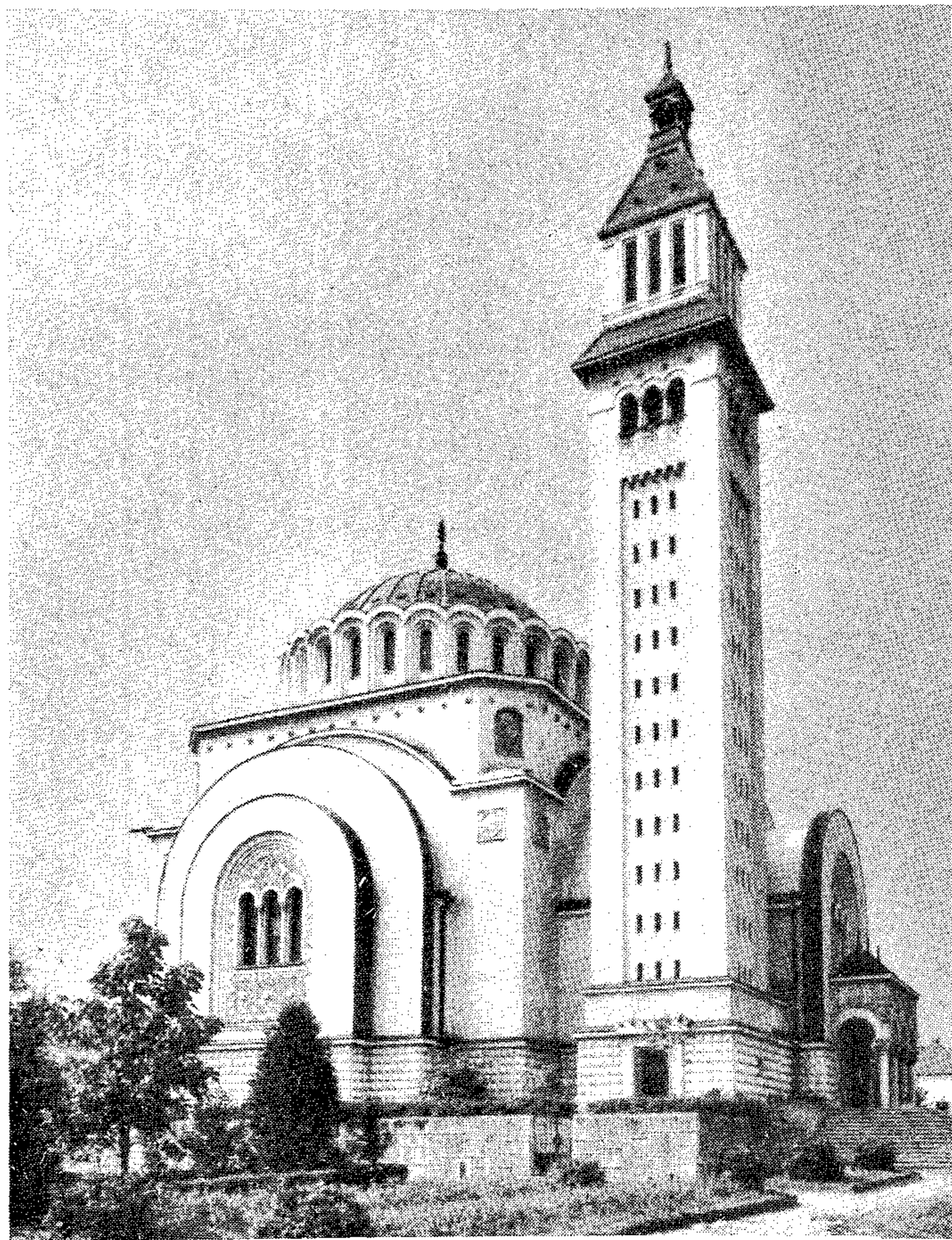
Catedrala episcopală sau a „Reîntregirii“ din Alba Iulia (1921–1922), construită în stilul bisericilor din Țara Românească, cu un impunător turn-clopotniță, pe latura de apus a incintei. A fost pictată de Costin Petrescu.

Biserica Madona Duda din Craiova, ridicată în forma actuală în prima jumătate a sec. XX.

Catedrala arhiepiscopală din Cluj-Napoca, ridicată între anii 1923–1933, după planurile arhitectului George Cristinel.

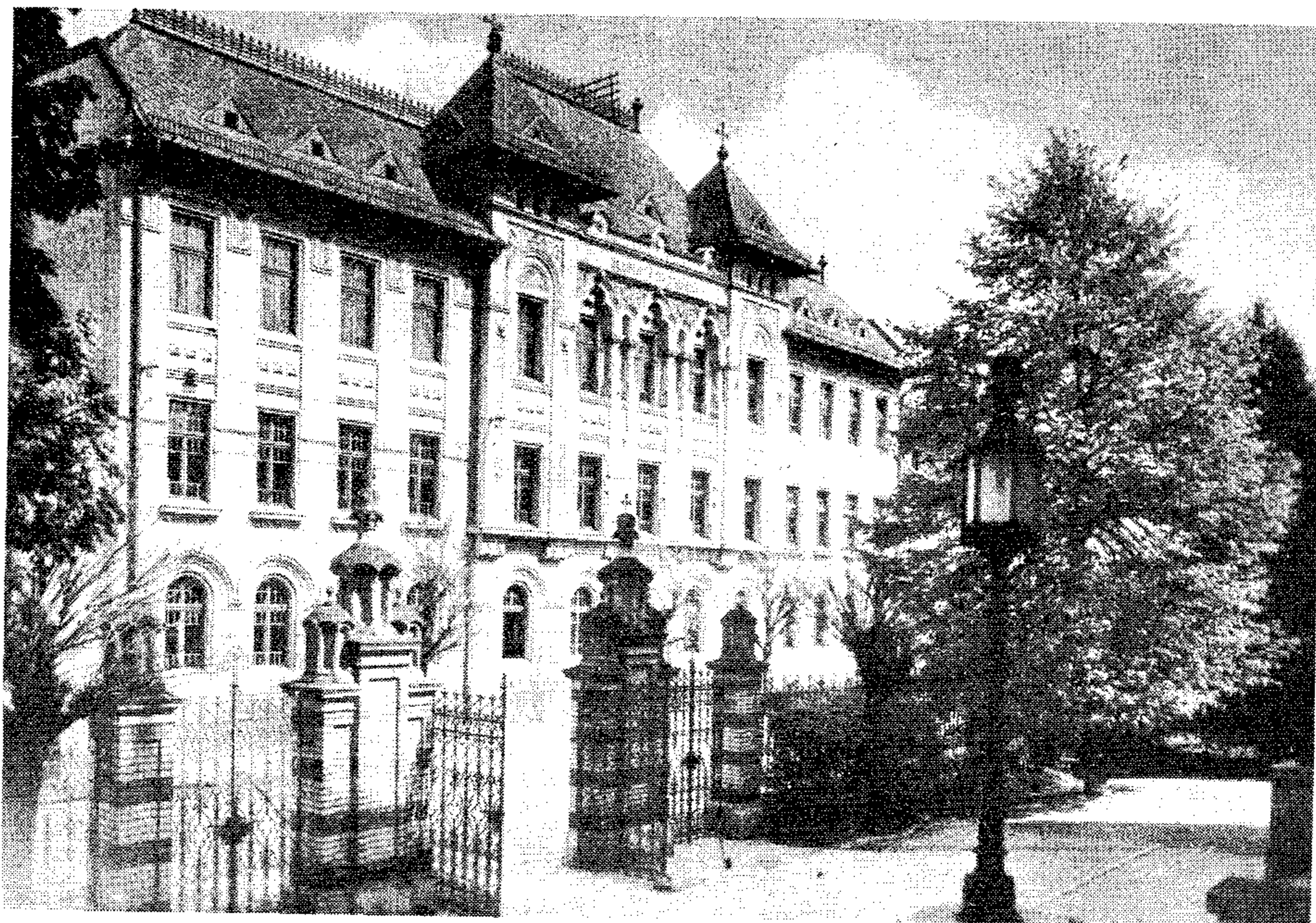
Biserica din Orăștie (1939–1945), în stil bizantin, cu un turn masiv de factură gotică la intrare, pictată de Dimitrie Belizarie.

Biserica Înălțarea Domnului
din Tg. Mureș (prima jumătate a
secolului XX).

Biserica Sf. Apostoli Petru și
Pavel din Tg. Jiu (prima jumătate
a secolului XX).

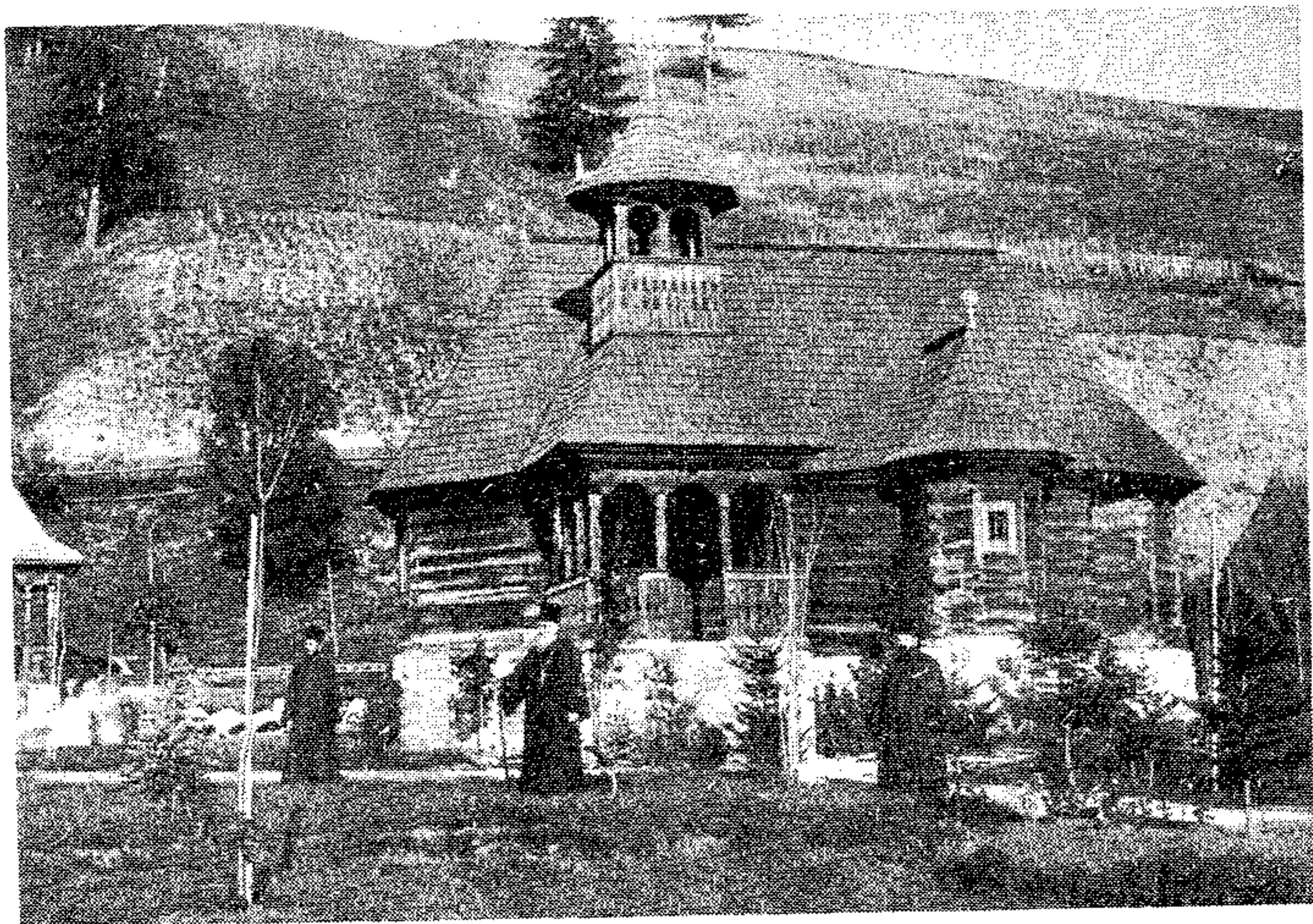
Clădirea Institutului teologic universitar din Sibiu (ridicată, în forma actuală între anii 1913—1914).

Biserica nouă din Blaj (prima jumătate a secolului XX).

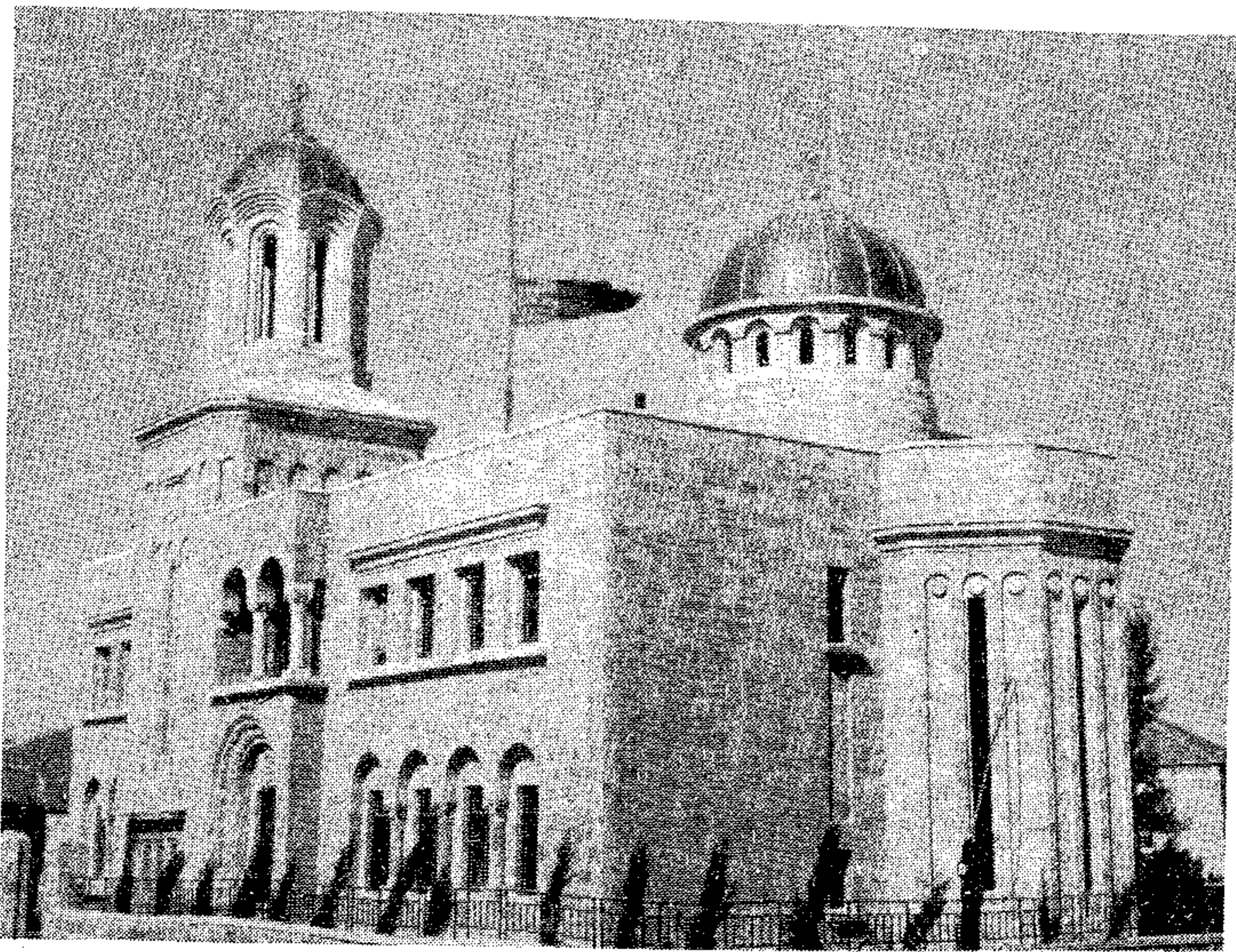
Biserica mînăstirii Sîmbăta de Sus-Făgăraș, ctitoria lui Constantin Vodă Brîncoveanu, distrusă de Habsburgi în 1785, refăcută în întregime de mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan.

Schitul de la Toplița-j. Harghita, ridicat prin osîrdia patriarhului Miron Cristea.

Biserica ortodoxă românească din Baden-Baden, ctitorită de fostul domn al Moldovei Mihail Sturza, în stil neoclasic (1863–1866).

Biserica Sf. Gheorghe și căminul românesc din Ierusalim, construite între anii 1935–1940. Biserica a fost pictată de Gheorghe Popescu și Niculina Dona în 1965.

Biserica Sf. Împărați Constantin și Elena din Hunedoara (1938–1946), în stil bizantin, cu elemente din arhitectura munteană, construită din marmură din carierele locale.

Biserica din satul Alun-j. Hunedoara, construită în întregime din marmură din cariera locală (prima jumătate a sec. XX).

București a tipărit toate cărțile de cult — unele în mai multe ediții — în vederea uniformizării cultului în toate bisericile din cuprinsul Patriarhiei Române.

Arta bisericească. În perioada de care ne ocupăm, a luat o frumoasă dezvoltare și arta bisericească. Monumentelor de artă veche românească nu li s-a dat însă atenția cuvenită, neluându-se măsuri suficiente pentru restaurarea și conservarea lor, în ciuda stăruințelor repetate ale lui Nicolae Iorga și ale altor istorici, arheologi și arhitecți. S-au ridicat biserici noi, adevărate monumente de artă, mai ales în orașele Transilvaniei, în care, sub stăpânire străină existau numai biserici de proporții reduse, în cartierele mărginașe. Între acestea, se remarcă noile catedrale episcopale din Cluj și Timișoara (aceasta devenită apoi mitropolitană), bisericile Reîntregirii din Alba Iulia, Sf. Nicolae din Cluj, Satu-Mare (ortodoxă și unită), Baia Mare, Zalău (unită), Huedin, Turda, Cîmpia Turzii, Tîrgu-Mureș (ortodoxă și unită), Gheorghieni, Miercurea Ciuc, Mediaș, Sighișoara, Blaj (ortodoxă), Brașov (unită), Orăștie (ortodoxă și unită), Hunedoara, Brad, Cugir, Reșița, Jimbolia, Anina, Timișoara (cartierele Mehala și Iosefin), numeroase biserici în mediul rural etc. Amintim apoi bisericile : Madona Dudu din Craiova, Sf. Silvestru din București și Sf. Dumitru-Colentina, ctitoria lui Nicolae Rădulescu, Sf. Apostoli din Tîrgu Jiu, Sf. Gheorghe din Buzău, Sf. Treime din Brăila, câteva biserici în Galați, Ivești-Galați, Sf. Îngeri și Sf. Împărați din Constanța, Precista din Piatra Neamț, Sf. Nicolae din Pipirig-Neamț, ctitoria patriarhului Nicodim etc., etc. Cele mai multe din ele au fost ridicate prin daniile credincioșilor și din subvențiile primite din partea eparhiilor.

Majoritatea acestor biserici sînt construite în stil bizantin tradițional, chiar și în Transilvania, unde era prea puțin cunoscut pînă atunci. De pildă, catedrala din Alba Iulia s-a inspirat după bisericile domnești de la Tîrgoviște și Curtea de Argeș sau Sf. Dumitru din Craiova (trei nave cu trei cupole, în formă de cruce greacă). Altele sînt în stilul bisericilor lui Ștefan cel Mare (Precista din Piatra Neamț, catedrala din Timișoara) sau cu influențe apusene (cea unită din Tîrgu Mureș, Madona Dudu din Craiova).

În perioada de care ne ocupăm s-au construit câteva biserici românești peste hotarele țării : o biserică și un cămin la Ierusalim, după planurile arhitectului D. I. Berechet, pictată de D. Belizarie, o capelă pe malul Iordanului, câteva biserici din Banatul iugoslav, în Statele Unite ale Americii și în Canada.

Între arhitecții de seamă ai epocii s-au remarcat *Victor Ștefănescu* (catedrala din Alba-Iulia), *George Cristinel* din București (n. 1891 : catedrala din Cluj, bisericile ortodoxe din Orăștie, Blaj, Cîmpia Turzii, capela Academiei Teologice din Sibiu), *Victor Vlad* din Timișoara (bisericile din Tg. Mureș, din cartierele Mehala și Iosefin-Timișoara), *Victor Smighelschi* (n. 1901, fiul pictorului Octavian : bisericile unite din Satu-Mare, Brașov, Rodna ș.a.), *I. Traianescu* (biserica Sf. Dumitru Colentina din București, biserica din Turda, catedrala din Timișoara), *George Matei Cantacuzino* (bisericile din Tețcani-Neamț, Băilești-Dolj, Seini-Satu Mare, iar în 1957 ansamblul arhitectural de la Mitropolia din Iași).

Dintre inginerii constructori pomenim pe *Tiberiu Eremie* (1875—1938), care a condus lucrările la catedralele din Alba Iulia și Cluj și la bisericile din Sighișoara, Blaj, Orăștie, Timișoara etc.

Aproape toate bisericile amintite mai sus au fost împodobite cu picturi în frescă sau tempera, de către cei mai renumiți pictori ai timpului, continuînd vechea artă bizantină-tradițională. Amintim între ei pe *Costin Petrescu* (1871—1954), fost profesor la Școala de Belle Arte din București, care a pictat bisericile Mihai Vodă, Sf. Dumitru Colentina, Sf. Silvestru, toate în București, catedrala numită azi a Reîntregirii din Alba Iulia (în altar i se vede autoportretul), Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, la care se adaugă unele lucrări executate în palatul patriarhal după 1948. Tot atît de activ a fost și *Dimitrie Belizarie* (1883—1947), care a executat lucrările de pictură la catedrala patriarhală din București, biserica mînăstirii Căldărușani, biserica zisă «Mitropolia» din Tîrgoviște, capela cimitirului Bellu din București (împreună cu Artur Verona), bisericile Căramidari și Sf. Vineri — Hereasca din București, cele din Costești — Argeș, Gura Ocnitei — Dîmbovița, Miercurea Ciuc, Toplița (Harghita), Turda, Mediaș, Orăștie, Călan (jud. Hunedoara) etc. *Dumitru Noroce* a pictat paraclisul de la mînăstirea Curtea de Argeș și monumentală biserica Madona Dudu din Craiova. Bănățeanul *Gheorghe Baba* (1868—1953) — care a lucrat și în perioada anterioară — a pictat numeroase biserici în Oltenia, pe Valea Prahovei și în Banat. *Anastasiu Demian* (n. 1899) a pictat catedrala mitropolitană din Timișoara, fosta catedrală episcopală din Caransebeș, capela Academiei teologice din Sibiu, biserica din Sighișoara-Centru, biserica Adormirea din Brașov, Bunavestire (Bellu) din București, cupola catedralei din Cluj și altele după 1948.

Sibianul *Dumitru Cabadaief* († 1935) a pictat fosta catedrală episcopală unită din Baia Mare, biserica din Turnu Măgurele-Centru ș.a.

Ștefan Constantinescu a împodobit cu pictură bisericile Buna Vestire-Lacul Tei din București, Hunedoara-Centru, Capul Dealului-Argeș, Giurgeni-Ialomița, Țândărei-Ialomița etc. *Nicolae Solescu* (1880—1960), ucenic al lui D. Gh. Nicolescu, a pictat peste 25 de biserici în părțile Buzăului.

Frații *Eremia* și *Eugen Profeta* au pictat bisericile din Baia de Criș (jud. Hunedoara), Someșul Rece, Mănăstireni și Răzoare (jud. Cluj), Vișeu de Sus și Săcel (jud. Maramureș), Satu Mare-Centru. *Dumitru Bîșcu* și *Constantin Mihăescu* au lucrat la biserica Precista-Piatra Neamț, biserica din Brad (jud. Hunedoara) și cea din Preoțești-Ilfov, iar D. Bîșcu singur biserica din Prigoreni Noi-Iași. *Alexandru Pop* a pictat biserica din Deva și iconostasul bisericii din Viștea de Sus (Făgăraș). *Arutiun Avachian*, în colaborare cu *Gh. Popescu*, au pictat bisericile Sf. Ioan Botezătorul din București (șos. Pantelimon), Sf. Gheorghe din Curtea de Argeș, iar Avachian singur, biserica Nașterea Maicii Domnului din Tg. Horezu, la care se adaugă unele restaurări.

Nicolae Popovici a pictat mai multe biserici în Banat (Oravița, Rusca Montană, Grădinari, Vărădia etc.).

În județul Arad a pictat peste 30 de biserici profesorul *Iulian Toader* (1877—1962) : Curtici, Arad-Șega, Timișoara-Elisabetin, Micălaca Veche, Vinga, Șimand, Covăsinț, Comlăuș, Munar, Grăniceri, Șeitin, Șebiş ș.a.

Cu lucrări mai puține pot fi amintiți : *Paul Molda* : Turda ; *Dumitru Nicolaide* : Oborul Vechi-București ; *Vasile Robea* : Adormirea Maicii Domnului-Brăila ; *Catul Bogdan* (n. 1897) : cupola bisericii din Timișoara-Iosefin și Mehala, biserica din Cerghid-Mureș ; *Nicolae Tonitza* (1886—1940) : biserica schitului Durău, iar împreună cu C. Bacalu și Șt. Dimițescu, bisericile din Scorțeni-Bacău, Poeni-Vaslui și Netezești-Ilfov ; *Corneliu Baba* (n. 1906) : capela cimitirului din Oradea, *Eustațiu Stoeneșcu* și *Alexandru Ciucurencu* : biserica Sf. Gheorghe din Craiova ; *Gheorghe Rusu* : icoane la tîmpla catedralei din Cluj ș.a.

În încheiere, amintim că numeroase centre eparhiale și unele mînăstiri au pus bazele unor modeste muzee bisericești : la București, la Huși, prin osteneala preotului Vasile Ursăcescu, la mînăstirile Agapia, Căldărușani, la Cluj, prin osteneala consilierului eparhial Sebastian Stanca, la Sibiu și în alte părți.

Muzica bisericească. Cîntarea psaltică a fost cultivată, în perioada de care ne ocupăm, mai ales de *Ion Popescu-Pasărea* (1871—1943), profesor la Seminariile Nifon și Central, la Conservator și la Academia de Muzică religioasă, cîntăreț de strană la mai multe biserici din București.

A publicat zeci de lucrări de muzică liniară și psaltică. Între cele din urmă amintim: *Cîntările Sfintei Liturghii, Prohodul Domnului, Cîntările Utreniilor de duminică pe cele opt glasuri, Cîntările Vecerniilor, Podobiile celor opt glasuri, Troparele Învierii, Troparele și condacele sfinților și praznicelor, Cîntările Penticostarului, Cîntările Triodului, Catavasierul, Noul idiomelar* și altele, toate în mai multe ediții. Pe lângă creațiile proprii, multe din bucățile publicate de el aparțin marilor maeștri din secolul trecut (Macarie, A. Pann, D. Suceveanu, Șt. Popescu), pe care el le-a revăzut și prelucrat. Opera sa psaltică impresionantă a urmărit unificarea și uniformizarea tuturor cîntărilor psaltice folosite în Biserica Ortodoxă Română. Notăm că I. Popescu-Pasărea a pus bazele *Asociației generale a cîntăreților bisericești din România*, în 1915 (prin contopirea altor două societăți) și a condus revista *Cultura* (1911—1944), organul de publicitate al Asociației. În aceeași perioadă au mai activat alți psalți de seamă ca *Gheorghe Popescu-Brănești* (1876—1959), *Simion Niculescu*, episcopul *Gherontie Nicolau* al Tomisului și alții. Preotul *I. D. Petrescu-Visarion* din București, reprezentant de seamă al renașterii muzicale bizantine în țara noastră, a scris numeroase lucrări de istoria muzicii bizantine, a participat la congrese de specialitate (de ex. *Les idiomèles et le canon de l'office de Noël d'après des manuscrits grecs des XI-e, XII-e, XIII-e et XIV-e siècles*, Paris, 1932).

Între reprezentanții cîntării corale bisericești s-a remarcat *Dimitrie G. Kiriac* (1866—1928), profesor la Conservatorul din București, întemeietorul și directorul Societății corale «Carmen», dirijorul corului bisericii Domnița Bălașa. El a inițiat un nou curent muzical în Biserica noastră, bazat pe melodiile cîntărilor tradiționale de străină, prin *Liturghia psaltică* tipărită postum. A prelucrat și armonizat o serie de colinde.

Gheorghe Cucu (1882—1932), profesor la Conservator, la Seminarul Nifon și la Academia de muzică religioasă din București, a publicat numeroase compoziții, prelucrări și armonizări bisericești (*Liturghia pentru cor mixt, Coruri religioase, Două sute de colinde populare* și altele, în colecții separate). Cîntările sale sînt și astăzi nelipsite din repertoriul tuturor formațiilor corale bisericești.

Ion D. Chirescu (1889—1980), profesor la Conservatorul din București, conducătorul Societății Carmen — la ambele în locul maestrului său D. G. Kiriac — dirijor al corului unor biserici din Capitală, mai ales al celui de la Domnița Bălașa, a prelucrat și armonizat felurite cîntări corale bisericești și colinde. Același gen a fost cultivat de *Dimitrie Cuculin, Ion Croitoru, Paul Constantinescu* și alții.

Dintre personalitățile muzicale din Transilvania menționăm pe *Timotei Popovici* (1870—1950), profesor la Institutul teologic-pedagogic și la Școala normală Andrei Șaguna din Sibiu (*Cîntările Liturghiei*, în mai multe ediții, o colecție de colinde și cîntece de stea). Compozițiile sale se bazează, în mare parte, pe melosul cîntărilor practicate în Transilvania și Banat. Amintim apoi pe *Augustin Bena* (1880—1962), profesor și director al Conservatorului din Cluj (*Liturghia în Fa minor pentru cor mixt*), *Vasile Petrașcu*, profesor la Academia teologică din Cluj, *Petru Gherman*, profesor la Academia teologică din Sibiu.

În Banat și Arad ne rețin atenția *Trifon Lugojan*, care a armonizat cîntările liturgice practicate în această parte a țării avînd la bază tot un vechi fond psaltic și *Anastasiu Lipovan* (1874—1947).

Menționăm aici faptul că între anii 1928—1948 a funcționat la București o Academie de muzică religioasă, care a contribuit la cunoașterea muzicii psaltice și corale, dar și la formarea unor dirijori și compozitori. La aceasta au funcționat profesori de seamă, ca Ion Popescu-Pășărea, Gh. Cucu, I. D. Petrescu-Visarion, I. Croitoru, Paul Constantinescu. Muzica psaltică s-a cultivat apoi în Seminariile și școlile de cîntăreți din vechea Românie, existente pe lîngă centrele eparhiale, iar cea din Transilvania și Banat în Academiile și școlile bisericești de aici.

Legături cu alte Biserici creștine. Avînd o seamă de ierarhi și profesori de teologie cu o aleasă pregătire cărturărească, Biserica noastră a putut să ia parte la felurite congrese sau consfătuiri interortodoxe sau intercreștine, precizînd pozițiile Ortodoxiei românești. O problemă principală, care se punea acum tuturor Bisericilor Ortodoxe, era aceea a îndreptării calendarului. Întrucît în Apus se folosea calendarul gregorian, iar după primul război mondial a fost introdus în viața de stat în Grecia, Iugoslavia și România, era necesară punerea de acord a calendarului bisericesc cu cel civil. În acest scop, la inițiativa patriarhului ecumenic Meletie IV, s-a convocat o Conferință panortodoxă la Constantinopol, între 10 mai și 21 iunie 1923. Conferința a hotărît introducerea calendarului iulian îndreptat, cu suprimarea celor 13 zile de întârziere față de calendarul civil. La conferință a participat și o delegație a Bisericii noastre, formată din arhim. Iuliu Scriban, profesorul Dragoș Demetrescu și sibianul Petru Drăghici, care a prezentat referatul principal de reformă calendaristică. La aceeași conferință, arhim. I. Scriban a prezentat propunerea mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului, de a se face pregătiri în vederea sărbătoririi a 1600 de ani de la Sinodul I ecumenic. Sf. Sinod al Bisericii noastre a adoptat hotărîrile conferinței,

introducînd calendarul îndreptat la 1 octombrie 1924 (care a devenit 14 octombrie).

O nouă Conferință a Bisericilor Ortodoxe s-a întrunit la mînăstirea Vatoped din Muntele Athos, între 8 și 23 iunie 1930. Biserica noastră a fost reprezentată de episcopul Lucian Triteanu al Romanului, arhiereul Tit Sîmedrea Tîrgovișteanul și preoții profesori Grigorie Pișculescu (Gala Galaction) și Nicolae M. Popescu. Avea rostul de a pregăti lucrările pentru convocarea unui viitor sinod panortodox. S-au fixat anumite teme care urmau să fie puse în discuția acestuia : pregătirea candidaților la preoție, întărirea și reorganizarea monahismului, codificarea canoanelor, căsătoria a doua a preoților, uniformizarea instanțelor de judecată bisericească, uniformizarea tipicului, întărirea artei bizantine tradiționale, problema calendarului, modul de proclamare a autonomiei și autocefaliei unei Biserici, relațiile între Bisericile Ortodoxe etc. Deși Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a constituit comisii pentru pregătirea celor patru teme rezervate Bisericii noastre — cum au făcut și alte Biserici —, prosinodul proiectat pentru iunie 1932, tot la Vatoped, nu s-a mai ținut.

Întruniri asemănătoare au avut și profesorii de la Facultățile de Teologie Ortodoxă. Astfel, în 1924 s-a întrunit la Sinaia prima Conferință a profesorilor de teologie ortodoxă din Balcani, la care au participat teologi români, greci, sîrbi și bulgari.

La inițiativa profesorilor de la Facultatea de Teologie din Atena, s-a convocat primul Congres al profesorilor de teologie ortodoxă. În luna ianuarie 1936, a avut loc la București o conferință preliminară pentru pregătirea congresului, prezidată de preotul Ioan Mihălcescu, decanul Facultății de Teologie din București. Congresul propriu-zis a avut loc la Atena între 29 noiembrie — 4 decembrie 1936. Din partea Facultăților noastre au participat profesorii : Iuliu Scriban, Vasile Ispir, Șerban Ionescu, Petre Vintilescu, Teodor M. Popescu, Grigorie Cristescu și Ioan Savin (referate au trimis și profesorii Valerian Șesan, Vasile Gheorghiu și Nicolae Cotos). Majoritatea hotărîrilor luate la Atena s-au bazat pe propunerile profesorilor români. Acestea priveau : codificarea canoanelor, editarea unei reviste de teologie ortodoxă, raporturi mai strînse între Facultățile de Teologie prin schimb de profesori și studenți etc. S-a hotărît ca al doilea Congres să aibă loc la București, în 1939, dar evenimentele politice care au urmat au zădărnicit acest plan.

În aceeași perioadă, Biserica Ortodoxă Română a avut un rol însemnat în aplanarea unor neînțelegeri ivite între unele Biserici Orto-

doxe. De pildă, a mijlocit pe lângă Patriarhia ecumenică împăcarea cu Biserica Ortodoxă Bulgară și recunoașterea autocefaliei Bisericilor Ortodoxe din Albania, Polonia ș.a.

De asemenea, au avut loc schimburi de vizite între ierarhii Bisericii noastre și ai altor Biserici Ortodoxe. De pildă, în septembrie 1924, a făcut o vizită în România patriarhul Damianos al Ierusalimului (la București și Iași), iar în septembrie 1937 mitropolitul Dionisie al Varșoviei. La rîndul său, patriarhul Miron, cu cîțiva însoțitori, a cercetat Locurile Sfinte, cu vizite la Constantinopol, insula Halki, Ierusalim, Alexandria, Atena în mai 1927, iar în 20—23 mai 1938 a făcut o vizită mitropolitului Dionisie în Polonia. În 1926, au fost prezenți la solemnitățile proclamării autocefaliei Bisericii din Polonia mitropolitul Nectarie Cotlarciuc și profesorul Dragomir Demetrescu.

S-au făcut mai multe pelerinaje la Locurile Sfinte. De pildă, în sept.-oct. 1925, mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului a condus un grup de pelerini, cu vizitarea Constantinopolului, Ierusalimului și Țării Sfinte, Alexandriei, ș.a., iar la Paștile anului 1930, mitropolitul Nectarie Cotlarciuc a condus un grup de peste o sută de pelerini. Scriitorul Gala Galaction a condus cîteva sute de preoți și credincioși la Muntele Athos.

Legăturile interortodoxe s-au întărit apoi prin schimburi de scrisori irenice între patriarhii Miron și Nicodim și ceilalți întîistătători ai Bisericilor autocefale, prin schimburi de profesori de teologie (profesorul bulgar Șt. Zankow a conferențiat la București și Sibiu), prin schimburi de studenți etc. La Facultățile noastre de teologie au studiat tineri din aproape toate țările ortodoxe, iar tineri români au fost trimiși la studii în diferite centre teologice ortodoxe de peste hotare.

Dar Biserica noastră a avut discuții rodnice și cu reprezentanții altor Biserici creștine, cum au fost cele cu Biserica anglicană, care de mult timp căuta o apropiere de Biserica Ortodoxă în genere și intrarea în comuniune cu aceasta. Astfel, în 1930 mitropolitul Nectarie al Bucovinei și alți delegați ai Bisericilor Ortodoxe, au luat parte la Conferința episcopilor anglicani din întreaga lume, ținută în palatul Lambeth din Londra, cînd s-a discutat — între altele — și problema validității hirotoniilor anglicane.

Între 1—8 iunie 1935, s-a întrunit la București o conferință româno-ortodoxă-anglicană, cu participarea a două delegații impunătoare de episcopi și profesori universitari din ambele părți. S-au discutat mai multe referate, fiecare prezentat de un ortodox și un anglican: Succesiunea apostolică și validitatea hirotoniilor anglicane, Necesitatea preo-

ției și caracterul ei de Taină, Sfânta euharistie și caracterul ei sacramental, Sf. Scriptură și Sf. Tradiție ca izvoare ale inspirației, ale credinței și ale religiei creștine, Sfintele Taine și ierurgiile bisericești, Procesul de îndreptare a omului în fața lui Dumnezeu, Viața creștină ca un imbold spre ecumenicitate. Pe baza celor discutate, Sfântul Sinod al Bisericii noastre a aprobat lucrările Conferinței, recunoscând validitatea hirotoniilor anglicane (19 martie 1936).

În iunie—iulie 1936, patriarhul Miron cu o delegație de ierarhi și teologi români a făcut o vizită arhiepiscopului de Canterbury în Anglia. La rândul lor, mai multe delegații anglicane au vizitat țara și Biserica noastră, studenți anglicani au învățat la Facultățile și Academiiile noastre teologice.

Biserica noastră și-a trimis reprezentanți și la unele Congrese ale vechilor catolici (mitropolitul Nectarie la Viena și Bonn în 1931, preoții Orest Tarangul și Ioan Zugrav la Zürich, în 1938).

La începutul secolului nostru, s-au format mai multe curente pentru unitatea Bisericilor creștine și pentru pacea lumii. În ianuarie 1920, mitropolitul Dorotei al Brusei, locțiitor de patriarh ecumenic (1918—1921), a lansat un apel către celelalte Biserici creștine, propunând înființarea unei «Ligi a Bisericilor, după chipul Ligii Națiunilor». Enciclica sa cuprindea multe din principiile de bază ale Mișcării Ecumenice de azi.

Unul din promotorii ideii de unitate creștină a fost arhiepiscopul luteran de Uppsala, Nathan Söderblom. La stăruințele sale, a luat ființă o mare organizație ecumenistă, numită «Creștinism practic» (Life and Work = Viață și acțiune), căci el a înțeles că pentru a se ajunge la unirea Bisericilor creștine este necesară, mai întâi, o colaborare a lor pe tărîm practic. Între 19 și 30 august 1925, s-a convocat o Conferință internațională creștină la Stockholm. Din partea Bisericii noastre au participat mitropoliții Nicolae Bălan și Nectarie Cotlarciuc, episcopul Vartolomeu Stănescu, arhimandritul Iuliu Scriban, profesorii Vasile Ispir, Ioan Lupaș și preotul Trandafir Scorobeț. În «Comitetul de continuare», au fost aleși și câțiva din delegații români.

La întrunirile următoare ale acestei Mișcări, Biserica noastră și-a trimis de asemenea reprezentanții ei (mitropolitul Nicolae Bălan la Adunarea de la Berna în 1926 etc.).

O altă ramură a Mișcării ecumenice se numea «Conferința Mondială pentru credință și organizare» (Faith and Order). Aceasta a ținut o întrunire la Geneva în august 1920, la care au participat profesorul Dragomir

Demetrescu și preotul prof. G. Rădulescu din Constanța. Între 3—21 august 1927 s-a ținut un Congres asemănător celui de la Stockholm, la Lausanne, în Elveția. Din partea Bisericii noastre, au participat mitropolitul Nectarie și trei teologi sibieni: profesorii Grigorie Cristescu, Nicolae Colan și preotul Trandafir Scorobeț.

A treia organizație ecumenistă purta numele de «Alianța Mondială pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică», întrucât milita pentru pacea lumii. La Congresul ei de la Copenhaga, din 6—11 august 1922, au participat profesorii Dragomir Demetrescu și Vasile Ispir. Această mișcare a ținut mai multe conferințe regionale, unele din ele în țările balcanice și în România, cu participarea delegațiilor Bisericii noastre: la Novisad în iunie 1923, la Sinaia în septembrie 1924, prezidată de Iuliu Scriban, având ca secretar pe Vasile Ispir, care s-a ocupat și de organizarea ei, la Novisad în 1925, la Atena în 1926, la Sofia în 1927. Între 24 și 30 august 1928, s-a ținut la Praga Conferința și Congresul Internațional al Alianței Mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică, cu participarea unor delegați ai Bisericii noastre (Iuliu Scriban, Ioan Mihălcescu, Valerian Șesan). În anii următori, s-au ținut alte conferințe regionale ale Alianței: la București, între 14—19 mai 1933, sub președinția de onoare a patriarhului Miron, cu participarea mai multor teologi români, la Râmnicu Vâlcea, între 1—5 iulie 1936, prezidată de episcopul Vartolomeu Stănescu, la Sofia, în decembrie 1938, la care a participat prof. Vasile Ispir ș.a. La un alt Congres internațional al Alianței ținut la Faris Bad-Larvik în Norvegia, Biserica noastră a fost reprezentată prin episcopul Nicolae al Oradiei. Alți reprezentanți ai Bisericii noastre au participat la unele întruniri regionale ale Alianței, în țările apusene și nordice.

În anul 1938, cele două mari ramuri ale mișcării ecumenice, «Viață și faptă» (Creștinism practic) și «Credință și organizare», s-au contopit într-un Consiliu Mondial al Bisericilor. În timpul celui de-al doilea război mondial, activitatea Mișcării ecumenice s-a redus simțitor. Biserica noastră nu a mai luat parte la nici o întrunire, după cum nu a participat nici la Adunările generale de la Amsterdam din 1948 și Evanston în 1954. Ea a reintrat în Consiliul Ecumenic al Bisericilor cu prilejul celei de a treia Adunări generale, ținută la New-Delhi, între 18 nov. și 6 dec. 1961.

Din cele de mai sus, rezultă că Biserica Ortodoxă Română a activat intens în mișcarea ecumenică pînă la izbucnirea celui de al doilea război mondial, aducînd contribuții serioase la precizarea unor poziții ortodoxe, precum și la apropierea dintre creștini și popoare.

În chip deosebit s-au remarcat profesorul Vasile G. Ispir, arhimandritul profesor Iuliu Scriban, care au participat la cele mai multe întruniri ecumeniste peste hotare, mitropolitul Nicolae Bălan, care a stăruit mereu în Sf. Sinod pentru întărirea legăturilor în cadrul Mișcării ecumenice și alții. Deplina afirmare a Bisericii Ortodoxe Române pe plan extern s-a făcut, însă, abia în zilele noastre.

Concluzii. Din cele expuse, rezultă că învățămîntul teologic a trecut printr-o perioadă de criză, datorită faptului că nu se afla sub îndrumarea Bisericii, ci a Statului. În plus, întregul învățămînt religios era valorificat numai ca principiu instructiv, nu și educativ. Literatura teologică a cunoscut o stare de înflorire față de trecut, dar ea suferea de faptul că era orientată spre erudiție și nu spre nevoile practice ale Bisericii. Arta bisericească a cunoscut un progres simțitor față de perioada precedentă. S-au întărit legăturile cu o serie de alte Biserici creștine.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare. Publicațiile periodice ale timpului, îndeosebi *Biserica Ortodoxă Română*, revista Sf. Sinod, 1921—1948.

Învățămîntul teologic. T. G. BULAT și AL. I. CIUREA, 75 de ani de la întemeierea Facultății de Teologie din București. Contribuții la istoricul Facultății de Teologie și Institutul Teologic Universitar din București, în B.O.R., an. LXXV, nr. 11—12, 1957, p. 1070—1251; MIRCEA PĂCURARIU, 150 de ani de la înființarea primei școli teologice ortodoxe din Ardeal, în B.O.R., an. LXXIX, nr. 3—4, 1961, p. 339—375; SOFRON VLAD și MIRCEA PĂCURARIU, Istoria Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu, în M.A., an. VI, nr. 11—12, 1961, p. 677—767.

Anuarul Academiei Teologice ortodoxe române din Caransebeș, 1919—1939, VIII + 458 p. (partea oficială).

ȘTEFAN LUPȘA, Istoria Academiei teologice ortodoxe române din Oradea (1923—1943) și a încercărilor de organizare a învățămîntului teologic român în legătură cu ea, Beiuș, 1944, 284 + XVI p. (nedifuzată); (Academia teologică din Cluj), IOAN VASCĂ, Zece ani în slujba Bisericii, 1924—1934, Cluj, 1934, 398 p.

Literatura teologică. NICOLAE NICOLAESCU, Studiile biblice în Biserica Ortodoxă Română, în ST, an. XXIII, nr. 1—2, 1971, p. 14—30; MIRCEA PĂCURARIU și ALEXANDRU I. CIUREA, Istoriografia Bisericii Române și problemele ei actuale, în BOR, an. LXXXIX, nr. 3—4, p. 355—381; MILAN ȘESAN, Probleme de istorie bisericească în expunerea cercetătorilor ortodocși români, în BOR, an. LXXXIX, nr. 3—4, 1971, p. 382—394; IOAN COMAN, Preocupări patristice în literatura teologică românească, în ST, an. XXIII, nr. 5—6, 1971, p. 309—339; D. STĂNILOAE, N. CHIȚESCU, I. TODORAN, I. ICĂ și I. BRIA, Teologia Dogmatică în Biserica Ortodoxă Română în trecut și azi, în Ortodoxia, an. XXIII, nr. 3, 1971, p. 309—365; PETRU REZUȘ și CORNELIU SĂRBU, Preocupări de Teologie Fundamentală în Teologia românească, în Ortodoxia, an. XXIII, nr. 4, 1971, p. 517—560; LIVIU STAN, Contribuții și poziții ale teologilor români în probleme de Drept bisericesc, în ST, an. XXIII, nr. 3—4, 1971,

p. 149—173; GABRIEL POPESCU, *Predică și predicator în Biserica Ortodoxă Română*, în BOR, an. LXXXIX, nr. 1—2, 1971, p. 96—120; ENE BRANIȘTE, *Literatura liturgică în teologia românească*, în BOR, an. LXXXIX, nr. 1—2, 1971, p. 121—134 (toate sînt strînse și traduse în vol. *De la Théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours*, Bucarest, 1974, 528 p.); MIRCEA PĂCURARIU, *Cultura teologică ortodoxă românească între anii 1925—1975*, în ST, an. XXVII, nr. 9—10, 1975, p. 653—686; ENE BRANIȘTE, *Tiparul și cartea bisericească în cei cincizeci de ani de Patriarhat (1925—1975)*, în BOR, an. XCIII, nr. 11—12, 1975, p. 1421—1452; ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Biblia de la 1936*, în BOR, an. XCVII, nr. 3—4, 1979, p. 414—450.

T e o l o g i. VLADIMIR PRELIPCEAN, *Preotul și profesorul Vasile Tarnavschi*, în *Candela*, an. LVII, 1946, p. 1—10; IOAN LOGHIN ȚURCANU, *Preotul Vasile Tarnavschi*, în MMS, an. XXXIII, nr. 8—9, 1957, p. 656—661; GRIGORIE MARCU, *Profesorul Dr. Vasile Gheorghiu. Omul și opera*, Sibiu, 1939, 36 p.; GRIGORIE MARCU, *Viața și opera învățatului teolog neotestamentar ortodox român preot profesor Vasile Gheorghiu*, în MA, an. IV, nr. 11—12, 1959, p. 830—849; VLADIMIR PRELIPCEAN, *Profesorul preot Dr. Vasile Gheorghiu*, în MMS, an. XXXVI, nr. 1—2, 1960, p. 78—91; MILAN ȘESAN, *Familia Șesan*, în *Candela*, an. LII, 1939—1941, p. LXXIII—XCVI (în același număr al revistei se găsesc și alte studii omagiale închinat lui Valerian Șesan); EMILIAN VASILESCU, *Bibliografia I. P. S. Irineu Mihălcescu*, în «Studii teologice» (seria I), an. VII, 1938—1939, p. 245—325 (alte studii omagiale în același număr); ION V. GEORGESCU, *Bibliografia lucrărilor pr. prof. Ioan Popescu-Mălăești*, în «Studii teologice» (seria I), an. VII, 1938—1939, p. 326—373 (alte studii omagiale în același număr); GHEORGHE ALEXE, *Viața și opera preotului folclorist Teodor Bălășel*, în BOR, an. LXXVIII, nr. 7—8, 1960, p. 730—754; GHEORGHE V. SPERANȚĂ, *Clerici români orientaliști*, în ST, an. XIX, nr. 5—6, 1967, p. 359—374 (V. Tarnavschi, S. O. Isopescu, C. I. Popescu, I. Popescu-Mălăești și V. Radu); DUMITRU BELU, *În memoria lui Constantin Proviaan*, în MA, an. XVII, nr. 3—4, 1972, p. 293—299; MIRCEA PĂCURARIU, *Preotul profesor și rector Dr. Sofron Vlad*, în MA, an. XVI, nr. 5—9, 1971, p. 443—451; MIRCEA PĂCURARIU, *Preotul profesor Dr. Ștefan Lupșa*, în ST, an. XXVII, nr. 1—2, 1975, p. 134—140; ȘTEFAN ALEXE, *Preotul profesor Dr. Ioan G. Coman*, în ST, an. XXV, nr. 1—2, 1973, p. 100—114; SILVIU PETRE PUFULETE, *Contribuția profesorului Nicolae Gr. Popescu-Prahova la dezvoltarea Dreptului bisericesc*, în ST, an. XXV, nr. 5—6, 1973, p. 399—411; GABRIEL POPESCU, *Arhimandritul profesor Iuliu Scriban*, în ST, nr. 5—6, 1974, p. 429—433; NICULAE ȘERBĂNESCU, *În memoriam: Profesorul Nicolae Dobrescu (1875—1914)*, în ST, an. XXVI, nr. 7—8, 1974, p. 571—582; ENE BRANIȘTE, *Preotul profesor Petre Vintilescu*, în ST, an. XXVI, nr. 7—8, 1974, p. 592—598; I. CONSTANTINESCU, *Preotul profesor Cicerone Iordăchescu (1882—1966)*, în ST, an. XXVII, nr. 5—6, 1975, p. 487—493; I. CONSTANTINESCU, *Preotul profesor Valeriu Iordăchescu (1885—1975)*, în GB, an. XXXIV, nr. 3—4, 1975, p. 385—388; I. CONSTANTINESCU, *Arhimandritul Iuliu Scriban*, în ST, an. XXVII, nr. 7—10, 1976, p. 735—743; VASILE AXINIA, *Contribuția profesorului Valerian Șesan la dezvoltarea Dreptului bisericesc*, în ST, an. XXVIII, nr. 7—10, 1976, p. 600—610; GHEORGHE CUNESCU, *Gala Galaction, Bibliografie teologică bisericească*, în B.O.R., an. XCVII, nr. 3—4, 1979, p. 451—506.

A r t a. EMANOIL BUCUȚĂ, *Pictură, sculptură, arhitectură, grafică în Transilvania după Unire și puțin înainte*, în vol. *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928*, II, București, 1929, p. 1231—1242; TEODOR BODOGAE, *Grija Patriarhiei Române pentru locașurile sale de cult în ultimii 50 de ani*, în BOR, an. XCIII, nr. 11—12, 1975, p. 1453—1460; I. D. SUCIU, DOINA NICULESCU și VIOREL GH. ȚIGU, *Catedrala Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1979, 188 p.

Muzica bisericească. NICU MOLDOVEANU, *Cîntarea corală în Biserica Ortodoxă Română în secolul al XX-lea*, în ST, an. XX, nr. 3—4, 1968, p. 273—295.

GHEORGHE BREAZUL, *D. G. Kiriac*, București, 1973, 280 p.; BARBU SEBASTIAN BUCUR, *D. G. Kiriac, Contribuții la armonizarea melodiilor psaltice*, în GB, an. XXXIII, nr. 7—8, 1974, p. 696—705.

IOAN BOȘTENARU, *Profesorul Ion Popescu-Pasărea și uniformizarea cîntării psaltice*, în ST, an. XXIII, nr. 9—10, 1971, p. 727—735.

NICU MOLDOVEANU, *Compozitorul, profesorul și dirijorul Nicolae Lungu la 75 de ani*, în BOR, an. XCII, nr. 5—6, 1975, p. 693—697.

Amănunte bibliografice la NICU MOLDOVEANU, *Preocupări de muzică și muzicologie în Biserica Ortodoxă Română în ultimii cincizeci de ani (1925—1975)*, în ST, an. XXIX, nr. 3—4, 1977, p. 263—297.

Legături cu celelalte Biserici creștine. Conferința româno-anglicană ținută la București, 1—8 iunie 1935, București, 1935; IOAN VASCĂ, *O călătorie istorică. Vizita Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim al României la Moscova*, București, 1947; *Călătoria Prea Fericitului Alexei Patriarhul Moscovei și a toată Rusia în România, 28 mai—11 iunie 1947*, București, 1948, 96 p.; NICULAE I. ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română și Mișcarea Ecumenică*, în *Ortodoxia*, an. XIV, nr. 1—2, p. 153—180; LUCIAN FLOREA, *Participarea și contribuția Bisericii Ortodoxe Române la conferințele interortodoxe în prima jumătate a secolului XX*, în *Ortodoxia*, an. XIV, nr. 1—2, 1962, p. 181—197.

IV

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DUPĂ 1948. PATRIARHII JUSTINIAN ȘI IUSTIN. NOUA ORGANIZARE ȘI LEGISLAȚIE BISERICESCĂ. REÎNTREGIREA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE. CANONIZAREA SFINȚILOR ROMÂNI.

Prin actul istoric de la 23 August 1944, a fost înlăturată dictatura fascistă, iar poporul român și-a luat soarta în propriile sale mâini, pornind pe calea libertății, a progresului și a păcii. Acest act memorabil, ca și cel din 30 decembrie 1947, când a fost abolită monarhia, sînt momente de răscruce în viața Patriei și a poporului nostru, care au dus la dobîndirea adevăratei independențe și suveranități a țării și la construirea unei orînduiri noi, de dreptate, egalitate și bunăstare pentru toți fiii poporului nostru. Cum era și firesc, schimbările profunde din viața poporului și a Patriei noastre au deschis o epocă nouă și în istoria Bisericii Ortodoxe Române, precum și a celorlalte culte de la noi.

Cele mai însemnate schimbări în cadrul Bisericii Ortodoxe Române s-au petrecut după 1948, anul alegerii, investirii și înscăunării celui de al treilea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Justinian Marina, urmat — din 1977 — de actualul patriarh, Prea Fericitul Părinte Dr. Iustin Moiescu.

Patriarhul Justinian Marina. S-a născut la 22 februarie 1901, în satul Suiesti, județul Vîlcea, în familia unor credincioși țărani. A urmat cursurile Seminarului teologic «Sf. Nicolae» din Rîmnicul Vîlcea, obținînd, la terminarea lor, și diploma de învățător (1923). În toamna aceluiași an a fost numit învățător la școala primară din satul Olteanca (jud. Vîlcea), transferat în anul următor la școala primară din comuna Băbeni, în același județ. Căsătorindu-se, a fost hirotonit întru preot pe seama parohiei Băbeni (1924). Aici a funcționat ca învățător pînă în anul 1930, iar ca preot pînă la 1 noiembrie 1932, izbutind să refacă trei bise-

rici din parohie. În același timp, s-a înscris la Facultatea de Teologie din București, obținând titlul de licențiat în 1929.

La 1 noiembrie 1932, a fost numit director al Seminarului teologic din Râmnicul Vâlcea și detașat ca preot la catedrala episcopală. La 1 septembrie 1933 a fost transferat ca preot-paroh la biserica «Sf. Gheorghe» din Râmnicul Vâlcea. La această biserică a ostenit pînă în primăvara anului 1945. În 1939 i s-a încredințat și conducerea Tipografiei eparhiale, în calitate de director. În cei 12 ani de preoție la Râmnic, a izbutit să restaureze din temelie biserica Sf. Gheorghe și casa parohială. În același timp, în dorința de a veni în sprijinul celor mulți și lipsiți, a înființat — împreună cu alți preoți vîlceni — o bancă populară, una de credit și o cooperativă. Datorită prețuirii pe care i-au arătat-o încă de atunci colegii săi de preoție, a fost ales în Comitetul de conducere al Asociației preoților din Oltenia și în cel al Asociației generale a preoților ortodocși.

În anul 1945 a început o nouă etapă în viața preotului Ioan Marina, rămas între timp văduv. În primăvara anului 1945, mitropolitul Irineu Mihălcescu al Moldovei l-a numit vicar eparhial la Iași, iar la 30 iulie 1945, Sf. Sinod, la propunerea aceluiași mitropolit, a aprobat numirea preotului Ioan Marina ca arhiereu vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, cu titlul de «Vasluianul». Tuns în monahism la mînăstirea Cetățuia de lîngă Iași, sub numele de Justinian, a fost hirotonit arhiereu în catedrala mitropolitană din Iași, la 12 august 1945.

Ca arhiereu-vicar, s-a ocupat îndeaproape de sprijinirea unor probleme de asistență socială în cuprinsul Arhiepiscopiei Iașilor, necesară în împrejurările grele de după cel de al doilea război mondial și în cursul secetei care bîntuia atunci în Moldova. Zecile de mii de copii orfani rămași de pe urma războiului trebuiau ocrotiți. De aceea, a vegheat îndeaproape la organizarea de comitete parohiale, care să se ocupe cu plasarea acestora, în familiile rudelor, a preoților și a credincioșilor. Unii din ei, mai ales orfanii de ambii părinți, au fost așezați în orfelinatele înființate de Biserică la mînăstirile Văratec, Agafton și în alte părți. În diferite orașe s-au organizat cantine pentru copii întreținute din colectele organizate de parohii.

Tot ca arhiereu vicar a organizat o bancă de credit la Iași, cu cîte o secție în fiecare județ, dînd posibilitate preoților și cîntăreților să găsească ajutoare bănești pentru nevoile lor imediate. S-a îngrijit de amenajarea unor cămine pentru fiii și fiicele de preoți care urmau studiile universitare la Iași. Numeroși studenți erau găzduiți în cursul vacanțelor la diferite mînăstiri din Moldova.

În august 1947, în urma retragerii mitropolitului Irineu din scaun, s-a încredințat arhiereului Justinian Vasluiianul conducerea Arhiepiscopiei Iașilor, ca locțiitor de arhiepiscop și mitropolit. La 19 noiembrie 1947, Marele Colegiu electoral bisericesc l-a ales arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei, fiind investit la 22 decembrie și înscăunat la 28 decembrie 1947.

A păstorit însă la Iași puțin timp, căci la 27 februarie 1948, trecînd la cele veșnice patriarhul Nicodim Munteanu, mitropolitul Justinian al Moldovei a devenit locțiitor de patriarh. Iar la 24 mai 1948, Marele Colegiu electoral bisericesc a ales pe mitropolitul Justinian în scaunul vacant de arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Ungrovlahiei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, fiind înscăunat la 6 iunie 1948.

Timp de 29 de ani, patriarhul Justinian a desfășurat o rodnică și multilaterală activitate în slujba Bisericii și a Patriei — pe care o vom consemna mai jos, — activitate care-l așază printre figurile reprezentative ale Ortodoxiei și ale ecumenismului contemporan. A trecut la cele veșnice la 26 martie 1977, fiind înmormîntat în biserica mînăstirii Radu Vodă din București.

Patriarhul Dr. Iustin Moiescu. La 12 iunie 1977, Colegiul electoral bisericesc a ales pe mitropolitul de atunci al Moldovei și Sucevei Dr. Iustin Moiescu ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. La 18 iunie a avut loc festivitatea înmînării Decretului prezidențial de recunoaștere în această demnitate, la Consiliul de Stat, iar la 19 iunie 1977, în prezența membrilor Sf. Sinod, a delegaților altor Biserici creștine și a reprezentanților Statului, s-a făcut, cu ceremonialul îndătinat, înscăunarea Prea Fericitului Părinte Dr. Iustin Moiescu în scaunul de arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Ungrovlahiei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Cel de al patrulea patriarh al Bisericii noastre s-a născut la 5 martie 1910, în satul Cîndești—Argeș, în familia unui învățător, căzut pe cîmpul de luptă în 1917. A urmat cursurile Seminarului orfanilor de război din Cîmpulung—Muscel (1922—1930), pe care le-a terminat ca șef de promoție. În toamna anului 1930 a fost trimis de patriarhul Miron să-și desăvîrșească studiile la Facultatea de Teologie din Atena, unde a dobîndit titlul de licențiat (1934). A obținut apoi o bursă pentru studii de specializare la Facultatea de teologie romano-catolică din Strasbourg (1934—1936) și din nou la Atena (1936—1937), unde a obținut titlul de doctor în teologie cu o teză intitulată *Evagrie din Pont — viața, scrierile și învățătura*, premiată de Academia de științe din Atena (1937).

Reîntors în țară, a fost, pentru scurt timp, profesor la Seminarul Nifon, iar în 1938 a fost recomandat de Sf. Sinod al Bisericii noastre ca profesor de Noul Testament la Facultatea de Teologie Ortodoxă de pe lângă Universitatea din Varșovia. La izbucnirea celui de al doilea război mondial, s-a reîntors în țară. A funcționat, în continuare, ca profesor de Exegeza Noului Testament la Facultatea de Teologie din Cernăuți—Suceava (1940—1946), transferându-se apoi la Facultatea de Teologie din București (devenită în 1948 Institut Teologic Universitar).

Ca profesor de teologie, a publicat numeroase lucrări, între care *Evagrie din Pont* (Atena, 1937, în grecește), *Sfânta Scriptură și interpretarea ei în opera Sf. Ioan Hrisostom* (Cernăuți, 1942), *Originalitatea parabolilor Mântuitorului* (Rm. Vâlcea, 1945), *Activitatea Sf. Apostol Pavel în Atena* (Iași, 1946), *Ierarhia bisericească în epoca apostolică* (Craiova, 1955), *Simbolica lui Hristu Andrutsos*, tradusă din grecește (Craiova, 1955), mai multe studii în revistele *Biserica Ortodoxă Română*, *Studii Teologice*, *Mitropolia Moldovei și Sucevei* ș.a.

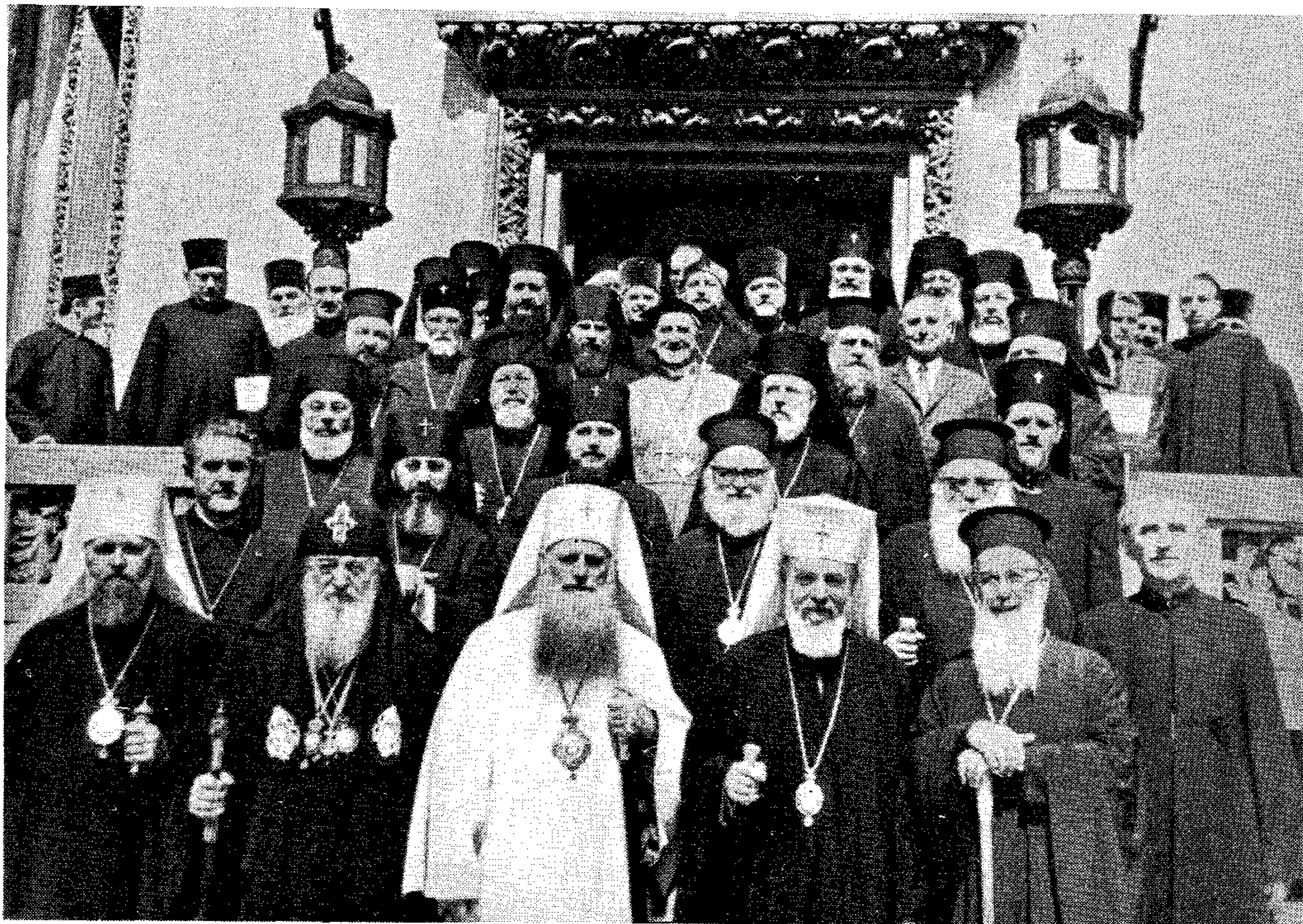
La 26 februarie 1956, a fost ales mitropolit al Ardealului, fiind hirotonit arhiereu la 15 martie 1956, în catedrala patriarhală din București și înscăunat la Sibiu la 18 martie 1956. În această slujire, a înființat revista *Mitropolia Ardealului*, care apare și azi și a îndrumat întreaga viață bisericească.

La 10 ianuarie 1957 a fost ales în scaunul de arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei, fiind înscăunat la 13 ianuarie 1957. În cei 20 de ani de păstorie în istoricul scaun vlădicesc de la Iași, mitropolitul Iustin Moiescu a desfășurat o rodnică și pilduitoare activitate, care îl așează în rîndul marilor ierarhi cărturari ai Moldovei. Prin osîrdia sa, au fost ridicate noi clădiri — adevărate monumente arhitectonice — în incinta Mitropoliei din Iași: birourile Centrului eparhial, protopopiatul și căminul preoțesc, iar catedrala și reședința mitropolitană au fost refăcute. Au fost restaurate cele mai multe din mînăstirile și bisericile-monumente istorice din Arhiepiscopia Iașilor, cu sprijinul material și tehnic acordat de Stat prin Departamentul Cultelor sau Direcția Patrimoniului Cultural-național și de Arhiepiscopia Iașilor. S-au ridicat sedii noi pentru toate protopopiatele, s-au adăugat clădiri noi la Seminarul teologic din mînăstirea Neamț, iar cele vechi au fost modernizate. La toate mînăstirile din Moldova s-au pus bazele unor muzee, în care se păstrează manuscrise și cărți vechi, icoane, veșminte și vase liturgice sau alte obiecte din patrimoniul cultural-artistic românesc.

În afară de revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, care a apărut 20 de ani sub directa îndrumare a mitropolitului Iustin, centrul mitropo-

Patriarhul Justinian Marina (1901–1977,
patriarh din 1948).

Patriarhul Justinian înconjurat de ierarhi ortodocși de peste hotare prezenți la
festivitățile prilejuite de a 20-a aniversare a înscăunării sale (iunie 1968).

Patriarhul Justinian împreună cu cardinalul Fr. König, arhiepiscopul Vienei și primatul Austriei, cu prilejul vizitei în Austria (iunie 1968).

Patriarhul Justinian și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române, în mijlocul clerului și credincioșilor Bisericii siriene din Malabar-India, după tradiționala primire cu elefanți (ianuarie 1969).

Prea Fericitul Părinte Patriarh Dr. Iustin Moiescu.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române, condusă de mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului, împreună cu patriarhul catolicos Vasken I al armenilor la Ecimiadzin (mai 1972).

Primirea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Bulgare la mînăstirea Neamț (1972). În mijloc patriarhul Maxim al Bulgariei și mitropolitul de atunci al Moldovei și Sucevei, Iustin Moisescu.

litan Iași a publicat și alte numeroase lucrări, între care volumul: *Monumente istorice-bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei* (1974), *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, ediție critică (1975), monografiile: *Catedrala mitropolitană, Biserica Sf. Trei Ierarhi, Mânăstirea Cetățuia* ș.a., broșuri-albume de popularizare a mânăstirilor moldovene etc.

Ca mitropolit al Moldovei și Sucevei, a fost delegat de Sf. Sinod să reprezinte Biserica noastră la zeci de congrese și întruniri intercreștine, aducând un aport prețios la promovarea ecumenismului contemporan.

A fost membru în Comitetul Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, participând la Adunările generale de la New-Delhi (1961), Uppsala (1968) și Nairobi (1975); a făcut parte din Prezidiul Conferinței Bisericilor Europene, participând la Adunările generale Nyborg IV (1964), V (1966), VI (1971) și Engelberg (1974), a condus delegațiile Bisericii noastre la Conferințele panortodoxe de la Rodos (1961, 1963, 1964) și Chambésy (1968), la Adunările generale ale Conferinței creștine pentru pace de la Praga etc. A condus delegații ale Bisericii Ortodoxe Române în vizitele făcute altor Biserici Ortodoxe (de pildă, la Patriarhia Ecumenică în 1974) și a făcut parte din numeroase delegații, conduse de răposatul patriarh Justinian (U.R.S.S., Iugoslavia, Ierusalim etc.), a primit zeci de vizite la Iași și în cuprinsul Arhiepiscopiei Iașilor. Peste tot, s-a dovedit că este o mare personalitate a lumii creștine contemporane, un ecumenist de prestigiu, care a contribuit la întărirea legăturilor frățești dintre Bisericile creștine și popoarele lumii.

Pe tărîm obștesc, menționăm faptul că este deputat în Marea Adunare Națională, începînd cu anul 1957, în toate legislaturile, și membru în Consiliul Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste. A făcut parte din cîteva delegații ale țării noastre la diferite Congrese mondiale pentru apărarea păcii (Stockholm 1958, Moscova 1962, Helsinki 1965).

Prin bogata sa activitate bisericească și patriotică, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin continuă strădaniile marelui său înaintaș, patriarhul Justinian Marina.

În cele ce urmează, vom urmări principalele aspecte din viața Bisericii Ortodoxe Române din 1948 încoace.

Noua organizare și legislație bisericească. Trebuie precizat de la bun început că în toate constituțiile care au fost în vigoare după 23 August 1944, s-a prevăzut libera organizare și funcționare a cultelor religioase din țara noastră, stabilindu-se și raportul lor cu statul (art. 30 din Constituția actuală). Iar la 4 august 1948, s-a promulgat *Legea pen-*

tru regimul general al cultelor, prin care Statul asigură libertatea de conștiință pentru toți cetățenii țării, egalitatea între cultele religioase și autonomia lor. Datorită acestei Legi, s-a înlăturat atmosfera de neîncredere între confesiuni din trecut și s-a instaurat — în relațiile dintre ele — o atitudine de respect și de conlucrare frățească. Cultele religioase pot să se organizeze și să funcționeze după norme proprii, potrivit învățăturii și tradițiilor lor.

În urma promulgării acestei Legi, s-a întocmit *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, votat de Sfântul Sinod la 19 și 20 octombrie 1948 și aprobat apoi de Conducerea de Stat. Prin acest Statut — care are la bază principiile Statutului organic al lui Andrei Șaguna — s-a stabilit organizarea Bisericii Ortodoxe Române, precum și atribuțiile organelor ei centrale și locale. Principiul fundamental înscris în noul Statut este cel al unității dogmatice și canonice a Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Ecumenică a Răsăritului, însoțit de alte două principii: al autocefaliei și autonomiei. Astfel, prin art. 2 din Statut se precizează că «Biserica Ortodoxă Română este autocefală și unitară în organizarea sa», păstrând «unitatea dogmatică, canonică și a cultului cu Biserica ecumenică a Răsăritului», iar art. 3 stabilește că «administrația Bisericii Ortodoxe Române este autonomă, efectuându-se prin organe reprezentative alese de cler și credincioși».

Organizată ca Patriarhie autocefală, Biserica Ortodoxă Română are azi 5 mitropolii cu 13 eparhii sufragane. Acestea sînt următoarele:

1. Mitropolia Ungrovlahiei, cu eparhiile:

a) *Arhiepiscopia Bucureștilor* (cu reședința în București), cîrmuită din 1939 pînă în 27 februarie 1948 de patriarhul Nicodim Munteanu, urmat de patriarhul Justinian Marina, întîi ca locțiitor, ales apoi patriarh la 24 mai și înscăunat la 6 iunie 1948. După moartea sa a urmat ca locțiitor mitropolitul Moldovei și Sucevei Dr. Iustin Moiescu, care la 12 iunie a fost ales și la 19 iunie 1977 înscăunat ca arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Ungrovlahiei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

b) *Episcopia Dunării de Jos* (azi Arhiepiscopie, cu reședința la Galați), condusă pînă în 1973 de episcopul *Chesarie Păunescu*, fost profesor și director de seminar, apoi episcop al Tomisului (1944—1950). Prin noua arondare a eparhiilor, Episcopia Tomisului s-a contopit cu a Dunării de Jos, iar episcopul Chesarie a fost instalat la Galați, la 26 martie 1950. La 10 iunie 1973 a fost ales, iar la 19 august înscăunat noul episcop *Dr. Antim Nica*, fost aproape 25 de ani, episcop-vicar patriar-

hal. La 16 octombrie 1975, Sf. Sinod a ridicat Episcopia la rangul de Arhiepiscopie, cu titlul : «a Tomisului și Dunării de Jos», hotărînd ca arhiepiscopul să-și aibă reședința la Galați, iar episcopul-vicar la Constanța. Arhiepiscopul Antim a fost înscăunat în noua demnitate la 9 noiembrie 1975, în catedrala din Constanța.

c) *Episcopia Buzăului* (cu reședința la Buzău), condusă din 1944 pînă în 1979 de episcopul *Dr. Antim Angelescu*, fost preot de mir și profesor la Brăila († 8 februarie 1980).

La 9 decembrie 1979, a fost ales, iar la 13 ianuarie 1980 înscăunat noul episcop *Dr. Antonie Plămădeală*, fost episcop vicar-patriarhal, teolog de mare prestigiu, reprezentant de frunte al mișcării ecumenice, delegat de Sf. Sinod la zeci de congrese și întruniri cu caracter ecumenist peste hotarele țării.

2. Mitropolia Moldovei și Sucevei cu eparhiile :

a) *Arhiepiscopia Iașilor* (cu reședința la Iași), condusă pînă în august 1947 de mitropolitul *Irineu Mihălcescu*. De atunci a fost condusă, ca locțiitor, de arhiereul Justinian Marina Vasluiianul, ales apoi arhiepiscop și mitropolit la 19 noiembrie, înscăunat la 28 decembrie 1947. A condus, în continuare, treburile acestei Mitropolii și după alegerea și înscăunarea sa ca patriarh (6 iunie 1948). Prin noua arondare a eparhiilor, fosta Arhiepiscopie a Sucevei s-a contopit cu cea a Iașilor, iar titularul aceleia, arhiepiscopul *Sebastian Rusan* (fost preot de mir și protopop în Transilvania), a devenit arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei, fiind înscăunat la 25 martie 1950. După moartea sa (15 septembrie 1956), scaunul de arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei a fost ocupat de mitropolitul *Dr. Iustin Moiescu*, pînă atunci arhiepiscop de Alba Iulia și Sibiu și mitropolit al Ardealului. A fost ales la 10 ianuarie și instalat la 13 ianuarie 1957. După alegerea și înscăunarea sa ca patriarh (19 iunie 1977), a condus în continuare eparhia pînă la alegerea și înscăunarea actualului mitropolit *Teoctist Arăpaș*, fost arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei (ales la 25 septembrie și înscăunat la 9 octombrie 1977).

b) *Episcopia Romanului și Hușilor* (cu reședința la Roman), formată prin contopirea fostelor eparhii cu aceste nume, în februarie 1949, a fost păstorită de episcopul *Teofil Herineanu*, fost preot de mir greco-catolic în Transilvania, ales la 8 iunie 1949 și instalat la 28 august 1949. Fiind ales episcop al Clujului, la 19 decembrie 1957, eparhia vacantă a Romanului a fost condusă un timp de fostul ei cîrmuitor, apoi de mitropolitul de atunci al Moldovei *Dr. Iustin Moiescu*, iar din decembrie 1961 de

episcopul Dr. *Partenie Ciopron* (fost episcop al Armatei între anii 1937—1949), tot ca locțiitor de episcop. La 18 februarie 1962, *Partenie Ciopron* a fost ales, iar la 4 martie 1962 înscăunat ca episcop eparhiot, păstorind pînă în decembrie 1977, cînd s-a retras din scaun pe motive de sănătate († 1980). La 20 aprilie 1978 a fost ales, iar la 23 aprilie, înscăunat episcopul *Eftimie Luca*, fost pînă atunci arhieru-vicar al acestei eparhii.

3. Mitropolia Ardealului, Crișanei și Maramureșului, cu eparhiile :

a) *Arhiepiscopia Sibiului* (pînă în 1975: de Alba Iulia și Sibiu), cu reședința la Sibiu, a fost cîrmuită din 1920 pînă la 6 august 1955 de mitropolitul Dr. *Nicolae Bălan*. După moartea acestuia, treburile Mitropoliei au fost conduse de patriarhul Justinian. La 26 februarie 1956 a fost ales, iar la 18 martie 1956, înscăunat mitropolitul Dr. *Iustin Moiescu*, fost pînă atunci profesor la Institutul Teologic din București. A păstorit la Sibiu numai pînă la 10 ianuarie 1957, cînd a fost ales mitropolit al Moldovei și Sucevei (a condus în continuare ca locțiitor de mitropolit). La 23 mai 1957, a fost ales în scaunul vacant episcopul Clujului *Nicolae Colan*, instalat la 26 mai, care a păstorit pînă la moartea sa, întîmplată la 15 aprilie 1967. La 4 iunie 1967, Colegiul electoral bisericesc a ales în scaunul vacant pe arhimandritul Dr. *Nicolae Mladin*, profesor la Institutul Teologic din Sibiu, instalat la 11 iunie 1967.

b) *Episcopia (acum Arhiepiscopia) Vadului, Feleacului și Clujului* (cu reședința la Cluj), a fost păstorită, din 1936 pînă la 23 mai 1975, de episcopul *Nicolae Colan*, în locul căruia a fost ales, la 19 decembrie 1957, episcopul *Teofil Herineanu*, fost al Romanului și Hușilor, înscăunat la 22 decembrie 1957. La 10 iunie 1973, Sf. Sinod a ridicat Episcopia Clujului la rangul de Arhiepiscopie (arhiepiscopul Teofil a fost înscăunat în noua demnitate la 9 septembrie 1973).

c) *Episcopia de Alba Iulia*, a fost înființată prin hotărîrea Sf. Sinod din 16 octombrie 1975. Titularul acesteia este episcopul *Emilian Birdaș*, fost episcop-vicar la Sibiu, ales la 14 decembrie 1975, înscăunat la 25 ianuarie 1976.

d) *Episcopia Oradiei* (cu reședința la Oradea) a fost păstorită din 1936 pînă în 1950 de episcopul Dr. *Nicolae Popoviciu*, din noiembrie 1951 pînă în decembrie 1969 de episcopul *Valerian Zaharia*, iar în 1969—1970 de episcopul Teoctist Arăpaș al Aradului, ca locțiitor de episcop. La 13 decembrie 1970 a fost ales, iar la 10 ianuarie 1971 înscăunat episcopul Dr. *Vasile Coman*, pînă atunci preot de mir și protopop în Brașov.

4. **Mitropolia Olteniei** a fost înființată în februarie 1949, prin ridicarea Arhiepiscopiei Craiovei (înființată în 1947) la rangul de Mitropolie. Ea cuprinde :

a) *Arhiepiscopia Craiovei*, păstorită întâi de *Firmilian Marin*, fost profesor și director al Seminarului Central din București, ales arhiepiscop al Craiovei la 18 noiembrie 1947, instalat la 28 decembrie 1947. A devenit apoi mitropolit al Olteniei și instalat în acest post la 25 martie 1949. A fost trecut la cele veșnice la 29 octombrie 1972. La 28 ianuarie 1973 scaunul vacant a fost ocupat de mitropolitul *Teoctist Arăpaș*, pînă atunci episcop al Aradului, care a păstorit pînă la 25 septembrie 1977, la alegerea sa ca mitropolit al Moldovei și Sucevei. La 20 aprilie 1978 a fost ales ca nou cîrmuitor al eparhiei, mitropolitul *Nestor Vornicescu* (instalat la 23 aprilie), pînă atunci episcop-vicar al aceleiași Arhiepiscopii.

b) *Episcopia Rîmnicului și Argeșului* (cu reședința la Rîmnicul Vîlcea) — formată prin contopirea fostelor eparhii cu aceste nume, în 1949. Este condusă, de la 27 martie 1949, de episcopul *Iosif Gafton*, fost preot de mir în București, iar din 1944 pînă în 1949 episcop al Argeșului.

5. **Mitropolia Banatului.** În 1940 s-a înființat o Episcopie la Timișoara, ridicată în anul 1947 la rangul de Arhiepiscopie, apoi de Mitropolie. Ea cuprinde :

a) *Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului* (cu reședința la Timișoara), cuprinzînd, din 1949, și fosta episcopie a Caransebeșului. A fost cîrmuită din 1941 pînă în decembrie 1961, de mitropolitul *Dr. Vasile Lazarescu* (fost din 1941 episcop, iar din 1947 arhiepiscop la Timișoara). După pensionarea acestuia, în scaunul vacant, a fost ales, la 17 februarie 1962, *Dr. Nicolae Corneanu* pînă atunci episcop al Aradului, înscăunat la 4 martie 1962.

b) *Episcopia Aradului, Ienopolei și Hălmagiului* (cu reședința la Arad), a fost păstorită, din 1936 pînă la 13 mai 1960, de episcopul *Dr. Andrei Magieru*. După încetarea sa din viață, scaunul vacant a fost ocupat de profesorul de teologie *Dr. Nicolae Corneanu*, ales la 15 decembrie 1960 și înscăunat la 22 ianuarie 1961. Fiind ales apoi mitropolit al Banatului, locul său a fost ocupat de episcopul *Teoctist Arăpaș*, pînă atunci episcop-vicar patriarhal, ales la 28 iulie 1962 și înscăunat la 16 septembrie 1962. După alegerea sa ca mitropolit al Olteniei (18 ianuarie 1973), scaunul de episcop la Arad a fost ocupat de episcopul *Visarion Aștileanu*, fost mult timp episcop-vicar patriarhal, apoi episcop-vicar la Arhiepiscopia Sibiului (ales la 10 iunie 1973, înscăunat la 26 august 1973).

Organele centrale deliberative ale Patriarhiei sînt *Sfîntul Sinod* și *Adunarea Națională Bisericească*. Sf. Sinod este cea mai înaltă autoritate în Biserica Ortodoxă Română. Examinează probleme spirituale și canonice. Este format din patriarh ca președinte și din toți mitropoliții și episcopii în funcțiune, plus episcopii-vicari (doi la patriarhie și cîte unul la fiecare arhiepiscopie) și arhieriei-vicari (cîte unul la fiecare episcopie). Patriarhul și mitropoliții în funcțiune formează Sinodul permanent. Adunarea Națională Bisericească este organul reprezentativ central în Biserica Ortodoxă Română, pentru problemele economice și administrative. Este formată din membrii Sf. Sinod și reprezentanți ai tuturor eparhiilor, cîte un cleric și doi mireni de fiecare, aleși pe o perioadă de 4 ani. Ca organe centrale executive (pe lîngă Patriarhie) funcționează *Consiliul Național Bisericesc* și *Administrația Patriarhală*. Consiliul Național Bisericesc este cel mai înalt organ administrativ, însărcinat cu rezolvarea problemelor administrative-canonice ale întregii Biserici Ortodoxe Române și, în același timp, organul executiv al Sf. Sinod și al Adunării Naționale Bisericești. Este alcătuit din 9 membri (3 clerici și 6 mireni), aleși de Adunarea Națională Bisericească, precum și din 6 preoți consilieri administrativi, ca membri permanenți. Administrația patriarhală este formată din doi episcopi vicari, 6 preoți consilieri administrativi, cancelaria patriarhală, precum și corpul de inspecție și control, care sînt organele ajutătoare ale patriarhului în exercitarea atribuțiilor sale executive. Părțile constitutive și organele locale ale Bisericii Ortodoxe Române sînt: mitropolia, eparhia, protopopiatul, mînăstirea și parohia, fiecare avînd dreptul de a se conduce și administra independent de alte părți constitutive de același grad.

Mitropoliile — în număr de cinci — sînt unități canonice și administrative — formate din 2—4 eparhii — conduse de un mitropolit. Episcopii unei mitropolii — în frunte cu mitropolitul — constituie sinodul mitropolitan, care conduce afacerile comune ale eparhiilor sufragane.

Eparhiile — în număr de 13 — sînt unități teritoriale-bisericești conduse de un episcop sau arhiepiscop, avînd un număr de 400—1600 de parohii, grupate pe protopopiate, precum și mînăstirile de pe teritoriul respectiv. Eparhiile se numesc episcopii cînd sînt conduse de un episcop sau arhiepiscopii cînd sînt conduse de un arhiepiscop. Organul deliberativ al eparhiei este *Adunarea eparhială*, formată din 10 clerici și 20 de mireni, aleși pe 4 ani (clericii de către preoții și diaconii dintr-o circumscripție electorală fixă, iar mireni de delegații consiliilor parohiale din circumscripții electorale fixe). Organul executiv al eparhiei — pentru

problemele administrative, culturale și economice — este *Consiliul eparhial*, format din episcop (sau arhiepiscop), vicarul eparhial, consilierii administrativi (preoți) ca membri permanenți, precum și 9 membri (3 clerici și 6 mireni) aleși de Adunarea eparhială respectivă pe o perioadă de 4 ani. În calitatea sa de conducător al eparhiei, episcopul (sau arhiepiscopul) este ajutat — în exercitarea atribuțiilor sale executive — de către vicar și 3—6 consilieri eparhiali permanenți, de corpul de inspecție și control, de funcționarii cancelariei eparhiale.

Protopopiatele sînt circumscripții administrative bisericesti formate din mai multe parohii, conduse de un protopop. Acesta face legătura între parohii și eparhie, conduce, coordonează și supraveghează activitatea bisericească a parohiilor din protopopiatul respectiv.

Parohia este comunitatea bisericească condusă de un preot paroh. O parohie din mediul rural trebuie să aibă cel puțin 400 de familii de credincioși, iar una din mediul urban 500 (la cererea credincioșilor se admit și parohii mai mici). În fruntea fiecărei parohii se află preotul-paroh, care este îndrumătorul sufletesc al credincioșilor și conducătorul administrației parohiale (pe lângă paroh, mai pot fi și alți preoți sau diaconi, în funcție de numărul credincioșilor și de mijloacele de existență ale parohiei). Parohul este ajutat — în conducerea administrativă a parohiei — de adunarea parohială, consiliul parohial și comitetul parohial. Adunarea parohială este organul deliberativ al parohiei, formată din toți credincioșii majori ai parohiei respective. Ca organe executive funcționează Consiliul parohial, format din 7—12 membri — în raport cu numărul credincioșilor — precum și *Epitropia parohială*, care se ocupă cu gestiunea parohiei. Comitetul parohial — format din mai mulți credincioși, bărbați și femei — se ocupă cu înfrumusețarea bisericii, formarea și susținerea corului, organizarea colportajului bisericesc etc.

În Biserica noastră există azi 112 protopopiate, 8.157 parohii. Există apoi 65 de mînăstiri și 30 de schituri, 10 metocuri și 42 de paraclise.

În conformitate cu prevederile Statutului, legislația noastră bisericească a sporit an de an, cu noi regulamente. Acestea privesc diferite sectoare ale vieții administrative-bisericești: procedura instanțelor disciplinare și de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române, organizarea și funcționarea instituțiilor de învățămînt pentru pregătirea personalului bisericesc și recrutarea corpului didactic, determinarea atribuțiilor patriarhului și funcționarea organelor centrale deliberative, administrative

și executive din Patriarhia Română, alegerea, funcționarea și dizolvarea organelor deliberative și executive în parohiile, protopopiatele și eparhiile Patriarhiei Române, numirea și transferarea clerului din parohii, examenele de capacitate, definitivare și promovare a clerului, administrarea averilor bisericești, organizarea și funcționarea caselor de ajutor reciproc ale clerului de pe lângă eparhii, organizarea și funcționarea fondului de asigurare a bunurilor bisericești, organizarea internatelor teologice, organizarea Fondului de Pensii al Bisericii Ortodoxe Române, organizarea vieții monahale. Toate aceste legi și regulamente au fost strânse într-un volum publicat în 1953, sub titlul *Legiurile Bisericii Ortodoxe Române*.

În felul acesta, avem acum o legislație bisericească nouă, în spiritul unei canonicități autentice, datorită căreia s-a pus rânduială în toată viața și lucrarea Bisericii. Activitatea clerului este îndrumată cu grijă, iar prin participarea credincioșilor în adunări, consilii și comitete parohiale, precum și prin alegerea lor în Consiliile eparhiale și în Adunarea Națională Bisericească, clerul este ajutat în misiunea sa, făcându-se vădită conlucrarea armonioasă dintre cler și credincioși. S-a ajuns astfel la o muncă mai bine organizată și mai rodnică în toate sectoarele vieții bisericești.

Diaspora ortodoxă românească. Așa cum am arătat și în alt loc, anumite evenimente istorice din țara noastră au dus la o emigrare românească pe continentul european, în cele două Americi și în Australia. În orice parte a lumii s-au aflat, românii ortodocși au dus cu ei obiceiurile și tradițiile bisericești din țară, fapt care a determinat grupurile mai compacte să-și organizeze parohii proprii și să ceară Bisericii-mame să le trimită preoți din țară. Sînt însă și unele grupări de români ortodocși care n-au izbutit să se organizeze din punct de vedere bisericesc.

În prezent, există două Arhiepiscopii ortodoxe române, aflate sub jurisdicția Sfîntului Sinod al Bisericii noastre, în America și în Europa Centrală și Occidentală; două vicariate, unul în Iugoslavia, altul în Ungaria, precum și o serie de parohii care depind direct de autoritatea bisericească din țară.

Arhiepiscopia Misionară Ortodoxă Română în America și Canada cuprinde mai multe parohii cu credincioși români în Statele Unite ale Americii și Canada. Înființată în 1934 ca episcopie, a fost condusă din 1935 pînă în 1939 de episcopul Policarp Morușca. Venind în țară în 1939, nu s-a mai putut întoarce în America din cauza războiului († 1958). În 1950, clerul și credincioșii de acolo au ales un nou episcop, în persoana preotului *Andrei Moldovan*, fost preot în America și secretar al acestei

Episcopii, hirotonit în catedrala din Sibiu, la 12 noiembrie 1950. A păstorit pînă la moartea sa (14 martie 1963). La 23 aprilie 1966, Congresul bisericesc al Episcopiei a ales ca episcop pe arhimandritul *Victorin Ursache*, alegere aprobată de Sfîntul Sinod la 7 iunie 1966. A fost hirotonit la 7 august 1966, iar în ziua de 21 august 1966 a fost instalat de către mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului. (La 11 iunie 1973 a fost ridicat la treapta de arhiepiscop). La 21 iulie 1973, Congresul anual al Episcopiei a hotărît ridicarea acesteia la rang de Arhiepiscopie, hotărîre aprobată și de Sfîntul Sinod în ședința sa din 12 decembrie 1974. În mai 1979, Arhiepiscopia misionară din America a fost vizitată de o delegație sinodală română, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Iustin Moiescu.

Arhiepiscopia are un număr de 13 parohii în S.U.A., 20 în Canada și una în Venezuela (Caracas). Asistența religioasă este asigurată de peste 20 de preoți, din care aproximativ jumătate sînt trimiși din țară. Toate parohiile au lăcașuri proprii de cult, majoritatea au și case parohiale, precum și săli speciale pentru întruniri bisericești și culturale. Centrul eparhial din Detroit editează publicația «Credința» (The Faith), revistă românească de spiritualitate ortodoxă, precum și «Calendarul Credința». Cîteva parohii editează buletine parohiale (Adevărul, Floarea Soarelui ș.a.). Majoritatea parohiilor au școli duminicale. Retribuția personalului, ca și întreținerea bisericilor și caselor parohiale (cu excepția celei din Caracas), se fac din fonduri proprii.

O altă eparhie de peste hotare, aflată sub jurisdicția Patriarhiei noastre, este *Arhiepiscopia ortodoxă română pentru Europa Centrală și Occidentală*, cu sediul la Paris. După cel de al doilea război mondial s-a creat o Episcopie ortodoxă românească pentru Europa occidentală, condusă de episcopul *Teofil Ionescu*. La 17 ianuarie 1972, acesta a cerut intrarea sub jurisdicția canonică a Patriarhiei ortodoxe române, cerere aprobată de Sfîntul Sinod la 28 aprilie 1972. La 13 decembrie 1974, Sfîntul Sinod a ridicat această eparhie la rangul de Arhiepiscopie, titularul ei devenind arhiepiscop (însăunat la 7 februarie 1975 de mitropolitul Teoctist, pe atunci al Olteniei). După moartea arhiepiscopului Teofil (9 mai 1975), Arhiepiscopia a fost condusă de episcopul-vicar *Lucian Florea Făgărășanul* (ales la 13 decembrie 1974), pînă în vara anului 1980, cînd a fost ales episcop-vicar la Sibiu, iar din 16 noiembrie 1980 de episcopul-vicar *Adrian Hrițcu Botoșăneanul*. Eparhia are ca organ de presă revista «Vestitorul», care apare din septembrie 1972.

Din cadrul acestei eparhii fac parte peste 20 de parohii, cu aproximativ 15 filii (numărul lor este în schimbare, căci mereu iau ființă parohii și filiale noi). Iată care sînt acestea :

Cea mai veche este *parohia ortodoxă română din Viena*, cu o capelă sfințită încă din 1907, păstorită între anii 1960—1974 de preotul prof. dr. Gheorghe Moiescu de la Institutul teologic din București. Parohia desfășoară o intensă activitate culturală. Între altele, editează anual un Almanah (din 1962), iar colonia română revista «Luceafăr nou» (din 1972). Întreține relații cu reprezentanții altor culte din Viena, îndeosebi cu primatul catolic al Austriei, precum și cu autoritățile de stat austriece. A fost cercetată de patriarhii Justinian și Iustin (ca mitropolit al Moldovei) și de alți membri ai Sfîntului Sinod. În 1976 s-a organizat a doua parohie românească în Austria, la Salzburg, care și-a primit primul preot în 1979.

Parohia ortodoxă română din Londra, a fost înființată în 1964, primul paroh fiind preotul prof. dr. Vintilă Popescu de la Institutul teologic din București. Arhiepiscopul de Canterbury a pus la dispoziția credincioșilor români biserica anglicană «St. Dunstan» din Londra. Are o filială, cuprinzînd pe românii din Birmingham, Leicester și Nottingham. Parohia editează buletinul «Altarul», un Almanah cu același nume, iar filialele editează buletinul «Viața în Hristos».

Prima *parohie ortodoxă română din Suedia* a fost organizată la *Stockholm*, în 1971, de către preotul prof. dr. Alexandru Ciurea de la Institutul teologic din București, care a pus și bazele mai multor filiale, în diferite orașe din țările scandinave. În ultimii ani au luat ființă noi parohii : *Göteborg* (filiale la Halmstadt, Boras — Suedia, Oslo în Norvegia), apoi la *Malmö* (cu filiale în Helsingborg, Växjo în Suedia și Copenhaga în Danemarca). Parohia din Stockholm a rămas cu filiale la Jönköping și Västeras în Suedia și Helsinki în Finlanda. Pentru serviciile religioase au fost puse la dispoziția credincioșilor români lăcașuri de cult luterane. Parohia din Stockholm editează revista «Candela» (din 1973) și desfășoară o frumoasă activitate culturală, prin Institutul de studii românești de acolo, organizat de profesorul Al. Ciurea, care a activat în Suedia pînă în 1979.

În Republica Federală Germania s-au organizat mai multe parohii ortodoxe românești, fiecare avînd cîte un organ de publicitate, în care apar felurite articole și informații : *Hamburg* în 1975 (cu revista «Nădejdea»), *Offenbach* lîngă Frankfurt pe Main, în 1975 (cu revista «Viața creștină»), *München* în 1976, (cu revista «Renașterea»), *Salzgitter* în 1976, cu o filială în Hannover (editează revista «Păstorul cel bun»).

Toate parohiile din Germania folosesc ca lăcașuri de cult diferite capelle puse la dispoziție de comunitățile evanghelice sau vechi-catolice. Cîteva au primit catapetesme ortodoxe din țară. Parohia din Salzgitter și-a construit recent un lăcaș de cult propriu.

În Elveția s-o constituit o *parohie românească la Geneva*, în 1975, avînd filiale la Lausanne și Zürich. Editează revista «Învierea».

În Italia, prima *parohie românească* s-a organizat la *Milano*, în 1975. Desfășoară o frumoasă activitate misionară-culturală, mai ales prin revista «Biserica românească». În 1979 s-a constituit a doua parohie, la *Torino* și una la *Florența*.

În ultimii ani s-au organizat noi parohii românești la *Madrid* (1978), cu revista «Gînd românesc», *Bruxelles* (1978), cu revista «Strana românească», *Paris*, (1980) și la *Amsterdam* (1980). Fiecare parohie are cîte un lăcaș de cult pus la dispoziție de diferite Biserici protestante (amenajate pentru cultul ortodox), sau comunități ortodoxe (ca la Geneva, Milano și Florența) din orașele respective.

În afară de acestea, există și alte unități bisericesti peste hotare, care depind direct de autoritatea bisericească din țară. Așa este capela românească din orașul *Baden-Baden* din Republica Federală Germania, ctitoria fostului domn moldovean Mihail Sturza (1866). În 1882 a fost pusă sub jurisdicția Mitropoliei Moldovei, rămînînd în această situație pînă astăzi. Preoții slujitori sînt trimiși de Mitropolia Moldovei, cu acordul Primăriei orașului Baden-Baden. În cîteva ani s-a editat aici un Almanah. Biserica a fost cercetată de patriarhii Justinian și Iustin (ca mitropolit al Moldovei) și de alți membri ai Sfîntului Sinod.

Biserica *parohiei ortodoxe române din Sofia*, a fost ridicată între anii 1905—1908 și sfințită abia în 1923. A fost vizitată în trei rînduri de patriarhul Justinian, precum și de alți membri ai Sfîntului Sinod. Preoții slujitori sînt trimiși de Patriarhia noastră, de care depinde direct biserica.

În *Australia*, prima parohie ortodoxă română s-a înființat la *Melbourne*, în 1970. Parohia editează revista trimestrială «Altarul străbun» (din 1972). În 1973 s-au constituit alte două parohii, fiecare avîndu-și propriul preot-paroh trimis din țară: la *Adelaide*, (cu buletinul intitulat «Crainicul») și la *Sidney* (cu buletinul «Viața parohială»). Toate aceste trei parohii au lăcașuri de cult proprii, sfințite în vara anului 1980 de episcopul Antonie Plămădeală.

În 1971, credincioșii români stabiliți în *Noua Zeelandă*, au înființat o *parohie ortodoxă la Wellington*, sub oblăduirea Patriarhiei Române,

care le-a trimis un preot-paroh. Are un lăcaș de cult propriu, sfințit tot de episcopul Antonie în 1980.

Deci, Patriarhia Română a organizat o frumoasă și activă misiune ortodoxă externă, pentru nevoile spirituale ale românilor ortodocși stabiliți în afara hotarelor țării. Acestora li se trimit, la cerere, preoți, cântăreți, cărți și obiecte de cult, publicații bisericești și, dacă este cazul, se asigură salarizarea personalului clerical, chiriile caselor parohiale și întreținerea lăcașurilor de cult.

Parohiile noastre din străinătate, pe lângă faptul că oferă cadrul unei trăiri religioase ortodoxe, în spirit autentic românesc, constituind vetre de afirmare a tradițiilor și spiritualității românești, sînt — în același timp — punți de legătură în promovarea unor relații de prietenie și colaborare între țara noastră și țările și popoarele în mijlocul cărora trăiește diaspora românească.

Vicariatul ortodox român din Ungaria. Pentru credincioșii ortodocși români din această țară s-a organizat un vicariat cu sediul la Gyula, înființat la 27 martie 1946, pe baza Statutului organic șagunian. Are, ca organ executiv, un consistoriu eparhial, condus de un președinte-vicar, primul fiind Petru Mîndruțău, iar din 1976 prot. Teodor Misaroș. Vicariatul are 19 parohii, cu două filiale, 15 biserici și 4 capele, cu un număr corespunzător de preoți.

Vicariatul ortodox român din Jugoslavia, cu sediul la Vîrșeț, a fost reorganizat în 1971, primul vicar fiind prot. Aurel Uroș. Are peste 60.000 de credincioși, organizați în trei protopopiate (Vîrșeț, Panciovo și Toracul Mic) și 39 de parohii și filiale, cu un număr corespunzător de preoți, mulți pregătiți în Institutele teologice din București și Sibiu. Preoții sînt organizați în «Asociația clerului ortodox român din provincia autonomă «Voivodina», care editează foaia religioasă «Credința» și «Calendarul bisericesc».

Patriarhia noastră acordă gratuit acestor două vicariate: obiecte și cărți de cult, colportaj, abonamente la revistele noastre bisericești, calendare, burse pentru tinerii care doresc să studieze teologia în țară, plata concediilor în țară unor preoți și familiilor lor etc.

Așezămintele bisericești de la Locurile Sfinte. Am arătat și în alt loc că în anul 1935 s-a pus temelia bisericii ortodoxe române de la Iordan, cu hramul «Sf. Ioan Botezătorul», precum și a bisericii cu hramul «Sf. Gheorghe» și a căminului românesc de la Ierusalim. Așezămîntul din Ierusalim a fost refăcut în ultimii ani, iar din 1963 servește și ca reprezentanță a Patriarhiei Române pe lângă Patriarhia Ierusalimului. Superiorii acestui așezămînt, arhimandriții Lucian Florea, Vasile Cos-

tin — azi amîndoi episcopi-vicari în țară — și arhim. Vasile Cornilă, au fost trimiși din țară și acordă asistență religioasă românilor ortodocși stabiliți în Israel, precum și închinătorilor români la Locurile Sfinte. Din 1973 editează publicația trimestrială «Învierea». În mai 1975, aceste așezăminte au fost cercetate de o delegație a Bisericii noastre, în frunte cu patriarhul Justinian, cînd s-a făcut și sfințirea bisericii «Sf. Gheorghe» din Ierusalim, precum și de alți membri ai Sfîntului Sinod.

Așezămintele românești de la Muntele Athos. Din cele 757 de așezări monahale de la Athos, 72 sînt cunoscute azi ca românești. Cele mai importante sînt schiturile *Prodromul* și *Lacul*, la care se adaugă 15 chilii, cu un număr de peste 45 de călugări români. Mai mulți călugări au fost trimiși din țară în ultimii ani, ducînd acolo și tradițiile vieții monahale românești. În 1963, cu ocazia serbărilor Mileniului Athosului, o parte din aceste așezăminte românești au fost cercetate de patriarhul Justinian și însoțitorii săi. Numeroși alți călugări români vizitează Athosul, centru monahal interortodox, care a fost atît de mult ajutat în cursul veacurilor de țările românești.

Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. În cei 250 de ani de dezbinare a Bisericii românești, n-au încetat nici o clipă strădaniile pentru refacerea unității de credință a preoților și credincioșilor transilvăneni. Dar, de fiecare dată, încercările lor se izbeau de piedicile puse de stăpînirea Habsburgilor din Viena, iar după 1918 de guvernele burghezo-moșierești care s-au perindat la conducerea țării și care au încheiat cunoscutul Concordat cu Vaticanul în 1927. Am arătat în alt loc că în perioada interbelică zeci de preoți cu mii de credincioși uniți au revenit la Biserica strămoșească. Refacerea unității bisericești a fost cu puțință numai în condițiile unei depline libertăți religioase, așa cum au fost create în Patria noastră după 23 August 1944.

Mitropolitul Nicolae Bălan, în cuvîntarea rostită la Blaj, la împlinirea a 100 de ani de la marea adunare românească de pe Cîmpia Libertății, precum și patriarhul Justinian, în cuvîntarea rostită la înscăunarea sa, au adresat calde chemări clerului și credincioșilor uniți de a se întoarce «acasă».

La 1 octombrie 1948, un număr de 36 de protopopi și preoți greco-catolici, — în frunte cu protopopul *Traian Belășcu* — delegați de 430 de colegi ai lor, au ținut o consfătuire la Cluj, în care au hotărît revenirea în Biserica strămoșească și ruperea legăturilor cu Biserica Romei. La 3 octombrie, această delegație a fost primită la București de patriarhul Justinian și de membrii Sf. Sinod, aducîndu-le la cunoștință hotărîrile luate la Cluj. În cursul aceleiași luni, sute de preoți și zeci de mii de

credincioși uniți au cerut revenirea în sânul Bisericii Ortodoxe. Iar la 21 octombrie 1948, s-a întrunit Marea adunare bisericească de la Catedrala Reîntregirii din Alba Iulia, prin care s-a consfințit Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. S-a citit acum actul sinodal prin care se hotăra anularea uniației și primirea tuturor preoților și credincioșilor greco-catolici în sânul Bisericii strămoșești, precum și legămîntul lor de credință față de Biserica Ortodoxă Română, de a păstra întregul tezaur de credință ortodoxă și de a sluji cu devotament Patria și toate năzuințele poporului român.

În felul acesta, s-a înlăturat actul nedrept din 1698—1701, prin care o parte a credincioșilor români transilvăneni au fost ruși, prin silnicie și amăgire, din trupul Bisericii Ortodoxe. Toți preoții și credincioșii reveniți au fost primiți cu frățescă dragoste și bucurie în sânul Bisericii strămoșești, încît astăzi avem din sânul lor doi ierarhi (I. P. S. Arhiepiscop Teofil al Clujului și P. S. Episcop Visarion al Aradului), profesori de teologie, vicari și consilieri eparhiali, protopopi și preoți parohi. Deci, astăzi, toți preoții și credincioșii Bisericii noastre Ortodoxe, după 250 de ani de despărțire, muncesc și se roagă împreună pentru fericirea și propășirea Bisericii și a Patriei lor.

Canonizarea sfinților români. Un fapt de însemnătate deosebită în istoria contemporană a Bisericii Ortodoxe Române a fost prima canonizare solemnă a unor sfinți ortodocși de neam român și generalizarea cultului unor sfinți ale căror moaște se găsesc în țara noastră. În acest scop, încă în ședința sinodală din 28 februarie 1950, pe temeiul unui referat prezentat de mitropolitul Nicolae Bălan, Sfîntul Sinod a hotărît să întocmească toate lucrările necesare canonizării solemne a unor sfinți români, rînduielile tipiconale și slujbele respective, precum și înscrierea lor în calendarul Bisericii noastre. Canonizarea solemnă s-a făcut în zilele de 10—23 octombrie 1955, cu prilejul aniversării a 70 de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Române, participînd la festivități și delegați ai Bisericilor Ortodoxe surori, din Constantinopol, Rusia, Bulgaria, Grecia (numai canonizarea Sf. Iosif cel Nou s-a făcut ulterior, la 6 octombrie 1956, la Timișoara).

Au fost trecuți atunci în rîndul sfinților: *Sfîntul Ierarh Calinic de la Cernica*, episcopul Rîmnicului (prăznuit la 11 aprilie), *Sf. Ierarhi și Mărturisitori Ilie Iorest și Sava Brancovici*, mitropoliții Ardealului (24 aprilie), *Sf. Iosif cel Nou de la Partoș*, mitropolitul Banatului (15 septembrie), *Cuvioșii Mărturisitori Visarion Sarai, Sofronie de la Cioara și Mucenicul Oprea Miclăuș din Săliștea Sibiului* (21 octombrie). S-a rînduit apoi generalizarea cultului pentru sfinții ale căror moaște se găsesc în

unele biserici și mănăstiri din țara noastră : *Sf. Dimitrie cel Nou Basarabov* (cu moaștele în catedrala patriarhală din București, prăznuit la 27 octombrie), *Cuvioasa Paraschiva*, cu moaștele în catedrala mitropolitană din Iași (14 octombrie), *Sf. Filoftea de la Argeș* (7 decembrie), *Sf. Grigorie Decapolitul de la Bistrița-Vâlcea* (20 noiembrie), *Sf. Nicodim de la Tismana* (26 decembrie) și *Sf. Ioan Valahul sau Românul* (martirizat la 12 mai 1662 și canonizat de Patriarhia ecumenică în același an), cinstit pînă atunci numai în Bisericile de limbă greacă.

Actul de adîncă pietate săvîrșit de Biserica Ortodoxă Română, prin canonizările solemne din 1955 și 1956, a sporit nu numai evlavia credincioșilor ortodocși români, ci a stîrnit și interesul altor Biserici Ortodoxe surori, care au făcut canonizări asemănătoare.

Concluzii. Prin noua organizare și legislație bisericească, prin Reîntregirea Bisericii Ortodoxe românești, ca și prin canonizarea sfinților de neam român, a crescut nu numai prestigiul Bisericii Ortodoxe Române în fața întregii creștinătăți, ci a sporit și evlavia preoților și a credincioșilor ortodocși români, care muncesc și se roagă cu toată însuflețirea pentru prosperitatea și fericirea Bisericii și a Patriei lor, pentru pace pe pămînt.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare: † JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Apostolat Social*, 12 vol., București, 1948—1976; felurite reportaje, cronici, dări de seamă în rev. *Biserica Ortodoxă Română* (1948—1978) și în revistele mitropolitane.

Lucrări. Din 1948 încoace au apărut numeroase studii și articole omagiale închinare vieții și activității patriarhilor Justinian și Iustin, precum și activității multilaterale desfășurate de Biserica Ortodoxă Română în această perioadă. Consemnăm aici numai studiile — semnate de numeroși ierarhi și profesori de teologie — din volumul *Două zeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române. La a XX-a aniversare a înscăunării Prea Fericitului Patriarh Justinian*, București 1968, 642 p. (sînt studii extrase din revistele: *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXXVI, nr. 6, 1968, p. 725—773; *Studii teologice*, an. XX, nr. 5—6, 1968, p. 327—483; *Ortodoxia*, an. XX, nr. 2, 1968, p. 189—275 și articole omagiale din revistele mitropolitane). Interesează îndeosebi studiile semnate de LIVIU STAN, *Legislația Bisericii Ortodoxe Române în timpul arhipăstoririi Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian*, p. 171—188, extras din *Ortodoxia*, XX, nr. 2, 1968, p. 276—296; LIVIU STAN, *Canonizarea sfinților români*, p. 189—199, extras din BOR, an. LXXXVI, nr. 6, 1968, p. 725—735; TEODOR N. MANOLACHE, *Note pe filele calendarului celor 20 de ani de arhipăstorie a Prea Fericitului Patriarh Justinian*, p. 475—561. A se vedea și rev. *Biserica Ortodoxă Română*, an. XCI, nr. 6, 1973, p. 507—694; IORGU D. IVAN, *Organizarea și administrarea Bisericii Ortodoxe Române în ultimii 50 de ani, (1925—1975)*, în BOR, nr. XCIII, nr. 11—12, 1975, p. 1406—1420;

Pentru patriarhul Iustin, să se vadă: B.O.R., an. XCV, nr. 7—8, 1977, p. 584—668; B.O.R., an. XCVIII, nr. 3—4, 1980, p. 332—432; M.M.S., an. LVI, nr. 3—5, 1980, p. 224; M.O., an. XXXII, nr. 3—6, 1980, p. 265—401.

Pentru Reîntregirea bisericească se poate consulta: NICOLAE (MLADIN), *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 310 p. Toate studiile citate cuprind o bogată bibliografie asupra problemelor respective.

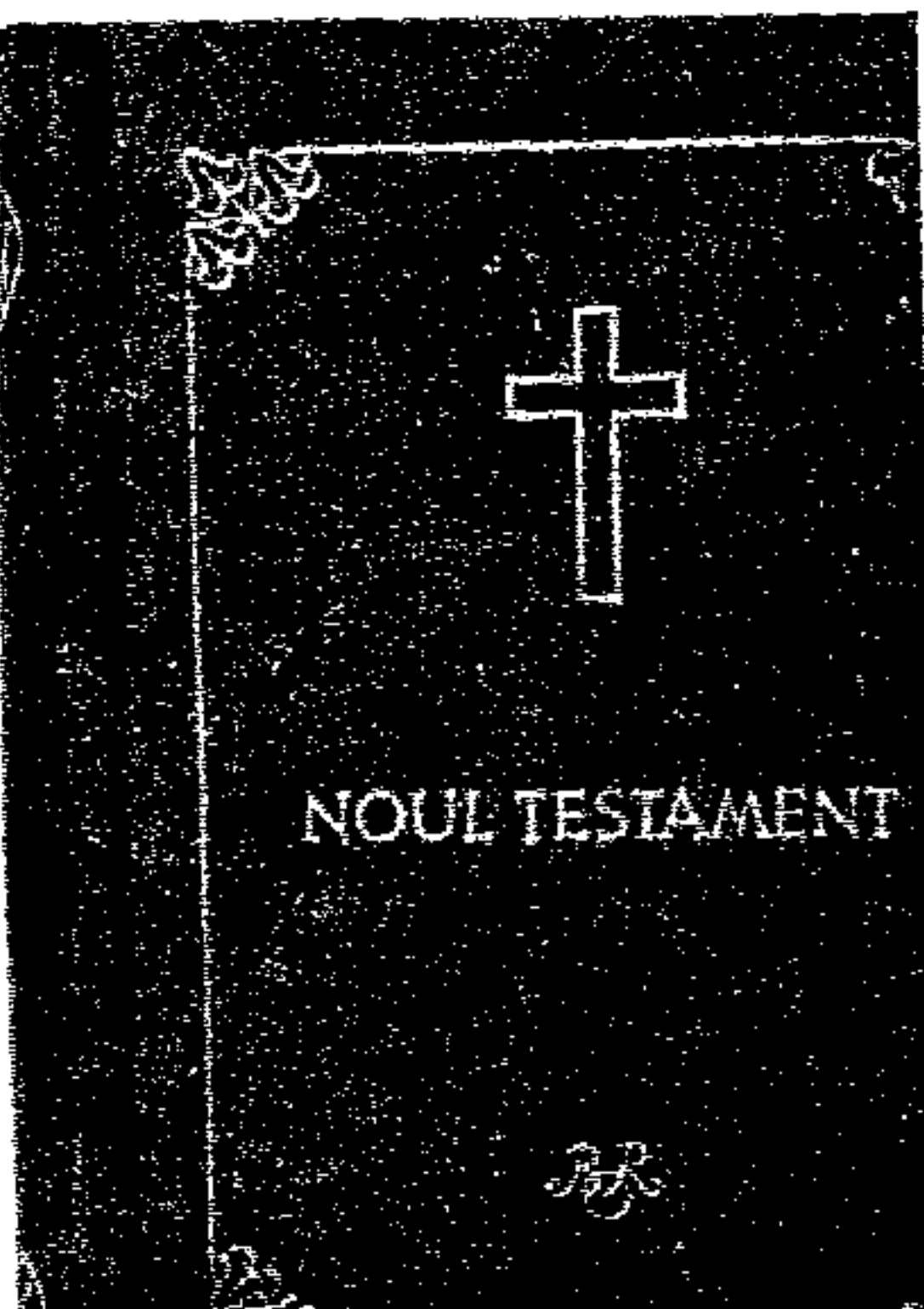
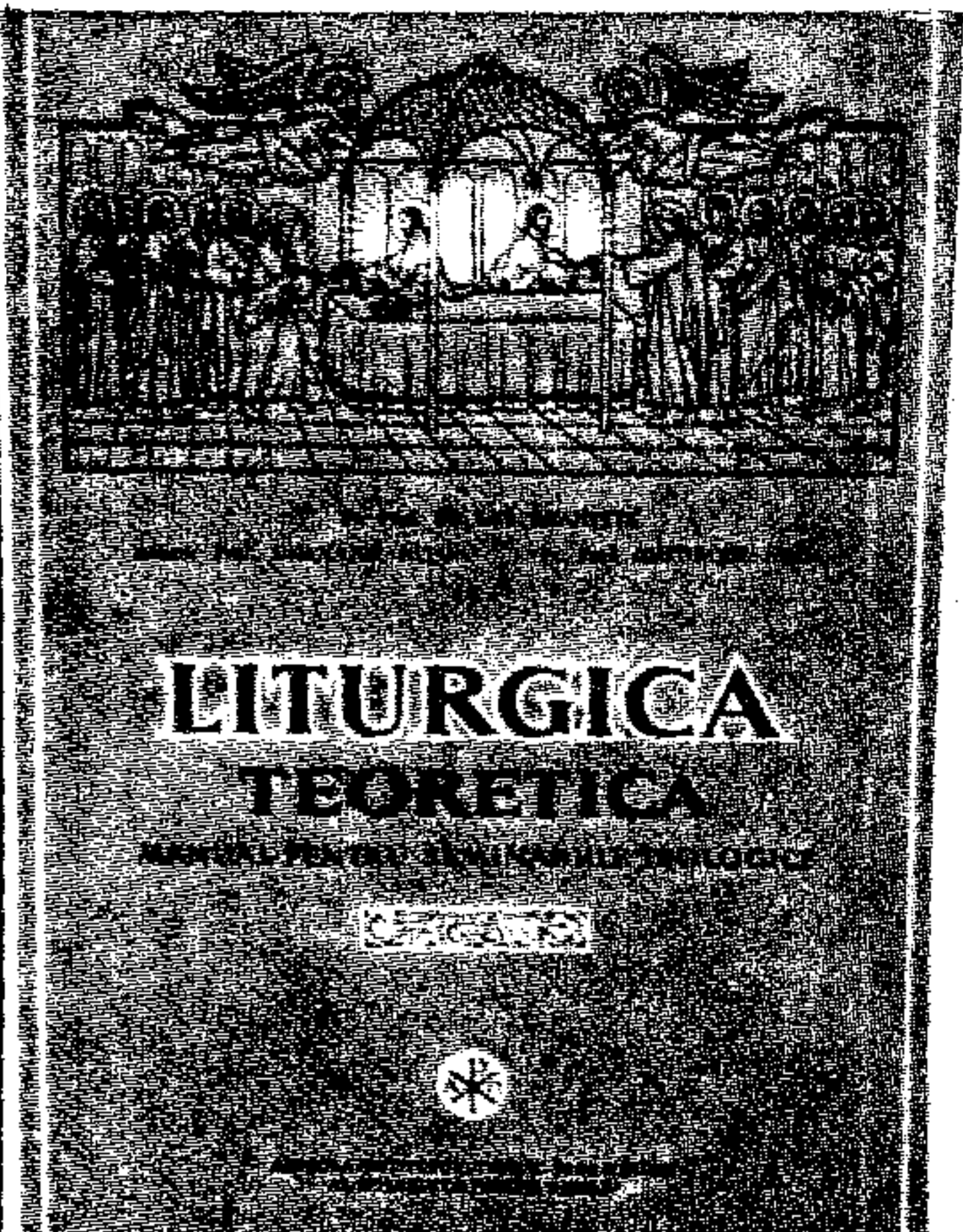
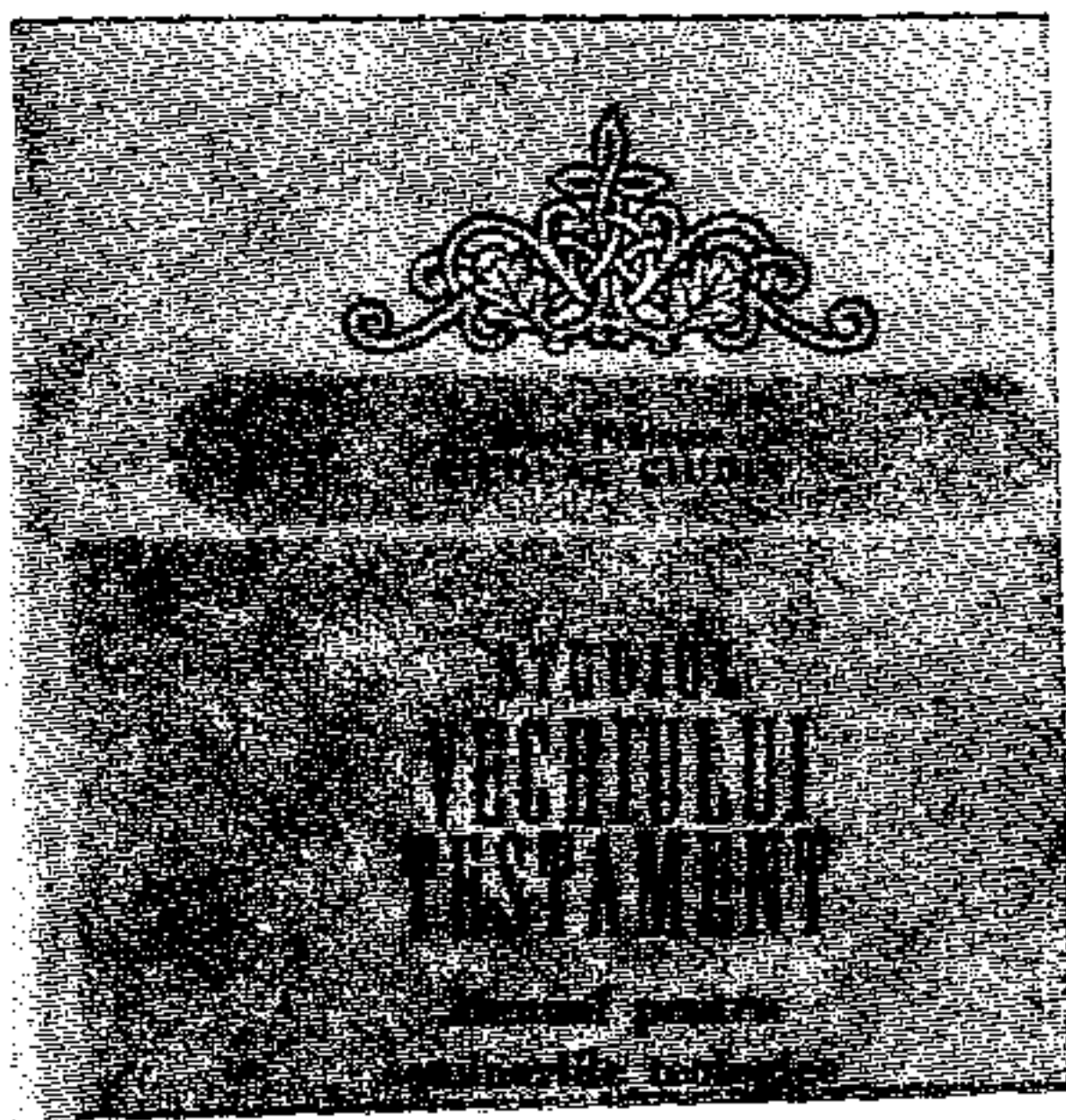
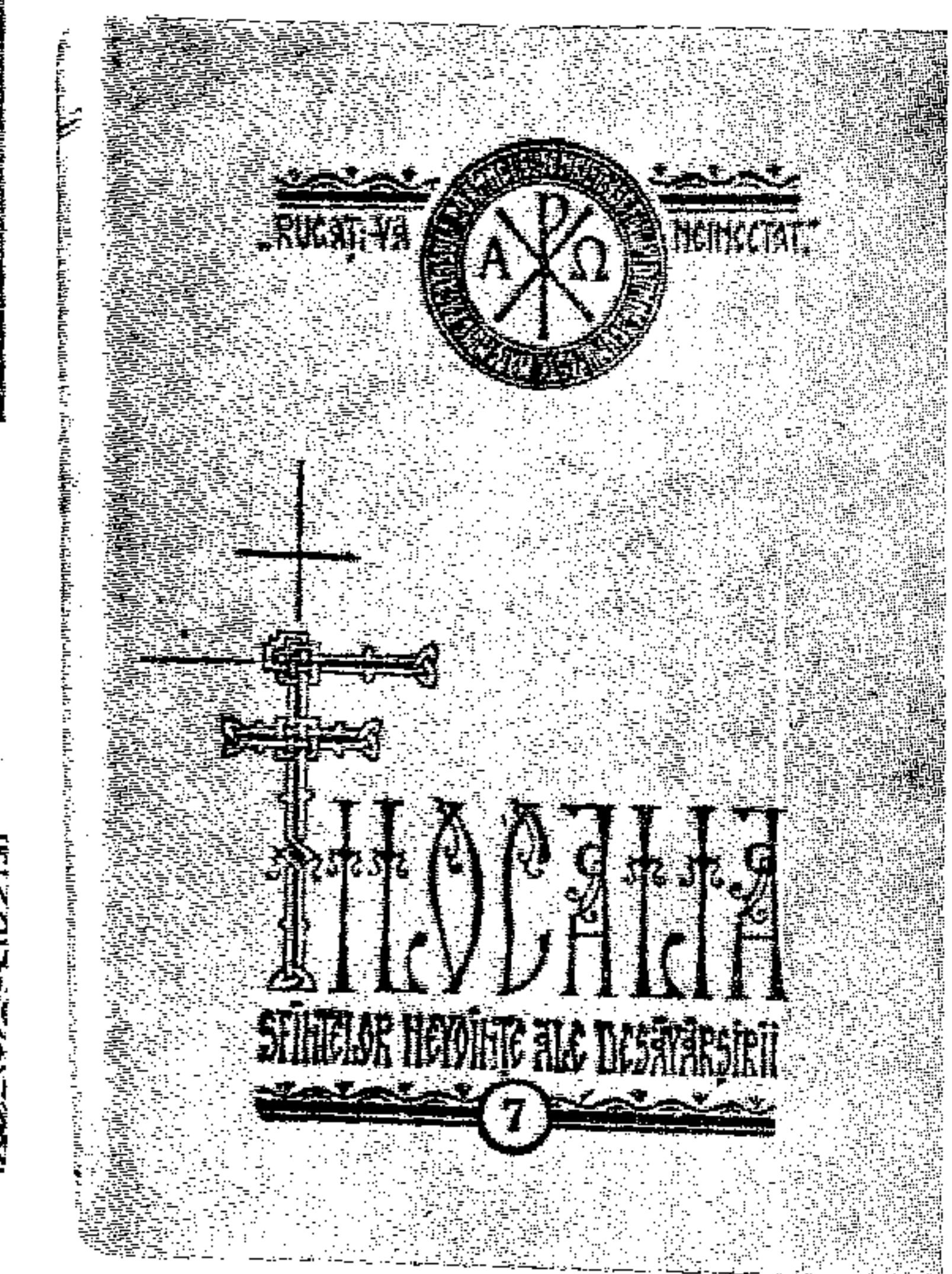
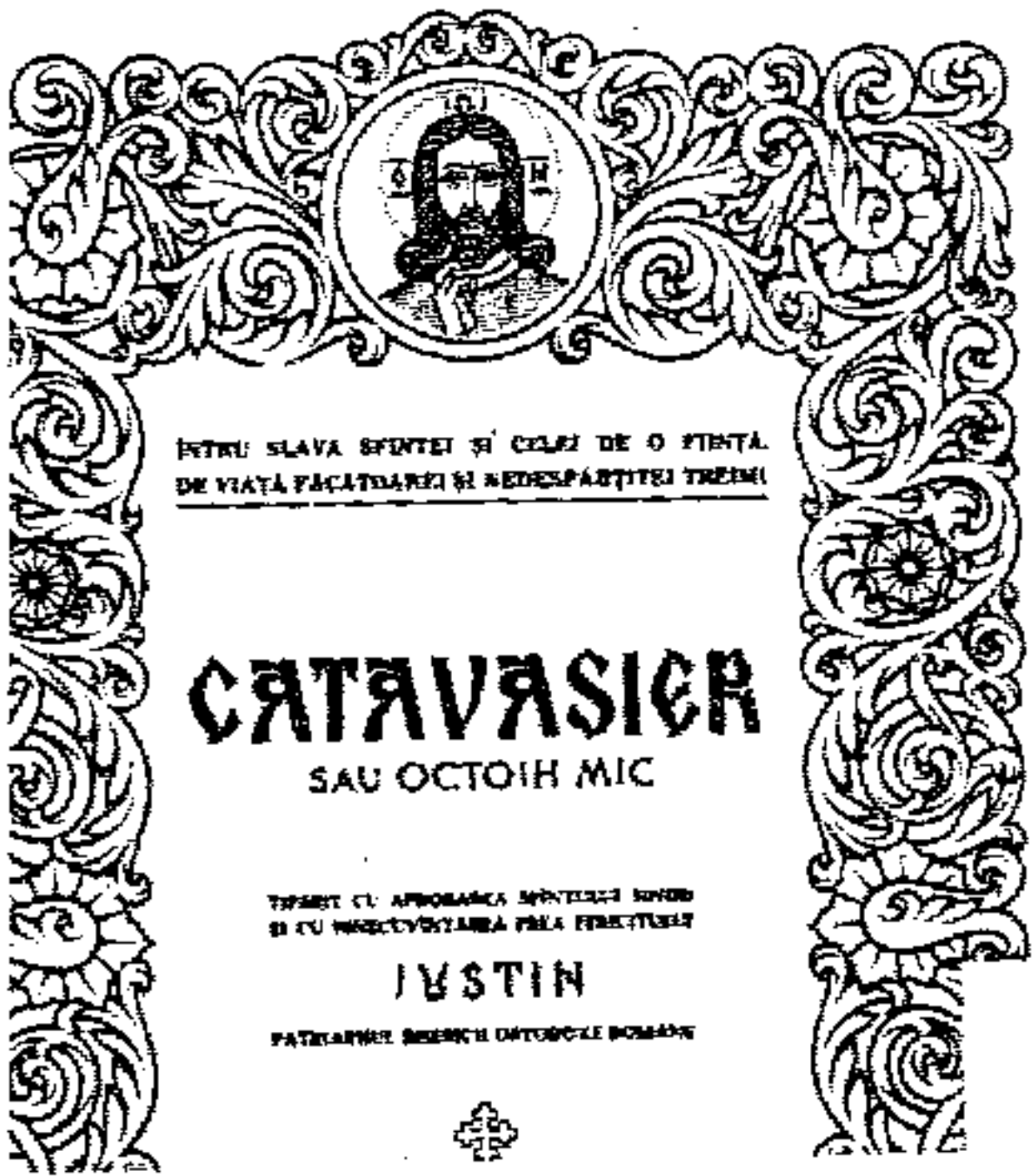
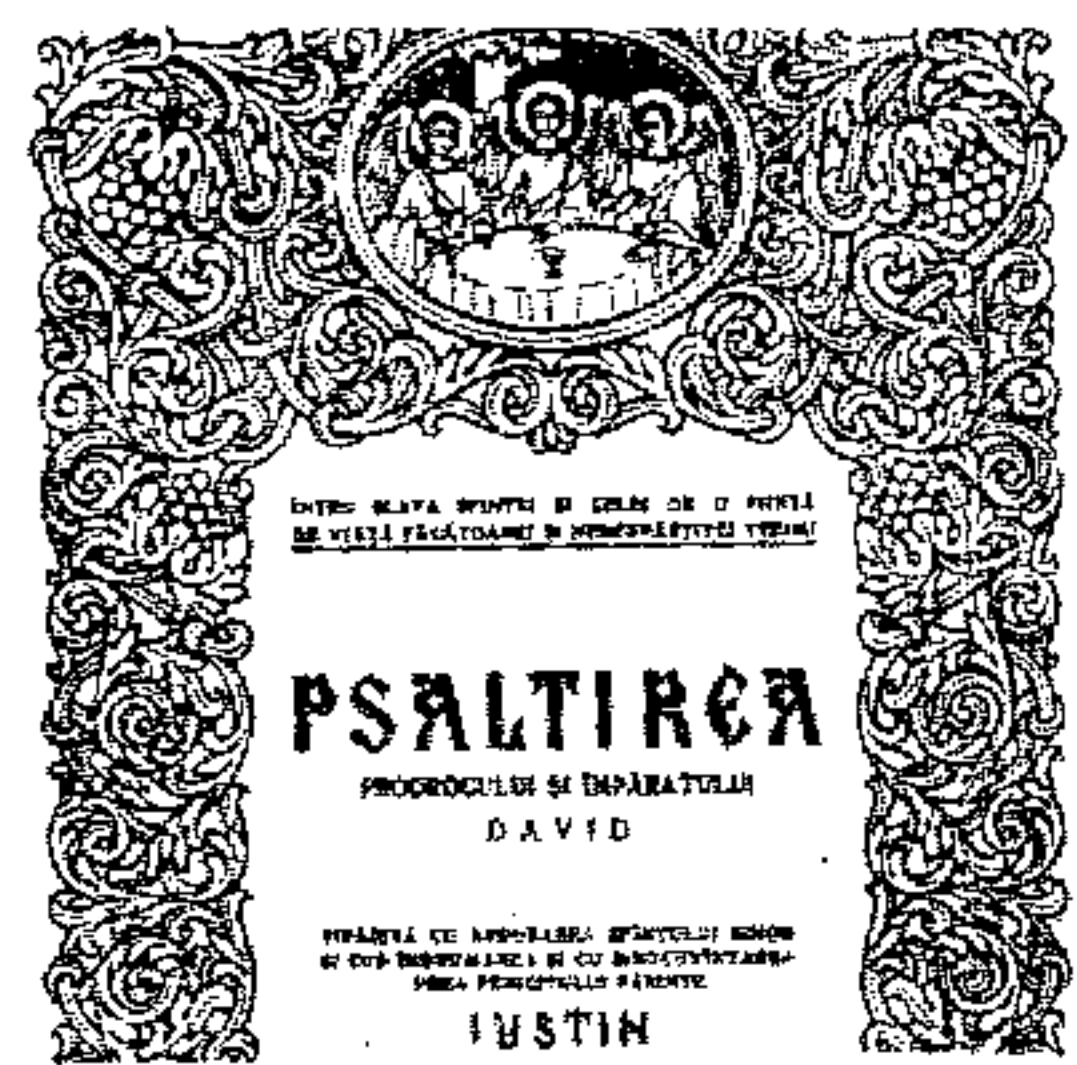
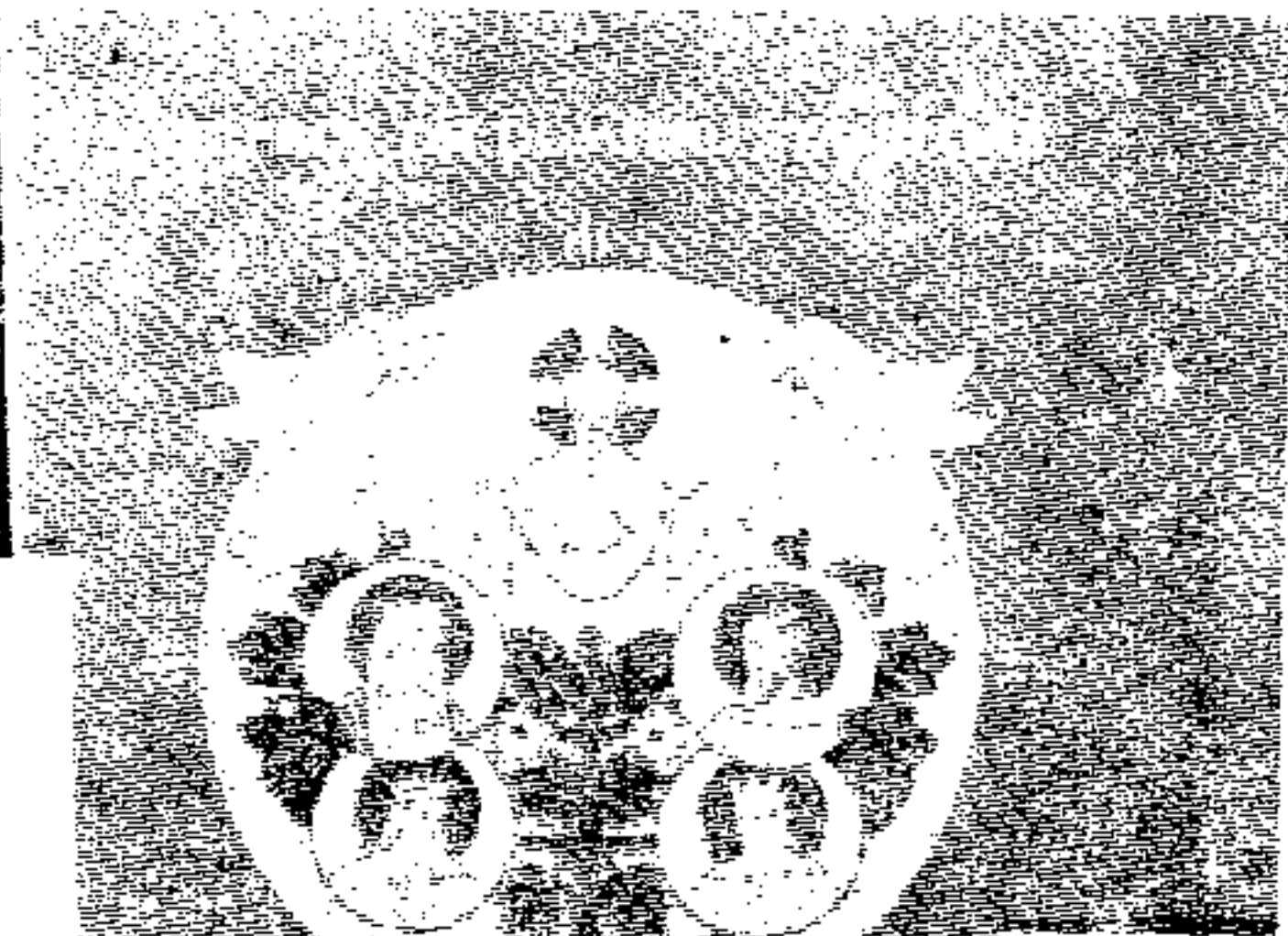
V

INVĂȚĂMÎNTUL TEOLOGIC, LITERATURA, PRESA ȘI ARTA BISERICESCĂ DUPĂ 1948

Invățămîntul teologic. În 1948, anul marilor reforme politice, economice, sociale și culturale din Patria noastră s-a făcut și reforma învățămîntului de toate gradele.

Pînă la acea dată, învățămîntul nostru teologic nu era unitar — întrucît existau facultăți, academii și seminarii — și nici sub conducerea Bisericii. Prin *Legea pentru regimul general al Cultelor* din 4 august 1948, școlile teologice de toate gradele ale tuturor cultelor, au fost trecute în grija cultului respectiv, sub controlul Ministerului (azi Departamentului) Cultelor. Pe temeiul acestei legi, învățămîntul teologic ortodox a fost trecut sub oblăduirea și îndrumarea Bisericii, putînd astfel să-și îndeplinească cu mai mult folos rostul său în viața credincioșilor. Biserica noastră și-a organizat trei tipuri de școli teologice : școli de cîntăreți, seminarii și institute teologice de grad universitar.

În prezent în Patriarhia română funcționează șase seminarii teologice, la București, Buzău, Mînăstirea Neamț, Cluj-Napoca, Craiova și Caransebeș, deci, cîte unul de fiecare Mitropolie, cu excepția Mitropoliei Ungrovlahiei, care are două (la București pentru Arhiepiscopia Bucureștilor și la Buzău pentru eparhiile Tomisului-Dunării de Jos și Buzăului). Fiecare seminar are cîte șapte catedre și un post de duhovnic. În timpul celor cinci ani de studii, elevii primesc cunoștințe generale de teologie, muzică bisericească, limbi clasice (greacă și latină), limbi moderne (rusă, engleză și franceză) și obiecte de cultură generală (limba și literatura română, istorie, geografie, pedagogie, psihologie, logică, legislație de stat, educație cetățenească etc.). La terminarea cursurilor, susțin un examen de diplomă. Profesorii seminariilor se recrutează dintre doctorii și licențiații în teologie.

Cărți teologice și de cult apărute în Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

STUDII TEOLOGICE

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

ROC *Romanian Orthodox Church News*
QUARTERLY BULLETIN
EDITED BY THE DEPARTMENT OF FOREIGN RELATIONS
OF THE ROMANIAN PATRIARCHATE

ANUL XXIV - Nr. 3 - IULIE - SEPTEMBRIE

OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE
IULIE - OCTOMBRIE 1971

MITROPOLIA ARDEALULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI
ȘI A EPISCOPIILOR CLUJULUI ȘI ORADEI

GLĂȘUL BISERICII

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IASILOR
ȘI A EPISCOPIEI ROMANOLUI ȘI HUSILOR

CANDELA

Publicație religioasă-culturală a Parohiei Ortodoxe Române din Suedia.
Kyrkblad utgivet av Rumänska Ortodoxa församlingen i Sverige.
ANUL 7
31 martie 1973
Nr. 1/1973

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMISOAREI ȘI CARANSEBESULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI CRAIOVEI ȘI EPISCOPIEI RIMNICULUI ȘI ARGEȘULUI

Revistă românească
de
spiritualitate ortodoxă
Romanian Orthodox
Spirituality

Altarul STRĂBUN

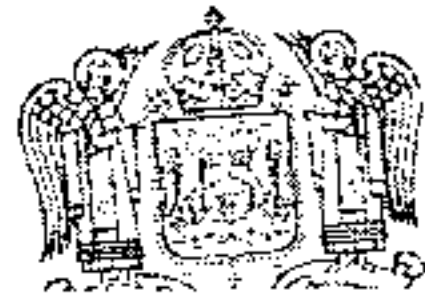
Publicație editată de Facultatea Ortodoxă Română "St. Petru și Pavel"
P.O. Box 122, Carlton South, 3053
"St. Petru și Pavel", 61-63 Coopersberry St., Carlton, Vic., Australia
numaiac Ortodoxă Paroh "St. Petru și Pavel"
3
Nr. 2

CREDINȚA

"THE FAITH"

VOL. XXIII - Nr. 2

A LASTING, I

INVIEREA THE RESURRECTION

IZVORUL VIETII

De la cântecul strălucitor al regelui și
povestea lui David, povestea de azi și
mărea și a lui Dumnezeu. Acestea sunt
povestea lui Dumnezeu și a lui Dumnezeu.
De la cântecul strălucitor al regelui și
povestea lui David, povestea de azi și
mărea și a lui Dumnezeu. Acestea sunt
povestea lui Dumnezeu și a lui Dumnezeu.

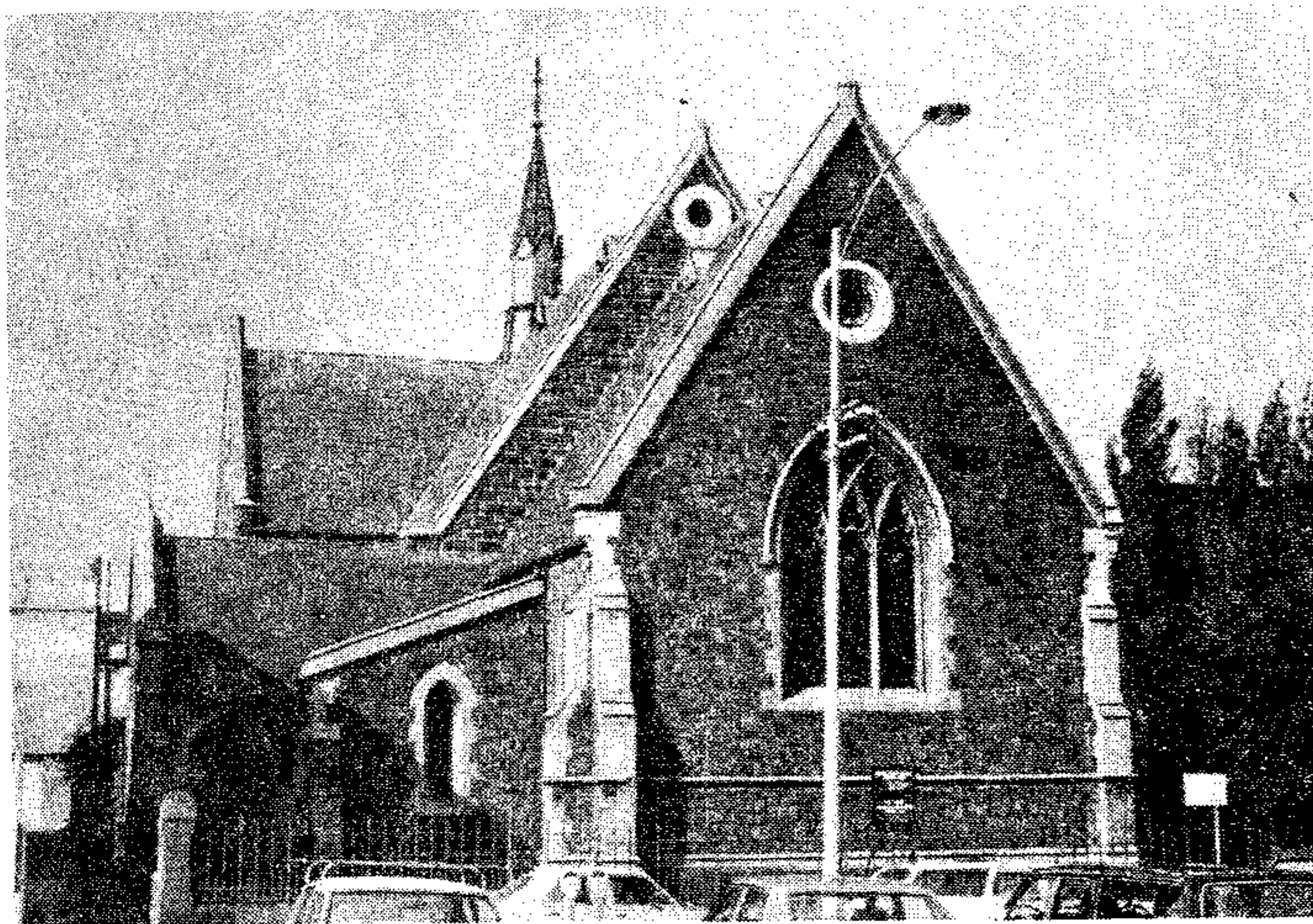
Publicații periodice ale Bisericii Ortodoxe Române,
din țară și de peste hotare

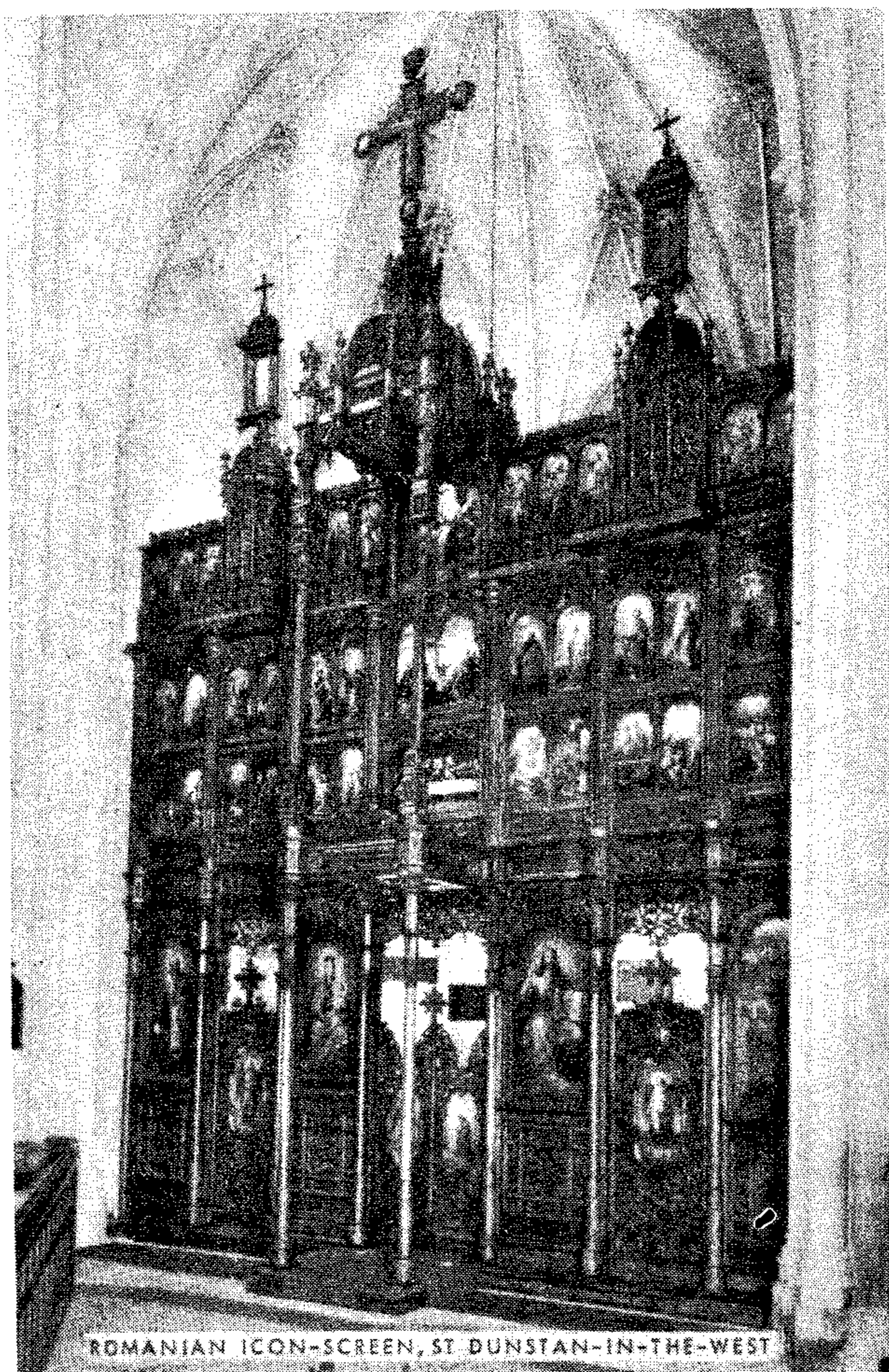
Clădirea Institutului teologic universitar din București.

Biserica Sf. Elefterie din București (1935–1940), realizare arhitectonică monumentală, pictată mai târziu de Vasile Rudeanu, apoi de Iosif Keber.

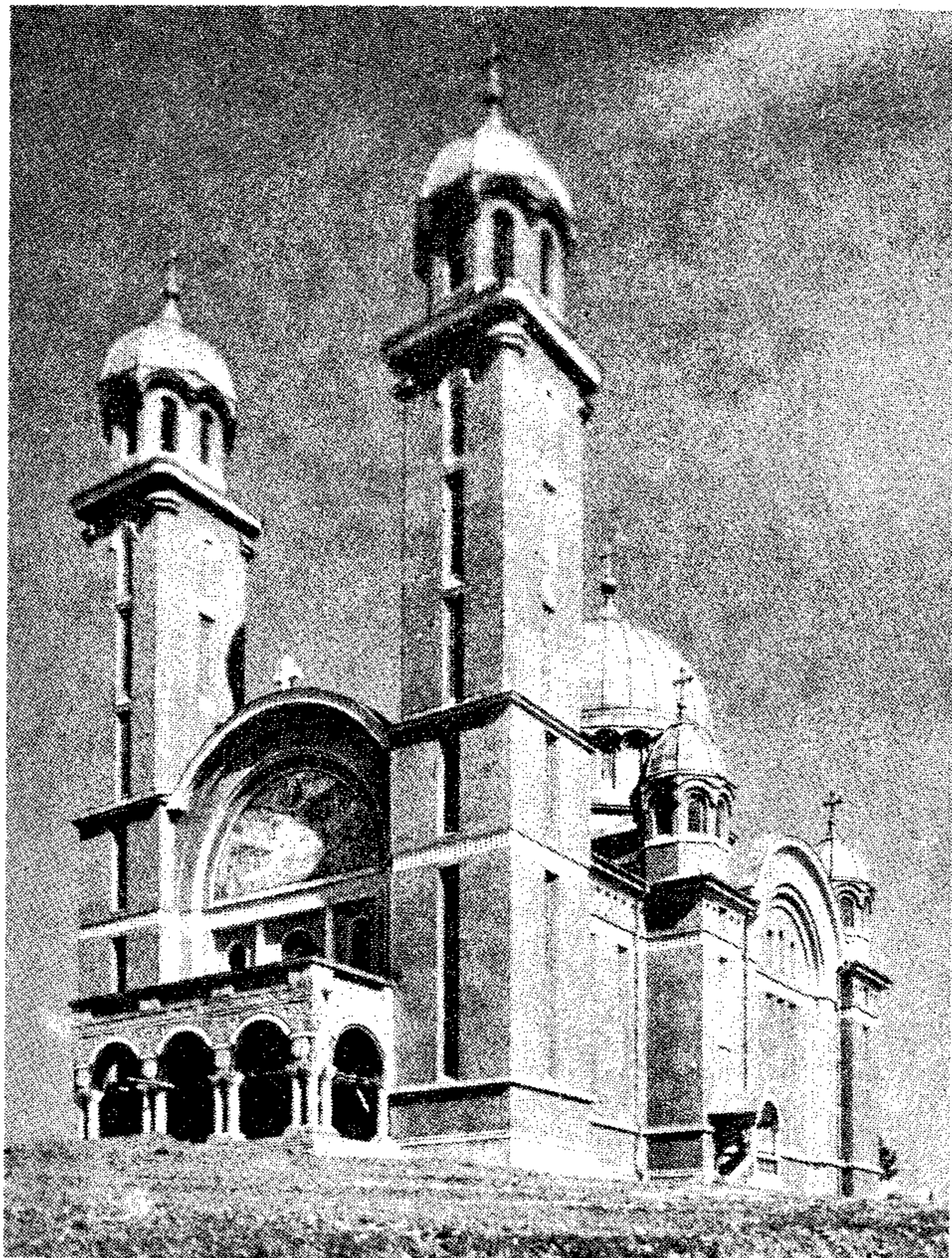

Biserica parohiei ortodoxe române din Melbourne — Australia.

Altarul bisericii Sf. Dunstan din Londra, în care se oficiază slujbe pentru credincioșii ortodocși români.

ROMANIAN ICON-SCREEN, ST. DUNSTAN-IN-THE-WEST

Biserica din Ghelari-j. Hunedoara, realizare arhitectonică impresionantă, pictată de Constantin Nițulescu, sfințită în 1973.

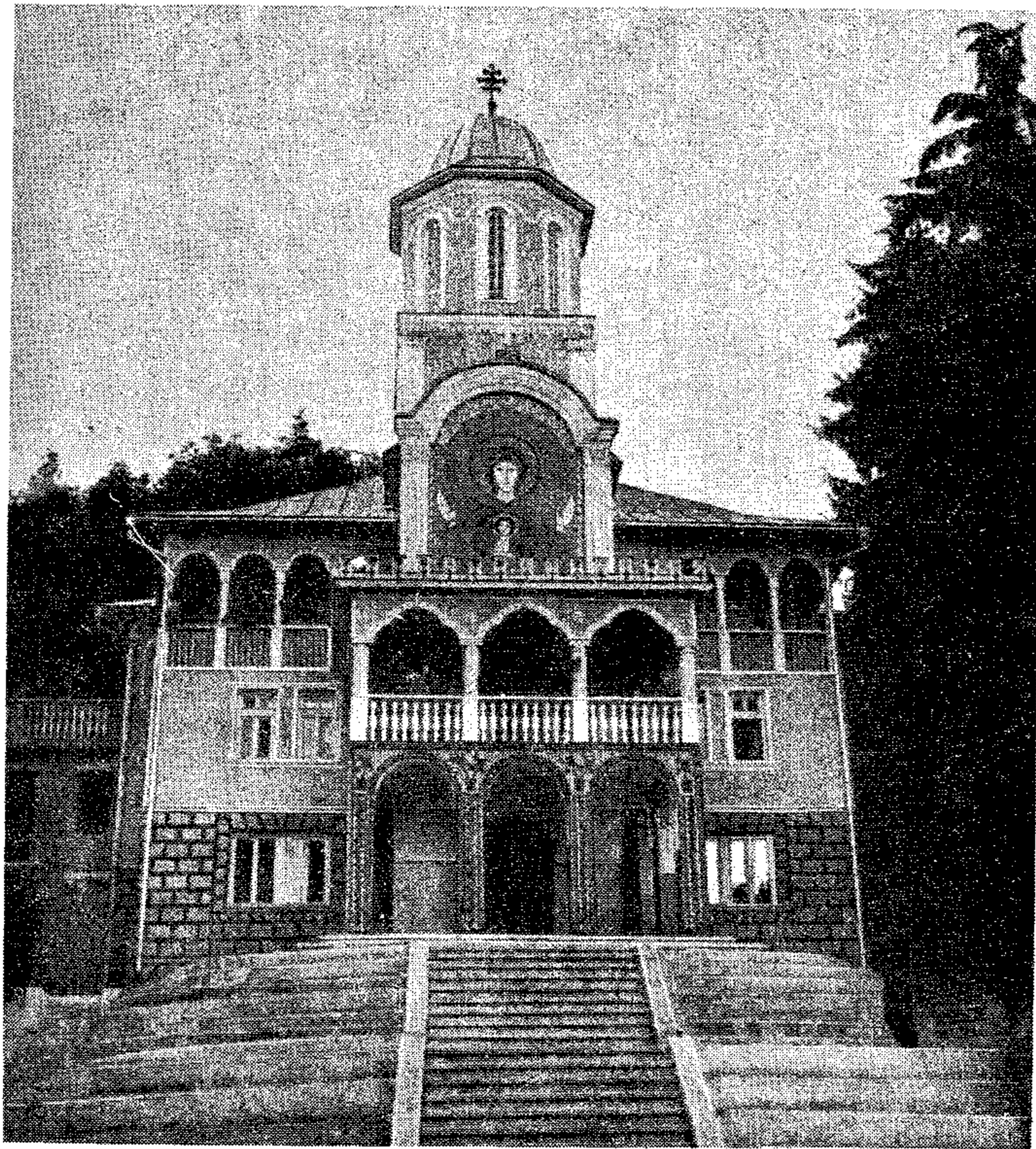
Schitul și o parte din căminul preoțesc de la Techirghiol-j. Constanța.

Biserica ortodoxă din Boroaia-j. Suceava, construcție recentă în stil tradițional moldovenesc.

Biserica ortodoxă din Strîmtura-Maramureș, construcție recentă.

Paraclisul și biblioteca
mănăstirii Rohia-j. Maramureș
(1974–1976).

Biserica parohiei Militari III
din București, construită între anii
1956–1971, în stil neobizantin,
pictată de Iosif Keber.

Biserica ortodoxă din
Lucăceni-j. Satu Mare, cons-
truție recentă.

Biserica ortodoxă din
Baia Sprie - j. Maramureș,
construcție recentă.

Pe lângă cele șase seminarii amintite mai sus, între anii 1968—1977 a funcționat și un seminar teologic special la Curtea de Argeș, cu o durată de trei ani, care a pregătit preoți pentru parohiile mici din Transilvania și Banat. Între 1949 și 1959, datorită nevoilor de atunci, au funcționat și două seminarii monahale pentru călugărițe, la mănăstirile Agapia și Hurezi.

După terminarea studiilor, absolvenții seminariilor teologice pot fi hirotoniți preoți pe seama unor parohii de țară sau pot să se înscrie la unul din cele două Institute teologice de grad universitar din București și Sibiu. În cei patru ani de studii, se adâncesc disciplinele teologice, la care se adaugă limbile biblice (ebraică, greacă, latină, slavonă), o limbă modernă, la alegere (franceză, rusă, germană, engleză) și muzica bisericească, educația cetățenească. La terminarea studiilor, absolvenții prezintă o teză de licență și susțin un examen oral, în urma căruia li se acordă titlul de licențiați în teologie. Cei mai buni licențiați ai ambelor Institute se pot înscrie la cursurile de doctorat care durează trei ani.

La Institutul teologic din București — și într-o măsură mai redusă la cel din Sibiu — au urmat și urmează și studenți străini: din Uganda, Kenya, Etiopia, India, Siria, Liban, Grecia, Bulgaria, Republica Federală Germania, Marea Britanie, Finlanda, sau români din Jugoslavia, Canada etc. La rîndul lor, numeroși absolvenți ai celor două Institute studiază la diferite facultăți de teologie de peste hotare, cu burse oferite de Consiliul Ecumenic al Bisericilor sau de unele Biserici naționale.

Cadrele didactice de la ambele Institute sînt unanim apreciate atît în cadrul Bisericii noastre, cît și în alte Biserici creștine, pentru studiile lor valoroase care contribuie la afirmarea teologiei ortodoxe în întreaga lume creștină și la promovarea ecumenismului actual. Mulți dintre profesori sînt membri în comitetele de conducere ale unor organizații intercreștine și interortodoxe (Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene, Conferința creștină pentru pace etc.), îndeplinind felurite însărcinări și peste hotare (delegații, conferințe etc.).

Dintre profesorii Institutului Teologic din București au funcționat după 1948, următorii: Vladimir Prelipceanu și Mircea Chialda (Vechiul Testament), Iustin Moiescu și Nicolae Nicolaescu († 1977, Noul Testament), Teodor M. Popescu († 1973) și Ioan Rămureanu (Istoria Bisericească Universală), Ioan Coman (Patrologie), Alexandru Elian (Bizanti-

nologie), Gheorghe Moiescu († 1974), Alexandru Ciurea și Nicolae Șerbănescu (Istoria Bisericii Ortodoxe Române), Dumitru Stăniloae și Nicolae Chițescu (Dogmatică), Petru Rezuș (Teologie Fundamentală), Emilian Vasilescu (Istoria religiilor), Orest Bucevschi și Constantin Pavel (Morală), Liviu Stan († 1973, Drept bisericesc), Ene Braniște (Liturgică și Pastorală), Grigorie Cristescu († 1961) și Nicolae Balcă (Omiletică și Catehetică), Nicolae Lungu (Muzica bisericească), la care se adaugă cei din generația mai nouă.

La Sibiu au activat — după 1948: Nicolae Neaga (Vechiul Testament), Grigorie Marcu (Noul Testament), Sofron Vlad (Noul Testament, apoi Istoria Bisericii Ortodoxe Române), Milan Șesan († 1981, Istoria bisericească universală), Teodor Bodogae (Bizantinologie), Isidor Todoran (Dogmatică), Corneliu Sîrbu († 1979, Teologie Fundamentală și Istoria religiilor), Nicolae Mladin și Ioan Zăgreanu (Morală), Iorgu Ivan (Drept bisericesc), Alexandru Moisiu (Liturgică și Pastorală), Dumitru Belu († 1980) și Dumitru Călugăr (Omiletică și Catehetică), Gheorghe Șoima (Muzică bisericească), la care se adaugă cei formați după 1948.

Pentru prima oară s-au organizat la noi, în 1949, cursuri de îndrumare misionară și socială a clerului, care s-au ținut pînă în 1952, la București, Sibiu, Cluj-Napoca și Arad, din 1952 pînă în 1962 la București, Sibiu, un timp și la Curtea de Argeș, din 1962 pînă în 1971 la Curtea de Argeș, din 1971 la București, iar din ultimii ani și la Sibiu. Cursurile durează timp de o lună, prelegerile fiind susținute de profesori de la amîndouă Institutele. Sînt chemați la aceste cursuri preoți din toată țara, după o activitate pastorală de cel puțin cinci ani. Ele sînt de un real folos preoțimii, pentru că le înprospătează cunoștințele teologice și le împărtășesc cele mai bune metode de lucrare pastorală. Unele centre eparhiale organizează sporadic anumite cursuri care interesează preoțimea din eparhia respectivă.

Pentru ca preoțimea să fie mereu la curent cu problemele și ideile mari care frămîntă azi Biserica și omenirea, se țin de patru ori pe an (martie, mai, septembrie, noiembrie), «conferințe de orientare» la sediile protopopiatelor, prezidate de chiriarhi sau delegații lor (vicari, consilieri sau profesori de teologie), în cadrul cărora se citesc referate, întocmite de preoți, purtîndu-se apoi discuții asupra lor.

Astfel, datorită noii organizări a învățămîntului teologic, avem astăzi un cler mai bine pregătit și conștient de rostul său în mijlocul credincioșilor.

Literatura teologică. După 1948, literatura teologică s-a îmbogățit și continuă să se îmbogățească cu felurite lucrări. Numărul și valoarea acestora reprezintă un progres evident și contribuie în mod vădit la afirmarea teologiei ortodoxe românești în întreaga lume creștină.

La loc de frunte trebuie să amintim cele 12 volume de studii, predici, cuvîntări, pastorale ale patriarhului Justinian, tipărite sub titlul semnificativ de *Apostolat Social* (București, 1948—1976). Tot prin grija sa, a apărut *Tîlcuirea Sfintelor Evanghelii și Cazaniile duminicilor de peste an* (Buc. 1960, ed. II, 1973), traducere și prelucrare după cunoscutul teolog și predicator grec Nichifor Theotochi. Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, în timp ce era profesor de teologie, a publicat *Ierarhia bisericească în epoca apostolică* (Craiova, 1955) și traducerea din grecește a *Simbolicii* lui Hristu Andrutsos (Craiova, 1955) și numeroase studii în revistele noastre bisericești. Mitropolitul Nicolae Mladin este autorul lucrărilor : *Samuil Micu Clain teologul* (Sibiu, 1975), *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile* (Sibiu, 1968), *Studii de Teologie Morală* (Sibiu, 1973), la care se adaugă numeroase studii în revistele bisericești, articole și alte materiale în *Telegraful Român*, al cărui redactor a fost timp de 19 ani. Studii valoroase, predici și alte materiale au publicat și mitropolitul Teoctist Arăpaș al Moldovei (*Mitropolitul Iacob Putneanul*, 1978, *Trepte ale slujirii creștine*, 2 vol., 1980), mitropolitul Nestor Vornicescu, (*Contribuții aduse de slujitorii bisericești pentru independența de Stat a României*, lucrări de patrologie, de istorie bisericească etc.), mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului (îndeosebi studii de patrologie), episcopul Vasile Coman al Oradiei (un volum de *Cuvîntări liturgice*, Oradea, 1973, și ed. II, 1976 și un nou volum de cuvîntări intitulat *Slujind lui Dumnezeu, slujim oamenilor*, 1980), episcopul Antonie Plămădeală, (*Biserica slujitoare*, 1972, *Ca toți să fie una*, 1978, *Descăli de cuget și simțire românească*, 1980, lucrări de dogmatică, de istorie etc.).

Între ierarhii răposați sau pensionați, pomenim pe mitropolitul Sebastian Rusan, cu volumul de predici și cuvîntări intitulat *Osteneli chiriarhale* (Iași, 1955), mitropolitul Vasile Lazarescu cu lucrarea *În ce ne de-*

osebim ? (ortodocșii de uniți) (Timișoara, 1958), episcopul Valerian Zaharia cu concordanța biblică intitulată *Flori alese din grădina Sfintei Scripturi* (Oradea, 1955), și alte lucrări.

Dintre profesorii din generația mai veche amintim pe acad. Gala Galaction, cu volumul *Ziua Domnului* (București, 1958), o culegere de articole publicate în perioada interbelică, prof. Petre Vintilescu, cu lucrarea deosebit de valoroasă *Liturghierul explicat* (București, 1972), prof. Dumitru Stăniloae, care a continuat publicarea *Filocaliei* (vol. 5—10, București, 1975—1980), *Dogmatica*, în 3 vol. (București, 1978), prof. Ioan G. Coman, *Scriitori bisericești din epoca străromână*, (București, 1979).

Din literatura teologică rusă s-au tradus trei volume de *Cuvîntări bisericești* ale răposatului mitropolit Nicolae al Krutițelor (București, 1949—1951).

Amintim apoi câteva volume omagiale închinete unor mari ierarhi cu prilejul unor aniversări, cuprinzînd zeci de studii : *50 de ani de activitate bisericească* (mitr. Nicolae Bălan, Sibiu, 1955), *20 de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române* (sub patriarhul Justinian, 1968) ; *500 de ani de la întemeierea celei dintîi Mitropolii în părțile oltene și 50 de ani de slujire bisericească a mitropolitului Firmilian al Olteniei* (1970).

S-au tipărit, de asemenea, mai multe teze de doctorat susținute în anii din urmă.

Nu putem trece cu vederea manualele de teologie pentru studenții teologi, redactate de profesorii din specialitatea respectivă de la cele două Institute. Pînă în prezent au apărut : *Studiul Noului Testament* (1954, ed. II, 1977), *Studiul Vechiului Testament* (1955), *Patrologia* (1956), *Istoria Bisericii Universale* (2 vol., 1956 ed. II, 1975), *Istoria Bisericii Române* (2 vol., 1957—1958), *Teologia Dogmatică și Simbolică* (2 vol. 1958), *Istoria Religiilor* (1975), *Catehetica* (1976), *Tipicul* (1976), *Morala* (2 vol., 1979—1980), *Liturgica* (1980). S-au tipărit și câteva manuale pentru seminariile teologice : *Dogmatica*, *Limba greacă*, *Limba latină*, *Antologia părinților greci*, *Scriitori bisericești latini*, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, *Morala*, *Liturgica*, *Omiletica*, *Studiul Vechiului Testament* etc.

Din 1951 și pînă azi au apărut noi ediții din *Noul Testament* (ultima ediție — din 1972, iar în 1968 și 1975 s-a tipărit *Biblia* (ediții sinodale), avînd la bază textul traducerilor anterioare ale lui Gala Galaction și Vasile Radu, cu îndreptările de limbă necesare. În 1972 și 1977 și 1980 a

reapărut *Mica Biblie*. Este în curs de traducere și publicare o colecție de traduceri din literatura teologică patristică («*Părinți și scriitori bisericești*»), sub directa îndrumare a Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin.

Pentru catehizarea credincioșilor, s-a tipărit *Învățătura de credință creștină ortodoxă* (1952), lucrată de mai mulți ierarhi și profesori de teologie, apoi *Îndrumătorul pastoral al Bisericii Ortodoxe Române* (1951), cuprinzând viețile sfinților din întreg anul bisericesc, câteva *catehisme* tipărite de centrele eparhiale, *almanahuri* (*Îndrumătorul bisericesc de la Sibiu* ș.a.). Fiecare ierarh a tipărit *cărți de rugăciuni*, în mai multe ediții.

În Tipografia Institutului Biblic din București s-au retipărit cărțile de cult, între care *Liturghierul* în cinci ediții (1950, 1956, 1968, 1974 și 1980), *Molitvelnicul*, *Aghiasmatarul*, *Mineiele*, *Psaltirea*, *Apostolul*, *Evanghelia*, *Octoihul*, *Triodul*, *Penticostarul*, *Viața și slujba Sf. Ierarh Calinic Cernicanul*, *Viața și slujba Sfinților ardeleni* și altele. Unele au apărut în două sau trei ediții.

Nu putem trece cu vederea nici lucrările închinare vechilor monumente de artă bisericească din țara noastră, restaurate azi cu sprijinul larg al Statului. Pe lângă numeroasele lucrări publicate în editurile de Stat, s-au tipărit numeroase monografii de biserici și mănăstiri monumente istorice, lucrări de popularizare și pliante în Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă sau a Centrelor mitropolitane. Cităm, între acestea, lucrarea *Colecția de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului* (Timișoara, 1973), volumul masiv *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei* (Iași, 1974), volumul intitulat *De la Dunăre la Mare* (Galați, 1977 și 1979). *Mănăstiri din Banat* (Timișoara, 1976), *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului* (2 vol., Timișoara, 1980). S-a inițiat o lucrare în mai multe volume, sub titlul: *Arta creștină în România*, (vol. I în 1979). În editura Mitropoliei Olteniei — prin grija răposatului mitropolit Firmilian Marin — a apărut lucrarea cercetătorului Nicolae Stoicescu *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I. Țara Românească, 2 vol. și II. Moldova, 1 vol. Craiova, 1970—1971, urmată de *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, tipărită în Editura Mitropoliei Banatului (1973).

Unele centre eparhiale au publicat câte un scurt istoric sau monografii ale eparhiilor respective (Arad, Buzău, Râmnic, Galați, Timișoara).

Au apărut de asemenea monografiile unor mânăstiri lucrate de slujitori ai cinului monahal (Căldărușani, Sihăstria, Cozia, Tismana și altele).

În sfârșit, pentru străinii care doresc să cunoască viața Bisericii noastre, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a editat monografia cu titlul *Biserica Ortodoxă Română*, în versiune franceză, engleză și germană (ed. I. 1962, ed. II. 1968), precum și albumul cu același titlu, în versiune franceză, engleză și germană (1967).

În încheierea acestor considerații, privind cultura bisericească ortodoxă din 1948 înapoi, amintim și câțiva teologi care s-au afirmat prin lucrări literare, istorice, muzicale sau de alt gen, publicate în editurile de stat. Între ei se numără : episcopul Antonie (Leonida) Plămădeală, cu romanul *Trei ceasuri în iad* (1970), mitropolitul Nestor Vornicescu cu romanul *In afara legii* (1976), arhim. Bartolomeu (Valeriu) Anania cu mai multe opere literare : *Miorița* (1966), *Meșterul Manole* (1968), *Du-te vreme, vino vreme* (1969), *Steaua Zimbrului* (1971) etc., retipărite în volumul *Poeme cu măști* (1976), pr. Constantin Nonea de la Iași cu volume de povestiri (*Movila lui Faur*, Iași, 1971 ș.a.), pr. Gheorghe Cunescu din București (*Gala Galaction, O lume nouă, Studiu introductiv și antologie*, etc.) și alții.

Preotul Constantin Mătasă (1878—1971) a fost întemeietorul, apoi ani de zile directorul Muzeului arheologic din Piatra Neamț. A condus șantiere arheologice în Moldova, iar rezultatele cercetărilor sale au apărut în publicațiile de specialitate. Profesorii de istorie bisericească și alți preoți au publicat studii și articole de istorie în reviste de specialitate din țară sau de peste hotare ori au prezentat comunicări la congrese de specialitate (*Bizantinologie, Studii sud-est europene, științe istorice*).

Câțiva slujitori ai Bisericii sînt apreciați orientaliști, publicînd felurite lucrări de specialitate. De pildă, pr. Athanasie Negoită, cu lucrarea *Gîndirea asiro-babiloniană în texte* (1975) și *Gîndirea feniciană în texte*, (1979), sau diac. conf. Emilian Vasilescu cu *Istoria religiilor* (1975 și ed. II, 1980) și alte numeroase lucrări de acest gen.

Alți preoți sînt preocupați de probleme de etnografie și folclor, fiindu-le tipărite unele culegeri în publicațiile de specialitate.

Presa bisericească. Întrucît revistele teologice-bisericești constituie mijlocul cel mai accesibil și mai actual de informare pastorală și de orientare spirituală pentru preoți și credincioși, Biserica noastră

editează opt reviste bisericesti, fiecare cu câte 4—6 apariții pe an, cu sute de studii, articole, recenzii, cronici etc., scrise de membrii Sf. Sinod, profesorii de la cele două Institute, profesori de seminar, preoți, doctoranzi etc. Între acestea se numără trei reviste centrale bisericesti : *Biserica Ortodoxă Română*, *Studii Teologice* și *Ortodoxia*, care apar la București, în Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, sub îngrijirea câte unui comitet de redacție.

Sînt distribuite la toate parohiile din țară, precum și la numeroase Biserici și instituții de peste hotare.

Biserica Ortodoxă Română, buletinul oficial al Patriarhiei Române, cu aproape un secol de existență, publică îndeosebi dări de seamă asupra evenimentelor importante din viața bisericească internă, precum și studii asupra trecutului Bisericii noastre, articole de îndrumare pastorală și omiletică, regulamente bisericesti etc.

Studii Teologice, revista celor două Institute Teologice, publică studii din cele patru ramuri ale teologiei, aducînd contribuții prețioase la patrimoniul teologiei ortodoxe în genere, izbutind să impună cercetările ortodoxe românești în cercurile bisericesti de peste hotare.

Ortodoxia, revista trimestrială a Patriarhiei Române, se ocupă îndeosebi de problemele teologice interconfesionale, care se pun Bisericii noastre în cadrul dialogului ecumenic contemporan.

Pe lîngă acestea, apar alte cinci reviste bisericesti mitropolitane, editate de Centrele mitropolitane : *Glasul Bisericii* (pentru Mitropolia Ungrovlahiei), *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, *Mitropolia Ardealului*, *Mitropolia Olteniei* și *Mitropolia Banatului*. Ele apar de 6 ori pe an, tirajul fiind în funcție de nevoile fiecărei Mitropolii. Revistele mitropolitane publică, în primul rînd, studii privind istoria și monumentele bisericesti din eparhiile respective, dări de seamă asupra evenimentelor bisericesti pe plan local, precum și studii de interes general bisericesc și ecumenic.

La Sibiu apare și vechea foaie bisericească înființată de Andrei Șaguna, *Telegraful Român*, cu aproape 130 de ani de existență neîntreruptă.

Din 1971 apare trimestrial la București, un buletin informativ — în limbile franceză și engleză — cu știri din viața Bisericii noastre, pentru cercurile teologice de peste hotare (Romanian Orthodox Church News).

Menționăm apoi periodicele publicate de Comunitățile bisericesti de peste hotare : *Credința*, revistă lunară de spiritualitate ortodoxă publicată de Arhiepiscopia misionară ortodoxă română din America, în limbile română și engleză (unele parohii din Statele Unite și Canada publică buletine parohiale), *Vestitorul*, revista Arhiepiscopiei misionare de la Paris, *Credința*, foaia Vicariatului ortodox român de la Vîrșeț, *Altarul*, la Londra, *Luceafăr Nou*, la Viena, *Candela*, la Stockholm, *Altarul străbun* în Australia, *Învierea* la Ierusalim, *Biserica românească* la Milano, *Renașterea* la München ș.a., cu text român și cu rezumate în limbile țărilor în care apar. La acestea se adaugă publicațiile anuale : *Almanahul «Credința»* al Arhiepiscopiei misionare din America și *Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena* — din 1962 — (cu rezumate în limba germană), *Almanahul parohiilor din Londra, Baden-Baden, Göteborg*.

Prin tematica lor variată, prin metoda de cercetare pe care o promovează, prin spiritul de răspundere cu care abordează problemele, publicațiile periodice românești s-au impus ca un factor de prestigiu în cercetarea teologică contemporană.

Numai această simplă înșirare a titlurilor revistelor bisericesti și a unor lucrări de teologie ne poate da o imagine limpede a bogatei activități culturale-tipografice, desfășurată în Biserica noastră din 1948 încoace.

Amintim și faptul că în Palatul Sf. Sinod din București, s-au pus bazele unei valoroase biblioteci, cu peste 85.000 volume, între care numeroase cărți vechi (c. 4.000 vol.) și manuscrise (c. 500). Alte biblioteci funcționează la palatul patriarhal (peste 20.000 vol.), la cele două Institute teologice din București și Sibiu, la centrele eparhiale, la mînăstirile mai mari (îndeosebi cărți vechi și manuscrise), care-și îmbogățesc an de an fondurile cu noi lucrări, atrăgînd numeroși cercetători pentru studiu.

Arta bisericască. Între realizările de seamă se înscrie și acțiunea de restaurare a monumentelor istorice-bisericesti, comori de artă lăsate de vrednicii noștri înaintași. Deși aceste monumente sînt bunuri artistice ale întregului popor, în trecut ele au fost neglijate, încît abia în zilele noastre a început o acțiune organizată și susținută pentru restaurarea lor arhitectonică și picturală, pe cheltuiala Statului și a Bisericii, punîndu-se în adevărata lor valoare. Aproape că nu este biserică sau mînăstire la

care să nu se fi făcut ceva. Patriarhia, precum și Arhiepiscopiile Bucureștilor, Iașilor și Craiovei, Episcopia Râmnicului ș.a., care au un număr mai mare de monumente, au avut propriile lor șantiere, la diferite biserici și mânăstiri. Statul a alocat importante fonduri bănești pentru toate aceste monumente de artă.

Dintre cele mai reprezentative lucrări de restaurare amintim : Catedrala patriarhală, mânăstirile : Antim, Plumbuita, Cernica, Pasărea, Țigănești, Ciorogârla, Căldărușani, Cheia, Zamfira, Suzana, Sinaia, Ghighiu, Dealu, Viforîta, apoi bisericile : Domnița Bălașa, Sf. Spiridon Nou, Curtea Veche, Colțea, Radu Vodă, din București, Stelea și biserica Domnească din Tîrgoviște etc. — toate în Arhiepiscopia Bucureștilor ; catedrala mitropolitană din Iași, mânăstirile Neamț, Secu, Agapia, Văratec, Bistrița, Dragomirna, Putna, Sucevița, Moldovița, Voroneț, Humor, Slatina, Cetățuia, biserica Sf. Trei Ierarhi din Iași, biserica Sf. Gheorghe din Hîrlău etc. — toate în Arhiepiscopia Iașilor ; mânăstirile Tismana, Strehaia, Polovragi, Jitianu, Gura Motrului, în Arhiepiscopia Craiovei, mânăstirile Cozia, Cotmeana, Govora, Arnota, Hurezi, Dintr-un lemn, schitul Cornet, biserica Sf. Gheorghe din Pitești în eparhia Râmnicului, mânăstirile Ciolanu și Rătești în eparhia Buzăului, biserica Precista din Galați în eparhia Tomisului și Dunării de Jos și altele.

În Transilvania și Banat, s-au făcut lucrări de restaurare și consolidare la modestele biserici și mânăstiri ridicate prin grija românilor aflați sub opresiune străină : bisericile din Densuș și Strei (j. Hunedoara), mânăstirile Prislop (j. Hunedoara), Hodoș-Bodrog (j. Arad), unele biserici de lemn din Maramureș (Cuhea, Ieud, Plopiș etc.), apoi : catedrala mitropolitană din Sibiu, catedrala Reîntregirii din Alba Iulia, biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului și altele. Patru biserici de lemn din diferite localități au fost strămutate la Dragoslavele, la reședința patriarhală, apoi în satul Suiesti-Vîlcea, la Techirghiol, lângă casa sanatorială a angajaților Patriarhiei și la Jărcălăi, la via Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Nu putem trece cu vederea aniversările întemeierii unor mânăstiri, care s-au transformat în adevărate sărbători bisericesti, cu participarea unor oaspeți de peste hotare : 400 de ani de la întemeierea mânăstirii Putna în iulie 1966 și 450 de ani de la sfințirea mânăstirii Argeș, la 15 august 1967.

În unele mînăstiri — dar chiar și în unele biserici de mir — s-au amenajat muzee sau colecții de obiecte bisericești, (peste 90) cele mai de seamă fiind pe lîngă marile ctitorii voievodale: Antim, Cernica, Pasărea, Căldărușani, Sinaia, Cozia, Hurezi, Putna, Dragomirna, Moldovița, Sucevița, Neamț, Secu, Agapia, Văratec, Sf. Trei Ierarhi, Sf. Nicolae din Șchei, mînăstirea Sf. Simion Stîlpticul din Arad-Gai, catedrala mitropolitană din Timișoara, biserica din Sibiel-j. Sibiu (icoane pe sticlă), biserica din Homorog-Bihor etc.

Amintim de asemenea că la mînăstirea Dealu s-a înființat un cămin pentru preoții pensionari, pentru călugării bătrîni, iar la mînăstirea Viforîta, de lîngă Tîrgoviște, un alt cămin pentru văduvele de preoți și călugărițele bătrîne. La mînăstirile Argeș, Cozia, Cheia, (precum și în unele stațiuni) s-au înființat case de odihnă pentru angajații Bisericii.

Trebuie subliniat și faptul că în urma unor circulare și dispoziții ale patriarhilor Bisericii noastre și ale celorlalți ierarhi, preoțimea a dovedit o mult mai atentă purtare de grijă față de lăcașurile bisericești, în special față de cele declarate monumente istorice. Apoi, prin cursuri speciale, organizate de Biserică cu sprijinul Departamentului Cultelor și al Direcției Patrimoniului Cultural Național, s-a început o acțiune susținută pentru pregătirea de ghizi dintre călugări, călugărițe sau tineri teologi, care să adîncească cunoștințele de istoria artei bisericești și să-și însușească temeinic cel puțin o limbă de circulație, pentru a putea da explicațiile necesare sutelor de mii de turiști români sau străini veniți să cerceteze aceste neprețuite comori artistice ale poporului nostru.

Dar Conducerea Bisericii noastre în climatul de libertate religioasă din țara noastră s-a ocupat nu numai de restaurarea acestor vechi monumente de artă bisericească, ci și de construirea, pictarea și înzestrarea cu mobilier artistic și obiecte de cult a unor biserici noi sau de renovarea și înzestrarea unor biserici vechi care nu sînt trecute în lista monumentelor istorice. Între bisericile a căror construcție a început înaintea celui de-al doilea război mondial, dar au fost terminate abia în anii din urmă amintim : bisericile Sf. Ecaterina și Parcul Domeniilor (Cașin) din București, bisericile din Rădăuți, Sf. Gheorghe din Tecuci, Răcari-Dîmbovița, Sf. Nicolae din cartierul Lazaret din Sibiu, Ghelari-Hunedoara, Tîrnăveni-Mureș, Sf. Gheorghe-Covasna, Rodna-Bistrița-Năsăud ș.a.

S-au ridicat apoi noi biserici, adevărate monumente de artă, la Bogața Olteană—Brașov, cartierul Militari—București, Șotînga—Dîmbovița, Fetești—Ialomița, Ciocîrlia—Constanța, Pașcani—Iasi, Boroaia, Iaslovăț și Voroneț în jud. Suceava, Valea Drăganului—Cluj, Baia Sprie, Strîmtura, Ieud și Botiza, toate în Maramureș, Lucăceni—Satu Mare, Timișoara—Fratelia, și multe altele, mai ales în parohiile rurale.

Dintre construcțiile noi, din vremea noastră, în afară de biserici, mai pot fi amintite : complexul nou de clădiri de la Dealu, complexul de clădiri de la mînăstirea Ghighiu, complexul de clădiri de la mînăstirea Plumbuita și de la Schitul Maicilor din București, în care sînt adăpostite o parte din atelierele Patriarhiei, noile edificii de la Tipografia Institutului Biblic și de Misiune din București, clădirile administrației și căminul pentru preoți de la centrul mitropolitan Iași, clădirea modernă a administrației eparhiale din Craiova etc.

Cele ce am precizat în materie de arhitectură sînt valabile și în domeniul *picturii bisericesti*, căci din 1948 încoace au fost pictate sau restaurate pictural sute de biserici pe tot cuprinsul țării, de către un corp de pictori și zugravi bisericesti, în cea mai mare parte formați de Biserică. Trebuie menționat că în 1950 s-a constituit un organism special al Bisericii și anume *Comisia de pictură bisericască* de pe lîngă Patriarhie, care se ocupă în primul rînd cu recrutarea, formarea și promovarea zugravilor și pictorilor bisericesti, precum și de toate lucrările de pictură din bisericile ortodoxe, inclusiv lucrările de restaurare și spălare a picturii, de întocmirea documentației respective etc. Ea dispune în momentul de față de 200 de pictori, peste 100 de zugravi și de cîțiva pictori și zugravi de icoane. În vederea unei cît mai bune pregătiri a pictorilor și zugravilor bisericesti, s-au organizat cursuri speciale de calificare obișnuită sau pentru restauratori pe șantierele subvenționate de Patriarhie, sub conducerea unui diriginte-pictor fixat de comisie, un atelier de restaurare la mînăstirea Antim și altele.

Dintre pictorii și lucrările mai de seamă din vremea noastră amintim : profesorul *Gheorghe Popescu* (1903—1975) : catedralele din Galați și Constanța, bisericile Sf. Vineri Nouă și Sf. Treime-Ghencea din București, a mînăstirii Ciorogîrla, Sf. Gheorghe din Curtea de Argeș, biserică ortodoxă română din Ierusalim ; *Nicolae Stoica* : biserică Sf. Vineri din București, bisericile Sf. Gheorghe—Neamț, Sibiu-Lazaret, biserică

mare din Rășinari—Sibiu etc. ; arhimandritul *Sofian Boghiu* : biserica din Pipirig—Neamț, Negru Vodă din Cîmpulung, biserica mînăstirii Saon—Tulcea, biserica Bumbăcari din cartierul Ferentari-București, Rădu Vodă din București etc. la care se adaugă pictura a două biserici din Liban și cîteva restaurări ; *Gheorghe Vînătoru* : bisericile Iancu Nou din București, Sf. Împărați din Galați, Reșița-Centru, paraclisul Episcopiei din Arad, capela Sf. Ioan Botezătorul de la Iordan ; *Iosif Keber* : biserica Sf. Elefterie din București — cu Vasile Rudeanu — biserica din Rădăuți, altarul mînăstirii Dealu, o parte din catedrala mitropolitană din Sibiu, icoanele catapetesmei bisericii românești din Ierusalim ; *Traian Bilțiu-Dăncuș*, ș.a. ; *Ștefan Constantinescu*, frații *Eremia și Eugen Profeta*, *Andrei Răileanu*, *Iosif Vasu*, frații *Mihail și Gavriil Moroșan* (biserici în țară, Israel și Liban) ș.a., *Constantin Nițulescu* (biserica Sf. Treime din Petroșani, biserica din Ghelari—Hunedoara și cîteva din împrejurimi ; *Dumitru Bîșcu*.

Nu pot fi trecute cu vederea lucrările de pictură de mare valoare artistică din palatul patriarhal (Costin Petrescu, V. Rudeanu ș.a.) și Palatul Sf. Sinod (Olga Greceanu).

În ce privește restaurările unor picturi vechi, sînt vrednice de consemnat lucrările executate de pictorii *Arutiun Avakian* și *Nicolae Sava*.

Desigur, cele expuse mai sus, reflectă numai în parte bogata activitate picturală-artistică desfășurată în Biserica noastră în ultimele trei decenii.

Realizări remarcabile s-au obținut și în domeniul *artelor decorative*. În ce privește sculptura în lemn, pot fi amintite lucrările lui *Grigore Dumitrescu* : (în palatul patriarhal, biserica Sf. Elefterie din București ș.a.) iar la sculptura în piatră lucrările lui *Șabanof* (palatul patriarhal, biserica Parcul Domeniilor din București).

S-au creat apoi cîteva noi ateliere bisericești, iar cele vechi au fost organizate pe baze mai temeinice și înzestrate cu aparatură modernă. Astfel, la Schitul Maicilor din București funcționează secții de strungărie (metale), ajustură, cizelură, filigran și email, precum și ateliere de pictură, de croitorie de odăjdii și haine bisericești. La mînăstirea Plum-buita există ateliere de sculptură, de tîmplărie mecanică și manuală, de preparat tămîie și o secție de turnat clopote. La mînăstirea Pasărea funcționează patru ateliere : de croitorie, de veșminte preoțești, de metale pentru confecționarea de cruciulițe și medalioane, de filigran și unul de email. La mînăstirea Țigănești funcționează ateliere de țesăto-

rie (stofe pentru odăjdii și costume preoțești) și secții de broderie artistică și de țesut covoare. Pe lângă tipografia Institutului Biblic din București funcționează un atelier de legătorie artistică, iar la mănăstirea Ghighiu și Ciorogârla ateliere de înrămat icoane.

Muzica bisericească după 1948. A doua jumătate a secolului nostru constituie o etapă nouă în dezvoltarea cîntării psaltice-monodice și corale în Biserica Ortodoxă Română, bucurîndu-se de sprijinul larg al patriarhului Justinian Marina. În acest timp s-a început o acțiune de transcriere corectă a tuturor cîntărilor psaltice bisericești de către o comisie de specialiști, formată din profesorii Nicolae Lungu, Pr. Ene Braniște, Pr. Grigorie Costea și Ion Croitoru (*Gramatica muzicii psaltice*, București, 1951). În anii următori s-au tipărit succesiv alte cărți cu cîntări psaltice : *Cîntările Sf. Liturghii și Cîntări de Cateheze* (1951), *Vecernierul și Utrenierul uniformizat* (1953 și 1954), *Cîntări la Sfintele Taine și ierurgii* (1964), lucrate de cei mai competenți cunoscători (profesorii Nicolae Lungu și Ene Braniște, pr. Anton Uncu, Chiril Popescu ș.a.). O contribuție remarcabilă la dezvoltarea cîntării corale psaltice a adus profesorul Nicolae Lungu de la Institutul Teologic din București, a cărui creație merge pe linia trasată de D. G. Kiriac și G. Cucu (*Liturghia psaltică mixtă, Liturghia psaltică pentru trei voci egale, diferite cîntări psaltice prelucrate și armonizate pentru cor mixt și bărbătesc etc.*). A tipărit și o antologie corală sub titlul *Iubi-te-voi Doamne*. Pr. Ion Popescu-Runcu, dirijorul coralei preoților din capitală, a compus, în stil psaltic, *Cîntările liturgice* (1956), pentru toate formațiile corale, pe două, trei și patru voci. A tipărit de asemenea fresca muzicală *În vremea aceea...*, pentru cor, soliști și orgă-pian, în stilul oratoriului, pe motive folclorice-religioase, bisericești și libere. Din generația nouă amintim pe diac. conf. Nicu Moldoveanu.

Studii de istorie a muzicii psaltice bizantine au scris preotul Ion D. Petrescu-Visarion (cu valoroasa lucrare *Etudes de paléographie musicale byzantine*, București, 1967), George Brazul, Gheorghe Ciobanu și diac. Gr. Panțîru. Istoria muzicii psaltice românești este în atenția unor cercetători, ca Barbu Sebastian Bucur ș.a.

În Transilvania reținem numele pr. prof. Gheorghe Șoima, de la Institutul Teologic din Sibiu, dirijorul corului catedralei mitropolitane, cu o serie de compoziții muzicale bisericești, liturgice și concerte, pre-

cum și armonizări de colinde. În toate păstrează linia melodică tradițională din Transilvania. Are și numeroase compoziții laice, în stil popular. Este continuat în activitatea sa muzicală de diac. lector *Ioan Popescu*.

Concluzii. Rezultă din cele expuse că presa și literatura precum și arta bisericească cu toate ramurile ei s-au dezvoltat după 1948. Prin toate aceste manifestări, a sporit prestigiul Bisericii Ortodoxe Române nu numai în fața credincioșilor noștri, ci și în fața întregii creștinătăți.

BIBLIOGRAFIE

Vezi izvoarele și lucrările de la capitolul precedent. Dintre studiile publicate în vol. *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române* (București, 1968), interesează cele cuprinse sub titlul: Douăzeci de ani de preocupări și înfăptuiri pentru ridicarea culturii teologice (p. 247—396), extrase din ST, an. XX, nr. 5—6, 1968, p. 327—483. Interesează și studiul prof. ALEXANDRU CIUREA, *Strădani și înfăptuiri în domeniul artei religioase*, în vol. cit., p. 200—214, extras din BOR, an. LXXXVI, nr. 6, 1968, p. 736—750; MIRCEA PĂCURARIU, *Cultura teologică ortodoxă românească între anii 1925—1975*, în ST, an. XXVII, nr. 9—10, 1975, p. 670—686; ENE BRANIȘTE, *Tiparul și cartea bisericească în cei cincizeci de ani de patriarhat (1925—1975)*, în BOR, an. XCIII, nr. 11—12, 1975, p. 1421—1452. Vezi și bibliografia la capitolul: *Literatura teologică în perioada 1918—1948*.

VI

LEGATURILE BISERICII ORTODOXE ROMÂNE CU BISERICILE ORTODOXE SURORI ȘI CU CELELALTE BISERICI CREȘTINE DUPĂ 1948. BISERICA ÎN SLUJBA APOSTOLATULUI SOCIAL ȘI A PĂCII.

Sub arhipăstoria patriarhilor Justinian Marina și Iustin Moiescu, Biserica noastră a întreținut și întreține relații de prietenie și colaborare cu toate celelalte Patriarhate și Biserici Ortodoxe autocefale, precum și cu alte Biserici creștine, în vederea mărețului scop al refacerii unității acestora, având conștiința că prin aceasta urmăm voința Mîntuitorului, care s-a rugat Tatălui «ca toți să fie una» (Ioan XVII, 21). Toate acestea trebuie interpretate ca o slujire a lui Dumnezeu și a omului, ca o contribuție la întărirea relațiilor prietenești ale poporului nostru cu popoarele în mijlocul cărora își desfășoară activitatea Bisericile respective.

Legăturile frățești cu alte Biserici s-au întărit mai cu seamă cu prilejul vizitelor făcute de solii acestora la prăznuirea unor evenimente deosebite în Biserica noastră : înscăunarea patriarhului Justinian în iunie 1948, canonizarea sfinților români în octombrie 1955, împlinirea a 20 de ani de arhipăstorie a patriarhului Justinian, în iunie 1968, împlinirea a 50 de ani de la înființarea Patriarhiei Ortodoxe Române și 90 de ani de la recunoașterea autocefaliei, în noiembrie 1975, funeraliile patriarhului Justinian, la 31 martie 1977, înscăunarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Dr. Iustin Moiescu, la 19 iunie 1977 etc.

Relațiile cu Bisericile Ortodoxe surori. În toată perioada de care ne ocupăm, au avut loc întâlniri interortodoxe, prilejuite de unele momente deosebite din viața Bisericilor sau de nevoia de a discuta și rezolva în comun unele probleme de interes general, s-au făcut schimburi de cărți și reviste teologice, de profesori și studenți, de scrisori irenice cu prilejul marilor sărbători ale Nașterii și Învierii Domnului.

Dintre Bisericile Ortodoxe, cele mai strânse legături le-am avut cu *Biserica Ortodoxă Rusă*. Încă din februarie 1945, o delegație a Bisericii noastre, condusă de episcopul Iosif Gafton al Argeșului, a luat parte la festivitățile alegerii și înscăunării patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia († 1970).

În toamna anului 1946, patriarhul Nicodim Munteanu, însoțit de o delegație de ierarhi și preoți — între care și arhierul Justinian Vasluianul — a făcut o vizită patriarhului Alexei și Bisericii Ortodoxe Ruse. Iar între 28 mai și 11 iunie 1947, Biserica noastră a primit vizita patriarhului Alexei, însoțit de mai mulți ierarhi și preoți ruși.

Legăturile cu Biserica Ortodoxă Rusă s-au adâncit mereu după alegerea și înscăunarea patriarhului Justinian. Chiar la festivitatea înscăunării sale, a participat o delegație a Bisericii Ortodoxe Ruse, condusă de mitropolitul Nicolae al Krutițelor. Apoi, între 5 iulie și 3 august 1948, patriarhul Justinian, însoțit de câțiva ierarhi și profesori de teologie, a participat la festivitățile prilejuite de împlinirea a 500 de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Ruse (8 iulie). În zilele de 9—10 iulie a participat, alături de delegațiile altor Patriarhii și Biserici Ortodoxe, la Consfătuirea panortodoxă de la Moscova. În cursul aceleiași luni, delegația Bisericii noastre a vizitat mai multe orașe și monumente bisericesti din țara vecină.

De atunci, numeroase alte delegații ale Bisericii noastre, conduse de patriarhul Justinian — din unele făcând parte și actualul patriarh Iustin Moiescu — au vizitat Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă : în 1950 și 1951 (consfătuiri pentru pace), în 1955 (sărbătorirea Sfântului Serghie de Radonej), 1958 (40 de ani de la reînființarea Patriarhatului în Biserica Ortodoxă Rusă), 1963 (50 de ani de slujire arhierescă a patriarhului Alexei), 1966 (cu ocazia unei vizite în Armenia), 1968 (50 de ani de la reînființarea Patriarhiei Ortodoxe Ruse). Între 29 mai și 4 iunie 1971, o delegație a Bisericii noastre, în frunte cu patriarhul Justinian, a participat la alegerea și întronizarea noului patriarh Pimen al Moscovei și a toată Rusia, urmată de o altă vizită între 9 și 16 iunie 1975.

La rîndul lor, numeroase delegații ale Bisericii Ortodoxe Ruse au vizitat țara și Biserica noastră, cu diferite ocazii : în 1955, la canonizarea solemnă a sfinților români, delegația fiind condusă de mitropolitul Grigorie al Leningradului ; între 31 mai — 4 iunie 1962, cînd ne-a vizitat patriarhul Alexei ; în 1968, la aniversarea a 20 de ani de patriarhat o delegație condusă de mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției ; între 25—31 octombrie 1972 și în noiembrie 1975, țara și Biserica noastră au

primit vizita actualului patriarh Pimen al Moscovei și a toată Rusia ; iar în iunie 1977, la înscăunarea patriarhului Iustin a participat o delegație condusă de mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției. În mai 1978, la festivitățile prilejuite de împlinirea a 60 de ani de la restaurarea Patriarhatului Moscovei, a participat și o delegație română condusă de mitropolitul Teoctist al Moldovei și Sucevei.

Între 6 și 13 octombrie 1980, în urma invitației patriarhului Pimen al Moscovei și a toată Rusia, a vizitat Biserica soră însuși Prea Fericitul Patriarh Iustin, în fruntea unei delegații sinodale române.

Între 27—30 iulie 1948 patriarhul Justinian a vizitat Biserica Gruziei sau Georgiei și pe patriarhul Melchisedec, în iunie 1968 Biserica noastră a primit vizita răposatului patriarh Efrem II al Gruziei († 1972), iar la înscăunarea patriarhului Iustin a luat parte mitropolitul Elias de Suhumi și Abhazi, care a fost ales apoi el însuși patriarh al Bisericii sale.

Cu *Biserica Ortodoxă Sîrbă* raporturile sînt de asemenea dintre cele mai frățești. Astfel, între 2 și 12 iunie 1957, patriarhul Justinian, în fruntea unei delegații de ierarhi, profesori de teologie și preoți, — din care făcea parte și actualul patriarh Iustin, a făcut o vizită Bisericii Ortodoxe Sîrbe, la invitația fostului patriarh Vichentie. Au fost vizitate, cu acest prilej, mai multe localități, centre eparhiale și monumente istorice-bisericești din țara vecină și prietenă. Ne-a întors apoi vizita patriarhul Gherman, în octombrie-noiembrie 1962, urmată de vizitele altor ierarhi sîrbi (de pildă, la înscăunarea patriarhului Iustin). Între 1 și 7 octombrie 1981, patriarhul Iustin, în fruntea unei delegații sinodale, a vizitat Biserica Ortodoxă Sîrbă.

Cu *Biserica Ortodoxă Bulgară* de asemenea întretinem relații frățești. Astfel, între 9 și 21 mai 1953, patriarhul Justinian, în fruntea unei delegații sinodale române a participat la ceremonia înscăunării patriarhului Chiril al Bulgariei, apoi a vizitat numeroase localități și monumente istorice din Bulgaria. O nouă vizită a avut loc în mai 1966. În sfîrșit, între 2 și 6 iulie 1971, o delegație a Bisericii noastre, condusă de patriarhul Justinian, a participat la alegerea și întronizarea noului patriarh Maxim al Bisericii Ortodoxe Bulgare.

La rîndul său, patriarhul Chiril, în fruntea unei delegații, a vizitat Biserica noastră în mai multe rînduri (iunie 1948, octombrie 1954, octombrie 1955, iunie 1968). Urmașul său, patriarhul Maxim ne-a vizitat între 10—17 octombrie 1972, în noiembrie 1975, în martie 1977 la funeraliile patriarhului Justinian și în iunie 1977, cu prilejul înscăunării noului Patriarh Iustin Moiescu.

Cu *Patriarhia Ecumenică din Constantinopol și cu Patriarhiile apostolice din Alexandria, Antiohia și Ierusalim*, de asemenea am avut numeroase schimburi de vizite. De pildă, în 1955, cu prilejul canonizării solemne a sfinților români, a participat și o delegație a Patriarhiei din Constantinopol condusă de mitropolitul Athenagoras al Tiatirelor. Între 15 și 20 octombrie 1967, Biserica noastră a fost vizitată de răposatul patriarh Athenagoras al Constantinopolului († iulie 1972), în fruntea unei delegații sinodale (tot atunci patriarhul ecumenic a vizitat Patriarhiile Sîrbă și Bulgară pentru a cunoaște atitudinea acestor Biserici în dialogul cu Roma). La rîndul său, patriarhul Justinian, în fruntea unei delegații sinodale, a vizitat Patriarhia Ecumenică și monumentele istorice-bisericești din Constantinopol și insula Halki, între 2 și 6 mai 1968. O altă delegație a Bisericii noastre — condusă de mitropolitul de atunci al Moldovei și Sucevei Iustin Moiescu — a cercetat Patriarhia Ecumenică și pe patriarhul Dimitrie I, între 8—15 iulie 1974. La festivitățile din noiembrie 1975 au participat patru ierarhi din cadrul Patriarhiei Ecumenice (mitropoliții Meletie al Franței, Damaschin de Tranupolis, Pavel al Suediei și episcopul Ieremia), iar în iunie 1977 la înscăunarea patriarhului Iustin o delegație condusă de mitropolitul Meliton al Calcedonului. În zilele de 14—17 aprilie 1978, Prea Fericitul Patriarh Iustin a făcut o vizită frățească Sanctității Sale Patriarhului ecumenic Dimitrie I, la Constantinopol, în fruntea unei delegații sinodale.

Între 30 mai—10 iunie 1958, Biserica noastră a primit vizita patriarhului Hristofor al Alexandriei. Între 19—27 octombrie 1971, Biserica noastră a primit vizita actualului patriarh și papă Nicolae V al Alexandriei și a toată Africa. În luna următoare, patriarhul Justinian, în fruntea unei delegații sinodale, a asistat la inaugurarea noii reședințe a acestei Patriarhii (cu prilejul vizitei făcute Bisericii copte din Egipt).

În mai multe rînduri, Biserica și țara noastră au fost vizitate de patriarhul Alexandru III al Antiohiei și al întregului Orient (22 august—3 septembrie 1951, 12—18 septembrie 1954), de patriarhul Elias IV (20—30 octombrie 1974), și de alți reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe din Siria și Liban. De pildă în noiembrie 1975 și în septembrie 1976 de mitropolitul Ignatie de Lattachia, între 11 septembrie și 9 octombrie de mitropolitul Meletie de Buenos Aires, aparținător de Patriarhia Antiohiei, iar în iunie 1977, la înscăunarea patriarhului Iustin — a participat o delegație condusă de mitropolitul Spiridon de Ienoupolis. Legăturile se continuă — prin schimburi de scrisori irenice — cu patriarhul Ignatie, ales la 2 iulie 1979, care a vizitat țara noastră pe cînd era mitropolit, apoi în noiembrie 1981.

O delegație a Bisericii noastre, în frunte cu răposatul mitropolit Sebastian Rusan a vizitat Patriarhia Antiohiei, la Damasc, în iulie 1954.

Între 5—14 iunie 1968, la festivitățile împlinirii a 20 de ani de arhi-păstorire a patriarhului Justinian, a luat parte și patriarhul Benedict al Ierusalimului și a toată Palestina, iar între 20 și 30 mai 1975, o delegație sinodală română, condusă de patriarhul Justinian, a vizitat Ierusalimul și Țara Sfântă. La înscăunarea patriarhului Iustin a participat mitropolitul Hrisant de Eleuteria. La funeraliile patriarhului Benedict al Ierusalimului († 10 decembrie 1980), Biserica noastră a fost reprezentată de mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului, iar la înscăunarea actualului patriarh Diodor (1 martie 1981), de mitropolitul Nestor Vornicescu al Olteniei.

S-au întărit legăturile cu *Biserica Ortodoxă a Greciei*. Astfel, în octombrie 1955, la festivitatea canonizării sfinților români, au participat și delegați ai acestei Biserici. Între 30 iunie și 5 iulie 1963, patriarhul Justinian și delegația Bisericii noastre care a participat la sărbătorirea mileniului Muntelui Athos, au vizitat Mitropolia din Salonic și Arhiepiscopia Atenei (păstorită pe atunci de arhiepiscopul Hrisostom). În iunie 1968, la festivitățile prilejuite de împlinirea a 20 de ani de patriarhat, a participat și arhiepiscopul Atenei și primatul întregii Grecii, Ieronim, în fruntea unei delegații. Între 1 și 7 mai 1971, patriarhul Justinian, în fruntea unei delegații sinodale, a vizitat din nou Biserica Greciei, participând la festivitățile organizate la Atena cu prilejul împlinirii a 1.100 de ani de la moartea Sf. Chiril-Constantin și a 150 de ani de la revoluția națională grecească și proclamarea independenței statului grec (1821). Delegația noastră a participat, de asemenea, la inaugurarea Centrului interortodox de lângă mănăstirea Pendeli (Atena). A urmat o nouă vizită în Grecia a patriarhului Justinian, în 1975, vizitele unor delegați ai Bisericii Ortodoxe din Grecia la noi, în iulie 1970, noiembrie 1975, iunie 1977 sau cu alte ocazii.

De o mare atenție s-au bucurat și legăturile cu celelalte Biserici Ortodoxe naționale. Astfel, la festivitățile din iunie 1968, a participat și o delegație a Bisericii din Cipru, condusă de episcopul Hrisostom al Constanței (azi arhiepiscop), alta în noiembrie 1975, condusă de episcopul Hrisant de Limassol.

În iunie 1968, în august 1969, în noiembrie 1975 și în iunie 1977, Biserica noastră a fost vizitată de arhiepiscopul Paavali al Careliei și al întregii *Finlande*, iar în 12—20 septembrie 1971 o delegație a Bisericii noastre (inclusiv doi pastori luterani), având în frunte pe episcopul Teoctist al Aradului, a vizitat Bisericile Ortodoxă și Luterană din Finlanda.

Delegații ale Bisericilor noastre au vizitat, în câteva rînduri, *Bisericele Ortodoxe autocefale din Polonia* (de pildă în 1948, la proclamarea autocefaliei) și din *Cehoslovacia*, mai ales cu prilejul înscăunării întîistătătorilor acestor Biserici sau cu prilejul unor Adunări generale sau sesiuni ale Conferinței creștine pentru pace ținute la Praga.

La festivitățile din noiembrie 1975 și din iunie 1977 a participat și mitropolitul Vasile al Varșoviei și Poloniei, iar în iunie 1977 și mitropolitul Dorotei de Praga și Cehoslovacia.

În mai 1966, ne-a vizitat țara o delegație a tinerei Biserici Ortodoxe din Uganda, condusă de pr. Sebalu Kasasa, conducătorul acelei Biserici. Mai mulți tineri ortodocși din Uganda și Kenya au făcut studii la Institutul și Seminarul teologic din București sau la Institutul teologic din Sibiu.

Nu mai este cazul să consemnăm aici numeroasele vizite făcute de ierarhi sau slujitori ai Bisericii noastre comunităților ortodoxe românești din S.U.A., Germania, Austria și din alte țări, cînd au luat contact și cu conducătorii altor Biserici creștine din țările respective. Astfel, între 25 aprilie și 15 mai 1979, o delegație a Bisericii noastre, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Iustin, a făcut o vizită în Statele Unite ale Americii, prima vizită a unui întîistătător al Bisericii noastre dincolo de ocean. Cu acest prilej, delegația a vizitat sediul Arhiepiscopiei noastre din Detroit și o serie de biserici parohiale, a fost primită de președintele de atunci al S.U.A., Jimmy Carter, precum și de arhiepiscopul ortodox grec al Americii, Iacobos, unul din ecumeniștii de seamă ai vremii noastre. Mitropoliții Teoctist al Moldovei și Nicolae al Banatului au vizitat în mai multe rînduri comunitățile românești din Statele Unite și Canada.

Prin toate acestea, solii Bisericilor Ortodoxe surori au putut să cunoască viața și lucrarea Bisericii Ortodoxe Române în prezent și în trecut, monumentele sale de artă bisericească, frumusețile Patriei noastre și înfăptuirile mărețe de la noi din ultimii ani.

Delegațiile Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu mitropolitul de atunci al Moldovei și Sucevei, Iustin Moiescu, au adus un aport substanțial în discuțiile purtate la Conferințele panortodoxe de la Rhodos, din septembrie 1961, septembrie 1963 și noiembrie 1964 și la Chambésy—Elveția în iunie 1968, la lucrările Comisiei interortodoxe pentru pregătirea Sfîntului și marelui Sinod ortodox.

La cel de al doilea Congres al Facultăților de Teologie ortodoxă, ținut la mînăstirea Pendeli din Atena, între 19—29 august 1976, au participat și 10 delegați ai Institutelor teologice din București și Sibiu.

La aceste vizite și contacte ecumeniste, se adaugă schimburile de scrisori irenice, schimburi de profesori de teologie, de studenți, de publicații bisericești. Toate acestea au contribuit la afirmarea Ortodoxiei românești în lume, la creșterea prestigiului Bisericii noastre în fața întregii creștinătăți.

Relațiile cu Bisericile Vechi-Orientale. Biserica Ortodoxă Română a întreținut, în ultimele decenii, strânse legături cu vechile Biserici orientale: armeană, etiopiană, siriană din Malabar și coptă. Biserica noastră și-a îndreptat atenția asupra acestora, socotindu-le cele mai apropiate de Ortodoxie, prin păstrarea tezaurului de credință și de cult al creștinismului primar, în mare parte neschimbat.

Relațiile cele mai apropiate par să fie cele create între Biserica noastră cu Biserica armeană, prin vizita patriarhului Justinian în Armenia, în mai 1958, apoi între 29 septembrie—6 octombrie 1966 și prin vizitele făcute în țara noastră de Vasken I Balgian, patriarhul suprem și catolicosul tuturor armenilor, cu sediul în Ecimiadzin (originar din România, fost conducător al Episcopiei armene din București), între 17 iunie și 3 iulie 1965, în mai 1975, la 31 martie 1977 și la 19 iunie 1977. În mai 1972, o delegație a Bisericii noastre, în frunte cu mitropolitul Nicolae al Banatului, a vizitat din nou Biserica armeană. Între 19—22 septembrie 1969, a vizitat Biserica noastră Snork Kalustian, patriarhul armenilor din Turcia. Pe lângă aceștia, au mai fost apoi și alți ierarhi și preoți armeni care ne-au vizitat Biserica și țara.

Relații foarte vii s-au stabilit în anii din urmă între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Etiopiei. Astfel, între 6—15 noiembrie 1968, Biserica noastră a fost vizitată de o delegație a Bisericii etiopiene, în frunte cu mitropolitul Theophilos de Harrar, locțiitor de patriarh. În 15—24 ianuarie 1969, apoi în 8—14 mai 1971, delegații ale Bisericilor noastre — amândouă conduse de patriarhul Justinian — au vizitat Biserica Etiopiei (ultima dată cu prilejul întronizării patriarhului, Abuna Theophilos). O delegație a Bisericii Etiopiene a fost prezentă la festivitățile din noiembrie 1975. Numeroși tineri studenți și elevi din Etiopia au studiat la Institutul și Seminarul teologic din București. Schimburile de scrisori irenice continuă cu actualul patriarh al Bisericii etiopiene, Abba Tekle Haimanot.

O altă Biserică necalcedoniană cu care Biserica noastră a intrat în relații prietenești este Biserica ortodoxă siriană din Malabar (statul Kerala, în India de Sud). Primele contacte s-au stabilit în 1956, prin vizita unui profesor de la Seminarul din Kottayam (Kerala) la noi. După încheierea lucrărilor Adunării Generale a Consiliului Ecumenic al Bi-

sericilor de la New-Delhi (1961), mitropolitul de atunci al Moldovei și Sucevei, Iustin Moiescu, însoțit de preotul Alexandru Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, împreună cu delegații altor Biserici Ortodoxe, au făcut o vizită Bisericii din Malabar (între 8—15 decembrie 1961). Cu această ocazie, au vizitat și pe catolicosul de atunci, Mar Gheevarghese II, în Kottayam, seminarul de acolo, pe unii ierarhi la reședințele lor, precum și diferite biserici parohiale. În anii care au urmat, Biserica noastră a fost vizitată în mai multe rînduri de reprezentanți ai acelei Biserici (profesori și ierarhi). Între 5 și 15 ianuarie 1969, patriarhul Justinian, în fruntea unei delegații sinodale, a făcut o vizită Bisericii ortodoxe siriene din Malabar și catolicosului ei, Baselius Augen I. În 1976, a vizitat această Biserică o nouă delegație a Bisericii noastre, condusă de mitropolitul Teoctist, din care făceau parte și episcopii Antonie Plămădeală și Adrian Hrițcu. Între 2 și 7 octombrie 1976, țara și Biserica noastră au fost vizitate de catolicosul acestei Biserici, Mathews I, cu mai mulți însoțitori, iar la înscăunarea patriarhului Iustin a participat și mitropolitul Paul Gregorios de Delhi, care ne-a vizitat țara și cu alte ocazii.

Biserica noastră a intrat în relații și cu Biserica Coptă din Egipt, care a fost vizitată de patriarhul Justinian cu alți ierarhi români, în două rînduri: 3—4 ianuarie 1969, cînd a fost primit de patriarhul Chiril VI, apoi între 12—23 noiembrie 1971, la întronizarea noului patriarh și papă al Bisericii copte, Șenute (Ședuna) III, la Cairo. Acesta ne-a vizitat apoi țara și Biserica în fruntea unei delegații, între 12 și 15 octombrie 1972.

La toate aceste vizite reciproce, se adaugă schimburile de scrisori irenice, schimburile de studenți (cu Bisericile din Etiopia și Malabar), studiile privitoare la istoria, doctrina și cultul acestor Biserici, publicate în revistele noastre bisericești, colaborarea cu delegații lor în întrunirile ecumenice ș.a.

Trebuie menționat și faptul că Consiliul Ecumenic al Bisericilor a inițiat un dialog (neoficial) între Bisericile Ortodoxe și cele Vechi-Orientale. Au avut loc mai multe sesiuni de lucru: Aarhus-Danemarca (1964), Bristol-Anglia (1967), Geneva (1970), Addis-Abeba-Etiopia (1971) ș.a., la care au participat și delegați ai Bisericii noastre. Din Comisia interortodoxă pentru pregătirea dialogului oficial cu aceste Biserici fac parte, de asemenea, și teologi români.

Relațiile cu Biserica Romano-Catolică. În privința acestora, trebuie să reținem că au avut un caracter diferit față de cele pe care le avem cu restul Bisericilor creștine. Aceasta se datorește faptului că la Conciliul II Vatican colegialitatea episcopală a fost subordonată primatului

absolut al papei, iar ecumenismul catolic (definit prin decretul *Despre Ecumenism*), concepe reunirea Bisericilor ca o subordonare a lor primatului papal. În fața acestei situații, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a fixat, în ședința sa din 29 octombrie 1964, poziția Bisericii noastre față de problema dialogului cu Roma, pentru a cărei discutare fusese convocată a treia Conferință panortodoxă de la Rhodos. Sfântul Sinod a declarat că înainte de începerea dialogului, socotește necesar să se creieze o atmosferă de încredere și frățietate, la care se poate ajunge numai dacă Biserica Romano-Catolică renunță la prozelitism, la uniatism și la conceperea unirii Bisericilor ca o subordonare a lor pontificelui roman.

Această poziție a fost susținută de delegația Bisericii noastre la a treia Conferință panortodoxă de la Rhodos (1—15 noiembrie 1964) și ea s-a impus. S-a stabilit atunci că fiecare Biserică autocefală «este liberă să întrețină pe cont propriu, nu în numele întregii Ortodoxii, relații frățesti cu Biserica Romano-Catolică» și poate studia problema dialogului, comunicînd rezultatul studiilor sale celorlalte Biserici surori.

Credincioasă acestei hotărîri, Biserica noastră a întreținut raporturi cu diferite Biserici romano-catolice naționale, pentru stabilirea unor relații de prietenie și colaborare cu aceste Biserici. În acest sens, trebuie interpretate vizitele cardinalului Dr. Franz König, arhiepiscopul Vienei și primatul Austriei în noiembrie 1967 la București, și vizita de răspuns a patriarhului Justinian la Viena, în 1968, vizită făcută de același patriarh Bisericii Romano-Catolice din R. F. Germană în octombrie 1970 și vizita de răspuns a cardinalului Julius Döpfner, arhiepiscop de München și Freising, primatul Bisericii Romano-Catolice din Republica Federală Germania, între 6—12 noiembrie 1971; apoi vizita patriarhului Justinian în Belgia, în 3—10 mai 1972, la invitația cardinalului Leon Joseph Suenens, arhiepiscop de Malines-Bruxelles și primat al Belgiei. De mai mulți ani se fac schimburi de scrisori irenice între papii Paul VI, Ioan Paul II și patriarhii Bisericii Ortodoxe Române, cu prilejul sărbătorilor Crăciunului și Paștilor, sau în alte împrejurări.

Între 19—24 martie 1973, la invitația cardinalului Jan Willebrands, președintele Secretariatului pentru unitatea creștinilor de la Vatican, o delegație a Bisericii noastre, condusă de episcopul Antonie Plămădeală, a făcut o vizită la Vatican, fiind primită în audiență solemnă de papa Paul VI. La festivitățile prilejuite de împlinirea a 50 de ani de la înființarea Patriarhiei Române, ca și la înscăunarea Prea Fericitului Patriarh Iustin, cardinalul Willebrands a adus salutul Bisericii Romano-Catolice. La funeraliile papei Paul VI și la investirea lui Ioan Paul I (1978), a par-

ticipat și mitropolitul Nicolae Corneanu, iar la funeraliile celui din urmă, episcopul Lucian Florea Făgărășanul. Ierarhi și teologi ortodocși români participă la simpozioanele anuale ale Fundației «Pro Oriente» din Viena și la diferite alte întruniri romano-catolice la nivel înalt.

În ultimii ani s-a făcut un important pas înainte, prin hotărîrea de a se trece la inaugurarea dialogului teologic oficial ortodoxo-catolic. O comisie interortodoxă s-a întrunit, în mai multe rînduri la Chambésy—Elveția, începînd cu anul 1977, stabilind scopul și tematica dialogului. În 1980 s-a întrunit comisia mixtă pentru dialogul ortodoxo-catolic, formată din teologi aparținători ambelor Biserici. Biserica noastră are ca reprezentanți în această comisie pe mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului.

Relațiile cu Biserica Veche-Catolică. Deși au fost sporadice, ele sînt totuși cu perspective de viitor. Legăturile începute încă din 1875, continuate în 1931, prin participarea unor delegați ai Bisericii noastre la Congresele vechilor catolici ținute la Bonn, au fost reluate în 1961, prin vizita mitropolitului de atunci al Moldovei și Sucevei, Iustin Moiescu, la Arhiepiscopia Veche-Catolică din Berna. A treia Conferință panortodoxă de la Rhodos (1964) a hotărît să se constituie două comisii teologice interortodoxe (formate din reprezentanți ai tuturor Bisericilor Ortodoxe autocefale), una pentru dialogul teologic cu anglicanii, alta pentru cel cu vechii-catolici. Ele s-au întrunit, într-o primă sesiune la Belgrad (1—15 septembrie 1966), participînd și teologi ortodocși români, fiecare comisie alcătuiind cîte o listă de teme teologice, care au început să fie discutate de Comisia teologică mixtă în întrunirile care au urmat: Pendeli—Atena (9—14 iulie 1973), Bossey—Elveția (20—28 august 1975), Chambésy—Elveția (august 1967), Bonn (1979) și o subcomisie la Pendeli în 1979. Biserica noastră a avut reprezentanți și în această Comisie.

În același timp, bunele raporturi între Biserica noastră și cea veche-catolică au fost promovate prin schimburi de profesori, de studenți, de publicații și informații, prin colaborarea delegaților ortodocși români cu cei vechi-catolici în diferite întruniri interbisericești. În octombrie 1970, cu prilejul vizitei în R. F. Germania, patriarhul Justinian a vizitat și pe conducătorul Bisericii Vechi-Catolice de acolo, episcopul Joseph Brinkhues. Acesta a vizitat apoi România și Biserica noastră în aprilie 1972, urmat de episcopul Léon Gauthier din Elveția.

La festivitățile din noiembrie 1975 și iunie 1977, a participat și Marinus Kok, arhiepiscop de Utrecht, președintele Conferinței internaționale a episcopilor vechi-catolici. Prea Fericitul Patriarh Iustin a fost vi-

zitat de episcopii Tadeusz Majeovski, președintele Bisericii vechilor-catolici din Polonia (1977) și de Nikolaus Hummel, conducătorul aceleiași Biserici din Austria (1978).

Relațiile cu Biserica Anglicană. Relațiile cu această Biserică s-au desfășurat într-un spirit de largă înțelegere și frăție creștină. Cu puțin timp înainte de izbucnirea celui de al doilea război mondial, s-a ajuns la un acord doctrinar (referitor la izvoarele Revelației, îndreptarea omului, Sfintele Taine în general, Euharistia și preoția în special), realizat de Conferința româno-ortodoxo-anglicană de la București din 1935, acord aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii noastre și de Biserica Angliei în 1936.

După 1948, relațiile anglicano-ortodoxe-române s-au concretizat prin schimburi de scrisori irenice între cîrmuitorii celor două Biserici, prin vizitele unor episcopi și teologi anglicani în România, prin participarea unor delegați ortodocși români la Conferințele Lambeth (Londra), prin schimburi de profesori și studenți, prin schimburi de reviste și publicații bisericești, prin colaborarea reprezentanților Bisericii noastre cu cei ai Bisericii anglicane în Consiliul Ecumenic al Bisericilor sau în alte foruri interbisericești. Aceste relații au culminat cu vizita lui Michael Ramsey, fost arhiepiscop de Canterbury, primat al Angliei și mitropolit, în România, în 2—8 iunie 1965 și vizita răposatului patriarh Justinian în Anglia, în 21—28 iunie 1966. La festivitățile din noiembrie 1975 și iunie 1977, au fost de față și reprezentanții Bisericii anglicane din Marea Britanie, iar la cea din urmă a participat și arhiepiscopul G. F. Jackson, al Bisericii anglicane din Canada. Numeroși alți episcopi și teologi anglicani ne-au vizitat Biserica și țara cu diverse ocazii, între ei numărîndu-se și Robert Runcie de St. Albans, actualul primat al Bisericii Angliei.

La sesiunile Comisiei interortodoxe pentru dialogul cu anglicanii au luat parte și reprezentanți ai Bisericii noastre (Belgrad 1966, Chambésy 1968 și 1970, Helsinki 1971 și Geneva 1972). O comisie mixtă ortodoxo-anglicană, care s-a întrunit pentru prima oară la Oxford în 1973, și-a desfășurat lucrările fie în plen, fie în trei subcomisii. Una din subcomisii s-a întrunit la Rîmnicu Vîlcea în 1974. Din toate acestea fac parte și teologi ortodocși români.

Relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu organizațiile ecumenice.

Consiliul Ecumenic al Bisericilor, cu sediul la Geneva, este astăzi cea mai mare organizație intercreștină care promovează spiritul de dragoste frățească și de apropiere a membrilor ei, în vederea unirii «în duh și în adevăr». Această mare organizație ecumenică cuprinde astăzi aproximativ 300 de Biserici și denominațiuni creștine. Scopul principal urmă-

rit de Consiliul Ecumenic al Bisericilor este apropierea și colaborarea între toate Bisericile din lume, atât în problemele bisericesti, cât și în cele de interes general uman. Biserica noastră s-a încadrat în această organizație încă din 1920, în spiritul Enciclicei Patriarhiei Ecumenice din acel an activînd sub diferite forme și la niveluri variate, pînă la izbucnirea celui de al doilea război mondial. În 1961, Biserica Ortodoxă Română, împreună cu Bisericile Ortodoxe Rusă, Bulgară și Polonă, au reintrat în Consiliul Ecumenic al Bisericilor, cu prilejul celei de a treia Adunări Generale, care a avut loc atunci la New Delhi, la care a participat și mitropolitul Iustin Moiescu al Moldovei, cu preotul Alexandru Ionescu din București.

Biserica Ortodoxă Română a luat parte la toate acțiunile desfășurate în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. De pildă, în iulie 1968, o delegație a Bisericii noastre, condusă de mitropolitul Iustin Moiescu, a participat la lucrările celei de a patra Adunări Generale, la Uppsala, în Suedia. Între 23 noiembrie și 10 decembrie 1975, au avut loc la Nairobi—Kenya, lucrările celei de a V-a Adunări Generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la care a participat și o delegație a Bisericii noastre, formată din 12 persoane, în frunte cu mitropolitul Moldovei Iustin Moiescu. Din 1961 și pînă în 1977, Prea Fericirea Sa a fost membru în Comitetul Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, iar episcopul Antonie Plămădeală deține aceeași calitate din 1975. Alți ierarhi și teologi ortodocși români activează în diferitele Comisii ale Consiliului Ecumenic (Credință și Constituție, Comisia pentru afaceri internaționale etc.), unii din ei fiind membri în Comitetele executive ale acestora. Răposatul patriarh Justinian a făcut o vizită la sediul Consiliului Ecumenic, la Geneva, între 28—30 iunie 1966, iar patriarhul Iustin în 20—25 noiembrie 1981.

Amintim și faptul că unii conducători ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor au fost oaspeții Bisericii noastre în mai multe rînduri. De pildă, în noiembrie 1962, patriarhul Justinian a primit vizita conducătorilor de atunci ai Consiliului: arhiepiscopul grec Iacob Kukuzeș al Americii, unul din președinții Consiliului Ecumenic, pastorul dr. Franklin Clark Fry, președintele Federației Luterane Mondiale și președintele Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, pastorul dr. W. A. Visser't Hooft, secretarul general al Consiliului, și episcopul Emilian Timiadis, reprezentantul Patriarhiei Ecumenice la Consiliul Ecumenic. Foștii secretari generali ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor de asemenea au vizitat țara și Biserica noastră: Dr. Eugène Carson Blake (9—13 septembrie 1971), Dr. Philip Potter (19 iunie—1 Iulie 1975) și se-

cretarul general adjunct dr. Allan Brash (la funeraliile patriarhului Justinian și înscăunarea urmașului său Iustin Moiescu). Zeci de reprezentanți ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor au vizitat Biserica și țara noastră cu diferite ocazii (de pildă Lukas Visser, directorul Comisiei «Credință și Constituție», în câteva rînduri; Jean Fischer, directorul Comisiei de întrajutorare bisericească, în 1980 ș.a.). Au avut loc consultații ecumenice în țara noastră, la mînăstirea Neamț («Tradiție și reînnoire în învățămîntul teologic ortodox») și la Agapia («Rolul femeilor în Biserică și societate»).

Biserica Ortodoxă Română își aduce o contribuție prețioasă la promovarea dialogului intercreștin și în cadrul *Conferinței Bisericilor europene* cu sediul la Geneva, al cărei scop principal este apropierea și împrietenirea popoarelor europene, precum și securitatea lor. S-au ținut mai multe adunări generale ale acestei organizații, la care au participat și delegați ai Bisericii noastre, conduse de mitropolitul de atunci al Moldovei și Sucevei, Iustin Moiescu: Nyborg IV (1964), V (1966), VI (1971), VII (la Engelberg—Elveția, 1974). În calitate de membru al prezidiului acestei organizații, din 1964, mitropolitul Iustin a participat la toate sesiunile acestuia. În 1965 și 1967 aceste sesiuni s-au desfășurat la București, în 1970 la Poiana Brașov, iar în 1977 la Iași. Episcopul Antonie Plămădeală al Buzăului și mitropolitul Teoctist Arăpaș al Moldovei sînt membri în Comitetul Consultativ și în cel financiar al acestei Conferințe. Secretarul general al Conferinței Bisericilor Europene, dr. Glen Garfield Williams, ne-a vizitat țara și Biserica în mai multe rînduri.

Relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu Bisericile și organizațiile mondiale protestante. În afară de relațiile pe care le avem cu protestantismul în cadrul Consiliului Ecumenic și al Conferinței Bisericilor Europene, Biserica Ortodoxă Română întreține relații cu o seamă de Biserici și denominațiuni protestante din diferite țări ale lumii, concretizate în vizite reciproce, schimb de profesori și studenți, de publicații, convorbiri interteologice etc. Din șirul nesfîrșit al acestora, amintim legăturile cu Alianța Reformată Mondială (vizita președintelui Mc Cord și a secretarului general Edmond Perret în 1979), Federația Mondială Luterană (o vizită la noi în mai 1974), Biserica evanghelică luterană din Danemarca (vizita episcopului Christian Julius Skat Hofmeyer, în 1957, și vizita unei delegații a Bisericii noastre, condusă de mitropolitul Iustin Moiescu, în Danemarca (3—13 mai 1971), Biserica evanghelică luterană din R. F. Germania (de pildă vizita patriarhului Justinian făcută unor conducători ai Bisericii de aici în 7—20 octombrie 1970 și vizita la noi a unei delegații conduse de episcopul Hermann Dietzfelbinger, președin-

tele Consiliului Bisericilor evanghelice luterane din acea țară, Biserica evanghelică luterană din R. D. Germană, Federația protestantă din Franța (vizita lui Charles Westphal), președintele acestei Federații, însoțit de Pierre Bourquet, președintele Consiliului Național al Bisericilor reformate din Franța, și alții, în 1966 : Biserica luterană din Suedia (cu vizita arhiepiscopului primat al acelei Biserici, Olof Sundby de Uppsala, în România, între 2—12 mai 1975), și vizita patriarhului Iustin în Suedia, între 14 și 20 octombrie 1981, legăturile cu felurite Biserici protestante din Elveția, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Cehoslovacia și din alte țări.

Teologi români, în frunte cu episcopul Vasile Coman al Oradiei, fac parte din Comisia interortodoxă pentru pregătirea dialogului teologic cu Biserica luterană și din Comisia interortodoxă pentru pregătirea dialogului cu reformații. În iunie 1979, de pildă, ne-a vizitat țara și Biserica o delegație a cultelor religioase din Statele Unite ale Americii.

Toate aceste contacte au dus nu numai la promovarea ecumenismului, ci și la sporirea prestigiului Bisericii Ortodoxe Române și a țării noastre în fața întregii creștinătăți, încât ele reprezintă cu adevărat o epocă nouă în istoria Bisericii noastre. Prin aceste vizite, s-au stabilit legături între Biserici, în convingerea că ele pot contribui la rezolvarea problemelor lumii de azi, la apropierea între popoarele în mijlocul cărora activează Bisericile respective, la slujirea marilor năzuințe ale omenirii actuale pentru pace, libertate, dreptate socială și progres.

Au fost primiți de către Prea Fericitul Patriarh Iustin o serie de conducători sau reprezentanți ai cultelor mozaic și musulman din diferite țări. Teologi români participă la felurite întruniri cu reprezentanții acestor două culte necreștine, pentru a găsi noi mijloace de înțelegere și pentru sprijinirea popoarelor lor în lupta pentru cooperare și bună înțelegere.

Colaborarea între Biserica Ortodoxă Română și celelalte culte din țara noastră. Între multele realizări privind viața religioasă din Patria noastră din ultimele trei decenii, se numără și stabilirea unor raporturi de respect reciproc, de înțelegere, de dragoste și de colaborare între cultele religioase. În Republica Socialistă România sînt 14 culte recunoscute de Stat : ortodox, romano-catolic, armeano-gregorian, creștin de rit vechi sau lipovean, apoi reformat sau calvin, evanghelic-luteran C.A., sinodo-presbiterian și unitarian (culte protestante), mozaic și musulman, baptist, adventist de ziua șaptea, penticostal, creștin după Evanghelie (ultimele 4 sînt culte neoprotestante).

Astăzi, între aceste culte există un climat ecumenist și de colaborare. Această colaborare s-a concretizat în întrunirile șefilor de culte, ținute în vederea stabilirii unei atitudini comune în felurite probleme de interes general, în trimiterea de mesaje comune Congreselor mondiale pentru apărarea păcii, în pregătirea comună a delegaților pentru participarea la diferite întruniri și congrese intercreștine, în trimiterea de delegații mixte (mai ales ortodoxe-luterane) la diferite întruniri sau în vizite peste hotare, în conferințele teologice interconfesionale de la cele două Institute teologice ortodoxe din București și Sibiu și la cel protestant din Cluj, prin participarea reciprocă la diferite festivități ale cultelor, precum și prin numeroase consfătuiri locale ale reprezentanților cultelor, mai ales în problemele luptei pentru pace. Amintim că la 23 iunie 1949, șefii cultelor din țara noastră au ținut o consfătuire la palatul patriarhal, adoptând o moțiune prin care luau act cu satisfacție de decretele prin care Conducerea de Stat a aprobat Statutele pentru organizarea și funcționarea acestor culte. La 19 decembrie 1950, conducătorii cultelor au adresat un mesaj celui de al doilea Congres mondial al partizanilor păcii și o chemare către credincioșii tuturor cultelor din țara noastră, îndemnându-i să lupte pentru pace. La 25 noiembrie 1952, s-a ținut o consfătuire la Institutul teologic din București, care a adresat o chemare slujitorilor și credincioșilor tuturor cultelor să sprijine lupta și năzuințele poporului nostru pentru pace și progres. A adresat de asemenea un mesaj de salut Congresului popoarelor pentru apărarea păcii de la Viena. La 27—28 aprilie 1967, s-a ținut o nouă consfătuire la palatul patriarhal adoptându-se un apel comun împotriva războiului din Vietnam.

În felul acesta, s-a creat în țara noastră un «ecumenism local», care constituie o contribuție importantă la eforturile lumii actuale pentru realizarea apropierii și înfrățirii oamenilor și popoarelor. Aceste relații cu adevărat frățești, existente între cultele din țara noastră, au fost remarcate și apreciate de numeroase personalități de peste hotare.

Biserica Ortodoxă Română în slujba apostolatului social și a păcii. Potrivit dumnezeiescului testament al Mântuitorului, Biserica noastră propovăduiește adevărul și pacea pe pământ, precum și buna înțelegere între oameni și popoare. Astfel, Biserica Ortodoxă Română, călăuzită de dorința de a sluji poporul român și năzuințele întregii omeniri spre pace și progres, a fost mereu prezentă în toate acțiunile mari de apărare și întărire a păcii, aducând contribuția sa sinceră la construirea vieții celei noi din Patria noastră. Astfel, în iulie 1948, cu prilejul Conferinței pan-ortodoxe de la Moscova, mai mulți întâistătători de Biserici — între care

și patriarhul Justinian — au adresat un «Apel către creștinii din toată lumea», prin care îi chemau la «bună înțelegere și unire, la pace și înfrățire». De atunci, mai mulți reprezentanți ai Bisericii noastre, au făcut parte din delegațiile țării la Congreșele mondiale pentru dezarmare și pace : mitropolitul Sebastian Rusan la Varșovia (1950) și Helsinki (1955), episcopul Chesarie Păunescu la Praga, episcopul Valerian Zaharia la Viena (1952), preotul vicar Al. Ionescu la Berlin, mitropolitul Iustin Moisescu la Stockholm (1958), Moscova (1962) și Helsinki (1965), arhiepiscopul Antim Nica la Varșovia (1977). Mitropolitul Ardealului Nicolae Mladin a participat la lucrările Conferinței tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru cooperare și pace între națiuni (Moscova, 1969), episcopul vicar de atunci Antim Nica la prima Conferință mondială a religiilor pentru promovarea păcii (Kyoto — Japonia, 1970), iar mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului a condus o delegație a cultelor din Patria noastră la Conferința mondială a religiilor pentru pace traianică, dezarmare și relații juste între popoare (Moscova 6—10 iunie 1977).

În anul 1958, câțiva teologi din Cehoslovacia au pus bazele *Conferinței creștine pentru pace*, cu sediul la Praga, al cărei scop este susținerea străduințelor pentru instaurarea și apărarea păcii în lumea întreagă. Biserica noastră a trimis delegații formate din membri ai Sf. Sinod, profesori de teologie și preoți, la toate cele cinci Adunări generale ale Mișcării (1961, 1964, 1967, 1971, 1978), precum și la diferitele sesiuni de lucru ale unor Comisii (unele ținute la noi în țară), avându-și reprezentanți în toate organele ei de conducere.

Am arătat mai sus acțiunile comune duse de șefii cultelor din patria noastră pentru apărarea și consolidarea păcii. În orice întrunire pentru apărarea păcii în țară, precum și în cadrul Adunărilor mondiale pentru pace, în Conferința creștină pentru pace, în Consiliul Ecumenic al Bisericilor, în Conferința Bisericilor Europene, s-a făcut cunoscută voința clerului și a credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române de a contribui la apărarea și consolidarea păcii și dorința de a trăi în bună înțelegere cu celelalte popoare, într-o lume fără arme și fără războaie.

Pentru îndrumarea și lămurirea credincioșilor, toți membrii Sf. Sinod au adresat, în pastoralele lor de Paști și de Crăciun, calde îndemnuri de a fi luptători hotărâți pentru apărarea păcii. Ierarhi și preoți ortodocși fac parte din Comitetul Național pentru Apărarea păcii, din Comitetele județene și locale. În felul acesta, clerul și credincioșii Bisericii noastre își aduc contribuția lor statornică la realizarea acestui măreț ideal al omenirii contemporane, slujind lui Dumnezeu și oamenilor, potrivit învățăturii Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

Relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu Statul. Trebuie remarcat și faptul că toată această rodnică activitate învățătoarească, sfințitoare și de conducere duhovnicească, desfășurată în timpul arhipăstoririi patriarhului Justinian Marina, iar acum a Prea Fericitului Patriarh Iustin, a fost posibilă datorită condițiilor de deplină libertate religioasă create în Patria noastră în ultimele trei decenii. Statul nostru, prin Departamentul Cultelor, a venit în sprijinul Bisericii ori de câte ori a fost nevoie. Este deajuns să amintim faptul că Statul acordă salarii ierarhilor, profesorilor de la Institutele și seminariile teologice, personalului administrativ de la centrele eparhiale, protopopești și școlile teologice, ghizilor de la monumentele istorice-bisericești, precum și preoților-parohi. Statul acordă subvenții importante pentru restaurarea numeroaselor monumente de artă bisericească, fie ortodoxe, fie ale altor culte. Casa de pensii și ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române asigură pensii clerului și personalului ei, precum și condiții de tratament și odihnă în diferite stațiuni balneo-climaterice în care Biserica are cămine sau case de odihnă (Techirghiol, Cheia, Sinaia, Argeș, Cozia, Bușteni-Prahova, Băltățești-Neamț, Păltiniș-Sibiu, 1 Mai-Oradea etc.). Din Fondul Central Misionar de la Sf. Patriarhie, realizat din daniile benevole ale credincioșilor (în fiecare an la Duminica Ortodoxiei), se acordă ajutoare îndeosebi parohiilor sărace din Transilvania și Banat, precum și parohiilor ortodoxe românești de peste hotare.

Statul acordă o înaltă apreciere muncii rodnice pe care o depun slujitorii altarelor ortodoxe și ai altor culte în slujba păcii și contribuției pe care au adus-o la construirea vieții celei noi din Patria noastră. Membrii Sf. Sinod, precum și unii vicari, protopopi, consilieri, profesori de teologie și preoți parohi sînt decorați cu ordine și medalii ale Republicii Socialiste România. Prea Fericitul Patriarh Iustin a fost ales deputat în Marea Adunare Națională, în toate legislaturile din 1957 încoace, iar mai nou I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei. Aceeași calitate a avut-o, în mai multe legislaturi, preotul Alexandru Ionescu, fost vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor. Mai mulți șefi ai altor culte sînt deputați în Marea Adunare Națională.

Intervențiile lor parlamentare, pline de însuflețire patriotică, sînt o mărturie grăitoare că Biserica Ortodoxă Română și celelalte culte din Patria noastră au o atitudine de consimțire totală față de măsurile luate de Conducerea noastră de Stat pentru făurirea unei vieți noi în interior, cît și față de politica externă a țării noastre. Alți slujitori ai Bisericii sînt deputați în Consiliile populare județene, orășenești sau comunale.

Culte religioase din Patria noastră — alături de alte organizații de masă și obștești, profesionale și cooperatiste, uniunile de creatori, asociațiile și societățile științifice — culturale și sportive, Comisiile naționalităților conlocuitoare, — fac parte din Frontul Democrației și Unității Socialiste, larg organism de masă din țara noastră. Mai mulți ierarhi și preoți ai Bisericii noastre, ca și conducătorii altor culte, fac parte din Consiliul Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, precum și din Comitetele județene și locale. Cîțiva slujitori ai Bisericii au fost aleși membri ai Academiei Republicii Socialiste România (Gala Galaction, Ion Agîrbiceanu), ai Uniunii Compozitorilor (I. D. Petrescu-Visarion, Nicolae Lungu, Gh. Șoima ș.a.) sau ai altor instituții de cultură.

Concluzii. *Noua legislație bisericească, revenirea preoților și credincioșilor uniți în sînul Bisericii Ortodoxe strămoșești, canonizarea sfinților români, reorganizarea învățămîntului teologic, noile reviste și publicații bisericești, restaurarea și conservarea monumentelor de artă bisericească, construirea de biserici noi, relațiile Bisericii noastre cu Bisericile Ortodoxe surori și cu alte Biserici creștine, contribuția activă a Bisericii la apărarea păcii sînt numai cîteva din marile înfăptuiri bisericești de după 1948, făcute sub neobosita îndrumare a patriarhului Justinian, figură reprezentativă a Ortodoxiei, militant de seamă al ecumenismului contemporan și al păcii.*

Slujitorii altarelor strămoșești și toți fiii Bisericii noastre — sub cîrmuirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin — își vor continua strădaniile de pînă acum cu aceeași rîvnă și însuflețire. În felul acesta, vom desăvîrși munca și strădaniile marilor noștri înaintași, care au ostenit și s-au jertfit pentru propășirea și fericirea Bisericii și a Patriei.

BIBLIOGRAFIE

A se vedea izvoarele și lucrările de la capitolul închinat patriarhilor Justinian și Iustin. Între studiile publicate în vol. *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române* (București 1968), interesează cele cuprinse sub titlul: *Douăzeci de ani de activitate în domeniul relațiilor bisericești externe* (p. 395—472), extrase din «Ortodoxia», an. XX, nr. 2, 1968, p. 189—275, semnate de Mitropolitul Iustin Moiescu și profesorii N. Chițescu, D. Stăniloae, Isidor Todoran, Ioan G. Coman, N. I. Nicolaescu și C. Pavel); Isidor Todoran, *Relațiile Bisericești Ortodoxe Române cu celelalte Biserici în ultimii 50 de ani*, în «Ortodoxia», an. XXVII, nr. 4, 1975, p. 560—585; ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Ecumenism și relații externe bisericești, 1944—1970*, în «Ortodoxia», an. XXXII, nr. 1, 1980, p. 159—170; DUMITRU SOARE, *Contribuția Prea Fericitului Patriarh Iustin la dezvoltarea relațiilor ecumenice ale Bisericii Ortodoxe Române*, în «BOR», an. XCVIII, nr. 3—4, 1980, p. 405—432.

LISTELE CRONOLOGICE ALE IERARHILOR BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

EPISCOPII DACOROMANE

PANNONIA INFERIOR

SIRMIUM

IRINEU, † 6 aprilie 304, ca martir. Prăz-
nuit ca sfânt.

DOMNUS (Dominius), c. 325—c. 335.

EUTHERIUS, 343.

FOTINUS, (eretic) c. 344, † 351.

GERMINIUS, (arian radical, revenit la
Ortodoxie), c. 351, † 376.

ANEMIUS, 376—c. 392.

CORNELIUS, c. 392—c. 404.

Episcop amintit de Priscus, în 448, fără
nume.

MURSA

VALENS, (arian) c. 335—370, anatematizat.

*

MOESIA SUPERIOR

VIMINACIUM

CYRIACUS, amintit de Sf. Atanasie ca
apărător al Ortodoxiei.

AMANTIUS, 343.

Episcop amintit în scrisoarea papei Ce-
lestin I, în 424.

SINGIDUNUM

URSACIUS (arian), c. 335—369/370, ana-
tematizat.

SECUNDIANUS, c. 370—381, anatematizat.
Episcop vag amintit de Menandru Pro-
tector, în 580.

HORREUM MARGI

ZOSIMUS, 343.

MARGUM

Episcop amintit de Priscus, în 341—342.

*

DACIA RIPENSIS

RATIARIA

PAULINUS, depus înainte de 343.

SILVESTRU (Silvester), înainte de 343—
346.

PALLADIUS, c. 346—381, anatematizat.

Episcop amintit în scrisoarea papei Ce-
lestin I, în 424.

AQUAE

VITALIS, 343.

Episcopia a fost restabilită de împăra-
tul Justinian, în 535.

CASTRA MARTIS

CALVUS, 343.

OESCUS

VALENS, 343.

BONONIA

PETRONIUS, † 383.

*

DACIA MEDITERRANEA

SARDICA

PROTOGENES, 316, 325, 343.

IULIANUS, 424, 431, depus.

ZOSIMUS, 458.

DOMNIO, 516.

VASILISCUS, † 550.

FELIX, 594.

THEUPREPIUS, amintit într-o inscripție
din sec. V—VI.

NAÏSUS

CYRIACUS, înainte de 343.
 GAUDENTIUS, 343—351.
 BONOSUS, 391, depus.
 MARCIANUS, d. 391—414
 GAIANUS, 516.
 PROIECTUS, 553.

REMESIANA

NICETA, c. 367—d. 414. Prăznuit ca sfânt.
 DIOGENIANUS, 449.

PAUTALIA

(Uneori trecută în Dardania).
 EVANGELUS, 516.

*

DARDANIA**SCUPI**

DACUS, 325.
 PAREGORIUS, 343.
 Episcop amintit în scrisoarea papei Celestin I, în 424.
 URSILIUS (Ursicius), 458.
 IOAN, c. 490—495.

JUSTINIANA PRIMA

CATELIANUS, 535.
 BENENATUS, î. 544 — d. 553.
 IOAN, 591.
 IOAN II (?), 594—c. 602.

ULPIANA, apoi JUSTINIANA SECUNDA

MACEDONIUS, 343. Probabil unul din cei cinci semnatori ai scrisorii către Gelasius, în 494 (Bonosus, Samuel, Verianus, Faustinus, Ursinus sau Ursicinus).
 PAUL, 553.

NUETINA

DALMATIUS, 458.
 Probabil unul din semnatorii scrisorii către Gelasiu.

DIOCLETIANA

MAXIMUS, 458.
 Probabil unul din semnatorii scrisorii către Gelasiu.

MARIANA

Probabil unul din semnatorii scrisorii către Gelasiu.

ZAPPARA

Probabil unul din semnatorii scrisorii către Gelasiu.
 SABINIANUS, 553.

STOBI

FOCAS, 553.

*

MOESIA INFERIOR**MARCIANOPOLIS**

PISTUS, 325.
 DOMNINUS, 367.
 MARTIRIUS, 381.
 EPAGATUS, 394.
 DROTEI, 431, depus.
 SATURNINUS, 431—449.
 VALERIANUS, 458.

ODYSSOS

AMPLIAS (Apion?), hirotonit, potrivit tradiției, de Sf. Ap. Andrei.
 DITTAS, 458.
 IOAN, 518.

DUROSTORUM

AUXENTIUS, 383.
 IACOB, 431, depus.
 MONOFILUS, 458.
 DULCISSIMUS, amintit într-o inscripție greacă din sec. VI—VII din Odessos.

NICOPOLIS

BALCANIUS, 431, retras din scaun.
 MARCELLUS, 458.
 AMANTIUS, 518.

NOVAE

LAURENTIUS, c. 401—417.
 PETRONIUS, 431.
 SECUNDIANUS, 448, 449.
 PETRUS, 458.
 Episcop amintit de Teofilact Simocatta, în 494.

APPIARIA

LUPICINUS (Lupichian), 404.
 EVDOCHIE, 431, retras din scaun.
 MARTIALIS, 458.

SEXTANA PRISTA

POLICARPUS, 431, transferat la Nicopolis.

ABRITTOS

MARCIANUS, c. 431—458.

*

SCYTHIA MINOR**TOMIS**

EVANGELICUS, sfârșitul sec. III — începutul sec. IV.
 EFREM, începutul sec. IV.
 TITUS (Tit) sau Filius, începutul sec. IV.

Episcop participant la Sinodul I Ecumenic.
VETRANION (Bretanion), 369. Prăznuit ca
sfânt la 25 ianuarie.

GHERONTIUS (sau Terentius), 381.

THEOTIM I, î. 392—d. 403. Prăznuit ca sfânt
la 20 aprilie.

TIMOTEL, 431.

IOAN, înainte de 448.

ALEXANDRU, 449, 451.

THEOTIM II, 458.

PATERNUS, î. 519—d. 520.

VALENTINIAN, î. 549—d. 553.

În sec. IX: «arhiepiscopia autocefală a To-
misului» (titularii mutați la Dinogetia?)

CALLATIS

ȘTEFAN (amintit într-o inscripție latină
din sec. VI).

HISTRIA

(palat episcopal).

TROPAEUM TRAIANI

(baptisteriu)

AXIOPOLIS

CAPIDAVA

CARSIUM

CONSTANTIANA

TROESMIS

NOVIODUNUM

AEGYSSUS

SALSOVIA

HALMYRIS

ZALDAPA

DIONYSOPOLIS

Ultimele 14 înființate probabil la începutul
sec. VI, sub împăratul Anastasie I
(491—518), funcționând pînă în jurul a-
nului 602. Pomenite într-o Notitia E-
piscopatum de la începutul sec. VI.

*

DACIA

SUCIDAVA (?)

MORISENA (?)

*

EPISCOPII ROMÂNEȘTI

EPISCOPIE LA MORISENA ?

EPISCOPIE LA BIHAREA (?)

sec. IX—X.

EPISCOPIE LA DĂBÎCA (?)

sec. IX—XI.

EPISCOPIE LA ALBA IULIA (?)

sec. IX—XI.

EPISCOPIE LA DIBISCOS

(Tibiscum, în Banat), 1019—1020.

EPISCOPIE LA DINOGETIA (?)

sec. X—XII.

EPISCOPIA VLAHILOR,

în sudul Dunării, sec. XI—XIV. În sec. XIII
numită «a Vreanotiei». În 1335, cu re-
ședința la Lerin sau la Prilep.

*

ARHIEPISCOPIA

VLAHO-BULGARĂ DE TÎRNOVO.

VASILE, sfârșitul sec. XII — încep. sec. XIII.

IOACHIM, recunoscut ca patriarh, iar
Biserica sa autocefală în 1235 (ulte-
rior și-a pierdut caracterul românesc).

EPISCOPIE

pomenită de papa Inocențiu III la 3 mai
1205, pe moșiile fiilor cnezului Bela
(Bilea?), probabil în părțile Bihorului
sau Hunedoarei.

«PSEUDO-EPISCOPII»

din regiunile extracarpaticе, amintiți în
scrisoarea papei Grigorie IX din 14 no-
iembrie 1234.

«ARHIEPISCOPII ȘI EPISCOPII»

amintiți în Diploma dată de regele Bela IV
al Ungariei cavalerilor ioaniți, la 2 iu-
nie 1247 în voievodatele lui Seneslau
și Litovoi și în cnezatele lui Ioan și
Farcaș.

«ARHIEREII LOCALI»

amintiți în tomosul patriarhului ecumenic
Antonie IV din 13 august 1391, proba-
bil în părțile de nord ale Transilva-
niei.

EPISCOPI ROMÂNI ÎN POLONIA

CHIRIL «ROMÂNUL», 1353, la Przemysl.

ARHIEPISCOPIA DE VICINA

Înființată în prima jumătate a sec. XIII
(1204—1261).

TEODOR, înainte de 1285—după 1292.

LUCA, înainte de 1302—după 1306.

Mitropolit căruia nu i se dă numele, 1317
—1318.

MACARIE, c. 1337/38—c. 1347.

CHIRIL, 1347.

IACHINT, după septembrie 1348 — îna-
inte de luna mai 1359, când a fost re-
cunoscut mitropolit al Ungrovlahiei.

MITROPOLIA, UNGROVLAHIEI

- IACHINT, fost la Vicina, recunoscut oficial de Patriarhia Constantinopolului în mai 1359, † august 1372. Reședința la Argeș.
- HARITON, august 1372—c. 1380.
- ANTIM CRITOPOL, fost la Severin, c. 1380—† c. 1401.
- TEODOR (?)
- IOSIF, înainte de 28 octombrie 1464—c. 1477.
- MACARIE (I), c. noiembrie/decembrie 1477—c. 1487.
- ILARION (I), sfârșitul lui 1487/începutul lui 1488—c. 1502.
- NIFON, fost patriarh ecumenic, c. 1503—1505, retras, † 11 august 1508, mormîntul la mînăstirea Dionisiu, în Muntele Athos. Prăznuit ca sfînt.
- MAXIM BRANCOVICI, (fost la Rîmnic?), 1505 — retras, 1508 † 18 ianuarie 1516, mormîntul la mînăstirea Cruședol. Prăznuit ca sfînt.
- MACARIE (II), c. a doua jumătate an. 1512—c. 1521. La 17 august 1517 scaunul mitropolitan a fost mutat oficial de la Argeș la Tîrgoviște.
- TEODOR, c. 1521—toamna 1523.
- ILARION (II), (fost la Rîmnic?), 1523 (înainte de 8 noiembrie)—c. 1526.
- MITROFAN, c. 1526—c. 1534.
- VARLAAM, c. 1534—vara 1544.
- ANANIA, fost la Buzău, a doua jumătate a anului 1544—ianuarie 1558, înlăturat, † septembrie/noiembrie 1580 (schimonahul Antonie), mormîntul la biserica Mîitropoliei din Tîrgoviște.
- EFREM, c. 1558—c. 1566 (înainte de 27 august), retras sau înlăturat, † după 10 august 1582.
- DANIIL, c. 1566, (amîntit la 27 august) — vara 1568, retras sau înlăturat.
- EFTIMIE (I), fost la Rîmnic, c. iulie/august 1568 — 1576. (înainte de 30 decembrie).
- SERAFIM, 1576 (înainte de 30 decembrie) — înlăturat la sfîrșitul anului 1585 sau începutul anului 1586 (după 19 octombrie 1585), † 1590, mormîntul în biserica mare de la Snagov.
- MIHAIL (I), fost la Rîmnic, sfîrșitul anului 1585 sau începutul anului 1586 — retras sau înlăturat la sfîrșitul anului 1589, † între 4 august 1591 și 7 martie 1592.
- NICHIFOR, sfîrșitul anului 1589 — înlăturat c. toamna anului 1592, † după mai 1621, mormîntul probabil la Izvorani.
- MIHAIL (II), sfîrșitul anului 1592—toamna 1594.
- EFTIMIE (II), toamna anului 1594 — iulie 1602, retras.
- LUCA din Cipru, fost la Buzău, toamna lui 1602—† începutul anului 1629, mormîntul la Mitropolia din Tîrgoviște.
- GRIGORIE (I), 1629 (înainte de 10 martie)—1636 (după 5 iunie), † septembrie 1636, mormîntul la mînăstirea Sf. Ioan Mare sau mînăstirea Stelea din București.
- TEOFIL, fost la Rîmnic, 1636 (înainte de 20 iulie)—la începutul anului 1648.
- ȘTEFAN, mai 1648—iulie 1653, înlăturat.
- IGNATIE Sîrbul fost la Rîmnic, ales iulie, instalat august 1653—a doua jumătate a anului 1655 (între 28 iunie și 15 decembrie), † decembrie 1662, mormîntul la Cozia (?).
- ȘTEFAN, a doua oară, 1655 (înainte de 15 decembrie) —† 25 aprilie 1668, mormîntul la Mitropolia din Tîrgoviște.
- TEODOSIE, ales 20 mai 1668, hirotonit 21 mai 1668—1672 (înainte de 24 iunie), înlăturat. La 8 iunie 1668, scaunul mitropolitan a fost mutat oficial de la Tîrgoviște la București.
- DIONISIE, 24 iunie 1672—† c. decembrie 1672.
- VARLAAM, fost la Rîmnic, 24 decembrie 1672—25 aprilie 1679, retras, † 18 noiembrie 1702, mormîntul în biserica mînăstirii Cozia.
- TEODOSIE, a doua oară, reabilitat la 25 aprilie și înscăunat în 26 aprilie 1679—† 27 ianuarie 1708, mormîntul la Mitropolia din București.
- ANTIM IVIREANUL, fost la Rîmnic, ales la 28 ianuarie 1708, strămutare (aprobare) patriarhală la 21 februarie, înscăunat la 22 februarie 1708—septembrie 1716, înlăturat, ucis prin înecare în riul Tungia, lângă Adrianopol, după 22 septembrie 1716.

- MITROFAN, fost de Nissa, septembrie 1716—1719, retras, † înainte de 29 august 1720.
- DANIIL, fost la Buzău, 19 august 1719—† 11 decembrie 1731, mormîntul la Mitropolie.
- ȘTEFAN, fost la Buzău, începutul lui ianuarie 1732—† 23 septembrie 1738 la Căldărușani, mormîntul la Mitropolie.
- NEOFIT CRETANUL fost al Mirelor, 7 noiembrie 1738—† 16 iunie 1753, mormîntul la Mitropolie.
- FILARET (I) MIHALITZIS, fost la Buzău, vara an. 1753, † prima jumătate an. 1760, mormîntul la Mitropolie.
- GRIGORIE (II), 28 iulie 1760—† 18 septembrie 1787, mormîntul la Mitropolie. Înlocuit cu GRIGORIE (III) SOCOTEANU, fost la Rîmnic, 26 iunie 1770—octombrie 1771, † 28 decembrie 1777, mormîntul la Episcopia din Rîmnic.
- COSMA POPESCU, fost la Buzău, 26 septembrie 1787, aprobarea patriarhală la 8 octombrie 1787, înscăunat la 10 octombrie 1787—† 3 septembrie 1792, mormîntul la Mitropolie.
- FILARET (II), fost la Rîmnic, ales la 6 septembrie 1792, înscăunat la 24 septembrie 1792, retras, 25 septembrie 1793, † 1794, mormîntul la Căldărușani.
- DOSITEI FILITTI, fost la Buzău, 25 septembrie 1793, aprobarea patriarhală la 5 octombrie, înscăunat la 11 octombrie 1793—15 ianuarie 1810, înlăturat de țarul Rusiei, retras la 16 decembrie 1812, † 14 decembrie 1826, mormîntul în curtea bisericii grecești din Brașov.
- GAVRIIL BĂNULESCU, exarh al Bisericilor din Țara Românească și Moldova, numit de țarul Rusiei la 27 martie 1808, retras după pacea de la București din 16 mai 1812, apoi mitropolit al Basarabiei, † 30 martie 1821, mormîntul la mînăstirea Căpriană.
- IGNATIE (Babalos), din Lesbos, fost de Arta, numit de țarul Rusiei la 22 noiembrie 1809, venit la București în februarie 1810, părăsește scaunul în august 1812, † 31 august 1828, la Pisa, mormîntul la Livorno, azi în Mytilene (ins. Lesbos).
- Locțiitor : *Iosif al Argeșului*, august—decembrie 1812.
- NECTARIE, fost la Rîmnic, 16 decembrie 1812 (18 ianuarie 1813) — retras aprilie 1819, † 13 septembrie 1825, mormîntul la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului.
- DIONISIE LUPU, ales 1 mai 1819, aprobarea patriarhală la 9 mai, înscăunat la 20 mai 1819 — părăsește scaunul în aprilie/mai 1821, † 7 februarie 1831, mormîntul la Mitropolie.
- Locțiitori : Dionisie «protosinghelul» Mitropoliei, 1821—1822 ;
arhiepiscopul *Benedict Troadas*, pînă la 6 noiembrie 1822 ;
Gherasim al Buzăului, noiembrie 1822 ;
Din nou *Benedict Troadas* (ca «vechil»).
- GRIGORIE (IV) DASCĂLUL, propus la 4 ianuarie 1823, întărit de domn la 8, hirotonit arhieru la 10 și înscăunat la 11 ianuarie 1823—24 ianuarie 1829, surghiunit de țarul Rusiei (părăsește Mitropolia la 10 februarie).
- Locțiitor : *Neofit al Rîmnicului*, 1829—1833.
- GRIGORIE DASCĂLUL, a doua oară, 22 august 1833—† 22 iunie 1834, înmormîntat la Mitropolie, iar după 7 ani la Căldărușani (azi în pridvorul bisericii mari).
- «Ocîrmuire» : *Neofit al Rîmnicului*, *Chesarie al Buzăului* și *Ilarion al Argeșului*, 1833—1840.
- NEOFIT, fost la Rîmnic, 29 iunie 1840—27 iulie 1849, retras, † 13/14 ianuarie 1850, mormîntul la Mitropolie.
- Locțiitor : *Nifon Sevastias*, 11 august 1849—14 (15) septembrie 1850.
- NIFON, fost arhieru titular Sevastias, ales la 14 (15) septembrie 1850, investit 17 septembrie și înscăunat la 8 octombrie 1850—† 5 mai 1875, mormîntul în cimitirul de la Cernica (la 11 ianuarie 1865 a primit titlul de mitropolit primat).
- CALINIC MICLESCU, fost mitropolit al Moldovei, ales la 31 mai 1875, investit și înscăunat la 15 iunie 1875—† 14 august 1886, mormîntul în pridvorul bisericii mari de la Neamț.
- Locțiitor : arhieru titular *Inochentie Moisiu Ploieșteanul*, vicarul Mitropoliei, august—noiembrie 1886.

- IOSIF GHEORGHIAN, fost la Huși și Galați, ales la 22 noiembrie 1886, investit și înscăunat la 30 noiembrie 1886 — retras la 29 martie 1893.
 Locțiitor : arhiereul *Gherasim Timuș Piteșteanul*, aprilie—mai 1893.
- GHENADIE PETRESCU, fost la Argeș, ales la 18 mai 1893, investit și înscăunat la 21 mai 1893—depus de Sf. Sinod la 20 mai 1896, reabilitat și retras la 4 decembrie 1896, † 31 august 1918, mormîntul la biserica Cocioc, azi în pridvorul bisericii mari de la Căldărușani.
 Locțiitori : *Iosif Naniescu* al Moldovei, *Gherasim Timuș* al Argeșului și *Partenie Clin-ceni* al Dunării de Jos, mai-decembrie 1896.
- IOSIF GHEORGHIAN, a doua oară, ales la 6 decembrie 1896, investit și înscăunat la 8 decembrie 1896—† 23/24 ianuarie 1909, mormîntul la biserica Sf. Gheorghe de la Cernica.
- ATHANASIE MIRONESCU, fost la Rîmnic, ales la 5 februarie 1909, investit și înscăunat la 8 februarie 1909, — retras la 28 iunie 1911 ; † 9 octombrie 1931, mormîntul în cimitirul de la Cernica.
 Locțiitor : arhiereul *Teodosie Atanasiu Ploieșteanul*, iulie 1911—februarie 1912.
- CONON ARĂMESCU-DONICI, fost la Huși, ales la 14 februarie 1912, investit și înscăunat la 19 februarie 1912—retras la 1 ianuarie 1919 ; † 7 august 1922, mormîntul în cimitirul de la Cernica.
 Locțiitor : arhiereul *Platon Ciosu Ploieșteanul*, ianuarie—decembrie 1919, † 29 noiembrie 1934, mormîntul la cimitirul de la Cernica.
- MIRON CRISTEA, fost la Caransebeș, ales la 18/31 decembrie 1919, investit și înscăunat la 19 decembrie 1919/1 ianuarie 1920 et. n. La 4 februarie 1925 a fost ridicat la treapta de patriarh (Legea promulgată la 23 februarie, publicată în 25 februarie 1925). Investit și înscăunat ca patriarh la 1 noiembrie 1925, † 6 martie 1939, la Cannes, mormîntul în pronaosul catedralei patriarhale.
- NICODIM MUNTEANU, fost mitropolit al Moldovei, locțiitor în martie—iunie 1939, ales patriarh la 30 iunie 1939, investit și înscăunat la 5 iulie 1939—† 27 februarie 1948, mormîntul în pronaosul catedralei patriarhale.
- JUSTINIAN MARINA, fost mitropolit al Moldovei și Sucevei, locțiitor de patriarh în februarie—mai 1948, ales patriarh 24 mai 1948, investit și înscăunat la 6 iunie 1948—† 26 martie 1977, mormîntul în biserica mînăstirii Radu Vodă din București.
- IUSTIN MOISESCU, fost mitropolit al Moldovei și Sucevei, locțiitor de patriarh în martie—iunie 1977, ales patriarh la 17 iunie 1977, înscăunat la 19 iunie 1977.

MITROPOLIA SEVERINULUI

- ANTIM CRITOPOL, august/octombrie 1370—c. 1380, apoi mitropolit al întregii Ungrovlahii.
 ATHANASIE, 1389—c. 1403.

EPISCOPIA RÎMNICULUI — NOUL SEVERIN

- MAXIM BRANCOVICI (?), c. 1503—1505, apoi mitropolit.
 ILARION (?), după 1517—c. 1523, apoi mitropolit.
 LEONTIE, c. 1523—c. sfîrșitul anului 1534/începutul an. 1535.
 PAISIE, 1535 (înainte de 1 aprilie)—după 1540.
Episcop ucis la 3 martie 1559.
 EFTIMIE, c. 1559—c. iulie/august 1568, apoi mitropolit.
 MIHAIL, c. 1568—sfîrșitul an. 1585 sau începutul an. 1586 (după 19 octombrie 1585), apoi mitropolit.
 EFREM, începutul an. 1586—c. 1593.
 TEOFIL (I), c. 1593 (înainte de 26 martie 1594)—c. 1601.
 EFREM, c. 1601 (înainte de 8 noiembrie)—c. 1613 (după 18 iunie).
 DIONISIE (I), c. 1614—c. 1618.
 TEOFIL (II), c. 1618 (înainte de 8 ianuarie 1619)—iunie/iulie 1636 (înainte de 20 iulie), apoi mitropolit.

- IGNATIE SÎRBUL, vara sau toamna anului 1636—iulie/august 1653, apoi mitropolit.
 DIONISIE (II), 1653 (înainte de 13 septembrie)—1657, retras; † i. de 1666.
 IGNATIE GRECUL, 1657 (înainte de 2 iunie)—† 1668 (înainte de 21 martie).
 SERAFIM, fost la Buzău, 21 martie 1668—† a doua jumătate a an. 1670 (schimonahul Silvestru), mormîntul la schitul Strihareț.
 VARLAAM, sfîrșitul an. 1670—24 decembrie 1672, apoi mitropolit.
 ȘTEFAN, 15 ianuarie 1673—† prima jumătate an. 1693 (schimonahul Sava), mormîntul la mînăstirea Sărăcinești.
 ILARION, 18 iunie 1693—caterisit martie 1705, † după 22 august 1712, mormîntul la Snagov (?).
 ANTIM IVIREANUL, 16 martie 1705, hirotonit 17 martie 1705—28 ianuarie 1708, apoi mitropolit.
 DAMASCHIN DASCĂLUL, fost la Buzău, 1708 (între 22 februarie și 14 aprilie)—† 5 decembrie 1725.
 ȘTEFAN, ipopsifiu, ales în septembrie 1726, confirmat de împăratul Austriei Carol VI la 15 octombrie 1726, înscăunat în martie 1727 la Craiova, nehirotonit —† 20 august 1727.
 INOCHENTIE, ales în septembrie 1727, confirmat de împărat la 11 mai 1728, hirotonit sfîrșitul an. 1728 la Belgrad, înscăunat la sfîrșitul an. 1728—† 1 februarie 1735.
 CLIMENT, ales la 28 iunie 1735, confirmat de împărat la 1 octombrie 1735, înscăunat la Craiova în 1735, hirotonit la Belgrad, 12 aprilie 1737, retras la 8 mai 1748; † 31 ianuarie 1753 (schimonahul Cosma).
 GRIGORIE SOCOTEANU, 8 mai 1748—retras la 21 mai 1764, mai tîrziu mitropolit; † 28 decembrie 1777, mormîntul în catedrala episcopală.
 PARTENIE, 21 mai 1764—† sfîrșitul an. 1771.
 CHESARIE, vicar (arhimandrit), sfîrșitul an. 1771—26 decembrie 1773; ales episcop la 26 decembrie 1773, hirotonit 12 ianuarie 1774, † la 9 ianuarie 1780, mormîntul în biserica Sf. 40 de mucenici din București.
 FILARET, fost «mitropolit» al Mirelor, 1780 (înainte de 3 martie)—6 septembrie 1792, apoi mitropolit.
 NECTARIE, 8 septembrie 1792, hirotonit 26 septembrie 1792—16 decembrie 1812, apoi mitropolit.
 GALACTION, ales 25 ianuarie 1813, hirotonit 26 ianuarie 1813—retras 12 aprilie 1824. † 20 aprilie 1838, mormîntul în biserica Sf. 40 de mucenici din București.
 NEOFIT, 18 aprilie 1824, hirotonit 20 aprilie 1824—29 iunie 1840, apoi mitropolit.
 Locțiitori: mitropolitul *Neofit*, 29 iunie 1840—ianuarie 1848;
 arhiereul *Nifon Sevastias*, ianuarie 1848—14 septembrie 1850, apoi mitropolit;
 arhiereul *Timotei Evdoxiados*, hirotonit 13 dec. 1836, «locțiitor de chiriarh și președinte Consistorii» la Craiova, din 1840—17 iunie 1848, † 27 iunie 1876, mormîntul în cimitirul Sineasa din Craiova.
 CALINIC (de la Cernica), ales 14 (15) septembrie 1850, investit la 17 septembrie, hirotonit la 26 octombrie, înscăunat la 26 noiembrie 1850 la Craiova. Părăsește eparhia în mai 1867, † 11 aprilie 1868 la Cernica. Prăznuit ca sfînt. Moaștele în biserica Sf. Gheorghe de la Cernica.
 Locțiitori: arhimandritul *Grigorie*, mai 1867—iulie 1868;
 arhimandritul *Inochentie Chițulescu*, 19 iulie 1868—18 ianuarie 1873 (hirotonit arhiereu cu titlul *Sotiriupoleos* în mai 1872), apoi episcop la Buzău.
 ATANASIE STOENESCU, fost la Roman, ales la 18 ianuarie 1873, † februarie 1880, mormîntul în cimitirul de la Cernica.
 Locțiitor: arhiereul *Teodorit (Sinadon) Craioveanul*, februarie—noiembrie 1880.
 IOSIF BOBULESCU, fost arhiereu Botoșăneanul, ales la 30 noiembrie 1880, investit la 7 decembrie și înscăunat la 13 decembrie 1880—retras sfîrșitul lui noiembrie 1886, † 15 decembrie 1890, mormîntul la Botoșani.
 GHENADIE ENĂCEANU, fost arhiereu Craioveanul, ales la 10 decembrie 1886, investit la 12 decembrie și înscăunat în decembrie 1886—† 14 ianuarie 1898, la Neapole, mormîntul lîngă bolnița Episcopiei.
 ATHANASIE MIRONESCU, fost arhiereu Craioveanul, locțiitor din decembrie 1897; ales la 12 martie 1898, investit la 15 și înscăunat în martie 1898—5 februarie 1909, apoi mitropolit primat.

GHENADIE GEORGESCU, fost arhiereu Băcăuanul, ales la 22 martie 1909, investit la 24 și înscăunat la 26 martie 1909—† 23 noiembrie 1912, mormîntul în cimitirul Belu.

SOFRONIE VULPESCU, fost arhiereu Craioveanul, locțiitor din noiembrie 1912, ales la 5 mai 1913, investit la 7 mai și înscăunat la 16 iunie 1913 — înlăturat de autoritățile germane de ocupație la 19 mai 1917; retras la 8 iunie 1918, † 6 septembrie 1923, mormîntul în cimitirul de la Cernica.

Locțiitor: arhiereul *Meletie Dobrescu Gălățeanul*, instalat 3 martie 1918—toamna an. 1918, † 30 noiembrie 1923, mormîntul în cimitirul Belu.

ANTIM PETRESCU, fost arhiereu Botoșăneanul, ales la Iași, la 3 iulie 1918, investit 5 iulie, înscăunat în septembrie 1918; alegerea anulată la 6 noiembrie 1918. Conduce în continuare pînă la † 6 septembrie 1919, mormîntul lîngă bolnița Episcopiei.

Locțiitor: arhiereul *Alexie Șerban Craioveanul*, septembrie 1919—1 aprilie 1920, † 1921, mormîntul la Iași.

VARTOLOMEU STĂNESCU, fost arhiereu Băcăuanul, locțiitor de la 1 aprilie 1920, ales la 17 martie 1921, investit la 7 aprilie și înscăunat la 24 aprilie 1921, — pensionat la 1 noiembrie 1938, † 2 noiembrie 1954, mormîntul în cimitirul mî-năstirii Bistrița-Vîlcea.

Locțiitor: arhiereul *Irineu Mihălcescu Tîrgovișteanul*, 1 noiembrie 1938—1 noiembrie 1939.

La 1 noiembrie 1939 se desființează Episcopia Rîmnicului, înființîndu-se pe aceeași dată Mitropolia Olteniei. Episcopia reînființată la 20 aprilie 1945.

Locțiitori: arhiereul *Athanasie Dincă Bîrlădeanul*, 21 aprilie 1945, instalat la 26 aprilie 1945—11 martie 1948, † 6 ianuarie 1973, mormîntul în cimitirul de la Cernica;

episcopul *IOSIF GAFTON al Argeșului*, 11 martie 1948 — 5 februarie 1949.

La 5 februarie 1949 eparhia se contopește cu a Argeșului, sub denumirea: Episcopia Rîmnicului și Argeșului, sub conducerea episcopului *IOSIF GAFTON*, înscăunat la 27 martie 1949 (aprobarea Statului la 24 februarie 1949).

MITROPOLIA OLTENIEI

Înființată la 1 noiembrie 1939, cu reședința la Craiova.

Locțiitor: arhiereul *Irineu Mihălcescu Rîmniceanul*, numit la 7 noiembrie, instalat la 12 noiembrie 1939—29 noiembrie 1939, apoi mitropolit al Moldovei.

NIFON CRIVEANU, fost la Huși, ales la 30 noiembrie 1939, investit la 12 decembrie 1939 și înscăunat la 21 decembrie 1939 — pensionat la 20 aprilie 1945, † 14 iunie 1970, mormîntul în cimitirul de la Cernica.

Mitropolia desființată la 20 aprilie 1945.

În 1947 s-a înființat Arhiepiscopia Craiovei (hotărîrea Adunării deputaților din 24 mai 1947, publicată în Monitorul Oficial din 18 iunie 1947).

Locțiitor: arhiereul *Eugenie Laiu Suceveanul* din iunie 1947; † 1 aprilie 1967, mormîntul în cimitirul mănăstirii Horaița.

FIRMILIAN MARIN ales la 20 noiembrie 1947, hirotonit la 30 noiembrie, investit la 22 decembrie și înscăunat la 28 decembrie 1947.

La 5 februarie, Arhiepiscopia e ridicată la treapta de Mitropolie (aprobată de Conducerea de Stat ca Mitropolie la 24 februarie). Arhiepiscopul și mitropolitul Firmilian înscăunat la 25 martie 1949—† 29 octombrie 1972, mormîntul în catedrala mitropolitană din Craiova.

Locțiitor de arhiepiscop: episcopul-vicar *Nestor Vornicescu Severineanul*, noiembrie 1972—ianuarie 1973.

TEOCTIST ARĂPAȘ, fost la Arad, ales la 28 ianuarie 1973, investit și înscăunat la 25 februarie 1973—25 septembrie 1977, apoi mitropolit al Moldovei și Sucevei.

Locțiitor: mitropolitul *Nicolae Corneanu* al Banatului, octombrie 1977—aprilie 1978,

NESTOR VORNICESCU, fost episcop-vicar Severineanul, ales la 20 aprilie 1978, înscăunat la 23 aprilie 1978.

EPISCOPIA STREHAIEI

DANIIL, c. vara an. 1672—c. aprilie 1679, † c. 1688, mormîntul la schitul Babele.

EPISCOPIA BUZĂULUI

DOSITEI (?), primele decenii ale sec. XVI.

PAISIE, înainte de 8 septembrie 1525—1543 (după 7 iulie).

ANANIA, 1543 (înainte de 17 septembrie)—a doua jumătate a an. 1544, apoi mitropolit.

IEREMIA, sfârșitul an. 1544—d. 9 noiembrie 1557 (probabil ucis la 3 martie 1558).

ILARION, c. 1558—a doua jumătate an. 1568, † după 25 octombrie 1577 sau 1579.

ATHANASIE, a doua jumătate an. 1568—vara 1583.

LUCA din Cipru, vara an. 1583—toamna 1602, apoi mitropolit.

CHIRIL, c. 1602—c. 1617 (după 26 aprilie) retras sau înlăturat, † după 1621.

EFREM TRUFĂȘEL, c. 1617 (înainte de 7 ianuarie 1618) — † 1637 (după 30 ianuarie).

ȘTEFAN, 1637 (înainte de 30 iulie)—c. 1648 (după 6 mai).

SERAFIM, c. 1648—21 martie 1668, apoi la Rîmnic.

GRIGORIE, 4 aprilie 1668—† 1691 (înainte de 10 iunie), mormîntul la Episcopie sau la Golești.

MITROFAN, fost la Huși, 10 iunie 1691—† vara 1702.

DAMASCHIN DASCĂLUL, 3 octombrie 1702—începutul an 1708 (între 22 februarie și 14 aprilie), apoi la Rîmnic.

IOASAF, 14 aprilie 1708—† vara 1716.

DANIIL, 1 octombrie 1716—19 august 1719, apoi mitropolit.

ȘTEFAN, 14 septembrie 1719—începutul lui ianuarie 1732, apoi mitropolit.

MISAIL, 8 ianuarie 1732—14 octombrie 1739, plecat în Rusia, † Kiev, 1740.

Locțiitor: arhimandritul *Sofronie*, egumenul mănăstirii Argeș, noiembrie 1739—1740.

METODIE, 2 ianuarie 1741—† 23 martie 1748.

FILARET MIHALITZIS, 24 martie 1748—c. septembrie 1753, apoi mitropolit.

ANTIM, d. septembrie 1753—31 august 1756, caterisit.

RAFAIL, 12 aprilie 1757, — retras 4 septembrie 1763.

COSMA POPESCU, 30 septembrie 1763—9 octombrie 1787, apoi mitropolit.

DOSITEI FILITTI, 11 octombrie 1787—25 septembrie 1793, apoi mitropolit.

COSTANDIE FILITTI, 18 octombrie 1793, hirotonit 30 octombrie 1793, înlăturat 27 iulie 1819, † 8 septembrie 1827, mormîntul în biserica Sf. Dumitru din București.

GHERASIM RĂTESCU, 27 (29) iulie 1819—retras la 9 septembrie 1824, † ianuarie 1844, mormîntul la Căldărușani.

CHESARIE, 5 aprilie 1825—† 30 noiembrie 1846, mormîntul în curtea Episcopiei.

FILOTEI, locțiitor (arhimandrit), decembrie 1846—14 septembrie 1850; ales episcop 14 (15) septembrie 1850, investit la 17 septembrie, hirotonit la 27 octombrie, înscăunat la 5 noiembrie 1850—pus în retragere la 19 iunie 1859, † 16 august 1860, mormîntul la mînăstirea Ciolanu, apoi în curtea Episcopiei.

Locțiitori: arhimandritul *Dionisie Romano*, 19 iunie 1859, hirotonit arhiepiscop titular Traianopoleos la 3 februarie 1862, înlăturat la 10 martie 1864;

arhimandritul *Ghenadie Țeposu*, martie 1864—10 mai 1865, apoi la Argeș;

Atanasie Stoenescu Troadas, numit prin decret, 10 mai 1865; n-a funcționat.

DIONISIE ROMANO, numit prin decret la 26 (31) mai 1865—† 18 ianuarie 1873, mormîntul în curtea Episcopiei.

INOCHENTIE CHIȚULESCU, fost arhiepiscop Sotiriupoleos și locțiitor la Rîmnic, ales la 24 ianuarie 1873, investit la 30 ianuarie și înscăunat la 18 iunie 1873—† 13 noiembrie 1893, mormîntul în cimitirul Belu.

Locțiitor: arhiepiscopul *Valerian Ștefănescu Rîmniceanul*, noiembrie 1893—martie 1894, † 8 martie 1928, mormîntul în grădina din fața Episcopiei Romanului.

DIONISIE CLIMESCU, fost arhiepiscop Craioveanul, ales la 14 martie 1894, investit la 20 martie și înscăunat la 25 martie 1894—† 5 aprilie 1921, mormîntul în curtea Episcopiei.

Locțiitor: arhiepiscopul *Teofil Mihăilescu Rîmniceanul*, 15 aprilie 1921—1 aprilie 1923, † 21 iunie 1926, mormîntul în cimitirul de la Cernica.

GHENADIE NICULESCU, ales la 29 martie 1923, hirotonit 13 aprilie, investit la 10 mai și înscăunat la 24 mai 1923—† 29 august 1942, mormîntul în curtea Episcopiei.

- Locțiitor: arhiepiscopul *Valerie Moglan Botoșăneanul*, din 5 septembrie 1942—ianuarie 1943, † 13 august 1949, mormântul la cimitirul mănăstirii Neamț.
- ANTIM ANGHELESCU, fost arhiepiscop Craioveanul, ales la 11 ianuarie 1944, investit la 6 mai și înscăunat la 21 mai 1944, retras 1 septembrie 1979, † 8 februarie 1980, mormântul lângă catedrala din Buzău.
- ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, fost episcop-vicar patriarhal (Ploieșteanul), ales la 9 decembrie 1979, înscăunat la 13 ianuarie 1980.

EPISCOPIA ARGEȘULUI

- IOSIF, ales 18 octombrie 1793, întărit de patriarhul ecumenic la 17 noiembrie 1793, investit 13 decembrie 1793—† 27 octombrie 1820, mormântul în biserica mănăstirii Antim.
- ILARION GHEORGHIADIS, ales 1 (20) noiembrie 1820, hirotonit 21 noiembrie 1820, mai 1821, retras la Brașov.
- GRIGORIE RÎMNICEANUL, ales 13 februarie 1823, hirotonit 18 februarie 1823—† 20 iulie 1828, mormântul la mănăstirea Antim.
- ILARION GHEORGHIADIS, a doua oară, toamna 1828—† 7/8 ianuarie 1845, mormântul la mănăstirea Antim.
- Locțiitor: arhiepiscopul *Samuil Tărtășescu Sinadon*, 13 ianuarie 1845—† 30 septembrie 1849, mormântul la mănăstirea Vieroș.
- CLIMENT, întâi ca arhimandrit și «cîrmuitor vremelnic» de la 3 ianuarie 1850; ales episcop la 14 (15) septembrie 1850, investit la 17 septembrie, hirotonit la 29 octombrie 1850—† 8 octombrie 1862.
- Locțiitor: arhiepiscopul *Neofit Scriban de Edesa*, 30 octombrie (întărit la 1 noiembrie) 1862; la 10 mai 1865 numit episcop prin decret; demisionat la 20 mai 1865.
- GHENADIE ȚEPOSU, numit prin decret la 26 mai 1865—suspendat la 19 iulie 1868 (se retrage la 12 noiembrie 1868); † 30 noiembrie 1877, mormântul în cimitirul de la Cernica.
- Locțiitor: arhiepiscopul *Neofit Scriban de Edesa*, a doua oară, 19 iulie 1868—18 ianuarie 1873; † 9 octombrie 1884, mormântul în biserica din Burdujeni sat—Suceava.
- IOSIF NANIESCU, fost arhiepiscop Mireon, ales la 18 ianuarie 1873—10 iunie 1875, apoi mitropolit al Moldovei.
- GHENADIE PETRESCU, fost arhiepiscop Piteșteanul, locțiitor din 21 (încăunat 29) iunie 1875; ales episcop la 14 februarie 1876, investit la 22 februarie și înscăunat la 14 martie 1876—18 mai 1893, apoi mitropolit primat.
- GHERASIM TIMUȘ, fost arhiepiscop Piteșteanul, locțiitor din 1 iunie 1893, ales episcop la 14 martie 1894, investit la 20 martie și înscăunat la 27 martie 1894—† 22 decembrie 1911, mormântul în curtea mănăstirii Turnu.
- CALIST IALOMIȚEANU, fost arhiepiscop Botoșăneanul, ales la 4 februarie 1912, investit la 12 februarie 1912, înscăunat în februarie 1912—† 18 mai 1917, mormântul în cimitirul Belu.
- Locțiitor: arhiepiscopul *Evghenie Humulescu Piteșteanul*, mai 1917—3 iulie 1918.
- TEOFIL MIHĂILESCU, fost arhiepiscop Ploieșteanul, ales la Iași, la 3 iulie 1918, investit la 5 iulie și înscăunat la 4 septembrie 1918; alegerea anulată la 6 noiembrie 1918; † 21 iunie 1926, mormântul în cimitirul de la Cernica.
- Locțiitori: arhiepiscopul *Vartolomeu Stănescu Băcăuanul*, 1 aprilie 1919—1 aprilie 1920, apoi la Rîmnic; arhiepiscopul *Evghenie Humulescu Piteșteanul*, 1 aprilie 1920—martie 1921.
- VISARION PUIU, ales 17 martie 1921, hirotonit și investit la 25 martie, înscăunat la 27 martie 1921—29 martie 1923, apoi la Hotin (Bălți).
- Locțiitor: arhiepiscopul *Evghenie Humulescu Piteșteanul*, martie 1923—5 iunie 1923, † 23 martie 1931, mormântul în curtea mănăstirii Turnu.
- NICHITA DUMA, ales la 5 iunie 1923, hirotonit la 20 iulie, investit la 9 noiembrie și înscăunat la 18 noiembrie 1923—† 16 aprilie 1936, mormântul în curtea mănăstirii Turnu.
- GRIGORIE LEU, fost arhiepiscop Botoșăneanul, ales la 30 aprilie 1936, investit la 2 iunie și înscăunat la 7 iunie 1936—11 iunie 1940, apoi la Huși.
- Locțiitori: episcopul *Dionisie Erhan*, delegat la 16 iulie 1940—11 iulie 1941, † 17 septembrie 1943, mormântul la mănăstirea Suruceni;

Arhiereul *Emilian Antal Tîrgovişteanul*, delegat la 11 iulie 1941—15 ianuarie 1944; † 15 iunie 1971, mormîntul la mînăstirea Toplița.

IOSIF GAFTON, fost arhiereu Sinaitul, ales la 15 ianuarie 1944, investit la 6 mai, înscăunat la 21 mai 1944—5 februarie 1949, cînd devine episcop al Rîmnicului și Argeșului, prin contopirea acestor eparhii.

EPISCOPIA TOMISULUI (CONSTANȚEI)

Înființată la 10 martie 1923, cu reședința la Constanța.

ILARIE TEODORESCU, ales la 29 martie 1923, investit la 10 mai, înscăunat la 3 iunie 1923—† 27 septembrie 1925, mormîntul în cimitirul Belu.

GHERONTIE NICOLAU, fost arhiereu Silistreanul, și locțiitor de episcop, ales la 4 februarie 1926, investit la 11 martie și înscăunat la 14 martie 1926 — retras la 1 noiembrie 1942, † 28 decembrie 1948, mormîntul în cimitirul de la Cernica.

Locțiitor: arhiereul *Eugenie Laiu Suceveanul*, 1942—1944; † 1 aprilie 1967, mormîntul în cimitirul mînăstirii Horaița.

CHESTARIE PĂUNESCU, ales la 10 ianuarie 1944, hirotonit la 23 ianuarie, investit la 6 mai și înscăunat în mai 1944—26 februarie 1950, cînd devine episcop al Dunării de Jos (contopită cu a Tomisului), † 30 octombrie 1975, mormîntul în catedrala din Galați.

*

MITROPOLIA MOLDOVEI

IOSIF, înainte de 1386—după 1408 (c. 1415); recunoscut oficial de Patriarhia ecumenică la 26 iulie 1401. Reședința la Suceava.

Meletie (episcop-vicar, sau episcop la Rădăuți), înainte de 1386—î. 1401.

Teodosie, c. 1386—1391, numit de Patriarhia ecumenică; n-a funcționat.

Jeremia, 1392, numit de Patriarhia ecumenică; n-a funcționat.

MACARIE, fost de Poleainina, 1416—c. 1428, numit de împăratul Bizanțului Manuil II Paleologul.

DAMIAN, 1437, numit de Patriarhia ecumenică.

IOACHIM, fost de Agathopolis, 15 noiembrie 1447, numit de împăratul Ioan VIII Paleologul.

TEOCTIST (I), c. 1453—† 18 noiembrie 1477, mormîntul în pridvorul bisericii mînăstirii Putna.

GHEORGHE (I), (în schimnicie David), noiembrie/decembrie 1477—† 1 aprilie 1508.

TEOCTIST (II), fost la Roman, c. aprilie 1508—† 15 ianuarie 1528 (în schimnicie Teodor), mormîntul în pridvorul bisericii mari de la Neamț.

CALISTRAT, 1528—1530 (între 2 mai și 20 august).

TEOFAN (I), fost la Rădăuți, 1530 (înainte de 20 august) — † 1546, mormîntul la Voroneț (?).

GRIGORIE (I) Roșca, 1546 (după 13 mai) — 1551 (după 21 martie), retras sau înlăturat; † 5 februarie 1570; mormîntul în pridvorul bisericii de la Voroneț.

GHEORGHE (II), vara an. 1551—1552 (după 1 septembrie); ars de viu în 1572/74.

GRIGORIE (II), de la Neamț, 1552/53 (atestat la 2 iunie 1553) — 1564, înlăturat; † după 28 octombrie 1579, mormîntul la Neamț.

TEOFAN (II), 23 septembrie 1564—1572, după februarie, înlăturat, retras în Transilvania.

ANASTASIE, fost la Roman, 1572 (după luna februarie) — sfîrșitul an. 1577 sau începutul an. 1578, retras sau înlăturat, † după 20 octombrie 1587, mormîntul la Putna.

TEOFAN (II), a doua oară 1578 (înainte de 22 februarie) — sfîrșitul an. 1581, retras în Polonia.

Locțiitor: *Nicanor* al Romanului, sfîrșitul an. 1581—c. septembrie 1582.

TEOFAN (II), a treia oară, septembrie 1582 — sfîrșitul an. 1587, retras la Muntele Athos, † 1598, mormîntul la biserica mare a mînăstirii Dohiariu.

GHEORGHE (III) MOGHILĂ (MOVILĂ), fost la Rădăuți, 1588 (între 11 ianuarie—15 octombrie) — august 1591, plecat în Tirol și Polonia.

- NICANOR, a doua oară, toamna an. 1591—prima jumătate an. 1594, apoi la Roman pînă în 1595; † d. 1607 (în schimnicie Nil?), mormîntul la Agapia veche.
- MITROFAN, fost la Roman, prima jumătate an. 1594—aprilie 1595, înlăturat; † după 29 iulie 1600.
- MARDARIE, fost la Rădăuți, aprilie/mai 1595—august/septembrie 1595, înlăturat, † după 1614, mormîntul la Muntele Athos.
- GHEORGHE MOVILĂ, a doua oară, august/septembrie 1595—mai 1600, retras în Polonia.
- DIONISIE RALLY PALEOLOGUL, fost al Tîrnovei, mai 1600—septembrie 1600, plecat din Moldova, † d. 1620.
- GHEORGHE MOVILĂ, a treia oară, septembrie 1600—† ianuarie/februarie 1605, mormîntul la Sucevița.
- TEODOSIE BARBOVSCHI, fost al Rădăuți, 1605 (înainte de 15 aprilie) — † 23 februarie 1608, mormîntul la Sucevița.
- ANASTASIE CRIMCA, fost la Rădăuți și Roman, 1608 (după 23 februarie, documentar 15 iunie 1608) — 1617 (după 30 mai), înlăturat.
- TEOFAN (III), 1617 (înainte de 12 iulie)—1619 (după 23 aprilie), înlăturat, † după 22 octombrie 1640, mormîntul la Slatina.
- ANASTASIE CRIMCA, a doua oară, 1619 (înainte de 16 mai)—† 19 ianuarie 1629, mormîntul în pronaosul bisericii mari de la Dragomirna.
- ATANASIE, fost la Rădăuți și Roman, 1629 (înainte de 21 aprilie)—† 13 iulie 1632, mormîntul în pridvorul bisericii de la mînăstirea Bistrița.
- VARLAAM, septembrie 1632, hirotonit la 23 septembrie 1632, retras la Secu în 1653 (c. aprilie), † între 18 august și 19 decembrie 1657, mormîntul la mînăstirea Secu, lîngă zidul de sud al bisericii mari.
- GHEDEON (I), fost la Huși, 1653 (c. iulie) — sfîrșitul an. 1659, retras.
- SAVA (I), fost la Huși, Rădăuți și Roman, sfîrșitul an. 1659 sau începutul an. 1660 (înainte de 6 martie 1660)—† 5 ianuarie 1664, mormîntul la Secu, lîngă biserica mare.
- GHEDEON (I), a doua oară, ianuarie 1664 (înainte de 12)—† 1671 (după 4 iulie), mormîntul la Secu, lîngă biserica mare.
- DOSOFTEI, fost la Huși și Roman, iulie 1671 (între 4 și 29)—1674 (februarie/martie), retras în Polonia.
- TEODOSIE, fost la Rădăuți și Roman, 1674 (înainte de 15 aprilie)—1675 (î. 10 mai), înlăturat, † după 15 august 1694, ucis de tătari (?), mormîntul la schitul Crucea de la Brazi.
- DOSOFTEI, a doua oară, î. 10 mai 1675—1686 (c. sept.—oct. 1686), retras în Polonia, † Zolkiew, 13 decembrie 1693, mormîntul la Zolkiew (azi Nesterov, R. S. S. Ucraineană).
- La 29 martie 1677 scaunul mitropolitan a fost mutat oficial de la Suceava la Iași. Locțiitor: *Calistru Vartic*, fost la Huși, 1686 (înainte de 15 octombrie 1686)—1689.
- SAVA (II), fost la Roman, c. prima jumătate a an. 1689—sfîrșitul an 1701 sau începutul an. 1702 (d. 15 noiemb. 1701) retras, † după 25 iunie 1705, mormîntul la Putna (?).
- MISAIL, fost la Rădăuți și Roman, sfîrșitul an. 1701 sau începutul an. 1702 — retras după 1 august 1708, † d. 30 iunie 1709, mormîntul la Secu, lîngă biserica mare.
- GHEDEON (II), fost la Rădăuți, 1708 (între 1 aug. și 17 oct.)—† 1725 mormîntul la Agapia, în pridvorul bisericii mari.
- GHEORGHE (IV), fost la Roman, sfîrșitul an. 1725—† 1729 mormîntul la Moldovița (?).
- ANTONIE, fost la Rădăuți, toamna an. 1729—octombrie 1739; retras în Rusia, mitropolit de Cernigov și Bielgorod, † ian. 1748 sau 1749, mormîntul la Lavra Pecerska din Kiev.
- NICHIFOR, fost mitropolit de Sidis, sfîrșitul an. 1739 sau începutul an. 1740—27 octombrie 1750, retras, † 14 februarie 1751 mormîntul la Mitropolie.
- IACOB PUTNEANUL, fost la Rădăuți, 13 noiembrie 1750—ianuarie/februarie 1760 (înainte de 20 februarie), retras, † 15 mai 1778, mormîntul în pridvorul bisericii mînăstirii Putna.
- GAVRIIL CALLIMACHI, fost mitropolit al Salonicului, 15 aprilie 1760—†20 februarie 1786, mormîntul la Mitropolia veche (biserica Sf. Gheorghe).

- LEON GHEUCĂ, 2 martie 1786—† 1788 (sfârșitul lunii decembrie), mormîntul la Mitropolia veche (biserica Sf. Gheorghe).
- Locțiitori: episcopii *Antonie al Romanului și Iacob Stamati al Hușilor*, 1789.
- Exarh (locțiitor): arhiepiscopul rus *Ambrozie Serebrenicov*, fost al Ecaterinoslavului și Poltavei, sfârșitul an. 1789—începutul an. 1792, numit de Sinodul Bisericii ruse, † 13 oct. 1792, mormîntul la mînăstirea Înălțarea Sf. Cruci din Poltava.
- GAVRIIL BĂNULESCU-BODONI, hirotonit la 26 decembrie 1791 ca episcop de Cetatea Albă și Bender, numit mitropolit al Moldovei de Sinodul Bisericii Ruse la 10 februarie 1792—aprilie 1792, retras în Rusia.
- IACOB STAMATI, fost la Huși, 21 iunie 1792—† 11/12 martie 1803, mormîntul la Mitropolia veche (biserica Sf. Gheorghe).
- VENIAMIN COSTACHI, fost la Huși și Rîman, 18 martie 1803—20 februarie 1808, retras la Neamț.
- «Vechil»: *Gherasim Clipa al Romanului*, din 25 martie 1808—mai 1808.
- GAVRIIL BĂNULESCU, numit exarh al Bisericilor din Țara Românească și Moldova de țarul Rusiei (27 martie 1808); instalat la Iași la 22 mai 1808; conduce efectiv Mitropolit Moldova pînă după pacea de la București (16 mai 1812); retras în Rusia; mitropolit al Basarabiei din 1813; † 30 martie 1821, mormîntul la mînăstirea Căpriană.
- VENIAMIN COSTACHI, a doua oară, octombrie 1812—vara an. 1821 (septembrie?), retras.
- Locțiitor: («vêchil»): episcopul *Meletie Lefter al Hușilor*, 1 octombrie 1821—ianuarie/februarie 1823.
- VENIAMIN COSTACHI, 1823 (sfârșitul lunii ianuarie sau începutul lui februarie)—18 ianuarie 1842, retras la Slatina; † 18 decembrie 1846, mormîntul la mînăstirea Slatina, apoi în noua catedrală mitropolitană din Iași (1887).
- Locțiitor: arhiereul *Filaret Beldiman Apamias*, februarie 1842—februarie 1844, † 1848.
- MELETIE LEFTER Brandaburul, fost la Huși și Roman, 2 februarie 1844—† 19 iunie 1848, mormîntul la Mitropolia veche (biserica Sf. Gheorghe).
- Locțiitori: arhiereul *Meletie Stavropoleos Burdujanul*, fost în 1821 la Roman, iunie 1848—16 august 1849, † 1850, mormîntul la mînăstirea Burdujeni; arhiereul *Mardarie Apamias*, 16 august 1849—10 februarie 1851; † 7 decembrie 1854, mormîntul la mînăstirea Coșula.
- SOPRONIE MICLESCU, fost la Huși, 10 februarie 1851—suspendat la 7 noiembrie 1860, retras la 18 ianuarie 1861, † 18 mai 1861, mormîntul în pridvorul bisericii mari de la Neamț.
- Locțiitori: arhiereul *Meletie Racoviță Sardeon*, din 7 noiembrie 1860; arhiereul *Chesarie Răsmeriță Sinadon*, sfârșitul an. 1860—7 mai 1863, retras; † 19 august 1888, mormîntul în mînăstirea Agafton.
- CALINIC MICLESCU, întii locțiitor ca arhiereu *Hariupoleos* — din 7 mai 1863—10 mai 1865. Numit mitropolit prin decret, 10 mai 1865—31 mai 1875, apoi mitropolit primat. Suspendat între 6 aprilie 1866 și 2 iunie 1866, cînd girează episcopii de Roman, Huși și Dunărea de Jos.
- IOSIF NANIESCU, fost la Argeș, ales la 10 iunie 1875, investit la 15 iunie și înscăunat la 6 iulie 1875—† 26 ianuarie 1902, mormîntul la Mitropolie, lîngă biserica Sf. Gheorghe.
- PARTENIE CLINCENI, fost la Dunărea de Jos, ales la 8 februarie 1902, investit la 14 februarie și înscăunat la 24 februarie 1902—31 decembrie 1908, retras, † 19 ianuarie 1910, mormîntul la cimitirul Belu.
- PIMEN GEORGESCU, fost la Dunărea de Jos, ales la 5 februarie 1909, investit la 8 februarie și înscăunat la 15 februarie 1909—† 11/12 noiembrie 1934, mormîntul în cimitirul din Provița-Prahova.
- NICODIM MUNTEANU, fost la Huși, apoi stareț la Neamț, ales la 23 ianuarie 1935, investit la 30 ianuarie și înscăunat la 4 februarie 1935—30 iunie 1939, apoi patriarh.
- Locțiitor de arhiepiscop: arhiereul *Valerie Moglan Botoșăneanul*, iunie—decembrie 1939, † 14 august 1949, mormîntul în cimitirul mînăstirii Neamț.

IRINEU MIHĂLCESCU, fost arhiereu Tîrgovișteanul și Rîmniceanul, loctiitor la Rîmnic și Craiova, ales la 29 noiembrie 1939, investit la 12 decembrie și înscăunat la 17 decembrie 1939—retras la 16 august 1947, † 3 aprilie 1948, mormîntul în cimitirul de la Agapia.

JUSTINIAN MARINA, fost arhiereu Vasluiianul, loctiitor din august 1947; ales la 19 noiembrie 1947, investit la 22 decembrie și înscăunat la 28 decembrie 1947—24 mai 1948 cînd a fost ales patriarh. Conduce în continuare pînă în februarie 1950.

SEBASTIAN RUSAN, fost arhiepiscop al Sucevei și Maramureșului, devine mitropolit prin desființarea acestei Arhiepiscopii (hotărîrea Adunării Naț. Bis. din 26 februarie 1950), investit și înscăunat la 25 martie 1950—† 15 septembrie 1956, mormîntul în curtea Mitropoliei, lîngă biserica Sf. Gheorghe.

Loctiitor: patriarhul *Justinian Marina*, din septembrie 1956.

IUSTIN MOISESCU, fost mitropolit al Ardealului, ales la 10 ianuarie 1957, investit la 12 ianuarie și înscăunat la 13 ianuarie 1957—12 iunie 1977, apoi patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Conduce în continuare, ca loctiitor, pînă în septembrie 1977.

TEOCTIST ARĂPAȘ, fost mitropolit al Olteniei, ales la 25 septembrie 1977, înscăunat la 9 octombrie 1977.

EPISCOPIA ROMANULUI

IOAN (?) și

SAMUIL (?), primele decenii ale sec. XV.

CALIST, înainte de 30 septembrie 1445—c. 1451, mormîntul la Neamț.

TARASIE, înainte de 13 august 1464—după 14 octombrie 1473.

VASILE, înainte de 2 februarie 1484—c. 1500 (după 31 august 1499).

TEOCTIST, 1500, după 17 martie—c. aprilie 1508, apoi mitropolit.

MACARIE (I), c. 1508—c. 1518 (după 7 octombrie 1517).

DOROTEL, c. 1518—c. 1531.

MACARIE (II), 23 aprilie 1531—1548 (după 2 martie), înlăturat.

GHEORGHE (?), 1548—c. iunie 1551, apoi mitropolit.

MACARIE (II), a doua oară, c. iunie 1551—† 1 ianuarie 1558, mormîntul la Rîșca.

ANASTASIE, începutul an. 1558—1572 (după februarie), apoi mitropolit.

NICANOR, c. 1572—c. 1574/75, înlăturat.

EUSTATIE, c. 1575 (după 30 martie)—c. 1580 (d. 5 februarie), retras, mormîntul la Putna (schimnicul Eremia).

NICANOR, a doua oară, c. 1580—c. septembrie 1582 (după 5 august), înlăturat.

AGAFTON, sfîrșitul 1582 (înainte de noiembrie)—1591 (după septembrie), înlăturat.

MITROFAN (I), sfîrșitul an. 1591 sau începutul an. 1592—prima jumătate a anului 1594, apoi mitropolit.

NICANOR, a treia oară (adus de la Mitropolie), prima jumătate an. 1594—august/septembrie 1595, înlăturat, † d. 1607, mormîntul la Agapia.

AGAFTON, a doua oară, august/septembrie 1595—mai 1600, retras în Polonia.

FILOTEL, 15 iunie 1600—septembrie 1600, înlăturat, mai tîrziu la Huși.

AGAFTON, a treia oară, septembrie 1600—† 1606 (după 20 ianuarie).

ANASTASIE CRIMCA, fost la Rădăuți, 1606 (înainte de 12 mai)—d. 23 februarie 1608, apoi mitropolit.

MITROFAN (II), d. februarie 1608 (înainte de 15 iunie)—c. începutul an. 1613 (după 9 septembrie 1612), retras sau înlăturat, mai tîrziu la Huși.

PAVEL, începutul an. 1613 (înainte de 30 martie)—sfîrșitul anului 1615 sau prima jumătate an. 1616 (după 28 iulie 1615), retras sau înlăturat, mai tîrziu la Huși.

ATANASIE, fost la Rădăuți, c. prima jumătate a an. 1616 (înainte de 28 decembrie 1616)—începutul an. 1629 (între 19 ianuarie și 21 aprilie), apoi mitropolit.

DIONISIE, fost la Rădăuți, 1629 (înainte de 21 aprilie), sfîrșitul an. 1633 (după 26 august), retras, † după 8 aprilie 1639, mormîntul la Dragomirna (?).

- BENEDICT, fost la Vad, sfârșitul an. 1633—începutul an. 1634, retras, † după 19 mai 1636, mormîntul la Sucevița (?).
- MITROFAN (II), a doua oară, 1634 (înainte de 11 iulie) — retras în 1639 (după 21 iunie), † 1641, mormîntul la Secu, lângă biserica mare.
- DOSOFTEI, începutul lunii iulie 1639—† 1641 (după 25 februarie), mormîntul la Tazlău (?).
- EVLOGHIE, fost la Rădăuți, 1641 (înainte de 6 martie)—† 1644 (între 18 aprilie și 25 iunie).
- ANASTASIE, fost la Rădăuți, c. mijlocul anului 1644—începutul an. 1658, mormîntul în pridvorul bisericii de la Moldovița.
- SAVA (I), fost la Huși și Rădăuți, 1658 (înainte de 10 mai), sfârșitul anului 1659 sau începutul anului 1660, apoi mitropolit.
- DOSOFTEI, fost la Huși, 1660 (înainte de 29 martie)—iulie 1671 (între 4 și 29), apoi mitropolit.
- TEODOSIE, fost la Rădăuți, a doua jumătate a anului 1671 (probabil iulie)—începutul an. 1674, (înainte de 15 aprilie), apoi mitropolit.
- IOAN, fost la Huși, 1674, (înainte de 31 martie)—† c. 1685, mormîntul la Secu, lângă biserica mare.
- SAVA (II), c. 1685 (înainte de 25 august) — prima jumătate an. 1689, apoi mitropolit.
- MISAIL, fost la Rădăuți, prima jumătate an. 1689—sfârșitul an. 1701 sau începutul an. 1702, apoi mitropolit.
- LAVRENTIE, fost la Rădăuți, începutul an. 1702 (înainte de 28 ianuarie)—retras în decembrie 1706; † după 18 aprilie 1710.
- PAHOMIE, ianuarie 1707 (hirotonit 18 ian.) — retras d. 2 noiembrie 1713; † 1724, mormîntul în paraclisul Sf. Ștefan din Lavra Pecerska-Kiev.
- SAVA (III), fost la Huși, 1713 (înainte de 20 decembrie)—începutul an. 1718 (ultima atestare în 19 sept. 1717).
- GHEORGHE, 1718 (înainte de 20 aprilie)—sfârșitul an. 1725, apoi mitropolit.
- ATANASIE, 1725 (înainte de 28 decembrie)—c. 1730 (după 17 aprilie 1729).
- DANIIL, c. 1730 (înainte de 20 martie 1731)—c. începutul an. 1733.
- ATANASIE, a doua oară, c. 1733, înainte de 1 aprilie—începutul an. 1734.
- GHEDEON, fost la Huși, începutul an. 1734—† a doua jumătate an. 1743, mormîntul la Secu (?).
- TEOFIL, fost la Huși, a doua jumătate a anului 1743—† 1 septembrie 1747, mormîntul în pridvorul bisericii mari de la Neamț.
- IOANICHIE, 15 septembrie 1747—† 15 ianuarie 1769, mormîntul în pridvorul bisericii mari de la Neamț.
- LEON GHEUCĂ, 2 februarie 1769—începutul lunii martie 1786, apoi mitropolit.
- IACOB (Grecul), 1 martie 1786—† 25 octombrie 1786, mormîntul la Focșani.
- ANTONIE, 19 iulie 1787—mai 1796 mormîntul la Episcopie.
- VENIAMIN COSTACHI, fost la Huși, 1 iunie 1796—18 martie 1803, apoi mitropolit.
- GHERASIM CLIPA-BARBOVSCHI, fost la Huși, 25 martie 1803—† 15 martie 1826, mormîntul la Mitropolia veche din Iași (biserica Sf. Gheorghe). Înlocuit necanonic cu Meletie (mai târziu: Stavropoleos, zis Burdujanul), 12 octombrie 1821—jumătatea an. 1822, înlăturat, mai târziu locțiitor de mitropolit.
- MELETIE LEFTER, fost la Huși, 26 mai 1826—2 februarie 1844, apoi mitropolit.
- VENIAMIN ROSET, 2 februarie 1844 (hirotonit 6 februarie), —† 14 iulie 1851, mormîntul în pridvorul catedralei episcopale. Înlocuit cu arhiereul *Chesarie Răsmeniță Sinadon*, 12 septembrie 1848—iunie 1849, mai târziu locțiitor de mitropolit.
- Locțiitori: arhiereul *Iustin Crivăț de Edesa*, 1851—† 1856, mormîntul la Neamț; arhiereul *Nectarie Hermeziu Sotiriupoleos*, 1856—sept. 1864, mormîntul la Neamț; arhiereul *Athanasie Stoenescu Troadas*, după septembrie 1864—10 mai 1865. Ghenadie Țeposu, numit episcop prin decret, 10 mai 1865; n-a funcționat.
- ATHANASIE STOENESCU, numit prin decret la 26/31 mai 1865, retras la 6 noiembrie 1868; mai târziu la Rîmnic.

- ISAIA VICOL, arhiereu titular Dioclias, loctiitor din noiembrie 1868, episcop la 18 ianuarie 1873—† 20 iunie 1878, mormîntul în pridvorul catedralei episcopale. Loctiitor: arhiereul *Calist Băcăuanul* (fost Stratonichias), iunie 1878—februarie 1879, † 17 iunie 1885, mormîntul în cimitirul mînăstirii Cernica.
- MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU, fost la Dunărea de Jos, ales la 22 februarie 1879, în-tărit la 26 februarie, înscăunat la 3 aprilie 1879—† 16 mai 1892, mormîntul în grădina din fața Episcopiei (capelă).
Loctiitor: arhiereul *Ioanichie Flor Băcăuanul*, mai—decembrie 1892.
- INOCHENTIE MOISIU, fost arhiereu Ploieșteanul, ales la 8 noiembrie 1892, investit la 14 decembrie și înscăunat la 20 decembrie 1892—† 5 aprilie 1894, mormîntul în cimitirul mînăstirii Cernica.
Loctiitor: arhiereul *Ioanichie Flor Băcăuanul*, aprilie 1894—martie 1895.
- IERONIM IONESCU, fost arhiereu Ploieșteanul, ales la 25 februarie 1895, înscăunat la 12 martie 1895—† 6 noiembrie 1896, mormîntul în cimitirul Belu.
- IOANICHIE FLOR, fost arhiereu Băcăuanul, loctiitor din noiembrie 1896, ales episcop la 24 martie 1897, investit la 28 martie și înscăunat la 30 martie 1897—† 28 iunie 1899, mormîntul în cimitirul din Roman.
Loctiitor: arhiereul *Conon Arănescu Băcăuanul*, iulie 1899—februarie 1900, mai tîrziu la Huși și mitropolit primat.
- GHERASIM SAFFIRIN, fost arhiereu Craioveanul, ales la 17 februarie 1900, investit la 20 februarie și înscăunat la 27 februarie 1900—depus de Sf. Sinod la 24 iunie 1911; † 14 februarie 1922, mormîntul la mînăstirea Frăsinei.
Loctiitor: arhiereul *Calist Ialomițeanul Botoșăneanul*, 1911—1912, apoi la Argeș.
- TEODOSIE ATANASIU, fost arhiereu Ploieșteanul, ales la 4 februarie 1912, investit la 12 februarie și înscăunat în februarie 1912—retras la 1 februarie 1923; † 7 februarie 1927, mormîntul la Neamț.
Loctiitor: arhiereul *Ilarion Mircea Băcăuanul*, 1 februarie 1923—iunie 1923.
- LUCIAN TRITEANU, fost arhiereu Craioveanul, ales la 29 martie 1923, investit la 10 mai și înscăunat la 10 iunie 1923—retras în august 1947; † 6 septembrie 1953, mormîntul în curtea Episcopiei.
Loctiitori: episcopul *Partenie Ciopron* al Armatei, 13 septembrie 1947—15 dec. 1947; arhiereul *Ilarion Mircea Băcăuanul*, 15 decembrie 1947—august 1949; † 9 februarie 1950, mormîntul în curtea Episcopiei.
- La 5 februarie 1949 Episcopia se contopește cu a Hușilor sub denumirea: Episcopia Romanului și Hușilor.
- TEOFIL HERINEANU, ales la 8 iunie 1949, hirotonit la 21 august, investit la 26 august și înscăunat la 28 august 1949—19 decembrie 1957, apoi la Cluj.
Loctiitori: episcopul *Teofil Herineanu* al Clujului, 19 decembrie 1957—vara an. 1958; mitropolitul *Iustin Moisescu* al Moldovei și Sucevei, vara an. 1958—dec. 1961.
- PARTENIE CIOPRON, loctiitor din 16 decembrie 1961—ales episcop la 18 februarie 1962, investit și înscăunat la 4 martie 1962—retras 1 ianuarie 1978, † 28 iulie 1980, mormîntul la mînăstirea Văratec.
- EFTIMIE LUCA, fost arhiereu Bîrlădeanul, loctiitor din 1 ianuarie—aprilie 1978; ales episcop la 20 aprilie și înscăunat la 23 aprilie 1978.

EPISCOPIA RĂDĂUȚILOR

(devenită Episcopia apoi MITROPOLIA BUCOVINEI)

- NICOLAE, ȘTEFAN, IOSIF, MELETIE, LAVRENTIE, GRIGORIE, SAVA și GHELASIE, sec. XIV—XV.
- IOANICHIE, înainte de 25 aprilie 1472—1504 (după 1 iunie), mormîntul biserica Sf. Nicolae din Rădăuți.
- PAHOMIE, vara an. 1504—după 30 iunie 1522.
- TEOFAN (I), înainte de 16 ianuarie 1528—1530 (între 2 mai și 20 august), apoi mitropolit.
- TEODOSIE, 1530—c. 1550.
- MITROFAN, c. 1550—c. sfîrșitul an. 1552, înlăturat, † înainte de 20 martie 1554, mormîntul la Probota.
- GHEORGHE, fost la Vad (?), sfîrșitul an. 1552—sau începutul an. 1553—† 1558, mormîntul la Rădăuți (?).

- EFTIMIE, 1558—retras sau înlăturat, c. 1561, mormîntul în pronaosul bisericii de la Humor.
- DIMITRIE, c. 1561—c. 1564, † în Transilvania.
- ISAIA, c. 1564—a doua jumătate an. 1577 (după 9 iulie), retras, † după 7 iulie 1581, mormîntul la Agapia veche.
- GHEORGHE MOGHILA (MOVILĂ), a doua jumătate a anului 1577 (înainte de 22 februarie 1578)—1588 (între 11 ianuarie și 15 octombrie) apoi mitropolit.
- GHEDEON, 1588—c. sfîrșitul an. 1591; † 21 noiembrie 1596, mormîntul la Rîșca.
- MARDARIE, sfîrșitul an. 1591 sau începutul an. 1592—aprilie sau mai 1595, apoi mitropolit.
- AMFILOHIE, 1595 (după luna aprilie)—1598 (după 6 mai).
- TEODOSIE BARBOVSCHI, 1598 (înainte de 15 decembrie)—mai 1600, retras în Polonia.
- ANASTASIE CRIMCA, 19 iunie 1600—septembrie 1600, înlăturat, mai tîrziu episcop la Roman și mitropolit.
- TEODOSIE BARBOVSCHI, a doua oară, septembrie 1600, începutul an. 1605 (înainte de 15 aprilie), apoi mitropolit.
- IOAN, fost la Huși, 1605 (c. aprilie)—1608 (după 15 iunie).
- EFREM, fost la Huși, sfîrșitul an. 1608 (înainte de 9 ianuarie 1609)—1613 (după 30 martie), retras.
- ATANASIE, 1613 (înainte de 1 octombrie)—c. prima jumătate an. 1616, apoi episcop la Roman și mitropolit.
- EFREM, a doua oară, c. prima jumătate an. 1616—c. începutul an. 1623 (după septembrie 1622), retras; † 1626, mormîntul în gropnița mînăstirii Moldovița.
- EVLOGHIE, începutul an. 1623 (înainte de 25 iunie) — 1627 (după 23 mai), retras.
- DIONISIE, 1627 (înainte de 12 decembrie)—1629 (înainte de 21 aprilie), apoi la Roman.
- EVLOGHIE, a doua oară, 1628—c. începutul an. 1639, mai tîrziu la Roman.
- ANASTASIE, c. începutul an. 1639 (înainte de 17 iulie)—c. 1644 (după 5 iulie); apoi la Roman.
- ȘTEFAN, c. 1644—c. 1646.
- TEOFAN (II), c. 1646 (înainte de 8 iunie)—1651 (după 5 iulie).
- IOREST, c. 1651—a doua jumătate an. 1656, retras; † după 1661, mormîntul la Secu, lângă biserica mare.
- SAVA, fost la Huși, a doua jumătate an. 1656 (documentar 20 ianuarie 1657) — începutul an. 1658, apoi episcop la Roman și mitropolit.
- TEOFAN (III), fost la Huși, 1658 (înainte de 10 mai)—sfîrșitul anului 1666 sau începutul an. 1667 (după 18 octombrie 1666), retras, † 1670, ca schimonah, mormîntul la Putna, lângă altar.
- SERAFIM, fost la Huși, 1667 (înainte de 11 aprilie)—1669 (după 6 martie), retras.
- TEODOSIE, sfîrșitul an. 1669 sau începutul an. 1670 (înainte de 4 august 1670)—1671 (după 4 iulie), apoi episcop la Roman și mitropolit.
- SERAFIM, a doua oară, 1671 (după luna iulie)—c. 1685, retras, † după 4 iunie 1688, mormîntul la mănăstirea Miera (?).
- MISAIL (I), c. 1685—începutul 1689, apoi la Roman și mitropolit.
- LAVRENTIE, 1689 (înainte de 8 iunie)—începutul an. 1702, apoi la Roman. Necanonic; Nicolae Vasilevici, hirotonit de mitropolitul Dosoftei în Polonia, înainte de 16 dec. 1691.
- GHEDEON, sfîrșitul an. 1701 sau începutul an. 1702—1708 (între 1 august și 17 octombrie), apoi mitropolit.
- CALISTRU, 1708 (între 1 august și 17 octombrie)—mai 1728, retras, † înainte de 15 ianuarie 1730, mormîntul la Putna.
- ANTONIE, 1728 (înainte de 25 iunie)—sfîrșitul an. 1729, apoi mitropolit.
- MISAIL (II), sfîrșitul an. 1729 (documentar 31 ianuarie 1730)—începutul an. 1735, retras, † 1751 (după 20 aprilie) — în schimnicie Mina, mormîntul la Putna.
- VARLAAM, fost la Huși, februarie 1735—vara an. 1745, † înainte de 21 septembrie 1745.
- IACOB PUTNEANUL, 11 august 1745—13 noiembrie 1750, apoi mitropolit.
- DOSOFTEI HERESCU, ales 13 noiembrie 1750. La 12 decembrie 1781 și-a mutat sediul la Cernăuți (instalat la 30 ianuarie/10 februarie 1782); la 4 iulie 1783 primește titlul de «episcop al Bucovinei» sau «episcop exempt al Bucovinei», † 22 ianuarie/2 februarie 1789, mormîntul la Horecea-Cernăuți.

- DANIIL VLAHOVICI, numit 23 aprilie 1789—† 20 august 1822, mormîntul în curtea mînăstirii Dragomirna.
- ISAIA BALOȘESCU, numit 17 iulie 1823—† 14 septembrie 1834, mormîntul la Putna, lîngă altar.
- EUGENIE (EVGHENIE) HACMAN, numit 8 mai 1835. La 23 ianuarie 1873, ridicat la treapta de mitropolit al Bucovinei și Dalmației, mort înainte de instalare. † 31 martie/12 aprilie 1873, mormîntul în catedrala din Cernăuți.
- La 23 ianuarie 1873 se înființează «Mitropolia Bucovinei și Dalmației», cu reședința în Cernăuți.
- TEOFIL BENDELA, numit 12 noiembrie 1873, hirotonit 21 aprilie 1874 la Sibiu—† 21 iulie/2 august 1875, mormîntul la Horecea.
- TEOCTIST BLAJEVICI, vicar general, numit apoi mitropolit la 22 martie 1877, hirotonit 15/27 mai, înscăunat 22 mai/3 iunie 1877, — † 27 iunie/9 iulie 1879, mormîntul la Cernăuți.
- SILVESTRU MORARU-ANDRIEVICI, vicar general, numit apoi mitropolit la 12 martie 1880—hirotonit 6/18 aprilie 1880 Viena, înscăunat 27 aprilie/9 mai 1880, † 3 aprilie 1895, mormîntul la Cernăuți.
- ARCADIE CIUPERCOVICI, vicar general, numit apoi mitropolit la 16 februarie 1896, hirotonit 7/19 aprilie 1896, înscăunat 7/19 mai 1896—† 5 martie 1902, mormîntul la Cernăuți.
- VLADIMIR REPTA, vicar general cu titlul de «episcop de Rădăuți» (din 1896), numit apoi mitropolit la 17 octombrie 1902, înscăunat 10/23 noiembrie 1902 — retras 1 noiembrie 1924. † 24 aprilie 1926, mormîntul la Cernăuți.
- NECTARIE COTLARCIUC, ales la 7 noiembrie 1924, investit la 9 noiembrie și înscăunat la 10 noiembrie 1924—† 4 iulie 1935, mormîntul la Cernăuți.
- VISARION PUIU, fost la Argeș, ales la 17 octombrie 1935, investit la 30 octombrie și înscăunat la 10 noiembrie 1935—retras în 1940, depus din treaptă de Sf. Sinod la 27 ianuarie 1950.
- TIT SIMEDREA, ales la 13 iunie 1940, investit la 13 martie 1941 și înscăunat la 25 martie 1941 (la Suceava), retras 31 ianuarie 1945, † 9 decembrie 1971, mormîntul în cimitirul de la Cernica.
- Locțiitor: arhiereul *Emilian Antal Tîrgovișteanul*, din 27 februarie 1945—septembrie 1948, † 15 iunie 1971, mormîntul la mînăstirea Toplița.
- La 8 mai 1947 Adunarea deputaților hotărăște ca Mitropolia Bucovinei să devină Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților (cu sediul în Suceava) — Monitorul Oficial din 30 mai 1947 (rămîne același locțiitor).
- La 18 septembrie 1948 devine Arhiepiscopia Sucevei și Maramureșului prin desființarea Episcopiei de Maramureș.
- Titular: arhiepiscopul SEBASTIAN RUSAN, fost episcop al Maramureșului, din 21 septembrie 1948. Și-a încetat existența la 26 februarie 1950, prin contopirea ei cu Arhiepiscopia Iașilor.

EPISCOPIA HUȘILOR

- IOAN, 1598 (între 6 mai și 15 decembrie)—1605 (c. aprilie), apoi la Rădăuți.
- FILOTEI, fost la Roman, 1605 (înainte de 1 iunie)—a doua jumătate an. 1607 (după 29 august).
- EFREM, a doua jumătate an. 1607—sfîrșitul an. 1608, apoi la Rădăuți.
- IOSIF, sfîrșitul an. 1608—c. sfîrșitul an. 1611, apoi scaunul a rămas vacant cîțiva ani
- MITROFAN, fost la Roman, c. începutul an. 1616—1619.
- PAVEL, fost la Roman, 1619 (după 4 mai)—sfîrșitul an. 1620.
- MITROFAN, a doua oară, sfîrșitul an. 1620 (înainte de 12 ianuarie 1621)—c. sfîrșitul an. 1622 (după septembrie).
- PAVEL, a doua oară, c. sfîrșitul an. 1622—1626 (după 23 martie), retras † după 1639, mormîntul la Neamț, în pronaosul bisericii mari.
- MITROFAN, a treia oară, 1626 (înainte de 22 august)—începutul an. 1634 (înainte de 11 iulie), apoi la Roman.

- GHEORGHE, prima jumătate an. 1634—începutul an. 1645, retras.
- GHEDEON, 1645 (înainte de 11 aprilie)—iulie 1653, apoi mitropolit.
- SAVA, a doua jumătate an. 1653—a doua jumătate a an. 1656, apoi episcop la Rădăuți, la Roman și mitropolit.
- TEOFAN, a doua jumătate a anului 1656 (documentar 20 ianuarie 1657)—începutul an. 1658, apoi la Rădăuți.
- DOSOFTEI, 1658 (înainte de 10 mai)—începutul an. 1660, apoi episcop de Roman, și mitropolit.
- SERAFIM, începutul an. 1660 (înainte de 29 martie)—începutul an. 1667, apoi la Rădăuți.
- IOAN, 1667 (înainte de 11 aprilie)—începutul an. 1674, apoi la Roman.
- SOFRONIE, 1674 (înainte de 31 martie)—sfârșitul anului 1676.
- CALISTRU VARTIC, sfârșitul an. 1676—sfârșitul an. 1682, retras.
- MITROFAN, sfârșitul an. 1682 (documentar 11 ianuarie 1683)—1686 (după 25 mai), mai târziu episcop la Buzău.
- Locțiitor : *Calistru Vartic*, 1686—1689.
- VARLAAM (I), a doua jumătate an. 1689—1708 (c. decembrie), retras; † 1712 (înainte de 2 noiembrie), mormîntul la schitul Brădicești.
- SAVA, înainte de 19 ianuarie 1709—1713 (înainte de 20 decembrie), apoi la Roman.
- IOREST, 1713 (înainte de 20 decembrie)—c. sfârșitul anului 1727.
- GHEDEON, c. 1728 (documentar la 20 mai 1728)—începutul an. 1734, apoi la Roman.
- VARLAAM (II), iunie 1734—începutul an. 1735, apoi la Rădăuți.
- TEOFIL, 1735 (între 30 ianuarie și 6 martie)—a doua jumătate an. 1743, apoi la Roman.
- IEROTEI, c. a doua jumătate an. 1743—retras, 10 mai 1752; † 1753, mormîntul la Putna (?).
- INOCHENTIE, 27 mai 1752—† 1 octombrie 1782, mormîntul în catedrala episcopală.
- Locțiitor : episcopul *Leon Gheucă* al Romanului, 20 noiembrie 1769—toamna 1770, cînd Inochentie a fost plecat într-o misiune în Rusia.
- IACOB STAMATI, ales 9 decembrie 1782, hirotonit la 10 și înscăunat la 18 decembrie 1782—21 iunie 1792, apoi mitropolit.
- VENIAMIN COSTACHI, ales la 26 iunie 1792, hirotonit la 27 iunie 1792—1 iunie 1796, apoi episcop la Roman și mitropolit.
- GHERASIM CLIPA BARBOVSCHI, ales la 2 iunie 1796, hirotonit la 3 iunie—25 martie 1803, apoi la Roman.
- MELETIE LEFTER, ales la 27 martie 1803—26 mai 1826, apoi episcop la Roman și mitropolit.
- SOFRONIE MICLESCU, ales la 26 mai 1826, hirotonit la 3 iunie 1826—10 februarie 1851, apoi mitropolit.
- MELETIE ISTRATE, ales la 10 februarie 1851, hirotonit la 12 februarie și înscăunat la 31 martie 1851—† 31 iulie 1857, mormîntul în catedrala episcopală.
- Locțiitori : arhiereul *Ghenadie Șendrea Tripoleos*, august 1857—8 noiembrie 1858; † 16 ianuarie 1861;
- arhiereul *Calinic Miclescu Hariupoleos*, 8 noiembrie 1858—ianuarie 1861, mai târziu mitropolit al Moldovei și mitropolit primat;
- arhimandritul *Melchisedec Ștefănescu*, 15 ianuarie 1861 (instalat 16 februarie 1861), hirotonit arhiereu Tripoleos la 20 decembrie 1862—17 noiembrie 1864, apoi episcop al Dunării de Jos și al Romanului;
- arhiereul *Dionisie Romano Traianopoleos*, 17 noiembrie 1864—10 mai 1865; numit episcop prin decret, 10 mai/26 mai 1865, apoi la Buzău.
- IOSIF GHEORGHIAN, numit episcop prin decret, 19 iunie 1865, înscăunat la 17 iulie 1865—martie 1879, apoi la Dunărea de Jos.
- CALINIC DIMA, fost arhiereu Ploieșteanul, ales la 22 martie 1879—27 noiembrie 1886, retras, mormîntul în cimitirul Eternitatea Iași.
- SILVESTRU BĂLĂNESCU, fost arhiereu Piteșteanul, ales la 10 decembrie 1886, investit la 12 decembrie și înscăunat la 22 decembrie—† 25 noiembrie 1900, mormîntul în cimitirul Belu.

- Locțiitor: arhiereul *Calistrat Orleanu Bîrlădeanul*, decembrie 1900—februarie 1902, † 27 septembrie 1916, mormîntul în cimitirul Belu.
- CONON ARĂMESCU-DONICI, fost arhiereu Băcăuanul și locțiitor la Roman, ales la 8 februarie 1902, investit la 14 februarie și înscăunat la 3 martie 1902—14 februarie 1912, apoi mitropolit primat.
- NICODIM MUNTEANU, fost arhiereu Băcăuanul, ales la 18 februarie 1912, investit la 19 februarie și înscăunat la 3 martie 1912—retras la 31 decembrie 1923, mai târziu mitropolit al Moldovei și patriarh.
- Locțiitori: arhiereul *Iacob Antonovici Bîrlădeanul*, iunie 1918, hirotonit 24 iunie 1918—decembrie 1919;
arhiereul *Teofil Mihăilescu Rîmniceanul*, ianuarie—martie 1924; † 21 iunie 1926, mormîntul în cimitirul de la Cernica.
- IACOB ANTONOVICI, fost la Dunărea de Jos, ales la 26 martie 1924, investit 8 aprilie și înscăunat în 13 aprilie 1924, † 31 decembrie 1931, mormîntul la Episcopie, lângă catedrală.
- Locțiitor: arhiereul *Veniamin Pocitan Bîrlădeanul*, ianuarie 1932—martie 1934, † 14 martie 1955, mormîntul în cimitirul de la Cernica.
- NIFON CRIVEANU, fost arhiereu Craioveanul, ales la 19 octombrie 1933, investit la 9 martie 1934, înscăunat la 12 martie 1934—30 noiembrie 1939, apoi mitropolit al Olteniei.
- Locțiitor: arhiereul *Valerie Moglan Botoșăneanul*, din 23 decembrie 1939—iulie 1940, † 13 august 1949, mormîntul în cimitirul de la Neamț.
- GRIGORIE LEU, fost la Argeș, ales la 11 iunie 1940, investit la 13 martie 1941, înscăunat la 28 iulie 1940—5 februarie 1949, pus în retragere, † 1 martie 1949, mormîntul la Episcopie. La 5 februarie 1949, Episcopia se contopește cu cea a Romanului.

EPISCOPIA DUNĂRII DE JOS

(azi Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos)

- La 10 februarie 1857 se înființează un *Consistoriu*, cu reședința în Ismail, dependent de Mitropolia Moldovei. Președinți:
- arhiereul *Filaret Scriban Stavropoleos*, 10 februarie—1 mai 1857, † 23 martie 1873, mormîntul în biserica din Burdujeni sat, Suceava;
- arhimandritul *Teoctist Scriban*, 1 mai 1857—23 noiembrie 1863, † 11/24 ianuarie 1890, mormîntul lângă biserica mînăstirii Socola;
- arhimandritul *Veniamin Arhipescu*, 23 noiembrie 1863—17 noiembrie 1864.
- La 17 noiembrie 1864 se înființează *Episcopia Dunării de Jos*, sufragana Mitropoliei Moldovei.
- MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU, fost locțiitor la Huși, numit 17 noiembrie 1864, instalat la 6 ianuarie 1865, numit episcop prin decret la 10 mai 1865—27 februarie 1879, apoi la Roman (în octombrie 1878 reședința se mută la Galați; se anexează eparhiei Dobrogea și se pierd județele din stînga Prutului).
- IOSIF GHEORGHIAN, fost la Huși, ales la 24 martie 1879—22 noiembrie 1886, apoi mitropolit primat.
- PARTENIE CLINCENI, fost arhiereu Băcăuanul, ales la 10 decembrie 1886, investit la 12 decembrie și înscăunat tot în decembrie 1886—8 februarie 1902, apoi mitropolit al Moldovei.
- PIMEN GEORGESCU, fost arhiereu Piteșteanul, ales la 11 februarie 1902, investit la 14 februarie și înscăunat la 3 martie 1902—5 februarie 1909, apoi mitropolit al Moldovei.
- NIFON NICULESCU, fost arhiereu Ploieșteanul, ales la 22 martie 1909, investit la 24 martie 1909, înscăunat la 26 martie 1909, retras la 1 ianuarie 1922; † 27 februarie 1923, mormîntul în cimitirul Belu.
- Locțiitor: arhiereul *Platon Ciosu Ploieșteanul*, ianuarie 1922—martie 1923.
- IACOB ANTONOVICI, fost arhiereu Bîrlădeanul, ales la 29 martie 1923, investit la 31 martie și înscăunat la 22 aprilie 1923—26 martie 1924, apoi la Huși.

- Locțiitor: arhiereul *Platon Ciosu Ploieșteanul*, 5 aprilie 1924—25 iunie 1924; † 29 noiembrie 1934, mormîntul în cimitirul de la Cernica.
- COSMA PETROVICI, fost arhiereu Botoșăneanul, ales la 25 iunie 1924, investit la 1 iulie și înscăunat la 19 iulie 1924; retras în august 1947, † 16 decembrie 1948, mormîntul în curtea bisericii Mavromolu-Galați.
- Locțiitor: episcopul *Antim Nica*, din 11 septembrie 1947—februarie 1950.
- CHESARIE PĂUNESCU, fost la Constanța, devenit episcop la Galați prin contopirea eparhiilor Tomisului (Constanței) și Dunării de Jos, sufragana Mitropoliei Ungrovlahiei. Ales la 26 februarie 1950, înscăunat în 26 martie 1950—retras la 15 martie 1973. † 30 octombrie 1975, mormîntul în catedrala din Galați.
- Locțiitor: arhiereul-vicar *Gherasim Cristea Constanțeanul*, martie—august 1973.
- ANTIM NICA, fost episcop-vicar patriarhal, ales la 10 iunie 1973, investit și înscăunat la 19 august 1973.
- La 16 octombrie 1975, Episcopia a fost ridicată la rangul de Arhiepiscopie, cu titlul: «a Tomisului și Dunării de Jos», sufragana Mitropoliei Ungrovlahiei. Arhiepiscopul Antim înscăunat în această demnitate la 9 noiembrie 1975.

*

MITROPOLIA PROILAVIEI (Brăila)

- Iniințată, probabil, pe la sfîrșitul secolului XV. Eparhie grecească sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice, dar cu credincioși români.
- GAVRIL (?), 1580.
- NECTARIE, «fost al Proilavului», înainte de 1590.
- ANTIM, 1590.
- GRIGORIE (?), 1621.
- MELETIE, mai 1639—octombrie 1655, caterisit.
- GHERASIM, octombrie 1655—23 noiembrie 1658, apoi mitropolit al Tîrnovei.
- Un mitropolit «de curînd ales», 1664.
- PARTENIE, supranumit Moghilalul (Humhumul), fost patriarh de Constantinopol în 5 rînduri (ca Partenie IV) c. 1668—1671, apoi din nou patriarh, din martie 1671, † la București după 1688.
- LAVRENTIE, 1671 (înainte de decembrie) — 1672 (după 1 ianuarie), plecat în insula Creta (?).
- NECTARIE, de la 15 decembrie 1680.
- CALINIC (I), înainte de 1700.
- GRIGORIE, 1700 (c. aprilie) — 1704 (după 9 iulie).
- IONICHIE, 1715 (înainte de 29 septembrie)—1743, retras.
- CALINIC, (II), septembrie 1743 (hirotonit la 24 septembrie)—1748, retras; la 16 ianuarie 1757 ales patriarh ecumenic, † 1791 la Zagora în Tesalia.
- FILOTEI, 28 septembrie 1748—1751, înlăturat.
- DANIIL, fost de Sidis, 1751—† începutul anului 1773.
- IOACHIM, septembrie 1773—1780.
- CHIRIL, aprilie 1781—c. 1789, retras, † după 1801 la Dubăsari.
- PARTENIE, februarie 1793—30 noiembrie 1810, (în 1806 locțiitor de patriarh ecumenic), apoi mitropolit al Dramei, în Grecia.
- CALINIC (III), decembrie 1810—c. 1813.
- CALINIC (IV), aprilie 1813 («mitropolit al Dristei și Proilavului») — martie 1821, apoi mitropolit al Didimotihului.
- ANTIM (al Dristei și Proilavului), fost al Didimotihului, martie 1821—1828, retras, † la Odesa.
- Eparhia s-a desființat înainte de 7 iulie 1828.

EPISCOPIA HOTINULUI (sufragana Mitropoliei Proilaviei)

- AMFILOHIE, 1767—c. 1770, † c. 1800, mormîntul la schitul Zagavia.
- Eparhia a fost desființată înainte de 10 ianuarie 1771.

*

MITROPOLIA DRISTREI (Silistra), grecească, dar cu jurisdicție și peste credincioșii români din Dobrogea

CALIST, 1438—1439.

Sfârșitul sec. XV: Dristra era a 54-a eparhie aflată sub jurisdicția Patriarhiei ecumenice.

PARTENIE, 1564.

«*Episcop de rit grec*» amintit în 1581.

IOACHIM, 19 mai 1615.

ANTONIE, 1638, 1 iulie 1639.

MACARIE, înainte de august 1653—după 1672.

METODIE, 15 aprilie 1679.

PARTENIE, 1680.

GHENADIE, amintit la București, ca «fost al Dristrei», la 10 iunie 1691 și 18 septembrie 1692.

ATHANASIE, înainte de iulie 1706—c. 1710.

IEROTEI COMNEN, înainte de 27 octombrie 1711—† 1719 la București.

SERAFIM,, înainte de 1720/21—după martie 1724.

CALINIC (I), înainte de 8 ianuarie 1732.

VARTOLOMEU, înainte de 1 aprilie 1748—după 12 aprilie 1757.

CHIRIL (I), 1764.

PARTENIE, înainte de 24 martie 1777—după 7 mai 1779.

CALINIC (II), înainte de 4 ianuarie 1784—după 11 octombrie 1787.

CHIRIL (III), în 1812 la București, ca «fost episcop» de Silistra.

CALINIC (III), ales în aprilie 1813 ca «mitropolit al Dristrei și Proilavului» (cu reședința la Brăila)—martie 1821, apoi mitropolit al Didimotihului, în Grecia.

ANTIM, fost al Didimotihului, în martie 1821 devine mitropolit al Dristrei și Proilavului, cu reședința la Brăila, pînă în prima jumătate a anului 1828, când s-a desființat Mitropolia Proilaviei, retras, † la Odesa.

GRIGORIE (I), la Silistra, ales noiembrie 1836 (pînă atunci locțiitor).

IERONIM, la Silistra, ales ianuarie 1840—c. 1859.

GRIGORIE (II), român la Silistra, 1860—d. 1870.

*

MITROPOLIA DE LA TULCEA (în locul celei de la Brăila), după 1829, sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice

PANARET, fost episcop al Eumeniei în Anatolia, înainte de 1839—după 1850.

DIONISIE, înainte de 1870; după crearea Exarhatului bulgar (1870), a rămas sub jurisdicția Patriarhiei și se intitula «arhiepiscop și mitropolit al Dristrei», deși a rămas la Tulcea — înainte de 1877, plecat în apusul Europei.

NICHIFOR, fost episcop al Cretei, conduce în locul lui Dionisie, c. 1877—1878.

*

MITROPOLIA ARDEALULUI

GHELASIE, arhiepiscop, 1376 (sediul la Rîmeț?).

IOAN (I) de Caffa — la Hunedoara, înainte de ianuarie 1456, când a fost arestat și închis.

IOANICHIE, atestat la 20 martie 1479, ca «metropolitanus Nandoralbensis» (Nandru — j. Hunedoara?).

DANIIL (arhiepiscop), la Feleac, înainte de 25 octombrie 1488—sfârșitul sec. XV sau începutul sec. XVI.

MARCU, la Feleac, înainte de 1516.

DANCIU (ȘTEFAN?), la Feleac, d. 1516, † înainte de 26 ianuarie 1534.

PETRU, la Feleac, înainte de 15 martie 1538 — † înainte de 25 decembrie 1550.

IOAN (II), fost preot în Peșteana, j. Hunedoara, 15 iunie 1553, hirotonit la Tîrgoviște —c. 1557 (stabilit la Prislop?).

- HRISTOFOR (I), la Geoagiu — numit la 13 mai 1557—c. 1559.
- SAVA (I), la Geoagiu, înainte de 15 septembrie 1559— înlăturat și înlocuit cu
- GHEORGHE, probabil tot la Geoagiu, j. Alba, c. 1561 — înainte de 10 aprilie 1562.
- SAVA (I), numit din nou la 10 aprilie 1562, stabilit la Geoagiu, apoi în Lanocrăm — j. Alba — retras înainte de 4 noiembrie 1570.
- EFTIMIE, la Alba Iulia, numit la 5 octombrie 1571, hirotonit la Ipec în 1572 — retras înainte de 6 iunie 1574 (urmașii săi își au reședința la Alba Iulia) — † înainte de 6 februarie 1585.
- HRISTOFOR (II), numit la 6 iunie 1574 (hirotonit la Tîrgoviște?)— † înainte de 16 mai 1579.
- GHENADIE (I), după 21 octombrie 1579 (hirotonit la Tîrgoviște) † începutul an. 1585 (probabil martie).
- IOAN (III), fost egumen la Prislop, recunoscut la 20 martie 1585, hirotonit la Tîrgoviște —c. 1605.
- TEOCTIST, înainte de martie 1606, hirotonit la Tîrgoviște—după 26 decembrie 1622.
- DOSOFTEI (fost episcop de Vad și Maramureș?), înainte de 18 septembrie 1624— după 4 iunie 1627.
- GHENADIE (II), înainte de 17 octombrie 1627, hirotonit la Tîrgoviște — † 3 sept. 1640.
- ILIE IOREST, înainte de 8 octombrie 1640, hirotonit la Tîrgoviște—înlăturat și întemnițat în februarie 1643— † 12 martie 1678 la mînăstirea Putna. Prăznuit ca sfînt (24 aprilie).
- SIMION ȘTEFAN, ales înainte de 4 martie 1643, hirotonit la Tîrgoviște—† iunie sau iulie 1656 (după 22 mai).
- SAVA (II) BRANCOVICI, ales c. august 1656, hirotonit la Tîrgoviște la 17 septembrie 1656 — recunoscut la 28 decembrie 1656, (din nou la 9 ianuarie 1659 și 23 aprilie 1662) — înlăturat și întemnițat la 2 iunie 1680; † înainte de 1 mai 1683. Prăznuit ca sfînt (24 aprilie).
- Înlocuit cu *Ghenadie (III)* din Putivlia, c. iulie 1659 (întărit la 15 februarie 1660) † vara anului 1660, mormîntul la Sibiu;
- și cu *Daniil*, c. 1660/61, (la 20 aprilie 1662 era «episcop» în Țara Făgărașului, iar în 1672—79 episcop de Strehăia), † 1688, mormîntul la schitul Babele.
- IOSIF BUDAI, ales înainte de 24 iunie 1680, hirotonit la București la 23 august 1680, recunoscut la 23 decembrie 1680—† începutul anului 1682.
- IOASAF, numit începutul anului 1682 (între 17 februarie și 14 martie), hirotonit la București la 2 aprilie 1682—† sfîrșitul anului 1683.
- SAVA (III), — din Vestem — ales la 24 ianuarie 1684, hirotonit la București (februarie?) — † vara anului 1685.
- VARLAAM, ales în toamna anului 1685, hirotonit la București în decembrie 1685—† vara anului 1692.
- TEOFIL, ales c. iulie 1692, hirotonit la București, la 18 septembrie 1692—† după 12 iulie 1697.
- ATANASIE ANGHEL, ales în septembrie 1697, hirotonit la București, la 22 ianuarie 1698—trecut la uniație în martie 1701, apoi episcop unit.
- IOV (IOAN) ȚIRCA, c. 1706—1707.
- Mitropolia a fost suprimată de Habsburgi în martie 1701.
- Reînființată, ca Episcopie, cu sediul la Sibiu.
- DIONISIE NOVACOVICI, episcop al Budei, numit de Conferința ministerială la 17 iulie 1759, sosit în Sibiu la 26 aprilie 1761; numit de Maria Tereza ca *administrator*, la 13 iulie 1761; instalat la Brașov la 4 septembrie 1761; și-a stabilit reședința în Rășinari; demisionat 1 octombrie 1767; † 8 decembrie 1767, mormîntul la Sînt-andrei, lângă Buda.
- Ioan Gheorghievici al Caransebeșului și Vîrșetului, numit la 7 octombrie 1768; n-a venit în Transilvania; la 19 noiembrie 1768 numit administrator al Mitropoliei de Carloviț, iar în septembrie 1769 ales mitropolit.
- SOFRONIE CHIRILOVICI, ales episcop de Congresul național-bisericesc sîrb în decembrie 1769; alegerea anulată de împărăteasă la 12 ianuarie 1770, prin aceeași re-

zoluție este numit administrator al Eparhiei ortodoxe a Transilvaniei (decretul de numire din 1 martie 1770); instalat la Sibiu la începutul anului 1771; la 27 mai 1774 pleacă din Transilvania fiind numit episcop de Buda, iar în 1781 la Timișoara, † 28 februarie 1786, mormîntul în biserica Înălțarea Domnului din Timișoara.

Vicar : protopopul *Ioan Popovici* din Hondol (j. Hunedoara), 1774—1784.

GHEDEON NICHITICI, numit la 30 septembrie 1783 (decretul de numire din 18 noiembrie 1783); instalat la Sibiu la 1 iulie 1784—† 20 noiembrie 1788, mormîntul în biserica Cuv. Paraschiva din Rășinari.

Vicar : protopopul *Ioan Popovici* din Hondol, 1788—1789.

GHERASIM ADAMOVICI, numit la 31 martie 1789 (decretul de numire din 10 iunie 1789); instalat la Sibiu la 13 septembrie 1789—† 13 aprilie 1796, mormîntul în naosul bisericii Sf. Luca din Sibiu.

Vicari : protopopul *Ioan Popovici* din Hondol, 1796—† 1805, înlocuit uneori de prot. *Ilie Popovici* din Sibiu și prot. *Radu Tempea V* din Brașov (1799—1800); protopopul *Nicolae Huțovici* din Hunedoara, numit 6 iunie 1805, instalat la 30 iulie 1805—1811 (înlocuit uneori de protopopul Ioan Nandra din Lupșa, j. Alba, 1808).

VASILE MOGA, propus de sinodul electoral întrunit la Turda la 19 septembrie/1 octombrie 1810, numit de împărat la 21 decembrie 1810; hirotonit la Carloviț la 23 aprilie 1811; instalat la Cluj la 29 iunie/11 iulie 1811 (stabilit însă la Sibiu) — † 17 octombrie 1845, mormîntul lângă biserica «din groapă», Sibiu.

ANDREI ȘAGUNA, numit vicar general la 15/27 iunie 1846; propus de sinodul electoral întrunit la Turda la 2 decembrie 1847; numit de împărat la 24 ianuarie/5 februarie 1848, hirotonit la Carloviț la 18/30 aprilie 1848.

La 12/24 decembrie 1864 se reînființează Mitropolia Ardealului, cu sediul la Sibiu, iar Andrei Șaguna este numit arhiepiscop și mitropolit; † 16/28 iunie 1873, mormîntul lângă biserica mare din Rășinari.

PROCOPIE IVAȘCOVICI, fost la Arad, ales la 28 august/9 septembrie 1873, înscăunat la 16/28 septembrie 1873—la 19/31 iulie 1874 ales patriarh la Carloviț* (recunoscut 6 august stil nou 1874, înscăunat la 6/18 august 1874, demisionat la 29 iulie/10 august 1880, † 11 mai st. n. 1881, mormîntul în catedrala mitropolitană din Carloviț).

Ioan Popasu al Caransebeșului, ales la 20 octombrie/1 noiembrie 1874 — nerecunoscut de Guvernul maghiar (19 noiembrie 1874).

MIRON ROMANUL, fost la Arad, ales la 21 noiembrie/3 decembrie 1874, recunoscut la 12 decembrie st. n., înscăunat la 15/27 decembrie 1874 — † 4/16 octombrie 1898, mormîntul lângă biserica «din groapă», Sibiu.

IOAN MEȚIANU, fost la Arad, ales la 18/31 decembrie 1898, recunoscut 8/20 februarie 1899, înscăunat la 28 februarie/12 martie 1899, † 21 ianuarie/3 februarie 1916, mormîntul lângă biserica «din groapă», Sibiu.

VASILE MANGRA, ales la 24 iulie/6 august 1916, recunoscut la 10 septembrie st. n., hirotonit și înscăunat la Oradea la 16/29 octombrie 1916 — † 1/14 octombrie 1918 în Budapesta, mormîntul într-un cimitir din Budapesta.

Locțiitor : *Ioan Papp*, episcopul Aradului, octombrie 1918—mai 1920, iar vicar arhiepiscopesc *arhim. Ilarion Pușcariu* († ca arhieru la 26 august 1922), mormîntul în cimitirul din Bran j. Brașov.

NICOLAE BĂLAN, ales la 14/27 februarie 1920, hirotonit și înscăunat la Sibiu la 17/30 mai 1920, investit la București la 4/17 iunie 1920 — † 6 august 1955, mormîntul în pronaosul bisericii mînăstirii Simbăta de Sus.

Locțiitor : patriarhul *Justinian Marina*, august 1955—martie 1956.

IUSTIN MOISESCU, ales la 26 februarie 1956; hirotonit și investit la București, la 15 martie 1956, instalat la 18 martie 1956—10 ianuarie 1957, apoi mitropolit al Moldovei și Sucevei (conduce, ca locțiitor, pînă în mai 1957).

NICOLAE COLAN, fost episcop al Clujului, ales la 23 mai 1957, investit la 25 mai și înscăunat la 26 mai 1957—† 15 aprilie 1967, mormîntul lângă biserica mare din Rășinari.

Locțiitor: *Nicolae Corneanu*, mitropolitul Banatului, aprilie—iunie 1967.

NICOLAE MLADIN, ales la 4 iunie 1967, hirotonit la București la 8 iunie 1967, investit și înscăunat la 11 iunie 1967, — retras la 1 august 1981.

Locțiitor: *Teoctist Arăpaș*, mitropolitul Moldovei și Sucevei, din iulie 1980.

EPISCOPIA (apoi MITROPOLIA) BLAJULUI

ATANASIE ANGHEL, fost mitropolit ortodox, numit episcop unit la 19 martie 1701, rehirotonit la 25 martie 1701, instalat în Alba Iulia la 25 iunie 1701—† 19 august 1713, mormîntul în curtea bisericii din Alba Iulia-Maieri.

Wenceslaw Frantz, propus 9 noiembrie 1713 (apoi la 16 aprilie 1714 și 24 noiembrie 1714) — neconfirmat; renunță la 18 ianuarie 1715.

«Directori» (locțiitori de episcop): *Iosif Bardia*, 1713—† 1716; *Gheorghe Régai*, 1716—1723.

La 4 octombrie 1716, Guvernul din Viena mută reședința la Făgăraș; Episcopia e recunoscută de papa la 3 februarie 1721, prin bulla «Ratione congruit».

IOAN PATACHI, propus la 9 ianuarie 1715, recunoscut la 23 decembrie 1715, iar de papa la 15 iunie 1721; instalat în Făgăraș la 6 august 1723, † 21 octombrie 1727, mormîntul la Făgăraș.

«Directori»: *Adam Fitter*, 15 august 1728—sfîrșitul an. 1729; *Gheorghe Régai*, 1729—1731; *Emerik Görgei*, 1731—1732.

INOCHENTIE MICU, propus 4 iunie 1728, numit la 25 februarie 1729, confirmat la 11 septembrie 1730, hirotonit 25 octombrie st. v. 1730 în Muncaci, instalat la Făgăraș la 28 septembrie 1732 — părăsește eparhia în iulie 1744, plecînd la Viena apoi la Roma; renunță la scaun 7 mai 1751; † 23 septembrie 1768, mormîntul la Roma.

La 31 august 1737 scaunul episcopal se mută din Făgăraș la Blaj.

Vicari: *Nicolae Pop* din Balomir, 25 august 1747—15 mai 1748, renunță și revine la Ortodoxie, apoi

Petru Pavel Aron, vicar apostolic, din toamna anului 1747.

PETRU PAVEL ARON, propus 4 noiembrie 1751, numit la 28 februarie 1752, confirmat la 9 aprilie 1753, hirotonit 21 august 1754, instalat la Blaj la 12 noiembrie 1754—† 9 martie 1764, mormîntul la cripta episcopală din Blaj.

ATANASIE REDNIC, propus 30 iunie 1764, numit în toamna an. 1764, confirmat la 15 mai 1765, hirotonit la Muncaci, instalat 13 noiembrie 1765—† 2 mai 1772, mormîntul la cripta episcopală din Blaj.

GRIGORIE MAIOR, propus 15 august 1772, numit 27 octombrie 1772, hirotonit la Viena 23 aprilie 1773, instalat vara an. 1773 — i se cere retragerea la 13 martie 1782; retras 12 august 1782 în mănăstirea Maieri din Alba Iulia, † începutul lui februarie 1785, mormîntul la cripta episcopală din Blaj.

IOAN BOB, propus la 21 august 1782, numit la 21 octombrie 1782, confirmat la 15 decembrie 1783, hirotonit la Blaj, 6 iunie 1784, instalat 11 iulie 1784—† 2 octombrie 1830, mormîntul la cripta episcopală din Blaj.

Vicari: *Dumitru Caian junior*, 1830—† 3 martie 1832 și

Ioan Lemeni, din martie 1832.

IOAN LEMENI, propus 15 mai 1832, numit 23 august 1832, confirmat la 16 aprilie 1833, hirotonit la Oradea, 6 iunie 1833, instalat 14 iulie 1833 — suspendat de generalul Puchner la 9 noiembrie 1848, retras în martie 1850, stabilit la Viena; † 29 martie 1861, mormîntul în cimitirul Simmering din Viena.

Vicar: *Simeon Crainic*, din noiembrie 1848; † 30 martie 1855.

ALEXANDRU STERCA ȘULUȚIU, propus 18/30 septembrie 1850, numit 18 noiembrie 1850, confirmat la 17 februarie 1851, hirotonit la 22 iulie 1851 în Oradea, ocupă scaunul în septembrie 1851, fără instalare oficială.

Prin bulla papală «Ecclesiam Christi» din 26 noiembrie 1853, Episcopia Blajului devine Mitropolie, iar Alexandru Sterca Șuluțiu numit arhiepiscop și mitropolit (instalat 28 octombrie 1855) † 7 septembrie 1867, mormîntul în cimitirul bisericii «grecilor» din Blaj.

Vicar capitular : *Timotei Cipariu* 1867—1869, † 3 septembrie 1887.

IOAN VANCEA, fost la Gherla, propus 11 august 1868, numit 21 octombrie 1868, confirmat la 21 decembrie 1868, instalat 11 aprilie 1869—† 31 iulie 1892, mormîntul în cripta episcopală din Blaj.

Vicar capitular : *Ioan Micu Moldovan*, 1892—1895, † 7/20 septembrie 1915.

VICTOR MIHALI, fost la Lugoj, propus la 16 aprilie 1893, numit 9 noiembrie 1894, confirmat la 18 martie 1895, instalat 26 mai 1895, † 21 ianuarie st. n., 1918, mormîntul în cripta episcopală din Blaj.

Vicar capitular : *Vasile Suciu*, 1918—1919.

VASILE SUCIU, numit 9 august 1919, hirotonit și instalat 1 ianuarie 1920—† 25 ianuarie 1935, mormîntul în cripta episcopală din Blaj.

Vicar capitular : *Victor Macavei*, 1935—1936.

ALEXANDRU NICOLESCU, fost la Lugoj, numit 7 mai 1935, confirmat la 29 august 1936, instalat 19 septembrie 1936—† 5 iunie 1941, mormîntul în cripta episcopală din Blaj.

Administratori apostolici : *Valeriu Traian Frențiu* al Oradiei, numit 25 iulie 1941, instalat 6 septembrie 1941—1946.

Ioan Suciu, episcop auxiliar, 1946—octombrie 1948.

EPISCOPIA VADULUI

IOAN, atestat la 23 septembrie 1523.

ANASTASIE, înainte de octombrie 1529—c. 1538; a doua oară după 1541—începutul anului 1546.

TARASIE, 20 iulie 1546—c. 1549.

GHEORGHE, 5 ianuarie 1550—c. 1552 (mai târziu la Rădăuți?).

MARCU, numit înainte de 9 aprilie 1557, cînd a fost recunoscut de Isabella Zapolya.

EFTIMIE, mitropolitul din Alba Iulia, cu jurisdicție peste toată Transilvania, 1572—1574.

SPIRIDON, c. 1576, recunoscut și la 6 februarie 1585—sfîrșitul sec. XVI.

IOAN CERNEA, înainte de 1599—† 1605.

SPIRIDON, a doua oară, numit la 23 septembrie 1605—c. 1614, retras în Moldova.

TEOFIL, numit la 21 februarie 1615.

AUGUSTIN, înainte de 1622.

DOSOFTEI (?), înainte de 1622 (viitorul mitropolit de Alba Iulia?).

EFTIMIE, recunoscut la 1 iunie 1623—c. toamna anului 1627.

Episcopia încorporată în Mitropolia Transilvaniei, cu sediul la Alba Iulia.

BENEDICT, c. 1631—c. 1633, mai târziu la Roman.

SAVA (SAVUL), numit la 12 aprilie 1650—înainte de 17 iunie 1651, retras în Moldova.

EPISCOPIA VADULUI, FELEACULUI ȘI CLUJULUI (azi Arhiepiscopie)

Consistoriul ortodox din Cluj înființat la 7/20 iulie 1919; președinte arhimandrit *Nicolae Ivan*, ales la 7/20 iulie 1919, instalat la 15 octombrie 1919.

Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului înființată la 18 iulie 1921.

NICOLAE IVAN, ales la 15/18 septembrie 1921, hirotonit la 4 decembrie, investit la 8 decembrie, înscăunat la 19 decembrie st. n. 1921—† 3 februarie 1936, mormîntul în catedrala din Cluj.

NICOLAE COLAN, ales la 29 aprilie 1936, hirotonit la 31 mai, investit 2 iunie, înscăunat la 29 iunie 1936—23 mai 1957, apoi mitropolit al Ardealului; conduce ca locțiitor pînă în decembrie 1957.

TEOFIL HERINEANU, fost la Roman, ales la 19 decembrie 1957 investit la 21 decembrie și înscăunat la 22 decembrie 1957; la 11 iunie 1973 Episcopia e ridicată la rangul de Arhiepiscopie, iar titularul devine arhiepiscop (instalat în această demnitate la 9 septembrie 1973).

EPISCOPIA GHERLEI

Înființată prin bulla papală «Ad Apostolicam Sedem» din 26 noiembrie 1853
 IOAN ALEXI, numit la 17 martie 1854, confirmat la 16 decembrie 1854, hirotonit 28 octombrie 1855, instalat 7 septembrie 1856—† 29 iunie 1863, mormîntul în cimitirul parohial din Gherla.
 Vicar capitular : *Macedon Pop*, 1863—1865.
 IOAN VANCEA, numit la 4 iulie 1865, confirmat la 25 septembrie 1865, hirotonit 3 decembrie 1865, instalat 28 ianuarie 1866—21 octombrie 1868, apoi mitropolit la Blaj (instalat 11 aprilie 1869).
 Vicar capitular : *Macedon Pop*, 1869—1872.
 MIHAIL PAVEL, numit la 11 septembrie 1872, confirmat la 23 decembrie 1872, hirotonit 29 ianuarie 1873, instalat 23 februarie 1873—29 ianuarie 1879, apoi episcop la Oradea.
 IOAN SZABO, numit 18 februarie 1879, hirotonit 15 mai 1879, instalat 18 august 1879—† 1 mai 1911, mormîntul în catedrala din Gherla.
 VASILE HOSSU, fost la Lugoj, numit la 11 noiembrie 1911, confirmat la 16 decembrie 1911, instalat 11 august 1912—† 13 ianuarie 1916, mormîntul în catedrala din Gherla.
 IULIU HOSSU, numit 3 martie 1917, hirotonit 4 decembrie 1917, instalat 16 decembrie 1917—octombrie 1948 (la 15 august 1930 sediul Episcopiei a fost mutat la Cluj); † 1970.

EPISCOPIA MUNCACIULUI ȘI MARAMUREȘULUI

LUCA, c. 1485 (în mînăstirea Sf. Nicolae din Muncaci).
 IOAN, înainte de 1491—după 1498.
 VLADISLAV (Vasile) (I), 9 octombrie 1551.
 ILARION, 19 februarie 1556—c. 1561.
 VLADISLAV (II), februarie 1568.
 GAVRIIL, 1573.
 VLADISLAV (III), 1596, hirotonit la Suceava, arestat și întemnițat 1597.
 SERGHIE, fost egumen la Tismana, înainte de 24 august 1597, hirotonit la Tîrgoviște (?), — după 1616, retras sau înlăturat, pribeag prin Moldova și Polonia, din nou egumen la Tismana, 15 august 1626.
 EFREM din Habra, iunie 1600.
 PETRONIE din Muncaci, iunie 1600 (toți și-au avut reședința în Muncaci).
 SPIRIDON, al Vadului, jurisdicție și în Maramureș, 29 aprilie 1608.
 SILOVON (Silvan? Solomon?), trimis din Moldova la 30 august 1608—c. începutul anului 1614 (stabilit în Peri?), cu jurisdicție în Maramureș.
 TEOFIL al Vadului, jurisdicție și în Maramureș.
 IEREMIA, fost al Pelagoniei și Perlapului, cu jurisdicție peste 4 județe, inclusiv Maramureș, 2 august 1620 — după Paștile an. 1621, plecat în Rusia.
 AUGUSTIN al Vadului, jurisdicție și în Maramureș.
 DOSOFTEI al Vadului (?), jurisdicție și în Maramureș.
 PETRONIE al Muncaciului, jurisdicție și în Maramureș, 10 februarie 1623.
 EFTIMIE al Vadului, jurisdicție și în Maramureș, 1 iunie 1623.
 IOAN GRIGORIE (Grigorovici), numit episcop de Muncaci și Maramureș, la 1 ianuarie 1627—c. 1633.
 VASILE TARASOVICI, ales episcop de Muncaci și Maramureș înainte de 16 octombrie 1633, cînd a plecat în Moldova pentru hirotonie, confirmat la 5 ianuarie 1634; n-a fost primit în Maramureș.
 DOSOFTEI (Dumitru Pop), ales ca episcop al Maramureșului la 28 noiembrie 1634 (reședința la Moisei?) — înlăturat înainte de 16—19 iulie 1639.

- VASILE TARASOVICI, recunoscut la 16—19 iulie 1639 ca episcop în Maramureș; închis la sfârșitul anului 1640, eliberat sfârșitul an. 1641; în 1642 trece la uniație.
- IOAN IUSCO al Muncaciului, jurisdicție în Maramureș, 6 mai 1643—primăvara 1645.
- SILVESTRU, episcop în Maramureș, 26 aprilie 1645—1646.
- VASILE TARASOVICI, episcop în Muncaci și Maramureș, 1646—1648.
- SAVA al Vadului, jurisdicție și în Maramureș, 12 aprilie 1650—plecat în Moldova înainte de 17 iunie 1651.
- MIHAIL MOLODEȚ, episcop în Maramureș, numit la 7 iulie 1651, hirotonit — probabil — în Moldova, † sau retras în 1656.
- IOANICHIE ZĂICAN, episcop în Muncaci, c. 1650, hirotonit probabil în Moldova—înălțurat în 1664.
- SAVA BRANCOVICI, mitropolitul Ardealului, jurisdicție și în Maramureș, numit la 28 decembrie 1656, recunoscut de adunarea județeană la 28 iulie 1662.
- METODIE RACOVETȚCHI, episcop în Muncaci, 1686, hirotonit în Moldova, probabil cu jurisdicție și în Maramureș, trecut la uniație.
- IOSIF STOICA, episcop în Maramureș, ales înainte de 15 mai 1690, hirotonit în Polonia de «proin» mitropolitul Dosoftei; întemnițat după 27 februarie 1705, eliberat slujește din nou ca arhieru, † 1711.
- IOV ȚIRCA, fost «mitropolit» în Alba Iulia, episcop în Maramureș din 1707 — înălțurat în septembrie 1709; la 5—6 februarie 1710 condamnat la moarte, retras în Moldova.
- SERAFIM, episcop în Maramureș, ales în 1711, hirotonit în Moldova, — arestat în primăvara an. 1714, întemnițat la Hust, eliberat în 1715, arestat din nou la 9 aprilie 1717.
- «Inspector»: preotul *Ionaș* din Moisei, 1714—1715;
prot. *Andrei* din Cosău, ales episcop în primăvara an. 1715, nerecunoscut.
- DOSOFTEI TEODOROVICI, episcop în Maramureș, ales în 1718, hirotonit în Moldova (reședința în Uglea) — † c. 1739, mormîntul la mînăstirea din Uglea.
- GAVRIIL din Bîrsana, episcop în Maramureș, 1739.

EPISCOPIA MARAMUREȘULUI (reînființată, cu sediul la Sighet)

Înființată prin hotărîrea Sf. Sinod din 17 iunie 1937, aprobată de Cons. de Miniștri la 14 iulie 1937 și prin decretul din 21 august 1937.

VASILE STAN, fost arhieru vicar cu titlul Rășinăreanul, la Sibiu, ales 1 noiembrie 1938, investit la 16 decembrie și înscăunat la 29 decembrie 1938—† 13 decembrie 1945, mormîntul lângă biserica mare din Rășinari.

Locțiitori: episcopul *Policarp Morușca* al Americii: 11 decembrie 1946;
arhieruul *Eugenie Laiu Suceveanul*, numit la 13 decembrie 1946.

SEBASTIAN RUSAN, ales 21 noiembrie 1947, hirotonit la 30 noiembrie, investit la 22 decembrie și înscăunat la 28 decembrie 1947.
Episcopia desființată la 18 septembrie 1948.

EPISCOPIA DE BAIIA MARE

Înființată prin Concordatul din 1927 și prin bulla papală «Sollemni Conventione» din 5 iunie 1930.

Administrator apostolic: *Iuliu Hossu* al Clujului, din 15 august 1930.

ALEXANDRU RUSU, numit 17 octombrie 1930, hirotonit 30 ianuarie 1931, instalat 2 februarie 1931—octombrie 1948; † 1963.

*

MITROPOLIA apoi EPISCOPIA TIMIȘOAREI

NEOFIT, mitropolit, c. 1608—c. 1613.

IOSIF CEL SFÎNT, mitropolit, c. 1650—1653, retras, † 1655 sau 1656, mormîntul la Partoș, azi moaștele sînt în catedrala mitropolitană din Timișoara. Prăznuit ca sfînt (15 septembrie).

MIHAIL al Timișoarei și Becicherecului, episcop, 1686.

VASILE, 1688 (episcop).

VASILE, înainte de 1692—după 1694 (mitropolit; identic cu primul?).

Isaia Diacovici, numit episcop al Timișoarei și Ienopolei înainte de 1690; n-a stat aici.

IOSIF, numit de patriarhul de Ipek, c. 1692—c. 1703.

CONSTANTIN, mitropolit, numit de patriarhul de Ipek, c. 1704—† c. 1712.

IOANICHIE VLADISLAVLIEVICI, numit de patriarhul de Ipek ca mitropolit, în 1713, hirotonit 20 decembrie 1713 (recunoscut numai ca episcop în 1722)—† 8 oct. 1727. (Moise Petrovici, mitropolitul Belgradului, și-a mutat reședința la Timișoara, instalat la 22 aprilie 1721; la 7 februarie 1726 a fost ales și mitropolit la Carloviț, † 7 august 1730).

NICOLAE DIMITRIEVICI, hirotonit pentru Caransebeș la 4 decembrie 1725, mutat la Timișoara, în februarie 1726, ca vicar al lui Ioanichie; ales «mitropolit» al Timișoarei la 21 septembrie 1728—† 25 iunie 1744, mormîntul la mînăstirea Bezdin (în 1730/31 administrator al Mitropoliilor Belgrad-Carloviț).

Administrator: ierom. *Sinesie Jivanovici* 1744/45, mai târziu episcop la Arad.

GHEORGHE POPOVICI, fost mitropolit la Niș (se intitula «mitropolit al Timișoarei și Lipovei»), ales de Congresul sîrb, recunoscut la 24 februarie 1745—† 1 septembrie 1757, mormîntul în biserica Înălțarea Domnului din Timișoara.

Administrator: protosinghelul *Arsenie Radivoievici*, 1757—1759.

Episcopi:

VICHENTIE IOANOVICI VIDAC, 1759—5 iunie 1774, apoi mitropolit de Carloviț, † 18 februarie 1780, mormîntul în satul Dali—Iugoslavia.

MOISE PUTNIC, fost la Bacica (Novisad), 1774—10 iunie 1781, apoi mitropolit de Carloviț, † 30 iunie 1790.

SOFRONIE CHIRILOVICI, fost la Sibiu și Buda, 3 iunie 1781—† 28 februarie 1786, mormîntul în biserica Înălțarea Domnului din Timișoara.

PETRU PETROVICI, fost la Arad, 21 iulie 1786, instalat 11 octombrie 1786—† 23 decembrie 1800.

ȘTEFAN AVACUMOVICI, fost la Karlstadt (azi Gornji Karlovac), 30 iulie 1801—† 25 iunie 1822.

Administrator: arhimandritul *Augustin Petrovici* de la Bezdin.

IOSIF PUTNIC, fost la Pacraț, ales la 7/19 decembrie 1828, înscăunat la 6/18 octombrie 1829—† 4/16 noiembrie 1830, mormîntul în biserica Înălțarea Domnului din Timișoara.

Administrator: *Ștefan Stancovici*, episcopul Budei, 31 octombrie 1831—1833, apoi episcop de Bacica (Novisad) și în 1837 mitropolit de Carloviț, † 31 iulie 1841, mormîntul în catedrala din Carloviț.

MAXIM MANUILOVICI, fost la Vîrșeț, instalat la 18 decembrie 1833, † 7 februarie 1838, mormîntul în biserica Înălțarea Domnului din Timișoara.

PANTELIMON JIVCOVICI, fost al Dalmației, apoi al Budei, 26 mai/7 mai 1839—† 10 martie 1851, mormîntul la mînăstirea Racovaț (din 15/27 iunie 1848 — vara an. 1849, înlocuit de revoluționarii români bănățeni cu protopopul *Dimitrie Petrovici-Stoichescu*, numit «vicar mitropolitan».

SAMUIL MAȘIREVICI, ales la 30 decembrie/11 noiembrie 1852, înscăunat în 1853 — la 25 iunie 1864, ales patriarh de Carloviț, † 7 ianuarie 1870, mormîntul în catedrala din Carloviț.

În prima jumătate a an. 1865, parohiile ortodoxe române din Eparhia Timișoarei au trecut sub jurisdicția celei de Arad, iar o parte sub a celei de Caransebeș.

NOUA EPISCOPIE A TIMIȘOAREI (apoi MITROPOLIA BANATULUI)

Episcopia Timișoarei înființată prin Decretul Lege din 7 noiembrie 1939.

Locuitori: *Andrei Magieru* al Aradului, decembrie 1939—2 martie 1940 (retras); *Nicolae Popoviciu* al Oradiei, 23 martie 1940—martie 1941.

VASILE LAZARESCU, fost al Caransebeșului, ales la 12 iunie 1940, investit 13 martie 1941, înscăunat 25 martie 1941.

Episcopia ridicată la rangul de Arhiepiscopie prin hotărîrea din 24 aprilie 1947 și aprobată prin Legea 195 din 7 iunie 1947; ridicată la rangul de Mitropolie

prin hotărîrea sinodală din 3 iulie 1947, aprobată prin Legea 325, votată de Camera deputaţilor la 19 septembrie 1947 (promulgată la 26 septembrie 1947). Vasile Lazarescu, a devenit arhiepiscop, apoi mitropolit, instalat la 26 octombrie 1947—pus în retragere de Sf. Sinod, la 18 decembrie 1961, † 21 februarie 1969, mormîntul în cimitirul bisericii din Corneşti, j. Timiş.

Locţiitor : *Firmilian Marin*, mitropolitul Olteniei, 18 decembrie 1961—febr. 1962.
NICOLAE CORNEANU, fost episcop al Aradului, ales la 17 februarie 1962, investit şi înscăunat la 4 martie 1962.

EPISCOPIA VÎRŞEŞULUI ŞI CARANSEBEŞULUI

La Vîrşeş :

PARTENIE, sfîrşitul sec. XV (?).

TEODOR, 1594.

SIMEON, ultimul deceniu al sec. XV şi începutul sec. XVI.

ANTONIE, 1622/23.

TEODOSIE, înainte de 14 octombrie 1662 («mitropolit de Vîrşeş şi Caransebeş»), rămas în Rusia, şi a ajuns mitropolit al Belogoriei şi Oboianei, 1666—† 28 august 1671.

La Caransebeş :

SPIRIDON ŞTIBIŢA, hirotonit în 1694 (?), confirmat la 4 martie 1695, retras după 1699, mai tîrziu episcop de Vukovar, † după 1708.

GHERASIM (GHERASIE), c. 1704.

MOISE STANOIEVICI, hirotonit la Ipek la 21 decembrie 1713, confirmat numai la 18 aprilie 1722, † 10 aprilie 1724, mormîntul la Caransebeş.

NICOLAE DIMITRIEVICI, hirotonit 4 decembrie 1725, mutat la Timişoara — ca vicar — în februarie 1726.

MAXIM NESTOROVICI, ales februarie 1726, confirmat la 1 mai 1726—† 1738.

EFTIMIE DAMIANOVICI, 1738—sfîrşitul an. 1739 sau începutul an. 1740.

ISAIA ANTONOVICI al Aradului, conduce şi Eparhia Caransebeşului din 24 ianuarie 1741 pînă în 27 iulie 1748, cînd a fost ales mitropolit de Carloviţ, † 22 ianuarie /2 februarie 1749, mormîntul în biserica Sf. Dumitru din Buda.

IOAN GEORGIEVICI, fost episcop de Osiek şi Osieciko Polie, ales înainte de 21 iulie 1749—27 august/7 septembrie 1769 ales mitropolit de Carloviţ, † 12/23 mai 1773, mormîntul în mînăstirea Cruşedol.

Condusă în continuare — ca «administratori» — de *Ioan Georgievici*, acum mitropolit, iar din 18 iunie 1773 de *Vichentie Ioanovici Vidac*, episcopul Timişoarei, iar din 1774 mitropolit de Carloviţ.

La Vîrşeş :

VICHENTIE POPOVICI, ales 25 iunie 1774, confirmat la 24 august 1774, hirotonit 4 octombrie 1774, instalat la Vîrşeş 8 februarie 1775—† 16 decembrie 1785, mormîntul în catedrala din Vîrşeş, mai tîrziu în biserica mînăstirii Şişatovaş.

IOSIF IOANOVICI ŞACABENT, fost episcop de Pacraţ, apoi de Bacica (Novisad), ales la 22 mai 1786, instalat la Vîrşeş la 28 octombrie 1786—† 19/31 decembrie 1805, mormîntul în biserica Sf. Nicolae din Vîrşeş.

PETRU IOANOVICI VIDAC, fost episcop de Karlstadt, ales la 30 mai 1806, instalat la 23 noiembrie 1806—† 9/21 decembrie 1818, mormîntul în biserica Sf. Nicolae din Vîrşeş.

Administrator : arhim. *Sinesie Radivoievici*, 1818—1829.

MAXIM MANUILOVICI, ales 1828, hirotonit la 21 ianuarie 1829, instalat 7 aprilie 1829—18 decembrie 1833 mutat la Timişoara

IOSIF RAIACICI, fost episcop al Dalmaţiei, ales în 1834—19 septembrie/1 octombrie 1842—ales mitropolit la Carloviţ, (în 1848 patriarh), † 1/13 decembrie 1861, mormîntul în catedrala din Carloviţ.

ŞTEFAN POPOVICI, fost la Pacraţ, 3 februarie 1843 — † 21 iunie 1849.

Vicari : protopopul *Ignatie Vuia* la Caransebeş, din 15/27 iunie 1848, pînă în vara anului 1849 ;

arhimandritul *Patrichie Popescu* la Vîrşeş, octombrie 1848 — aprilie 1849.

EMILIAN CHENGHELAȚ, ales 30 octombrie/11 noiembrie 1852, confirmat în martie 1853, hirotonit la 30 aprilie 1853, † 13/25 iunie 1885, mormîntul în biserica Sf. Nicolae din Vîrșeț. (din 1865 a rămas numai pentru credincioșii sîrbi din Episcopia Vîrșețului).

NOUA EPISCOPIE A CARANSEBEȘULUI

La 6 iulie 1865, s-a aprobat înființarea Episcopiei Ortodoxe Române a Caransebeșului. IOAN POPASU, recomandat la 6 martie 1865, confirmat 6 iulie 1865, hirotonit 15 august 1865, instalat 31 octombrie 1865 (neoficial, și-a început activitatea la 20 august 1865)—† 5/17 februarie 1889, mormîntul în naosul bisericii Sf. Ioan Botezătorul din Caransebeș.

NICOLAE POPEA, ales 27 martie/8 aprilie 1889, confirmat 20 mai st. n. 1889, hirotonit 11/23 iunie 1889, înscăunat 2/14 iulie 1889—† 26 iulie/8 august 1908, mormîntul în cimitirul bisericii Sf. Ioan Botezătorul din Caransebeș.

Filaret Musta, ales 21 septembrie/4 octombrie 1908 — nerecunoscut de Guvernul maghiar.

Iosif Bădescu, ales 29 iunie/12 iulie 1909 — nerecunoscut de Guvernul maghiar.

MIRON CRISTEA, ales 21 noiembrie/3 decembrie 1909, confirmat 10 aprilie st. n. 1910, hirotonit 20 aprilie, înscăunat 25 aprilie/8 mai 1910—18/31 decembrie 1919, ales mitropolit primat (din 1925 patriarh).

IOSIF BĂDESCU, ales 8/21 martie 1920, hirotonit și înscăunat la 27 septembrie/10 octombrie 1920—† 11 iulie 1933, mormîntul în cimitirul din Eșalnița, j. Severin (azi Mehedinți).

VASILE LAZARESCU, ales 21 octombrie 1933, hirotonit 31 decembrie 1933, investit 9 martie 1934, înscăunat 15 aprilie 1934—12 iunie 1940, ales la Timișoara, înscăunat numai la 25 martie 1941.

VENIAMIN NISTOR, ales 3 iunie 1941, hirotonit 8 iunie, investit 14 iunie și înscăunat la 24 august 1941—5 februarie 1949, pensionat, † 5 februarie 1963, mormîntul lângă schitul Sf. Ioan Botezătorul din Alba Iulia.

La 5 februarie 1949 eparhia este încorporată în Arhiepiscopia Timișoarei.

EPISCOPIA LUGOJULUI

Înființată prin bulla papală «Ad Apostolicum Ministerium», din 26 noiembrie 1853. ALEXANDRU DOBRA, numit 17 martie 1854, confirmat la 17 noiembrie 1854, hirotonit 28 octombrie 1855, instalat 21 septembrie 1856—† 10 aprilie 1870.

IOAN OLTEANU, numit 25 iulie 1870, confirmat la 15 octombrie 1870, hirotonit 18 decembrie 1870, neinstalat oficial—16 septembrie 1873, apoi la Oradea.

Vicar capitular : *Mihail Nagy*, 1870 și 1873—1874.

VICTOR MIHALI, numit 25 noiembrie 1874, confirmat la 21 decembrie 1874, hirotonit 14 februarie 1875, instalat 7 mai 1875—9 noiembrie 1894, apoi mitropolit la Blaj (instalat 26 mai 1895).

Vicar capitular : *Petru Pop*, 1895—1897.

DIMITRIE RADU, numit 22 noiembrie 1896, confirmat la 3 decembrie 1896, hirotonit 9 mai 1897, instalat 16 mai 1897—12 mai 1903, apoi la Oradea.

VASILE HOSSU, numit 16 mai 1903, confirmat la 25 iunie 1903, hirotonit 8 septembrie 1903, instalat 27 septembrie 1903—15 noiembrie 1911, apoi la Gherla.

VALERIU TRAIAN FRENȚIU, numit 4 noiembrie 1912, hirotonit 1/14 ianuarie 1913, instalat 9 februarie st. n. 1913—17 ianuarie 1922, apoi la Oradea.

ALEXANDRU NICOLESCU, numit 25 februarie 1922, hirotonit 18 iunie 1922, instalat iulie 1922—7 mai 1935, apoi mitropolit la Blaj.

IOAN BĂLAN, numit august 1936, hirotonit la 18 octombrie 1936—octombrie 1948.

EPISCOPIA IENOPOLEI-LIPOVEI

Episcop în Lipova, care, potrivit tradiției, ar fi fost ucis de turci, în 1551/52.

DANIIL, în Lipova, 1563.

MATEI, în Ienopole (Ineu), sfîrșitul sec. XVI.

SAVA, în Ienopole, înainte de 7 aprilie 1606—† după 6 noiembrie 1627.

LONGHIN BRANCOVICI, «mitropolit» în Ienopole, hirotonit în 1638 de patriarhul ecumenic Ciril Lucaris—retras înainte de 1643, la mînăstirea Comana, jud. Ilfov, † după 17 septembrie 1656, mormîntul la Comana.

SOFRONIE, «mitropolit de Lipova și Gyula», cu reședința în mînăstirea Hodoș-Bodrog, 1651.

ȘTEFAN, în Lipova, 1664.

ISAIA DIACOVICI, episcop al Timișoarei și Ienopolei, înainte de 1690, recunoscut prin diploma imperială din 4 martie 1695 (reședința în Ienopole?). În 1706 și-a stabilit reședința la Arad (diploma din 15 aprilie 1706).

EPISCOPIA ARADULUI

ISAIA DIACOVICI, a mutat sediul Episcopiei de Ienopole-Lipova la Arad (recunoscută prin diploma imperială din 15 aprilie 1706)—la 7 ianuarie 1708 ales, iar la 24 mai recunoscut mitropolit de Carloviț; † 21 iulie 1708, mormîntul la mînăstirea Cruședol.

Administrator: *Vasile Raici*, episcopul Pacrațului, ales 23 aprilie/4 mai 1710, neconfirmat.

IOANICHIE MARTINOVICI, ales la 19 noiembrie 1710—† 25 octombrie 1721, mormîntul în biserica veche din Arad, mutat apoi în catedrala nouă, iar în 1860 în biserica mînăstirii Sf. Simion Stîlpcul din Arad-Gai.

SOFRONIE RAVANICIANIN, ales decembrie 1722—† 1726 (probabil iunie), mormîntul în biserica veche din Arad, apoi în catedrala nouă, iar în 1860 în biserica mînăstirii din Arad-Gai.

VICHENTIE IOANOVICI, fost vicar la Carloviț, ales 11 septembrie 1726—la 22 martie/2 aprilie 1731 (sau 4 februarie 1731?) confirmat mitropolit de Belgrad-Carloviț, recunoscut la 2 iulie 1731, † 6 iunie 1737.

ISAIA ANTONOVICI, ales 29 noiembrie 1731, confirmat la 15 decembrie 1731, înscăunat în 1732 (din 24 ianuarie 1741 conduce și eparhia Caransebeșului)—27 iulie 1748 ales mitropolit de Carloviț, recunoscut la 11 noiembrie 1748, † 22 ianuarie/2 februarie 1749, mormîntul în biserica Sf. Dumitru din Buda.

PAVEL NENADOVICI, fost la Karlstadt, vine la Arad în decembrie 1748—la 14 iulie 1749 ales mitropolit de Carloviț; conduce în continuare și Eparhia Aradului, ca administrator; † 15 august 1768, mormîntul în catedrala din Carloviț.

SINESIE JIVANOVICI, ales 1751, recunoscut 3 august 1751, înscăunat la 1 septembrie 1751—† 14 martie 1768, mormîntul în altarul bisericii mînăstirii Sf. Simion Stîlpcul din Arad-Gai.

Administrator: episcopul *Moise Putnic* al Novisadului, 1768—1770.

PAHOMIE CNEZEVICI, ales ianuarie 1770, † 8/19 mai 1783, mormîntul în biserica mînăstirii din Arad-Gai.

Administrator: arhimandritul *Pavel Avacumovici* de la Bezdin, 1783—martie 1784.

PETRU PETROVICI, fost la Karlstadt, martie 1784—la 21 iulie 1786 ales la Timișoara.

Administrator: arhimandritul *Teodosie Ioanovici* de la Hodoș-Bodrog, iulie—decembrie 1786.

PAVEL AVACUMOVICI, fost episcop de Pacraț, ales în decembrie 1786, înscăunat 1787—† 1/12 august 1815, mormîntul în biserica mînăstirii din Arad-Gai.

Sinesie Radivoievici, ales 11 iunie 1816, neconfirmat.

Administratori: arhim. *Antonie Brancovici* de la mînăstirea Hopovo, 16 august 1815—15 decembrie 1815, înlăturat de împărat;

arhim. *Procopie Bolici* de la mînăstirea Racovaț, numit de împărat, 4 iulie 1816—august 1818;

Iosif Putnic, episcop de Pacraț, august 1818—decembrie 1828 (în aceeași lună ales episcop la Timișoara).

NESTOR IOANOVICI, primul episcop român, ales decembrie 1828, hirotonit 27 ianuarie 1829, își începe activitatea la începutul lunii februarie; instalarea oficială la 22 octombrie 1829—† 9/21 februarie 1830, mormîntul în catedrala din Arad, iar în 1860 în biserica mînăstirii din Arad-Gai.

Administratori: *Iosif Putnic* al Timișoarei, februarie 1830—† 4/16 noiembrie 1830; arhim. *Moise Manuilovici* de la Hodoș-Bodrog, 19 noiembrie 1830—martie 1832;

- MAXIM MANUILOVICI, episcop al Virșeșului (între 1833—1838 al Timișoarei), numit 31 octombrie 1831, introdus oficial la 21 martie 1832—aprilie 1835.
- GHERASIM RAȚ, numit 3 februarie 1835, hirotonit 25 martie 1835, introdus în oficiu la 18 aprilie 1835 (instalarea oficială la 9/21 octombrie 1838)—† 15/27 august 1850, mormîntul în catedrala din Arad, apoi în bis. mînăstirii din Arad-Gai.
- Administrator: arhimandritul *Patrichie Popescu*, 22 august—3 sept. 1850—aprilie 1853, † 21 august 1862, mormîntul la mînăstirea Ghergheteg.
- PROCOPIE IVAȘCOVICI, ales 30 octombrie/11 noiembrie 1852, recunoscut martie 1853, hirotonit la 11 mai 1853, introdus în oficiu la 13 iunie 1853 (instalarea oficială la 14 ianuarie 1854)—28 august/9 septembrie 1873 ales mitropolit al Ardealului, iar în 1874 patriarh la Carloviț.
- MIRON ROMANUL, ales 12/24 noiembrie 1873, recunoscut 7 decembrie 1873, hirotonit 13/25 ianuarie 1874, înscăunat 3/15 februarie 1874—21 noiembrie/3 decembrie 1874, ales mitropolit al Ardealului.
- IOAN MEȚIANU, ales 3/15 februarie 1875, hirotonit 30 martie/11 aprilie 1875, înscăunat 20 aprilie/2 mai 1875—18/31 decembrie 1898 ales mitropolit al Ardealului.
- IOSIF GOLDIȘ, ales 2/14 mai 1899, recunoscut 22 iunie st. n., hirotonit 4/16 iulie, înscăunat 20 iulie st. v. 1899—† 23 martie/5 aprilie 1902, mormîntul în cripta arhierescă de la Hodoș-Bodrog.
- Vasile Mangra, ales 30 mai/12 iunie 1902, nerecunoscut de Guvernul maghiar.
- IOAN PAPP, ales 30 ianuarie/12 februarie 1903, recunoscut 27 martie st. n., hirotonit 23 aprilie st. v., înscăunat 4/17 mai 1903—† 21 ianuarie 1925, mormîntul în altarul bisericii din Pociovești-Bihor.
- GRIGORIE COMȘA, ales 3 mai 1925, hirotonit 14 iunie, investit 21 iunie, înscăunat 12 iulie 1925—† 25 mai 1935, mormîntul în cripta de la Hodoș-Bodrog.
- ANDREI MAGIERU, fost arhieru vicar la Oradea, ales la 10 decembrie 1935, investit 21 decembrie 1935, înscăunat 2 februarie 1936—† 13 mai 1960, mormîntul în cripta arhierescă de la Hodoș-Bodrog.
- Locțiitor: *Vasile Lazarescu*, mitropolitul Banatului, mai 1960—ianuarie 1961.
- NICOLAE CORNEANU, ales 15 decembrie 1960, hirotonit 15 ianuarie 1961, investit 19 ianuarie 1961, înscăunat 22 ianuarie 1961 — 17 februarie 1962, apoi mitropolit al Banatului; conduce — în continuare — și episcopia Aradului, ca locțiitor.
- TEOCTIST ARĂPAȘ, fost episcop-vicar patriarhal, ales 28 iulie 1962, înscăunat 16 septembrie 1962—28 ianuarie 1973, apoi mitropolit al Olteniei.
- Locțiitor: *Nicolae Corneanu*, mitropolitul Banatului, februarie—august 1973.
- VISARION AȘTILEANU, fost episcop-vicar la București, apoi la Sibiu, ales 10 iunie 1973, înscăunat 26 august 1973.

EPISCOPIA ORADIEI

- Episcop* necunoscut cu numele în 1664 (Ștefan de la Lipova?).
- EFREM BANIANIN, numit la 4 martie 1695, ca episcop de Oradea și Agria; trecut la Biserica Romei în 1698.
- PETRU HRISTOFOR, c. 1708—c. 1712.
- Bihorul ajunge sub jurisdicția episcopilor de Arad, care aveau vicari sau «exarhi», la Oradea—Velența:
- Arsenie* c. 1714—după 1727.
- Ioan*, protopopul Oradiei, după 1727—c. 1735.
- Ignatie*, c. 1736.
- Ierom. Metodie* «episcopesc namestnic», înainte de 1755—c. 1770.
- Ioan Miatovici*, protopopul Oradiei, c. 1770 — înlăturat 1776.
- Arhim. Ghenadie Totovici*, «exarh», 1776 — înlăturat de împăratul Iosif II la 25 iulie 1783.
- Teodor Arsici*, protopopul Oradiei-Velența, 1783—1793.
- Pe baza rezoluțiilor imperiale din 28 februarie 1792 și 2 ianuarie 1793, se înființează un *Consistoriu* în Oradea-Velența, în frunte cu un președinte (vicar):
- Prot. *Teodor Arsici*, 24 august 1793—începutul an. 1805.
- Prot. *Mihail Manuilovici*, 13 aprilie 1805—sfîrșitul an. 1828, apoi episcop la Virșeș, iar în 1833 la Timișoara (sub numele de Maxim).

- Prot. *Atanasie Boțco*, 8 aprilie 1829—† 1863;
 Preot *Ioan Papp*, 1848—sept. 1849; în 1868—1870 apare ca președinte însuși episcopul
 Aradului *Procopie Ivașcovici*.
 Președinte provizoriu: prot. *Simion Bica*, 1870.
 Arhim. *Miron Romanul*, 1870—12/24 noiembrie 1873, apoi episcop la Arad.
 Prot. *Ioan Mețianu*, 13/25 aprilie 1874—3/15 februarie 1875, apoi episcop la Arad.
 Arhim. *Andrei Papp*, 1875—† 26 mai/7 iunie 1878.
 Președinte provizoriu: prot. *Simion Bica*, 1878—1880.
 Arhim. *Ierotei Beleş*, 1880—1892, † 28 iulie/10 august 1900.
 Arhim. *Iosif Goldiș*, 1892—2/14 mai 1899, apoi episcop la Arad.
 Arhim. *Vasile Mangra*, 12 iunie 1900—24 iulie/6 august 1916, apoi mitropolit al
 Ardealului.
 Arhim. *Roman Ciorogariu*, 3 octombrie 1917—3/16 octombrie 1920, apoi episcop.
 Episcopia Oradiei înființată prin Legea promulgată la 30 august 1920.
 Episcopi:
 ROMAN CIOROGARIU, ales 3/16 octombrie 1920, hirotonit 26 martie 1921, investit
 29 martie, înscăunat 2 octombrie 1921—† 21 ianuarie 1936, mormîntul în cate-
 drala din Oradea (bis. cu lună).
 NICOLAE POPOVICIU, ales 28 aprilie 1936, hirotonit 1 iunie, investit 2 iunie, în-
 scăunat 28 iunie 1936—pensionat 5 octombrie 1950, † 20 octombrie 1960, mor-
 mîntul în cimitirul din Biertan, j. Sibiu.
 Locțiitor: *Andrei Magieru*, episcopul Aradului, 5 octombrie 1950—noiembrie 1951.
 VALERIAN ZAHARIA, ales 11 noiembrie 1951, hirotonit 13 noiembrie, investit la
 14 noiembrie, înscăunat 25 noiembrie 1951—pus în retragere de Sf. Sinod la
 12 decembrie 1969.
 Locțiitor: *Teoctist Arăpaș*, episcopul Aradului, 12 decembrie 1969—decembrie 1970.
 VASILE COMAN, ales 13 decembrie 1970, hirotonit 27 decembrie 1970, înscăunat 10
 ianuarie 1971.

EPISCOPIA ORADIEI (unită)

- MELETIE COVACI, vicar cu grad de arhieru (de Tegea), numit 14 noiembrie 1748,
 hirotonit 15 decembrie, instalat 19 decembrie 1748—† 11 aprilie 1775.
 Episcopia înființată în 1777, recunoscută la 16 iunie 1777, prin bulla «*Indefes-
 sum personarum*».
 MOISE DRAGOȘ, vicar din 17 noiembrie 1775, numit episcop la 26 iulie 1776, con-
 firmat la 23 iunie 1777, hirotonit și instalat la Oradea la 9 noiembrie 1777—† 16
 aprilie 1787.
 Mihail Savnițki, numit în 1787, s-a revenit asupra numirii.
 IGNATIE DARABANT, numit la 8 aprilie 1788, confirmat la 3 februarie 1789, hirotonit
 la Blaj 13 martie 1790, instalat 19 aprilie 1790—† 31 octombrie 1805.
 SAMUIL VULCAN, numit 25 octombrie 1806, hirotonit la Blaj 7 iunie 1807, instalat
 11 iunie 1807—† 25 decembrie 1839, mormîntul la catedrala episcopală.
 Vicar capitular: *Ioan Radnoty*, 1840—1842.
 VASILE ERDELY, numit 2 august 1842, confirmat la 30 ianuarie 1843, hirotonit la Blaj
 la 11 iunie 1843, instalat 18 iunie 1843—† 27 martie 1862, mormîntul în
 catedrala episcopală.
 IOSIF PAPP SZILAGYI (Sălăjanu), numit 1 noiembrie 1862, confirmat la 16 martie 1863,
 hirotonit la Blaj 3 mai 1863, instalat 17 mai 1863—† 5 august 1873, mormîntul
 la catedrala episcopală.
 IOAN OLTEANU, fost la Lugoj, numit 16 septembrie 1873, instalat 24 ianuarie 1874—
 † 29 noiembrie 1877, mormîntul la catedrala episcopală.
 MIHAIL PAVEL, fost la Gherla, numit 29 ianuarie 1879, confirmat la 15 mai, instalat
 8 iunie 1879—† 1 iunie 1902, mormîntul la biserica din Slatina-Maramureș.
 Vicar capitular: *Augustin Lauran*, 1902—1903, † 16 octombrie 1912.
 DIMITRIE RADU, fost la Lugoj, numit 12 mai 1903, confirmat 8 iulie 1903, instalat
 16 august 1903, † ucis în Senat 8 decembrie 1920, mormîntul în biserica din
 Rădești, jud. Alba.

Vicar capitular : *Florian Stan*, 1920—1922, † 15 mai 1924.

VALERIU TRAIAN FRENȚIU, fost la Lugoj, numit 17 ianuarie 1922, confirmat 25 februarie 1922, instalat 3 mai 1922—octombrie 1948; † 1952.

•

EPISCOPIA ARMATEI (cu sediul în ALBA IULIA)

Înființată în august 1921.

Vasile Saftu, protopop, numit în decembrie 1921, † înainte de hirotonie, (3/16 aprilie 1922), mormîntul în cimitirul bisericii Sf. Nicolae din Brașov-Șchei.

IUSTINIAN TECULESCU, numit la sfîrșitul anului 1922, hirotonit la 5/18 martie 1923, investit la 18/31 martie și înscăunat la 10 aprilie 1923—17 decembrie 1924, apoi la Ismail, † 16 iulie 1932, mormîntul în cimitirul din Covasna.

IOAN STROIA, numit la 20 mai 1925, hirotonit la 15 iunie, investit la 20 iunie 1925 și înscăunat la Alba-Iulia, † 18 aprilie 1937, mormîntul lângă schitul Sf. Ioan Botezătorul din Alba Iulia.

PARTENIE CIOPRON, numit la 17 iunie 1937, hirotonit la 25 septembrie, investit la 8 octombrie și înscăunat la 10 octombrie 1937—pensionat august 1948; mai tîrziu episcop la Roman.

•

EPISCOPIA DE ALBA IULIA

Înființată prin hotărîrea Sf. Sinod din 16 octombrie 1975.

Locțiitor : *Nicolae Mladin*, mitropolitul Ardealului, 16 octombrie 1975—decembrie 1975

EMILIAN BIRDAȘ, fost episcop vicar Rășinăreanul, ales la 14 decembrie 1975, înscăunat la 25 ianuarie 1976.

•

EPISCOPIA (acum ARHIEPISCOPIA) MISIONARĂ ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN AMERICA

Înființată prin Legea promulgată la 5 mai 1934, publicată în Monitorul Oficial din 8 mai 1934. (aprobată de Senat 26 aprilie, Cameră 28 aprilie, Sf. Sinod în aprilie 1934).

POLICARP MORUȘCA, ales 26 ianuarie 1935, hirotonit și investit la 24 martie, înscăunat la Detroit la 4 iulie 1935. Păstorește efectiv pînă în august 1939; † 26 octombrie 1958, mormîntul lângă schitul Sf. Ioan Botezătorul din Alba Iulia.

ANDREI MOLDOVANU, ales la 17 mai 1950, aprobat de Sf. Sinod permanent la 4 octombrie 1950, hirotonit la 12 noiembrie 1950 la Sibiu, investit la 19 noiembrie 1950, † 14 martie 1963, mormîntul în Detroit.

VICTORIN URSACHE, ales la Congresul Bisericesc al Eparhiei la 23 aprilie 1966, aprobat de Sf. Sinod la 7 iulie, hirotonit la 7 august 1966 și înscăunat la 21 august 1966 la Windsor-Ontario; la 11 iunie 1973 ridicat la treapta de arhiepiscop. La 21 iulie 1973 Congresul Bisericesc ridică Episcopia la treapta de Arhiepiscopie, act recunoscut de Sf. Sinod la 12 decembrie 1974.

•

EPISCOPIA (acum ARHIEPISCOPIA) ORTODOXĂ ROMÂNĂ PENTRU EUROPA CENTRALĂ ȘI OCCIDENTALĂ

TEOFIL IONESCU, hirotonit la Paris la 26 decembrie 1957. La 28 aprilie 1972 Sf. Sinod aprobă revenirea sa sub jurisdicția Patriarhiei Ortodoxe Române. La 13 decembrie 1974, Sf. Sinod ridică Episcopia la rangul de Arhiepiscopie. Arhiepiscopul Teofil înscăunat la Paris la 7 februarie 1975—† 9 mai 1975, mormîntul în cimitirul Montparnasse din Paris.

Locțiitori : episcopul-vicar *Lucian Florea Făgărășanul* ales 13 dec. 1974, hirotonit 22 dec. 1974, din anul 1975—16 iulie 1980, cînd a fost ales episcop-vicar la Sibiu; episcopul-vicar *Adrian Hrițcu-Botoșăneanul*, fost episcop-vicar la Iași, numit de Sf. Sinod la 16 iulie 1980, instalat la Paris la 16 noiembrie 1980.

Exarh al Patriarhiei Române pentru comunitățile ortodoxe române din străinătate : mitropolitul *Nicolae Corneanu* al Banatului, numit de Sf. Sinod la 21 august 1979.

INDICE DE NUME

A

Adamovici Gherasim, episcopul Transilvaniei, 65, 82, 184.
Atenie Vasile, preot, 344.
Agapie Vasile, stud., 229.
Agatanghel, patriarh ecum., 369, 380.
Agîrbiceanu Ioan, pr. scriitor, 447, 512.
Alboteanu Enache, prof., 228.
Albu Nicolae, cercetător, 266, 300.
Aleksandri Iancu, 330; — *Vasile*, 173, 174, 330.
Alexandru, dascăl la Rîmnic; — II, țarul Rusiei, 170; — III, patriarhul Antiohiei, 498.
Alexandrescu Petru, pictor, 314.
Alexei, patriarhul Moscovei, 414, 415, 496.
Alexi Ioan, episcop la Gherla, 93, 219.
Alexici Nicolae, zugrav, 317.
Almasy Paul, prefect Arad, 81.
Alpini, preot, 354.
Altini Eustatie, pictor, 33, 307, 308, 310—311.
Aman Teodor, pictor, 311.
Ambrozie, copist Bucium, — călugăr (popa Tun), 332—333; — egumen, — zugrav, 310.
Amfiteatrov Filaret, mitropolit Kiev, 374.
Ana, călugăriță Rătești, 53.
Anania, Bartolomeu (Valeriu), arhim., 486.
Andreescu Ion, pictor, 237.
Angelescu Paraschiv, preot, 446.
Anghel Atanasie, mitr. apoi episcop, 215; — *Tănase*, zugrav, 310.
Angelescu Antim, episcop la Buzău, 417, 467.
Antal Emilian, arhiereu, 417, 428.
Antoneli Ioan, vicar, 212, 213.
Antonescu G. G., prof. 237; — *Petre*, arhitect, 180, 303.
Antonie, episcop Roman, 9.
Antonovici Iacob, episcop la Galați și Huși, 418, 419, 439.
Apponyi Albert, ministru, 200, 204, 263, 264.
Aramă George, prof., 236, 272.

Arănescu-Donici Conon, episcop la Huși, apoi mitropolit primat, 143—144, 175, 176, 177, 238, 277, 391, 412.
Arăpaș Teoctist, mitropolitul Moldovei și Sucevei, 467, 468, 469, 473, 483, 497, 499, 500, 502, 507, 511.
Ardeleanu Ioan, cercetător, 226, 294.
Arend C., pictor, 314.
Arhipescu Veniamin, arhim., 178.
Arion Virgil, prof., 236.
Armășescu Nicolae, preot, 342.
Aron Petru Pavel, episcop la Blaj, 253, 254; — *Teodor*, pr. prof., 255, 288; — *Vasile*, avocat, 290.
Artachino Constantin, pictor, 314.
Asachi Clemens Daniel, 12; — *Gheorghe*, 12, 13, 14, 15, 21, 228, 302; — *Lazăr (Leon)*, 12.
Aștileanu Visarion, episcop la Arad, 226, 469, 478.
Atanasie de la Paros, teolog grec, 40.
Atanasievici Ștefan, pr. Lugoj, 80, 89.
Atanasie Teodosie, episcop la Roman, 176, 276, 370, 418.
Athanasie, ierom. în 1848, 333.
Athenagoras, patriarh ecumenic, 498; — mitropolit al Tiatirelor, 498.
Atnagea Alexandru, preot, 361.
Atzel Ioan, comisar imperial, 85.
Augen I Baselius, catolicosul Bisericii din Malabar, 502.
Avakian Arutiun, pictor, 451, 492.
Avacumovici Pavel, episcop la Arad, 66, 78, 79, 81, 86; — *Ștefan*, episcop la Timișoara, 86.
Averescu Alexandru, general, 399, 400.

B

Baba Corneliu, pictor, 451; — *Gheorghe*, zugrav, 318, 450.
Babeș Vincențiu, avocat, 85, 195.
Babic Constantin, sculptor, 319.
Badea Gheorghe, pr. zugrav, 307.
Bagration, general rus, 45.
Baiulescu Bartolomeu, preot, 298, 360.
Balaban Gheorghe, preot, 344.

- Balcă Nicolae*, diacon prof., 421, 482.
Balea Moise, preot în America, 428; —
Simion, preot în Săpînța, 360.
Baldovin Anastasie, călugăr la Cernica,
 147, 150, 162.
Balgian Vasken, patriarh armean, 501.
Balint Simion, preot, 349, 352.
Baloșescu Isaia, episcop la Cernăuți, 65,
 80, 185, 194, 241, 242.
Balș Alecu, boier, 34, 337; — *Constantin*,
 ctitor Lețcani, 301; — *Teodor*, caima-
 cam, 156, 335.
Banffii Gheorghe, guvernator, 66, 67.
Banu Constantin, prof., 237, 341, 399; —
Nectarie, arhim., 373.
Barancescu Varlaam, psalt, 322.
Barbovschi Sofronie, predicator, 32; —
Teodosie, mitropolit, 32, v. și *Clipa*.
Barbu Petru, pr. prof., 252, 296, 363, 434,
 445.
Barcan Nicolae, psalt, 322.
Barcianu Daniil Popovici, prof. Sibiu, 101,
 198, 247, 291, 297, 298, 358; — *Sava*
Popovici, preot, 68, 98, 291, 351.
Bardieru Alexandru, preot, 181.
Barițiu George, 104, 107, 216, 294.
Barta Ioan și Petru, tipografi, Sibiu, 69,
 289.
Bartolomeu Ioan, secretar eparhial, 296.
Basarabeanu Ghelasie, psalt, 56, 321.
Basarabov Dimitrie, sfânt, 479.
Bașa Iosif, preot, 257.
Baud Iosif, vicar catolic, 143.
Băcilă Ioachim, preot, 353.
Bădescu Iosif Traian, episcop, 207, 423,
 430; — *Spiridon*, preot, 373.
Bădilă Ioan, preot, 103.
Bălan Ioan, episcop, 294, 407; — *Nicolae*,
 mitropolitul Ardealului, 200, 248, 264,
 292, 296, 297, 299, 363, 364, 390, 391,
 400, 401, 404, 405, 409, 410, 411, 419—
 422, 430, 433, 434, 448, 453, 455, 456,
 458, 468, 477, 478.
Bălașa Dumitru, pr. istoric, 346.
Bălănescu Silvestru, episcop la Huși, 135,
 169, 173, 176—177, 181, 236, 239, 240,
 241, 273, 281, 374, 376.
Bălășel Teodor, preot folclorist, 447.
Bălășescu Nifon, prof., 49, 230, 231, 270—
 271, 334, 351.
Bălcescu Nicolae, 333, 352.
Bălțeanu Anghel, preot, 344.
Bănescu Nicolae, bizantinolog, 112.
Bănulescu-Bodoni Gavriil, mitropolit, 9,
 277.
Bărnățiu Simion, 94, 213, 255, 349, 350.
Beian Serghie, pr. prof., 441, 443.
Bejenariu Mihai, preot, 446.
Beju Ioan, pr. cercetător, 112.
Belascu Traian, prot., 477.
Beldie Ioan, preot, 431, 437.
Beldiman Alexandru, poet, 30; — *Filaret*,
 arhiereu, 30.
Beleuță Ilie, pr. prof., 434, 439.
Belu Dumitru, pr. prof., 300, 435, 442, 459,
 482.
Belindean Ștefan, iconar, 319.
Belizarie Dimitrie, pictor, 449, 450.
Bem Iosif, general, 352, 355.
Bena Augustin, compozitor, 453.
Bendela Teofil, mitropolitul Bucovinei,
 189—190.
Benedict, patriarhul Ierusalimului, 499.
Benescu Ilie, prof., 231, 271, 280, 370; —
Neagu, preot, 333.
Bercan Ioan, prot., 361.
Bercian Ștefan, prot. Lugoj, 355.
Berdnikov I. S., prof. rus, 177, 273.
Berechet I. D., arhitect, 449; — *Ștefan*,
 prof., 128, 173, 375, 443.
Berindei Dan, istoric, 345.
Beron Petăr, medic, 379.
Berthelot, general francez, 364.
Bianu Ioan, prof. acad., 48, 173, 299.
Bibescu Gheorghe, domn în Țara Româ-
 nească, 50, 62, 304, 332.
Bica Ioan, preot; — *Man*, zugrav, 315.
Bila Gheorghe, pr. zugrav, 318.
Bilțiu Dăncuș Traian, pictor, 491.
Birdaș Emilian, episcop la Alba Iulia, 468.
Bîrlea Ioan, preot, 294.
Bîrsan Octavian, student teolog, 361.
Bîrseanu Andrei, prof. acad., 208, 257, 266.
Bîșcu Dumitru, pictor, 451, 491.
Blaga Iosif, 257; — *Liviu*, profesori, 257.
Blajevici Teoctist, mitropolitul Bucovinei,
 190, 279.
Blake Eugèn Carson, secretar general
 C.E.B., 506.
Bob Ioan, episcop, 72; — *Vasile Fabian*,
 prof., 14, 228.
Bobulescu Constantin, preot istoric, 24, 36,
 345, 439; — *Iosif*, episcop la Rîmnic,
 123, 125, 152.
Boca Mihai, preot, 285, 286.
Bodea Cornelia, istoric, 91, 366.
Bodescu Gheorghe, preot, 331.
Bodoqae Teodor, pr. prof., 385, 386, 421,
 434, 438, 440, 459, 482.
Boerescu Zaharia, prof., 231, 232.
Bogdan Catul, pictor, 451.
Boghiu Sofian, arhim., pictor, 491.
Boiu Zaharia, pr. prof., 98, 100, 103, 247,
 248, 291, 295.
Bojîncă Damaschin, prof., 12, 14, 69, 229,
 268.
Bojor Andrei, preot ucis, 408.
Bolici Procopie, arhim., 81.
Bolintineanu Dimitrie, 119, 335, 372.
Bolliac Cezar, 118, 128, 334.
Bontea Clement, prot., 374.

- Borcea Ermil*, publicist, 299.
Bordescu Nicolae, preot, 340.
Boriès Bernard, pictor, 305, 314.
Boroianu Dimitrie, prof., 236, 240, 243, 272, 273, 283, 434.
Borza Alexandru, prof., 255, 363.
Bosioc Nistor, sculptor, 319.
Botev Hristo, patriot bulgar, 380.
Botiș Teodor, pr. prof., 250, 265, 434.
Brancovici Antonie, arhim., 80, 81; — *Sava*, mitropolit, 478.
Braniște Ene, pr. prof., 163, 284, 346, 444, 458, 482, 493, 494; — *Marin*, pr., 64; — *Valeriu*, publicist, 257.
Brash Allan, secretar general adj. C.E.B., 506.
Brătescu Nicolae, psalt, 322.
Brătianu Ioan C., 136; — *Ioan I. C.*, 363, 399; — *Vintilă*, politicieni, 400, 405.
Brătulescu Victor, istoric de artă, 325.
Breazul George, muzicolog, 493.
Brezoianu I., publicist, 128.
Brezeanu Barbu, critic de artă, 325.
Bria Ioan, pr. prof., 284, 458.
Brinkhues Ioseph, episcop vechi-catolic, 504.
Broșu Ioan, prof. 299, 363.
Bucevschi Epaminonda, pictor, 173, 314, 326; — *Orest*, diac. prof., 434, 435, 441, 481.
Bucur, preot, 353; — *Barbu Sebastian*, muzicolog, 493.
Buda Vasile Manole, cond. tipografie, 55.
Budai Deleanu Ioan, scriitor, 184, 255.
Buhuș Ermoghen, egumen, 303.
Bujoreanu Grigorie, căminar, 184; — *I.M.*, jurist, 128, 144.
Bulacu Mihai, pr. prof., 24, 445.
Bulat Toma G., prof., 48, 64, 162, 163, 208, 243, 285, 324, 434, 439, 458.
Bulgakov Macarie, mitropolit, 373, 374, 376.
Bunea Augustin, preot istoric, 226, 253, 293, 298.
Burada G. T., dirijor, 322; — *Teodor*, 372.
Buteanu Ioan, 353.
Butnariu Gheorghe, preot, 446.
Buțureanu Constantin, preot, 281; — *Ieronim*, arhim. prof., 229, 236, 238, 272.
Buzdug Andrei, pr. prof., 435, 445.
Buzescu Constantin, preot, 342; — *Nicolae C.*, pr. prof. 347, 431.
- C**
- Cabedaief Dumitru*, pictor, 450.
Cabaliuc Alexandru, preot, 224.
Calinic cel Sfânt (de la Cernica), episcop la Rîmnic, 53, 107, 113, 125, 146—151, 154, 162, 163, 166, 338, 478; — duhovnic la Secu, 39.
Calist Stratonichias (Băcăuanul), arhiereu, 167.
Cananău Veniamin, bursier, 23.
Cantacuzino Ioan, ministru, 168, 175; — *George Matei*, arhitect, 450.
Cantemir Dumitru, 18, 275.
Carabeț Ignatie, prot., 79.
Caracaș Constantin, medic, 55.
Carcalechi Zaharia, editor, 93, 380.
Carîtașu Vasile, zugrav, 311.
Carol I, rege, 36.
Cart Ioan, compozitor, 323, 378.
Catulescu Veniamin, arhim., prof., 147, 275.
Cazan Ianăș, preot, 354; — *Iosif*, preot, 354.
Căciulă Olimp, preot, 438.
Călăceanu Luca Pavel, prof., 237.
Călinescu Ștefan, pr. 163, 236, 237, 244, 272, 273, 281, 339.
Călugăr Dumitru, pr. prof., 421, 445, 482.
Cătulescu Matei, zugrav, 307.
Cândea Romulus, prof., 194, 200, 208, 248, 264, 266, 285, 292, 430.
Ceașianu Grigorie, preot, 446.
Cernoievici Arsenie III, patriarh sîrb, 77.
Cettericov Serghie, preot rus, 415.
Chenghelaț Emilian, episcop la Vîrșeț, 87; — *Pavel*, arhim., 65.
Chesarie, episcop la Rîmnic (sec. XVIII), 54, 60, 103, 150; — episcop la Buzău, 41, 42, 49, 53—58, 63, 155, 157, 164, 232, 307, 308, 313; — egumen la Măxineni, 333.
Cheșan Ambrosie, pr. prof., 255.
Chialda Mircea, pr. prof., 435, 436, 481.
Chicioarea Gheorghe, preot, 344.
Chifor Maria, iconar, 320.
Chirescu I. D., compozitor, 452.
Chiriac, călugăr la Neamț—Secu, 17, 372, 375, 376; — *Dimancea N.*, pr. prof., 445.
Chirica Petru, preot, 446.
Chiricescu Constantin, prof. 236, 237, 240, 272, 276.
Chiricuță Petru, preot, 446; — *Toma*, preot, 446.
Chiril, patriarh al Ierusalimului, 373; — patriarh al Bulgariei, 497; — patriarh copt, 506.
Chirilescu Ioan, vicar, 85; — *Ștefan*, preot, 355.
Chiru Nanov I., scriitor, 372.
Chițăscul Vasilache, zugrav, 311.
Chițescu Nicolae, prof., 284, 431, 441, 458, 481, 512.
Chițulescu Inochentie, episcop la Buzău, 151, 159, 233, 240.
Chladek Anton, pictor, 312.
Ciobanu Gheorghe, muzicolog, 493; — *Ștefan*, prof., acad., *Virgil*, preot, 384.

- Ciocan Avram*, preot, 353.
Cioloa Dimitrie, pr. profesor, 252, 360.
Ciopron Partenie, episcop, 418, 428, 468.
Ciordaș Ioan, avocat, 223.
Ciorogariu Roman, episcop la Oradea, 208, 250, 295, 298, 300, 363, 367, 405, 424, 426, 430, 433, 446.
Cioroianu Ștefan, prot., 445.
Ciortea Aurel, prof., 257.
Ciosu Platon, arhieru, 144, 283, 412, 419.
Cipariu Timotei, cărturar, 104, 105, 211, 212, 213, 253, 255, 293, 294, 298, 349, 351, 356.
Cireșeanu Badea, prof., 240, 273, 283, 372.
Ciucurencu Alexandru, pictor, 451.
Ciuhandu Gheorghe, preot istoric, 91, 226, 296, 367, 390, 393, 405, 410, 411, 440.
Ciupercovici Arcadie, mitropolit al Bucovinei, 192, 193.
Ciura Alexandru, pr. prof., 255, 363.
Ciurea Alexandru I., pr. prof., 24, 163, 243, 284, 300, 345, 346, 347, 439, 458, 474, 481, 494.
Ciuruș Teodor, preot, 447.
Cîmpeanu Petru, prof., 14.
Cîmpineanu Ioan, ministru, 37.
Cîrșan Gheorghe, 372.
Claudie, ierod.-zugrav, 311.
Cleobul Eustatie, arhim., 126.
Climent, episcop la Argeș, 63, 113, 338, 339.
Climescu Dionisie, episcop la Buzău, 159.
Clinceanu Răducan, proprietar tipografie, 55.
Clineni Partenie, episcop apoi mitropolit al Moldovei, 139, 140, 166—167, 174, 180, 370.
Clipa-Barbovschi Gherasim, episcop la Roman, 32, 33, 34, 35.
Coandă Nicolae, general, 363.
Cocora Gabriel, pr. istoric, 64, 128, 162, 163, 181, 243, 285, 286, 325, 327, 346.
Codrescu Teodor, prof., 14.
Colan Nicolae, mitropolitul Ardealului, 362, 408, 421, 426—427, 434, 437, 448, 457, 468.
Coloși Vasile, preot, 288.
Coman George, prof., 236; — *Ioan*, preot, Sita-Buzău, 361; — *Ioan G.*, pr. prof., 284, 438, 458, 481, 483, 512; — *Vasile*, episcop la Oradea, 208, 431, 447, 468, 483, 508.
Comănescu Nicolae, bursier, 373.
Comoroșan Alexie, pr. prof., 192, 242, 278.
Comsa Dimitrie, prof., 247, 248, 297, 298, 358, 360; — *Grigorie*, episcop la Arad, 405, 410, 423, 430, 441, 445; — *Lazăr*, pr. 353.
Conachi Costachi, scriitor, 311.
Conceatu Atanasie, preot, 361.
Constantin, preot Argeș, 338; — preot Rîmnic, 338; — preot Sălcii, 340; — prof. Socola, 228, 268; — zugrav, 311; — *Ioan*, zugrav, 309.
Constantinescu Anghel, preot, 446; — *Barbu*, prof., 236, 239, 240, 382; — *Ioan*, preot, 272; — *Paul*, compozitor, 452, 453; — *Ștefan*, pictor, 451.
Constantini Dimitrie, profesor, 249.
Corfus Ilie, istoric, 48, 63.
Corivan N., istoric, 346.
Cornean Nicolae, cercetător, 208, 265, 300.
Corneanu Nicolae, mitropolitul Banatului, 469, 473, 483, 499, 500, 501, 503, 504, 510.
Corneli Ioan, canonic, 93, 288.
Cornilă Vasile, arhim., 477.
Cornoiu Ioan, prof., 237, 239, 272.
Cosma Ludovic, preot, 173.
Costachi Constantin, 8; — *Elena*, 8; — *Gavril*, ctitor, 7; — *Maria*, 7, 8; — *Grigorie*, tatăl lui Veniamin, 7, 8; — *Matei*, 8; — *Șerban*, 8; — *Veniamin*, mitropolitul Moldovei, 7—25, 26, 30, 32, 33, 35, 36, 39, 47, 165, 166, 175, 228, 229, 267, 275, 276, 302, 311, 370, 371, 374, 375.
Costea Erast, pr. prof., 439; — *Grigorie*, compozitor, 493; — *Ioan*, profesor, 228; — *Traian*, preot ucis, 420; — familie de iconari, 320.
Costescu Chiru, jurist, 128, 144.
Costin I., preot, 298; — *Vasile*, episcop-vicar, 476.
Cotlarciuc Nectarie, mitropolitul Bucovinei, 393, 427, 444, 445, 455, 456.
Cotos Nicolae, prof., 434, 438, 440, 454.
Cotoșman Gheorghe, pr. istoric, 91, 207, 430, 435, 440.
Covaci Ioan, vicecomite Arad, 79.
Crainic Nicolae, preot, 351; — *Romul*, preot, 358; — *Simion*, vicar, 212.
Crăciunaș Irineu, episcop, 24, 285.
Crăciunescu Aurel, pr. prof., 200, 248, 296, 390.
Crăineanu Nicolae, preot, 341.
Creangă Ioan, 229, 238, 281.
Crețulescu Iordache, ctitor, — *Narcis*, arhieru, 237, 275.
Cristea, prot., în 1848, 333; — *Alexandru*, pr. 36; — *Gherasim*, arhieru-vicar, 346, 347; — *Miron*, patriarhul României, 144, 207, 248, 252, 295, 324, 363, 365, 390, 391, 394, 410, 412—414, 417, 430, 455, 456, 457; — *Nicolae*, pr. prof. Sibiu, 100, 103, 247, 295, 356, 358, 361.
Cristescu Dumitru, preot, 431, 438; — *Grigorie*, preot prof., 434, 444, 454, 457, 482.
Cristinel George, arhitect, 425, 450.
Cristureanu George, mecenat, 256.

Crișan Ascaniu, prof., 248; — *Ioan*, pr. prof., 198, 247, 291.
Crivăț Iustin, arhiereu, 34, 331.
Criveanu Nifon, mitropolitul Olteniei, 416, 419.
Croitoru Ion, pr. compozitor, 452, 453, 493.
Cronț Gheorghe, istoric și canonist, 443.
Cuclin Dimitrie, compozitor, 452.
Cucu Gheorghe, compozitor, 452, 453, 493.
Cunescu Gheorghe, preot, 459, 486.
Cunțan Dimitrie, pr. prof., 101, 247, 323.
Cuza, Alexandru Ioan, 44, 113—128, 134, 135, 149, 150, 152, 154, 158, 164, 166, 170, 174, 178, 233, 280, 311, 322, 330, 334, 337, 338, 339, 369, 370; — *Grigorie*, ministru, 34; — *Varlaam*, arhiereu, 277, 375.
Cziple Alexandru, pr. prof., 294.

D

Damaschin, mitropolit Tranupolis, 498.
Damian, patriarh al Ierusalimului, 455; — *Vasile*, preot pictor, 315.
Dan Dimitrie, pr. istoric, 194, 279, 286.
Danci Grigorie, preot ucis, 408.
Daniel Constantin, pictor, 317.
Darabant Ignatie, episcop la Oradea, 256.
Dascălul, vezi *Grigorie*.
David Marian, preot, 353.
Dăianu Ilie, preot, 294, 298, 394.
Dăncilă Ioan, preot, 447.
Dănilă Mihai, preot, 361.
Deac Dumitru, preot, 361.
Decapolitul Grigorie, sfânt, 479.
Deheleanu Petru, pr. prof., 437.
Dej Ana, iconar, 320.
Delliomini Bartolomeu, pictor, 318.
Demetrescu Dragomir, prof., 165, 236, 240, 281, 282, 370, 453, 455, 457; — *Mirea George*, pictor, 314.
Demetrovici Ioan, zugrav, 318.
Demian Anastasie, pictor, 450.
Densușianu Nicolae, profesor, 215, 225, 226.
Diaconovici Loga Constantin, prof., 78, 249, 290.
Dianu Ioan, prof., 236.
Diculescu Constantin C., istoric, 145, 181.
Dietzfelbinger Hermann, episcop luteran, 507.
Dima Calinic, episcop la Huși, 176; — *George*, prof. 198, 247, 257, 323; — *Gheorghe I.*, prof. 323.
Dimitrescu Costache, zugrav, 309.
Dimitrie, mitropolitul Rostovului, 17, 18, 40, 375; — *I.*, patriarh ecumenic, 498.
Dimitrievici Constantin, dascăl, 253.
Dimitriu Chelsie, protos, 372; — *Filaret*, călugăr, 370; — *Gheorghe*, prot., 336.

Dimitrovici Porfirie, preot, 187.
Dincă, prot. Craiova, 333; — *Athanasie*, arhiereu, 416.
Dinu, zugrav, 309; — *Teofilact*, arhim., 384.
Diodor, patriarh al Ierusalimului, 499; — mitropolit Varșovia, 455.
Dissescu Constantin, jurist, 394.
Dobra Alexandru, episcop Lugoj, 216, 220; — *Avram*, prot., 220.
Dobreanu Ioan, preot, 259.
Dobrescu Meletie, arhiereu, 154; — *Nicolae*, prof., 128, 145, 162, 240, 276, 282, 283, 439.
Dolci, nunțiu papal, 399.
Domide Gherasim, preot, 219, 358.
Domșa Flaviu, pictor, 316.
Donos Nicolae, preot, 438.
Döpfner Iulius, cardinal, 503.
Dorotei, călugăr cărturar, 38; — mitropolit al Brusei, 456; — mitropolit de Praga, 500.
Dositei, ierom., bursier, 370.
Dosoftei, mitropolitul Moldovei, 24.
Dragalina Patriciu, prof., 252.
Dragomir George, prof., 252, 292, 361; — *Silviu*, prof., 200, 248, 292, 296, 299, 363, 366, 386, 430, 439.
Dragoș Moise, episcop la Oradea, 254.
Drăgănescu Gheorghe, pr. prof., 237, 238.
Drăghici Manolache, cronicar, 36; — *Petru*, ing., 453.
Dreghici Meletie, prot., 259, 290, 298, 360.
Dron Constantin, preot, 442, 443.
Drozdov Filaret, mitropolit, 275.
Drugeanu Lazăr, bursier, 370.
Duma Constantin, preot, 351; — *Ioan*, preot, 358; — *Nichita*, episcop Argeș, 417.
Dumitrescu Grigorie, sculptor, 492; — *Ioan*, preot, 340; — *Bistrița Gheorghe*, pr. folclorist, 447; — *Iași Constantin*, prof., 237.
Dumitru, sculptor, 57.
Duncea Gheorghe, ctitor, 328.
Durău V. Nicolae, preot, 25.
Duțu Alexandru, istoric, 64.

E

Efesiul Petru, psalt, 320.
Efrem II, patriarhul Georgiei, 497.
Eladie Costache, zugrav, 309.
Elian Alexandru, profesor, 328, 345, 481.
Elias IV, patriarhul Antiohiei, 498.
Eliman Vasile, zugrav, 311.
Eminescu Mihai, 295.
Enăceanu Ghenadie, episcop Rîmnic, 145, 152—153, 154, 229, 236, 237, 239, 241, 272, 275, 281, 282, 310, 370, 374, 376.

- Enzemberg*, guvernator, 182.
Eötvös Iosif, ministru, 216.
Erbiceanu Constantin, prof., 24, 36, 163, 165, 173, 181, 236, 238, 240, 275, 282, 370, 373; — *Gheorghe*, prof., 229, 370; — *Vespasian*, prof., 173.
Erdelyi Vasile, episcop Oradea, 209, 210.
Eremie Tiberiu, inginer, 450.
Erhan Dionisie, episcop, 417.
Eustatievici Dimitrie, cărturar, 67, 244, 258, 260.
Evghenie, monah 1848, 333.
Exner Aage, pictor, 314.
- F**
- Falkenstein*, episcop catolic, 220.
Farrar F. W., teolog, 415.
Faur Ioan, preot, 353.
Faurovici Anghel, prot., 79.
Fălcoi Toader, zugrav, 311.
Fărcaș Nicolae, preot, 354.
Fecioru Dumitru, pr. prof., 438; — *Teodor*, preot, 446.
Felea Ilarion, pr. prof. 434, 440, 446.
Ferdinand V, împărat, 105, 185, 351; — *I*, rege, 400.
Filaret II, episcop la Rîmnic, apoi mitropolitul Ungrovlahiei, 60, 103, 150; — mitropolit al Kievului, 496, 497.
Filimon Nicolae, scriitor, 119.
Filip Nicolae, pr. bursier, 169, 177, 273, 374, 376.
Filipașcu Alexandru, prof. 366.
Filitti Costandie, episcop Buzău, 56, 303, 379; — *Dositei*, mitropolit al Ungrovlahiei, 39, 43, 60, 307, 371, 379.
Filofteia de la Argeș, sfînta, 479.
Filotei, episcop Buzău, 58—59, 63, 107, 113, 154, 158, 308, 338.
Firu Nicolae, cercetător, 266.
Fischer Ștefan, arhiepiscop Egger, 92; — *Jean*, director în C.E.B., 507.
Flechtenmacher Alexandru, compozitor, 323.
Flor Ioanichie, episcop Roman, 175.
Flora Radu, cercetător, 265.
Florea Lucian, Făgărășanul, episcop-vicar, 385, 460, 473, 476, 503.
Florescu Ioan, preot, 342.
Florian Aron, cărturar, 103, 295.
Fodor Vasile, preot, 353.
Fodoreanu Ioan, preot, 353.
Földvary Ioan, vicar. 184.
Fotache, zugravul, 147, 509.
Potiadis Lambrou, prof., 38, 54, 60.
Francisc I, împărat, 78, 186, 197; — *Iosif*, împărat, 85, 105, 106, 188, 196, 207, 210, 211, 221, 262, 351, 352, 357, 359.
Freiwald Gustav, arhitect, 302; — *Iohann*, arhitect, 21.
- Frențiu Valeriu Traian*, episcop Oradea, 221, 363, 407.
Frimu Nectarie, psalt, arhiereu, 321.
Frujinescu Grigorie, zugrav, 306.
Fuad Pașa, vizir, 119; — *Efendi*, pașă, 334.
Fulea Moise, pr. prof., 68, 69, 79, 94, 245, 258, 260, 290, 321, 351.
Furnică Nicolae, preot, 342.
Furtună Dumitru, pr. istoric, 439, 446.
Fry Franklin Clark, președinte al Comitetului Executiv C.E.B., 506.
- G**
- Gabrielescu Nicolae*, arhitect, 304, 324.
Gafton Iosif, episcopul Rîmnicului și Argeșului, 414, 416, 417, 469, 496.
Galaction, episcopul Rîmnicului, 53, 60, 329; — *Gala*, pr. prof., v. la Pișculescu.
Gan Vasile, preot, 296, 446.
Gaspari, cardinal, 400.
Gașpar Mihail, prot., 447.
Gauthier Leon, episcop vechi-catolic, 504.
Gavra Alexandru, prof., 249.
Găină Vasile, pr. prof., 193, 194, 242, 278.
Găvănescu Eduard, cercetător, 265, 299.
Geamănu Aristide, preot, 438.
Geanoglu-Lesviodax Alexandru, istoric bis., 49, 63, 271, 275.
Georgescu Alexandru, preot, 344; — *Constantin*, zugrav, 316; — *Ghenadie*, episcop Rîmnic, 153; — *Ioan*, canonic, 226, 266; — *Ilie*, pr. istoric, 284; — *Ion V.*, 436, 459; — *Pimen*, episcop, apoi mitropolit al Moldovei, 167, 180, 240, 343, 390, 394, 395, 412, 417; — *Teodor*, compozitor, 323.
Georgian Constantin, prof., 236, 237; — *Pamfil*, prof., 64.
Georgievici Vasile, prot., 88.
Gervescu Victor, bursier, 173.
Gheervegheze Mar, catolicosul Bisericii din Malabar, 502.
Gheorghe, preot 1848, 331, 334.
Gheorghiadis Ilarion, episcop Argeș, 37, 41, 47, 49, 53, 56, 59—62, 63, 329, 330.
Gheorghian Iosif, episcop, apoi mitropolit primat, 125, 133, 134—135, 140, 176, 179—180, 276, 277, 377.
Gheorghită Ilie, pr. prof., 24, 25, 439.
Gheorghiu Grigorie, compozitor, 323; — *Ioan*, preot, 343; — *Vasile*, pr. prof., 193, 242, 300, 436, 454.
Gherasim, arhim. Buzău, 53; — stareț la Neamț, 156.
Gherasimescu Toma, preot, 446.
Gherdanovici Lazăr, 317; — *Petru*, 317; — *Teodor*, 317, zugravi.

- Gherman, patriarhul Serbiei, 497; — Ioan, prof. Brad, 298, 360; — Lazăr, pr. prof., 429; — Nicolae, preot Rohia, 425; — Petru, prot., 351; — Petru, diac. prof., 453.
- Ghermano, zugrav, 309.
- Ghermanescu Ioan, prof., 231, 272, 373, 376; — Nicolae, prot., 333.
- Gherontie, traducător, 17, 38, 39, 40, 55; — zugrav, 310.
- Ghervasie, gravor, 319.
- Gheucă Alexandru, student, 32; — Leon, mitropolitul Moldovei, 8, 32, 169.
- Ghia Ioan, pr. prof., 437.
- Ghibănescu Gheorghe, istoric, 394.
- Ghibu Onisifor, prof., 208, 266, 286, 300, 326, 410, 411.
- Ghica Alexandru, domn al Țării Românești, 49, 52, 62, 148; — Grigorie, domn al Țării Românești, 37, 60, 116, 303; Grigorie Alexandru, domn al Moldovei, 34, 107, 117, 156, 230, 237, 371.
- Ghidu Andrei, prot., 265, 363.
- Ghica Teodor, preot, 273, 284.
- Ghiuș Benedict, arhim., 447.
- Gibescu George, pr. prof., 272.
- Giuliani Gavriil, prof., 249.
- Giurescu Constantin C., acad., 128.
- Giurgescu Ghiță, preot, 344.
- Gîrboviceanu Petre, prof., 236, 394.
- Glattfelder, episcop catolic, 399.
- Goga Octavian, 110, 362, 391, 399.
- Gogiulescu Constantin, preot, 344.
- Gojdu Emanuil, mecenat, 198, 259.
- Goldiș Iosif, episcop Arad, 204, 250, 292, 295; — Vasile, prof. și patriot, 252, 257, 264, 362, 364, 365, 400, 419.
- Golubinski Evghenie, prof., 153, 377.
- Gomboș Ioan, preot, 353.
- Gorceakov, cancelarul Rusiei, 170, 383.
- Goron Ioan, preot, 447.
- Goțcu Ioan, preot prof., 236.
- Grabovschi Atanasie, 93.
- Grama Alexandru, prof., 226, 253, 293, 297; — Vincențiu, preot, 356.
- Greceanu Nicodim, arhim., 379.
- Greco, familie de zugravi, 315.
- Gregorian, preot, 354; — Vasile, preot, 444.
- Gregorios (Paul), mitropolit în Malabar, 502.
- Grid Nicolae, preot, 288.
- Grigorescu Nicolae, pictor, 311, 312, 313.
- Grigorie IV, Dascălul, mitropolit al Ungrovlahiei, 17, 37—48, 49, 53, 54, 55, 60, 62, 116, 130, 148, 275, 369, 380; — mitropolit de Leningrad, 496; — VI, patriarh ecumenic, 127, 129; — arhim. Argeș, 37; — arhim.-vicar la Râmnic, 151; — episcop de Argeș, 41, 60, 63.
- Grosu Gurie, mitropolit, 446.
- Groza Petru, 264; — Simion, preot, 257, 353.
- Grozav Simion, preot, 354; — Sinesie, preot, 354.
- Grumăzescu Corneliu, preot, 446.
- Guetteé Vladimir, pr. francez, 277, 281, 377.

H

- Habsburgi, 241, 351, 352, 355, 389, 477.
- Hacman Eugenie, episcop la Cernăuți, 95, 186—189, 190, 192, 193.
- Haimanot Tekle, patriarhul Etiopiei, 501.
- Haines Gheorghe, prot., 68, 82, 244, 260.
- Hamsea Augustin, arhim., 204, 250, 295.
- Hania Ioan, pr. prof., 247, 265.
- Hann Fr., prof., 74, 75.
- Hanzu Ioan, preot, 360.
- Haret Spiru, ministru, 138, 139, 141, 145.
- Hașca Nicolae, pictor, 317.
- Hașdeu, Bogdan Petriceicu, 174, 305.
- Heliade Rădulescu, Ion, 19, 55, 173, 332, 334.
- Henția Sava, pictor, 314.
- Herescu Dosoftei, episcop la Rădăuți-Cernăuți, 182—184, 186, 190.
- Herineanu Teofil, arhiepiscopul Clujului, 467, 468, 477.
- Hermeziu Nectarie, arhieru, 34, 113, 337.
- Hitchins Keith, prof., 110, 111, 112, 367.
- Hodor Toader, zugrav, 318.
- Hodoroabă Nicolae, preot, 446.
- Hodoș Enea, prof., 252, 266, 366; — Nerva, 286, 299, 300.
- Hofmayer Chr. Iulius Skat, episcop luteran, 507.
- Hooft W. A. Visser't, secretar general C.E.B., 506.
- Horea, conducătorul răscoalei din 1784, 328, 348, 354, 406.
- Hossu Iuliu, episcop Gherla, 219, 225, 363, 365, 407; — Vasile, episcop Gherla, 219, 220, 222, 224.
- Hrisant, mitropolit al Brusei, 320; — mitropolit de Eleuteria, 499; — episcop de Limasol, 499.
- Hrisostom, arhiepiscop al Atenei, 499; — episcop al Constanției (Cipru), 499.
- Hristofor, patriarh al Alexandriei, 498.
- Hrițcu Adrian, episcop-vicar, 473, 502.
- Hubic Francisc, pr. compozitor, 256.
- Hulea Eugen, cercetător, 366, 367.
- Humulescu Evghenie, arhieru, 162, 276, 322, 417.
- Hurmuz, hartofilaxul, psalt, 320.
- Hurmuzaki Eudoxiu, colecție, 345.
- Huțovici Nicolae, prot. vicar, 65, 66, 68, 79, 82, 245.

- Iacob (Putneanul)*, mitropolitul Moldovei, 241; — mitropolit grec al Americii, 500, 506; — *Lazăr*, preot prof., 250, 411, 434, 442—443.
- Ialomițeanu Calist*, episcop Argeș, 145, 162, 176, 273.
- Iancu Avraam*, cond. revoluției, 94, 205, 258, 349, 352—354.
- Iațimirski, I. A.*, cărturar rus, 378.
- Ică Ioan*, pr. prof., 284, 458.
- Ieronim*, egumen Bistrița, 338; — arhiepiscop al Atenei, 499.
- Ierotei*, dascăl de teologie, 228, 231, 232, 233; — bursier, 374.
- Ighian Iosif*, prot., 72, 105, 351.
- Ignatie*, patriarhul Antiohiei, 498.
- Ilarion*, v. Gheorghiadis.
- Ilie*, patriarh al Gruziei, 497; — preot Butoi, 330; — (*Eliseu*), zugrav, 307.
- Iliescu Vasile-Buzăianu*, preot, 344.
- Iliev* — *Bebanul Ștefan*, preot, 355.
- Imbroane Avram*, patriot, 365.
- Incău Petru*, preot, 354.
- Inocențiu*, arhiepiscopul Odesei, 415.
- Ioachim III*, patriarh ecumenic, 132, 133; — *IV*, patriarh ecumenic, 133, 134, 370.
- Ioan*, zugrav în Săliște, 315.
- Ioan Paul I și II*, papi, 503.
- Ioanichie*, episcop Stratonichias, 147; — episcop Evantias, 124, 125, 333.
- Ioanid Gheorghe*, pictor, 314.
- Ioanovici Nestor*, episcop la Arad, 66, 80, 82—83, 90, 381.
- Ioil*, dascăl Socola, 228; — duhovnic, 280.
- Ionașcu Ion*, istoric, 48, 63, 64, 243.
- Ionescu Alexandru*, preot, 506, 510, 511; — *Duminică*, preot, 446; — *Dimitrie*, prof., 64, 243; — *Dumitru*, preot, 340; — *George*, compozitor, 323; *Gheorghe Ghelasie*, bursier, 373, 374; — *Ieronim*, episcop la Roman, 175; — *Ioan*, pr. prof. 63, 64; — *Ion*, de la Brad, agronom, 14, 173; — *Marin*, preot, 341; — *Marin*, preot prof., 446; *Neagu*, psalt, 322; — *Take*, ministru, 135, 145; — *Teofil*, arhiepiscop la Paris, 346, 473; — *Șerban*, prof., 434, 442, 454; — *Vasile*, preot, 342; — *Amza Ioan*, preot, 446; — *Cazacu Ștefan*, preot, 342.
- Ioniță Nicodim*, ierom., 447.
- Iorest Ilie*, mitropolitul Ardealului, 478.
- Iordănescu Cicerone și Valeriu*, pr. prof., 434.
- Iorga Nicolae*, 24, 109, 145, 151, 194, 226, 286, 305, 345, 363, 390.
- Iorgovici Iosif*, 78, 249.
- Iosif II*, împăratul Austriei, 182, 184, 254; — mitropolit la Timișoara, sfânt, 478; — episcop la Argeș, 39, 40, 54, 59, 61, 150, 289, 379; — preot zugrav, 316; — ierom. traducător, 17; *Ștefan*, profesor, 257.
- Iosof Ioan*, preot, 353.
- Ipsilanti Alexandru*, domnitor, 227; — *Alexandru*, cond. Eteriei, 329; — *Constantin*, domnitor, 379.
- Isaac schimonahul*, traducător, 17.
- Isopescu Silvestru Octavian*, arhim. prof., 193, 278.
- Ispas Dumitru*, zugrav, 315.
- Ispir Vasile*, prof., 434, 444, 454, 457, 458.
- Istrate Meletie*, episcop la Huși, 35, 176; — *Nicolae*, boier, 35, 127.
- Iuga Dionisie*, iconar, 319.
- Ivan Iorgu*, prof., 24, 443, 482; — *Ioan*, diac. prof., 25, 181; — *Nicolae*, episcop la Cluj, 200, 264, 295, 359, 425—426, 430, 433; — *Rusul*, zugrav, 307, 308.
- Ivașcovici Procopie*, episcop, mitropolit și patriarh, 78, 86, 189, 195—196, 203, 206, 251, 381; — *Sofronie*, arhim. prof., 251, 381.
- Izvoranu Stelian*, pr., 128.

J

Jakson G. F., arhiepiscop anglican, 505.

Jacotă Veniamin, gravor, 319.

Jaczkovics Mihail, vicar, 223, 224.

Jebeleanu Andrei, preot ucis, 408.

Jiga Nicolae, mecenat, 259.

Jinariu Simion, dascăl și preot, 68, 244.

Jivcovici Pantelimon, episcop la Timișoara, 86, 89, 90, 355.

Jugureanu Gheorghe, preot, 342.

K

Kakovschi Gheorghe, patriot bulgar, 380.

Kalustian Snork, patriarh armean, 501.

Karavelov Liuben, patriot bulgar, 380.

Karidis Andrei, arhitect, 302.

Karsperski Emilian, pictor, 315.

Kasasa Sebalu, pr. din Uganda, 500.

Keber Iosif, pictor, 491.

Kemeny, ofițer, 354.

Kiriac Dimitrie, compozitor și dirijor, 452, 493.

Kirileanu G. T., cercetător, 24.

Kiseleff (Pavel Dimitrievici), general, 26, 45, 46, 50, 62.

Klosius George, tipograf la Sibiu, 69.
Kogălniceanu Mihail, 115, 119, 170, 173, 174, 313, 331, 337.
Kok Marinus, arhiepiscop vechi-catolic, 504.
Kolokolțev V, prof., 337.
König Franz, arhiepiscop-cardinal, 503.
Kossuth Lajos, 89, 349, 352, 353, 355.
Kott, pictor, 315.
Kovincici Uroș, preot, 442.
Kurganov F., prof. 377.

L

Laiu Evghenie, arhieru, 427.
Lampadarie Grigorie, psalt, 320; — *Petru*, protopsalt, 12.
Langa Petru, preot, 361.
Lapedatu Alexandru, istoric, 394, 405, 410, 411; — *Ioan*, prof., 99, 257.
Larsen, pictor, 315.
Laslău Ioan, preot, 257; — *Petru*, preot, 359.
Lașcov Nicolae, prot., 377.
Laurian August Treboniu, cărturar, 123.
Lavrentie, arhim. Craiova, 333.
Lazarescu Vasile, mitropolitul Banatului, 423—424, 435, 469, 483.
Lazarevici Dimitrie, cond. tipografie, 104.
Lazăr Gheorghe, prof., 61, 68, 79, 245, 269, 290; — *Moise*, prot., 257.
Lăncrănjan Ioan, preot, 442, 446.
Lăpădat Ioan, preot, 355.
Lăpoșan Ioan, zugrav, 318.
Lecca Constantin, pictor, 312, 316, 326.
Lecomte du Nouy André, arhitect, 165, 304, 314, 318; — *Jean Jules Antoine*, pictor, 314.
Lefter Meletie, episcop, apoi mitropolit al Moldovei, 10, 30, 31, 33, 34, 229, 330, 331.
Lemeni Ioan, episcop, 72, 74, 209, 348, 350, 351, 406.
Leon XIII, papă, 136, 214.
Leu Grigorie, episcop la Argeș și Huși, 417, 419.
Leucuția Cornel, preot, 361.
Levski Vasile, patriot bulgar, 380.
Levșin Platon, mitropolitul Moscovei, 270, 290.
Lipovan Anastasie, compozitor, 453.
Literat Valer, pr. prof., 326, 440.
Lițiu Gheorghe, pr. istoric, 91, 208, 265.
Loichită Vasile, prof., 252, 434, 440.
Lopuhin A. P., teolog rus, 415.
Luca Eftimie, episcop la Roman, 468.
Lucaciu Epaminonda, preot, 428; — *Vasile*, preot, 219, 220, 297, 298, 358, 359, 362, 365, 428.
Luchian Ștefan, pictor, 314.
Lüders, general, 334.

Lugojan Trifon, compozitor, 250, 453.
Lungu Dionisie, ierom., 448; — *Nicolae*, prof. compozitor, 482, 493, 512.
Lungulescu Dimitrie, preot, 446.
Lupaș Ioan, prof. acad. 76, 111, 112, 200, 208, 248, 292, 296, 300, 359, 367, 390, 394, 431, 439, 456.
Lupșa Ștefan, pr. prof., 91, 435, 440, 458.
Lupu Dionisie, mitropolitul Ungrovlahiei, 37, 40, 43, 60, 146, 321, 329, 375; — *Iov*, preot, 533; — *Toader*, preot, 354; — *Vasile*, domnul Moldovei, 13.
Luscanu Nectarie, arhim., 384.

M

Macarie, dascăl de cîntări, 47, 320, 321, 326, 327, 452; — *traducător*, 17.
Magieru Andrei, episcop la Arad, 363, 423, 435, 469.
Maior Gheorghe, preot, 445; — *Grigorie*, episcop la Blaj, 255; — *Ioan*, preot, 358; — *Petru*, cărturar, 67, 69, 93, 153, 213, 219, 255, 260, 287, 288, 289, 296.
Mailath Carol Gustav, episcop catolic, 214, 399.
Majevski Tadeusz, episcop vechi-catolic, 505.
Malevanschi Silvestru, episcop la Canev, 177, 376.
Manciulea Ștefan, prof., 226, 266.
Mandicevschi Eusebie, compozitor, 323, 327.
Mandinescu Ioan, bursier, 229, 374.
Mandrea George, arhitect, 305.
Manfi Ioan, prof., 228.
Mangra Vasile, mitropolit al Transilvaniei, 200—202, 204, 250, 292, 295, 359.
Mani Iosif, prof., 294.
Maniu Nicolae, preot, 351; — *Iuliu*, politician, 400, 405.
Manolache, diacon zugrav, 311; — *Teodor*, cercetător, 24, 345, 430, 479; — *Mihai*, preot, 326, 327.
Manole, zugrav, 309.
Manoliu V., sculptor, 319.
Manuilovici Maxim, episcop Vîrșeț și Timișoara, 78, 83, 84, 86, 87, 88, 93, 381; — *Moise*, arhim., 78, 83.
Marchetti Umberto, pictor, 315.
Marchiș Romul, vicar Carei, 224.
Marcu Grigorie, pr. prof., 111, 300, 421, 431, 434, 437, 448, 459, 482; — *Isidor*, pr. prof., 253, 294.
Mardarie, arhieru Apamias, 31.
Maria Tereza, împărăteasă, 254.
Marian Simion Florea, preot folclorist, 279, 286; — *Ioan*, vicar, 258.
Marin Firmilian, mitropolit al Olteniei, 469.

- Marina Justinian*, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, 418, 461—463, 465, 466, 467, 474, 475, 477, 479, 483, 493, 494, 495—512.
- Marmaggi*, nunțiu papal, 399.
- Martinovici Dimitrie*, preot, 68.
- Mașirevici Samuil*, episcop, apoi patriarh la Carloviț, 86, 87, 95, 196, 202.
- Matcaș Dimitrie*, preot, 237, 337.
- Matei*, zugrav, 310; — *Filip*, zugrav, 317—318; — *Ioan*, prof., 76, 366, 368, 410, 411, 443.
- Mathews I*, catolicosul Bisericii din Malabar, 502.
- Matiescu Damaschin*, bursier, 370.
- Mavrocordat Constantin*, domnitor, 227.
- Mavrodin Dumitru*, zugrav, 311; — *Gavriil*, zugrav, 311.
- Maxim*, patriarhul Bulgariei, 497.
- Măcelariu Ilie*, cond. politic, 107, 357.
- Măgureanu Anghel*, preot, 340.
- Mălăescu Ioan*, preot, 276.
- Mălăieru Mircea*, cond. răscoală, 340.
- Măldărăscu Dionisie*, protos., 280, 370.
- Mălinaș Marin*, cercetător, 367.
- Mănciulescu Victor*, preot, 340.
- Mănuță Mihai*, pr., 25, 36.
- Mărculescu Emanoil*, preot, 342; — *Octavian*, cercetător, 346.
- Mătasă Constantin*, preot arheolog, 447, 486.
- Măzăreanu Vartolomeu*, arhim. cărturar, 227, 241.
- Melchisedec*, patriarh al Gruziei, 497.
- Melega Anania*, ierom., 375.
- Meletie*, mitropolit de Buenos Aires, 498; — mitropolit grec al Franței, 498; — IV, patriarh ecumenic, 453; — *Stavropoleos Burdujanul*, arhiereu, 31, 33.
- Meliton*, mitropolit de Calcedon, 498.
- Menpiot Emile*, pictor, 305, 314.
- Mery del Val*, cardinal, 222.
- Meșotă Ioan*, prof., 99, 257.
- Metternich*, cancelar austriac, 187.
- Meteș Ștefan*, istoric, 112, 324, 326, 431, 440.
- Meșianu Ioan*, mitropolitul Transilvaniei, 105, 195, 198, 199—200, 203, 204, 206, 208, 211, 212, 247, 248, 250, 262, 295, 306, 336, 337.
- Miclăuș Dumitru*, preot, 353; — *Oprea*, cuvios, 478.
- Micle Veniamin*, arhim., 285, 300.
- Miclescu Calinic*, mitropolit al Moldovei, apoi primat, 113, 125, 132—134, 143, 164, 168, 174, 238, 239, 337; — *Sofronie*, episcop la Huși, apoi mitropolit al Moldovei, 31, 32, 35, 36, 107, 113, 114, 115, 127, 132, 134, 135, 156, 164, 178, 230, 281, 282, 313, 371.
- Micu Emilian*, preot, 292; — *Inochentie*, episcop la Blaj, 75, 253, 287; — *Samuil*, cărturar, 93, 253, 255, 287, 288.
- Miculi Carol*, compozitor, 323.
- Mihai*, diacon zugrav, 309; — preot zugrav în Tg. Jiu, 309; — *Vasile*, zugrav, 311.
- Mihail Paul*, pr. istoric, 181, 325, 385, 386, 439.
- Mihali Teodor*, memorandist, 223; — *Victor*, mitropolit la Blaj, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 220, 222, 262.
- Mihăescu Constantin*, pictor, 451.
- Mihăilescu Teofil*, arhiereu, 162, 416.
- Mihălcescu Ioan, Irineu*, prof., apoi mitropolit al Moldovei, 145, 240, 241, 276, 282, 283, 296, 382, 416, 417—418, 430, 431, 434, 436, 438, 440, 454, 457, 462, 463, 467.
- Mihălțan Ioan*, prot., 353; — *Nicolae*, preot, 98; — *Simion*, preot în America, 428.
- Mihuț Ioan*, prof., 78, 80, 87, 249.
- Miklosy Ștefan*, episcop Hajdudorogh, 223.
- Milcu*, zugrav, 309.
- Minciaki Matei*, consul, 26.
- Mincu*, zugrav, 307; — *Ioan*, arhitect, 303, 305.
- Mioc Damaschin*, istoric, 299.
- Mircea Ilarion*, arhiereu; — *Ștefan*, 418; — iconar, 319.
- Miron Gherasim*, arhim., 177, 273, 374.
- Mironescu Athanasie*, episcop, apoi mitropolit primat, istoric, 64, 140—143, 153, 154, 161, 162, 175, 240, 273, 275, 276, 277, 281, 373.
- Misaroș Teodor*, vicar, 476.
- Mitrofanovici Vasile*, pr. prof., 192, 242, 278.
- Mîndruțău Petru*, vicar, 476.
- Mîrzescu George*, prof. și ministru, 140, 165, 282.
- Mladin Nicolae*, prof., apoi mitropolitul Ardealului, 226, 300, 421, 434, 442, 468, 479, 482, 483, 510.
- Mocioni Alexandru*, 218, 357; — fam., 199.
- Moga Avram*, preot Sebeș, 66; — *Ioan*, preot Sebeș, 66; — *Ioan*, pr. prof., Sibiu, 68, 75, 79, 88, 94, 99, 245, 290, 351; — *Savu*, iconar, 320; — *Vasile*, episcop la Sibiu, 65—76, 79, 81, 82, 92, 93, 205, 260, 290, 348, 406; — *Zaharia*, prot., 66, 71, 75.
- Moian George*, prof., 236.
- Moiescu Gheorghe*, pr. prof., 24, 48, 285, 325, 327, 346, 385, 410, 439, 447, 474, 481; — *Iustin*, prof., apoi mitropolit, și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, 434, 437, 438, 461, 463—465, 466, 467, 468, 474, 475, 479, 481, 483, 495—512.

- Moisiu Alexandru, pr. prof., 482; — Constantin, preot, 446; — Inochentie, episcop la Roman, 175, 237, 239, 272, 281.
 Molaa Paul, pictor, 451.
 Moldovan Ioan, preot, 359; — Ioan Micu, prof, acad., 211, 213, 225, 226, 255, 293, 298, 356; — Silvestru, publicist, 295; — Ștefan, prot., 258, 351, 354; — Vasile, patriot 1848, 352, 353, 366.
 Moldovanu Andrei, episcop în America, 430, 473.
 Moldoveanu Nicu, diac. prof., 460, 493.
 Monorai Ioan, preot, 288.
 Morariu Constantin, preot, 279, 446; — Silvestru Andrievici, mitropolitul Bucovinei, 187, 190—192, 194, 279, 284, 322.
 Moraru Vasile, preot, 354.
 Moroșan Mihail și Gavriil, pictori, 492.
 Morușca Policarp, episcop în America, 427, 429—430, 431, 447, 448, 472.
 Moruzi Alexandru, domnitor, 10, 11, 228.
 Mosor Constantin, pr., 36, 181, 285.
 Movilă Petru, mitropolitul Kievului, 268, 275.
 Müller, pictor Düsseldorf, 383.
 Munkedal Paul, pictor, 315.
 Munteanu Aurel, prot. ucis, 408; — Gavril, prof., 55, 56, 99, 104, 232, 257, 279, 334; — Liviu, pr. prof., 435, 437; — Nicolae, zugrav, 315; — Nicolae, preot Lisa, 361.
 Nicodim, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, 24, 166, 173, 178, 277, 283, 375, 378, 413, 414—416, 417, 418, 430, 435, 436, 438, 446, 455, 463, 466.
 Mureșan Florea, pr. prof., 440; — George, preot, 224.
 Mureșanu Andrei, 104.
 Mureșianu Aurel A., 91; — Iacob, prof., 255, 298, 324; — Ion B., preot, 299, 300, 326, 367.
 Murgu Eftimie, prof., 14, 355.
 Murnu George, prof., 236, 237.
 Musceleanu Grigorie, preot, 280, 305, 340.
 Musicescu Gavriil, compozitor și dirijor, 166, 169, 173, 323, 327, 378.
 Musta Filaret, arhieru, 207, 252.
 Mușlea Candid, pr. prof., 368; — Ion, cercetător, 299, 440.
- N**
- Naniescu Iosif, mitropolitul Moldovei, 21, 23, 135, 140, 145, 161, 164—166, 173, 180, 181, 282, 313, 322, 375, 414.
 Nanu Aurel, preot, 446.
 Natanail, mitropolit la Plovdiv, 379.
 Nazarie Constantin, pr. prof., 169, 177, 236, 240, 273, 276, 283, 342, 347, 374, 376.
 Neaga Nicolae, pr. prof., 285, 434, 436, 482.
 Neagoe Ștefan, editor, 93.
 Necșa Dumitru, preot, 353.
 Nectarie, ierom. Prodromul, 371; — mitropolit al Ungrovlahiei, 43.
 Nedelcu Constantin, profesor, 365.
 Negoită Atanasie, preot, 285, 436.
 Negri Costache, diplomat, 119, 330.
 Negruțiu Fekete Ioan, prof., 255, 298; — Nicolae, preot, 297.
 Negulescu George, pr., 48.
 Negulici Ioan, pictor, 307.
 Nenovici Vasile, cărturar bulgar, 379.
 Neofit de Rila, — cărturar bulgar, 379, 380; — episcop al Rîmnicului, apoi mitropolit al Ungrovlahiei, 41, 45, 49—53, 54, 62, 159, 233, 280, 332, 369, 370, 373.
 Neonil, stareț la Neamț, 16, 107.
 Nestorovici, Ștefan Uroș, director de școli, 248.
 Netea Vasile, cercetător, 300, 367, 368, 430.
 Netzhammer Raymund, arhiepiscop catolic, 398.
 Nica Antim, arhiepiscopul Tomisului și Dunării de Jos, 419, 466, 510.
 Nicandru, stareț Cernica, 147.
 Nichifor, ierodiacon 1848, 333.
 Nichitici Ghedeon, episcopul Transilvaniei, 183, 244.
 Nicodim de la Tismana, sfânt, 479.
 Nicoară Moise, prof., 79—82, 90.
 Nicola Gheorghe, preot, 353; — Iancu, 18; — Ion, preot, 353; — Petru, preot, 353.
 Nicolae V, patriarhul Alexandriei, 498; — mitropolit al Krutițelor, 496; — preot București, 340; — țarul Rusiei, 23; — preot-zugrav, 315; — alt zugrav, 147.
 Nicolaescu Nicolae, diac. prof., 284, 437, 458, 481, 512.
 Nicolaide Dumitru, pictor, 451.
 Nicolau Chiriac, arhim. inspector, 180; — Climent, arhim., 229, 280, 281, 370; — Gherontie, episcop la Constanța, 181, 417, 452; — Marin Hagi din Craiova, 372; — Iordache, zugrav, 311.
 Nicoleanu D. Gh., zugrav, 309, 451.
 Nicolescu Alexandru, prof., apoi mitropolit la Blaj, 254, 294, 407.
 Nicolle F., pictor, 314.
 Niculescu Constantin, preot, 344; — Ioan, bursier, 370; — Ghenadie, episcop la Buzău, 416; — Nifon, episcop al Dunării de Jos, 180, 322; — Simion, psalt, 452.

- Nifon*, ctitor Prodromul, 371; — mitropolit al Ungrovlahiei, 52—53, 107, 113, 123, 125, 127, 131, 139, 149, 167, 169, 231, 233, 235, 338, 371.
- Nistor Ion I.*, istoric, 194; — *Veniamin*, episcop la Caransebeș, 411, 424.
- Nitzulescu Nicolae*, prof., 236, 237, 239, 272, 382.
- Nițu G. N.*, preot, 438.
- Nițulescu Constantin*, pictor, 491.
- Nonea Constantin*, preot, 486.
- Norocea Dumitru*, pictor, 450.
- Norocel Epifanie*, episcop, 25, 385.
- Novacovici Dionisie*, episcopul Transilvaniei, 66.
- O**
- Obradovici Dositei*, cărturar sîrb, 32, 289; — *Grigorie*, director de școli, 87.
- Obrenovici Miloș*, principe sîrb, 382; — *Etrem*, 382.
- Odobescu Alexandru*, 118, 305; — *Ion*, colonel, 52, 332.
- Oiaga Vasile*, prof., 236, 272, 283.
- Olariu Iuliu Iosif*, pr. prof., 205, 252, 292, 296.
- Olteanu Ioan*, episcop Lugoj-Oradea, 218, 220.
- Olteniceanu Constantin Cornescu*, bibliofil, 158.
- Onciul Isidor*, pr. prof., 192, 194, 242, 277.
- Onițiu Virgil*, prof., 257.
- Oncu Ioan*, preot, 353.
- Oprea*, preot în 1848, 331, 334; — *Isac*, preot, 354.
- Opreanu Gheorghe*, preot, 362.
- Opriș Ioan*, zugrav, 318; — *Ioan*, preot, 361.
- Oprișa Mihai*, preot, 354; — *Pavel*, pr. prof., 258.
- Orăscu Alexandru*, arhitect, 21, 302, 303.
- Orleanu Bîrlădeanu Calistrat*, arhiereu, 177, 239, 281.
- Osvadă Vasile*, publicist, 299.
- Oștea, Andrei*, acad., 345, 346.
- P**
- Paavali*, arhiepiscopul Finlandei, 499.
- Pace*, guvernator, 191.
- Pacu Moise*, prof., 237, 272.
- Pahlen Teodor*, conte rus, 26, 44, 61.
- Paisie*, arhim. Tg. Ocna, 331; — starețul de la Neamț (*Velicicovschi*), 8, 9, 17, 38, 183, 377.
- Pann Anton*, psalt, 320, 321, 322, 327, 372, 452.
- Panovici Ioan*, prot., 351; — *Nicolae*, prot. 65, 66.
- Pantazi Grigorie*, protos., 100.
- Pantea*, preot, 354.
- Panțiru Grigore*, muzicolog, 493.
- Panu Anastasie*, unionist, 115, 331.
- Papacostea Cezar*, prof., 237; — *Victor*, prof., 64, 243.
- Papiu Ioan*, preot, 354; — *Ilarian Alexandru*, cărturar, 205, 354, 366.
- Papp Andrei*, pr. prof., 250; — *Antonie* episcop la Ungvár, 223; — *Ioan*, episcop la Arad, 199, 202, 204, 219, 264, 363, 364, 365, 390, 423.
- Paraschiva*, cuvioasa, 479.
- Paraschivescu Belizarie*, zugrav, 309.
- Partenie*, ierom. în 1848, 333; — ierom. rus, 377; — zugrav, 309; — *Petre*, pr. prof., 446.
- Pascu Ștefan*, acad., 110, 366, 368.
- Pasvan Oglu*, pașă, 378.
- Pașca Ioan*, pr. prof., 406, 435, 439.
- Paul VI*, papă, 503.
- Pavel*, mitropolit grec în Suedia, 498; — *Constantin*, prof. Beiuș, 226, 255, 266; — *Constantin*, prof., București, 442, 481, 512; — *Mihail*, episcop Gherla-Oradea, 218, 219, 259.
- Păcală Victor*, prof., 248, 264.
- Păcățian Teodor*, istoric, 111, 207, 208, 295, 366.
- Păcurariu Mircea*, pr. prof., 111, 112, 145, 163, 226, 243, 265, 284, 285, 300, 346, 347, 367, 368, 385, 410, 411, 431, 458, 459, 494; — *Teofil*, preot, 361.
- Pătrășcoiu Iordache*, preot, 344.
- Păunescu Chesarie*, episcop Tomis și Galați, 417, 466, 510; — *Constantin*, preot, 344; — *Ioan*, preot, 124.
- Peștean George*, pr. prof., 205, 251.
- Petcu George*, preot, 355.
- Petranu Coriolan*, istoric de artă, 326.
- Petrașcu Vasile*, compozitor, 453.
- Petrescu Antim*, arhiereu, 154; — *Costin*, pictor, 450; — *George*, profesor, 252; — *Ghenadie*, episcop, apoi mitropolit primat, 139—140, 161, 174, 241; — *Nicolae*, preot, 438; — *Visarion I. D.*, pr. muzicolog, 447, 452, 453, 493, 512.
- Petreuță Ioan*, pr. prof., 435, 441.
- Petrichevich Emil Horváth*, comisar gubernial, 264.
- Petrov Grigorie*, preot, rus, 415.
- Petrovici Augustin*, egumen Bezdin, 88; — *Cosma*, episcop al Dunării de Jos, 419.
- Picu Pătruț*, din Săliște, 320.
- Pimen*, călugăr Cernica, 146; — egumen la Tismana, 147; — patriarhul Moscovei, 496, 497.
- Pipoș Petru*, prof., 250.
- Pișculescu Grigorie* (Gala Galaction), pr. prof., 145, 241, 413, 434, 435, 447, 454, 455, 483, 512.

- Pitiș Voina* (I și II), preoți în Brașov, 288.
Piuariu Ioan Molnar, medic, 289, 290.
Pius XI, papă, 400.
Pîclișanu Zenovie, istoric, 399, 405.
Pîrîianu Dimitrie, prof., 232, 373.
Pîrvănescu Anghel, preot prof., 446.
Pîrvu din Tîrgoviște, zugrav, 310.
Pîrvulescu Ghenadie, arhim., 330, 333; —
Pîslaru Matei, preot, 438.
Pîslea Ion, sculptor, 319.
Plămădeală Antonie, episcop, 226, 411, 459,
 467, 475, 483, 486, 502, 503, 506, 507,
 512.
Pleșoianu Grigorie, profesor, 55.
Pletosu Grigore, preot, 296.
Pocitan Vasile Veniamin, arhiereu, 145,
 181, 243, 273, 285, 342, 385, 386, 419,
 431, 439.
Podeanu Ioan, preot, 341.
Podoleanu Alexandru, compozitor, 323.
Poenaru, familie de iconari, 320; — *Pe-*
trache, prof., 42.
Polcovnicul Nicolae, zugrav, 307.
Policarp, arhiereu bulgar, 379.
Pompilian Ioachim, pictor, 314.
Pop Alexandru, pictor, 451; — *Gavril*,
 prof. Blaj, 253, 255, 293; — *George*
 de Băsești, 219, 222, 364; — *Gheorghe*,
 prof. București, 236; — *Hagi Constan-*
tin, mecenat, 244; — *Ioan*, iconar, 320;
 — *Ioan David*, preot, 361; — *Macedon*,
 prof. 254; — *Ștefan*, pr. prof., Caran-
 sebeș, 91, 406; — *Ștefan*, prof. Blaj și
 București, 297; — *Ștefan Ciceo*, 223;
 — *Vasile*, prof. Socola, 228; — *Vasile*
Ladislau, președinte Astra, 216; — *Va-*
ler, ministru, 401, 405.
Popa George, consilier Arad, 295.
Popasu Ioan, episcop la Caransebeș, 68,
 195, 196, 205, 207, 208, 251, 252, 256,
 351.
Popea Nicolae, vicar la Sibiu, apoi epis-
 cop la Caransebeș, 100, 111, 195, 196,
 197, 198, 199, 205—207, 208, 247, 248,
 252, 262, 291, 298, 366.
Popeangă Vasile, cercetător, 265, 266, 300,
 431.
Popescu Alexandru, preot Cernica, 340;
 — *Alexandru*, preot Corcova, 341; —
Constantin, pr. prof., 236, 237, 273; —
Cornel, preot Șimand, 361; — *Ghena-*
die, arhim. prof., 84, 231, 236, 238, 249;
 — *Gheorghe*, pictor, 451, 491; — *Gri-*
gorie N., pr. prof., 145, 243, 347, 367,
 386; — *Ioan*, pr. prof., Sibiu, 98, 100,
 247, 248, 291, 297; — *Ioan*, diac. lec-
 tor, 327, 493; — *Ioan*, preot Popînză-
 lești, 340; — *Ioan*, cîntăreț ucis, 408;
Iosif, preot, 344; — *Nicolae*, pictor,
 317; — *Niculae M.*, pr. prof. acad.,
 48, 145, 326, 434, 439, 454; — *Patri-*
chie, arhim. prof., 84, 86, 89, 90, 249;
 — *Policarp*, arhiereu, 237, 272; — *Si-*
mion, pr. prof., 240, 247, 273, 276, 291;
 — *Stoian*, cîntăreț ucis, 341; — *Ște-*
fan (Ștefanache), psalt și prof., 236, 321,
 322, 452; — *Teodor M.*, prof., 434, 436,
 438—439, 454, 481; — *Victor*, pr. prof.,
 446; — *Vintilă*, pr. prof., 474; — *Bră-*
nești Gheorghe, psalt, 452; — *Breasta*
Grigorie, preot, 344, 446; — *Cilieni*
Ioan, pr. prof., 325, 439; — *Pasărea*
Ion, psalt și prof., 236, 237, 284, 322,
 451, 452, 453; — *Mălăești Ioan*, pr.
 prof., 434, 442, 443; — *Runcu Ion*, pr.
 compozitor, 493; — *Spineni Marin*,
 prof., 128.
Popțiu Iustin, preot, 216, 296.
Poponea Nil Nicolae, psalt, 321.
Popovici Atanasie, preot Ribicioara, 353;
 — *Constantin*, preot, 355; — *Constan-*
tin-Clement, arhim. prof., 192, 242, 273,
 277; — *Dimitrie-Mihailo*, tipograf, 379;
 — *Dimitrie*, zugrav, 317; — *Eftimie*,
 preot Hălmăgel, 354; — *Eusebiu*, pr.
 prof., 192, 242, 273, 277; — *George*,
 zugrav, 317; — *Gheorghe*, mitropoli-
 tul Timișoarei, 78; — *Gheorghe*, isto-
 ric și pr. Lugoj, 91, 205, 292, 359, 363;
 — *Grigorie*, avocat, 85; — *Ioan*, prot.
 vicar Sibiu, 65; — *Ioan*, preot Hălmă-
 gel, 354; — *Iosif*, prof., 365; — *Mihai*,
 zugrav, 317; — *Moise*, pr. prof., 255;
 — *Nicolae*, preot prof., Arad, 434, 442;
 — *Nicolae*, pictor, 451; — *Nicolae Hor-*
ga, preot, 289; — *Ștefan*, episcop Vîr-
 șeț, 87; — *Ștefan*, zugrav Oravița, 317;
 — *Timotei*, pr. prof., 200, 247, 364, 453;
 — *Vladimir*, preot, 446.
Popoviciu Nicolae, episcop la Oradea, 408,
 409, 421, 424—425, 434, 440, 457, 468.
Popp Mișu, pictor, 149, 312.
Porcescu Scarlat, pr. istoric, 25, 181, 325,
 346, 347, 386.
Porumbescu Ciprian, compozitor, 257, 279,
 323, 327; — *Iraclie*, preot, 279.
Postelnicul Barbu, zugrav, 309.
Poteca Eufrosin, arhim. prof., 55, 56, 232,
 269—270, 274, 279, 285.
Potra George, istoric, 346.
Potter Philip, secretar general C.E.B., 506.
Praja Constantin, prof., 341.
Prale Ion, verificator, 290.
Precup Victor, căpitan, 363.
Preda, zugrav, 309.
Predeanu V., preot, 283.
Prelipceanu Vladimir, pr. prof., 434, 436,
 459, 481.
Prezan Constantin, general, 363.
Procopovici Petru, pr. prof., 285, 434, 444.

Prodan, familie de iconari, 320; — *Simion*, preot, 353.
Profeta Eremia și Eugen, pictori, 451, 491.
Proviaan Constantin, pr. prof., 445.
Puiu Visarion, mitropolit, 417.
Pumnul Aron, prof., 294, 349.
Pușcariu Ioan, cărturar, 104, 226, 342; — *Ilarion*, arhiereu, 101, 111, 202, 247, 248, 291, 324; — *Sextil*, prof. 367.
Putnic Gheorghe, pictor, 317; — *Iosif*, episcop la Arad și Timișoara, 78, 80, 81, 83, 86; — *Moise*, mitropolit la Carloviț, 183.

R

Racoce Teodor din Lvov, 69.
Racoviță Dumitru, prof., 232, 370; — *Meletie*, arhiereu Sardeon, 115, 164; — *Ștefan*, domnitor, 227.
Radivoievici Sinesie, arhim., 80, 87.
Radu, diacon zugrav, 309; — preot *Umeni*, 333; — *Dimitrie*, bursier, 373; — *Dimitrie*, episcop la Lugoj-Oradea, 219, 220, 221, 222, 225, 363, 364, 407; — *Iacob*, canonic, 226; — *Ioan*, prof. Brad, 258, 266; — *Vasile*, pr. prof., 413, 435, 447.
Rafail, preot zugrav, 310; — protos. *Buzău*, 55; — traducător *Rîmnic*, 60.
Raiacici Iosif, episcop, apoi patriarh la Carloviț, 87, 93, 95.
Raici Ioan, arhim., 101.
Raicu Stancu, zugrav, 310.
Ramsey Michael, arhiepiscop de Canterbury, 505.
Raț Gherasim, episcop la Arad, 84—86, 90, 249.
Rațiu Ioan, conducător politic, 107, 358; — *Ioan*, prof., 103, 255, 266, 297; — *Vasile*, prof., 351.
Răcuciu Dimitrie din Săliște, 98.
Rădulescu Gheorghe, pr. prof., 457.
Răileanu Andrei, pictor, 491; — *Varlam*, arhiereu, 236.
Rămureanu Ioan, pr. prof., 385, 439, 481.
Răsmeriță Chesarie, arhiereu Sinadon, 34, 115, 157, 164.
Rășcanu Gabriel, ierom. prof., 272; — *Petru*, prof., 236.
Rătescu Gherasim, episcop la Buzău, 37, 53, 60, 329.
Răușescu Ioan, preot istoric, 63, 439.
Regleanu Mihail, istoric, 64, 243, 345, 385.
Reli Simeon, pr. prof., 36, 191, 434, 439.
Renouard Ch. Paul, pictor, 314.
Repede Nicolae, preot, 353.
Repta Vladimir, mitropolit al Bucovinei, 192—193, 194, 242, 427.
Rezuș Petru, pr. prof., 243, 285, 435, 441, 481.

Rihovski, pictor, 315.
Rîmniceanul Naum, călugăr cronicar, 43, 147.
Robea Vasile, pictor, 451.
Roman Gheorghe, preot, 353; — *Iosif*, avocat, 216; — *Visarion*, economist, 98, 103, 107, 295.
Romanescu Filotei, arhim. prof., 236, 238; — *Petre*, bursier, 373.
Romano Dionisie, episcop la Buzău, 32, 36, 56, 62, 107, 113, 125, 154—159, 162, 173, 176, 230, 231, 232, 233, 237, 271, 279, 280, 334.
Romanul Miron, mitropolitul Transilvaniei, 189, 196—198, 203, 206, 207, 208, 211, 250, 262; — *Vivul Constantin*, patriot 1848, 352.
Românul Ioan, sfânt, 479.
Romstorfer Karl, arhitect, 193, 305.
Roset Irinarh, egumen ctitor, 372—373; — *Veniamin*, episcop la Roman, 33, 34, 331.
Rosetti Scarlat, 126, 280.
Roskovics Ignățiu, preot rutean, 221.
Roșca Eusebiu, arhim. prof., 198, 208, 247, 265, 295.
Pavel, prof., 200, 248, 264, 292.
Roșu Mihail Martinovici, dascăl de teologie, 248, 251, 258.
Rotariu Pavel, avocat, 298.
Roth Stephan Ludwig, pastor luteran, 354.
Rovența Haralambie, pr. prof., 434, 437.
Roznovanu Gheorghe, ctitor, 303.
Runcie Robert, arhiepiscop de Canterbury, 505.
Rusan Sebastian, episcop, apoi mitropolitul Moldovei, 427, 483, 499, 510.
Russo Alecu, 331.
Rusu Alexandru, episcop la Baia Mare, 407; — *Gheorghe*, pictor, 451; — *Ioan*, preot prof., 249, 250.

S

Sachelarie Iancu, prot., 338; — *Nicodim*, arhim., 447.
Saffirin Gherasim, episcop la Roman, 142, 143, 145, 175, 370.
Saftu Vasile, prot., 198.
Saghin Ștefan, pr. prof., 193, 278.
Samurianu George și Vasile, bursieri, 374.
Sapunov Petăr, cărturar bulgar, 41, 380.
Sarai Visarion, ierom., 220, 478.
Sava, zugrav Făgăraș, 315.
Savin Ioan, pr. prof., 410, 434, 440, 454; — *Pavel*, prof., 236, 277, 415.
Sădean Avram, prof., 250, 265.
Săulescu Gheorghe, prof., 13, 14.
Săvescu Toma, preot, 340.
Schiopescu Maria, donatoare, 240.
Schlatter Ioan, arhitect, 304.

- Schuller Carol*, prof., 74.
Scitovski Ioan, arhiepiscop de Esztergom, 210.
Scorobeș Trandafir (Teodor), preot, apoi arhieru, 208, 428, 456, 457.
Scriban August, prof., 272, 374; — *Filaret*, arhieru, 12, 23, 32, 107, 115, 123, 125, 152, 160, 170, 178, 229, 236, 237, 238, 268, 270, 272, 274, 275, 286, 336, 337, 370, 374, 375, 376; — *Iuliu*, arhim. prof., 145, 236, 272, 277, 283, 296, 384, 415, 434, 437, 441, 445, 446, 453, 454, 456, 457, 458; — *Neofit*, arhieru, 16, 107, 123, 125, 159—160, 162, 229, 236, 269, 274, 286, 336, 337, 372, 376; — *Teoctist*, arhim. prof., 178, 229, 236, 268, 269, 281, 374, 376.
Secaș Gheorghe, preot, 446.
Sentz Alois, prof., 109.
Sequens Antoniu, prof., 252.
Serafim, psalt, 322; — patriarh ecumenic, — preot Stara Zagora, 380; — *Anton și Petru*, pictori, 314.
Serea Vasile Catehetul, preot, 338.
Sergiu, arhiepiscop de Vladimir, 415.
Sever Axente, participant revoluție, 205, 352.
Severin Alexandru, preot, 446.
Severeanu Nicolae, psalt, 322.
Sibiescu Vasile Gh., pr. prof., 446.
Silaghi Iosif, preot, 361.
Silăși Grigorie, pr. prof., 213, 294, 296, 361.
Simedrea Tit, mitropolit, istoric, 24, 410, 427—428, 439, 454.
Simeon, preot gravor, 319.
Simonescu Dan, prof., 48, 299, 385; — *Virgil*, pictor, 316, 318.
Simor Ioan, primat al Ungariei, 215.
Sîngurov Nicolae, arhitect rus, 21, 302.
Sion George, scriitor, 118.
Sîrbu Corneliu, pr. prof., 434, 458, 482; — *Ioan*, pr. istoric, 292, 365.
Slavici Ioan, 298.
Slavschi Irinarh, arhiepiscop lipovean, 179.
Slătineanu Ioan, preot, 333.
Slevoacă Ștefan, preot, 431, 446.
Smighelschi Octavian, pictor, 199, 219, 316, 318, 326; — *Victor*, arhitect, 450; — *Victor*, pr. profesor, 253, 293.
Snagoveanul Iosafat, arhim. 271, 334, 338, 383.
Soare Gheorghe, preot, 443.
Sörderblom Nathan, arhiepiscop de Upsala, 456.
Sofronie, ieromonah la Cioara, 478; — mitropolit de Vrața, 146, 378—379; — patriarh ecumenic, 126; — stareț la Neamț, 9.
Solescu Nicolae, pictor.
Solomon Ion, colonel, 52, 332.
Sorocean Olvian, preot, 446.
Spiridon, mitropolit de Ienoupolis, 498; — monah bulgar, 378; — de Sundecic, arhim., 382.
Spînu Domițian, pr. prof., 434, 442.
Stadnițki Arsenie, arhiepiscop de Novgorod, 377.
Stahie Constantin, pictor, 314.
Stamati Iacob, mitropolit al Moldovei, 8, 30, 167, 311; — *Teodor*, profesor, 14.
Stan Liviu, pr. prof., 162, 284, 410, 421, 434, 442, 443, 458, 479, 482; — *Vasile*, episcop al Maramureșului, 200, 247, 297, 408, 409, 427.
Stanca Avram, preot, 361; — *Sebastian*, pr. istoric, 76, 367, 368, 431, 440, 451.
Stanciu Roman, episcop-vicar, 324, 325.
Stancovici Ștefan, episcop, apoi mitropolit de Carloviț, 84, 86, 88, 93.
Stănescu Barbu, pictor, 312; — *Dimitrie*, prof., 283; — *George G.*, prof., 435, 449; — *Vartolomeu*, episcop al Rîmnicului, 154, 240, 394, 416, 417, 456, 457.
Stăniloae Dumitru, pr. prof., 284, 421, 434, 438, 441, 446, 458, 481, 483, 512.
Stinghe Sterie, prof., 76, 257.
Stoenescu Atanasie, episcop la Roman și Rîmnic, 124, 125, 151—152, 159, 167, 233, 333, 338; — *Eustațiu*, pictor, 451, — *G.*, pictor, 314.
Stoica Nicolae de Hațeg, protopop cronicar, 288; — *Nicolae*, pictor, 491; — ziarist, 362.
Stoicescu Nicolae, istoric, 325.
Stoicescu Dimitrie Petrovici, prot.-vicar, 88, 89, 355.
Stoicovici Arsenie, episcop sîrb, 196.
Stoide Constantin A., istoric, 25.
Stolojan Lupu, pr. zugrav, 309.
Stratilatov Constantin, pr. rus, 415.
Stratimirovici Ștefan, mitropolit al Carloviț, 65, 66, 79, 80, 81, 82, 84, 88, 93, 249, 251.
Stroescu Vasile, mecenat, 200, 204, 265.
Stroia Ioan, episcop în Alba Iulia, 198, 247, 291, 297, 428.
Stupcanu Teoctist, arhim., 343.
Sturdza D. A., ministru, 133, 134, 174.
Sturza Alexandru Scarlat, diplomat și cărturar, 268, 270, 274, 275, 285, 376; — *Ioniță Sandu*, domnitor, 10, 13, 21; — *Mihail*, domnitor, 10, 14, 22, 30, 31, 34, 117, 165, 228, 230, 235, 330, 331, 383, 475.
Suba Adam, preot, 354.
Suceveanu Dimitrie, psalt, 166, 321, 452.

Suciu Coriolan, prof., 366; — *Ioan*, episcop unit, 407; — *Iustin*, arhim. prof., 250, 437; — *I. D.*, istoric, 300, 367, 459; — *Petru*, prof., 232; — *Traian*, prof., 258; — *Vasile*, mitropolit la Blaj, 222, 254, 294, 363, 406, 407.

Suenens Leon Joseph, cardinal, 503.

Suhopan Vladimir, arhiereu, 12, 115, 229, 238, 268.

Sulică Nicolae, prof., 257.

Sultanov Nicolae, arhitect rus, 303.

Sundby Olof, arhiepiscop de Uppsala, 508.

Szabó Gy, preot rutean, 221; — *Ioan*, episcop la Gherla, 211, 216, 219, 220.

Szalmáry Carol Popp, pictor, 313.

Szilagyi Iosif Papp, episcop la Oradea, 216, 218, 294.

Ș

Șaguna Andrei, mitropolitul Ardealului, 7, 24, 75, 85, 86, 87, 90, 92—112, 123, 175, 188, 195, 196, 197, 199, 203, 205, 206, 207, 210, 213, 232, 246, 247, 250, 251, 256, 257, 260, 261, 290, 291, 295, 349, 350, 351, 354, 356, 377, 381, 385, 389, 397, 420; — *Anastasia*, 92, 93; — *Ecaterina*, 92; — *Evreta*, 92; — *Naum*, 92.

Șandor Atanasie, prof., 249.

Șapcă Radu, preot, 331, 332, 334, 335.

Șendrea Ghenadie, arhiereu, 36, 337.

Șenute (Șenuda III), patriarh copt, 502.

Șerban Alexie, arhiereu, 154; — *Ioan Popovici*, preot în Zarand, 79; — *Teodor*, preot în Șiclău, 82.

Șerbănescu Iustin, protos., 343; — *Nicolae*, pr. prof., 64, 128, 145, 162, 163, 324, 345, 410, 439, 460, 481.

Șerboianu Ioan, preot, 341.

Șerbu Teodor, avocat, 85.

Șesan Milan, pr. prof., 284, 410, 434, 439, 458, 459, 482; — *Valerian*, pr. prof., 193, 242, 285, 410, 434, 442, 454, 457, 459.

Șincai Gheorghe, 258, 260, 287.

Șoima Gheorghe, pr. compozitor, 482, 493, 512.

Șpan Petru, prof., 198, 247, 291, 297.

Ștefan, ierod. și traducător, 17, 375; — zugrav, 309; — *cel Mare*, domnul Moldovei, 7, 23, 33, 183, 303.

Ștefanelli Ioan Iuvenal, arhim. prof., 242, 278.

Ștefănescu Melchisedec, episcop al Dunării de Jos și Romanului, 35, 36, 113, 125, 133, 134, 145, 163, 168—175, 178—179, 181, 206, 229, 230, 235, 238, 268, 270, 272, 275, 282, 305, 323, 336, 337, 374, 375, 376, 372, 378, 379, 381, 385, 422; — *Evghenia*, stareță, 168; — *Ie-*

ronim, arhim., 168, 179; — *I. D.*, prof. istoric de artă, 24, 325, 436; — *Suzana*, stareță, 168; — *Valerian*, arhiereu, 159, 168, 173, 174, 376; — *Victor*, arhitect, 450.

Ștefănică Vasile, prof., 255.

Știrbei Barbu, domn în Țara Românească, 38, 52, 117, 148, 149, 304; — *Cernica*, vornic-ctitor, 148.

Știubei Constantin, preot, 281.

Ștrempele Gabriel, cercetător, 285.

Șuluțiu Alexandru Sterca, mitropolit la Blaj, 72, 106, 210—211, 212, 351.

Șuțu Mihai, domnitor, 10.

T

Tarangul Orest, preot, 456.

Tarnavschi Teodor, pr. prof., 192, 242; — *Vasile*, pr. prof., 193, 242, 278, 434, 436.

Tattarescu Gheorghe, pictor, 21, 56, 149, 177, 308, 309, 311, 313, 314, 316.

Tamaș Petru, iconar, 320.

Tărlă Zosima, ierom., 447.

Tărtășescu Samuil, arhiereu Argeș, 62—63, 333.

Teculescu Iustinian, episcop, 428.

Teiușanu Ilie, zugrav, 309.

Teoclit, ierom., 37.

Tempea Iosif, preot în Lugoj, 298; — *Radu V.*, director școli, 68, 79, 80, 245, 260, 290; — *Radu VI*, prof., 53, 232, 271.

Teodor Ioan, preot, 355.

Teodorescu Dimitrie, zugrav, 308, 309; — *Ilarie*, episcop la Constanța, 275, 417, 445; — *Isaia*, arhim., 229, 238, 281; — *Nicolae* pitarul, zugrav, 56, 57, 307—309, 313.

Teodori Alexandru, cărturar, 93, 288; — *Roșu Dumitru*, prof., 251.

Teodorian Carada-Mariu, om politic, 142.

Teodorit, arhiereu Sinadon (Craioveanul), 152.

Teodorovici Ioan, preot, 93, 232, 288, 289; — *Petru*, preot, 288.

Teodosie, gravor, 319.

Teofilact, monah 1848, 333.

Terchilă Nicolae, pr. prof., 300, 421, 434, 441—442.

Teutsch G. D., episcop luteran, 109.

Theodorescu Barbu, cercetător, 326.

Theophilos, patriarh al Etiopiei, 501.

Theotochi Nichifor, arhiepiscopul Astrahanului, 11, 39, 55, 101.

Thun Leo, ministru, 95.

Tilea George, preot, 438.

Timiadis Emilian, mitropolit grec, 506.

Timuș Gherasim, episcop la Argeș, 140, 141, 161—162, 239, 241, 273, 276, 277, 281, 373, 376.

- Tincu-Velia Nicolae*, preot, 87, 91, 251, 290.
Tisza Coloman, prim ministru, 295; — *Ștefan*, prim ministru, 200, 201, 224.
Titulescu Nicolae, diplomat, 400, 427.
Toader Iulian, pictor, 451.
Tocariu Teodor, iconar, 319.
Tocilescu Grigorie, arheolog, 305.
Todescu Ioan, preot, 358.
Todoran Eugen, pr. prof., 248; — *Isidor*, pr. prof., 284, 435, 441, 458, 482, 512.
Togan Nicolae, preot, 294.
Tolstoi Lev, 415.
Tomescu Constantin, prof., 48, 434, 439, 446.
Tomici Ioan, prot. Caransebeș, 80, 251, 290, 321.
Tonitza Nicolae, pictor, 451.
Topliceanu Dumitrache, cond. tipografie, 55.
Tordășianu Victor din Sibiu, 361.
Traianescu I., arhitect, 450.
Trefort Aug., ministru culte, 196, 197, 211, 262.
Trenk Henrik, pictor, 314.
Trifu (Maiorescu) Ioan, prof., 255.
Triteanu Lucian, episcop la Roman, 266, 418, 454.
Trombițaș Partenie, prot., 351.
Tudor Demian, preot, 446.
Tulbure Gh., cercetător, 111.
Turcu Constantin, istoric, 24; — *Dumitru*, zugrav, 317; — *Vasile*, preot, 354.
Turicu Caius, preot, 447.
Tuță Nica, preot, 444.
- Ț**
Țeposu Ghenadie, episcop la Argeș, 125, 160, 171, 272, 281, 382, 383.
Țichindeal Dimitrie, pr. prof., 78, 79, 81, 87, 248, 289.
Țincoca Ioan, bursier, preot, 173, 374, 378, 446.
Țintilă Vasile, învățător, 185.
Țițeica Gheorghe, prof. acad., 237.
Țimforea Matei, iconar, 320.
Țircovnicu Victor, cercetător, 265, 266.
Țirlea, preot, 354.
- U**
Ucuta Constantin Moscopolitanul, preot macedo-român, 384.
Ucenescu George, psalt, 322, 327.
Udișteanu Dionisie, arhim., 447.
Uilăcan Alexandru, prof., 255, 297.
Ulinescu Gheorghe, zugrav, 311.
Uncu Anton, pr. compozitor, 493.
Ungureanu Evghenie, arhim. Canada, 428; — *Gheorghe*, istoric, 24.
Urechia, Vasile Alexandrescu, prof., 173, 305.
Uroș Aurel, vicar, 476.
Ursache Victorin, arhiepiscop în S.U.A., 473.
Ursăcescu Vasile, preot, 439, 446, 451.
Ursu Gavrilă, preot 1877, 339.
Ursuleac Mihai, diacon, 322.
Uspenski Porfirie, episcop și istoric rus, 377.
- V**
Vaida Voevod Alexandru, om politic, 365.
Valahul, v. Românu.
Valaori Iuliu, prof., 236, 237.
Valdman Traian, pr. 36.
Vancea Ioan, mitropolit la Blaj, 197, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 259, 262.
Varlaam, călugăr la Sinaia, 333; — mitropolitul Moldovei, 24; — *Ion*, zugrav, B11.
Vartolomeu Putneanu, egumen Precista Mare, 19.
Vasici Pavel, inspector școlar, 98, 103, 261, 295.
Vasilache Haralambie, arhim., 447; — *Vasile*, arhim., 24, 181, 439, 445, 447.
Vasile, mitropolit al Varșoviei, 500; — II, patriarh ecumenic, 395; — din Săliște, zugrav, 315.
Vasilescu Emilian, diac. prof., 345, 366, 431, 441, 459, 481; — *Ghiță*, zugrav, 309.
Vasu Iosif, pictor, 491.
Văcărescu Barbu, 45, 303.
Vătășianu Virgil, istoric de artă, 326.
Velceanu Mihail, pr. prof., 205, 251, 290.
Velceleanu Mihail, pictor, 317.
Velicicovschi, v. Paisie.
Velini Anton, prof., 14, 229.
Velovan Ștefan, prof., 252.
Veniamin, ierod. 1848, 333.
Viale Prela, cardinal, 210.
Vichentie, patriarh al Serbiei, 497.
Viciu Alexe, prof., 255.
Vicol Isaia, episcop la Roman, 167, 168, 229, 371.
Vida Ghermano, arhim. prof., 229.
Vidac Petru Ioanovici, episcop la Vîrșeț, 87, 251.
Vidu Ioan, compozitor, 250, 324.
Vintilescu Petru, pr. prof., 443, 444, 454, 483.
Visarion, egumen la Vizantea, 371; — (Rusu), arhim. și dirijor, 322, 378.
Vischer Lukas, director în C.E.B., 507.
Vînătoru Gheorghe, pictor, 312, 490.
Vîrtosu Ion, istoric, 181, 285; — *Emil*, istoric, 345.

Vlad, preot în Ulmeni, 333; — *Aurel*, om politic, 223; — *Gheorghe*, preot, 24; — *Sofron*, pr. prof., 112, 208, 265, 435, 458, 482; — *Victor*, arhitect, 450.

Vladimirescu Tudor, 7, 37, 41, 60, 328—330.

Vlahovici Daniil, episcop la Cernăuți, 183, 184—185, 186, 193, 241.

Vlăduțiu Nicolae, preot, 353.

Vlasie, protosinghel Argeș, 62.

Vlăduțiu Nicolae, preot, 353.

Vogoride Nicolae, caimacam, 335, 336.

Voileanu Matei, pr. consilier, 295, 324, 440.

Voinescu Teodora, istoric de artă, 325.

Voiutschi Emilian, pr. prof., 192, 242, 278.

Voniga David, preot, 293, 296.

Vonica Nicolae, preot, 447.

Vornicescu Nestor, mitropolitul Olteniei, 24, 326, 347, 410, 469, 483, 486, 497, 499.

Vorobchievici Isidor, compozitor, 323.

Vuia Ignatie, prot.-vicar, 87, 89, 251, 355.

Vulcan Iosif, publicist, 173, 216; — *Samuil*, episcop la Oradea, 78, 79, 83, 84, 220, 255.

Vulpescu Sofronie, episcop la Rîmnic, 154, 344.

W

Wachmann Eduard, compozitor, 323.

Weltz Iosif, arhitect, 303.

Westphal Charles, președ. Federației protestante Franța, 508.

Willebrands, cardinal, 503.

Williams Glen Garfield, sec. gen. al Conf. Bis. Europene, 507.

Z

Zaharia Valerian, episcop, 468, 483, 510.

Zaicu Ion, pictor, 318.

Zamfir, prot. în 1848, 333.

Zamfirescu Paladi Valerian, arhim., 383.

Zankov Ștefan, prof. bulgar, 455.

Zăgănescu Teodorit, monah 1848, 333.

Zăgrean Ioan, diac. prof., 431, 482.

Zmeu Ioan, psalt, 322.

Zottu Gheorghe, prof. 236, 239, 281, 370.

Zugrav Ioan, pr. prof., 25, 194, 285, 444, 456.

X

Xenopol A. D., istoric, 173, 305.

Y

Yobs Karl, pictor, 314.

INDICE DE LOCURI

A

- Aarhus* — Danemarca, conf. teol., 502.
Abrud, oraș, 99, 256, 258; — biserică, 316; — schit, lupte, 352, 353.
Adam — Galați, mînăstire, 114, 339.
Adelaide—Australia, parohie ort. rom., 475.
Adis Abeba—Etiopia, conf. teol., 502.
Adrianopol, pacea, 26, 44.
Agaiton—Botoșani, mînăstire, 339, 462.
Agapia—Neamț, mînăstire, 8 11, 20, 21, 23, 114, 312—313, 319, 339, 418, 451, 489, 507; — școli, 11, 480.
Agîrbiciu—Cluj, biserică, 315.
Aiud—Alba, biserică, 425.
Akkerman, convenție, 44.
Akron—Ohio, în S.U.A., parohie rom., 428.
Alba, județ, 220.
Alba Iulia, 99, 106, 256; — catedrala Reîntregirii, 449, 450, 477, 489; — episcopie rom.-catolică, 69, 98, 260, 401; — sediul episcopiei Armatei, 395, 412, 428; — episcopia actuală, 468; — Adunare Națională, 204, 207, 265, 362—365; — alte adunări, 206, 222; — închisoare, 361; — icoane pe sticlă, 320.
Albania, Biserică, 455.
Alexandria, patriarhie, 120, 369, 422, 455, 498; — j. Teleorman, biserică, 314.
America, episcopie ortodoxă română, 412, 428—430, 472—473.
Amsterdam, Adunarea Cons. Ecum., 457; — parohie ort. rom., 475.
Anglia, 119, 120, 335, 363, 413, 423.
Anina—Caraș-Severin, biserică, 449.
Antiohia, patriarhie, 120, 369, 498.
Apoldul de Jos—Sibiu, biserică, 315.
Arad, oraș, 79; — episcopie, 77—86, 88, 195, 196, 197, 201, 202, 203—204, 256, 259, 260, 269, 295, 395, 412, 423, 430, 469; — biserică Sf. Apostoli, 85; — catedrala, 78, 83, 85, 203, 306; — mînăstirea Sf. Simeon Stîlpnicul din Gai, 83, 489; — institutul pedagogic, 81, 84, 88, 200, 258, 261, 289; — institutul teologic, 81, 84, 100, 203, 204, 205, 231, 248—251, 252, 255, 278, 382; — Academie teologică, 432, 434; — Consiliul național român, 362—364; — alte școli, 259; — județ, 220; — bancă, 360; — tipografie, 203, 448.
Ardeal, mitropolia, 85, 86, 90, 95—97, 188—189, 195—202, 261, 381, 419—422, 468.
Ardusat—Satu-Mare, reveniri, 406.
Argeș, oraș-județ, episcopie, 54, 59—63, 125, 159—162, 233, 395, 412, 417; — seminar, 232, 234, 235, 236, 237, 432; — mînăstirea lui Neagoe, 304, 443, 450, 489; — biserică Sf. Gheorghe, 451; — seminarul, 43, 62, 63, 115, 137, 480.
Armenia, 501.
Arnota—Vîlcea, mînăstire, 489.
Arpașul de Jos — de Sus—Sibiu, biserici, 315; — icoane pe sticlă, 320.
Arpătac (Araci)—Covasna, biserică, 316.
Atena, 455; — bursieri, 23, 51, 166, 175, 176, 176, 229, 231, 240, 370, 421, 424; — congrese teologice, 454, 457, 500, 504; — Facultatea de Teologie, 241, 454, 463; — mînăstirea Pendeli, 499.
Athos—Muntele, 29, 39, 58, 120, 146, 328, 334, 369, 371—372, 377, 455, 477; — mînăstirile: Grigoriu, 371; Marea Lavră, 371; Sf. Pavel, 371; Vatoped, 58, 372, 454; — schituri: Ioan Botezătorul (Prodrom.), 157, 308, 371, 477; Lacul, 371, 477.
Australia, 475.
Austria, 107, 119, 335, 349, 500, 503; — *Austro-Ungaria*, 97, 198, 200, 205, 215, 246, 402.

B

- Bacău*, școală catehetică, 33, 229; — școală ținută, 14.
Baden-Baden—R. F. Germania, capelă românească, 383, 430, 475.
Baia de Arieș—Alba, 99.
Baia de Criș—Hunedoara, 256, 451.
Baia Mare, biserică, 449, 450; — episcopie unită, 401.

- Baia Sprie*—Maramureș, biserică, 490.
Banloc—Timiș, 317.
Bansko—Bulgaria, 380.
Bazna—Sibiu, 422.
Băbeni—Vâlcea, 461.
Băgaciu—Mureș, reveniri, 406.
Băicoi—Prahova, biserică, 312.
Bărbesti—Dolj, locuri, 309.
Băleni, Români—Dîmbovița, biserică, 313.
Băltătești—Neamț, 511.
Bălți, biserică, 311; — episcopie, 395, 412.
Becicherecul Mic—Timiș, 79, 87, 248, 289; — protopopiat, 90, 202.
Beiuș—Bihor, liceu, 218, 255; — alte școli, 259; — reședință episcopală, 408, 425.
Belgrad—Iugoslavia, 430; — pacea, 220; — conf. teologică, 504, 505; — facultate, 278.
Belini—Covasna, biserică, 409.
Berca—Buzău, mînăstire, 308; — școală de candidați, 59.
Berlin, 179, 421; — adunare mondială pentru pace, 510; — închisoare, 344.
Berna, congres ecumenist, 422, 456, 504.
Beșenova—Jugoslavia, mînăstire, 83.
Betleem, 372.
Bezdin—Arad, mînăstire, 66, 77, 83, 88.
Biborțeni—Covasna, biserică, 409.
Bichiș, în Ungaria, 81.
Bihor, județ, 77, 82, 83, 201, 306, 318.
Birmingham, filială ort. rom., 474.
Biserica Albă—Jugoslavia, 196; — biserică, 317, 319.
Bistrița în Moldova, 489; — în Oltenia, 304, 309, 313; — seminar, 138, 236; — în Transilvania, biserică, 425; — județ, 263.
Bîrlad, biserici, 331; — școală catehetică, 33, 229; — școală de cîntăreți, 177; — școală ținutală, 14; — alte școli, 11.
Blaj, adunarea din 1848, 105, 205, 209, 210, 212; — bănci, 360; — episcopie, 108, 209; — mitropolie, 209—218, 222, 223, 225, 259, 262, 401, 407, 428; — mînăstirea Sf. Treime, 253; — mînăstirea Bunavestire, 253; — seminar, 253—254; liceu, 211, 254—255; — școală pedagogică, 211, 258; — alte școli, 211, 259; pronunțiamentul, 218, 357; — sinoade, 212; — concilii, 214, 215; — adunări, 222, 349—351, 420, 477; — serbări, 360; — biserică ortodoxă, 422, 449, 450.
Bocșa Montană și Română—Caraș-Severin, biserici, 317, 318.
Bogata Olteană—Brașov, biserică, 490.
Bogdănești—Vâlcea, schit, 310.
Boița—Sibiu, icoane pe sticlă, 320.
Boldur—Timiș, biserică, 318.
Bolgrad, județ, 32, 125, 178.
Bonn—R. F. Germania, 242, 250, 382; — conf. vechilor-catolici, 160, 171, 382, 456, 504.
Boras—Suedia, comunitate ort. rom., 474.
Boroaia—Neamț, biserică, 490.
Borlova—Caraș-Severin, biserică, 318.
Borlovenii Vechi—Caraș-Severin, biserică, 317.
Boroșneul Mare—Covasna, biserică, 409.
Borsec—Harghita, biserică, 425.
Borșa—Bihor, biserică, 318; — Maramureș, reveniri, 406.
Bosanci—Suceava, 10.
Botiza—Maramureș, biserică, 490.
Botoșani, oraș, 152; — ținut, 35; — biserică Sf. Gheorghe-domnească, 305; — biserică Roset, 302; — mînăstirea Popăuți, 135, 305; — biserici armenesti, 311; — școală catehetică, 229; — școală ținutală, 14.
Bozovici—Caraș-Severin, biserică, 317.
Brad—Hunedoara, gimnaziu, 99, 105, 246, 256, 257—258, 421; — bancă, 360; — biserică, 449, 451.
Brașov, oraș, 37, 68, 69, 82, 206, 245, 351; — biserici: Sf. Nicolae din Șchei, 256, 316, 321, 322, 360, 450, 489; — Adormirea, 257, 450; — Sf. Treime (grecească), 384; — din Tocile, 316; — unită, 449, 450; — gimnaziul, 56, 99, 105, 198, 205, 232, 246, 256—257, 421; — școala reală-comercială, 99; — icoane pe sticlă, 320; — județ, 263, 361; tipărituri bulgare, 379.
Brazi—Panciu, schit, 308.
Brădiceni—Gorj, biserică, 310.
Brăila, județ, 125, 178, 344; — oraș, 380; — cetate, raia, 45; — biserici: Sf. Arhangheli (catedrală), 57, 116, 308; — Sf. Ilie, 308; — Sf. Treime, 449; — Sf. Nicolae, 314.
Brătășești—Argeș, schit, 63.
Brebu—Prahova, mînăstire, 314.
Breslau (Wroclaw), 419, 421.
Brețcu—Covasna, 99, 256.
Broșteni—Banat, 317; — Mehedinți, biserică, 310.
Bristol—Anglia, conf. teol., 502.
Brînceni—Teleorman, biserică, 313.
Brîncoveni—Olt, mînăstire, 307, 335.
Brusa—Turcia, exilați, 334.
Bruxelles, parohie ort. rom., 475.
Bucov—Prahova, școală, 42.
Bucovăț—Dolj, mînăstire, 149, 310.
Bucovina, episcopie, 182—188, 189, —194, 382, 412, 427—428; — mitropolie, 147, 148, 159, 177, 329, 365.
București, 38, 52, 82, 121, 147, 148, 159, 177, 329, 365; — reședința Mitropo-

- liei, 42, 133, 466; Patriarhie, 392—398; — arhiepiscopia ort., 395, 412, 429; — Sf. Sinod, 129, 130, 132, 134, 135, 139, 140, 151, 171, 239, 342, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 422; — arhiepiscopie romano-catolică, 136, 401, 402; — Nunțiatură apostolică, 399; — Academia Română, 107, 153, 158, 166, 171, 173, 206, 250, 292, 293, 356; — pacea din 1812, 9, 35; — pacea din 1918, 154; — catedrala mitropolitană (patriarhală), 47, 49, 63, 133, 148, 307, 338, 414, 416; — biserici: Albă, 180, 313; — Amza, 314, 319, 418; — Bunavestire-Beu, 450; — Bunavestire-Tei, 451; — Brezoianu, 314; Cărămidari, 450; — Colțea, 313, 488; Crețulescu, 313, 322; — Curtea Veche, 308, 312, 322, 378; — Delea Nouă, 162, 167; — Domnița Bălașa, 60, 62, 139, 175, 303, 307, 314, 319, 383, 452, 488; — Enei, 313; — Icoana, 52, 148; — Lucaci, 308; — Mihai Vodă, 450; — Negustori, 313; — Olteni, 313; — Oțetari, 53, 313; — Parcul Domeniilor, 490, 492; — Radu Vodă, 240, 312, 463, 488, 491; — Răzvan Vodă, 312; — Sapienței, 313; — Sf. Dumitru, 57, 59, 303, 313; — Sf. Dumitru Colentina, 449, 450; — Sf. Elefterie-Nou, 490, 491; — Sf. Gheorghe, 314; — Sf. Ilie-Rahova, 313; — Sf. Ioan Botezătorul, 451; Sf. Nicolae Șelari, 307, 313; — Sf. Nicolae Tabacu, 314; — Sf. Pantelimon, 314; — Sf. Silvestru, 449, 450; — Sf. Spiridon-Nou, 314, 488; — Sf. Spiridon-Vechi, 313; — Sf. Ștefan, 315; — Sf. Treime-Ghencea, 491; — Sf. Treime-Tei, 303; — Sf. Vineri-Hereasca, 450; — Sf. Vineri-Nouă, 491; — Sf. Voievozi, 303, 315; — Vergu, 315; — Mănăstiri: Antim, 40, 54, 61, 62, 228, 307, 313, 314, 419, 488; — Plumbuita, 488, 490; — Schitul Maicilor, 493; — Sf. Apostoli, 43; — Sf. Ecaterina, 58, 312, 379; — Sf. Gheorghe-Nou, 160, 303, 307, 312; — Sf. Ioan-Mare, 60, 116, 329; — Văcărești, 118, 155; — Zlătari, 152, 313; — Capele (naraclise): Azilul Elena Doamna, 313—314; — cimitirul Beu, 312, 450; — Pompilian, 314; — Școli: Academia de la Sf. Sava, 15, 38, 42, 49, 61, 160, 245, 269; — Academia de muzică religioasă, 451, 453; Facultatea de Teologie, 122, 134, 139, 152, 161, 167, 238—241, 242, 273, 276, 395, 416, 417, 418, 432, 434, 447; — Institutul Teologic Universitar, 476, 480, 482, 500, 501, 509; — Seminarul Central, 43, 49, 62, 115, 137, 152, 155, 165, 176, 231, 234, 235, 236, 321, 341, 432; — Seminarul Nifon, 131, 137, 152, 154, 169, 235, 237, 321, 341, 432; — Seminarul actual, 480; — Școala de grămătică, 231, 233; — școala de zugrăvi, 307; — școala de muzică, 329, 321; — tipografii: a Mitropoliei, 38, 39, 40, 41, 51, 53, 56, 380; — de la Cișmea, 55, 155; — a Cărților Bisericești, 134, 152; — a Institutului Biblic și de Misiune, 448, 490; — Conferințe: româno-anglicană, 455; — ecumeniste, 457; — interconfesionale, 509; — Comisia europeană, 335; — Liga culturală, 358; — congres al preoțimii, 390, 392; — Parlament, 129, 135, 139, 171, 177, 239, 356, 391, 392, 394, 398, 400, 405, 420; — revoluția din 1848, 332—334; — patrioți bulgari, 379, 380.
- Buda*—Rîmnic, schit, 310.
- Buda*—Ungaria, 54, parohie românească, 384; — tipografie, 39, 104, 288, 289, 290.
- Budapesta*, 202, 203, 215, 316, 423, 427; — guvernul maghiar din, 189, 195, 200, 209, 211, 218, 219, 257, 262, 358, 359; — Parlament, 197, 198, 211, 223, 262; — congres al naționalităților, 201, 359; — Congrese catolice, 216, 217, 218; — bursieri, 253, 413.
- Budești*—Vâlcea, biserică, 310.
- Buești*—Ialomîța, biserică, 148.
- Bulgaria*, Biserica, 393, 455; — țana, 339, 342, 244; — legături, 378—381, 478, 481.
- Burdujeni*—Suceava, mănăstire, 33; — biserică, 160.
- Bursuci*—Fălciu, mănăstire, 7.
- Bușteni*—Prahova, biserică, 303, 511.
- Butoiu*—Dîmbovița, mănăstire, 310.
- Buzău*, oraș, 45, 46; — episcopie, 42, 45, 51, 53—59, 125, 154—159, 178, 395, 412, 467; — biserici: catedrala, 308, 313; — Banu, 313; — Sf. Gheorghe, 57, 449; Sf. Îngeri, 57, 309; — Sf. Nicolae, 308; — Seminarul, 43, 56, 59, 99, 115, 157, 232, 234, 236, 237, 322, 432, 480; — școala de cîntăreți, 56; — de zugrăvi-îconari, 308; — de grămătică, 56, 155, 157; — de sculptură, 57; — alte școli, 42, 155; — spitalul Gîrlași, 159; — tipografia, 46, 54—56, 155, 157.
- Buziaș*—Timiș, biserică, 318.
- Buyuk Dere*, «memorandum», 117.
- C**
- Cahul*, județ, 32, 178.
- Cairo*, 372, 502.
- Calbor*—Făgăraș, biserică, 315.
- Canada*, 428, 429, 449, 472, 473, 481, 500.
- Cannes*—Franța, 414.

- Canterbury*, arhiepiscopie, 456.
Canton, Ohio, S.U.A., parohie rom., 428.
Caracal, 340, 341; — biserici: Bunavestire, 318.
Caracas—Venezuela, parohie ort. rom., 473.
Caransebeș, oraș, 80, 318; — episcopie, 412, 423—424, 469; — protopopiat, 90, 87, 89, 90, 95, 202, 205—207, 261, 395, 202; — biserica Sf. Ioan, 205, 317, 450; — Institutul teologic-pedagogic, 87, 100, 205, 206, 251—252, 258, 261, 278, 382; — Academie teologică, 432, 434; — seminarul de azi, 480; — tipografie, 205, 448; — bancă, 360; — închisoare, 361.
Caraș—Severin, județ, 220, 263.
Carloviț, Mitropolia sîrbă, 65, 77, 78, 82, 83, 85, 86, 88, 93, 94, 95, 182, 184, 185, 186, 188, 189, 196, 202, 260, 355, 381—382, 430; — seminar teologic, 82, 249, 251.
Cartiu—Gorj, biserică, 309.
Cattaro (Kotor), în Dalmația, episcopie ortodoxă, 189, 382.
Căciulați—Ilfov, biserică, 314.
Călan—Hunedoara, biserică, 450.
Călărași—Ialomița.
Căldărușani, mînăstire, 37, 40, 41, 45, 47, 139, 140, 152, 154, 308, 312, 339, 344, 371, 450, 451, 488; — copiiști, 319; — școală de zugrăvi, 56, 307; — tipografie, 47, 51.
Călinești—Prahova, 309.
Călugăreasca—Gorj, biserică, 310.
Cănicea—Caraș-Severin, biserică, 317.
Căpeni—Covasna, biserică, 409.
Căzănești, Rîureni—Vâlcea, biserică, 309.
Ceahor—Bucovina, 190.
Cebza—Timiș, mînăstire, 423.
Cehoslovacia, Biserică ort., 500, 508.
Ceica—Bihor, 202.
Celic—Tulcea, mînăstire, 179, 180.
Cenad—Timiș, episcopia catolică, 220; — protopopiat, 90, 202.
Cerghid—Mureș, biserică, 451.
Cernat—Covasna, 58; — biserică, 316.
Cernădia—Gorj, biserică, 315.
Cernăuți, oraș, 13, 34, 330; — ținut, episcopie, 65, 88, 182—188, 395; — mitropolie, 188—194; — catedrala, 187; — școala clericală, 185, 241; — Institutul Teologic, 185, 189, 190, 241; — Facultatea de Teologie, 169, 190, 191, 192, 193, 194, 242, 247, 250, 252, 273, 277—278, 382, 419, 423, 424, 432, 434, 447; — școala elementară, 185; — școală pedagogică, 186; — tipografie, 191.
Cernica, mînăstirea, 52, 131, 139, 140, 143, 144, 146—148, 152, 175, 307, 309, 339, 371, 488; — școală, 147; — copiiști de manuscrise, 319; — seminarul monahal, 432; — tipografie, 448.
Cetatea Albă, episcopie, 395, 412.
Cetatea de Baltă, 354.
Cetățuia—Buzău, schit, 309.
Chambesy—Elveția, conf. panortodoxă, 465, 500, 504, 505.
Cheia—Prahova, mînăstire, 154, 372, 488, 489, 511.
Cheile Cibului—Hunedoara, reveniri, 406.
Chețani—Mureș, reveniri, 406.
Chichinda—Banat, protopopiat, 90, 202.
Chioar, 99, 256.
Chișinău, oraș, 45, 54; — arhiepiscopie, 179, 395, 412; — seminar, 51, 373, 377; — facultate de teologie, 432, 434.
Chișineu Criș—Arad, consistoriu, 85.
Ciacova—Timiș, 87, 88; — protopopiat, 90, 202; — biserică, 316.
Ciclova—Banat, mînăstire, biserică, 317.
Cincinatti — Ohio — S.U.A., parohie rom., 428.
Ciocadia—Gorj, biserică, 309.
Cioclovina de Jos și de Sus—Gorj, schituri, 328.
Ciolanu—Buzău, mînăstire, 57, 59, 157, 308, 489.
Ciorogîrla (Samurcășești)—Ilfov, mînăstire, 488, 491.
Cipru, ins., 372, 499.
Cislău—Buzău, mînăstire, 57.
Cîlnic—Caraș-Severin, biserică, 317.
Cîmpeni—Alba, 349.
Cîmpia Turzii, biserică, 449, 450.
Cîmpina—Prahova, biserică, 148.
Cîmpoieni—Gorj, biserică, 309.
Cîmpulung Moldovenesc, 319.
Cîmpulung Muscel, biserici: Negru Vodă, 30, 309, 313; — Sf. Marina, 307; — Sf. Nicolae, 312; — Seminarul Miron, 413, 432, 463.
Cîndești—Argeș, 490.
Cîrța—Sibiu, biserici, 315.
Cîrțișoara—Făgăraș, icoane pe sticlă, 320.
Clejani—Ilfov, biserică, 313.
Cleveland—S.U.A., parohie rom., 428; — congres, 429.
Cloșani—Gorj, biserică, 328.
Cluj, oraș, 66, 73, 99, 205, 217, 231, 256, 477; — episcopie, 203, 395, 412, 425—427, 468; — catedrala, 425, 426, 449, 450; — biserica Sf. Nicolae, 425, 449; — Academia teologică, 408, 425, 427, 433, 435; — Seminarul teologic, 480; — alte școli, 426; — tipărituri, 425, 448; — bancă, 360; — Congres preoțesc, 420; — dietă, 348, 351, 352; — închisoare, 361; — universitate, 248, 255; — procesul Memorandului, 358.

- Coadă Izvorului*—Prahova, biserică, 310.
Coasta Păușești—Vâlcea, biserică, 309.
Cociobi—Slătioara—Vâlcea, biserică, 309.
Cocoș—Tulcea, mănăstire, 21, 179, 344.
Cohalm (Rupea)—Brașov, 99, 256.
Cojani—Cărbunești—Gorj, biserică, 310.
Colincăuți, sat, 10, 18.
Colun—Sibiu, biserică, 315.
Conloșul Mare — Timiș, biserică, 318.
Comolău—Covasna, biserică, 409.
Constantinopol, oraș, 32, 114, 117, 372;
 — patriarhie, 12, 21, 28, 42, 126, 127,
 129, 132—134, 171, 369, 370, 395, 422,
 455, 456, 478, 498; — biserică Sf. Sofia,
 199; — școli, 50, 118; — conferință
 panortodoxă, 453.
Constanța, județ, 344; — episcopie, 412;
 — episcop-vicar, 467; — biserici: Sf.
 Apostoli, 303, 314, 491; — Sf. Împă-
 rați, 449; — Sf. Îngeri, 449; — semi-
 nar teologic, 432.
Copăceni—Vâlcea, biserică, 309.
Copenhaga, congres ecumenist, 457; —
 comunitate ort. rom., 474.
Corabia—Olt, 152.
Corbu—Harghita, cursuri populare, 259.
Cornea—Caraș-Severin, biserică, 317.
Cornești—Iași, 30; — Maramureș, reve-
 niri, 406; — biserici, 318.
Cornet—Vâlcea, schit, 489.
Cornu—Dolj, biserică, 318.
Coslegi—Prahova, biserică, 309.
Costești—Argeș, biserică, 450.
Coșteiul Mare și Mic—Timiș, 318.
Coșula—Botoșani, mănăstire, 31.
Cotești—Vrancea, schit, școală, 157, 233.
Cotmeana—Argeș, mănăstire, 167, 489.
Coțmani în Bucovina, 183, 193.
Covăsinț—Arad, biserică, 451.
Covil, mănăstire sârbească, 93, 381.
Covurlui, ținut (județ), 34, 35, 125, 178.
Cozia, mănăstire, 52, 167, 335, 489, 511.
Cozieni—Buzău, schit, 57.
Crainici—Mehedinți, biserică, 310.
Craiova, oraș, 133, 148, 149, 341; — ar-
 hiepiscopie, 469; — biserici: Madona
 Dudu, 138, 312, 449, 450; — Obedeanu,
 227, 309; — Sf. Dumitru, 227, 304, 449;
 — Sf. Gheorghe, 309; — Sf. Ilie, 312;
 — seminar teologic, 432, 480.
Crasna—Prahova, schit, 309.
Cremenari—Vâlcea, biserică, 309.
Crimeia, război, 334, 335.
Cruședol—Jugoslavia, mănăstire, 66 195.
Cugir—Hunedoara, biserică, 449.
Cuptoare—Secul—Caraș-Severin, biserică,
 317.
Curechiu—Hunedoara, reveniri, 406.
Curtea de Argeș, vezi Argeș.
- Curtici*—Arad, biserici, 451.
Cusici, mănăstire în Banat, 317.
Cut—Alba, 253.
Cuvin—Arad, 85; — biserică, 317.
- D**
- Dalmația*, 189, 382, 412.
Dălhăuți—Vrancea, mănăstire, școală, 233.
Dealul, mănăstire, 60, 159, 304, 344, 488.
Debrețin—Ungaria, 223, 224.
Delinești—Caraș-Severin, 317.
Densuș—Hunedoara, biserică, 489.
Detroit—S.U.A., parohie rom., 428; — se-
 diul episcopiei misionare rom., 412, 429,
 473; — congres bis., 429.
Deva, oraș, 99, 256, 451.
Dintr-un lemn—Vâlcea, mănăstire, 310, 489.
Ditrău—Covasna, biserică, 409.
Dîngăul Mic—Cluj, biserică, 315.
Dobrogea, 179—180.
Dobrița în Banat, 317.
Dobrovăț—Iași, mănăstire, 311, 379.
Dochia—Neamț, biserică, 315.
Dochin—Caraș-Severin, biserică, 318.
Doljești—Roman, mănăstire, 15, 33, 35,
 114; — școală, 33.
Domașnea—Caraș-Severin, biserică, 317.
Domnești—Argeș, biserică, 309.
Domnița—Rm. Sărat, 333.
Dorohoi, ținut, 35, 311; — seminar, 432.
Dozești—Vâlcea, biserică, 309.
Dragomirna, mănăstire, 183, 185, 190, 191,
 489.
Dragoslavele—Argeș, schit, 489.
Drăgășani—Olt, 344.
Drăguș—Făgăraș, reveniri, 406.
Dunărea de Jos, episcopie, 125, 127, 168,
 178—180, 395, 412, 419, 466; — arhie-
 piscopie, 467.
Durău—Neamț, schit, 451.
- E**
- Ecimiadzin în Armenia*, 501.
Egipt, Biserica coptă, 502.
Elveția, 475, 504.
Engelberg—Elveția, conf. ecum., 465, 507.
Eperies—Ungaria, dieceză unită, 223.
Esztergom—Ungaria, arhiepiscopie cato-
 lică, 209, 210, 215, 223.
Etiopia, legături bisericești, 481, 500.
Europa centrală și occidentală, Arhiepis-
 copie, 473—474.
Evanston—Canada, Adun. Cons. Ecum.,
 457.
Ezeriș—Caraș-Severin, biserică, 317.

F

- Farrel*—Ohio—S.U.A., parohie rom., 428.
Faris Bad Larwik, congres ecum., 457.
Făgăraș, oraș, 82, 99, 256; — școală, 99, 157; — icoane pe sticlă, 320; — județ, 263, 361.
Făget—Timiș, protopopiat, 90, 202; — biserică, 318.
Fălciu, ținut, 35.
Fălticeni, școală catehetică, 229.
Ferești—Maramureș, reveniri, 406.
Fibiș—Timiș, biserică, 317.
Filea—Mureș, biserică, 409.
Filiași—Dolj, biserică, 318.
Finişel—Cluj, biserică, 315.
Finlanda, 481.
Fizeș—Caraș-Severin, biserică, 317.
Fîntînele—lupte, 352.
Fîrțânești—Galați, biserică, 315.
Flămînda, schit, Țara Rom., 152, 232.
Flămînzei—Botoșani, răscoală, 340.
Florența, parohie ort. rom., 475.
Focșani, biserică Sf. Apostoli, 308; — școală catehetică, 33, 229; — școală ținutală, 14; — alte școli, 11, 42; — congres, 138.
Fofeldea—Sibiu, biserică, 315.
Franța, 14, 119, 363, 370.
Frăsinei (Frăsinet)—Vâlcea, mînăstire, 149, 175, 312.
Fundătura—Buzău, schit, 57.

G

- Gabrovo*—Bulgaria, 379, 381.
Galați, oraș, 380; — sediul episcopiei (arhiepiscopiei) Dunării de Jos, 179, 180, 466; — catedrală, 180; — biserici, 449; *Mavromol*, 11; — *Precista*, 489; — Sf. *Arhangheli*, 311; — Sf. *Nicolae*, 319; — seminar, 138, 180, 234, 236, 237, 432; — școală, 11; — școală catehetică, 33, 229; — școală ținutală, 14; — școală de cîntăreți, 180.
Galeș—Argeș, biserică; — Sibiu, 372.
Gary—Indiana—S.U.A., parohie rom., 428.
Găiseni—Dîmbovița, schit, 63, 164.
Gătaia—Timiș, biserică, 318.
Găvanu, schit, Țara Românească, 157.
Găvănești—Buzău, biserică, 57, 59.
Geneva—Elveția, sediul Cons. Ecum., 506; — conferințe panortodoxe, alte congrese, 456, 502, 505; — parohie ortodoxă rom., 475.
Germania, 32, 198, 205, 239, 240, 242, 246, 250, 273, 342, 370, 408, 409, 481, 500, 503, *Federală*.
Ghelari—Hunedoara, biserică, 490, 491.
Gheorghieni—Harghita, biserică, 422, 449.

- Ghergani*—Dîmbovița, biserică, 148.
Gherghețeg, mînăstire sîrbească, 195, 381.
Gherla, oraș, episcopie, 210, 219—220, 223, 225, 256, 258, 262, 401; — seminar, 219, 254; — conducător armean, 401, 402; — școală pedagogică, 258.
Ghighiu—Ploiești, mînăstire, 148, 313, 488, 490.
Giurcu—Gorj, biserică, 310.
Giurgeni—Ialomița, biserică, 451.
Giurgiu, raia, 451; — oraș, 364, 380.
Gîmbaș—Alba, reveniri, 406.
Gîrbovu—Gorj, biserică, 312.
Gîrliște—Caraș-Severin, biserică, 317.
Glavacioc—Argeș, școală de grămătică, 159, 233.
Gorj—județ, 309, 310.
Govora—Vâlcea, mînăstire, 489.
Göteborg—Suedia, parohie ort. rom., 474.
Grădinari—Caraș-Severin, biserică, 451.
Grăjdeni—Vaslui, schit, 311.
Grecia, 120, 239, 242, 369, 370, 453, 478, 481, 499.
Greoni—Caraș-Severin, biserică, 318.
Grivița, lupte, 356.
Gura Motrului—Mehedinți, mînăstire, 269, 334, 489.
Gura Ocniței—Dîmbovița, biserică, 450.
Gura Vulcanei—Dîmbovița, biserică, 310.
Gurghiu, protopopiat, 223.
Gusu—Sibiu, biserică, 315.
Gușterița—Sibiu, biserică, 105.
Gyula—Ungaria, 79; — vicariat ortodox român, 430, 476.

H

- Hajdu*, județ, 221.
Hajdudorogh, episcopie, 221—226, 406, 409.
Halchi, ins., școală teologică, 152, 229, 370, — ajutoare, 369, 455.
Hälsingborg—Suedia, comunitate ort. rom., 474.
Hamba—Sibiu, reveniri, 406.
Hamburg—R. F. Germania, parohie ort. rom., 474.
Hașag—Sibiu, 231.
Hațeg, 256, 318; — școală pedagogică, 258.
Hășdate—Cluj, xilogravuri, 320.
Hălmagiu—Arad, 256, 263.
Helsinki, adunare pentru pace, 465, 510; — conferințe teologice, 505; — comunitate ort. română, 474.
Herăști—Ilfov, biserică, 382.
Hios, insulă, 13, 372.
Hisiaș—Timiș, protopopiat, 90, 202.
Hîrjauca—Orhei, mînăstire, 382.
Hîrlău—Iași, biserici, 311, 489.

Hirșova—Constanța, biserică, 303.
Hodoș—Bodrog—Arad, mînăstire, 77, 78, 84, 89, 196, 203, 204, 429, 489.
Homorog—Bihor, biserică, 318; — muzeu bis., 489.
Hopovo, mînăstire sîrbească, 86, 93, 381.
Horaița—Neamț, mînăstire, 303, 371, 373.
Horecea—Cernăuți, schit, 190.
Hotărani—Olt, mînăstire, 335.
Hotin, raia, 185; — oraș, episcopi, 395, 412.
Huedin, biserică, 449.
Humor—Suceava, mînăstire, 489.
Hunedoara, biserică, 422, 449, 451; — bancă, 360, 449; — județ, 220, 263, 306.
Hurezi—Vîlcea, mînăstire, 310, 489; — seminar, 480.
Huși, oraș, 8, 9, 10, 31, 33, 34—36, 125, 157, 168, 176—178, 395, 412, 418—419, 451; — episcopie, catedrală, 168, 169, 170, 177, 313; — alegeri pentru divan, 336—337; — școală catehetică, 229; — școală ținută, 14; — seminarul, 32, 35, 115, 168, 230, 231, 234, 236, 432; — școală de cîntăreți, 35, 177.

I

Iablanița—Caraș-Severin, biserică, 317.
Ialomîța, județ, 344.
Ianina în Grecia, 369.
Iam—Caraș-Severin, biserică, 317.
Iara, lupte, 352.
Iarcovăț—Jugoslavia, biserică, 317.
Iaslovăț—Suceava, biserică, 490.
Iași, oraș, 8, 10, 11, 22, 30, 34, 61, 62, 114, 154, 156, 227, 274, 330, 363, 364; — ținut, 35, 56; — Arhiepiscopia, 395, 412, 467; — reședința Mitropoliei Moldovei, 9, 19, 160, 395, 417—418, 464, 465, 467; — episcopie catolică, 401, 402; — Catedrala, 8, 12, 20, 21, 23, 30, 32, 165, 302, 313, 318, 322, 323, 489; — biserici: Manu, 302, 311; — Bărboi, 14, 302, 311; — Dancu, 116; — Sf. Nicolae domnesc, 165, 304, 305, 337, 338; — Sf. 40 de mucenici, 311; — Sf. Spiridon, 302, 311; — mînăstiri: Cetățuia, 305, 462, 489; — Frumoasa, 302; — Golia, 118, 301, 311; — Sf. Spiridon, 8, 176; — Sf. Trei Ierarhi, 14, 165, 304, 305, 489; — școli: Academia de la Trei Ierarhi, 8, 11, 13, 311; — Academia Mihăileană, 12, 14, 135, 229, 374; — Gimnaziul Vasilian, 3, 14; — alte școli la Trei Ierarhi, 13, 14; — școala catehetică, 229; — școala de arte și meșteșuguri, 15; — școala de cîntăreți, 12; — școala de fete, 14; — Seminarul de la Socola (Veniamin), 137, 165, 234, 235, 236, 240, 282, 432; —

Facultatea de Teologie, 115, 122, 170, 237—238; — tipografii și tipărituri, 9, 16, 17, 18, 39, 114; — spitalul Sf. Spiridon, 19, 30, 138; — spitalul Tătărăși, 33; — alegeri pentru Divanul Ad-Hoc, 336—337.
Iertof—Caraș-Severin, biserică, 317.
Ierusalim, ajutoare românești, 120, 328, 372—373; — biserică românească, 476, 477; — Epitropia Sf. Mormînt, 50, 118; — Patriarhia, 29, 369, 393, 395, 413, 422, 455, 465.
Ilidia—Caraș-Severin, biserică, 318.
India, 481.
Indiana—Harbor—S.U.A., parohie rom., 428.
Ineu—Arad, 85.
Innsbruk—Austria, 105, 351.
Islaz pe Dunăre, 331, 332, 334.
Ismail, județ, 32, 125, 178; — consistoriu, 32, 178; — reședință episcopală, 32, 168, 178, 179; — seminarul, 178, 234.
Italia, 56, 119, 153.
Ivești—Galați, biserică, 449.
Izbuca—Bihor, mînăstire, 424.

J

Jugoslavia, 430, 453, 465, 472, 476, 481.
Jebel, protopopiat, 90, 202.
Jghiabul—Vîlcea, schit, 309.
Jimbolia—Timiș, biserică, 449.
Jitianu—Dolj, mînăstire, 489.
Jonköping—Suedia, comunitate ort. rom., 474.
Jugureanu—Brăila, biserică, 308.

K

Kenya, Biserică ort., 500.
Kerson, în Rusia, 344, 477.
Kiev, mînăstirea Lavra Pecerska, Academia duhovnicească, 51, 151, 241; — bursieri români, 15, 23, 51, 151, 168, 169, 173, 176, 229, 268, 273, 373—376, 381, 414.
Kottayam—India (Malabar), 501, 502.
Kufstein—Austria, închisoare, 90, 355.
Kyoto—Japonia, conf. a religiilor pentru pace, 510.

L

Lamsdorf—Germania, lagăr, 344.
Lancrăm—Alba, icoane pe sticlă, 320.
Lausanne—Elveția, Congres ecum., 427, 457; — parohie ort. rom., 475.
Laz—Alba, icoane pe sticlă, 320.
Leipzig (Lipsca), biserică românească, 160, 167, 383; — bursieri, 239, 250, 252, 382, 417, 421.

Leordeni—Ilfov, biserică, 307.
Leova de Prut, 45.
Lepindea—Mureș, reveniri, 406.
Letca Nouă—Ilfov, moșie, 53, 131; — biserică, 313.
Lețcani—Iași, biserică, 301, 302.
Liban, 481.
Lipova—Arad, protopopiat, 90, 202; — Băcău, mănăstire, 34.
Locurile Sfinte, 43, 44, 51, 116, 117, 118, 119, 120, 128, 455, 476, 477.
Londra, conferințe Lambeth, 455, 505; — parohie ort. rom., 474.
Loveci în Bulgaria, 381.
Lucăceni—Satu Mare, biserică, 490.
Ludoș—Sibiu, biserică, 315.
Lugoj, oraș, 80, 217, 322; — adunări în 1848, 89, 355; — protopopiat, 90, 202; — episcopie unită, 210, 220—221, 225, 258, 262, 401, 402; — biserici, 306, 318; — seminar unit, 254; — școală pedagogică, 258.
Lvov (fost Lemberg, azi Lwow—U.R.S.S.), 184, 185, 241; — biserică românească, 383; — arhiepiscopie catolică, 398.

M

Macedonia, 157.
Madrid, parohie ort. rom., 475.
Malabar—India, Biserica Ort. Siriană, 501 502.
Malmö—Suedia, parohie ort. rom., 474.
Manasia—Ilfov, biserică, 382.
Maramureș, episcopie, 412, 427.
Margina—Timiș, biserică, 317.
Maxenu—Buzău, biserică, 59.
Măcin—Tulcea, școală, 231.
Măgurele—București, biserică, 313.
Mălini—Suceava, școală, 132.
Mănăstireni—Cluj, biserică, 451.
Mărășești, lupte, 342, 343.
Mărcuța—București, mănăstire, 379.
Mărginenii de Jos—Prahova, biserică, 312.
Mărișel, lupte, 352.
Mediaș, biserică, 422, 449, 450.
Mehadia—Caraș-Severin, protopopiat, 90, 202; — biserică, 317, 318.
Melbourne—Australia, parohie ort. rom., 475.
Mesici, mănăstire sârbească în Banat, 80, 87, 89, 203.
Mezieș—Bihor, 196.
Micălaca—Arad, biserică, 451.
Miercurea-Ciuc, biserică, 422, 449, 450.
Miercurea Sibiului, icoane pe sticlă, 320; — conferința, 357.
Mihăilești—Ilfov, biserică, 307.
Mijlocenii Birgăului—Bistrița-Năsăud, 99, 256.

Milano—Italia, parohie ort. rom., 475.
Miroslava—Iași, biserică, 30.
Mișcolț—Ungaria, 92, 224; — biserică, 384.
Moldova, mitropolia, 7—24, 30—32, 125, 164—167, 178.
Moldova Nouă—Caraș-Severin, 220.
Moldovița—Suceava, mănăstire, 489.
Moreni—Dolj, biserică, 318.
Moscova, legături cu Biserica noastră, 496 497; — soborul din 1917, 414; — conferința panortodoxă din 1948, 496, 509; — conferințe și adunări pentru pace, 510.
Munar—Arad, biserică, 451.
Muncaci, 409, episcopie ruteană, 221, 223.
München, 15, 242, 306, 317, 318, 421, 424; — parohie ort. rom., 474.
Muntele Rece—Cluj, biserică, 315.

N

Nadăș—Arad, reveniri, 406.
Nairobi—Kenia, adunare a Cons. Ecum., 465, 506.
Nazaret, 372, 373.
Nădlac—Arad, biserică, 318, 319.
Nănești—Maramureș, biserică, 318.
Năsăud, liceu, 256; — școală pedagogică, 258; — cooperativă, 360.
Neamț, ținut, 35; — mănăstire, 8, 9, 16, 20, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 47, 114, 115, 134, 146, 156, 158, 160, 176, 178, 230, 269, 302, 311, 372, 377, 378, 414; — seminar teologic (în sec. XIX), 156, 231, 237, 250; — sec. XX, 432, 480; — tipografie, 9, 16, 17, 18, 39, 40, 114, 156, 319, 415, 448, 464, 489, 507; — gravuri în lemn, 319.
Neapole—Italia, 153.
Negoi—Dolj, biserică, 318.
Negotin—Bulgaria, 89, 355.
Netezești—Ilfov, biserică, 451.
New Delhi—India, Adunare a Cons. Ecum., 457, 465, 502, 506.
Nicolinț—Banat, biserică, 217.
Nicula—Cluj, icoane pe sticlă, 319, 320.
Nifon—Buzău, școală, 157, 233.
Novisad—Iugoslavia, conf. ecum., 457.
Nyborg—Danemarca, conf. Bis. europene, 465, 507.

O

Ocoliș—Satu Mare, reveniri, 406.
Odesa, 235.
Odorhei, protopopiat, 223; — închisoare, 361.
Offenbach, parohie ort. rom., 474.
Ohaba Bistra—Caraș-Severin, biserică, 317.
Ohaba Lungă—Timiș, reveniri, 406.

Olănești—Vâlcea, biserică, 309.
 Olmütz—Cehoslovacia, 105, 351.
 Olteanca—Vâlcea, 461.
 Onești—Bacău, biserică, 313.
 Oradea, oraș, 79, 201, 212, 231; — Consistoriu ortodox, 80, 81, 83, 86, 93, 197, 199, 200, 201, 203, 256, 260, 261; — episcopie ortodoxă, 203, 295, 412, 424, 427, 468; — episcopie catolică, 398, 401, 403; — episcopie unită, 78, 210, 218—219, 220, 223, 225, 262, 401; — biserică «grecească», 384; — catedrala unită, 306; — academie teologică ortodoxă, 408, 423, 424, 433, 435; — seminar catolic, 219, 254; — internat ortodox, 256, 259; — închisoare, 361.
 Oravița—Caraș-Severin, biserică, 306, 451.
 Orăștie—Hunedoara, 362, 449, 450.
 Oroșia—Mureș, reveniri, 406.
 Orșova, biserică, 318.
 Oslo, comunitate ort. rom., 474.

P

Pacraț—Iugoslavia, episcopie sîrbă, 80, 249.
 Palanca—Iugoslavia, protopopiat rom., 90, 202, 220.
 Panciova—Iugoslavia, protopopiat rom., 90, 202, 476; — biserică, 317.
 Pantelimon, v. București.
 Paris, pacea, 15, 229, 313; — Convenția, 117; — capelă românească, 135, 153, 167, 334, 338, 383, 430; — sediul episcopiei misionare, 473, 475; — Conf. de pace 1919—1920, 365.
 Partoș—Timiș, mînăstire, 423.
 Pasărea—Ilfov, mînăstire, 148, 339, 488.
 Patăș—Caraș-Severin, biserică, 317.
 Păltiniș—Sibiu, schit, 422, 511.
 Păniceni—Cluj, biserică, 315.
 Păușă—Bihor, biserici, 318.
 Păușești—Măglași-Vâlcea, biserică, 309.
 Pecica—Arad, 318.
 Pesac—Timiș, biserică, 317.
 Pesta, 93, 103, 105, 231, 289; — bursieri români, 50, 152, 159.
 Peștera Ialomicioarei, schit, 154, 344.
 Petersburg, 45, 170, 171, 273; — bursieri români, 51, 169, 229, 373—374, 378.
 Petrilova—Caraș-Severin, biserică, 317.
 Philadelphia—Pensilvania—S.U.A., parohie rom., 428.
 Piatra Neamț, școală catehetică, 229; — școală ținută, 14; — biserică Pre-cista, 449, 451; — muzeu arheologic, 486.
 Pietroasa—Vâlcea, biserică, 310.
 Pipirig—Neamț, biserică, 414, 449, 491.
 Pisa în Italia, bursieri, 269.
 Piscul—Dolj, biserică, 309.

Pitești, oraș, 63; — biserică Sf. Gheorghe, 314, 489; — schitul Buliga, 62, 63.
 Pițicu—Gorj, biserică, 310.
 Pîrscov—Buzău, schit, 57.
 Pleșoi—Dolj, biserici, 309.
 Plevna, lupte, 356—381.
 Ploiești, oraș, 380; — biserică Sf. Ioan, 308; — biserică Sf. Vineri, 313.
 Plopeasa—Buzău, biserică, 309, 490.
 Plovdiv—Bulgaria, 39.
 Pocioveliste—Bihor, biserică, 204, 318.
 Poeni—Vaslui, biserică, 451.
 Poiana—Hunedoara, reveniri, 406.
 Poiana Brașov, conf. ecum., 507.
 Poiana Mare — Mehedinți, biserici, 318.
 Poiana Mărului—Rm. Sărat, schit, 148, 157.
 Poiana Sibiului, biserică, 316; — icoane pe sticlă, 320.
 Pojon (Bratislava)—Cehoslovacia, 79, 82.
 Polonia, 183, 413; — biserică ortodoxă, 455, 500.
 Polovragi—Gorj, mînăstire, 489.
 Pomîrla—Botoșani, seminar, 432.
 Popînzălești, schit în Oltenia, 149.
 Poznan—Polonia, biserică rom., 384.
 Praga, 156; — adunări și conf. pentru pace, 457, 465, 500, 510.
 Prejna—Mehedinți, biserică, 328.
 Preoțești—Ilfov, biserică, 451.
 Prigoreni Noi—Iași, biserică, 451.
 Prislop—Hunedoara, mînăstire, 489.
 Proilavia (Brăila), Mitropolie, 45, 54, 57.
 Prundul Bîrgăului—Bistrița, N., biserică, 319.
 Prusia, 119.
 Puchenii Mari — Prahova, biserică, 312.
 Purceleni—Gorj, biserică, 310.
 Putna, mînăstire, 32, 183, 185, 191, 193, 227, 305, 489.

R

Racșa—Satu Mare, reveniri, 406.
 Rahova, lupte, 356.
 Ramna—Caraș-Severin, biserică, 317.
 Răcari—Dîmbovița, biserică, 490.
 Rădăuți, oraș, 183, 193; — sediul episcopiei, 182; — biserică, 490.
 Rădești—Alba, biserică, 219, 316.
 Răhău—Alba, icoane pe sticlă, 320.
 Rășinari—loc, 360; — biserică mare, 110, 205.
 Rătești—Buzău, schit, 53, 57, 308, 313, 489; — școală, 157, 233; — sat, biserică, 148, 309.
 Răzălăi—Sorooca, 164.
 Războieni—Neamț, biserică, 168.
 Răzoare—Cluj, biserică, 451.
 Regina Sask—Canada, parohie rom., 428.
 Remeți—Maramureș, reveniri, 406.
 Reșița, biserică, 318, 449.

- Rîmnicul Sărat*, județ, 333; — biserica Sf. Voievozi, 308; — mînăstirea Adormirea, 379.
- Rîmnicul Vilcea*, episcopia, 52, 53, 146—154, 395, 412, 469; — biserici catedrala, 143, 313; — Sf. Gheorghe, 462; — schitul Cetățuia, 53, 313; — bolnița episcopiei, 153; — seminarul, 43, 53, 99, 115, 137, 149, 232, 234, 235, 236, 432, 162; — tipografia Episcopiei, 53, 448; tipografia lui Calinic, 149—150; — conf. ecum., 457, 505.
- Rișca*—Suceava, mînăstire, 311.
- Rîșnov*—Brașov, 199; — biserică, 316.
- Rod*—Sibiu, biserică, 316.
- Rodna*—Bistrița-Năsăud, biserică, 450, 490.
- Rodos*, insulă, 372; — conf. panortodoxe, 465, 500, 503, 504.
- Rogna de Sus*—Maramureș, reveniri, 406.
- Rohia*—Lăpuș, mînăstire, 425.
- Roit*—Bihor, 84.
- Roma*—oraș, 12, 316; — bursieri, 215, 218, 253, 306, 314, 421; — Congregația de Propaganda Fide, 213, 214; — vezi și Vatican.
- Roman*, episcopie, 9, 32—34, 125, 167—176, 315, 412, 418, 467—468; — catedrala, 311; — biserica Precista Mare (spital), 19, 176; — școala catehetică, 33, 229; — școala de cîntăreți, 175; — școala ținută, 14; — seminarul, 32, 115, 137, 169, 175, 230, 234, 235, 236, 237, 250, 432; — alegeri pentru Divanul Ad-hoc, 336—337.
- Roșiști*—Fălciu, 8.
- Roznov*—Neamț, biserică, 303.
- Ruieni*—Banat, biserică, 317.
- Rumelia*, în Grecia, 29.
- Rusca Montană*—Caraș-Severin, biserică, 451.
- Ruse* în Bulgaria, 381.
- Rusia*, țară, 10, 30, 32, 33, 51, 117, 119, 120, 170, 178, 179, 242, 273, 274, 313, 323, 339, 344; — legături, 373—378, 414—415, 478.
- S**
- Sadova*—Dolj, mînăstire, 152, 155, 158, 334.
- Salzburg*—Austria, parohie ort. rom., 474.
- Salzgitter*—Germania, parohie ort. rom., 474.
- Samocov*—Bulgaria, 380.
- Samurcășești* (Ciorogîrla)—Ilfov, mînăstire, 313.
- Saon* (Saun)—Tulcea, mînăstire, 180.
- Sarasău*—Maramureș, reveniri, 406.
- Sasca Montană*—Caraș-Severin, biserică, 317.
- Satu Mare*, episcopie catolică, 398, 401; — biserici, 449, 450; — județ, 221.
- Satulung*—Brașov, biserică, 316.
- Săcel*—Maramureș, biserică, 451.
- Săcele*—Brașov, 333.
- Săcuieni* (Saac), județ dispărut, 42.
- Sălard*—Bihor, biserică, 409.
- Săldăbagiu*—Bihor, 200.
- Săliște*—Sibiu, loc, 106, 154, 158, 360; — biserica Grui, 315; — icoane pe sticlă, 320; — școală, 99.
- Săraca*, (Șemliug), mînăstire în Banat, 423.
- Sărata*—Sibiu, biserică, 315.
- Săsăuș*—Sibiu, biserică, 315.
- Săseni*—Buzău, schit, 57.
- Scorei*—Sibiu, biserică, 315.
- Scorțaru Nou*—Brăila, biserică, 59.
- Scorțeni*—Bacău, biserică, 451.
- Sebeș*—Alba, 66, 75.
- Secu*, mînăstire, 8, 31, 39, 114, 183, 377, 489.
- Seghedin*—Ungaria, oraș, 197; — închisoare, 358, 361.
- Seini*—Satu Mare, reveniri, 406.
- Seleuș*—Arad, biserică, 317.
- Serbia*, țara, patriarhia, 395.
- Sfîntu Gheorghe*—Covasna, biserică, 490.
- Sfîntu Ilie*—Suceava, școala chiricească, 183, 184; — mînăstire în Banat, 423.
- Sibiel*—Sibiu, colecție de icoane pe sticlă, 489.
- Sibiu*, oraș, 99, 211; — episcopie, 66—75, 78, 79, 88, 93—95, 183; — arhiepiscopie, 261, 263, 264, 395, 412, 419—422, 425, 428, 464, 468; — cursuri de pedagogie, 67, 68, 99, 244, 258; — cursuri de teologie, 68, 99, 245; — Institutul teologic—pedagogic, 100, 101, 104, 105, 198, 199, 200, 205, 246—248, 249, 252, 260, 261, 264, 278, 323, 356, 382, 419; — Academia teologică, 421, 422, 423, 426, 432, 434, 450; — Institutul Teologic Universitar, 220, 476, 480, 482, 500, 509; — biserica «grecească», 199, 384; — catedrala, 105, 157, 199, 306, 316, 319, 413, 420, 489; — biserica «din groapă», 75, 198, 200, 245; — biserica din Lazaret, 490; — Astra, 104, 110, 356, 406; — banca Albina, 360; — Consiliul Dirigent, 390; — Congrese, 96, 106, 390, 393; — dietă, 106, 206; — Memorandul, 357—359, 406; — revoluția din 1848, 349, 351, 352; — sinoade, 94, 95, 100; — școli, 421, 422.
- Sic*—Cluj, reveniri, 406.
- Sidney*—Australia, parohie ort. rom., 475.
- Sighetu Marmăției*, 224; — reședință episcopală, 408, 427.

Sighișoara, biserică, 422, 449, 450.
Silistra, mitropolie bulgară, 179.
Sinai, mănăstirea Sf. Ecaterina, 29, 120, 369, 372, 379.
Sinaia, mănăstire, 58, 305, 314, 315, 319, 330, 488, 489; — conferința prof. de teologie, 454; — conferința ecum., 457.
Siria, 481.
Sîmbăta de Jos—Făgăraș, biserică, 315; — de Sus, mănăstire, 422.
Sîngeorge—Timiș, mănăstire, 89, 203.
Sînnicolaul Mare—Timiș, biserică, 318, 319.
Slatina, mănăstire în Moldova, 16, 20, 21, 23, 30, 32, 35, 114, 132, 489.
Slava, mănăstire lipovenească, 179.
Smîrdan, lupte, 356.
Socola—Iași, mănăstire, 8, 11; — seminar, 11, 12, 13, 14, 15, 20, 28, 29, 30, 32, 115, 137, 160, 165, 168, 228—230, 234, 237, 267, 268, 322, 374, 376; — v. și Iași.
Sofia, biserică rom., 475; — conf. ecumenistă, 457; — facultate, 278.
Sohatu—Ilfov, biserică, 148.
Someșul Rece—Cluj, biserică, 315, 451.
Sovata—Mureș, biserică, 425.
Soveja—Vrancea, mănăstire, 34, 331.
St. Paul—Minnesota—S.U.A., parohie rom., 428.
Statele Unite ale Americii, 362, 363, 428, 429, 449, 472, 473, 500, 508.
Stînișoara—Vâlcea, mănăstire, 161, 315.
Stockholm, congres ecumenist, 416, 422, 427, 456; — adunări pentru pace, 465, 510; — parohie ort. rom., 477.
Stolojani—Gorj, biserică, 309.
Straja—Cluj, biserică, 315.
Strasbourg—Franța, 421.
Strehaia—Mehedinți, mănăstire, 309, 489.
Strei—Hunedoara, biserică, 489.
Strîmba—Gorj, mănăstire, 310.
Suceava, Arhiepiscopie, 428; — mănăstirea Sf. Ioan, 12, 21, 183, 193, 305; — biserică Mirăuți, 193, 305; — liceu, 186; școală de cîntăreți, 12; — moaștele Sf. Ioan cel Nou, 183, 184; — ținut, 35.
Sucevița, mănăstire, 183, 319, 489.
Suiiești—Vâlcea, 461, 489.
Suzana—Prahova, mănăstire, 57, 488.
Szabolcs, județ în Ungaria, 221.

Ș

Șebîș—Arad, biserică, 451.
Șeitin—Arad, biserică, 451.
Șerbănești—Morunglavă—Vâlcea, mănăstire, 164.

Șerboieni—Argeș, 341.
Șiclău—Arad, biserică, 318.
Șimand—Arad, biserică, 451.
Șimleu—Sălaj, 99, 256.
Șoimuș—Mureș, reveniri, 406.
Șopotul Nou—Caraș-Severin, biserică, 317.
Șopron—Ungaria, județ, 202; — închisoare, 361.
Șumla—Bulgaria, 334.

T

Tabor, Munte, biserică rom., 373.
Tansa—Vaslui, biserică, 315.
Tăuți—Cluj, biserică, 315.
Techirghiol, schit, 489, 511.
Tecuci, școală catehetică, 33, 229; — școală ținutală, 14.
Tilișca—Sibiu, biserică, 315.
Timiș, județ, 202, 220.
Timișoara, episcopie și mitropolie, 78, 79, 81, 86—90, 203, 260, 355, 381, 412, 469, 478; — conferință, 357; — închisoare, 361; — episcopie ort. sîrbă, 202; — episcopie romano-catolică, 220, 398, 401; — protopopiat ort., 90, 202; — parohie unită, 220; — cursuri teologice-pedagogice, 248, 258; — Academie teologică, 408, 433; — catedrala ort. rom., 449, 450, 489; — biserici ortodoxe românești, 318, 449, 450, 451.
Tinca—Bihor, biserică, 318.
Tisa (fost Virișmort)—Maramureș, reveniri, 406.
Tismana—Gorj, mănăstire, 304, 489.
Timna—Mehedinți, 341.
Tîrgoviște, oraș, 52; — reședința Mitropoliei, biserici: catedrala, 304, 450; — Crețulescu, domnească, 488; — Sf. Gheorghe, Sf. Împărați, Sf. Nicolae Andronești, Sf. Vineri, Stelea, 488; — Stolnicul, Tîrgului, școli, tipografie.
Tîrgșor—Prahova, biserică, 313.
Tîrgu Cărbunești—Gorj, biserică, 310.
Tîrgu Frumos—Iași, școală ținutală, 14.
Tîrgu—Horezu—Vâlcea, biserică, 309, 451.
Tîrgu Jiu—biserici: Sf. Împărați, 317; — Sf. Nicolae, 310; — Sf. Voievozi, 312; — școală de zugrăvi, 309.
Tîrgu Mureș, 75, 349; — biserici, 315, 318, 425, 449, 450; — protopopiat, 223; — vicariat, 223, 225; — închisoare, 361.
Tîrgu Neamț, gimnaziu, 156; — spital, 30.
Tîrnava Mare, județ, 263.
Tîrnăveni—Mureș, biserică, 490.

- Tîrnovo*—Bulgaria, 33, 380, 381.
Thalerhof—Austria, lagăr, 361.
Toderița—Făgăraș, biserică, 316.
Todireni—Suceava, mînăstire, 135.
Tomis (Constanța), episcopie, 395, 417, 466.
Topîrcea—Sibiu, biserică, 315.
Toplița—Harghita, schit, 413; — biserică, 450.
Torontal, județ, 202, 220.
Toracul Mic—Iugoslavia, protopopiat ort. rom., 476.
Torino, parohie ort. rom., 475.
Treavna—Bulgaria, 380.
Trei Scaune, protopopiat, 223; — județ, 263.
Trestioara—Prahova, biserică, 310.
Trifești—Roman, biserică, 302.
Troian—Rm. Vîlcea, biserică, 310.
Tübingen, 421.
Tulcea, oraș, 231; — județ, 179, 344; — mitropolie greacă, 179; — biserică, 314.
Tur—Satu Mare, reveniri, 406.
Turcenii de Jos—Gorj, biserică, 310.
Turcia, 117, 335, 336, 339, 355.
Turda, 358; — sinoade electorale, 65, 82, 94; — biserică, 425, 449, 450.
Turnu, raia, 45; — Vîlcea, mînăstire, 161.
Turnu Măgurele, biserică, 303, 450.
Tutova, ținut, 34, 35.
- Ț**
- Țândărei*—Ialomița, biserică, 451.
Țebea—Hunedoara, 353.
Țichindeal—Sibiu, biserică, 315.
Țigănești—Tecuci, biserică, 311; — Ilfov, mînăstire, 314, 339, 488.
Țințari (Dumbrăvița)—Brașov, biserică, 316.
Țințăreni—Gorj, mînăstire, 318.
- U**
- Ucea de Sus*—Făgăraș, reveniri, 406.
Uganda, Biserică ort., 481, 500.
Ungaria, 96, 105, 107, 215, 217, 221, 222, 225, 349, 350, 352, 353, 354, 357, 398, 408, 409, 430, 472, 476.
Ungrovlahia, Mitropolia, 37—48, 49, 50, 131—135, 139—144, 160, 167, 175, 416—417, 467.
Unguriu—Măgura-Buzău, biserică, 307.
Ungvar (Ujgorod), episcopie unită ruteană, 398; — seminar, 221.
- Uniunea Sovietică*, 465.
Uppsala—Suedia, Adunare a Cons. Ecum., 465, 506.
Urлаți—Prahova, școală, 42.
Urșani—Vîlcea, biserică, 309.
Uzdin în Banat, biserică, 317.
- V**
- Vale*—Sibiu, icoane pe sticlă, 320.
Valea Drăganului—Cluj, biserică, 490.
Valea Lungă—Alba, reveniri, 406.
Valea Stejarului (fost Porcului)—Maramureș, reveniri, 406.
Valea Sătmarului—Maramureș, reveniri, 406.
Varșovia, facultate de teologie, 421, 464; — adunare pentru pace, 510.
Vaslui, biserică domnească, 314; — școală ținutală, 14; — școală catehetică, 229; — ținut, 34, 35.
Vaticanul, 221, 222, 224, 225, 398—400; — concordat cu, 398—405; — conciliul I, 213, 214.
Vatra Dornei, 185.
Vaț—Ungaria, închisoare, 358.
Växjö—Suedia, comunitate ort. rom., 474.
Văcărești, mînăstire, 334, 340.
Văleni—Maramureș, biserică, 318.
Văratec, mînăstire, 11, 114, 168, 311, 319, 339, 462, 489.
Vărădia—Caraș-Severin, biserică, 451; — protopopiat, 90, 202.
Viașu—Mehedinți, biserică, 309.
Vicovul de Jos — de Sus—Suceava, 32.
Vidin—Bulgaria, 42.
Viena, oraș, 12, 14, 80, 81, 185, 362, 382, 503; — curtea imperială, 65, 66, 67, 71, 72, 75, 79, 80, 82, 84, 85, 94, 95, 103, 105, 106, 108, 182, 186, 187, 189, 190, 193, 197, 201, 206, 210, 211, 244, 249, 256, 351, 352, 357, 358, 477; — bursieri români, 68, 79, 84, 186, 205, 212, 215, 218, 241, 242, 245, 252, 253, 254, 306, 311, 314, 317, 320, 382; — internat (seminar) român, 254, 296, 421; — nunțiatură, 222, 223, 224; — tipărituri, 320; — capela și parohia ort. rom., 384, 430, 474; — congresul vechilor catolici, 456; — adunare pentru pace, 509, 510; — Diktatul din 1940, 407, 422, 427, 433.
Vierș—Argeș, schit, 62, 63, 310.
Viezuri—Gorj, biserică, 310.
Viforîta—Dîmbovița, mînăstire, 488.
Vijoești—Vîlcea, biserică, 310.

Vinga—Arad, biserică, 451.
 Vintilă Vodă (Menedic)—Buzău, mănăstire, 57, 309.
 Viorești—Vâlcea, biserică, 309, 310.
 Viștea de Jos—Făgăraș, biserică, 315; — de Sus, biserică, 451
 Vâlcea, județ, 309, 310.
 Vâlcele—Covasna, biserică, 382.
 Vîrghiș—Covasna, biserică, 409.
 Vîrșeț—Iugoslavia, episcopie, 78, 79, 86—90, 93, 202, 381; — seminar, 93, 195, 205, 231, 237, 249, 251, 290; — proto-popiat rom., 90, 202, 476; — vicariat, 476.
 Voiteg—Timiș, biserică, 318.
 Voievodenii Mari și Mici—Făgăraș, biserici, 315.
 Voivodinț—Iugoslavia, biserică, 318.
 Vorona—Botoșani, mănăstire, 15, 114.
 Voroneț, mănăstire, 489, 490.
 Vrața—Bulgaria, 42.
 Vrâniuț—Caraș-Severin, biserică, 317.
 Vucova—Timiș, biserică, 317.

W

Wellington—Noua Zeelandă, parohie ort. rom., 475.
 Wroclaw, vezi Breslau.

Z

Zagavia—Hîrlău, schit, 114.
 Zagora în Tesalia, 310.
 Zagreb, catedrală, 314.
 Zalău, biserică, 449.
 Zamfira—Prahova, mănăstire, 53, 312, 488.
 Zara (Zadar) în Dalmația, episcopie ortodoxă, 189, 382.
 Zarand, 257, 258.
 Zaul de Cîmpie—Mureș, reveniri, 406.
 Zăbrani—Arad, parohie unită, 220.
 Zărnești—Brașov, 195, 199, 203.
 Zăvideni—Vâlcea, biserică, 310.
 Zürich, congresul vechilor catolici, 456.

Y

Youngstown—Ohio—S.U.A., parohie ort. rom., 428, 429.

INDICE DE LUCRĂRI

A

- Abecedar religios*, Buzău 1835 și 1837, 55, 115.
- Abecedar românesc*, Buzău 1834 și 1839, 55.
- Abecedarul* lui Z. Boiu, 291; — lui Sava Popovici Barcianu, 98; — lui Ioan Popescu, 98; — lui D. Romano, 155.
- Acatist*, Sibiu, 1819, 69.
- Acatistierul*, Buzău, 1837, 55.
- Acatistul Acoperământului*, București, 1886, 172.
- Acte sinodale* de I. M. Moldovan, Blaj, 1869—72, 213, 293.
- Acte și fragmente* de T. Cipariu, Blaj, 1855, 293.
- Actele Sinodului Arhidiecezei Sibiului*, 103, 111.
- Adaus la «Promemoria»* lui Șaguna, Sibiu, 1850, 94.
- Adelaida* de I. Teodorovici, Buda, 1836, 289.
- Adoleshia Filotheos*, Iași, 1815—19, 16.
- Adevărul bisericesc*, Pitești, 1912—16, 283.
- Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare*, Neamț 1816, 40.
- Adunare de cuvinte*, de D. Romano, Iași 1859, 156.
- Adunare de lucruri moralicești*, de D. Țichindeal, Buda 1808, 289.
- A* lui Fotie patriarhul Constantinopolului, Buzău 1832, 46.
- Aghiasmatarul mic*, Buzău, 1845, 55.
- Aghiasmatarul*, Rîmnic 1861, 149.
- Ale* lui Iosif Vrienie... pentru purcederea Sf. Duh, Buzău 1832, 46.
- Albina românească*, Iași 1829—58, 15.
- Album cu semnăturile mitropoliților Ungrovlahiei* de G. Enăceanu, București 1888, 153.
- Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena*, 474, 487.
- Altarul*, rev. bis. în Londra, 474, 487.
- Altarul Banatului*, rev. Caransebeș 1944—47, 424, 448.
- Altarul străbun*, foaie bis., 475, 487.
- Amvonul*, foaie bis., Pesta—Oradea, 296; — foaie bis. București, 1891—93, cont. de *Amvonul și școala*, 1893—94, 283.
- Anastasimatarul* lui Macarie, Viena 1823, 321; — lui D. Suceveanu, Iași 1846, 321.
- Anotări din istoria eclesiastică* de T. Aron, Pesta 1850, 288.
- Anticele romanilor* de Damaschin Bojincă, Buda 1832, 69.
- Antologhion*, Rîmnic 1786, 60.
- Antologie de cântări bisericești* de N. Frimu, Neamț 1840—46, 321.
- Apologia Sf. Dimitrie al Rostovului*, Iași, 1803, 17, 40.
- Apele metalice ale Rumâniei Mari*, Buzău, 1837, 55.
- Argumentul Cosmologic* de V. Găina, Cernăuți 1901, 278.
- Apologetica* lui N. Rojdestvenschi, Botoșani 1897, 177, 273, 376.
- Apostol*, Buzău 1836, 55; — Buzău 1869, 157.
- Apostolat Social*, de patriarhul Justinian Marina, 12 vol. 1948—76, 483.
- Apostolul*, foaie bis. București 1900—1901, 283; — buletinul Arhiepiscopiei București, 413, 448.
- Arătare sau adunare pre scurt a dumnezeieștilor dogme ale credinței*, Neamț 1816, 17, 40, 267.
- Arheologia biblică* de Nifon Bălășescu, ms. 271; — de Melchisedec, ms., 168, 269; — de C. Chiricescu, 272; — de Vladimir Suhopan, 268.
- Arheologia creștină* de F. Scriban, ms., 268.
- Arhiepiscopul și mitropolitul A. Șaguna*, de N. Popea, Sibiu 1879, 206, 291.
- Arhieraticonul* lui Melchisedec, 172.
- Arhivul pentru filologie și istorie*, Blaj, 1867 și 1872, 293, 298.
- Aritmetica* de I. Popescu, 98; — V. Roman, 98.
- Ardealul (România Nouă)*, ziar în 1918, 362.
- Autobiografia* lui Sofronie de Vrața, 379.

B

- Bazul teoretic și practic* de A. Pann, București 1845, 321.
- Biblia*, Blaj 1795, 58, 375; — București, 1688, 102; — Buzău 1854—56, 58, 59, 102, 277; — Sibiu 1856—58, 102, 291, 427; — București 1914, 143, 277; — București, 1936, 413, 415, 435; — București 1938, 413, 435; — București 1944, 415, 435; — București 1968 și 1975, 484; — *Biblia ilustrată*, Neamț, 1936, 415, 436; — Petersburg 1819, 102, 277, 375; — a lui Heliade Rădulescu, 102.
- Biblioteca tinerilor începători* de D. Romano, Buzău 1837—1838, 55, 56, 155.
- Biografia episcopului D. Romano de Melchisedec*, București 1884, 172.
- Biserica*, foaie, București 1862—64, (reapare ca *Biserica Română* 1871—72), 280.
- Biserica bănățeană*, Timișoara, 448.
- Biserica Ortodoxă Română*, buletin oficial, din 1874, 131, 144, 160, 176, 177, 276, 281—282, 284, 413, 447, 487.
- Biserica și Școala*, Galați 1889—97, 283; — Arad 1877—1848, 201, 203, 295, 363, 448.
- Biserica Ortodoxă Română în luptă cu protestantismul*, de Melchisedec, București 1890, 172.
- Biserica românească*, buletin, Milano, 475.
- Bobîrnaci*, foaie, Orăștie 1909, 299.
- Bucoavnă*, Sibiu, sub V. Moga, 69, 29; — sub A. Șaguna, 98.
- Budism și creștinism* de Vasile Găina, Cernăuți 1906, 278.
- Bukvar bilgarski*, Brașov 1824, 379; — Buda 1842, 380.
- Buletinul eparhiei Argeșului*, din 1926, 448.
- Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, din 1908, 305.
- C**
- Calea mîntuirii*, foaie bis., Arad, 448.
- Calea vieții*, foaie bis., Curtea de Argeș 1904—12, 283.
- Calendarul Arhiepiscopiei Sibiului* (azi *Îndrumătorul bisericesc*) din 1852, 103.
- Calendarul românesc din Bucovina*, red. de S. Moraru-Andrievici, 191.
- Candela*, rev. teol., Cernăuți 1882—1946, 191, 284, 447; — publicație rom. la Stockholm, 474, 487.
- Canoanele apostolice* de Constantin Clement Popovici, București 1896, 277.
- Carte ce se numește Puțul Sf. Ioan Gură de Aur*, Buzău 1833, 46.
- Carte de citire* de Z. Boiu, 98; — de I. Popescu, Sibiu, 98.
- Carte de tedeumuri*, București 1879, 172.
- Carte despre cele trei religii*, de Sofronie de Vrața, 379.
- Carte folositoare de suflet*, București 1799, 38; — București 1800, 39; — Buzău 1838, 55; — Iași, 1819, 39; — Rîmnic 1862, 150.
- Cartea ce se numește Împărțirea de grîu a Sf. Ioan Gură de Aur*, Buzău 1833, 46.
- Cartea psalmilor*, de Isidor Onciul, Cernăuți 1898, 278.
- Catalogul manuscriselor de la Neamț*, de Melchisedec, București, 1883, 172.
- Catavasier*, Buzău 1839, 55; — Rîmnic 1784, 60.
- Catehica* de Juvenal Ștefanelli, Cernăuți 1879, 278; — de Simeon Popescu, București 1892, 273.
- Cateheze* de Juvenal Ștefanelli, Cernăuți 1879—81, 278.
- Catehism*, București 1794, 1801; — Buzău 1853, 58.
- Catehism*, lui Sofronie de Vrața, ms., 379; *mare și mititel* al lui Eufrosin Poteca, Buzău 1836 și București 1940, 270; — al lui Melchisedec, Iași 1858, 168, 269; — de la Sibiu, 98; — al lui G. Lazăr, ms., 290.
- Catihis* de Dionisie Romano, Neamț 1856, 271.
- Catihisis în scurt* de Filaret Scriban, Iași 1846 și 1856, 268.
- Cazania*, Rîmnic 1781, 60.
- Cazaniile la Duminecile de peste an*, Buzău 1835, 55.
- Călăuza predicatorului* de C. Chiricescu și C. Nazarie, București 1902, 276.
- Cămara drepteii credințe a lui Teofil al Campaniei*, ms., 60.
- Cărticica năravurilor bune*, de Moise Fulea, Sibiu 1819, 69, 290.
- Ceaslov*, București, 1825 și 1828 (slav), 380; — Buzău 1837, 55; — Sibiu 1816, 69.
- Cele 14 trimiteri ale Sf. Ap. Pavel*, trad. V. Costachi, București 1904—1906, 16.
- Cercetări literar-istorice* de V. Mangra, București 1896, 201, 292.
- Chegragarion...* al Fer. Augustin, Neamț 1814, 17, 40.
- Chiriadromionul*, Sibiu 1855, 101.
- Chiriadromionul lui Nichifor Theotochi la Apostoli*, Neamț 1810—1811, 16; — *la Evanghelii*: București 1801, 39; — București 1857, 39; — Buzău 1839, 39, 55; — Iași 1840—41, 17, 39; — bulgar (*Nedelnic*), Rîmnic 1806, 379.
- Cinci cuvinte ale Sf. Grigorie de Nisa*, Buzău 1838, 55.

- Cîntările bisericești* de D. Cunțan, Sibiu 1890, 323.
- Cîntările funebre* de D. Cunțan, 323.
- Cîntările Sf. Liturghii* de G. Dima, 323.
- Cîteva cuvinte despre filosofia creștină* de Al. Sc. Sturza, 274.
- Colecția hotărîrilor a două sinoade, arab*, Iași 1747.
- Comentariile Sf. Ioan Gură de Aur la epistolele pauline*, trad. T. Atanasiu, București 1901, 23, 176, 276, 370.
- Comentariile lui Teofilact al Ohridei*, trad. V. Costachi, 276, 370.
- Compendiu de drept bisericesc* de V. Pocițan, București 1898, 273.
- Compendiu de drept canonic* de A. Șaguna, Sibiu 1868, 101, 109, 290, 377.
- Compendiu de istoria Bisericii* de G. Enăceanu, București 1873, 272.
- Compendiu de Teologie pastorală* de Inochentie Moisii, Huși 1878, 272.
- Concordatul cu Vaticanul din 1927*, 398—405, 420.
- Condica Sfîntă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, ed. Ghenadie Enăceanu, București 1886, 153.
- Considerații asupra doctrinei și spiritului Bisericii Ortodoxe* de Al. Sc. Sturza, 274.
- Conscripția episcopului Inochentie Micu*, publicată de Nic. Togan, Sibiu 1896, 294.
- Consolatorul*, rev. bis., București 1879—80 și 1898—1904, devenită *Amvonul*, 1904—16, 283.
- Contribuții la istoria Bisericii române* de V. Mangra, Sibiu 1917, 292.
- Convorbiri despre Sf. Împărtășanie* de Al. Sc. Sturza, 274.
- Coranul*, trad. S. O. Isopescu, Cernăuți 1912, 278.
- Crainicul*, foaie bis., 475.
- Credința*, foaie bis., la Detroit, 473, 487; — la Vîrșeț, 476, 487.
- Crestomație sau analecte literare*, de T. Cipariu, Blaj 1858, 293.
- Creștinismul în Dacia* de Ghenadie Enăceanu, București 1878, 153.
- Cromatică poporului român* de S. Fl. Marian, 279.
- Cronica Banatului* de Nicolae Stoica de Hațeg, 288.
- Cronica Episcopiei de Rădăuți* de D. Dan, Viena 1912, 279.
- Cronica Hușilor și a Episcopiei*, de Melchisedec, București 1869, 172; — revistă eparhială la Huși, 448.
- Cronica Mitropoliei Moldovei* de Melchisedec, ms., 172.
- Cronica Romanului și a Episcopiei de Melchisedec*, București 1874, 172; — revistă eparhială la Roman, 448.
- Cultura*, rev. bis., București 1911—15, 284; — seria nouă, 448, 452.
- Cultura albinelor* de I. Tomici, Buda 1823, 290.
- Cultura creștină*, rev. teol., Blaj 1911—47, 297, 407.
- Cultura viermilor de mătase* de I. Tomici, Buda 1823, 290.
- Culegere de omilii* de Inochentie Borisov, 275.
- Cunoștințe folositoare despre treburile căsătoriilor*, Sibiu 1854, 101.
- Cunoștințe practice despre cultivarea grădinii școlare*, de Pavel Vasici, 98.
- Curs de omiletică* de G. Aramă, Iași 1911, 272.
- Curs de Teologie fundamentală* de V. Găina, ms., 278.
- Curs de Teologie Morală* de Iuliu Scriban, București 1915, 273.
- Cuvinte ale Sf. Ioan Gură de Aur*, București 1827, 41.
- Cuvinte ale Sf. Vasile cel Mare*, București 1826, 41.
- Cuvinte la Apostolii Duminicilor*, Buzău 1856, 58.
- Cuvinte paneghirice și moralnice* de E. Poteca, București 1826, 269.
- Cuvinte șase pentru preoție ale Sf. Ioan Gură de Aur*, București 1820, 40.
- Cuvinte zece pentru dumnezeiasca proemie*, București 1828, 41.
- Cuvintele lui Masillon*, trad. E. Poteca, București 1846, 270.
- Cuvintele Sf. Efrem Sirul*, Neamț 1818—1823, 17.
- Cuvintele Sf. Isac Sirul*, Neamț 1819, 17.
- Cuvintele unui credincios* de R. F. Lamennais, trad. D. Romano, 155, 334.
- Cuvînt pentru preoție al Sf. Grigorie de Nazianz*, București 1821, 40.
- Cuvîntări ale Sf. Părinți*, ale lui Inochentie Borisov, Buc. 1897, 140.
- Cuvîntări bisericești* de S. Morariu, Viena 1860, 191; — de G. Popovici, Lugoj 1898—1904, 292.
- Cuvîntări funebre, omilii și discursuri* de mitr. Filaret Drozdov, 275.
- Cuvîntul Adevărului*, foaie bis., Rîmnic 1902—9, 283.

D

- Daruri*, rev. teol., București 448.
- Datine populare române* de S. Fl. Marian, 279.
- Datorințele preoților de popor*, Iași 1838, 17, 375.

- Datorințele presviterilor parohialnici*, Buda 1817, 245, 289, 375; — Sibiu 1857, 101.
- Decretul organic al lui Al. Cuza*, 122, 123.
- Descoperirea pravoslavniciei credințe a Sf. Ioan Damaschinul*, Iași 1806, 17, 39.
- Descrierea Moldovei*, Neamț 1825, 18.
- Despre eresurile lipovenești*, Neamț 1837, 17.
- Despre sărbători* de D. Țichindeal, ms., 289.
- Deșteptarea*, foaie bis. Iași 1882, 165, 282; — Lugoj 1880—81, 298.
- Dezvoltarea primatului papal* de S. Popescu, Sibiu, 1882, 276.
- Dezvoltatele și tâlcuitele Evanghelii*, Sibiu 1790, 245.
- Dicționar aghiografic* de G. Timuș, București 1898, 161, 276.
- Dicționar latin român* de Nifon Bălășescu, ms., 271.
- Dicționar român-francez și francez-român* de Nifon Bălășescu, ms., 271.
- Dicționar român-german și german-român*, de S. Popovici-Barcianu, 98, 291.
- Dicționarul de Buda*, vezi *Lexicon*.
- Didahiile lui Ilie Miniș*, Iași 1837, 17; — lui Antim Ivireanul, 158, 172.
- Dizertație pentru zahăr* de P. Maior, Buda 1813, 288.
- Documente pentru limbă și istorie* de Il. Pușcariu, Sibiu 1889—97, 291.
- Documente privitoare la Episcopia din Maramureș*, de Al. Cziple, București 1916, 294.
- Dogma întrupării* de St. Saghin, Cernăuți 1901, 278.
- Dogma soteriologică* de St. Saghin, Cernăuți 1903, 278.
- Dogmatica* de D. Țichindeal, ms., 289; — de Melchisedec, Iași 1855, 376; — de F. Scriban, ms., 268; — lui Silvestru de Canev, 177, 376.
- Două cuvinte ale Sf. Casian Rîmleanul*, București 1825, 41.
- Dovedie împotriva eresului armenilor*, București 1824, 41.
- Drept slăvitoarea învățătură*, Iași 1839, 16, 267.
- Dreptul bisericesc* de I. S. Berdnicov, București 1892, 177, 273, 376; — de S. Boroianu, București 1899, 273; — de Iosif Papp Szilagyi, 1862, 294.
- Dreptul canonic* de Melchisedec, ms., 168, 269.
- Duh și adevăr*, revistă omiletică, Timișoara, 448.
- Duminica ortodoxă*, foaie bisericească, București, 448.
- Duplul paralel sau Biserica în fața papității și a reformei* de Al. Sc. Sturza, Iași 1851, 274, 376.
- E**
- Eclesia*, foaie bis., București 1866—67, 124, 126, 280.
- Economul*, Blaj 1873—80, 297; — Sibiu 1892—96, 298.
- Educatorul*, foaie Caransebeș 1909—14, 297.
- Eho eclesiastic*, București 1850—53, 155, 280.
- Elemente de geografie*, dez. Boiu, 98.
- Elemente de istorie* de Z. Boiu, 98.
- Elemente de istoria naturii și fizică* de Z. Boiu, 98.
- Elemente de limbă română* de T. Cipariu, Blaj 1854, 293.
- Elementele dreptului canonic* de A. Șaguna, Sibiu 1854, 101, 290.
- Enhirid adecă mînelnic*, de Alex. Sc. Sturza, București 1832, 270, 274.
- Enhiridion sau carte manuală de canoane* de A. Șaguna, Sibiu 1871, 101, 290.
- Episcopii P. P. Aron și Dionisie Novacovici*, Blaj 1902, 294.
- Episcopul Inocențiu Clain* de A. Bunea, Blaj 1901, 294.
- Epistolele și Evangheliile duminicilor și ale sărbătorilor* de Nifon Bălășescu, București 1858, 270.
- Epistolii sau scrisori despre datoriiile sfințitei dregătorii preoțești*, 2 vol., Iași, 1843, 268, 274, 376.
- Epitomu* de D. Țichindeal, Buda 1808, 289.
- Ermineutica biblică* de C. Chiricescu, București 272; — de F. Scriban, Iași 1856, 376; — de I. Scriban, București 1911, 272; — de V. Smighelschi, Blaj 1900, 293.
- Ernest Renan în fața tribunalului științei* de Vl. Guettée, 177.
- Etica creștinească* de D. Voniga, 1905, 293.
- Etica evoluționistă și etica creștină* de A. Mironescu, București 1893, 276.
- Evanghelia*, Buzău 1834, 55; — Buzău 1837, 55; — Buzău 1869, 157; — Neamț 1821, 18; — Rîmnic 1865, 150; — Sibiu 1844, 69; — Sibiu 1859, 103.
- Evanghelia de Paști*, Buzău 1840, 55.
- Evangheliile. Studii istorice-literare* de G. Enăceanu, București 1895, 153.
- Explicarea psalmilor* de I. Olariu, Caransebeș 1901, 292.
- Expunerea doctrinei Bisericii ortodoxe*, București 1901, 140, 277, 281.
- F**
- Filosoficești și politicești prin fabule morale în învățături* de D. Țichindeal, Buda 1814, 289.
- Filozofia cuvîntului și a năravurilor* de E. Poteca, Buda 1829, 269.

Fîntîna darurilor, rev. teol., București, 448.
Fîntînile și codicii Dreptului bisericesc ortodox de C. Popovici, Cernăuți 1886, 277.

Foaia bisericească, Blaj 1883—87, 297.

Foaia oficială bisericească a Sf. Mitropolii a Moldovei, Iași 1868—72, 281.

Foaia Diecezană, Caransebeș 1886—1948, 205, 252, 296, 363, 448.

Foaia Duminecii, Brașov 1837, 69.

Foaia Ilustrată, Sibiu 1891, 298.

Foaia Interesantă, Orăștie 1905—33, 299

Foaia Pedagogică, Sibiu 1897—1900, 297.

Foaia Poporului, Sibiu, 298.

Foaia Școlară, Blaj 1883—86 și 1899—1914, 298.

Foaie pentru minte, inimă și literatură, Brașov 1836—65, 294.

Foloasele unirii Principatelor de N. Scriban, Iași 1856, 160, 336.

Funie sau frînghie întreită, Iași 1831, 10, 16.

G

Gazeta Poporului, Sibiu 1918, 299, 363, 419.

Gazeta Transilvaniei, Brașov 1838—1944, 69, 294, 296.

Geneza Evangheliilor de Simion Popescu, Sibiu 1880, 276.

Geniul creștinismului, trad. de D. Romano, 155.

Geografia de Radu Tempea VI, ms., 271.

Geografia biblică și bisericească de Nifon Bălășescu, ms., 271.

Geneza Evangheliilor de S. Popescu, Sibiu 1880, 276.

Glasul Domnului, foaie bis., Arad, 448.

Glasul monahilor, foaie bis., București, 448.

Gramatica daco-romană a lui Ioan Alexi, Viena 1826, 219.

Gramatica ebraică de Isidor Onciul, ms., 278.

Gramatica germană de Sava Popovici Barcianu, 98, 291.

Gramatica limbii române de Sava Popovici Barcianu, 98, 291; — de Nicolae Mihălțan, 98; — de Teoctist Blajevici, 190; — de Timotei Cipariu, Sibiu 1869—79, 293.

Gramatica română de Nifon Bălășescu, Sibiu 1848, 270.

Gramatica românească de Radu Tempea V, Sibiu 1797, 290.

Gramatica valahica de A. Șaguna, ms., 93.

H

Heruvico-chinonicarul lui A. Pann, 321.

Hirotesierul și Hirotonierul, Sibiu 1861, 103.

Hronograful Sf. Dimitrie al Rostovului, Neamț 1837, 18.

I

Iconografia de G. Enăceanu, București 1891, 153.

Idei pregătitoare în pedagogie de P. Șpan, Sibiu 1902, 292.

Idiomelar de Dimitrie Suceveanu, Iași 1848, 321.

Ierarhia și Mitropolia Bisericii române din Transilvania de V. Mangra, Sibiu 1908, 201, 292.

Ierarhia românilor din Ardeal de A. Bunea, Blaj 1906, 294.

Inscripții din bisericile Maramureșului de I. Bîrlea, București, 1909, 294.

Inscripțiunile din bisericile antice armenesti de Melchisedec, București 1883, 172.

Instituțiile calvinești în Biserica românească de Al. Grama, Blaj 1895, 293.

Instrucțiune pentru directorul și profesorii Institutului teologic—pedagogic, Sibiu 1865, 100.

Instrucțiune pentru directorii școalelor populare, Sibiu 1865, 98.

Instrucțiuni pentru învățători, Sibiu 1865, 98.

Instrucțiuni pentru învățătorii din școalele normale și capitale, Sibiu 1865, 98.

Instrucțiuni pentru preoții ce slujesc pe lângă spitale și în închisori de Al. Sc. Sturza, 274.

Introducere în cărțile Vechiului și Noului Testament de Melchisedec, Iași 1860, și ms., 168, 269; — de Iosif Olariu, Caransebeș 1891, 292.

Introducere în cărțile Sf. Scripturi de Al. Grama, Blaj 1878, 293.

Introducere în Noul Testament de Ioan Cornoiu, 272.

Introducere în Sf. Scriptură de V. Smighelschi, Blaj 1896, 293.

Introducere în teologia ortodoxă de Macarie Bulgacov, trad. G. Timuș, București 1885, 161, 273, 376.

Irmologhionul lui Macarie, Viena, 1823, 321; — de Dimitrie Suceveanu, Iași 1848, 321.

Isagogica de Nifon Bălășescu, Iași 1854 și București 1858, 270; — de Il. Pușcariu, Sibiu 1878, 291.

Istoria biblică, bulgar, Brașov 1825, 379; — de Nifon Bălășescu, Iași 1860, 271; — de Teoctist Blajevici, 190; — de Sava Popovici Barcianu, 98.

Istoria bisericească, de icon. Constantin ms., 268; — de D. Țichindeal, ms., 289;

- a lui Meletie al Atenei, trad. de Veniamin Costachi, Iași 1841—1843, 16, 267; — de Radu Tempea VI, ms., 271; — a lui Teodoret al Cirului, București 1894, 16; — a lui Eusebiu al Cezareii, Socrate și Sozomen, București 1896—99, 140, 276.
- Istoria bisericească pe scurt* de Nifon Bălășescu, ms., 271; — de Al. Geanoglu Lesviodax, București 1845, 49, 271, 275; — de F. Scriban, Iași 1858, 268.
- Istoria bisericească universală* de Al. Grama, Blaj 1879, 293; — de Eusebiu Popovici, București 1900—1 și 1925—28, 141, 161, 273, 277.
- Istoria bisericească a românilor* de F. Scriban, Iași 1871, 268, 275, 376.
- Istoria bisericii creștine* de Ilie Benescu, București 1858, 271; — de Dumitru Boroianu, București 1893, 272.
- Istoria Bisericii ortodoxe bulgară, sîrbă și română* de E. Golubinski, Moscova 1879, 377.
- Istoria Bisericii ortodoxe răsăritene* de A. Șaguna, Sibiu 1860—62, 101, 290.
- Istoria Bisericii românilor* de Petru Maior, Buda 1813, 245, 260, 288, 290.
- Istoria bisericii românești unite* de Al. Grama, Blaj 1884, 293.
- Istoria dogmelor* de D. Boroianu, București 1893, 273.
- Istoria eparhiei Rîmnicului*, 1906, 141.
- Istoria diecezei Oradiei* de I. Ardeleanu, Oradea 1883—89, 294.
- Istoria filosofiei* de Ghenadie Enăceanu, 152.
- Istoria Legii Noi* de Victor Smighelschi, Blaj 1899, 293.
- Istoria lui Mihai Viteazul* de Ioan Sîrbu, București 1904, 292.
- Istoria mînăstirii Cernica* de At. Mironescu, Cernica 1930, 141; — a mînăstirii Sinaia de G. Enăceanu, București 1881, 153; — a mînăstirilor Valahiei de Eufrosin Poteca, ms., 270.
- Istoria Noului Testament* de Nifon Bălășescu, ms., 271.
- Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, de P. Maior, Buda 1812, 288.
- Istoria revelațiunii divine* de Gavril Pop, Blaj 1869, 293.
- Istoria românilor bănățeni* de G. Popovici, Budapesta 1904, 292.
- Istoria sacră a Vechiului și Noului Așezământ* de Policarp Popescu, Roman 1871, 272.
- Istoria Vechiului și Noului Testament*, trad. V. Costachi, Iași, 1824, 10, 15, 16, 18, 267.
- Istoria sfîntă de icon*. Constantin, ms., 268; — de Filaret Scriban, Iași 1847, 268, 375.
- Istoria Vechiului și Noului Testament* de Iosafat Snagoveanu, București 1839—40, 271.
- Istoria vieții lui Iisus* de T. Blajevici, 190.
- Istoria bisericească politico-națională a românilor* de N. Tincu Velia, Sibiu 1865, 251, 290.
- Iubitorul de înțelepciune*, Iași 1831, 16.
- I**
- Îndeletnicire despre buna murire*, Iași, 1845, 16.
- Îngerul*, foaie bis., Buzău (din 1928), 448.
- Înmormîntarea la români* de S. Fl. Marian, 279.
- Însemnări creștine*, rev. teol., 448.
- Însemnări de călătorie în Rusia, Moldova, Turcia și Țara Sfîntă*, Moscova 1856, 377.
- Întîmplările lui Telemach*, Buda 1816, 288.
- Întrebări și răspunsuri blagoslovești*, Iași 1803, 17, 39.
- Învățătură către preoți și diaconi*, Rîmnic, 1865, 150.
- Învățătură creștinească a lui Juvenal Ștefanelli*, 278.
- Învățătură ortodoxă* de Silvestru Moraru Andrievici, Viena 1862—64, 191.
- Învățătură către preoți și diaconi*, Buzău 1835, 55.
- Învățătură pe scurt pentru nunți*, București 1828, 41; — Buzău 1845, 55.
- Învățătură pentru agonisirea viței de vie* de P. Maior, Buda 1813, 288; — pentru *ferirea și doftoria boalelor* de P. Maior, Buda 1816, 288; — pentru *prăsierea pomilor* de P. Maior, Buda 1812, 288.
- Învățătură teologhicească*, Sibiu 1820, 290.
- Învățături duminicale* de Sofronie de Vrața, ms., 379.
- Învățături religioase, morale și istorice* de Al. Sc. Sturza, Iași 1844, 274, 376.
- Învierea*, foaie bis., la Geneva, 475; — la Ierusalim, 477.
- J**
- Jertfă pentru unirea Principatelor* de Melchisedec, Iași 1856, 169, 336.
- L**
- Lecții de didactică*, Sibiu 1906, 292; — de *pedagogie*, Sibiu 1908, 292; — de *psihologie*, Sibiu 1907, 292, (de P. Șpan).
- Lecțiuni de Teologie Dogmatică* de St. Călinescu, București 1896, 272.
- Legea clerului mirean și a seminariilor din 1893*, 135—139, 180, 235.

- Legea consistoriului superior bisericesc din 1909*, 141—142, 175.
- Legea generală a cultelor din 1928*, 405, 420.
- Legea organică pentru alegerea mitropoliților și a episcopilor eparhioți din 1872*, 127, 129—131, 132, 133.
- Legea pentru înființarea Casei Bisericii, 1902*, 138—139.
- Legea pentru regimul general al Cultelor din 1948*, 480.
- Legea și Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române din 1925*, 390—392, 395—398, 420; — *din 1948*, 398, 466, 480.
- Legea Românească, foaie bis., Oradea (din 1923)*, 424, 448.
- Lexicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc*, Buda 1825, 93, 288.
- Libertatea, foaie rom., Orăștie 1902—33*, 299.
- Limba cărților bisericești de I. Bălan, Blaj 1914*, 294.
- Lipovenismul de Melchisedec, București 1871*, 172.
- Liturghia pe două voci de D. Cunțan*, 323.
- Liturghierul, Buzău 1835 și 1840*, 55; — *Iași 1818 și 1834*, 18, 19; — *Sibiu 1814*, 69; — *Sibiu 1856*, 103.
- Liturgica de Gabriel Rășcanu*, 272; — *de Melchisedec Ștefănescu, Iași 1853*, 376; — *de Ghenadie Țeposu*, 272; — *de N. Filip, București 1899*, 376; — *de S. Moraru, Viena 1860*, 191; — *de Șt. Călinescu, București 1903*, 272; — *de V. Mitrofanovici, ms.*, 278; — *de Juvenal Ștefanelli, Cernăuți 1886*, 278.
- Logica de Sf. Ioan Damaschinul, București 1826*, 61.
- Logos la Sf. Evanghelist Ioan de Ștefan Saghin, Cernăuți 1896*, 278.
- Luceafăr nou, foaie rom., Viena*, 474.
- Lumina, foaie bis., Arad 1872—75*, 201, 295.
- Lumina satelor, foaie bis., Sibiu*, 421, 448.
- Luminătorul, ziar Timișoara 1880—94*, 298; — *revistă teol.*, 448.
- M**
- Mai înainte gătire spre cunoștința de Dumnezeu, Buda 1818*, 270.
- Manual de arheologie biblică de Ieronim Buțureanu, Iași 1878*, 272; — *de Isidor Onciul, Cernăuți 1884*, 277.
- Manual de explicarea învățăturilor moral-evangelice de M. Pacu, Galați*, 272.
- Manual de introducere în cărțile Test. Vechi de Isidor Onciul, Cernăuți 1889*, 278.
- Manual de istorie bisericească de Ioan Ghermănescu, București 1863—74*, 272, 376; — *de Ilarion Pușcariu, Sibiu 1893*, 291; — *de V. Oiaga, Iași 1903*, 272.
- Manual de istorie sfință de Ioan Constantinescu, București 1873—74*, 272.
- Manual de Liturgică de Melchisedec, Iași 1853 și 1862*, 168, 268, 376.
- Manual de patriotism de Iancu Nicola, Iași 1829*, 18.
- Manual de pravilă bisericească, Rîmnic 1861*, 150.
- Manual de studiu pastoral de A. Șaguna, Sibiu 1872*, 101, 290.
- Manual de teologie dogmatică de I. Olariu, Caransebeș 1907*, 292.
- Manual de teologie morală, Sibiu 1855*, 101, 291; — *de G. Dragomir, Caransebeș 1909*, 292.
- Manual de teologie pastorală de George Bibescu, București 1894*, 272.
- Manual de tipic de Melchisedec, Iași 1854*, 168, 268; — *de I. Olariu, Caransebeș 1897*, 292.
- Manual exegetic la Sf. Scriptură a N. T. de I. Olariu, Caransebeș 1894—1913*, 292.
- Manualul pravoslavnicului creștin de Al. Sc. Sturza*, 274.
- Marcu Aureliu de M. Velceanu, Buda 1854*, 290.
- Mărturisirea ortodoxă a lui Petru Movilă, Iași 1844*, 268, 376; — *Sibiu 1855*, 101, 291.
- Meditații religioase, Buzău 1839—40*, 55, 279.
- Meditațiile și confesiunile Fer. Augustin, trad. D. Romano*, 155.
- Memorandumul românilor transilvăneni din 1892*, 357—359, 406.
- Memorial de A. Șaguna, Sibiu 1851*, 94; — *Memorialul lui A. Șaguna, ed. N. Popa, Sibiu 1889*, 101, 111, 206, 291.
- Memoriile de A. Șaguna, Sibiu 1923*, 101, 111.
- Menirea Preotului, foaie bis., Rm. Vlcea 1890—98*, 283.
- Meseriașul Român, foaie, Brașov 1886—89*, 298, 360.
- Metoda sau studiul limbii elenice de Neofit Scriban, Iași 1861—62*, 269.
- Mica Biblie, ed. 1913*, 277, 415.
- Mineiele: Rîmnic, 1776—80*, 60, 103; — *Buda 1804—5*, 103; — *Neamț 1830—32*, 18; — *Sibiu 1853—56*, 103; — *Rîmnic 1862*, 150.
- Misionarul, rev. teol.*, 448.
- Mitropolia Ardealului, 487; — Banatului, 487; — Moldovei și Sucevei, 487; — Olteniei, 487; — reviste mitropolitane.*

Mitropolia Moldovei, rev. eparhială, Iași, 418, 448, 464.
Mitropolia ortodoxă română din Transilvania de Il. Pușcariu, Sibiu 1900, 291.
Mitropolitul Sava Brancovici de V. Mangra, Arad, 1906, 201, 292; — de A. Bunea, Blaj 1906, 294.
Molitvelnicul bogat: Buzău 1835, 55; — Sibiu 1835, 103.
Monumente istorice bisericesti, Iași 1974.
Morala lui Athanasie Mironescu, București 1895, 273.
Morala creștină de Inochentie Moisiu, Iași 1869, 272.
Morala creștinească de F. Scriban, Iași 1855, 268, 376.
Moralnice sentenții de I. Teodorovici, Buda 1813, 289.
Moralul christianesc de Nifon Bălășescu, ms., 271.
Musa, rev. în ms., Sibiu, 248, 295.
Muza română, Blaj 1888, 1894—95, 298.

N

Nașterea la români de S. Fl. Marian, 279.
Nădejdea, foaie bis., 474.
Normativul conferințelor învățătoarești, Sibiu 1863, 98.
Note și meditațiuni asupra Psalmilor de G. Timuș, București 1896, 161.
Notițe biografice despre Antim Ivireanul de Melchisedec, București 1886, 172.
Notițe istorice și arheologice de Melchisedec, București 1885, 172.
Noua pedagogie de Constantin Ucuta, Viena 1797, 384.
Noua revistă bisericască, București, 448.
Noul Anastasimatar de Anton Pann, București 1854, 321.
Noul Testament, Neamț 1818, 18; — Petersburg 1817, 375; — București 1853 (bulgar), 380; — Sibiu, 1867, 102; — Cluj 1942 și 1945, 427, 436; — trad. patr. Nicodim, 436; — trad. I. Mihălcescu—T. Popescu, 436.
Numa Pompiliu de Mihail Velceanu, Buda 1854, 290.
Nunta la români de S. Fl. Marian, 279.

O

Obiceiurile izraelitenilor și ale creștinilor de Eufrosin Poteca, București 1845, 270.
Octoiul: Buda 1811, 39; — Buzău, Rîmnic 1865, 150; — Sibiu 1855 și 1860, 103.
Octoih Mic, Sibiu, ed. V. Moga, 69.
Oglinda omului dinlăuntru, Neamț 1833, 17, 51, 375; — Căldărușani, 1835, 51.

Oglindă arătată omului înțelept de N. Hoga Popovici, Buda 1807, 289.
Omiletica de Filaret Scriban, ms., 268; — de Teoctist Scriban, Iași 1856—58; 269, 376; — de V. Mitrofanovici, Cernăuți 1885, 278; — de D. Voniga, 1906, 293.
Omiliile Sf. Ioan Gură de Aur, trad. de V. Costachi, ms., 16.
Organul luminării (național), foaie, Blaj 1848, 294.
Organul pedagogic, Sibiu 1868, 297.
Ornitologia poporului român de S. Fl. Marian, 279.
Ortodoxia, revista Patriarhiei Române, 487.
Ortodoxul, rev. bis., București 1880—86, 282, 284, 370; — Iași 1910—13, 284.
101 cuvântări bisericesti de Ilie Teodorescu, București 1903, 275.
O vizită la câteva mănăstiri și biserici din Bucovina de Melchisedec, București 1883, 172.

P

Panihida, Buzău 1839, 55; — ed. D. Romano, 157.
Papalitatea schismatică, București 1906, 277.
Papismul și starea actuală a Bisericii din România de Melchisedec, București 1883, 172, 174, 377.
Paresimier de Anton Pann, București 1847, 321.
Pastorală lui D. Țichindeal, ms., 289; — lui Melchisedec, Buc. 1862, 376.
Patericul, București 1828, 41.
Patristica de Ghenadie Enăceanu, București 1878, 152, 272, 376.
Patrologia de Melchisedec, ms., 168, 269.
Păstorul cel bun, foaie bis., 474.
Păstorul ortodox, foaie bis., Pitești 1900—1912, 283; — seria nouă, 448.
Păstorul sufletesc, rev. teol., Șimleu 1906—1914, 297.
Păstorul Tutovei, rev. bis., Bîrlad, 448.
Pășune duhovnicească de Evghenie Humulescu, București 1902, 276.
Pedagogia de Ioan Popescu, Sibiu 1868, 291.
Penticostarul, Sibiu 1841, 69; — Sibiu 1859, 103.
Piatra scandelei, Iași 1844, 16.
Pidalionul, Neamț 1844, 16.
Plîngerile lui Ieremia de S. O. Isopescu, Cernăuți 1909, 278.
Pnevma în niceo-constantinopolitanum de Simion Popescu, Sibiu 1881, 276.
Poezii populare române de S. Fl. Marian, 279.

- Praștia de Ioanichie Galeatovschi*, Neamț 1837, 17, 375.
- Pravoslavnică învățătură*, București 1794, 61.
- Pravoslavnică Mărturisire*, București 1859, 149.
- Predania*, foaie bis., București, 448.
- Predicatorul*, foaie bis., București 1857—59, 280.
- Predicatorul moralului evanghelic și al umanității*, foaie bis., Iași 1864—65, 281.
- Predicatorul săteanului român*, foaie bis., Gherla 1875—90, 297.
- Predici de P. Maior*, Buda 1810, 69, 289, 290, 294; — de Al. Sc. Sturza, 274; — de Gavril Pop, Blaj 1886—90, 293; — de Emilian Voiutschi, Cernăuți 1896—1900, 278; — de Ioan Mălăescu, 276; — de Andrei Șaguna (1945), 102, 111.
- Prelegeri academice despre Liturgica Bisericii ortodoxe* de T. Tarnavschi—N. Cotlarciuc, Cernăuți 1909—29, 278.
- Prelegeri academice din Dogmatica ortodoxă* de Alexie Comoroșan, Cernăuți 1887—90, 278.
- Prelegeri academice din Teologia morală ortodoxă* de Emilian Voiutschi, Cernăuți 1906—1908, 278.
- Preotul*, foaie bis., București, 124; — la Iași, 1861—66, 281.
- Preotul român*, foaie bis., Gherla, 1880—1890, 297.
- Prescurtare din Bazul teoretic* de Anton Pann, București 1847, 321.
- Prescurtare din Ermineutică sacră* de Dionisie Romano, București 1851, 156, 271.
- Prescurtare de geografie sfântă și veche* de Dionisie Romano, București 1851, 156, 271.
- Principii de filosofie* de Ghenadie Enăceanu, 152.
- Principii de limbă și scriptură* de T. Ci-pariu, Blaj 1866, 293.
- Principii de morală creștină* de Ilie Benescu, București 1855, 271.
- Principii de pedagogie generală* de Ilarion Pușcariu, Sibiu 1880, 291.
- Principii de retorică și elocvența amvonului*, de Dionisie Romano, Iași 1859, 156, 271.
- Principii generale de înțelepciune* de Dionisie Romano, Buzău 1871, 280.
- Principiile morale și etice ale religiei creștine* de Al. Grama, Blaj 1879, 293.
- Priveghierul* de Anton Pann, București 1848, 321.
- Proclamație către poporul bulgar*, București 1819, 379.
- Profetul Ioil* de Emilian Voiutschi, Cernăuți 1882, 278.
- Profetul Maleahi* de S. O. Isopescu, Cernăuți 1908, 278.
- Profetul Obadia* de S. O. Isopescu, Cernăuți 1901, 278.
- Progresul*, foaie bis., în ms., Caransebes, 252, 295.
- Prohodul Domnului*, Buzău 1836, 55; — ed. D. Romano, 157.
- Promemoria lui Andrei Șaguna*, 1849, 94.
- Proschinitarul Muntelui Athos* de Anania Melega, București 1856, 375.
- Protocolul Congresului Național Bisericesc*, Sibiu, 103, 111.
- Protopopadichia* de P. Maior, 296.
- Proverbele lui Solomon* de S. O. Isopescu, Cernăuți 1901, 278.
- Pruncii cei părăsiți* de I. Teodorovici, Buda 1830, 289.
- Psaltichia bisericească* de S. Morariu, Viena 1879, 191, 322.
- Psaltirea*, Buzău, 1835, 1837 și 1841, 55; — a lui D. Romano, 157; — la Sibiu (sub V. Moga), 69.
- Psaltirea în versuri a lui I. Prale*, Brașov 1827, 290.
- Psihologia* de Nifon Bălășescu, ms., 271.
- Psihologia empirică* de I. Popescu, Sibiu 1881, 291.

R

- Raze de lumină*, rev. teol., București, 447.
- Răsăritul creștin* de Porfirie Uspenski, 377.
- Răvașul*, rev., Cluj 1907—10, 298.
- Reforma*, foaie bis., București, 124.
- Regulamentele Organice*, 14, 26—30, 36, 46, 49, 50, 56, 116.
- Regule ortografice* de M. Velceanu, Buda 1867, 290.
- Renașterea*, foaie bis., Cluj 1923—48, 425, 448; — la München, 474; — Craiova din 1922, 416, 448.
- Retorica* lui Ioan Piuariu Molnar, Buda 1798, 290.
- Retorica bisericească* de Nifon Bălășescu, ms., 271.
- Reuniunea învățătorilor români*, foaie, A-rad 1904—14, 297.
- Revista Catolică*, Baia Mare—Șișești 1885—1891, 297.
- Revista Societății clerului argeșan «Frăția»*, 1900, 283.
- Revista ortodoxă*, București 1912—16, 283.
- Revista preoților*, Timișoara 1910—18, 296.
- Revista Teologică*, Iași 1883—87, 165, 282, 284; — Sibiu 1907—47, 200, 292, 296, 297, 419, 420, 426, 429, 448.
- Rînduiala Sf. Liturghii* de Anton Pann, București 1847, 321.
- Rînduiala sfințirii bisericilor*, Sibiu 1862, 103.

- Rînduiala sfințirii de episcop*, Sibiu 1865, 103.
- Rînduiala tunderii chipului monahicesc*, București 1842, 149.
- Robinson Crusoe*, trad. P. Teodorovici, ms., 288.
- S**
- Schițe despre viața și moartea creștină* de Al. Sc. Sturza, 274.
- Sărbătorile la români* de S. Fl. Marian, 279.
- Scara Sf. Ioan*, Neamț 1814, 17.
- Schițe biografice...* Filaret II de Melchisedec, București 1886, 172.
- Scrierile Părinților Apostolici* de I. Olariu, Canansebeș 1892, 292.
- Scrisori pastorale și circulare școlare* de A. Șaguna, ed. Gh. Tulbure, Sibiu 1938, 101.
- Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei* de Ioan Monorai, ms., 288.
- Scurtă introducere în cursul științelor teologice* de Melchisedec, Iași 1856, 168, 268.
- Scurtă istorisire și hronologie despre Mitropolia Moldovei* de N. Scriban, Paris 1857, 160.
- Scurte învățături*, de Ioan Tomici, Buda 1820, 290.
- Semințe în ogorul lui Hristos* de Zaharia Boiu, Sibiu 1898—99, 291.
- Semințe pentru ogorul lui Hristos* de Ilie Teodorescu, București 1915, 275.
- Septuaginta...* Studiu biblic de I. Popescu, București 1908, 276.
- Sfaturi sufletești*, București 1852, 375.
- Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase* de D. Țichindeal, Buda 1802, 289.
- Sfătuire către cel ce se pocăiește*, Buzău 1834, 55.
- Sfințita Ermineutică* de F. Scriban, Iași 1858, 268.
- Sfințita istorie a Noului Testament* de Teoctist Scriban, Iași 1854, 269.
- Sfânta Scriptură pe scurt* de Eufrosin Poteca, Buzău 1836, 55, 270.
- Sionul românesc*, foaie bis., Viena 1865—1867 și 1871—72, 296.
- Slova ortodoxă*, foaie bis., București, 448.
- Slujba sfințirii bisericii*, Buzău 1839, 55.
- Solia*, foaie bis., în America, 429.
- Speranța*, foaie bis., ms., Arad, 201, 251, 295.
- Spicuire în istoria bisericească*, de I. Micu Moldovan, Blaj 1873, 293.
- Statutul Organic al lui Andrei Șaguna*, 96—97, 123, 249, 390, 391, 397, 420.
- Statutul de organizare al Bisericii Ortodoxe Române din 1948*, 398, 466, 480.
- Stilistica* de G. Enăceanu, 152.
- Studii Teologice*, rev. Fac. de Teologie din București, 447; — revista Institutelor Teologice, 487.
- Supplex Libellus Valachorum din 1791*, 294, 348, 406.
- Supplex Libellus Valachorum dioecesis Aradiensis din 1814*, 78.
- Ș**
- 64 de cuvinte sau predici ale Sf. Ioan Hrisostom, trad. de Melchisedec, București 1883, 172.
- Școala și Biserica*, rev. 1898—1914, 283.
- Știința Sfintei Scripturi* de T. Cipariu, Blaj, 1854, 293.
- T**
- Tălmăciri la Psalmi*, Buzău, 1840, 55.
- Teatron Politicon*, Buzău 1839, 55.
- Telegraful Român*, foaie bis., Sibiu, din 1853, 100, 103, 104, 110, 111, 206, 262, 295, 356, 363, 400, 413, 420, 425, 448, 487.
- Teologia dogmatică* de iconomul Constantin, 268; — de Melchisedec, Iași 1855, 168, 268, 376; — de Macarie Bulgacov, București 1886—87, 161, 273, 376; — de Silvestru de Canev, București 1896—1906, 177, 273; — de Vasile Suci, Blaj 294; — vezi și Dogmatica.
- Teologia fundamentală* de Filaret Scriban, ms., 268.
- Teologia morală*: de Radu Tempăa VI, ms., 271; — de V. Suhopan și D. Bojîncă, ms., 268; — de Aug. Scriban, Iași 1885, 272; — de Gh. Dragomir, Caransebeș 1909, 292; — de Al. Nicolescu, Blaj 294.
- Teologia pastorală* de Nifon Bălășescu, ms., 271; — de Melchisedec, Iași 1862, 168, 269; — de Isidor Marcu, Blaj 1902—1906, 294.
- Teologul*, rev. bis., București 1897—98, 283.
- Teoria revelațiunii* de V. Găina, Cernăuți 1899, 278.
- Tetraevanghelul* de G. Timuș, București 1889, 161.
- Tetraevanghelul bulgar*, București 1828, 41, 369, 380.
- Theoreticonul lui Macarie*, Viena 1823, 321.
- Tipiconul Sf. Sava*, Neamț 1816, 18.
- Tipiconul* de Silvestru Morariu, Cernăuți 1883, 191.

Tipicul bisericesc, Rîmnic 1861, 150.
Tîlcuiala Evangheliilor, Sibiu 1860, 101, 291; — de C. Diaconovici Loga, Buda 1835, 290.
Tîlcuire la cele patru Evanghelii, Iași 1805, 17, 39, 267.
Tîlcuirea antifoanelor, Neamț 1817, 17, 40.
Tîlcuirea celor șapte Taine, Iași 1807, 16, 267.
Tîlcuirea cu amănuntul a pravoslavniciei credințe, Iași 1806, 267.
Tîlcuirea Psaltirii de Eutimie Zigabenu, Iași 1850—62, 16.
Tomis, rev. bis., Constanța (din 1923), 448.
Tovărășia, foaie economică, Orăștie, din 1906, 299.
Tradițiuni populare române de S. Fl. Marian, 279.
Tratat despre cinstirea icoanelor de Melchisedec, București 1890, 172.
Tribuna, Sibiu 1884—1903, 298; — Arad, din 1903, 295, 424.
Tribuna poporului, Arad 1897—1903, 298, 424.
Treptele formale în învățămînt de Petru Șpan, Sibiu 1898, 292.
Triodul, București 1798, 61; — Sibiu 1860, 103.

U

Unirea, foaie bis., Blaj 1891—1948, 297, 363.
Unirea românilor din Transilvania..., de G. Popovici, Budapesta 1901, 292.
Unirea și neunirea Principatelor de Neofit Scriban, Iași 1856, 160, 336.
Universalitatea, ființa și originea religiei de V. Găina, Cernăuți 1898, 278.
Urziri istorice de Neofit Scriban, Iași 1851, 269.

V

Vatra școlară, rev. ped., Sibiu 1907—14, 297.
Vechea Mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei de Nicolae Popea, Sibiu 1870, 206, 291.
Vechile episcopii românești de A. Bunea, Blaj 1902, 294.
Vestitorul, publicație rom., Paris, 473, 487.
Vestitorul bisericesc, Buzău 1839—40, 56, 155, 232, 279, 280.
Viața cuviosului Paisie, Neamț 1817, 40.
Viața creștină, foaie bis., 474.
Viața în Hristos, foaie bis., 474.
Viața parohială, foaie bis., 475.
Viața Ilustrată, rev., Sibiu—Cluj, 1934—40, 426, 448.
Viața lui Iisus Hristos de C. Diaconovici Loga, 290.
Viața monahală, revistă bis., Iași, 448.
Viața și minunile cuvioasei Paraschiva de Melchisedec, București 1889, 172.
Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac de Melchisedec, București 1884, 172.
Viețile sfinților, 12 vol., Neamț 1807—14, 17, 51, 375; — Căldărușani 1834—36, 47, 51.
Viitorul, rev. bis., București 1898—1916, 283, 284.
Vizite canonice..., de Ghenadie Enăceanu, București 1889—91, 153.
Vizite canonice — easce m) 4N—i
Voința Bisericii Române, foaie bis., București 1891—94, 283.
Vocea Bisericii, foaie bis., București, 1870—1872, 281; — 1894—96, 283.
Vorbire asupra istoriei universale de Eufrosin Poteca, ms., 270.

TABLA DE MATERII

PERIOADA A PATRA (1821—1918)

I.	Mitropolitul Veniamin Costachi	7
II.	Urmașii mitropolitului Veniamin Costachi. Episcopiile Romanului și Hușilor în prima jumătate a secolului al XIX-lea	26
III.	Mitropolitul Grigorie Dascălul	37
IV.	Mitropolia Ungrovlahiei și Episcopiile sufragane după moartea lui Grigorie Dascălul	49
V.	Biserica Ortodoxă din Transilvania în prima jumătate a secolului XIX. Episcopul Vasile Moga	65
VI.	Episcopiile din Arad și Banat în prima jumătate a secolului al XIX-lea	77
VII.	Mitropolitul Andrei Șaguna	92
VIII.	Biserica Ortodoxă Română în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Reformele sale bisericești	113
IX.	Biserica Ortodoxă din România între anii 1865—1918. Recunoașterea autocefaliei. Mitropoliții primați	129
X.	Episcopiile sufragane Mitropoliei Ungrovlahiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea	146
XI.	Mitropolia Moldovei și Episcopiile sufragane în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea	164
XII.	Biserica Ortodoxă Română din Bucovina sub austrieci (1775—1918)	182
XIII.	Mitropolia ortodoxă a Transilvaniei după moartea lui Andrei Șaguna. Episcopiile Aradului și Caransebeșului	195
XIV.	Biserica unită din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea	209
XV.	Învățămîntul teologic în Țara Românească și Moldova în secolul al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea	227
XVI.	Învățămîntul teologic în Transilvania și Banat în secolul al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea. Școlile Bisericii	244
XVII.	Literatura teologică și presa bisericească în Țara Românească și Moldova în secolul al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea	267
XVIII.	Literatura teologică și presa bisericească în Transilvania și Banat în secolul al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea	287
XIX.	Arta bisericească în țările române în secolul al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea	301
XX.	Preoțimea din Țara Românească și Moldova în secolul al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea	328

XXI.	Preoțimea românească din Transilvania și Banat în secolul al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea	348
XXII.	Legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici Ortodoxe între anii (1821—1918)	369

PERIOADA A CINCEA (din 1918 pînă azi)

I.	Biserica Ortodoxă Română după 1918. Unificarea bisericească. Înființarea Patriarhiei. Legea și Statutul de organizare din 1925. Concordatul cu Vaticanul	389
II.	Ierarhii Bisericii Ortodoxe Române între 1918—1948	412
III.	Învățămîntul teologic, literatura, presa și arta bisericească între anii 1918—1948. Legăturile cu celelalte Biserici creștine	432
IV.	Biserica Ortodoxă Română după 1948. Patriarhii Justinian și Iustin. Noua organizare și legislația bisericească. Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române. Canonizarea sfinților români	461
V.	Învățămîntul teologic, literatura, presa și arta bisericească după 1948	480
VI.	Legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu Bisericile ortodoxe surori și cu celelalte Biserici creștine după 1948. Biserica în slujba apostolatului social și a păcii	495
	<i>Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române</i>	513
	<i>Indice de nume</i>	548
	<i>Tabla de materii</i>	590

Redactor : ION CIUTACU
Tehnoredactor : VALENTIN BOGDAN

Dat la cules 30 III 1980. Bun de tipar 30 VI 1981.
Format 16/70×100 legat 1/1. Hărți 1. Coli de tipar 37.
Comanda nr. 103.

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MIȘIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

DE ÎNDREPTAT:
La Istoria Bisericii Ortodoxe Române

Vol. I

Pagina	Text greșit	Se va citi:
73, alin. 4 r. 1	Ovid Densușianu...	Lucrări speciale. G. Chițu <i>Cuvintele creștine în limba română</i> , în rev.
145, alin. 2 r. 1 148, alin. 3 r. 2	peste 70 păstrat în Muzeul V. Pîrvan din Bîrlad	Aproape 100 azi în Muzeul de Istorie al R. S. România
181 alin. ultim și 182, primele două aliniate vor fi suprimate		
233, r. 7 de sus 242, r. 1, 11 de jos 253, alin. 2, r. 1 315, r. 7 de jos 357, aliniatele 2 și 3 vor fi suprimate	sec. XII 1396 în mai 1381 Sărăsău	sec. XIII 1393 după 1830 Sarasău
357, alin. 3, r. 1	Abia peste o jumătate de veac	Abia în a doua jumătate a veacului
412, Ultima propoziție va fi suprimată		
429, alin. 3, r. 1 432, alin. 2, r. 1	Eftimie III Eftimie III Aceleași modificări la pag. 437 r. 7 și 8 de jos	Eftimie I Eftimie II
453, r. 9 de jos	8 aprilie 1585	20 octombrie 1587

Vol. II

64, r. 8 de jos 273, alin. 2, r. 6 273, alin. 2, r. 8 380, alin. 4, r. ultim	1642 din Meteore din Meteore biserica Madona del Pascolo din Roma	1624 de lângă orașul Tricala din Rumelia într-o biserică din Roma
475, alin. 4, r. 2	ieromonahul Gherasim	ieromonahul Gherasim
572, alin. 2, r. 3	călugărul nemțean	Clipa călugărul cernican